

سەرجهمی بهرهمی

حوسین حوزنی

دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی

زنجیره‌ی روژشبیبری

*

خاوه‌نی ئیمتیان: شهوکه‌ت شیخ یه‌زدین

سهرنووسهر: به‌دران ئه‌همه‌د هه‌بیب

***

ناوونیشان:

دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی ئاراس، شهقامی گولان، هه‌ولتیر

سەرجهمی بهرهمی

حوسین حوزنی

کۆکردنهوه و لهچاپدانی:

دهزگای ئاراس

بهسهرپهرشتی:

د. کوردستانی موکریانی

هینانه سهر ریتنوسی نویتی کوردی:

مهحموود زامدار

پیداچوونهوهی:

عهبدووللا زهنگه نه فهخره دین نامیدیان

بهرگی بهکهم

ناوی کتیب: سهرجهمی بهرهمی حوسین حوزنی - بهرگی بهکهم

کۆکردنهوه و لهچاپدانی: دهزگای ئاراس

بهسهرپهرشتی: د. کوردستانی موکریانی

هینانه سهر ریتنوسی نویتی کوردی: مهحموود زامدار

پیداچوونهوهی: عهبدووللا زهنگه نه + فهخره دین نامیدیان

بلاوکراوهی ئاراس - ژماره: ۵۵۷

دهرهینانی هونه ریبی ناوهوه: ئاراس ئهکرهم

دهرهینانی بهرگ: ههمید ئازمووده

پیت لیدان: نسار عهبدووللا

ههلهگری: شیرزاد فهقی ئیسماعیل

سهرپهرشتی چاپ: ئاوپهجمانی حاجی مهحموود

چاپی بهکهم، ههولیر - ۲۰۰۷

له کتیبخانهی گشتی ههولیر ژماره (۳۸۴) ی سالی ۲۰۰۷ ی دراوهتی

دەستپىك

راپەرىنى رۆشنىبىرى كوردى لە كوردستانى باشوور، دواى تەواو بوونى شەرى يەكەمى دنيا ۱۹۱۸ دەستى پى کرد. ژمارەيەك لە رۆشنىبىرانی كوردى عوسمانى لە ئەستەمبوولەو گەرانهو و ئەزموونى پيشكەوتووى ئەو سەردەميان لەگەل خۆياندا هينايەو بۆ كوردستان. حاجى توفيقى پيرەمىرد يەككىك بوو لەو رۆشنىبىر و رۆژنامەنووسە لىهاتوانەى ئەو وەچەيە. جيايى پيرەمىرد لەوانى تر ئەو بوو، هەولى دا چاپخانه بۆ خۆى دابمەزىنى، دواى ئەمەش رۆژنامە دەرېكات، چاپخانهكەشى وەك دەزگايەكى چاپ و بلاوكردنهوئى سەردەميانە هەلبسوورپى.

هەر لەو سەردەمانەدا حوسپن حوزنى موكرىانى، لە سابلآخەو رووى كرده كوردستانى باشوور و سەرەتا لە رەواندن، پاش چەند سالئىك ئىنجا لە هەولير گىرسايەو. حوزنى زۆر جى گەرپابوو، لەوانە: شام و ئىستەمبۆل و ئەوروپا. وا دياره دواى بىركردنهو، كوردستانى باشوورى بەبواريكى گونجاو بۆ كارى رۆشنىبىرى هەلبژاردبوو، چاپخانهيەكيشى بۆ ئەنجامدانى پرۆژەكانى لەگەل خۆيدا هينايە كوردستان.

لە راپەرىنى رۆشنىبىرى كوردى لە نيوان دوو شەرى گەرەدا ۱۹۱۸ - ۱۹۳۹، گەلئىك لە رۆشنىبىرانی كورد رۆليان بينى، بەلام پيرەمىرد و حوزنى جيا بوون. ئەمانە لە ژيخرانەو، لە دانانى چاپخانهو دەستيان داى. هەردوو كيشيان لە سەرەتاو بى ئەوئى پشت و پەنايەكيان هەبى، مليان لەبەر پرۆژەيەكى وا ستراتيجى نا.

حوسپن حوزنى لە كوردستانى رۆهەلاتەو هاتبوو، فيربوون و فراژوو بوونى ئەو عوسمانى نەبوو كە ئەو كاتە بزاوى رۆشنىبىرى لە رۆژەهلاتى ناوهرپاست، جلهوكيشەكەى برىتى بوو لە رۆشنىبىرانی گەرپاوى ئەستامبۆل و خاوەن ئەزموونەكانى كلکەى رۆهەلاتى ئەوروپا. بەلام حوزنى نەك لەوان دوانەكەوتبوو، بگره دەشى بلين لە پيشيانەوئى بوو.

حوزنى، وەك: رۆژنامەوان، ئەديب، هونەرمنەند و ميژوونووس، لە هەموو بوارەكاندا خۆى نواند. لە هەمووشياندا بالآ دەست بوو. مرۆفئىكى نيشتمانپەرور و دەرورون بلند، بەتەنيابالى رۆبەرپرووى كيشەگەلى گەرە بوو و بەرگەشى گرت هەمووشى بەزاندن. ئەوئى ئەدەبىياتى حوزنى لە هەموو ئەوانى تر جيا دەكاتەو ئەو كوردىيە پەتتى و رەوانەيە كە پى دەنووسى.

زمانى نووسىنى كوردى، چ رۆژنامەوانى و چ ئەدەب و چ هەر بواريكى تر لە ماوئى نيوانى دوو شەرى گەرەكەدا هەر بەشيوئى كلاسكى ماىهەو. زمانئىكى خنكاو لە وشە و زاراوئى عارەبى و توركى و فارسى. بەلام لە بيستەكانەو، حوسپن حوزنى لە كۆوارى زارى كرمانجى (رەواندن) و پاشان لە سىيەكاندا لە كۆوارى رووناكى (هەولير) بەزمانئىكى روون و رەوان دەستى پى کرد، بەهەمان شيوئى لە نووسين و كتيبە ميژووييەكانيشدا. ئەم بەرەمەئى بەردەست شايد و بەلگەيەكى زيندوو بۆ ئەو راستىيە.

سەرەتاي سالى ۲۰۰۱، لەگەل بەرپىز د. كوردستان موكرىانيدا پرۆژەيەكمان دانا بۆ سەرلەنوئى چاپكردنهوئى سەرچەم بەرەمەكانى حوزنى لە چەند بەرگىكى ريكوپيكد. پلانەكە ئەو بوو، سەرەتا لە بەرەمە چاپكراوكانەو دەست پى بكەين، واتە ئەوانەى لە شيوئى كتيب و ناميلكەدا بلاووبووونەو. بەمەزەندەى خۆمان ئەمە دوو بەرگى لى دەرەچوو. ئىنجا بەرگى سىيەم بۆ وتار و ياداشت و نووسينەكانى ترى. ئەگەر هەشبى، نامە و بابەتە ناديار و ونبووكانى لە بەرگىكى تردا.

بۆ سەرەتاي كار، لەگەل خاتوون كوردستاندا بەرپىز مەحمود زامدارمان هەلبژارد بۆ نووسينەوئى هەموو بەرەمەكانى بەرگى يەكەم و دووئى بەشيوئى رينووسى ئىستا. زامدار خۆشحالانە هاتە دەست و كارەكەى گرتە ئەستۆ. هەرچەندە ئەنجامدانى ئەم كارە ماوئى نيزىكەى دوو سالى پى چوو بەلام خۆشبهختانە ئەنجام درا و تەواو بوو.

پاشان من بۆ خۆم بىرم لى كردهو، گوتم بۆ ئەو جوورە كارانە، كارى فرە دەست خاوينتر و جى متمانەترە لە كارى تاكە دەست. ئەو بوو، دواى راپىز لەگەل خاتوون كوردستان، داوام لە بەرپىز عەبدوللا زەنگەنە کرد. ئەوئى ئامادەيى پيشان دا،

به داخه وه لای ئه ویش کاره که دوو سالی تری به سه ربرد ئه گهر زیاتریش نه بی.

هه رچۆن بی، من له جیاتی خۆم و خاتوون کوردستان سوپاس و پیزانین ئاراسته ی ئه م دوو به ریزه حوزنی پهروه ره ده که م، ئه وه ی له توانایاندا بوو کردیان. به ره مه که که لاله بوو و هاته ناو ده ست. به لام به ره له وه ی بیدهین به چاپخانه، هه زم کرد بو به راورد و به سه ردا چوونه وه پيشانی که سیکی تریشی بده م، ئه ویش کارمهن دی ده زگای ئاراس (فه خره دین ئامه دیان) ی سنه یی بوو. فه خره ی ده سه رهن گین سه رجه م ئه م به ره مه مه قه به یه ی ئه مسه ر و ئه وسه ر کرد و بنه بری کرد له هه له و بو دوا جاریش منی بی خه م و دلخۆش کرد.

راسته ئه م کاره زۆر دوا که وت به لام کاریکی ئاسانیش نه بوو. رینووسی کۆن و زمانی کۆن و هه له ی چاپی فره و زۆر که موکورتیی تر. خۆشبه ختانه زۆریه ی زۆریان یه کلایی کرانه وه. جیی خۆیه تی، لیره دا سوپاس و پیزانینی خۆم و ده زگای ئاراس ئاراسته ی هه مووو لایه ک بکه م: کوردستان خاتوون و بنه ماله که یان، زامدار و زهنگه نه وه و ئامیدیان.

ئه مه ش شا کاریکی تره له ده زگای ئاراس ده رده چیت، خۆم و ده زگاکه به خۆش حال و سه ره برز ده بینم.

به دران ئه حمه د حه ییب

پیشه‌کی

کوردستان موکریانی

له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مدا حوسپین حوزنی موکریانی به‌پاره و پوولی خۆی دوو دیارده‌ی کولتووری هاوچه‌رخ‌ی بۆ یه‌که‌م‌ین جار هینایه باشووری کوردستان:

۱- نامیری کامیرا^(۱) - که به‌هۆیه‌وه وینه‌ی سه‌دان پیاوانی رووناکبیر، سه‌رکرده، ده‌سه‌لاتدار، نیودار و... کوردی پین گيرا و له هه‌مان کاتدا به‌و نامیره ده‌یان کورد فیتری هونه‌ری وینه‌گرتن بوون^(۲).

۲- نامیری چاپکردن: له سالی ۱۹۱۴دا حوزنی له ئە‌لمانیا‌دا نامیری‌کی چاپی مارکی Diamond‌ی کری و له سالی ۱۹۱۵دا له شاری سه‌له‌ب دايمه‌زرا‌ند. له سالی ۱۹۲۵دا بۆ رواندزی گواسته‌وه و له سالی ۱۹۴۸وه و تا ئە‌م‌رۆ له هه‌ولتیری دیریندا چه‌سپیندراوه. ئە‌م چاپخانه‌یه له‌گه‌ڵ ئە‌وه‌ی یه‌که‌م‌ین چاپخانه‌یه که حوزنی له کوردستاندا بۆ راژه‌کردنی وشه‌ی په‌سه‌نی کوردی دايمه‌زرا‌ندوه، به‌ته‌مه‌نترين چاپخانه‌ی کوردیش ده‌ژمیردريت.

خیتو و هه‌لسوو‌رپینه‌رانی چاپخانه‌ی کوردستان (حوزنی و گيو) ده‌یان به‌ره‌مه‌می بی‌ری خۆیان و نووسه‌ر و بو‌یژانی کوردی دیرین و نو‌ی و هاوچه‌رخیان به‌و چاپخانه‌یه چاپ کردوه؛ ئە‌وه‌نده‌ی وه‌زاره‌تیک کاری رۆشن‌بیری کوردییان راپه‌راندوه؛ به‌ئه‌ندازه‌ی ریک‌خراوتیک کوردی میشکی کوردیان به‌هه‌ستی نه‌ته‌وايه‌تی زاخاوداوه هه‌روا به‌هۆی پیتوه‌ندیان به‌کوردناس و رۆژه‌ه‌لاتناسانه‌وه و بلا‌وکردنه‌وه‌ی چاپه‌مه‌نییه‌کانیان به‌سه‌ر ئە‌وان و به‌سه‌ر کۆمه‌لانی نیتوده‌وله‌تیبانه‌وه کیشه‌ی کوردیان به‌دنیا‌دا ناساندوه.

وه‌نه‌بیت کارکردن له رۆژنامه‌گه‌ربدا ئە‌وه‌نده سانا بو‌یبت، چ له رووی په‌یدا کردنی که‌لویه‌لی چاپه‌مه‌نی و چ له رووی راده‌ی هۆشیارى ئە‌و کۆمه‌له‌ی که راژه‌یان ده‌کرد. دووری رواند له شوپنی شارستانیه‌ت و پیتداویستی چاپخانه و زرنگی داماو، یارمه‌تی و هانیان داوه، که تیپ و کلیشه له داری که‌ویت (که‌وت) - که داریکى جه‌نگه‌لی زۆر

ره‌که - دروست بکات^(۳). له پال ئە‌وانه‌شدا می‌ری به‌غدا به‌هیچ جو‌ریک هاوکاری نه‌کردوون به‌لکو هه‌ر ئاسته‌نگی هیناوه‌ته پيششيان بۆ ئە‌وه‌ی ده‌ست له راژه‌کردنی فه‌ره‌نگی کوردی هه‌لگرن^(۴). سه‌رباری ئە‌وه‌ش هه‌موو می‌ری عیراق دانی به‌هه‌بوونی داماو‌دا نه‌هیناوه و پیناسه‌یه‌کی پین نه‌به‌خشیه‌وه و ماوه‌ی ئە‌و ۲۳ سالی ۱۹۲۵ - ۱۹۴۷ له عیراقدا ژیاوه هه‌ر رۆژ له‌گه‌ڵ پۆلیسدا کیشه‌ی زیدنامه‌ی هه‌بووه و به‌هه‌شتی باوکیشم له سالی ۱۹۴۷دا به‌لگه‌ی «تجنس»‌ی پین دراوه و به‌سه‌ر ئیمه‌ی مندالانیشدا به‌زۆر که‌وتوته‌وه.

ئە‌مه له کاتیکدا که ئینگلیز می‌ری عیراقی دامه‌زرا‌ندوه. له ولاتی ئینگلیزستاندا هه‌ر مرۆیه‌کی خړکه‌ی زه‌وی رووی تی بکات و ماوه‌ی پینج سالی‌یک تییدا بمینیتته‌وه، گه‌ر هیچ تاوانیکى نه‌بیت و نه‌کردبیت، مافی هه‌بوونی جنسییه‌ی بریتانی هه‌یه؛ به‌لام هه‌ر هه‌مان ئینگلیز که عیراقی به‌تیکه‌لییه‌کی نایه‌کسان و ناهاوچه‌شن دروست کرد و له‌و کاته‌ی که ده‌ستووری عیراق داندا خۆی ده‌سه‌لاتدار بوو، له‌و ده‌ستووره‌دا دان به‌هه‌بوونی کوردی پارچه‌یه‌کی دی له عیراقدا نه‌راوه و ئە‌و دان نه‌نانه‌ش به‌را‌ده‌یه‌ک کاربگه‌ر بووه، کوردی پین هه‌ستی نه‌ته‌وه‌بیش باوه‌ری پیتته‌ناوه و هه‌ر بۆیه زۆربه‌ی ئە‌و کوردانه‌ی که له عیراقدا ده‌سه‌لاتدار بوون، نه‌ک هه‌ر یارمه‌تی حوزنییان نه‌داوه، به‌لکو هه‌میشه دژی وه‌ستان و زۆر به‌خراب له لایه‌ن می‌ری هه‌لیانسه‌نگاندوه و تاوانی هه‌لبه‌ستراویان بۆ ساز کردوه. ئە‌م هه‌لو‌تسه‌سته چه‌وتانه و خراپه‌کاریانه نه‌ک له کاروانی به‌ره‌و پيششچوونی دوورنه‌خسته‌وتته‌وه، به‌لکو بو‌ونه‌ته هانده‌ر بۆ ئە‌وه‌ی خامه و چاپی زیت‌ر له‌گه‌ر بیت، تا هۆشیارى نه‌ته‌وه‌یی و نیشتمان خوازی ره‌گی خۆی لای هه‌موو کوردیک داکوتیت و له تاریکی رزگاربان بیت.

داماوی موکریانی زۆر هه‌ولێ داوه که له عیراق ده‌ریچیت و روو بکاته ده‌وله‌تیکى ئە‌وروپایی که تییدا نه‌چه‌وسیتته‌وه، له‌به‌رئ‌ه‌وه‌ی کورده. به‌لام چه‌ند له‌مپه‌ریک هه‌بوون که بۆی راهی نه‌ده‌بوون:

۱- می‌ری عیراقی رینگه‌ی ده‌رچوونی لی به‌ستبوو، هه‌رکه چه‌ند بالیۆزخانه‌یه‌کی ئە‌وروپایی به‌لینی به‌خشینی په‌نا‌به‌رییان ده‌دا، می‌ری عیراق گفتی وه‌رگرتنی جنسیه‌یان پین ده‌دا.

۲- حوزنی نووسه‌ر بوو، ئالای هۆشیارکردنه‌وه‌ی گه‌لی کوردی هه‌لگرتبوو؛ بۆیه هه‌بوونی

له نئیواندا رۆلی زیتیر دهبوو تا دوورکهوتنهوه لیبیان.

۳- بهندیواریکی به تینی له گهڵ بنه ماله ی به درخانیا نندا هه بوو. وانهی ئه وهی له ئه زمونی رۆژنامه نووسی ئه وان وه گرتبوو که بلاوکردنه وهی نووسراو له نیتو ولاتدا کاریگه تر ده بیت تا له ده ره وهی ولات؛ چونکه نارده نه وه و گه یشتنی به ده ست خوینه رانه وه ئاسانتره.

۴- حوزنی مرۆبه کی وا بار سووک نه بوو که بتوانیت به قاچاخ سنوور ببیریت و خوئی بگه یه نیته ولاتانی ئه وروپا. به لکو چاپخانه که ی- که چه کی هۆشیارکردنه وهی نه ته وه که ی بوو- له لای له خوئی خو شه ویستتر بوو. هه ر بۆ کوئی چووبا له گه ل خوئی ده ببرد و په رانده نه وهی چاپخانه و ده ستنوس و... به نه یینی کاریکی وا سانا نییه. له و کاته دا که حوزنی و گیوی برای له بواری رۆشنبیریدا کاریان ده کرد، نه زانین، شویتنکه وته یی، بئ پیناسه یی، نه داری و... سه رانه سه ری کوردستانی دابه شکراری گرتبووه وه و مرۆقی کورد له تاریکستاندا ده ژیا. خوینه ره وهی کورد به زمانی کوردی زۆر که م بوون. زمانه که ش زۆر ره واجی نه بوو. بۆیه ده با ئه م دوو برایه کاسبیییکی دیشیان کردبا بۆ ئه وهی خو بانی پئ بژبه نن و که لویه ل و که رسته ی چاپی پئ بکرن که چی ده سه لانداران رتگه ی دابینکردنی پیداو یستی رۆژانه شی لئ گرتبوون بۆ ئه وهی نه توان بیری خو یان بلاو بکه نه وه و ئه م میلله ته له خه وی بیداری راپه رتین. چاکترین به لگه ی ئه م باره ناله باره یان و سه ختی ژبانیان له و نامه یه دا زۆر باش به رجه سته کراوه که له ۱/۹/۱۹۳۹ دا حوزنی بۆ سالح زه کی به گی ساحیبقرانی نارده وه (۵).

ئه و تاوانه قراشه و پرۆپوچانه ی بۆ حوزنی هه لده به ستران، بوونه هۆی دوورکهوتنه وهی له کوردستان و نیشته جیبوونی له به غدا، له کاتیکدا که دنیا دووچاره جهنگی دووه می جیهانی بوو. له به غدا هه لومه رجیکی باش بۆ داماو هه لکه وت بۆ ئه وهی له بواری پسپۆری خویدا رازه ی په یشی کوردی بکات و خه ریکی فراژی و گه شه پیکردنی رۆشنبیری کوردی بیت؛ ئه ویش به هه لسه و راندنی گو قاری «دهنگی گیتی تازه» (۶) بوو.

حوزنی له کاتیکدا له عیراق ده ژیا که عیراق له لایه ن ئینگلیزه وه به رتیه ده برا. ئینگلیز و هه ر ئه وروپاییه کی دی له کارکردنیاندا له گه ل به رامبه ره کانیا ندا چ له سه ر ئاستی که سی و چ له سه ر ئاستی ده وله تانی شدا بۆ هینانه دی ئامانجی خو بان سو نکه و ده رفه ت و هه لومه رجیکی وا ده ره خسپن که به ره و ئه و شوپن و په یه ت به ن که ئه وان مه به ستیانه.

ئه مه ش بۆ ئه وه ده گه رتته وه که ئه وروپایی هه نگاو بۆ هه یچ کاریک ناهاوتین هه تا به باشی له هه موو لایه نیکی به هاوکاری پسپۆرانه وه لیبی نه کو لنه وه.

به لئ حوزنی له رواندز دوور خرایه وه و هه موو ده رگه کی گه رانه وهی بۆ سه ر چاپخانه که ی لئ داخرا. کو قاری دهنگی گیتی تازه - که به یۆنه ی جهنگه وه له لایه ن بالیۆزخانه ی ئینگلته ره وه له به غدا بلاوده کرایه وه- پیوستی به لیزانیکی پروناکبیری کورد بوو. داموایش ده سته سه ر بوو- هه موو سه رمایه ی ژینی، رۆژنامه گه ری و نووسین بوو؛ که واته که سیکی باش و شیوا هیتزایه به رده سته ئینگلیز بۆ ئه وهی ئه و کو قاری هه لسه و رتیت.

کارکردنی حوزنی له کو قاری نیو براودا بووه هۆی زیتیر ده وله مه ندبوونی ئه م کو قاره و به تایبه تی ئه و با به تانه ی که بواری رۆشنبیری کوردیان ده گرتته وه، به لام بۆ که سی خوئی به خراپه به سه ریدا شکایه وه؛ ئه ویش به تاوانبارکردنی به وهی که بووه ته جاسووسی ئینگلیز، ئه م پرۆپاگه نده نابه جییه هه ر له لایه ن هه مان که سانه وه بۆی هه لده به ستره که پیتشتریش به واته له و کاته دا که حوزنی کو قاری سه ره خه ی خوئی (زاری کرمانجی ۱۹۲۶-۱۹۳۲) له رواندز په خش و بلاوده کرده وه، تاوانی گو پینی ئه لف و بیی عه ره بی و کردنی به کوردی و... یان ده خسته ئه ستۆ و به تاوانیان له قه له م ده دا.

حوزنی موکریانی کاتیک، که له کو قاری «دهنگی گیتی تازه» دا کاری ده کرد له ته مه نیکدا بوو، پیوستی نه بوو که خوئی به هۆی ئه م کو قاره وه پئ بگه یه نیت. له باریکی رۆشنبیری ئه وهنده بالا و له بواری رۆژنامه گه ری ئه وهنده شه رزا و لیها تو بوو، ئینگلیز پیوستی به و بوو نه ک ئه و به وان. که واته کارکردنی داموای هۆشمه ند له و کو قاره دا ته نی بۆ رازه ی زمان، میژوو، که له پوور و... کوردی بووه.

کو قاری دهنگی گیتی تازه له ژیر چاودیری توفیق وهه بی و به هاوکاری شیخ حه سه ن کوری شیخ مارف به رزنجی بلاو ده کرایه وه. جا بۆ ده بیت له و کاره دا هه ر ده هۆلی جاسووسی بۆ حوزنی لئ بدن، له کاتیکدا که ته نی حوزنی رۆژنامه نووس بوو له نیتو ئه و نیویراوانه. کارکردنی ئه و له و کاته دا و له و کو قاره دا هه ر وه ک کارکردنی گو ران و ره فبیک چالاک بووه له و رادیۆیه دا که ئینگلیز له کاتی جهنگی دووه مدا له حه یفا کردبوویه وه. ده بیت چ جیاوازییه ک له نیوان کارکردنی داماو له دهنگی گیتی تازه دا و کارکردنی به هه شتی ئه مین زه کی به گ له سالی ۱۹۱۵ دا له «مدیرییه شو عبه ی ئیستخبارات» ی عوسمانیدا هه بوو بیت. بۆ کارکردنی ئه مین زه کی به گ به کاریکی پیشه یی له قه له م ده دن

و کاری داماو به ناپاکی؟ بۆ باسی کارکردنی داماو لهو کۆتاره‌دا ده‌کهن و باسی ئه‌و مامۆستایانه‌ی زانکۆی به‌غدا ناکهن که له خۆپێندنه‌گه‌ی ئه‌منی قه‌ومی به‌عسیدا وانه‌یان ده‌گوتوه‌؟ بۆ نه‌چه‌ بۆ ئه‌و نووسه‌ره‌ کوردانه‌ درێژ ناکهن که هه‌موو وتاریکی سه‌دام حوسین و بلاوکراوه‌کانی حزبی به‌عسیان به‌دزی و هه‌رده‌گه‌ی سهر زمانی کوردی؟ بۆ باسی به‌هه‌شتی تۆفیع وه‌هبی ناکهن که بۆ ئینگلیز ئه‌و داواکارییه‌ی مۆر کرد به‌وه‌ی حکومه‌تیک له کوردستاندا بۆ ئاسووریان دامه‌زرێن و کوردیش له ژێر سایه‌ی ئاسووریاندا ئۆتۆنۆمییه‌ک وه‌ریگری؟ (د.ریاض الحیدری. الاثوریون. القاهاة) گهر به‌م تێروانییه‌ی بیت، ده‌بیت به‌هاوکاریکردنی عیراقییان بۆ ئینگلیز و ئه‌مه‌ریکا چی بلێن؟ وه‌نه‌بیت من له‌و به‌راوردکردنه‌ی ژووورودا به‌وه‌یت که‌س بریندار بکه‌م و له‌ پله‌ و پایه‌ی که‌س که‌م بکه‌مه‌وه‌، به‌لکو ئه‌وانه‌ راستییه‌کن و هه‌ن.

من لێره‌دا مه‌به‌ستم له‌وه‌دایه‌ چی دی کورد به‌یه‌ک لایه‌نی له‌ که‌سان و رووداوانی دنیا پانه‌مییت؛ له‌ بیرى ناوچه‌گه‌ریتی ته‌سک خۆی ئازاد بکات. چونکه‌ ئیمه‌ی کورد له‌ هه‌ر کۆی بین و به‌زۆری به‌هه‌ر چ ولاتیکه‌وه‌ پێه‌ستیان کردبین، خێوی یه‌ک کێشه‌ین که‌ ئه‌ویش کێشه‌ی نه‌ته‌واپه‌تییه‌. دۆزی ئالۆز و ناهه‌مواری کورد ئه‌وه‌ ده‌خوازیت که‌ به‌ر له‌ هه‌موو شتییک کورد وه‌ک کوردیک رێز له‌ یه‌کتر بنین و پشتیوانی یه‌کتر بن؛ جا سه‌ر به‌هه‌ر چ پارچه‌یه‌کی کوردستان بن؛ جا دواتر وه‌ک عیراقی، تورکیایی، سوربایی و ئێرانی.

شه‌هید شاکر فه‌تاح^(٧) له‌ به‌ره‌مه‌مێکی به‌نرخى بیرى خۆیدا مافی ئه‌وه‌ی به‌داماو داوه‌ که‌ به‌ندیاری له‌گه‌ل بێگاناندا په‌یدا بکات؛ چونکه‌ زانیه‌ک بووه‌ هه‌ستی به‌لێپرسراوی خۆی کردووه‌ به‌رامبه‌ر به‌نه‌ته‌وه‌که‌ی و رووی له‌ هه‌موو که‌سییک ناوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی ئاورێک له‌ مافی په‌واى کورد بده‌نه‌وه‌. که‌چی هیندیک کوردی نه‌زانی به‌ره‌رۆشک و بێ ئیشوکار ئه‌وه‌یان به‌گوناھێکی گه‌وره‌ له‌ قه‌لم داوه‌.

هه‌بوونی حوزنی مامم و گیوی باوکم له‌ باشووری کوردستاندا بۆ نان په‌یداکردن نه‌بووه‌؛ به‌لکو له‌به‌ر کوردایه‌تی بووه‌. بۆ هینانه‌دی ئامانجی نه‌ته‌وه‌ی بووه‌. ئه‌م دوو زانیه‌ سامانیکی میلی بێ هاوتای سه‌رده‌می خۆیان بوون. له‌نیو خه‌لکدا خۆشه‌ویست بوون و رێزی تاییه‌تی خۆیان هه‌بوو چاکترین به‌لگه‌ی ئه‌م په‌یقانه‌م هه‌لوێستی هاوالاتییانی کورده‌ به‌گشتی له‌و شارانه‌ی که‌ مامم و باوکم تێیدا نیشته‌جێ بوون که‌ به‌ته‌واوی به‌پێچه‌وانه‌ی هه‌لسوکه‌وتی هیندیک له‌ ده‌سه‌لاتدارانی کوردی ئه‌وسا بوون. به‌لێ دانیشتوانی شارانی هه‌ولێر و په‌واندز هه‌رده‌م هاوکاریان بوون و پشتیان گرتوون، بۆ وینه‌ له‌و کاته‌دا که‌ فایه‌ق

کاکه‌مین فه‌رمانی گرتن و دوورخستنه‌وه‌ی به‌هه‌شتی حوزنی دا، زۆربه‌ی پیاوانی رواندز له‌ ۲۹/۹/۱۹۴۰ و ۱۸/۱/۱۹۴۳ دا چه‌ند سکاڵایه‌ک پێشکێشی میری ده‌کهن که‌ تێیدا باس له‌ بێ تاوانی و بێ گوناھی داماو ده‌کهن؛ له‌وانه‌ «عبدالوهاب محمد علی ئاغا زاده، عبدالکریم اسعد افندی، ابراهیم ئاغا زاده محمد علی و ده‌یانی دی»^(٨).

وه‌نه‌بیت رۆلی حوزنی موکریانی له‌نیو کۆمه‌لگه‌ی ئه‌وسادا ته‌نی هه‌روه‌ک رۆژنامه‌نووس، مێژوونووس و پروناکبیریک هه‌بووبیت؛ به‌لکو له‌ پال ئه‌وانه‌شدا خه‌لکی فێری چۆنییه‌تی به‌خێوکردنی کرمی ئاوریشم، و چۆنییه‌تی رازاندنه‌وه‌ی باخچه‌ی نیو مالیان ده‌کرد و ده‌لێن حوزنی یه‌که‌مین که‌س بووه‌ که‌ گۆلی قه‌ره‌نقول و گۆله‌باخ و نیلۆپه‌ر ... هیناوه‌ته‌ رواندز و باخی ماله‌که‌ی خۆی به‌جۆریک رازاندبووه‌وه‌ بسوو به‌ئموونه‌ی به‌هه‌شت و زۆر له‌ دانیشتوانی رواندز ئاره‌زوویان ده‌کرد کاتیکی تێدا به‌رنه‌ سه‌ر. له‌ هه‌مان کاتدا له‌نیو ماله‌که‌ی خۆیدا ئاوده‌ستیکی له‌ دار له‌ شێوه‌ی کورسی دروست کردبوو تا میوانه‌ ئه‌ورویاییه‌کان به‌کاری به‌ین.

گه‌ر سه‌رنج له‌و کلێشه‌یه‌ی به‌رگی کۆتاری «زاری کرمانجی» بده‌یت، ده‌بینیت ئه‌و خانووبه‌ره‌یه‌ی که‌ ده‌نیویدا نه‌خشانوویه‌تی هه‌ر وه‌ خانووبه‌ره‌ی ئه‌ورویاییان ده‌جیت. وه‌ نه‌بیت مه‌به‌ستی ئه‌و لاساییکردنه‌وه‌ی ئه‌وان بووبیت، به‌لکو ئاره‌زووی کردووه‌ که‌ کوردیش وه‌ک ئه‌وان به‌ئاسووده‌یی و سه‌رفرازی و هاوچه‌رخانه‌ بژیه‌ت.

خیزانی حوزنی موکریانی نیوی فاقه‌وه‌ له‌ بنه‌ماله‌ی ئه‌بویان بوو. له‌ خه‌له‌ب ژینی خیزانی له‌گه‌لدا پیکه‌پێنابوو. فاقه‌ خان مندالی نه‌ده‌بوو. داماو نه‌یتوانیوه‌ ئه‌و بیره‌ بپه‌ژرینیت که‌ ژنیکی دی به‌سه‌ر بینیت؛ به‌لکو هه‌رده‌م گوتوویه‌تی: من ئه‌و ژنه‌م له‌ ولاتی، که‌ سوکاری داپراندووه‌ و ئیسته‌ش لێره‌دا هه‌ویتییه‌کی به‌سه‌ر بینم و ژیانی نامۆی و ئاواره‌یی لێ دژوارتر بکه‌م، ئه‌گه‌ر له‌به‌ر مندالیش بیت، تا وه‌جاغم کوێر نه‌بیت، ئه‌وا کتیبه‌کانم زارۆی من و مندال ده‌مریت به‌لام به‌ره‌می بیر له‌نیو ناچیت و هه‌رده‌م به‌زیندوویی ده‌میینیته‌وه‌.

به‌ره‌مه‌کانی بیرى حوزنی پێویستییان به‌چه‌ندین نامه‌ی دکتۆرا هه‌یه‌ بۆ لیکۆلێنه‌وه‌؛ چ له‌ رووی هه‌ستی نیشتمانه‌خوازی، مێژوونووسی، خۆشنووسی، چیرۆکنووسی، و تارنووسی، زمانی نووسینی، زاراه، هونه‌ری رۆژنامه‌نووسی و... من لێره‌دا ئه‌و چه‌ند دێره‌ی د. جه‌مال ره‌شید (۱۹۹۰) ده‌نوسمه‌وه‌ که‌ چۆنییه‌تی مێژوونووسین لای حوزنی هه‌لده‌سه‌نگییت:

«میلله تیک بیهویت له ئەمڕۆ و دواڕۆژی خۆی بگات، دەبیت له پێش هەموو شتیک له رابوردوی خۆی بکۆلتیتەوه بۆ ئەوەی پێناسە یەکێکی تایبەتی لە نێو کۆمەڵانی جیهاندا هەبیت. لەم بوارەدا تەنیا زانستیک که ئەمە دینیتە دی، زانستی مێژوو. لەبەر ئەمە مامۆستا حوزنی مێژووزان بایەخیکێکی تایبەتی دابوو بە نووسینی مێژووی کورد. نەک تەنیا وەکو بەرھەمیکی هەستی نەتەواوەتی دڵسۆزانە تەنگ - که کەسایەتی و بیری تەنیا کەسیک تێدا رۆژ دەبینیت - بە لکو ئەو بەرھەمە لەسەر بناغە یەکێکی زانستە و گەران لە ولاتاندا و پشت بە سەرتن بەسەرچاوە و پێوەندی پەیداکردن لەگەڵ پەسپۆران و ئامۆژگاریاندا بۆ ئالگووگرکردنی زانیاری ھاتیبوو کایەو و ئەنجامی ئەم ماندوو بوونە لە کتیبەکانی مامۆستا حوزنیدا بە دیاردە کەوت.»

لێرەدا پێویستە سوپاس و پێزانینی خۆم ئاراستە ی دەزگە ی ئاراس بۆ چاپ و بلاوکردنەو بەکەم؛ بەتایبەتی برای بەرپێز کاک بەدران ئەحمەد حەبیب. کە سەرلەنوێ چاپکردنەو بەسەرچەم بەرھەمیکانی بیری حوسین حوزنی بە پێویست زانی. گەر حوسین حوزنی کوریکێکی ھەبا ھەر ئەو نەو نەو کاک بەدران خەمخۆری بەرھەمیکانی دەبوو. ھەروا زۆر سوپاسی برای دڵسۆز کاک مەحموود زامدار دەکەم، کە دڵسۆزانە و شارەزایانە بەرھەمیکانی بەریتنوسی ئەمڕۆ نووسیبوو.

بەسەرھاتی حوزنی لەبەر رۆشنایی ئەو دەستنووسانە ی لە بارە ی ژبانی رۆژانە ی خۆی نووسیبووەتی:

(۱۸۹۰) (؟) لە مەھاباد ھاتۆتە دنیا. ھەر لە مندالییەو خراوتە بەرخویندن و باوکیشی لە مائەو زەمبیل فرۆشی بەزمانی کوردی و سمایلنامە ی بەزمانی فارسی پێ گوتوو.

(۱۹۰۳) بۆ بەرھەوامبوونی لە خویندندا مەھابادی جێھێشتوو و بەرھەمەرەو تەوریتز رۆشتوو.

(۱۹۰۴) ماوە بەک لە یەریقان ماوەتەو؛ دواتر ھەر لەوێدا بوو تە مامۆستای کوردەکانی شەمسەدینۆف و حاجی یوسف بەگ و وانە ی زمانی کوردییانی پێ گوتوو نەو و بۆ ئەم مەبەستە چەند کتیبیکێکی مندالانی لە زمانی فارسییەو وەرگێراو تە سەر زمانی کوردی^(۹).

(۱۹۰۷) پرووی لە پروسیا کردوو و تێیدا خویندوووەتی و بەمۆرچیتنی بەتیبی فارسی

و لاتینی و خویندوو سی خۆی بەختی کردوو.

(۱۹۰۸) چوو تە ئیستانبول و لەوێش خویندوووەتی. شەرەفنامە ی ئەمیر شەرەفخانە بدلیسی و مەم و زینی ئەحمەدی خانە و بەرچاوەتوو. ھەر لەو کاتەدا دەستی بە نووسین کردوو و چەند وتاریکی بۆ گۆڤاری خاوەر ناردوو و لە نێویاندا ئامانجی خۆی ئاشکرا کردوو. لەوێو چوو تە سوریا، لوبنان، فەلەستین، حیجاز، میسر، فرەنسا و ئەلمانیا.

(۱۹۱۴) لە ئەلمانیا ئامێرکی چاپی مارکە ی دیامۆندی کربو و لە سالی ۱۹۱۵دا لە حەلب داھەزراندوو.

(۱۹۱۹) لەبەر بلاوکرانەکانی فرەنسیکان بۆ یازدە مانگ زیندانیان کردوو.

(۱۹۲۵) حوزنی لەگەڵ گسوی باوکم سوریبەیان جێھێشتوو و پروویان لە عیراق کردوو. ماوە ی شەش مانگ لە بەغدا ماونەتوو. حوزنی لەگەڵ محەمەد ئەمین یەمەنی (راستەر یومنی - عەبدوڵلا زەنگەنە) کارگە ی ھەلکۆلین و زەنگۆگرافی دامەزراندوو (پروانە: کوردستان موکریانی. پروانکی. ۲۰۰۱. ل. ۳۰).

(۱۹۲۶) لە رواندز جێگیر بوو و ئامێرکە ی چاپی لەو شارەدا بە نێوی زاری کرمانجی دامەزراندوو و گۆڤاریکیشی ھەر بەناوی چاپخانە کە ی بلاوکردۆتوو و لە ماوە ی شەش سالدا یانی لە سالی ۱۹۲۶ - ۱۹۳۲ ھەر تەنێ ۲۴ ژمارە ی لێ چاپ کردوو.

(۱۹۳۱) یاسین ھاشمی سەرۆک وەزیرانی عیراق و رەشید عالی وەزیری ناوخوا حزبیکیان بە نێوی «حزب الاخاء» دامەزراند بوو. لایەنگرانی ئەم حزبە لە ھەولێردا حوزنی دەخوازە ھەولێر. شیخ عەبدولقادر نەو ی شیخ ئەبو بەکر - کە ئەندامی ئەم حزبە بوو - داوای لە حوزنی کردوو بیستە ئەندام، بەرامبەر بەمە یارمەتیکێکی باشی بدەن بۆ پێشخستنی چاپخانە و چاپەمەنیکانی. ماوە ی سی رۆژ ھەولێ لەگەڵ دەدەن، حوزنی دانیان پێدانانیت بەھیچ جوړیک نایبەژینیت بیست بە ئەندام. بەلام ئەوان تەکانی لێ دەکەن لە دژیان نەبیت و خەلکیان لێ ھان نەدات.

لە رواندزا شیخ کاکەمین سەلان - کە دۆستیکی زۆر نێزیکێ حوزنی بوو - کران بەسەرۆکی ئەم حزبە و ئەحمەد کەمال کورێ عەبدوڵکەریم خەتی کرابوو بەسکریتیری حزب. ھەلبەت بەھەول و کۆششی شیخ عەلەدین کورێ شیخ عومەری بیارە ئەم حزبە لە رواندز داندراو و شیخ عەلەدین مورشدی نەقشە ندیبان بوو و یاسین ھاشمیش خۆی

بەمۆرىدى ئۇ زانىپو.

ئەم حەزىپە لە پرواندز خەلکىكى زۆرى لە سەپان، جووتیار، شوان، گاووان و... لە خۆی کۆکردىبوو. پۈژىتکىيان پەیس ئەمىن پرواندزى -کە کوردپىكى دىلسۆز، براپەكى راست و دۆستپىكى پاكى حوزنى بوو- چۆتە پرواندز و ئەحمەد کەمال خەتى سكرتيرى حزبی ئەخای لەگەل خۆی بردوووتە لای حوزنى و ئەمىن پرواندزى بەحوزنى گوتوو:

«هەستە رامەووستە لەگەل ئەحمەد کەمال بچۆ پۆ تەکیەى شىخ کاکەمىن داخلى حزب بیه. ئەگەر ئیستە نەچى کۆمەلەى حزب لە تەکیە کۆبوونەتەو، دینە سەرتان تالانت دەکەن و بەجارتک مەتەبە و مال و ئەشیات دەبەن و خۆشت دەکوژن، ئیدی وەختى راوەستان و خۆراگرتن نییە و...» لە دواى گفتوگۆکردنپىكى زۆر لەگەل ئەمىن پرواندزیدا ناچار لەگەل ئەحمەد کەمالدا دەچیتە تەکیە و لەویدا خوتبەبەکی دینی و وەعزىكى پر و اتا پۆ خەلکە دەخوتنیتەو؛ هەموویان بلاووی لى دەکەن.

ئەم هەلوپىستەى حوزنى زۆر بەسەرىدا شکاوتەو وە باجپىكى زۆرى داو و دواتر دووچارى دەیان کیشە بوو. لە سالانى ۱۹۳۶، ۱۹۳۸، ۱۹۴۱ زیندانى کراو و تا سالى ۱۹۴۶ هەر شەریان پى فرۆشتوو و بەزۆرى بردویانەتە دادگە.

تەمۆوزى ۱۹۳۱ تەلەگرافپىكى لە شەقلاووە پى دەگات کە خیرا بگاتە ئو. ئەویش دەستبەجى هەر ئەو پۈژى دەچیتە شەقلاو، لە مالى مودیر ناحیه، ئەحمەد شەشخان، پۆ ماوہى سى پۈژ مپواندارى دەکرت و کۆمەلپىک لە مپوانانى سلیمانیش لەوئ دەبن کە ئەمانە دەبن: وەزیرى ئەشغال و ماسەلات، ئەمىن زەکی بەگ. ئەندازیار، یونس ئەفەندى. مودیرى ناحیه، ئەحمەد نوری. ئەندازیار، پەمزى ئەفەندى؛ هەروا ئەحمەد خواجە.

ئەم بەرتزانە لەگەل حوزنىدا کۆدەبنەو پۆ ئەوہى حوزنى چاپخانەکەى بدات بەئەحمەد خواجە تا ببیاتە شەقلاو و لەویدا دايمەزىنیت و بیخاتە کار.

حوزنى لە وەلامدا گوتویەتى: «بەمەرجى ئەمن مەتەبەکەم دەدەم بەئەحمەد خواجە ئەفەندى و پیتشکیتى دەکەم بەپى مزو بەها کە بتوانیت هەفتەبەک وەکو من گوزەران بکات و سەنەدپىکم پى بدات بەکەفەلەتى هەمووان نەیفروشتیت و لەناوى نەبات. ئەگەر لى بپزاربوو بەتەواوى بىداتەو و نەیکاتە سەرمایەى کەیف و هەوہس.

ئەو مەبەس نەبوو کە ببیاتە شەقلاو، وەکارى بخات؛ مەبەسى راستەقینەیان بردن و فرۆتن و لەناوپردنى بوو. هەرکە مەرجم خستە پیتش، کۆمەلە بلاوبوون و نەکەوتنە ژیر

دانى سەنەد و کەفەلەتەوہ. دوو پۈژ مام. زۆر چاک تىگەیشتم مەبەسیان دلتیایى رەزا بەگ و بەجیھیتنانى ئارەزوویەتى».

(۱۹۳۲) مەلیک فەیسەل یەکەم لە ۱۹۳۲/۸/۱۶ دا گەشتپىكى پۆ کوردستان دەست پى کردوو و چوووتە پرواندز. مەلیک فەیسەل ئارەزووی کردوو حوزنى ببینیت. تەحسین قەدرى بەگى یاوہرى نامەبەک پۆ حوزنى دەنووسیت و ئوتومبیلپىکیشى پۆ دەنپرت. ئەویش یەکسەر بەرەو جوندیان دەچیت؛ ئەو شوتنەى مەلیک فەیسەل لى دابەزبوو^(۱۰).

(۱۹۳۲) رەزا بەگ ئیسماعیل بەگ^(۱۱) قایمقامى پرواندز، جەلال بابانى موتەسەرفى هەولپەر برادەبەک لى هان داوہ تا چاپکردنى گۆفارى زارى کرمانجى لى قەدەغە کردوو و مۆلەتى بلاوکردنەوہى لى وەرگرتەوہ.

(۱۹۳۳) حوزنى هەولى داوہ بەهاوکارى سەعدى جەلال پۈژنامەبەک بەناوى سۆران دەریخات؛ بەلام مەحمود فەخرى بەگ بانگى سەعدى دەکات، کە خۆى لەو کارە نەگەینیت و دەست لەو پۈژەیه هەلگرت.

(۱۹۳۳) لە مانگى حوزەیرانى هەمان سالدا مەحمود فەخرى بەگ بەھاندانى رەزا بەگ ئیسماعیل بەگ، فەرمانى دەرکردنى حوزنى لە عیراق دەرھیناوە.

(۱۹۳۳) حوزنى لە مانگى حوزەیران، تەمۆوز و کانونى یەکەمى ئەم سالەدا سى جارن چوووتە هەولپەر، تا لە مەحمود بەگ -موتەسەرفى هەولپەر- بگەینیت کە پى تاوانە و تاکە گوناھى ئەو ئەوہیە کە کوردە و مپژووی کوردان دەنووسیت؛ بەلام سوودى نابیت.

(۱۹۳۳/۱۲/۲۱) حوزنى چوووتە بەغدا لەگەل ناجى شەوکەت وەزیرى ناوخۆ دانیشتووہ. ئەویش هەر سووربوو لەسەر ئەوہى کە دەپیت عیراق بەجى بهیتلپت و پرو بەرو بەحوزنى گوتوو: «چونکو تۆ کوردپەرسى دەکەیت و لەگەل تاریخ و نەشریاتى کوردى خەرىكى، نایەلم لە عیراق دانیشى. دەپیت دەست لە بیری کوردایەتى هەلگرتى تاوہکو بژى» هەر پۆ ئەم مەبەستە دەچیتە لای مەجید بەگ یەقربى، کە ئەوسا موفەتیشى ئیدارى بەغدا بوو و پیتشتر موتەسەرفى هەولپەر بوو، ئەویش هەولى پۆ دەدات، بەلام سوودى نابیت.

(۱۹۳۴) لە مانگى کانونى دووہمدا پۆ چارەسەرکردنى کیشەى دەرکردنى لە عیراق مەلیک غازى دەبینیت، ئەویش پى گوتوو: «تۆ لەگەل چاوپراوى کوردایەتى خەرىكى، کوردپەرسى دەکەیت، کتیب و گۆفار و چاپخانەکەت پۆ هاندانى میللەتى کورد بلاو

دهكه‌يته‌وه، كورد له عيراقدا تو فیرت كردوون و لاوه‌كاني كوردت خستوته سهر په‌وشتي خۆت» (١٢).

(١٩٣٤) حوزنی برپار ده‌دات روو له ولاتيكي دي بكات، بو‌ئه‌وه‌ی له‌ويدا به‌ئاسوده‌ی بي بژی. بو‌ئه‌م مه‌به‌سته‌ش ده‌چيته باليوژخانه‌ی تورکيا، فرهنسا و ئه‌مه‌ريکا (١٣).

(١٩٣٤/١/١٢) حوزنی ده‌چيته لای مي‌چهر ئه‌دموندس راويژكاري وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی عيراق، هه‌ول و ته‌قه‌لای خۆی چی بو‌مانه‌وه له عيراق و چی بو‌سهره‌لگرتن و روو‌کردنه ولاتيكي دي بو‌باس ده‌کات. ئه‌ویش به‌ليني ئه‌وه‌ی ده‌داتي كه به‌يانی بينيريته لای سپر کنهان كۆزنه‌واليس، راويژكاري وه‌زاره‌تی ناوخۆ، تاوه‌كو ئه‌و له‌گه‌ل ناجی شه‌وه‌كەت گه‌توگو بكات. حوزنی ده‌لپت دواي ئه‌مه‌ باسمان له ميژوو، زمان و دياليكته‌كاني زمانی كوردی كرد و باسه‌كه‌مان هينديك هونراوه‌ی چهند شاعيريكيشي گه‌ته‌وه، جا گه‌راوه‌ته‌وه ئوتيل ئه‌نده‌لوس (١٤).

(١٩٣٤/١/١٣) چوه‌ته وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه و ئه‌دموندس به‌ته‌له‌فون پي‌وه‌ندی له‌گه‌ل راويژكاري وه‌زاره‌تی ناوخۆ كردووه. حوزنی دواي ته‌له‌فونه‌كه چوه‌ته وه‌زاره‌تی ناوخۆ. سپر كۆزنه‌واليس پيشوازی ليكردووه و پرسيازی له‌و كيشه‌يه ليكردووه كه بو‌يان ريك‌خستوو. ئه‌ویش ده‌لپت: «هه‌ر سه‌ره‌تای ناخوشيبان، هه‌تا ئه‌و ده‌مه‌م بو‌گي‌رايه‌وه كه هاتومه لای و زور به‌دلگه‌رمييه‌وه ته‌ئه‌سوفی بو‌خواردم و له‌گه‌ل وه‌زیری داخليه موزاكه‌ره‌يه‌کی دوورودرپيشان له‌بابه‌ت منه‌وه كرد. منيش به‌ناجی شه‌وه‌كه‌تم گوت: من له‌خۆمدا جگه‌ له‌وه كه كوردیکم و تاريخ ناسيکی كوردم، هيچ گوناهيکی ديکه له‌خۆمدا شك نابهم، ئه‌و گوناوه كه كوردم، بو‌من گوناوه ناگوتريت؛ چونكو خوداوه‌ندی په‌روه‌ردگار به‌كوردی هينامه‌ته دنياوه؛ من تكا و خواهيشم لي نه‌کردبوو بمكات به‌كورد. كه‌وابوو كوردیتی من له‌سه‌ر من نييه و بمه‌خشه‌ کي به‌كوردی دروستی کردووم يه‌خه‌ی ئه‌و بگره و ده‌ست له‌من به‌رده. له‌سه‌ر ئه‌وه دواميني پي درا و به‌ته‌له‌فون له‌گه‌ل مه‌حمود فه‌خری موته‌سه‌ريفي هه‌ولپير موديري شورته‌ی كه‌ركوك -عه‌لی كه‌مال به‌گ- سليمانی كرا».

(١٩٣٤/٢/١١) حوزنی گه‌راوه‌ته‌وه كه‌ركوك.

(١٩٣٤/٢/٤) گه‌راوه‌ته‌وه هه‌ولپير.

(١٩٣٤/٢/١٢) گه‌راوه‌ته‌وه رواندز (١٥).

(١٩٣٤/٦/٢٣) حوزنی چوه‌ته سليمانی و ده‌لپت: «... له‌حوزه‌يرانه‌وه هه‌تا كانون له‌سليمانی خه‌ريکی لايردی توهمه‌ت و به‌لا و دامه‌زاندنی مه‌ته‌عه و به‌له‌ديه و ده‌ره‌ينانی رۆژنامه‌ی ژيان ی كوردی بووم» (رووناکی ٢٠٠١).

(١٩٣٤/١١/١٥) سليمانی به‌جی ده‌هیلپت.

(زستانی ١٩٣٤) به‌رپرسی پولیسی رواندز ده‌نيرته شوین حوزنی. له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی زور نه‌خۆش ده‌بیت، به‌زوری هه‌ر ده‌يه‌نه پوليسخانه. له‌ويدا فه‌رمانیكي وه‌زاره‌تی ناوخۆی پيشان ده‌ده‌ن كه ئه‌مه ناوه‌رۆكه‌كه‌يه‌تی:

بينا له‌سه‌ر ته‌حریری په‌سمی ئه‌حمه‌د به‌گ توفيق به‌گ موته‌سه‌ريفي ليوای سليمانی، حوسين حوزنی كه له‌سليمانی خه‌ريکی نه‌شری رۆژنامه‌ی ژيان بو، شيعر و غه‌زه‌لياتی ئه‌حمه‌د به‌گ كورپی فه‌تاح به‌گ ساحيبنقران زاده‌ی كۆكردۆته‌وه و كروويه‌ته ديوان و كتیب و له‌گه‌ل خۆی بردوويه‌ته‌وه رواندز كه نه‌شری بكات، لپی وه‌رده‌گرن و بو‌ئه‌م وه‌زاره‌ته (وه‌زاره‌تی داخليه) ده‌نيرن؛ چونكو ئه‌و ديوانه موخاليفی قانونی عراقيه و نابیت نه‌شر بكریت. له‌هه‌ر جیگایه‌ك به‌ده‌ست هه‌ر كه‌سيكه‌وه بدیتريت موساده‌ره ده‌كریت.

(١٩٣٥) ئه‌حمه‌د به‌گ توفيق به‌گ ببوو به‌موته‌سه‌ريفي هه‌ولپير. له‌سه‌ردانیكيدا بو رواندز له‌گه‌ل موراد به‌گی قامقامی رواندز و زه‌ينه‌لعابدين خاکی برپاريانداوو كه رۆژنامه‌يه‌ك ده‌ريکه‌ن، به‌مه‌رجیک زه‌ينه‌لعابدين بيته به‌رپوه‌به‌ری و بو‌ئه‌م مه‌به‌سته له‌گه‌ل حوزنی ده‌ويتن. ئه‌حمه‌د به‌گ توفيق به‌گ، زه‌ينه‌لعابدين و حوزنیش به‌زوری ده‌باته هه‌ولپير بو‌راپه‌راندنی ده‌ره‌ينانی رۆژنامه‌يه‌کی نيو هه‌فته‌ی به‌نيوی سۆران؛ به‌لام دواتر ئه‌و پرۆژه‌يه‌ش سه‌رناگریت. (رووناکی ٢٠٠١).

حوزه‌يرانی (١٩٣٥) پرۆژه‌ی ده‌ره‌ينانی كۆفاریك كه حوزنی سه‌رنووسه‌ر و شيت مسته‌فا پاريزه‌ری بيت له‌لايه‌ن ئه‌حمه‌د به‌گ توفيق به‌گ موته‌سه‌رفی هه‌ولپير، په‌سه‌ند كرا؛ به‌لام ئه‌حمه‌د به‌گ مه‌رجی ئه‌وه‌ی خسته پيش حوزنی كه چاپخانه‌كه‌ی له‌ رواندزه‌وه بگوازیته‌وه هه‌ولپير.

(١٩٣٥/٩/١٩) حوزنی له‌موسل گه‌توگو له‌گه‌ل عيسا مه‌حفوز ده‌کات، بو‌کړینی ئاميریکی چاپ بو‌شاری هه‌ولپير.

(١٩٣٥/١٠/٦) حوزنی له‌گه‌ل پاريزه‌ر شيت مسته‌فا- به‌رپوه‌به‌ری كۆفاری رووناکی- ده‌چيته موسل و ئاميریکی گه‌وره‌ی چاپ و هينديک تيب ده‌كریت و چل دينار

پیشه کی ده داتی؛ شهست دیناریش قهرزی له سهر ده مینیت.

(۱۹۳۵/۱۰/۸) حوزنی ئەو نامیری چاپه ی له موسل کربووی، به لۆری ده بهینیتته ههولیر و له لایه کی میتوانداریتی شارهوانی ههولیر دایمه زانندهوه.

(۱۹۳۵/۱۰/۱۲) ئەحمده بهگ توفیق بهگ له سهردانیککی بۆ تورکیا دهگه پیتته وه کوردستان؛ که ده بینیت حوزنی له بریتی ئەوه ی چاپخانه که ی رواندز بۆ ههولیر بگوازیتته وه، چاپخانه یه کی لهوی گه وره تری له موسل کربوه و له ههولیر دایمه زانندهوه، له بهرته وه ی حوزنی مهرجه که ی موته سهرفی نه هیناوه ته دی - که گواستنه وه ی چاپخانه که ی رواندز بوو بۆ ههولیر - بیانوو به حوزنی دهگریت و به هیچ جوریک یارمه تی نادات.

(۱۹۳۵) حوزنی دهچیتته به غدا بۆ کرینی هیندیک که لویه لی چاپخانه که ی. حوزنی پیتداویستیکانی چاپخانه که ی له مه هدی حوسین، خاوه نی چاپخانه ی دهلیل و له عزرا ئەلیاهو دهگریت و چل و چوار دینار قهرزدار ده بیته؛ عوسمان سه لیمی جووله که بووه به که فیلی.

(۱۹۳۵) له رۆژی گواستنه وه ی چاپخانه که ی بۆ ئەو کۆشکه ی که له رۆسته م چه له بی به کریتی گرتبوو، به یانیک له ههولیر بلاو دهگریته وه تیبیدا داوا له کورد دهکات که خۆی بی دهنگ نهکات و نه خروشیته ... حوزنی به یانه که هه لدهگریت و دهچیتته لای ئەحمده بهگ توفیق بهگ بۆ ئەوه ی دلنای بکات که ئەو ئەو به یانه ی نه نووسیوه و چاپی نه کردوه و...؛ هیچ سوودی ناییت. حوزنی تیبدهگات که ئەو داوه ههر بۆ ئەو دانداروه. له ئەنجامدا حوزنی دوو چاری دادگه ده بیته. (رووناکی ۲۰۰۱).

(۱۹۳۹/۱۰/۷) داوا ی زیدنامه ی عیراقی دهکات؛ ههروهک له نووسراویکدا دیاره که ئاراسته ی قایمقامی رواندزی کردوه. هۆی داوا کردنیشی بۆ ئەوه دهگه پیتته وه که پولیس زیدنامه ی لی داوا کردوه.

(۱۹۴۰/۹/۲۲) نامر په تل، عه قید فایق کاکه مین، فه رمانی زیندانیکردنی حوزنی دهردینیت، به پیتی برگه ی ژماره ۵۶ ی سالی ۱۹۴۰ بۆ پاراستنی ئەمن و ئاسایش و سه لامه تی دهولته، بۆ ماوه ی سی سال حوزنی له ژیر چاودیری پولیس داده نیته و قه دهغه ی نیشته جیبوونی له شارانی کهرکوک، ههولیر و سلیمانی لی دهکات.

(۱۹۴۰/۹/۲۳) عه قید نوری محمه ده له شوینی فایق کاکه مین دهسته کار ده بیته و فایق کاکه مین دهگوازیتته وه شاری مونته فیک. عه قید نوری حوزنی ئازاد دهکات.

(۱۹۴۰/۱۰/۱۸) حوزنی نووسراویک بۆ وه زاره تی ناوخۆی عیراقی ده نیریت تا جاریکی دی چاویک به فه رمانی فایق کاکه میندا بهین؛ به لام هیچ وه لامیکی دهست ناکه ویت.

(۱۹۴۱/۲/۱۶) نووسراویک ئاراسته ی سه رۆکی دادگه ی به غدا دهکات؛ هه لته له باره ی هه مان بابه ت.

(۱۹۴۱/۵/۱۸) له شاری موسل له لایه ن قاسم مه قسووده وه له مه عه سکه ر زیندانی دهگریت.

(۱۹۴۱/۵/۲۶) قاسم مه قسوود ته حقیق له گه ل حوزنی دهکات و تاوانباری دهکات به وه ی که بیری کوردا یه تی بلاو دهکاته وه. له م رووه وه پشت به و فه رمانه ده به ستیت، فایق کاکه مین له دژی حوزنی ده ری کردبوو.

(۱۹۴۱/۶/۱۰) حوزنی به دیلکراوی ده نیردیتته ههولیر و له ویدا ئازاد دهگریت.

(۱۹۴۱/۶/۱۵) نووسراویک ئاراسته ی وه زیری ناوخۆ دهکات تا رزگاری بیت له و تاوانه ی فایق کاکه مین پتوه ی لکاندوه (۱۶).

(۱۹۴۱) حوزنی په میان له گه ل خۆی ده به ستیت که ئەو ته مه نه ی ماویه تی به خۆشی رابویریت؛ ههر چتیکی ماندوو بوونی ته ن و گیانی تیبدا بیت خۆی تینه گه به نیته، به لکو له گه ل ئیشوکاری بازرگانی خه ریک بیت.

ئەو خانووه ی له سالی ۱۹۳۹ دا دهستی به بینا کردنی کردبوو - که له لایه ن فایق کاکه مینه وه تیکدرا بوو - دهستی پی کردوه و ته وای کرد و زستانه که ی به ئیشوکاری خانووه که به سه ربرد.

(شویاتی ۱۹۴۲) له پردی کۆنتراکتیکی مۆرده کات بۆ چاککردنی ریگه و بان. له بهرته وه ی خۆی هیچی لی نه زانیوه، غه فوور ئاغای سلیمانی و نوری ئەوره حمانی کهرکوکي ده بن به هاوکاری و هه ربه که یان دووسه د و دوازه دیناریان پی پراوه و دوا ی ئەمه چند کاریکی دی وای ئەنجام داوه.

(ئهلولی ۱۹۴۲) سه ره رشتی فرۆکه خانه ی دیانان دهکات.

(پایزی ۱۹۴۲) بالیۆزی بریتانی له به غدا، نیزی که ی سی سه د و هه شتا تا ئاردی بۆ هه ژاره کان ناردۆته رواندز و هه روا سه د دیناری دا بوو، بۆ بهرگ و پیتلاوی قوتابیسه

ههژاره‌کانی رواندز، له قایمقامییهدا بۆ دابه‌شکردنی ئەو ئارده لیژنه‌یه‌ک له: حوزنی، مه‌لا عه‌بدولکه‌ریم خه‌یلانی و حاجی تایه‌ر پیکه‌یترا و ئاردیان به‌سه‌ر هه‌ژاراندا دابه‌ش کرد؛ که‌چی له قایمقامییهدا به‌شیککی باش له‌و ئارده‌ گه‌ردراوه؛ بۆیه‌ لیژنه‌ ده‌ستی له‌و کاره هه‌لگرت. له سه‌د دیناره‌که‌ش چارده‌ دینار خورا، بۆیه‌ حوزنی ئیمزای بۆ نه‌کردوون^(١٧).

(پایزی ١٩٤٢) کرنیل لاین پاریژکاری پامیاری و میتجه‌ر کینچی هاوکاری، سه‌ریک له رواندز ده‌ده‌ن. شه‌و له مائی قایمقام عه‌لی سه‌روهت کۆده‌بهنه‌وه و حوزنیش له‌وئ ده‌بیته و به‌م جو‌ره باسی گفتوگوکانی ئەو شه‌وه ده‌گه‌یته‌وه:

شه‌وئ باسی له هه‌ژاری و برسییه‌تی و پروتی و بئ ئیشی گونده‌کانی رواندز کرد. زۆر دل‌سۆزانه له گوزه‌رانیان دوا که بۆ خوئی چاوی پیکه‌وتیبوون. وتی: ئەگه‌ر بزانه‌ن ده‌ست بدات، هه‌تا که‌رکوک بێن له‌سه‌ر مه‌سروفی بریتانیا ده‌یانخه‌مه سه‌ر ئیش. منیش پێم وت: ملله‌تی کورد ناتوانیت له گه‌رمین له ده‌شتدا ئیش بکات ئەگه‌ر ببوايه له‌م خاکه‌دا ئەسه‌پایکی گوزه‌ران و بووژانه‌وه بۆ ئەم په‌ریشانه‌نه ساز کرابایه زۆر باش بوو.

له‌سه‌ر ئەمه کرنیل لاین وه‌عدی دا، که هه‌ر له رواندز ئیشیککی باش بدۆزیته‌وه که میلله‌ت به‌کۆمه‌له‌ لئی سوودمه‌ند بن، به‌لام به‌تایبه‌تی به‌منی وت ئەم ئیشه‌ توو ده‌یسووړینی، به‌مه‌رجی ئەمه له په‌ئیبی عه‌لی سه‌روهت به‌گ ده‌رنه‌چی؛ چونکه‌ قایمقامی ئەم قه‌زایه ئەوه.

له دواي ئەوه به‌چه‌ند رۆژتیک عه‌لی سه‌روهت به‌بی ئەوه‌ی له‌گه‌ل حوزنیدا پیک بکه‌ویت، سه‌نه‌دیککی چوار ماده‌یی نووسیوه به‌ناوی حوزنی و حاجی سه‌عیدی برای خوئی که هه‌ر کۆنتراتیکی له رواندزا بگیریت، ئەم دووانه به‌نیوه‌یی تیییدا هاوبه‌شن.

دواتر له ژێر چاودێری میسته‌ر تورنور و کرنیل گریته‌ندا کۆنتراتی پینگاکانی رواندز داده‌مه‌زیت و عه‌لی سه‌روهت داوا له حوزنی ده‌کات تا ئاغاگان بۆ به‌شداریکردن له‌و پرۆژه‌یه‌دا بانگ بکات دواي بانگ‌کردنیان پرۆژه‌که به‌پیتی چه‌ند سه‌نه‌دیک به‌م جو‌ره‌ی له ده‌ستنووسیکی حوزنیدا هاتوه، دابه‌ش کرا^(١٨).

ماوه‌ی یه‌ک مانگ بۆ ئەنجامدانی ئەم پرۆژه‌یه ته‌رخان کرابوو له‌به‌رئه‌وه‌ی ئاغاگان هه‌یج شتیکیان له چۆنییه‌تی به‌رپه‌وه‌بردنی ئەو پرۆژه‌یه‌دا نه‌ده‌زانی، ناچار له به‌رپه‌وه‌بهرایه‌تی کاردا چاوه‌شیکیان بۆ ماوه‌یه‌کی کاتی خواست، تاوه‌کو ئەوان کاره‌کانیان پاره‌پرتین که حوزنی له‌سه‌ر مه‌سروفی خوئی هه‌تانی بۆ سه‌ر کار^(١٩).

له‌گه‌ل ئەو هه‌موو کاره‌ی، که حوزنی رایبه‌راندووه، هاوکاره‌کانی له بریتی ئەوه‌ی یارمه‌تی بدن، هه‌ر کۆسپیان هه‌تانه‌سه‌ر ری. حوزنی له‌و باره‌یه‌وه نووسیویه‌تی... په‌ئیس تو‌ما و ئەحمه‌د به‌گ جگه له تیکدانی ئیش یارمه‌تییان نه‌دام نه‌ به‌پاره و نه به‌خۆیان. ئیشه‌که‌ش زۆر گران کرا و دایانگرت به‌ئه‌زیه‌ت و ئازاردان^(٢٠).

پرۆژه‌ کۆتایی پێ هات؛ به‌لام که‌ره‌سته‌یه‌کی زۆر له‌نیو چوو که هه‌مووی به‌پاره و پوولی حوزنی کرابوون و قه‌ره‌بووش نه‌کرایه‌وه.

عه‌لی کوپی ده‌رویش عه‌بدوللا که به‌رپرسی ژمیریاری حوزنی بوو، له‌و کاره‌دا و له‌و ماوه‌یه‌دا هه‌موو مه‌سرووف و خواردن و هه‌ستان و دانیشتنی له‌سه‌ر حوزنی بوو؛ که‌چی له ژێره‌وه له‌گه‌ل عه‌لی سه‌روهت و هاوه‌لانی پیک که‌وتیبوو، چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌کی له حیساباتی کاره‌که‌ی حوزنی له‌نیو بردبوو. حوزنی ئەو کاره‌ی به‌ناپاکی له قه‌له‌م دا؛ بۆیه‌ بۆ ساغ‌کردنه‌وه‌ی حیساباتی لیژنه‌یه‌کی له دیانه پیکه‌یتنا^(٢١).

کاتییک ئەو لیژنه‌یه به‌و حیساباته‌دا چۆته‌وه، دیسان دوو لاپه‌ره‌ی دییان لئ دزیوه. له‌گه‌ل ئەوه‌شدا پاره‌ی مه‌سرووفاتی پتر بووه له پاره‌ی وه‌رگیراو، ده‌با دوو سه‌د و هه‌شتا دیناری بۆ بگه‌رپینه‌وه؛ که‌چی عه‌لی سه‌روهت و هاوکاران و ایان کرد که کۆمه‌لێک له‌و کرێکارانه‌ی کاربان لای حوزنی کردبوو سکالانامه‌یه‌ک له دژی حوزنی بنووسن و تیییدا بلێن که حوزنی پاره‌ی ته‌واوته‌ی به‌ئیمه نه‌داوه؛ جا پسووله‌ی شه‌کر وه‌رگرتنیان پێ ده‌به‌خشرا و ئەو سکالانامانه‌ش له کاتی پتیوستدا له لایه‌ن عه‌لی سه‌روهته‌وه به‌کار ده‌هه‌یترا.

عه‌لی سه‌روهت به‌وه نه‌وه‌ستا بوو، به‌لکو خه‌لیفه ره‌شید و مه‌جید به‌گی برایانی به‌گۆکی هان دابوو تا خۆیان و چه‌ند که‌سیکی دیش بچه‌ به‌رده‌م میتجه‌ر ئەسته‌نگ، ئەفسه‌ری پیوه‌ندیکانی بریتانی له دیانان و نانی به‌رووی له‌به‌رده‌م دابنێن و بلێن: ئیمه ئەم نانه ده‌خۆین و حوزنی پاره‌ی کرێکاریتی پێ نه‌به‌خشیوین^(٢٢).

عه‌لی سه‌روهت به‌ئه‌فسه‌ری بریتانی له پێشوو نیویراوی گوتیبوو: حوزنی دو‌عای بۆ رۆمیلی سه‌رکرده‌ی نازیانی کردوه تا له جه‌نگ ببیاته‌وه.

حوزنی له‌نیو بیروه‌وه‌رییه‌کانیدا به‌م جو‌ره ئەو کرده‌وه ناراستانه‌ی عه‌لی سه‌روه‌تی لیکداوه‌ته‌وه:

«ئەو هه‌موو فه‌ساد و خراپه‌یییه‌ی عه‌لی سه‌روهت بۆ ئەمه بوو که گه‌یژم بکات و

ناحەقم دەرھینێ، هەتا رووم نەبێ داوای ئەو حەقەم بکەم کە لە قۆنترات بەپەنھانی من خواردبووی و وەری گرتبوو. ئەگەر هاواریکیش بکەم، ئەو بەلێت: ئەووە عەرز و حالی میلیلەتەکیە کە ئەم پیاووە حەقی خەلکی خواردوو و هەرچیەکی بلێت وای نییە».

عەلی سەرۆت لەبەر پەفتاری لە رواندز دوور دەخریتەو و بۆ بەغدا دەنێردرێت و لە داوای چوار مانگ دەکرێت بەقایمقامی مەزکەزی قەزای سلێمانی و لەوێش واز لە حوزنی ناهینیت و هانی غەفوور ئاغا کۆنە هاریکاری حوزنی داو تا داوایەکی لە دژی حوزنی لە کەرکوک تۆمار بکات، گواپە نیوبراو ۱۵۰ (سەد و پەنج) دیناری لە کۆنتراکتی پردی لەسەر ماو؛ بەبێ ئەوەی حوزنی بانگ بکەتە دادگە سەر لە ئیوارەیک دادووری رواندز، ئەنەر یەکتا خەلکی سلێمانی، شاکر موحەرم کاتبی دادگە و موختاری رواندز، پەرەووف، چەند پۆلیسیک و غەفوور ئاغا دەچنە مالاکەیی حوزنی تا مالاکەیی حیزز بکەن، ئەویش لە بەرامبەر دا دەلێت:

«ئێوە چۆن بەبێ دادگایی کردنی من ئەو کارە دەکەن؟» ئەوانیش فەرمانی دادگەیی کەرکوکیی پیشان دەدەن کە تێیدا دەلێت: لەبەر ئەوەی حوزنی عەجەمە، ئەمڕۆ سبەینی هەلدێت و دەچیتەووە عەجەمستان. هەتا نەتێجەیی محاکەمەکە، مەبلەغی سێ سەد دینارم لەسەر یە ئەموالی و چتی مەتەبە عەکەیی حیزز بکەت. (ئەمجارە بووینە عەجەم و فێرار دەکەین لە توھمەت و ئیفتیرای دیکە رزگار بووین).

ئەم دەستپێشبووانە مالا و چاپخانەیان حیزز کرد و نەیانھێشت هیچ کەسێک لە رواندزدا ببیت بە کەفیلی و بەوێش نەوێستان، راپۆرتیکیان لەسەر نووسی گواپە لە سلێمانی کۆمەڵەیک بەناوی هیوا دامەزراو؛ حوزنی و عەبدولرەحمانی برای سەرۆکی ئەو کۆمەڵەین. لەسەر ئەمەش هەردوو برا زۆر ئازاردان.

ئەم کورده کاربەدەستانە بەوێش نەوێستان لە نان پرینی حوزنی زۆری لە لەعلی خان دەکەن کە ئەویش دەورێک لە نەبوونی و بێ دەرامەتکردنی حوزنیدا بگێرێت:

«هەر لەو دەمەدا ئاغاژنە لەعلی خان، دایکی ئیسماعیل بەگ رواندزی، کە بۆ من لە دایکێکی بەمیهربان چاکتر و دلۆزوتر بوو، ناچار کرا کە تەشەبوس بکات تەیارەخانەیی دیانان لە ژێر قۆنترات و ئیجاری مندا بوو، لە ئینگلیزەکان بخوایێ و لە من وەرگیریتەووە. هەر چەند سێ مانگ پتر وەعدەم ماوو، بۆ ئەوێش موذافەعەم پێ نەکرا و لە دەستم دەرچوو. بەم جۆرە لە هەموو لایەکەووە ئەسپایی خست و پەخنەدارکردنم ریکخرا و

دۆستە حەقناسەکانیشم وەرگه‌ران».

پایزی ۱۹۴۳) حوزنی پارێزەر محەمەد تاهیر ئەتروشی، برای عەبدولحەمید ئەتروشی، قایمقامی ئەوسای پەواندزی کرد بوو بەپارێزەر و وەکیلی خۆی، بەلام ئەویش هیچی بۆ ناکریت، چونکە دادوور ئەنەر یەکتا واز لە حوزنی ناهینیت و لەگەڵ حیززکردنی هەموو کەلوپەلی نیو مالا بەتایبەتی چاپخانەکەیی، بەبێ دادگاییکردنی هەولێ زیندانی کردنی حوزنی دەدات و لە پال ئەو کێشە هەلبەستراوە لە پیشوودا باس کردوو، چەندین گیروگرفتی نەپساوێ دی بۆ ساز دەکەن. هەر تەنێ بۆ رازیکردنی عەلی سەرۆت قایمقامی پیشووی رواندز، ناچار حوزنی خۆی دەگەینیتە بەغدا، تا رێگەیی پێ بدەن بەیکجاری بچیتە دەرەوێ عێراق و لەو بارەووە نووسیووەتی:

«... تکام لێ کردن مادامە لە فیتنە و کێشە و توھمەت رزگار نابم، چارەبەکم بۆ بدۆزنەووە خۆم و عایلەم بچینە دەرەوێ عێراق بەئاسوودەیی تەمەنی ماوی بەسەر بێم؛ لەم زیلەت و هەرایە رزگار بکریتم، هەر کەسێک بەئیفتیرا داوایەکی هەبیت، بۆی ریک بخریت و من حەقی مەشروعم نەپرسریت و بەبێ ئەسپاب دووچار بەسووکی بکریتم. ژیانی وا نەبوونی چاکترە لە بوونی. بەمەرجی ئەو ناوی کەس نەبەم، گەلێ پیاوانی گەورەم چاوی پێ کەوتن و تکام لێ کردن رێگای رزگاریم بۆ بدۆزنەووە کە بچمە دەرەوێ عێراق بژیم بەلام هیندەم دەگوت کە پیر بووم، هیچی دیکە توانای دەرەوێ و نەفی و حەبس و گرتنم پێو نەماو، دەمەوێت بەنانێکی وشک پەیداکردن لە گۆشەبەکی بێ قرە دانیشم، هەتا بەمەرگ لەم فەلاکەتە دەرەوێ؛ چونکە پشتیوانی گەورە بۆ رزگار بوونم هەر مەرگە».

کاربەدەستان وای بەباش دەزانن کە ئەدمۆندس ببینیت و لەو بارەووە نووسیووەتی: «... کە چوومە لای میستەر ئەدمۆندس ئەمە جاری سێبەم بوو. زۆرم لا عەیب و عار بوو لە لاویکی تازه پێگەیشووی وەکو ئەنەر یەکتا بدویم و بەمیستەر ئەدمۆندس بلێم کە مەسەلە و سەرپەرورد ئەمەیه. هەر هیندەم توانی بلێم کە پیر بووم تاب و تەوانای فەقیری و دەرەوێ و حەبس و نەفی و هەرام نەماو؛ رێگایەکەم نیشان بدەن و یارمەتیم بدەن بچمە خاکی هیندوستان یان بەلووستان بەگۆشەگیری لەگەڵ کار و کاسبیەک خەریک بم نانێکی وشکی بێ کێشە پەیداکەم و لەم شۆرشە گیان بەدەرەرم.

میستەر ئەدمۆندس وای بەچاک زانی بچم چاوم بەتوفیق وەهیبی بکەوێت. بۆچی؟ نازانم. لە کوێ؟ نازانم. ئیوارە لە ئوتیل دانیشتبوووم هاتنە دووم. چوومە خواری وەهیبی

بهگ سواری کردم بردمیه «قصر الدجلة» هتا ساعات ۱۰ی شهو دانیشتم و گهرامه وه ئوتیل. ئەو دیدنه چی بوو، نه مزانی. سبهینتی چوممه لای میستهر ئەدمۆندس و پیم گوت، گوتی سبهینتی وەر هوه. سبهینتی چوممه وه وتی: دهمانه ویت مهجه له یه کی کوردی دهرخهین وا نوویسراوه. هتا پیکدیت ههسته بچۆ بۆ سلیمانی، قاقهزت بۆ دهنوسم یه کسه ره بچۆ بۆ لای شیخ مستهفا قهره داغی، هتا حیسابی نیوان تۆ و عهلی سهروهت به بی دهنگی بپریته وه و ئەوجا بگه رپتوه به غدا».

حوزنی دهچیته سلیمانی و نامه که دهگه یه نیته شیخ مستهفا قهره داغی. موته سه ریفی سلیمانی و ئەویش لیژنه یهک بۆ ئەم مه بهسته پیک دههینیت و له مائی میرزا توفیق قهزاز کۆده بنه وه. حوزنی دهلیت: «له لجنه ی میرزا توفیقدا بیجگه له دل ئیشانم هیچی دیکه م نه بیست». بۆ به یانی دهچیته وه لای موته سه ریف و کومه لیتیکی زلی لئ ده بیت، هه ره وکو حوزنی نووسیویه تی پریری ئەوه دهریت: «من له و ئاغایانه ی رواندز که ببوونه شه ریکمان، هه ره یهک چه ندیان داوه به عهلی سهروهت قاقه زیکم بدنه تی به و دهستوره حیساب له گه ل عهلی سهروهتدا ده برپتمه وه. به وه رازی بووم قهرارم دا و گه رامه وه ئوتیل» (۲۳).

عهلی سهروهت په یوه ندی به شاکر موجرم کرد، بۆ ئەوه ی له رواندزدا هه ول بدات ئاغاکان هیچ کاغه زیک به حوزنی نه دهن و به و شتوه به عهلی سهروهت غیره تی لای شاکر موجرم په یدا ده کرد و به م جۆره قسانه حوزنی روونا کبیری لای هه لده سه نگاند: ... زۆر عه یبه بیلی کوردیکی عه جم به سه ر ئیمه دا زال بیت و قسه ی ئەو به سه ر قسه ی ئیمه بکه ویت و....

(۱۸/۱۰/۱۹۴۳) رواندز به جی دههیلیت و دهچیته هه ولپیر و دوو پرۆژی تیدا ده مینیته وه.

(۲۱/۱۰/۱۹۴۳) هه ولپیر به جی دههیلیت و دهچیته که رکوک. شه و به شه مه نده فه ره به ره و به غدا به ری ده که ویت و له ۱۹۴۳/۱۰/۲۲ دهگاته به غدا.

(۲۳/۱۰/۱۹۴۳) دهچیته بالۆی زخانه ی به ریتانیا، پپی راده گه یه نن که نووسینگه یه ک بۆ کۆقاری دهنگی گیتی تازه داده نین و ده بیت بۆ پرۆژی دوو شه مه رپکه وتی ۱۹۴۳/۱۰/۲۷ دا ئاماده بیت.

(۲۷/۱۰/۱۹۴۳) ده که ویته سه رکار و خه ریکی نووسین و رپکخستنی کۆقاره که

ده بیت (۲۴) و له و باره وه نووسیویه تی و دهلیت:

«... پیم خوشبوو که به دلیتی خاوتنه وه ئیش بکه م و پتر به مه دلخۆش و شادمان بووم که گه وره یه کی زانا و تیگه یشتوویتی کورد و ده کو توفیق وه هبی به گ چاودیری ئەم کۆواره ده کا و وتاری تیدا دهنوسیت و پیکه وه بۆ به رزبونه وه ی زمانی کوردی له م کۆواره دا هه ول ده دهن، به تایبه تی لاوتیکی نه وچه وانی وه کو شیخ حه سه ن کوری شیخ مارف به رزنجی که بۆ ته رجه مه و نووسین یارمه تی ده داین و زۆری منه تدار کردم».

(۱۹۴۴) حوزنی خانویه کی له به غدا ده ست ده که ویت و له ژبانی ئوتیل پرگاری ده بیت و گیوی باوکم نیو مال و خیزانه که ی بۆ ده گه یه نیته هه ولپیر و حوزنیش له هه ولپیره وه به مال و خیزانه وه روو له به غدا ده کات (۲۵).

(۱۴ی ئەیلولی ۱۹۴۷) گیوی موکریانی چووه ته به غدا و به سه ره اتی ئەو کورده کویتستانیانه ی بۆ حوزنی گپراوه ته وه که له دوا ی تیکدانی کۆماری کوردستاندا له پرۆژه لاتنی کوردستانه وه په نایان بۆ کوردستانی عیراق هیناوه. ئەو په نابه رانه له گرتوو خانه ی شارانی هه ولپیر، موسل و که رکوک زیندانی کراون و زۆر نامرۆقانه له گه لیاندا هه لسوکه وت کراوه.

(۱۸ی ئەیلولی ۱۹۴۷) حوزنی موژده ی ئازاد کردنی ئەو په نابه رانه به گیوی برای ده دات که به یارمه تی جه مال بابان، جیگری سه رۆک وه زیرانی عیراق و توفیق وه هبی دهستی خستوه.

(۲۰ی ئەیلولی ۱۹۴۷) حوزنی، گیوی برای تا ویتستگه ی شه مه نده فه ره به ری ده کات، بۆ ئەوه ی له که رکوک لا بدات و موژده ی ئازادبوون به په نابه رانه کانی زیندانی کراوی گرتوو خانه ی که رکوک رابگه یه نیت (۲۶).

(۲۱ی ئەیلولی ۱۹۴۷) گیو ده گاته که رکوک و به په نهانی که یفخۆشی مزگینی ئازادبوون ده داته په نابه رانه کانی کویتسانی و گیو دهلیت: ... شای شایبان تی که وت.

هه ره همان پرۆژ گیو ده گه رپتته وه هه ولپیر و هه مان موژده ی ئازادبوون به په نابه رانه کانی کویتسانی زیندانی کراوی هه ولپیر ده به خشیت. جا دهچیته سه ر کاری خۆی. یه کسه ر ته له گرافیتی ده دهنه ده ست که له لایه ن به شیر موشیره وه بۆی هاتبوو، تپیدا نووسرابوو: گورج بگه رپتیه وه به غدا (۲۷).

(١٠/١٠/١٩٤٨) محمد جواد المفتي نامه يهك ناراسته ي گيو دهكات، بۆ ته وه ي قه رزه كاني حوزني بدا ته وه (٢٨).

په راوتزي پيشه كي:

١- ماموستا م. ر. هاوار له بهرهمه به نرخه كه بدا بهم جوژه لهو بابه ته ددويت: يه كه م وپنه گريك له كوردستاندا حوسين حوزني موكراني بوو له گه ل كاپرايه كي لويناني. له دواييدا شيخ له تيفي دانساز نهو كاميرايه ي حوسين حوزني و لوينانيكه ي كريبه وه و شيخ له تيفيش له دواييدا فروشتييه وه به يه حيا ته فه ندي.

٢. ر. هاوار. شيخ مه محمودي قاره مان و دهوله ته كه ي خواروي كوردستان. بهرگي يه كه م. له ندهن- ١٩٩٠-٠٦١ وا دياره ماموستاي نيويروا نه م زانباريه ي له بهرگي يه كه مي بهرهمه به نرخه كه ي كاك نه كرمه سالتحي رهش وه رگرتوه، كه به نيوي «سليمان» يه و له به غدا له سالي ١٩٨٧ دا چاپ كراوه.

٣- گيو موكراني -كه له سالاني سيبه كاندا رووي له سابلاخ كردوته وه- ناميري كاميرا ي له گه ل خزي بردوه و ستوديويه كي وپنه گرتني له وپيش دامه زانده وه.

٤- هاميلتون بهم جوژه ي ژيروو باسي نهو پيشه و هونه رانه ي حوزني دهكات، كه له پال ميژوونوسيندا هه ييووه:

* Sayed Heusni is not merely an historian, he is also the local journalist and newspaper proprietor. There is a brass notice on his door which reads, Zari Kermanjji (The Cry of the Kurdish) which is the name of his paper...

His type is set by hand. From the oak of the mountains -side the cuts small blocs of wood.

He planes them smooth and true and upon them he etches the illustrations for his paper. He inks his plates, turns the primitive printing press, then sets and binds his sheets together to form the monthly magazine. Acopy goes to the high Commissioner and another to the league of Nations at Geneva. The Cry of Kurdish is called a "monthly" magazine, but often enough the little paper is suppressed on account of its Kurdish sentiments which are not always approved of by the Government at Baghdad. A. M. Hamilton, Road Through Kurdistan, 1937.

له ١٣/٣/١٩٩٩ دا، كه رۆژي په رده لادان بوو له سه ر ريليفي گيو موكرانييدا، كاك فه له كه دين كا كه يي - وه زيرو رۆشنبيري - له وته به نرخه كه ي خويدا نه م دوو برايه ي به گوتنبروگي كورد دانا.

٤- بۆ وپنه بۆ دوورخستن وه ي حوزني له پاژه كوردي رۆشنبيري كورديدا ريگه ي بلاو كورده وه ي كو قاري «زاري كرمانجي» يان لي گرت بهو ناوه ي بابه تيكي رامياي له ژماره ١٦ ي كو قاره كه بدا بلاو كردوته وه، كه نه مهش دهقي نهو فه رمانه ميريبه يه كه بۆ به هه شتي نيردراوه:

الحكومة العراقية
مديرية المطبوعات
رقم التلفون - ١٢٣ سراي

العدد: ١٠٠
التاريخ: كانون الثاني ١٩٢٩

صاحب جريدة زار كرمانجي

ان الامتياز الممنوح الحكم بكتاب هذه المديرية المرقم ٢٦٦، والعرض في ٢٩/٣٠ مارت سنة ١٩٢٦ قد حضر عليكم البحث في الشؤون السياسية واجاز لكم البحث في الشؤون الادبية والفنية فقط وقد اطلعنا علي العدد (١٦) من مجلتكم فوجدنا فيه مقالا قد تضمن بحثا سياسيا الامر الذي يمد خروجنا علي الخطا التي يجب ان تمنهجها الجرائد والمجلات الادبية لذلك فاني انذركم بهذا ان تمتدوا عن الخوض في الشؤون السياسية وان تحمروا اباحتكم في المسائل العلمية والادبية

مدير المطبوعات

فه رمانى پووچكردنه وه ي مؤله تي كو قاري زاري كرمانجي له ١٥/٨/١٩٤٩ دا بۆ دهرده چيت. حوزني له ٢٠/٩/١٩٤٧ دا كوچي دوايي كردوه؛ ياني له دواي نه مانيشي هه ر لتي ناگه رتين:

5- دهکی نامه‌که‌ی به‌هه‌شتی داماو بو به‌هه‌شتی سالیح زه‌کی به‌گ:

شه‌ره‌فی جزووری سه‌عه‌ده‌تی زه‌کی به‌گی خوشه‌ویست (*).

ئیه‌سترحام ده‌که‌م نه‌گه‌ر زرووف مساعدا بییت، ئەم نامه‌یه بخوینه‌وه.

له‌ دوای عه‌رزى ئیحتیاراتی فایقه‌م، ئەمه‌ سێ چوار جاره‌ ته‌شریف ده‌فه‌رموونه‌ پرواندز، له‌به‌ر ئەوه‌ که‌ نه‌وه‌کو زرووف موساعدا نه‌بییت، نه‌ده‌هاتمه‌ زیاره‌ت و ئەو جاره‌ش که‌ هاتن، دیسان موراجه‌عه‌تی زرووفم کرد مونسایب نه‌بیندرا موشه‌ره‌ف بم. ئەویش له‌ پاش شه‌و و نیوه‌رۆیه‌ک ئاگادار بووم. ویستم به‌م دوو که‌لیمه‌ مه‌عه‌رزانه‌ی -که‌ زرووف مه‌یدانی داوم- سکالایه‌کی دل و راسته‌قینه‌یه‌کی سه‌ره‌بوووم عه‌رز بکری، به‌لکم بو هاتوو پێگایه‌کی ژبانم ده‌سته‌که‌وو.

ساحبی سه‌عه‌ده‌ت! وایزنام هه‌موو خاوه‌ن وجدانیکی پاک و به‌شه‌ره‌فی کوورد له‌مه‌ ئاگاداره‌ و شاره‌زای من که‌ له‌ دنیا‌دا هه‌ر گونا‌هێکی، که‌ به‌شه‌ر له‌ خواوه‌ وه‌یا هه‌ر له‌ خو‌یه‌وه‌ به‌گونا‌هی زانیوه‌ خو‌ی لێ دوور خسته‌وتوه‌وه‌ و نه‌فه‌ره‌تی لێ کراوه‌ له‌ من دووربووه‌ و جگه‌ له‌ کووردی چ گونا‌هێکی دیکه‌ له‌ من سادر نه‌بووه‌ و نابییت. به‌لێ جگه‌ له‌ پیغه‌مه‌به‌ره‌کان به‌شه‌ر بێ گونا‌ه نابێ، به‌لام من له‌ هه‌موو گونا‌هان به‌ریم. خودا و خاوه‌ند وجدانه‌کانیش شاهیدیم بو ده‌دن.

به‌لام له‌ رۆژی من هاتوومه‌ته‌ عیراق، هه‌ر له‌ به‌غداوه‌ -که‌ ئیوه‌ ئاگادارن- هه‌تا گه‌یشتوومه‌ته‌ پرواندز و هه‌تا ئەم‌رۆکه‌ له‌ دنیا‌دا گۆشه‌ و قولینچک و که‌لینی ئیفترا و له‌ خودا نه‌ترسی نه‌ماوه‌ که‌ له‌ من نسیبه‌ت نه‌درابییت. واللله‌ ویا له‌ جگه‌ له‌ کوورد بوونم، هه‌موو درۆ و گونا‌هێکه‌ که‌ موفته‌ریبه‌کان بو خۆیان تێدان؛ به‌لام چ بکه‌م؟ چۆن بکه‌م و بچمه‌ چ خمخانه‌یه‌که‌وه‌ که‌ رهنگی سپی و خاوینی خۆم شین و ره‌شکه‌م؟ ئیمان به‌ کێ بینم که‌ رزگاریم؟ ئەمه‌ پاژده‌ ساله‌ ئەم ده‌رده‌ ده‌کیشم و به‌ده‌رد و داغ و غه‌سه‌سه‌وه‌ ده‌ژیم و شه‌و به‌ناه و نالین سه‌ر ده‌نیمه‌وه‌. ده‌بێ ئەم سکالایه‌ له‌ کێ کم؟ ده‌ره‌مانی ئەم ده‌رده‌ له‌ کێ بخوازم؟ په‌نا به‌مه‌ به‌ر کێ؟

سه‌عه‌ده‌تی موته‌سه‌ره‌فی موخته‌ره‌م، ئیوه‌ سالییک له‌ به‌غدا به‌م ده‌رده‌ گو‌رفتار ببون (**). به‌ چ ئیش و ژان و سۆزشیکه‌ چیشته‌وتانه‌ و تیبی گه‌یشتوون. ئەمنی به‌دیه‌خت ئەوه‌ پاژده‌ ساله‌ له‌سه‌ر یه‌ک به‌م ده‌رده‌ گو‌فتارم و له‌ ئیوه‌ به‌سه‌د پایه‌ پتر له‌ ژێر ته‌نگانی سه‌ختی و فه‌لاکه‌تدا ده‌ژیم. ده‌بییت چۆن بییت مابم؟ بزانت تا چ پایه‌یه‌ک جه‌ور ده‌کیشم.

ئهی خاوه‌نی وجدانی پاک! ساحبی سه‌عه‌ده‌ت! تۆ به‌ چی دلشکاو بووییت، منیش وا. تۆ به‌ چی ئیشت پێگه‌یشتییت، منیش وا. که‌وا بوو ده‌بییت له‌ حاالی دلشکاوان ئاگادار بییت؛ ده‌بییت شاره‌زای

(*) سالیح زه‌کی ساحیبقران (۱۸۸۶-۱۹۴۴) له‌و کاته‌دا که‌ داماو ئەم نامه‌یه‌ی بو نووسیه‌وه‌، پارێزگار (موته‌سه‌ره‌ف)ی هه‌ولێر بووه‌ و پێشتریش هی شاری سلیمانی (پروانه: د. کوردستان موکریانی، که‌شکۆلی گیو - ۹۸۵) - لاپه‌ره‌ ۱۲۵ و ۱۲۶.

(**) مه‌یه‌ستی داماو سالی ۱۹۲۶ه‌ که‌ سالیح زه‌کی کو‌فاری «دیاری کوردستان»ی له‌ به‌غدا ده‌رده‌کرد به‌را‌ده‌یه‌ک ده‌ستکورت بوو نه‌ک هه‌ر فه‌رش و رایه‌خ و کورسی و میزی نه‌بووه‌، به‌لکو حه‌سیری ته‌واویشی نه‌بووه‌، که‌ بو سێ که‌سانی رایه‌خت (پروانه‌ ژێده‌ری پیشوو).

وزارة الداخلية
مديرية الدعاية العامة

الرقم ۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰
التاريخ ۰۰/۰۰/۰۰

الى حضرة السيد...
صاحب امتياز...
المحترم

تقدیر فرات فیاده القوات العسكرية للادارة العرفية في العراق الفاء امتياز ۰۰۰۰۰۰۰۰

بمقتضى المادة الرابعة عشرة من مرسوم الادارة العرفية رقم ۱۸ لسنة ۱۹۳۵ . لذلك ينبغي الكف عن اصدار مطبوعكم حالا و آلا فسوف تفرض عليكم العقوبات المنصوص عليها في المادة الخامسة عشرة من المرسوم المذكور والقوانين الاخرى .

وكيل مدير الدعاية العام

نسخة منه : الى وزارة الداخلية
• • • وزارة الدفاع (الضعة الثالثة)
• • • قيادة القوات العسكرية للادارة العرفية في العراق بالاشارة
الى كتابها الرقم ق. ۰ع / ۱۳ / ۸۹۹۲ والمؤرخ في ۱۱ / ۸ / ۴۹
• • • مديرية الشرطة العامة
• • • متصرفية لواء .....
• • • مديرية شرطة لواء .....
• • • المدعي العام
• • • المدير المسؤول السيد .....
• • • ممثلة المطبوعات العامة

بو زانیاری زیتەر پروانه د. کوردستان موکریانی. هۆی ده‌ره‌نه‌چوونی زاری کرمانجی رۆژنامه‌ی براه‌تی. ژماره ۲۷۵۳ پینچ شه‌مه ۱۹۹۹/۱/۷ هه‌ولێر.

نەبوونی و غەم و غەسە و ئەلەم و ئەزەبەت کیشان بی. دەببیت پەحمت بەوانەدا بێت کە کەوتوو. تۆ سالتیک لیت قەوما، چۆنت رابوارد لەبیرتە؟

ئەمن پازدە سالە دەبکیشم. ئەمە پازدە سالە ئامانجی هەموو بەلا و موسیبهت و دەردی سەری و ئەزەبەت کیشانم. ئەمە پازدە سالە لە دەس جەور و ئیستبیداد و زۆلم و پێبەست دەکرتیم؛ بوومە هەدەفی ئیفتیرا و توهەمت و ئیفاذاتی و ئە خودا و دەببیت من بەشەر و ئادەمیزاد نەبم، کە پازدە سالی پەهەق بەبێ پچرانهوه، لە ژێر کوتەکی زۆلم و ئیفتیرا بئۆخیمەوه و کەسێک بەزەبی بەمندا نەبەت.

هەر نەسبەتییکی کە لە من دراوه کوا ئیستپاتی، جگە لە بێ وجدانی نەببیت؟ بۆچی لە نیوانی پازدە سالان هیچ مەنخەزێکی موفتەزبەکان ئیستپات نەبوو؟ لە هەموو لایەکەوه دەرگای رزق لە من بەستراوه. حورببەت و ئازادی شەخسیم مونسەلیبە. مەیدانی بزوتنەووم پببستی خۆمە و تەنها سالی پیرار گوندیکم (*) بەئیجار گرت نەمتوانی تیبیدا هەلسوورپیم؛ ئیستا پەنجما - شتست دینار لەژێر زەرەردام (**). نەتوانم حەمالتی، چەقالتی، زراعت، کاسپی بکەم، دەببیت چی بکەم؟ پینگام نیشاندەن؛ چونکە ئیو ئەمڕۆ حاکم و فەرمانرەوای لیبوای ئەربیل و دەکیلی مەلیکن. ئەگەر زرووف موساعەدەم بکات ئەوا ئیستبیداعایەک، کە سورەتییکی تەقدیم کراوه بۆ پەبسی وزەرای عیراقتی دەنیرم و ئەمە لە سەرەووش سەرپهوردیکی بەدەختی خۆمە نووسیم. ئەگەر لەمانە ئەسەرێک و یان نەتیبجەبەک پەیدا نەببیت، ناچارم لە دەست زرووف عەرز و حالیککی دوورودرێژ تەقدیم بەبارەگای خوداوەندی پەرەردگار دەکەم کە بۆچی بەبێ زرووف تووشی ئەو هەموو موسیبهت و بەلا و شەرمەزاری و فەلاکەتە ی کردووم و خستووومیبە تە ژێر دار و فەلاقە کردنیکی واکە زرووف موساعەدەم ناکات. مۆری موختارانیش هەلکەنم (***) و ناھیلبیت بشبمە جووتیار و فەلاح و دارکیش و گاوانی گوندیکیش و دەست لە مەتبەعە و تەئلیفات و خوتندن و نووسین و زانین هەلگرم، لە دەست عەدالەت پەنا بۆ جەهل و [لە] دەست زرووف بۆ وەحشەت و نەزانین فیرارکەم. ناھ سەد ناھ.

حوسین حوزنی بەدەخت - (۱) ی ئەیلولی ۱۹۳۹

(*) داماو لە پیناوا چارەکردنی باری ئابووری خۆی گوندی چەمی سایە ی سەر بەبرادۆست و گوندی مامە خەتیبانی سەر بەبالەکی لە گولزار خامنی خیزانی سەید تەها قایقامی پبشوی رواندز بەکۆی گرتوو.

(**) هەرەکو لە دەستنووسی برادەرتیکی رواندزی دیارە کە لەنێو ئەرشبفی مائەوہماندا چەند لاپەرەبەکی پارێزراوە دەلببیت: لەو کاتانەدا، کە داماو بەروبوومی کشتوکالەکی دەهینا نێو شاری رواندز بۆ ئەو ی بپفرۆشیت، گومرگی رواندز لیبی وەرەدگرت و دەببگوت تۆ شتی قاچاغت پببە و ناببیت ببببیتە نێو شار. لەبەر ئەم پەفتارە چەوتە ی فەرمانبەرانی گومرگ، داماو دووچاری قەرزتییکی زۆر بوو.

(***) چەند جارێک داماو داوای ئەو ی کردوو، کە مۆلەتی مۆزەلکەندنی بەدنی؛ نە سالت زەکی و نە دەسەلاتدارانی دی نەیانداوەتی، بەلام مۆلەتی مۆزەلکەندنیان بەو کەسانە داوە کە داماو فیراری مۆزەلکەندنی کردوون.

۶- پ. د. مارف خەزەندار بەم جۆرە باسی ئەو بەرەمانە ی حوزنی دەکات کە لە دەنگی گیتی تازەدا بلاوی کردوونەتەو: حوزنی کارگەرێکی بەکار بوو لەو کۆوارەدا. چیرۆک و وتاری ئەدەبی دەنووسی؛ تیبکستی ئەدەبی میلی سەرزاری (فۆلکلۆر) لە شیعەر و نووسینییکی عەرەبی و فارسی بۆ زمانی کوردی. ناوەرۆکی نووسینەکانی لە بابەت ژبانی رۆژەلاتناس و پیاوہ سیاسیەکانی سەرەدەمی جەنگی دووہمی گیتی و شاعیرانی کلاسیکی ئینگلیز و هی دیکە بوو.

نووسینی حوزنی لە دەنگی گیتی تازە، لە پلەببکی بەزێ هونەریدا بوو. چونکە لە تەمەنیکدا بوو زانست و زانیاریببکی زۆری وەرگرتوو بەهۆی کۆششی خۆی و تاقیکردنەوہکانی لە مەیدانی مێژوو و رۆژنامەنووسیدا. (دکتۆر مارف خەزەندار. مێژوو ی ئەدەبی کوردی. بەرگی پببجەم. هەولبیر ۲۰۰۵).

هەژاری موکریانی بەم جۆرە باسی گۆقاری «دەنگی گیتی تازە» دەکات:

«... لە رووپەرێک و دوواندا خەبەری شەر و لە پتر حەفتا رووپەردا فۆلکلۆری کۆنی کوردی زبندوو کردۆتەوہ. شیعری شاعیرە باشەکانی لە چاپ داوہ. ئیستاش هەر کەس هەموو ژمارەکانی لاین، زۆر بەختیارە و زۆر مەعلوماتی باشی لێ دەست دەکەوی». (هەژار. چببشتی مچببیر. پاریس ۱۹۹۷. لاپەرە ۱۲۲).

۷- شەھید شاکر فەتاح بەم جۆرە داماو هەلدەسەنگببیت:

«... پببیان دەگوت: ناپاکە؛ بۆ کەلکی ئینگلیزەکان ئەجوولببیتەوہ. پببیان دەگوت: خۆفرۆشە و بۆ کەلکی ناپوختە ی خۆی کەلکی گشتی ئەخاتە ژبیر پبببەوہ. پببیان دەگوت: بەلببشاو پارە لە ئینگلیز وەرئەگرتی و نۆکەرێکە لە نۆکەرەکانی ئینگلیز. جارێکیان هەندبێ لە مەلاکانی رەواندز بریاری خوانەناسی و کوشتبیان دا. جارێکیان مەرسەرپرتکیان لێ هان دا تیروپر جنبو و قسە ی ناشیرینی پبب گوت. جارێکیان کردیان بەدز و توندیان کرد لە بەندیخانە و داپبشیان بەدادگاھ و دووربشیان خستەوہ لە رەواندز».

ئینگلیزەکان لەو سەرەدەمدا دەسەلاتبیان زۆر بوو بەسەر عیراقتا. بەلببشاویش پارەیان ئەدا بەپیاوہکانی خۆیان. جا ئەگەر «حزنی» پبباوی ئەوان بووایە، بۆچ لەم هەموو سالانەدا بەهەژاری و دەستکورتی و نابووتیببەوہ دەژبا؟... یاخود چۆن فەرمانبەرانی عیراق ئەیانوئیرا بەو جۆرە تەنگەتاو و رپساو و سەرگەردانی بکەن؟ پبباوێک ئەگەر خەربکی کار و فرمائی ئینگلیز بێ، بۆچ خۆی بەنووسین و چاپکردن و بلاوکردنەوہ ی نووسراوانەوہ خەربک ئەکات کە تا ئببستاش هیچ نووسەرێک، بەو بابەتانەوہ ژبان و گوزەرائی بۆ بەرپۆہ ناچن؟

لە سەرپتکی تریشەوہ، ئەگەر «حزنی» بۆ کەلکی تاییبەتی خۆی بگەراییو بەتەنگ چاکە ی خۆبەوہ بووایە، ئەیتوانی زۆر بەئاسانی بببببە فەرمانبەرتیکی شایستە ی خۆی کە بتوانی بەمووچەبەکی شایستەوہ خۆی و خببزانەکی لەو پەری خۆشگوزەرائببدا بژی؛ چونکە ئەو سەرەدەمە خوتبندەوار و تیبگەببشتوو و جیھان دیدە ی وەک ئەو کەم هەبوو. فەرمانرەوای عیراق خوا خوی بوو بەکببکی وەک

ئەو بىن بەفرمانبەر تا كەلگىكى لى بىبىنى. ئەو لە سالى ۱۹۲۶ دا گەيشتە رەواندز. گەلگىكى پىپاوى گەورەى ئەناسى لەناو كورد و لەناو بىگانەدا كە دەبانئوانى بۆى تىبىكۆشن و دايمەرزىن لە دەزگايەكى نايابى مېرىدا. بەلام «حزنى» خۆى لە فرمانبەرى نەگەياند، چونكە ئاواتى ھەرە نازدارى ئەو ئەو ھەروا لە رىگاي نووسراودانان و نووسراو چاپكردن و نووسراو بلاوكردنەو، ھەرەو لە رىگاي وتاردانەو، لەناو كۆرە نەتەو بىبەكاندا، كوردەوارىبەكەى لە خەو راپەرپىنئى و زىندووى بكاتەو و بىرىشى رۆشن بكاتەو و رىگاي سەربەستى و كامەرانى و سەربەرزىشى پىشان بدات. بەواتايەكى تر «حزنى» بۆ بىروباوەرەكانى دەژيا، بۆ خۆى نەدەژيا. گوئى نەدەدایە پىبىستىبەكانى كامەرانى و خۆشگوزەرانى خۆى؛ گوئى دەدایە ئامانجە گشتىبەكانى خۆى كە برىتى بوون لە رزگاربوونى كورد لە دەست ھەژارى و نەخوتندەواری و نەخۆشى و ژىردەستى.

جا پىپاوتىكس ئەمانە ئاوات و ئامانجى بووبن و ئەمانە رىگاي خەباتى بووبن، دەچى دەبى بەپىپاوى ئىنگلىز ياخود داگىرەرانى نىشتمانەكەى خۆى؟

لە راستىدا «حزنى» ھەك ھەموو رۆشنىرىكى شۆرشگىر، بەناشكرا و بەنەپىنى تى دەكۆشا بۆ ئەو ھەروا پەيدا بكات بۆ نەتەو ھەكەى خۆى، لە گەورە پىپاوانى خۆى و بىگانە. تا لە كاتى پىبىستا بۆ كەلگى و چاكەى نىشتمانەكەى خۆى ئەو دۆستايەتىبەيان بەكار بەپىنئى. لەناو ئىنگلىزەكانى ئەو سەردەمەيشدا ھەندى دۆستى پەيدا كردبوو، ھەك «ئەدمۆندس» كە ئەوسا راپۆتكارى كاربەدەستى ناو ھەو، (واتا موسستەشارى ھەزارەتى داخلىيە) بوو. ئەمانە دەھاتنە رەواندز «حزنى» يان ھەك پىپاوتىكى كوردى زانا و رۆشنىر دەھاتە پىش چاو. دەھاتنە سەردانى چاپخانەكەى و باخچە جوانەكەى لە رواندزدا و دەبوون بەناشناى لە شارەزايىبەكەى لەو پىژو و مېژوو و كۆمەلايەتسى كورددا كەلگىيان ھەردەگرت. جا «داما» كە فرمانبەرىكانى عىراق تەنگەتاويان دەكرد، بەناچارى پەناى دەبردە بەر ئەو دۆستە ئىنگلىزانەى تا رزگارى بكەن ئەوانىش لە سنوورى دەست رۆبىشتنى خۆيان و ياسادا يارمەتىيان دەدا؛ چونكە خۆبىشان لە فرماندارانى عىراق بوون.

«حزنى» لەناو رۆسەكانىشدا گەلگىكى رۆژھەلاتناسى گەورە گەورەى دەناسى و نامەكارىشى لەگەلدا دەكردن؛ ھەك «ف.مىنۆرسكى» و «ب.نىكىتەن». ھەرەھا رۆژھەلاتناسىكى ئەلمانىشى دەناسى ناوى «كارل ھەدەنگ» بوو نامەكارى لەگەلدا دەكرد. لەناو كوردەكانىشدا «جەلادەت بەدرخان، كامەران بەدرخان، فرج اللە زكى كوردى، محمد امين زكى، توفىق ھەبى، رەفىق حلمى، مەلا گچكەى ھەولتەر، مەلا محمدى كۆبە، شىخ محمدى مەزن، شىخ ئەحمەدى بارزانى، مەلا مستەفاى بارزانى، سەيد تەھاى شەمزىنى، قازى محمدى سابلاخ»، كە ھەموويان پىپاوى كەلە كەلە و رۆشنىر بوون. داماويان خۆش دەويست و رىزىيان لى دەگرت و ئەگەر كارتىكىشى بكەوتايە لاىان، يارمەتىيان دەدا.

بىجگە لەمەش من وام دپتە پىش چاو كە «داما» تىكەلئى لەگەل زۆرىيەى بزوتنەو نەپتىبەكانى كورددا ھەبوو؛ دوور نىبە كە ئەندامىش بووبن لەناو ھەندى لەو كۆمەلە نەپتىبەكانەدا.

جا پىپاوتىكى ھەك ئەو ئەگەر پەيوەندى لەگەل گەورە پىپاوان و دەسەلاتدارانى كورد و بىگانەدا پەيدا نەكات، چۆن كار و فرمانە گشتىبەكانى خۆى و كۆمەلەكانى خۆى پى جىبەجى دەكرى؟ جا لە پىش شەرى بەكەمى جىھانى و پاش شەرىكەيشدا ھەتا ئەم چەند سالىەى دوایىبە رۆشنىرەكانمان لەو باو ھەردا بوون كە لە توانادا ھەبە كەلگى لە فرمانەرەوايىبە بىگانەكان ھەربىگىرئى بۆ كاروبارە گشتىبەكانى كورد و كوردستان. لەبەر ئەمە نەك ھەر «حزنى»، زۆرىيەى رۆشنىرەكانى تىش تىكەلئىيان لەگەل ئىنگلىزەكان و ھەرنسزەكان و رۆسەكان و ئەمەرىكايىبەكاندا دەكرد بۆ مەبەستى گشتى كوردەواری.

جا لەبەر ئەم ھۆيانە ھەموويان، من لەو باو ھەردەم كە داماو ھەر تىكەلئىبەكەى لەگەل ئىنگلىز ياخود بىگانەكاندا كوردى، بەنىيازى پاك بوو، نەك خراپ. واتا بۆ كەلگى كوردەواری بوو، نەك بۆ كەلگى تايبەتەى خۆى. ژيانە پر ئەرك و ئازار و ھاوارەكەى و بەرھەمە گەورە و گرنەكانىشى بەلگەن بۆ ئەو ھەكەى خۆى بەكەم بوو لە نىشتمانەپەررە گەورەكانى كورد كە بلىمەتەبەكەى خۆى و وێژەوانى و زانايىبەكەى خۆى تا ما، بۆ كەلگى كوردەواری و كوردستان تەرخان كەرد. شاكەر فەتاح ۱۹۷۲.

۸- ئەو بەلگەنامەبەكەى لە ژىرەو ھەوئىنە دەپەنمەو، ئەو قسەبەكەى كاك دلپەر على ئاغا پىشتىراست دەكات كە لە ۱۹۹۸/۱۲/۲۸ دا لە ژوورى بەھەشتى مەھدى خۆشناو _ جىگرى پارىزگارى ھەولتەر و سەروكى يەكپىتى نووسەرانى كورد- پىپى گوتم: خەلگى رەواندز پىشتىگىرئىيان لە حوزنى كوردو، نەك دەسەلاتداران.

دەقى ئەو نووسراو ھەكەى خەلگى رواندز بۆ پىشتىگىرئىيان لە بەھەشتى مامم نووسىويانە بەپى دەسكارى دەپخەمە رۆو:

۹- حوزنی له و تارێکییدا که له ژێر سهر دێتری «کورد له روسییهدا» بلاوی کردۆتهوه، باسی ئهو بنه ماله یه دهکات و نیوی ئهو جێگایانه دهبات که کورد تییدا نیشته جی بوون؛ ههروا باسی ئه شیرهت و سه رکرده و جوړی خوێندنیان دهکات. (کوژقاری گه لاوێژ. ژماره ۰۶ سالی ۱۹۴۴).

۱۰- حوزنی بهم جوړه باسی ئهو چاوپێکه وتنه دهکات:

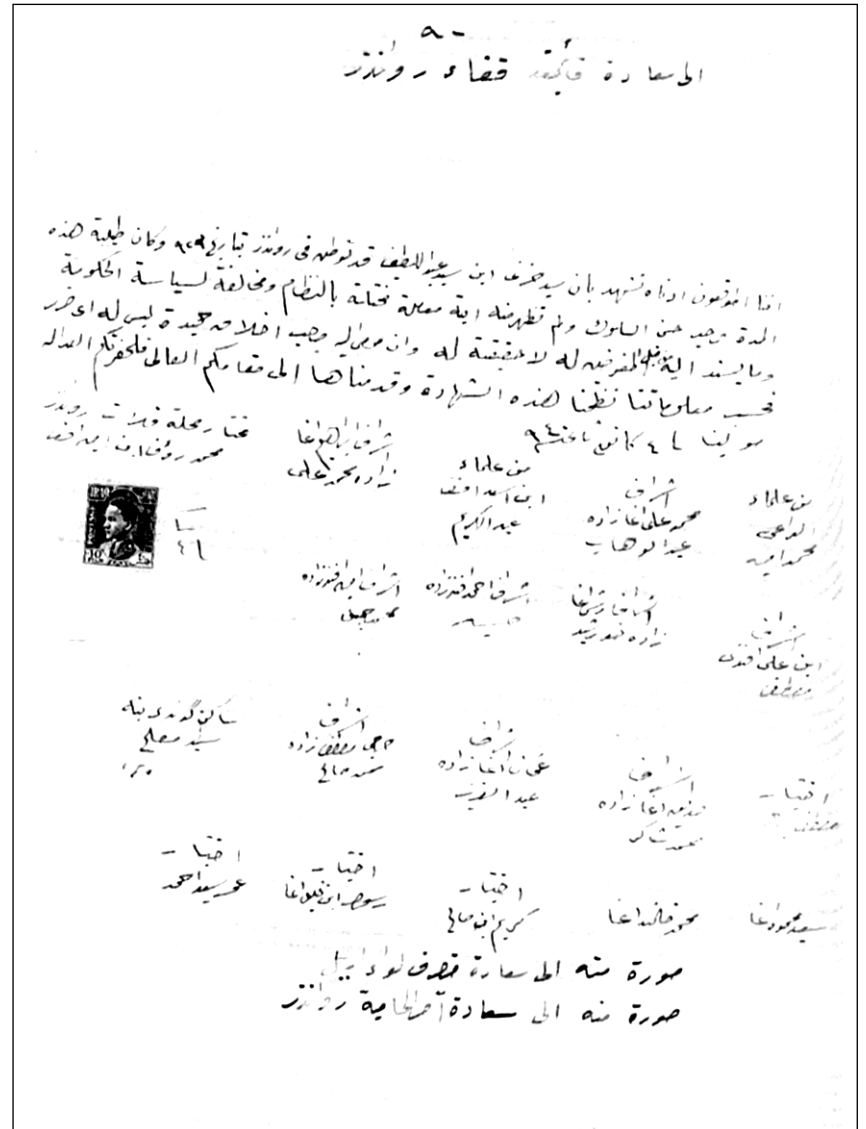
«... که گه یه شتمه سه ر پردی چوندیان دوو پۆلیس له وهه ری پرد راوه ستابوون؛ رایان گرتم و دایانه زاندم له پیاده رتوه سه ریان خستم. که دیم ته حسین قه دری بهگ راوه ستابوو چاوه نواری منی ده کرد. چوومه پیش و رۆژباشم لێی کرد و پیشم کهوت. هیندیک رهوشتی نیشان دام که گویا من ناساره زام و پیاوانی گه وره نه دیوه و نه چوومه ته دیوانی سه رهات و ناوداران هوه و منیش هه ر به لێم بو دهگوت و ده رۆشتم و ته ماشای ده وره پشستی خانوبه ره و کومه له کانم ده کرد. چاوم پێکهوت که ئه مین زهکی بهگی کوردی سلیمانی وه زیری ئیقتیساد و مواسه لات و ئه شغالی عیراق له ته نیشته یه وه له لای رۆژئاوی دیواری خانوبه ره که راوه ستابوو؛ ته ماشای منی ده کرد و به قامکی راستی ئیشاره تی به من ده دا که زبانی خوێت بگره و ئاگاداری گفتوگۆکردن به دهستی به زاره وه ده گرت و له گه لێم خه ربیک بو.»

«... چوومه پیش و قسه کانی ته حسین قه دریم به هیند نه گرت و به ئیشارهت و قامک گه زتنی ئه مین زهکی خوێم دانه چله کاند. به ده ستووریکی موسلمانانه نزیک به پیشگاهی مه لیک که بوومه وه دهستی راستم بلتد کرد و گوتم: السلام علیکم و کورسییک له نزیک داندرا بوو، چووم دانیشتم. چاوه نواری فه رمانی جه لالهت مه تاییانم نه کرد، مه لیک نه رمه که نینیکی گرت و که میتیک به سه ر چوو. جوابی سه لاهه کی دامه وه و گوتی: مرحبا و بین دهنگ بوو. له دوا ی دوو دهقیقه ئه حواله پرسی کردم و له مه تبه عه و مه تبوعات و ته تلیفه کانی پرسیم و پیم گوت که زۆر باشه و هینده جلد مه جله ی زاری کرمانجی نه شر بووه و چند ته کتیبیکی تاریخی کوردان و ئه ده بی و ئیجتیماعیشم له چاپدراوه و ناوی کتیبه کان و فه ره ستیانم پێگوت له نیوانی من و ره زا بهگی پرسی که چۆنین. گوتم: زۆر باشین و ره زا بهگ مادام قایمقامی مه لیکه، چاک و دادگه ر و به کرده و ره عیه تپه ره وه ر و قانونی و راست و سادقی حکومه ته، هیچ قسووری و عه بیی لێ نابینم.»

گوتی: له گه لێ تو و مه تبه عه کهت چۆنه؟ گوتم له گه لێم به میه ره بانه و زۆر ئاره زووی پیشخاستن و دارایی مه تبه عه کهم دهکات و کتیب و مه تبوعه کانم به هژی ئه وه وه نه بیت ناسووریت.

هه رچهنده قسه کانم به ر ناوه ژووی کرده دی ره زا بهگ بوو، به لام له مه دا مه به سی من ئه وه بوو پیاویکی کورد نه شکینم و له سه ر ده ستووری خوێم - که پاشهمله خرابی که سم به زانماندا نه هاتوه - نه مویست له جزووری مه لیکیکی گه وه، باسی خرابی هیچ که سیک بکه م؛ به تاییه تی ره زا بهگ، که کوردیک و له بنه ماله یه کی گه وه ری سلیمانی بوو، چۆن به زانم دادی به خرابی لێی بدویم.

له پاش ئه وه هه لی دایه که تو له گه لێ گه وه ره و سه رهات و عه شایری کورد تیکه لای له گه لێ شیخ ئه حمه دی بارزان و پزده ری و شیخ مه حموود زۆر ریک و دۆست و هه واخوانی ئه وان. هه میشه بو

کوردایه‌تی تێده‌کۆشی و هه‌موو کوردێک تۆیان خۆشده‌وێت. په‌زا به‌گ هه‌مووی به‌دوور و درێژی بۆی گێرامه‌وه.

گوتم: به‌لێ له‌به‌ر ئه‌وه. که به‌پشتیوانی قانونی‌کی به‌میلله‌تی نه‌جیبی کوردتان به‌خشیوه و میلله‌تی کوردتان به‌شه‌عبی‌کی موهمیمی عیراق داناوه و ته‌شکیلاتی حکومه‌تی عیراق له‌ دوو عونسری نه‌جیب و به‌هیزی کورد و عه‌ره‌ب دراوه‌ته ناسین و قانونی لوغاتی مه‌حه‌لییه بۆ میلله‌تی کورد ته‌تبیق کراوه، مه‌جه‌له و نه‌شریاتم به‌زبانی کوردی بوون و منی به‌هه‌موو کوردێک داوه‌ته ناسین و له‌به‌ر ئه‌مه، که به‌که‌مین کوردێکم که تاریخی کوردانم به‌زبانی کوردی نووسیوه و به‌ناوی جه‌لاله‌ت مه‌ئابانه‌وه چاپ و بلاوم کردۆته‌وه و حکومه‌تی خۆشه‌ویست ئیمتیازی داوم. دیاره که گه‌وره و سه‌ره‌اته‌کانی کورد ده‌بی خۆشیاان بوویم و مادام لوتف و مه‌رحمه‌تی ئیئوم له‌سه‌ر بیته پتر خۆشه‌ویست ده‌بم.

۱۱- په‌زا به‌گ ئیسماعیل به‌گ زۆر هه‌ولێ داوه که حوزنی ئه‌و چاپخانه‌یه به‌رپه‌ته سلیمانی، تاوه‌کو ئه‌و ناویانگه‌ی حوزنی له‌ سلیمانی ده‌نگ بداته‌وه، نه‌ک له‌ رواندز. مامم له‌و باره‌یه‌وه نووسیویه‌تی و ده‌لێت: «... به‌زبان له‌ گه‌لێک مه‌جلیسدا به‌ناشکرا پیتی ده‌گوتم و به‌ئه‌سه‌فیکه‌وه ده‌ینواند که پتیسته‌ تو پجیته سلیمانی؛ له‌ رواندز چی هه‌یه؟ له‌وئ مه‌ته‌به‌عه دامه‌زرتنه و له‌گه‌ل نه‌وجه‌وانه‌کانی ئه‌ویدا پتیکه‌رن».

حوزنی به‌گویتی په‌زا به‌گی نه‌کردوه؛ به‌لام ئه‌م هه‌لوێسته‌ی زۆر خراب به‌سه‌ریدا شکاوه‌ته‌وه. حوزنی ده‌لێت: پووچکرده‌وه‌ی مه‌ته‌به‌عه و نه‌بوونی و له‌ناوچوونی من، له‌ کنی بسو به‌شه‌رتی ئیمان و باوه‌ری.

کوردێکی چاره‌په‌ش یان کوردێکی بێ پشتیوان.

حوزنی زۆر هاوچه‌رخانه‌ بیری کردۆته‌وه و هه‌ولێ داوه که له‌هه‌ر شارێکی کوردستان چاپخانه‌یه‌کی تێدا داچه‌زرت له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌و وای بۆ چووبوو که پیتشکه‌وتنی هه‌ر میلله‌تیک له‌ دوو بنه‌ما خۆی ده‌نوێنیت؛ به‌که‌م چاپه‌مه‌نی؛ دووهم: قوتابخانه. (زاری کرمانجی ژماره‌ ۱. به‌رگی ژماره‌ ۰۲ سالی ۱۹۲۶).

۱۲- حوزنی له‌ وه‌لامدا ده‌لێت: پاره‌وستام و ده‌ستم له‌سه‌ر ته‌خته‌ میزه‌که دانا و گوتم: جه‌لاله‌ت مه‌ئاب مه‌لیکی گه‌وره‌و خۆشه‌ویستمان! ئه‌م میزه‌ ته‌خته‌ی یاری بوو؛ ئیئمه‌ی کورد له‌ لایه‌که‌وه و ئیئوه‌ش له‌ لایه‌کی دیکه‌وه بۆ برنده‌وه له‌ته‌رده‌ستیدا بووین، تێده‌کۆشاین. نا ئیئمه‌ نه‌مانزانی و تینه‌گه‌یشتوو بووین و ئیئوه له‌ ئیئمه‌ ئازاتر و ته‌رده‌ستریبوون و بردتانه‌وه. به‌لام پشتیوانی ئیئوه به‌هیزبوو، پشتی له‌ ئیئمه‌ نه‌ستاند بوو، به‌زۆر به‌ئیئمه‌ی دایه‌ دۆراندن، په‌ریشانی کردین. ئه‌و دۆراندن و په‌ریشانییه‌یه منی ناچارکردوه. که په‌نا بۆ باره‌گه‌ی به‌ززی جه‌لاله‌ت مه‌ئابتان بێتم و له‌پیش ده‌ستان رابوستم.

۱۳- حوزنی نووسیویه‌تی: چومه سه‌فاره‌تی تورکیا. سه‌فیر ناوی لوتفی به‌گ بوو؛ قبوڵی کردم و زۆر میه‌ره‌بانانه نوازی نواند. له‌پاشان گوتی: هه‌رچه‌ند تۆ تورک ناخۆش ده‌وین، دیسان ئیئمه باوه‌شی

خۆشه‌ویستیمان بۆت کردوه. ئه‌و قسه‌یه وشیااری کردمه‌وه و له‌دلی خۆمدا گوتم ئه‌مانه له‌گه‌ل مندا دلایان پاک نبییه و تووشی آزار و نه‌بوونیم ده‌کن. به‌زبان سوپاسی لوتفی لوتفیم کرد و ده‌رکه‌وتم.

که له سه‌فاره‌تی تورکیا ده‌رکه‌وتم، ئه‌ندیشه و بیری و خه‌یاڵم هه‌لی گرتم و لیکم داوه. هه‌ستام چومه سه‌فاره‌تی فه‌رنسا؛ ئه‌گه‌ر چی فه‌رنسیکانیشم خۆشه‌ویست، چونکو که له سوریا بووم له رووی وه‌حشه‌ت و زوڵمه‌وه پتی خه‌تی ئاسنیاان دا به‌تورکه‌کان، سه‌ره‌تای ۱۹۲۵ تورک له‌ تخویب سوویه‌وه به‌رپێگای ئاسنی فه‌رنسه‌دا له‌شکری نارده سه‌ر کورده‌کانی شیمال. ئه‌گه‌ر ئه‌و یارمه‌تی تورکی نه‌دابایه هینده کوردی مه‌زله‌ووم به‌ده‌ست تورکی زالم نه‌ده‌کۆترا؛ هه‌تا خۆم به‌زبان به‌جه‌نه‌رال غوروی عه‌میدی سامی فه‌رنسه‌ی سویرام گوتم: کورد له‌ لاپه‌ره‌ی تاریخی خۆیدا ئه‌و سه‌ره‌په‌ورده په‌شه به‌خویتی خۆی ده‌نووسیتته‌وه.

سه‌فیری فه‌رنسا ته‌به‌عبیه‌ی قبوڵ کردم. رۆژی یه‌کشه‌مه‌ بوو، گوتی سه‌بینه‌ و ده‌روه عه‌ریزه‌به‌ک بده ته‌زکه‌ره‌ی ئیقامه‌تت پت ده‌دین. له‌ لای سه‌فیری فه‌رنسا، که ده‌رکه‌وتم، کورده‌ی فه‌رنسه‌کانی سه‌ریه‌ی که له‌ حقی کورداندا کردبوویان وه‌بیرم هاته‌وه؛ دلگیربووم و له‌نیو ده‌ریای ئه‌ندیشه‌دا بلقم ده‌خوارد و ده‌چووم. هه‌ر به‌و دلگیری و غه‌مه‌وه له‌ پردی مۆدی به‌غدا په‌رپه‌وه به‌ری که‌رخ. به‌به‌ر سه‌فاره‌تی ئه‌مریکا دا چووم. گوتم په‌نا بۆ سه‌فیری ئه‌مریکا ببه‌م، ئه‌مه له‌ هه‌مووان چاکتره. چومه به‌رده‌رگایه‌که پرسیارم کرد، له‌به‌ر ئه‌وه که یه‌کشه‌مه‌ بوو، سه‌فیر له‌ جیتی خۆی نه‌ماوو. له‌وێوه به‌دلپه‌ریشانی و شه‌رزه‌یی گه‌رامه‌وه جیگای خۆم که له‌ ئوتیل ئه‌ندهلوس له‌ گه‌رگی مه‌یدان بوو. چومه ژوره‌که‌مه‌وه له‌سه‌ر پشت درێژ بووم و که‌وتمه‌ بیه‌ر ئه‌ندیشه و خه‌یاالی پاره‌سازبیه‌وه، هاتف له‌ ناکاو پتی گوتم:

ده‌رگای به‌رزو جیگای ئومید که هه‌بیته‌ موسسه‌شاری وه‌زاره‌تی داخیه‌ کۆرنه‌والیسه. هه‌رچه‌نده له‌ نیوانی سن مانگ و نیو، که له‌ به‌غدا بووم نه‌چووبومه‌ لای یه‌کیه‌که‌ نه‌ له‌ کورده‌کان و نه‌ له‌ ئینگلیزه‌کان، هه‌موو په‌نا و ته‌شه‌بوس و پارانه‌ووم له‌به‌ر کاربه‌ده‌ستانی عه‌ره‌ب بوو که ئیشم کۆتاه‌ی بیته و تووشی گری و گوڵ نه‌بیته، ئه‌وانیش هیسه‌ت و غیره‌تیان ئه‌وه‌نده بوو که ناچاری په‌نابردنی سه‌فاره‌تی تورک و فه‌رنسه‌ کرام. (پروانه ده‌ستنووسی: کوردێکی چاره‌په‌ش یان کوردێکی بێ پشتیوان).

۱۴- له‌ باره‌ی ئه‌دمۆندس و خۆیه‌وه ئه‌مه‌ی نووسیوه: له‌وه‌پیش ده‌یناسیم؛ ناسینیکی عیلمی و تاریخی بوو. ته‌ئلیفه‌کان و کتیبه‌کانی منی زۆر باش خوتیندبووه‌وه و چه‌زی له‌ تاریخی کورد ده‌کرد و بۆ خۆشی یه‌که‌مین تاریخناسی کورد و زبان و ره‌وشترانی کوردناسه و له‌ بابته‌ کوردانه‌وه نووسین و ته‌ئلیفاتی هه‌ن و به‌هۆی تاریخناسییه‌وه منی خۆشه‌ویست و باوه‌ری پت کردبووم که کوردێکی په‌تی و نووسه‌ر و موئه‌ریخ و موئه‌لیفیکێ بێ گرژگوڵ و بێ قرێژ کوردم و به‌ده‌ست و قوڵ و کورده‌ی خۆم دلگه‌رمم و پشت و پالم به‌که‌سه‌وه نه‌داوه و هیج ئومیدگه‌ه و ده‌ستگیر و یاریده‌ده‌ریکم نبییه و له‌ خۆم به‌ولاوه، ده‌ستم به‌که‌سیکه‌وه نه‌گرتوه و که‌سیکیش کۆمه‌کیم ناکات و به‌وه‌ش دلنیا بوو له‌ ته‌ئلیفات و

مه تبوعاتی کوردی بهولاوله بههیچی دیکه دلخۆش نابم و ئیشم بههیچی دیکهوه نییه و جگه له تاریخی کورد نووسینهوه و مه تبهعه به چی دیکه خۆ خه ریک ناکه م و نه مکردوه.

۱۵- ئەمهم هیج لهبیر ناچیت و ههرده میتیک وه بیرم بینمه وه پیتی دلگیر دهیم که چومه رواندز، له رینگا هه ره له هه ولتیره وه بارانیتکی توند و به ریتنه م به سه ردا باری و ئوتومبیله که م راست چوو له بهر ده رگای رهزا بهگ راوه ستا. که دابه زیم، رهزا بهگ له دیوه خانه که یه وه ته ماشای ده کردم. نه چومه لای، سلاویکم لیتی نه کرد. ئەوهم لیم بوو به داخ؛ چونکو که وتیوو، ته قاعود کرابوو. منیش به ئاره زوو که را بوومه وه. بو دلخوازی ئەو ده بوايه که دابه زیم، بچمه لای و دلخۆشی بده مه وه. به لام له بهر ئەوه که هه موو له شم ته رپوو، سه رماش که سیره ی کردبووم، ئەو نوکته یه م له بییرچوو و به هه له درام؛ بوو به مایه ی ئەوه که ئیدی له پاشانیش شه رم کرد بچمه لای و چاوم پیتی بکه ویت.

به لام له وه پاش هه تا ئەمۆکه ش، له پیتش چاوی حکومه ت که ناحه ز کرام و هه ره مه ئمۆریک هاته لیوای هه ولتیر بو سه ره که وتنی خۆی منی کردۆته ئامانج و دووچار به ئەزه ت و ئازاری کردووم، بناخه ی ئیفتیرا و توه مه ته کانی رهزا بهگ، که به بی زبانه و قه له م پارازتن و به بی وردبوونه وه له وجدان و ئینساف و عه داله ت به منی کردوه و له هه موو کۆمه له یه ک و... دا به خراپی لیم دواه؛ به دلپییسی به دناوی کردووم، بۆم بۆته کراسیکی رهش و هه ره که سیک هاتوه، هه ره که بی ئەندیشه و وردیینی خسته و میه ته زار و زبانه وه و تووشی دلگیری و زه ره ر و زبانی کردووم و پیاویکی به وجدان مودافه عه شی کردیم، بی سوود بووه و هه ره گه وره یه کی مه ئمۆرانی لیوا بو لایردنی ئەو له که یه له رووی ئینساف و مرووه ته وه که ته قه لاشی دا بیت، بی که لک ماوه ته وه.

۱۶- نووسراوی حوزنی:

سالی وزير الداخلية المحترم
المعزز المحالكم
لقد اشدت امرتلى رواندز بتأريخ ١٤٠/٦/٢٨ بصفته حاكم جزءاً من الدرجة الأولى حكماً بتجريبي وفقاً للمادة ٢٨ من اصول المحاكمات الجزائية .
رحمك على بتأدية صلحان نقدى قدره ثلاثون ديناراً لمحافظة السلم ومضى من الإقامة في الولاية اربيل كركوك والسليمانية ومضى تحت مراقبة الشرطة لمدة ثلاث سنوات وفقاً للفقرة الثالثة من المادة الرابعة من مرسوم صيانة الأمن العام وسلامة الدلية رقم ٥١ لسنة ١٩٤٠ .
وبما كان الحكم المذكور مخالفاً لحقوقي ميزته بتأريخ ١٤٠/١٠/٨ لشدت محكمة كركوك بحداد وزارة الداخلية بحسب الأمانة التبعية العرفية شيا ركسنى حتى الآن لم اعرف ماذا امر على الالاحة المذكورة لذلك ارجو الأمر بتدقيق القضية وانحاش الأمانة بحسالى وفي الأيام الأخيرة من انعقاد الذى سبى بحكومة الدفاع الرسمى لقد سببني القائل قائم مقرون من الموصل واقضى بتأريخ ١٩٤١/٥/١٨ .
في المستند العسكرى بدون سبب ولم يجر التحقيق منى الأبتأريخ ١٩٤١/٥/٢٦ الى بعد ثمانية أيام من توقيفى وفي اليوم المذكور سبب القائل قاسم مقرون حصرراً امامه ذات منى بيد الدعالية الكردية دون ان يبين اية دلائل في هذا الخصوص وبعد ان عجز عن اثبات الدلائل استند على الحكم الصادر من قبل امرتلى رواندز المنوره عنه اعلاء رقيتلى الترتيف الى يوم ١٠ حزيران ١٩٤١ الى ان سببني منصرف البور... ل... سعادة اليد تحسين علم وارسلنى الى اربيل لأتلاق سراجي/ منبى له اليكم معاً بيانه لم يكن هناك سبب لتوقيفى من الاعتراف والمدران والأستاذ على الحكم المذكور الذى ذكره حقوقى وزير عدال ان أنسنى تركت رواندز بتأريخ ١٤٠/٥/٢٦ ان قبل سنة وسهرا قمت فى اربيل بدون عمل ان ان عمل استغالى رواندز رقيها منبى ومضى ومضى ركن ذلك تركته ضيلة هذه العدة بتدريز مراقبة الحد وشيخى على ما انبىكم ما ادبىنى من الاعتراف بتفتي سدا الحكيم واتى وصيد الأمل ان وزارة لم لا تقبل هذا الظلم والاحباط فلما ارجو تدقيق قضيتى من افساسها والامر بما جراه ما يلين لرفع هذا الظلم والامر لكهشم سيدنى .
سيد حسين عبد الجبار
١٥ حزيران ١٩٤١
صوتة نهاله . سعادة تعرف الراريل الحكم للعدو بالمم

۱۷- به‌بونه‌ی دابه‌شکردنی نارد و پاره به‌سهر قوتابییانی پرواندزدا به‌پتوبه‌بری قوتابخانه و عه‌لی سه‌روهت و حوزنی وینه‌یه‌کیان له‌گه‌ل قوتابییان گرتووه و بۆ بالیوژی بریتانیا یان ناردووه. حوزنی ده‌لئیت: ئەم دوو ئیسه نه‌ختیک ساردی خسته نیتوانی من و عه‌لی سه‌روهت و من له داخان نه‌خۆش که‌وت.

۱۸- رینگای په‌زان بۆ چۆم بالۆک و بۆ به‌رسرین درایه میر سادق میری رۆست. ئەو له‌گه‌ل حاجی سه‌عید بوونه شه‌ریک، سه‌نه‌د پیکدرا.

رینگای چۆم بالۆک و بیسه و ناو رۆین درایه قادر به‌گی رۆست له‌گه‌ل مندا بووه شه‌ریک و سه‌نه‌دمان دا به‌یه‌کدی.

رینگای بابشتیان مه‌لا وه‌سو ئاغای باله‌کیان و عبودولسه‌تتار پرواندزی وه‌ریانگرت له‌گه‌ل حاجی سه‌عید سه‌نه‌دیان پیک دا.

رینگای دیانان و سه‌ری به‌ردی درا به‌من و ئەحمه‌د به‌گ به‌گۆک و ره‌ئیس تۆم‌ای ئاسووری و سه‌نه‌دمان دا یه‌کتر.

رینگای سه‌ری به‌ردی و سیده‌کان و بیرکه‌مه - مه‌حمود خه‌لیفه سه‌مه‌د برادۆست وه‌ری گرت و من و مه‌حمود به‌گ سه‌نه‌دمان دا یه‌کتر.

رینگای په‌زانۆک و چۆمه ریخن، ئەوره‌حمان حاجی نه‌ورۆز و شاکر ئاغای په‌واندزی وه‌ریان گرت و له‌گه‌ل حاجی سه‌عید بوونه شه‌ریک.

رینگای چۆمه ریخن و خانه‌قا و سه‌رنه‌وس، شیخ محمه‌دی ئاغای باله‌ک وه‌ری گرت و له‌گه‌ل حاجی سه‌عید بوونه شه‌ریک.

رینگای خه‌لیفان و ئالانه درا به‌خدر ئاغای سه‌رچیا و من کرامه شه‌ریکی خدر ئاغا.

رینگای خه‌لیفان و کۆزه‌ک درایه نوری باویل ئاغای پرواندزی و حاجی سه‌عید کرایه شه‌ریکی.

رینگای بیبا و درایه سالح ئاغای هه‌یده‌ری و شه‌له‌موونی برای مه‌ترانی ئاسووری، حاجی سه‌عید بوو به‌شه‌ریکیان.

رینگای هه‌واره کۆن و ماویلیان و ده‌رگه‌له درایه حاجی محمه‌د عه‌لی ئاغا و میر محمه‌د ئەمین به‌گ ده‌رگه‌له؛ به‌لام نه‌من و نه‌حاجی سه‌عیدیان نه‌کردینه شه‌ریک.

۱۹- حوزنی نووسیویه‌تی: مسته‌فا کۆز، خه‌لکی سلیمانی بۆ لای خدر ئاغای برد. شیخ حوسین خه‌لکی سلیمانی له‌لای مه‌لا و سوو ئاغا و عبودولسه‌تار داندران. ئاغا شوکر خه‌لکی خانه‌قین، له‌لای میر سدیق دامه‌زراندن. قاله‌ره‌ش خه‌لکی خانه‌قین، ناردرایه لای مه‌حمود به‌گ. خه‌لیفه ره‌ئیس برادۆست و مه‌حمود قه‌ره وه‌یس مان نارد له‌لای قادر به‌گی رۆست و مه‌سرووفی رینگا و پیتسه‌کی دراو و ئوتومبیلیان له‌منه‌وه پیدراوه، ئەویش به‌موافقه‌تی عه‌لی سه‌روهت که له نه‌تیجه‌ی حسابدا پیم بدریته‌وه.

۲۰- حوزنی به‌م جۆره روونی کردۆته‌وه:

۱- عه‌لی سه‌روهت به‌هۆی مه‌لا و سو ئاغای هه‌ودیا نه‌وه کارکه‌ره‌کانی هان ده‌دان که هه‌ر رۆژه نا رۆژیک سه‌رکیشی بکه‌ن و له ئیش بگه‌رتنه‌وه و ئەگه‌ر ئیشیش بکه‌ن سه‌عات ۹ و ۱۰ بینه سه‌ر ئیش و نیتواresh زوو ده‌ست له‌کار به‌رده‌ن و هه‌ر رۆژه‌ی بیانوویه‌ک بگرن.

۲- هه‌موو کارکه‌ره‌کان - که نزیك سه‌د و په‌نجا که‌س بوون- سه‌دو په‌نجا گویدریت و ئیستر و بارگیر به‌رد و زیخ و چه‌وی ده‌کیشاوه له مه‌یدانی ته‌نگ گری درابوون؛ بیجگه له ره‌شایی و زۆری بزوتنه‌وه و ئیش نه‌ده‌دیترا.

۳- له‌هه‌موو قۆنتراته‌کانی دیکه به‌ردی بچووک وه‌رده‌گیرا. ته‌نها ئیسه ده‌بوایه هه‌موو به‌رده‌کامان گه‌وره بن. ناچار له رینگای میل و نیوتیک دووره‌وه به‌رد ده‌کیشراوه ....

۴- له‌سه‌ر رینگای هه‌ر ده‌سته کارکه‌ریک هیندیکیاندا دانابوو، رۆژی چوار پینج جار کارکه‌ریان له ئیش ده‌کرد؛ له لاه بۆ ئەولایان ده‌برد و له لاه بۆ ئەم لایان دینان ...

۵- یه‌ک دوو میل رینگا به‌پانایی ۲۲ فووت ریزه‌به‌ردی ئینج و نیوی به‌پینج ئینج به‌ری تی کرا و سی چالێ زلی ده‌ورویشتی گوندی دیانان یان پرکرده‌وه گه‌لیک جینگایانیا پین ساچمه پیت کردم پاره و فلوسیکیان بۆ حساب نه‌کردم.

۶- له‌راست و چه‌پی رینگاوه جۆگه‌یان به‌دریژی پین بریم و ئەوه‌ش نه‌خرایه ژماره و حسابه‌وه. هه‌موو مه‌سرووفه‌که له کیسی من چوو.

۲۱- حوزنی لیژنه‌یه‌کی له‌م به‌ریزانه‌ی که‌ناویان له خواره‌وه هاتووه، پیک هینابوو:

- عه‌بدو له‌کیم - به‌پتوبه‌بری قوتابخانه‌ی دیانان.

- مسته‌فا ئەفه‌ندی - مه‌ئموری ئیستیهاک.

- محمه‌دی کوری قادری پرواندزی - بازرگان.

- عه‌بدو له‌کیریم - کاتبی ئەحمه‌د به‌گ به‌گۆک.

- عه‌لی کوری ده‌رویش عه‌بدو لالی.

له‌رۆژی یه‌کشه‌مه‌هه‌ ریکه‌وتی ۲۰۰۵/۶/۱۹ دا له پرواندز سه‌ر ریکم له به‌ریز عه‌لی ده‌رویش عه‌بدو لالا - ناسراو به‌ع‌لی مه‌کته‌به - دا. له نیتو قسه‌کانیدا له‌وه دوا که ئەو موخته‌مدی حوزنی بووه و له‌کاتی جیتبه‌جیتکردنی پرۆژه‌ی کردنه‌وی رینگاکانی نیتوان پرواندز و ده‌روبه‌ری ئەو هه‌موو حیساباتیکی بۆ حوزنی کردووه. که باسی ئەو کیشه‌یه‌م لێ پرسی، وای پیتشان دا که له بییری نه‌ماوه؛ که‌چی زۆر بابه‌تی دی هه‌ر هی هه‌مان سه‌رده‌می له‌بیر ما‌بوو.

۲۲- وادیاره حوزنی ئەو به‌سه‌ره‌اته ناهه‌موارانه‌ی خۆی له نووسراوتیکدا بۆ گیوی برای نووسیوه، بۆیه گیو له نیتو ده‌ستتوسیتیکدا جۆری یارمه‌تیدانی خۆی و چۆنیه‌تی چاره‌سه‌رکردنی باس ده‌کات:

«کاکم، که ئەو وه‌زه‌ی خۆی بۆ من نووسی به‌ته‌واوی ئاورم تیبه‌ربوو. رادیۆیه‌کم هه‌بوو به ۶۰ دینار و ما‌کینه‌یه‌کی چکۆله‌ی وینه‌گه‌ریتیم به ۱۲ دینارن فرۆشت و سه‌د دینارم پیکه‌وه ناو ۵۰ دیناریشم له

برایه سووری قهرز کرد و یهک جی ۱۵۰ دینارم بۆ نارد و ئه ویش گه لیککی نیو مالی خۆی فرۆشت و سوار بوو و هه موو ئهوانه ی که کاریان بۆ کردبوو به سه رباندا گه را و کۆی کردنه وه و پیتی گوتن: رهنگه ئیوه هیندیکتان حیسابتان له گه ل ئیمه مابج و نووسیار به چه وتی نووسیبیتی، من باوه ر به ئیوه ده که م چه ندیان ماوه و کین پیم بلین تا بینوسم و چه ند رۆژێکی دیکه پولتان بۆ په ی داده که م و ده تانده من. هیندیکت پیاوانه و گه لیکیش بی مرووه تانه بزوتنه وه و هه مووی نووسی ئه گه رچی هه مووی درۆ و ناراست و دروستکراو بوون، به لان بۆ ئه وه ی که نه لین داماو هه قی هه ژاره کانی مه لله تی خۆی خوارد و بۆ ئه وه ش که قسه ی دوزمنان وه سه ر نه که وێ، هه مووی وه ئه ستۆی خۆی گرت گه راهه پرواندز و لیژنه یه کی له چوار که سان دروست کرد، که حاجیله ی عه زیز تیزاوی، یوسف زیای ئاسووری و ئه حمده عه بدولای کاولۆکی و عه زیز شاکر و شاکر موجرمی سلیمانی بوون ره وانیه ی کردن و پیکه وه به دیته ته کانداندا گه ران و یه که یه که پاره کانیان ته سلیمی وان کرد و تاکه تاکه به جودایی سه نه دیان لئ وه رگیرا. ده ستنووسی- به سه رهاتی حوزنی موکریانی به پینووسی گیوی موکریانی).

۲۳- «چونکه نه خۆش بووم زۆر زوو خه وتم. سه ئات دوازه زه والی له شه و رابوردبوو، شورتیه کی سی خه تی هاته ئوتیل له خه وی راپه راندم، وتی: وه ره له مه رکه زی شورته تۆیان گه ره که. به و نه خۆشیه هه ستام چومه مه رکه زی شورته. هاوینه و نیوه شه وه و دونه یا چۆله. سی سه عات له مه رکه ز راپانگرتم که س نییه، له پاشان سدیق ناو مه ئمووری مه رکه ز هات و که مپیک دلخۆشی دامه وه و پۆلیسیکی له گه ل ناردمه وه بۆ ئوتیل ئه مه چی بوو؟ عه لی سه روه ت، قائمقامی مه رکه زی قه زان ئه مری دابو بگرن و بمترسین. ئه مری به جی گه یه ندرا، گۆیا موذیری شورته جه میل به وه ی زانیبوو تووره بیوو، به رباندام».

حوزنی ده گه رپه ته وه پرواندز بۆ ئه وه ی قاقه ز له ئاغاکان وه ربگریت. دادوه ئه نهر یه کتا به فیل دهبیاته دادگه له ویدا به ری نادات، تا که فیلیک په ی دانه کات و حوزنی له و باره یه وه نووسیوه تی: «... مه جبووریان کردم عه بدلو هه اب ئاغای کوری حاجی محمه د عه لی ئاغام کرده که فیلی سه د دینار و سه نه دم پیدان، هه روه ختی منیان ویست حازر بم. ئه م که فاله ته بۆچی؟ نازانم. حاکم ده زانیت، عه داله ت و وجدان ده زانیت».

۲۴- «... کیشه و موحا که مه ی غه فوور ئاغا هه رده ما نا ده مپیک دایده چله کاندم و له هه وه س و ئاره زووی نووسین و تیکۆشانی ده خستم و گیژ و هتیر ده بووم. به رامبه ر به پرو پاغنده کانیان ئاسووده نه ده بووم و له لایه کی دیکه شه وه خۆم له به غدا و عایله م له پرواندز و ده ست نه که وتنی خانوو له به غدا و له ئوتیل مانه وه م، هینده ی دیکه مپشکی شه لئه ژانده بووم و مه سرووفی زیاده و بی هووده له به غدا و له پرواندز، جیره (موچه- ک.م.) یه کی پیم ده درایه هه لئه دینا؛ ئه وه ش پتر له پیتی خستبووم. که وابوو ئه مه ش منی دلنیا و ئاسووده نه کرد. نازار و دل ئیشه سه ری سووک نه کردم که له م کۆواره دا بتوانم به چاکی خزمه ت بکه م و بشیم وه کو جارن فکرو بیروه ری له مپشوو و ئه ده بیاتی کوردی بکه مه وه و له م کۆواره دا به دلخه واز و په سند بنوسم و سه رباری ئه وه ش له پرپیکا قاقه زی

عه بدوله رحمانی برام بۆ ده هات و هاواری ده کرد که له لایه ن شورتیه وه ته نگه تاو کراوه و توه مه ت و ئیفتیرای پیده که ن و په کی کارو کاسبیان خستوه و نایه لن بجوولیتنه وه».

۲۵- گیوی باوکم له و باره یه وه نووسیوه تی:

«داخی گرانبه برا هه ژاره که م ته نها سه د فلسی هه بوو ده ستبه جی هه موو چه شنه دانه ویتله یه کم بۆ پیکه وه نا و له سه ر کیسه ی خۆم له ره واندزه وه ۲۹ دینارم چواند تا مال و مندالیم گه یانده به غدا».

۲۶- «ئیه وه ی شه مه ۱۹۴۷/۹/۲۰ نۆکه ری نارد ئوتومیلی هینا. کاکم به خا و خیزانه وه له گه لم هاتنه سه ر قه تار کارتیی بۆ وه رگرتم و چتۆمه که کانی له نیو و اگۆنیکدا دامه زاندم و پیکه وه له ته نیشته قه تار هاتوچۆ و قسه مان ده کرد. له و هاتوچۆیه دا گه لیک که س له هاتوچۆکه ران شه و با شیبیان له کاکم ده کرد. چونکو خیزانی له گه ل بوو زۆرم چه زده کرد که کاکم بگه رپه ته وه مالی چیدیکه سه ری خۆی به منه وه نه به شینی و چه ند جارن تکام لئ کرد و گوتم: کاکه گیان! ئیوه بگه رپه ته وه مالی با منیش بچم جیگای خۆم بگرم. ده یفه رموو: برام چ کارم نییه، بچمه وه مالیش هه ر داده نیشتم، با نه ختیکی پیکه وه بگه رپین. تا دوو سه عاتان هه ردوو کمان زۆر به خۆشی به رازو نیاز و ته گبیر و به نیشاندانی سکا لا و ده ردی دل رامانباورد. له پرپا که لوکوموتیف فیه تی لیدا و خه لکی وه په له په ل که وتن بچنه نیو و اگۆنه کانه وه، دیسان کو تیراییم دا به ت، کوم: کاکه گیان! ئیوه بگه رپه ته وه بامنیش جیگایه که م نه گه رپه ته وه. فه رمو ده ی هه ره دوا یی داماو له گه ل برا قور به سه ر و خا که سار و چاره ره ش و نا هو می ده که ی ته نها ئه وه نده بوو: به خولای گیو زۆر حه ز ده که یه ت که لیت دوورمه وه؛ قه یدی ناکات. برا که م زۆر ئاگات له دا به ی بیت و قۆنده ره کانی ماچ ده که م به خوام ئه سپاردی. ده ستی راستیم ماچ کرد و ئه ویش نیوچاوان و ملی ماچ کردم و لیتی جوئی بوومه وه».

۲۷- گیو نووسیوه تی: «... که گه یشتمه وه به غدا، هه وار خالی نه بیت، چی دیکه م لئ نه دیت. دوا ی گه لیک له خۆدان و قور به سه رکردن و هاواری براله رۆ به دووی چلۆنی نه خۆشی و هۆی ئه و رووشه گه وره یه که وتم. گوتیان که شه وی شه مۆیه تۆی به ری کرد و گه رپه وه ته واو ساخ و به که یف بوو، له سه ر شپوه ی جارانی نان و چا و ناو و ماستاوی خوارده وه و رادیۆی لیدا و خه ربکی یادگاره کانی خۆی بوو. له ده می خۆشیدا نوست و له پاش چه ند سه عاتیکی سگی ده ست به ژان ده کات و ده ر شپه ته وه و سگیشی زۆر ده چیت و هه ر ئه و ده مه ش زمانی ده به ستريت. سه به نی به یانی دکتۆریکی هیندی که نیوی دوسه بوو و هی ئینگلیزه کان بوو، ده به یینه سه ری، کئ و چۆن ئه و دکتۆره ی هینا سه ری؟ که ریم کوری میر عه بدولای سا بلاخی که نۆکه ری بوو.

داخوا ئه و دکتۆره هیندییه چی له برا هه ژار و بی که س و چاره ره شه که م کردوه؟ چ ده رمانیکی داوه تی؟ چ ده رزیبه کی لیدا وه چی به سه ره یینا وه؟

ده لاین چی لئ نه کرد، ته نها ره چپه ته یه کی بۆ نووسیوه، ئه ویشمان له ده رمانگه ی ئیسلامیه یه که رپه وه هینده ی هه ول و ته قه لام دا ده رمانگه ی ناوبرا و ره چپه ته که ی نه دامه وه.

سی جارانی ش چومه مالی دکتۆر دوسوده. جاری به راییی و دووم خۆی نیشان نه دام، له جاری

غونچه‌ی بهارستان

تاریخی کوردان

جیی لیّ ده‌رکه‌وتنی و ژییانی و ته‌واوی ته‌مه‌ددونی گه‌لانی کوردان

ته‌تلیفی

سه‌ید حوایین حوزنی هه‌سه‌نی

هه‌موو دراوی چاپ بو موئه‌لیف راده‌گیری

جی لہ درکوتی و ژیاپی . و توای تمدنی . کلانی کردان'

تالیفی

مغایبه انصیر الجدید . حلب سته . ۱۹۲۵

بسم الله الرحمن الرحيم

قال عليه السلام: (اخوانكم خولكم جعلهم الله تحت أيديكم، فمن كان أخوه تحت يده فليطعمه مما يأكل ويلبسه مما يلبس ولا تكلفهم ما يغلّبهم، فإن كلفتموهم فأعينوهم.)
صدق رسول الله

یه کیچک له شهرتی باوهری یاریدهدانی برای ثابینی و برای وهتینی و برای میلله تی و برای دایکی و باوکییه. دهه رموویت: براتان له خه یالتان، له بیرتان دهرمه خه ن. میهره بانئ بکه ن به وانه ی له ژیردهستی ئیوه دان و یاریده بان بدن؛ ههروه کورحم دهکن به خووتان و مندالی خووتان، بۆ جلو ئاسوده دلی و سه رهستی، وه ئاشکرا بی؛ چونکه دهوله مهنده هرچهنده توانا و دهست دریت و به مال و زوردار بی، نه گهر توانای نازادی نه بوو، له رهنج و نه زیهت و سه ریشه دا ده بی. جا نه گهر و ابی جلی ئاسوده دلی و سه رهستی و نه فکاری نازادی وتن، بی ره نجییه، توانا و به زوری بازویتی راستیمان ده وی، به دزی و ئاشکرا بۆ برای خوئی به مال یا به بیر و یا به کار وه یا خود بۆ پیشکوهتینی تی بکوشیت، به هر جوریک بی غه مخواری و کومه گی بکا بۆ برای خوئی.

«حب الوطن من الإيمان»، «لولا محبة الأوطان لخرت». لازمه له سه ره هموو میلله تی کورد و واجیبه و شهرتی ئیمانیه مه حه به تی کوردستانیان هه بی و خوشیان بوئی و بزانیته (خاک و خوئی و ره گی میلله ت و شار و دیهات و سنووری وهتینی، ته ئریخ، سیاسه تی، عیلمی، زانین و جه هاله تی و پیشکوهتینی، ئاوه دانی، کرین و فروتنی جووت به نده و چاندنی نازادی و سه رهستی). تا بزانیته و به ته واوی لیبی دیار ده بی، نه وده مه ده زاندریت خوئی ده وی؛ نه ویش خوئوسیتنیکی به راستی و له سه ره باوهری پیشوو باوهریان زور ده کا. چونکه ره شتی ئینسانانه؛ هه ر شتیکی خوشه ویست بی له هه موو توو و خوئی و ره خنه و پیسی به خبو ده کریت و به چاکی هه لده گیریت و هه میسه بۆ بلندی و پیشکوهتینی ده کوشریت.

شهرتی باوهری: هه موو روژتیک چهنده جارن دووباره باوهری تازه بکاته وه؛ تاکو ئیمانی و دینی نه که ویتته ته هلوکه وه و ئیمان و ثابینی روو له شکسته بی نه کا، چون هه موو شتی له بیرچوو، له بهرچاو ده که ویت. نه و له بهرچاو که ویتته ده بیته ره خنه یه ک، هیواش هیواش لیبی دوور ده خاته وه و ئاهسته ئاهسته و که م که م دلی لیبی سارد بی، زور ناحه ز و

به دفه ره ده بیندریت. نه و ده وره یه ده بیته بهر فریدان و بشکه ویتته به ریپیان و بوی دلگیر نابی. جا له بهر نه وه خوئوسیتنی وه تن شهرتی ئیمانیه.

سه به بی کتیب دانان

ته ماشا ده کریت و ته ئریخ بۆ نه وه گه واهه و شاهیده، میلله تی کوردی نه جیب و ره شید و سه خی و زه کی، نازترینی نه قوامی «ناری» یه و له ئیبتیدای کاریاندا وهتینی راستیان باوکی نه قوامی ناری زه وی و نه رازیان لانکی ته مه ددون و پیشکوهتن و بلندییه بۆ قه بائیلی دیکه. کورد نه وه ل که سیکن قانون و ثابین و قاعیده یه کیان هیتابوو گورئی. له نیبو ته واوی به شه ردا چاکترینی ته واوی نه دیان و ثابینیان بۆ عه دل و به دادترینی هه موو قانونیکی ئینسان قه بوئی کردبوو و نزیکترینی عه قل و ئینساف و ته بیعهت بوو که خیل و گه ل و قه بائیلی دیکه به کاریان بردبوو.

کورد نه وه ل که سیکن ته واوی به شه ره ته وه خوش له کویتستانان و سه حرایاندا ده زیان و به تالان و کوشتاری یه ک و له حال به دو بیاندا رایان ده بوارد، نه وان به جووت و چاندن و دانیشتن له دیهاتدا به سه ربان دهرد و روو له بلندی و پیشکوهتن عاده تیان گرتبووه، قه بائیلی دیکه لیبیان وهرده گرتن. له زه مانئ پیشوو به چل قه رن پیواوی زور گه وره یان لی په یدابوو و به داد و عه دل [و] ره شید و جیهانگیری ئیشتیهاری کردوو. ئینسانی نازا و به زور بازوویان تیدا په یدابوو. حوکمداران و کومه ئاباد و جه مشید و که یانی و ساسانیان له پیش ئیسلام پیگه یاندوو. کورد میلله تیکه، نه زمینه ی قه دیمه نیسه به تی موته هه ویران و په هله وانان و جه سووران لی دده دن. کورد پیواوی وه کو روسته می داستان و دارا و به همهن و جاماسب و زه رده شتیان پیگه یاند تا قیامهت له تایفی دهر مه دحیان ده کا. کورد نه وه یه له خیلافه تی حه زره تی عومه ردا، پادشایان دادیان له ده ست ده کردن، کوردستان پیواوی وه کو توکله و فه زلوون و ده یسه م و سه لاهه دینی نه بووی و نادر و که ریم خانی زه ند له سه لاتینان هیتا وجود.

کوردستان نه وهنده پیوانی پیگه یاند نه گهر بیته ته ئریخی زه وتی بگا، سه د جیلد کتیب، به لکه هه زار جیلدی لی ته لئیف ده کریت. (مه عه زالییک به ده سایسی دو شمن له په رده یه کی ته وه هوم و خه یالییدا خسته وویانه ته نه زه رده وه و له ته واریخی نه غیاردا [به] غه یری کوردیان ده نووسن. مولا حه زه ده کریت، مونه وهران و جه وان و جحیل و عوله ما و مه شایخ و به گ و ئومه را و شازاده [و] خانزادانی کوردستان نه گهر بیته سوئالیکی

ته‌ئریخی یاخود ناین وه یاخود ئیجتماعی، سیاسی، ئیقتسادی قه‌ومیک له‌ ئه‌قوامی به‌شهریان لی‌ پیرسی، به‌ته‌واوی زانین جه‌واب ده‌ده‌نه‌وه و به‌لکه له‌و عیلمه‌دا به‌زبان غه‌یریش ته‌ئلیفی هه‌یه؛ لاکین ته‌گه‌ر که‌میک له‌ ئه‌حوالی ته‌ئریخی میلله‌تی خۆی و زوبانی دایکی و باوکی، وه‌ته‌ئیکتی تییدا په‌روه‌رده [و] گه‌وره بووه لیتی پیرسیت، یا ده‌بیرت نازانم، و یاخود به‌خامۆشی و بیده‌نگی جه‌واب ده‌داته‌وه. حه‌زهرتی عومه‌ر (رض) فه‌رموویه: «لولا محبة الاوطان لخریت» لازمه له‌سه‌ر هه‌موو که‌سێک و له‌ پیش هه‌موو که‌سێکدا، حه‌واجی مال و مندالی به‌جی بئیت و له‌ زه‌روه‌تیا ن ده‌رخا، له‌ پاشان سه‌ده‌قه به‌هه‌مسایه‌ بدات. ئه‌وه‌ کاری عاقل نبیه‌ خانووی خۆی رووخابن، مالی خه‌لقی چاکاته‌وه و مندال و ژنی خۆی برسی و پروت بی و دراوی بۆ مندال و ژنی بیگانه‌ خه‌رج کا، وه‌ته‌نی و میلله‌تی موحتاج بی به‌ مه‌عاریف و ته‌ئلیفات، بچی خزه‌تی عیلم و مه‌عاریف و زبان و دینی ته‌غیار بکا. حه‌زهرتی فه‌خری عالم (ص) فه‌رموویه: «حب الوطن من الایمان» هه‌رکه‌س مه‌حه‌به‌تی وه‌ته‌نی نه‌بی ئیمانی نبیه، هه‌رکه‌س مه‌حه‌به‌تی وه‌ته‌نی بو، سه‌عی بۆ ئاوه‌دانی و موعاوه‌نه‌ت و زانین کرد، ئه‌وه‌ بۆ وه‌ته‌ن ده‌فعی زه‌ره‌ر و جه‌لبی مه‌نفه‌عه‌تی کرد و بۆی کۆشا، ئیمانی به‌سه‌د چه‌ندان و باوه‌ری به‌ئه‌وه‌نده زیاد ده‌بی.

مولاحه‌زه ده‌کریت له‌ ئه‌وه‌ل ده‌رکه‌وتنی ئیسلامه‌وه تا ئه‌مپۆ، عوله‌ما و مونه‌وه‌رانی کوردستان به‌بوغز و نیفاق و شیفاق و ویرانی کوردستان ده‌کۆشن. وه‌ته‌نیان له‌ زوبان و عادات و ته‌بايع و ژبان و ئاوه‌دانی و میللیه‌ت و قه‌ومیه‌تیا ن مه‌حرووم کردن و خسته‌یانه ژیر لینگ ته‌عه‌داوه و له‌ ئه‌حوال و ته‌ئریخی خۆیان و ته‌جدادیان بی خه‌به‌رکردن، ته‌ئلیفات و نووسین و خدمه‌تانیا ن به‌زوبان و عاداتی غه‌یری خۆیان ده‌ست پین کرد. بوون و، ژبان و هه‌ستی و نازادیان کردوه فیدایی هیندیک ته‌شیای ناچیزه و مه‌وه‌وم و خه‌یالی. وه‌ته‌ن و میلله‌تیا ن له‌ ده‌ست ده‌رخست. ته‌ئریخی کوردستان هه‌ر پارچه‌یه‌کی که‌وته ده‌ست ته‌غیاریکه‌وه. ئه‌وه‌ ته‌ئریخانه ته‌مپۆکه‌ بۆمان بۆته‌ چیرۆک و حیکایات و ته‌فسانه له‌ زبانی چاک و به‌ددا. ته‌گه‌ر له‌م عه‌سه‌رده‌ا بیتو مونه‌وه‌ریکی کوردستان له‌ خه‌وی غه‌فله‌ت هه‌لستا و له‌ مه‌ستی شه‌رابی ته‌وه‌هوم هوشیار بووه‌وه و عه‌قلی که‌وته‌وه سه‌ری، ده‌ست ده‌با ته‌ئریخی میلله‌تی خۆی موتاله‌عه‌ بکا. (بیلئيجار ده‌بی له‌نیو کتیبانی موخته‌لیفه‌ی په‌راکه‌نده‌دا سه‌حیفه‌ به‌سه‌حیفه‌ بگه‌ریت، هه‌ر حه‌رفیکی له‌ کتیبیکدا و هه‌ر کتیبی له‌ جیگایه‌کدا ده‌ست بخات، به‌موده‌یه‌کی زۆر، رسته‌یه‌کی ده‌ست که‌وی یا نه، ته‌ویش له‌

تاقه‌تی هه‌موو که‌سێکدا نبیه له‌هه‌ر ته‌ئریخیکی نوسخه‌یه‌ک په‌یداکا؛ یاخود مومکینه‌ ئه‌وه ته‌ئریخه له‌ هه‌موو وه‌ختیکدا ده‌ست نه‌که‌وی، په‌یدا نه‌بی وه‌ یاخود هه‌موو که‌سێک زوبانی غه‌یره نه‌زانیت وه‌ یاخود مه‌قسوودی پین نایته‌ جی، به‌مه‌جبووری ده‌ست له‌و خه‌یاله‌ به‌ر ده‌دا و ئه‌وه‌ فیکر و هه‌وه‌سه‌ی له‌سه‌ر ده‌رده‌که‌ویت.

فه‌قیری خادیم که‌ ئه‌وه‌ زعییه‌ته‌م لی‌ ئاشکرا بوو، کولانی موحیبه‌تی وه‌ته‌ن جۆشی دام. زه‌مانیکی زۆر کۆششم کرد بۆ جه‌مه‌کردنی موته‌فه‌ریقان، کۆمه‌یی نه‌قدی عومر و مالم بۆ خپکردنی بلاوکرد. ته‌شه‌بوسی کتیبانی بیژمارده‌م بۆ کرد، زۆرتین شارانی مه‌مله‌که‌تی کوردستانی بۆ گه‌رام، تا به‌راستی ئاگاداریم له‌ ته‌ئریخی ته‌حوالیان په‌یداکرد و بۆ ریکخستنی قسه‌یان ده‌مکۆشی و ته‌مه‌ی به‌ئه‌همیه‌ت بوو ده‌منووسی. له‌پاش مه‌راه‌تییکی زۆر و زه‌ره‌ریکی بی ژمار، به‌هه‌موو هه‌وه‌سێکی توند هه‌رچیسه‌کی راست و بی درۆ و غه‌ش بووه خرم ده‌کرد و رپم خسته‌ قه‌له‌مه‌وه. به‌راستی مه‌جبووری وه‌ده‌سته‌هینانی هیندیک ته‌خبار [و] ئاساری قه‌دیمه‌ بووم و زۆر ته‌زیه‌ت و زه‌ره‌رم له‌سه‌ر کیتشا، تا ته‌واوی لزووم ده‌سته‌که‌وت. هه‌ر کتیبیکی دائیر به‌مه‌قسه‌د بی موتاله‌عه‌م ده‌کرد بۆ خاتری نووسینی ته‌ئریخیکی به‌راستی و دروست. وه‌ هه‌ر عه‌کسێکی مه‌خسوس به‌کوردستان بی وه‌رم ده‌گرت. به‌ته‌واوی که‌مه‌ری خادیم بۆ به‌ست، بۆ هه‌موو خدمه‌تییکی حازر بووم، به‌هیچ وه‌جه‌ خه‌یالم له‌سه‌ر لا نه‌چوو و هه‌ر ته‌حوالیکی مه‌نعی ده‌کردم دل زیاتر سابیت قه‌ده‌می ده‌کرد، نه‌ موته‌ئخیریک سه‌به‌بی ته‌ئخیری پین کرا و نه‌ مانعیکی مومانه‌عه‌تی پین درا، به‌لکه‌ چاکتر حه‌مییه‌ت و جه‌ساره‌تم پین زیاد بوو، بۆ هه‌موو زه‌حمه‌تییکی حازر و رازی بووم، تاکو به‌ته‌وفیقاتی ره‌ببی موته‌عال یه‌زدانی پاک و به‌مه‌ده‌دکاریی حه‌زهرتی فه‌خول ته‌نبیای نیکو سروشت و ستوده‌ خیسال و گوزیده ئیدراک و به‌هیمه‌تی شیرانی عالی ته‌باران و سه‌رکرده‌ی ئیمانداران، ته‌ئریخیکی هات «غونچه‌ی به‌هارستان» له‌ میتره‌زاری باغ مه‌نشهی و گولبونی «ته‌ئریخی کوردان» ه‌ تازه‌ غونچه‌ییکه، نه‌وشکۆفه له‌ به‌هاری خوره‌میدا ده‌ست به‌پشکووتن ده‌کا. له‌سه‌ر هه‌ر لک و گه‌لاییکی له‌ داغ و حه‌سه‌ره‌تی بولبولان، به‌له‌بان باله‌بان لی‌ ده‌دا و له‌ ئیشتیاقی به‌هه‌زار ته‌رانه، له‌ خۆشخوانی دایه‌ عه‌نده‌لیبان، له‌ نزیک سپیبه‌تی فه‌جری ویسالد بۆ گه‌یشته‌تی کردنه‌وه‌ی لیوی به‌پیکه‌نین، به‌نال و زار نه‌غمه‌ی نه‌وای تووتییا ن پین، ئاوتنه‌ی جه‌مالی لال به‌ته‌به‌سومی ئه‌وه‌ غونچه‌یه‌ شه‌که‌ر شه‌که‌نی ده‌که‌ن و ده‌م له‌ سوخه‌نوه‌ری ده‌دن. ته‌م غونچه‌یه‌ نه‌وره‌سه‌ نازکه‌ پر عه‌تره‌ بۆ، ره‌نگی له‌ نه‌زه‌ر ره‌قیباندان ته‌شه‌یه‌ گه‌لای تازه‌ ده‌رده‌خا،

پشکووتنی به خوشکی گه وهه ری به کانه یه تا ئه و گه وهه ری نه که ویتنه بازار یه به کتاییه وه، ئه م غونچه عه تر به خش نابی و تا ئه و گه وهه ره جیلوه گهر نه بی ئه م نۆبه ره تازه کچه پشتیوان په یدا ناکا، هه رچه ند مه حبووب و نازه نینه و شیرینه؛ لاکین بۆ به ختیوکردنی به ختیوکردن لازمه، تا بۆنی خوژش و مه هاره تی ئاشکرا بی، دووشیزه و موعه ته ریکی وایه له کراسی شکۆفه بییدا خوژی شارده ته وه، که پشکووت زۆر که سان سه رمه ست و زۆران ده خاته سه ر که یفیکی وه هاوه، تا رۆژی ئه زه له مه شامیدا ته عه تور رایحه فزا بی و په نامان به خودایه.

ته ئریخ زانین

عیلمی ته ئریخ، فه ننیکی زۆر شه ریفه و وه قایعی زه مان یه رابردوی نه وعی به شه ر و ئه حوالی ئومه می سابقه به سووره تیکی سه حیح و ته دقیقیکی ته و او مان بۆ به بیان ده کا.

ته ئریخ گه رانی ئه نواعی به شه ری موخته لیفه، مه ده نییه ت و ته ره قی که رانیان به ته در یخ ده یگه ریتته وه. به راستی ته ئریخ له مه یدانی مه ده نییه تدا ئیسه باتی و جوود و ئاساری میلیه له وه حشه ت و ته مه ددونی حالی به دو ییه ت و ئه حوالی گوزه شته و گه یشتن به نه جات، وه قایع و ئینقلابات و ئیسه تیرداد و به سه ردانی عه داله ت و زولم. خو لاسه ته وای شوونی ژیان و مردن ده کا. ته ئریخ ده لیلی سه یری پادشایان و ئومه را و ده وله تیان و سیاسه تیان و شه رپوشۆر و هیجره ت و ئیسه تیلا ی ته شکیلات و ئیسه رده یان ده کا، وه ئیسه ردامان ده کاته سه رشتیکی بۆ دین و دونیا مان لازم بی. ته ئریخ فیتری ئه خلاق و عادات و ئه ده بیات و علووم و موکته شه فات [و] موکته ره عاتمان ده کا، هه ر قه ومیکی ئاسار و عه لاماتیکی له پاش به جی نه ماب، ئه و قه ومه له نه زه ری عموومدا به جاهیل و موته وه حیش و نه زانیکی وای داده نین که له به حسیاندا ئیسه تده یه که نابه خشیه د.

چلۆنی ته ئریخ: ته ئریخ نه هه ر مه قسه د له حیکایه تکردن و سه رگوزه شته و چیرۆک خویندن بی، لاکین ده فعی مه راقمان له حه قی وه قایعی رابردو کرد بی. ته ئریخ ته ئمی نی ئیسه تیفاده مان به مه ده کات، ئه جداد و باب و با پیرانمان، یاخو د ئوستادمان و تایفه و میلیه تمان له زۆر زه مانانی پیتشوودا ژیاون و عومریان به سه ر بردووه، له گه ل ئه قوامی قه دیم یا به به رابه ری و یا له گه ل دوشمنان له مه مله که تان شه ر و کوشتار بوونیان له گه ل دوشمنانی ئیسه تماندا به ناسیمنان ده دا.

له پیتشدا حکومه تان چۆن بلن دبوون و پیتشکه وتن و پاشکه وتنیان چۆن بووه و به چ

جۆرێک که وتن. ده بی بزانی ئه و ئه قوامانه به چ هونه ریک گه و ره بوون و له سایه ی چ پیسی و فه سادیکه وه مه حوو بوون. ئیسه ئه وانه هه موو فیتر ده بین. ئه و میلیه ته ی ها توچۆ به ری ته جره به ی چاک و خرا په یه کی زۆریان، ئیسه له سایه ی ته ئریخه وه ده زانین.

ته ئریخ حسسیات و نه جیبیی ئیسه نان بلن د ده کا. هیسه ت و ره شاده ت و نازیی و سه خاوه تی پیاوان و کۆمه گی و پشتیوانی مه حبه ت و یه ک دل ی ده کا ئه و که سه ی ته ئریخ بزانی ت و که وله زه مان ی پیتشوودا تا ئیسه ت ژیا بی و به چاری خو ی هه مووی ده بین ی. ئه حوالی وه قایعی پیتشووی ئیسه نان زۆر قه دیم ده زانی، ده یاناسی ت. فایده له وه زیاتر بۆ ئیسه نان چ بی چاتره؟

چاکه ی ته ئریخ: له پاش فیتر بوونی ته ئریخی ئیسه نان له زه مان ی رابردوودا ژیا نی بلن د که وتنیان و له به ر چ بوونی زاندر ا و ئه وانه ی ئیسه رده ی مه مله که تان و ئه قوامیان له ده ست دا بی، له هه موو که س زیاتر ئیسه تده ده کا. له ته ئریخ زۆر وقووعاتیکی ته ئریخی و سیاسه تیکی به ده هشه ت، له شبر و چه ک و سیلاح زیاتر پرنده و کار په زیره، له وه به کار نیشاندانیی واقیعاتیکی زۆر گه و ره ده به خشی ت، له هه موو وه قتی ک و زه مانیکدا ئه وه ی که قه له م ده به ییتته و جوود و ده یخاته قالبی ئیسه راته وه و ته ئسیر ده به خشی ت، هیچ گولله و توپیک ئیسه رای ئه وه ناکا. له چه ند عه سراندا زۆر حقووقی سیاسی زا یع بووی تیش، ته ئریخ خسته و یه تیه مه یدانه وه. ئه وه له ته ئریخ ئیسه تده ده کرت به ته نها مه ده نییه ت و شوونی میلیه تی ک زانین نییه، ده بی له وه قایعی ته نه ی ئه و قانونه ی که ئه وانی پی ئیسه رده کراره بزاند ریت و ئه سبابی ته عیینه کردنی وه قایعی موخته لیفه و باعیسی ده رکه وتنی فه سادی رابردو و ئیسه ت و حادیساتی پیتشوومان له گه ل ئه م وه خته به رابه ری و قیاسی ده کا. له کاغه زانی پیتشووی ته ئریخیدا ئیسه تده ده کرت، هه روه کو بیژرا غایه ی ته ئریخ، ئیسه نان له سه ر ریگای ته ره قی و ته وای بۆ مه نزل ی نازادی و سه ره سه تی ده با ته پیتشه وه.

دابه شکردنی ته ئریخ

له ئه ساسدا ته ئریخ دوو قسه م: عموومی؛ خسووسی. ته ئریخی عموومی به حس له سیلسیله وه قایعی ته وای ئه و ئه قوامانه ده کات که زۆر یا که م له مه یدانی مه ده نییه تدا ئه سه ریکی به جی هیشت بی. ته ئریخی ئه سلیش ئه وه هه رچی کو خسووسییه، به حس له موخته وه یاتی ده وله ت و مه ده نییه تی سیاسی و ئه حوالی قه ومی ک ده کا که ئه ویش

قسمتیکه له ته‌ئریخی عموموی. غه‌یری ئەوانه‌ی مه‌زکووریش «ته‌ئریخی مه‌ده‌نییەت» ته‌ئریخیکه به‌حسی مه‌ده‌نییەت و ئیجتماعیەت و ئەحوالی موخته‌لیفه ده‌کا.

ئەگەر به‌حسی سیاسی داخیلی و خاریجیی حکومه‌تیک بکا «ته‌ئریخی سیاسی» پێدەئێن. هەر به‌و نه‌وعه ته‌ئریخی: فنون، سه‌نایح، ته‌بیعیات [و] فه‌لسه‌فه، زیکر ده‌کرێن.

«کانیی ته‌ئریخ» مه‌نابیعی ته‌ئریخ سین: ئاساری مه‌نقوله، ئاساری قه‌دییه و ئاساری مه‌زبووته‌یه.

موئەریخان ته‌ئریخان به‌ سی ئەدوار داناوه.

ئەزمەنه‌یی ته‌ئریخییه: قروونی ئوولا، قروونی وستا، قروونی ئوخرا. له ئەزمه‌نه‌ی مه‌جهووله‌وه یه‌عنی له‌خه‌لقه‌تی ئاده‌مه‌وه تا ئیمپراتورییه‌تی شه‌رق و غه‌ربی رۆما (سالی ۳۹۵ پ. م) ته‌عبیر ده‌کریت. قروونی وستا له‌سالی ۳۹۵ه‌وه تا ئینقرازی ئیمپراتورییه‌تی رۆما، یه‌عنی له‌سالی ۱۴۵۳ ب. م که‌ ته‌سته‌نبوول که‌وته ده‌ست ده‌وله‌تی عوسمانییه‌وه.

قروونی ئوخرا له‌فه‌تخی ته‌سته‌نبووله‌وه تا ئەم عه‌سه‌ری ئیمه‌ تیداین. ئەویش به‌دوو قسم ته‌قسیم ده‌کریت:

له‌سالی ۱۴۵۳ پ. م [تا] زهووری ئینقبالی گه‌وره‌ی فره‌نسه له‌ ۱۷۸۹. ئەوانه هه‌موو به‌قوروونی وستا مه‌حسووبن؛ له‌وه به‌ملاوه به‌قوروونی ئوخرا حساب ده‌کریت.

ئیعمادی ئەم ته‌ئریخه: ئەم ته‌ئریخه پشتیوانی به‌دوو گه‌رانه گه‌رانی پێشوو و گه‌رانی پاشوو. گه‌رانی یه‌که‌م له‌ ده‌رکه‌وتنی مه‌نشئه‌ی کوردان تا په‌یدا‌بوونی ئیسلام (سالی ۶۲۲ پ. م). ده‌وری دووه‌م له‌ ده‌رکه‌وتنی ئیسلامه‌وه تا ئیستا.

مه‌نشئه‌ی کوردان

عوله‌مای ته‌ئریخ له‌حه‌قی مه‌نشئه‌ی کورداندا نه‌زه‌ریاتی موخته‌لیفه‌یان هه‌یه. له‌و نه‌زه‌ریاته که‌ ئیمه له‌م ته‌ئریخه‌دا نه‌قلی بکه‌ین و ئەوه‌ی لایق بچ‌ بو‌گوتن له‌عه‌سه‌ری ئیمه‌دا، نه‌قل له‌به‌عزێ ئاسار و ئینکشاف و به‌عزێ کیتابی ئه‌وروپاییه، وه نه‌زه‌ریاتی هیندی‌ک موئەریخانی ئەجنه‌بی و ئاشووری و کلدانی و ئیقتباسی به‌موئەریخانی یونانییه. له‌و خسوسه‌وه ئەوه‌ی ئەهه‌مییه‌تی هه‌بچ ته‌شه‌بوساتی به‌عزێ مونه‌وه‌رانی کوردانی

ساحیب رۆح و به‌حه‌مییه‌ت وه ته‌ئسیساتی هیندی‌ک ته‌ئریخانی کوردانه و ئەده‌بیات و به‌عزێ سه‌رگوزه‌شته و چیرۆک و حیکایاتی ته‌ئریخی کوردستانه به‌زوبانی میلله‌ت. ئەویش زیاتر کۆمه‌گی و پشتیوانی ده‌کا بو‌بوونی کوردستان له‌مازییه‌کی زۆر دووردا و له‌قسمی ژبانی میلله‌تدا به‌ناشکاری وه‌دیکاراه، به‌یانی ده‌که‌ن. ئەوانیش له‌دائیره‌یه‌کی مه‌حدوو دا هه‌موویان به‌ته‌واوی ئینتیزام و ئینحیسار کراوه، هه‌موو حه‌ره‌کات و ئەخلاق و عادات و ته‌بايع و موخاره‌بات و هيجره‌ت و حکومات و ئیداره‌جاتیان له‌سیلسیله‌یه‌کی مه‌ربووت و سه‌حیح‌دا ده‌ست به‌ده‌ست هاتوووه و دهم به‌ده‌م و زبان به‌زبان بێژراوه. ئینشائه‌للا له‌کتیبه‌ی گه‌وه‌ری یه‌کانه به‌دوور و درێژی زنجیره‌ی گه‌وره و پادشایانیا یه‌ک یه‌ک دینه‌گوتن. ئەوانه‌ش له‌سه‌ر دوو ته‌قسیم دابه‌شراوه: به‌شێکی ئەوانه عائیده به‌ده‌وری پێش ئیسلامییه‌وه؛ یه‌عنی له‌ئیبیدای ده‌رکه‌وتنی مه‌نشئه‌ی کوردان تا زهووری ئیسلام. ده‌وری دووه‌میان عائیده به‌ئه‌سه‌رانیکی قبوولی ئیسلامه‌تیان کردوووه.

هه‌رچیکو قسمی ئەوه‌له - هه‌روه‌کو له‌سه‌ره‌وه بێژراوه - ئیبیدایه‌ک یه‌ک و هه‌ریه‌کی له‌جیگای خۆیدا ئینشائه‌للا به‌ته‌واوی به‌حس ده‌کریت و هه‌ر نه‌قلتیکی به‌سه‌نه‌دیکی چاک، بو‌خاتری دلێ خوێنده‌وار نه‌که‌وتیه ته‌شوبه‌شه‌وه، به‌یانی ده‌که‌م.

ئهما قسمی دووه‌م له‌حه‌قیته‌ی ئەمردا، ته‌واوی قه‌ومانی له‌شه‌رق هه‌مانه، به‌قبوول‌کردنیا و ئیرتیباتیا له‌گه‌ل عه‌ره‌ب و ئیسلام قبوول‌کردنیا یا نه‌کردنیا بوون به‌ته‌سه‌دوق و [فدامی] نه‌زه‌ریات مین عیندی موئەریخانی عه‌ره‌ب.

جومه‌ل و ته‌واوی میلله‌تی ئیسلام، مه‌نشئه‌یان له‌داخیلی ئیسلامدا له‌نیوه‌عائیه‌ی عه‌ره‌بدا گه‌رانیان مه‌جبوو‌کردن، ئەویش ته‌زیقیکی وابوو که‌هیچ ئیسلامیک نه‌ماوه له‌شه‌رقدا له‌به‌ر عیلاقه‌داریا به‌ئیسلام عه‌ره‌بان به‌مه‌نشئه‌ نه‌زانن، یا له‌ته‌فریق وه یاخود ته‌زیقی وه یاخود جه‌هاله‌تی عوله‌مای مه‌یدانیدا «بوون و بوونی ئەسلان»؛ به‌غه‌یره‌ز ئیرانیان نه‌که‌وتنه ژێر ته‌ئسیراتی عه‌ره‌به‌وه و به‌ئیسسی شیعییه‌ت و به‌عزێ، به‌عزێکیان گه‌ریانیا له‌په‌نجه‌ی ده‌سایسی عه‌ره‌بان رها کرد. کوردیش هه‌روه‌کو ته‌قوامی دیکه‌ی شه‌رق به‌ئیجباری ئەوه‌یان قبوول کرد بوو. جا له‌به‌رئه‌وه‌یه گه‌وره و که‌بخودایانیا و مه‌شایخی توروک و مه‌لایان، له‌نه‌سلی عه‌ره‌ب بوونیا ئیددیعا ده‌که‌ن. عه‌له‌خسوس هه‌روه‌کو له‌بندانی هاتوا به‌ته‌فسیل دیته به‌حسه‌وه، مه‌نشئه‌ی عه‌ره‌ب ئەوه‌نده له‌سه‌ر ویجدانی کوردان قووته‌ی نه‌بووه که‌ببیته‌ئساس بو‌یان و ئەدواری رابردوویان مه‌علوم

دهکا و ئیرشادی ئەمەمان دەکا که کورد له پیش عەرەباندا بەچەند هەزار سالان له ئەمەددونیککی تەواویدا بوون. ئەو تەعەرۆزە عەرەببەتیش که خستبیتە مەیدانەوه، مۆئەریخانی ئیسلامی وەکو «مەسعودی» ساحیبی «مروج الذهب» و «ابو اسحق الفارسی» ساحیبی «برهان قاطع» و هیندیک مەلا و شێخانی کوردستان بۆ مەنفەعەتی زاتیەیان، نەوریجی ئەو فیکرەیان داوه و نسیبەتیان له عەرەبدا بۆ تەسەلۆتی دینیە، تا لەنیو ئیسلاماندا ئیعتیمادیان پێ بکەن و زیاتر مەنفەعەتیان پێبێرێ. یەکیەک حەزەرەتی عومەر و یەکیەک حەزەرەتی ئەبویەکر و یەکیەک عوسمانی زینورەین و یەکیەک عەباسی و یەکیەک ئەمەوی و هەریەک له عەسری خۆیاندا بۆ تەقەرۆب و مەکسەب دوور بەدوور خۆیان نزیک کردووه و میللهتیان بەرداوه لەنیو کوردستاندا بەئیسیمی دینی و ئیستیلای رۆحانی تەرکی ئەسلیان کردووه. پێنەمبەر فەرموویەتی: «من أنکر أصله لا أصل له». هیندیک مەسائیلی ئێران بۆ ئەو ئیددیعاەمان بەشاهیدیککی عادیل حیساب دەکریت. میسالی حکومەتی ئێران لەبەر بەعزێ حەرەکهتی سیاسی حەزەرەتی عومەر که ئیستیلای بەسەردا کرد و ئیبنقرازی حکومەتی کردن و کچی پادشایان وەکو ئەدنا عەبدیک له بازاری مەدینە فرۆت و مەحەبەتیان لەگەڵ حەزەرەتی عەلی له خسووسی ئەوه که حیمایەیی مەسائیلی کورد و کچه کبیرایی کردبوو وە مودافەعەیی بۆ کردن، له شوکرانەیی ئەو حەرەکه سیاسیابانەوه حکومەتی ئێران بەهەموو نەوعیک باوێش و باغەلی بۆ ئەولادی حەزەرەتی عەلی کردووه و لەهەر تەرەفیکەوه سەرەستی کردن و ئیحترامی گرتن. زۆر کەسانی ئەسل ئێرانی یا کورد یاخود فارسی وە یاخود تەراکمەیی تازەریایجان، که ئەو مەحەبەتەیی له حکومەتەوه بۆ ئەولادی عەلی چاوپێکەوت لەم شارە بۆ ئەو شارە ئەوانیش هیجەرەتیان دەکرد و بەدرۆ و بۆخاتری خۆیان له تەمەتووعی باج و خەراجی حکومەت رەها بکەن و بکەونه رەحەتەیهوه و جیگایەکی چاک بخەنە دەست، نسیبەتیان له ئەولادی عەلی دەدا و خۆیان دەکرده «سەید» حەتا له عەسری ئیمەوه فەقیر بەچاوی خۆم ئەوانەم دیوه و لێم مەعلوم بووه. ئەمەۆکه تەماشای دەکریت ئەکسەری ئێران «سەیدن» و خۆیان بە ئەولادی عەلی حیساب دەکەن. له ئیبتیدای ئیسلامییەوه تائیسنا هەر بەوجۆرە تەئسیراتی عەرەب له کوردستاندا کاری کردووه و مەنشەتیان لێ ون بووه. عەجەبا ئەو عائیلانە که خۆیان بەعەرەب حیساب دەکەن، بەچاکی مۆلاخەزەیی ئەحوالیان ناکەن که لەپیش ئیسلامەوه «کورد» نەبوون و ئەم عائیلانە که هەموویان عەرەبن، کورد چی لێهات و چ و یجدا نیکە ئەوانەیی کردە کورد؟ مادام رۆئەسا عەرەبن و ئەمیر و گەورە و شێخ و

مەلا هەموو عەرەبن، بۆچی میللهتی کورد بەسەر ئەواندا غەلەبەیی کردووه لازم بوو ئەوان غەلەبە بەسەر کورداندا بکەن، چونکه عەدەتە هەر قەومیککی گەورە و بەنفووز بەسەر قەومیککی زەعیفدا ئیستیلای کرد بەهەر نەوعیک بێ بابێ، دەبێ ئەو زەعیفە بکەوێتە ژێر تەئسیراتی زبان و عادات وە زویانی قەومی بەقووت؛ وەکو ئیستیلای عوسمانیان بەسەر ئیمپراتۆریەتی رۆمدا، تەماشای دەکریت هەموو ئەقوامی رۆمیککی کهوتە ژێر پەنجەیی عوسمانیانەوه، له رۆمی ئەناتۆل بەتەواوی ژبان و عادات و زبانی عوسمانیان قبول کردووه و ئیستیلای عەرەب بەسەر میسر و ئەندەلوسدا. خۆلاسە ئەوانە هەرەکو بێژرا وە له بەعزێ جیگای دیکەشدا تەکەرۆر دەکریت، ئەوانە هەموو له جەهل و تەعەسۆب و تەمەع و مەنفەعەتی شەخسی بەعزێ مەلا و شێخان تەقەددومی کردووه. وەلێ و یجدا نیی کورد هەر کورده؛ نەنسیبەتی له عەرەب و نە له تورک و غەیرە دەدریت. کورد له ئەو ئەمریاندا یەعنی له چەند دەهەزار سالانەوه تائیسنا هەر کوردن و خۆیان بەکورد دەزانن وە له عادات و ژبانی قەومبەتیان دەرەنەچوون.

لیسان و عیڕ ئیسیەتی کورد

رەگی میللهتی کورد له شوعبەیهکی زۆر گەورەیی ئەقوامی ئێرانی و میللهتی ئێران ئارین. ئیسی ناری له تەرەف جوغرافیونی قەدیم بەقسمی شەرقی شاری «خوڕاسان»، «هەرەرات» وەکو سیستان بێژراوه.

هیندیک ئەوقات تەواوی ئەفغانستان و بەلووچستان تا حدودی هیند تەعمیم کراوه، لاکین له قەدیمدا عیبارەتە له هەرەرات. ئەنسابی ئومەم و ئەلسینە له تەرەف عۆلەمای مۆتەئەخیرینەوه بەقەومیک تەسمیە دەکریت زەمانی قەدیم له بەلخ و هەرەراتدا ساکین بووین و لەوتیوه بۆ ئێران و هیندوستان و ئەوروپا شوعبەیی بلاوکر دبیتهوه. مەملەکهتی قەدیمی ناری لانکی نەوعی بەشەر بوو و ئەو ئەمەزەری مەدەنییەتی تەرەقی ئینسان حیساب دەکری. بینا لەسەر ئیقتیازی ئیقلیم و مەوزیع و مەوقیعی ئەهالی ئەو جیگایە له تەواوی ئەنواعی نەوعی بەشەری دی که تەناسوبی ئەعزایان چاکترە و مالیک بەزەکاوەتانیکی زیاترن، له پیش هەموویاندا وشیاربوونەوه و ئاگادارییان پێدا [کرد] ئەگەر ئەو عەهدە ئەکسەری بەشەر بە شوانی و دەرەو و جووت دەژیان و له حالی چادرنشینیان بوون. ئەو ئەکسەری که دێهاتدا دەستی [بە] تەئسیسی دانیشتن کرد و خووی بەخانوو دروستکردن کرد و قاعیدەیان بەزراعت کرد میللهتی (کورد) بوون.

بۆ خاتری له قهزا و قهدهر و شهپر و جیدال و شتی تههلوكه خو بدزنهوه، له جیگاندا دانیشتن و ئیسکانیان کرد و زراعت و شوانی و راوکردنیان کرده قاعیده. دهستیان به نیلتیزیامی ئیقامهت و نفوس زیادکردن کرد. به مروری زه مان له و جیگایانه دا زیاد بوون. وهتهنی ئهسلییان پت تهنگ هات و تپیدا نه دهگونجان و تهوسییی زراعتیان کرد و بۆ حهراسه تی ئهرازی قابیل به زراعت و پهیداکردنی زهویی و زیادکردنی جووت و دروونه، مهجبوور بوون به ئه ترافدا بلاوینهوه. هه ریه ک له نزیک خو به وه خشا و له خو لئی وهته نیان جوئی بوونهوه. بۆ نهوعی گه لی کوردان دم به دم و زه مان به زه مان و قه بیله به قه بیله و خیل به خیل، گه له گه له هه لستان و دهستیان به هه جرهت کرد و پرویان کرده جیگایه کی دهست بدا بۆ جووتکردن پهیدا نه ده بوو یا نه یان ده دیبه وه و یا خود له گه ل عیل و خیلئی ئه و جیگایانه دا سازشیان نه ده کرد وه یا خود له و جیگایانه دا نه ده گونجان. ده گه ران تا کو موه فقه ده بوون و له گه ل عیل و عه شیره تی دیکه شه پران ده کرد، ئه گه ر به سه ریانه دا زال بوونایه، له وئ داده نیشتن؛ ئه و عیله یان یا ده رده کرد وه یا خود به خزمه تکردنیان راده گرتن و ده یان خسته ژیر ده ستووری کور دیبه وه، ئه گه ر ده ره قه تیان نه هاتبان، به مه جبووری ده رۆ بێن تا له سه ر عیلتیک زال ده بوون و دانیشتنیان قه رار ده دا. هه ر به و جو ره بۆ پێشه وه لی ده خو ران و پێش ده که وتن.

لاکین ئه و گه له عیلا نه له ته نها سالتیک یا خود گه رانی کدا بلاونه بوونه وه؛ به لکه له عه هد و زه مانیک زۆر موخته لیفه، لیک دوورکه وتنه وه. به و جو ره له به ینی هه ر خیلتیکدا چه ند گه ران و قروون به سه ردا رابردوه.

و له قهومی ئاری چه ند قه ومیک غهیری کورد و ئیرانی ش له ئاری ده رکه وتوون؛ وه کو «کلت» و «پاسخ» ولاتین «توتون». ئه سکیت «یۆنان». به زۆری زه مان و لیک دوورکه وتنه وه، ته غییراتی زوبانیان تی که وتوه.

له م موخته سه رده به حس له و ئه قوامانه به ته فسیل نایته کردن؛ چونکه شو عبه یان زۆرن و قسه درێژ ده بیته وه و له سه ددی مه تلّه ب لاده دریت. لاکین له کتیبی گه وه ردا به ته واوی شه رحیان ده کړئ. له قاموسی «الاعلام» ی شه مسه دین سامیدا زیاتر له ۵۰ سه حیفه ی وه کو ئه مه دا شه رحی ده کات. ئه ما هه رچی کو ئه قوامی ئارین، له پێش هه موو قه ومیکدا، دوو شو عبه ی زۆر گه وره یان لی جوئی بووه وه: یه کییک بۆ ئیران ده رکه وت و دووم بۆ هیندوستان بلاو بوونه وه. له بن نیوی قه ومیه ت و میللیه تدا، مو فه سل له ئاتیدا قه ول به قه ول ده بیژریت.

قهومیهت و میلیهت

قهومی ئیرانی له وهتهنی خو یاندا بلاو بوونه وه. له غه ربی (خوبیه وه) به ته واوی ئهرازی ئیرانی دا پۆشی و پالتیان پیکه وه دا. به عزتیک له ئیران و مه جرای جه یحون و دیجله و فوراتدا بلاو بوونه وه و ئه و ئهرازیانه یان پرکرد. هیندیک له شیمالی شه رقی عه ره بستان، قسیمی شیمالی غه ربی ئیراندا و شیمالی به حری خه زه ر و غه ربی کو یستاندا دانیشتن. شه رقی مه علوم نه کراوه؛ چونکه دا یه تا حدوودی هیندیان پرکردوه. له سه ر حه دد و سنووری کوردستانی قه دیدا مه علومی ده که م. وه هه ندیکیشیان له کتیی زاخو و به حری فارسدا و سه حرای که بیرو و بلو جستان و ئهرازی ئه فغانستاندا پرپوون و له هه ر ئه ترافیکیه وه دهستیان به سه رکیشی کرد. ئه قوامیکه له و جیگایانه دا بوون، به زۆری بازوو ده ریان کردن و بۆ خو یان لیبی دانیشتن و ئهرازیانیان زه وت کرد. ته واوی کو یستان و ده شتی غه ربی و جنوبیان ئاوه دان کرد و دهستیان کرده جووت و چاندن.

له سه ر حه د به حسی حدوودیان ده کړت. ئه و قه ومه عه زمه له ته ره ف مو ئه ریخانه وه هیندیکیان به «لودوهی» و به عیلام و میدیا و کاردۆخی یان نیویردوون و له پێش ئه و نیوانه دا به ئیرانی ته سمیه ده کړن. له حه قیقته تی ئه مردا هه روه کو له که لیمه ی کوردا به حس ده کړت کوردن و له زبانی کورداندا به یان ده کړت، چونکه مو ئه ریخان میدیا به ئه قوامی ئاریان داده نین که له سیستانه وه ده رکه وتوون و له خاکی ئیراندا ئیسکانیان کرد. ئه و قه ومه له زبانی ئه زمه نه ی قه دیمه دا به ئه قوالی موخته لیفه به حس کراون. ئه سلئی قه ولی سه حیح ئه مه یه ئه وه ل شو عبه ی که له ئاری جوئی بووه وه له سیستانه وه هه جره تیان کرد و هاتنه ئیران، فورسی قه دیمه. که ئه مرۆ به کورد ته سمیه ده کړن. له پاش جی [گرتن] و پادشاهی له عه هدی پێشه وه تا ده رکه وتنی که یقویاد - یه عنی تا ئه وه ل که یانیا ن- به ئاری مه شهوورن. چونکه ته وا ریخ و ته قلیدات و عاداتی پێشوویان بووه. ئه وه شاهیده، ئیسمی ئاری تپیدا شه رح ده کړت. له زهووری که یانیا ندا به «میدیا» ناویران و بۆ کوردان بوو به عه له م. عیلام، فارس، بلو ج، ئه فغان، ئه رمه ن ئه سلیان کوردن و له کورد ده رکه وتوون.

«په هله وی»: له زه مانی ساسانیاندا بۆ تینگه یاندنی ره عبه تی، سربانی، هیندی، که لیماتی سربانیان تیکه ل به کوردی کرد و هیندیک نه زم دراو له دائیره ی حو کمداران ئیستیعمالی ته رو یج درا هیندیک له له هجه ی ئه سلئی کوردی دوورکه وته وه.

زەند: زەندیش زوبانیکی دینییه که کتیبی موقهدهسی پی نووسرابوو.

نەرمەنی: نەسلی ئوستی له پههلهوییهوه ده‌رکه‌وت. له عەسری چواره‌مدا (ب. م) به‌هیمەتی مەسرووب نیتوتیکی ئەهلی مووش، حروفی لاتینیان قبوڵ کرد و هیندیک له ئەلفازی رۆمیان ولاتینیان داخل بە‌ئوستی کرد. هیتواش هیتواش له کوردی دوورکه‌وته‌وه. که‌لیمە (ناری) موشابیه و مونسایی ئیسمی ئیرانی بوونی شاهیدی تەسمیه کردنه. له زوبانی قەدیمی سانسکریتی پیشوودا، مەعنای که‌لیمە ناری ئیسمی بۆ «ساحب»، «نەزازی» و هەم بە‌ئەسڵ و «نازادی» و «سەرەستی» بە‌یان کراوه و بە‌عزیک بە‌مە‌عنای «زەوی» و ئەرازییه‌وه موشته‌قه.

زمان و میلییهت

زۆر له قەدیما زوبانی کوردی هه‌بووه وه له‌گه‌ڵ فارسیدا هیچ فەرق نە‌ده‌کرا؛ وه له پیش زوبانی فارسیدا بۆ. چەند هه‌زار ساڵ، بوونی ئیسیات کراوه: ئەویش موسابیهی ته‌واوی به‌هله‌وی ده‌کرد. حروفاتیکی له کوردیدا ته‌له‌فوزی پی بکریت، زۆرن. به‌عزێ موه‌ریخان ده‌لین له‌پیش هیج‌ره‌تیاندا نووسینیان به‌زوبانی کوردیان هه‌بووه. ئەو نووسینه له ئیبتیدائی ئەمریاندا تا ئە‌مڕۆشی ده‌فە‌ته‌ به‌دولاتی به‌سه‌ردا هاتوو: ئە‌وه‌ڵ جار له زەمانی زەردهشت و له‌ته‌ره‌ف به‌ل‌خ‌وه کتیبی زەندی ئە‌قیستایی به‌ته‌رکیباتیکی زۆر به‌لیغی پی نووسی. ئەو لوغه‌ته‌یان نیتونا «زەندی» و له‌نیو عوله‌مای دیندا به‌کار ده‌برا؛ بوویه زوبانیکی دینی وه‌کو زوبانی «نە‌حوی عە‌ره‌بی»؛ دووه‌م له عە‌هدی ساسانیاندا هەندیک له زوبان و حروفاتی سە‌ریانی و هەندیکه‌ حروفاتی زەندی و کوردیان له‌گه‌ڵ کرد. «ده‌ری» و «په‌هله‌و» یان نیتونا. هەر وه‌کو له‌پیشدا بیزار؛ سییه‌م؛ له پاش قبوڵ کردنی ئایینی ئیسلام، زۆر ئە‌لفاز و ته‌عبیراتی عە‌ره‌بیان له کوردی دا به‌تیکه‌ڵ. له نیو عوله‌مایاندا ده‌ستی به‌ ئیستیعمال و ته‌رغیب و ته‌وزیج درا؛ هەرچه‌ند مرووی زەمان، ئینقلابات و ته‌زیق و ده‌رده‌سه‌ری زۆر به‌سه‌ر زوبانی کوردیدا هاتوو؛ دیسان کوردی ئە‌سلی، زەندییه و زەندییش کوردی قەدییه. هەرچه‌ند عوله‌مای کوردستان له‌پیشدا و له پاش ئیسلامیه‌تیش په‌هله‌وی و عە‌ره‌بی و فارسی و زەندی‌شان ئیستیعمال کرد بێ، به‌زوبانی خۆیانیشیان ئە‌ه‌مییه‌ت نه‌دا بێ و به‌و زبانه‌ی مه‌زکوور ته‌لیفاتیشیان کرد بێ، ئە‌وه‌یش له‌به‌ر سوڵته‌ی دینی و ده‌سایسی عوله‌ماوه ته‌قه‌دومی کردوو، له زەمانی قەدییه‌وه تا په‌یدا‌بوونی ئیسلام و تا ئیستا، به‌زوبانی قەدیمی کوردی ئە‌شعار بیژراوه. ئەو

ئە‌ده‌بیاته‌ش له‌سه‌ر حروفی عە‌ره‌بی زۆر ئە‌ده‌بیات و کتیبی ته‌واوبخیان پی هیتاوه‌ته‌ وجوده‌وه؛ چونکه‌ نووسینی پی ئاسانتره. له‌ فه‌ره‌نگستان قه‌واعیدی نه‌حو و سه‌رفی کوردیان به‌لوغه‌تیکي فه‌سیح و ته‌واوی ئیته‌مام زه‌بت کراوه.

له‌م عە‌سه‌ردا له‌ گه‌لێک جی‌گیان قاموسی کوردی و ته‌ئریخ و ته‌لیفاتیکی زۆرکراوه و له‌ نه‌شر دایه، قه‌واعیدی لوغه‌ت له‌ زۆر شاران له‌ ته‌ره‌ف مونه‌وه‌رانی کوردان له‌ وه‌خ‌کردن دایه و ئە‌غله‌بیش ته‌بع کراون.

له‌لای موئه‌ریخانی قە‌دییم و عوله‌مای ئە‌م عە‌سه‌ره، شو‌عه‌یه‌کی له‌ به‌ل‌خ و هه‌را‌ته‌وه ده‌رکه‌وت و له‌ ئیراندا ئیسانی کرد. له‌ زوبانی ئە‌زمه‌نه‌ی موخته‌لیفه‌دا بیژراوه دیسان زوبانی (ناری) ئیرانییه. ئە‌م‌رۆکه ئە‌وانه له‌نیو ئومه‌می ئاریدا له‌سه‌ر وه‌جه‌ی ئاتی موقه‌سیمه:

شوعبه	ئە‌لسینه‌ی قە‌دییه	ئە‌لسینه‌ی جە‌دییه
ئیرانیان	زەند	فارسی
کوردان	فورسی قە‌دییم	کوردی
ئە‌فغانیان	-	په‌ختی (ئە‌فغانی)
ئە‌رمە‌نیان	په‌هله‌وی	ئوستی (ئە‌رمه‌نی)

ئە‌و چوار میلیله‌ته‌ گه‌وره له‌ جە‌دوله‌ی سه‌ره‌وه‌دا زی‌کران، ئە‌قوامی ئیرانیان و دایکی ئە‌سلیان ئیرانه و باوکیان کوردن. به‌موقته‌زای وه‌قت و ئینقیلاباتی زەمان له‌ ئە‌سلی کوردی دووریان ده‌ست پی کرد. زەمان و مه‌کان، ته‌غییراتی زوبانی تیخست. فه‌قه‌ت شکلی چیه‌ره، عادات، ئە‌خلاق، ته‌بیعه‌ت، حه‌ره‌کاتی، ئە‌لفاز، لوغه‌ت، ته‌قالید، هه‌ینه‌ت، سیما، حه‌یات و ژین، ئە‌ده‌بیات لیک جوێ نه‌بوته‌وه، له‌ژێر هه‌ده‌ده‌فیتیکی نیشانه قه‌ومییه‌تیک؛ میلییکدا ده‌ژین.

که‌لیمه‌ی کورد

دو‌قتۆر «سه‌یج» له‌سه‌ر ئوسوولی تازه و ته‌شه‌بوساتی موئه‌ریخانی قوده‌ما، ئیسمی میلیله‌ت زۆر به‌ئە‌همیه‌ت عه‌تف ده‌کریت و له‌به‌ر نیتوی مه‌نشە‌ئو ئە‌سڵ هه‌رچلۆ‌نیک ئیسم و که‌لیمه‌ی «کورد» ته‌دقیق کرابێ له‌ حه‌قیقه‌تدا. موتاله‌عاتیکی زۆر دوور و درێژ هه‌یه. له‌ سه‌حیفه‌ی ئە‌وه‌لی ته‌ئریخی یۆناندا موئه‌ریخ «ئوستراپۆل» زۆر به‌حسی کوردستان ده‌کا و ده‌لێت: میلیله‌تی «قالوکید» له‌ شیمالی کوردستاندا مه‌وجود بوون و ئە‌وانیش خۆیان

به «غوردی» ته سمیه ده کرد، ۴۰۱ سال له پيش هه زه ته عيسادا كه تا ئيستا دهكاته ۲۳۲۵ سال. موچه رپري يوناني مه شهوور (دا) «ئه كسه نۆفۆن» له سه فهرى ۱۰ هه زار له شكريدا كه چوه شهري كوردستانه وه بو كه مبيزى دووم ده بيشى له سه فه نامه يه دا ميلله تى «غوردى» له هه موو رپگاماندا هه بوون. ده نووسيت له پاش شكاندن و په ريشانى گه رابوونه وه. ئەو (۱۰) هه زاره له شكري (قرد) بوون.

ده لئيت له رپگاماندا تا چووينه كوستانى «زاغروس - زاخو» و له شه رقى زاخودا ئەو ميلله تهى «قردوخ» هجووميان كرده سه ر ئيمه و به بهرد و قوچه قانى ده ستيان كرد به شه ر و كوشتارمان، ئەو شكسته مان له ميلله تى «غوردۆن» بوو. له پاش گه رانده وه و له سه ر رپگاماندا راستى ئەو ميلله ته دهاتين. هه رچيكو ئە كسه نه فۆنه ده لئيت ميلله تى كورد موسته قيل بوون و بو حوكمراڻيان مه يدانىكى زور زل و شارانىكى ئيجكار بى ژماريان قه يد دهكا و دايمه پيكه وه يهك دل و يهك زوبان و موته فيقيان له گه ل يهك راستيان نه قل دهكا.

ئەو جيگايه كه پيدا گه رابوونه وه، «شه مسه دين سامى» ده لئيت ئە مپۆكه به دياريه كر و مه عموره تولعه زيز مه شهووره و ده ناسريت. هه رچيكو «قردوخ»، «غوردۆن»، «كردۆن»، «غوردى»، «قوردى»، «كورد» ييه، له زباني يونانيدا ده ركه وتن و ته بديل و گۆراني مه علومه؛ له باتى «ك» به «غ» و له برى «ى» به «خ» نويسينيان غه له ته و «كوردى» بوونى هيج شوبهه ي تيدا نيبه.

هه ر به جوژه و هه زار سيته دو بيست و پينچ سال له پيش ئەو جيگايانه ي كوردى تيدا بووه و دانيشتون. وه شكى تيدا نيبه نه ينه وا و بابل و عيراق وادى فورات و ديجه له ئەو جيگايانه دا كورد ساكين بوون، به كوله و ته واوى كوردستان بووه، له نازربايجان و عيراقى عه جه م و عه ره ب و سه يحوون و جه يحوون. كورد له حاالى حازرېش و زه مانى قه ديما له حاالىكى موسته قيليدا مه جووديه تيان نواندوه و به بى ئيداره ي حكومه تى غه ير ژباون و به سهريان بردوه و له ژيانىكى زور چاكدا رابواردنيان موچه قه.

له سالنامه ي ئاسوورباندا مه زكووره ميلله تى «غوردى» دايمه له سه ر كيشى و هه يه جاندا بوون و نه كه ونه ژير حوكمى ئيمه وه و له ژير حوكمى كه سدا ناژين. دوقتور «سه يچ» و ساحيبى «قاموس الاعلام» شه مسه دين سامى به گ و به عزى موئه ريخانى ديكه ش، له سه ر ئەمه موته فيق و يهك قه ولن و ده بيتزن له نيو ميلله تى شه رقادا كه ليمه ي كورد به مه عناي

نازا، قه هره مان، بهادر، ره شيد، په هله وان، زه بر ده ست، به قوه ت [و] غه يبور هاتوه. كه سىكى بهو سيفه تانه مه سووف بى، نيسبه تى له «كورد» ده دن.

له فزى كورد عه ينى مه عنا ده به خشيد. شاهنامه له حه قى به عزه كه سانى به كارى ده با و زور به گه رمى له ئە غله ب جيگاياندا مه دحى گه وره ي سوپاه و پيغه مه ر و پادشايانى ره شيد له مه يدانى شه ردا پى ده كا. ئيسمى كورد بينا له سه ر جه ساره تى ته بىعى كوردانى قه دين و له ئيبتيდაى ئە مرياندا بهو مه عنايه نيسبه ت دراوه و له پاشان بوته عيلم. موئه ريخانى پترسبورغ حه للى كه ليمه ي كورديان به سووره تى ئاتى به حس كردوه: كه ليمه ي كورد بو قه ومي كه موسته قيل بن و كه سىكى له ژير راي خويدا به نازادى و سه ره ستى بژى. له به عزى ته ئريخانى ئيراندا ته ئييد و ته قويه ي ئەو قه وله ده كه ن. له قيوداتى ئيراندا نه زه رياتى كه ليمه ي «كرت» يه عنى موسته قيل يا پادشايه كى حامى يا قه ومي كى سه ره ست و موسته قيل به هه ردوو نه وع به ته حقيق گه يشتوه. كه ليمه ي كورد و كرت موشابه هه ي ته واويان هه يه و زور ليك نزيك، چونكه له حه قيقه تى ئە مرادا حه رفى «ت» و «د» يهك ده ننگن و يهك سه دايمه كيان هه يه.

به عزى له عوله مايان گوتويان هه وه و خاكه دا حكومه تى كه ته شكيل كرابو به نيو پادشا ياخو ده و ره يان كه ئە ويش ئيسمى «لوردۆهى» ده ركه وتوه و وه رگيراوه.

له ته ره ف عوله ماي ئە خيبر و موئه ريخانى تازه، بو كه ليمه ي كورد ئەو نه زه رياتى مه زكوور قبوول كراوه. بهو سووره ته نيو به ته واوى ته ناسوب په يدا ده كا. دوقتور «سه يچ» كه ليمه ي كورد له «لوردۆهى» موشته ق ده كا. ئەو نه زه رياتانه ي عوله ماي پيشوو و پاشوو موئه ريخانى رابردوو و هاتوو، ئيسپات بوونى كه ليمه ي كورد و ميلله تى كورد و زوبان و كوردستان و حكومه ت و ئيسيتيقلالى كوردستان و ئيداره و حوكمراڻيان به هه موو جوړتيك ده كه ن. «ملته برون» له كتيبى جوغرافيه ي عمومويدا - كه «فاعه به گ» ته رجه مه ي كردوه - ده بيتيت ئە وان هه ي له كوستانى زاغروس و نيغاتيس دا ساكين و به «ميديا» مه شهوورن ميلله تى «كه رتى» ن. وا مه علومه ئەو نه يكه كه «زينفون» به «كوردوخ» يان ناو ده بات «بلتوخوس» به «غهردونى» ته سميه يان ده كا. ئەمىن مه رقه لين به «كوردۆنى» و له به عزى ئە ده بيتات و ته وا ريخى ئيراندا به «گورد» و به عزى عوله ماي موته ئە خيبرين به «كرد» يا «اكراد» ناويان ده بن. به عزى به گافى فارسى و را و دال و به عزى به كافى عه ره بى به حسيان ده كه ن. له «طبقات الامم» ي جرجى زياندا زيكه ده كريت: ئە ما ئە كراد

ئومەتتىكى قەدىن و لە تەئرىخى قوداماياندا بە «كوردۆخ» تەسمىيە كراون.

بىنا لەسەر تەقائىدى عولەما و تەقاروبى ئەلفاز و كەلىمات، ئىختىلاف حاصل ناپى؛ بەلكە لە زوبان و لوغەتى يۆنانياندا بەغەلەت تەلەفوزيان پىتكردوو و ئىيلا: ئەو كەلىماتانە فەرقىكىيان تىدا مولاحەزە ناكړت. ئەو تىكەلى و غەلەتە لە مۆئەريخانى يۆنانىيەو دەرکەوتوو و لە حەقىقەتدا ئىسمى زۆر پادشايانى كوردان و ئاسوور و كلدانى و نەينەوايان تەغىير و تەبدىل كراو. ئەمپۆكە تەواوى عولەماى تەئرىخ بۆ تەسلىح و رىتكردنى ئەو نىوانە سەعى دەكەن و زەحمەتبان كىشاو و بەچەندان ئەزىبەت و مەرارەت تەئلىفاتيان لەو خسوسە كړدوو و تا ئىستان تەسلىح نەكراو و بەتەواوى و لە گەلىك جىگاياندا موهمەل و لە شكدا ماو بۆ تەسحىحى موئەفق نەبوون. لەبەر چى؟ لەبەر ئەلفازى غەلەتى يۆنانىانە.

ئەدەبىياتى خۇشخوانى

مىللەتى كورد لە شىعردا ئىستعدادىكى فەتريان هەبوو. لەنىو عەشاپر و قەبايلى كوردستاندا ئوسولتى شىعر لە مەدح و هەجوودا، مەرسىيە لە حالىكى دلسۆزىدا و كەيفخۆشى و زوقدا تەسەور دەكرا. بەعزىك بۆ شەپ و هجوومى پەهلەوان، دلاوهران و بەعزىك لە مردندا لەسەر جەنازان بەرەسمى نەوحە و گۆزانى لە مەجلىسى مەيداناندا، خۇشخوان و ساحىب تەبعان، نەزمى ماجەرايان كړدوو. ئەو كەلىمانەيان لەسەر قاعىدەبىتى چاكىيان خستۆتە وەزنەو و هەروەكو بۆ موزەفەرىيەتى پەهلەوانان پىيان هەلگوتون.

كورد لەنىو قەبايلى و عەشیرهتانداندا لە رەبەت و دانانى قسە و كەلام و دەنگ خۇشيان كۆشاون. خۇشخوان لە مەجلىسى گەوران و دىوانان و سەرا و خانوى حوكمراياندا بەئىحترام و لە پىش و زۆر لە پروودا بوون و ئىعتبارىكى تەواويان دەكردن. ئەگەر يەكىن لەنىو عەشیرهتتىكدا هەوايەكى بەنەزمىكى چاك و خۇش رىك خستبایە، عىل و عەشیرهتى دىكە بۆ موازەنە دانى كەلام، دەهاتنە تەبرىك و ئافەرىنى و هەدىيە و وسوقات و ديارىيان بۆ دەپنان.

هەر عىلىك و تافىفە و قەبىلەبىك خۇشخوانى لەنىودا بوايە ئەو قەوم سەربلند دەبوو، ئەوئەندە مەدح و تەعريفى گەورە و مەزنىيان دەكرد، رەئىسى ئەو قەومە و قەبىلەيە لەنىو باقى قەبايلدا ئىشتەهارى بەچاكە دەكرد و دەبوو سەبەبى تەردقى و شان و شەرەفى بلندى

ئەو رەئىسە و ئەو قەبىلەيە. هەروەكو لەم عەسرە و لە زەمانى ئىمەدا ساحىب رۆژنامە و جەرايد و مۆئەلىفانى ساحىب فەن و مۆنەوهر بەفەيكر و تەدبىر لەنىو هەموو دەولەتانى مۆتەمەددىندا، موعتەبەر و لە پروودان و سەعى دەكەن بۆ بلندى مىللەت. سەحافىيىنى ئەمپۆ تەواوى وەزىفەى خۇشخوانى پىشوان دەپىن. ئەو خۇشخوانانەش بۆ بلندى ئەو عەشیرهتە تەسەورايتان دەخستە فەيكرەو و بەزبان دەريان دەخست. هەموو كەسىك لەهەجو و جنىوى خۇشخوانان دەپارىزان بەپى هەلگوتن فەخر دەكرا؛ ئەو مەدحە دەبوو سەبەبى شوهرەتى ئەو پىاو. ئەغلەب لە عەسرى ئەخىردا تەشەبوساتى تەئرىخى كوردان لە زوبانى بەعزى خۇشخوانان دەگەراو. چونكە ئەو خۇشخوانە بەزوبانى حالى ئەو ئەمىرە وە ياخود ئەو پادشايە، وە ياخود ئەو قەبىلەى مەنسوب بەو. بەتەواوى جەريانى ئەحوالى كوردستان لە زوبانى ئەواندا گوزەرى كړدوو؛ بەچاك وە ياخود بەپىس دەست بەدەست وەردەگىرا، هەروەكو دوور و درىژ لە «چىرۆك و سەرگوزشتە» دا زىكر دەكړت.

شوعەراى عەرەب لە پىش ئىسلامىيەتدا ئىقتباسيان لە كوردستان دەكرد بۆ فەيكرى نەزمى شىعر. لە حدودى بابىلەو پرويان دەكردە كوردستان بۆ چوونى تەكمىلى شىعر و تەبلىغى مەراميان دەكرد لە نەزمى كەلامدا. ئەگەر يەكىن لە شاعىرانى عەرەب ئەو سەفەرى بۆ كوردستان نەكردبايە، لەنىو قەبايلى عەرەب ئەوئەندە ئىعتباريان بەشىعر و نەزمى نەدەكراو ئەمپۆكەش لىمان مەعلوم دەبى لە پەردەى خويندنى عەرەباندا بەعەينى نىوى كوردىيان لەسەر داناو وەكو ئەمە «راك»، «بەيات» و «دووكا»، «سىنگا» ئەو نىوانە شاهىدە بۆ قەول و قسەى بىژرا لە سەرەو.

دەنگە دەنگى گەلى مىللەت

هيندىك نووسىنى ئاسووريا و كلدانى لەسەر بەرد و سواڵەتان نەقش كرابوون و لە تەرەف بەعزى عولەماى عەسرىيەو، هيندىك لە ئەحوالى كوردستانيان لەو نەقشانەدا بەئوسولى ئاتى دەرج كړدوو و هينناويانەتە سەر قىاسىكى تەواو، بەيەكەدەستى حكوومەتى كورد و ئاشوور، چەند قەبىلەبەكىيان كورد لە جىهەتى مەركەزى ئەسلىيانەويان هيننا جىبالى كوردستانى ئەمپۆى حازرى. ئەو كىوانە مىللەتتىكى توورانى (لوردۆهى) نىوتىك ئىستىلاى بەسەردا كړدبوو. بەداكەوتن دەستيان بەتەشكىلات كړدبوو. لە حدود و خارىجى سنورىيان فەساد و نارەحەتبان دەكرد و لە حەرەكاتىكى بۆ تەمەددونى و تەوەحوشدا بەسەريان دەبرد. هەروەكو لە كەلىمەى «كورد» دا بىژرا. بۆ دەفەى ئەو فتنەيە

له گهڙل حكوممه تي نه كباتان (كوردستاني كوبرا) به ئيتفافي نه وه كه نهو حكوممه ته مه حووكهن و حكوممه تيكي ئيداري كوردستانيكي سوغرا ته شكيل كهن، چهنده قه بيله يه ك له تهره في كوردستانه وه ناردرا و هجوو ميان كرده سهر لوردو هيان و شكانديان. له جيگاي نه وه حكوممه تيكي كورديان دانا و ته شكيلاتي ئيداري نهو حكوممه ته كورده يان كرد، نهو جيبالانه ش عيبارهن له كيتوي «هه كاري، شنو، بتليس، دياربه كر، مه عموره تلعه زيز، نه ترافي گولي نورو ميبه».

به عزى ئاسار و ته واريخ بو ئيمه نهو قه ناعه ته حاصل دهكا كه له دهوري راپردوو و زهماني پيشوودا «كورد و كوردستان» ئيستقالييه تيكي چاك و چهنده عسريك حكوممه ت و ئيدارانين ته شكيل كردوو. ويجداني مه عشري كورد غايه ت بلتد و نازاده و به روو گه وره بووه؛ ههروه كو «دوقتور سهيج» درجي كردوو و به ته حقيقي شاهنامه له به حسي كه يكاوس و كه يخوسره و زاب كه يقو يادو ته ئييدي نهو دهكا كه روسته م چوو نه لبورز به ئيتته وه بو هه مه دان، كه هات هه موو كورد له سهرى و هخرپوون و حكوممه تيان بو ته شكيل كرد. گيووي كوري گوده رز چوو كيتواني لورستان و هيتنايه وه كوردستان. له شكريان بو برا و كورد له گهڙل توركان شهريان كرد له كه ناري دهرياي ورمي و گه وره ي توركاني كوشت و ته وسيعي كوردستانيان كرد. بينا له سهر قه ولى هيرودوت وا مه علوم دهبي نهو توركانه به سه ركيشي رايان ده بوارد، له كورستاني كوردستاندا به معاونه تي ناشوورين، كورد ئينقرانين پيدان و له جيگاي نه واندان حكوممه تي «لوردو هي» يان ته شكيل كرد. نهو ئاساران به ته و او بوونى حكوممه تي كوردي قه ديم شاهيدن و ئيسپاتي ته ره قيبان ده كهن. به عزى عوله ماي فه رنه گ دهنگه دهنگي كوردييه ت و بوونى كورد سه به بي هيجره تيان له وه نه ئي ته سلين، ئيران، بو نه رازي ناشووري و ناسي اي سوغرا، به به عزى نه زه رياتي ته تريخي هاتويه حه ل كردن و ناشكريان كردوو «نه مه ي كورد لوغه تيان ناري و وه نه نيان ئيرانه» نه عه ره ب و نه توركن، كورد، فارس و فارس، كوردين. به ته و او مو شاپه ي سه نسك ريتي هيندييه .

هه رچي كو ديوكيسي زوحاك به مه عنا گرتنى بيوراسب به وديب ماري گه زهنده، «نه ستيا جيس» جيسي زوحاك يه عني به لايه كي سوزنده «له نه لفازي عه وامدا زوحاك ماري». به هه ر ته قدير و له سهر قه ولى نه سه ح زوحاك له نورشليم وه ئيستيلاي كرده سهر كوردستان و بيناي ماريه رستي دانا له كوردستاندا. دووماري گه وره ي به مه عبود دانا

بوو، زور كه سي كورداني سهر برى و بو سته م و جه و ده ستى دريژكرد و زولمى له تاقه تدا نه ما. زاتيكي وه كو «كاوه» بي كه وه زيرى زوحاك بوو، له ژيره وه قوه تي په يدا كرد. روژى نه وه لى به هار - كه به «نوروز» مه شه و ره - به كو مه له سهر اي حوكمداريدا وه خربوون و زوحاكيان گرت و خستiane زيندانه وه و «فراورته يش» فه ره يدوون ناويكيان له شازاداني كوردان له سهر ته خت دانا و (ئالا - به يداغ) كه سي كه كاوه هه لى دابو «دره وشى كاويانى» يان نيونا و كرديانه شتيكي به موباره ك و پيروزيان ده ژمارد و به ته و او ي گه وه هري به ردى به قيمه تيان جوان كردبوو. نهو ئالا يه تا زهماني حه زره تي عومه ر (رض) هه ر حوكمداريك ته نكيه كي لي روويدا بيه نهو عه له مه يان ده رده خست و چهنده هه زار قوربانينيان بو سهر ده بري، بو موزه فه ريه ت ده ريان دينا و له زينه تيدا زور موباله غه يان تيدا كردبوو. له زهماني عومه ردا نهو ئالا يه به نه ساره ت و ديل چوو مه دينه ي مونه و هره و پارچه پارچه كرا و نهو موجه وه راته يان ليكرده وه و ئالايان سووتاند.

له خسوس كاوه ئيرانيي زور خورافاتي تيدا ده كهن و له موباله غه دا كردو يانه ته نه فسانه. نه وانيش هه موو بي نه سلن، لकिन كاوه پياويكي ميلله تپه روه ر و روو به هيمه ت و حه ميه ت و به ته عه سوب بوو بو خه لاسى وه تن له ده ست دوشمني زالم و بينگانه و ئيستيقلالى كوردستان. ده ركه وت نهو حه ره كه ي هينا وجود و خرووجيكي ده نكه ده نكي ميلله تبي بوو و به س، ئيمه ش ده بي تا قيامه ت شكري نهو زاته و نه مسالي نهو بكه ين، نهو روژه ي نهو هل به هاريان كرده جه ژنى نوروز، يه عني بو كوردستان روژيكي تازه يه و له سي ويه كي نوغستوس كه ناخر روژى هاوين بووه زوحاكيان كوشت و فراورتيشيان كرده پادشا و نهو روژه يان نيونا «ميهريجان» (مه حه به ت روژى ئيستيقلال)، يه عني ده ركه وتنى كاوه و له شكري له ده ما و نه ده وه. خولا سه نهو دوو روژه يان به جه ژنى ميللى قبول كرد و تا ئيستاش له نيو كوردستان و ئيراندا به روژيكي پيروز قبول كرا و له هه موو ته تريخيكي كورد و ئيراندا كوشتنى زوحاك و روژى ئيستيقلاليان له لا مه سه وود و موباره كه. لهو خسوسه وه نه زه ري موئه ريخاني جه لب كردوو بو مونسه باتى كورد و ئيران.

«سير مالتقوليم» ي ئينگليزي موحه رپري ته تريخي ئيران ده لئيت: زوحاك له ئيستيبداد و سته ميكي زور عاديه وه حه ره كه ي ده كرد. له بهر نهو سته مه كورد له ئيراندا بلا بوونه وه له كيتواندا وه خربوون. هيتاش هيتاش جه معيه تيان به قوه ت بوو، له پريكتدا لينگيان دار سهر

زوحاک و کوشتیییان و ئیرانیشیان دهست خستهوه و حکوممه تیکی فهوقولعادهیان تهشکیل کرد. لهسه ر ئیددیعیای مالفۆلیم ئه وه حهره که یه بوو به سه به بی ته ره قی و ته مه ددونو تهشکیلاتی کوردستان.

عوله مای دیکه مه سه له ی زوحاک به زۆر ئه همیه ت دادنه نین و له مویاحه سه [ترکوزی] ده که نه سه ر شکلیکی زۆر گه وه، له سه ره ئه وه کورد له ئه وتانی خۆیان هیجره تیان کرد و له زولم و سته می زوحاک که وتنه کیو و کویتستانه وه. هه ره کو بیژر، زوحاک ئه سلی ئیرانی نه بوو. موئه ریخان عه ره بیه تی و له ئه هالی سووریا و فه له ستینی بوونی قبوول ده که ن و به وه قه ناعه تیان حاصل کردوه.

عوله مای موته ئه خیران زوحاک به حوکمداران وه یاخود به حوکمداریکی ئاشووری قه بوول کردنیان مونه حیسه. خولاسه ئه غله بی قه بایلی کوردستان له وه عه سه رده ا هیجره تیان کردبوو، له شیمالی ئیراندا ئیسکانیان ده ست پیکرد. بۆ خۆیان دائیره به کیان بینا نابوو. له شیمالی ئاشووریاندا حکوممه تیکی گه وه ره ی کوردان بوونی به حس ده که ن که دا مه ئاشووری له ده ستیان عاجزبوو. «هاله مر» موئه ریخی ئه له مانی ده لیت بۆ نه سلی کورد و سه به بی هیجره تیان و حه قیقه ته تی ئه حوالیان فه قه ره به کی ته ئریخیه کانه هه به ئه وه فه قه ره به ش به م جوړه حهل ده کری: ئاورپه رستی و رۆژپه رستی له ئیراندا ته رو بیج درابوو. کورد له به ره ئه وه که له سه ره ئایینی زه ره ده شتی بوون، له گه ل قه ومی رۆژپه رستان دا مه له شه ر و کی شه دا بوون، له سه ره ئیختیلافی دینی. ئه وه دوو دینه بوو به سه به بی هیجره تیان بۆ مه جرای فورات و دیجله و ئه ترافی ئه ناتۆلی، هه ره وه کو عه سری حازری له مه سه له ی شیعه و سونییه تدا، لاکین به حالیکه موسه قیلل له کویتستاناندا ئیداره یان ده کرد. «هاری پیورت» له ته ئریخی عمومیدا ده لئ: سه به بی هاتنی کوردان بۆ ئه وه ئه رازیانه، که یکاوس بوو. له ده وه ری سه لته نه تیدا دیتته بیژین. که یکاوس مه عنای (چاوجوان) ه.

داستانی میلله ت

شتیکی زیاتر ده سته ی موئه ریخان بگریت و ته ئییدی قه ولیان بکا و بۆ بوونی کورد و کوردستان له پیشوویه کی زۆر دوور و دریتدا، له قیسه ی ژبانی میللییه تدا به ته فسیل نیشاندانی و به راستی گه رانده وه یه، ئه ویش چیڕۆک و سه رگوزشته یه کی وایه هه موویان له دایره یه کی مه حدووددا به ته واوی ده وه رگرتن راگیراوه و به خێوکراوه.

له نپه ئه وه داستان و سه رگوزشته و چیڕۆکانه دا، حکوممه تیکی زۆر گه وه ره و به غرووریکی

به زه فه ر و ژینیکی به ئازادی و سه ره سته ی و ئیسته تیقالیکی خسووسی و فیکریکی چاکترین و ته مه ددونیکه مونه وه ر و حقووقی ئه خلاقی، به دا یعی خسووسیاتی ئه وه مه وقیعه انه عاید به ژبانی میلله تیکی زۆر گه وه ره ی کوردان. ئه وانیش ماجه رایه کی وان. کورد له ده وه ری رابردووی پیشوودا له گه ل میلله تی شه رق شه ریان کردوه و به سه رباندا زال بوون؛ خاکیان لی گرتوون. به ره سه می خۆشخوانیی له مه جلیساندا خویندوو یانه ته وه. له پاش واقیعات شایه ران به زبان و به ده نگه ی خۆش زه وت ده کرا و له هه موو جیگا و ئه نجوممه ناندا ئه وه شه ره به نه زم بۆ ئه هلی خه لقی ئه وی ده بیژرا؛ هه ره وه کو ئه مرۆکه ش هه ر واقیعه یه ک بی، شایه ران نه زمی ده که ن.

له زه مانی حه زره تی عومه ردا (رض) کتیبی ته ئریخی کوردستان «قینداد» نیو و کتیبی ئایینی موقه ده س (زه ند ئاویتستا) یان له هه ر چوار که ناری کوردستانه وه وه خرکرد و خسته یانه دیجله وه و ئه سه ری ته ئریخیان و ئاینییان مه حوو کراوه و ته عه سووبی ئیسلامیه تیش غه له به ی به سه ر میللییه تدا هینا بوو. ده سیسه ی عه ره بییش ره گو رپیشه ی ده رخست. عوله مای کوردستانیش نه یان کرد خۆیان ته سلیم به ئایینی موته هه ری موحه مه دی که ن، عادات و ئه رکانی شه ربه ته تی غه را بکه نه بینایه کی ته واو و گوئ نه ده نه ئه فسانه و خورافات و ده سایسی دو شمن، کوردیه تیان به ئیسلامیه ته وه ئیفتیخار پی بدا بایه. کورد ئه مرۆکه ده بوونه چاکتری قه ومانی موخته لیفه ی ئیسلام. وه کو ئه مرۆکه له جه هلدا نه ده مان. ئه وان هه موو به حه ره کاتی نه زانی که وته ژیر زولمه ته وه و نه بوونه وه و له به ر بی فیکریان له هاتوو و رابردوودا و نه تیجه ی کاربان و نه زانینیانه وه به سه ربان هات. جا یا هه لئه له تان به قسه ی وشک و یاخود ئیغفال دران.

ئه گه ر وانه بویه کورد هه لستان و دانیشتیان و ژبان و قاعیده و ته سه وراتیان به ده ره جه یه کی ته واو له عه سرانی پیشوودا قه ناعه تی کورده واریان له شه وکه ت و ده ولت و حکوممه تیاندا حاصل ده بی و له وان هه ها مه علوم ده بی که له ئه زه مه نه ی رابردووی پیشوودا بۆ کوردان، مه بده ئیکی ته ئریخی زۆر بلند و شه وکه تیکی گه وه ره ی سه روویان هه بووه و ساحیب ئیداره و ئینتیزامیک و ئه مر و فه رماو به ده ست و قودره ت و مالیکی شاهنشاهیکی عه زیم بوون له زه مانیکه ی زۆر پیشوودا حوکمداران و ئیداره و تهشکیلاتی وه کو حوکمداران «کووش» یان هه بوو که ئه غله بی موئه ریخان له کوردانیان جوئ کردوونه وه، عه له لئسووس کووش و میلله تی کووش که پایته ختیان «که رکووش»

(که‌رکوک) بوو، تایفه‌ی کوردن و ته‌قالید و عادات و ره‌وشتیان بۆ‌ئوه شاهیده. ئە‌مما هه‌روه‌کو له‌ئە‌غلە‌بی جی‌گیاندا بی‌ژرا، عوله‌ما و مونه‌وه‌رانی کوردان له‌به‌ر ئی‌رتیباتی دینی و بی‌موالاتیان به‌ته‌ریخی میلله‌تیان، که‌م که‌م ئە‌حوالی کوردستان که‌وته نه‌زانینه‌وه و زه‌وتیان نه‌کرد. موئه‌ریخانی ئە‌جنه‌بی که‌ وایانزانی، زاتهن له‌خودایان ده‌خواست کورد جاهیل ب‌م‌ینتیه‌وه. به‌زوویی ئە‌و عوله‌مایانه‌ نیسه‌تی گه‌وره‌ی کوردیان له‌خۆیان ده‌دان بۆ‌ نیسه‌پاتی شان و شه‌وه‌که‌تی خۆیان؛ هه‌روه‌کو له‌ پاش ئیسلام -که‌ ئیسته‌ ئیمه‌ به‌چاکی لیمان ئاشکرایه- سه‌لاحه‌دینی ئە‌یوویی کوری شادییه و له‌ ئە‌ولادانی ئومه‌رای کوردستانی نازه‌ربایجانه. موئه‌ریخانی عه‌ره‌ب نیسه‌تی له‌ مه‌روانی ئە‌لحیماری «ئه‌مه‌وی» و عه‌له‌لخسوس مه‌روان له‌ هه‌موو موئه‌ریخیک مه‌علومه‌ چی لی‌ هات و ئە‌ولادی به‌نی ئومه‌بیه‌ چیمان به‌سه‌ره‌ات؛ چونکه‌ عوله‌مای کوردستان ته‌ریخی ئە‌حوالی خۆیان به‌خپو نه‌کردوه، به‌قه‌وڵی دوشمن ئیغفال کران؛ ته‌ریخیان لی‌ گوم بوو، ئیمه‌ له‌ جلدی یه‌که‌می «گه‌وه‌ری یه‌گانه» دا به‌ته‌واوی به‌حسیان ده‌که‌ین.

«کیانیان» له‌ ئیبتیدای ئومریانه‌وه تا دواییان مه‌علومه و جی‌گای لی‌ ده‌رکه‌وتنیان که‌ هه‌مه‌دان و کو‌تستانی هه‌ورامان و کرمانشایه بۆ‌ئوه شاهیده. چوونی رۆسته‌م بۆ‌ ئە‌لبورز و هینانی که‌ یقوبادو. ئە‌م دوو به‌یته‌ گه‌واهیده‌ریکی به‌داده که‌ کیانی «کورد» بوون، موراجعه‌ی شاهنامه بک‌ریت ده‌زاند‌ریت به‌یتی:

یکی جام و باده به‌رستم سپرد
بدو کفت کی نام برداری کرد

رۆسته‌م ده‌لی:

ته‌واوی گه‌وره و ریش سپییانی کوردستان له‌ هه‌مه‌دان وه‌خ‌ریبون و ئە‌رازی کوردستانیان له‌ دوشمنیکی وه‌کو ئاشووریان بی‌ قوتارکرد و میان نارده‌ خدمه‌ت جه‌نابتان و رایان ئە‌سپاردم. به‌یت:

بگوید که کردان ترا خواستند
سرتخت ایران بیاراستند

به‌عزی موئه‌ریخانی تورک و عه‌ره‌ب، بۆ‌ و‌نکردنی راستی نیسه‌تی کیانیان له‌ ته‌رک‌یش به‌خه‌تا چوونیان ته‌ریخ شاهیده؛ چونکه‌ له‌ پاش که‌ یقوباد و فه‌ره‌اد و که‌ یقوبادی دووهم دانیشته‌ سه‌ر ته‌خت له‌ ۱۲۷۸ پ. ه له‌ ۱۲۵۶ دا له‌ واقیعه‌ی «راغاو» دا به‌ده‌ست

ئاشوورانه‌وه ده‌کوژریت؛ که‌یکاوس ده‌بیته‌ پادشا. له‌ عه‌هدی که‌یکاوسدا (۶۳۴ ق.م) تایفه‌یه‌ک له‌ تورکی سیبه‌ریا که‌ به‌ئه‌سکیت مه‌شه‌وورن و شه‌ر و هه‌جوومیان له‌ هه‌موو عوله‌مایه‌ک مه‌علومه‌ که‌ به‌ چه‌ ته‌وه‌حوشیک ده‌ستیان به‌کوشنار و تالان کرد؛ به‌بی‌ چه‌ک ده‌ستیان به‌ژن و مندال کوشن کرد. ته‌واوی ئاسیایان خسته‌ به‌ریپتوه، ئە‌وه مه‌علومه‌ که‌ که‌یانی کورد بوون. تورک له‌وه‌ عه‌سه‌ره‌ موته‌وه‌حیش بوون و شه‌ر و کوشتاریان ده‌لیله‌ که‌ ئە‌و زه‌مانه‌ش وه‌کو ئیستا عاده‌تیان به‌زولم و به‌رپه‌ری بوو، تا که‌یکاوس له‌ ۶۳۲ ق.م دا به‌ته‌دبیر کوشتنی ئە‌و ته‌به‌قه‌یه‌ بی‌ شوپه‌ و شه‌ک کوردن و حوکمداری کوردانی و ئە‌سلیان له‌ کو‌تستانی شاره‌زوور ده‌رکه‌وتوه. قه‌برستانیان له‌ بیستتون بوونی که‌ ناوه‌کی کوردستان بووه، ئە‌وه دوور و در‌یژ ئاگاداریان ده‌دات. چونکه‌ ناتوانین ب‌ل‌ین ئە‌و جی‌گیانه‌ تورکی تیدابوو وه‌ یاخود ئە‌و زه‌مانه‌ تورک ئە‌وه‌نده به‌ته‌مه‌ددون بووه، ته‌شکیلاتی سه‌لته‌نه‌ت بکا. ئە‌گه‌ر هات‌بیت و له‌ کیوانی سیتی‌ریا ده‌ریشکه‌وتن له‌ برسان و بی‌ زادی هاتوون و به‌ ره‌وشتیکی موته‌وه‌حیشانه‌ هیندی‌ک تالان و کوشتاریان کردوه و گه‌راونه‌وه.

له‌پاش که‌یکاوس «ئیس‌تایک» بۆ‌ته‌ پادشا. له‌پاش ئە‌و که‌ یخوسه‌وی کوری مه‌ندانه‌ی کوری که‌یکاوسی دوو به‌که‌یکاوسی دووهم کوری فه‌ره‌اده. مه‌ندانه‌ی کچی ئیستا‌یک بوو و دایه‌ که‌یکاوس. حیکایه‌تی ئە‌و زاته‌ دووره و به‌ته‌واوی له‌ جلدی یه‌که‌می «گه‌وه‌ر» دا به‌حس ده‌ک‌ریت. (موراجعه‌ به‌رموون: که‌ یخوسه‌رو - کۆرۆش) ئی‌مپراتۆری شاهه‌نشاهییه‌کی گه‌وره‌ی ته‌ئسیس کرد و له‌شه‌ر و کوشتاری گورجستاندا ده‌کوژریت. که‌یکاوسی دووهم (که‌مبیز) ده‌بیته‌ پادشا. ئە‌ویش له‌پاش سه‌فه‌ری میسر له‌به‌ر ده‌رکه‌وتنی کۆمانیس نیوت‌یک گه‌راوه بۆ‌ کوردستان. له‌ بادیه‌ی شامدا له‌ ئە‌سپ ده‌که‌ویت و ده‌مریت. دارا (کشتاسپ) له‌سه‌ر ته‌خت داده‌نیشی. ئە‌و زاته‌ له‌ ئینتیهای هینده‌وه تا ئاخ‌ری زه‌نگستان و تا دوایی رۆم ده‌خاته ژێر ده‌ستییه‌وه، هه‌ر به‌وجۆره‌ ئە‌و حکوومه‌ته‌ ده‌وام ده‌کا تا زه‌مانی «دارای سیتی‌م کۆدومان» له‌ سالی ۳۳۰ ق.م دا به‌شه‌ر کردنی له‌گه‌ل ئە‌سکه‌نده‌ری مه‌کدونیا‌یه‌وه ئینقرازیان پیدرا و کوردستان پارچه‌پارچه‌ کرا. ئە‌مما حوکمداری کوردان له‌ حال‌یکی نیو ئیداریدا ماوه. ئە‌شکانیان به‌سه‌رداهاتن دیسان چه‌ند پارچه‌ حکومه‌تی چکۆله‌ی کوردستان ئیداره‌ ده‌کرا تا ده‌رکه‌وتنی ئە‌رده‌شیری باب‌ه‌کی ئە‌رده‌وانی کوری تیردادی ئە‌شکانی. ئە‌وه بوو به‌سه‌به‌بی ژیا‌نه‌وه‌ی کوردستان و ده‌ستی به‌شاهنشاهی‌یکی له‌ ئە‌وه‌ل چات‌رکرد و ئە‌حوالیان بۆ‌ کورد بوونیان که‌ هیچ شوپه‌ نه‌بی و ده‌رکه‌وتنی له‌ شاره‌زوور و جیلوانه‌. وه «ابن الاثیر» له‌ جلدی یه‌که‌می موفه‌سه‌ل به‌حسی

دهکا. کاغذی نهدوان لیتمان معلوم دهکا که خیتابه‌ن ده‌لئیت: ئەی کوردی کوری کورد، ئەو‌ه‌ش شاهیده که عائیلە‌ی ساسانیان کوردن؛ لاکین هه‌روه‌کو بیژرا عوله‌مای کوردستان هه‌موو ئەحوالی میلله‌تیان کرده فیدای غه‌فلەت و هه‌ل‌خه‌له‌تان‌دنیان به‌دوشمن. خولاسه ئەو عائیلە‌یه تا زه‌مانی هه‌زرتی عومەر حوکمداریان کرد و دهستی زۆرییان به‌سەر شەرق و غه‌ریدا داگرتبوو. له‌ زه‌مانی هه‌زرتی عومه‌ردا به‌ «یه‌زدی کورد» ئیبنقرازی کرد. ئەحوالیان دوور و درێژ له‌ جلدی یه‌که‌می «گه‌وه‌ر» دا و نیوی حوکمداران و عه‌کسیان به‌یان ده‌کرت. که ته‌ماشای ده‌کرت له‌ پاش ده‌رکه‌وتنی ئیسلام ئەو زاتانه‌ی بیژرا و له‌ دهستی دوژمندا به‌غه‌یری کورد حیساب کراون. چونکه ته‌ئریخی کوردان له‌ خیلافه‌تی هه‌زرتی عومه‌ردا و هه‌رخراک و خراکه‌ دیجله‌وه و ئیرتیباتی دینی بوو به‌سه‌به‌بی که‌مکردنی ته‌ئریخی کوردستان. مه‌سه‌له‌ن زاتیکی وه‌کو نادر شای هه‌وشاری که له‌ سالی ۱۰۹۹ له‌ هه‌وشار هاتۆته‌ دونه‌یاوه و هه‌وشاریش جیگه‌یه‌که له‌ قیستعه‌ی موکریان و له‌ ۱۱۴۰ تا ۱۱۶۳ هه‌ر حوکمداری کردوه له‌ ئیران و هیندستان و له‌ ته‌ره‌ف ئەوروپاوه به‌ناپلیۆنی شەرق ئیشتته‌اری کردوه موئه‌ریخانی تورک به‌خه‌لقی بوخارای داده‌نین. چاکه‌ ئەوه‌بوو به‌ئه‌هلی بوخارا، لاکین ئیسمی هه‌وشار چ لیده‌که‌ن؟ ئەوه‌ چۆن ئینکار ده‌کرت هه‌رچه‌نده ئەوانیش ئینکاری بکه‌ن، لاکین ته‌ئریخ ئیسه‌پاتی ده‌کا و بۆمان به‌یان ده‌کا که ئەو زاتانه‌ی بی‌شوبه‌ه کوردن هه‌روه‌کو له‌ زبان و عاداتی میلله‌تدا به‌خیتوکراره‌ و ته‌ئریخیش حیفزی کردون.

که‌ریم خانی زه‌ند پیاویک بوو له‌ عه‌شیره‌تی زه‌ند و پاچه‌ له‌ سالی ۱۱۶۳ه‌ تا ۱۲۱۰ه‌ پادشایه‌تی کرد، ئەویش به‌ده‌ست ناغا محمه‌دی قاجاری که یه‌کیک بوو له‌ ئومه‌رایانی، ئیبنقراز ده‌کا، وه‌کو باپی‌ره‌ گه‌وره‌ی ئەم پادشای ئیران بووه که ئیستا ئەحمه‌د شایه‌.

ئەحوالیان به‌ته‌واوی له‌ گه‌وه‌ری یه‌گانه‌دا ده‌بیژرت. خولاسه‌ حیکایه‌ت و سه‌رگوزشته‌گه‌لی میلله‌ت به‌ته‌واوی ده‌ست به‌ده‌ست و زبان گرتوه‌ و له‌ دائیره‌یه‌کی زۆر چاکدا هاتوه‌ و زه‌وتیان کردوه که ئەو زاتانه‌ کورد و پادشا و حوکمداران کوردستان بوون و به‌عزیک ئیستیلایشیان به‌سەر غه‌ریدا کردوه. لاکین له‌ ته‌ره‌ف عوله‌ماوه‌ که‌وتۆته‌ ژیر په‌رده‌ی جه‌هله‌وه، له‌ به‌ر ئیشتغالیان به‌عیلمی عه‌ره‌بی و ته‌عه‌سووی و شک، نه‌یان په‌رژاوه‌ته‌ سه‌ر ته‌ئلیفاتی ته‌ئریخ به‌کوردی و ده‌لئین «انا لله‌ وانا الیه‌ راجعون».

عیلم و زانینی کوردان

کورد ئەوه‌نده ئیعتباریان به‌کتییی عیلم و سه‌ناح نه‌دابوو، له‌ ئوسوولی شەڕ و زۆرائی و تیره‌ندازیدا زیاتر سه‌عیان ده‌کرد، وه‌کوبازی و سواری و گۆ و چه‌وگان و تیر و شیر و مه‌تال‌بازی و پیشکه‌وتن به‌سواری و مه‌یدانداری و راوکردن، له‌ مه‌داریساندا ئەغله‌بی ته‌حسیلاتی خسووسیان ئەو نه‌وعه‌ زانینه‌ بووه، ئەمما له‌ هه‌یه‌ته‌تی ئیجتماعییدا زۆر به‌هیمه‌ت بوون و دايمه‌ به‌مه‌شوه‌رت و یه‌ک دلی و ته‌دبیر، کار و حه‌ره‌که‌یان ده‌کرد و بی‌ ناگاداری یه‌ک ده‌ستیان بۆ هه‌یج کاریک نه‌ده‌برد، هه‌ر کاریکی موهیم روویدا با پی‌که‌وه‌ و هه‌ر ده‌بوون بۆ ئەو مه‌سه‌له‌یه‌ فیکریان ده‌کرد و لێک غافل نه‌بوون.

ئه‌قسامی شرعه‌ی کورد:

«هیرۆدۆت» ده‌بیژرت: چوار قسیمیان بۆ شەڕ و موچاره‌به‌ و سی قسیمیان بۆ جووت و چاندن به‌ده‌ قسیمان داده‌نی، زاهیر سی قسیمی شاحیب مولک و جووت به‌نده‌ بوون و له‌سه‌ر وه‌جه‌ی ئاتی نه‌ گه‌وره‌ بوون و نه‌ ساحیب روتبه‌ و ره‌ئیس بوون، له‌گه‌ل ئەوه‌ش له‌سه‌ر ئومه‌تی غه‌یره‌ و بیگانه‌ مه‌رزه‌بانی سپه‌پیده‌یان ده‌کرد. قسیمی ئەعه‌زه‌می کوردانی مه‌زکوور گه‌وره‌ی له‌شکر و سوپا، له‌ ژیر ئەم‌ری خوێاندان بوون.

عاداتی کوردان: له‌ ئەوه‌لی ئەم‌ردا عیقه‌تی نه‌فسیان په‌یدا کردبوو. ته‌عدیلی لیباس و مه‌عیشه‌تیان کردبووه‌ عاده‌ت، له‌ له‌زه‌ت و هه‌وا و هه‌وه‌س و شه‌هوات و نه‌فسانی و مه‌ستی و نه‌زاکه‌ت و ته‌ن په‌روه‌رییان ده‌ست هه‌ل‌گر ته‌بوو، هه‌تا له‌ دواییانه‌وه‌ له‌ نان و ته‌عام و خواردندا به‌ته‌واوی ئیقتسادیان کردبوو، لاکین وه‌قتیک له‌ هه‌موو شه‌عبانی ئاسیا ده‌وله‌مه‌ندتر بوون و به‌سه‌ریاندا قوه‌تیان زیاتر بوو، ته‌ماشایان کرد به‌شه‌وه‌ک‌تتر و زیاتر زه‌بر ده‌ست بوون و چاترین دنیایان بۆ هاتوه‌ و ته‌واوی عاله‌میان که‌وتۆته‌ ژیر ده‌ست و حوکمه‌وه‌. ته‌غیبری عادات و ته‌بایعی مه‌مدوحه‌یان به‌فه‌سادی کرد و ده‌ستیان به‌ته‌له‌زوزات و مه‌ستی کرد و هه‌موو ئەخلاقی مه‌رزه‌بیان به‌ردا.

ده‌لئین: له‌ جه‌ژنی «میهریجان» دا ئەوه‌نده‌یان شه‌راب ده‌خواره‌وه‌ تا عه‌قلیان له‌سه‌ر ده‌رده‌چوو. ئەگه‌ر ته‌دبیریکیان له‌ ئەم‌ریکی موهیمدا له‌ واقیع ببوایه، چه‌ند رۆژیک له‌ پی‌شدا مه‌سه‌له‌تیان ده‌کرد؛ یه‌عنی له‌ پی‌ش جه‌ژندا. چونکه‌ زیامی رسته‌یان له‌ ده‌ستدا نه‌ده‌ما. هه‌ندیک له‌ موئه‌ریخان ده‌فه‌رموون له‌ مه‌جلیسی ته‌دبیری‌شدا شه‌رابیان ده‌خواره‌وه‌. له‌ پاشان شئوونی ره‌عیه‌ت به‌ته‌واوی گه‌یبییه‌ بلووغ. له‌هه‌ر جیگه‌یه‌ک ساحیب

روتبه‌یه‌کی حکومت یا خود ساحت مهنسه‌بیک یا مهرزه‌بان وه یا خود سپه‌ه‌بودیکی سپایان بدیبايه ته‌لعین و نه‌فیربان ده‌کردن و به‌تف له‌نیوچاویان ده‌کوتان. وه‌کو زابتانی ئیستای کوردان.

هیندیک له‌و ساحت مهرته‌به و مهنسه‌بان قیولیان ده‌کرد و خویان به‌موسسته‌حه‌قی لومه‌ده‌کرد و نه‌و ئیستبداد و زولمه‌یان له‌سستی و بی‌ئیعتباری و نه‌کوشینی خویان ده‌زانی.

حوکمدار له‌سه‌ر هه‌موویانی واجب کردبوو، ره‌عیه‌ت و ساحت روتبه‌سه‌جده‌بان بو حوکمدار ده‌برد و به‌عزیک له‌هوشمه‌ندان نه‌و ئیستبداده‌بان قبول نه‌کردبوو. هه‌روه‌کو نه‌مرو که عه‌جه‌م له‌سه‌لامدا رکوع ده‌به‌نه‌به‌ر گه‌وره و نیوه‌سوجه‌یه‌کیان بو‌ده‌بن. نه‌و ئیستبداده‌تا نه‌مروش له‌کوردستاندا ماوه. ره‌عیه‌ت بو‌ئاغا و میران و مورید بو‌شخیان به‌ته‌واوی ره‌سمی ته‌عزیمیان له‌حزوردا نیمچه‌سه‌جده‌بیکه. نه‌وانیش وایان خستوته ئیعتقادی نه‌و فه‌قیرانه‌وه، نه‌گه‌ر وانه‌کن کافر ده‌بن یا خود زور بی‌ته‌ده‌بی ده‌که‌ن.

ژن هینان

کورد بو‌ژن هینان زور حه‌ریس بوون؛ ژنی زوریان ده‌هینا، زوریان جاریه و که‌نیزه‌کیان به‌قه‌ده‌ری ئیمکان هیناوه. «ژن» موتیعی نه‌مری پیاو بوون، به‌هیچ وه‌جه‌موخاله‌فه‌ی پیاویان نه‌ده‌کرد و ده‌رکه‌وتنیان له‌مال مه‌منوع بووه. نه‌گه‌ر ده‌ریش که‌وتیان له‌ژیر به‌خیکردندا و به‌رچاوی به‌داپوشراوی و چارشیتو و رووبه‌ندیانه‌وه ده‌گه‌ران، نه‌گه‌ر بچوبانه مالی که‌سوکاریان یا برای گه‌وره یا می‌ردی نه‌و ژنه‌له‌گه‌لیان ده‌چوون و ده‌یان هیناوه. وه نه‌گه‌ر بو‌جیگایه‌کی وه‌کو باخچه و بیستان و ته‌ماشگا بچوبایه‌دیسان هه‌ر به‌به‌خیکراوی ده‌چوون و ده‌هاتنه‌وه و که‌سیتک نه‌یده‌دی. نه‌غله‌ب ژنیان له‌لیباسی پیاوانیشدا ئیشتراکی شه‌ریان کردوه و زور حوکمداریان له‌په‌یدا بووه. بو‌میهمانداری و کارکردن له‌مالاندا، نه‌غله‌ب وه‌زیفه‌ی پیاویان ده‌بینی و زور ژنی مه‌شه‌وور و شه‌رکه‌ر و ساحت قوه‌ت و ره‌شیدیان له‌عه‌سری نه‌وه‌ل و دوایشدا له‌ده‌رکه‌وتوه، که‌نه‌حوالی نه‌وان له‌به‌ندی سه‌لته‌نه‌ت و نه‌ماره‌تی مه‌شه‌ووراندا به‌ته‌فسیل ده‌بیتزیت نه‌گه‌ر خودا هه‌زبکا.

ته‌ریه‌ی مندالیان: له‌به‌خیکردنی نه‌ولاد و مندال و ژندا زوریان نه‌هه‌میته‌پیدا بوو و له‌سه‌ر ره‌وشتیکیان ته‌ریه‌ده‌دا. مندال تا (پینج) ساله‌بی نه‌ده‌بی ژنیان ده‌دانت، له

مالدا کارکردن و ژنیانی فیر ده‌کرا. له‌پینج ته‌جاووزی بگردبا و ژنیانی مالدارانی بزانیان نه‌وجاره ده‌یان خسته‌به‌ر موعه‌لیم. له‌قوتابخانه‌دا عقل و تیگه‌یشتن و چاکه و پیاوه‌تی و ته‌هزیبی نه‌خلاق و له‌عب و بازی و شکار و سواری و تیر و مه‌ته‌لبازی فیرده‌کرا. هه‌روه‌کو بیترا له‌عیلم و زانیاندا مندالیک به‌په‌نج سالی ده‌گه‌یشتن، سوپاهی بوون. به‌جورتیک نه‌ده‌ب و ته‌ریه‌ده‌دران شایانی مه‌دح و ته‌عریف بوون. هه‌ر له‌چکوله‌بیه‌وه سیدق و راستگوییان فیر ده‌کرد و موراعاتی پیاوی راستییان نیشان ده‌دا و درو و ده‌له‌سه‌یان زور له‌لا‌عه‌یب بوو و به‌گوناهیتی گه‌وره‌یان ده‌زانی. گه‌وره و نه‌مه‌رایان ئیفتخاریان به‌مه‌ده‌کرد که نه‌ده‌فرۆشن و نه‌ده‌کرن به‌مه‌نه‌فه‌عه‌تی مولکیان ده‌ژنیان، هه‌رچییه‌کی لیتیان زیاد ده‌بوو، ده‌یاندا به‌فه‌قیر و مسکینان، هه‌روه‌کو نه‌مروژ نه‌و عاده‌ته له‌نیوانیاندا لانه‌چوه. هه‌تا مونه‌وه‌ر و نه‌مه‌رای کوردستان هه‌رچه‌نده ساحت ئیقتداریش بووبن، له‌به‌ر نه‌وه که نه‌که‌ونه ژیر منه‌ته‌وه و به‌سه‌ره‌سستی بزین، له‌ده‌وانیری هیچ حوکومه‌تیکدا مه‌ئمووریان قبول نه‌کردوه. شه‌ره‌فخانی بتلیسی له‌ته‌ئریخه‌که‌یدا ده‌بیتزی: له‌هیچ وه‌ختیکدا پشتیان بو‌دوو نان خوار نه‌کردوه. سه‌به‌بی ژنیان له‌کیوان و قه‌لایانی سه‌ختدا نه‌وه‌یه که نه‌که‌ونه ژیر ته‌حه‌کوم و منه‌تی نه‌غیاره‌وه. دیسان ده‌لئ: پادشا یانی که له‌نه‌رازیان نزیکبوون هه‌زبان کردوه بیانکه‌نه سپه‌ه‌بد و مهرزه‌بان له‌نوردوویندا له‌به‌ر «راستیان و ره‌شیدی و به‌مروه‌تیان». نه‌و میله‌ته‌پاکه نه‌گه‌ر له‌گه‌ل هه‌ر که‌سیتک شه‌ریان کردبی شیربان زه‌ریه‌وه، نه‌و که‌سانه به‌نه‌دامه‌ت گه‌یشتون و نه‌گه‌ر رووی راستیان له‌هه‌ر میله‌تیک کردبی نه‌و میله‌ته‌به‌مه‌قسوود و مه‌رامی گه‌یشتوه.

خوو و ته‌بیعه‌ت

کوردان تا زه‌مانی که‌یک‌اوس له‌ته‌بیعه‌تیک غایه‌ت ساده و به‌سیتدا ده‌ژنیان. کورد خویان له‌نه‌قوامی سایره به‌قه‌وتتر ده‌زانی، له‌پاشان له‌گه‌ل میله‌ته‌موخته‌لیفه ئیختیالیان نوواند؛ چاک و پیسیان جوئ کرده‌وه. نه‌خلاق فاسیده و هه‌سه‌نه‌یان له‌میله‌تانه‌دا ده‌دی و ده‌یان خسته‌میزانی عه‌قله‌وه. عادات و مه‌ده‌نییه‌ت و قه‌واعیدیان ده‌بژارد، هه‌رچی که‌چابوو قبولیان ده‌کرد. ئوسوولی ئیداره له‌کوردستاندا ته‌ره‌قییه‌کی زور چاکی هه‌بوو، لاکین ته‌واوی فیکر نه‌هاتبووه کاره‌وه هه‌تا له‌وازم و ژنیانی ده‌ره‌وه‌یان به‌هه‌میته نه‌زانی بوو؛ مه‌سه‌له‌ن تا ئینقرازی حوکومه‌تیان، وه‌زیفه‌ی ته‌بابه‌تیان له‌ده‌ست یوناندا بوو. غه‌یره‌ز «جاماسب هه‌کیم» پیاویکیان نه‌هینا بووه و جوود. دیسان بو‌که‌شتیوانی و نه‌کاری و هیندیک له‌مه‌علوماتی فه‌نییه‌دا نه‌جته‌بیان به‌خیکو ده‌کرد. له‌«میسر» و

«رۆم» هوه بیان پیاو دینا بۆ ئەو جۆره کارانهیان به کار دهبرد. ئەیهالەتی کهلدانیان ولایتیک بوو له کوردستان دهچوون ئیقتیاسی لازمیان له دوشمن دهکرد. له بهر ئەو جۆره حه ره کاتانه و بچ ته دبیر و وه ته نپهروه ری و بی ئیهتمامی هه مهیشه حکومه تیان له شۆرش و هه لاله لالا دابوو.

کوردستان زۆر ئەهه مه ییه تی به سیحریاز ده دا. سیحریاز له ئیداره ی حکومه تدا نفووزی ته وای هه بوو، له مه راسیم و ته وه جوهاتی خسووسیدا، ئەوان ئیفایی ئەمریان ده کرد. زه بتی ته قویم و ده قایقی حکومه تیان گرتبووه ده ست. ئەوانه هه ر شتیکی مونا سه با تی عیلمی تیدا لزوم بدیترابایه، ئیستخدا میان ده کرد و بۆ ته ره قی و بلندی ده کو شان. چاترینی هه موو ئەشیای جیهان که وه تبووه ده ست کوردان. «کورد وه آری» له هه موو خسووسیتکه وه حوړ و سه ره ست ده ژبان، هه ره کو حسیاتی میللیان نه بوو و بۆ ژبانی به شه ره تیش غایه و ئامالیتیکی به ته وای ته شکیلی ته مه ددون بکا و یا خود بۆ دوا بیان. ده ساییستیک دانانیان لیتی ئومید نه کراوه. له وه قتی ده ست درژیاندا ئەساسیتیکی بۆ ئەولادیان سه مه ره به خش بچ، ته شه بو ساتیان نه بووه و نه که وه تۆ ته فیکریانه وه، نه یانزانی له پاش رووناکی تاریکی و له دوا ی خوړ سه ندی که ده ره. کورد خو اردن و کار نه کردن و له بهر کردنیان کرده عاده ت، ئاسووده بیان له لا مو باره کیکی گه وه بوو. جووت و دروینه و کیلانیان له عوه ده گرتبوو، مایل به ته ره قی و ته شکیلاتی حکومه ت نه بوون، له ده وائیریان و سوپا هیاندا ئەجنه بی ئیستخدا م ده کران و په عیه ت له بهر شید ده تی حکومداریان قه وانین و نیزاماتی حکومه تیان به ته وای له بیر کردبوو. کورد بۆ سه روه ت و تیجاره ت مو ته ره قی بوون، زو لم و جه وریکی له خار بجه وه کرابا، کورد له وانه ئەمنیه تیان حاصل کردبوو و وه حشه تی ئیستبدا دیان له نیو دانه بوو، هه رچه نده له خزمه تی میلله تی خو یاندا بۆ موسته قبه ل قسوریشیان کردی و بینایه کی ئەستووری چاکیان بۆ کوردستان دانه نا بچ، ئەما به ته نها بۆ ته ئیساتی نیزاماتی مه ده نییه ت خزمه تیکی زۆر چاکیان هه بوو، له نیو ئەزه نه ی پێشوو دا و مونه وه رانی ئەقوامی مو ته مه ددینانی قه دیدا ته نه یایی و په کتایی په یدا کردبوو، له سایه ی مه زه هب و ئاینی زه رده شت و فه زل و که مال و ئەحکام و ده ستووری ئەو زاته، مو سلتیحه وه کورد به مو دده ی چه ند عه سرتکه سه لته نه ت وه هه موو قه بایل و تایفه ی ئاسیای هینابوو ده ست. له شه ر قدا به یه ک دلای ده وه لته تیکی زۆر گه وه و چاکیان خستبووه و جوود. سه لامه تپه روه ری و حوړیه ت و شه جاعه ت و سه ره سه تی و داخوا هییان له نیو ئەقوامی ئاسیادا ئاشکارا کردبوو.

دینی کوردان

دینی کورد: قه دیم زۆر له پێشوو دا به ئیسمی «مه هئاباد» شه خسپک ئیددیعا ی پێغه مبه ری کرد و ته مه ددو نیکی دینی و مه زه به بی له نیو کوردستاندا بینا کرد. له نه زه ریاتی عوله مایاندا ئەو زاته «ونه وه» و «نه بیره» ی، ئەویش له پێش پێشدا دیاندا ته شکیلی حکومدار بیان کردبوو.

غه یری ئەویش زۆر که س ئیددیعا ی ناردرایان کردبوو. به ئیددیعا به مالی کورد و ئیران، وه کو باقی ئەقوامی ئاری عیبا ده تی ئەجرامی سه ماویان کردوو. عه له خسووس «رۆژ» و «مانگ» و «ئه ستیره» په رستنیان بووه (مه) په رستن. له زاتی مه زکو ره وه ته ئیسس کرا، ئەسلای مه عنای «مه» گه وه ئیسمی بوو، ئەوه ل بانی تی شاهیده، له پاش ئەو زاته مانگ به «مه م» ته سمیه کراوه. «رۆژ په رستن» له پێش ئەو دا زهووری کرد، چونکه «جه م» به مه عنا ئه رکانی دین «شید» په رسنده. مه عبوود ئه رکان ئەمی «خورشید» ئەو زاته خو رشید په رستنی خسته مه یدان و مه ی و جامی ئیجاد کرد و کردیه روکن بۆ ئاین و «نه ورۆز» ی کرده جه ئنی دینی. زا هیره ن ئەو وه خته بۆ هه موو ئەستیره یه که هیلکه به کیان دروست کرد بوو له هه موو چیا بیئیکدا دایان نابوو. له ئەغله ب مال و سه رایاندا مه و جوود بوون. له بهر ئەوه له عیلمی فه له کدا زۆر مه هاره تیان حاصل کردبوو، ته ره قییان له مونه جیمیدا گه یی بووه دره جه ی نیهایه ت. له مه سه له ی حه زه تی ئیبراهیم (ع) دا لیمان مه علووم ده بچ خودای ته عالا حه زه تی ئیبراهمی له سه ر ئوسوولی ئاینی کوردان فیر کرد بوو، به لکه بۆ ئیلزامیان ئەوه ل حه قناسینی له ئەستیره و مانگ و رۆژه وه نیشانی دان، ئەویش به نه سه سی قورئانی مه سه بوته و شکی تیدا نبیه و ئیزهاری ئەمه ده کا که «کورد» ئەستیره و مانگ و رۆژ په رستنیان ده کرد و بوتیان بۆ ئەو ئەجرامانه دروست کردبوو بۆ به ته قالید. حه زه تی ئیبراهیم که له پاش ئەوه ده بیژریت ئەوه خودامه، ئەستیره ئاوابوو مانگ ده رکه وت، ده لیت ئەمه به خودا. که مانگیش ئاوا ده بچ رۆژ ده رده که ویت ده لی: ئەمه به خودام چونکه له هه مووان گه وه تره. که ئەویش ئاوابوو فه رموی «انی وجه ت وجهی» ئەی قه وم! من له شیرک دوور که و ته وه و ئەوه رووی خۆم کرده خودایه کی که ئه رز و ئاسمانی ئافه ریده کردوو.

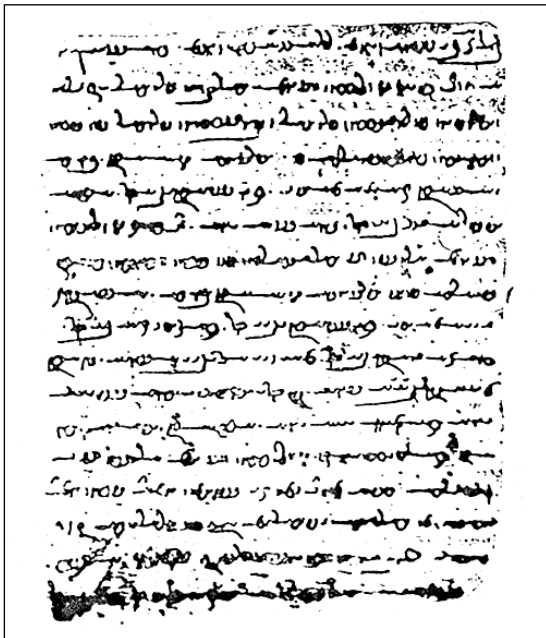
دووم که بوته کان ده شکینتی ئیسپاته و که به باوکی ده لیت تۆ ئەسنامت به خودا قبوول کرد، ته ماشا ده که م تۆش و قه ومه که ت له زه لاله تیکی ئاشکاران، ئیسپاتی بوتپه رستی

کوردا نه. له وهختیکې که دهفه رمون: من نه مشکان له همموان گه وره تر شکاندنی، نیسپاته بو تهوه بوتانی موته عه دیدیان هه بووه. ریوایه تی قازی به یزوی له عه بدوللای نیبنی عومه ره وه: نهوه که سهی نیشاره تی به سووتاندن کرد گوتی: بیسووتین و نه سره تی خوداکانتان بدن، پیاویک بوو کورد و نیوی «هیزن» بوو، مه علوم ده بی و شاهیدیکې له وه چاتر نییه که قورنن نیسپاتی نهوه دهکا. حه زره تی نیبراهیم کورد و نه مروود و ازهرایی کورد بوون. ته فسیر به حسی دهکا و زور له عوله ما و موئه ریخان موباحه سهی رابردو نیسپات دهکن. ساحیبی «برهان قاطع» ده لیت: حه زره تی نیبراهیم نیسمی نه سللی «زهردهشت» ه. نیبراهیم له فریکې سریانییه یه عنی: نه بره هم (اب رحیم). له پاش هیجره تیان له دست بیوراسپ ههروه کو له دنگه دنگی میللیه تدا به دریتی بیژرا سریانیان نیویان نا «باوکی به میهره بان». خولاسه حه زره تی نیبراهیم دینی سایینهی له کوردستاندا نه شرکرد. له نهوه لیشدا خودایان ناسی بوو، لاکین له هاتوودا نه حوالیان ده بیژن. نه غله بی موئه ریخان له سهه نهوه ن حه زره تی نیبراهیم له عه هدی بیوراسپدا هاتوته وجود. هه رچیکو بیوراسپ موئه سیسی تاینی «مارپه رستی» بوو. له زمانه تی نهودا «مار و گنه» یان ده په رست. له به عزئی ناساردا که شف کراوه «مه طران یوسف دبس» له ته ریخی سووریادا و له جلدی نهوه ل نهوه به حسه به ته فسیل ده گپه رسته وه. نیسمی بیوراسپ بو نهوه شاهده: یه عنی ماری گه زنده. (چونکه له دنگه دنگدا به حس کرا لازم به شه رح نییه، موراجه عت که ن).

کورد له پیش ده رکه وتنیان له وه ته نی نه سللی، نهوه ناشوویی دیانه ته و ته فریکه ی مه زاهیب و نیعتقادیان تیکه وتبوو؛ چونکه له جیگای خو یاندا کتیبی زهند ناویستانیان که وتبووه ناو، له پاش به سه ردادانی زوحاک له زولم و ته عه ددا، نهوه ده ستیان به هیجره ت کرد. حه زره تی نیبراهیم له وه ته نیاندا ته لقیبنی دیانه تی خو ی کردبوون، له پاشان هاتنه جیبال و کتیوانی هه ورامان و شاره زوور و ثورفه و دیاربه کر و مه عموره هله عه زیز.

بینا له سهه نهه قوالی موئه ریخان له نیراندا «زهردهشت» دانه ری قانون یا پیغه مبه ریکې ناردراو ده ژمی ریت. ده لیتن له عه هدی جه مشیددا هه بووه و له سهه رووی دنیا بوو. زهردهشت له نازه ربایجاندا له شاری «ورمی» له دایک بووه و له گه ل هورمز یه زدان یه کدیبان چاوپیکه وت و مولاقاتیان کرد. له هورمز کتیبی موقه دده سی «زهند ناویستا» ی که وه رگرت، زهردهشت له ورمی هه لات و هیندیک نه شخاسی له گه ل چوو، به سهه ناوی چومی «ناراز» (نه رقس) و به حری خه زهدا رابهورتن. گه لیک پیاوان وه دوویان که وتبوون

و حه مله یان ده برین. مولاحه زه ی وه زعییه تیان کردبوون و به سهه ناواندا ده رباز ده بوو و ده چوو. زهردهشت زور سالان به ته نها له کتیوانی چولدا به حالی موسته غریقدا به سهه ری بردبوو. له ناقیبه تی نه مردا له کتیوانی ته ترافی ورمی که [مرکورنو چیا کورنو چیا] بی هاته خواری، رووی له به لخ کرد و کتیبی زهند ناویستای ته قدیم به خه لق کرد و نه مر و نهواهی فیکردن و دهستی به ته بلیغاتی دینی دهکا. گوشتاسپی حوکمداری به لخ ته له بی موعجیزاتی لی دهکا و نیسپاتی پیغه مبه ری لیخواست. ده چن له نیو لوکه دا پارچه ناوری بو ده بات، نه لوکه و نه دهستی که سی ده سووتاند. گوشتاسپ موعجیزه ی دیکه ی لی داو کرد. زهردهشت هه ندیکې کتیبه که ی بو خوینده وه، گوشتاسپ نیمانی بی هینا و عوله مای به لخ رجایان کرد پادشا نه زبه تی نه دا گوشتاسپ به هه موو ره زایه ک تاینی قبول کرد و «زهند ناویستا» ی له سهه پیستی ۱۲ هه زار گامیش به زپه نووسییه وه و به نه قشونبگار جوان کرا. زهردهشت بو موئه قیه تی نفوزیکې ته واوی په یاد کرد و هه موو کهس باوه ری پی کردو له لای همموان تاینی قبول کرا. نهوه موئه قیه ته بوو به سهه به بی په یادبوونی دو شمنان و قوه ی ناتیقه ی موعاره زه ی کرد، زانین و مه علومات هه م دو شمن و هه م دللی عاله می ته سخیر کرد.

(نه مه ی تاتی سه حیفه یه که له کتیبی زهند ناویستا)

زهووری ئەو دینه بووه سه‌به‌بی موحارەباتی دینی و جیدال. ئەو دینه بوو بە‌غە‌له‌به‌ی
گوشتاسپ لە‌سه‌ر ته‌واوی جیهان بە‌قووه‌ت شه‌ری خسته‌ نیوه‌راستی هیند و ناسیاوه.

له‌ هیندیك ئاساردا نه‌قل کراوه، سه‌حیفه‌ی سه‌روه‌ه که دینی کوردان وه‌کو دینی
زه‌رده‌شت بووه مه‌هتەر و چه‌هتەری ئە‌دیانیك بوو، به‌شه‌ر قبوولی کردبوو و نزیکتری
عه‌قل و عه‌دالەت و ئینساف بوو. ئوسوولی ئەو دینه قبوولکردنی ماده‌ بکه‌ن، یه‌عنی
قبوولی شتیکی مادی که خودا له‌و ماده‌یه‌دا مه‌وجود بوو. خودا زاتیکه‌ له‌و دایه.
له‌به‌رئه‌وی له‌نیو موئه‌ریخاندا و له‌ ئیستیلاخی عوله‌مایاندا به‌کوردی قه‌دیم «مه‌دیا»
ده‌بێژیت؛ چونکه‌ بۆ خودا شتیکی مادییان قبوول کرد، ئەو دینه‌ش له‌ پیش هیجره‌تیاندا
دانرا بوو، بینایان نابوو. زه‌رده‌شت ئەو دینه‌ی ئیصلاح کرد و کتیبی زه‌ند ئاویتسای بۆ
ئیسلاحاتی ئەو دینه‌ قه‌رار دا‌بوو. له‌ کتیبی ئەو زاته‌ عه‌زیمه‌ و موسلیحه‌ گه‌وره‌ و ئوستاده
فه‌زله‌دا ده‌بێژیت: هه‌رچیکو «مه‌عبوود» واجبه‌ و ده‌بی موجه‌رپه‌د بی له‌ ماده‌ و له‌سه‌ر
مادان ته‌سه‌لوتی هه‌بێ، ئەو مه‌عبووده‌ نه‌وعی به‌شه‌ری به‌روحیکی سالح ئافه‌رید و هه‌موو
شتیک ته‌مه‌توع له‌و ده‌کا. ئەو مه‌عبوده‌شیان به‌«هورمز» (یه‌زدان) ناو‌برد. هه‌موو
سیفاتیکی چاکی بۆ ئیسپات کرد، له‌شکر و سوپاهی له‌ ئه‌رواحی سالیخی ئە‌وه‌وه‌ بۆ
قه‌رادا وه‌کو مه‌لائیکه‌ بن و خدمه‌تی ده‌که‌ن. «قاعیده‌ی کتیبی زه‌رده‌شت» ده‌بی ئینسان
له‌ به‌راه‌ری رۆخی سالحدا له‌ دائیره‌ی قانونی عه‌داله‌تدا، به‌بی زه‌ره‌ری بژیته‌. به‌هه‌موو
ئیسلاحیکه‌وه‌ تا رۆژی مردن به‌سه‌ری بی. «موکافه‌ئات» له‌ مقابیلی عه‌مه‌لی خیر و
شه‌ردا، به‌م نه‌وعه‌ ته‌سه‌وری پێده‌دا: هه‌رکس له‌ نیو خۆلدا گه‌نم هه‌لگرت له‌و دنیا و
زه‌ویدا غونچه‌ی ئەو گوڵ و میوه‌ پێگه‌یه‌نیت، ئەو که‌سه‌ له‌ دنیا‌دا نه‌شری خیر و فه‌زله‌ت
ده‌کا، هه‌روه‌کو سه‌د قوربانی سه‌ر بپیت. ئەو که‌سه‌ شه‌ره‌ف و حه‌سییه‌تی ئاینی «هورمز»
ته‌واوی زیاد ده‌کا. له‌ پاش مردنیش ئە‌حوالی روح به‌م سووره‌ته‌ حه‌ل ده‌کا «مه‌لائیکه»
فریشته‌ی «راشئو» ئیسمیک ئە‌فعال و ئە‌عمالی چاکه‌ و حه‌سه‌نه‌ و پیسی ئینسان به‌بی
خه‌تا و سه‌هوو به‌ته‌رازووی عه‌دالەت ده‌کیشیت، ئە‌ویش به‌شاهیدی ئە‌عمالی وه‌ختی ژبان
و ئە‌فعالی حه‌یاتی و چاوپێکه‌وتنی ئەو روحه‌ موخاکه‌مه‌ ده‌کرت. ته‌واوی ئە‌حوالی دیته
حیسابه‌وه‌، ئە‌ویش یا ته‌بریئه‌ ده‌کرت یاخود مه‌حکووم ده‌بی. روحیکی له‌ مه‌حکه‌مه
ده‌رکه‌ویت ده‌یه‌نه‌ مه‌دخه‌لی رێگایه‌کی بۆ سه‌ر پردی «سنوا» راکیشراوه‌ بۆ به‌هه‌شت.
ئه‌گه‌ر ناپاک بی له‌ پرد رانابریته‌ و ده‌که‌ویتته‌ ناوره‌وه‌، ئە‌گه‌ر پاک بی به‌موعاوه‌نه‌تی
فریشته‌ی «سه‌رئوشا» نیو، به‌بی زه‌حمه‌تی له‌ پردی «سنوا» ده‌په‌رپه‌ته‌وه‌ و ده‌چیتته‌

به‌هه‌شته‌وه‌. ئەو زه‌مانه‌ به‌حزووری مه‌عبوود (هورمز) ده‌گا. هه‌رچیکو «حه‌شر» ه‌ تا
مه‌وقیعیکه‌ مردوو ئیشغالی ده‌که‌ن و لییان ده‌پرسن: کتیبی زه‌ند ئاویتسا مه‌بنی بوو
له‌سه‌ر ئە‌مر و نه‌واهی و وه‌عد و وه‌عید و ئە‌حوالی مازی و موسته‌قبه‌لی تیدا نووسرابوو.
ئەم دینه‌ له‌ زه‌مان سواری ئیوه‌دا لغاو ناکریت، ئە‌گه‌ر عاله‌می بنویش کا لاکین ئە‌مانه‌شتان
له‌ خۆتان بی له‌ سواری وشتری سووری چاوپه‌ش چونکه‌ ئاینی ئیوه‌ مه‌حوو ده‌کا. زه‌رده‌شت
سه‌ر ده‌فه‌ ژنی هینابوو، ئە‌ولاد و ئە‌حفاد و زیتن زۆر بوگه‌لیکی؟ هینابوو و جوود. له‌پاش
۷۷ سالان سالی هجوومی تورک بۆ سه‌ر کورد و ئیستبدادی به‌لخ ده‌که‌ن له‌ ده‌ست تورکدا
کوژرا. هیندیك ده‌لین: تا قه‌رنی هه‌شته‌می ق. م ما‌بوو و له‌ زه‌مانی جه‌مشیدا مه‌وجود
بووه (العلم عندالله) یه‌عنی زه‌رده‌شت به‌ته‌عه‌هودی گوشتاسپ له‌سه‌ر ئەو عه‌قیده‌ باقی
ما‌بوون.

په‌یدا‌بوونی ئاوریه‌رستی

له‌ سالی ۵۳۴ قه‌یلی عیسا عه‌له‌به‌یسلامدا «غوماتیس» نیویک زهووری کرد
به‌سه‌م‌ردیسی برای که‌یکوسی دوهم (که‌مبیز) خۆی ته‌سمیه‌ کرد و ئیستیلا‌ی کرده‌ سه‌ر
کوردستان و به‌ئیددیعیای برابه‌تی که‌یکوس، ئە‌رزی کوردانی زه‌وت کرد و که‌وته‌ نیو
ته‌واوی حکومه‌ته‌وه‌ و ته‌داخولی به‌حه‌ره‌سه‌رای پادشایی کرد و هه‌موو ژنی که‌مبیزی
ماره‌کرد و خسته‌یه‌ ده‌سته‌وه‌ ئاینی ئاوریه‌رستی ئیعلان کرد، له‌ تازه‌رایجاندا بینای
ئاته‌شگه‌ده‌ییکی زۆر گه‌وره‌یان کردبوو، هه‌موو مه‌عبه‌دی زه‌رده‌شتیی ویران کرد و له
جیگیاندا ئاته‌شگه‌ده‌ییکی بینانا و ئوسوولی دیانه‌تی لی گۆرین. قاعیده‌یه‌کی بۆ ئەو
دینه‌ مه‌جبوریه‌ مه‌جوسیان‌ه‌یان دانا که «ئهریمه‌ن» مه‌عبوودی شه‌ر و «هورمز» مه‌عبوودی
خیره‌. ئەو رۆحه‌ شه‌رپه‌ر موقابیلی روحی سالح ده‌کا و به‌قووه‌ت دیت و هه‌موو ئە‌حوالی
سالح به‌فه‌ساد ده‌دا. بۆ رۆخی سالحیش قووه‌تیک هه‌یه‌ ده‌چیت ئەو روحه‌ شه‌رپه‌ر
بکوژیت، تاقت نایه‌نیت. بۆ شه‌رپه‌ریش له‌شکر هه‌یه‌ له‌گه‌ل روحی سالح شه‌ر ده‌که‌ن.
روحی سالح له‌و شه‌رده‌دا زه‌ره‌ر دینیت؛ ئە‌گه‌ر چی قووه‌تی روحی سالح زۆرت‌ریشه‌، له‌گه‌ل
ئه‌وه‌ش ده‌ره‌قه‌تی ناکریت. له‌ پاش مردن، روحی سالح پیتشوازی سالحان ده‌کا.
مه‌رحه‌بابی لی ده‌که‌ن و ده‌یان‌ه‌نه‌ شاری تازادییه‌وه‌. هه‌رچیکو شه‌رپه‌ر فریبان ده‌ده‌نه‌ نیو
چالای شه‌ره‌وه‌ و له‌ شاری شه‌راندان خواردنیان زه‌هره‌ و ئاوی سویر و تاله
«موغ، کاهین»: فه‌سادی ئاینی زه‌رده‌شت له‌ موغ و کاهینانه‌وه‌ هاته‌ پیتشه‌وه‌. موغان

له پاش زهردهشت ئاورپه‌رستی و نه‌ستیره و نه‌جرامی سه‌ماوی په‌رستیان تیکه‌ل به‌ئەحکامی ئاین و مه‌زه‌ب و دیانه‌تی زه‌ردهشتیی کرد. خورافات و نه‌فسانه‌یه‌کی زۆریان له ئەصلی ئاین و ه‌ردا. ئەویش له ئیبتیدای ئەم‌ردا عوله‌ما له‌نیو کوردستاندا ده‌ستیان به‌ته‌داخولی ئاین و ئیجتیهاد له ئوسوولی دینیاندا کردبوو. به‌ده‌سایسی «جووله‌کان» ئەو فیتنه‌یی ئەفکاره له کار دا‌بوو و بۆیان ده‌کۆشان و که‌وتبوونه نیو‌میشکی موغانه‌وه. بۆ فه‌سادی ئاینی زه‌ردهشت، موغ و عوله‌ما ته‌سه‌لوتی مه‌عنه‌وییان له کوردستان په‌یدا کرد و چووبوونه عه‌قلی عاله‌مه‌وه. له‌نیو رو‌حی کوردستاندا ده‌ستی ئیستیلیان درێژ کردبوو. له تهره‌ف میلله‌ته‌وه ئیجتیهادات و ته‌عزیمتیکی له‌حه‌دد به‌ده‌ریان بۆ ده‌کردن. مه‌حبوب و عه‌زیز و مه‌سموعولکه‌لام بوون. له‌سه‌ر حوکمداران، به‌ته‌واوی ئەمر فه‌رما بوون و موبه‌شیریان ده‌کرد بۆ حوکمدار به‌عه‌فوو. حوکمدار ئینکاری نه‌ده‌توانی بکا پادشا جه‌ساره‌تی موخالیفه‌ی ئەو موغانه‌ی نه‌بوو. ئەو ئەشخاسانه ده‌ستیان به‌فه‌لسه‌فه‌ی دینی کرد، پیستیرینی عاداتی ئەو عوله‌مایانه ئەمه‌یه که له‌هه‌موو شتیکی بیج‌تر بوو، بۆ خودای مه‌ستی، موسه‌که‌راتیان ده‌برد به‌قوربانی. له پاشان موغ شه‌رابی ده‌خواردوه تا ویجدان و ره‌وشت و عه‌قلی له ده‌ست ده‌رده‌چوو. خه‌لقیشیان فیری ئەو عه‌قیده فاسیدانه کرد و سو‌جده‌یان بۆ ئاورش پێ ده‌بردن. خولاسه ئیعتیقادی کوردستانی قه‌دیم له‌پیشوودا له هه‌موو ئیعتیقادیکی ئۆمه‌می سائیری شه‌رق چاتر بوو؛ چونکه بی‌وه‌حی ئاسمانی ته‌شه‌بوسات وه‌حدا نییه‌ت خودایان کردبوو له سینه‌ی ۵۲۱ ق. م «دارای گه‌وره» هوجوومی کرده سه‌ر «سمردیس» و کوشتی. ئەو عه‌قیده فاسیده‌ی له کوردستاندا پاک کرده‌وه. ئەما به‌دزی له نیو هه‌ندیکدا ئەسه‌ری ما‌بوو؛ ده‌یان شارده‌وه. باقی به‌ته‌واوی دینی زه‌ردهشتیان قه‌بوول کردو ده‌ستیان به‌بینای دینی پیشوو‌کرد. «دارا» هه‌موو موغ و کاهینانی «سمردیس» کوشتن. عوله‌مای زه‌ردهشتی خسته [سه‌ر] ئیعتیبارتیکی ته‌واوی پێدان. «مه‌زده‌ک» تازه‌مانی «ئه‌نوشیروان» دینی زه‌ردهشتی له‌وجوددا بوو؛ لاکین ئاوربان به‌خۆشه‌ویست قه‌بوول کردبوو وبه‌گه‌وره‌یان ده‌زانی نه‌به‌مه‌عبود بیناسن؛ یاخوود ته‌له‌بی خیر و یا شه‌رتیکی لیبکه‌ن. ئەما زۆریان به‌عه‌زیز و مه‌حبوب که‌وتبووه به‌رچاو؛ ئەویش له ته‌ئسیراتی سمردیس ما‌بووه.

له زمانی نه‌وشیروانی عادلدا «مه‌زده‌ک» نیویک بانی و موسیسی دینی مه‌جووسی په‌یدا بوو. دیسان که عه‌قیده‌ی فاسیده‌ی سمردیس تازه‌کرده‌وه و خسته‌یه مه‌یدانه‌وه.

«ئوسوولی ئیعتیقادی مه‌زده‌ک»: هه‌ر چیکو شه‌یتانه، رو‌حیکی شه‌ریه‌ر ته‌واوی

کۆشش و مه‌قسه‌دی ئیفسادی رو‌حی سال‌حه. هه‌ر [چی] فیکری هه‌یه بۆ ئەو هه‌ده‌فه به‌کاری ده‌با، به‌ په‌رستی روژ و مانگ و فه‌ره‌جی ژن و ئاور و مردوو ئەمری پێدا‌بوون. سو‌جده‌یان ده‌برده‌به‌ر «ئاور» و «نوور» و «هه‌وا» و «با» یان ده‌په‌رست. به‌ئاوریان ده‌گوت: جه‌سه‌دیکی پاکه. ئەگه‌ر له‌لای قوربانی ئاوربان بگرتبایه نه‌یان ده‌کوژانده‌وه و ئیعتقادیان به‌هاتنه‌خواره‌وه له ئاسمانه‌وه ده‌کرد. ئەو ئیعتقاده‌یان به‌نزولی دانا‌بوو، تا زهووری ئیسلام ده‌وامی کرد؛ لاکین هیندیکی له کوردانی ئەترافی به‌حری ورمی له عه‌سری چواره‌می پاش عیسا، به‌واسیته‌ی یه‌کیک له عوله‌مای کوردستان، «ئاس» نیویکه‌وه دینی مه‌سیحیان قه‌بوول کردبوو. له زه‌مانی خوسره‌وی په‌رویزدا -که له ده‌ست به‌هرامی چۆپین هه‌لا‌ت‌بوو- هیندیکی له کوردان له‌گه‌لی چووبوون. به‌دزییه‌وه دینی عیسیان قه‌بوول کردبوو. تا ده‌رکه‌وتنی ئیسلام له‌ژێر ئەو ئیعتقاده‌دا ده‌ژیان.

کورد و ئیسلامیه‌ت

کوردستان به‌ئەکسه‌رییه‌ت ئیسلامه‌تییان قه‌بوول کردوه، به‌شرووتاتیکی ته‌واو شو‌عه‌به‌کیان هه‌یه که قه‌بوولیان نه‌کردبیت زۆر که‌من.

ئه‌وانه‌ی ئیسلامه‌تییان قه‌بوول نه‌کرد بیت، هیندیکن مو‌شاییه‌ی مه‌جووسی ئیرانیان هه‌یه. له حه‌یاتیکی ئیبتیدادا ده‌ژین. ئەوانیش ناکه‌ینه نمونه بۆ کوردی ئەسلی؛ چونکه ئەوانیش له‌ژێر ویجدانی ئیجتما‌عیه‌ی کوردی ئیسلامدا به‌مه‌جیوری ئیستخ‌دام ده‌کرین، هه‌روه‌کو مه‌جووسانی ئیرانی حازری به‌م حاله‌ نابنه نمونه بۆ کوردی قه‌دیم و قه‌بوول ناکرین. له‌نیو کوردستاندا به‌ته‌واوی و له‌سه‌ر شکلی ئەسلی ئیسلامه‌تییان قه‌بوول کردوه و بۆ موخافه‌زه‌ی ئەو دینه مه‌وجودیه‌تیان مه‌حوو کردوه. هه‌تا وه‌پاشکه‌وتنیان له حه‌زاره‌تی عه‌سری و عه‌ده‌می ته‌ره‌قیان له به‌عزێ فنوونی تازه‌دا، ته‌عه‌سووی ئیسلامیه‌ته. ده‌لێن هه‌روه‌کو به‌به‌عزێ ئومووری خورافاتێ ته‌جنه‌بیه‌وه ئیشتیغال ده‌که‌ین، سه‌عی له دیانه‌تکردن چاتره. چونکه ده‌ببندریت و نه‌زه‌ری دیقه‌ت جه‌لب ده‌کات، زاتیکی وه‌کو سه‌لاحه‌دین ئیمپراتۆریه‌تیکی ئیسلامه‌تی له کوردان هینا مه‌یدانه‌وه. ئەو ته‌شکیلاته‌ی له‌سه‌ر ئوسوولی دینی دانا‌بوو. ئەگه‌ر بۆ مه‌حافه‌زه‌ی ئیسلامیه‌ته‌بوایه، وه‌کو ئەمرۆ ته‌شکیلی «که‌مالیه» که کرا ئەوه‌ل به‌رنامه‌جیان حکومه‌تی تورکیای لادین بوو. ئەما ئەیووبی حکومه‌تی ئیسلامیه‌تی لا میلییه‌تیان ئیعلان کرد و بۆ که‌لیمه‌ی ته‌وحید سه‌عیان ده‌کرد. ئەوه ده‌لبیلیکی زۆر گه‌وره‌یه بۆ دینداری کوردان.

عوله‌مای کوردستان میللیهت و کوردایه‌تیبیان ئینقرآز پیتدا. ئەگەر بهو دەرجه له دیندا حهریس نه‌بوونایه ئەمپۆکه نه‌ده‌بوونه ته‌عنه‌زهنی به‌عزێ موئه‌ریخانی موسته‌بیددی تورک و به‌ته‌وه‌حوشیان دانه‌ده‌نان؛ عه‌له‌لخسوس له‌م عه‌سری ئەخیره‌دا زاتیککی وه‌کو مه‌ولانا خالیدی شاره‌زووری له‌ کورداندا به‌ده‌ره‌جه‌یه‌ک له‌ ئوسوولی ئیسلامیه‌تدا نیشته‌هاری کرد له‌ نیتو چاک و خراپدا به‌ته‌واوی ماهیری ره‌هبه‌ری جه‌وه‌ری دیانه‌تی ئیسلامی ده‌کردن؛ له‌پیشدا میلله‌تی کوردستان له‌ قه‌رنی ئەوه‌ل و ناخیری هیجریدا ئەوه‌نده ته‌ئلیفاتیان که‌ بوو بێت، بۆ ته‌عه‌سووبی دینی له‌سه‌ر لوغه‌تی قورئانی ته‌ئلیفاتیان کردوه؛ هه‌روه‌کو له‌ کتیبی «گه‌وه‌ری به‌گانه» له‌ نه‌ه‌زی عیلمیه‌دا ده‌بێژریت. دايمه‌ ساعی بوون بۆ ته‌قلیدی عه‌ره‌ب، له‌ عاداتی میللیدا زۆر موته‌ئه‌خیر بوون، ئەگەر عاداتی میللیه‌ت و ئیسلامه‌تیبیان پێکه‌وه موخافه‌زه‌ بکردایه و کوردایه‌تیبیان بۆ عه‌ره‌بیه‌ت ته‌رک نه‌کردایه، ئەمپۆ کورد له‌ هه‌موو شوعه‌یه‌کی کوره‌ی ئەرز، مونه‌وه‌رت و جه‌سوور و به‌حه‌میه‌ت و ناموس و شه‌ره‌فتر ده‌بوون. عوله‌ما و مه‌شایخ و ئومه‌رای کوردستان به‌که‌لیمه‌ی دینه‌وه هه‌لواسرايوون. ئیسمی کابووسی خه‌لافه‌تیبان له‌به‌ر چاوان گه‌وره‌ کردبوو. نه‌یان‌توانی حه‌ره‌که‌یه‌کی میللیه‌ت بکه‌ن، عه‌له‌لخسوس له‌ژێر په‌رده‌ی خه‌لافه‌تیدا هه‌م دیانه‌تیبان چوو و هه‌م مه‌وجودیه‌تی کوردستانیان له‌ ده‌ست ده‌رکه‌وت. به‌مه‌حزی قه‌ول ئیغفال کران و له‌ سه‌رسامی و غه‌فله‌تی ئەو کابووسه‌ هشیار نه‌بوونه‌وه. قووه‌ی دیانه‌ت تا ۹۲۲ هه‌جری به‌ته‌واوی ئینتشاری کردبوو. سه‌لیمی ئەو وه‌ل به‌ده‌سه‌یسی سیاسی له‌گه‌ل ئیدریسی بتلیسی بێ دین، ته‌شویقی کوردانبان کرد بۆ شه‌ری شا ئیسماعیلی سه‌فه‌وی. ئیسمی شیعی له‌ نیتو په‌رده‌ی ئیسلامه‌تیدا به‌ئاته‌شیککی سۆزنده‌یان نیشان دا. بۆ ئیستیلا‌ی کوردستان فیتنه‌ی قزلباشیان کرده‌ ئاله‌ت. ئیدریس بێ ئەندیشه‌ عه‌له‌می ئینقرآزی کوردستانی بۆ سه‌لیم به‌شانه‌وه‌ گرت. له‌فزی ئیسلامیه‌تی کرده‌ ته‌پۆل و هه‌موو ئەرازی کوردستان گه‌را و کوردستان به‌شیری بێ ته‌دبیری قه‌تلوعام کرا. ته‌نافیداوی ته‌زویریان له‌ گه‌ردن کرا، به‌ده‌ستی خۆیان بوونه‌ سه‌به‌بی ئینقرآزی کوردستان و ته‌فریقه‌ و شوعه‌باتی دینی و مه‌زه‌بیه‌ی تێ که‌وت. سه‌لیم کاریکی کرد هه‌مووی له‌به‌ر یه‌ک بلاوکرده‌وه و هه‌زار مه‌زه‌به‌ی لێ په‌یداکردن. «بناء علی ذلک» بۆ مه‌نقه‌عه‌تی سه‌لیم، ئیسمی ئیسلامیه‌ت و ته‌داخولی ده‌سایسی شیعیه‌ت و سونییه‌ت که‌وته مه‌یدانه‌وه. ئەم شوعه‌ گه‌وره‌یه‌ که‌ به‌راستی براهیه‌کی دایکی و باوکی و یه‌ک عیرق و یه‌ک میلله‌تیبان به‌بوغز و کینه‌ کرده‌ دوшمن و لیکیان دوورخستنه‌وه. بێ ته‌ئه‌ننی ده‌میان تیکنا، کوشتار کرا و خوینی

میلله‌تی مه‌زلوومی کورد هاته‌ ڕشتن. سه‌لیم بۆ عومریکی موه‌قه‌ت ئیلقای ئەو فیتنه‌ی کرد. خولاسه‌ له‌ نیتو کوردستاندا شوعه‌ی موته‌عه‌دیده‌ په‌یدا‌بوو. له‌ هه‌مووان به‌قووه‌ت و شه‌وه‌کتتر «سونی» و «شیعه» یه‌.

ئەو دوو شوعه‌به‌ عه‌زما‌نه‌ له‌ ئەرازی ویلایه‌تی سه‌دا - که‌ به‌جزیره‌ی کوردستان مه‌شه‌هوره‌- وه‌ ئیران و قه‌فقاسیا عه‌شایری موته‌عه‌دید هه‌یه؛ لاکین سونی زیاتر «ته‌ریقه‌ت». هه‌رچیکو سونین، به‌عزیکیان به‌سه‌ر هیندیک ته‌ریقه‌تاندا ته‌قسیم کراون وه‌کو: نه‌قشبه‌ندی و قادری و ره‌فاعی و سه‌هره‌وه‌ردی. بیلخاسه‌ نه‌قشبه‌ندی له‌ ئیجابی سه‌لابه‌ت و دینیدا زیاتر ته‌عمیمی کردوه و له‌ ئەغله‌بی دێهات و شاراندا ته‌کیه‌ و خانه‌قایان له‌ که‌مالی ئینتیزامدا هه‌یه. ئەمما له‌ نیتو عه‌شایری کورددا هیندیک به‌زیدیه‌ت و قزلباشیه‌ت و ماز [ده‌تیزم] له‌ نه‌زه‌ریاتدا ئیستیناد کراوه و به‌عزێ ته‌ریقه‌تیبان مه‌وجوده‌. کورد میللیه‌تی ویجدانی ئیسلامیه‌تی عه‌بنه‌ن هه‌روه‌کو خودا ئەم‌ری کردبێ، ئیجرا‌ی ده‌که‌ن؛ به‌لکه‌ له‌ ته‌عه‌سووبدا زیاتر له‌ فه‌رایز و سونه‌ن ئەدای شه‌عائیر ده‌که‌ن و زیاده‌ له‌ قودره‌ت که‌مه‌ری ئیخلاسبان بۆ ئیسلامیه‌ت گری‌ داوه و ناتوانن که‌سێک له‌ غه‌یری ئەو میلله‌ته‌ بۆ ده‌ره‌جه‌ی دینی و ئیسلامیه‌تی موخافه‌زه‌ بکه‌ن؛ عه‌له‌لخسوس زه‌ریه‌بی بێ دینی و ته‌زیقی تورکانیان له‌سه‌ره‌. باهه‌مه‌ی ئەوه‌ هه‌رکه‌س له‌ گوشه‌خانه‌یه‌کدا بۆ موخافه‌زه‌ی ئیسلامیه‌تی ده‌کوژن. له‌ ئیراندا چه‌ند شاریکی وه‌کو ساوجبلاغ و شو‌ و سه‌قز و بانه‌ و سارمقلعه‌ و سه‌نه‌ندۆج و ئەورامان و هه‌وشار و کرمانشا و ورمی و خۆی و سه‌لماس و ماکو ئەو جو‌زه‌ جیگایه‌یان هه‌یه. له‌گه‌ل ئەمه‌ش تورک پیتیان ده‌لێن: له‌ژێر ده‌ستی قزلباش دایه‌.

دێهات نییه‌ مه‌دره‌سه‌ی دینی و ته‌کیه‌ و خانه‌قای ته‌له‌به‌ی عیلم و عوله‌مای چاکی نه‌بی و به‌هه‌موو نه‌وعیک له‌ ته‌ره‌قی دیندا زیاتر له‌ کوردستانی تورکیا بوون. مونه‌وه‌ر، عالیم، زه‌کی، موده‌ریس ئەویش له‌به‌ر بوغز و کینه‌ی حکومه‌ته‌وه‌ بوو، له‌ هه‌موو قه‌ته‌عاتی کوردستانی عوسمانیدا، مه‌دره‌سه‌یه‌ک یاخود ته‌کیه‌ و مزگه‌وت و قوتابخانه‌ بۆ فیترکردنی میلله‌ت په‌یدا نه‌بوو. بۆ ته‌عمیرات و ئاوه‌دانیه‌ی کوردستان نه‌کوژان. هه‌ر سالیک میقداری زیادیان بۆ دروستکردنی ڕیگا و ئاوه‌دانی، له‌ کوردی غافل و هه‌خرده‌کراو. ئوجره‌تی توروو و ته‌مه‌توع و ته‌نویرات و عه‌ره‌بان دوو چه‌ندان وه‌رده‌گیرا. ئەو دراوه‌ هه‌موو ده‌چوووه‌ ئەسته‌مبوول و ئەدرنه‌، سه‌رفی جنده‌یی و شه‌راب و که‌یف ده‌کرا.

رۆژتیک بۆ ته‌ره‌قی و سه‌نا‌یع و پێشکه‌وتن و ئاوه‌دانی و ژیان و زانینی کورده‌واری

موتەفەکیر نەبوون و نەیانخستە بیرهوه. ئەو منداڵانەیی بێکار و کەسب بخەنە سەر کارێک و پەواجی تیجارەت و فەلاحەتیان بەدەن، تەشویقی شەریکەت و قۆمپانیا و هەڵستان بەدەن نەبوو. شەو و ڕۆژ لە فیکری ئەمەدا بوون چ بەهانەیەکیان پێ بگرن و بە چ دەسایستیک و حیلە و حەوالە ڕووتیان کەنەوه و تالانیان بکەن. ئەگەر یەکیکی بەبیریشیان لێ پەیدا بوا، هەزار داویان بۆ دادەناوه و تووشی بەلایەکیان دەکرد.

بێ موبالغە تورک بەغەیرەز فەساد و تالانگەری و بەد ئەخلاقی و تەوهەوش و جەهل و بێ ئیدراکیان فێری کوردان نەکرد. بۆ ئیستعبادی ئەو قەومە قەدیە و نەجیبە، هەزار حیلە و هەکو شیعە و سوننە و بەدین و بێدینیان خستە پێشەوه. نیفاق و شیفاق و دوور لە تەمەددونیان نیشاناندان. توخمی جەهل و نیفاق و تەوهەوشیان بۆ چاندن. بەئێسسی دیانەت و ئیسلامییەوه چەند کەسیکی مەنفەعت پەرور و خودپەرستی و هەکو هیندیک مونافیقانی کوردانیان بەلندکرد و کلکیکی دیانەتیان پێداکردن و بەواسیتهی ئەو رێجەله پوولپەرستانەوه ئەم میللەتە فەقیر و بەلەنگازەیان لە هەموو حقوقیک مەحرۆم کرد.

لەلاییکەوه هیندیک بانگی شیعەتی و هیندیک سونییەتی، عەجەم بۆ مەنافیع و تەرەقی میللەت و پەهابی لە تورکان و دوورکەوتن لە تەئسیراتی تورکان، شیعەییان تەمەسوک کرد. تورکیش بۆ ئیستعباد و سوخرە و شەر لە مابەینی ئێران و ئەناتۆلدا بانگی سونییەتی و حویی دیانەتی بەگوێیان دادان. کوردیش بۆ مەدەنییەتی عەرەب و تەقلیدی ئەخلاق و ئیسلامیەت هەلخەلەتابوون و لە خەوی غەفلەت و بێ خەبەریدا لە بن تەئسیراتی چوار قووەتی جازیبەدا موتەحەبیر مابوون.

تەقلیدات و دەسایس لەهەر چوارلایە لەئێوانیاندا فاعیلیکی موختار بوو. لەبەر کوشتاری یەکتەر بەدەسایسی کازیبە نەپڕژانە سەر ئەوه، فرسەتیان دەستکەوی و چاویان بکەنەوه و بزانیان چ دەکەن؛ بەغەیرەز ئەمە کە دەم تێکنین و یەکتەری بکوژن چارەبەک نەمابوو. بوون بەقوربانیی تورک و عەجەم. عەداوەتی سیاسیەکی بەپەردە ئیسلامیدا بۆ شەر و بوغز و نیفاقی مەزاهیبیان تێکەوت و ئاوری فیتنەتی تورک بەکیریتی دینی هەلایسا. هەردوولا بەنیوی شیعە و سوننی مەحووبوون. تورک و عەجەم بەکوشتنی ئەم قەومە نەجیبە تەقویە میللەتیان کرد و بەخوێنی ئەوان ئیسپات بوون.

«سیر مالتۆلم» بەم سورەتە ئیزاحی دەکا: هەرچیکو کورد لە مەیدانی شەر و کوشتاری خوێناوی شیعە و سونیدا دەژین، بە شیری دەسایس عومریکی بەفەلاکەت ڕادەبوین. لە جەرەییانی موختەلیفەدا بەر لینگێ ئەم و ئەو پێکوتی دوشمن بەسەرگەردانی و پەژموردهیی

لەملا و لەولا لە کوچ و باردان. بەتەواوی عومریکی بەغەفلەت ڕابردن و دەبنە فیدای دوشمنان.

هەر لە ئەوێ ئیسلامییەوه تا ئەمڕۆ -کە سالی ۱۳۴۳ی هیجرییە- عەینی حال مەوجودە و بەهیچ وەجھێک لە دوشمن تەنبیھگیر نەبوون. هەر لە زەمانی ئێمەدا کە دیومانە لە سالی شێخەوه تا هاتنی فەریق بۆ «یسویە» لە لاجان (۱۳۲۴)دا و لە حەری عومومی و عروس (حلمی ئەرکان) کە ئەمەندە کورد کوژراوه، ئەوه پیاوی و هەکو «حوسین خانی سەرداری بۆکان» و «حەمەخانی بانە» و «سەیفەدین خانی سەقز» و کوشتنی پیاویکی وەتەنپەرور و حەمیەت و میللەتخواریکی و هەکو «میرزا فەتاح» و بەئەسیر چوونی ئەوئەندە یەخسیرانە، لە هەموو ئەقتاری کوردستانەوه و کوشتاری ئەهالی وان و مووش و سیرت و بتلیس و حادیسە «ئیسماعیل خانی سەمکو» و «سەید تاها» و کوژتاری «مارشیمۆن»ی ئەرمەنی و حادیسە شێخ مەحمودی بەرنجەیی لە سلێمانی و ئەو حەرەکاتی ئەخیری سالی ئێستا کە ۵۰ هەزار کورد لە داری سیاسەت درا و ۲۰ ئەکەلی مەشایخ و عولەمای موتەحەبیری دینی و لە ۵۰ موتەجاویز ئومەرای ساحیب زۆر و شەوکهت بوون بەفیدایی و لە بن داری زۆلم و ئەزەتدا مردن و زیاده لە سێ ملوین نفوس ئەمڕۆکە بەنیوگەیی دەژی؛ هەموو شاھیدی ئیدارەیی سابق و لاجیقی تورکانەو ئەوانە هەموومان لێ مەعلوم دەکا و ئەمڕۆ کردەوهیە کە کورد لە بن سەتتاری دیندا بەهێلاک چوون، غەیری ئەمە کە موخەدەح بەئیسلامی بن و فیدای دین و عەرەب بوونیان، گوناھیکی سادریان نییە کەوا لە جەھلدا مێننەوه.

ئەم فەزایع و کوشتارەیی لە دیارەکر و ئەلەعەزیز و ئورفە کرا، دین پیتی کردن. (حەوادیسێ ئەوانە لە «گەوهەری یەگانە»دا بەتەفسیل بەحس دەکرێ)

پەزائەت و فەزایحییکی تورک بەکوردیان کردووه بەسورەتیکی تورک بۆ خوێیان لە جەراییاندا نەشریان کردن و عەکسیان کێشان، ئێمە بەیانی دەکەین.

ئەو ژبانە و دەردی سەریکی کورد دەیکێشن، تەعەسووبی دینییه و ئەو تەعەسووبەیان بەم جۆرە گرتووه: هەرکەس ئیددیعای دیانەت بکا لە لایان و جلی دینی پێوه بێ، ئەگەر لە دلدا کافریش بێ، وا دەزانن پیاوی خودایە و لازمە بەهەموو نەوعیک کەمەری خزمەتی بۆ گرتەن. ئیدی ئەوہیان نییە کە دەرەوه و ژووری، بەرابەر یەک بکەن و بزانی بەراستی لایقە بەمە ئەو خزمەتە بکری قووەی ئەو موخاکەمە و تەدقیقاتە و ئیدراکیشیان بەمە لێ سەلب کردوون کە لەسەر هەموو ئیسلامیک لازمە تەجەللوسی لەسەر برای دینی خوێ نەکا

و هەرچیگو گوتی، راسته و به درۆزنی مه زانه.

ئهو (له غاوه) ده مچ گریدان. تورک و عه جه م لهم دهم گریدانه. ئیستفاده ده که ن. پیاویکی ره زیل و بیج دین و مه نافیعی شه خسیهت په رستیک په پیداه ده که ن، ههر به و جوژه دهست به دهست ئهو فیتنه و دهسیسه به له کاردا بوو و زه مان به زه مان کابووس سواربان بووه و ته سه لوتی له سه ر په پیداه کردوون تا که یاندوونیه ئه مپۆکه.

دایمه کورد له ژیر ته ئسیری دوو کابووسی به قووه تدا ژباون: یه کیتیکی دینی و یه کیتیکی حکومهت. ههرچیگو دینی به واسیته ی هیندییک مه نافیعی و پول په رستان ریگا و در و دوولانیان لی په پیداه کردووه و له ئه بوایی موته عه دیدهدا بویان چوون و له خه وی غه فله تیکی حکومهت ئیغفالی کردبوون، زیاده خو به ندیان کردن به ئه فسوون و ته له سمان چاوی دیتن و پی روژین و دهست به کاریان گریدان و مه جالی بزووتنیان نه دانی. دایمه له نووره وه بو زولمه تیان لیخوپین و ته وقی ئیستعبادی پۆم و عه جه م و غه بره بان کرده گه ردنیان.

ده توانم به راستی بلیم ئهو که سانه ی دینخواه له راسته وه ئاله تیکی به کاریوون بو حکومهت ده کوشان. ئه گه ر ئهو زاته فازیلانه ی عیبادی «پوول و مه سله ک» نه بوونایه، کورد وانه ده که وته ژیر زولمهت و جه هل و زولمی حکومه تی له خودا نه ترسانه وه. ئه وه ی به سه ر کورد هاتووه، ئهو زاته زیر په رستانه سه به بن. «دقتور فریج» - که به حسی دیانه تی کوردان دهکا - ده لی له عه سری ئیسلامیدا کورد ده نگه ده نگی میللهت و عه شایری ئیسلامیه تیان له ژینیکی زۆر به قووه تدا گه رته وه. ئهو حه یاته ش ئولفه تی له گه ل دین زیاتر هه بووه. له پاش ئه ویش دائیره ی ژبانیان مه حدود بوو، ههستان و دانیشتن و گه رانیان تابع به قیووداتی موراقه به ی گه وره و مه زنانی کوردان بووه.

لاکین له دائیره ی میلله تدا به که مالی سه رهستی ده رۆن مه یلیان به شکلتیک بووی، بزووتن و ئاره زوویان به هه ر چتیکه وه بیج سوئالی ده که ن و ئاره زوویان نه بیج ره ددی ده که ن. له نیتو سنووری زه وی و خاکیاندا له ژیر حوکم و ئیداره ی گه وره و خودانیکیدا ده ژین. له ژیر قانون و زا کوونیکی زۆر چاک و ئاشکارا به مه شه ره تی یه کدی به سه ریان بر دووه.

هیندییک له موئه ریخان ده لپن: کورد له بهر ته زییقی عه ره بان، ئیسلامیه تیان قبول کردووه؛ چونکه کورد له پیش ئیسلامیدا له کویتستانان گه شتوگوزاریان ده کرد و ئه رازی هاوین و زستانیان هه بوو. عه ره ب وه ته نگی هیتان و (بیلجبار) قبولیان کرد و ئهو ته زیقیه بوو به سه به بی ئیسلامیه تیان.

زاتهن راسته ته نگی عه ره ب نه به ته نیا بو کوردان بوو، بو هه موو میلله تی شه رق ئهو ته زیقیه کرا؛ ئه ما عه بری کورد به یه کجاری بو ته قالیدی عه ره ب، خو یان و میللهت و وه ته نیان مه حوو نه کردووه؛ به ته نی دینیان قبول کرد. لاکین کورد هه م دین و هه م ته قلید و هه م خورافات و ئه فسانه ی جاهیلانی عه ره بیان به ته واوی قبول کرد و له و ئه فسانه و خرافاتانه دا ئیشتیهادیان کرد ته وسعیان ینشان دا. به لکه به بی ترس ده لیم عوله ما و مه شایخی کوردان فه نانی ئه فسانه و درۆی خرافی نه زانانی عه ره بن و له سه ر ئوسولی ئه سلی ئهو درۆ و ئه فسانانه کتیب و حاشیه و ته لیلیفات کراوه. لاکین هه ر وه کو به حس کرا تا زه مانی ده رکه وتنی ئیسلام، کورد به موسسته قیل له بن ئالای پادشای خو باندا ده ژیان، فتوحاتی ئیسلامی یه کتیک به حسیان ده که ن پیاویکی وه کو «هورمزان» پادشای لوپستان و ئه سفندیار پادشای شه ره زوور و به هرام کوری فه رخ زاد پادشای ئاوربایگان، ئه وانه و چه ند که سیک هه ن که به کۆمه کی ییک «یه زدی کوردیان» کرده شاهنشاه. خولاسه به ییک جیهه تی و راستی و ئیتیفاق و یه ک دلی به سه ریان ده برد. سوخره کیشی هه یچ که سیک نه بوون چونکه دین، پادشا، قیبله، وه ته ن، میللهت، زبان، ژیان، عادات، ئه خلاق یه ک بوو؛ تییکه ل نه بوو له پاش قبول کردنی ئیسلامی مه زاهیب دین، ئاین، تورق، شه عب، جینس، وه ته ن، ئه خلاق، زبان، ژیان تییکه ل بوو لیکن درا ته سه لوتی هه زار توخم و زبانیان به سه ردا هات. ده ساییس عه ره ب، ترک، دین له لاییکه وه لیکی جوئی کردنه وه و بلاو بوون. عوله ما ی کوردستان ییک ییک به ده ساییسی حکومه تانی موخته لیفه له عه سری پیشوودا و ترکی له پاشان دینیان کرده ئالهت. هه ر وه کو ئه مپۆ که له عیراق له نیتو به عزئی روه سایی دینی کورداندا نمونه ی پیشووان نیشان ده دهن و ته سدیقی هه موو ئیدیعیاییکم ده کن. ئه حوالیان له ئاتیدا له فه سلی عه شائر و قه بیله ی کوردان له بن عنوانی «قه ومییهت و میللهت عه شیره تی کوردان» دا هه ریه ک له عه شیره تی خویدا و مه زه هب و ئاین و ته ریهت و خه ریته و زوبان و جوغرافیا و ئه رازیبیان و عه ده دی نفوس و ماهیهت و چلۆنیان ئیداره و ژبانیان و ئه حوالی سیاسی روه سایی مه شایخ و کوره ی ئهو عه شیره تانه دیته به حسه وه. به ئیزنی خودا له به حسی دیانه تی کوردان خلاس بووین دیتنه سه ر عه شیرهت و تاریخی ئه حوالیان له جلدی دووه مدا.

«سه ره سل» سه ره ده و سنووری کوردستان پیش و پاش و خه واس ته بیعییه یی هه رچییک و کوردستانی ئیستایه حدود و سنووری له سه ر ته شکل عه شائیری ته عین کردنی.

کتیبی غونچهی بهارستان دوو جلده ئه مهی تهبع کرا جلدی ئه وه له، جلدی دووهم تهبعکردنی کهوته پاشه وه. جلدی دووهم کتیبه که زۆر چاکه؛ عه شیرهت و قه بیله و شاران و دێهات به تهواوی دهگریته وه. عه دهدی نفوس، مه وقع جوغرافیا، چۆم کیتو، تیجارهت، ژیان عادهت، جل، ئیداره، ئاغا و ره ئیس و تاریخ هیجرهت و ئیسکان و ئه ساسیان و سه به بی نیویان و له ئه رازی مومته له کات دانیشته وان به ده لایلیکی چاک به حس دهکا و به چهند صورته و عه کسان موزه بییه نه. به ته شویق و ته رغیبی هه ندیک له ئومه را و مه زن و کورانی عه شائیری کوردان به دلخۆشی دانیبیه وه شهرت و قه راریان که و ته سه ره وه وس و ئه منیبیه تیشیان دامی مادی و مه عه نوی بو ته بعیان و ئینتشاریان کۆمه کیم بکه ن. له پاش ئه وه که که و ته تبعکردنیان و چهند مه لزه مه یه کم ته واو کرد، ئه و زاتانه هه ره که س له جیبی خۆی کشاوه؛ کۆمه کی پارهیتکیان نه کرد. منیش بی تا قهت و بی ده ست و بی مامه وه به هه ره غیرهت و زه حمهت بوو له بن ته ئسیرات چهند مانعاندا ئه زبه تم کشاند جلدی ئه وه لم ته بع کرد. ئیستاش ته بع و نه شری که و ته تۆته ژیر حه مییهت و مروهت و به ئه نساف منه وهرانی میله تپه رور کۆمه کتیکمان بکه ن ئه و جلدی ما وه ته بع بکریت.

ئه ئه ر و ته ئلیفات و مه ئالیف

۱- «گه وه هری یه کانه تاریخ کوردانه» عیباره ته له چوار جلد: «جلدی ئه وه ل له ئیبتیدای سه لته نهت و سیاسی ئیداره حکومهت مه ده نییهت، سه نایع، خهت، نووسین، موچاره به و ئیستیلا و ته رهقی و ئینقیراز وهضعفیهت و ته واوی ئه حوالیان له سه ره قه ول سه حیح به حس دهکا و میقداری دوو سه د سو ره تی ئه شخاس و ئاسار و ئه بنیهی شارانی کوردستانی قه ده میی تیدایه و دوو سه د و په نجا سه حیفه ی وه کو ئه م سه حیفه یه له ئیبتیدای ئیسلامییه وه تا ئه مرۆ به سییه م جلد ته واو ده بی.

جلدی دووهم و جلدی سییه م و جلدی چوارهم:

تاریخ، ئه حوال، ژیان، دیانهت، ئه خلاق، عادهت، سه لته نهت، ئه مارات، حوکمداران، عه شیرهت، قبا ئیل، تائفه، مه زاهب، ته رایق ئیستیلا، شه رپوشۆر، ته شکلیات و ئینقیراز و ته واوی سه رگوزشته یان و ماجه رایان، تاریخ و ته رجومه ئه حوال پیاوان دینی عوله ما، شو عه را و فه بله سو فان، مشایخ، صۆفیه، مو صه نیفان، مو ئه ریخان و ئومه را و ئاغا وات،

حوکام و مه زنان ئه وانه میلهت په روه ر و مه شهوران که له کوردستاندا پیگه یشتوون و ئیشتیهاریان کردووه سه ره حه د و سنوور و ئه رازی ته بیعی و مه عادن و تیجارهت و زراعه تی کوردستان له ئه وه ل زهووری ئیسلامه وه تا ئه مرۆ که ئه و سییه م جلد هه ش عیباره ته له دوو هه زار سه حیفه زیاتر دیسان به سی سه د و کسو ر سو رهت و خه ریته موزییه نه. عه کسی ئه کسه ری ئه شخاص و شاران و مه نازیرو ئاساری قه دیه ئه وه نده ی په یدام کرد بی تیم خسته وه.

۲- تاریخ کوردستانی ئا ذریایجان له ئه وه له وه تا ئه مرۆ ی، عیباره ته له سه د سه حیفه مزینه به ئه غله ب سو رهت خه ریته و مه نازیرو زۆر چاکه بو کردن و ئه عیانی ئه و جیگایه.

۳- تاریخ حکومه تی سی میران «موکریان و بابان و سوژان» جلدی یه ک عیباره ته له ۱۲۰ سه حیفه له سه ره ئوسولیکه غایهت زه ریف و چاکه کتیبیکی زۆر له تیفه و به فائیده یه.

۴- «ره همنای حه کاکان» کتیبیکه «علمی عه مه لی» کۆلان و ته واوی مه عادن به واسیته ی ئه ده وات کیمیای زۆر به ئاسانی بو ساحیب هه وه سان ره هبه ریکی چاک و مورشیدیکی به فه زله. عکاسی به عز ی مه وا د به ده ستی خۆت دروست ده که ی بی ئه وه ی ئیحتیاجت به فه رن گستان ده بی.

۵- «سه نه عت و فنون» که ره با، غلوانی، ددان سازی، زێرن گری، ئاو پینه سازی، مینا له سه ره ته واوی معادن سابون ره نگی، هه موو مه نسو وجاتییک و زۆر شتی لازمی تیدایه بو هه موو میله ته تی کورد لازم ده بوو هه موو سن فیک ئیستیفا ده ی لیبی ده که ن به شه ست ره سم موزه بییه نه.

۶- تاریخ ئیسماعیل خان «سمکو شکاک» هه فتا سه حیفه یه و چهند عه کسیشی تیدایه.

ئه گه ره هیمهت و حه مییهت بزکی کوره ره ئه سای کوردستانم له سه ره ده بی ته بعیان ده که م با ته واوی کوردستان به زیان و لوغهت خۆیان بیخو پین و ئیستیفا ده ی تاریخ و سه نه عت له سه ره ئوسولیکی کورده واری لیبی بکه ن. بو به نده فه خریکه و شو کرانه ییکه که مؤفه ق بووم به قه ده ر خو م خدمه تی میله ته م بکه م و بو ئه و ذاتانه ش خیرییک و ئیحسانیکه له گه ل میلهت و وه تن و ئه ولادی خۆیان ده که ن. خودا توفیق بدا.

خۆشى و ترشى

له نيو دل و دهره ييكي بي كه سيدا هاوار و بانگيكي به راستيه له
حاليكي ئه فسانه ييدا

دانه ري

سه يد هوسين هوزني هوسيني

مزي دامه زراني يو دانه ري راده گيرت

نه شرياتى: ۵

پوژى دووشه ممه يازدهى محه رهم سالى ۱۳۴۶ = ۱۹۲۶

له مه زره كهى زارى كرمانجيدا دامه زرا

خوشیوترشی

له نیو د ول و دده په یو بیکسیدا داوار وواستگي به راسته له حالېکې افسانه بد

دانهري

دانهري

روزى دانهري دانهري بو دانهري راده گيرت

نشریات :

روزى دوشمه لازه ي محرم سالى ۱۳۴۶ = ۱۹۶۶

له مزره كې زار كومانچې دا دانهري

پیشداستی

به مندالی بچووک بووم شلک و ساوا
گهلی ناز و نیازم بوو له ناوا
همیشه کار و پیشهم ههر له مال بوو
ئه نیس و غه مپه وینم دایک و خال بوو
له بو دلخووشیی و ئاسوودهگی دل
گه لیک خوشده ویستم دایکی کامل
به گیان و دل، ئه وندهی مایلم بوو
له لانکا یا له کولا مه نزلم بوو
خودا رازی بی لیتی، رازی له ویش بووم
له دهرد و ئیشی دونیا بی بهری بووم
ئه ونده ئه و ژنه خووشی ده ویستم
له سهر تهخت و دوو سی دوشهگ ده نویستم
به سه د گوننه چتی چاک بووم ده خه ملی
سهر و میشکم وهکی بوو کان ده گه ملی
به دهنگی لایه لایه وهرده که و تم
به چه پله و پیکه نینیان سهرده که و تم
ئه سهف بو ئه و ده مانه ی شاد و خو پریم
مخابن بو زه مانه ی خووش و هه مدهم
حه یف بو ئه و زه مانه ی رۆحپه روه ر
که دایکم هه مدهم بوو باوک سهر روه ر
وه کو مندالی ساوا ههر ده گریام
له نیو مالان به رۆژ و شه و ده گریام

به وینه ی رۆحی شیرین بووم له کنیان
نه وهک دهنگم به هاتبایی بمردبان
ده میک گوزه ده میک کاشیم ده کرد له ت
ده میک جلکم دری گاه چادر و پهت
ده میک بو دار و شووشه م به رد ده هاویت
ده میک جوینم ده دا ده مخوارد و دهمریت
ده میک دایکم به تووک پیتم هه لده کالالا
ده میکی شیری خوئی پیتم کرد هه لالا
گه لیک جار دهستی بی عاریم دریژ بوو
له نیو ژورا شه روشووم به ریژ بوو
له ترش و شیرنی هه رچیم بدیبا
به گریه و زوری خووم ده مبرد هه چی با
له من دایم ده یانندی چه ند به ها
نه بوو هیچ چاره یی غه یره ز فسانه
ده میک بازی و گه مه و خووشی و ته رانه
گه هیک زاری و گرین قیژه و سه رانه
له په یان و له شیرهت بی ترس بووم
نه بو پووشین و خواردن باری کهس بووم
نه بوو پیی خووشبی ئیشی کم بگاتن
که دهیدی ناله مه و ترشیم ده گاتن
له من زیاتر به دهرد و داخ ئه نالی
له بووم هه ردهم به ئاه و غه م ده بالی
نه راحهت بوو که ئازاری بدیبا م
نه تایی بوو که پیتم درکی بدیبا م
له ههر ئیشم تو زانای ئیزه دی پاک
له سهر به نده تو به خشنده ی به بی باک

ئەگەر تۆمىھەربانى خۆت نەدابا
دەچوو بوون و ژيانم پاكى بەر با
دلئىكى ھۆگىرى تۆدات بەدايك
گرئى خۆشويستنت ليدا بەباريك
لە ژوورى ھەر دلئىكا پەردەيى نوور
بەلوتفى تۆترووسكا وەك چىاي توور
چ چاكى فەرمووه ئەو پىرى زانا
بەھەشت بى جىگەبى ئەو ھەردەمانا
لە ئەو رۆژەي كە ئەمنت ئافەرىد كرد
بەغەيرەز بى شعورى كوانى چىم كرد
خودايا تۆبەزاتى خۆشەويستنت
بەپىوانى بژاردەي ھەقپەرستنت
لە كىردارى بەدم چاوان بپۆشە
لە رۆژى تەنگەتايى مەمخروۆشە
بىەخشە تۆحوسپىن حوزنى موكرىان
بدە پىتى باغ و باغچە و مولك و سامان
غەرەز رۆژانى پىشپىن كارم ئەو بوو
تەمەننايى دلئى زامدارم ئەو بوو
كە لىم دلگىر دەبوو ئەو دايكە چاكەم
نەبوو رىتگاي خالافاندىن لە ماكەم
بەچىرۆك و فسسانە و لايە لايە
دەيانلاواندمەو ئەو كىيژ و دايە
ئەوئەندەي خۆشەوازى و قسە چاكى
لە پەند و شىرەت و چەند گۆنە پاكى
دەيانگوت ھىچ بەدل لىم خۆشەھاتن
بەغەيرەز بزن و مەر چىرۆك نەكاتن

لە بزنۆكە و مەرۆكە و سەربھووردىان
گەلەك دلخۆش دەبووم دەمبىست رەوشتيان
لەويدا ژىنى خەلك و دوژمن و يار
بەچاوى خۆم دەدى ئەحاباب و ئەغيار
رەگەزبان يەك نەبى چۆنە ژيانيان
كە دوژمن چۆن دەبىتە دۆستى جانيان
لەبەر ئەو سەرگوزشتە ژىرى بار بووم
بەحىكمەت تىيگەياندم فىرى كار بووم

بزنۆکه و مهزۆکه

گوتی پیم: دایکی زاناو عهزیم
ببی لیم رۆلهیی شهنگ و ته میزم
له مه پیش چند له میژ بوو بزنه سووریک
سپی بن چهنگ و جوان و رهنگو کووریک
دوو شاخی پیوه بوون تیژ وینهی خه نجهر
وهکو که وتبیته دهست پیای دلاوهر
ردینیکی سپی و دوو بست دریتی
له بن کۆلمه و چه نهی گه رچو دههتی
دهموچاویکی جوان ریش و سمیلی
بهروو وهک عابیدیکی توندوتۆلی
له گه ل تۆمه، بزانه تیگه یشتوو
له نیتو خه لکا به فه زلی وهک ئه رهستوو
نموونهی عیلم و فه زلت ریشی پانه
له بۆ جـهـلبی دلانه، داو و دانه
نیشانهی کار و عیرفانت ردینه
دلی زانا له داخت پر له خوتینه
بلندی و سه رفرازی گهر به ریشه
بزن گه وره ترینی کار و ئیشه
ئه گهر فه زل و ئه ده ب ریشی دریژه
بزن به کتایی ده ره هه ر بیژه
به ریش بیت پیاهوتی و عه قل و جه مالت
حه قیقه ت خۆل به سه ربی وهک که مالت

قسه ی کورت گویدیره زۆر دریتی
به کار نایهت هه تا سووچی بریتی
وه ره تو گه وه هری به کدانه یی پاک
به نایایی وه ده رخه ده چیه بن خاک
بریژه دهر له دهریا فیکری بیکرت
دور و له عل و گه واهیر قهند و شه کرت
له نیتو دوکانی عه تاران خۆشبوو
ده بانسوو مشک و عه نه ر شوخی گولپوو
که ئه و بزنه زه مانیک شادمان بوو
له نیتو میترگ و چه مه ندا بی خودان بوو
به خووشی و سه ربلندی چاک ده چریا
ده گه ریا بۆ له وه ر هه رده م ده گه ریا
هه بووی چوار کاربله ئه و بزنه فه رزه ند
به بوونی وان هه میشه شاد و خورسه ند
به کییک شه نگول ئه وی دی ناوی مه نگول
ئه وانه ناوی کوردین: سه وسه ن و گول
سییه م تیتل ئه ویشدی بیبلی ناو
له به ر خووشی ئه وان شاد و فه ره حناو
وه یه ئه ولاد و ئه موال ئیمتیحانن
ده مییک سوودن ده می دیکه ش زبانن
نه وای بی مال له ده ستدا جاویدان بی
نه فه رزه نده ت له چاکی پایه به نبی
نه دایک بۆ ئه به د بۆ کوپ ده مینئ
نه کوپ بۆ دایکانه غه مپه وینئ
چتیکی بۆت به کار بی ئه ی خیره ده مند
له بۆ تیره و ره گه ز کۆشین له گه ل په ند

به دهست و باسک و قوّل و مالّ و سهروهت
بکۆشی بۆ ژيانی عيزز و شهوکهت
له بۆ بهرزی ههشار به و ريزگاری
زيان و خوویی ميللهت پيشه و کاری
به راستی سهعیی کهی تا رۆژی مهحشر
دهمیئی نامریئ ناوت له دهفتهر
ئه گهر و ازی ئه و عومرت به سههه برد
دهچی ههچی که بووت ره نجت خه تهه برد
له وهختی مردنا ئه ی پیاوی خورسه ند
چیيان لیدی بلی ئه و مالّ و فه رزه ند
له موّلک و دهولهتت بیجگه له کفنت
نه ما پۆشین و جلکت کوانی کردنت؟
له نیو گۆرا به غه بهرزه تۆزه خوّلێک
وه دهستت ناکه وی چبکه ی به پوولێک
به دلّ ئاهان ده کیشی داد و فریاد
ده که ی باسی کرین و کرده وهت یاد
ده لێ فه رزه ندی دل به ندیم له کوئی تو؟
برا و خویش و خزمانم له کوئی تو؟
نه مندالێکه تا جوانیت بداتن
نه خزم و یاره تا کامت بداتن
به بی ناو و نیشان بی دهنگ و بی ناس
له کلیی خوت ئه چی و ئه مری له سه رناس
به لان بۆ میللهتت کۆشای که مردی
هه تا رۆژی هه تا ماوی نه مردی
خودایا کۆمه گیم که تا نه مردووم
وه دی بیتم چت و کاری نه کردووم

هه تا بۆ میللهتی خۆم خزمه تی کهم
به گیان و دلّ له رێیان سه رفری کهم
ئه گهر مردم ده چی ناو و نیشانم
به غه بهرزه تۆ نییه شه کوه و به یانم
به هاوارم و هره ئه ی ره سستگارم
بده دلّ خوازی ئه و قه ومه ی هه ژارم
خو لا سه بز نه که ی فه رخنه نده ئاسار
ده چوو تا خو ی گه یانده بن گه لێک دار
مه رێک هات بوو به دۆست و هه م ئه نیسی
هه موو کاریکی وی بۆ خسته کیسی
هه تا سه ره ما نزیک بوو هه ره شه و و رۆژ
له نیو ئه و می رگه دا بوون بی گره و توژ
بزن رووی کرده مه ر پیتی گوت به یاری
وه ره خانووییکی چاکه یین تا نه یاری
سه به ی سه ره مایه ، باران و کرپوه
نه شیین خو مان به خیتو که یین هه ره له جیوه
له بۆ هه ره جو ره کاریکمان به کاره
بلا ده ست پێ بکه یین بی پوول و پاره
به توندی مه ر گوتی ئه ی شیتی بی هه وش
له سایه ی جلک و به رگی خو می داپۆش
چ ئیحتیاجیم هه یه ده سته که م به قوردا
بکیشم ئه زیه تی دونیا به سه ردا
که بزنی عاقل و دووربینی کارزان
به یستی ، پێکه نی له و عه قلی نازان
به ری خو ی دا به جییه که بزنی زبیره ک
بینای نا خانوومان و دار و دیره ک

به دهستووری ئەکابیر ژوور و هه‌یوان
 به‌خشتی سووری دانا کۆشک و سه‌یوان
 ئەگەر هەر هینده‌ی بزنی‌ک بزانی
 ده‌کۆشاین بۆ ژبانی پاک و خاوین
 ته‌ماشای پاش و پیشی کاروبارمان
 بکه‌ین تا‌کو نه‌مردوین شه‌و له‌ سه‌رمان
 بزوت سه‌رما که زستان هاته‌ پيشا
 مه‌ری ئەحمه‌ق له‌ سه‌رمان جه‌رگی ئیشا
 گوتی: ئە‌ی یاری دیرینه‌م به‌قوریان
 جیگه‌ی شان و سه‌رمکه‌ بده‌ نامان
 له‌ سه‌رما عه‌قل و هۆشم لێ براه
 له‌ سه‌رما هه‌یزی جارانه‌م نه‌ماوه
 بزنی پیتی دا به‌لان جیگای سه‌ری کرد
 به‌شه‌و گورگیکی گه‌یبی دووگه‌که‌ی برد
 سه‌به‌ی هه‌لسا بزنی دی مه‌ر خوراوه
 به‌غه‌یره‌ز پیتست و رپخۆله‌ی نه‌ماوه
 هه‌ینای رپخۆله‌که‌ی کرده‌ گوربیس زوو
 به‌پیتستی ده‌رگه‌که‌ی رپخست به‌ده‌رچوو
 گوتی: ئە‌ی رۆله‌کانی شو‌خوشه‌نگم
 ده‌ری خۆتان گه‌ریده‌ن ناو و نه‌نگم
 ده‌چم بۆ گه‌یا ده‌رک بۆ که‌س نه‌واکه‌ن
 له‌ دوژمن پر حه‌زه‌ر بن نه‌ک به‌باکه‌ن
 به‌سووکی پیتی ده‌گوت: ئە‌ی شه‌نگۆلی من
 مه‌به‌ غافل له‌ مه‌کری دۆست و دوژمن
 که‌ ویستم بچمه‌ کیتۆ گه‌یانی دایه
 له‌ گورگان خۆ بپارێزن له‌لایه

له‌سه‌ر خۆتان گه‌ریده‌ن ده‌رک و بانان
 مه‌بن هه‌یمن له‌ فیلێ گورگی نادان
 له‌ ده‌ره‌وه‌ گورگ دایم کینه‌ جو‌یه
 هه‌میشه‌ مه‌تله‌به‌ی ئە‌و گۆشتی تو‌یه
 له‌ من بێ ترس ئە‌گه‌ر بێ، زوو به‌زوویی
 ده‌تانخوات بێ قسه‌ و بێ رهم‌جووویی
 که‌ من وامزانی پیتی شیت بووم و بیهۆش
 له‌ ئایینی خیره‌د ده‌رچووم ژه‌هرنۆش
 ئە‌گه‌ر بۆمان وه‌دی بێ دوژمنی به‌د
 دلێ وه‌ک به‌رد و بێ شه‌رم و رهمسه‌رد
 به‌زولم و جه‌ور دلێ گرت لیمه‌دا مشت
 نه‌ گیان و مال و دل، دیلی ده‌با گشت
 له‌نێو جه‌رگه‌ی ده‌روومان دایه‌ دوژمن
 ته‌واوی کیشوهری کوردی بگرتن
 نه‌ ده‌توانی ده‌ری خۆت لێ گه‌ریده‌ی
 نه‌ مومکینه‌ ئە‌ویش بێ ده‌نگ ده‌رخه‌ی
 به‌پیاویکی دلیری رۆسته‌م ئاسا
 هه‌یه‌ بۆ کۆمه‌گیت ده‌ست با‌ته‌ داسا
 نه‌ جام‌اسپ هه‌یه‌ ده‌ردت بزانی
 نه‌ ک‌ا‌و‌وست هه‌یه‌ دوژمن به‌زانی
 نه‌ ک‌ا‌وه‌یکت هه‌یه‌ راکا‌ دره‌فشی
 بو‌یراسپ رفیینی تاج‌به‌خشی
 گه‌لێک چاکی ده‌فه‌رموو عاقل و مه‌ند
 بوزرگه‌ مه‌هره‌که‌یمی شیره‌ت و په‌ند
 له‌ هه‌رلا دوژمنان لیت بوون که‌مه‌ینگیر
 بلنده‌ زوو وه‌ده‌ستخه‌ خه‌نجهر و شیر

خوویا چاره‌یی بیچاره‌یی تو
 په‌نایی بی‌کسه‌س و ئاواره‌یی تو
 مه‌ری بی‌شوان و به‌رخ‌ی بی‌خودانم
 بز و کاربیله‌یی بی‌گویی و زبانم
 له‌دهستی گورگ و درنده و ستم‌مکار
 بمانپارینه‌ی رۆژ و شه‌و ببه‌یار
 عه‌زیزم بزنه‌که‌چوو گه‌یییه‌دهشتی
 به‌چریان ده‌رۆیی ده‌یکرده‌گشتی
 که‌ده‌رچوو دایکی گورگی پر‌فروفتیل
 به‌سالتۆسی ده‌هات هه‌روه‌کو‌دیل
 به‌ماته‌ماته‌هات گه‌یییه‌بن‌ده‌ر
 ته‌ماشای کرد به‌چاکی گورگی به‌دغه‌ر
 که‌هاتوودی که‌هوا‌ده‌رکه‌ی ژه‌نیوه
 له‌ترسان‌ده‌رک و بانی توند‌خه‌نیوه
 به‌نی‌ه‌نگ و فسوون و حیل‌بازی
 زبانی خو‌ش و شیرن‌کرد به‌گازی
 که‌ئه‌ی شه‌نگول و مه‌نگول گیانی دایه
 له‌گوانا شیر‌زارم گیای تیایه
 وهرن‌ده‌رگا وه‌که‌هن‌رۆله‌له‌دایه
 گه‌لیک‌ماندووم له‌بۆت‌هیزم‌نه‌مایه
 هه‌تا‌تیر‌شیرۆکه‌م‌کاری‌عه‌زیزم
 ته‌وانای پشتن و بۆ‌چۆک و هی‌ه‌زیم
 ده‌لێ شه‌نگول که‌دایکی ئیمه‌شینه
 تو‌زه‌ردی‌دوژمنی‌ئیمه‌ی‌به‌کینه
 ده‌چیته‌مالی‌خمگه‌ر‌شین‌ده‌کا‌خۆی
 به‌چوستی‌دیته‌وه‌ئه‌و‌گورگی‌به‌دخووی

ده‌لێ شه‌نگول که‌دایکی ئیمه‌ره‌ش‌بوو
 ردینیشی هه‌بوو دوو‌چاوی‌گه‌ش‌بوو
 به‌له‌ز‌چوو‌خۆی‌له‌قور‌خست‌و‌گه‌راوه
 دووباره‌گورگی‌زالم‌هات‌به‌تاوه
 گوتی شه‌نگول: ئه‌ی‌زالم‌که‌دایکم
 سپی‌بوو‌وه‌ک‌کولووی‌لۆکه‌به‌خواکه‌م
 به‌تاو‌باز‌ده‌دا‌چوو‌گه‌یییه‌کووریک
 له‌نی‌و‌قسلا‌ده‌گه‌وزی‌بوو‌سپیی‌و‌ریک
 گه‌راوه‌هاته‌پشت‌ده‌رگا‌به‌توندی
 گوتی‌ده‌رکێ‌وه‌که‌هن‌زووبن‌به‌ره‌ندی
 ددانم‌پر‌له‌گیا،‌گوان‌پر‌له‌شیریه
 ده‌م‌و‌گیانم‌له‌بۆتان‌چاک‌و‌خیره
 جوابی‌داوه‌شه‌نگول‌جه‌رگی‌پر‌خه‌م
 نیشان‌ده‌ده‌ست‌بزائم‌چنگه‌یا‌سم
 له‌وه‌ترسم‌هه‌یه‌بی‌گانه‌بی‌تۆ
 به‌ده‌نگت‌لیم‌خو‌بانه‌دوژمنی‌تۆ
 که‌وه‌ی‌بیست‌گورگی‌پر‌حیل‌سه‌ری‌برد
 که‌لینی‌ده‌رکی‌لابرد‌ده‌ستی‌تی‌برد
 گوتی: هانی‌ته‌ماشاکه‌ن‌بنۆرن
 له‌ده‌ست‌و‌په‌نجه‌ئێستاکه‌ده‌نۆرن
 که‌شه‌نگول‌ده‌ستی‌دی‌کردی‌گرینه
 له‌چاو‌فرمی‌سکی‌ریت‌ئه‌و‌دل‌برینه
 گوتی‌پیتی‌پیت‌و‌ایه‌تۆ‌که‌گورگی
 له‌بۆ‌تیره‌و‌ره‌گه‌زمان‌ده‌رد‌و‌مه‌رگی
 له‌رووت‌دیاره‌که‌بی‌ه‌حمی‌و‌سته‌مکار
 له‌ملتا‌خو‌ینی‌ناحه‌ق‌سه‌ده‌هزار‌بار

ئەگەر دایکم بەشاخی تیژی وەک شیر
 لە جەرگت دا دەزانی گورگی یا شیر
 کە سوکارم بەراستی گەر وەخر بن
 بەیە کەدەستی لە بۆتان رێک بەدەر بن
 سەرۆکان و بزن و نییری لەگەڵ کوپ
 نە شیر و گورگ و ریتی، نە پلنگ دور
 نە هرچ و نە بەرازان خۆ لە پیشیان
 دەتوانن راگرن دەمرن لە پیشیان
 بەلام ئیستاکە هەرکەس چوونە کیتی
 لە مالددا مانەوێ چوار کەس هەتیوی
 کە گورگی حیلەباز مەئیسوس دەماو
 لە شەنگۆلی دەپرسی و دای سالاو
 بەتێ شکتی چەچەیی دایکت چلۆنە
 کەوا گەزەندی لیم، پیت درۆنە
 گوتی پیتی دایکی من پەنجە حەنایە
 بەرەحمە نەک وەکو تۆ بێ وەفایە
 لە بۆمان زۆر بەدلخۆشی دەکوژی
 لە پیسی و عەیب و عارمان چاو دەپۆشی
 گەلێک دەستپاک و خاوتین هیندە مستی
 خەتا و جەور و ستەم نایەت لە دەستی
 دەچیت رەنگین دەکاتن دەست و پاشی
 گەر اوێ دڵ بەکینەیی چاو هەراشی
 لە پشت دەرگایەو دەستی درێژ کرد
 بەنالە و ئاھەوێ دنیای قەرێژ کرد
 دەمێک دەستی بردە نیو کەلینان
 دەمێک زۆری دەدا چوارچێو بەکینان

لە رێسمەیی دەرکی توند کرد چەنگ و نینۆک
 گریژنەیی دوو دەری پاکر بەزۆر سووک
 بەسەد نێرنگ و ئەفسوون و بەھانە
 بەپشت لیتی دا وەبوو دەرگا و کولانە
 لە سەر بەدبین و زالم دەروە کردن
 لەگەڵ نەفسی تەمیز زولمیکە مردن
 کە ریتی دوژمن لە سەر مالت کراو
 ژیانەت مەرگە خەزمت سەرپراو
 لە دەست بێگانەدا هەر کەس کەمائی
 وەکو کۆرپە لە دەست گورگا دەنالی
 ستەمگەر گورگی بێ دینیان کە نۆری
 لە گیانی خۆشەویستیان دەست دەشۆری
 دەلێن کاریلە حەیانە و نەزانیت
 نە دوژمن ناسە، نە چاکە دەزانیت
 ئەگەر پیاویکی زانا وەک ئەوان با
 دەبوو زوو تینگەیشتەبا چی خراپا
 بەلام نە دۆست نە دوژمن دەناسن
 لەبەر کێبەر و حەسەد بێهۆش و کاسن
 لەگەڵ دوژمن رەفیقن دوژمنی دۆست
 لە خۆ ناگەن دەیانگورون لەنیو پوست
 بەراستی گورگ کەوتە نیو هەژاران
 پەلاماریکی بردە بەرخی جارن
 لەگولتینە خزا زوو کاکە شەنگۆل
 لە تەندوورا وەشیرا گیانی مەنگۆل
 بەچەنگو دەم درێ تیتل خوراچوو
 بەلی کرد بێبەل و خواردی و بەدەرچوو

وهرن ئەى قەومى مەزلووم هوشيار بن
 له گورگى ناگه هان په رههيز و كار بن
 كه بيكهس بوو دهيانخۆن گورگ فه رزه ند
 له دهستو دهرده چى روحى جگه ره بند
 له بو ت دى دوژمنى پر مه كر و حيله
 ده گاته نيو ژن و مندال چوسيله
 وه كو گورگى ك به چنگ و كه له به و دم
 ده خنكىنى له بو ت گا و بزن و يه كسم
 نه دهستى كه له گه ل ئەو بى و به شه پر بى
 نه پى پى چووين هه يه هه له بى و به ده ربى
 به فیتنه و حيله بازى يه ك له دووى يه ك
 ده گيرين و ده چن هه ره كه به ده ست يه ك
 له سه حرا چون گه راهه بزنى هوشيار
 كه وا ژوور خالييه نه كو پر نه ديار
 نه شه نگوول و نه مه نگوولى دياره
 نه قاپه و كه وچكه نه خوانچه پاره
 به ده نگی به رز بانگی كرد و گريا
 له خو ي دا شين و دادى كرد به هوريا
 له گولبين ده كه وت شه نگوول به نووزه
 له نيو ته نديووريدا مه نگوول كرووزا
 وتى ئەى داىكى دل سووتى جگه ره غه م
 مه پرسه چن به سه رهات بى تو يه كدم
 له ده ست گورگى له عىنى به د سه ره نه نجام
 به ناخى ته رزىا چى ناوى به دنام
 ته وه نده ته زيه ت و جسه ورى منى دا
 به كاك و خوشكه كانم سه د ته وه ندا

به چه ند حيله و درۆ و رهنگ هاته پيشى
 له كن ئەو مه كرى شه يتان بوو به پووشى
 هه تا ده ركى وه كرد ئەو گورگى كافر
 نه ما روژى ژيان و تن هه موو مر
 به په نجهى زولمى ئەو چوو كاكه تى تل
 به خو تىنى كرده ره نگين داده بى بل
 له ترسا چوومه نيو گولبىنى ته ندوور
 هه تا گيان بى له ئافات و به لا دوور
 نه مردم سه د خراتر بووم له مردن
 كه كاكه و داده يى منيان ده بردن
 كه بى سىتى ئەو به لايه بزنى عاقل
 به هاوار كردى گابور داخ له سه ر دل
 كه داخم بو تو تى تل پاره جه رگم
 له بو بى بل نه ماوم يا خوا مه رگم
 به هه رده م غه مره و پىنى من به قورىان
 به شه و غه مخوار و يارى من به قورىان
 ره فى قى دل گوشا كانم بمر دبام
 نه وه ك وام بى سىتبا يانه به به رد بام
 له كو تى ئەى تى تل و بى بل له دا بى
 ئە نى سى روژگارى باب و دا بى
 به شه و هه مده نگ، روژ ئارامى گيانم
 ژيان و كو رپه له ي من شير له گوانم
 وه ره ئەى تى تل دايكت له كو تى تو
 چكۆله و قشپالانه ي من له كو تى تو
 له كو تى ئەى زينه تى دامى تى دايكت
 له كو تى ئەى غونچه يى بى سى تانى دايكت

وەرە ئەى شوخوشەنگى مامزى من
 وەرە ئەى چاۋ ھەلئۆى رەوكەھوى من
 كچم بىبل كورى شا لايقىت بوو
 كورم تىتل كچى شا عاشقىت بوو
 چ غەددارىكە ئەو زولمەى لە من كرد
 ستەم كىشتى نەمامى وا قەلەم كرد
 ئەگەر گەردوونى ئەجزات كوت بەكوت كەم
 ئەگەر شىرى فەلەك بى گۆشتى لەت كەم
 ئەوھى گوت دەرکەوت چوو بانى رىوى
 گوتى: ئەو كىيە سەربانم دەپپوى
 دەلئ ئەوھ من منم منمن منۆكە
 دوو چاوم پىئوھىە زۆر بزىزۆكە
 دوو شاخم پىئوھىە تىژ وەك رەمۆكە
 دوو گوتى گەورەم ھەيە پان وەك برۆكە
 بزەنم كىيە خواردى تىتلى من
 دەبى زوو بىتتە مەيدانى شەرى من
 ئەلئ نەمخواردووھ من تىتلى تۆ
 نەدئمە پىشى بۆ جەنگ و شەرى تۆ
 لەوى رۆيشت و بۆ بانى گورگ چوو
 تەپە و سەمكۆلى دەست پىكرد و ھات چوو
 لە خوارى گورگ بانگى كرد بەھاوار
 بەبى ترس و خەوف خونخوارى غەددار
 گوتى: كىيە لە سەربانم دەچى و دى
 تەپا تەپ بۆ چىيە بى عەقلى بى جى
 بزى وەك ھور قىيىژەى كرد و پاسا
 گوتى: ئەى گورگى پىسى ھەق نەناسا

لە بۆ چى خۆت وەشارد و چوويە لانه
 وەرە دەر بۆم مەھىنە ھىچ بەھانە
 لە بۆ خواردت تۆ تىتل و بىبلى من
 لە بۆ بردت جگەر پارە و دللى من
 بللى بىچوولەكانى من لە كوئىنە
 بللى مندالى شىرخۆرم لە كوئىنە
 وەرە تا داخى خۆمت پى برپىژم
 زگت بدرم لە خوئىنت ھەلبكىشم
 بە تۆلەى تىتلىم چاوت دەرئىنم
 لە باتى بىبلىم پىستت گورپىنم
 كە بىستى لىدوا ئەو گورگى بەدخوو
 لە نىو مالى دللىدا كردى ھوھوو
 كە ئەى نازان تو چەندە ھەرزەبىژى
 لەبەر بى عەقلى مەستى و گىژ و وىژى
 دەرپىژى ئاخىوداخذت دوور بەدوورى
 لەوان لاف و گەزافان ھىچ نەبوورى
 ئەوئىستا پىت نىشانندەم ھالى تىتل
 ئەتۆش داوئىمە نىو چالاوى بىبل
 ئەوھى گوت گورگ لە مالى خۆى بەدەرچوو
 خەتاي كرد چونكە رىگاي بۆ خەتەر بوو
 بزى شىرى لە مل كرد و مەتالى
 لە بۆ شەر شاخى خۆى تىژ كرد و مالى
 لە بۆ شەر چوونە مەيدان ھەردوو دوژمن
 وەكوشىر لىكخورپىن بىرى تەن و من
 دوو لا وەك پىل گەرانە نەعرەكىشان
 بەوئىنەى ھەورى نىسانى خرۆشان

له بۆ يەك كوشتنى دليان دەجۆشا
 زرى و خەفتان و پۆلابان دەپۆشا
 بەنەعرە و قىژە مەيدان پر له دەنگ بوو
 دراوسى و خزم و خۆبشانيان وەخر بوو
 دەلئين ئەو كيشە يەى هەنگۆ له مەيدان
 تەواو نابى وەرن بۆكن سەه رۆكان
 بەعورف و عادەتى تيرە و پرەگەرتان
 وە دەستخەن تۆلەبى كارى له سەرتان
 چ حوكمى دا بەهەنگۆ حاكمى شەرع
 وەرن هەردوو تەرەف گوى بديرنە سەر شەرع
 بەداده رىكويىكى هەر ژيانى
 نەپرسىنە دەرۆخى دوودەمانى
 ئەگەر پرسين و يارى و يەكدلى بوو
 نە گورگ نە شير و رىوى تەرىبوو
 قەرارى ئەهلى ئاوايى بەجارتىك
 درا سوبحەى پرۆينە تەك بەكارتىك
 بزن گەرياو مالى و شيرى دۆشى
 له بۆ يارى هەوينى كورد و پۆشى
 گورگ ترسا له قازى چا و بەسورمە
 كە چاوى پىكەوى بىكاتە سىرمە
 دەزانى پىاوى عاقل بز هەژيرن
 له زولم و ناحەقى هەر گورگە ژييرن
 دەلەرزى گورگى خاين لەو قسانە
 نەما رىگاي هەلاتن نە بەهانە
 دەلئين هەمبەهانە يەكى پر له با كرد
 دوو دانە نۆكى خستى و دەركى بەند كرد

چووە كن قازى سۆزى بەر بە يانى
 گوتى: قوربان ژ بۆ تەم تووتن ئانى
 ئەمە تووتنىكى چاكە و بۆنى خۆشە
 كە بىكىشى دەلئى عەتر و بنەوشە
 لە شاوور و شۆ نيرىم لە يەكدان
 گولوم لى رشانە و كردمە هەمبان
 كە قازى كردبەو دەركى هەمبەهانە
 لە پر دەرچوو لە چاوى دا دوو دانە
 بەجارتىك هەردوو چاوى كوئىر دەبيتن
 رقى گورگى له دلدا زۆر دەبيتن
 بزن هەلسا هەلى گرت ديزەلىك ماست
 بەديارى بردى بۆ قازى و تكاى خواست
 دەلئى قازى: كە گورگى ما يە فیتنە
 بەنۆك دوو چاوى كوئىر كردم چ گوتنە
 دەلئين هەندىك لە ماستى دا لە چاوى
 هەلات روون بۆو دەيدى زۆر تەواوى
 ئەوئىستە حيله شەرعىك ساز دەكەم من
 نەمىنى رپى قسە بۆ گورگى دوژمن
 بەحوكم و ئايىنى حەفتا و دوو تيرە
 دەدەم فتوا كە كوشتنى گورگ خيترە
 ئەمە رۆژتەكە وەختى ئىنتىقامە
 دەبى ئەم رۆكە ژينى كەى تەمامە
 بەهەر حيله و فرۆفيلتەكە ئەى بز
 لە بۆ مردنى قسوور ناكەى تە هەرگيز
 لە ئاسن جووتە شاخىكى نەبزا
 سەرى تير كرد و چەندى مالىومشت دا

دوو شاخی کول لبادی بۆ گورگ کرد
وتی بۆ کوشتنی گورگم شهرع کرد
به تالووکە نویسی قازیبی قاقه ز
له بۆ جه لیبی گورگ هینانی بوو فه رز
که هات ئەو گورگی زالم خایینی دین
له پۆتراکیان به ست شاخی لبادین
هه موو مندال و گه وره ی شار وه خر بوون
سه روک و پش سپی هه ند خو ش و گه ربوون
گورگ دوو چاوی زه ق کردن له بزنی
به توندی تیی خو پری تو چی نه بزنی
له بیرتان چوو به شه و لوورهم له شاخان
هه موو شه و ژان و برکم بوو له داخان
هه میشه پارووی من بوو، پاک و پیسوو
برپسن چه نده، هه ر خاوه گوریسوو
که بۆم هه لکه وتبایه بوو ده هاتم
یه کیکم لی ده خو اردن، هه لده هاتم
له میری خو بکه شهرم و هه یایان
مه به مایه ی شه روشو پ و هه رایان
له گه وره تا چکو له هه ر خو راون
له ده ست تیره ی گورک مردوون و نه ماون
ئه وسته حالئ پیشووت پئ نیشاندهم
به گازیک خو م و خو ت پئ نشاندهم
له پیشدا سه د هه زار فیلم ده دیوه
به شه و تاکو ده گه یه جنسی ئیوه
هه نووکه رۆژی روونه و ئه مری قانون
له پیش چاوان له تت که م سپله یی دوون

وتی بزنی زرنگی دل بریندار
ئه مه مهیدانی جه نگه شیتی غه ددار
له بۆت مه علووم ده که م چۆن بی ژیان
نه ره حمت پینه که م ناده م ئه مانت
دزی رتیگر شه قی پر مه کر و حیله
هه میشه زو لم و خو ئن خواریت وه سیله
نه رۆژی جه وره ئه مرۆ، نه فر و فیل
به شاخیک پیت ده لیم گو لی وه یا دیل
گه لیک لاف و گه زافیان کرد له یه کتر
به سه ر یه کدا گو رین دوو پیای شه رکه ر
به نا کاو لیتی دا بز دوو شاخی سه ر در
ده لیتی بردت له کو پیکدا له ئاو پر
به شاخ ورگی در ی هه م له تله تی کرد
له نیو جه رگ و هه ناوی کوتکوتی کرد
له نیو ریخو له ده رکه وتن دوو فه رزه ند
که تیتل و بیبلن ئه ولادی دل به ند
ئه گه ر زو لم و جه فا هه ر که س که کردی
به بی شهرم و هه یا و ئه ندیشه کردی
به چاوانی ده بینیتن جه زایان
ده بی رۆژییک به پاداش گا هه موویان
خراپه هیچ مه که تا به د نه بینی
مه چینه تو ی به دی تا درک نه بینی
ئه گه ر هه رکه س دلکی پر جه فا کرد
له ئاخردا ده زانی چه ند خه تا کرد
له گه ل جنست مه که زو لم و جه فا قه ت
ئه گه ر لیت دن له ریگادا به بی له ت

ئەگەر کارىكى ناچىزەت لە خۆدى
 لەبەر بى عىلمىيە تىبگە نەفەوتى
 كە زانیت عىلم و عىرفانت تەواو
 مەدە رىگا بەزولمىكى كە ماو
 كەگورگىك لیت بخوا مندال لە مالى
 تە تە دبىر بىكوژە يا هەر بنالیس
 كە تە دبىرت هەبوو زالم چەوا كا
 دەگەوزى وەك ئەسىرانت لە خاكا

***

ئەوهم رىكخست كە تا مندال بخوتىن
 بزانت زىن چىيە لىي رانەمىن
 بز و ئەو گورگە بۆم بوونە بەهانە
 نمونەى ژىنى كوردانە فەسانە
 كە تا مندالى كورد هەر شىخ و گەورە
 بزانت تىبگەن هەرچەندى جەورە
 ئەوئەندەى مىر و مەزن و كاربەدەست بىت
 خراپى و چاكەبى مىللەت لەوان دىت
 لە كارى گەورە چاوى خۆ دەپوشن
 لە هىچ وپووجى وەك مەنجەل دەجوشن
 عەدوومان گورگە مىللەت بزى و كارىن
 لە ژىر چەنگالى جەهلا زارخوارىن
 لە خۆمان روودەدا ئىمەين وەسىلە
 دەلىلى گورگ و مەكر و فىتل و حىلە
 وەكو بزنىك نەشىن حەقمان بخوازىن
 لە مەيدانى خودىدا شىر و بازىن
 ئەگەر گورگىك بخوا پەنجا هەزار كىژ
 هەموو بىدەنگ دەبن هەروەك ژنى پىژ

كە ئىو دەنگ نەكەن خۆ رانەستىن
 دەبى بىرن هەمووتان خۆ پسىن
 رەئىس و عىل و مەئمووران و خواوئەند
 لە بزى و گورگ بگرن عىبەرەت و پەند
 بەبىدەنگى و پەرىشانى كە خەوتن
 نە عىلم و مەعرفەت نە پىشكەوتن
 لەگەل يەك كىبىر و بوغز و يەك نەكىشان
 بزۆتى ئاورن بۆ زام و ئىشان
 هەموو دنيا دەبىتە گورگى خونخوار
 وەكو دووگى مەپن نەك بزنى شاخدار

***

تەواو بوو بەيارى خوا

رواندز لە مزرەكەى زارى كرمانجى دامەزرا - ۱۳۴۶

كتىبانىكى كە لە گەرەكى مزرەكەى زارى كرمانجى لە رواندزدا دامەزران و دەفرۆشپىن:

قران

- * پىشەواى ئاين ۴
- * عەقىدەى ئىمان ۱
- * ئەحمەدى ۲
- * كەلەباب ۱
- * غونچەى بەهارستان ۴
- * خۆشى و ترشى ۲
- * دەورى سەلتەنەت و مېژووى سولتان شوجاعباز ۲

***

كتىبانىكى كە لە ژىر دامەزراندان:

- * مېژووى بنەمالەى سەلاحەدىنى ئەيووبى.
- * مېژووى رواندز و مىرانی سۆران.

ٲاورٲكى ٲاشهوه

(به ندى دووههه)

حكومه ٲى به رزه كانى

كرده وهى خٲوى زارى كرمانجى

سه ىء هوسٲن هوزنى موكرىانى

ٲ٠ ى ٲه مووزى ٲ٩٢٩ / ٦ ى موهره ٲه ى ١٣٤٨

ٲوانءز له مه زركه ى زارى كرمانجى دامه زرا

(نه شرباٲى زارى كرمانجى ١١)

مکتبہ اسلامیہ افریقیہ

(بہ تہدی دوہم)

* حکومتی بہ رزہ کافی *

* کردہ وہی خیوی زار کرمانجی *

مکریانی

—»»«—

۱۰ نومبر ۱۹۲۹ ۶ محرم ۱۳۴۸

« رواندز لہ مہزرکھی زار کرمانجی دامہزرا »

(نشریات زار کرمانجی ۱۱)

سهر بهوردی هه لوان و دینه وهر

دینه وهر: له بیست فرسه خ زیاتر دووری هه مه دان هه لکه وتووه. له دوری مه دهنی نیسلامدا شاریکی گه وره و خوښ و ناوا بووه، هه ووه کو له سهر بهوردی عوله مایاندا دیتته گوتن، گه لیک پیاوانی گه وری تیدا پهیدا بووه. نهو شاره نه مړوکه ویرانه یه. شه مسه دین سامی له یاقووتی هه موی ده گپرتته ووه که نهو شاره سچ چندانی هه مه دان گه وره بووه.

هه لوان: یه کییک له شانری گه وره و به ناوبانگی کوردان بووه له شاره زووردا سه دو نه وهد کیلومه تره و له رۆژه لاتی به غدا واقیع بووه. شاریکی گه وره تر له به سره و کوفه و سامه را و به غدا (؟) بوو. کاوله کانی له سهر ریگای به غدا که بۆ کرمانشا ده چی له که نار یه کییک له چومه کانی «دیاله» هه لکه وتووه. گه لیک کانی گوگردی هه یه. هه نجیری گه وره و چاک و هه ناری بچ وینه و باشی هه یه.

له گه لی و دۆلئیکی ریگای پیدایه ده چیتته نیو شاره ووه. دوو دار خورمای به ناوبانگی هه بوو که هه موو شوعه رایانی نهو ده مانه پتیمان هه لگوتووه. نهو شاره له پیش نیسلامه تیدا به گه لیک زه مانان هه بووه.

له چاخی هه زه ته عومه ردا، هاشیمی کوری عه ته به که زاوای سه عدی وه قاس بوو، به سولح له سالی ۱۹ یان ۱۷ دا گرتی؛ نهویش زور چاخان حاکمی بوو. گه لیک عوله ما و زانا له هه لوان ده رچوون له جیگای خویدا باس ده کرتین.

یه کییک له عوله مایانی ئینگلیز «راو لنیسو» ناو، له ویرانه و کاوله ی هه لواندا چهند جیگایئیکی کۆلی بوو؛ ئاساریکی زوری کوردان و نیسلامانی لی ده رختبوو. له گرتنی نهو شاره هه تا چاخی ده رکه وتنی حکومه ته تی به رزه کانی، له تهرهف والی کوفه ووه به ئیداره ییکی تاییه تی راگیرا بوو.

به ندی دووه م

میژووی (ته ریخ) هوکمدارانی دینه وهر و شاره زوور

(۳۳۰-۴۶۰ هـ)

یه کییک له میران و گه وره ییکی کوردی شاره زوور ناوی نه میر حوسین بوو. له نیو کوردستانی شاره زووردا فه رمانه وایی ده ست پیکرد و له هه موو لایه که وه کوردی ده وروپشتی له خوی کوکردنه ووه. له سالی ۳۳۰ هـ دا ته پللی سهر به خو بی لیدا. هیتندیک جارن له دینه وهر و گه لیک چهلان له شاره زووردا هوکمداری ده کرد. له هه موو خاکیکدا میر حوسین به رزه کانی ناوبانگی [ده را] کرد و به سه خاوه ت و به خشیش و به نازایی و زرنگی خوی نواند و رۆژ به رۆژ هتیزی پهیدا کرد و سوپا و چه کی فره بوو. زهوی و خاکی گه لیک که وته ده ست و پۆل پۆل کورده واری په نایان بۆ ده برد و ده بوونه ژیر فه رمانی.

نه لموقته فی بیللا ئیبراهیم خه لیفه ی عه باسییان که وته نه ندیشه و بیره وه، له شکرئیکی قورسی رییکخست و له ژیر فه رمانده ی ناسروده وه ی وه زیری خویدا نارویه سهر نه میر حوسین به رزه کانی. له بیکه مین شه ردا له شکرئی خه لیفه شکا و زور به شپرزهی و په ریشانی که میکی رزگار بوو و گه راوه به غدا و گه لیک نه سباب و تالان که وته ده ست نه میر حوسین. نه میر حوسین به و سه رکه وتنه به هیزتر بوو، پیاوه کانی زرنگترین ده ستخست و چاویان له شه ر ده کراوه [و] ترسیان نه ما. نه میر حوسین له شکرئی نارده سهر چهند قه لایانی شاره زوور و کردنیه له شکرگا و له پاش نهو شه ره نه میر حوسین زل بوو؛ له شکرئی رییکخست و بناغه ی هوکمداری قایم کرد. جار به جاری له ده وروپشته وه جیگای فره ده کرد و له شکرئی زور ده کرد و قه لا و کونگرانی توند و سه خت ده کرد، هه تا به جاریک خاکی هه موو شاره زوور و دینه وهری به ده وروپشته وه خسته ژیر په نجه یه وه و فه رمانده ی له سهر هه موو شار و قه لایانی دانا؛ سهر ره قانی نه رم کرد. که سیکی له و خاکه دا به رابه ری بکریا نه مان.

له سالی ۳۳۸ هـ دا موعیزوده وه ی بووه یه له شکرئیکی گرانی هه لگرت و چووه سهر

ئەمىر حوسپىن؛ ھەردوو لا بۆكۈشتار رووبەرووى يەك بوون. لە پاش گەلىك كۈشتار و يەكتر قىرگىن، موغىزودەولە بەناچارى ماملەتى خواست، بەنا بەدلى و پەرىشانى گەپراوہ. بەلام ھەتا سالى ۳۴۰ ئەمىر حوسپىن لەگەل شەر و شور و كۈشتار خەرىك بوو؛ ئاسوودە نەبوو. لەو سالىدا ھەسنەوى كورى خۆى كرده سەر كردهى سويا و نارديه سەر سنوورى دىنەوہر، لە پاشى چەند جىگايىكى دىكە و دەستەپىنان بەشاد و دلخوشىيەوہ گەپراوہ دىنەوہر. ھەمىشە لە بلند بوون و گەورەبى دەكۆشان و تخووبى زەوى و خاكى بەردەستىيان لە دوژمن دەپارازت. ھەتا سالى ۳۴۸ ئەمىر حوسپىن بەرزەكانى بەنامرزشى يەزدان شاد بوو؛ ھەسنەوى كورى بوو بەھوكمدارى شارەزوور و دىنەوہر.

ھوكمدارى ھەسنەوى كورى ئەمىر حوسپىن

كە ئەمىر حوسپىن بەرزەكانى لە سالى ۱۳۴۸مرد، ھەسنەوى لە دىنەوہر بوو. بەلەز ھەموو لەشكر و سوياھى لەسەر خۆى كۆكردهوہ و لە جىگاي بابىدا بوو بەھوكمدار و ھەموو خاكى لە ژىر دەستىدا بوو. گەپرا قەلا و جىگايانى دامەزراند و گەپراوہ دىنەوہر.

موغىزودەولەى بووہى كەلىنى دەستكەوت و لەشكرى شەركەرى لەژىر فەرماندەى نەيال گۆشدا لە عارەبانى ھەمدانى تەعلەبى لە مووسلەوہ ناردە سەر شارەزوور. ھەسنەوى لە رۆژاواى ھەولتەر پىشوازى كردن و گەيشتنە ئەوان و ھەردوو لا سازى شەر بوون و بەگژىبە كدا چوون. لەشكرى نەيال شكا و بەپەرىشانى گەپراوہ مووسل. لەو شەرپەدا گەلىك تالان كەوتە دەست ھوكومەتى كوردان. موغىزودەولە كە لەو ئاگادار بوو، قوشەنىكى رىكخست و لە بەغداوہ ناردى سەر دىنەوہر و گەلىك دىھات و ئاوايىيانى تالان كرد و سووتاندنى و زۆرى ئەزىبەتى كوردان دا. ھەسنەوى لەولاوہ بۆ پىش پىگرتنىيان لەشكرى ناردە دىنەوہر؛ بەلام بەخت يار بوو. لەولاوہ روكنودەولەى بووہى كۆمەگى لە موغىزودەولە خواستبوو كە بچىتە سەر كوردەكانى «گورگان». چونكە روكنودەولەيان شەپەرزە كرد بوو. موغىزودەولە لەبەر ئەو ناچار ما بىناى ماملەتى لەگەل ھەسنەوى دامەزراند و بەشەرتى ئەمە كە لە خوتبەدا ناوى موغىزودەولە بخوتىندىتەوہ.

ھەسنەوى كەلىنى دەست كەوت و لە ماملەتكردن جىر بوو، لە پاش گەلىك ھەپەشە و چاوپا، موغىزودەولە چەند گەورە و سەردارانى بۆ تكا و پارانەوہ ناردە لای ھەسنەوى و ۵۰ ھەزار دىنار و دراوى ماملەتانە بۆ ھەسنەوى نارد. لەسەر ئەو ھوكومەتى كورد و بووہىكان بوونە سوپىندخۆرى يەكتر و گرتى دۆستايەتىيان گرتدا.

لە سالى ۳۵۶دا ھەسنەوى لەگەل عىزودەولەى كورى موغىزودەولە نىوانىيان تىكچوو، شەرىكى قورسىيان كرد و عىزودەولە شكا و جىگا و جەلالى ھەسنەوى زىادى كرد و مال و دەولەت زۆر بوو. لە ھەر چوار كەنارەوہ خاكى فرە كرد. گەورەبى خۆى بەھەمووان نواند؛ زەبەردەستى و ئازايى كوردانى نىشان بەدۆست و دوژمن دا. نەيارانى چاوترسىن كرد.

لە سالى ۳۵۷دا بەختىارى دەيلەمى بۆ رىككەوتن لەگەل كوردستانى شارەزووردا چوہ نرىك تخووبى كوردستان و لە ھەسنەوى گىپراوہ كە ھەز دەكەم پىكەوہ رىككەوين. پىوانى زانا كەوتنە نىوان و لەسەر چەند ماددەبەك رىككەوتن. بەختىار چەند دىاربىيەكى نرىك گرانى پىشكەش بەھەسنەوى كرد؛ بوون بەدۆست. لەودەمەدا تەعلەبى ھەمدانى لە تەرەف مووسلەوہ تەماى سەركىشىيە ھەبوو؛ ھىندىك رەوەندى عارەبانى لەسەر خۆى گرد كوردبوونەوہ كە بچىتە سەر مووسل. عىزەدىن بەختىار لەو بابەتەوہ داواى يارمەتى لە ھەسنەوى كرد. ئەو پىش بەشەرتى كە سنوورى ھەتا سەر «زاب» فرە بكا و زىيى بادىنانى نىوان مووسل و ھەولتەر تخووب بى. لەسەر ئەو پىكھاتن.

ھەسنەوى بەلەشكرى كوردەوہ چوہ سەر مووسل. تەعلەب كە واى زانى روو بەبەغدا ھەلات. نايب بەختىار كە لە بەغدا بوو بەو كەالت دانىشتبوو، بەلەشكرەوہ بۆ تەعلەب دەركەوت و بەپەكەم ھەلمەت تەعلەبى شكاند. لەولاشەوہ ھەسنەوى و بەختىار كەوتنە دووى تەعلەب و ھەلبانىرى و ھەتا لە شارى «رەقە» يان پەستاوت. ھەرچەندە عەشپەت و رەوەندى عارەبىيان كەوتە سەر رىگا پەرىشانىيان كردن، لەولاوہ بەتالانىيىكى بى ژمار گەرانەوہ مووسل و حدودى كوردستان لە رۆژئاواوہ بوو بە زىيى بادىنان.

ھەسنەوى بەفەتخ و زەفەرەوہ گەپراوہ ھەولتەر و كاروبارى ھوكومەت و مەملەكەتدارىيە ئەو جىگايانەى رىكخست و دەورەبەكى بەشارەزووردا و گەپراوہ دىنەوہر.

روكنودەولەى بووہى لە موغىزودەولە بەختىار و ھەسنەوى كە كرا بوو، دلگىر بوو؛ لەشكرىكى كۆكردهوہ و لە سالى ۱۳۵۹دا لە ژىر فەرماندە و سەردارى عەمىدوہزىردا ناردى سەر ھەسنەوى تاكو بەھەر جۆرىك بى، خاكى شارەزوور و دىنەوہرى لە ژىر پەنجەى ھەسنەوى دەرخوا و بنچىنەى ھوكمدارىيە بەرزەكانى فرتدا.

ھەسنەوى كە ئەوہى بىست دانىشورەانى كۆكردەوہ و چلۆنايەتى دوامايى ئەو كارەى لى خواستكە چۆن بكنە كار نەكەوتتە شەر و كۈشتار. ھەموو گەورە و بىرتىبەكانى دەست و پىتوہندى ھەسنەوى لەسەر ئەمە قەرارىيان دا كە شىر و خەنجەر وەشاندن بۆ ئەمىرەكەى

حکومەت بە چاک ناییتە بەرچاوان و وا چاکە بە نوازش و دلداری روکنو دەوله له فیکری شۆرش وەپاش بخەن. بۆ ئەوێ دوو پیاوی زرنگیان هەلبژارد و ناردیانە کن روکنو دەوله و بە ناوی تەدبیر ناگری فیتنەیان کوژاندەو و روکنو دەولهیان لەوێ گێراوێ پاشی.

حەسنەوی حوکمداریکی بە ئیدارە و خێرخوا و میلەت پەرور و زرنگ و بێر تیش بوو. خاکیتی بە دەولهت و حەشەم که له ژێر حوکمیدا بوو ئەمانە بوون: «ئاھواز، خوزستان، نەھاوێند، ئەسەد ئاباد، دینەوێر، شارەزور». حەسنەوی بە دراو و سەرما یە و ئەسپاب و لەشکرێکی بێ ژمار و پێککەوتوو لەسەر ئەو زەوی و شارانە حوکمفرما بوو. بە تەدبیر و مەشورەت بەخۆنواندن و هەرەشە و بەخشش و داین و بە ئازایی و زرنگی خۆی، پەغیە تپەرەری دەکرد و مەیدانی دەستدریژی له دوژمنان بریبوو و هەموو دراوسێکانی بە چاکە پادەگرت و نەیدەهێشت دوژمنی بۆ پەیدا بێ و حکومەتییکی ئازادی (مستقل) دامەزراند و خوتبەیی لەسەر مینبەران بە ناوی خۆی دەخوتیندەو و سکه و پارەش سەر بە خۆی هی خۆی بوو کە سێکی نە دەناسی.

له ساڵی ۳۶۷دا بەختیاری بووێه له دەست عەزودولدهولهی ئامۆزای له بەغدا دەرکەوت و هەللات و پەنای بۆ حەسنەوی برد. ئەویش هەرچەند بۆ بەرەیی کاری خۆی پێگای دا، بەلام یارمەتی نەکرد. نە یال گوش له گەل حەسنەوی پێککەوت که: لەشکرێکی بداتی له گەل عەزودولدهوله بە شەر بێن. ئەگەر سەرکەوتن چەند پارچە بەک زەوی له خاکی هەمەدان بخەنە سەر حکومەتی بەرزەکانی. بەو مەرجە حەسنەوی سوپاھێکی بەراو کرد و لە ژێر سەرداری «ئەبو نەجم بەدر» ی کوپیدا پێکی خست و بەختیاریشی له گەل خست و چونە سەر عەزودولدهوله. له و لاوێ عەزودولدهوله هات و پێشی پێ گرتن و شەر دەست پێکرا، «بەدر» زۆر خراب شکا و بەشپێزی گەراوێ. بەختیار کەوتە دەست عەزودولدهوله و بە ئەزەبەت کوژرا. نە یال گوش بە هەزار مەرارەت و دەر دەسەری پزگاری بوو و گیانی له مردن پەها کرد و خۆی لهو گێژاوە دەرھاوێژت و هەللات. لهو شەرەدا زۆر کوژران و چەند سەرداریک نەبوون بوون. بەدر و چەند سەرکردە بە پەرتیشانی دەر باز بوون و روو بە شارەزور هەللاتنە پاشەوێ.

بەلام ئەو شەر و کوشتارە سوودی کوردانی تیدا بوو؛ چونکو بەو شەرە شۆرش کەوتە عیراقەو و عەزودولدهوله چوارچاو کرا و نەدەپەرژا روو له کام لا کا. حەسنەوی لهو فرسەتەدا ئیستفادەیی ئەمەیی کرد که خۆی بە چاکی کوژدەو و هەموو دەر و پێشی

سەر حەدانی خۆی بە لەشکر قایم کرد و پوژ بە پوژ لەشکری زیادیی دەکرد و بۆ هەلمەتییکی دیکە خۆی ساز دەکرد. زیاتر له خۆی ئاگادار بوو و هۆشییکی هاتەوێ بەری.

عەزودولدهوله بە سەرکردەیی «ئەبولوفا» لەشکرێکی قورسی له مووسڵەوێ ناردە سەر شارەزور و بە پەرتیشانی و بلاوێیی گەراوێ مووسڵ و گەلێک زەرەر و زبانی لێ کەوت. شارەزور بوو بە نەشیمەنی لەشکر و قوشەنی زلی کوردان و هەمیشە سوپاھێکی زەبەر دەستی ئازای له گەلێک قەلا و شارانیدا دادەنیشت. حەسنەوی بە سەر بەستی و ئازادی هەتا ساڵی ۳۶۹ حوکم فرمایینی موسڵە قیللی کرد. حەسنەوی له ۳ پەبیبیی یەکی ساڵی ۳۶۹ هـ دا مرد.

حوکمداریی ئەبو نەجم ناسرودولدهوله بەدر ۳۶۹ - ۴۰۵ هـ

بەدر که حەسنەوی بابی مرد، بە ئیتفاقی سەردار گەرەیی مەملەکەت و سوپاھ، له جێگای بابیدا بە حوکمداری کوردی بەرزەکانی قەرار گیر بوو؛ دەستی بە پێکخستنی لەشکر و پێکھێنانی مەملەکەتداری کرد و ژێر دەستانی شاد و سەرکردانی دلخۆشی داو و بەلوتف و میهرەبانی له نیو دلی میلەتدا جێگیر بوو. دوو مانگ له پاش دامەزراندنی ئومووری مەملەکەت، لەشکرێکی ناردە سەر چەند قەلا یێکی پوژتاوای هەولێر و چەند جێگایانی له دەیلە مییان گرت.

له ساڵی ۳۷۶دا شەر فودەولهی دەیلە می لینگی دا سەر «ئاھواز» که له وێه بچیتە سەر بەغدا. هەتا بەدر تەدارەکی دی و خۆی ساز کرد، شەر فودەوله روو بە بەسەر تپەرێ. بەدر له سەر ئەوێ له گەل خەلیفەیی بەغدا که تاعوللای عەباسی بوو موخا بەرەیی کرد. خەلیفە له ژێر دەوێ ئیتفاقیکی پەنھانی چاکی له گەل بەدر کرد که دەیلە مییەکان ئاگادار نەبن.

بەدر بە قووە تپیکەوێ چووێ سەر ئاھواز و خوزستان و دووبارە خستنیوێ ژێر فرمانی. له ساڵی ۳۸۸دا بەدر بە دەروپشتی خاکی خۆیدا سوورپێکی دا و چەند زەویبەکی و آسیعی خستە دەست، له ژێر دەوێش زۆر بەتوند و چالاکیی له پێکوپێکی و چاکە کاری حکومەت خەریک بوو.

له ساڵی ۳۸۹دا عەمیدودەوله له تەرەف دەیلە مییەکانەوێ ناردرا سەر خوزستان. ناسرودولدهوله له بەھائودەولهی بووێه نویسی و خەلیفەش کەوتە نیوانی و بە بێ شەر خوزستانی گەراندەوێ ژێر فرمانییبەوێ.

له سالی ۴۰۵ دا ناسرودهوله چووہ سەر حوسینی کوری مهنسور له قه‌لای «کۆسجه‌د» دا دهری دا. [چاخی] زستان و به‌سهرما و تهر و تووشی بوو. ریگای گه‌رانه‌وی نهما و نه‌شیا قه‌لاش بگری و به‌ناچاری په‌ریشان بوو و هه‌لات و گه‌لیک مال و ئەملاکی که‌وته ده‌ست میله‌تی جوژه‌قان و به‌بلاوه‌یی گه‌راوه. ناسرودهوله ههر لهو ساله‌دا مرد.

هیلالی کوری به‌در ناسرودهوله

هیلال که ناسرودهوله‌ی بابی مرد، به‌بی کیشه بوو به‌حوکمداری دینه‌هر و شاره‌زور. هه‌روه‌کو گوتمان له زه‌مانی باوکیا مه‌مله‌که‌ته‌که‌ی که‌وتبووه ژیر ده‌سایه‌وه. هیلال به‌ته‌دبیر و هیز و توندی خۆی خاوتینی کرده‌وه.

له سالی ۴۰۲ دا له‌شکریتی قورسی کۆکرده‌وه و ته‌مای فره‌کردنی مه‌مله‌که‌تی هه‌بوو. فه‌خرودهوله‌ی وه‌زیر له به‌غداوه له‌شکریتی گرانی هه‌لگرت و چووہ سهر هیلال. له پاش که‌مشه‌رپیک هیلال له ده‌ست فه‌خرودهوله به‌دیل گیرا و له شاره‌زوردا حه‌پسیان کرد و تاهیری کورپان کرده حوکمدار. به‌گرتنی هیلال ئەهالی شاره‌زور بلاوه‌یان تیکه‌وت.

کورپیتی هیلال به‌مال و منداله‌وه هه‌لات و چووہ نیتیک شاری ده‌پله‌مان و مه‌وجودیه‌تیکتی ته‌شکیل کرد. ئەو جیگایه به‌ناحیه‌ی برادۆست ناوبراو میرانی برادۆست و سۆما له نه‌ژادی ئەو کورپن.

که هیلال له ده‌ست دوژمن بوو، شه‌مسوده‌وله‌ی کوری فه‌خرودهوله‌ی خیتوی هه‌مه‌دان ته‌مای گرتنی شاره‌زوری کرد و که‌وته سهر هه‌وه‌سی ئەوه که به‌ته‌واوی بیخاته ژیر په‌نجیه‌ی خۆبه‌وه. له‌ولاشه‌وه جه‌لالوده‌وله‌ی وه‌زیری به‌غدا که ئەوه‌ی بیست، به‌گورجی هیلالی له حه‌پسخانه رزگار کرد و له‌شکریتی قورسی بۆ ریک‌خست و ناردیه سهر شه‌مسوده‌وله که تۆله‌ی لێ بکاته‌وه. پاش خۆگرت کردنه‌وه، هیلال له‌شکریتی هه‌لگرت و چووہ سهر شه‌مسوده‌وله؛ له هه‌ردوو لاه کوشتار ده‌ست پیکرا. له مه‌یدانی شه‌ردا هیلال کوزرا و له‌شکریتی شه‌مسوده‌وله گه‌لیک خراپه و زولمی له کوردان کرد و گه‌لیکی کوشتن.

تاهیری کوری هیلال

هه‌روه‌کو گوترا که هیلال له شاره‌زور به‌ند کرا، تاهیر بوو به‌جیگانشینی باوکی؛ به‌مه‌ئمووری حوکمداری مه‌شغوول بوو. چاخیتی هیلال به‌ردرا، تاهیر حوکمدار بوو که‌له

له مانگی زیلحیجه‌ی ۶-۴۰۶ دا بابی کوزرا، تاهیر په‌نای برده لای جه‌لالوده‌وله. به‌یارمه‌تی جه‌لالوده‌وله قوه‌تیکتی کۆکرده‌وه و گه‌راوه سهر مه‌مله‌که‌تی خۆی.

لیرده‌ا ئەو بنه‌مالیه بوونه دوو پارچه. محه‌مه‌د ئەبو فه‌تخی کوری عه‌یازی کوری حوسین که به‌سه‌رداری قشورن رایده‌بوارد، به‌لام چونکو ئەویش کورپه‌بایتیکی ئەوان بوو، به‌هه‌واداری حوکومه‌تی شاره‌زور له که‌لین ده‌گه‌را. به‌لام ئەو رۆژه‌ی [به] که‌لینی زانی، له‌گه‌ل جه‌لالوده‌وله قاقه‌ز نویسی کرد که مه‌مله‌که‌تی شاره‌زور بخاته ده‌ست خۆی. له‌وه‌ده‌مانه‌دا تاهیر له‌گه‌ل به‌هائوده‌وله به‌شهر هات و به‌دیل گیرا و که‌وته حه‌پسه‌وه.

به‌هائوده‌وله که بیستی محه‌مه‌د ئەبو فه‌تخ له‌گه‌ل جه‌لالوده‌وله رپیک که‌وت، به‌ئه‌میری شه‌مسوده‌وله تاهیر به‌ردرا و له‌شکریتی چاکی بۆ ساز کرا و ئیستقلالی کوردستانی شاره‌زوری بۆ ته‌سدیق کرد و ناردیه سهر مه‌مله‌که‌تی خۆی. محه‌مه‌د ئەبو فه‌تخ له‌ولاوه - که له‌سهر عه‌شیره‌تی کوردی شادسنجانیکان گه‌وره‌یی ده‌کرد - له‌شکریتی شادسنجانیکانی کۆکرده‌وه و له ژیر فه‌رمانده‌ی فارس ئەبو شوکی کورپیدا ناردیه سهر تاهیر. هه‌ردوو لا به‌شهر هاتن.

له‌وه‌شه‌رده‌دا فارس شکا و تاهیر شار و مه‌مله‌که‌ته‌کانی که له ده‌ست چوو بوون، گرتیه‌وه دووباره ئەبو شوک هیزی په‌یدا کرد و چووہ سهر تاهیر؛ دیسان خۆی پێ رانه‌گیرا و به‌که‌مشه‌رپیک شکا. ئەبو شوک خزم و زاواکانی له خۆی کۆکردنه‌وه و جاری سییه‌م لینگی دا سهر تاهیر، له شهر کردندا تاهیر به‌ده‌ست ئەبو شوک به‌کوشت چوو.

به‌دری کوری تاهیر

به‌دری کوری تاهیر که بابی کوزرا، هه‌لات و چووہ تهره‌فی قرمیسین (کرمانشا) و گه‌لیک کوردی له‌سهر خۆی کۆکردنه‌وه. له‌وه‌لاشه‌وه ئیبراهیم نه‌یال یارمه‌تی دا و گه‌راوه به‌زۆر دینه‌هر و ده‌وروشتی خسته‌وه ده‌ست و گه‌لیک جیگایانی تریشی گرتن. ئەحوالی ئەو له باسی ئەبو شوکدا دیته‌ گۆتن.

محهمه‌د ئەبو فه‌تخ

محهمه‌د ئەبو فه‌تخی کوری عه‌یازی کوری حوسین له سالی ۳۸۱ هـ تا ۴۰۱ هـ به‌ئه‌میری ناسروده‌وله له شاره‌زور و قرمش و قرمیسین به‌سه‌ردار سوپاهی رایده‌بوارد. فارسی کورپه‌ گه‌وره‌ی ئەبو فه‌تخ له حه‌لوان و ئەتراف سوپا سالار بوو. ده‌میکتی حوکومه‌ت برازاکانی له

نیجراتان و بهرزیدا بوون. ئەبو فەتح لە گەڵ دلخۆشیدانەوهی ئەهالی فارس لە خۆنۆندن و خۆچاک نیشاندان و میللەت مەمنوونکردن دەکوژشا. بەو جۆرە باب و کور هەموو کەسیان خستبوو دەست و لە ژێرەوه بنچینهیەکی زۆر ساغیان دامەزراند بوو، ئەبو فەتح رەوشتیکی چاک و ڕێگایێکی راستی و ڕزگاری نیشان بەبرا و کورەکانی دابوو. هەتا سالی ٤٠١ هـ لە کۆشش و کردەوهی هێز پەیداکردن و کەلتین و دەستەهێنان بوون.

فارس هوساموودەولە ئەبو شوک

فارس کە بابی مرد لەسەر رەوشتی کە بۆی داناوو، دەستی کردە فەرماندەیی لە گەڵ تاهیری کوری هیلال کە پادشای حەسنەوی بوو؛ بناغە ی نه یاری دانا و دەستدریژی بۆ مال و مولکی تاهیر کرد.

و هەو گوترا تاهیر لە دەست بەهائوودەولە دەیلەمیدا بوو؛ شەمسوودەولە بەری دا و کردیە پادشای شارەزور و دینەوەر. ئەبو شوک چوو حەلوانی کردە پایتەختی خۆی و لە گەڵ مەملەکت ڕێکخستن و سوپاداری خەریک بوو. تاهیر لەو لاوه لەشکرێکی زۆری بەراو کرد و چوو سەری ئەبو شوک و لە بەراوەیدا خۆی پێ ڕانەگیرا و شکا و رووی لە هەلاتن کرد؛ بەلام تاهیر نەکووتە سەری و گەراوه شارەزور.

ئەبو شوک دووبارە چوو حەلوان و لەشکرکێشی کرد و هاتەوه سەر تاهیر و هەلمەتی بردی و دیسان خۆی پێ ڕانەگیرا و بەشپرزەبیەوه شکا. تاهیر ئەمجارە دەستی لێ بەرنەدا و کەوتە سەری، تاهیر هەتا گەلیک جینگایانی لێ گرت و خستنیەوه ژێردەستی.

دوو سال لەو شەرە بەسەر چوو. ئەبو شوک بەناچاری ماملەتی کرد و دۆستایەتی هینا پێشەوه و زاوایەتیەکی خستە نیوانی و بەموسالەحە ڕێککەوتن و دۆستایەتیەکی خوشیان پەیدا کرد. هەرچەند لەپێشدا ئامۆزایەتی هەبوو، بەلام ئەمجارە کە بەزاوایەتی چاکتر بناغە دامەزراندەوه.

ئەبو شوک لەو خزمایەتیە کە لێنی دەستخست و بەپەنھانی دەستی بەخۆ ڕێکخستن کرد و هەموو پێویستیەکی ساز کرد و لە ناکا و لینگێ دا سەر خاکی شارەزور و گەلیک زەوی و خاکی لێ گرت و لە مەیدانی شەرەدا تاهیر کەوتە دەست ئەبو شوک و مۆلەتی نەدا و کوشتی. دینەوەر و شارەزور لەو دەمەوه کەوتە ژێر فەرمانی ئەبو شوک و بوو بەتیکەلبووی خاکی حەلوان.

لە سالی ٤١٤ هـ دا عەلائوودەولە ی کوری کاکەویە بەلەشکرەوه چوو سەر هەمەدان و لە گەڵ شەمسوودەولە ی کوری بوویە بەشەر هات و بەسەریدا دەست درێژی کرد و زال بوو و گەلیکی خاک و زەوی لێ گرت و لەوێهه چوو سەر دینەوەر و دەورپوشتی گرت. ئەهالی شار کۆمەگی لەشکری ئەبو شوکیان کرد و شەر دەست پیکرا و موودەتی ٨ ڕۆژ لەسەر قەلای دینەوەر کوشتار کرا. ڕۆژی نۆبەم عەلائوودەولە بەکوشتار خۆی خزانده دینەوەرەوه و دەستی بەتالان و سووتاندنی شار کرد و گەلیکی جەور لە میللەتی کوردی دینەوەر کرد.

بەزۆر شاری دینەوەر ی ژێر پەنجە ی ئەبو شوک دەرخت. لەشکری ئەبو شوک بەشکاوی روو بەحەلوان کشانەوه. ئەبو شوک کە ئەوهی بیست لەوه زیاتر شەر نەکردنی بەچاکتر زانی لە قالبیکی سیاسیدا قاقەزێکی لە موشەرەفودەولە ی وەزیر نووسی و ناریدیە بەغدا کە بێتە مایە ی دەرکردنی عەلائوودەولە بەبێ شەر. موشەرەفودەولە کە قاقەزی ئەبو شوکی وەرگرت دەستبەجێ ناریدیە لای عەلائوودەولە کە دینەوەر بەردا و بەبێ شۆرش و شەر بگەرێتەوه دواوه. موشەرەفودەولە کە وای زانی، لە دینەوەر دەرکت و چوو هەمەدان.

ئەبو شوک دووبارە دینەوەری خستەوه دەست و دەستی بەپیکوپیکی شار و قەلا کردەوه و ئەهالییەکی کە بلاوہیان تی کەوتبوو، کەم کەمە کۆی کردنەوه و بەبێ ئەزبەت حوکمداریی کرد.

لە سالی ٤٢٠ هـ دا قەبیلە ی «غەز» ی -کە تورکمانانی دەر بەدەر بوون- لینگیان دا سەر شار و زەوی «راجیس» (تاران) و گرتیان و تالانیان کردن و روو بەهەمەدان ڕۆیشتن و ئەویشیان گرت و ئوستراباد و دینەوەر کەوتنە ژێر تەنگانە ی غەزبیەکانەوه. لە هەموو لاییکەوه بزوژی و شۆرش و سەرکێشی کرا.

ئەبو شوک لە ژێر فەرماندە ی ئەبو فەتھی کوری خۆیدا، لەشکرێکی ئازا و شەرکەری ڕێکخست و ناریدیە پێش غەزبەکان. ئەبو فەتھی چونکە لاویکی خوشرووی بیر تیش بوو، لەم شەرەدا زانین و رووخۆشی و رەوشت چاکی لە کوشتار و توندی پێ چاکتر بوو؛ لە پێشدا زۆر بەنەرمی و لاواندەوه خۆی بەغەزبەکان دا بەناسین و لەشکرەکەشی بەفیتل دا بەش کرد؛ هەتا لە ناکا و دەرە ی لێ گرتن و دەستی بەکوشتاریان کرد. بەکەمچاخیکی گەلیکی کوشتن و دیلیکی زۆری لێ گرتن و هیندیکی کەمیش بەهەلاتن ڕزگار بوون.

ئەبو فەتھی کە لەو شەرەدا سەرکەوت و دینەوەری خستەوه دەست، گەراوه خزمەت بابی. خەلیفە ی عەباسیەکان کە بیستیان غەزبەکان لە دەست ئەبو فەتھی پەرتشان بوون،

خه‌ل‌تییکی رازاوه‌ی گرانبه‌ها و شیرینی گه‌وه‌ره‌ندی له‌گه‌ل له‌قه‌بی حوساموده‌وله بو‌ئه‌بو شوک نارد. ئه‌بو شوک سکه و خوتبه‌ی به‌ناوی خه‌لیفه‌وه دایه لیدان و خوتنده‌وه و رۆژ به‌رۆژ رووی له به‌رزوی و پیشک‌ه‌وتن بوو؛ به‌مولک و میلله‌تداری خه‌ریک بوو. گه‌لیتی خزمه‌ت بو‌ کوردستان هه‌بوو، تیجاره‌ت و چاندن و کپیری زۆر له فره‌بی بوو. ئه‌منیه‌ت و ئاسایشی له خه‌رج و باج و گرانباری ئاسوده‌بوون، حوساموده‌وله له سالی ۴۳۰هـ دا له‌شکریتی قورسی دا به‌ئه‌بو فه‌تح و نارویه سه‌ر قرمیش و ده‌ورپشتی و به‌زۆری باسکی، قرمیش و چیا و کتیوان و ئه‌و جیگایانه‌ی گرت و خسته‌یه سه‌ر دینه‌وه‌ر و به‌شادی و خو‌شی گه‌پراوه خزمه‌ت باوکی.

حوساموده‌وله ئه‌بو فه‌تحی کورپی کرده نایی خۆی و نارویه سه‌ر دینه‌وه‌ر و ده‌ورپشتی و چووه دینه‌وه‌ر و قه‌لا و جیگایانی سه‌ختی توند قایم کردن، هه‌تا له دوژمن و سه‌رکیشانی بپاریژیت و رۆژ به‌رۆژی ئه‌منیه‌ت و ئاسایشی چاکی خسته‌بووه نیو میلله‌ته‌وه. له هه‌ر کهس دوو دل‌بایه و بو‌نی خراپیه‌کی لی کردبایه ده‌چووه سه‌ری و پاکی ده‌کردنه‌وه و ورده دوژمنه‌کانیشی به‌خو‌شی و توندی ده‌هیتا ژیر فه‌رمانه‌وه.

موهله‌له‌لی برای حوساموده‌وله به‌تایبه‌تی له قه‌لای «بکورا» داده‌نیشته. ئه‌بو فه‌تح چووه کنی و به‌خو‌شی به‌مامی گوت که قه‌لا ته‌سلیم بکا. موهله‌له‌ل نه‌بدا و توندی نواند و کار له دوستانیه‌تیه‌وه بوو به‌دوژمنایه‌تی و له خزمایه‌تی بوو به‌کوشتار و خو‌نپریژی. هه‌ردوو لا بو‌ شه‌ر کردن له‌شکریان له به‌راه‌ر یه‌کتر راگرت. مام و برازا به‌گژی یه‌کدا چوون. له پاش گه‌لیک کوشتار و خو‌نپریژتن، برازا به‌ده‌ست مام گرفتار بوو. له‌شکره‌که‌ی ئه‌بو فه‌تح به‌بلا‌وه‌یی و په‌ریشانی گه‌رانه‌وه و هیندی‌کیش کوژران و که‌می‌کیش به‌دیل گیران.

له‌شکره شکاوه‌که چوونه کن حوساموده‌وله و سه‌ره‌پورده‌که‌یان بو‌ گپراوه. حوساموده‌وله که بیستی موهله‌له‌لی برای ئه‌وه‌ی کرد، له هه‌موو لایه‌که‌وه له‌شکره‌ی دنگ دا و سوپاهیتی قورسی کو‌کرده‌وه و چووه سه‌ر موهله‌له‌ل. له‌ولاوه موهله‌له‌ل له‌گه‌ل عه‌ل‌ئوده‌وله‌ی کاکه‌وی موخابه‌ره‌ی کرد و کو‌مه‌گی لی خواسته. عه‌ل‌ئوده‌وله له‌وه خو‌ش‌حال بوو، چونکو له که‌لین ده‌گه‌را. به‌قه‌وتی‌کی چاکه‌وه هه‌لمه‌تی برده سه‌ر حوساموده‌وله و به‌شه‌ر کردن ده‌ورپشتی قرمیسن و دینه‌وه‌ری گرت و له دوای گه‌لیک جه‌نگ و جوان له سالی ۴۳۲هـ دا ئه‌و خاکه‌ی له حوساموده‌وله گرت و هینایه ژیر فه‌رمانی خو‌به‌وه.

حوساموده‌وله که‌م که‌مه هیزی په‌یدا کرده‌وه و به‌رگ و چه‌کی کوردی ئه‌و جیگایانه‌ی

کو‌کرده‌وه تاکو نه‌که‌ونه ده‌ست دوژمنه‌وه؛ له‌ولاشه‌وه سه‌رخابی برای ده‌ستی به‌سه‌رکیشی کرد و گه‌لیک جیگا و زه‌وی له حوساموده‌وله گرت. له هه‌موو لایه‌که‌وه برا و برازا و خزم له حوساموده‌وله روویان وه‌رگپرا و ده‌ستیان کرد به‌تالان و گرتی جیگایان.

حوساموده‌وله له‌گه‌ل جه‌لالوده‌وله‌ی وه‌زیری به‌غدا ریک بوون و کو‌مه‌گی یارمه‌تی لی خواسته. جه‌لالوده‌وله به‌که‌م سوپاهیت کو‌مه‌گی کرد. که ئه‌و له‌شکره گه‌یشته حه‌لوان، موهله‌له‌ل نارویه لای عه‌ل‌ئوده‌وله که یارمه‌تی بدا. جه‌لالوده‌وله له موهله‌له‌لی گپراوه له دینه‌وه‌ر با له ده‌ست عه‌ل‌ئوده‌وله بمیتن و زه‌وی و خاکی‌کی که ده‌میتن له‌گه‌ل براکانی به‌ش کا و چیدیکه نه‌بیته مایه‌ی شه‌ر و کوشتار.

موهله‌له‌ل به‌قه‌سه‌ی جه‌لالوده‌وله قاقه‌زیتی له حوساموده‌وله‌ی برای نووسی که مامله‌ت که‌ن. له‌ولاشه‌وه خه‌لیفه و جه‌لالوده‌وله که‌وتنه نیوانیان و نیوژیان کردن و پیکیان هینان و له نیواندا دوژمنایه‌تییان لابرده و دووباره بنچینه‌ی ئاشنایه‌تی و برابه‌تییان دامه‌زرانده‌وه و موده‌تیک به‌و جو‌ره رابرا.

چونکه ئه‌بو فه‌تح له قه‌لای بیزارشا به‌ند کرا بوو، حوساموده‌وله له پاش چه‌ندتیک خۆی کو‌کرده‌وه و رووی کرده شه‌ره‌زور و ده‌وره‌ی قه‌لای بیزارشای دا و وه‌ته‌نگی هینا و هه‌موو ریگایانی هاتو‌چۆی گرتدا و له چوار که‌ناری قه‌لاوه مه‌نجه‌نیقی دامه‌زراند و قه‌لای به‌رده باران کرد.

ئه‌بو قاسمی کورپی عه‌یاز، خپوی قه‌لای بیزارشا له‌گه‌ل حوساموده‌وله که‌وته موخابه‌ره‌وه و له پاش گه‌لیک موخابه‌ره هه‌ردوولا به‌مه‌یان برپه‌وه که ئه‌بو قاسم، ئه‌بو فه‌تح به‌ردا و بیداته‌وه ده‌ست بابی که حوساموده‌وله‌یه. ئه‌بو قاسم به‌و فی‌لله حوساموده‌وله‌ی له‌سه‌رخۆ لابرده و حوساموده‌وله با‌وه‌ری پی کرد، به‌بی ئه‌مه که ئه‌بو فه‌تح وه‌رگه‌پیتنه‌وه روو به‌ناحیه‌ی «سند» جله‌وی وه‌رسوو‌راند و چوو.

ئه‌بو قاسم که حوساموده‌وله‌ی فریودا و لای برد، قاقه‌زیتی له موهله‌له‌ل نویسی و چلونه‌تی خۆی و حوساموده‌وله‌ی لی گپراوه، موهله‌له‌ل بو‌ی نویسیه‌وه که به‌هیندی نه‌گرت و جوابی نه‌داته‌وه و ئه‌بو فه‌تحیش به‌رنه‌دات.

حوساموده‌وله له پاش گرتنی سند چووه سه‌ر «سه‌لمه‌غان» و ئه‌ویشی خسته ژیر حوکه‌مه‌وه و جله‌وی روو به‌خاکی موهله‌له‌ل وه‌رگه‌راند و ته‌واوی خاکی ئه‌وی گرتن و خسته‌تیه ژیر په‌نجه‌ی خو‌به‌وه و دانیشوه‌ر و زانا و ریش سپیانی میلله‌تی کورد که‌وتنه نیوانی هه‌ردوو

برایان و پیکیان هیتان و مامله تیان پی کردن. حوسامودهوله له پاش نهو مامله ته گه پراوه
ههلوان.

ئیبیراهیم نهیال له کرمان بوو، بهئه مری «ئهرتوغرول» بهگی سه لجووقی له شگری کۆکردهوه
و چووه سهر ههمه دان و به بی شه پرتی.

گه رشاسپی کوری عه لائودهوله له گهل جوزهقان چونه لای ئیبیراهیم نهیال و ئیتاعه یان
کرد. لهو ده مه دا حوسامودهوله له دینه وهر بوو؛ چوو بووه قرمیسین. به هاندانی گه رشاسپ
ئیبیراهیم که و ته سهر گرتنی دینه وهر و له شگری دهنگ دا و پروو به دینه وهر چوو و له پاش
که م شه پیک گرتی.

حوسامودهوله که نهوهی زانییه وه له قرمیسینه وه گه پراوه ههلوان. ئیبیراهیم چوو
قرمیسینیشی گرت و خستیه ژیر نه مری خو به وه. ئیبیراهیم که قرمیسین و دینه وهری گرت
قووه تی زیاد بوو، نهو جا پرووی کرده ههلوان.

حوسامودهوله له ههلواندا شه پ کردن و به راهی ئیبیراهیمی به چاک نه زانی و حه زی له
فهوتانی میللهت نه کرد و ههلوانی به ردا و پروو به قه لای «سیروان» چوو؛ له ویدا خو
خسته که لینه وه. ئیبیراهیم دهستی جه وور و نه زیه تی به سهر میلله تی کورد در پتر کرد، که
چووه ههلوان هم مووی تالان کردن و له ویشه وه پروو به «زه میره» چوو و نه ویشی گرت و
هم موو نهو خاکه پاکه ی تالان و ویران کرد.

حوسامودهوله له گهل موهلههل که و ته موخابه ره وه که به ههر جوریک بی ریک که و تن
مایه ی رزگاری و ئاسوودهگی ههردوو لایانه؛ چونکو دوزمن دهست بهر نادا. به ناشوگری
نه بی لهو ده مه دا نه بو فه تخی کوری حوسامودهوله به مه رگی خو ی له به ندیخانه دا مرد.
موهلههل به نه مه که حوسامودهوله دلای پاک بیته وه و دلنه و ازیشی بدا، به سویند خواردن،
پاکانه ی بو کرد و له بهری پراوه له گوناھی خوش بی و دلای ره نجیده نه کات، گرتی نه بو
غه نامی کوری خو ی نارده لای؛ نه گهر باوهر نه کات نه بو فه تیح به مه رگی خو ی مردووه، نهو
کوره له باتی نه بو فه تیح بکوژیتته وه.

حوسامودهوله نهوهی زانی و عوزری لی قه بوول کرد و نه بو غه نامی دلخووشی داوه و
به خشیشی. له سهر نهوه ههردوو لای پیکهاتنه وه و گرتی برابه تیبیان گری داوه. له پاش نهو
مامله ته، موهلههل به هه موو له شکر و ژیر دهستییه وه که و ته بن فرمانی حوسامودهوله و
ههر دوو برا به دلپاکی بوون به یهک و له شکر یان کۆکرده وه بو لابرندی دوزمن ریک که و تن و

بو به راهی ئیبیراهیم نهیال خو یان ساز کرد.

له وده مه دا «سه رخاب» ی برایان چووه سهر سه عدی کوری حوسامودهوله که له سهر
«به ندنچین» حاکم بوو. به شه پ کردن دهره ی به ندنچین و نه ترافی دا. سه عد به بی کیشه
قه لای دا به مامی. سه رخاب به گرتنی نهو جیگایانه شکه سته بیکی ته واری دا به براکانی.
له سهر نهوه حوسامودهوله ته مای شه پ نه کرده وه و له گهل برای به شه پ نه هات. سه رخاب
به حوکمداری نهو جیگایانه به سهری برد.

حوکمداری موهلههل

له سالی ۴۳۷ ه دا حوسامودهوله له قه لای سسیروان مرد و له ویشا نازتبان. موهلههل
له پاش مردنی برای له جیگای نهو به حوکمداری دانیشت. کوردهکانی شاره زوور به بی
کیشه سهر یان خسته ژیر فرمانیه وه. چند که سیکی شه رخواز سه عدی کوری
حوسامودهوله یان خه له تاند و خستیان سهر هه واداری حکومت و سه رکیشی له مامی.
له بنه وه بو نه مه که مه مله که ته که ی بابی بخاته وه دهست بزواتیان.

سه عد له سهر نهوه به دزیه وه قاقه زی له نهیال نویسی و خو ی خسته ژیر به ختییه وه. که
موهلههل بوو به حوکمدار و له گهل ریکو پیککی و مه مله که تداری خه ریک بوو، ئیبیراهیم
نهیال گرتی شاری قرمیسینی دا به به دری کوری تاهیری پادشای به رزهکانی حه سنه وی و
کردیه پادشای نهو خاکه (ههروهک له پیشدا باسی کرا).

موهلههل له سالی ۴۳۸ ه دا خو ی کۆکرده وه و به له شکر تکی قورسه وه چووه سهر به در و
قرمیسینی دهره دا. به در هه لات و قرمیسین به بی شه پ که و ته وه دهست موهلههل. له شکر
و قوه تیککی نهیال له نزیک قرمیسین هه بوون؛ چونه سهر موهلههل و به که م شه پیک
بلاوه یان تیکهوت و دیل و تالان تکی زور که و ته دهست موهلههل و به شادمانی گه رانه وه
قرمیسین.

موهلههل که سپاهی نهیالی شکاند، گه پراوه پایتهخت و ژنی حوسامودهوله که دایکی
سه عد بوو هینایه ژیر ماریی خو به وه تا کو ریکا به دهه ساییسی دوزمن نه به ته پروو.

موهلههل له گهل کوردی شادنجان به دره فتاری ده کرد و زوری پروو نه ده دان، نه وانیش
چونکو هه همیشه خو یان له پیش هه موو که سدا دیتبوو، بهو بی میهره بانیه ی موهلههل
دلگیر بوون و زوری پی مات بوون و له به هانه یهک ده گه ران.

لهولاشهوه سهعد بېوو بههاودهنگی نهیال و ههواداری حوکمداری بوو. ئیبراهیم نهیال له عهشیرهتی تورکمانی غهز لهشکرکی بۆ سهعد ساز کرد و نارویه سهر حهلوان. سهعد به لهشکره چوو ههسهر حهلوان و له پاش شهپر و کوشتار، موهلههلی له حهلوان دهربهپاندهوه خۆی له حهلوان خزانده. له پاش نهمنیهت و ئاسایشی شار لهسهر مینبهر خوتبهی بهناوی نهیال خوتندهوه، ئینجا له پاش پیکخستنی حهلوان بهئهسپاییهوه روو بهدهشت خشا و دهستی بهدیهات گرتن کرد.

موهلههل لهولاهه لهشکرکی شهپرکری ههنگرت و چوو ههسهر حهلوان و بهزۆر هینایهوه ژیر حوکمی خویهوه و گهلیکی له غهزهکان کوشت و تالانیکی زیادی دهستخست و خوتبهی بهناوی خویهوه دایه خوتندهوه و ههوادارانی سهعد و نهیالی گرتن و بهندی کردن.

سهعد له پاش ئهوه چوو ههسهر مهملهکهتی سهرخاب -که مامی خۆی بوو- دهستی بیعاری و رووتکردنی درێژ کرد و بوو بهمایه فیتنهیهکی خراب. خاکی موهلههل و سهرخاب کهوته ژیر بلتسهی ئاگری سهعهوه و گهلیک جارن حهلوانی له موهلههل دهگرت و دووباره موهلههل دهیگهپراوه ژیر فرمانییهوه؛ بهو جزه چاخیکی دهوری دهوام کرد.

دوژمنیکی که بۆ میلیلهتی کورد له کهلیندا بوو روژتیکای وای ئارهزوو بوو، له هاندانی سهعد پاش نهدهکهوت. سهعدی خهلهتاویش وهکو گویهک له دهست دوژمناندا له سوورپاندا بوو، ههتا له دواي ئهزبهتیکای زۆر سهعد کهوته دهست سهرخابهوه و گرتی و خستیه نپو بهندیخانهوه.

ئهبو عهسکهری کوری سهعد که تهماشای کرد بابی له دهست مامهکانیدا کهوته بهند و گیرهوه، له ههموو لایهکهوه دهستی بهسهرکیشی کرد و شوپشی خسته نپو خاکی مامهکانی و کوردانی ماههکی لهبهر دهستدریژی وهتهنگ هاتبوون و کهوتبوونه ژبانیتکی اووه که مال و مندالیان بیزار بن. بهناچاری له ژیرهوه قاقهزیان له ئهبو عهسکهر نویسی و بهماملهت پیکهوه پیکهوتن و کوردی ماههکی بوونه پشت و هیز بۆ عهسکهر.

سهرخاب لهوه ئاگادار نهبوو، له ههراسان بوونی ئهوه میلیلهته نهگهیشتبوو، لهناکاو ماههکییهکان سهرخابیان گرت و دایانه دهست ئهبو عهسکهر و بۆ خویشیان کهوتنه لایهک. ئهبو عهسکهر زۆر بی وهفایی و خراپهی لهگهڵ مامی کرد و سهرخابی بهدیاری بۆ نهیال

نارد. نهیالیش دهزبهجی ههردوو چاوی سهرخابی کۆلی و خستیه زیندانهوه.

لهولاهه ئهبو عهسکهر سهعدی بابی رزگار کرد و بهلهشکرهوه چوو نه سهر حهلوان و گرتیان و کردیانه پایتهخت. ئهبو عهسکهر له پاش گرتنی حهلوان چوو کن نهیال و تکای بۆ سهرخاب کرد و له زیندانی دهرخست و بهئیحترامهوه برویه لای خۆی.

غهزهکان که تهماشای بزووتنی مام و برازا و حوکمدارانی بهرزهکانیان کرد که ده میان تیک ناوه و پشپوی و شهپر خویهخویه و کهس ئاگای له کهس نییه، خۆیان کۆکردهوه و بهگهله ههلهتیبان برده سهر حهلوان و دیهاتانی و خراپه نهما نهیکهن؛ گهلیکیان مال و چت دهستخست و ئاوی ئه و لایانهیان ههموو ویران کرد. بهتالان کردن روو بهبهغدا کشان و بهکوشتار و تالانکردن و ئاوی سووتاندن، دهو رویشتی بهغدایان وهتهنگ هینا. له بهغداوه لهشکرکی قورسیان نارده سهریان و گهلیکیان له غهزهکان کوشت و پهرشویلاویان کردن.

له سالی ٤٤٣ ه دا موهلههل ههستا چوو بهغدا و لهگهڵ ئهرتوغرو ل بهگی سهلجوقیدا پیکهاتن که خاکانی شارهزور، سیروان، داقوقا، ساماغان و دهو روپشتیانی حوکمداریهکی سهربهخۆ و نازاد بی و قهلاي ماههکی بۆ سهرخاب و قهلاي راندندهبین بۆ سهعد بن. بهو مهرحه موهلههل لهگهڵ ئهرتوغرو ل پهیمانی گری داوه و بهدری کوری خۆشی بهگروه له لای دانا که لهوهپاش شوپش نهکهوتیه نپوانیان. که ئهوانه کران و ههردوو لا موعا هده نامهیان بۆ یهکتر مۆر کرد، موهلههل گهپراوه سهر خاک و زهوی خۆی و لهگهڵ حوکمداری خۆی خهریک بوو.

لهو موعا هدهیه زۆر بهسهر نهچوو که سهعد لهگهڵ موهلههل نپوانی تیکدا و دهستی بهسهرکیشی کرد و کهم کهمه هیزی پهیدا کرد و لهشکر کۆکردهوه. موهلههل لهولاهه خۆی دهپارازت. سهعد بۆ بهرا بهری موهلههل لهشکر برده سهر حهلوان. موهلههل بۆ پیتش پینگرتن سوپاهی دهرخست. له پاش شهپر و شوپ و کوشتار، موهلههل له دهست سهعهوه گرفتار بوو، خاکی کهوته دهست سهعهوه و مهسهله گهوره بوو. بهناچاری ئهرتوغرو ل کهوته نپوانی و قاقهزی له سهعد نویسی که موهلههل بهر بدا و دهست له سهرکیشی ههنگری. سهعد له جوابیدا گوتیهوه که من میراتی خۆم گرتوتهوه؛ که موهلههل بهردهم دیسان شوپش پهیدا دهبیتهوه و شهپر و کوشتار بنی نایب و مهملهکهتهکه دهکهوتیه نارهحهتیهوه. ئهرتوغرو ل دیسان بۆ نویسیهوه که موهلههل بهردات و بهدری

کوری که به گرهو له کن ئه و بوو بیداته سهد و به گرهو راپیگری تاکو شوړش به ریا نه کړی. سهد گوته ی ئه رتوغروالی به هیند نه گرت و له گهل خو کورکندنه و هینز په پیدا کردن خه ریک بوو و به په نهانی په یامیکی نارده لای مه لیک ره حیم و بنچینه ی یه که تی و دوستانه تی له گهل دامه زران و له ولاره پشتیوانیکی په پیدا کرد.

حوکمداری به دری کوری موهلهمل

ئه رتوغروال له وه ناگادار بوو که سهد له گهل مه لیک ره حیم ریک که و تووه. گرتی سوپاهیتی شه پرکری بو به دری کوری موهلهمل دروست کرد و نارویه سهر سهد. له نیوانی سهد و به دردا شهر واقع بوو، که میتک کوشتار کرا، هیچ کامیکیان به سهر یه کدا زال نه بوون. به در که م که مه رووی له هینز په پیدا کردن کرد، چهک و بهرگ و له شکریتی چاکی ریک خست و بهر بهر چاوی کرده و بهر بهر زوی و خاکی سهدی هینایه ژیر دهسته و هیناش هیناش بهر بهر بوو. سهد رووی له شان کرد.

له سالی ۴۶ هـ دا به در به جارتیک گه و ره بوو. سهد هیچی له دهستدا نه ما، وه کو ته ماشای ئه و بزوتنه و بهر بهر و ژیر که و تنه ی سهد ده که یین، و امان لی دیار ده بی که حکومه تی بهرزه کانی له و ده مه دا بوو به حکومه تیکی ئیداری و له ژیر گه پان و چاودیری سهد لوقیه کاندای خو رپاگرتیوو. وه کو حکومه ته گچکه کانی دیکه ی روزه لات که هه ریک سهر بهر خو له ژیر فرمانی سهد لوقیه کدا ناوی حکومه تیکی نازادیان لینا بوو؛ بو ئه وهش دهلیل و نمونه ی ئه و بوو که سهد لوقیه کان به هه موو جوړیک یارمه تی بهرزه کانیان ددها و پیکیان نه ده خست.

لیره دا ژیان و سهر بهوردی موهلهمان دهست نه کهوت که بزاین له پاش که و تنه دهست سهد، چی به سهر هات. میژوونویسه کان به هیچ کلوجیک لینی نه دواون.

به دری کوری موهلهمل ده میکی زور به حوکمداری شاره زور و دینه وهر و حه لوان راپیوارد. له چاخی به دردا شهر و کوشتاری که ده کرا به ده سایی سهد لوقیه کانی ده کرد.

حوکمداری سهرخابی دووهم کوری به در کوری موهلهمل

مردنی به در له ئیمه تاشکه را نه بوو، به لام هیند ده زانری که سهرخاب له پاش به دری بابی بوو به حوکمداری بهرزه کانی له شاره زور و دینه وهر. ئه ویش له کتیبی میژوواندا به «ئه بوشوک» ناو ده بری.

سهرخابی دووهم به یاریده دانی ئورتوغروال به گی سهد لوقی بوو به حوکمداری شاره زور، کینگه وهر، خه فتنیزه کان، دا قوقا و له تهره ف خه لیفه ی عه باسیبه کانه وه به «ابو الفوارس» له قه ب کرا.

سهرخاب گهل یک چاخان له سهر ئه و خا که حوکمداری کرد، له پاشان له گهل سولتان بهرکیارقی کوری مه له کشا بناغه ی یه که تی دامه زران و به خوشتی وه بی کیش به سهری بر د.

سهرخاب پیاییتی له سهر خو و خووچاک و ره وشت پاک بوو. له سایه ی پیاهه تی و زرنگی خو به وه، مال و حه شه م و شان و شه و که ت و هینزیتی ته و او ی دهست خست، له مولک و مال و دراو و نه سپ و چهک و سهر و تدا حوکمداریکی بی هاوالی چاخی خو ی بوو. میژوونویسه کان ده لاین که سهرخاب ئه و نه ده و له مه ند و خا و نه ند مال و دراو بوو، له بنه ماله ی ئه و حوکمداراندها وینه ی ئه و یان تیدا نه بووه.

له سالی ۹۵ هـ دا قهره ئیلی ناویکی تورکمان - که به سهد لغور ده ناسری - به چه ند که سیتکه وه چونه خاکی سهرخابه وه. ئه ویش چه ند پیاییتی نارده پیش که نه هینان بکه ویتته نیو خاکی کوردستانی شاره زور وه. تورکمانه کانش بو به رابه ربی ساز بوون. هه ردو لا به شهر هاتن، کورده کان گهلنیکیان تورکمان کوشتن و گهلنیکیان رزگار بوون و هه لاتن و خو یان گه یانده قهره ئیلی و سهر بهوردیان بو گپراوه.

قهره ئیلی گهلنیک توند بوو و رقی هه لسا و ناردی له شکریتی زوری له تورکمانان کورده وه و روو به سهرخاب چوو، له ولشه وه سهرخاب سوپاهی کوردانی ساز کرد. قهره ئیلی پیشه نگی نارد، هه ردو لا به گز یه کدا چوون و شیر کوشتاریان تیکنا. کورد و تورکمان ده ستیان به به کتر کوشتن کرد، له و شهره دا کورده کان سهر که و تن و گهلنیکیان تورکمان کوشتن و هیندیک به دلیل گیران و ئه وه ی ماوه هه لاتن.

جاری سیتیهم قهره ئیلی له وه زیاتر قوه و هینزی په پیدا کرد و گه راره سهر کوردان، دیسان کوشتاریکی زور کرا، تورکمان به سهر کوردا زال بوون و نزیک به ۱۰۰۰ کهس کورد له مهیدانی جهنگ و جهالدا به دهست دوژمن به کوشتن چوون. له دوا ی ۴ روزه شهر کردن سهرخاب ریکه ی هه لاتنی خسته پیش و روو به چیا یان کشا و چوو. له و له شکره قورسه ی که هه بیوو ۲۰ پیای له گهل دهر چوو.

قه لای خه فتنیزه کان - که له یه که قه لایانی توندی سهرخاب بوو - هه همیشه بو روزه تیکی

وای راگرتسوو که دوچار به تنه‌نگاویه‌ک بی خۆی تپیدا بگریته‌وه و هه‌موو ده‌میتک پر له چه‌ک و ئاله‌ت بوو. چهند پیاویکی شه‌پرکه‌ری له‌ژئیر فه‌رمانده‌ی گه‌وره‌به‌کدا له‌وێ دانا بوو. ئەو فه‌رمانده‌یه‌ که بیستییه‌وه سه‌رخاب شکاوه، قه‌لا و ده‌ورپشتی خسته‌ ژئیر حوکمی خۆیه‌وه و له سه‌رخاب روو گه‌ردان بوو دراو، دانه‌ویله، چه‌ک، گه‌نجینه، سوپا و ئەسپاییکی زۆر لهو قه‌لایه‌دا بوون، هه‌موویانی بو خۆی زه‌وت کرد.

سولتان به‌رکیارک که له‌وه ئاگادار بوو، چهند که‌سێکی نارده سه‌ر قه‌لا و ۱۰۰ هه‌زار زێری سووریان به‌زۆر لێ ئەستاندن. تورکمانه‌کان له‌ولاوه به‌تالان و کوشتاری کورده‌کانی خاکی سه‌رخاب ده‌کوژان. پارچه‌ خاکی شه‌اره‌زور و داقوقا نه‌بێ له ده‌ست سه‌رخابدا ما، ئەوانی دیکه هه‌موو که‌وتنه ژئیر زولم و جه‌وری تورکمانه‌وه.

هه‌ر لهو ساله‌دا که سالی ۴۹۵هـ بوو، یه‌کێک له دوو نوکه‌رانی سه‌رخاب که له قه‌لای خه‌فتیزه‌کاندا سه‌رکیشیان کرد و بوونه مایه‌ی فیتنه‌ی شه‌روشه‌ور و هاوالێکی خۆی کوشت و له سه‌رخابی گتپاوه ئەگه‌ر له گوناھی ببووری و له مردنی ئەمین کا، قه‌لای خه‌فتیزه‌کان ده‌داته ده‌ست سه‌رخاب.

سه‌رخاب به‌سویند ئەمینی کرد و له کوشتن و ئەزیه‌ت ئاسوده‌ی کرد، دووباره قه‌لای خسته‌وه ژئیر حوکمه‌وه.

له سالی ۴۹۹هـ دا به‌له‌کی کوری بارامی کوری ئارتق چووه سه‌ر قه‌لای «جانیحاری» که یه‌کێک بوو له قه‌لایانی سه‌رخاب. به‌له‌ک هه‌ر چوار که‌ناری ئەو قه‌لایه‌ی وه‌ته‌نگ هینا و به‌شه‌رکردن چووه ناوی و گرتی و له‌ژئیر فه‌رمانی سه‌رخابی ده‌رخست. سه‌رخاب سی جارن به‌له‌شکه‌وه چووه سه‌ری و گه‌لێکی شه‌ر له‌گه‌ل کرد؛ به‌ناو‌میدی ده‌گه‌راوه. له دواییدا هیندیک له دراوسێکان که‌وتنه نیوانیان و ناو‌بژیین کردن و به‌بێ کیشه قه‌لاکه‌ی جانیحاریان دووباره پێداوه.

سه‌رخاب گه‌لێک پیاوی چاک و ئازا و ره‌شید بوو، به‌لام هه‌موو ده‌میتک به‌خۆشیی راپده‌بوارد. له سالی ۵۰۰هـ دا به‌مه‌رگی خۆی مرد. ئەبوو مه‌نسووری کوری به‌در بوو به‌حوکمداری شه‌اره‌زور و ئەترافی.

حوکمداری ئەبو مه‌نسوور کوری به‌در

که سه‌رخابی کوری به‌در مرد، ئەبوو مه‌نسووری برای له‌سه‌ر ته‌ختی حوکمداری دانیشت؛

به‌کاروباری په‌عیه‌ت و ئاواپی به‌سه‌ری ده‌برد. گه‌لێکی خزمه‌ت بو شه‌اره‌زور هه‌بوو، له چاندن و زه‌راعه‌ت و مه‌مله‌که‌تداری خه‌ریک بوو. موده‌تی بیست سال به‌خۆشی و ئازادی حوکمدارییه‌کی «مستقل» سه‌ربه‌خۆی کرد و زۆر به‌ئاسوده‌گی راپیوارد.

شه‌مه‌سه‌دین سامی له جلدی یه‌که‌می «قاموس الاعلام» یدا ده‌لێت: که ئەولادی سه‌رخاب له‌پاش ئەبوو مه‌نسوور ۱۳۰ سال له شه‌اره‌زوردا حوکمداریان کردوه؛ ئەما ئیمه له‌وه زیاتر سه‌ربه‌وردی ئەو بنه‌مائه‌مان ده‌ست نه‌که‌وتوه و له هه‌یچ کتیبی‌کا راست نه‌هاتوون که بزاین له‌پاش سه‌رخاب که ئەبوو مه‌نسوور بوو به‌حوکمدار، له‌پاش نه‌بوو مه‌نسوور کێ بوو به‌جیشینی. له‌به‌رئه‌وه که ئیستا له‌وه زیاتر ئاگام لێ نییه، به‌وه‌نده قسه ته‌واو ده‌که‌م وه ده‌ست به‌بندی سیتیهم ده‌که‌م که حوکمدارانی ئەرده‌لان له شه‌اره‌زور و دینه‌وه‌دا حوکمداری بوون.

به‌ندی دووهم ته‌واو بوو

لیوه‌رگر - ماخذ

- ۱- شه‌ره‌فنامه - شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی - فارسی - به‌رگی یه‌که‌م
- ۲- مرآت العبر - سه‌عید پاشای دیاربه‌کری - تورکی - به‌رگی دووهم
- ۳- کوردلر - دوکتور سه‌یح - تورکی - به‌رگی یه‌که‌م
- ۴- قاموس الاعلام - شمس‌الدین سامی - تورکی - شه‌ش به‌رگ
- ۵- الفتوحات الاسلامیه - شیخ احمد دحلان - عاره‌بی - به‌رگی یه‌که‌م
- ۶- دائرة المعارف - بستانی - عاره‌بی - به‌رگی یه‌که‌م

بەرگی دووهم
ئاورپکی پاشهوه

جزمی چوارهم

پادشایه تی چند بنه ماله بیکی کورد له کوردستاندا
کرده وهی خیتی و سهرنوسهر و به پتوه بهری - کواری زاری کرمانجی

هویتن هوزنی هوسهینی موکریانی

مزی دامه زرانندی و فرۆشتنی به خیتی به خیتو ده کری
یه کی ئه یلولی ۱۹۳۰ م ۸ ی په بیعی دووهمی ۱۳۴۹ ه
رواندز له مه زه که ی زاری کرمانجی دامه زرا
هه ر نوسخه به کی به سی قران (دوازه ئانه) یه
نه شریاتی زاری کرمانجی (۱۳)

۹ رکی دووم

مثنوی دایره

حزبی چواره م

پادشاهی بی چند بنه ماهه یکره وردله که وردستاندا

— *

کرده زده حیوی و سه رتویسه . . . نواری زار کرمانجی

(موکرومان)

— (*) —

مثنوی دامه زرانندی و فو و شتی بی حیوی . حیو ده کوی

یکی ایلول ۱۹۳۰ م ۸ ربيع دوروم ۱۳۴۹ هـ

رواندزله مه زره که ی زار کرمانجی دامه زرا

هه رنسخه یکی به سیه قران (دوازده آله)

نشریات زار کرمانجی (۱۳)

پیشه‌نگ

جزیره - جزیردی نومهر

هه‌لگه‌وتنی جوغرافیا و بیساکردنی جزیره

جزیره: له شیمالی شەرقی ویلایه‌تی دیاربه‌کره‌وه ۲۰۰ کیلۆمه‌تره له شەرق جنووبی شاری دیاربه‌کر دووره. له لای راستی چۆمی ده‌ژله، ۱۵۰ کیلۆمه‌تره. له شیمالی غەرب له به‌ره‌وژووری مووسل ۲۴۰ کیلۆمه‌تره. له شەرقی جنووبی ماردین هه‌لگه‌وتوه. شارێکه له‌نیۆقه‌لایتیک دایه. شەرقی شیمالی جزیره، ولاتی وانه و شەرقی جنووبیشی ولاتی مووسله.

خاکی جزیره و دێهات و قه‌لاکه‌ی هه‌موو کوردن، هیندییک دانیشتوو و هیندییک په‌وه‌ندن. خاک و زه‌ویه‌که‌ی خاوین و چاکه بۆ چاندن؛ شایسته‌ی کوردن و کیلگه و چاندنه، دانه‌وتیله‌ی هه‌موو جوهری تیدا په‌یدا ده‌بێ. باغ و باخچه و لۆکه و تووتنی به‌ناوبانگه، میتوه و خوارده‌مه‌نی زۆر پوخته‌ی هه‌یه. ده‌ستکرده‌ی ئه‌هالی له لۆکه جاو و له‌به‌ر کری جوان و رانکوچۆغه له بوز و به‌ره و جاجمی باشی تیدا دروست ده‌کهن. خوری و مه‌ره‌زی به‌رگنی زۆره. له مس و زێر و زیوقاپ و که‌وچکی به‌ناوبانگی لێ دروست ده‌کری. حه‌یواناتی چوار پێ و مه‌رومالی زۆره. رۆن و په‌نیر و چه‌رم و پیتستی گه‌لییک ده‌بێ. دێهات و ئاوه‌دانیه‌تی زۆر له ده‌ورپشتی جزیره هه‌بوو: ئیستاکه‌ش و یترا نه‌قه‌لای خراب بوو و کاوله‌کانی گه‌لییک ماون. له جزیره گه‌لییک پیاوانی گه‌وره و ناودار هاتوونه‌ته روو به‌نیۆ دنیا دا ده‌نگی عیلم و فه‌نیان داوه‌ته‌وه.

قه‌لای جزیره له‌نیۆ چۆمی ده‌ژله‌دا له‌سه‌ر شکتی هیلال هه‌لگه‌وتوه، عه‌بدولعه‌زیزی کوری عومه‌ر به‌رگه‌عیید سالی (۲۰۰هـ) بینای کردوه، له‌که‌ناری راستی چۆمی ده‌ژله‌ دایمه‌زراند، له‌هه‌ر چوار که‌ناریه‌وه شووره‌یه‌کی سه‌خت و بلندی به‌ده‌وره‌دا کیشاوه و به‌کونگره‌ قایی کرد و هه‌موو ده‌وره‌شی کرده خه‌نده‌قیکی قول و پرتاو، جزیره له‌ رۆژی بیناکردنییه‌وه هه‌تا سالانی (۳۷۲هـ) له‌سه‌ ده‌ورپشتی مووسل ئیداره‌ ده‌کرا، له‌و ساله‌دا جزیره که‌وته ده‌ست مه‌لیک شو‌جاعبازی کوردی، خیتی دیاربه‌کر و ئه‌ردیش. له‌ پاش ئینقرازی حکومه‌تی دۆشتیک، جزیره که‌وته ده‌ست وه‌زیر ئیبن جه‌هیر، له‌ پاش ئه‌وان که‌وته ژیر حوکمی شه‌مسودین جگه‌رمژ که ئیمه له‌م کتیبه‌دا مه‌به‌ستمانه.

به‌ندی یه‌که‌م

شه‌مسوده‌وله جگه‌رمژ - (۴۷۸ - ۵۰۲هـ)

جگه‌رمژ پیاویکی وربا و زرنگ و زانا و نازا و ره‌شید بوو. کوردی بنه‌ماله‌ی «وه‌هبان» خه‌لکی جزیره‌ی عومه‌ر بوو. له‌ پاش خویندن و فیتروونی علووم له‌ لای حوکمدارانێ دۆستیک بشنوی دا کرا به‌کو‌ده. له‌ پاشان که‌وته سپاهی بشنۆیه‌کانه‌وه و له‌ ئیداره و حوکمرانی حوکمدارانێ کوردی بشنۆیی دلگیر و په‌نجیده بوو. که‌ کوری جه‌هیر له‌ گه‌ل حکومه‌تی دۆستیک که‌وته شه‌ر و مولک گرتن، جگه‌رمژ بوو به‌هه‌واداری کوری جه‌هیر و په‌گه‌لیان که‌وت. هه‌رچه‌ند ببوو به‌سه‌رکرده‌ی ئه‌میر سلیمانی دۆستیک، به‌لام به‌قوه‌ته‌وه خۆی به‌ده‌سته‌وه دا. کوری جه‌هیر کرایه ئه‌میری سوپاهییک و ده‌ستی قه‌دروقیمه‌تی پیتوه‌نا. جگه‌رمژ رۆژ به‌رۆژ له‌ خۆنواندن و نازایی و ره‌شیدی نیشاندان خه‌ریک بوو. دم به‌ده‌م رووی له‌ به‌رزبوون و سه‌رکه‌وتن بوو. بۆ ئه‌وه‌ش چ پیتووستیک هه‌بوایه، که‌م که‌مه‌ سازی ده‌کرد و حتی کۆ ده‌کرده‌وه و دلێ میلیه‌ت و له‌شکر و ئومه‌راکانی ده‌خسته‌ ده‌ست خۆی. له‌ که‌لیندا بوو خۆی گه‌وره بکا.

جگه‌رمژ به‌سه‌خا و به‌خشش و به‌زبانخۆشی و شه‌هامه‌ت، هه‌موو نزیکه‌کانی به‌خۆیه‌وه گرت‌دا بوو، هه‌تا وای کرد به‌که‌مچاگییک جزیره‌ی عومه‌ری خسته ژیر حوکمییه‌وه. سالی ۴۷۸ به‌وه‌کاله‌تی کوری جه‌هیر، چوه سه‌ر جزیره و گرتی و بوو به‌خاوه‌ندی جزیره.

سالی ۴۷۸ فه‌خروده‌وله‌ی کوری جه‌هیر، سوپاهییکی نارده سه‌ر جزیره‌ی عومه‌ر که‌ له‌ ده‌ست حوکمدارانێ دۆستیکدا بوون.

بنه‌ماله‌ی وه‌هبان - که‌ له‌ ماله‌ گه‌وره و که‌بخودای جزیره بوو - روو به‌کوری جه‌هیر گرت‌بوون، به‌لام چونکه له‌ ده‌ست حوکمدارانێ دۆستیک په‌نجیده بوون، شه‌وی بۆ هینانی سوپاهی کوری جه‌هیر بۆ نیۆ شار ده‌رگاییکی گچکه له‌ دیواری قه‌لادا بوو که‌ په‌پایه له‌ ده‌روه بۆی سه‌رده‌که‌وتن، ئه‌و ده‌رگایه‌یان کرده‌وه و به‌که‌یه‌که سوپاهه‌که‌یان برده ژووری.

سه‌رکرده‌ی سوپاهی جگه‌رمژ بوو؛ حکومه‌تی له‌ جزیره‌دا دامه‌زراند و ده‌وله‌تی دۆستیک له‌ جزیره‌دا دوایی هات. هه‌ر جاریکی له‌ ده‌روه بۆ سه‌ر جزیره هه‌لمه‌تیک بدرایه بنه‌ماله‌ی

وهه بان بۆ پیش پینگرتنی راده وههستان. جگهرمژ بهوه بوو به نامیرتیکی کوری جههیر له سهه جزیره.

موحه پهمی سالی ۴۸۹ مه نسووری کوری نیزامودین کوری ناسروده وله که حوکمداری دیار به کر و ئهردیش [بوو] له گهل کوری جههیر شه ری کرد و شکا و هه لات و چوه جزیره ی عومه ر. جگهرمژ گرتی و له ماله جو له که به ک به ندی کرد هه تا مرد. بهوه حکومه تی دۆستیک دوایی هات و قوه وت و هیزی جگهرمژ زیاد بوو، ئیدی که میک له عایله ی دۆستیک و له کوردی بشنۆیی نه ما به رامبه ر به جگهرمژ خۆرا گرت.

موئه ریخه کان ده لئین: ئینقرازی حکومه تی بشنۆیی به له چه ری مه نسوور هات، چونکو له له چه ریدا بی هه وال و له ته ماعدا دلئ هه موو که سیکی له خۆی کرد بوو. بۆ حوکمدار پیویسته له هه موو کهس زیاتر به خششی هه بی و به سهه ره عیه ت و سوپاه و ده ستوییه ندیدا هه لات و جیره ی زۆری؛ تاکو به چاکی بتوانی حوکمرانی بکا. مه نسوور له وانه به ری بوو.

سالی ۴۸۹ عه لی کوری موسلیم حاکمی مووسل، له ده ست «که ریوگا» وه ته نگ هات و هاواری له جگهرمژ کرد یاریده ی بدات و به سوپاهه وه بچیتته رزگار کردنی. جگهرمژ بهوه که لئینی ده ستخست و سوپاهیتی قورسی له کوردانی جزیره و به ختی و بشنۆیی و فنیکی هه لگرت و روو به مووسل له چیا بان چوه خواری. له ولاره «توتناش» که سه ره کرده ی سوپاهی که ریوگا بوو، له شکریتیکی بی ژماری به ره و پیری جگهرمژ له له شکرگا ده رخست و له نیوه ی رێگادا هه ردو سوپا جله وگیری یه ک بوون و بۆ کوشتار ریزه بان به ست. شه ر و کوشتار ده ست پیگرا. له پاش چند رۆژ کوشتار؛ جگهرمژ شایانی به راهه ری نه بوو، وه ته نگ هات و دووچار به نه زیه ت و لیقه وه مانیتیکی قورس بوو. چونکو دوژمن گه لیک به هیز و قورس بوو، به ناچاری له نا کا و شه وی روو به جزیره له شکر سوار کرد و رۆیشت. توتناش ده ستبهرداری نه بوو؛ که وته سه ری.

جگهرمژ که ته ماشای کرد دوژمن زۆری هینا و دووچار به نه بوون ده بی، به گورجی هه یئه تیکی عوله ما و که یخودایانی بۆ مامله ت ناره لای توتناش؛ به مه که بکه ویتته ژیر ئیداره ی «که ریوگا» وه پیکه اتن. جگهرمژ دیاری و هه لات و گه لیک چتی بۆ که ریوگا نارد و ریکه وتن. جگهرمژ له ژیر ئیداره ی که ریوگا وه بووه به حوکمداری جزیره.

جگهرمژ ۳ سالان له ژیر ئیداره ی که ریوگادا خۆی راگرت، به لام به په نهانی له ده ستورده ی

هیز په یدا کردن و رزگاریدا بوو؛ هه تا به جاریک خۆی قورس کرد و سوپاه و پیویست و میله تی به ته واوی خسته ده ست.

سالی ۴۹۲ که ریوگا به سوپاهه وه روو به نه نتاکیه رۆیشت. جگهرمژ سه ری بلند کرد و له ژیر ئه مری که ریوگا رزگار بوو.

سالی ۴۹۲ جگهرمژ به چوونی که ریوگا بۆ نه نتاکیه که لئینی ده ستخست و له گهل فره کردنی خاک و زهوی، دلداری ره عیه ت و نه هالی و قه لا و ناوکردنی جیگایان خه ریکی بوو. له شکر زۆر کردن و خستیه ژیر ئینتیزامه وه. ئالای سه ره خۆیی بلند کرده وه. بۆ گرتنی مووسل که وته ته داره ک و پیویست ساز کرده وه. له ولاره خه لیفه ی عه باسیه کان له قه بی شه مسوده وله بان له گهل شیرتیکی به گه وه ره رازاوه بان بۆ نارد و ئیماره تی جزیره بان بۆ قه رار دا. سالی ۴۹۳ جگهرمژ چند قه لا و جیگایانی سه ختی له خاکی هه کاری و زۆزاندای دروست کرد و هه مووی به سوپاه و ئالاته وه پر کردن و هه ریبه ک دژواریتیکی له سه ردانان.

سالی ۴۹۴ جگهرمژ بۆ وه ده سته یتانی مووسل سوپاهیتیکی ریکه وتووی ساز کرد و رووی له مووسل کرد.

نه هالی مووسل له ترسی جگهرمژ هاواریان برده به ر مووسای تورکمانی که خاوه ندی حه سنکیفا بوو، له ته ره ف که ریوگا وه به تاییه تی دانیشتبوو، قه راریان دا مووسلی بخه نه ده ست. له ولاره سه نه رجه وه کیلی که ریوگا که وای زانی مووسا بۆ یاریده دانی له ده ست جگهرمژ، ده چیتته مووسل، گرتی به سوپاه و نه هالی مووسله وه چوه پیشوازی کردنی. که نزیک بوونه وه، هه ر یه ک له ئه سپی خۆی دابه زی و بۆ مردنی گه وره بان گریان.

سه نه رجه به مووسای گوت: «دلخوازی من نه مه یه هه رچیبه کی مال و مه نسه ب و مه مله که ت و سه رمایه و ئه سپایی گه وره ی ئیمه هه بوو که وته ده ست ئیوه وه و ئیوه فه رمانه ره وان». مووسا پیی گوت: «جگه له سولتان کی خاوه ندی چت و ماله و سولتان حه ز له هه ر کهس بکا ده یدا به و». له سه ر نه وه ده مه چه ندیان کرد. سه نه رجه ده ستی هاوایتته شیری و له لایه کی مووسای دا و برینداری کرد. مووسا خۆی به زهوی دادا. کوری ئه میر مه نسووری کوردی، خودانی دیار به کر و ئهردیش له گهل مووسا بوو. خه نجه ری کیشا و لینگی دایه سه ر سه نه رجه و له سه ری دا و ئیشی ته واو کرد. مووسا سوار بوو چوه نیو مووسله وه و دلخۆشی نه هالی داوه و پیواه کانی سه نه رجه ی هه لات کردن و فه رمانه ره وایی خۆی له مووسلدا ناژۆت و مووسل بوو به مالی مووسا.

جگهرمژ که له وه ناگادار بو، بهو هیز و تهوانه یه وه رووی له نوسه بیین کرد و بهمودده تیکی زۆر کهم گرتی و پیاویکی خۆی له سهر دانا و ئومووری حوکمداریی تیدا ریتک دهخت.

مووسا له ولاره به سوپا هوه رووی له جزیره کرد، جگهرمژ چوه پیشی. له پاش کهم شه ریتک مووسا به په نهانی ههلات و خۆی له مووسل خزاند. دهروازهی شار و قهلا و بورجه کانی توند کرد. جگهرمژ سوپا و له شکره کهی مووسای خسته دهست خۆیه وه و بهو قوه ته وه چوه سهر مووسل و دهواری دا و بهمودده تیکی دووردریژ له وه ته نگهینانی مووسا دابوو. مووسا هاواری له ئه میر سه قمان خیتی دیار به کر کرد، جگهرمژ ریتگی ها توچوونی له شار گرت و مووسا و ئه هالی وه ته نگ هینا. له هه موو لاره په لاماردان و هه لمه ت گهر مه ی تی کهوت. کورده کان هه ریه ک له لاییکه وه لینگیان دا سهر دهروازه و کونگره کانی شار. ئه هالی مووسل و مووسا له وه وه ره زبوون، مووسا ناچار ما ریتگی رزگار بوونی دهست نه کهوت.

ئه میر سه قمان به مه که مووسا دهست له حه سنکیفا هه لگرت و ۱۰ هه زار دینار دراویش بدا، ئه میر سه قمان وه عده ی یار مه تی دای؛ مووسا به ناچار ی له گه لی ریتک کهوت. ئه میر سه قمان به له شکره وه بو یاریدانی مووسا له دیار به کر ده رکهوت و له ریتگاشیدا هیزی فره کرد، هه تا نزیک مووسل بوو. جگهرمژ دهستی له مووسل بهردا و گهراوه جزیره.

شه مسولده وه له جگهرمژ که له مووسل دهستی هه لگرت، له ناو دیوان و دپهات خۆی په نهان کرد و چاوه نوژی که لیتن بوو. مووسا که زانییه وه جگهرمژ دهستی هه لگرت و ئه میر سه قمان هات، دهستوی پیوهندی خۆی هه لگرت بو پیشواز بکردن له شار ده رکهوت و گه بشته دپیه ک که پیتیان ده گوت: «که واسا». چه ند نۆکه ریتکی روو گهردان بوون؛ بو کوشتنی له که لیندا بوون. مووسا که دابهزی تا ماندوو بیان به حه سیته وه، ئه وه دهسته نۆکه رانه ی که له مووسا دلگیر ببوون، له وه چا تر که لیتیان دهست نه کهوت، به کومه له ده سپر ژیتکی تیرانیان کرده سهر. مووسا و چه ند نۆکه ریتک کوژران، باقی نۆکه ر و دهستوی پیوهنده کانی به شکاوی روو به مووسل گه رانه وه و مووسایان له سهر ته په یه ک ناشت. له ولاره ئه میر سه قمان که له وه ناگادار بو، جله وی سووراند و روو به حه سنکیفا گهراوه پاش و به کهم شه ریتک حه سنکیفای گرت و خسته یه ژیر فرمانی خۆیه وه.

شه مسولده جگهرمژ که له کوشتنی مووسا ناگادار بوو، له ولاره پیاوه کانی مووسا و له شکره کهی به دلخۆشی هینانه وه ژیر حوکمه وه. بهوه یزه روو به مووسل رویشت و قاقهزی له هه واداره کانی مووسا نویسی که هه راسان نه بن و خۆ به دهسته وه بدن. هه موو له که نارانه وه له سهر جگهرمژ کۆبوونه وه. ئه هالی مووسل که ئه وه یان زانییه وه، که یخودا و ریش سپی و کار به دهستان بو ئیتاعه کردنی جگهرمژ له مووسل ده رکهوتن و چوونه پیشوازی کردنی، به شاد و خوورمه یی جگهرمژ بان برده نیو شماره وه، به لوتف و پیاوه تی ئه هالی دلشاد کرد و نوازشی نیشان دان. له پاشان دهستی به ریتک خستنی ئومووری و شار و دامه زراندنی میللهت و ئینتیزامی سوپادا. که ئومووری حوکومه تی دامه زراند و پیوستی پیکهینا و پیاویکی له سهر دانا ئه وانیه ی مووسایان کوژبوو گرتنی و له تۆله ی مووسادا به داریداکردن و خنکاندنی و گهراوه و چوه جزیره.

سالی ۴۹۶ یاقووتی کوری حه سه ن کوری ئه میر ئارتق برازای ئه میر سه قمان که له سهر ماردین بوو، نازایی و پیاوه تی جگهرمژ ی په سند کرد و دلخۆشی حه مییهت و زرنگی بوو. له به ره وه قاقه زیتکی له جگهرمژ نویسی، له رووی گه وره یی و پیاوه تیه وه سهر په رشتی بکات و له ژیر بالیدا ناگاداری بیت و دهستی میهره بانی به سهر دا بکیشی. جگهرمژ روو به نسیبین رویشت و لپی گپراوه که یاقووت به چیته لای له نسیبین به کتر بیین.

یاقووتی له شه هامت و گه وره یی جگهرمژ ئه مین بوو؛ هه ستا روو به نسیبین رویشت، له نیوه ی ریتگادا یاقووتی له دهست دوژمناندا به کوژتن چوو. سهر کرده ی یاقووتی که ناوی عه لی بوو، سوپا و مال و ئه سپاب و قهلا و مهمله کهت و شارانی یاقووت له گه ل ماردین ته سلیم به جگهرمژ کرد و هه مووی خسته ژیر فرمانییه وه. عه لی بیژراوی کرده وه به سه ر کرده و ناییی خۆی له سهر ماردین و روو به جزیره رویشت. سوپا هیتیکی ریتک خست و گهراوه مووسل له مووسلدا چه ند تیک دانیشت.

هه ر له و ساله دا جگهرمژ سوپا هیتیکی هه لگرت و چوه سهر خاپوور. به هه ر جو ریتک بوو خاپووری خسته دهست. قهلا و دپهات و دهو روپشتی خاپووری هه موو گرت و هاویتییه ژیر فرمانی خۆیه وه. تهواوی عه شایرانی کوردی ئه ولایانه ی به چاکه و پیاوه تی وا لی کرد که هه موو به جاریتک حوکمداریی ئه ویان قه بوول کرد.

جگهرمژ که له کورده کان ئه مین بوو و مه رجیان دا، ئه و جا له شکر ی رووه و دهشتی «تات» (عاره ب) وه رگپرا. عه شایری تاتی ئه وه ری فوراتی به خاهی و نه خاهی و به زۆر و شه ر کرده ره عیهت و خسته یه ژیر فرمانییه وه و به شادی روو به مووسل گهراوه. له و

عه‌شایرانه سویا هیئیکی رپیک‌که‌وتووی رپیک‌خست و روو به‌جزیره گه‌راوه.

سالی ۴۹۷ جگه‌رمژ سویا هیئیکی قورس و شه‌رکه‌ری له‌خاپوور و ماردین کۆکرده‌وه و بۆ شه‌ری چه‌لیپا چونه‌سه‌ر فه‌رهنگ و روو به‌ئورفه سویا هیئیکی ناژۆت و له‌سه‌ر چۆمی «به‌لخ» له‌شکری کورد و فه‌رهنگ له‌یه‌ک هه‌له‌نگۆتن و بۆ شه‌ر به‌را به‌ر یه‌ک راوه‌ستان. شه‌ر و کوشتار ده‌ست پیکرا، له‌شکری کوردان نه‌شبان خۆ راگرن، روویان له‌هه‌لاتن کرد و شکان. فه‌رهنگ دوو فه‌رسه‌خ رپیکا هاتنه‌سه‌ر کوردان و هه‌لیان برین. شه‌مسوده‌وله جگه‌رمژ هه‌رچه‌ند غیره‌تی دا و هاواری کرد، چاره‌نه‌بوو، له‌دواییدا قووه‌تیکی ته‌واویان له‌مووسله‌وه گه‌یشتی و هیتزیکیان په‌یدا کرده‌وه. چونکو فه‌رهنگ زۆربوون، قووه‌تی مه‌عنه‌وی کوردانی به‌یه‌که هه‌لمه‌ت شکاند. جگه‌رمژ که‌وته سه‌ریان و رووی له‌له‌شکر و سه‌رکرده‌کان کرد و دلخۆشی دانوه و قسه‌ی په‌ندنامیزی پین گوتن و به‌شانویاوه‌ی هه‌لگوتن. له‌شکره‌که‌ی که‌وته‌وه غیره‌ت و روو به‌دوژمن وه‌رچه‌رخانه‌وه و لینگیان داوه سه‌ر فه‌رهنگ و شیرانه هه‌لمه‌تیان برده سه‌ریان و به‌که‌م شه‌رپیک فه‌رهنگیان شکاند و بلاویان کردن. هه‌رچی‌ئیکی کوژرا و مرد، ئه‌وی ماوه به‌دیل گیرا. کورده‌کان مال و ئه‌سباییکی زۆریان به‌تالان ده‌ست که‌وت.

له‌نیوه‌هه‌لاتووه‌کاندا فه‌رمان‌ره‌وا و خیتی ئورفه «قه‌مس به‌ردویل» بوو به‌دیل گیرا و بردیانه چادری سه‌رکرده‌ییکی له‌شکری جگه‌رمژ. له‌وده‌مه‌دا له‌نیوانی له‌شکره‌که‌کاندا له‌سه‌ر تالان کیشه‌ په‌یدا بوو. چهند پیاویکی جگه‌رمژ چونه‌ نیوه‌ چادری ئه‌و سه‌رکرده‌یه‌وه که قه‌مس بکوژن. جگه‌رمژ له‌ولاوه زوو زانییه‌وه، فریاکه‌وت و نه‌یه‌یشت قه‌مس بکوژریت.

جگه‌رمژ قه‌مسی برده لای خۆی و له‌شکره‌که‌ی کۆکرده‌وه و به‌تالان و خه‌لات به‌خشین نوازی کردن و قه‌مسی هه‌لگرت و به‌له‌شکره‌وه چوه سه‌ر ئورفه، ۱۵ رۆژ به‌توندی ده‌وره‌ی ئورفه‌ی دا. هه‌رچه‌ند وه‌ته‌نگی هینا و شه‌ری کرد نه‌یتوانی ئورفه‌ بگریت، به‌ناچاری قه‌مسی هه‌لگرت و گه‌راوه مووسل. ناردی قه‌مسی چه‌پس کرد.

له‌و شه‌ره‌دا ۱۶۰ کورد به‌دیل که‌وته ده‌ست فه‌رهنگ و ۱۵ هزار که‌س له‌فه‌رهنگ به‌ده‌ست کورد به‌کوشت چوون. قه‌مس هه‌تا سالی ۵۰۲ هه‌ له‌قه‌لای جعیردا له‌به‌نددا بوو.

هه‌ر له‌و ساله‌دا جگه‌رمژ به‌سویا هیئیکی چاکه‌وه چوه سه‌ر چه‌رپان. له‌پاش که‌م ئه‌زیه‌تیک گرتی و ئومووری حوکمداریی خۆی تپیدا رپیک‌خست و خاوه‌نده‌که‌ی پیشووی به‌وه‌کاله‌تیبی له‌سه‌ر داناوه و گه‌راوه مووسل.

سالی ۴۹۸ سولتان محهمه‌د له‌ته‌وریزه‌وه چوه مه‌راغه و له‌وتیشه‌وه روو به‌هه‌ولپیر سویاهی هه‌لگرت که‌ بچیتته سه‌ر جگه‌رمژ و شاره‌کانی له‌ده‌ست ده‌رخا. که‌ جگه‌رمژ ئه‌وه‌ی زانییه‌وه شووره‌ی ده‌وره‌ی مووسلی دروست کرد و به‌بورج و باروو و به‌کونگره توندی کرد. ناردی هه‌رچه‌ند ئه‌هالی له‌دیها‌تی ده‌روه‌ بوون بردنیسه نیوه‌ شاره‌وه. به‌سه‌رکرده‌ی له‌شکری ئه‌مر دا هه‌رکه‌سی له‌هاتن پاشکه‌وت بیکوژن و مالی تالان که‌ن.

جگه‌رمژ له‌خۆکۆکرده‌وه و سویا رپیک‌خستن و شار و دیواری قه‌لا قایمکردن خه‌ریک بوو، سولتان محهمه‌د نزیک به‌مووسل بوو. سولتان قاقه‌زیک له‌جگه‌رمژ نویسی بۆ مامله‌تکردن له‌گه‌ل برای و قه‌رار بدا مووسل و مه‌مله‌که‌تی جزیره له‌ژئیر فه‌رمانی ئه‌ودابن قاقه‌زی سولتان به‌رکیارق که‌ له‌و زانییه‌وه نویسیبوو، ئه‌ویشی بۆ نارد و تپیدا گوترا بوو که «ئیتاعه‌ی سولتان محهمه‌د بکری». سولتان محهمه‌د دیسان بۆ نویسی ئه‌گه‌ر ئیتاعه‌ی بکا مه‌مله‌که‌تی له‌ده‌ست جگه‌رمژ دا دیلتیه‌وه و قه‌رار ده‌دا بیداته‌وه، به‌مه‌رجی ئه‌وه خوتبه له‌مووسل و جزیره و خاکی جگه‌رمژ هه‌رچی هه‌یه به‌ناوی سولتان محهمه‌د بخویندریتته‌وه.

جگه‌رمژ جوابی داوه که: «ئیمه له‌گه‌ل سولتان به‌رکیارق قرارمان داوه هه‌ر خاکیکی بیگرم له‌ده‌ست ئه‌ودابن وه ته‌سلیم به‌که‌سی نه‌کات».

سولتان محهمه‌دی له‌چونه‌ نیوه‌ مووسل جواب دا. سولتان که‌ زانییه‌وه به‌راستی نه‌به‌یشت بچیتته نیوه‌ مووسله‌وه، بۆ شه‌رکردن له‌شکری لیخوریه پيشه‌وه. دیوار بر و ئاورهاوئیز و به‌رد فریده‌ره‌کانی خسته به‌رده‌می له‌شکره‌وه و به‌توندی چونه سه‌ر مووسل.

ئه‌هالی له‌به‌ر خۆشی جگه‌رمژ و هه‌زلیکردنیان دامینی پیاوه‌تی و نازاییان به‌لادا کرد و بۆ سولتان محهمه‌د له‌قه‌لا ده‌رکه‌وتن. شه‌رپیکی زۆر خوینرپیزانه و نازاییان کرد. له‌به‌ر پیاوچاکی و په‌وشت خۆشی و خوو چاکی خۆیان به‌کوژت دا. گه‌لیک له‌ئه‌هالی کوژران، جگه‌رمژ ئه‌میری دا له‌شووره‌ی چه‌ساره‌وه ده‌رگا چکۆله‌کانیان کرده‌وه که ئه‌هالی بۆ شه‌رکردن له‌شار ده‌رکه‌ون. به‌جوژه کوژتاریکی زۆریان له‌له‌شکری سولتان کوژت.

سولتان له‌سه‌ر ئه‌وه ئه‌میری دا دیوار بره‌کان چونه‌ژئیر شووره‌ی قه‌لاوه و ده‌ستیان به‌برینی شووره‌کرد. له‌نیوه‌ی شه‌ودا ئه‌هالی له‌وه ئاگاداریبوون؛ ده‌زه‌ج به‌ده‌ستی به‌هیتزه‌وه که‌وته سه‌ر دروستکردنه‌وه‌ی شووره. به‌چهند سه‌عاتیک چاکیان کرده‌وه و ده‌سته به‌ده‌سته بۆ شه‌رکردن و گه‌راندنه‌وه‌ی له‌شکری سولتان له‌شار ده‌رکه‌وتن و زۆر به‌چاکی چارده

قەلای خویان بەختیو کرد. لە دەورەگرتندا دلتهنگ نەبوون.

«ابن الاثیر» لە تەئریخی «کامل» دا دەلێت: «لەنیو مووسلدا دانەوێلە هەرزان و زۆریوو. دەورە لێگرتوو هەکان تەنگای خواردنیان نەکیشا. سی مکووک گەنم بەدیناریک و پەنجما مکووک جو بەدیناریک بوو؛ کەسبیش نەبەدەکری».

سوپاهی جگەرمتز هیتدیکی لە تەلیه عەفر کۆببۆنەوه. بۆ روو وەرگەرانی سوپای دوژمن و ئاو لێ پرینیان دەکووشان، موددەتیکی دوورودرێژ شەر و کوشتار دەوامی کرد، هەتا دەی جەمادی یەکی ئەو سالا هەر شەر و کوشتار بوو. دەنگی مردنی سولتان بەرکیارووق بەگویتی جگەرمتزا کەوت. هەموو ئەهالی شاری کۆکردەوه و مەشورەتی پێ کردن و باسی لە مردنی سولتان بەرکیارووق کرد، وە لە دواي ئەو چی بکری و چۆن بژین پرسیری لێ کردن. ئەهالی بەیەک دل و یەک گیانی گوتیان: مال و مندال و گیانمان لە بەردەستی تو دایە؛ لەو پرێگایەدا مردن بەسەر بەرزێ دەخووزین، هەرچۆنیکی تو ئارەزوو بکە سەرور و گەرەوی و مەشورەت بەسەر کردە و سەرداری لەشکرەکانیش بکری چاکترە. لەبەر ئەوه ئۆمەراکانی سوپاهی کۆکردنەوه و مەشورەتی بەوانیش کرد. ئۆمەراکان گوتیان هەتا سولتان زیندوو بوو، وەعدەبەکی بەومان دابوو بەسەرمان برد. ئەمپۆکەش مادامە سولتان مرد، ئەمە بەسولتان هەلژاردن چاکترە؛ چونکو بەبێ سولتان حوکمداریی ئەمپۆکە دژوار و سەختە. جا ئەگەر وابوو سولتان محەمەد بەسولتان قبوول کردن چاکترە.

جگەرمتز بەئیزن و مەشورەتی ئەهالی و لەشکران، قاقەزێکی لە سولتان محەمەد نویسی و ئیبتاعەت کردنی قبوول کرد. وەزیر سەعدولمەلیکی خواستە لای خۆی. لەسەر ئەو قاقەزە، سولتان گرتی و سەعدولمەلیکی ناردە لای جگەرمتز. لەولاو بەئیحترامەوه پیشوازی وەزیریان کرد و بردیانە دیوانی. لە پاش گفتوگۆیەکی تەواو، وەزیر بەجگەرمتزی گوت: دەبێ بچیە لای سولتان و قسە لەگەڵ بکە. ئەو هەرچیکی لێ بخووزی بەقسەت دەکا و واژی دلخووزیت نابزویتەوه. لەسەر ئەو قەرار درا.

جگەرمتز و وەزیر دەستیان بەدەستی یەکتەر گرت و لە دیوان دەرکەوتن. ئەهالی مووسل کە چاویان بەوه کەوت، گابۆریان دەست پێکرد و گریان و شین و واویلا و هاواریان بلند بوو؛ خۆل و قورپان بەسەر خویاندا کرد و بانگیان دەکردە یەکتەر بەگەرەو پۆ یەکتەریان دەگێراییهوه. جگەرمتز جوابی کەسی نەداوه و لەگەڵ وەزیر چوونە لای سولتان. وەزیر سەر بهوردی ئەهالی بۆ سولتان گێراوه. سولتان گەلیک لوتفی لەگەڵ جگەرمتز کرد و

دلخۆشی داوه و نوازی کرد و پتی گوت: میلله تەکەت چاوه نۆریت دەکەن و نیگەرانی، هەستە بچۆوه نیویان و دلایان بەتۆوهیە.

جگەرمتز چەند پیاویکی ماقوولی سولتان لەگەڵ خۆی هەلگرت و گەرپاوه مووسل. ئەهالی کە چاویان پێ کەوتەوه بەشادی گەرپاوه، شادمانی و کەیفیکی بێ ژماریان کرد. سولتان ناردی پرسیری کرد سبەینی داخیل بەشار بێ، شار پرازیننەوه و چراخان بکەن. جگەرمتز نەیهیشت، بەلام وەعدە میوانداری لە دەرتی شاری پێ دا.

سبەینی ئەهالی و مەئموورین بەکەیف و شادمانی لە دەرتی شار زینەتیان کرد، دیاری و ئەسپاییکی زۆر گرانبەهیاان بۆ سولتان و وەزیر برد، وە دلخۆشیان کردن. ئەو رۆژە شادمانی بوو؛ بۆ سبەینی سولتان بۆ سەرەخۆشی بەرکیارووقی برای دانیشت. هەموو چوونە سەرەخۆشی و لە پاشا سوکواری و سەرەخۆشی لێکردن، حوکمداری جزیره و مووسلی بۆ جگەرمتز تەسدیق کرد و روو بە بەغدا لەشکری ئازۆت.

جگەرمتز لە پاش رۆیشتنی سولتان بەرێکخستن و دامەزراندنەوهی میللهت و رەعیەت خەریک بوو؛ سوپاهیکی کۆکردەوه و رۆیشت، گەیشتهوه سولتان؛ لەگەڵی رۆیشت و چوونە بەغدا. لە ئاخری جەمادی دووهمدا دەنگ گەیشته جگەرمتز کە قلیچ نەرسەلانی کوری سلیمانی کوری قتلش چوو دیار بەکر، تەمای چوونە سەر جزیرهی هەبە. جگەرمتز ئیزی لە سولتان وەرگرت و بەسوپا هەوه روو بەمووسل گەرپاوه داوه.

سالیچوار سەدو نەوه دوو نو مەلیک رەزوان کوری تەتەش بۆ شەری فەرەنگ لەشکری هەلگرت، لە [گەل] ئۆمەرایانی ئیلغازی کوری ئارتق کە شەحنە بەغدا بوو و سپەه بوو سوپا و ئەلبی کوری نەرسەلان تاش خیتی ژەنگار - کە زاوی جگەرمتز بوو - لە نیوهی رێگادا ئیلغازی بە مەلیک رەزوانی گوت ئیمە دەچینه غەزا، مال و ئەسپاب و لەشکرمان دەوی و اچاکە بچیە سەر خاکی جگەرمتز و دەور و پشستی و بیانگرن، هەم مال و هەم سوپاهیکی قورس دەست دەخەین. ئەوجا دەچینه شەری ئەهلی چەلیپا و لەوه شدا مالتیکی زۆر دەست دەخەین.

مەلیک رەزوان بەوه خەلەتا، لە مانگی رەمەزاندای بەدە هەزار سوارەوه چوونە سەر نسیبێن، بەلام لە تەرەف جگەرمتز هەوه دوو ئەمیر لە ئەهلی خزی لەسەر نسیبێن دانرا بوو. قەلا و شاریان قایم کرد و بەسوپا هیکی رێککەوتوو هەوه بۆ شەرکردنی مەلیک رەزوان خویان سازکرد. لەنیوی شووری شار و قەلادا بەتیر و ئاور فرێدەر و بەردهاوێژ دەستیان

به‌شهرکردن کرد. ئەلبی کوری ئەرسه‌لان داش زاوای جگهرمژ به‌په‌یکانیک برینداربوو. زامیکی گهوره‌ی وهرگرت و به‌ناچاری گه‌راوه و روو به‌ژهنگار چوو.

جگهرمژ له‌ولاهه که خه‌به‌ری زانییه‌وه مه‌لیک ره‌زوان چووته‌سه‌ر نسیبین، له‌وه‌ده‌مه‌دا له‌حانه‌ی نزیک ته‌نزه‌بوو، نه‌خوشیکی که هه‌بیوو دهرمانی ده‌کرد؛ ده‌زیه‌جی سوار بوو چوو مووسل و ره‌عبه‌ت و ئەهالی ده‌ورپشت له‌سه‌ری کۆبوونه‌وه و له‌به‌ر ده‌روازه‌ی شار چادری هه‌لدا و بۆ چووته‌شهری ره‌زوان خۆی ساز کرد. له‌فیل و خه‌له‌تانندی ره‌زوان که‌وته‌هه‌وه؛ گرتی قاقه‌زیک له‌ئومه‌را و سه‌رکرده‌کانی ره‌زوان نویسی و دلخۆشی دانه‌وه‌ی کردن و به‌وه‌عه‌ده‌ ئاره‌زوی قبول کردن. هه‌ینه‌ده‌ خه‌ریک بوو هه‌تا به‌چاکی نیه‌تی ئەوانی وهرگه‌ی‌په‌ لای خۆی. هه‌روا گرتی قاقه‌زی له‌پیاو و نۆکه‌ره‌کانی خۆی نویسیه‌ نسیبین که دلی مه‌لیک ره‌زوان مه‌شکینن و ئیبتاعه‌ی بکه‌ن و بۆ دانان و خزمه‌تی ده‌رکه‌ونه‌ده‌ری شار ئیبحترامی لازمی بگرن. وه‌ قاقه‌زیکیشی له‌مه‌لیک ره‌زوان نویسی له‌ویدا گوتی: سولتان محمه‌د رووی له‌خاکی ئەو کرد و چه‌نده‌ی ده‌وره‌دا و ئەزه‌تی کیشا نه‌شیا بیگریت، له‌دواییدا به‌ناچاری مامله‌تی کرد و ده‌ستی هه‌لگرت و چوو، له‌زه‌ره‌و ئەزه‌یه‌ت زیاتر چی دیکه‌ی نه‌که‌وته‌ده‌ست. دیسان له‌و قاقه‌زه‌دا گوتی ئەگه‌ر ئەو ئیلغازیه‌ی که هه‌موو که‌س ده‌یناسیت چ موفسید و فیته‌نه‌نگه‌تیکه‌ بیگریت و له‌به‌ندی کا، به‌هه‌موو مال و له‌شکر و پیوسته‌وه‌له‌ خزمه‌تکردندا حازر و ناماده‌یه‌هه‌رچیک له‌دراو و ئاله‌ت و له‌شکر و دانه‌ویله‌ی بویت، ده‌یداتی.

به‌وه‌ره‌زوان نیه‌تی گۆری، له‌ئیلغازی که‌وته‌دوولیه‌وه، رۆژ به‌رۆژ دلی له‌پیسبوون بوو؛ هه‌تا رۆژیکی به‌ئیلغازی گوت ئەم مه‌مله‌که‌تانه‌گرتیان سه‌خته‌و دژواره، وه‌ده‌ترسی فه‌ره‌نگ بچیتته‌سه‌ر هه‌له‌ب بیگریت. و‌اچاکه‌و من ئەمه‌به‌خه‌تر ده‌زانم له‌گه‌ل جگهرمژ مامله‌ت بکه‌ین، دۆستایه‌تیمان له‌ته‌کدا بکا؛ چونکو ده‌توانیت به‌له‌شکر و مال بۆ شه‌ری فه‌ره‌نگ یاریده‌مان بدات. وه‌به‌سه‌رمایه‌و دراو ده‌ستمان بگری. وه‌ئوه‌ش ده‌بیتته‌مایه‌ی کۆبوونه‌وه‌ی بلاوه‌ی ئیسلام و سه‌رکه‌وتن.

ئیلغازی جوابی داوه‌به‌لێ تۆ له‌پیشدا به‌دلخوازی خۆت هاتی و له‌سه‌ر حوکمی خۆت بووی، به‌لام ئەمه‌رۆکه‌له‌ژیر ئەم‌ری من دای. به‌بێ گرتنی ئەم مه‌مله‌که‌ته‌ناتوانی پرۆیه‌جیگاییکی دیکه‌؛ وات کرد زۆرچاکه‌؛ ده‌نا من له‌گه‌ل تۆ شه‌ر ده‌که‌م.

ئیلغازی چونکو تورکمانی زۆری له‌سه‌ر کۆبووه‌وه، گه‌لیک به‌هه‌وا و سه‌ربلند و مله‌رق

بوو. هه‌رچیکو ره‌زوان بوو، له‌رۆژی قاقه‌زی جگهرمژ‌ه‌وه‌له‌گه‌ل چه‌ند دلاوه‌ریکی له‌شکری قسه‌ی کردبوو له‌گرتنی ئیلغازیدا یاریده‌ی بدن. له‌وده‌مه‌دا و‌اچاوی لێ داگرتن له‌پر راسته‌وه‌بوون ئیلغازیان گرت و زنجیر و پاله‌هه‌نیان کرد.

تورکمان که‌له‌وه‌گه‌بشتن سه‌رپه‌چیان کرد و له‌ره‌زوان جوێ بوونه‌وه‌و په‌نایان برده‌به‌ر شووه‌ی قه‌لا. له‌ولاهه‌به‌هه‌ر جوێک بوو ئیلغازیان بۆ قه‌لا سه‌ر ده‌خست. ئەهالی قه‌لاش له‌نسیبین به‌له‌شکره‌وه‌ده‌رکه‌وتن و یاریده‌یان دان. که‌تورکمان چاویان به‌وه‌که‌وت، به‌جاریک رقیان هه‌ستا چییان له‌ئسه‌باب و مال ده‌ست که‌وت تالانیان کرد و ره‌زوانیان هه‌لگرت و روو به‌حه‌له‌ب گه‌رانه‌وه‌.

جگهرمژ له‌ولاهه‌له‌شکری کۆکرده‌وه؛ بۆ شه‌ری ره‌زوان و ئیلغازی له‌مووسل که‌وته‌ری و گه‌یشته‌ته‌له‌عه‌فر. مزگینیان دایه‌که‌ره‌زوان بلاوه‌ی تی که‌وت و به‌دلشکاوی گه‌رانه‌وه‌. جگهرمژ له‌سه‌ر ئەو مزگینیه‌ روو به‌ژهنگار چوو. له‌وده‌مه‌دا ناردرای ره‌زوانی گه‌یشته‌ی و داوای ده‌سته‌شه‌رکه‌ریک و نه‌ژده‌ی لێ کردبوو. باسی چی به‌سه‌ره‌یتانی ئیلغازیشی بۆ نویسی بوو. جگهرمژ به‌په‌چه‌وانی و ته‌وسه‌وه‌به‌لێی بۆ گوت و ناردرای به‌ری کردوه‌و له‌وه‌عه‌ده‌یکی به‌ره‌زوانی داوو به‌جی نه‌هیتنا، بۆ رق خوارده‌وه‌ی له‌ئەلبی کوری ئەرسه‌لان تاش که‌ئهنییه‌تی پێ کرد و مه‌مله‌که‌تیکه‌ی داوو ده‌ست، ئەویش چوو بوو به‌پشتیوان و یاریده‌ری دۆژمن و ریگا نیشانده‌ریان.

له‌وه‌مه‌شدا ئەلب له‌ناخۆشیکی سه‌ختدا بوو، له‌ده‌ست برینیکی له‌په‌یکانی شه‌ره‌کانی نسیبین خواردبوو وه‌زۆر له‌ده‌ست برینه‌که‌ش به‌ئیش بوو. که‌جگهرمژ له‌ژهنگار دابه‌زی، ئەلبی به‌پیاوه‌کانی خۆی گوت به‌ده‌ست هه‌لی گرن و بیسه‌نه‌به‌رده‌می جگهرمژ. پیاوه‌کان هه‌لیانگرت و بردیانه‌لای. ده‌ستی به‌پارانه‌وه‌و لاوانه‌وه‌کرد و به‌جگهرمژی گوت ئەمن به‌گوناه‌یکی زۆره‌وه‌خۆم خسته‌به‌رده‌ست، ئەتۆش هه‌رچۆنیکه‌ی پیت خۆشه‌و دلێ پێ شاد ده‌بی پیم بکه‌. ئەوه‌ی گوت و هه‌لیانگرت و بردیانه‌وه‌نیو شاری، که‌گه‌یشته‌جی ئەلبی مرد.

که‌ئەلبی مرد ئەهالی ژهنگار له‌جگهرمژ رووگه‌ردان و سه‌رکیش بوون و شار و قه‌لایان قایم کرد و روو به‌جگهرمژ ده‌ستیان به‌شه‌رکرد. جگهرمژ به‌ناچاری بۆ وه‌ده‌سه‌خستنی شار کۆشا. شه‌ر ده‌ست پیکرا. جگهرمژ هه‌ر چوار ده‌ره‌ی شاری وه‌ته‌نگ هیتنا. ره‌مه‌زان و مانگی شه‌وال شه‌ر و کۆژتار له‌نیوانیاندا پایه‌داری کرد. جگهرمژ هه‌رچه‌ند کۆشا چاره‌ی

نه‌کرد. له دواییدا «تەمیرک» ی برای ئەرسەلان تاش مامی ئەلبی بۆ ئیتاعەت کردنی جگەرمتژ، له شار دەرکەوت و سەری بۆ دانەواند و جگەرمتژ له گوناهەکانی بهورد و ژەنگاری پێ بەخشی و ئومووری ژەنگاری بۆ رێکخست و بەکەیفەوه گەراوه چوو مووسل.

سالی پینچ سەد لەبەرئەوه که جگەرمتژ هیندپک وەعدە دابوو بەسولتان محەمەد و بەجیبی نه‌هینابوو، سولتان ئەوهی لەسەر دڵ ببوو گری. لەولاشەوه یه‌کیک له ئومەراکانی سولتان که بەجیاوولتی سی گا ناویانگی کردبوو، پیاویکی نارەحەت بوو؛ سولتان له شەری دەترسا، وە بۆ لەسەر خۆ لا بردنی له مانگی موخەرەمدا ئەمری پیکرد بچیتە سەر خاکی جگەرمتژ و بیگری و به‌قوو تەوه بچیتە سەر فەرەنگ و یاریده‌ی موسلمانان بدات. بەو فیله سولتان بەلای جیاوولتی لەسەر خۆی هاوئێژت.

جیاوولتی لەپیشدا بەسەر مەملەکه‌تی لورستاندا حوکمداریی دەکرد. زەمانیک مابوو که ئەمری سولتانی وەرگرت. جیاوولتی له رێگای بەغداوه روو بەمووسل رۆیشت. له مانگی رەبیبی یه‌کدا گەیشته «بوازج»؛ گرتی و چوار رۆژ ئەمری تالانکردنی دا. ئەهالیه‌که‌ی ئەمێن کردوه و سوپندی بۆ خواردن بەختیوانکا. له‌وتوه روو بەهه‌ولپێر رۆیشت.

بەلام جگەرمتژ که له‌ولاهه‌وه چوونی جیاوولتی بیسته‌وه، قاقەزی به‌هه‌موو لایه‌کدا بلاوکرده‌وه و داوای یارمه‌تی کرد و هه‌رچه‌نده سوپاهی هه‌بوو له مووسلدا کۆی کردنه‌وه. له‌وده‌مه‌دا قاقەزێکی له تەرەف ئەبیهه‌یجای کوری مووسه‌کی کوردی هه‌زه‌بانی خیتی هه‌ولپێره‌وه بۆ هات که جیاوولتی بوازجی گرت و تالانی کرد و روو به‌هه‌ولپێر له بزوتندا یه. ئەگەر به‌له‌ز له‌شکری نه‌هینێ و کۆنه‌بنه‌وه و به‌کۆمه‌له‌ نه‌چنه پیتی، ئەبیهه‌یجای ناچاره ئیتاعه‌ی جیاوولتی بکات.

جگەرمتژ له‌وه ترسا که ئەبیهه‌یجای ده‌بیتته پشتیوانی جیاوولتی. وای به‌چاک زانی زوو له‌ زێ بیه‌ریتته‌وه و فریای بکه‌وی.

جگەرمتژ به‌له‌شکری مووسله‌وه له رۆژه‌لاتی ده‌ژله که په‌ریبه‌وه پانه‌وه‌ستا له‌شکری ده‌وره‌ی فریاکه‌وێت. ئەبیهه‌یجاش له‌ولاهه‌وه له‌شکریکی باشی له‌گه‌ل کوره‌کانی خۆی نارده‌ لای، له گوندی «باکله‌ا» که نزیک هه‌ولپێره، کۆبوونه‌وه.

جیاوولتی له‌ولاهه‌وه هاته به‌را به‌ریان پاره‌ستا، له نیوه‌راسته‌وه خۆی به‌نیوه‌راستی سوپاهی جگەرمتژدا دا. هه‌رچێکی له‌پیتی بوو، خۆیان پانه‌گرت و هه‌لاتن. کورژتار ده‌ست پیکرا.

له‌وه‌شه‌ره‌دا گه‌لیک پیاوی ناوداری کورد به‌ده‌ست تورکان به‌کوژت چوون.

شەڕ پازده رۆژ ده‌وامی کرد. هه‌رچه‌نده جگەرمتژ به‌ئیفلیجی گورفتار بوو نه‌ده‌شیا بچیتته‌ مه‌یدانی کورژتاره‌وه، به‌ته‌ختی ره‌وان هه‌لیان ده‌گرت. له نه‌تیجه‌دا له‌شکری جگەرمتژ شکا، کەس نه‌ده‌په‌رژا سەر کەس.

ئەحمەدی کوری مه‌لیک قاورت به‌گی کوری داود، له‌گه‌ل چەند کەسیک له‌بەر ته‌ختی جگەرمتژدا شه‌ریان ده‌کرد. به‌شهو ته‌ختی جگەرمتژیان هه‌لگرت که بپرفین. ئەحمەد بریندار کرا و هه‌لات. جگەرمتژ ماوه و که‌وته ده‌ست دوژمن، به‌دیل گیرا؛ له‌شکره‌که‌ش به‌په‌ریشانی روویان له هه‌لاتن کرد و روو به‌مووسل کشانه‌وه. له‌شکرکیکی جگەرمتژ خواستبوونی دوو رۆژ پاش به‌دیل گرتنی جگەرمتژ، گه‌یشته‌وه مووسل، که ته‌ماشایان کرد له‌شکر به‌په‌ریشانی روو به‌مووسل هه‌لدین. له‌وه‌شه‌ره‌دا کوره‌کانی ئەبیهه‌یجای دیسان به‌دیل گیران.

وه‌ختی جگەرمتژیان برده‌ لای جیاوولتی ده‌زه‌جی به‌ئیحترامه‌وه بۆ به‌ختیوکردنی ئەمری دا. که جگەرمتژ گیرا جیاوولتی له‌شکری روو به‌مووسل ئاژۆت. ئەهالی مووسل و سوپاهیکی له‌شاردا بوو، له جیاوولتیان گتپراوه ئیمه‌ هه‌تا پیاویکی زیندوو مان مابێ شه‌رتان له‌گه‌ل ده‌که‌مین و خۆ ته‌زه‌ت مه‌ده‌ن و شار به‌ده‌سته‌وه ناده‌ین.

جیاوولتی که وای زانی به‌وه تێگه‌یشت که گرتنی مووسل زۆر دژواره؛ چونکه جگەرمتژ وای قایم کرد بوو، چوار ده‌وری به‌شووره و کونگره‌ی بلندی وا - که گرتنی بۆ کەس ده‌ست نه‌دا- توندی کردبوو. له‌سەر دیوارانی مه‌ته‌رێز و سوپه‌ری بۆ شه‌رکه‌ر دروست کردبوو. هه‌ر چوار ده‌وره‌ی شووره‌ی به‌خه‌نده‌قی قوولی پر له‌ ئاو ده‌وره‌ دابوو. له‌بەر ئەوانه جیاوولتی ده‌ستی له‌مووسل به‌ردا و روو به‌ئه‌ترافی کشاوه. به‌هه‌ر جوړتیک بوو له‌شکری دیکه‌ی کۆ کرد و گه‌راوه سەر مووسل.

جگەرمتژیان سواری ئیستریک کرد و بردیانه ژێر دیواری شووره‌ی قه‌لاهه‌وه. جگەرمتژ بانگی له ئەهالی و سەرکرده‌کان کرد ده‌رگا بکه‌نه‌وه و وهرن رزگارم کهن؛ که‌سیک خۆی تی نه‌گه‌یاند و جوابی نه‌داوه. چەند رۆژتیک به‌و جوړه جگەرمتژیان ده‌برد و ده‌یانگتپراوه، چاره‌ی نه‌بوو. شه‌ویکی له ترسی دزینه‌وه جگەرمتژیان له به‌ندکرد؛ که سبه‌ینی هه‌ستان جگەرمتژ له به‌ندیدا مردبوو.

جگەرمتژ له پاش شیست سال ژیان و خزمه‌تیکی زۆرکردن و به‌رز و بلندکردنی

شانوشه وکته تی مهمله کهت و وهتهن و میلله تی، دوابی عومری له دهست تورکمانی دوزمنیدا له بهند و زنجیر تهواری کرد.

لهولاهه نه هالی مووسل و سهررداری عه شیرت و سهرکرده ی لهشکری جگهرمز که به جاریک له ژبانی جگهرمز ناومید بوون. سهررداری قهلا و دژداری مهملوکی جگهرمز «غه زغلی» ناوبوو، له ودهمه دا سهری بۆ کوری ناغای دانه واند. جگهرمز چنده مال و نه سپاییکی کۆکردبوونه وه و چنده نه سپ و مالیکی هه یوو، به سهر لهشکریانیدا بلا وکرده وه و گرتی قاقه زی له سه یفوده وله سه دهقه و قلیچ نه رسلان و به رستی شه حنه ی به غدا نوویسی که یاریده ی بدن و جیاوولی نه هیتلن ده زدریژی بکاته سهر خاکی کوری جگهرمز. هه موولا له سهر نه وه قه راریان دا یاریده ی بدن، به لام سه یفوده وله سه دهقه گوتی لازمه ئیتاعه ی نه مری سولتان بکری.

جیاوولی لهولاهه دیسان دهوره ی مووسلی داوه؛ له هه موو لاییکه وه وهتهنگی هیتا. له نه عیانی مووسل له بنه ماله ی که سیرات که به ده ولته و نفوس ناوبانگیان کردبوو، پیایکیان به ناو «نه بو تالیب» بوو له لای جگهرمز سهرکه و تبسوو جیگای به رزی دهستکه و تبسوو، هه موو ئوموریک جگهرمزی خستبووه ژیر دهستی خو به وه؛ له و شه ردا له گه لی بوو. که جگهرمز به دیل گیرا «نه بو تالیب» هه لات و چوو هه ولیر و په نای برده لای نه بیهه یجا خاوه ندی هه ولیر. کوری نه بیهه یجاش له گه ل جگهرمز دا له وهختی شه ردا به دهست جیاوولی نه سیر کرابوون. جیاوولی قاقه زیکی له نه بیهه یجا نوویسی کوری که سیراتی بۆ بنیریت، له بری نه و کوره کانی به رده دات. نه بیهه یجا «نه بو تالیب» ی نارد و کوره کانی خو ی له نه ساره ت رزگار کرد. که نه بو تالیب له لای جیاوولی راگیرا مه رجی له گه ل کرد به شه رتی به ردانی، مووسل بگریت و بیخاته ژیر حوکی جیاوولیه وه و هه موو خاکی جگهرمزی به بی نه زیهت بخاته دهست و مال و نه سپاییکی بی ژماری بۆ پهیدا کا. له سهر نه وه نه بو تالیبی به ردا و زۆرچاک ئیحترامی گرت و جیگاییکی به رزی له ئومور پیتی دا.

به لام قازی مووسل نه بو قاسمی کوری وه دغان، له گه ل نه بو تالیب دوزمن بوو، قاقه زیکی له جیاوولی نوویسی نه گهر کوری که سیرات بکوزریت و سهری بۆ بنیریت، به بی شه ر و کوزتار مووسلی ته سلیم بکات. جیاوولی به وه خه له تا و سهری کوری که سیراتی بری و بۆ قازی نارد. له سهر نه وه ته شوبشاتیکی زۆر که وته نیو مووسله وه، له لاییکه وه مالی نه بو تالیب تالان کرا و له لاییکه وه خانووی سووتاندرآ. له سهر نه وه چهند

تورکمانیکی دوزمنی نه بو تالیب بوون، دهستی خراپه یان بۆ مالی دریژکرد، گیران و کوزران.

جیاوولی که له وه ناگادار بوو دیسان که وته وه چاره ی گرتن و وه دهست هیتانی مووسل؛ به لام وه کو گوترا به شه رکردن و زۆر، نه ده شیا مووسل بگریت. دیسان دهستی به ده وره دان و وه ته نگه یانی مووسل کرد و شه ری بینا ناوه.

جیاوولی له به رنه وه گرتنی مووسلی زۆر به سه خت ده زانی، به ناچار ی کشاوه، هه تا که لین دهست ده خات.

لهولاهه نه هالی مووسل و سهرکرده ی لهشکر و کورده کانی جزیره و نه تراف له مووسل دا کۆبوونه وه و به کۆمه له گرتیان «نه زنگین» ی کوری جگهرمز که عومری یازده سالانه بوو کردیانه حوکمدار و خوتبه یان به ناوی خوتنده وه. سهردار و نه عیان و گه وره ی مهمله کهت بۆ یاریده دانی که مه ری خزمه تیان به ست.

نه زنگین هه رچهند مندال بوو به لام له عه قل و تیگه یشتندا ته واوبوو، به ره وشت خو شی، لهشکر و سهرکرده کانی کرده هه واداری خو ی. به وه عده و دلخو شی دانه وه نه هالی راگرت، له گه ل ریکو پیکی خه ریک بوو. سهرداره کانی لهشکر به خه لات و سوپاهی به به خشش و عوله ما و که ی خودا کانی شی به جیره و به رات شاد و خورسه ند کردن. دیواری قه لای دهوره ی شاری تازه کرده وه و خه رندی دهوره ی پاک و قوول کرده وه. له هه موو جیگا پیوستانی پاسه وانی دانا. دهستی به ناواکردن و ئیحترام گرتنی په رستش خانان کرد، به ره وشتی چاکانه میلله تی منه تدار کرد.

له په شدا باسمان کرد که قاقه زیان له قلیچ نه رسلان نه میر سه دهقه و به رسه قی نوویسی، هه رچیکو به رسه قی شه حنه ی به غدا بوو به ته ماییکی دیکه لهشکری هه لگرت و چوو مووسل؛ له ته ره ف رۆژه لاتیه وه دابه زی. که سیک نه چوو له لای و به خیره اتیان نه کرد و خو شیان تینه گه یاند. شه ویک ماوه و به ناومیدی گه راوه، به لام مه لیک قلیچ نه رسلانی سه لجووقی خاوه ندی رۆم به لهشکره وه هات و گه بشته نسپین. جیاوولی روو به ژه نگار رۆیشت و له وی نه میر ئیلغازی کوری ئارتق و کۆمه له ییکی زل له سوپاهی جگهرمز له گه لی که وتن. به وه جیاوولی هیزی زیادکرد و لهشکری خو ی له چوار هه زار کهس دا. له ولاشه وه قاقه زیکی له مه لیک ره زوانه وه بۆ چوو که چاکه بۆ شه ری فه ره نگ بچیته ره حبه.

لهولاهه كورې جگهرمژ و نومهرای جهیش و نههالی مووسل نارديانه لای قلیچ نهسهلان که له نستیبین بوو، سویندیان دا بو خوځیان و سویندیشیان بو خوارد که ئیتاعه تی بکه، لهسهر نهوه لهگهله گهراڼهوه مووسل. کورې جگهرمژ و نههالی بو پیشوازی دهکهوتن. بیست و پینچی رهجهبی نهو ساله داخیلی شار بوو. نههالی و گهورهکانی خهلات کرد و کورې جگهرمژ لهسهر تهخت دانا و خوتبهی بهناوی خوځی و نهزنگین خویندهوه، چاکهیهکی زوری لهگهله لشکریان کرد، قهلاي له غهزغلهی مهملوکی جگهرمژ وهرگرت و دژدارتکی دیکه لهسهر دانا، رهسمی زولمی لهسهر نههالی لای برد و عهدهاله تی دامهزاند. قازبی نهبا محهمه دی کورې قاسمی شاره زوری کرده قازبیهلقوزات.

قلیچ نهسهلان له پاش ریکخستنی نومووری حکومته له مانگی رههزاند مووسلی بهردا و روو بهمهملهکه تی روم کشاوه.

وهکو بیژرا جیاوولی که روو بهرهجه چوو، قوهه تی پهیداکرد و لهشکر و سوپای زیادبوو، بو شهپرکندی قلیچ نهسهلان چوهه سهر ریگای.

لهولاهه که نومهراکانی قلیچ نهسهلان قوهه تی جیاوولیان زانییهوه، هیچ له نهسهلان جوئی نهبوونهوه، له خاپور لهشکری جیاوولی و قلیچ نهسهلان بهگژ بهکدا چوون. قلیچ نهسهلان بهنهفسی خوځی بهتیر و شیر شهری دهکرد و جیاوولی بریندار کرد. جیاوولی لهولاهه روو بهمووسل گهراوه. نههالی و کوردی دهورپشتی یاریدهیان دا که نزیک مووسل بوو، نههالی دهراگی شاریان بو کردهوه. لهولاشهوه کورې جگهرمژ مال و خهزینهی لهگهله غهزغلهی نوکهریان هه لگرت و له شار دهکهوتن و روو بهجزیره رویشتن.

جیاوولی که داخیلی مووسل بوو گرتی پیاوهکانی جگهرمژ که بیوون بههواداری قلیچ نهسهلان، به نهزهت و زبلله تی دوچارکردن و بلاوهی تی خستن.

نهزنگین که له مووسل دهکهوت لهشکرتکی زوری لهسهرخو کوکردهوه و مال و عایلهی هه لگرت و چوهه وهتهنی خوځیان که جزیره بوو تییدا دانیشتن و لهگهله ئیش و پیکهاتنی نومووری مهملهکه تداری خهریک بوو، بهلام چونکو لهپیشدا جگهرمژ جزیرهی دابوو بهکورې گهرهی که ناوی حه بهش بوو، نهزنگین دیسان نومووری بهبراکهی تهسلیم کردهوه.

جیاوولی که مووسلی گرت و چوهه سهر جزیره، حه بهش و غهزغلهی بو بهراپه ریکردنی لهشکریان دهنگ دا. موددهتیکي زور به شهپرکردن بهراپه رییان کرد، له پاشان بهکهوتنه نیوانی ناوېژیکه ران ماملته کرا و شش ههزار دینار پارهیان دا جیاوولی لهشکره کهی روو بهمووسل گپراوه.

سالې پینچ سهده دوو مهودوودی کورې شهنگین له لایه نی سولتان محهمه دی سه لجووقی کرا به والی مووسل و ناردره بهسهر خاکی جیاوولی. لهولاهه جیاوولی بههیندی نهگرت و خوځی تی نهگه یاند و مووسلی بهدهسته وه نه دا. مهودوود بو یارمه تی نارديه لای حه بهشی کورې جگهرمژ که کومه گی بکات و سوپاهیکي بو کوکاته وه.

لهولاهه که حه بهش ته ماشای بزوتنی ره عیهت و فه سادی جیاوولی و هیتز و دهستدریژی سولتان محهمه د و مهودوودی کرد، لهو گپراوه خو پرکارکردنی بهچاک زانی له حوکمداری. قاقه زیکي له مهودوود نویسی ههستیت پچیته جزیره و هه رچهند لهشکر و سوپاهیکي هه بیی دهیداتی. لهسهر نهوه روو بهجزیره چوو. حه بهش نهقدینه و نه سپاییکي که هه بیوو هه لیگرت و مولک و خاکی کپاریتکی که له ژیر دهستیدا بوو بو خوځی هه لبرارد و پپویستی حوکمداری و لهشکر و سوپاهی مهمله که تی بهمهرجی نه مه که مهودوود گه ورهیی مال و شهره فی بنه مالهی جگهر مژ به خیتوکا حه بش بو مهودوود دهستی له حوکمداری بهردا له مالی خویدا بهچاندن و دهوله تپاریزی خوځی له نومووری مهمله که تداري گوشه گیر بوو.

حکومته تی جزیره لهو ساله وه کهوته دهست مهودوود و حوکمداری کورانی جگهرمژ و نهولادانی دواپی هات.

ناقسه‌نقهر و گه‌راوه مووسل. له پاش گه‌لیک خزمه‌ت و ئاواکردنی مه‌مله‌که‌ت له سالی ۵۲۰ له مزگه‌وت نوژی جومعه‌ی ده‌کرد، فیدایییکی «باتینی» (باطنی) به‌خه‌نجه‌ر کوشتی. له پاش ناقسه‌نقهر سالیکی ئه‌میر عیزه‌دینی کوری به‌والیه‌تی مووسل دانیشته. له سالی ۱۵۲۱ مرد. عیماده‌دینی زه‌نگی کوری ناقسه‌نقهر بوو به‌جینشینی برای و ده‌ستی به‌حوکمداری کرد.

عیماده‌دین زه‌نگی له ده‌وره‌ی بابیدا بیوو به‌والی به‌سره و واسیت. که ناقسه‌نقهر مرد، بیوو به‌شه‌هنه‌ی به‌غدا. که عیزه‌دینی برای مرد، ویلایه‌تی مووسل و ده‌وروشتی خسته گه‌رده‌نه‌وه و سه‌ره‌خویی و ئیستقلالی ئه‌تابه‌گان له ده‌مه‌دا ده‌س پیکرا.

عیماده‌دین له سالی ۵۲۱ی مانگی ربه‌زاندان گه‌یشته مووسل و ئیداره‌ی حکومه‌تی خسته ژیر په‌نجه‌وه؛ ده‌ستی به‌رێک‌خستن کرد. نه‌سیره‌دین بوو به‌دژدار (قه‌لعه‌چی). سه‌لاحه‌دین محمه‌د بوو به‌ئهمیر حاجیب، به‌هائه‌دین کرا به‌قازیلقوزات، کاروباری حکومه‌ت له مووسلدا دامه‌زرا. ئه‌وجا رووی له ده‌وروشته کرد.

عیماده‌دین زه‌نگی له سالی ۱۵۲۱ ده‌وره‌ی عومه‌ر به‌ده‌وره‌دانیکی دوور گرتی و خسته‌یه ژیر فه‌رمانی خۆیه‌وه). به‌لام له پێش گرتیندا ئه‌هالی به‌موخابه‌ره گفتوگۆیان له‌گه‌ل کرد، به‌مه‌رحی بیزه‌ره‌ری شاریان به‌بی ئه‌زه‌ت به‌ده‌سته‌وه دا. عیماده‌دین مه‌ئمووریکی خۆی له‌سه‌ر جزیره دانا.

له سالی ۵۲۲ عیماده‌دین نسیبین، ژه‌نگار، خاپوور، حه‌ران (سروج) و ده‌وروشتی ئه‌و جینگایانه‌ی گرتن.

له سالی «۵۲۸» عیماده‌دین له‌شکرکی قورسی کۆکرده‌وه سه‌ر قه‌لایانی ئاکری، شووش و هیدیکه که له‌ژیر فه‌رمانی کوره‌کانی «حه‌میدی» دابوون، گرتنی. له‌وتیوه چوه سه‌ر خاکی هه‌کاری و قه‌لایانی گه‌هیچه، نۆشگولاب، فه‌رح، که‌وسه‌ر، زه‌عه‌فران، که‌واشی و ده‌وروشتی ئه‌و قه‌لایانه‌ی له‌گه‌ل قه‌لاکان خسته ده‌ست و چوه سه‌ر قه‌لایانی میهرانی و سه‌ره، ئه‌وانیشی گرت. هه‌موو خاکی «زۆزان»ی هاوینه ژیر فه‌رمانه‌وه.

له سالی ۵۳۴ دا عیماده‌دین چوه سه‌ر شاره‌زوور، قه‌پچه‌قی کوری ئه‌لب ئه‌سه‌لانی وه‌ته‌نگ هیتا و به‌هه‌ر جوړیک بوو شاره‌زووری خسته ژیر فه‌رمانه‌وه. سه‌یفه‌دینی غازی کوری خۆی کرده حوکمداری شاره‌زوور.

له سالی ۵۳۴ دا عیماده‌دین چوه سه‌ر قه‌لای «ئه‌شبا» که یه‌که قه‌لای قایم و توندی

به‌ندی دووهم

حوکمدارانی ئاتابه‌گان له کوردستاندا

۵۰۸ - ۶۱۹

سولتان محمه‌د سه‌لجوقی له سالی ۵۰۱ دا مه‌ودودی کوری شه‌تگینی کرده والی مووسل، هه‌تا سالی ۵۰۸ مه‌ودود له سروج و ره‌هه و ئه‌و ده‌وروشته‌نه له‌گه‌ل ئه‌هلی سه‌لیب شه‌ری ده‌کرد. چوه دیمه‌شق رۆژی جومعه له مزگه‌وت نوژی ده‌کرد، گیان فیداکانی «باتینی» (باطنی) به‌خه‌نجه‌ر مه‌ودودیان له‌نیو مزگه‌وتدا کوشته.

که ئه‌و سه‌ره‌ه‌ورده به‌سولتان محمه‌د راگه‌یشته، ئه‌تابه‌گ ئه‌میر «ناقسه‌نقهر به‌سه‌قی» که له کوردی لوری گه‌وره، خه‌لکی شاری ره‌ستاق، له بنه‌ماله‌ی ئه‌تابه‌گانی لورستان بوو، به‌والیه‌تی مووسل ته‌عیین کرد. له سالی ۵۰۸ هه‌تا ۶۱۹ ئه‌و خاكانه له ده‌ست ئه‌و ئه‌میره کورده و ئه‌ولادیدا بوو.

که ئه‌میر ناقسه‌نقهر بوو به‌والی مووسل، ئه‌میری سنجار «ئه‌میر نه‌میرک» و ئه‌میره‌کانی دیکه‌ی ده‌وروشته پیکه‌وه چوه سه‌ر جزیره‌ی عومه‌ر. موولک و زه‌وی حکومه‌ت ئه‌ویان دا به‌ناقسه‌نقهر. له‌وتیوه روو به‌ماردین چوون. ئه‌یازی کوری ئه‌میر ئیلغازی به‌له‌شکره‌وه تیکه‌ل به‌سویاهی ناقسه‌نقهر بوون. هه‌موو ئه‌و له‌شکره گه‌یشته پاژه هه‌زار سوار. سالی ۵۰۸ گه‌یشته ئۆرفه.

فه‌ره‌نگیکی له ئۆرفه‌دا بوون، ده‌رگای کوشتاریان کرده‌وه و حه‌وت نه‌فه‌ر ئیسلامیان له ناقسه‌نقهر به‌دیل گرت و به‌دیواری قه‌لای ئۆرفه‌دا به‌داریان داگردن.

له‌سه‌ر ئه‌وه ئیسلام دلایان جو‌شا و به‌گه‌رمی شه‌ر کرا، هه‌ر گه‌وره‌ییکی فه‌ره‌نگ بکه‌وتبایه ده‌ست موسلمانان ده‌یانکوشته، شارانی ئۆرفه و سروج و سامساد و ئه‌ترافانی -که له ده‌ست فه‌ره‌نگدا بوون- وێران کران.

ناقسه‌نقهر له‌وتیوه روو به‌حه‌له‌ب رۆیشته. به‌گه‌یشته‌نی، حه‌له‌بیشی له ده‌ست سلیمانی نه‌وه‌ی ئه‌میر ئارتق ده‌رخسته. له پاش ئه‌و ئه‌نتاکیه و شارانی دیکه که‌وته ده‌ست ئه‌میر

کورده‌کانی هه‌کاری بوو؛ به‌زۆری شه‌ر گرتی و قه‌لاکه‌ی ویران کرد و دووباره قه‌لاکه‌ی دیکه‌ی دامه‌زاندوه و ناوی خۆی خسته سهری؛ پێیان گوت «عیمادیه» که ئەمپڕۆکه نامیدی پێ دەلێن، له‌سه‌ر ته‌په‌یه‌کی بلند هه‌لکه‌وتوه (واقعه).

حوساموده‌وله‌ی کوری (خێوی قه‌لا‌ی فنیک)

سالی ٥٤٠ عیماده‌دین قه‌لا‌ی جه‌عبه‌ری دهوره‌دا و له‌شکرێکی قورسی له‌ژێر فه‌رمانده‌ی حه‌سان به‌عه‌له‌به‌کیدا نارده سهر حوساموده‌وله. حه‌سان ناویکی به‌عه‌له‌به‌کی له‌گه‌ڵ حوساموده‌وله نه‌یاربوو، گرتی قاقه‌زێکی له‌ حوساموده‌وله‌ی ئەمیری کوردان نوویسی که: «کێ تۆ له‌ ده‌ست من رزگار ده‌کا» و بۆی نارده. حوساموده‌وله که ئەو قاقه‌زه‌ی خۆینده‌وه، لێی نوویسیه‌وه: «ئه‌وه‌که‌سه‌ی تۆی له‌ ده‌ست به‌ئه‌کی کوری بارام رزگار کرد، هه‌ر ئەو منیش له‌ ده‌ست عیماده‌دین رزگار ده‌کا». ده‌زه‌جێ قاقه‌زه‌که‌ی بۆ نارده‌وه.

سه‌ربه‌وردی رزگاربوونی حه‌سان له‌ ده‌ست (به‌ئه‌ک) ئەمه بوو: له‌ سالی پینج سه‌ده‌ وه‌ژده‌ی هه‌جریدا به‌ئه‌کی کوری بارام به‌توندی حه‌سانی له‌ قه‌لا‌ی به‌عه‌له‌به‌ک دهوره‌دا، وه‌ته‌نگی هه‌ینا. له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه حه‌سان که‌وته ته‌نگایه‌کی زۆره‌وه. له‌ چاغی کوشتار و شه‌ردا، تیرێکی نا‌کاو له‌به‌ئه‌ک که‌وت و کوژرا، له‌شکره‌که‌ی به‌ئه‌ک بلاوه‌ی تێ که‌وت. حه‌سان له‌و ته‌نگییه‌ رزگار بوو.

حه‌سان که ئەو قاقه‌زه‌ی له‌ حوساموده‌وله وه‌رگرته‌وه، گه‌راوه دواوه و چوه لای عیماده‌دین، به‌لام سه‌ربه‌وردی قاقه‌زی خۆی و حوساموده‌وله‌ی بۆ نه‌گه‌یتره‌وه، هه‌ر هه‌ینه‌ پێی گوت که ئەمپڕۆکه قه‌لا‌ی «جه‌عبه‌ر» گرتن له‌ فنیک چاکتره. له‌سه‌ر ئەوه له‌گه‌ڵ دهوره‌دانی قه‌لا‌ی جه‌عبه‌ر خه‌ریک بوون.

له‌ رۆژی پینچه‌می ره‌بعی دووه‌می ئەو ساڵه‌دا، عیماده‌دین له‌ ده‌ست نۆکه‌رێکی خۆیدا به‌کوژت چوو. له‌شکرێ عیماده‌دین بلاوه‌ی تێ که‌وت. حوساموده‌وله له‌ فیتنه و به‌لا‌ی عیماده‌دین رزگار بوو. «مرآة العبر» هه‌ر هه‌ینه‌ باسی حوساموده‌وله ده‌کا.

که عیماده‌دین مرد بردیانه شاری «ره‌قه» نا‌ژتیا. نوره‌دین که عیماده‌دینی بابی مرد له‌سه‌ر ئومووری بابی له‌شکرێ هه‌لگرت و چوه سه‌ر حه‌له‌ب و به‌خۆشی و ناخۆشی حه‌له‌بی گرت.

کوری دووه‌می عیماده‌دین که سه‌یفه‌دینی غازی بوو، به‌حوکمداری شه‌ره‌زور خه‌ریک بوو. که بابی مرد گه‌راوه مووسل، له‌ جیگای بابی بوو به‌حوکمدار. سه‌یفه‌دینی غازی له

رۆژی چوه سه‌رته‌خت بابی، هه‌تا مرد له‌گه‌ڵ فه‌ره‌نگان به‌جیهاد و غه‌زا به‌سه‌ری برد. گه‌لیک ناویانگی کرد و زۆر موه‌فه‌ق بوو. له‌ سالی «٥٤٤» دا مرد.

که سه‌یفه‌دین مرد وه‌زیر جه‌ماله‌دین و ئەمیری جه‌یشی زه‌ینه‌دین هه‌موو له‌شکریان کرده هاوده‌نگ قوتبه‌دین. مه‌ودوو کوری عیماده‌دینیان کرده حوکمدار.

قوتبه‌دین پیاویکی دادخوا و به‌دین و خۆش باوه‌ر و خه‌یرخوا و به‌شه‌فه‌قه‌ت بوو، له‌ نزیک جزیره‌ی عومه‌ر له‌سه‌ر چۆمی «ده‌ژله» پردی «کارگیر»ی دروست کرد که ئەمپڕۆکه ویرانه؛ به‌لام نیشانه‌ی پایه‌کانی ماوه. له‌ سالی ٥٩٩ دا مرد. جه‌نازه‌که‌یان له‌سه‌ر وه‌سیه‌تی خۆی بردیانه مه‌دینه‌ی مونه‌وره‌ له‌ نزیک مه‌رقه‌دی نه‌به‌وی به‌پازده گه‌ز نا‌ژتیا.

که قوتبه‌دین مرد، سه‌یفه‌دینی کوری بوو به‌جێ نوشینی. له‌ زه‌مانی ئەو دا نوره‌دین مه‌حمودی مامی بۆ گرتنی مووسل و کوردستان له‌شکرێ کیشا؛ به‌مامه‌لت رێکیان خست. له‌ پاش ئەوه جزیره‌ی عومه‌ری دا به‌سهنجه‌رشای کوری. له‌ سالی ٥٦٧ سه‌یفه‌دین مرد.

که سه‌یفه‌دین مرد، عیزه‌دین مه‌سه‌ودی کوری قوتبه‌دین مه‌ودوو بووه جێنشینی برای. له‌ سالی ٥٧٨ دا سولتان سه‌لاحه‌دینی ئەیووبی دهوره‌ی مووسلی دا. به‌واسیته‌ی دایکی عیزه‌دین مه‌سه‌ود گه‌راوه و وه‌زرایانی سولتانیا لای برد، تکای قبول کرد. له‌ولاوه وه‌زا و برا و کوره‌کانی سولتان سه‌رزه‌نشستی سولتانیا کرد؛ دووباره سولتان سه‌لاحه‌دین مووسلی دهوره‌داوه. له‌وده‌مه‌دا مردنی شاه‌روخ پادشای ئەخلاتیا به‌سولتان راگه‌یاند، سولتان چوه ئەخلاتی خسته‌وه ژێر فه‌رمانی خۆبه‌وه و گه‌راوه سه‌ر مووسل. سێ باره خستیه‌وه ته‌نگایی. موخابه‌ری هه‌ردوولا که‌وته کار. له‌ نه‌تیجه‌ی موخابه‌ره‌دا له‌سه‌ر ئەمه قه‌رارگیربوو که سه‌ک و خوتبه‌ به‌ناوی سولتان بیت و چهند پارچه‌یه‌ک له‌ شه‌ره‌زور بۆ سولتان سه‌لاحه‌دین به‌جێ به‌یلتدێ. به‌و مه‌رجانه نیوانی سولتان سه‌لاحه‌دین و عیزه‌دین مه‌سه‌ود به‌مامه‌لت پێکهاتن. له‌وده‌مه‌دا شه‌ره‌زور که‌وته ژێر حوکمداری سولتان سه‌لاحه‌دینه‌وه.

به‌مردنی سولتان سه‌لاحه‌دین، عیزه‌دین مه‌سه‌ود له‌گه‌ڵ عیماده‌دینی برای که له‌سه‌ر سنجار بوو رێکه‌که‌وتن و چوونه سه‌ر حه‌ریران و په‌لاماری مه‌مالیکی سولتان سه‌لاحه‌دینیا دا. به‌لام نه‌خۆش که‌وت و له‌شکره‌که‌ی دا به‌عیماده‌دینی برای و بۆخۆی گه‌راوه مووسل؛ له‌ شه‌عبانی ئەو سالی ٥٨٩ دا مرد.

که عیزه‌دین مه‌سعوود مرد، نوره‌دین نرسه‌لان شاه له‌جیگای بابی جی نوشین بو. له سالی ۵۹۴ نوره‌دین نرسه‌لان شاه چوو سه‌ر نسیبین که قوتبه‌دینی ناموزای گرت، قوتبه‌دین په‌نای برده لای مه‌لیک عادیلی نه‌یویی، داوای یارمه‌تی لی کرد. مه‌لیک عادیل له‌شکری دایی و ناردیه سه‌ر نسیبین، نوره‌دین به‌ناچاری گه‌راوه مووسل.

سالی ۶۰۰ حاکمی سنجار، قوتبه‌دین، خوتبه‌ی به‌ناوای مه‌لیک عادیل خوتبه‌ده. نرسه‌لان شاه له‌وه دلگیر بو، چوو سه‌ر نسیبین و گرتی. له‌سه‌ر نه‌وه قوتبه‌دین له مه‌لیک نرسه‌فی کوری مه‌لیک عادیل کومه‌گی خواست. به‌یارمه‌تی مه‌لیکی نه‌وحد حاکمی میافاروقه‌ین لینگیان دا سه‌ر نرسه‌لان شاه و له‌گوندی «بووشره» شه‌ر دست پیکرا. نرسه‌لان شاه روو به‌مووسل گه‌راوه و هه‌لات و نسیبین که‌وته‌وه دست قوتبه‌دین.

له سالی ۶۰۷ دا نرسه‌لان شاه مرد. عیزه‌دین مه‌سعوودی کوری بو به‌حاکم و له‌سه‌ر ته‌خت دانیشست. که عیزه‌دین بوو به‌حوکمدار به‌«مه‌لیک تاهیر» ناونرا. مه‌لیک تاهیر هه‌موو نومووری حوکمداری خوی نا چنگ به‌دره‌دین لولوو که کوریکتی نازا و ره‌شید و موته‌ه‌ویر بو. له میژبوو خزمه‌تی بنه‌ماله‌ی ناتابه‌گیان ده‌کرد. له‌سه‌ر نه‌وه که له کورده‌کانی لولوو بو، به‌به‌دره‌دین لولوو ناوبانگی کرد. به‌دره‌دین لولوو هه‌موو نومووریکتی خسته ژیر دست خویوه. عیما‌ده‌دینی برای خوی ناره سه‌ر قه‌لای ناکری و شووش؛ خستیه ده‌ست. به‌دره‌دین رۆژ به‌رۆژ خوی کۆ ده‌کرده‌وه.

له بیست و هه‌وتی ره‌ببعی به‌ک، له سالی ۶۱۵ دا مه‌لیک تاهیر مرد. دوو کوری له پاش به‌جیما؛ گه‌وره‌ترین نرسه‌لان شای نیبو بو، ده سالانه بو. له‌وه‌ختی ساغیدا نه‌و کوره‌ی خوی کردبووه وه‌لبعه‌هد. به‌دره‌دین نرسه‌لان شای کرده حوکمدار، به‌لام کار و نومووری له خوی گری دا. له سالی ۶۱۶ نرسه‌لان شا مرد.

ناسره‌دین ناو برای گچکه‌ی که سی سالانه بوو کرا به‌حوکمدار؛ به‌دره‌دین حکوممه‌تی ده‌گیچرا. له سالی ۶۱۹ دا ناسره‌دین مرد. به‌زۆر و به‌خواهیشت بوو به‌حوکمدار و بنه‌ماله‌ی ناتابه‌گیان له کوردستاندا رووی له نه‌بوون کرد.

حوکمداری بنه‌ماله‌ی لولوو (۶۱۹ - ۶۹۹)

که ناسره‌دین به‌کومه‌گی به‌دره‌دین بوو به‌حوکمدار، موزه‌فه‌ره‌دین گوگوری خاوه‌ندی هه‌ولیر و عیما‌ده‌دین خاوه‌ندی ناکری به‌هیوای حوکمداری نه‌و جیگایانه بوون و. هه‌ریه‌ک له دووانه له نزیک خویوه روو به‌مووسل له‌شکریان ناردبوو. به‌دره‌دین لولوو بو پراگرتن له

مه‌لیک نرسه‌فی کوری مه‌لیک عادیلی نه‌یویی گه‌راوه و خوی خسته ژیر چاوه‌دیری مه‌لیک نرسه‌فه‌وه و تیخه‌ی له ده‌ست نه‌وانه ره‌ها کرد. له سالی ۶۱۶ دا ناسره‌دین مابوو که خوی خسته ژیر ده‌ستی مه‌لیک نرسه‌فه‌وه.

له سالی ۶۱۹ نوره‌دین له‌شکریکی ناره سه‌ر قه‌لایانی ناکری و شووش، له دست عیما‌ده‌دینی کوری نوره‌دین نرسه‌لان شای ده‌ره‌تینا خستیه ژیر فه‌رمانی خویوه. عیما‌ده‌دین چوو نامیدی.

له سالی ۶۲۱ موزه‌فه‌ره‌دین خاوه‌ندی هه‌ولیر بو گرتی مووسل، له‌شکریکی قورسی کشاند. شاری ده‌وره دا. له‌به‌رئه‌مه که مووسل که‌وتبووه ژیر چاوه‌دیری مه‌لیک نرسه‌فه‌وه، موزه‌فه‌ره‌دین ده‌وره‌دانی مووسلی به‌ردا و گه‌راوه هه‌ولیر.

له سالی ۶۲۲ که له‌پیشدا شار و قه‌لای نامیدی له‌ژیر حوکمی عیما‌ده‌دین کوری نرسه‌لان شادا بو، به‌دره‌دین لولوو له‌شکری برده سه‌ری، له ده‌ستی ده‌رخست و پیاویتی خوی له‌سه‌ر دانا. له پاش چوار مانگ نه‌هالی نامیدی کومه‌لیان به‌ست، هه‌موو مه‌نمووره‌کانی لولوو یان ده‌رکرد و بناغه‌ی سه‌رکی‌تشییان دامه‌زراند. لولوو دیسان به‌له‌شکریکی قورسه‌وه چوو سه‌ریان، ناکری گرت و خستیه‌وه ژیر حوکمه‌وه.

له سالی ۶۲۹ دا تاتاره‌کان روو به‌دیاره‌کر چون. گه‌لیکیان نه‌زه‌ت دابه نه‌هالی دا و تالان و کوژتاری زۆریان کرد و روو به‌مووسل خشان.

موزه‌فه‌ره‌دین خاوه‌ندی هه‌ولیر و لولوی خیتی مووسل پیکه‌وه ریکه‌وتن بو به‌راهری تاتاره‌کان چونه پیشه‌وه. به‌کوشتار روو به‌ئاوریابه‌گانیان کشاندنه‌وه.

له سالی ۶۳۷ به‌دره‌دین لولوو له‌شکریکی هه‌لگرت و چوو سه‌ر مه‌لیک جه‌واد یونس کوری مه‌لیک مه‌ودوو کوری مه‌لیک عادیل. له پاش شه‌ریکی چاک سنجاری لی گرت و خستیه ژیر حوکمی خویوه.

له سالی ۶۴۴ دا له‌شکریکی قورسی هه‌لگرت و چوو سه‌ر نسیبین و له‌گه‌ل خواره‌زمیبه‌کان شه‌ری کرد. به‌زۆر نسیبینی له ده‌ست ده‌رخستن.

له سالی ۶۴۸ دا به‌دره‌دین له‌گه‌ل مه‌لیک ناسره‌دین به‌شه‌ر هات و شکا. نسیبین که‌وته ده‌ست مه‌لیک ناسره‌دینه‌وه و لولوو گه‌راوه مووسل.

له سالی ۶۵۶ که هه‌لاکو به‌غدای گرت و روو به‌جزیره چوو. لولوو ئیتاعه‌ی هه‌لاکو کرد و حکوممه‌تی له ده‌ستا ماوه.

له سالی ۶۵۷ به دره دین لولوو مرد. حکومت که و ته دست مه لیک سالی کوریه وه. هه لاکۆ مودده تیک حکومتی له دست مه لیک سالحدا هیشته وه.

له سالی ۶۶۳ دیاربه کر و مووسل به ناوی «ئیقلمی دیاربه کر» کرا به ئیماره تیک وه شاری مووسل کرا به پایتخت ئه میر تورانی کرا به ئه میری ئه و ئیقلمه. له پاش ئه و ساله حکومتی لولوو خرا سهر مه مالیکی هه لاکۆ.

حکومهتی ئاتابه گان له جزیره و بۆتان و ژهنگار

ههروه کو له پشدا بیژرا، سه یفه دین غازی کوری مه وود له ساغی خۆیدا جزیره و بۆتانی دا به سهرنجهر شای کوری؛ له بۆ ئه و بوونی وه سیهت کرد.

له سالی ۵۷۶ دا سه یفه دین غازی که مرد سه نجه رشا جزیره و دپهاتی ده وروبه ری خسته ژیر حوکمه وه زه وتی کردن.

له سالی ۵۸۶ سولتان سه لاهه دینی ئه یووبی روو به جزیره چوو که بیگریت. سه نجه رشا خۆی خسته ژیر چاوه دیری سولتانه وه و بۆ کوشتاری خاچپه رستان به له شکرکی زۆر و دانه ویتله کۆمه گی سولتانی کرد.

سه نجه رشا مالی به جه ور و ئه زه تدان راگریوو. له دواییدا مال و مندال و له شکر و سه رکردانی لی بیزار بیوون. له کورانی مه حموود و مه ووددی ناره خاکی زۆزان، له قه لای فه ره حداه بندی کردن، وه غازی کوره که ی دیکه شی له خانووکی ته نگ و تاریکدا زنجیر کرد بوو، له خواردنیش وه ته نگی هینابوو. غازی له و خانوه دا خۆی رزگار کرد و کۆمه گی له نوره دین کردبوو.

غازی چونکو زۆر ناچار و وه ته نگ هاتبوو، شه ویتکی چوو بووه مالی بابی، له گو شه یه کدا خۆی په نهان دابوو که لینی دست که ویت؛ سه نجه رشا خنکاندبوو، دژدار و ئه هالی، کرده ی غازیان زۆر به خراپ دانا. ناردیان مه حموود کوری سه نجه رشایان هینا و کردیانه حوکمدار و غازیان له سالی ۶۰۵ کوژت.

مه حموود به مو عیزه دین نا و نرا و دهستی به کاروباری حکومت ری کخستن کرد. کاره که ر و که نیزیکی بۆ خنکانندی سه نجه رشا کۆمه گی غازیان کردبوو، له ده ژله دا خنکانندی، له پاش مو عیزه دین جزیره که و ته وه سهر مووسل.

سنجار (شاری سنجار (ژهنگار) و ده وروپشتی له رۆژی گرتنی مووسله وه، به مووسله وه

گریدرابوو. سه یفه دین غازی حوکمداری مووسل که -بابی مردبوو- بوو به حوکمدار. نوره دین مه حموودی حاکمی حه له ب زۆری لی کرد ژهنگار و ده وروپشتی دابه عیماده دینی کوری قوتبه دین مه وود که برای سه یفه دین غازی بوو. له سالی ۵۶۶ ژهنگار که و ته وه دست عیماده دینه وه.

عیماده دین هه تا سالی ۵۹۴ به ئاسوده گی حوکمداری ژهنگاری کرد و له و ساله دا مرد. قوتبه دینی کوری له جیگایدا دانیشته به حوکمداری.

سالی ۵۹۶ نوره دین ئه رسه لان شای حاکمی مووسل، ته له عفه ری له قوتبه دین گرت و به ماملهت دووباره دایه وه به قوتبه دین.

سالی ۶۰۵ نوره دین ئه رسه لان شا له گه ل مه لیک عادیل خزمایه تیپکی زاوایی که و ته نیوانیان. مه لیک عادیل خاکی ژهنگار و نسپین و خاپوری له قوتبه دین ئه ستاند و دایه نوره دین.

مانگی سه فه ری سالی ۶۱۶ قوتبه دین مرد. عیماده دین شاهنشای کوری جیگیر بوو. له پاش چند مانگی عیماده دین چوو سهر ته له عفه ر و به بزوتنی عومه ری برای په لاماری جه ماعه تیکیان دا. عیماده دین له و شه ره دا کوژرا. عومه ر گه راوه ژهنگاری گرت و کردیه ژیر دهستی خۆی؛ به لام زۆری نه کیشا.

سالی ۶۱۷ مه لیک ئه شه رف سه نجاری گرت و دایه به دره دین لولوو حاکمی مووسل. له وه وه ئه تابه گان له ژهنگاریش ده رچوون.

جزمی چواره م دوایی هات، به یارمه تی خودا دست به هی پینجه م ده که یین.

لی وهرگر - مأخذ

- ۱- التاریخ الكامل (ابن الأثیر) - عاره بی.
- ۲- مرآت العبر (سه عید پاشای دیاربه کری) - تورکی.
- ۳- الروضتین فی أخبار الدولتین - عاره بی.
- ۴- ناسخ التواریخ - فارسی.

بهرگی دووهم
ئاوړيكي پاشهوه

جزمی يه کهم

ئومهرا و حوکمدارانى به ناوبانگى کوردستانى شاره زوور

له سالى ٦٥ هـ - سالى ٦٥٦ هـ

کرده وهى خيوى زارى کرمانجى

سعيد حوسين حوزنى موکريانى

٣ى تشرينى يهک ١٩٣١

پهواندز له مه زره کهى زارى کرمانجى دامه زرا

په رتکراوى - نه شرياتى زارى کرمانجى - ١٥

فارس گوتی: یا ئەمیرولمۆئەمینین! ئومێدەم بە ئەسپ هەیه؛ بەرەمبێکی لە دەستەدا بێ بەهێزتر دەبم؛ بەلام شێرو مەتالیش قبول دەکەم، ئەوانی ترم بێ ناوێت.

فارس چەک و ئالەتی شەر و کوشتاری لە خۆی گرتی دا و تەمای سواربوونی کرد. خەلیفە لێی چوو پێشەوه، بەدووعا خۆتندن دەستی بە پشتیدا هینا و قۆلی فارسی گرت و سواری کرد و دەستی روو بە عاسمان بلندکرد، بە دەنگێکی بلند دووعای خێری بوو فارس و تووکی لە رۆمی کرد. خەلیفە بیست سواری ئازا و جەنگاوەری خستە پشت فارسەوه.

فارس که سواربوو کەوتە رینگا، دۆل و شیبۆکی لە پشتیدا بوو. کە سەرکەوتن پالەوانە رۆمییه کە بژاردنی بیست کەس بوون؛ ئەویش تەنھا موبارزێتی خواستبوو. رۆمییه کە دەنگی کردن کە ئەمن پیاویکم داوا کرد، ئیستاش ۲۰ پالەوان پێشیان بێ گرتم. دەیسا قەیدی ناکا، نایەلم پیاویکتان لێ رزگار بێ.

فارس هاواری لێ کرد مەترسە بێجگە لە تەنھا پیاویک بۆت نایەتە مەیدانەوه. فارس ئەوهی گوت وە لە هاواله کانی جوێ بووه. رکیفی لە ئەسپ دا و روو بە رۆمییه کە چوو پێشەوه. کە تەماشای کرد چەند رۆمییه کی دیکەش لە قەلا کەوتوونەتە پارێزەوه لە بۆسەیان. دیسان لەوهش باکی نەبوو، رۆیشت هەتا گەبشتە نزیك پالەوانی رۆمی. ئەو پالەوانە بانگی کردە فارس گوتی: کە چتیکت لێ دەپرسم راستم بێ بلی. فارس گوتی: بلی. رۆمی گوتی: توخوا فارسی کورد نی؟ فارس گوتی: با ئەمنم. پێی گوت: لەگەلم شەر دەکە؟ پێی گوت: چۆن دەبێ شەر نەکەم؟ رۆمییه کە پرساری کرد کە شەرمان کرد بەسەرمدا غالب بووی، چیم لێ دەکە؟ فارس گوتی ویژدانی خۆمت نیشان دەدەم. لە پاش گەلیک پرسیار و گفتوگۆ هەردوو خۆیان سازکرد و بەگژ یە کداچوون. موددەبەک بە شیر و مەتالبازی خەریک بوون. کە تەماشایان کرد هەردوو ماندوو بوون و هیچ کامێکیان سەرنەکەوتن. بۆ یەکتەر دابەزین و دەستیان کرد بە زۆرانی گرتن. ئەو رۆژە هەتا کۆ ئیوارە یەکتریان هینا و برد، لیکتر کاریگەر نەبوون. ئەوجا دەستیان برده رەمب، یەکتریان بەنوو کە رەمب داگرت و لە ژێر زرتیو پەیکانە رەمبیا تیک دەوێژاند، بە دلخواز نەگەشتن، ئەوجا دەستیان دایە شیری ئاودار، سەر و گوتی یەکتریان دا بەر شیران، لەویش ماندوو بوون. ئەوجا سواری ئەسپ بوون و کەمەندیان هاوێتە یەکتەر و یەکتریان کیشا، هیندە لەسەر ئەسپ یەکتریان هینا و برد ئەسپی هەردووکیان توپین. فارس کە لە ئەسپ کەوتە خواری، بە تەردەستی راستەوه بوو دەستی دا شیر و لینگێ دا سەر رۆمییه کە

بەندی سییەم

ئومەرا و ناوێرانی کورد کە لە دەوری ئیسلامەتیدا،

یەگەیه کە لە شارەزور و دینەوێرە ناوبانگیان کردوو

فارس جزیری

فارس لە کوردانی جزیره بوو. بەسوارچاکی و سیلاح شوێی و زەبەردەستی و پالەوانی و مەشهووری و رەشیدی و ئازایی ناوبانگی بەهەموو کوردستاندا بلاویبووه. فارس لە جزیره لە دایک بوو. بەخوێندن و زۆرخانە و زۆرانی گرتن و شیر و مەتالبازی خەریک بوو. خەلیفە هارون رەشیدی عەباسی ئازایی ئەو کورده رەشیدەیی بیستەوه، بەهەر جوړتیک بوو دلخۆشییان داوه و بردیانە بەغدا.

لەلای خەلیفە گەلیک کەوتە روو و کردیانە مامۆستای فێرکردنی شەر و زۆرانیگرتن و مەتال وەشانندن.

فارس رۆژ بەرۆژ پێشکەوت و هەتا گەبشتە دەرەجەییکی وا کە لەبەرەو ژووری ئەو، کەسێک نەما و هەموو بوونە ژێردەستی ئەو و بوو بە وەستا.

رۆژتیک لە شەری رۆمیاند پالەوانتیک رۆمی لە مەیدانی جەنگوچوودا موبارزێتی خواست. هارونورەشید رووی لە فارس کرد کە بۆی بچیتە مەیدانی کوشتارەوه.

ئەو پالەوانە رۆمییه لەنیو میللەتی خۆیدا بیکەتی دەستکەوتیبوو، ناوبانگی کەوتیبوو هەموو رۆژەلانیەوه. هارونورەشید لە زەبەردەستی ئەو زۆر دەترسا و لە چەند شەر و کوشتاریکا چاوی هارونورەشیدی ترساندبوو. کە چاوی بەو پالەوانە رۆمییه کەوت، خەلیفە لەرزینی دەست پیکرد. فارس لەوه ئاگادار بوو، کەمێک خۆی گرت، خەلیفە ئەمری کرد تا کۆ ئەسپتیک توند و مەتالێکی قایم و شیرتیک تیز و رەمبێکی ئەستور و سەر بەپەیکان و زری و کلاوبەزری و چوار ئاوتنە بوو باسک بەند و خەنجەرێکی جەوهەرداری گەوهەرەندی بۆ بێننە مەیدان.

و به هه موو هیزی خۆی شیرینی داهینایی و وای زانی بهو شیره کاری پۆمی ته و او بوو. به لّام پۆمی له ژیر بهرگیه وه زرتی له بهردابوو؛ شیره که کاری لی نه کرد و به گورجی بلندبوو فارسی دا بهر دهمه شیران.

فارس لهو ته رده ستر بوو، به مه تال پیچی به شیرینی پۆمی ده گرت. مودده تیکی زور بهو جزه له گه ل یه ک کوشان، هه تا له دهستی ماندوو بوون، له ولاره هاواله کانیا ن ته سپیان بۆ هینان؛ هه ربه ک سواری ته سپیک بوون.

فارس له پاله وانیی زورانی گرتندا فروفیلتی ده زانین و له شه ر و کوشتاردا زرنگ و وربا و له بهر اهریی نه یاریدا رهوشتی باش بوو. فارس که سواری بوو، جلهوی ته سپی سواری و رووی ته سپی وه رگیترا و بهر به خلیفه رووی له هه لاتن کرد.

رهشید زور ترسا و وای زانی که فارسی پشتی دا و به راستی له دهست دوژمن هه لات و نه یوانی خۆ رابگری.

پۆمییه که که ته وهی دی نه یار پشتی دا و هه لات، زیاتر دل قهوی بوو، جلهوی ته سپی بهردا و که وته دوا ی فارس، هه ر بهو جزه رهوشتن هه تا چونه نزی که خلیفه، له ناکاو فارس. جلهوی ته سپی وه رگیترا و به ته ردهستی په لاماری پۆمی دا و له سه زینی بلند کرد و پفاندی و بردی به ردهمی رهشید. بهو گه لیک شاد و خورم بوو؛ چونکو له دهست ته و پۆمییه دا ته زه تی کیشابوو و ببوو به لا له سه ریان. خلیفه ته مری دا فارسیان زیر وه شان کرد، خه لات و دیارییه کی زوربان دای.

فارس لهو دهمه دا گوتی: ته وانه به کاری من نایتن، هه ز ده کهم خه لیه ته مر بکا به سه رهستی و ئازادی بگه ریمه وه ولاتی خۆم. به ستامی له دائیره توله عاریفیدا هه ر هیندهی مه سه وودی ختی «مروج الذهب» گیترا وه ته وه؛ به لّام له وه زیاتر میترووی مردن و ژبانی فارسیان دهست نه کهوت که ئیمه ش لیبی بدوین.

ئه فشینی کوری دیواد کوری یووسف ته بی ساج

محهمه له سالی ۲۰۱ هـ دا له شه ره زور له دایک بووه. له ئومه رازاده کانی کوردی ته و زه و بییه به. به مندالی له گه ل خوتندنی عیلم و مه عاریف و هونه رمه ندیی خه ربک بووه.

سالی ژبانی نزی که به چارده بوو هه وای سه ره خۆیی و سه رداری که وته میتشکیه وه، داخوازی فه رمان ره وایی له که لله دا جو لاره دهستی له خوتندن هه لگرت و پۆژ به پۆژ خۆی نزی که به عه باسییه کان کرد و دهم به دهم ته ستیره ی به ختی دره وشا و هونه ر و ئازایی خۆی

نواند. کهم که مه به ره و ژوور ره یشت و به رز بوو، هه تا بوو به حوکمداری شه ره زور، هه کاری، جزیره. ته رمه نستانی خسته دهست. له گه ل ته حمه دی کوری تۆلۆن سولتانی میسر ریکه وه تو بوون به سویند خۆی به کتر.

محهمه هه تا ته حمه مابوو وه کو بریا ن ئیداره یان ده کرد، که ته حمه د مرد «ابو لجیش خمارویه» کوری ته حمه بوو به حوکمدار له جیگای بابی دانیشتن. ته فشین محهمه د له شکرینی قورسی له کوردستان کۆکرده وه، بهو له شکره گرانه وه بۆ گرتنی میسر روو به سووریا خشا. به ئیداره وه سیاست هتواش و کهم که مه شارانی ره قه و حه له ب و ته نتاکیه و حه ما و حومس و ده وره پشتیانی گرتن، وه خستنیه ژیر ئیداره وه گه رانی خۆیه وه. له هه موانا مه ئموور و سه رکرده ی له شکرینی خۆی تیدا دانان. پۆژ به پۆژ هیزی په یاد کرد و روو به دیمه شق و شام بزووت؛ له سه ر ریکادا قوه تی زیاد کرد.

خومارویه که ته وهی بیست بۆ به رابه ریی ته فشین محهمه د به له شکرینی گرانه وه له میسر ده رکه وت و به ری خۆی دا سووریا که ریکای به دیواد بگریت.

هه تا خومارویه گه یشت، دیواد دیمه شق و ده وره پشتی گرت و خۆی تیدا دامه زراند و له شکرینی قورسی بۆ پیشت خومارویه له دیمه شق ده رخته ده ره وه. له نزی که دیمه شق هه ردوو له شکر به رابه ر به یه ک بوون و بۆ کوشتار ره ره یان گرت و شه ر و لیکدان چه ند پۆژیک ده وامی کرد. خومارویه خۆی پچ رانه گیرا و به شکاوی رووی له هه لاتن کرد.

دیواد لهو شه ره دا گه لیک به خسیر و تالان و چه کی ده ستخست و به پیرۆزی گه راره دیمه شق. پیاوانی بۆ کوردستان به ری کرد که له شکرینی بۆ کۆکه نه وه تا کو روو به فه له ستین و میسر بچوولیتته وه. له سالی ۲۷۶ دا ئیسحاق کوری که نداج به سوپا هیتی زوری کوردانه وه له مووسل بزووت و بۆ کۆمه گیگردن چوه لای دیواد. له ولشه وه دیواد خۆی ساز کردبوو که ئیسحاقیش به هاواریه وه چوو، بهو سوپا هه گوره وه له دیمه شق ده رکه وتن و چوونه «شیزه ر» خومارویه دووباره له ولاره سوپا هه به لاو کرد و گه راره سه ر دیواد، که نزی که به سووریا بوو به حیه له و فیل خۆی گه یانده دیمه شق و گرتی و هه موو مه ئموور و پیاوه کانی دیواد دی کردن.

له پاش خۆ دامه زراندنی، بهو هتزه وه روو به شیزه ر بۆ به رابه ری دیواد ده رکه وت. له شیزه ر به رابه ر به یه ک به بی شه ر مودده تیگ دانیشتن. دیواد ناردبوو به شه ره زور که له شکرینی بۆ بچیت و چاره نواری پشتیوان و یارمه تی بوو، چه ندیک ته و چاره نواریه ی

کیشا و به بی شهر هردوو لا پراوه ستابون.

خومارویه خوی پی رانه گیرا و هه لمه تی دایه دیوداد و شهر هه لایسا. له دوایی دوو شه و دوو رۆژ کوشتار، خومارویه به ناچار ی رووی له هه لاتن کرد و شکا. ئەو شکانه گه لیک پیس بو و به په ریشانی له شیزه ر ده رکه وت. له وه دا دیوداد گه لیک چتی گرانبه های ده ست که وت.

له و ئە سنایه دا، ئە حمه د ئە بی عه باسی کوری مو فقه ق که به «ئە لموعته زید» له قه ب کرابو له به عداوه به له شکر تیکی زۆره وه به هاواری دیوداد گه یشته شیزه ر. که دیوداد ئە وه ی زانی گه لیک پی ناخوش بو، به لام به سه ر خویان نه هینا و به عیز و شه ره فه وه پێشوازی خه لیفه ی تازه یان کرد. به لام ئە لموعته زید خوی رانه گرت و له گه ل دیوداد که وتنه سه ر خومارویه و به دیل گرتن و تالان و کوشتار خومارویه یان شه پرزه کرد. خومارویه به هه زار کیشه خوی خسته دیمه شقه وه و له ویش خویان پی رانه گیرا و هه لاتن.

موعته زید له گه ل دیوداد له مانگی شه عبانی سالی ۲۷۱ چوونه سه ر دیمه شق به شه پرکردن گرتیان. له شکر ی خومارویه روو به رهمله خشان و له ویتوه قاقه زیکیان بو خومارویه نوویسی و ئە حوالی خویانیان تیگه یانندن، له ولاره خومارویه به له شکره وه له میسر ده رکه وت و ریکای رهمله ی گرت ه پێش.

موعته زید که ئە وه ی زانییه وه خومارویه به سوپاهیتی گرانه وه بو رهمله رۆیشت، بو به رابه ری کردن سوپاهی دنگ دا و له دیمه شق چووه ده ری که پێش به خومارویه بگری.

دیوداد له و بزوتنه ناشایسته ی موعته زید گه لیک ره نجیده بو که بزوتنیتیکی وا خوتن پێژانه ی کرد و خوی له وان هه لسوو و له مو فقه قیه تی دیودادی ئیستفاده کرد و ناوی خوی خسته نیتوانی و پرستیکی به دیوداد نه کرد؛ له سه ر ئە و بزوتنه وه یه ناردی کوری کنداچی برده کن خوی و جوولانه وه ی موعته زیدی هینایه پێش. ئە ویش زۆر دلگیربوو، پیکه وه له سه ر ئە مه ریککه وتن.

که له دیمه شق ده رکه وتن، هه ردوو کیان روو به قنسرین رۆیشتن. دیوداد قنسرینی کرده له شکرگا و کوری کنداچیش گه پراوه مووسل.

موعته زید له ولاره روو به خومارویه خشا و له چوونی دیوداد ناگادار نه بوو، به بی شهر گه پراوه و بو میسر رۆیشته وه.

دیوداد له رقی موعته زید وه لامی بو خومارویه نارد که پیکه وه مامله ت بکه ن، هه ردوو

لا پیکه وه له سه ر ئە مه ریککه وتن، که دیوداد کورپکی خوی بنیریتته میسر و له سه ر مینبه ران خوتبه به ناوی دیوداد و سولتانی میسر بخوتن دیریتته وه و سککه ش به ناوی هه ردوو کان لی بدری. دیوداد له داخا ئە وه ی ویست و ناردیه کوردستان و خوتبه یان به ناوی هه ردوو لا خوتن دهنه وه و کورپکی خوشی نارد ه میسر. که ئە و مامله ته قه رارگیر بوو، خومارویه پێش پیکرتنی مو عته زیدی بو خو گرت و دیودادیش بو سه ر عیراق چوونی هه لپژارد. له سه ر ئە وه هه ردوو لا له خو خرکردنه وه خه ریک بوون.

کوری کنداچ که له نیتوانی دیوداد و خومارویه گه یشت، ئە ویش بوو به هه واداری خه لیفه و له شکر ی قورسی له عیراق کو کرده وه. له ولشه وه دیوداد روو به عیراق بزوت، له فورات په ریه وه. کوری کنداچ له ولاره چووه پێش، هه ردوو لا به گژیه کدا چوون. شه ریک کرا کوری کنداچ شکستی خوارد و روو به ماردین هه لات. دیوداد که وته سه ری و له دووی نه بو وه هه تا له قه لای ماردینی په ستاوت. کوری کنداچ قه لای له سه رخو گری دا و دیوداد ده وه ی گرت. له پاش چوار رۆژ ده وه دان کوری کنداچ به شه و ده ره ری و روو به مووسل هه لات.

سبه یینچ که زاندره هه لاتنوه، دیوداد که وته دوای هه تا له مووسلی خزاند. کوری کنداچ له ویشی خونه گرت و هه لات. دیوداد چو مووسلی گرت و مه ئموورپکی خوی له سه ردانا و بو خوشی روو به دیاربه کر رۆیشت. هه موو ولاتی مووسل و جزیره ی خسته حوکی خۆبه وه و خوتبه ی به ناوی خوی و خومارویه دایه خوتن دهنه وه.

له سالی ۲۷۷دا له ژیر فه رمانده ی کوری خویدا له شکر ی ده رخسته ده ره وه و ده ستیان به «کوده بی» (ته حسیلات) کرد. عه شیره تی به عقووبی سه رکیشییان کرد. له پاش گه لیک شه ر و کوشتار ئە و عه شیره ته یان ده رکرد و مایه ی فیتنه کانی به جه زا گه یانندن.

هه ر له و ساله دا کوری کنداچ چووه میسر و له گه ل خومارویه ریک که وت. دیوداد که ئە وه ی زانییه وه ناوی خومارویه له خوتبه دا لابر و به ته نها ناوی خوی هیشته وه. دیوداد له پاش ئە وه ی دهستی به ئمووری ریکخستنی ولات و ده ستخستنی دلئی ئە هالی کرد، له شکرپکی زۆر چاکی ساز کرد و چووه دیمه شق و ئە ویشی ریکخست. له ترسی فیتنه ی خومارویه و کنداچ، دهستی به به خشش و خه لات به سه ر ئە هالیدا کرده وه. خومارویه له میسر وه له شکر ی کیشا و چووه سه ر دیمه شق و له ده ره وه ی شار هه ردوو لا به رابه ر یه ک وه ستان.

دیوداد له ئەهالی شام زۆر ئەمین نەبوو، خەزینە و چەکی زیادهی ناردە حومس. بەدزبەوه ئەهالی دیمەشق خومارویەیان لەوه ئاگادار کرد. ئەویش بەپەنھانی زۆر بەلەز، دەستە سەربازیتکی ناردە پێشەوه، لەپیش گەیشتنی خەزینەدا لەشکری خومارویە لە کەنار حومس پێشی بەخەزینە گرت و هەمووی بەتالان خستە دەست.

دیوداد که تەماشای کرد ئەهالی سووریا و بەتایبەتی دیمەشقیەکان خیانەتی لەگەڵ دەکەن، دیمەشقی بەردا و روو بەحەما و حەلەب کشاوه.

خومارویە کەوتە دوای و لیتی نەبوو هەتا گەیانیدیە رەقە. دیوداد لەویشی خۆپێرانی گێرا و رۆیشتە مووسل. خومارویە کەوتە سەری. دیوداد روو بەحەدیسە ناو شاریک رۆیشت کە لەسەری زیتی بادینان لەنیوانی مووسل هەولێردا هەلکەوتبوو، خاوەندی حەدیسە - کە هارون بچیلی بوو - کۆمەگی کرد. خومارویە بە دوو هەزار کەسەوه و کوری کنداج بە هەزار پیاوێهه چونە تگریت و تەمای کەشتی دروستکردنیان کرد کە لە «دەژله» روو بەشارەزورر بپەرێهه.

دیوداد نەچوو پێشبان، بەلام لەشکریکی چاکی بەیارمەتی هارۆنی خێوی حەدیسە هەلگرت و چوو مووسل و لە دەرەوی شار لەشکرەکە ی قایم کرد. لەولاو خومارویە چوو سەری و دە شەو و دە رۆژ شەری خۆپێرێژیان تێکنا و کوشتاریکی قورسیان لێک کرد. لە دواییدا کوری کنداج نەیتوانی خۆ راگری و روو بەرەقە هەلاتە پاشەوه. دیوداد کەوتە دوویان و گەلێک بەخسیر و تالانی دەست کەوت. گرتی قاقەزێکی لە موەفەقی عەباسی نووسی کە کۆمەگی بکا تاکو بچیتە سەر خومارویە و لە فورات بپەریتەوه. خەلیفە جوابی داوه چاوهنواری بکا هەتا یارمەتی بۆ دەنێرێ.

کوری کنداج لەو موددەتەیدا کەلینی گرت و چوو لەشکریکی زۆری لە سووریا کۆکردەوه و گەراره رەقە.

دیوداد لەسەر فورات لە بەرابەری رەقە چادری هەلدا و بۆ قووەت چاوهنوێر بوو. بەلام بەچاو و را و رۆژ بەرۆژ دلخۆشی لەشکرەکە ی خومارویە دەداوه و دەبەیتانە لای خۆیەوه. رۆژ نەبوو دەستەسواره و پیاوێهەکی لەشکر لە فورات نەپەریتەوه لای دیوداد.

کوری کنداج کە ئەوێ زانی بەناچاری رۆیشت و پەنای بۆ خەلیفە برد و چوو بەغدا. خەلیفە موەفەق کەوتە نیتوانیان و بەماملەت هەردوو لای پیکهیتان.

دیوداد لە رەقەوه لەشکرەکە ی ناردەوه شارەزورر و بۆ خۆشی چوو بەغدا. خەلیفە

لەبەری خاکی جزیره، هەموو ولاتی ئاوربایهگانی دا بەدیوداد و جزیرهش درا بەکوری کنداج و خومارویە. لە سالی ۲۷۶ دا دیوداد بوو بەحوکمداری شارەزورر و ئاوربایهگان. دێرسی کوری ئیبراهیم کوردی بوو بەسەرکرده کە لە ناخیردا بوو بەحوکمداری ئاوربایهگان. دیوداد دێرسی بەوالیبەتی ناردە سەر ئاوربایهگان. وه «مونیس» کرا بەسەرداری قرمیسین. دیوداد بەئیستراحەتییکی تەواو هەتا سالی ۲۸۸ بەخۆشی حوکمداریی شارەزورر و ئاوربایهگانی کرد و بەبێ کیشە و ئەزبەت راییوارد.

دیوداد لە سالی ۲۸۸ دا لە شاری «بەرزەده» لە خاکی ئاوربایهگان بەئامورزەشی یەزدان شادبوو.

ئەسحابی کوری دیوداد ئەفشین مەهەد

لە سالی ۲۸۸ ه دا کە دیوداد مرد، ئەسحاب کە یەکە سەرداری بوو، لەسەر تەختی حوکمداریی شارەزورر و ئاوربایهگان و دینهوهر لە جیگای باوکیا دانیشت.

هەر وهکو لەپێشدا بێژرا لە چاخی حوکمداریی بابیدا خاکی کوردستانی شارەزورر و قرمیسین و ئاوربایهگان کەوتبوونە ژێر پەنجە ی سەرکرده کانهوه سی پالەوانی کورد بەسەر حکومەتی ئەو جیگایانەدا رادهگەیشتن.

کوری دیوداد هەر بەناو بوو بەحوکمدار، هێندە بەهێز نەبوو نەشیدەتوانی ئەو سەردارانە دەرخوا و دەستیان لە ئیش بکیشیتەوه، بەلام بەئوسوولێکی حەکیمانە رابدهگرتن و حوکمداریی خۆی پێ دانەناسین. ئەوانیش دیسان لەبەر رۆژتێکی کەلین دەستکەوتن بۆ هەموو ئەمرێکی ئامادەبوون و لە ژێر بەیداغیدا دەکوژان.

لە سالی ۳۰۴ دا مونیس کە یەکیک بوو لە سەرداران، بەدەسیسە ی موقتەدیر خەلیفە ی عەباسییان دەستی بەسەرکیشی کرد. ئاوربایهگانی لە ژێر حوکمی ئەسحاب دەرخت و کردیە ئەمارەتییکی ژێر حوکمی خۆی.

لە سالی ۳۰۱ دا «سەبووک رەبی» ناو کە سەرکرده یەک بوو رووی لە ئەسحاب وەرگێرا و قووەتییکی زۆری خستە ژێر دەستەوه و قرمیسین و دەرورپشتی گرت. ئەسحاب بەماملەت لەگەڵ سەبووک رەبی ریککەوت کە دەستی لە قرمیسین بەردا، سەبووک رەبی بچیتە سەر ئاوربایهگان لە دەست مونیس پرگارکا و بۆ خۆی ببیتە حوکمدار.

سەبووک رەبی بەوه رازی بوو، بەقووەتی هەردووکیان لەشکریان کۆکردەوه. گەلێک کوژان بەلام لەوسالەدا ئاوربایهگان کەوتە دەست ئەمیر دەیسامی کوری ئەمیر ئیبراهیمی

کوردی. چونکو ئیمه لهم کتیبه پیروژه‌دا باس له حوکمدار و ئومهرایانی شاره‌زور و دینه‌وه ده‌که‌ین، له‌مه زیاتر باس له ئومهرایانه ناکه‌ین که هه‌ز ده‌که‌ن له ئه‌حوالی ده‌یسام بگه‌ن و ته‌ئریخی ئاوربایه‌گان بزنان، ته‌ماشای کتیبی (پیشک‌ه‌وتن) ی ئیمه بکه‌ن له سالی (۱۳۶۱) دا چاپ کراوه.

موساویر کوری هه‌مید هه‌زبانسی

موساویری کوری هه‌زبانسی سالی ۲۰۵ له شاری هه‌ولیر له دایک بووه و به‌ئازایی و زرنگی و تیگه‌یشتوویی ناوبانگی کرد. گه‌لیک له‌گه‌ل خویندن و زانین خه‌ریک بوو؛ له دوا‌ی ئه‌وه بوو به‌مه‌ئموور.

میژوونوسه‌کانی تات له‌به‌رئه‌مه که له خه‌لیفه عه‌باسیه‌کان رووگه‌ردان بوو و له به‌د‌ره‌وشتی ئه‌وان ده‌ستی به‌سه‌رکیشی کرد، ئه‌و پالنه‌وانه کورده به‌موساویری ناوده‌به‌ن؛ چونکو پیاویکی به‌غیره‌ت و به‌شه‌ره‌ف بوو، گه‌لیک بزوتنی خرابی له عه‌باسیه‌کان ده‌دی و غیره‌تی هه‌لی نه‌ده‌گرت، جا له‌و ده‌مانه‌دا پیاویکی غیره‌ت کیش که چاوی عه‌یب دیتنی هه‌بووایه وه جه‌ور و ئه‌زیه‌تی بیانییه‌کانی نیشان به‌کورده‌کان بدابایه، به‌خاریجی - به‌عنی به‌بێ دینی - ناویان ده‌برد؛ هه‌تا میله‌ت هه‌زبان لی نه‌کردبایه و له ده‌ستیان خستبایه.

نمونه‌ی ئه‌و حاله ئه‌م‌په‌که‌ش له‌نیو کوردستانا هه‌ر ماوه، وه‌کو کۆشه‌ری مونه‌وه‌ر و لاوه‌کانی کورد و مه‌لا نه‌خوینده‌واره‌کانی کورد که له حه‌ق لاوه‌کانا چاوو‌راو ده‌که‌ن، له چاخ‌ی عه‌باسیه‌کانیشا میله‌ت‌په‌روه‌ره‌کانی کورد بۆ رزگاری وه‌ته‌ن و ئازادی میله‌ت ده‌کۆشان. به‌پیتی خاریجی ئه‌و کورد‌په‌روه‌رانه‌یان په‌خه‌دار ده‌کرد.

موساویر به‌سه‌بات و راستی و ئازایی دل‌ی هه‌موو ئه‌هالی کیشابوو؛ هه‌موو‌که‌س خوش‌یان ده‌ویست هه‌رچ‌تیکی به‌واژی کورده‌واری به‌هاتبایه‌ته به‌رچاوان، بۆ لا‌بردنی ده‌کۆشا. له‌و رێگایه‌دا زۆر ماندوو بوو، تووشی گه‌لیک سه‌رئیشه‌ بوو، به‌ناچاری گۆشه‌گیری هه‌لیژارد و چوو جیگایه‌ک که به «بوازج» ناو ده‌برا. دوور له ده‌سایسی عه‌باسیه‌کان دانیشت.

له سالی ۱۲۵۲ دا حوسین ناو، مه‌ئمووریکی شورته‌ی عه‌باسیه‌کان له شاری (حه‌دیسه) - که ئه‌م‌په‌ به‌شاری مه‌خموور ناو ده‌بری - ناردی موساویری خواست بۆ «کوده‌یی» (ته‌حسیلداری) به‌زۆر ناردیه دیت‌هات که به‌هانه‌یه‌کی پێ بگری.

موساویر کورپکی (حه‌وسه‌را) ناوی هه‌بوو، له شوخی و جوانیا بێ وینه‌بوو؛ حوسین به‌به‌هانه‌یه‌ک هه‌وسه‌ری گرت و له به‌ندی کرد.

سه‌عید پاشای دیاره‌کری له کتیبی دووه‌می «مرآة العبر» یدا ده‌لێت که حوسین شه‌ویکی هه‌وسه‌ری له به‌ندیخانه ده‌رخست و برديه دیوانی مه‌یخواردنه‌وه و به‌زمه‌وه که مه‌ستی بکا و به‌ئه‌تک ده‌ست بۆ نامووسی درێژکا. هه‌رچه‌ندی کرد مومکین نه‌بوو، دووباره خستیان‌وه زیندانیکی ته‌نگ و تاریک و زنجیر و پالنه‌نیان کرد. هه‌وسه‌ر که گه‌راوه نیو زیندانی به‌هه‌ر جۆریک بوو قاقه‌زکی له بابی نویسی ئه‌گه‌ر فریای نه‌که‌وی: «به‌رۆژ به‌ند و زنجیرکراوم و به‌شه‌و بووکی مه‌جلیسارام».

که ئه‌و قاقه‌زه گه‌یشته ده‌ست موساویر، ئاوری که‌وته گیانه‌وه و هوشی له‌سه‌ر نه‌ما. ئه‌و قاقه‌زه‌ی هه‌لگرت و دی به‌دی گه‌را و قاقه‌زه‌که‌ی به‌کورده‌کان نیشان ده‌دا و پیتی ده‌گوتن: «که بزنان مه‌ئموورپکی تات هاتۆته نیو ئیمه ده‌ست بۆ شه‌ره‌ف و نامووسی کوردان درێژ ده‌کا. ئه‌وه چ غیره‌ت و نامووسیکه بۆ ئیوه ئه‌وه هه‌لگرن، پیاویکی و بتوانیت ده‌ست درێژپیککی وای لی رووبدات و ئیوه‌ش بێ ده‌نگ بن؛ ئه‌م‌په‌که‌ له‌من بێ سبه‌ینی له ئیوه».

له‌سه‌ر ئه‌وه کوردپکی زۆر بوون به‌کۆمه‌گی ده‌ردی موساویر؛ ئازا و په‌شیدپکی زۆری له‌سه‌ر کۆیوه. موساویر له‌شکرپکی قورسی هه‌لگرت و چوو هه‌ر شاری حه‌دیسه؛ به‌بێ شه‌ر چوو نیو شاره‌وه.

حوسین که ئه‌وه‌ی زانی له‌نیو مالاندا خۆی وه‌شارد. موساویر هه‌وسه‌ره‌ی کوری له به‌ند ده‌رخست و ده‌ستی به‌دامه‌زراندنی ئومووری شارکرد. له هه‌ر چوار که‌ناره‌وه کوردی له‌سه‌ر کۆیوه‌وه و له دوا‌یی ریکوپیککی حکومه‌ت سوپاهیککی باشی ساز کرد و روو به‌مووسل له حه‌دیسه ده‌رکه‌وت.

عه‌قه‌به‌ی کوری محمه‌د له‌وده‌مه‌دا به‌ئه‌م‌ری خه‌لیفه والی مووسل بوو. خۆی کۆکرده‌وه که پیش به‌موساویر بگری‌ت له ده‌ستی نه‌هات؛ چونکو عه‌قه‌به له‌شکری که له‌ژێر فه‌رمانیدا بوو کۆی کرده‌وه، له مووسل ده‌رکه‌وت. به‌راه‌ر به‌موساویر ریزوو. به‌یه‌که هه‌لمه‌ت عه‌قه‌به شکا؛ گه‌لیک مال و ئه‌سپایی بۆ موساویر به‌جیه‌یشت. موساویر چه‌نده‌ی تالان ده‌ست که‌وت، به‌سه‌ر له‌شکری خۆیدا به‌خشییه‌وه. هه‌ر به‌و چوونه، ده‌ره‌ی مووسلیدا. له‌ولاوه ئه‌هالی له‌گه‌ل موساویر یه‌ک بوون و نه‌یان‌ه‌یشت فیتنه په‌یدا بێت، به‌زوویی ده‌روازی

شاربان کرده‌وه و موساویربان برده نیو شاره‌وه. هه‌موو ئەهالی چونه به‌خیرهاتنی موساویر، به‌وه هیتیکی چاکی دهست کهوت و له‌شکری فره‌کرد و له‌گه‌ل ریک‌خستنی شار و ئەترافی خه‌ریک بوو.

خه‌لیفه له‌شکریکی قورسی ریک کرد و نارویه سهر موسول. موساویر له موسول دهرکهوت و چوو له تگریت پیشی پی گرت، به‌که‌م په‌لاماریک له‌شکری خه‌لیفه‌ی شکاند و له دوا‌ی کوشتاریکی زور به‌شادمانییه‌وه گه‌راوه موسول و جاری سه‌ریه‌خوژی لیدا.

سالی ۲۵۳ خه‌لیفه له‌ژیر فه‌رمانده‌ی «به‌نادر» سوپاهی نارده سهر موساویر که بیگریت. موساویر بوی دهرکهوت له پاش شه‌ر و کوژتار، به‌نادر به‌هه‌ر فیللیک بوو په‌نچا که‌سیکی بو‌ر زگار بوو؛ له مه‌یدانی خویناوی خو‌ی هاو‌یژت و هه‌لات.

موساویر که وردبزه له موسول دانیشن ئاسووده‌گی ده‌س نادات و ناحیه‌ی «مه‌رجه» شی به‌سلیمان ئەزدی فرۆشراوه و ئەهالی و عه‌شیره‌تی «عه‌نیزه» له سلیمان روو‌گه‌ردان و عه‌شیره‌تی «شه‌بیان» بیوون به‌ئاله‌تی شه‌روشتور، ئەمنیه‌تی به‌ئه‌هالی موسول دا. ناردی به‌ناچاری موسول‌ی دا به‌نۆکه‌ریکی خو‌ی و له‌شکری کورده‌کانی هه‌لگرت و چوو شاری «حه‌دبسه» و کردیه پایته‌خت.

هه‌ر له‌وه ساله‌دا خه‌لیفه‌ی عه‌باسیان، ئەبووبی کوری ئەحه‌مدی ته‌عله‌بی کرده والی موسول و ناردی. ئەبووب گرتی و حه‌سه‌نی کوری خو‌ی کرده وه‌کیل له‌گه‌ل حه‌مدانی کوری حه‌مدوون و عه‌شایری عاره‌بی دیکه ریک‌که‌وتن و له‌شکریکی قورسیان برده سهر موساویر و له وادی رباد به‌راه‌ر به‌یه‌کتر بوون و شه‌ر گه‌رم بوو. له‌شکری حه‌سه‌ن له ده‌ست کورداندا نابوود بوو. نۆکه‌ریکی حه‌سه‌ن - که خه‌لکی هه‌ولیر بوو - حه‌سه‌نی له مه‌یدان دهرپه‌راند و بردیه هه‌ولیر و له «هه‌ره» (حهره) په‌نهانی کرد و هه‌موو ئەسه‌پابیان که‌وته ده‌ست کورده‌کان.

سالی ۲۵۵ موساویر به‌له‌شکره‌وه هه‌لمه‌تی برده سهر موسول. سلیمان ناو‌ی که کشار (ئه‌میرو لبه‌له‌د) نه‌یتوانی پیشی پی بگریت؛ به‌په‌نهانی له شار دهرکهوت و هه‌لات. موساویر به‌بی شه‌ر چوو نه‌یو شاره‌وه و چونه مزگه‌وت.

موساویر له‌سهر مینبه‌ر خوتبه‌یه‌کی بو‌ییکه‌تی و ده‌ست پی‌کگرتن خوینده‌وه و دل‌خو‌شی و نوازشی ئەهالی کرد. له پاش چهند روژیک دامه‌زاندنه‌وه‌ی ئوموور گه‌راوه حه‌دبسه.

موساویر پی‌او‌یکی ناودار و به‌غیره‌ت و حه‌میته‌ت بوو. هه‌تا سالی ۲۶۵ زور چاک

ئیداره‌ی حوکمداری پی‌راگرت و میلیله‌تی کورد هه‌موو منه‌تداری بوون.

سالی ۲۶۵ خه‌لیفه موعته‌مید له‌ژیر فه‌رمانده‌ی موفلیح ناودا سوپاهیکی زور قورسی نارده سهر موساویر؛ هه‌تا نزیک حه‌دبسه چون. که موساویر ته‌ماشای کرد دوژمن به‌قووه‌ته، هیتزی خو‌ی هه‌لگرت و چوو چپای «ئامه‌وزینی» که نزیک حه‌دبسه‌یه. موفلیح دامینی زینتی کرده له‌شکره‌ز.

موساویر له نیوه‌شه‌ودا به‌سهری دادان و گه‌لیک کوژتاری لی کردن و گه‌رانه‌وه نیو چیا. موفلیح که زانییه‌وه له‌گه‌ل موساویر شه‌رکردن ناکری، روو به‌موسول له‌شکره‌که‌ی گه‌راوه.

موساویر له ریکا ته‌نگه‌کاندا پی‌او‌ی شه‌رکه‌ری دانا و چاوه‌نۆری که‌لین بوو، که له‌شکری موفلیح گه‌یشته پیشی، له هه‌موو لایه‌که‌وه پی‌یان دادا و کوژتاریان لی کرا. زور که‌میان به‌ساغی گه‌یشتنه‌وه موسول؛ گه‌لیک دیل و مال که‌وته ده‌ست کوردان. موساویر به‌شادمانییه‌وه گه‌راوه حه‌دبسه، ئەهالی و سوپاهی به‌تالان گرتن شادبوون و به‌که‌یفه‌وه چونه نیو شاره‌وه.

موفلیح دووباره له‌شکری برده سهر موساویر به‌شکاوی و شه‌رزه‌بی گه‌راوه موسول و به‌ته‌نها روو به‌سامه‌را هه‌لات.

موساویر له پاش ئەو شه‌ره‌ چوو سهر ئە‌لوه‌ند موسای کوری به‌غا پیشی پی گرت، له پاش شه‌ر و کوژتار موسا به‌شکاوی خو‌ی هاو‌یژته به‌غدا. موساویر به‌زور ئە‌لوه‌ندی گرت و پی‌او‌یکی خو‌ی له‌سهر دانا و گه‌راوه حه‌دبسه. سالی ۲۶۶ له مانگی ره‌مه‌زاندان موساویر مرد و جیگای چۆل بوو.

هارون کوری عه‌دبجیلی شاره‌زووری

هارون پی‌او‌یکی سه‌رکرده‌ی سوپاهی موساویر خه‌لکی بجیل ناو گوندیک بوو. که ئە‌مرو‌که‌ش ئەو گونده له‌نیو عه‌شیره‌تی کوردی سوورچیدا ماوه و مه‌رکه‌زی شی‌خانی سوورچییه. هارون له کتیبی تاته‌کاندا به‌هارونی خاریجی ناو ده‌بن؛ چونکه له‌گه‌ل خه‌لیفه‌کانی عه‌باسی شه‌ری کردوه، پی‌یان گوتوه خاریجی.

که موساویر مرد هیتزی سوپاهه‌که‌ی که‌وته ده‌ست هارونی بجیلی. له پاش ریک‌خستنه‌وه‌ی ئوموور روو به‌موسول له‌شکری کیشا و موسول و ئەترافی خسته‌ته‌ت و گه‌راوه حه‌دبسه.

لهولاه «محهمهدى كورى خهزاد» كه ئهويش شهركه و سهركردهيهكى موساوير بو، چووه شارهزور و لهشكريكى كۆكردهوه و گهراوه سهر هارون و بهگژيدا چوون و هيچيان سهرنهكهوتن. كورى خهزاد گهراوه شارهزور و دهستى بهلهشكر كۆكردهوه كرد. بهئومىدى جىگىرى موساوير لهشكرى برده سهر مووسل و له «واسيت» لهشكرى دابهزاند. هارون له مووسلهوه دهچووه «مهعلتيا» كه زانبييهوه محهمهده له واسيت روويهرووى روويشت و له گوندى «شهراخ» بهلانگازى يهكتريون. له نهتيجهدا هارون شكا و دووسهده كهسيك پياده كوژرا. هارون بهشكاوى له دهژله پهريهوه و عهشايير يارمهتيان دا و روو بهحهديسه گهراوه و دهستى بهئيمارهت كرد.

هارون چونكه فيل و دهسيسهى دهزاني، شوڤشى خسته نيو سوپاهى محهمهدهوه. بهردهره محهمهده له هيز كهوت، جگه له عهشيرهتى شمردلى له دستدا نهما.

سالى ۲۷۷ دبوداد له دهست خومارويه ههلات و له شامهوه پهناى بو هارون برد، هارون بهمال و سويا و چهكهوه ياريدى دا و كورى كنداجى بو شكاند. هارون بهي شهه همموو شارهزورى خسته دهست خوئيهوه؛ ئهترافى مووسل همموو له دهست هارون دابوو. والى خهليفه له مووسل حوكمى دهرنهدهكهوت.

سالى ۲۸۳ خهليفه موعتهزىدى عهباسى بهلهشكريكى قورسهوه چووه سهر هارون، له دواى شهه و كوژتاريكى بيتومار، هارون بهديل كهوته دهست خهليفه و برديانه بهغدا و له چوار ميخهيان دا و خنكانديان.

ئهمير جهعفهري كورى فههر

ئهمير جهعفهري، ميره گهورهيهكى كوردبوو له مووسل. همموو واليهكان بي دلخوازى ئهوه ئهميره كورده له مووسلا نهدهشيان فهرمانهراوين. ئهوه ئهميره همموو دهميك له نيوتري و ماملهتى نيوانى دهكووشا. پياويكى دووره شهه بوو؛ خيتر و بهردهكهتى ميللهت و نيشتمانى دهخوازت.

سالى ۲۱۴ عهبدوللاى كورى سهيد كورى تانيسه له تهرهف خهليفهوه كرا بهوالى مووسل. لهبهه بهدخوبى و توندوتيزى دلى ئههالى رهنجيده كردبوو. ئهمير جهعفهريش بهئههاليهوه وهتهنگ هاتبوو.

عهبدوللا گهليك جهورى كوردانى ددها، چهندجار ئهمير جهعفهري، عهبدوللاى هوشيار كوردهوه كه دهست له زولم و جهور بهردات سوودمهده نهبوو.

ئهمير جهعفهري رۆژتيكى ناردى همموو كوردى دهروويشت و شارى كۆكردهوه و هيزتيكى قورسى پيكهوهنا و له ميرهكانى كوردستاني گيپراوه ياريدى بدن. ئهمير جهعفهري دهروويشتى مووسلى خسته دهست خوئى و همموو مهئموورهكانى عهبدوللاى دهرکردن، تهنها شار له دهست عهبدوللا ماوه. ئهمير جهعفهري رۆژ بهرۆژ هيزى پهيداكرد و ئهترافانى خسته دهست خوئى و له قوهت زيادكردن خهريكيوو و نو سال دهوامى كرد.

سالى ۲۲۳ عهبدوللا داواى يارمهتى له خهليفه كرد؛ ئهويش سوپاهيكي ريكويپتيكى بو نارد، له كهناى شار له گهله كوردان بهشهه هات. له پاش چهند رۆژ كوژتار، عهبدوللا كوژرا و زور كهه له سوپاهى رزگار بوو و ههلاتنهوه مووسل. ئهمير جهعفهري دهستى لى بهرنهدان و دهورى مووسلى دا و ريگاي له هاتوچووان برى، ئههالى بهناچارى شاربان بهموساله مهت تهسليم كرد.

ئهمير جهعفهري شهه سال بهچاكه و خوئى مووسلى لهژير دهستدا بوو، ميللهت هممووى منه تدارى بوون و بهداد و رهعيهتپهروهري رايدهبارد.

سالى ۲۲۹ خهليفه سوپاهيكي له ژير فهماندهى «ئهمير ئيتاخيدا» نارد سهر مووسل. ئهمير جهعفهري بو له شار دهركهوت، له چوار سهعات بهرهوژورى مووسل پيشى پيگرت، له دواى شهه و خوئيتري ئهمير جهعفهري له مهيداندا بهكوژراوى دوزراوه. شكسته كهوته كوردان و ئيتاخى بي جهور چووه مووسل و تهماى چوونه سهر كوردانى ههبوو، بهلام كوردهكانى دهروويشت پيشيان پيگرت.

ئهمير توروون

كتيبي «مرآة العبر» بهرگى دووهه، لاپهريه ۱۲۵ دهليت: توروون يهكيك بوو له ئومهرايانى كورد و خاوهند هيز و پشتيوان بوو. موقتهفيهللا ئيبراهيم خهليفهى عهباسى ئهوه ئهميره كوردهى كورده ئهميروئومهرا. سالى (۳۳۰) ئهمير توروون بهسوپاهيكي زورهوه چووه بهغدا و بوو به ئهميروئومهرا. ههتا سالى ۳۳۲ همموو كاروبارى خهليفهى خسته ژير پهنجهى خوئيهوه.

خهليفه لهوه كهوته ترسهوه؛ بهپهنهانى له ناسرودهولهى والى مووسلى گيپراوه، بهههر جزيك بيت فرباى كهويت و رزگارى كات.

ناسرودهوله لهشكرى ههنگرت و لهژير فهماندهى عهبدوللاى ناموزاي و سهيفودهوله ناردىه تگريت. خهليفهش لهولاه ژن و مندال و دهست و پيوهندي خوئى دزيهوه و روو

به تگریت له به غدا دهرکهوتن. ناسرودهوله بهئیحترامهوه قبولتی کردن. ئەمیر تۆروون که لهوه ناگادار بوو، رقی ههستا و لهشکری برده سهر مووسل، ناسرودهوله و سهیفودهوله بهلهشکرهوه چوون و له تگریت ریگایان پیگرت. له پاش شهپر و خوینتریژی، تۆروون سهرکهوت و دوژمنی روو بهمووسل پفاند.

ناسرودهوله ناچار خهلیفههی ههنگرت و له مووسلهوه روو بهنسیببن ههلاتن. خهلیفه لهویشهوه چوو هشاری رهقه و لهویره قاقهزی بو تۆروون نویسی و بناغهی ماملهتی دامهزراند؛ بهههر جوړتیک بوو ریککهوتن.

خهلیفه له ریگای هییت و سندیهوه روو بهبهغدا گهراوه. ئەمیر تۆروون بو پیشوازی له بهغدا دهرکهوت. که گهیشته بهتوندی گرتی و ههردوو چاوی کوئی و عایلهکهی خهلیفهشی بهشادمانی گهراندهوه بهغدا.

ئەمیر تۆروون که گهیشتهوه بهغدا، موستهکفی بیلا عهبدوللای کوری موکتهفی کرده خهلیفه و سالی ۳۳۳ مانگی سهفهلهسهر تهختی خهلافهتی دانا.

ئەمیر تۆروون، ههتا مانگی زلیحجهی ئەو ساله ژیا و له دواییدا بهنامرزشی خودا شادبوو. لهوه زیاتر سهربهوردی ئەو ئەمیره کوردهمان وهچنگ نهکهوت.

ئەمیر سالار

ئەمیر سالار له کوردی ئەلوهنده، بهزانین و نویسین و به شیر و مهتالبازی و سوارچاکی ناوبانگی کردبوو. سالی ۵۲۶ عومری بیست سالهیی بوو، کهوته لای سولتان مهسعوود. لهبه زرنگی و زهبر دهستی خوئی، روژ بهروژ سهرکهوت و رووی له بهرزبوون کرد. له گهلیک جیگایانی شهردا ناوبانگی کرد.

له سالی ۵۳۲ د سولتان مهسعوودی سهلجوقی لهگهڵ داود شهری کرد. ئەمیر سالار زۆر هونهر و نازایی نیشان دا لهسهر ئەوه کرا بهوالی ههمهدان.

سالی ۵۴۰ عهلی کوری دبیس چووبوه سهر حیلله و بهزۆر گرتبووی. ئەو حاله له سولتان شکایهت کرا که عهلی دهستدریژی دهکات. سولتان بهداخوازی ئەهالی سالاری نارده حیلله. سالی ۵۴۲ بهئهمری سولتان مهسعوود، ئەمیر سالار له ههمهदानهوه چوو بهغدا. شاری حیلله و دهوروپشتی به«پره» (مقطع) درایی. ئەمیر سالار بهلهشکریتیکی باشی کوردهوه چوو سهر حیلله، له پاش شهپر و کوژتار بهزۆر حیللهی له عهلی ئەستاند و چوو نێو شارهوه.

عهلی بهشکاوی پهناي بو ئەمیر بهقشک برد، بهکۆمهگی تهرنتاوی خیتی و اسیتهوه عهشایری تاتی چۆل لینگیان دا سهر حیلله. بهشهپر و کوژتار سالاریان دهرپهراوند. سالار له سالی ۵۴۴ دا روو به بهغدا گهراوه.

سالی ۵۴۵ سولتان مهسعوود لهشکری بو سالار کوژدهوه، سالار دووباره ههستا چوو سهر حیلله و بهشهپر عهلی دهستگیر کرد و کوژتی و بنهمالهیی مهزیدی کوژکردهوه.

سالی ۵۴۶ سولتان مهسعوود مرد. خهلیفه موقتتهفی لیئهمریلا سهلجوقیهکانی له عیراق دهرکرد و ههمو بلاو بوونهوه. مهسعوود ناوتیک که شهحنهیی بهغدابوو، ههلات و چوو حیلله و پهناي بو سالار برد و بهحورمهتهوه سالار رایگرت و بوو بهههمکارهیی.

سالی ۵۴۶ سالار بهمهسعوود فریبی خوارد که کهلین کهوته دهست مهسعوود، له چۆمیدا سالاری خسته نێو ئاوهوه و خنکاندی.

ئەمیر شادی

بنهمالهیی ههزبان که بهئهیوویی ناوبانگیان کردوه.

شادی کوری مهروان له عهشیرهتی کوردی رهوهند و ئەمیری قهلاي دووین بوو. قهلاي دووین له نیوانی رواندز و ههولیردا له نزیک دیره ههلهکهوتوه و ئەمروکه کاولهکهی ماوه و دبییهکی بچوکه لهسهر قهزای رواندزه. میرانی ههزبانی لهشاری دووین بهحوکمداریان پادهبوارد. مهروان که مرد شادی حوکمداری دووین و هیندییک له خاکی سووانی دهکرد. ئەمیر هسهنی کوری مووشک بوو بهحاکمی قهلاي ههولیر، تا سالی ۴۳۶ ئەو دوو میره کورده ناودارانه بهریتیکی رایانبوارد.

لهو سالهدا قهراوش ناو تاتییک له تهرهف خهلیفهوه کرا بهوالی مووسل و لهگهڵ نهسرودهولهی کوردی حهמידیی دۆشتیک حاکمی جزیره ناخۆشییان کهوته نیوانی.

ئەمیر عیسکانی حهמידیی حوکمداری ئاکری لهگهڵ دهولهتی دۆشتیک ریککهوت و ههموویان چوونه سهر مووسل. قهراوش له ئەمیر هسهن داوای یارمهتی کرد، ئەویش بهکۆمهگی ئەمیر شادی چوونه پیتش ئەمیر عیسکانی و له پاش گهلیک شهپر بهشکانی قهراوش لیکبونهوه. ئەو ئومهرایانهی کورد ههتا سالی ۴۴۶ بهدۆستایهتی رایانبوارد.

لهو سالهدا فیتنهیی سهلجوقیهکان کهوته نێو ئاسیاوه، ئومهرا و حوکمدارهکانی کوردستان وهکو حوکمدارهکانی دیکه کهوتنه ژیر فرمانی ئورتوغرولهوه؛ مهلیک شادیش ههروا. بههرۆزی ئیغریقی که له یهکه نۆکهرانی شادی بوو، کهوتهلای سهلجوقیهکان. له

دهوری مهلیک شاهی سه لجویقی گه ووره بوو. شادی به راوه ژوو پوژ به پوژ بچووک بوو و له دهست سه لجویقیه کان له دهستکوت. قاقهزی له به هرۆزی نویسی و به هرۆز برديه مووسل له گه ل مهلیکشا به ناسینی دا. له دواییدا نه میر شادی له دووین باری کرد و چوو مووسل و گه لیک کاروباری چاکبوو. که مهلیکشا مرد، سولتان مه سعود گه لیک ئیحترامی نه میر شادی ده گرت، که به هرۆز کرا به شه حنه ی به غدا، نه میر شادی کرده حاکمی تگریت. له لای نه هالی تگریت و سولتان زور موحته رهم بوو. سولتان تگریتی به پره دا به نه میر شادی. ههتا مرد به حوکمداری تگریت رایوارد. له تگریت که مرد ناژرا و گومبه زتیکی له سه دروستکرا، ئیستاش نه و گومبه زه ماوه.

نه میر نه یووب نه جمه دین کوری شادی

له پاش نه میر شادی، نه میر نه یووب نه جمه دین - که کوره گه وری بوو - بوو به حوکمداری تگریت، ههتا سالی ۵۳۲ ه شیرکوژی برای نه جمه دین سه رکرده بیکی به هرۆزی کوژت. له سه ره نه و به هرۆز بو له تگریت ده رکه وتنیان نه مری دا. نه و شه وهی باریان کرد و له تگریت ده رکه وتن، سه لاحه دین یووسفی کوری نه یووبی کوری شادی کوری مه روان له تگریت له دایک بوو.

نه جمه دین چونکه له چاغی خویدا چاکه یه کی قورسی له گه ل عیماده دین زهنگی کردبوو، به و ئومیده مال و مندالی هه لگرت و روو به سووریا په نای بو کورانی زهنگی برد. کورانی زهنگی شیرکوژیان کرده سوپه هداری حه لب و شاری به عله به گیشیان دا به نه جمه دین. له دوای کهم چاغیک نه جمه دین بوو به وه زیری سولتان مه حمود نوره دینی کوری زهنگی و شیرکوژ بوو به وه زیری عازیدی خه لیفه ی فاتیمیه له میسر. سه لاحه دین له دوای مردنی مامی بوو به وه زیر. له پاشان سه لاحه دین بوو به سولتانی میسر و یه مهن و حیجاز و سووریا و شاره زوور و جزیره و وان و بتلیس و دیاربه کر و له هه موو دونیاشدا ناوبانگی کرد. بو ئاگاداری نه و بنه ماله یه ته ماشای کنتیبی «ئیمه ی نه فسه ری شاهان» بکه ن.

نه میر نه حمه د کوری نه میر نه لای سه یفه دین کوری نه حمه د

کوری نه بیه یه یجای کوری نه میر عه بدوللای کوری نه میر خه لیلی مه رزه بانیه. نه میر نه حمه د له قه بی عیماده دین و ناوبانگی «نه بوو مه شتووب» ه. هیندیک له میژوونویسان گوتویانه مه شتووب ناوبانگی باپیره گه و ره یه تی و هیندیک ده لئین مه رزه بان کوردی هه کاریه.

نه میر نه حمه د سالی ۵۷۵ له خاکی مزووری هاتوته دونیا و خویندن و سه رکه وتن و به رزیوونی له و یوه بووه و چوو مووسل و به شیر وه شینی و رمبازی و سوارچاکی و پاله وانی ناوبانگی کرد.

له مووسله وه چوو جزیره و له «په را» (خزمهت) ی سولتانه کانی نه یووبیدا به حورمهت و جیتگه به رزیی راگیرا و بوو به نه میری له شکری جزیره، له به رادا هینده پیشکه وت، نه یووبیه کان له یه کیتی خویان ده ژمارد. وای لیها ت بوو به رو کیتی ده وله تی نه یووبیه.

نه میر عه لی باوکیشی له په رای سولتان سه لاحه دینی نه یووبیدا هینده پیشکه وت ههتا مردن هه ره به حاکمیه تی شاره گه و ره کانی راوارد. شاری نابولسی به پره درایی و شه ش سالی له سه ره بوو و مرد. که نه میر عه لی مرد سییه کی نابولس له ته ره ف سه لاحه دینه وه درا به به یتمال؛ نه وی دیکه ش درا به نه میر نه حمه د عیماده دین. نه میر نه بیله یجای باپیری شی له ته ره ف سولتانه وه کرا به نه میری جزیره؛ له پاشان له قه لای نامیدی و چه ند قه لایه کی دیکه ی به پری درایی.

نه میر نه حمه د هه ره به دهست دریتی و خو شه ویستی ژیا. له شه ری دمیا تدا مه لیک کامیلی سولتانی میسر لپی دلگیربوو. نه میر نه حمه د به ناچاری له ولاتی میسر ده رکه وت و چوه جزیره. له مانگی ره بیعی دوو همداه یشته ته له عفه ره. نه میر لؤلؤنی خیتی مووسل ناردی دلخو شتی داوه که بیکاته نه میری کی خوی. له دوای گه لیک موخابه ره له گه لی ریکه وت و برديه مووسل و مودده تیکی کهم ماوه. سالی ۶۱۷ لؤلؤ گرتی و به زنجیرکراوی بو مه لیک نه شه ره ف موزه فه ره دینی کوری مه لیک عادیلی نه یووبی ناره حه ران و سروج. مه لیک نه شه ره ف به زنجیر و پاله هه نگ مودده تیکی زور له به ندی کرد. نه میر نه حمه د نه دوو هه لبه ستراه ی بو نارد:

يا من بدوام سعه دار الفلك
 ما انت من المملوك بل انت ملك
 مملوك ابن المشطوب في السجن هلك
 أطلقه فأن الامر لله ولك

نه گه رچی نه میر نه حمه د به و شیعرا نه له مه لیک نه شه ره ف پاراوه، به لام کاریگه ره نه بوو. هه ره ها له زنجیر و به ند جه ور درا، ههتا سالی ۶۱۹ مانگی ره بیعی دوو هه به و حاله له به ندیدا مرد.

مهلیک ئەشرف له دهروازهی شاری سه‌رینچاوه (رأس العین) گومبەزێکی گه‌وره و رازاوهی بۆ دروست کرد و له سرووجهوه جه‌نازه‌که‌ی به‌ئیحترام و چاکه‌وه برده‌ ئه‌وێ و ناژتی و گه‌لیک مه‌وقوفه‌شی بۆ په‌راکانی ئه‌و زاته بریه‌وه که په‌رای گومبەزی بکه‌ن. له‌وده‌مه‌دا که ئه‌میر ئەحمەد له‌ به‌ندی دابوو، ده‌سته‌په‌راکانی ئەم دوو شیع‌ره‌یان بۆ نوویسیبوو:

يا أحمد مازلت عماداً للدين
يا أشجع من أمسك رمحاً بيمين
لاتأس إذا حصلت في سجنهم
ها يوسف قد أقام في السجن سنين

سالی ٥٨٨ شه‌وی پینجشهمه‌ی ١٩ی جه‌مادی دووهم، سولتان سه‌لاح‌ده‌ین له‌ گه‌ڵ ئومه‌رایان دانیشتیبوون و باسی شه‌ری فه‌ره‌نگیان نه‌کرد؛ زۆر ناو‌می‌د بیوون. سولتان زیاتر بێ ئومێد بوو. رووی له‌ ئومه‌راکان کرد و وتی: «په‌وشتی پینغه‌مه‌ر وابوو که له‌ شه‌ردا وه‌ته‌نگ هاتبا و چاره‌ی نه‌مابا له‌ گه‌ڵ سه‌حابه‌ بۆ به‌راه‌ری کافر موپایه‌عه‌ی مردنیان له‌ گه‌ڵ یه‌ک ده‌کرد، ئیستا ئیتمه‌ ناو‌می‌د بووین و به‌و سونه‌ته‌ ده‌ست پینکه‌وه‌ بگرین و موپایه‌عه‌ی مردن بکه‌ین». هه‌موو بێ ده‌نگ بوون. دیسان سولتان هه‌له‌یداوه‌: «ئیه‌وش له‌شکری ئیسلامن و نامووس و شه‌ره‌فی ئیسلامیه‌ت له‌ زیمه‌تی ئیه‌و دایه‌؛ ئەم‌رۆ جگه‌ له‌ ئیه‌و که‌سیکی تر به‌راه‌ر به‌دوژمن رانه‌وستاوه‌. ئەگه‌ر خۆنه‌بزێون، دوژمن خاکی ئیسلام وه‌کو تۆمار ده‌پینچیته‌وه‌. ئیه‌و پینشتان به‌دوژمن گرتوو و بۆ دین و مائی به‌یتومالی موسلمانانتان خواردوو، به‌و ئومێده‌ هه‌موو موسلماننیک چاوی له‌ ئیه‌ویه‌ و ژیان و خۆشی و ده‌ردیان له‌ گه‌ڵ ئیه‌ویه‌ و به‌هه‌نگۆ ده‌خورن».

سه‌یفه‌دین مه‌شتووبی بابی عیماده‌دین هه‌ستا سه‌رخۆی و روو به‌سولتان وتی: «هه‌ی پشتویه‌نای هه‌موومان، تۆ گه‌ره‌ی و ئیتمه‌ به‌نده‌ کراوین، به‌نده‌ و نۆکه‌رین، هه‌نگۆ سه‌ره‌ور و په‌روه‌رگارن ئیتمه‌ به‌نان و فه‌کی تۆ پینگه‌یشتووبین. ئەتۆ ئیتمه‌ت گه‌وره‌ کردوو، ئیتمه‌ت بلتد کردوو، ئیتمه‌ت ناودار کردوو، ئیتمه‌ت مالدار کردوو، ئیتمه‌ت گه‌یاندۆته‌ رۆژێکی وا که له‌ پینشتان راوه‌ستاوین و بووینه‌ پیاو، بووینه‌ خاوه‌ند سوپاه‌ و بووینه‌ ئه‌میر، هه‌رچیه‌کی هه‌مانه‌ هی تۆیه‌، له‌ گه‌ردن و گیان زیاترمان له‌ ده‌ستدا نییه‌، ئەویش له‌ ژێر شیری و فه‌رمانی هه‌نگۆ دایه‌. سویندی به‌خودای گه‌وره‌، هه‌تا له‌ ژێر رکێفی تۆدا نه‌مرین و به‌سه‌رفرازی دوژمن نه‌شکینین ناگه‌رپینه‌وه‌». که سه‌یفو‌دینی غیبه‌تمه‌ند ئەمه‌ی گوت،

ئومه‌راکانی دیکه‌ هه‌موو بلتدبوون و ئه‌و سوینده‌یان خوارد و بۆ ئه‌و په‌راه‌یه‌ به‌دلێکی خاوتن و بێ غه‌ش که‌مه‌ری راستییان گری دا.

ئەبۆله‌یجا سمین

ئەبۆله‌یجا له‌ کوردی شاره‌زووره‌؛ له‌ کوردستان گه‌وره‌ بووه‌ و له‌ عیلم و فه‌ن و سوارچاکی و تیر و شیر و مه‌تال‌بازیا سه‌رکه‌وت و چوووه‌ سووریا و له‌ په‌رای سولتان سه‌لاح‌ده‌یندا بوو به‌ئمه‌یرێکی خۆشه‌ویست. له‌ هه‌موو شه‌ر و کوژتاریکدا پینشمه‌رگه‌ی سوپاهی سولتان بوو. به‌زرنگی و ئازایی ناوبانگی کرد. له‌ به‌ر وریایی و تینگه‌یشتنی له‌ کاری موهمی سولتاندا ئەبۆله‌یجا سه‌رپشکی راویبیر بوو. به‌که‌م چاغیک بوو به‌ئمه‌یرولئومه‌رای سوپاهی کوردان. سالی ٥٨٧ی رۆژی ئەینی ٢٣ی شه‌وال له‌ شه‌ری عه‌که‌که‌، سولتان وه‌ته‌نگ هات و بێ دراو ما‌بوو. ئەبۆله‌یجا به‌ناوی یارمه‌تی په‌نچا هه‌زار زێری سوور - که هه‌ریه‌ک به‌کیشان مسقا‌لیک- بوو ته‌قدیمی به‌سولتان کرد و بۆ خۆشی له‌ گه‌ڵ هه‌موو سوپاهی شاره‌زوور و کوردی هه‌میدی و هه‌کاریا که‌وته‌ پینش جله‌وی سولتانه‌وه‌، له‌ گه‌ڵ فه‌ره‌نگ شه‌ری کرد و په‌رای نواند.

سالی ٥٨٨ فه‌ره‌نگ له‌ قودس سولتانیان وه‌ته‌نگ هینا. ئه‌میر ئەبۆله‌یجا به‌سوپاهی کوردوه‌ فه‌ریای که‌وت و دوژمنی دراند و خۆی گه‌یاند به‌سولتان و چوووه‌ نیو قه‌لاوه‌ و فه‌ره‌نگی له‌ قه‌لا دوورخسته‌وه‌ و گه‌لیکی هونه‌ر نواند و سولتانی له‌ ته‌نگایی رزگار کرد. ئەگه‌ر که‌سیک میژووی سولتان سه‌لاح‌ده‌ین ته‌ماشای بکا تیده‌گا که گه‌لیک شاران له‌ ده‌ست فه‌ره‌نگ رزگار کراون به‌ده‌ست ئەبۆله‌یجا بووه‌.

سالی ٥٩١ عه‌زیزی میسر له‌ گه‌ڵ مه‌لیک ئەفه‌لی برای پادشای شام، ناخۆشییان لێ په‌یدا‌بوو. ئەبۆله‌یجا له‌وده‌مه‌دا ئه‌میرولئومه‌را بوو له‌ سوپاهی میسردا. ئەفه‌ل به‌مه‌لیک عادیلی مامی راگه‌یاند یاریده‌ی بدات. مه‌لیک عادیل قاقه‌زی له‌ ئەبۆله‌یجا نوویسی له‌ مه‌لیکی میسر رووگه‌ردان بێت و ببیته‌ هه‌واداری مه‌لیک ئەفه‌ل.

ئەبۆله‌یجا روئه‌سای کورده‌کانی مه‌هرانی و ئەسه‌دی کردنه‌ هاوده‌نگ. رۆژی دووشه‌مه‌ی چواری شه‌وال به‌کوتمه‌له‌ گه‌ردبوونه‌وه‌. هه‌رچه‌نده‌ سوپاهی عه‌زیز که له‌ میسر دابوو هه‌موو کوردو له‌ ژێر فه‌رمانی ئەبۆله‌یجا دابوون و له‌ ده‌ست عه‌زیز هه‌یچ نه‌ما.

له‌ولاوه‌ مه‌لیک عادیل و فازیل له‌و بزوتنه‌وه‌ی ئەبۆله‌یجا منه‌تدار بوون. رۆژی دووشه‌مه‌ به‌له‌شکروه‌ روو به‌میسر خشان. عه‌زیز به‌سوپاهی که ما‌بووی له‌ ره‌مله‌ پینشی

پى گرتن و بەشەر ھاتن. ئەبولھەيجا لە پيش گەيشتنى عادىل بۆ قودس و ئەو جىگايانەى گرت و نايبانى خۆى لەسەر دانان و پرو بەمبىسەر ھەلمەتى برد و مېسىرى وەتەنگ ھىنا. عەزىز ناچارىو قاقەزى لە قازىى شارەزور نووىسى كە بەنىوېرى بکەوتتە نيوانيان. بەواسىتەى قازىبەو ھەردو لا پىكھاتن و عەزىز چووە كە مەلىك ئەفەزل و لەگەل ئەبولھەيجا بەچاکی رىككەوتن.

ئەبولھەيجا و مەلىك ئەفەزل گەرانەو قودس، ئەبولھەيجا بوو بەوالى قودس و مەلىك ئەفەزلىش گەراو ە دىمەشق. ھەتا دەورى سەلتەنەتى مەلىك عادىل قودس بەپرەبى لە دەست ئەبولھەيجا داوو.

سالى ۵۹۳ بۆ يارمەتى ناسرودىنەللاى عەباسى ئەبولھەيجا بەلەشكرىكى قورسەو ە چووە بەغدا. لەو پەسە سۇپاھىكى زۆرى لە كوردانى شارەزور و ھەكارى ھەلگرت و بۆ شكاندى سەلجوقىبەكان چووە ھەمەدان و ھەمووى بلاوكردەو ە بەشادى و خۆشى لە جىگايىكى كە «دەكوك - دەقووق - تاوق» لە نىوہى رىگادا بەئامورزشى يەزدان شادبوو.

ئەبولھەيجا ئەمىرىكى گەورە و ھىمەت بلند و ئازا و زىنگ و كاردىدە بوو. لە ھەموو شەرىكدا سەردەكەوت. بۆ پادشاكانى كوردى ئەبووبى ھىز و پشتوپەنايەكى مەحكەم بوو. لە گەلىك جىگايانى تەنگ و سەخت و ناخوشىدا فرىبان دەكەوت. پالەوانىكى كورد و فرىباد رەسى ئىسلامىيەت بوو.

دوو ئەمىرى كورد لە (۵۶۶ھ)دا

لەو سالەدا ھۆلاكو چووە سەر بەغدا، خەلىفەى عەباسى لەشكرىكى لەژىر فەرماندەى دوو ئەمىرى كورددا ناردە پيش ھۆلاكو. ئەبوفەرەجى گرىگۆرىوس لە ئەسەرەكەيدا دەلىت: «ئەو دوو ئەمىرە كوردانە ناوى يەككىيان: «كورى كۆزار» و دوو ەم «داويتدار» بوو كە زانىانەو ە خەلىفە لە دەست دوژمن تەنگاوە، لەشكرىكى قورسىيان ھەلگرت و لە سرووجەو ە چوونە بەغدا. خەلىفە بەو ە گەلىك مەتدار و دلگوشاد بوو. ھەرچەندە لە دەستى ھات سۇپاھىكى بۆ فرەھەم ھىنا.

ئەو دوو ئەمىرە كوردانە بەسۇپاھى كوردەو ە لە بەغدا دەرکەوتن و چوونە پيش ھۆلاكو. لەشكرى كورد و تەتەر شىرى كۆرتارىان تىكنا و لە پاش خوتىن رىشتنىكى زۆر و لاشە خستنىكى بىژمار، كوردەكان سەرکەوتن و تەتەرەكان شكان. كوردەكان بەتالان و دىل

گرتنىكى زۆرەو بەكەيف و شادمانى بەرە بەغدا گەرانەو ە.

ئەمىر كورى كۆزار بەداويتدارى گوت كە يەكسەر ھەتا بەغدا رانەو ەستن. داويتدار بۆ ئەمەى ھىزەكەيان بلاونەبىتتەو ە ئەگەر تەتەر تەماى سەر بەغدا بكا لە كەلىنا پەلامارىان بدەنى و نەپانھىلن بگەنە بەغدا، لەسەر ئەو تەگبىر لەشكرى كورى كۆزار لە كەنارى چۆمى دەژلە لە نشىوتىكا لەشكرىزى كرد. لەناكاو تەتەرەكان لە جىگايەكى دوورەو ە بەرھەلستىيان بۆ ناوى دەژلە كرد و كىشايانە سەر سۇپاھى كوردەكان.

شەوى لەناكاو ناوى بى نامان دەورەى كوردى خەوتوى دا. ھەتا كوردەكان ھوشياربوونەو ە، ھەموو ژىتى تىروكەوان و مشتى كالانى خەنجەر و شىرەكانىيان تەربىو؛ كوردەكان زۆر شىرەبوون. تەتەر بە شىر و پمەو ە ھەلمەتلىان بردنەسەرى. كورد لە لايتىكا دوژمنى وەكو تەتەر، لە لايتىكى دىبەو ە سىلاوى ئاوپەرىشانى كردن. ئەمىر كورى كۆزار بەدەست تەتەرەو ە بەكۆرت چوو. سۇپاھى بى سەردار بە شىرى دوژمن و سىلاوى ئاوپەرىشانى خزاو بەغدا.

خەلىفە كە لە كۆرتنى ئەو ئەمىرە ناودارە و لە پەرىشانى ئەو لەشكرە جەنگاوەرە ئاگاداركر؛ ترس و دەھشەتى لى نىشت. بەدىارى و پىشكەش ناردن تەماى پيش بەفىتنەگرتنى ھۆلاكوى كرد. ئەمىر داويتدار لەگەل خەلىفە بەدەست تەتەرەكان بەكۆرت چوون.

تەواو بوو جزمى يەكەم، دەست بەجزمى دوو ەم ئەكەين كە

باس لە ھوكمدارانى ھەزەبانى ئەكات.

وەرگر - مآخذ

- كىتیبى - مرآة العبر - توركى
- كىتیبى - أبو الفرج گرىگۆرىوس - ئاسوورى
- كىتیبى - دار المعارفى شمس الدىن سامى - توركى
- كىتیبى - حياة صلاح الدين - أحمد بىلى - عارەبى
- كىتیبى - الروضتين فى أخبار الدولتين - عارەبى
- كىتیبى - تاريخ الكامل - ابن الأثير - عارەبى

میژووی ناودارانی کورد

شی ته‌سری سیژده‌مینی شیجری

له سالی ۱۲۰۰ هه‌تا ۱۳۰۰ هـ

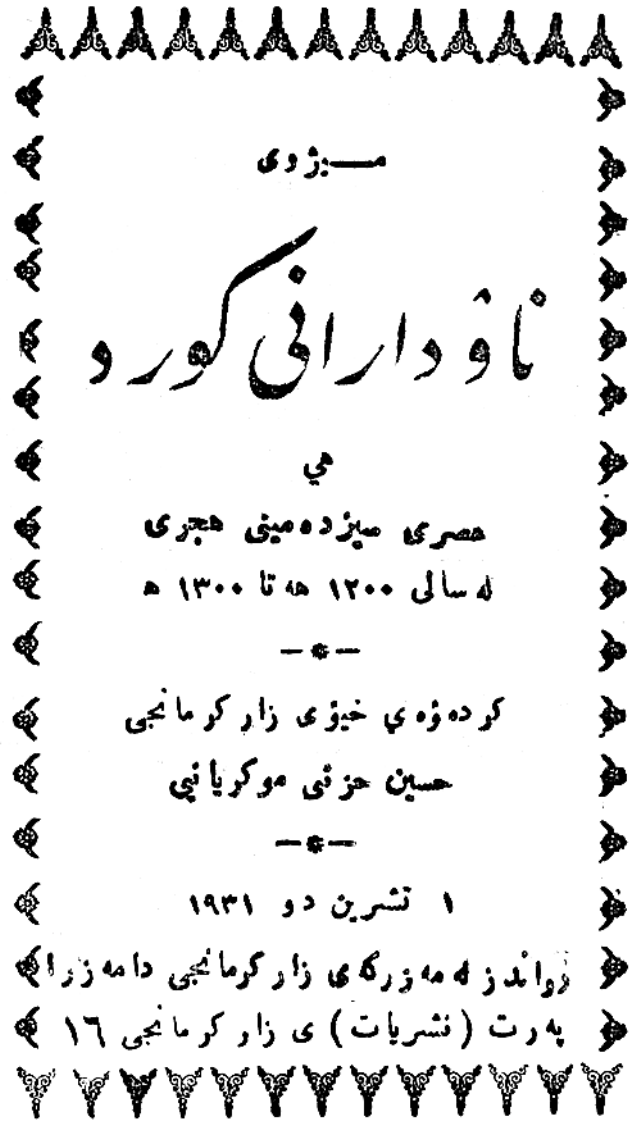
کرده‌وهی خیتی زاری کرمانجی

هوسین حوزنی موکریانی

(۱) تشرینی دوو ۱۹۳۱

پواندز له مه‌زرگهی زاری کرمانجی دامه‌زرا

په‌رت (نه‌شربیات)ی زاری کرمانجی (۱۶)

— زدی

ناو دارانی کورو

می

مصری سیزده مینی هجری

له سالی ۱۲۰۰ هه تا ۱۳۰۰ ه

— —

کرده و ه ی خیزی زار کرمانجی

حسین حزنی موکریانی

— —

۱ تشرین دو ۱۹۳۱

دواندزه له مه و رگی زار کرمانجی دامه زارا

په رت (نشریات) ی زار کرمانجی ۱۶

چونکه گه‌لی جار گویدیر ده‌بووم و ده‌بهیست که زاناکانی کورد له ناودارانی کورد ده‌دوان و سه‌ریه‌وردی گه‌وره‌کانیان ده‌گیتراوه؛ به‌لام ناودارانی کوردی خاکی ئیران له عه‌سری سیزده‌مینی هیجرییان له بیر چووبووه‌وه و نه‌یان ده‌هیتناوه به‌رچاویان. ته‌گه‌رچی له‌وه عه‌سره‌دا پیوانی دلیر و وشیار و نازا و وه‌ته‌نپه‌روه‌رمان زۆریوو، وه له ریگای نیشتمان و ره‌گه‌ز و تیره‌مانا، به‌مال و گیان ته‌قه‌لایان دابوو، وه خانومان و بنه‌ماله‌ییکی بی ژماریان له‌وه ریگه‌یه‌دا پوچ کردبووه‌وه و نزیک سه‌د سال له به‌راه‌ر نه‌یاراندا گیان فشاریان کردبوو. جا له‌به‌ره‌وه‌وه که ناوی ئه‌وه میلله‌تپه‌روه‌ر و نیشتمان خوازانه بخه‌ینه‌وه بیر، سه‌ره‌وردی ۲۸ دلیر و پاله‌وانانی کوردی عه‌سری سیزده‌مینی هیجریمان له‌م په‌رتووک (کتیب) ده‌ا پیشک‌ه‌ش به‌تیگه‌یشتوو و زانا و هونه‌رمه‌نده غه‌ییوره‌کانی کورد کرد.

ئومید ئه‌که‌م به‌دل‌تیکی خاوتنه‌وه په‌سندی بفرموون و چا و له عه‌یب و عار و نار‌تیکی بیوشن.

خینوی زاری کرمانجی
حوسین حوزنی موکریانی

۱- خان ئه‌بدال خان

خان ئه‌بدال خان کورده و له عه‌شیره‌تی جیهان‌به‌یگی (جیهان به‌گلو)ی ولاتی خوراسانه، پایته‌ختی «ساری» بوو. باب و باپیریسی حوکمداری ئه‌وه خاکه بوون.

خان ئه‌بدال خان پیاو‌تیکی به‌شه‌هامه‌ت و نازا و خاوه‌ند شان و سوپاه و له‌شکر بوو. که‌ریم خانی زه‌ند، شاهنشای ئیران زۆری خو‌ش ده‌ویست و جیگای به‌رزی پی دابوو و به‌حوکمداریکی ناسی بوو.

ته‌قی سخانی زه‌ند له ته‌ره‌ف که‌ریم خانه‌وه کرا به‌سه‌رداری ره‌ی (تاران) و فه‌یرووزکۆه. له‌گه‌ل خان ئه‌بدال خانا، تیکی دا و په‌یمان و شرووتی که‌ریم خانی له‌ته‌کا به‌ختی نه‌کرد و به‌هانه‌ی پی گرت.

خان ئه‌بدال خان هه‌رجه‌نده‌ی کۆشا، که په‌یمان شکینی نه‌کا، ته‌قی خان ته‌نگه‌ی پی هه‌لچنی و هه‌راسانی کرد. ناچار خان ئه‌بدال خان ر‌شته‌ی بی‌کته‌تی پساند و خۆی له حکومه‌تی زه‌ند پ‌چریبه‌وه.

سالی هه‌زار و سه‌د و نه‌وه‌د و سی، که‌ریم خان له شیراز به‌ئامورزشی یه‌زدان شادبوو. ئاغا محه‌مه‌دی کوری حه‌سه‌ن خانی قاجار له شیرازه‌وه بو تاران هه‌لات. هاواری له خان ئه‌بدال خان کرد که ر‌زگاری کات.

خان ئه‌بدال خان به‌شه‌ش سه‌د ماله کوردی جیهان‌به‌گییه‌وه یارمه‌تی کرد. خسته‌یه سه‌ر ئاره‌زوو و هه‌واداری حوکمرانی و شه‌ر له‌گه‌ل کورده‌کانی زه‌نددا.

له‌شکر‌تیکی قورسی بو ئاقا محه‌مه‌د ر‌یک‌خست و به‌گ‌ر ته‌قی خانی داکرد و ته‌قی خانی گرت وه «ره‌ی» خسته‌ده‌ست.

مورته‌زا قولیخانی قاجار - که برای ئاقا محه‌مه‌د بوو - له‌شکر‌تیکی له ئوستراباد سازدا و چوه سه‌ر ئاقا محه‌مه‌د و له «سه‌وادکۆ» پیشی پیگرت.

خان ئه‌بدال خان سوپاهی کوردانی ئاماده کرد و چوو پیشی به‌سوپاهی مورته‌زا قولی گرت وه مه‌ته‌ریزی دوژمنی گرت و شه‌ر و کوژتار ده‌ست پیگرا.

له‌دوای گه‌ل‌پ‌ک کوژتار، مورته‌زا قولیخان شکا و مسته‌فاخانی برای که‌وته‌به‌ر سمی ئه‌سپی خان ئه‌بدال خان وه ئه‌مانی خواست و بوورا.

کورده‌کان گه‌ل‌پ‌کیان کوژتار کرد و تالانیکی زۆر و دیلیکی بیژماریان له قاجاران گرت. خان ئه‌بدال خان به‌شادی و که‌یفه‌وه گه‌راوه شاری ساری و له‌شکر و ئه‌سپ‌بازی ده‌ست پیگرت.

سالنی هزار و نهوود و پینچ براکانی ئاقا محمه‌د له هه‌موو لاییکه‌وه ده‌ستیان به‌سه‌رکیشی کرد. هه‌موو قه‌بایلی تورکمان چونه سه‌ر شاری «بارفروش»، له سه‌رای خۆیدا ده‌وه‌ی ئاقا محمه‌دیان دا. ئاقا محمه‌د هاواری له خان ئەبدال خان کرد که فریای که‌وی. خان ئەبدال خان له «ساری» یه‌وه به‌قاجار و تورکمان کوژتن که‌وته پینگا، وه خۆی گه‌یانه‌ بارفروش. به‌لام له پیش گه‌یشتیدا ره‌زا قولیخانی قاجار ئاوری له سه‌رای ئاقا محمه‌د به‌ردا. ته‌ئریخی قاجار، جلدی بیکه‌م، لاپه‌ره‌ی ۲۱ ده‌لیت: «ئه‌وه هه‌موو سه‌باته‌ی ئاقا محمه‌د، بو‌چاوه‌ریی خان ئەبدال خان بو؛ به‌لام فایده‌ی چی؟ که خان ئەبدال خانی گه‌یشتی، سه‌را ئاوری گرتبوو و سووتابوو. ئاقا محمه‌د له‌نیو ئاوردن ده‌ژیا و چاوه‌ری بو».

له پرتکا خان ئەبدال گه‌یشت و قاجاری شکاند و دوژمنی ده‌ربه‌ده‌ر کردوه ئاقا محمه‌دی له‌نیو ئاوری سوژنده و له ده‌ست دوژمنی رزگارکرد. ئومه‌را و خانزاده‌کانی قاجاری به‌کوژت و زنجیر چه‌پس کردن.

که له‌شکری قاجار شکا، ره‌زا قولیخان و جه‌غفه‌ر قولیخان و مسته‌فا قولیخان - که خه‌وانینی قاجاربوون - به‌بیکه‌تی، له‌شکریکی شه‌رکه‌ریان له تورکمان ئاماده‌کرد و چونه سه‌ر «ساری».

خان ئەبدال خان به‌حه‌وسه‌د پیای نازای کوردانه‌وه، چوو پیشی پیگرتن و ده‌ستیان به‌شه‌ر و کوژتار کرد. شکسته‌بیکی پیس که‌وته نیو کوردانه‌وه و ته‌نها خان ئەبدال خان، به‌هه‌زار ته‌زیه‌ت ته‌نها خۆی رزگارکرد و له مه‌یدانی خۆیناوی بو‌ی ده‌رچوو وه خۆی گه‌یانه‌وه ساری.

خان ئەبدال خان له‌شکریکی دیکه‌ی کوژده‌وه، بو‌سه‌بینه‌ی زوو به‌سه‌ر قاجاره‌کانی دادا، گه‌لیکی کوژتار لی کردن و دوژمنی شکاند و گه‌راوه نیو شار.

جاری سییه‌م قاجاره‌کان زۆریان هینا و ده‌وه‌ی شاری «ساری» یان دا. خان ئەبدال خان بو‌یان ده‌رکه‌وت، له پاش گه‌لیک کوژتار به‌ته‌نها خۆی رزگار بوو. به‌په‌له‌ خۆی کوتایه نیو شار. ناچاربوو له مائی خمگه‌ریکدا خۆی شارده‌وه، که شه‌وه به‌سه‌ر دا‌بیت و بو‌لاییک خۆی رزگارکات.

قاجاره‌کان به‌کوژتار رژانه نیو شاری ساریبه‌وه، محمه‌د قولیخانی لاریجانی ره‌به‌ری کردن خان ئەبدال خانیان گرت، له سه‌رای خۆیدا به‌زنجیر و پاله‌هه‌نگ چه‌پسیان کرد.

مورته‌زا قولیخان شاری ساری خسته ده‌ست خۆی و حکومه‌تی تیا دامه‌زراند. به‌وجۆره

پایته‌ختی ئەماره‌تیکی کورد بوو به‌قوربان وه بنه‌ماله‌بیکی گه‌وره‌ی کورد پووچکراوه. سالنی هزار و نه‌وه‌و شه‌ش خان ئەبدال خان ته‌مای بوو خۆی له چه‌پس رزگارکات، که له ده‌ری شار ریزیان کرد بو‌حه‌پسخانه ده‌ستیان کرد به‌که‌نکه‌نه‌یی. مورته‌زا قولی له‌وه ئاگادارکرا، مورته‌زا قولی سه‌ری خان ئەبدال خانیان بری و به‌دیاری بو‌ ئاقا محمه‌دیان نارد.

خان ئەبدال خان بو‌ دامه‌زراندنی حکومه‌تی قاجار، خۆی و بنه‌ماله‌ی چه‌ند سه‌د ساله‌ی کرده‌ فیدا. (جلدی بیکه‌می قاجاریه، لاپه‌ره‌ی ۱۹ - ۲۱).

۲- سادقخانی شفاق (شکا)

له ئاوربایه‌گان و له شاری سه‌راب حوکمداریکی کورد و پیایکی زه‌ربه‌ده‌ست بوو. له ده‌وری ئەفشاره‌کانه‌وه له‌سه‌ر ئەو خاکه به‌حوکمداری رایان ئه‌بوارد. حکومه‌تی زه‌ند عه‌هد و په‌یمانانی له‌ته‌کیانا هه‌بوو.

سالنی ۱۲۰۵ سه‌رکیشی قاجاره‌کان بو‌گرتنی ئەو حکومه‌ته کورده، له‌شکری کیشا و چوو سه‌ر پایته‌ختی ئەماره‌تی سادقخان که سه‌راب بوو.

سادقخان به‌له‌شکری کوردی شکاکو موقه‌ده‌مه‌وه چوو پیش و پینگای به‌قاجاره‌کان گرت. له پاش گه‌لیک شه‌ر و کوژتار، تابی به‌راه‌ری نه‌بوو، پایته‌ختی به‌ردا و روو به‌قه‌ره‌باغ هه‌لات و په‌نای برده لای ئیبراهیم خه‌لیلخانی کوردی جوانشیر که حوکمداری قه‌ره‌باغ بوو.

ئاقا محمه‌دی قاجار که سادقخانی ده‌ریه‌راند، چوو سه‌ر «سه‌راب» و هه‌موو ئەهالیه‌که‌ی کوژت و قه‌لاکه‌ی ویران کرد؛ ئاواپیبه‌کانی سووتاند و مال و ئەسپایی تالان کرد و روو به‌ئه‌رده‌بیل گه‌راوه.

سالنی هزار و دوو سه‌دو شه‌ست (جلدی ئه‌وه‌لی قاجار - لاپه‌ره‌ ۳۲) سادقخان که ته‌ماشای کرد قاجاره‌کان رۆژ به‌رۆژ ده‌ست درێژ ده‌بن و ده‌ربه‌ده‌ری ئه‌ویش فایده‌ نابه‌خشی. ئیبراهیم خه‌لیلخانی هه‌ر هینده ئە‌توانی مۆلکی خۆی به‌خیتوکا و ناتوانی له‌شکری بداتی؛ ناچاربوو ده‌ نه‌فه‌ر له براکانی خۆی نارد له‌ لای ئاقا محمه‌د و داوای مامله‌تی لیبی کرد. ئاقا محمه‌د له‌گه‌لی ریککه‌وت. سادقخان گه‌راوه جیگای خۆی و ده‌ستی به‌ئاوکردنه‌وه کرد و چوو له‌ لای ئاقا محمه‌د و به‌سه‌رکرده‌ی سوپاهی قاجار ته‌عین کرا و نزیک چوار سال به‌وجۆره رایبوارد.

سال۱ (۱۲۱۰) سادقخان به پنهانی خهریکی کومه له دامه زانندن بوو. سه فهری خوراسانی که وته پيش؛ به سوپاهيکي قورسه وه چوه سهر خوراسان و گرتي و نومووري تيدا دامه زانند و گه راوه و دهستيان به سوپاه کؤکردنه وه کرد. که بچنه سهر قه لای په ناوا.

سادقخان له کومه له دامه زانندن پاش نه که وت؛ زؤر که سي کرده هاوده نگی خؤی. دوو نه فهری دانا بوو که که لپن دهستخه ن و ئاقا محمه مد بکوژن (جلد نه وه ل، قاجار، لاپه ره (۴۵).

سال۱۲۱۲ دوو نه فهر له کورده کان له نزیک قه لای په ناوا ای تالاش به شه و چونه نيو چادری ئاقا محمه ده وه و به خه نجهر کوژتيان و تاجی گه وه ره بند و شیري رازاوه و ده رباي نوور و گه ليک چتی گرانبه هايان هه لگرت و چونه وه لای سادقخان.

سادقخان که زانی تو له ی گه ليک کورد له ئاقا محمه مد کراوه، نه وه مه سه له ی به فالتيکي خبرگرت ه وه. بو خؤی ههر به و شه وه نوکهر و دهستويته ونده کانی هه لگرت و روو به عيراق رويشتن.

سبه يني که سوپاه له کوژتنی ئاقا محمه مد ئاگادار بوون، دهسته به دهسته خؤيان گه يانده سادقخان و ليی کو بوونه وه. سادقخان رؤژ به رؤژ هيتي گرت و سوپاهی زياد کرد، هه روه ها به هيز په يداکردن رويی هه تا له چؤمی ئاراز په ربه وه.

سادقخان تا رويی، شکاکه کانی له سه ر خؤی جه ماند. ته ور تيزی گرت و براي که ي به نه ياله ت له سه ر دانا. جه عفه ر خانی برا که ی ديکه شي کرده حاکمی قه ره جه داغ.

سادقخان هه موو ئاوربا يه گانی خسته ده ست و نومووري تيدا ريک خست. به سوپاهيکي قورسه وه روو به تاران ئاژؤتی.

چونکه له پيشدا ژن و مندالی سادقخان له ته ره ف ئاقا محمه ده وه له قه زوين داندرا بوون، گرتنی قه زوينی له پيشدا به پيوست زانی، به و له شکره وه بو سه ر قه زوينی ئاژؤت.

سادقخان قه زوينی له براي کانی نویسی که بچنه سهر که لای خؤی و بيگرن. نه وانيش به ۵ هه زار پياوی شه رکه ره وه ده وره ی که لای خؤيان دا.

سادقخان له هه ر چوار که نار ه وه قه زوينی ده وره دا و شاری خسته ته نگاني به وه. سادقخان ليته دا مه سه له ی لي به راوه ژوو بوو که سوپاهی نارد ئاوه دانی و ديته اتی ده وره پيشتی شاری تالان کرد. نه وه دلای ته هالی قه زوينی له سادقخان ره نجاند و ناچاری کردن

به رابه ری بکه ن و شار به ده سه ته وه نه دن. سادقخان گه ليک خه ريکي گرتنی قه زوين بوو. نه هالی هه رچه نده ته مای نه وه يان بوو سادقخان به پادشا قبول بکه ن، به لام له ترسی تالان و کوژتن خؤيان راگرت و شه ر و کوژتاريان ده کرد.

له وده مه دا فه تح عه لي خانی قاجار نامزه دی حوکم رانی ئيران بوو، نه هالی تاران به پادشايان قبول کردبوو. شؤرشي حوکم رانی ئيران له هه موو که لله به ک دابوو (جلد نه وه ل ته ريخ قاجار لاپه ره (۴۸).

محمه مد وه لي خانی قاجار له مه شه ده وه بو يارمه تی فه تالی شا چو بو وه تاران. فه تالی شا نه مری پيدا سوپاهيکي قورس هه لگري و بچيته سه ر سادقخان و قه زوين له ته نگانی رزگارکات.

قه زوين به راستی وه ته نگ هينرابوو، نه هالی له مشوه ره تی ته سلیم بووندا بوون و قاسيد له نيوانی هه ر دوو لا له ها توو چوون دابوو. له ناکا و محمه مد وه لي خان به له شکر تيکي زله وه گه يشته نزیک قه زوين. سادقخان دهستی له قه زوين به رنه دا، به لام به ده سه ته يه ک له شکره وه چوه پيش محمه مد وه لي خان.

کورد و قاجار شهريان ده ست پيکرد، خوين رزا و کوژتار زؤربوو. له پاش چه ند رؤژ شه ر و جيدال، سادقخان دهستی له ده وره دانی قه زوين به ردا و روو به سه راب گه رايه وه.

نه وه دوو پياوانه ی که ئاقا محمه مد قاجار پيان کوژتوو، که وته ده ست محمه مد وه لي خان له نيوانی مه يدانی شه ردا گيران. محمه مد وه لي خان به نه نوعی نه زيه ت و ره زاله ت هه ر دوو کی کوژتن.

له ولاوه براکانی سادقخان بو گرتنی که لای خؤی له ته ور تيزه وه ده رکه وتن. جه عفه ر قولی خان برا بچوکی حوسين دؤنبؤلی که حوکم رانی کوردی دؤنبؤلی بوون به ۲۰۰ پياوی شه رکه ره وه چو له مه رند پيشی به شکاکه کان گرت و شه ر و کوژتاريکي زؤريان که وته نيوانی. له نه تيجه دا براکانی سادقخان شان و روو به ته ور تيز گه رانه وه.

که ده نگی شکانی سادقخان له ده ست محمه مد وه لي خان ده رچوو، له ته ور تيزه وه چونه سه راب. فه تالی خانی قاجار که ناوزه دی شاه ی بوو، له تارانه وه چوه زه نگان. قه زوينی له سادقخان نویسی و داواي مامله تی لي کرد و په يمانيشی دا که حکومه تی سه رابی بو ته سدیق کا و گه ليک په يمان و نه واژشی بو تيدا نویسی و دا ي به ئيبراهيم خان عه زده ولد ينی قاجار.

عزددولدين كه گه يشته سهراب قاقهزه كه‌ي دا به سادقخان و به زوبانيش گه ليك دلخوشي داوه.

سادقخان كه تهماشه‌ي دهم و سه عاتي زه مانه‌ي كرد، له گه‌ل فه تالي شا پيكيكه وتني له ناخوشي به چاكثر زاني و هه واي حوكمداري ئيران و دامه زانندي حكوومه تيكي كوردي له سهر دهرخستني پي مه سله حهت بوو؛ چونكه قاجاره كان به پشتيوانيتيكي تبه چوو بوون، دلگهرم و نوميده وار بوون و كورده كانيش له لاييتيكي يارمه تي نه گران، سست و پاشكه وتوو بوون. له بهر نه وه تاليع و به ختي به بهر گه يشتوو، نه ستيره‌ي قاجاري به ترووسكاوي نه ويست و په نجه بازي كردن له ته كيانا په شيماني له دوا بوو. سادقخان كه له خوي و فه تالي شا و له پشتيواني كوردان و قاجار پروون بووه وه، بناغه‌ي دوتسيي دامه زانندي هه لبارد و نه مانه ته كاني كه له لاي بوو، بو فه تالي شاي نارده وه و قاقه زيكی بو نوسي و به پي كرد.

كه عه زه دولدين گه يشته كن فه تالي شا نويسراو و نه مانه ته كاني له سادقخانه وه دا پي، فه تالي شا زور منه تدار و شوكرانه بژيري سادقخان بوو. فه رماني حوكمراي سهراب و سهردهر و گهرمه روي بو نوسي، له گه‌ل خه لات و نيشان بوو نارد؛ سادقخان به حوكمراي پايده بوارد.

سالي ۱۲۱۳ جه عفره قولبخاني كوردي دؤنبولي، حوكمي نه ياله تي خوي و ته وريري له فه تالي شا وهرگرت و له تارانوه روو به ته وريرز دهر كه وت.

سادقخان كه نه وه‌ي بيسته وه، كه وته نه نديشه و ترسه وه؛ چونكه كورد ده بوايه كورد بكوريت بو توركمان. له وه نه نديشه يه دا بوو هه ستا رووي كرده شيروان. جه عفره قولبخان كه گه يشته ته وريرز، له نه حوالتي سادقخان ناگادار بوو، گرتي قاقه زيكی دوورودريري بوو سادقخان نوسي و به سوپند و په يمان شهرتي له گه‌ل كرد.

سادقخان به جه عفره قولبخاني باوه ركد و گه راوه سهراب. له نيواني هه ردوو حوكمراي كورداندا، په يمانی په نهاني گري درا كه به هه ردوو كان تي بكوشن بو بيكه تي و كوركردنه وه‌ي دلي كورده كان و به هه موو جوړيك بو ئيتفاقيكي عمومي بكوشن. له سهر نه وه بو به كتر سوپنديان خوارد و قهراريان دا كه نه ئيتفاقه سهری گرت، به جاريك بو پووچكردنه وه‌ي قاجار ده ست پيك بگرن و بلنديبه سهر خويان.

حوسين قولبخاني كوردي هه وشار، نه مو عاهه ده و ئيتي فاقه سريبه‌ي كرده دهسته گوليكي خوي و هه ستا چوو تاران و به فه تالي شاي راگه ياند. فه تالي شا بو

تيكداني نه و بيكه تي كوردانه، كرديه نه ياله تي ورمي و له شكري هه وشاري له گه‌ل خست. حوسين قولبخان روو به ورمي له تاران دهر كه وت (جلد نه وه‌ل ته تريخ قاجار لاپه ره ۵۰ - ۵۱).

سادقخان كه له وه ناگادار بوو، دووباره كه وته نه نديشه وه. وه له گه‌ل حوسين قولبخاني هه وشاري موخابه ردي كرد و له گه‌لي ريكيكه وت و چوو له لاي بو گرتني ورمي. ئيتي فاقي له گه‌ل كرد و چوو سهر ورمي و گرتي و نومووري تييدا دامه زاندا.

فه تالي شا له پاشان چوو ورمي و سادقخاني نه وازش كرد و له گه‌ل خوي برديه تاران. له پاش چه نديك سادقخان له شكريكي له فه تالي شا وهرگرت و چوو سهر خوراسان. مه مشخاني كورد له شاري چناران ناماده‌ي شهر ببوو. سادقخان به په نهاني جواي لي تي نارد كه مه مشخان خوي به دهسته وه نه دات؛ چونكه بگيري ده كوژري (جلد نه وه‌ل ته تريخ قاجار لاپه ره ۵۸).

سادقخان ريگاي بو مه مشخان چول كرد كه هه ليت. مه مشخان له لاي بيكه وه روو به مه شهه د بوي دهر چوو. سادقخان چوو دهره‌ي «چناران» ي دا و گرتي. له وه ده مه دا قاقه زي فه تالي شا گه يشته سادقخان كه ده ست له چناران به ردا ت.

سادقخان به په نهاني خوي كوركردوه و هيري په يدا كرد. فه تالي شا گه يشته جيتگاييكي كه پي ده ليتن: «ناققه لا» سادقخان رووي له قاجاران وهرچه رخاند و پشتي تي كردن. قاقه زيكی له فه تالي شا نوسي: زور پيويسته كه به له ز نه للايارخاني قليجه حاكمي سه بزه واري بو بنيريت.

فه تالي شا له وه كه وته فيكره وه؛ به لام هه رچونيك بوو نه للايارخان، خودا له گه‌لي له فه تالي شا خواست و رويشت. فه تالي شا گوتي: نه‌ي وزه را نه مه پشتيكيه نه للايارخان له مه‌ي كرد، جاريكي تر رووي نابيينه وه (جلد نه وه‌ل، ته تريخ قاجار، لاپه ره ۵۵).

نه للايارخان كه له تاران دهر چوو، گه يشته قه لاي ناققه لعه، دهرگاي له سه رخوي گريدا و ئالاي سه ربه خوي هه لدا. فه تالي شا نه وه مه‌ي زور ته نگ بوو، نه په رزا سهر نه مه بو چوونه سه ري سوپاه ساز بكا.

سادقخان به له شكر و سوپاهيكي له ده ستيا بوو گه راوه و چوو سهر خاكي خوي و ده ستی به حوكمراي و نومووري سه ربه خوي پيكيه تان كرده وه؛ پيويست و نه سپايي فه راهه م كرد.

سادقخان ههتا سالی ۱۲۱۵ له گه ل سهر به خو بی خه ربک بوو، له و ساله دا نایوسه لته نه شازاده عه باس میرزای قاجار، له هه موو گۆشه ی ئیرانه وه سوپاهی پیکه وه ناو چوو ه سهر سادقخان.

سادقخان بو به رابه رکردنی عه باس میرزا، له شکری دهنگ دا. مودده تی سنج مانگ له نیوانی ههردووکان شهر و کوژتار کرا و له مهیدانی شهر سادقخان کهوته دهست عه باس میرزا و کوژرا.

عه باس میرزا که سادقخانی کوژت، حکومه تی سهراب و گهرمه رۆی دا به سارو خانی برای سادقخان و محهمه د عه لی سولتانی برا بچو وکی سادقخانی، به خان ناو ناو کردیه سهر کرده ی سواره. خاکی چهند سه د ساله ی سهر به خو بی کورد کهوته ژیر حو کمی قاجارانه وه و میلله ته که ش بوونه سواره ی قاجاره کان و به مودده تیکی که م بوونه شیعه و له پاش تیکچوونی حکومه تیان له خاکی موکریبی دانیشتن و بوونه جوتیار و باغچه وان. شو عبه به کی که می له حاله تی ره وندی دا مانه وه و مهر و وشتر به ختو ئه که ن. به زستان له دهشتی تالاو به هاوین له کیوی سه هه ند رابده بویرن.

۳- مه مشخانی کوری نه میرخانی کوردی زه عفرانه

له باب و باپیره وه به نه ماره تی چناران و میلله تی خو ی راده بوارد، وه له حکومه تی قاجار دلگیر بوو. هه میسه له که لین نه گه را دهست نه نه کهوت و له کۆشه وه دابوو ئیتاعه ی قاجاری نه نه کرد.

سالی ۱۲۱۳ سادقخانی شکاک به سوپاهیکی قورسه وه ناردرا سهر مه مشخان که بیگریت و شار و مهمله که تی لی ویران کات. سادقخان له رووی میلله تپه رستی و کوردایه تیبیه وه، به په نهانی له مه مشخانی گتپراوه که ناچارم چناران نه گرم؛ به لام و اچاکه روو به جیگایه ک ده رباز بیت.

مه مشخان چونکه باوه ری به سادقخان ده کرد، هه ستا چنارانی بهردا و روو به مه شه ه د رۆیشت.

که مه مشخان له چناران ده رکهوت، سادقخان چوو ده وه ی چنارانی دا و گرتی. له پاش نه منیه ت و ئاسایش پیدان، مه ساییلی به رئاوه ژوو قاجاره کانی ناچار کرد دهست له چناران به رده ن.

مه مشخان که وای زانی گه راره سهر مولک و مهمله که تی خو ی و دهستی به ته شکیلات کرده وه و بانگی سهر به خو بی لیدا.

سالی ۱۲۱۷ فه تالی شای قاجار له ژیر فه رمانده ی حوسین خانی قاجار له شکریکی قورسی نارد ه سهر مه مشخان. مه مشخان نه به یشت حوسین خانی قاجار نریک بی له چنارانه وه و بو ی ده رکهوت و چوو پیشی پیگرت.

له دوای گه لیک شهر و کوژتار حوسین خان به شکاوی گه راره. مه مشخان به دل خو شی و تالان و دیل وه دهست خستن چوو وه چناران (جلد نه وه ل، ته ریح قاجار، لاپه ره ۶۴).

مه مشخان ههتا سالی ۱۲۲۸ له گه ل حوکمرانی خه ربک بوو. چه ندجاران قاجار بو ی چووبن، دهه رقه تی نه ده هاتن و به شکاوی ده گه رانه وه.

یوسف خواجه ی کوری ثایی خواجه ی کاشغهری زه مانه له کاشغهره وه روو به میسر و شام و شاره زووری ناژووتبوو. له گه ل ناو ره حمان پاشای حوکمرانی بابان ریککه وتبوو، که حکومه تی بابانی دوچار به نه زیه ت کرد روو به تاران و خوراسان هه لات. کهوته نیو کورده کانی خوراسانه وه و به ناوی سونیه تی گه لیک کورد و تورکمانی نه و جیگایه ی کرده هاودهنگی خو ی و ته پلنی عوسیان له قاجاران لیدا.

مه مشخان له و نیوه دا ناچار بوو یارمه تی یوسف خواجه بکات؛ له کوردی زه عفران دهسته بیکی له شکر دای. یوسف خواجه به ناوی شیعه کوژتن کهوته نیو میلله تی مه زلوومه وه، دهستی به تالان و کوژتار کرد. فه تالی شای قاجار پیش به فیتنه گرتی له سهر خو ی فه رز کرد، له شکریکی قورسی له ژیر فه رمانی محهمه د وه لی میرزای قاجار نارد ه سهر یوسف خواجه. له پاش گه لیک کوژتار، یوسف خواجه شکا. کورده کانی خوراسان له سهر پیاویکی بیگانه دوچار به نه زیه ت و کوژتار بوون.

مه مشخان له گه ل کوژراوان به دیل گیرا و به ۱۵۰۰ کهس کورد و تورکمانه وه بو تاران ناردان و له مانگی ره جه بی نه و ساله دا کوژران. (جلد نه وه ل ته ریح قاجار لاپه ره ۱۲۲ - ۱۲۳).

۴- مه مشخانی کوردی تالش

نه و بنه ماله ی کوردی تالش، ههر سهر به خو بوون و له جه نگه لی تالش انازاد ده ژیان. له دهوری حکومه تی کوردی زه ند زور چاک رایانده بوارد. ههتا دهوری قاجاره کان، حوکمرانی سهر به خو بوون.

سالی ۱۲۰۵ که دهستی قاجار له ئیراندا کهوته سهر دهستی زندهکان خاکی ئیرانیش کهوته ژیر حوکمی ئاقا محمه‌دی قاجاره‌وه، ئه‌وجا قاجاره‌کان به‌ناسانی بۆ هه‌موو ئه‌ماره‌ت و حوکمداریکی که‌ناره‌کان ده‌ستیان هاو‌پێژت.

ئاقا محمه‌ده له‌ژیر فه‌رمانی جان محمه‌ده‌خانی قاجاردا، له‌شکری ناره‌ده سهر مسته‌فاخانی حوکمداری کوردی تالش.

له‌شکری قاجار له‌ ئه‌رده‌وتله‌وه روو به‌تالش بزووت. مسته‌فاخان له‌ کورده‌کانی تالش له‌شکری کۆکرده‌وه و چوو پێشی به‌قاجار گرت و له‌ هه‌ردوولاوه کوژتار ده‌ست پێکرا، له‌ نه‌تیجه‌دا محمه‌ده‌خان شکا و به‌په‌ریشانی هه‌لات و گه‌راوه‌ دوایی. کورده‌کان به‌تالانکردن و شادمانی چوونه‌وه تالش.

سالی ۱۲۰۹ ئاقا محمه‌ده بۆ گرتنی خاکی ئیبراهیم خه‌لیلخانی جوانشیر له‌شکری قورسی هه‌لگرت و په‌لاماری بردی له‌سهر پردی «خودا ئافه‌رین» مسته‌فاخانی قاجاری ناره‌ده سهر تالش. مسته‌فاخانی تالشی هه‌لات، گه‌وره و کاربه‌ده‌ستانی تالش که له‌وه ئاگادار بوون، ژن و مندال و پتووستی مالیان هه‌لگرت و کهوته‌ نیو که‌شتی ئاوه‌وه و روو به‌سالیان هه‌لاتن. ئه‌هالی سالیان له‌ ترسان وه‌ خۆیان نه‌گرتن.

تالشه‌کان به‌ناچاری له‌نیو ده‌ریادا له‌نگه‌ری که‌شتیان به‌ردا وه‌ بۆ هه‌لمه‌تدانی دوژمن خۆیان ناماده‌کرد.

هیندیکیش له‌ تالشه‌کان له‌نیو چیا و دۆله‌کانی کپوه به‌رزه‌کاندا خۆیان په‌نه‌اندا. له‌شکری قاجار لنگیاندا سهر که‌شتی کورده‌کان و ده‌ستیان به‌کوژتاریان کرد، گه‌لیک روئه‌سا و ۲۰۰ نه‌فه‌ر ئه‌هالیان به‌دیل گرتن و بردیانه لای ئاقا محمه‌ده. به‌ئه‌زیه‌ت و وه‌حشیانه پارچه و له‌ تکه‌تیان کردن. هیندیك له‌ مال و مندالی تالشه‌کانیان ناره‌ده ئه‌رده‌وتیل و مازنده‌ران.

شانوازخانی شاپلینگ خان که به‌دیل گیرابوو، نوازش کرا و خه‌لاتیان کرد، بۆ روژتیک بۆ به‌کاربردنیان دلخۆشیی داوه. (جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ریخ قاجار، لا‌په‌ره ۳۸).

به‌هاتووچۆکردنی پیاوانی خیرخوا، مسته‌فاخانیان له‌گه‌ل قاجاره‌کان ریکخسته‌وه و له‌ ژیر ئیداره‌ی قاجاره‌کاندا مسته‌فاخان کراوه به‌حوکمرانی تالش.

سالی ۱۲۲۰ مسته‌فاخان به‌په‌نه‌انی له‌گه‌ل حکومه‌تی عرووس ریککه‌وت و شهرت و قه‌رار له‌نیوانی هه‌ردوولا ده‌ست پێکرا. هینز و ئه‌سلیحه‌ی له‌ عرووسه‌وه بۆ ناردرا؛ روژ

به‌روژ له‌ خۆ کۆکردنه‌وه خه‌ریکبوو.

سالی ۱۲۲۲ مسته‌فاخان له‌ عرووسه‌کان دل پێس بوو، که‌وته ئه‌ندیشه و ترسی ئه‌مه‌وه که نه‌بادا عرووس خاکه‌که‌ی لی بگرن و خۆشی پووچکه‌نه‌وه؛ ناچار له‌گه‌ل نایبوسه‌لته‌نه، عه‌باس میرزا موخابه‌ره‌ی کرد.

مسته‌فاخان له‌ ئیشی قاجار و عرووس ئاگادار نه‌بوو که به‌په‌نه‌انی له‌ ریککه‌وتندا بوون؛ داوی یارمه‌تی له‌ قاجاره‌کان کرد. ئه‌وانیش به‌سستی نه‌جوابیان داوه و نه‌ یارمه‌تیشیان کرد. به‌لام مسته‌فاخان خۆی راگرت، که‌م که‌مه رووی له‌ سهرکه‌وتن و بزووتن کرد.

نایبوسه‌لته‌نه له‌بری کۆمه‌گی کردن، پیرقولی ناو سهرکرده‌به‌کی خۆی نارد و گه‌لیک مالی ئه‌هالی تالشی بارکردن و بردنیه ئه‌رده‌وتیل. قاقه‌زیشی له‌ تالشه‌کان ده‌نویسی و دلخۆشی ئه‌دانه‌وه که له‌ مسته‌فاخانیان بپچرینه‌وه.

مسته‌فاخان به‌گه‌رمی له‌گه‌ل عرووس ریککه‌وت، چه‌ند هه‌زار سالدات و چه‌ند پۆلکونیک عرووسی به‌چه‌ک و ئه‌سپاییکی زۆره‌وه خواست که بچنه ناوچه‌ی ئه‌ماره‌تی تالشه‌وه.

نایبوسه‌لته‌نه که له‌وه ئاگادار کرا له‌شکری قورسی هه‌لگرت و چوه نه‌خچه‌وان تاکو په‌لاماری تالش بدات. عرووس له‌ هه‌موو گۆشه‌ییکی تخوبه‌وه سالداتی ئاژووته پێشه‌وه، تاکو په‌لاماری خاکی قاجار بدا. به‌وه عه‌باس میرزا له‌ گه‌یشته‌نه دلخوازی پاشکه‌وت، له‌ بری هه‌لمه‌ت بردن، په‌لاماری درایی.

سالی ۱۲۲۳ گه‌لیک شه‌ر و کوژتار که‌وته نیوانی عرووس و قاجاره‌وه. ئاوری شه‌روشور ئایسا. چه‌ندجار کوژتاری خۆیناوی روویدا (جلد ئه‌وه‌ل ته‌ریخ قاجار لا‌په‌ره ۹۲ - ۹۳ - هه‌تا ۱۰۱).

سالی ۱۲۲۴ فه‌ره‌جوللاخانی هه‌وشاری بۆچوونه سهر مسته‌فاخان ناردرا ئه‌رده‌وتیل له‌گه‌ل نه‌زه‌ر عه‌لیخانی شاه سه‌وان که حاکمی ئه‌رده‌وتیل بوو ریککه‌وتن که له‌گه‌ل مسته‌فاخان شه‌ر نه‌که‌ن؛ ئه‌و هینزه‌ی به‌ده‌ستیانه‌وه‌یه به‌گژ قاجاری داکن. به‌وجۆره له‌گه‌ل مسته‌فاخان موخابه‌ره‌یان کرد و ریککه‌وتن.

مسته‌فاخان له‌ده‌مه‌دا مال و ئه‌سپایی خۆی ناردبووه که‌لای گامیشه‌وان (جامیشوان) و میر حه‌سه‌نخانی کورپی خۆشی به‌سوپا‌هێکی قورسه‌وه ناردبووه سهر حوسین عه‌لیخانی

باکزی. میرحسینخان لینگیدا سهریان، عه‌لیخانی رودباری، هاشم‌خانی شیروانی، محمدمدخانی برای هاشم‌خانی گرتن و کوژتاریکی قورسی کرد و گه‌راوه تالش.

له‌ولاه سویاهی قاجار روو به‌شاری «له‌نگهران» که پایتخته‌ختی تالش بوو ریشت. دیوار و خانوبه‌ره و کوشکی ره‌نگاوره‌نگی مسته‌فاخانیان روخاند و تالانیان کرد و گه‌رانه‌وه.

مسته‌فاخان میره‌یدایه‌تی کوری خوئی بو لای مسته‌فاخانی شیروانی نارد، که پیکه‌وه ریکه‌کون و یاریده‌ی یه‌کتر بدن. نه‌گه‌رچی له‌ پیکه‌ پیاوه‌ گوره‌کانی شیروان چوو‌بووه لای مسته‌فاخانی تالش که نیویژی هه‌ردوولا بکات ناوی عومه‌ر سولتان بوو، به‌ده‌ست میرحسینخان به‌کوژت چوو‌بوو، مسته‌فاخانی شیروان له‌وه‌ش چاوپوشی کرد. ده‌سته تهنه‌گ هاویژی هه‌زار که‌سی بو نارد، به‌چه‌ک و نه‌سپاب یارمه‌تی کرد.

له‌وده‌مه‌دا محمدمدخانی سهرکرده‌ی هوزاره له‌ تهره‌ف قاجارانه‌وه ناردرا سهر تالش، له‌نیوانی هه‌ردوولا کوژتار کرا، قاجار شکان.

فته‌تالی شا میرزا بزورگی وه‌زیری نایولسه‌لته‌نه‌ی نارد تالش له‌ شاری له‌نگهران. میر گون‌خانی ناموزای مسته‌فاخانی دل‌خوشی داوه و ناردیه‌ گامیشه‌وان. له‌ دواچار خوئی و میر گون‌خان پیکه‌وه‌ چوونه لای مسته‌فاخان، بناغه‌ی دؤستی و ناشتیان له‌ته‌کا دامه‌زراند و گه‌رانه‌وه دوابی. له‌شکری قاجار له‌ تالش ده‌رکه‌وت و گه‌راوه نه‌رده‌ویل؛ به‌لام مسته‌فاخان له‌ته‌ک عرووسا رابسته‌ی نه‌پچراند. سالی ۱۲۲۷ عه‌باس میرزا له‌ مسته‌فاخان زور ده‌ترسا که دوچار به‌به‌لای بکا. کازم ناو ناموزاییکی مسته‌فاخانی ساز کرد و فه‌تالی شاش مه‌لا عه‌لی گه‌یلانی ناماده‌کرد و ناردیانه لای مسته‌فاخان که بناغه‌ی ناشتی دامه‌زرتین و چیدیکه به‌قسه‌ی عرووس فریو نه‌خون. چونیان بی‌فایده‌بوو، به‌پوچی گه‌رانه‌وه.

مسته‌فاخان زور به‌له‌ز له‌ ده‌ستورده‌ خه‌ریکیو خاکی خوئی ده‌ست خسته‌وه و ره‌عه‌به‌ته بلاوه‌کانی وه‌خپکردن و خزمه‌کانی که له‌کن قاجاره‌کان گیرابوون به‌ریدان و بردنیه‌وه لای خوئی. له‌ته‌ک عرووسا ئیتفاقیکی جوانی کرد و بو یارمه‌تیدانی چه‌ک و نه‌سپابیشی لی وه‌رگرتن (جلد نه‌وه‌ل، ته‌ریخ قاجار، لاپه‌ره ۱۰۴).

شهر و کوژتاری عرووس و ئیران له‌ ده‌ریای قه‌زوبنه‌وه تا ده‌ستی نه‌رده‌هان و فارس، مووده‌تی چوار سال ده‌وامی کرد. مسته‌فاخانی تالش وه‌کو کورده‌کانی دیکه‌ی شیروان و

جوانشیر و جه‌بری له‌ مه‌یدانی شه‌ردا به‌رابه‌ر به‌قاجاره‌کان، راه‌ستابوون، هیندیک جار سهر ده‌که‌وتن و هیندیک جار له‌ چیا به‌رزه‌کانیانا خوئیان راده‌گرت.

سالی ۱۲۲۸ ناپلیون له‌گه‌ل ئیمپراتوری عرووس نیوانیان تیک چوو‌بوو، ته‌مای شهر و جیدالی کرد. سهرداری عرووس «یه‌نه‌رال ره‌دیش‌جو‌ف» له‌گه‌ل حکومه‌تی قاجار بناغه‌ی ناشتی دامه‌زراند، پۆل‌کونیک فریقان ناوی به‌وه‌کاله‌تی خوئی نارد لای «سهر کوزر ویلی برؤنتی» ئینگلیز که له‌ ئیران بوو، وه «مایور پاپوف» ناویشی نارد لای نایولسه‌لته‌نه که له‌ ته‌کیانا ماملت بکری. له‌وده‌مه‌شدا ئیشی عرووس و قاجار به‌هیند داندر و شهر نه‌ما.

مسته‌فاخانی تالش له‌وه ناگادار نه‌بوو که عرووس له‌ ترسی ناپلیون له‌ته‌ک ئیرانا به‌ناچاری سولح ده‌کا، هه‌ر به‌هه‌وای پیشوو رابده‌بوارد.

نایولسه‌لته‌نه نه‌وده‌می ریکه‌کوتنه‌یه‌ی له‌گه‌ل عرووس په‌لاماردانی مسته‌فاخانی تالشی به‌فه‌رز زانی و شهر و کوژتاری نه‌و چند سالی له‌سهر کورده‌کانی تالش کردبوو به‌مال، جا له‌به‌ر نه‌و هه‌لبه‌ته لایردنی مسته‌فاخان واجیب ببوو. له‌شکریکی قورسی هه‌لگرت و روو به‌تالش بزوت.

له‌لاییکه‌وه پیاوانی ئینگلیز و قاجار له‌گه‌ل یه‌نه‌رال ره‌دیش‌جو‌ف له‌ هاتووچوونی موسال‌حه‌ دابوون و له‌ لاییکی تره‌وه نایولسه‌لته‌نه بوو چوونه سهر تالش له‌ ده‌ستورده‌دا بوو.

مسته‌فاخان که له‌وه ناگادار کرا، رؤژی هه‌وتی شه‌عبان هه‌موو جیگا ته‌نگه‌کانی گرت و به‌داری چه‌م سه‌نگه‌ری له‌ گه‌لی و ده‌ریه‌نده‌کاندا گری دا و میرحسینخان کوری خوئی به‌سهرداری سویاه نارد پیش نایولسه‌لته‌نه.

مسته‌فاخان که‌شتی شه‌ری له‌ گامیشه‌وانه‌وه خسته نیو ده‌ریاوه و له‌ هه‌موو لاییکه‌وه شهر ده‌ست پیکرا، قاجار روو به‌شاری له‌نگهران ریشتن، تویی کورده‌کان له‌نیو که‌شتیدا ده‌ستی به‌ناورباران کرد. له‌ دوو سه‌عات زیاتر هه‌ردوولا به‌تۆپ یه‌کتریان ناورباران کرد. له‌ نیوانییدا چه‌ند زابت و سالداتی عرووس کوژران؛ له‌ نه‌تیجه‌دا قاجار شکسته‌ی تیکه‌وت. به‌لام چونکه سویاهی قاجار له‌ سن جیگای خاکی تالش قه‌لای دروست ده‌کرد، سویاهی شکا و له‌و جیگایانه خوئیان گرتنه‌وه.

له‌ نزیک له‌نگهران و له «قرق‌ئاغاج» و له «شلومار» مسته‌فاخان چوار مانگ نه‌و

قه‌لایانه‌ی ده‌وره‌دا و هه‌موو شه‌و و رۆژتیک تۆپ و تفه‌نگ ئاوردان له‌ کاردا بوو.

نایبولسه‌لته‌نه‌ بۆ موسالسه‌که‌کردن له‌گه‌ڵ عرووس سادق‌خانی کوری نه‌جه‌ف قولی‌خانی کوردی گه‌رووس و «مسته‌زلزی» زابتی تۆپ و «مسته‌ر گوملی» دوقتۆری ئینگلیزی ئاماده‌کردن و بۆ موسالسه‌که‌کردن ناردنییه‌وه‌ لای سه‌رداری عرووس؛ به‌لام سه‌ری نه‌گرت. جه‌نه‌رال ره‌دیش‌جۆف ئه‌وانه‌ی هه‌موو به‌هه‌ل‌خه‌له‌تاندن زانی و ناردنییه‌وه‌ دوا‌یی (جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره‌ ۱۲۶).

له‌سه‌ر ئه‌وه‌ شه‌ر له‌نیوانی عرووس و قاجار گه‌رم بوو. عرووس له‌ هه‌موو لایه‌تیکه‌وه‌ ته‌قویه‌ی کورده‌کانی کرد. جه‌عه‌فر قولی‌خانی کوردی دونبۆلی و مسته‌فاخانی تالش و مسته‌فاخانی شیروانی و جه‌عه‌فر قولی‌خانی ئاغای جه‌بری به‌ریز له‌ ئیره‌وان و نه‌خچه‌وان و قه‌ره‌به‌باغ و قه‌ره‌داغ ده‌ستیان به‌کوژتاری قاجاران کرد.

فه‌تالی شای قاجار له‌ تاران‌وه‌ روو به‌ئاوربا‌یگان خشا و نایبولسه‌لته‌ی له‌شه‌ر مه‌نع کرد. قاجار به‌شکاوی روو به‌ته‌وریز کشانه‌وه‌.

مسته‌فاخانی تالش چه‌ند قه‌لایه‌تیکه‌ی قاجار دروستیان کردبوون گرتنی و گه‌لیک تالان و ئه‌سپایی ده‌ستکه‌وت و خاکی خۆشی له‌ قاجار پاککرده‌وه‌.

جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره‌ ۱۳۸ ده‌لیت: بیست نۆی مانگی شه‌والی ئه‌و ساله‌ عه‌هدنامه‌یه‌ک له‌نیوانی حکومه‌تی عرووس و ئیران له‌ خاکی «قه‌ره‌باغ» له‌ مه‌حالی (گولستان) له‌ که‌نار چۆمی «زێوه» - که‌ له‌شکرگای عرووس بوو-نویسراوه‌. هه‌ردوو حکومه‌ت ته‌سدیقیان کرد که‌ ده‌ فه‌سله‌، له‌ فه‌سلای دووهم و سیه‌مه‌دا قه‌راربان دا خاکی تالش له‌ ئه‌رده‌ویله‌وه‌ هه‌تا ئه‌نزله‌ی به‌ «خان نشین» ناو بنه‌یت و له‌ژێر چاوه‌دێری هه‌ردوو حکومه‌تدا رابگیرئ و عرووس سویندخۆر و پشتیوانی بیت.

له‌و ته‌ئریخه‌دا تالش که‌وته‌ ئیبارده‌یه‌تیکه‌ی چاک و خاوتینه‌وه‌. چاودێری عرووسیان قبوولکرد و قاجاریان نه‌ویست. له‌ ته‌ره‌ف موهه‌ندیسانی هه‌ردوو حکومه‌ته‌وه‌ تخویان بۆ دانان و عرووس به‌هه‌موو هه‌تیه‌تیکه‌وه‌ ده‌ستی به‌دامه‌زراندنی ئه‌و خاخشینی کورده‌ کرد. مسته‌فاخان زۆر به‌ئازادی له‌گه‌ڵ رێکی و دامه‌زراندنی حکومه‌تی خه‌ریکبوو.

له‌ موده‌ته‌ی دوو ساله‌ ئه‌و خاکی گه‌وره‌ و ئاوه‌دان بوو، زۆر چاک رووی له‌ سه‌رکه‌وتن کرد. گه‌لیک ده‌وله‌مه‌ند و خاوه‌ند کار و کاسبی و پیشه‌به‌بوو. وه‌ تۆپ و تفه‌نگ و قۆرخانه‌یه‌کی قورسی پیکه‌وه‌نا. له‌شکر و سوپاهی، وه‌کو سالدات و قازاخی عرووس

ته‌علیم ئه‌درا، له‌ ته‌ره‌ف عرووسه‌وه‌ زابت و پیاوانی زانا و کاردارانی بۆ ناردرا بوو. ئومووریشی به‌ده‌ستووری فه‌نی بۆ دامه‌زراندرا.

مسته‌فاخان هه‌تا سالی ۱۲۳۰ هه‌جری له‌ژێر چاودێری حکومه‌تی عرووسا به‌حکومداری تالش راییوارد، له‌ مانگی ره‌جه‌به‌دا نه‌خۆش که‌وت و به‌ئامورزشی یه‌زدان شادبوو. سێ کۆری له‌ پاش به‌جیما ۱- میره‌سه‌ن ۲- میره‌سین ۳- عه‌باس به‌گ.

۵- میره‌سه‌نخانی کوری مسته‌فاخانی تالش

که‌ مسته‌فاخان مرد، کورده‌کانی پیکه‌وه‌ رێک نه‌که‌وتن، شوپشیان که‌وته‌ نیوانی. میره‌سه‌نخان بۆ ئه‌مه‌ی که‌ بیه‌ته‌ جیگانشینی باوکی، چووه‌ لای «سه‌قاویج» که‌ سه‌رداری عرووس بوو له‌ ئاوربا‌یه‌گان. له‌ وده‌مه‌شدا نیوانی ئیران و عرووس زۆر به‌خۆشی راده‌برا.

عه‌باس میرزای [قاهه‌زی] له‌ «سه‌قاویج» ی نویسی و داوای میره‌سه‌نخانی کرد، سه‌قاویج زۆر به‌ناپیاوی میره‌سه‌نخانی گرت و ته‌سلیم به‌نایب ولسه‌لته‌نه‌ی کرد. عه‌باس میرزا ته‌سلیم به‌قولی‌خانی سه‌عه‌ده‌لوویی حاکی خه‌لخالئ کرد، که‌ ئاگاداری بکا و هه‌لته‌یی.

میره‌سه‌نخان که‌لینی ده‌ست خۆی خست و هه‌لات و چووه‌ تالش. سوپاهیکی زۆر چاکی له‌ کوردی تالش سازکرد و په‌لاماری خاکی له‌نگه‌رانی دا. چه‌ند شه‌رێکی له‌گه‌ڵ عه‌رووس کرد و گه‌لیک خوینی لێ رشتن و له‌نگه‌رانی گرت و چووه‌ سه‌ر «ئه‌رگه‌وان». ئه‌ویشی به‌شه‌ر و کوژتار له‌ چنگ عه‌رووسی ده‌رخست.

میره‌سه‌نخان خاکی بابی به‌ته‌مامی له‌ عرووس ئه‌ستانده‌وه‌ و ئالای سه‌ره‌خۆیی تیدا هه‌لدا و ده‌ستی به‌دامه‌زراندنی حکومه‌ت کرده‌وه‌. «سه‌قاویج» له‌وه‌ که‌ ئاگادار بوو، هه‌ره‌شه‌نامه‌یه‌کی بۆ حکومه‌تی قاجار نارد که‌: بۆچی مه‌یدان به‌میره‌سه‌نه‌خان دراوه‌ هه‌ینه‌ کوژتار له‌ عرووس بکا.

عه‌باس میرزا سوپاهیکی قورسی له‌ ته‌وریز رێکخست و له‌ رێگای ئه‌رده‌ویله‌وه‌ ناردیه‌ سه‌ر میره‌سه‌نخان و هه‌ردوولا ده‌ستیان به‌کوژتار کرد.

له‌ لای عرووسه‌وه‌ مسته‌فاخانی شیروانی و محمه‌ده‌خانی کوردی شه‌کی به‌له‌شکری شه‌کی و شیروانه‌وه‌ و ئه‌لگساهده‌ری والی گورجستان به‌تۆپ و قۆرخانه‌وه‌ سالداتیکی زۆری هه‌لگرت و له‌گه‌ڵ له‌شکری کورده‌کان روو به‌مه‌حالی شه‌کی ئازۆتیان. حاجی محمه‌ده‌خانی کوردی قه‌ره‌گوێز له‌گه‌ڵ مسته‌فاخان رێککه‌وت و چووه‌ لای.

حکومته تی قاجار له ولاره مههدی قولیخانی کوردی جوانشیربان له ریگی موقری و بهرکشات نارده سهر میر حسه‌نخان. مههدی قولیخان له گه‌ل میر حسه‌نخان ریککوت و بهو له شکره پی پی بوو چوه پیتس مسته‌فاخانی شیروان. دوو له شکره کورد به‌گژ به‌کتردا چوون و گه‌لیکیان لیک کوژت.

فه‌تالی شا که وایزانی به‌په‌نهایی یارمه‌تی میر حسه‌نخانی کرد. ناقا سلیمانی گه‌یلانی به‌فه‌وجه شکاکه‌وه نارده کومه‌کی میر حسه‌نخان و روو به‌عرووس چوو. گه‌لیک کوژتاری لیکردن.

مسته‌فاخان شیروان چارده سال بوو له‌سهر نه‌و خاکه له تهره‌ف عرووسه‌وه حوکمران بوو. هه‌روه‌کو شوی نۆی موچه‌رهم که‌وتیوه‌وه دهستی، له پاش چارده سال شوی نۆی موچه‌رهم نه‌و خاکه که‌وته دهست میر حسه‌نخان.

میر حسه‌نخان له قه‌لای له‌نگه‌رانه‌وه چوه سهر قه‌لای سالیان و نه‌ویشی به‌شهر گرت. له جلدی نه‌وه‌ل ته‌ریخ قاجار لاپه‌ره ۱۵۱۹۴ ده‌لیت «سه‌ده هزار خه‌روار نارد که له تهره‌ف مسته‌فاخانه‌وه به‌تیشوو داندرابوو، که‌وته دهست میر حسه‌نخان».

میر حسه‌نخان به‌نازادی و ره‌شیدی ناوبانگی کرد و له‌نیو ئیسلامدا له‌بهر زۆری شه‌کردنی له‌گه‌ل عرووس به «ئه‌سبه‌قولموجاهدین» (اسبق المجاهدین) له‌قه‌بی داندر و له‌گه‌ل فه‌تالی شای قاجار نیوانی چاک کرد.

رۆژی ۱۲ی موچه‌رهمی سالی ۱۲۴۰ به‌حوکمرانی تالش ناویرا. حکومته‌تی قاجار نه‌و حکومته‌ته‌ی له‌ژتیر چاوه‌دیری خویدا ته‌سدیق کرد و میر حسه‌ن به «میر حسه‌نخانی تالشی» له‌قه‌ب کرا.

هه‌روه‌کو باسکرا مسته‌فاخان و محمه‌دخان روو به‌خاکی خو‌بان کشان، وه به‌قاجار کوژتن خاکی شه‌کی و شیروانیان خسته‌وه دهست و به‌زۆری بازوو و شیرری تیز خاکی خو‌بان له قاجار پاک کرده‌وه.

مسته‌فاخان له‌سهر شیروان و محمه‌د حوسین خان له‌سهر شه‌کی بوونه‌وه به‌حوکمران و له ژتیر چاوه‌دیری عرووسا حکومته‌تیاں دامه‌زاند.

حکومته‌تی قاجار بو خسته‌وه دهستیان کوشان و پیایوی چاپلوسیان نارده لایان که مامله‌ت بکه‌ن، به‌تۆپ و تفه‌نگ جواب درانه‌وه.

میر حسه‌نخان له‌گه‌ل کورده‌کانی شه‌کی و شیروان ریککوت و دهستی به‌ئومووری

خۆی کرد. گاه له‌گه‌ل ئیران و گاه له‌گه‌ل عرووس به‌په‌نهایی خۆی ریک ده‌خست. به‌وجۆره پینج سالی ته‌واو و به‌بی کیشه به‌حوکمداری رایبورد.

ته‌شکیلی نه‌و حکومته‌ته له عرووس گران هات؛ سه‌قاویچ سه‌رداری عرووس هه‌ره‌شه‌نامه‌یه‌کی دووه‌می بو حکومته‌تی قاجار نویسی و گوتی که میر حسه‌نخان له دهست عرووس دابوو ته‌سلیم به‌قاجار کرا که نه‌هیلن بیزوت؛ ئیستا حکومته‌تیکی وای دروست کردوه سه‌ینج په‌لاماری قه‌وقاز ده‌دات. نه‌گه‌ر قاجار له‌وه‌دا دهستی نیه، له‌شکرکی بکاته سهر و نه‌منیش به‌له‌شکره‌وه پشتی لیده‌گرم.

عه‌باس میرزا له‌شکرکی قورسی له ریگی نه‌رده‌ویله‌وه نارده سهر میر حسه‌نخان. له‌ولاشه‌وه سه‌قاویچ سالدات و موهماتیکی قورسی به‌تۆپ و قۆرخانه‌وه نارده سهری.

میر حسه‌نخان که له‌وه هوشیاربوو ناچار خۆی به‌ردا و روو به‌ئه‌نزه‌لی و گه‌یلان هه‌لات. له مانگی شه‌والی ۱۲۴۵ی هیجری له‌وی خۆی نه‌گرت و چوه مازنده‌ران و له‌ویوه چوه تاران. فه‌تالی شای قاجار ته‌مای بوو بیبه‌خشی، به‌لام له‌ولاره سه‌قاویچ داوای کرد.

له‌نیوانی ئیران و عرووسا گه‌لیک گه‌توگو کرا؛ عرووس هه‌ر داوای کرد. فه‌تالی شا قهراری دا که ته‌سلیم به‌سه‌قاویچی بکات و بینیرته‌تفلیس.

میر حسه‌نخان له‌وه مودده‌ته‌دا نه‌خۆش که‌وت. له مانگی زیلحه‌جه به‌ئامورزشی یه‌زدان شاد بوو و له تاران ناژتیاں.

خاکی تالش کرا به‌دوو‌به‌ش، لای نه‌نزه‌لی و ده‌ریای قه‌زوین وه‌بهر عرووس که‌وت، لای نه‌رده‌ویله‌ش درا به‌قاجار. ئیتیر نه‌و خانه‌دانه هونه‌رمه‌نده‌ی کورده پوچ کراوه.

۶- ئیبراهیم خلیل خانی کوردی جوانشیر

بنه‌ماله‌ی جوانشیر له خاکی قه‌ره‌باغ و قه‌راچه‌داغدا حوکمران بوو، وه له [ناو] ئومه‌رایانی کوردستانا ناوبانگیان هه‌بوو. ئیبراهیم خه‌لیلخان وه‌کو ئومه‌راکانی کورد له‌گه‌ل حکومته‌تی زه‌ند پیکه‌اتبوو. که سیلاوی قاجاره‌کان به‌خاکی ئیرانا په‌رشبوو، برایم خه‌لیلخان سهری بو نه‌واندن.

سالی ۱۲۰۷ ناقا محمه‌دی قاجار قاقه‌زی لی نویسی که ئیتفاقی له‌ته‌کا بکا، برایم خه‌لیلخان به‌تۆپ جوابی داوه.

ناقا محمه‌د شه‌ش هزار پیایوی شه‌رکه‌ری نازای له‌ژتیر فه‌رمانده‌ی سلیمان خان نیزامولده‌وله‌دا نارده سهری. برایم خان که ته‌ماشای به‌خت و نیوچاوانی کورد و قاجاری

کرد، مامله‌تی له شه‌ر چاکتر دی. عه‌بدولسه‌مه‌د به‌گی ئامو‌زای خو‌ی سازکرد و بو‌ تاران‌ی نارد.

مورته‌زا قولی‌خانی قاجار له‌ نیوه‌ی ریگا چوه‌ه پیشی شه‌ریان پی‌ فرۆت و برینداریان کرد و به‌ برینداری گرتیان و سه‌ریان پری و که‌له‌شیان ناره‌ده شیراز.

برایم خه‌لیل خان له‌و سه‌ره‌ه‌ورده‌ که‌ ئاگادار بو‌و، رقی هه‌ستا و ئاوری تیبه‌ره‌بو‌و. ده‌زه‌جی له‌ ته‌ک حکومه‌تی عروسا موخابه‌ره‌ی کرد. سالی ۱۲۰۹ له‌ ته‌ک والی تفلیسا ری‌یکه‌ه‌وتن و په‌یمانی خو‌شه‌ویستیان گریدا (جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ریخ قاجار، لاپه‌ره ۳۸).

برایم خه‌لیل خان له‌ گه‌ل کورده‌کانی «شیروان و شماخی و قه‌به و ده‌ره‌ند» گفتو‌گو‌ی کرد و ری‌یکه‌ه‌وت و هاتو‌چو‌یان ده‌ست پی‌کرد و بو‌ به‌راه‌ری قاجاره‌کان پی‌ویستیان سازدا.

له‌ ولاره‌ ئا‌قا محمه‌د له‌ بزوتنی کورده‌کان خه‌به‌ردار بو‌و؛ سوپا‌هیکی له‌ ژیر فه‌رمانی وه‌زیر له‌ شکر میرزا ئه‌سه‌دخان نو‌وریدا ناره‌ده سه‌ریان. برایم خه‌لیل خان هه‌موو جیگا ته‌نگه‌کانی گرت و پردی خودا ئافه‌رین که‌ له‌ سه‌ر چۆمی ئاراز بو‌و، رو‌خاندی. له‌ مبه‌ره و به‌ره‌وه تو‌پی لی‌ گریدا و ئاماده‌ی شه‌ر بو‌و.

له‌شکری قاجار به‌شه‌ر و کو‌ژتار که‌وته نیوانیان، کورد هه‌رچه‌نده کو‌شان پی‌شیان پی‌ نه‌گیرا. قاجار گه‌یشتنه سه‌ر پردی خودا ئافه‌رین و پرده‌که‌یان دروست کرده‌وه، له‌ هه‌ر چوار لایه‌وه بورجیان دانا و پریان کرد له‌ تو‌پ و ئه‌سپایی ئاورین. ئا‌قا محمه‌د بو‌ خو‌شی به‌له‌شکروه گه‌یشته سه‌ریان. شه‌ر و کو‌ژتار گه‌رمه‌ی تی‌که‌وت و له‌شکری قاجار له‌ قه‌لای «په‌نا‌ئا‌وا» په‌نگانه‌وه.

برایم خه‌لیل خان به‌چوستی شه‌ری کرد و ریزه‌ی دو‌ژمنی ده‌شکاند. تو‌پ و تفه‌نگ له‌ هه‌ردوو لاره‌ ده‌ستی به‌ ئاورباران کرد. برایم خه‌لیل خان محمه‌د به‌گ و ئه‌سه‌د به‌گی ناردن و جیگا سه‌خته‌کانیان گرت.

په‌زا قولی‌خانی قاجار هه‌لمه‌تی برده سه‌ر سه‌نگه‌ری «ته‌ختی تاوس» برایم خه‌لیل خان به‌ ده‌هه‌زار شه‌رکه‌روه پیشی پی‌ گرت و ده‌ستی به‌ کو‌ژتاریان کرد.

ئا‌قا محمه‌د له‌و شه‌ره‌ شپه‌زه‌ کرا و ته‌نگه‌ی پی‌ هه‌لچنرا و که‌وته ته‌قه‌لای فی‌ل و ده‌له‌سه‌وه. پی‌اوانی زانای خسته نیوان که‌ به‌ مامله‌ت ئیش بپه‌نه‌وه. قاقه‌زیکی په‌یمانامه‌ی بو‌ برایم خه‌لیل خان نارد. ئا‌قا محمه‌د له‌ قاقه‌زه‌که‌یدا ئه‌م شیعه‌ره‌شی به‌ فارسی بو‌ نویسی:

ز منجیق فلک سنگ فتنه می بارد
تو ابلها نه‌گریزی به‌ آ‌ب‌گینه حصار

برایم خه‌لیل خان به‌م شیعه‌ره فارسییه جوابی داوه:

گر نگهدار من آنست، که من می دانم
شبشه‌را در بغل سنگ نگه میدارد

له‌ لای‌یکه‌وه به‌ موخابه‌ره و قاقه‌ز نو‌ویسین، برایم خه‌لیل خانیان راگرتبو‌و، له‌ لای‌یکی دیکه‌شه‌وه شه‌ش هه‌زار سواره‌ی قاجاریان ناردبو‌وه سه‌ر برازاکانی برایم خان و به‌شه‌ر و کو‌ژتار گرتبو‌ویان.

برایم خان که‌ له‌وه گه‌یشت، ئاوری له‌ جه‌رگ به‌ریبو‌و، له‌ هه‌موو لای‌یکه‌وه ده‌ستی به‌هه‌لمه‌ت بردن کرد و قاجاره‌کانی هه‌لسو‌وراند و وه‌ته‌نگی هیتان.

ئا‌قا محمه‌د که‌وته پارانه‌وه و قاقه‌زی لی‌ نو‌ویسی و دل‌خو‌شیی داوه و برازاکانیشی به‌ردا و بو‌ی ناره‌ده‌وه. قاجار رو‌و به‌ئه‌رده‌وی‌ل گه‌رانه‌وه‌یان قه‌راردا (جلد ئه‌وه‌ل - ته‌ریخ قاجار - لاپه‌ره ۳۹).

ئا‌قا محمه‌د گه‌وره و کاربه‌ده‌ست و لاره‌ نازاکانی قاجاری کو‌کرده‌وه و پی‌ گوتن که‌: «ئیمه به‌ئومیدی گرتنی ئاوربایه‌گان و قه‌وقاز له‌شکرمان هیتا سه‌ر قه‌لای په‌نا‌ئا‌وا، ئیستاکه‌ش هیچمان بو‌ نه‌کراوه و زستانیشی به‌سه‌ره‌ات و له‌ ده‌ست کورد نفوس‌ییکی قورسیشمان پو‌چ کرانه‌وه» جه‌وان و پیره‌کان ئه‌وه‌یان به‌بیری ئا‌قا محمه‌د کرد، له‌سه‌ر ئه‌وه قه‌راریان دا ده‌ست هه‌لگرن و رو‌و به‌ئه‌رده‌وی‌ل بگه‌رینه‌وه.

خان له‌ پاش ئه‌وه ده‌ستی به‌خو‌ کو‌کرده‌وه کرد و له‌ ته‌ک حکومه‌تی عروسا پی‌که‌تی و خو‌شه‌ویستی گریدا و ری‌یکه‌ه‌وت. هه‌رچه‌کی پی‌ویستی بو‌و له‌ عروسا کری و تو‌پ و ئه‌سپاییکی قورسی پی‌که‌وه‌نا. بو‌ ئیستزایی سوپاه و تو‌پ و ئاوردان زابت و زانایانی عروسا هیتا کن خو‌ی و به‌ده‌ستووری عروسا سوپاهی ری‌یکه‌خت.

سالی ۱۲۱۲ ئیمپراتوری عروسا مرد. سالدات و زابتیکی که‌ له‌ لای بو‌و گه‌رانه‌وه دوا‌یی. برایم خه‌لیل خان ته‌نها له‌ گه‌ل ئومووری حوکمرانی خه‌ریکبو‌و. ئا‌قا محمه‌دی قاجار ئه‌وه‌ی به‌که‌لین زانی و بو‌شکاندن کورده‌کانی تالش و شیروان و قه‌ره‌باغ له‌شکرکی قورسی سازکرد و له‌ تاران ده‌رکه‌وت و رو‌و به‌ئه‌رده‌وی‌ل سوپاهی ئا‌ژۆت.

برایم خه‌لیل خان که‌وته ترس و ته‌قه‌لاره‌وه، ناردی پردی خودا ئافه‌رینی شکاند و قه‌لای

په‌ناناواى قايىم‌کرد و جينگا تەنگ و دەربەندەکانى کردە مەتەريز و بۆسە.

ئاقا محەمەد لەولاولە روو بەپردى خودا ئافەرىن لەشكرى لىخورى؛ كە گەيشتە سەر ئاراز، پردى بەروخاوى دى. كەلەكى سازکرد و لەشكرەكەى بەهەزار ئەزىبەت پەيراندەو، بەلام لە كەلەكدا گەلپىك لە لەشكرى بەئاوداچوون و خنكان.

برايىم خەلىل خان لە خۆى وردبۆو، بەرابەرى كردنى بەئەزىبەت و پەريشانى زانى. ژن و مندال و ئەسپايىتىكى پىتى دەربازبوو هەلگرت و رووى كردە شەكى و خاكى گزىبە.

قاجارەكان بەبى شەروشۆر چوونە نىبو پەناناواو، مال و گەنجىنەيەكى چەند سەد سالى -كە لە تەرەف ئەو بنەمالە گەورەيە كۆكرابوونەو -كەوتە دەست توركماني قاجار. ژن و مندالتيكى زۆرى كورد بەسەرە رمى توركماني زگدپان و گەلپىك بەدیل گيران. توركماني گەلپىك بەدورپندەيى و وەحشىانە بزووتنەو و هينديك مائيشيان بەجارتىك پوچ كردهو.

شەوى شەمووى ۲۱ى مانگى زىلحەجەى سالى ۱۲۱۲ دوو كەس لەجەرگ سووتوانى كورد، چوونە سەر ئاقا محەمەد و بەخەنجەر پارچە پارچەيان كرد و ئەمانەتى حوكمدارەكانى كوردى زەند و هى ديكەى كە لە لای بوون، هەليان گرت و چوونە لای سادقخانى شكاك (جلد ئەوئەل - تەريخ قاجار، لاپەرە ۴۵).

كە ئاقا محەمەد كوژرا، شكستە كەوتە سوپاهى قاجارەو. برايىم خەلىل خان لە هەموو لايىكەو پەلامارى دان و گەلپىكى كوژتن و تالانتيكى زۆرى دەست خۆى خست و گەراوە خاكى خۆى و دەستى بەدامەزراندنەو كيشوهرى كرد.

سالى ۱۲۱۳ فەتالى شای قاجار حوكمدارى تازەى ئيران لەشكرتيكى لەژيتر فەرمانى حوسين قولىخانى عيزەدينلدا ناردە سەر قەلای پەناناوا و بەشكستەيى و پەريشانى گەراوە دوایى. لەو سالەدا مانگى سەفەر فەتالى شا لەگەل برايىم خان موخابەرەى كرد و بناغەى دۆستى و ئاشنايەتيان دامەزراند، حكوومەتى جوانشیر لە تەرەف فەتالى شاو تەسديق كرا.

فەتالى شا لە تەوريز بوو، برايىم خان «ئەبو فەتخ خان»ى كورە بچووكەى خۆى ناردە لای، لە مەحالى گەرمە و لەميانج گەيشتە فەتالى شا و بنچينەى يىكەتيان گريدا و خەلات و نيشانى حوكمدارى بۆ برايىم خەلىل خان نارد و ئەبو فەتخ خانيشى بەخان لەقەب كرد (جلد ئەوئەل - تەريخ قاجار، لاپەرە ۵۲).

سالى ۱۲۱۵ فەتالى شا بۆ ئاشنايەتى پايەداربوون، حەسەنخانى قەرە گوزىلى بۆ

خووزيىنى ناردە پەناناوا، كچى برايىم خەلىل خانى بۆ فەتالى شا خواست و گويزتيانەو.

قاجار بەو هەش دەستيان هەلنەگرت، هەر رۆژەى بەبەهانەيەك دەست دريژيان دەكرد. برايىم خەلىل خان ناچاربوو ديسان لەگەل عرووس رتيكەوتەو و ناردى سالدات و قازاخ و زابيتيكي زۆرى عرووسى برده لای خۆى و ئيتفاقيتىكى قايىمان كرد.

فەتالى شا لەو زۆر ئەنديشەناك بوو؛ ئەمرى دا بەعەباس ميرزای نايولسەلتنە كە سوپاهيىكى قورس بباتە سەر كوردهكان. سالى ۱۲۱۸ عەباس ميرزا لەشكرى ناردە سەر قەلای پەناناوا. لەولاولە برايىم خەلىل خان پىتى زانى، جەعفەر قولىخانى نەتەو هى خۆى و فەزل عەلى بەگى جوانشیری ناردنە گەنجە. لەولاولە سالدات و قازاختيكى زۆريان بەئالتە و موهمماتەو وەرگرت و گەرانەو قەلای شووش.

برايىم خان محەمەد حەسەنخانى كورى خۆى و سوپاهى قەرەباخ و لەشكرى عرووسى ناردە سەر پردى خودا ئافەرىن، لەولاولە ئيسماعيل خانى دامغانى بەئەمرى نايولسەلتنە ببوو بەپيشمەرگەى. لەشكر گەيشتە چوار فرسەنگى پردى خودا ئافەرىن، كورد و عرووس بۆ پيش بەقاجار گرتن بزووتن و شەرتيكي زۆر چاكيان كرد.

ئيسماعيل خان شپزە كرا و تەنگەيان پى هەلچنى و نزيكى هەلاتن و شكانيشى بوو، بەلام عەباس ميرزا بەهاواربەو چوو. كە تاريكى شەو داهاات دەست لە كوژتار بەردراو، كوردهكانيش چوونە قەلای شووشەو.

عەباس ميرزا لە لايىكەو هەلئەتى برد فەتالى شاش لەلايىكى ديكەو و روو بەتەختى تاوس رۆيشت و دەستى بەشەر و شوپش كرد. عەباس ميرزا قەلای ئاق ئوغلانى گرت و لە رتيگای چناقچيەو روو بەقەلای پەناناوا رۆيشت. برايىم خەلىل خان بۆ بەرابەرەى ئامادەى شەربوو.

«گورگين پۆلۆنيك» و «كاتارا وسكى» فەرماندەى عرووس بەسوپاهيىكى عرووسەو لە گەنجە دەرکەوتن و بەهاواری برايىم خەلىل خانەو چوون و روويان كرده پردى خودا ئافەرىن.

نايولسەلتنە كە وازيانى، ناچار بۆ پيش بەپۆلۆنيك گرتن، جەلەوى سووراندەو، رۆژى ۲۵ى مانگى رەبيعى يەك، لەشكرى قاجار پياوانە كوژشان، تۆپ و تفەنگ لە هەردوولاولە دەستى بەتەقە و گرمە كرد. لە پياوە ناودارەكانى قاجار گەلپىك بەر گوللەتۆپ كەوتن.

عرووس له لایبیکه وه له گه ل شه ر خه ریکبوو، له لایبیکه دیکه وه مه ته ریزبان ده کولای و له لایبیکه تره وه توپیان داو بیژت.

فه تالی شا که وته ئه ندیشه وه، حوسین قولیخانی دامغانی به شه ش هزار پیاوی نازاوه ناره یارمه تی عه باس میرزا. شه ش شه و شه ش رۆژان له سه ر بیگ شه ر و کوژتار کرا. له و شه ره دا پۆلۆنیک له سه سی جی زامدار کرا. عرووس به شه و که وتنه نیو قه لای «ته رناوت» وه. قاجار له وه گه یشتن چوار ده وه ی قه لایان گرت. پۆلۆنیک هه تا سه سی رۆژ ئه مانی خواست؛ شه ر راگیرا. شه وی سه یه م پۆلۆنیک رینگای گه نجه ی گرت و بۆی ده رچوو (جلد ئه وه ل - ئه تریخ قاجار، لا په ره ۶۶ - ۶۷).

برایم خان له گه ل به خیتو کردنی پردی خودا ئافه رین خه ریکبوو. له شکرکی له قه لای په ناواوا خزاند که پیش به دوژمن بگرن، سوپاهیکی ناره پیش فه تالی شا، ته ختی تاوسیشی له دوژمن به خیتو کرد. عرووس له هه موو لایبیکه وه روو به خاکی ئیران که وتنه بزوتن. فه تالی شا ئه مانی خوازت و روو به تاران گه راه.

برایم خه لیل خان بۆ نیوان خوژی راگرتن له ته ک عرووسا «ئیشپه خدر» ی سه ردارای عرووسی میوانداری کرد و له قه لای شوش یه کترینا چاوپیکه وت و له سه ر ئه مه قه رار و په یمانیان گرتدا، که خاکی برایم خه لیل خان له ژیر چاوه دپیری حکومه تی عرووسا نازاد و سه ره خو بیت. حکومه تی عرووس له هه موو ته نگانه بیگا به دراو و چه ک و سالدات یاریده ی بدات. به وجۆره په یماننامه یان نوویسی و بۆ یه کترینا موژکرد، چوارسه د سالدات و چوار توپی بۆ برایم خان به جیهیشت و گه راه و چۆه گه نجه.

برایم خه لیل خان هه تا سالی ۱۲۲۱ به و په یمانه له گه ل حکومه تی عرووسا به خوژی رایبواردو و به حوکمرانی به سه ری برد، له و سالداه هه موو ئومووری حکومه ته کانی فره نسه و ئینگیلیز و عوسمانی له گه ل قاجاره کانا چاککرا بوو. حکومه تی قاجار شکلتیکی حکومه تیی وهرگرتبوو، رۆژ به رۆژ له ته ک حکومه ته گه وه کانا ئیتیفای ئه کرد.

برایم خه لیل خان که وته ئه ندیشه وه، چونکه له و موده ته دا گه لیک و هعه دی به راه و ژووی له عرووس چاوپیکه وت و له ئیداره و کرده و یانا و هره ز ببوو، قه راری دا که عرووسی له خاکی خوئی ده رخوا، به شه رتی له گه ل قاجار ریککه وی. له سه ر ئه و فیکره ده ستی به موخابه ره کردن کرد.

ئه بو فه تیح خانی کوپی خوئی ناره تاران و بناغه ی ئاشنایی و دوستییان له ته ک قاجار دامه زراند.

فه تالی شا بۆ عه باس میرزای نوویسی که یارمه تیان بکا. عه باس میرزا سوپاهیکی سازکردو فه ره جو لالاخانی شاه سه وان و ئامانولالاخانی هه و شارو ئیسماعیل خانیدا مه غانی کردنه سه رکرده و خستینه ژیر فه رمانی ئه بو فه تیح خانه وه و ناردنی. ئه و له شکره چوو له پردی خودا ئافه رین په ربیبه وه.

جه عفه ر قولیخانی کوپی ئه بو فه تیح خان - که مامی ئیبراهیم خه لیل خان بوو - له نیو عرووسان بوو. «مایور» ناو، سه رکرده که ی عرووس جه عفه ر قولیخانی بۆ داوای میرات کردن له ئیبراهیم خه لیل خان هه وادار کرد و سه سی سه د سالداتی داپی که بجیه ته سه ر ئیبراهیم خه لیل خان. به و هیزه وه چوو قه لای گوزیده.

شه وی بیست و سه پی مانگی ره بیعی یه کی سالی هه زار دو سه د و بیست و یه ک له ریگایبیکه که له قه لاه بۆ مالی ئیبراهیم خه لیل خان ئه چوو جه عفه ر قولیخان و چه ند سالداتیک به و ریگایه دا چون، له وه ختی خه وای برایم خه لیل خان و ژنی - که خوشکی سه لیم خانی شه کی بوو - کچیکی - که خوشکه زای هومانخانی له گزی بوو - چه ند کوپ و کچی دیکه ی ئیبراهیم خه لیل خان یان به جاریک کوژت (جلد ئه وه ل، ته تریخ قاجار، لا په ره ۷۹).

جه عفه ر قولیخان به قسه ی مایور ئه و گونا هه گه وه ره یی کرد به بی فایده بوو. له نه تیجه دا حوکمداری قه ره باغ له ته ره ف مایوره وه درا به مه هدی قولیخانی کوپی برایم خه لیل خان.

سه لیم خانی شه کی له ولاره که ئه و سه ره به وورده ی بیسته وه، زۆر دلگیربوو. قاقه زبکی له عه باس میرزا نوویسی و گوتی: هه رچه نده له سه ر مسته فاخانی شیروانی هه واداری عرووسم ئه کرد، ئه و له سه ر مه ی مه ستله ی برایم خه لیل خان روو گه ردان بووم. بۆ کوژتاری عرووس ناماده م و چاوه نویری یارمه تیتان ئه که م.

عه باس میرزا ئه مری دا به فه ره جو لالاخانی شاسه وان، به هیزبکی به ده ستیه وه یه بۆ یارمه تی سه لیم خان بجیه تی و له ته کیا کومه کی بکات. (جلد ئه وه ل، ته تریخ قاجار، لا په ره ۷۹).

۷- مههدی قولیخان، کوری ئیبراهیم خلیل خان

که جه عفر قولیخان ئه و بنه ماله ی پوچ کرده وه، چاوه نۆزی لوتفی مایۆر بوو که بیکاته حوکمداری قهره باغ. مایۆر ناردی مههدی قولیخانی کوری برایم خه لیلخانی برده لای خوئی و دلخوئی داوه و خه لاتتی کرد و توپ و چهک و پیوستی دایج و ناردیه وه سهر قهره باغ و له جیگای باوکی دایمه زرانده وه.

مههدی قولیخان له گه ل حوکمرانی و ئیداره کردن له تهک عرووسا خه ریکبوو. ره عیه ته بلاوه کانی به لوتف و میهره بانی له سه رخوی کۆکردنه وه.

سالی ۱۲۲۶ قاجاره کان به په نهانی میلله ته که یان ده بزوت. عه شیره تی ئه میر - که کورد بو - له خاکی قهره باغا که وتنه سهر هه وه سی شویش؛ په لاماری شووشیان دا و له دهروازی خه لیفه وه چونه ژوور. گیشه گیا و نه باری دانه و پله ی سالداتی عرووس که بو یارمه تی مههدی قولیخان له شووش دانیشتبوون، سوتاندیان (جلد ئه وه ل، ته ئریخ قاجار، لاپه ره ۱۱۶).

حاجی محمه دخانی قهره گۆیز له ته ره ف ه تالی شاهه ناردرا سهر قهره باغ. ئه ویش به له شکرکی قورسه وه چوو له چۆمی ئاراز په ریه وه. مههدی قولیخان له قه لای عه سه که ران بو به رابه ری ئاماده بوو. حاجی محمه دخان نه یوئرا نزیک به و قه لایه بیت؛ له چۆمی «ته رته ر» په ریه وه و بو سهر عه شیره تی جه برانی کورد ئاژۆت. ئه و عه شیره ته له سه ر چیا به رزه کانه وه لنگیان دا سه ر قاجاران و کورژتاریان لی کردن و به شپزه یی گپراپانه وه دوابی.

جه عفر قولیخانی کوری میر حه سه نه خانی کوری برایم خه لیلخان، له گه ل کوردی جه برانی ته مایان بوو له گه ل قاجار ریککه ون؛ به لام له مه ده ترسان که ئه بو فه تح خانی برا گچکه ی - که هه واداری ئیران بو - نه باده بیانگریت و ته سلیم به قاجاران بکات.

ئه و له و خه یاله دا بوو، عرووسیش ئاور له گیشه و ئه نبار به ردان له وانه وه ده زانی. جه عفر قولیخان و لوتف عه لی ئاغای جه برانی گرتن و خستنیه حه پسه وه، مه حموود ئاغای جه برانی هه موو عه شیره ته که ی هه لگرت و چۆه سه ر چیا به رزه کان که له کورژتاریان بپاریزتین.

له ولاره ئه بو فه تح خانی جوانشیر به نایبوسه لته نه ی گوت: که بو رزگار بوونی کورده کان له ده ست عرووسا یارمه تیه ک بکا. عه باس میرزا ئه وه ی به که لئین زانی له وه دوازه ی

موحه ره م ئه مری دا له شکرکیان ئاماده کرد که به هاواری کورده کانی قهره باغه وه بچن.

عرووس له ولاره جه عفر قولیخان و لوتف عه لی ئاغایان سوار کردن و په نجا سوار سالداتیان له گه ل خستن و بو گه نجه ی به ریکردن. که گه یشتنه سه رچۆمی ته رته ر جلّه وی ئه سپه کانیان به ده ست سالداتیکه وه بوو، هه وساری جلّه وه که یان بری و ده ستیان به یالی ئه سپه وه گرت و به ریکیفکوت هه لاتن، هه تا خوئیان گه یانده نیو عه شیره تی جه برانی.

ههر که خوئیان گه یانده نیو عه شیره ته که، به بارکردنیان دان و روو به خاکی قاجار رویشتن؛ چونه لای عه باس میرزا وه به لوتف و میهره بانی نوازش کران. جه عفر قولیخان کرده حاکی قهره باغ و سالی چوار هه زار تومه ن جیره ی بو بریه وه (جلد ئه وه ل، ته ئریخ قاجار، لاپه ره ۱۱۷ - ۱۱۸).

جه عفر قولیخان به هیزتیکی که هه بیوو، له ریگای ئه سلاندوز بو قه لای سولتان رویشتن و سواره ی چاردا ده رو گه یشتنه هه واری هه وشاری و مه قده م. له گه ل جه برانی ریککه وتن و هه موو عه شیره ته کورده کانی قهره باغی - که له نیو همیشه و لیتره وار و چیاکانا خوئیان شارده بووه وه - کویان کرده وه و باربان کردن و له چۆمی ئارازیان په رانده وه وه له کورژتاریان رزگار کردن.

له ولاره نایبوسه لته نه سوپاهیکی قورسی بو سه ر قه لای سولتان نارد که له نیونی خاکی شه کی و شیروان و شووش و گه نجه دا هه لکه وتوو. «مسته ر له زی» ئینگلیز ئه مری دا توپه ئاوربارانه کانیان روو به له شکرگای مههدی قولیخانی جوانشیر و عرووس کرده وه و شه ر و کورژتار ده ست پیکرا.

چه ند که پتان و ئه فیچال و شه رزه ند و ته نها مایۆرکیان کورژتن و مایۆریک و چه ند سالدات و توپ به دیل گیران.

مههدی قولیخان که وایزانی، له گه ل سواره کانی خوئی له مه یدانی خوئیاری ده رکه وت و رزگار بوو. که عرووسه کان مههدی قولیخانیان به هه لاتوو دیت، خوئیان ته سلیم به قاجاران کرد.

جه عفر قولیخانی کوری برایم خه لیلخان له شکرکی هه لگرت و چوو شه ش هه زار ماله کوردی قهره باغی بارکردن و بردنیه قهره داغ و له نیو شه ر و کورژتاری ده رخنه.

له قه لای په ناوا چوار سه د سالدات و دووسه د سواره ی کورد به چوار توپه وه ده رکه وتن که به هاواری له شکرکی قه لای سولتانه وه بچن. که له شکسته ی ئه وان ئاگادار بوون، چونه

قه‌لای «نزناووت». جه‌عفر قولیخان به‌له‌شکره‌وه چووه سه‌ریان. نه‌وانیش به‌و زستانه به‌شهو له‌و قه‌لایه ده‌رکه‌وتن و روو به‌چیای «جمرق» هه‌لاتن. جه‌عفر قولیخان که‌وته دوویان؛ به‌لام به‌بج شه‌ر گه‌رایه دوایی. هیندیک نهرمه‌نی که له دامینی نه‌و چیاپه‌دا بوون، باری کردن و بردنیه که‌نار چومی ناراز و دایمه‌زاندن.

له‌وده‌مه‌دا «یه‌نهرال مه‌رکین» سه‌رداری عرووس، چووبوو بۆ پیکه‌پینانی شیخ عه‌لیخانی قه‌به و له‌گزیه و داغستان وه‌ مسته‌فاخانی شیروان که له‌و بزوتنه‌وه‌یه ناگاداربوو، گه‌راوه له‌ چومی «کری» په‌ریه‌وه چووه قه‌ره‌باغ و دل‌خوشی مه‌هدی قولیخانی داوه و «یه‌نهرال کتاروسکی» کرده‌ هاوالی وه له‌ قه‌لای شوشی دانا و گه‌راوه تفلیس.

عه‌باس میرزا له‌بهر سه‌رمای زستان و بی‌تالیکی و دانه‌وتله، له‌م خاکه‌دا مانه‌وه‌ی به‌چاک نه‌زانی و بانگی جه‌عفر قولیخانی جوانشیری کرد و به‌خه‌لاتی حوکمرانی قه‌ره‌باغ و قه‌ره‌داغ نوازش کرا و له‌سه‌ر قه‌ره‌چه‌داغ دانیشتنی رانه‌سپارد، هه‌تا قه‌ره‌داغ ده‌ست ده‌خری، بۆ خوشی گه‌راوه ته‌وریز.

سال‌ی ۱۲۲۸ نیوانی نیران و عرووس له‌سه‌ر چاکبوون بوو، هه‌ردوولا بۆ پیکه‌هاتن ده‌کوژشان. عرووسه‌کان فیله‌تیکیان کرد، چند که‌سیکی قه‌ره‌باغییان نارده‌ لای جه‌عفر قولیخانی جوان شیر و خه‌له‌تان‌دیان؛ گو‌تیا نهمه له‌ تهره‌ف عه‌شیره‌ته‌کانی قه‌ره‌باغه‌وه هاتووین، نه‌گه‌ر سوپاه‌یکمان له‌گه‌ل خه‌ن و یاریده‌مان بدن، ده‌چین نه‌و عه‌شایره‌ی که‌ ماون باریان ده‌که‌ین و ده‌یان‌په‌رتینه‌وه.

جه‌عفر قولیخان هه‌ل‌خه‌له‌تان‌درا و به‌یه‌نهرالی عرووس راگه‌یان‌درا؛ نه‌ویش له‌شکریتی قورسی نارده‌ پیش. که‌ نزیک‌تربوون، له‌شکری قه‌ره‌باغ و ایزانی که‌ سوپاهی دۆسته، دووچاری یه‌کتربوون کوژتاریان ده‌ست‌پیکرد.

نایبولسه‌لته‌نه که له‌وه ناگادار بوو، له‌شکری نارده‌ هاواری جه‌عفر قولیخان. دوو شه‌و و دوو رۆژ، به‌تۆپ و تفه‌نگ شه‌رکرا. هیندیک له‌ سالداتی عرووس که له‌ شه‌ری سولتان به‌دیل گیرابوون، هه‌لاتن و خۆیان گه‌یانده‌وه نیو عرووسان.

نه‌و سالداته عرووسییان خسته‌ هه‌وه‌سی شه‌به‌یخوون. شه‌وی به‌سه‌ر له‌شکری قاجار و کوردیان دادا. له‌ نه‌وه‌ل شه‌رپدا «مسته‌ر گشت» ی ئینگلیز که سه‌ره‌نگی فه‌وجی شکاک و نه‌خچه‌وان بوو، له‌گه‌ل چند که‌سیک کوژران.

نایبولسه‌لته‌نه له‌ نه‌سپ به‌ریه‌وه‌وه و به‌هه‌زار نه‌زیه‌ت رزگاربوو. شکسته‌بیکتی پیس

که‌وته نیویان. عرووس سه‌رکه‌وت و قاجار هه‌لات. جه‌عفر قولیخان له‌نیو مه‌یدان ده‌رکه‌وت و چووه مشکین.

مه‌هدی قولیخانی جوانشیر له‌ هه‌موو لاییکه‌وه جواپی له‌ عه‌شایر و گه‌وره‌کانی قه‌ره‌باغ نارد که‌ چیدیکه نه‌بنه‌ مایه‌ی فیتنه. به‌هه‌ر جوژیک بوو ریک‌خستن و له‌گه‌ل عرووس بیکه‌تیا نگریدا و عرووسیان برده‌وه قه‌ره‌باغ.

له‌ پاش چند سالیک حوکومه‌تی عرووس و قاجار ئیتفاقیکی قورسیان کرد و تخووب و سنووریان دامه‌زاند.

نه‌و بنه‌ماله گه‌وره‌یه له‌ حوکمداریه‌وه به‌مه‌ئمووریتی قاجار و عرووس راباردن، پووج کرانه‌وه. (جلد دووه‌م، ته‌ریخ قاجار، لاپه‌ره ۳۳۴).

۸- جه‌عفرخانی کوردی به‌یات

نه‌و زاته وه‌ک ئومه‌راکانی کورد حوکمرانیکی سه‌ریه‌خۆی نازاد بوو. له‌ چاغی حوکومه‌تی زنده‌وه له‌ نیشاپور فه‌رمان‌په‌وایی ده‌کرد.

سال‌ی ۱۲۱۰ ناقا محمه‌دی قاجار رووی له‌ خاکی خوراسان کرد. جه‌عفرخان به‌سوپاهی خۆیه‌وه چووه لای و فه‌رمانی حوکمرانیکی خۆی پی ته‌سدیق کرد و له‌ته‌کیا ریک‌که‌وت.

ناقا محمه‌د به‌و رویشتنه‌ی که به‌ره‌و نیشاپور رویشت، نه‌و عه‌هد و په‌یمان‌ه‌ی به‌جه‌عفرخانی دابوو، به‌رگه‌شتی نواند و نیشاپوری تالان‌کرد. جه‌عفرخان و ژن و مندالی به‌نه‌زیه‌ت گرتن و ناردنیه تاران و هه‌موو سه‌را و عیماره‌تی چند سه‌د ساله‌ی نه‌و بنه‌ماله گه‌وره‌یه‌ی به‌تالان برد.

سال‌ی ۱۲۱۳ جه‌عفرخان له‌ زیلله‌ت و به‌ند رزگار بوو و به‌حاکمی نیشاپور ناردراره سه‌ر خاکی خۆی. به‌لام که گه‌یشته نیو میلله‌ت و خزمانی، ده‌ستووردی له‌سه‌رکه‌وتن کرد.

له‌وساله‌دا سادقخانی شکاک چووه سه‌ر چناران و فه‌تالی شای قاجارپیش چووه نیشاپور. جه‌عفرخان ریک‌گای چوونه نیو شاری به‌قاجاره‌کان نه‌دا، بورج و بارووه‌روازه و قه‌لای شاری توندکرد و تۆپ و موهمماتی دانا و بۆ به‌راه‌ریکردن ناماده‌ی شه‌رپوو.

نامۆزاییکی جه‌عفرخان ناوی حوسین قولیخان بوو؛ به‌دلگیری زیزوو، په‌نای بۆ فه‌تالی شا برد و به‌لوتف و شادی و به‌خشش قبوولی کرد و بۆ رۆژیکی پیویست له‌ که‌لینا رایگرت.

لهشکری قاجار که و ته دپهاتی نیشاپور هوه و دهستیان به کوژتار و تالانکرد. فهتالی شا له پاش موعامه لهی دورندانه له گه ل کوردی نیشاپوردا، کوپتیکی جه عفه رخانی - که له لای به گره و راگیرا بوو - بردیانه پیش قه لای نیشاپور و بانگی جه عفه رخانیان کرد نه گه ر خوی ته سلیم نه کات، کوپه که ی بکوژن. جه عفه رخان جوابی نه دانه وه.

فهتالی شا کوپتیکی نازداری له بهرچاوی جه عفه رخان و کورده کانا کوژت و سه ره که بیان له به دهنی جوئی کرده وه.

جه عفه رخان زیاتر دلقهوی و رق هه ستاو بوو، بو شهر و کوژتار چیره بوو. ته نگه ی به فهتالی شا هه لچنی و په ریشانی کرد.

فهتالی شا ناچار بوو بناغه ی ناشایی دانیت و فهرمانی حوکمرانیی جه عفه رخانی ته سدیق کرد و بناغه ی ریکه که و تنی دامه زانده وه و گه راوه تاران.

له سه فدهری فهتالی شا بو خوړاسان جه عفه رخان چوه لای و له ته کیا گه رانه وه تاران و دووباره بو شهر کردن له گه لیا چوه مه شه ه د. که گه یشتنه مه نزلئی «نارغیان» جه عفه رخان خه لات و نیشانی حوکمرانیی نیشاپوری پی درا و گه راوه نیشاپور.

سالی ۱۲۱۵ مانگی زیلحه جه، فهتالی شا بو گرتنی «ناق قه لا» که نه لایارخانی کوردی لی بوو، وه بو ده ستخستنی «سه بزه وار» که له ده ست کورده کانا بوو، سوپاه و موهمماتی هه لگرت و له تارانه وه که و ته ریگا.

۱۵ موحه رهمی سالی ۱۲۱۶ گه یشته «بیئگی قه لا» که له بیئکه قه لاکانی نه لایارخان بوو؛ به هه لمه تدان گرتیان و تالانیان کرد و له گه ل خاک راستییان کرد، وه هه موو نه هالیبه که بیان کوژت و چوونه سه ر سه بزه وار (جلد نه وه ل، ته ریخ قاجار، لاپه ره ۵۸).

نه لایارخان بو به رابه ی تاماده ی شه رپوو. له دوا ی شهر و کوژتاریکی زور، به مامله ت له گه ل فهتالی شا ریکه که و ت؛ به مه رجی کچتیکی خوی به ژنی بداته فهتالی شا پیکه اتن.

فهتالی شا له سه بزه واره وه ته مای چوونه سه ر نیشاپوری کرد، جه عفه رخان دهستی . به خو کوژدنه وه کرد و لهشکری سازدا و بو پیش به فیئنه گرتنی فهتالی شا تاماده ی شه رپوو. فهتالی شا لهشکریکی له ژتیر فه رمانده ی حوسین قولیخاندا نارده سه ر جه عفه رخان و به ره عیه ت کوژتن و دپهات سوتانندن روو به نیشاپور چوو. جه عفه رخان بو پیش پتی گرتنی له شار ده رکه و ت و شهر و کوژتار له هه ردوو لاه ده ستپیکرا. حوسین

قولیخان وه ته نگ هات، به په ریشانی و بلاوی له مهیدانی شهر ده رکه و ت و به شکاوی هه لات.

فهتالی شا نه و جاره ش ناچار ی گه رانه وه بوو بو تاران. جه عفه رخان به دلخو ش ی و تالانیتیکی زور وه ده ست خست روو به نیشاپور چوو، دهستی به ئوموور و سوپاه تاماده کردن و نه سپاب ریکه خست کرد.

سالی ۱۲۱۷ فهتالی شا دیسان بو گرتنی نیشاپور لهشکریکی قورسی له ژتیر فه رمانی شازاده حوسین خانی قاجاردا نارده سه ر جه عفه رخان.

جه عفه رخان بو بیان ده رکه و ت و ته نگه ی پی هه لچنین و به توپ و تفهنگ ئاوربارانی کردن و هه ردوولا شیرانه شهر و کوژتاریان له یه کترکرد و له دوا ییدا شازاده شکا و نه سپاب و جبه خانه و توپ و بارووتیتیکی زوری بو کورده کان به جیه یشت.

لهو ساله دا فهتالی شا، شازهمانی نه فغانی نارده لای جه عفه رخان که چیدیکه سه رکیتیکی نه کات. جه عفه رخان جوابی دا و قسه ی به هیئند نه گرت.

فهتالی شا سوپاهیتیکی بیست هه زاری له ژتیر فه رمانی ئیبراهیم خاندا و پازده هه زار سواری له ژتیر فه رمانی سوله یان خانی قاجاردا نارده سه ر جه عفه رخان و نه مر درا به هه موو خه وانینه کانی خوړاسان که کومه گی نه دوو لهشکره بکن. لهشکر فریای چوون نه که و تن. کوژتنی ئیبراهیم خانی ئیعمادولده وه که و ته تاران، لهشکر پاشکه و ت و جه عفه رخان دلقهوی بوو (جلد نه وه ل، ته ریخ قاجار لاپه ره ۵۹).

جه عفه رخان هه روه ها له گه ل حوکمرانیی خه ربک بوو هه تا [له] سالی ۱۲۲۸ دا مرد و حوسین قولیخانی کوپری له جتی دانیش ت؛ هه تا سالی ۱۲۳۱ که و ته ده ست قاجاران.

۹- عه لیخانی کوردی خه م سه

نهو پیاهه گه وره یه له بنه ماله ی میرانی کوردی خه م سه بوو. له په رای که ریمخانی زهندا به راستی که مه ری گریدا بوو. له میلله ت و ئیلی خوی دهسته لهشکریکی سواری و پیاده ی هه میشه له سوپاهی زهندا هه بوو؛ بو خو ش ی سه ر کرده ییتیکی ناودار و جه نگا وهر و ره شید بوو.

سالی ۱۱۹۸ له گه ل جه عفه رخانی کوپری سادقخانی زهد - که برازای که ریمخان بوو - بو هیئندیک مه سایل چووبوونه مه حالی خه م سه. له نه وه لی سالی ۱۱۹۹ دا، عه لی مورادخانی حوکمرانی زهد مرد. جه عفه رخان بو گه یشتنه سه رته ختی حوکمران، به له ز له

خەم سەو و روو بە شیراز گەراو. عەلیخان بەبھانە ی لەشکر کۆکردنەو و خۆی وەپاشدا. عەلیخان کە تەماشای کرد ئاقا محەمەدی قاجار لە لایینکەو لە سەرکێشی دایە و لە تەرەف گەیلان و ئاوربایگانەو کوردەکان لە بەند و تەندان و حکومەتی زەندیش لە کەموورتی دایە، خۆی کۆکردووە و ئێلەکە ی خۆ بە خێوکردنی لەکن چاکتربوو، دەستی بە پێویست سازکردن و ئامادەبوون کردو چاوەنۆری دەم و چاغ بوو.

سالی ۱۲۰۰ ئاقا محەمەدی قاجار چوو سەر شاری «قوم» و نەجەف خانی زەند - کە لەوێ حاکم بوو - دەریاندرا و قوم کەوتە دەست قاجارەو. عەلیخان بۆ رۆژی پاشەمین بە پەنھانی موخابەرەییکی سەررۆی لە تەکا کرد.

کە ئاقا محەمەد گەیشتە کاشان، چوو دیدەنی و گەراو و نەبزیکی گرت. هەرەکو لە پیشیشدا حاکم سەرداریکی سەرەخۆ بوو، بە جاریک بۆ سەرەخۆیی ئامادە ی خۆی بوو.

لەو سالەدا جە عەفرخانی زەند بە لەشکرێکی قورسەو چوو ئیسفەهان و تەمای چوونە سەر تارانێ هەبوو. عەلیخان کەوتە جوولانەو و تۆلە ئەستاندەو لە قاجاران و کۆمەگی و یاریدەدانی جە عەفرخان.

ئاقا محەمەد لەو لایە کە ئەو ی زانیەو لەشکرێکی ناردە سەر عەلیخان کە بیخەن و سەری نەرمکەن. بەلام هەرەکو چۆن گەیشتن، گەرانەو.

سالی ۱۲۰۱ ئاقا محەمەد چوو سەر ئیسفەهان و لەوێو لەشکرێکی ناردە سەر عەلیخان. لە پاش شەر و کوژتاریکی قورس، عەلیخان گیرا. لە ئیسفەهان لە عیمارەتی حەوت دەست، میلیان لە چاوی کیشا و کوژیان کرد و بەهزار ئەزبەت کوژیان. (جلد ئەوێ، تەریخ قاجار، لاپەرە ۲۸).

۱۰- حوسین قولیخانی کوردی دنبۆلی

بنەمالە ی دنبۆلی (زازا) زۆر لە پیشینەو لە خاکی خۆی حوکمران بوو. لەو بنەمالە کوردە حوسین خان لە چاغی زەکی خانی زەندا، ببوو بە حوکمرانی خۆی و تەوریز و مەرەند. بە شەھامەت و نازیایی ناویانگی کردبوو. لە گەڵ کوردەکانی جوانشیر زۆر دۆست بوو. لە پاشان کچی برایم خەلیلخانی جوانشیری بۆ خۆی خواست و خزمایە تیشیان بە یاکرد.

سالی ۱۲۰۵ ئاقا محەمەدی قاجار کە روو بە ئاوربایگان چوو، حوسین قولیخان لە تەکیا رێککەوت.

ئاقا محەمەد کە گەیشتە قەرەجەداغ، حوسین قولیخان لە تەکیا بوو. زۆری لێی کرد بە بێ لێکدانەو، خیزانی - کە کچی برایم خەلیلخانی بوو - بە سوورەتی گەرە پیتی ناردە قەزوین و حکومەتی تەوریز و خۆی بۆ تەسدیق کرد.

سالی ۱۲۱۳ کە فەتالی شا چوو سەر ورمی، حوسین قولیخان میواندارییکی بۆ کرد کە تا ئەو رۆژە بۆ هیچ حوکمرانیکی نەکرابوو «تاریخ قاجار لاپەرە ۵۱» دەلیت: «میواندارییکی وا هیچ حوکمداریک نەیدیتبوو هیچ حوکمداریکیش نەیکرد بوو».

حوسین قولیخان لەو سالەدا چاغی زستان بە حوکمرانی خۆی رادەبوارد، مرد. لەمە بەو لایە لە باسی جە عەفر قولیخانی برایا دیتە گۆتن.

۱۱- جە عەفر قولیخانی کوردی دنبۆلی

سالی ۱۲۱۲ ی مانگی رەبیعی یەک لە تەرەف فەتالی شاو کرا بە فرمانگوزاری تەوریز و خۆی؛ بەلام هەر بە پەرا لە لای فەتالی شا رادەبوارد.

سالی ۱۲۱۳ کرا بە حوکمرانی ئاوربایگان، لە تارانەو کەوتە رێگا. سادقخانی شکاک (هەرەکو لە پیشدا گوترا) لە ترسا دەستی لە گەرمەر و سەردەر بەرداو روو بە شیروان هەلات.

جە عەفر قولیخان کە گەیشتە تەوریز دەستی بە خۆ کۆکردنەو کرد و میلیلەتی گرد کرد و دلخۆشی دانەو و سەری لە قاجارەکان وەرچەرخاند. جوابی لە سادقخان نارد کە بگەریتەو و لە تەکیا رێککەوت. ئەو دوو ئەمیرە کوردە رێککەوتن. محەمەد قولیخانی هەوشاریشیان کردە هاو دەنگ.

حوسین قولیخانی برازای محەمەد قولیخان بە پەنھانی چوو تاران و سەر بەووردی جە عەفر قولیخانی بۆ فەتالی شا گێراو. فەتالی شا بۆ چوونە سەر جە عەفر قولیخان، حوسین قولیخانی هەوشاری کردە حاکمی ورمی و سلیمان خانی نیزامولدهولەشی بە لەشکرەو کردە «پیشمەرگە» و بەریی کردن.

سادقخان بە پەنھانی لە گەڵ حوسین قولی خانای موخابەرە ی کرد. کە لێی ئەمین بوو، هەستا چوو لای. لەو لایە جە عەفر قولیخان ئەمە ی زانی، هەستا چوو نیو ئێلە کوردە بەزیدیەکان، لە دنبۆلی و شکاک و بەزیدی لەشکرێکی کۆکردەو.

محهمه قوليخانی ههوشاری چوه نیوشاری ورمی و لهشکری کۆکردهوه و کهلای لهسهرخۆ گرتیدا. حوسین قوليخانی بهپشتیوانی ئیلی بلباس چوه سهر کهلای ورمی و دهورهی دا و بهکه م شهپیک ورمی گرت. محهمه قوليخانی مامی دهستهست کرد و سهربهوردی بۆ فهتالی شا نویسی.

فهتالی شا ئه مری دا به میرزا رهزا قوليخانی مونشیوله مالیک روو به ورمی پروات. که گه یشته ورمی، مالی محهمه قوليخانی تالانکرد و ئه شرفخانی ده ماوهندی کرده حاکمی ورمی.

فهتالی شا خۆی له ودهمه دا گه یشته ورمی، بهرگی سووکیان له بهر محهمه قوليخانی ههوشاری کرد و هه موو بازاریان گرتیدا و ئابروویان برد و خۆشی له ئاوربایه گانه وه گه راوه.

سالێ ۱۲۱۳ مانگی رهبعی یه که جه عفه ر قوليخانی لهشکریکی له کوردی یه زیدی و دنبۆلی و شکاک کۆکرده وه و له چیاکانی هه کاری روو به خۆی هه لمه تی برد. حوسین قوليخانی براگه و ره ی خۆی ده و ره دا. حوسین قوليخانی له نیو که لادا و جه عفه ر قوليخانی له ده و ره ده ستیان به شه پر کرد. حوسین قوليخانی دنبلی به له ز قاقه زتیکی بۆ فهتالی شا نارد و کۆمه گی لی خواست. فهتالی شا به تالوکه ئیبراهیم خانی قاجاری به له شکره وه بۆ نارد. حوسین خان و ئیبراهیم خان بۆ به رابه ری جه عفه ر قوليخانی لهشکریان ریزکرد و له هه ردو لاه به شیریی تیژ ده ست به خۆین رژان و تۆپ و تفه نگ ئاورباران کرد.

حوسین خان چونکه دونیا دیده و شه ر و کار ئامزوده تر بوو له جه عفه ر قوليخانی به ته دبیر خۆی سهر خست.

جه عفه ر قوليخانی ناچار دهستی له شه ر به ردا و روو به چیاکانی هه کاری گه راوه پاشی. چونکه زستان به سه ردا هات، فهتالی شا ئه مری دا ئیبراهیم خان له ته وریزه وه و جه عفه ر خانی له خۆی دانیشن. له و ساله دا ده می زستان حوسین خانی دنبلی له که لای خۆی به ئامرزی خودا شاد بوو.

جه عفه ر قوليخانی که مردنی کاکی بیسته وه، لهشکری هه لگرت و چوه خۆی، ئه هالی شار پیشوازبان کرد و به شادمانی بردیانه نیو که لاهه. جه عفه ر قوليخانی دلخۆشی ئه هالی داوه، گه و ره کانی خه لاکت کرد و له گه ل ریکه خستن و دامه زرانندی ره عیه ت و سوپاه خه ریکبوو. قاقه زتیکی بۆ فهتالی شا نویسی و داوای بیکه تی و دۆستایه تی لی کرد و دامه زرانندی حکومه تی دنبلی له ژیر چاوه دیری قاجارانی لی خواست.

فهتالی شا به مه رجی ئه مه که جه عفه ر قوليخانی کورپکی خۆی بنیترته تاران، بناغه ی ناشنایه تی له ته کا دامه زرانی جواب داوه. جه عفه ر قوليخانی کورپکی خۆی سازکرد و ناردیه تاران.

فهتالی شا عه باس میرزای کرده نایسولسه لته نه و ته وریزیسی کرده ناوچه و به موهیماتیکی قورس به رپی کرد. عه باس میرزا له نیوه ی ریگا گه یشته کوری جه عفه ر قوليخانی، به لوتف و میهره بانی نوازی کرد و بۆ تارانی نارد.

عه باس میرزا که گه یشته ته وریز، قاقه زتیکی بۆ جه عفه ر قوليخانی نویسی که تۆ کوری خۆت بۆ لای شا ناردوه، ئه بی بۆ خۆشت بییه لای من، ئه و قاقه زه جه عفه ر قوليخانی وشیار کرده وه و ناچاری خۆ سازکردن و ئاماده بوونی جهنگی کرد.

عه باس چونه سهر خۆی به پتویست زانی لهشکری هه لگرت و له ریگای سه لماسه وه که وته ری. جه عفه ر قوليخانی که وای زانی برایتیکی خۆی کرده حاکمی خۆی و خۆشی لهشکری هه لگرت و چوه نیو کورده کانی شکاک و یه زیدی و سبتیکی و دنبۆلی پازده هه زار پیایوی شه رکه ری ئاماده کرد و روو به رووی عه باس میرزا سوپاهی ئاژۆت.

عه باس میرزا له ولاره چوه سهر قه لای «هود» و ده و ره ی دا. خان ئه بدال خانی کورد که له ته ره ف جه عفه ر قوليخانی کرابوو به حاکم، بۆ پیش به دوژمن گرتن له قه لاهه ده رکه وت و شه ر و کورژتاریکی جوانی کرد و له دواییدا به شکاوی روو به خۆی هه لات. قه لای هود که وته به ر زیلله ی دورنده وه و هه موو تالانکران و کورژان و به دیل گیران و پوچ کرانه وه.

جه عفه ر قوليخانی ده شتی سه لماسی پر له ئاو کرد و بۆ خۆشی به له شکره وه روو به دوژمن رویشت. عه باس میرزاش ریگای خۆی گرت و رویشت. له نزیک سه لماس دوو سوپاه دوو چاری یه کسوون. روژی هه وتی ره ببعی دوو یه کترین ئاورباران کرد. کورده کان بۆ به خۆکردنی خاکی خۆبان به دلتیکی خاوین تیکۆشان.

دوژمنی به هیتتر و زۆرتر بوو؛ ئازایی کورد خۆی نه نواند. کورد له دوای گه لییک کورژتار شکا و روو به قه لای ماکو هه لات. جه عفه ر قوليخانی ماکو قایم کرد و لهشکر و سوپاهی تیدا دانا.

عه باس میرزا بۆ کورژتار خۆی گه یانده که لای خۆی. ئه گه ر چی لهشکریکی زۆری له قوری ده شتی سه لماس مرد، به لام گه یشته که لای خۆی و شیریی له ئه هالی مه زلوم نا. له پاشان پیر قوليخانی قاجاری کرده حاکمی خۆی و بۆ خۆشی روو به ته وریز گه راوه.

جه عفره قولیخان گه یشته ماکو و له تهک حکومتی عرووسا موخابه‌ره‌ی ده‌ست پیکرد و له‌گه‌لیان پیکه‌وت. عرووس قوه‌تیکه‌ی بو نارد که خاکی خوئی پیزگار کاته‌وه. سالدات و پۆلکونیک و زابیتیکه‌ی زوری عرووسی برده لای خوئی و پیوستی خوئی ناماده‌کرد و له خو کۆکردنه‌وه و سوپا سازکردن ده‌کوشا.

سالی ۱۲۲۰ عه‌باس میرزا که ته‌ماشای کرد جه عفره قولیخان رۆژ به‌رۆژ هیز په‌یا نه‌کا و سوپاهیکه‌ی به‌مه‌شق فیکردووی ناماده‌کردووه و توپ و تفه‌نگ و موهیمات پیکه‌وه نه‌نی، له‌وه که‌وته ترسیکی ته‌واوه‌وه و بو به‌راه‌ری کردن و لابرندی له‌شکری پیکه‌خت.

مه‌هدی قولیخانی به‌گلهر به‌گی ئیره‌وان و حوسین قولیخانی حاکمی ورمی و ئیسماعیل خانی حاکمی خوئی و که‌لب عه‌لیخانی حاکمی نه‌خچه‌وان، ههرییک به‌سوپاهی خوینه‌وه و عه‌شیره‌تیکه‌ی که له‌ژیر ده‌ستیان بو، بو شه‌ری جه عفره قولیخانی موه‌بیا کردن.

عه‌باس میرزا حاجی محمه‌ده‌خانی قه‌ره‌گۆزی نارد که له به‌راه‌ره‌که‌لای «تالین» که‌لایه‌ک دروست کا و هه‌زار که‌سی شه‌رکه‌ری نازای تیا دانیت که ریگای هاتن و چوون و دانه‌ویلنه له جه عفره قولیخان گرتی‌ده‌ن. جه عفره قولیخان که له‌وه ناگاداریبو، ده‌ستی به‌پیوست پیکه‌ختن و سوپاه ناماده‌کردن کرد؛ هه‌تا سالی ۱۲۲۸ به‌وجۆره‌ راییوارد و هه‌میشه له‌گه‌ل قاجار شه‌روکیشه‌ی هه‌بووه، له‌گه‌ل عرووسا سویند خویریو.

له‌و ساله‌دا بو یارمه‌تی مسته‌فاخانی تالش چووه شیروان و له ولاتی شه‌کی پیشی به‌قاجار گرت و گه‌لیک کورتار و نازایی نواند.

عه‌باس میرزا سوپاهیکه‌ی پیکه‌وتووی له‌ژیر فه‌رمانی پیر قولیخانی قاجارا نارد هه‌ری و نزیک به‌شه‌کی بوون. جه عفره قولیخان چووه پتشیان و ته‌نگه‌ی پیز هه‌لچنین. شکسته که‌وته له‌شکری قاجاره‌وه و میقداریکی زۆرکه‌میان ریزگار بوون و به‌په‌ریشانی خوین گه‌یاند هه‌رده‌وتیل.

عه‌باس میرزا له‌ولاه له‌شکری قورسی هه‌لگرت و رووی له‌ خاکی شه‌کی کرد.

جه عفره قولیخان له «ناق ئوغلان» له‌شکری خوئی دابه‌زاند و به‌شه‌وه په‌لاماری قاجارانی دا و شکا و شکاندی و نایبوسه‌لته‌نه‌ش له‌ ته‌سپ به‌رۆزه و له چه‌ند جیگای برینداریبو. به‌هه‌زار ته‌زیه‌ت خوئی له‌و مه‌یدانه‌ خویناوییه‌ ریزگار کرد. ناله‌ت و ته‌سپاب و توپ و تفه‌نگی عه‌باس میرزا که‌وته ده‌ست کوردان. نایبوسه‌لته‌نه‌ خراب شکسته‌ی خوارد و به‌په‌ریشانی گه‌یشته‌وه ته‌وریز.

له‌وده‌مه‌دا عرووسیش له نه‌خچه‌وانه‌وه روو به‌ئیلی موغایر هه‌لمه‌تی برد و ده‌ری ریلدز و قه‌ره‌باغ که‌وته ده‌ستیان.

جه عفره قولیخان هه‌روه‌ها له‌سه‌ر خاکی خوئی و شه‌کی حوکمران بو. سالی ۱۲۳۰ ئیسماعیل خانی کوری له‌سه‌ر شه‌کی دانا و بو خوئی گه‌راوه‌ ماکوئی و له‌وی مرد.

ئه‌هالی شه‌کی سه‌ریان له‌ ئه‌مری ئیسماعیل خان سووراند. عرووس به‌هیزی خوینه‌وه دۆزمنه‌کانی ئیسماعیل خانی گرتن و ته‌فروتونای کردن. ئیسماعیل خان ده‌ستی به‌هیز په‌یاکردن کرد. میر ئه‌سلان خانی برای جه عفره قولیخان له‌گه‌ل چه‌ند که‌سیکی خوئی په‌نایان برده لای عه‌باس میرزا.

سالی ۱۲۴۳ عرووس هه‌موو ئاوریا به‌گانی گرت. نایبوسه‌لته‌نه‌ عه‌باس میرزا له‌ خوئی قایمه‌ی شه‌ری کرد. له پاشان له‌ویش به‌راه‌ره‌ی پینه‌کرا و که‌لای خوئی دا به‌میر ئه‌سلان خانی دنپۆلی و کردیه حاکم و بو خوئی روو به‌سندوز و ساین که‌لا هه‌لات و بوئی ده‌رچوو (جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره ۲۰۴ - ۲۰۵).

میر ئه‌سلان له‌ته‌ک «بسقاویچ»ی سه‌رداری عرووسی موخابه‌ره‌ی کرد و به‌ئیتفاق عرووسی برده نیو که‌لای خوئی و به‌واسیته‌ی ئه‌وانه‌وه حوکمرانی نه‌کرد. که حکومتی ئیران و عرووس پیکه‌وتن، میر ئه‌سلان هه‌تا مرد له‌ژیر ئیداره‌ی قاجاران حاکمی خوئی بو. ئه‌و حکومت ته‌ کوردییه‌ی پارچه‌کرد و له پاشان له‌به‌ر دوولایی ئیسماعیل خان و میر ئه‌سلان خان که ههرییک له‌ژیر ئیداره‌ییک دا ده‌گه‌ران، زوری پینه‌چوو حکومت ته‌که‌یان پوچ کرا و ههرییک له‌وانه له‌ ئه‌ولادیان بوون به‌مه‌ئمووریکه‌ی یک له‌و دوو حکومتانه‌ی زه‌به‌ر ده‌ست.

۱۲- سوله‌ییمان خانی کوری میر ئه‌سلان خانی کوردی دنپۆلی

که بابی چووه لای قاجاران، که‌وته ریزه‌ی مه‌ئموورانی قاجاره‌وه. هه‌ریه‌ک به‌بلاوی له‌ دائیره و له‌شکریکا ده‌ژیان و له‌ شاره‌کانی ئیران بلاوکرابونه‌وه.

سالی ۱۲۶۲ حکومتی قاجار سست و په‌ریشان بو. خان و میرانی خوراسان - هه‌روه‌کو دپته‌ گۆتن - له قاجار روو گه‌ردان بوون و هه‌وای سه‌ریه‌خوئی له‌ میشکیانا ده‌جوولایه‌وه.

حکومه‌تی قاجار له‌ نازیی و ئیشگوزاری سلیمان خانی دنپلی ئه‌مین بوون و باوه‌رپان پیز هینا که زۆر چاک په‌را ته‌کات؛ ئه‌ویان سه‌ریشک کرد که ته‌حوالی میرانی کوردی

خوراسانیان بۆ ئاشکەرا کات که له چی دەرەجەیه کدا بههتیز و کاریبنن. بۆ ئەو ئارەزووه کرا به حاکمی بهستام.

ههشتی مانگی جه مادی دووهم، حکومه تی بهستام و شاردرد له تهرهف محهمه د شای قاجار هوه درا به سلیمان خان و مه هدی قولیخانی کوری کرا به وه زیر. له پیشدا مه هدی قولیخان به ناوی بابیه وه له تاران دهرکه وت و رووبه بهستام رویشت و دهستی به پیشکنینی ئومووری کوردی خوراسان کرد.

له پاشان سلیمان خان روو به فیه یرووزکو له تاران دهرکه وت، له پێگای رانییه وه که جه عفره قولیخانی کوردی شادی بۆ سه رکیشی حه سه نخانی سالاری بزات وه و هیندیک تورکمانی گوگلان و دهو روپشتی کرده هه واداری. سلیمان خان ئەو سه ره بهوورده ی بۆ تاران نوویسی و ناردی.

سلیمان خان له فیه یرووزکو وه روو به خاکی «چارده و که لاته» رویشت. له وده مه دا جه عفره قولیخان چوو بووه سه ر خاکی نه ردین و جاجرم و گرتیوونی. ژن و مندالی محهمه د حه سه نخانی قاجار که له وێ بوون، به دیلی گرتیوون. محهمه د حه سه نخان به ته نه ا سواری خوێ رزگار کرد و روو به بهستام هه لات و په نای برده بهر مه هدی قولیخان. مه هدی قولیخان به ئیحترامه وه بۆ تاران ی نارد.

سلیمان خان به پیشکنینی خه وانینی کوردی خوراسان چوو بهستام؛ ئومووری بهستامی دامه زراند و چهند قسه هیز (جاسوس) ی به کری نارد نه یو خه وانینه وه و هیندیک به په نهانی نارد ئوستراباد و بروجه رد. به وجۆره زۆر چاک په رای قاجار هه کانی ده کرد و که مکه مه ئیله کانیشی رامکردن.

ئاسه فولده وه له بۆ هتیز په یاکردن، سالار کوری خوێ نارد له لای محهمه د شای قاجاری و نشوری موته وه لیه تی مه شه هدی وه رگرتو رووی له شار کرد که میرزا محهمه دخان به گلره گی به تاییه تی په وانیه ی خوراسان بکات و ئەمریکیشی وه رگرت که سلیمان خان دنیلی له بهستامه وه پینج سه د تفه نگداری سواری و سه د پیاده ی له گه ل خات و دوو دانه توپیشیان بداتی، هه تا ده گه نه خوراسان.

له وده ا فیکری سالار که مکردنه وه ی قووه تی سلیمان خان و زیادکردنی هتیزی خوێ بوو، به م فیکره که زوو بتوانی بهستام بگری. به لام سلیمان خان وشیاربوو، زۆر زوو نه خه له تاو ده روژ ده ستا ودهستی به میرزا محهمه دخانی کرد و سه ره بهوردی بۆ محهمه د شای نوویسی.

شا ئه مری دایه ی که زوو پتیوستیی بۆ ساز بکات و به پتی بکا. سلیمان خان وه کو ئه مری پی کرابوو کردی.

میرزا محهمه دخان که گه یشته مه شه هه د به ته دبیری سالار، سواری و توپه کانی نارد وه و میرزا محهمه دخان له گه ل سالار ریککه وت و دهنگی سه ره خویبان بلندکرد.

محهمه د شا له شکری کوردی هه وشار و ساینکه لا و موکری خواجه وه ندی له گه ل دوو توپ، له مانگی رهمه زانی سالی ۱۲۶۳ بۆ بهستامی به ریکردن.

له و لاوه سالار هه تا سه بزه واری خسته دهست. جه عفره قولیخانی کوردی شادی به دووا زده هه زار کورده وه له پێگای که لاته خپچه وه چوو له قه هپج له شکریه زی کرد. له گه ل له شکری موکری سه عاتییک دوور له به رابه ر به کتر را وهستان.

محهمه د شا وه لامی بۆ سلیمان خان نارد که ئاگادار بیت و ئه گه ر نه توانی به رابه ری بکا به گزیا نه چی و بگه رپته وه پاش. سلیمان خان له گه رانه وه دا خراپه ی له چاکه زیاتر نه دی، له به رته وه قه راریدا هیندیک له شکر له بهستام و هیندیکیش له که لای قاسماوه دانیت و ئەوه ی به دهسته وه ماوه له مه یداندا له گه ل جه عفره قولیخان شه ری پی بکات و ئه گه ر شکا له ییکیک له و که لایانه دا خوێ بگریته وه.

له وده مه دا قسه هیزیک چوو له لای سلیمان خان و پتی وت که چوار کوردی کوداری که له گوندی ئه بر بهستام داده نیشن، له گه ل جه عفره قولیخان ریککه وتوون که ئاور له جبه خانه به رده ن. سلیمان خان ده زبه چی هه ر چواری گرتن.

ئیه راهیم خانی سه لماسی و مه جید خانی موکری، له شکریان برده به رابه ر جه عفره قولیخان و را وهستان و شه ر و کوژتاریان ده ست پیکرد. ئەسپی مه جید خان کوژرا و له م شه ردا مه هدی قولیخانی دنیلی زۆر نازیانه شه ری کرد و سه رکه وت.

سالی ۱۲۶۶ سلیمان خان بوو به حاکمی (توربه ت) که شاریکی قیتعه ی خوراسانه . ئەو بنه ماله گه وره کورده له حوکمپانی و سه ره به خوییه وه بوون به نوکه ر و مه ئمووری قاجاران.

۱۳- مسته‌فاخانی کوردی شیروان

بابویا پیری مسته‌فاخان له‌سه‌ر خاکی شیروان حوکمران بوون و به‌نازایی و سه‌ره‌خۆیی ئەژیان و له‌ته‌ک هه‌وشاری و زهنده‌کانا به‌ئیداره‌یه‌کی باش رایانه‌بوارد.

سالی ۱۲۰۹ پریشکی فیتنه‌ی قاجار هه‌روه‌کو ئومه‌رای کورده‌کانی دیکه‌ی سووتاند، وه له مه‌سته‌فاخانی شیروانی‌ش که‌وت.

ناقا محمه‌دی قاجار له‌شکریتی له‌ژێر فه‌رمانی مسته‌فاخانی قاجاردا نارده سه‌ر شیروان. کورده‌کان بو پێشگرتن ده‌رکه‌وتن و له‌ دوای شه‌ر روو به‌چیا به‌رزه‌کانی شیروان کشانه‌وه. له‌شکری قاجار که‌وته نیو شیروانه‌وه و ده‌ستیان به‌کوژتار و تالانی ئەهالی کرد و گه‌لیکیان دیهات سووتان. گه‌وره و سه‌رکرده‌ی کوردی شیروان و شه‌کی به‌زنجیرکراوی بو تاران ناردران.

ناقا محمه‌دی قاجار له‌و ده‌مه‌دا له‌ ته‌ره‌ف گه‌نجه بوو. مسته‌فاخانی قاجار گه‌لیک دیل و دیاری هه‌لگرت و بو لای ناقا محمه‌د چوو و که‌وته ریگا. مسته‌فاخانی شیروان به‌له‌شکریتی له‌ ده‌ستیا مابوو، له‌سه‌ر ریگایا راوه‌ستا و پیشی به‌قاجاران گرت. که‌ نزیکبوونه‌وه ده‌ستیان به‌قاجار کوژتن کرد. مسته‌فاخانیان گرت. کوژتیان و چه‌ند مال و ئەسپاب و دیلیکی که‌ پێیان بوو، وه‌ریان گرته‌وه و له‌ سوپاهی قاجاریش که‌سیکی لێ پزگار نه‌بوو؛ هه‌مووی وه‌به‌ر شیریی کوردان که‌وت.

ناقا محمه‌د که‌ له‌وه ناگادار کرا چووینی بو سه‌ر مسته‌فاخانی شیروان به‌پێویست زانی. عه‌لی قولیخانی قاجاری به‌ده‌سته له‌شکر و توپ و موهمماته‌وه نارده سه‌ر شیروان.

مسته‌فاخان له‌ خاکی «فنداغی» پیشی به‌قاجاران گرت و شه‌ر و کوژتاریان هه‌لایساند و له‌ دوای خوێن ریژیکی زۆر عه‌لیخان وه‌ته‌نگ هات و شکا و به‌په‌ریشانی هه‌لات.

مسته‌فاخان ده‌ستی به‌دامه‌زراندنه‌وی خاکی شیروانی کرد و له‌گه‌ل حکومه‌تی عرووسا بیانی موخابه‌ره‌ی دامه‌زراند. سالی هه‌زار و دوو سه‌دو یه‌ک په‌یمانی له‌ ته‌کا به‌ست و هیژیکی زۆری له‌ سالدات، له‌ توپ، له‌ پێوستی و له‌ زابیتی برده لای خۆی و ده‌ستی به‌ده‌ستور فێرکردنی سوپاهی کورد کرد. ئەوه‌ل سالیکی راوه‌ستا بوو.

له‌ سالی هه‌زار و دووسه‌دو دوازه ئیمپراتۆری عرووس مرد و نه‌ختیک پشیوی که‌وته عرووسیا ته‌وه. سالداتیکی له‌ شیروان بوون؛ به‌ناچاری گه‌رانه‌وه دوابی و شیروانیان به‌ردا

و مسته‌فاخان به‌ته‌نها له‌گه‌ل ئیداره خه‌ریکبوو؛ به‌لام رابیتته‌ی له‌ته‌کیا هه‌ر مابوو.

سالی ۱۲۱۸ سه‌ردار سوپاهی عرووس «ئیشپه‌خده‌ر» له‌ گه‌نجه‌وه ئیتفاقنامه‌یه‌کی بو مسته‌فاخان نووسی و ناردی. دووباره پیکه‌تیان تازه‌کرده‌وه و په‌یمانی کرد که له هه‌موو ده‌میکا ده‌توانی یاریده‌ی بدا. له‌ مسته‌فاخانی خواست که بجیتته شیروان و ئومووری له‌شکری بو دامه‌زرینیت.

ئیشپه‌خده‌ر به‌له‌شکریتی قورسی عرووسه‌وه روو به‌شیروان که‌وته ریگا. نایبولسه‌لته‌نه له‌وه که‌وته ترس و ئەندیشه‌. له‌شکریتی ریکه‌که‌وتووی له‌ژێر فه‌رمانی پیر قولیخانی قاجاری سازکرد. حوسین قولیخانی قاجار، عه‌سکه‌ر خانی کوردی هه‌وشار، ئەحمه‌دخانی کوردی مه‌قدم، به‌گه‌ل به‌گی ته‌وریز و مه‌راغه، به‌تۆپخانه و ئەسپاب و موهمماته‌وه ناردران. عه‌باس میرزا بو خۆشی به‌سوپاهیکی گه‌رانه‌وه له‌ ریگای ئەرده‌وتله‌وه ریژیشت.

حوسین قولیخان قاقه‌زیتی له‌ ئیشپه‌خده‌ر نویسی که‌ مولاقاتی بکا بو ریکه‌که‌وتن و مه‌شوه‌ره‌ت به‌یه‌کتر بکه‌ن. ئیشپه‌خده‌ر قبولی کرد و له‌ جیگای پیکه‌تی چاویان به‌یه‌که‌که‌وت. حوسین قولیخان ئیشپه‌خده‌ری کوژت و سه‌ره‌که‌ی بو فه‌تالی شای قاجار به‌دیاری ناردا.

مسته‌فاخانی شیروان که‌ ته‌ماشای کرد ناتوانیت پیش به‌سیلاوی به‌لای قاجاران بگریت، ته‌دبیریکی چاکی که‌وته بیروه‌وه. قاقه‌زیتی له‌ ئەحمه‌د خانی کوردی مه‌قدم نویسی و له‌به‌ر کوردایه‌تی لیتی ئەمین بوو؛ قه‌راری له‌گه‌لدا له‌ که‌نار چۆمی «که‌ر» دیدنه‌ی بکا. ئەویش به‌و دل ئەمین بوو، چوو چاویان پیک که‌وت.

سالی ۱۲۲۰ ئەحمه‌د خانی مه‌قدم بوو به‌ناوژی مسته‌فاخان و نایبولسه‌لته‌نه و پیکه‌تی هینان. مسته‌فاخان خۆی له‌ شه‌ری قاجاران پاراست و گوشه‌گیربوو؛ به‌لام رابیتته‌ی له‌ عرووس نه‌بری.

سالی ۱۲۲۱ مسته‌فاخان دیسان له‌ته‌ک عرووسا ریکه‌که‌وته‌وه و ئیسماعیل خانی برای خۆی و سوپاهیکی باشی هه‌لگرت و چوو سه‌ر چۆمی «که‌ز» و ئیسماعیل خانی برای نارده شه‌ری قاجاران.

له‌ولاوه نایبولسه‌لته‌نه له‌شکریتی له‌گه‌ل حوسین خانی سه‌ردارا نارده سه‌ر مسته‌فاخان و هه‌ردوولا بو شه‌رکردن ریژیوون و توپ و تفه‌نگ که‌وته‌کار و خوینیکی بیژمار رڤا. قاجار نه‌شیان خۆ راگرن و به‌شکاوی و په‌ریشانی گه‌رانه‌وه.

نایبولسه‌لته‌نه له‌ پیکه‌تی گه‌بشتی و نه‌جف قولیخانی کوردی گه‌رووسی نارده که‌لای

«فیت» که جیگای نه‌ماره‌تی مسته‌فاخان بو، تاکو گفتوگوئی له ته‌کا بکا و بناغهی ناشنایی دامه‌زرتیت. به‌هه‌ر جوژتیک بو نه‌جه‌ف قولیخان مسته‌فاخانی تیگه‌یاند و له‌گه‌ل نایبوسه‌لته‌نه پیکه‌ی هینان. مسته‌فاخان بو دلپاکه‌ی محمه‌د عه‌لی به‌گی خالۆزایخۆی ناره‌ لای عه‌باس میرزا.

عه‌باس میرزا سولجیکی به‌فیل کرد و مسته‌فاخانی خه‌له‌تاند و له‌ناکا و لنگیدا سه‌ر شیروان و که‌لای شیروانی گرت و نه‌هالیسه‌کی تیدابوو کوژتنی و چوو سه‌ر قه‌بیلله‌ی مورادخانی کورد - که شه‌ش هه‌زار مالبوون - هه‌مووی بارکردن و ناردیه‌ موغان.

مسته‌فاخان فیلکی وه‌بیره‌ته‌وه. که سه‌لیم خانی شه‌کی له قاجاران فریو دا و بیخاته سه‌ر هه‌وه‌سی شه‌ر له‌گه‌ل قاجاران. قاقه‌زیکه‌ی لئی نوویسی ناگادار بی که حه‌سه‌نخانی برای سه‌لیم خان له تهره‌ف عه‌باس میرزاوه بو گرتنی سلیم خان ته‌عیین کراوه.

سه‌لیم خان له‌وه نه‌ندیشه‌ی کرد و میلله‌تی خۆی هه‌لگرت و چوو که‌یوی گولشه‌ن گورسه‌ن.

نایبوسه‌لته‌نه به‌هه‌زار کیشه و نه‌زیه‌ت خه‌ریکبوو دلی سه‌لیم خانی دامه‌زرتیتته‌وه و پامی کات. هه‌تا نایبوسه‌لته‌نه له‌گه‌ل سه‌لیم خان خه‌ریک بو که له ده‌ست دهره‌نچیت، مسته‌فاخان له خۆکوژدنه‌وه و هیز په‌یداکردن ده‌کوشا، گه‌لیک که‌سی له‌ژیر ئالایدا کوژدنه‌وه و زۆر هیزیشی وه‌خړکرد.

نایبوسه‌لته‌نه که له‌وه ناگادار بو، به‌ناچاری ده‌ستی له شیروان به‌ردا.

مسته‌فاخان ناردی دوو هه‌زار سالدات و چوار توپ و چهند پۆلکۆنیککی هینا لای خۆی و له‌گه‌ل کورده‌کانی سالیان بناغهی دامه‌زاند؛ ناشنایه‌تی و دوستی خسته‌ پیشه‌وه و هینانیه ژیر حوکمه‌وه.

مسته‌فاخان له‌شکرکی هه‌لگرت و چوو سه‌ر خاکی «جه‌واد»، به‌هه‌ر جوژتیک بوو گرتی و لنگیدا سه‌ر پیر قولیخان قاجار و به‌شه‌وه‌یخون بردن میلله‌تی خۆی له ده‌ست رزگارکردن و پیر قولیخانی شکاند و گه‌لیک تالانی لئی گرت و کوژتاریکی زۆری لیکرد.

میر باقیربه‌گ برای مسته‌فاخان هه‌واداری قاجاره‌کان بو؛ به‌له‌شکرکه‌وه ناردرا که‌لاو شاری سالیان به‌خپوکا. ناگای له شکسته‌ی پیرقولیخان و ده‌ست دریشی مسته‌فاخان به‌سه‌ر سالیاندا نه‌بوو. به‌هه‌واییکی نازاده‌وه روو به‌سالیان چوو، له‌ناکا و کوردی تالش که بو یارمه‌تی مسته‌فاخان دانیشتبوون، میر باقیربه‌گ و له‌شکرکه‌یان به‌دیل گرت.

نه‌و بزوتن و شه‌ر و کوژتاره‌ی که مسته‌فاخان نه‌یکرد، چاوی قاجاره‌کانی شکاند؛ وه له‌وه که‌لته‌ندا «نه‌بلیسین» ناو سه‌رداریکی عرووس چوو سه‌ر باکو و به‌زۆر گرتی و قاجاری لئی دهرخست. عرووس له هه‌موو لاییکه‌وه په‌لاماری قاجاره‌کانیان نه‌دا دهریان ده‌په‌راندن.

مسته‌فاخان به‌که‌م چاغیک سالیان، موغان و شه‌کی خسته‌ ده‌ست خۆی. سه‌لیم خانی له‌گری بو به‌راهه‌ری له‌شکرکیشی کرده‌ و له دواییدا هه‌لات و مال و مندالی خۆی رزگارکرد و چوو ته‌وریت.

مسته‌فاخان قاقه‌زیکه‌ی له خانی تالش نویسی که ئیلی شیروان و موغان و «رووده‌بار»، له تهره‌ف قاجاره‌کانه‌وه له وه‌ته‌نی خۆیان باریان پی کردبوون و دوورخراپونه‌وه، داوای لئی کرد و بو نویسی نه‌گه‌ر وانه‌کا سی سه‌د که‌س خزم و خۆیشی مسته‌فاخانی تالش که له لای نه‌وه ده‌یانکوژتیت.

مسته‌فاخان سه‌ره‌پورده‌که‌ی له عه‌باس میرزا نوویسی و به‌زیان خۆشی، خانی شیروانی راگرت و نه‌به‌یشت دلگیر و ره‌نجیده بیت.

مسته‌فاخانی شیروان به‌وجۆره له‌گه‌ل مه‌مله‌که‌تداری خۆی و ئیتفاقی له‌ته‌ک عرووس و دوژمنی له‌گه‌ل قاجار و دوستی له‌گه‌ل ئومه‌را و دراوسی و سه‌رداره کورده‌کانا راپیده‌بوارد.

سالی ۱۲۲۴ مسته‌فاخانی تالش بو بیکه‌تی و یاریده‌دان له‌گه‌ل خانی شیروان موخابه‌ره‌ی ده‌ست پیکرد. مسته‌فاخانی شیروان له‌بنه‌ماله و گه‌وره‌ پیاوه‌کانی شیروان، عومه‌ر سولتان خان ناویکی هه‌لبژارد و ناردیه تالش که بناغهی ناشنایه‌تی توندکا. عومه‌ر سولتان له‌گه‌ل میر حه‌سه‌نخانا قسه‌گیر نه‌بوو؛ میر حه‌سه‌نخان عومه‌ر سولتانی کوژت؛ هه‌روه‌کو له‌باسی مسته‌فاخانی تالش گوترا.

مسته‌فاخانی شیروانی بناغهی ناشنایه‌تی له‌وده‌مه نازکه‌دا تیک نه‌دان و دوستی په‌یداکردن و ده‌ستی له‌خوینی عومه‌ر سولتان خان هه‌لگرت و تیپیک هه‌زار که‌سی نازای تفه‌نگ به‌ده‌ستی بو کومه‌گی ناره‌ تالش که له‌ژیر فه‌رمانی مسته‌فاخانی تالش شه‌ر له‌گه‌ل قاجار بکه‌ن.

فه‌تالی شای قاجار له‌ولاه فه‌ره‌جوللاخانی به‌سوپاهیکه‌ی زله‌وه ناره‌ سه‌ر مسته‌فاخانی تالش. له پاش گه‌لیک شه‌ر و کوژتار نه‌میر گۆنه‌خانی کورد به‌ناویژی که‌وته نیوانی. فه‌ره‌جوللا ده‌ستی هه‌لگرت و گه‌راوه شیروان، به‌نازادی و سه‌ره‌به‌خۆی بوو به‌حاکم.

سالی ۱۲۴۱ حکومه‌تی عرووس و قاجار نیوانیان ئالۆز بوو. موجته‌هیدانی شبعه

فتوای غه‌زایان دا. فه‌تالی شا له‌پیش هه‌موو چتیکی دیوارتیکی توندی وه‌کو مسته‌فاخان له‌پیش لابرندی به‌فه‌رز زانی. ئەم‌ری دا له‌هه‌موو گۆشه‌ییکی ئیرانه‌وه سوپاه کۆکرانه‌وه و ئەرده‌ویلیان کرده له‌شکر به‌ز. ئەوه‌نده‌ی له‌هیزی قاجاراندا بوو له‌ئەرده‌ویل کۆکرایه‌وه.

مسته‌فاخان له‌ولاهه‌ خۆی کۆکرده‌وه و پیتیوستانی ساز کرد و داوای کۆمه‌گی له‌ عرووس کرد. حکومه‌تی عرووس موهممات و ئەسپاییکی زۆری نارده‌ تخوویی شیروان. له‌هه‌موو نوقته‌یه‌کی شیروانا شه‌ر و کوژتار هه‌لایسا. قاجار و شیروانی به‌تۆپ و تفه‌نگ ئاوربارانی به‌کتریان ده‌کرد. عرووس که‌وته ترسه‌وه و ناردی ئۆردویتیکی ته‌واو سالداتی هینا و خزانده‌ نیو خاکی شیروانه‌وه. هه‌موو به‌راه‌ر به‌قاجار پاره‌ستان و ده‌ستیان به‌شه‌ر و کوژتار کرد.

مسته‌فاخانی شیروان و محمه‌د حوسین خانی کوردی شه‌کی، له‌شکری کورده‌کانیان هه‌لگرت و ئەلگسانده‌ر میرزا والی گورجستان به‌ئاله‌ت و تۆپ و تۆپخانه و سالداتیکی زۆروه‌وه روو به‌مه‌یدانی شه‌ر چوو.

حاجی محمه‌دخانی کوردی قه‌ره‌گۆیز که‌هه‌واداری قاجار بوو، له‌ته‌ک مسته‌فاخانا ریککه‌وت و چوو له‌ی. له‌ولاهه‌ قاجاره‌کان مه‌هدی قولیخانی کوردی جوانشیریان له‌ریگای موقری و خاکی به‌رگشاته‌وه بو‌پیش مسته‌فاخان به‌ریکرد.

کورد و عرووسیتیکی بو‌به‌خیتوکردنی خاکی شووشی که‌له‌ ته‌ره‌ف مسته‌فاخانه‌وه دانرابون له‌نزیک که‌لای شووشی له‌گه‌ل‌شازاده ئیسماعیل میرزا به‌شه‌ر هاتن و له‌هه‌ردوولا کوژتاری بیژمار کرا و شازاده‌ش به‌نیوه‌شکان گه‌راوه.

فه‌تالی شا میر حه‌سه‌نخانی کوری مسته‌فاخانی کوردی تالشی که‌هه‌واداری بوو، بو‌شه‌ر ناماده‌ی کرد و ئاقا سلیمانی کوردی گه‌یلانی به‌تیپی شکاکه‌وه له‌گه‌ل‌خست و روو به‌که‌لای له‌نگه‌ران به‌ریکرد؛ میر حه‌سه‌نخان به‌زۆر ئەو که‌لایه‌ی گرت. ئەو که‌لایه‌ چارده‌سال له‌وه‌پیش شه‌وی نو‌ی موچه‌رهم که‌وتبووه ده‌ست مسته‌فاخانی شیروان؛ هه‌ریه‌وجۆره‌ شه‌وی نو‌ی موچه‌رهم که‌وته ده‌ست میر حه‌سه‌نخانی تالشی.

فه‌تالی شا ئەم‌ری دا که‌لای له‌نگه‌رانیان به‌جاریک روخاند. میر حه‌سه‌نخان له‌له‌نگه‌رانه‌وه روو به‌سالیان رویش و ئەویشی گرت. سه‌ده‌زار خه‌روار ئاردی که‌مسته‌فاخان بو‌له‌شکری به‌تیشوو دانابوو، که‌وته ده‌ست میر حه‌سه‌نخان (جلد ئەوه‌ل، ته‌ریخ قاجار، لاپه‌ره ۱۹۴).

میر حه‌سه‌نخان دوازده‌ی موچه‌رهمی ئەو ساله‌ به‌ئەم‌ری فه‌تالی شا بوو به‌حوکم‌رانی تالش.

هه‌روه‌کو گوترا مسته‌فاخانی شیروان بو‌هیز په‌یداکردن چوو بووه‌ گه‌نجه و له‌شکر و سوپاهیکی قورسی کۆکرده‌وه و ئەلگسانده‌ری والی گورجستانی هه‌لگرت و چوو سه‌ر قاجاران و به‌زۆری خۆی خاکی شیروانی ئەستانده‌وه.

فه‌تالی شا له‌شکریکی له‌ژێر فه‌رمانی حاجی محمه‌د خانی قاجاردا به‌تۆپ و جبه‌خانه‌وه نارده‌ سه‌ر مسته‌فاخان. له‌نزیک سالیان مسته‌فاخان چوو پیتی گرت و له‌جیگاییکی پیتی ئەلین «جه‌واد» به‌تۆپ و تفه‌نگ به‌کتریان ئاورباران کرد. قاجار شکان و هه‌لاتن؛ مسته‌فاخانی خاکی خۆی له‌دوژمن خاوین کرده‌وه و ئاله‌ت و ئەسپاییکی زۆری ده‌ستکه‌وت. شیروان بو‌مسته‌فاخان و شه‌کی بو‌محمه‌د حوسین خان خاوین کرانه‌وه و هه‌ریک له‌سه‌ر خاکی خۆیان دامه‌زرانه‌وه و له‌گه‌ل‌عرووسا موته‌فییق بوون و له‌ژێر ئیداره‌ییکی چاکا ده‌ستیان به‌حوکم‌رانی کرد.

قاجاره‌کان به‌و شکسته‌یه‌ ته‌نگاوبوون و ته‌مای ریککه‌وتنیان کرد و پیاوانی زانایان خسته‌ نیوانی که‌ریکیان خات. مسته‌فاخان به‌گولله‌ جوابی دانه‌وه.

فه‌تالی شا که‌ته‌ماشای کرد سولح‌ناکرئ، ئەم‌ری دا په‌لاماری که‌لای شووشی بدرئ و بخریته‌ سه‌ر شاری باکو.

له‌شکری قاجار ۲۴ی موچه‌رهم له‌ئەرده‌ویل ده‌رکه‌وت و روو به‌شیروانه‌ ناژۆتی.

فه‌تالی شا بیست هه‌زار که‌سی به‌تۆپه‌وه ساز کرد و له‌ژێر فه‌رمانی ئاسه‌فولده‌وله‌دا له‌گه‌ل‌نایبولسه‌لته‌نه‌ بو‌سه‌ر که‌لای شووشی ناردن و دوو هه‌زار تومهن‌ دراوی پیدان که‌له‌ پیتیوستی خه‌رج که‌ن. نایبولسه‌لته‌نه‌ به‌و هیزه‌وه‌ که‌وته ریگا.

مسته‌فاخان که‌له‌وه‌ ناگادار بوو هاواری له‌ عرووس کرد که‌ یاریده‌ی بدات. «مه‌ده‌دۆف» ناو گه‌وره‌ییکی عرووس به‌چل هه‌زار سالدات و قازاخ و ۲۰ تۆپ و جبه‌خانه‌ییکی قورسه‌وه به‌هاوارییه‌وه چوو و ده‌ست به‌شه‌ر و کوژتار کرا. وه‌لیعه‌هدی قاجاریان شکاند و په‌ریشانیان کرد.

مسته‌فاخان به‌له‌شکری کورده‌وه به‌ره‌و نایبولسه‌لته‌نه‌ رویش و شه‌ر گه‌رمه‌ی تیکه‌وت و کورده‌کان ته‌نگه‌یان به‌نایب ولسه‌لته‌نه‌ هه‌لچنی و شکاندیان و به‌هه‌زار ئەزیه‌ت و په‌ریشانی روو به‌ته‌وریز گه‌راوه.

مستهفا خان تالان و نوسپا بیکى زوری دهستکوت و گهلیک قاجاری بهدیل گرت و گهراوه جیگای خوی و دهستی بهریتکخستنی نومور کردهوه.

مهدهدؤف له مانگی جهمادی دووهمدای له تاراز پهپیهوه که ئیلهکانی قهرهباغ بباتهوه جیگای خویان. نایبولسهلتهنه ناچاربوو لهشکریتی ناردی پیشی که نههیلتیت؛ بهلام زستان و بهفر نهبهیشت شهر بکری.

شیروان بهوجوره لهژیر حوکمرانی مستهفاخان و ئیدارهه عروسا ماوه، ههتا کهمکهمه نهو حکومهته بهجوکهه کورد پوچ کراوه.

۱۴- ئهمیر نهسیرخانی کوردی ههکاری

ئهمیر نهسیرخان کوردی مستهفاخانی میری ههکارییه. چونکه بابی لهگهله حکومهته قاجارانا ریتک کهوتبوو، نیوانیان تیکچوو و بهگژیبهکدا چوون. باب له دهست کوردی وهتهنگ هات.

سالی ۱۲۳۵ حکومهته عوسمانی و قاجار لهسهر عهشیرهتانی «حهپدهران و سپیکان» بهشهرهاتن. کوردی ههموو ولاتی وان و بایهزید و ئهرزهروم و مووش و بتلیس، له ژیر پیتیانا پلیخانهوه.

نهسیرخان لهودهمه خوتینهدا بوو، بهرههلهستی خاکی ههکاری، وه له پیشوی تورک و قاجاری پارزت. بهلام مستهفاخانی باوکی دهیهویست بکهویته ژیر چاودیری قاجارانهوه. ئهمیر نهسیرخان بهکومهگی عوسمان بهگی کوردی ههرتووشی لهشکریتی قورسی له کوردی وان و ههکاری کوکردهوه و چووه سهر خاکی سهلماس و خوی و کوژتاریکی زوربان له قاجاران کرد و خاکهکهیان خسته دهست خویان.

سالی ۱۲۳۷ نهسیرخان و عوسمان بهگ ههزار پیایو شهرکهریان ههلهگرت و له چیاکانی ههکاری روو بهدهشتی چوون. نایبولسهلتهنه لهشکریتی ناردی پیشیان. سهرداری لهشکر بیوسف خان بوو؛ کورد و قاجار بهگژیبهکدا چوون. له دوی گهلیک کوژتار ئهمیر نهسیرخان شکا و روو بهکیوهکان ههلات. له نیوانی ئهمیر نهسیرخان و بیوسف خانا چهند شهرتیک کرا؛ بهلام مهرگ مؤلهته نهدا و ئهمیر نهسیر بهمردن مرد.

مستهفاخان لهگهله قاجاران ریتککوت و چووه تهووریز و گهراوه پایتهختی نهمارهته خوی که «باش قالان» بوو.

نایبولسهلتهنه خوازیننی کچی مستهفاخانی کرد بو وهلیعههد محهمه میرزا، که له

دوی فتهالی شا بوو بهپادشا. مستهفاخان وهلیعههدی کرده زاوی خوی و بهجاریک لهتهکیانا ریتککوت.

۱۵- ئهمیر گۆنهخانی کوردی زهعفران

ئهو ئهمیره کورده له چاغی زهندهکان حاکمی «خهپوشان» بوو. له سهرکهوتنی قاجاردا گۆشهگیری کرد.

سالی ۱۲۰۵ ئاقا محهمهدی قاجار لهتهک ئهمیر گۆنهخاندای خهریکبوو بیخاته دهست؛ نهشیا.

سالی ۱۲۰۹ ئاقا محهمهد چووه خاکی خوراسان. ئهمیر گۆنهخان له خاکی «ئهرغیان» چووه کنی و حوکمرانی خهپوشانی پیداره.

سالی ۱۲۱۳ فهتح عهلی شای قاجار چووه مهشههد. ئهمیر گۆنه له شاری چناران دیدنه کرد و گهراپیهوه؛ زوری پینهچوو میرزا شهفیع خان سهدری نهعهزمی قاجار بو خوازیننی کچی ئهمیر گۆنه بو شازاده حوسین عهلی میرزا مارهیان کرد و بردیانه تاران. ئهو ئهمیره کورده بهوجوره ههتا سالی ۱۲۲۸ لهگهله حوکمرانی خهپوشان و ئیدارهکردن خهریکبوو. زور موختهپهه و قسهپههوا بوو. روژ بهروژ نفوسی زیاد دهکرد و دارا تر دهبوو. لهوسالههزاره قولیخانی کورده گهرهه کهوته سهر ههوهسی حوکمرانیکی سهرههخو و ههموو گهرهه و سهرداره خیلهکانی کورد و خهوانینهکانی خوراسانی کرده هاودهنگ و له قاجاران بلندیوو. لهو نیوانهده ئهمیر گۆنه دوچار بهئهزهت کرا، ههروهکه دهگوتری.

سالی ۱۲۳۰ی مانگی جهمادی دوو، فهتالی شا لهشکریتی لهژیر فهرمانی ئیسماعیل خانی دامغانیدا ناردی سهر خهپوشان. ههوادارهکانی ئهمیر گۆنهخان له ئیسحاق خانی قهرایی، قوجهخانی کهیوانی، بهگلهرخانی چاپش بوون و سویندیان لهگهله خواردبوو، پیشیان بهسویاهی دوژمن گرت و شکانیدیان. ئهمیر گۆنه خان بو نوبژی چووه تاران و گهراوه. بو بناغه دامهزاندن، رهزا قولیخانی کوردی و نهجهف عهلیخانی کوردی شادی ناردنه تاران و ئیتفاقیکی بهجووکیان کرد و گهراپیهوه.

سالی ۱۲۳۱ حکومهته قاجار لهشکر ناردی سهر خهپوشان. ئهمیر گۆنه خان چووهکن سهرداری لهشکر و نهبهیشت شهر بکری و گهراوه.

رهزا قولیخان له بابی ئهمین نهبوو؛ گرتی و حهپسی کرد. له پاش دووسال بهئیتفاق و تکای سهدری نهعهزمی قاجاران ئهمیر گۆنهخان رزگار بوو.

۱۶- رەزا قولپاخانی كورپ ئەمىر گۆنەخان

ئەو دلبەر كوردە ھەمىشە لە جەوروزولمى قاجاران دلگىر و رەنجىدە بوو. لەگەل ھەموو گەورەكانى كوردى خوراسانا رېتكەكەوت و بەپەنھانى كوردنە ھەوادارى خۆى كە لە چنگ ھكۆومەتى قاجاران رزگاربن.

رەزا قولپاخان لەژىرە ھەموو خاكى خوراسانى خستە ژىر ھكۆمىيە ھە، بەگەورە و بچووكى ئەو خاكە ھەوتتە ژىر فەرمانى رەزا قولپاخانە ھە. دەستى قاجار لە خوراسانا كورتبوو.

والى خوراسان محەمەد ھەلى مىرزى كورپ فەتالى شاپوو. گەورەكانى كورد بۆ تارانبايان نووبىسى كە ئەو پىياو بەكار ناىت و لاىبەن. رەزا قولپاخان ناردىە دووى ھەموو خەوانىنى خوراسان و گەورە و كەىخوداىانى كورد. لە دەشتى گورگان كۆبوونە ھە. رۆژى چوارشەمە ۲۷ شەعبانى ۱۲۲۸ ھەمووبان بۆ رەزا قولپاخان سوتىدىان خواردبوو. بەىتكىيەتى ئىتفاقيكى تەواوبان گرېدا كە ھكۆومەتىكى كوردى نەشتەمانى (وطنى) لە خاكى خوراسان دامەزرىتن و ژىر ھكۆمى كەس قبول ئەكەن. قاجار لە خاكى خوراسان دەرەخەن.

لەسەر ئەو ئىتفاقە دەستىيان بەسەر كىشى كورد، ناردىان دراو و ئەسپى فەتالى شايان برد، مالات و رەو ئەسپى شازادەيان تالانكرد و قاجارەكانىيان ھەتەنگ ھىنا (جلد ئەو ھەل، تەئرىخ قاجار، لاپەرە ۱۳۴).

ھكۆومەتى قاجار لەشكرىكى قورسى نارده سەر رەزا قولپاخان. شەوى شەمەى مانگى رەبىعى دوو ۱۲۲۹ لەشكرى كورد پەلامارى قاجارىيان دا. لە دواى گەلىك كوژتار و تالان كە رۆژ بوو ھەوتتە بەتۆپ و تەفەنگ بەرابەر راوہستان. كوردهكان زۆر بەگەرمى تىكۆشان. سەردار لەشكرى قاجار ئىسماعىل خانى دامغانى شكستەى تىكەوت و تەنگەى پى ھەلچنرا و ھەلات. فەتالى شا جارى دوو ھەلشكرىكى دىكەى سازكرد؛ بەلام چونكە محەمەد زەمان خانى قاجار سەر كىشى كورد، نەشىيا ئەو لەشكرە بنىرتتە سەر كوردهكان.

كوردهكان بەجارىك خاكى خوراسانىيان خستە دەست خۆيان. تەنھا شارى مەشھەد لە دەست والىدا ماىبو؛ ئەوئىش ھەموو رۆژى لە دەست كوردهكانا ھەتەنگ ھىنرابوو. رەزا قولپاخان ناردى لەگەل خانى خارەزما ئىتفاقى گرېدا و سوتىدى پى خوارد.

سالى ۱۲۳۰ ھكۆومەتى قاجار لەشكرىكى قورسى نارده سەر خەبوشان.

رەزا قولپاخان پىشى پىگرت و بەشەر و كوژتار، رۆژى ھەشتى شەعبان لەشكرى قاجارى شكاند و تالان و دىلىكى زۆرى دەستكەوت. لە دواى ئەو ھەموو شەرە، فەتالى شا، بەموردى ھاتوو ھكۆومەتى بۆ تەسدىق كورد كە رەزا قولپاخان ھكۆمىرانى خەبوشان و نەپشاپوور و شارەكانى دەوروپىشتى پى و نەجەف عەلىخانى كوردى شادى ھەزىرى پى و محەمەد ھەلىخان ھكۆمى مەشھەد پىت. ئەو ھكۆومەتە لەتەك قاجاران راىبىتەى ھەپى و فەتەح عەلى شاى قاجار بەپادشاهى بناسن و سىكە و خوتبە بەناوى ھەردوو كىيان پىت. كە ئەو ئىتفاقە رېتكخرا، ھەپىتەى سوفەرەى تاران، چوونە خەبوشان و بناغەى ئىتفاقيان توندكرد و گەرانە ھە.

رۆژى ۲۲ مانگى شەوال، رەزا قولپاخان و نەجەف عەلىخان بۆ دىدەنى فەتالى شا چوونە تاران و بەئىحترامە ھە پىشوازى كران و ئىتفاقنامە بەكى لە نىوانى قەرار درا بوو، دووبارە لەسەرى رېتكەوتتە ھە و گەرانە ھە خەبوشان.

سالى ۱۲۳۱ شازادە چووسەر كەلاى «رادەگان و دەرەجن» كە خاكى كوردبوو. رەزا قولپاخان كۆشا كە ئىتفاقيان تىك نەچىت، پى سوود بوو. ئەمىر گۆنەخان ھەلات چوونە لای شازادە، رەزا قولپاخان لەشكرى ھەلكرت و پىشى بەشازادە گرت و ھەتەنگى ھىنا و شكاندى و بابىشى بەدىل گرت و بردى ھەپسى كورد. رەزا قولپاخان ناردى لەگەل حاجى فەپروز خانى والى ھىراتا ئىتفاقى كورد.

سالى ۱۲۳۲ ھكۆومەتى قاجار شوجاعو لىسەلتەنەى بەسەفىرى نارده خەبوشان ۲۰ى جەمادى بەك رەزا قولپاخان پىشوازى كورد و بردىە خەبوشان؛ دووبارە ئىتفاقيان گرېداو ھە. شوجاعو لىسەلتەنە خواھىشتى لە رەزا قولپاخان كورد، بۆچوونە سەر ھىرات كۆمەگىيان بكا، ئەوئىش پەمىانى پىدا.

سالى ۱۲۳۳ فەتەح خانى ھەزىرئە عەزەمى ئەفغانى چو ھىراتى گرت و ھەلامى نارده لای رەزا قولپاخان كە ئىتفاقى لە گەلا بكات. بۆچوونە سەر مەشھەد رېتكەوتن (جلد ئەو ھەل، تەئرىخ قاجار، لاپەرە ۱۵۸).

فەتەح خان لەولواو و لەشكرى كوردىش لەم لاو ھەچوونە سەر مەشھەد. لەو دەمەدا ھكۆومەتى قاجار لەشكرىكى قورسى لە تارانە ھە نارده كۆمەگى شازادە. لە دواى گەلىك كوژتار، ھەردوولا بەماملەت پىكھاتن. موئتەمەرى ھەردوولا كە مىحراب بەگ و شەرەفخان بەگى كوردى شادى بوون، لە تەرەف كوردهكانە ھە بەمەندووبى لەگەل شازادە

محهمده تهقی میرزا، له سهر ده ستووری پیشوو ریټکه و تنه وه، به لآم قاجاریان فیلیان کرد. له لایټکه وه بۆ ماملت مه جلیسیان گرت و له لایټکی دیکه وه ده هزار شه رکه ریان نارده خه بوشان که بیگرن. له وده مه دارهزا قولیخانی کورد چوو بووه «ته ربهت». خه بوشان له سوپاه چۆل بوو، فه تالی شای قاجار دهوری خه بوشانی گرت و وه تنگی هیتنا. رهزا قولیخان هه رچه ندهی کوشا له دهوری خۆی بگه یتیتته نیو شاره وه مومکینی نه بوو، ناچار روو به که لای شپروان چوو؛ تیتیدا دانیشته. بیستی ره مه زان سه دره لئه عزم له ته رهف فه تالی شاهه چوو له لای رهزا قولیخان که خۆی ته سلیم کا نه بوو. له دواى ئه وه شار و دیتهاتی دهوری خه بوشان له ته رهف قاجاره وه تالانکران و کوژتاریکی قورسکرا و ناوایی سووتاندران. له مووده تی سچ رۆژا هه موو ولاتی خه بوشان ویران کرا و که لای شپروان و خه بوشانیش به تۆپ و تفهنگ ئاورباران کرا. (جلد ئه وه ل، ته ریه قاجار، لاپه ره ۱۶۴).

رهزا قولیخان له هه موو لایټکه وه له گه ل شه ر خه ریکبوو. گه وره کانی کورد که له لای فه تالی شاپوون، له گه ل شا گفتوگو ریان کرد که ژن و مندال و هه ژار، به بی گوناھی کوژتن رهزا قولیخان ناترستیتیت. له سهر ئه وه عوله ما و ریش سپیان خسته نیوانی و به ماملت کردن خه ریک بوون و پیکه اتن. له و شه ره داره زیانی رهزا قولیخان ۶ تۆپ و ۲۰۰ زه نیوره ک و ۶۰۰ شمخال و ۲۰۰۰ تفهنگ بوو که که وتبووه ده ست قاجاران، فه تالی شا گه راوه له گه ل ریټکه خسته وهی خاکی خۆی خه ریکبوو.

سالی ۱۲۳۶ فه تالی شا موخته میدولده وهی نارده کن رهزا قولیخان؛ گرتی بیکیه تی و ناشایه تیان دامه زانده وه. له دواى ئه وه رهزا قولیخان بۆ باوه رپی حوسین قولیخانی کوری خۆی و عه لی مورادخانی کوری نه جهف عه لیخانی کوردی شادی و مه هدی قولیخانی کوردی قه رایبی به موخته میدی نارده تاران، له دواى ئیحترام و پیکه اتنه وه گه رانه وه خه بوشان.

سالی ۱۲۴۳ دیسان به فیتنه نه نگیزی محهمده خانی قه رایبی، شوړش که وته نیوانی رهزا قولیخان و قاجاران. هه لاکۆ میرزای والی مه شه هدی لیخست و گرتی و نارديه خه بوشان و شاری مه شه هدی خسته ده ست خۆی. نیشاپوور و ته ترافیشی گرت و جه عه فر قولیخانی کوری نه جهف عه لیخانی کوردی شادی - که زاوای بوو - کردیه حاکم و له سه ری دانا. هه لاکۆ میرزاشی نارده سه بزه وار. ئه و حاله چوار سال دوا می کرد. به لآم چه ند جارن قاجار و کورد شه ریان کرد، هه ر کورد سه رکه وت و قاجار شکان.

محهمده خانی قه رایبی ببوو به هه واداری قاجار و مه شه هدی گرتبوو. رهزا قولیخان کورده کانی زه عه فران و شادی و جیهان به گی نارده و خانیان ده ره پراند و مه شه هدیان گرتوه.

سالی ۱۲۴۶ نایبوسه لته نه بۆ دامه زاننده وهی خوراسان له شکری برد و چه ند که لای رهزا قولیخانی گرت و رۆژ به رۆژ رهزا قولیخان رووی له سه ره و ژیری کرد؛ به لآم زوو میرزا رهزای موخته میدی خۆی نارده و له دواى گه لیټک کیشه نایبوسه لته نه روو به مه شه هدی ده چوو، گه راوه. رهزا قولیخان دووباره دامه زراوه.

سالی ۱۲۴۷ نایبوسه لته نه کچی خۆی دا به کوری محهمده و کچی نه ویشی بۆ کوری خۆی خواست. ئه وه بووه مایه ی تیکدانی بیکه تی کوردی خوراسان، قه راری دا بیکاته پایته خت؛ به لآم کورده کانی زه عه فران کۆمه گی قاجاریان کرد و سه ربازیان برده خه بوشان. بیژدان و بیژدیخانی برای جه عه فر قولیخان به سچ هه زار سواری کوردی شادی و بۆ به خیتوکردنی ئه و خاکه له که لات دانیشته. مانگی ره مه زانی سالی ۱۲۶۲ سالار ته پللی نازادی و سه ره خۆبی خاکی خوراسانی لیدا و ئالای سه رکیشی بلنکرد.

حکومه تی قاجار سوپاهیتی قورسی تیکه لاو له کوردانی هه وشاری و موکریانی و ساین قه لایی و خواجه وهندی و عه بدوله له کی سازکرد و له ژیر فه رمانی سه رتیب برایم خه لیلیخاندا، ناردیانه سه ر خوراسان و له ریگای به ستامه وه که وتنه ریگا. جه عه فر قولیخان به ۳۰۰ سواری کورد پیشی پیگرتن. له شکری قاجار به تۆپ و تفهنگ کوردی خوراسانیان راگرت. جه عه فر قولیخان به فیلی نایبوسه لته نه کاریزی له بورج دا و ناوری تیبه ردا، به شه ر و کوژتار ئه و که لایه ی گرت و ۳۰۰ شه مخال، ۳۰۰ ئه سپ، ۵ خه روار بارووت، ۶۰۰ خه روار گه نم، ۶۰۰ تفهنگ که رهزا قولیخان له و که لایه داره داینا بوو که وته ده ست نایبوسه لته نه. (جلد ئه وه ل، ته ریه قاجار، لاپه ره ۲۵۶).

خاکی قیتعه ی چناران هه موو گیرا. رهزا قولیخان خیل و میلله تی خۆی به جاریټک له خابوشان کۆکرده وه و بۆ به رابه ری کردن ناماده بوو. گه وره کانی هه موو له خۆی کۆکرده وه. رهزا قولیخان نارديه دووی جه عه فر قولیخانی کوردی شادی که زاوای خۆی بوو، به هه زار سواری کورد و به هه زار شه مخالونه وه له سه ر که لای خه بوشانی دانا و حوسین قولیخانی کوری خۆشی به ۱۰۰۰ سواری شه مخالونه وه نارده که لای شپروان که پاسه وانی بی. نایبوسه لته نه روو به خه بوشان چوو؛ که لای «راده گان» ی گرت و چوو ته په ی تاوس.

نهجهف عهلیخانی کوردی شادی له رهزا قولیخان جوئی بووهوه و چوو گه‌یشته نایبولسه‌لته‌نه.

حوسین قولیخان کوری رهزا قولیخان شه‌وه‌یخونی له سوپاهی قاجاردا و گه‌لیکی لی کوژتن. له‌ولاه کامران میرزا و یار محه‌مه‌دخانی ئه‌فغانی، به‌له‌شکریتی کورسه‌وه له ۱۲ رهبیعی یه‌که‌م گه‌یشته یارمه‌تی نایبولسه‌لته‌نه.

رۆژ به‌رۆژ له‌شکری نایبولسه‌لته‌نه زل ده‌بوو. هاواله‌کانی رهزا قولیخان بۆ موسالده‌ه له عوله‌مایانی کوردی خه‌بوشان مه‌لا حوسینی گچکه‌ی نارده‌ کن نایبولسه‌لته‌نه که پیکیان بی‌نییت. ئه‌ویش به‌م مه‌رحه‌ که خه‌بوشان به‌ده‌سته‌وه بدات و بۆ خوئی بجیته‌ کن نایبولسه‌لته‌نه سولح ده‌کریت. رهزا قولیخان نه‌یکرد و بۆ شه‌ر و کوژتار ئاماده‌ بوو.

نایبولسه‌لته‌نه له‌ هه‌موو لاییکه‌وه ده‌ستی به‌په‌لاماردان و لغوم لیدان و ئاوربارانی خه‌بوشانی کرد. گه‌لیک کوژتار له‌ هه‌ردوولاهه‌ کرا، له‌ نه‌تیجه‌دا به‌مامله‌ت رهزا قولیخان خوئی به‌ده‌سته‌وه دا.

رۆژی هه‌شته‌می رهبیعی دووهم رهزا قولیخان که‌وته ده‌ست نایبولسه‌لته‌نه. رۆژی نۆبه‌م خه‌بوشان ته‌سلیم کرا. ژنی رهزا قولیخان که‌ کچی نه‌جهف عه‌لیخانی کوردی شادی بوو، کراسیتی تیل زیری گه‌وه‌رچن که‌ به‌ ده‌ هه‌زار مسقال زیر کرابوو، له‌گه‌ل ۱۰ سه‌ر ئه‌سپی چاک و ۳ سه‌ر وشتری لووک به‌پیشکەشی دایه‌ نایبولسه‌لته‌نه (جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره ۲۵۶).

شارانی خه‌بوشان و نیشاپور و بام و سه‌فی ئاوا و جیهان ئه‌رغیان و چناران و ئه‌میر ئاوا که‌ خاکی پاکی کوردی زه‌عفه‌ران و شادی و جیهان به‌گی و خبیلاتی دیکه‌ی کوردی خوراسان بوون، له‌ژیر حوکمرانیکی وه‌کو رهزا قولیخانا بوو، که‌وته ژیر په‌نجه‌ی قاجاره‌وه.

له‌ دوا‌ی تالان و کوژتار کردنیان، نایبولسه‌لته‌نه رهزا قولیخانی برده‌ مه‌شه‌ه‌د. رۆژی ۶ی جه‌مادی یه‌ک رهزا قولیخان ته‌مای هه‌لاتنی هه‌بوو؛ به‌لام نه‌یتوانی. نایبولسه‌لته‌نه هه‌ستا چوو هه‌ر شاری «سه‌رخس». جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار لاپه‌ره ۲۵۸ ده‌لیت: له‌ کوردی سه‌رخه‌س ۴۵۰ که‌سه‌ به‌ده‌ست نایبولسه‌لته‌نه به‌کوژت چوون. له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ نایبولسه‌لته‌نه گه‌راوه‌ مه‌شه‌ه‌د، رهزا قولیخان و محه‌مه‌دخانی خسته‌ زیندانه‌وه و تووشی مه‌راه‌تی کردن.

سالی ۱۲۴۸ دوا‌ی مانگی زیلحیجه، نایبولسه‌لته‌نه رهزا قولیخان و محه‌مه‌د خانی

له‌گه‌ل خوئی برده‌ تاران و بۆ ئاوربایه‌گانی به‌رێکردن.

۲۰ی محه‌ره‌می سالی ۱۲۴۹ له‌شاری میانه (میانه) رهزا قولیخان مرد و له‌میانه نیژرا (جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره ۲۶۵).

له‌ دوا‌ی رهزا قولیخان هه‌ردوو کوره‌کانی که‌ سامخان و ئه‌بوفه‌زلخان بوون، هه‌تا سالی ۱۲۶۴ له‌ تاران ده‌ستبه‌سه‌ربوون و له‌ پادشا روو گه‌ردان بوون و هه‌لاتن و چوونه‌ خه‌بوشان. گه‌لیک په‌رایان کرد و توئه‌یان له‌ خالانی که‌ کوردی شادی بوون کردیانه‌وه. (ته‌فسیلی ئه‌وانه‌ هه‌موو له‌ کتیبی «میلله‌تی کورد»ی ئیمه‌دا دیته‌ گوتن، موراجه‌عه‌ بفره‌موون).

۱۷- ئیبراهیم خان کوردی شادی

ئیبراهیم خان سه‌رداری کوردی شادی بوو. وه‌ له‌ جاگی حکومه‌تی زه‌ندا سه‌رکرده‌یه‌کی سوپاهی زه‌نده‌کان بوو. که‌ زه‌ند که‌وتن سالی ۱۲۱۰ ئاقا محه‌مه‌دی قاجار چوو سه‌ر خاکی خوراسان، ئیبراهیم خان به‌ده‌ستووریکی جوان له‌ته‌کیا رێککه‌وت و حکومه‌تی «ئه‌سفراین»ی بۆ ته‌سدیق کرا و به‌گۆشه‌گیری رایبوارد.

سالی ۱۲۱۵ ئیبراهیم خان له‌گه‌ل فه‌تح عه‌لی شای قاجار رێککه‌وت و ئیستفاقیان گریدا.

۱۸- نه‌جهف عه‌لیخانی کوردی شادی

نه‌جهف عه‌لیخانی کوردی دلسۆژ، برازای ئیبراهیم خان بوو؛ گه‌لیک هه‌زی به‌رژگار بوون ئه‌کرد. به‌لام له‌ ده‌ستی نه‌ده‌هات. له‌ سالی ۱۲۲۸دا له‌گه‌ل رهزا قولیخان رێککه‌وت و له‌ هه‌موو شه‌ر و کوژتار و راو و ته‌دبیریکا هاوده‌نگی بوو. سالی ۱۲۴۸ وه‌ دوا‌ی مانگی سه‌فه‌ر له‌به‌ر نارێکی خه‌وانینه‌کانی کوردی خوراسان، ناچار بوو له‌ رهزا قولیخان پچراوه‌ وه‌کو له‌ سه‌ره‌بوردی رهزا قولیخانا یه‌ک به‌یه‌ک گوتران. به‌لام جوئی بوونه‌وه‌ی نه‌جهف عه‌لیخانی بوو به‌مایه‌ی تیکدانی حکومه‌تی کوردی زه‌عفه‌ران و شپه‌زه‌یی هه‌موو کورده‌کانی خوراسان.

هه‌روه‌کو گوترا نه‌جهف عه‌لیخانی که‌ له‌ رهزا قولیخان پچراوه‌، کوپ و کچه‌کانیشی پرژگار کرد. جه‌عفه‌ر قولیخانی کوری که‌ هه‌م زاوا و هه‌م سه‌ردار سوپاهی رهزا قولیخان بوو، هینایه‌ کن خوئی و تیکه‌ل به‌سوپاهی قاجاری کرد. سالی ۱۲۴۸ مانگی محه‌ره‌م

نایب‌ولس‌لته‌نه چوویۆ تاران و جه‌عفر قوليخانی له‌گه‌لّ خۆبا برده کن فه‌تالی شا و به‌خه‌لات و پروتبه‌وه برديه مه‌شه‌هد.

مانگی په‌بیعی دووه‌می ئه‌و ساله، وه‌لیعه‌هد محمه‌د میرزا چووه سهر هیرات. نه‌جه‌ف عه‌لیخان به‌له‌شکری کوردی شادی و هه‌موو «چه‌مشکزی» وه‌ بۆ یارمه‌تی له‌ته‌کیا چووه گه‌لیک په‌رای کرد. که‌لای «کو‌سه» و چهند شاریکی کورده‌کان که له‌سه‌ر ریگا بوون به‌ته‌واوه‌تی گرتیان. له‌سه‌ر پردی «نه‌قره» له‌گه‌لّ ۵ هه‌زار که‌سی ئه‌فغانی به‌شه‌ر هاتن و شکاندیان. که گه‌یشته سهر شاری هیرات کورده‌کان له ده‌وره‌ی شار سه‌نگه‌ریان دروستکرد و به‌گه‌رمی شه‌ریان کرد.

مانگی جه‌مادی دوو جه‌عفر قوليخانی کوری وه‌لامی دایی که نایب‌ولس‌لته‌نه مرد. نه‌جه‌ف عه‌لیخان بۆ ئه‌مه‌ی له‌شکر نه‌شکیت، زۆر به‌له‌ز له‌گه‌لّ کامه‌ران میرزا مامله‌تی کرد. که مامله‌تی هیراتی ته‌واوکرد، له ۱۱ جه‌مادی دوو ۱۲۴۹ له هیراتدا ده‌ست به‌دامه‌زراندنی ئوموورکرا و گه‌راوه مه‌شه‌هد، ولیعه‌هد چاوه‌نۆری ئه‌کرد. له‌گه‌لیا چووه تاران و گه‌لیک ناوبانگی کرد.

سالی ۱۲۵۳ نه‌جه‌ف عه‌لیخان بوو به‌سه‌ردار سوپاهیکی په‌سمی قاجاران. سالی ۱۲۵۴ له‌گه‌لّ محمه‌د شای قاجار چووه سهر هیرات و ده‌وره‌ی دا. جه‌عفر قوليخانی کوری به ۱۰۰۰ سواره‌ی کورده‌وه به‌کو‌مه‌گیه‌وه چوو. له‌و شه‌ر و کو‌شسه‌ی هیراتدا په‌راییکی زۆریان بۆ محمه‌د شا کرد. له تاریخ قاجار، جلدی دووه‌م، لاپه‌ره (۳۵۱) له‌وه زیاتر باسی نه‌جه‌ف عه‌لیخانی نه‌کردوه.

۱۹- جه‌عفر قوليخانی کوری نه‌جه‌ف عه‌لیخان

ئه‌و پالنه‌وانه کورده، بیکه ستوونی حکومه‌تی په‌زا قوليخانی کوردی زه‌عفران بوو، وه گه‌لیک په‌رای کردبوو، هه‌روه‌کو سه‌ره‌وردی به‌دریژی له کتیبی ئیمه به‌ناوی «میلله‌تی کورد» دپته‌گوئن. ئه‌و پیاوه که به ۱۰۰۰ سواره‌وه چووه یاریده‌دانی باوکی له هیرات زۆر چاک تیکۆشا له‌گه‌لّ سه‌ردار سوپاه ئاسه‌فوده‌وله ریک کهوت و چووه سهر «مه‌رغاب» و گه‌لیک تورکمانی کوژت و به‌دیلی گرت و چووه سهر خه‌لیفه عه‌بدوپه‌حمانی تورکمان و نادر میرزا. که هیزی ئه‌فغان و تورکمان ۲۰ هه‌زار که‌س بوو، شه‌ری له‌ته‌کیانا کرد و شکاندنی. چووه سهر خاکی «مه‌یه‌نه و سه‌ره‌په‌ل»، شپه‌ر محمه‌دخانی هوزاره و جمشیدخان له ترسان پیتشوازیان کرد. میزراب خانی والی هوزاره بۆ ده‌شتی گورگانی هه‌لبه‌ری.

مه‌خدووم قوليخان ناچاربوو محمه‌دخانی کوری به‌دیارییه‌وه ناره‌ده کنی؛ جه‌عفر قوليخانیش گه‌راوه.

جه‌عفر قوليخان هه‌رچه‌نده له‌گه‌لّ قاجاران تیکه‌ل بسوو، به‌لام چاوی هه‌ر له‌ پرزگار بوون بوو. له سه‌فه‌ری هیرات له‌گه‌لّ ئاسه‌فوله‌وله ئیتفاقی کرد که خوراسان له په‌نجه‌ی قاجاران ده‌رخه‌ن.

جه‌عفر قوليخان له مه‌شه‌هد له‌گه‌لّ حه‌سه‌نخان سالاری کوری ئاسه‌فوله‌وله ریککه‌وت و کردیه هاوده‌نگی خۆی. سالی ۱۲۶۱ جه‌عفر قوليخان کچی خۆی دا به‌سالار و خوشکی سالاری بۆ خۆی خوازت و بوون به‌خزم و پیوستی بلندیوون و خۆ پرزگارکردنیان سازکرد و شه‌و و رۆژ خه‌ریکبوون.

سالی ۱۲۶۲ مانگی په‌بیعی دوو حاجی ئاقاسی وه‌زیری له‌شکری قاجار که له میتروبوو ئاگاداری له جه‌عفر قوليخان په‌یدا کرد بوو، هه‌ره‌شه‌نامه‌یه‌کی بۆ ئاسه‌فوله‌وله نارد که به‌له‌ز جه‌عفر قوليخانی بۆ تاران به‌ریکات. سالار به‌به‌رئاوه‌ژوو وه‌لامی داوه، هه‌تا چهندجار ئه‌و هه‌ره‌شه‌نامه‌یه ناردرايه خوراسان، ئاسه‌فوله‌وله و سالار نه‌یانبه‌یست. جه‌عفر قوليخان سالاری کردبوو به‌مه‌تال و به‌ناوی سالاره‌وه ئیشی ده‌کرد. حکومه‌تی قاجار و شیاربوو، که ئه‌وه فیتی جه‌عفر قوليخانه؛ ده‌نا سالار ئه‌وه نییه.

جه‌عفر قوليخان هه‌ستا چووه نیو تورکمانی گوگتالان و چووه کن سلیمان خانی حاکمی ئوستراباد بۆ سهر بلندیکردن و خه‌رشاندن، سلیمان خانی ناونا «خانی خانان» و گه‌راوه خاکی نه‌روین و جاجرمی گرتن و خه‌ستنیه سهر خاکی خوراسان. جه‌عفر قوليخان شه‌وو رۆژ تورکمانی هانده‌دان و به‌گه‌ژ حکومه‌تی قاجاری دانه‌کردن.

جه‌عفر قوليخان چووه‌سه‌ر شاری که‌لات و گرتی و خۆی چۆلکرد و کشاوه چیاکان. ئه‌و رۆژه هه‌رسه‌بین چادریان گولله‌باران کرد. له کوردی شادی که‌س نه‌کوژرا به‌لام له له‌شکری قاجار ئه‌سپی مه‌جیدخانی موکری کوژرا.

جه‌عفر قوليخان چوو که‌لای سه‌فی ئاواي گرت و ته‌سليم به‌به‌گه‌ره‌گی محمه‌دخانی برای سالاری کرد و بۆ خۆشی چووه مه‌شه‌هد.

له‌ولاهه محمه‌د عه‌لیخانی ماکوپی به ۱۰ تۆپ و ۴ فه‌وج سه‌ربازه‌وه روو به‌خوراسان چوو. ده‌سته‌سواریکی کورد چوونه پیشی و له‌گه‌لّ سپیده‌دا به‌دورمینیان دا داسو گه‌لیک شه‌ر و کوژتاریان کردن و گه‌رانه‌وه و له ریگا تووشی له‌شکری ئیبراهیم خه‌لیفه‌خان بوون و

له گه‌ل ئه‌وانیش شه‌ر و کوژتاریان کردن و سه‌رکه‌وتن و به‌تالان گرتتیکی زۆر گه‌رانه‌وه. له‌وه‌مه‌دا همزه‌ میرزا به‌له‌شکره‌وه له‌ تاران گه‌یشته له‌شکره‌که‌ی دیکه. سی قۆل له‌شکره‌وه‌وه و سه‌سالار و جه‌عفه‌ر قو‌لیخان چوون.

ره‌زا قو‌لیخان که‌وته ئه‌ندیشه‌وه، هه‌واداری په‌یداکردن و ده‌ستی به‌خۆ کۆکردنه‌وه کرد. نایب‌ولسه‌لته‌نه قائمقامی خۆی ناره‌ کن نه‌جه‌ف عه‌لیخانی کوردی شادی که‌ دل‌خۆشی ره‌زا قو‌لیخان بداته‌وه؛ به‌لام به‌فیل و چاپلوسی نه‌جه‌ف عه‌لیخانیان له‌ ره‌زا قو‌لیخان په‌چپه‌وه و به‌په‌نهانی گه‌لیک له‌ گه‌وره‌ کورده‌کانی کرده‌ هاوده‌نگی خۆی و ره‌زا قو‌لیخانی بی‌هه‌یزکرد.

سالی ۱۲۴۸ نایب‌ولسه‌لته‌نه به‌به‌هانی چوونه سه‌ر هیرات له‌شکریتی کورسی سازکرد، سه‌ری موچه‌ره‌م له‌ ده‌ری مه‌شه‌هد له‌شکره‌زی کرد، له‌ دوای شه‌ش رۆژ روو به‌خاکی ره‌زا قو‌لیخان چوو و ده‌ستی به‌گرتنی شار و که‌لایانی کرد. که‌لای «میراوه» که‌ یه‌که‌ بی‌نا گه‌وره‌ی ره‌زا قو‌لیخان بوو، مانگیک له‌ته‌کیا شه‌ریان کرد، له‌ ۸ مانگی سه‌فه‌ردا جه‌عفه‌ر قو‌لیخان له‌ دووه‌مین رۆژ زۆر ترسا، زپ‌ر و گه‌وه‌ه‌ریکی بیژمار و ۱۴ ئه‌سپی سواری له‌ جیگایه‌کی توند په‌نهان کرد و له‌گه‌ل سالار چوونه به‌راه‌ری قاجاران و له‌ خاکی «ئه‌رمیان» له‌شکریان راگرت. گه‌وره‌کانی هوزاره و راده‌گان و خو‌راسان لێیان جوئ بوونه‌وه و له‌شکره‌که‌یان هه‌موو به‌جاریک چوونه لای شازاده. قازی نیشاپور و سه‌ره‌ه‌نگی تو‌پخانه به‌ده‌سته‌یانه‌وه پشتیان له‌ جه‌عفه‌ر قو‌لیخان کرد و چوون. جه‌عفه‌ر و سالار به‌ناچاری مال و مندال و نه‌قدینه‌یان هه‌لگرت و هه‌لاتن. ژن و مندالانیان له‌نیو خیتلی شادیدا به‌جیه‌یشته و بو‌خۆیان چوونه نیو تورکمانی ناغاخان و «آق اوقلان ئان به‌یگی» گه‌وره‌ی ئه‌و خیتله، رایگرتن.

که‌ ئه‌وانه‌ هاتن، شازاده ده‌ستی به‌گرتنی خاک و کوژتینی ئه‌هالی کرد. میلیت و ه‌رزبوون و به‌په‌نهانی کۆمه‌لته‌یان به‌ست و له‌گه‌ل جه‌عفه‌ر قو‌لیخان موخابیره‌یان کرده‌ ئه‌و زستانه به‌سه‌ر چوو؛ له‌ به‌ه‌ارا جه‌عفه‌ر قو‌لیخان به‌یارمه‌تی خیتلی تورکمان و فه‌وجی به‌یات - که‌ له‌ لایه‌ن قاجاره‌وه له‌ خاکی [سملقان] بوون - شکاندران و چوونه «بزونجرد». کورده‌کانی شادی یارمه‌تیان‌دان و له‌دوای گه‌لیک کوژتار و چه‌ند شه‌ریک بزونجردیان گرت، به‌لام شه‌ش مانگ شه‌رکرا. له‌ دوایی چوونه سه‌ر که‌لای «خان» و گرتیان و گه‌لیک تالانی‌شیان ده‌ست که‌وت.

سالی ۱۲۶۳ جه‌عفه‌ر قو‌لیخان سه‌ره‌خس و ئاقده‌ربه‌ندی خسته ده‌ست خۆی و به‌له‌شکره‌وه چووه «کالی قووتی» و روو به‌حه‌مه‌زه میرزا کشا. سواری قاجاریان له‌ تو‌پخانه په‌چپه‌وه و ده‌ستیان به‌کوژتاریان کرد. له‌شکره‌ی شازاده زۆر که‌می رزگاربوو. له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه له‌شکره‌ی قاجاریان وه‌ته‌نگ هیتا و پیچایانه‌وه و بردیانه‌ نیو شاری مه‌شه‌هد. هه‌موو له‌شاری مه‌شه‌هد خزاندران و کورد ده‌وره‌ی حه‌مه‌زه میرزایان له‌ ئه‌رکدا داو هه‌موو خاکی خو‌راسان که‌وته ده‌ست جه‌عفه‌ر قو‌لیخان.

له‌شکره‌ی قاجار که‌ شاری مه‌شه‌هدیان ده‌وره‌دا، عوله‌مای مه‌شه‌هد فتوایان دا که‌ کوژتینی قاجاران دروسته. ئه‌هالی به‌جاریک بوونه هه‌واداری کورده‌کان و دوژمنی شازاده. شه‌ر و کوژتار که‌وته نیوشار. ئه‌هالی ده‌ستیان به‌تالانکردنی ئه‌نبار و جیه‌خانه و بارخانه‌ی شازاده کرد، وه‌ نزیک سالیک شه‌ر و کوژتار له‌ ده‌وره‌ی شاری مه‌شه‌هد و له‌نیو شاردا ده‌وامی کرد. له‌وه‌مه‌دا محمه‌د شای قاجار مرد و ناسرده‌ین شا له‌سه‌ر ته‌خت دانیشته.

ئه‌گه‌ر چی مه‌شه‌هد له‌ گرتن دابوو، به‌لام له‌ وه‌خته‌دا سام خانی کوری ره‌زا قو‌لیخانی زه‌عفه‌ران له‌ ئه‌ساره‌تی تاران رزگاربوو و گه‌راوه خه‌بوشان. کورده‌کانی خه‌بوشانی له‌سه‌ر خۆی کۆکردنه‌وه و بوو به‌هه‌واداری قاجار و دوژمنی سالار و جه‌عفه‌ر قو‌لیخان؛ چونکه‌ له‌ وه‌ختی خۆیا جه‌عفه‌ر قو‌لیخان و بابی له‌گه‌ل ره‌زا قو‌لیخان بابی سامخان خه‌یانه‌تیکیان کردبوو و بو‌تۆله ئه‌ستانده‌وه ناماده‌بوو، ئه‌وه به‌جاریک پشتی جه‌عفه‌ر قو‌لیخان شکاند و حکومه‌تی کوردی شادی تیکدا.

جه‌عفه‌ر قو‌لیخان له‌وه‌ گه‌یشته که‌ سامخان تۆله‌ی لێ ده‌کاته‌وه، ناچار له‌ سالی ۱۲۶۴ مانگی موچه‌ره‌م بو‌ حاجی نوور محمه‌دخان سه‌رداری سوپاهی قاجاری نوویسی و به‌په‌نهانی له‌ته‌کیا ریککه‌وت و بو‌پاشه‌ چه‌ند رۆژ بناغه‌یه‌کی دانا که‌ تیدا نه‌چیت. به‌هه‌یز و توانای کورد و ئه‌هالی مه‌شه‌هد، له‌سه‌ری ئه‌و ساله‌دا، یار محمه‌دخانی ئه‌فغانی که‌ پشتیوانی حه‌مه‌زه میرزا بوو له‌گه‌ل حه‌مه‌زه میرزا مه‌شه‌هدیان به‌ردا و روو به‌هیرات هه‌لاتن. سالار و جه‌عفه‌ر ۳-۴ قۆناغ که‌وته دووایان و گه‌رانه‌وه و مه‌شه‌هدیان خسته ده‌ست و حکومه‌تیکه‌ی جوانیان دامه‌زراند.

جه‌عفه‌ر قو‌لیخان به‌له‌شکره‌وه چووه خه‌بوشان و نیشاپور. سلیمان خانی کوردی جوانشیر که‌ له‌ لایه‌ن ناسرده‌ین شاهه‌ ناردرابوو له‌گه‌ل جه‌عفه‌ر قو‌لیخان موخابه‌ره‌ی کرد و ئه‌مینه‌تیشی دا - هه‌روه‌کو له‌باسی جوانشیر گوترا - ئیفتاقتیکه‌ی داپۆشراویان کرد.

قاجار له هه‌موو لایبیکه‌وه دهستی به‌له‌شکر ناردن کرد، کورده‌کانی خه‌بوشان له جه‌عفه‌ر قولیخن روو گه‌ردان بوون. جه‌عفه‌ر قولی خان زۆر ترسا و له‌سه‌ر قسه‌ی سه‌ردار سوپاه و سلیمان خان - که له‌ته‌کیا کردبوویان - له‌شکره‌کانی کوردی هه‌مووی کۆکرده‌وه و به‌بهانه‌ی شه‌ره‌وه له سالار جوو بووه‌وه و هه‌ستا چوه بزونجورد که نه‌شتمانی په‌تی بوو. له «رووبین» له‌گه‌ل سلیمان خان یه‌کتریان دی و پیکه‌وه چونه بزونجورد. رۆژی هه‌ینی، یه‌که‌می ره‌بیعی یه‌که‌می ۱۲۶۴ جه‌عفه‌ر قولیخان له بزونجورد ده‌رکه‌وت و روو به‌تاران چوو. سێ رۆژ له پیش جه‌ژنی نه‌ورۆژا له تاران دیده‌نی ناسره‌دین شای کرد و به‌خه‌لات و نیشان و به‌رات دل‌خۆشی دراوه (ته‌ئریخ قاجار، جلد ۳، لاپه‌ره ۵۱۵).

جه‌عفه‌ر قولیخان له‌و رۆژه‌وه بوو به‌مه‌ئمووریکێ قاجاران و سالار له سه‌رکیشیی داماره. جه‌عفه‌ر قولیخان هه‌میشه له مه‌جلیسی خاسی ناسره‌دین شا داده‌نیشت. سالی ۱۲۷۱ بوو به‌حوکمداری «ئوستراباد و جاجرم و نه‌روین». له‌وئ گه‌لیک په‌رای کرد و زۆر به‌شه‌ره‌ف و ناوداری ژیا و تورکمانی ئه‌و جیگایانه هه‌مووی رامکردن و خستنیه ژیر حوکمه‌وه.

به‌دریژی حکومه‌تی شادی و حوکمرانی جه‌عفه‌ر قولیخان و سه‌ره‌وردیان و سه‌ره‌وردی سالار و کورده‌کانی خوراسان له‌ دوا‌ی جه‌عفه‌ر قولیخان له‌ کتیبی ئیمه‌ی «میلله‌تی کورد» دابه.

۲۱- خان ئه‌بدال خان کوردی به‌ختیاری

ئه‌و ناوداره زینگه‌ کورده، سه‌ردار خیلێ کوردی به‌ختیاری و سه‌ردار سوپاهی زنده‌کان بوو. به‌شان و شه‌وکه‌ت و په‌شیدی ناوبانگی کردبوو.

سالی ۱۲۹۹ شۆرش که‌وته نیه‌و حکومه‌تی کوردی زهند، سه‌رکیشه‌کانی تورکمانی قاجار، له هه‌موو لایبیکه‌وه کوردیان وه‌ته‌نگ هینا. خان ئه‌بدال خان له هه‌موو شه‌ره‌کانی کورد و قاجار یارمه‌تی کورده‌کانی ئه‌دا. له دووه‌مین ئه‌و ساله‌دا ته‌قیخان له‌ ده‌ست ئاقا محمه‌دی قاجار، گورفتار بوو، کوژرا. سه‌رکرده‌ی شه‌ریه‌کانی قاجار به‌وه زۆر هه‌وادار و به‌نه‌شه‌خوش بوون و ده‌ستیان به‌وه‌ته‌نگ هینانی کورده‌کان کرد.

خان ئه‌بدال به‌له‌شکریکێ قورسه‌وه کوردی گولبایه‌کان، فه‌راهانه و کوردی به‌ختیاربییه‌وه روو به‌ئه‌سپه‌هان چوو که پیش به‌دوژمن بگری. له دیتی «عه‌سکه‌ران» له‌گه‌ل قاجارا تیکه‌لالان و ده‌ستیان به‌شه‌ر و کوژتار کرد. دوو شه‌و و رۆژان به‌گه‌رمی کوژتاریان له‌ یه‌کتر

کرد. خان ئه‌بدال ناچاربوو که سه‌نگه‌ره‌کانی به‌ردا و روو به‌چیا به‌رزه‌کان بکشیته‌وه. به‌له‌ز گه‌یشته‌ چیاکانی ئه‌سپه‌هان. دوژمن ده‌ستی لی به‌رنه‌دا و ده‌وره‌ی دا و له‌ دوا‌ی گه‌لیک شه‌ر و کوژتار، قاجار ته‌نگه‌ی به‌خان ئه‌بدال خان هه‌لچنی. خان ئه‌بدال خان و چهند سه‌ره‌نگ و گه‌وره‌ی سوپاهی که‌وته ده‌ست قاجاران و سه‌ریان برین. مال و ئه‌سپاب و چه‌کیکی قورسی کورد که‌وته ده‌ست قاجاران. ئه‌وه‌ی له‌ کورده‌کانی به‌ختیاری مابوون که‌وته چیاکان. ئیسماعیل خانی به‌ختیاری بو‌ ئه‌مه‌ فیتنه‌ بکوژیته‌وه له‌گه‌ل ئاقا محمه‌دخان ریککه‌وت، هه‌موو میلله‌ته‌که‌ی کۆکرده‌وه و پارازتی. (ته‌ئریخ قاجار، جلد یه‌ک، لاپه‌ره ۲۶ - ۲۷).

۲۲- محمه‌د قاسم خانی کوردی پیرانه‌وند

ئه‌و پیاوه زۆر به‌بیر و کوردپه‌روه‌ر بوو. که‌ چاوی به‌زۆلم و جه‌وری قاجار و کوژتاری کورد که‌وت، دل‌گیربوو و که‌وته ئه‌ندیشه و فیکری ده‌سته و دايره‌ په‌یداکردن. چونکه‌ خاوه‌ند فه‌ن و پیشه و هونه‌ر بوو، به‌ئازای و زینگی گه‌لیک که‌سی به‌ناوی دین خسته ژیر فه‌رمانی خۆیه‌وه و موریدی زۆربوون. سه‌ید ناو کوردیکێ زۆر وربای کرده خه‌لیفه‌ی خۆی و له‌نیو میلله‌تدا چاوپه‌رای پچ ده‌کرد. هه‌موو فیکر و ته‌دبیری به‌«سه‌ید» بوو؛ به‌و ده‌ستوره‌ گه‌لیک هه‌یزی په‌یدا کرد.

سالی ۱۲۱۴ هه‌ستا چوه (کاشان) و به‌کیمیاهه‌ر و زانا ناوبانگی خۆی بلا‌وکرده‌وه. هه‌موو میلله‌تی شار و ده‌ره‌وه‌ی کاشان بوون به‌موریدی.

شازاده حوسین قولی میرزای برای ئاقا محمه‌دی قاجار له‌وده‌مه‌دا حوکمرانی کاشان بوو؛ به‌نادیته‌ گورفتاری فه‌ن و زانای محمه‌د قاسم خان بوو.

محمه‌د قاسم خان بو‌گه‌یشتنه دل‌خوازی - که‌ تۆله له‌ قاجار کردنه‌وه بوو - داو و ته‌له‌پیکێ زۆری بو‌ شازاده داناوه که‌ تووشی کات. به‌و واسیته‌یه‌ گه‌یشتنه یه‌کتر و محمه‌د قاسم خان بو‌ به‌گه‌ز فه‌تالی شا کردنی و هه‌وای حوکمداری هانیدا، گه‌وره پیاوه‌کانی کاشان - که‌ موریدی بوون - تیکه‌باندران که‌ شازاده بیژوین و بو‌ حوکمداری بلند که‌ن. له‌ دواییدا شازاده‌یان خسته سه‌ر هه‌وه‌سیک ئه‌گه‌ر محمه‌د قاسم خان و سه‌ید ئاره‌زوو بکه‌ن، به‌رۆژیک هه‌موو خاکی ئیران ده‌خه‌نه ژیر حوکمی شازاده‌وه؛ به‌لام محمه‌د قاسم خان زۆر به‌گرانی خۆی ده‌نواند.

سالی ۱۲۱۵ و مانگی زیلحیجه به‌هه‌زار تکا و خواهیشتی موریدان رینگا به‌شازاده

درا که بچیتته زیاره‌تی قاسم خان. ته‌ریخ قاجار، جلد یه‌ک، لاپه‌ره ۶۱ ده‌لپت: شازاده له به‌رابه‌ر محمه‌د قاسم خان وه‌کو‌کۆبله (به‌نده) ده‌ست به‌سینه له‌پیشی راده‌وه‌ستا. محمه‌د قاسم خان به‌شازاده‌ی گوت له قاجاران به‌دخوا زۆرن. به‌ئیشاره‌تی ئه‌و هه‌مووی گرتن و چاوی کۆلین و هه‌پسی کردن و مائی گه‌لپکی تالان‌کردن، به‌وه‌ زبلله‌یه‌کی قورسی له قاجاران دا.

محمه‌د قاسم خان ئیشاره‌ی به‌شازاده‌دا چونه‌ سه‌ر ئه‌سپه‌هان و گرتیان. مانگی ره‌ببعی یه‌ک ۱۲۱۶ شازاده ته‌قیخانی برای حوسین قولی میرزا بوو به‌حاکمی ئه‌سپه‌هان. له‌ دوا‌ی ئه‌و شازاده و قاسم خان چونه‌ ئه‌سپه‌هان و حکومه‌تییکی جوانیان دامه‌زراند. شازاده بوو به‌پادشا و محمه‌د قاسم خان وه‌زیری ده‌سته راست، سه‌ید وه‌زیری ده‌سته‌چه‌پ و سکه له‌ زیر و زیو و مس به‌ناوی حوسین قولی لیدرا و له‌سه‌ر مینبه‌ر خوتبه‌ی به‌ناوی خوتندرا و چه‌ک و پتیوست و دانه‌ویله و له‌شکرپکی قورسیان پیکه‌وه‌نا.

فه‌تالی شا له‌ تاران‌وه‌ له‌شکری هه‌لگرت و چوه‌ سه‌ر ئه‌سپه‌هان. شازاده به‌مه‌شوه‌ره‌تی قاسم خان بو له‌شکر کۆکردنه‌وه‌ چونه «سیلا‌وخور» و نیو خیتلی پیرانه‌ند و باجه‌لان. حاجی جه‌عفه‌رخانیان کرده‌ نایولسه‌لته‌نه و له‌ ئه‌سپه‌هانیان دانا. محمه‌د قاسم خان له‌ رپگا که ده‌چوون به‌شازاده‌ی گوت بو میلیله‌ت وه‌ ده‌ست‌خستن و چاوترساندن دوژمن نه‌وه‌کو روو به‌فه‌تالی شا هه‌لپت و شو‌رش بخاته نیو حکومه‌ته‌وه‌ه. و‌اچاکه شازاده محمه‌د ته‌قیخان میرزای برات بکوژی، هه‌رچه‌نده هانی دا شازاده براکه‌ی خۆی نه‌کوژت. له‌ولاوه‌ فه‌تالی شا گه‌یشه‌ ئه‌سپه‌هان و وه‌ته‌نگی هیتنا و ده‌وه‌ی دا. «ناقاجانی» قاجار له‌ سیلا‌وخور و «محمه‌د عه‌لیخان» له‌ بروج‌ه‌رد روو‌به‌رووی شازاده ئاماده‌ی شه‌ر بوون. شازاده روو به‌خاکی «که‌مه‌ره» چوو. قاسم خان له‌ ئیشی گه‌یشت که پووچه، ته‌مای هه‌لاتنی هه‌بوو؛ به‌لام شازاده‌ گرتی و زنجیری کرد. له‌ دوا‌ی دوو رۆژ موریده‌کان دزیانه‌وه، له‌گه‌ل سه‌ید هه‌لاتن و بو‌ی ده‌رجوون.

شازاده‌ش گورفتاری ده‌ستی فه‌تالی شابوو. فه‌تالی شا گه‌لپک له‌ کورده‌کانی باجه‌لان و پیرانه‌ندی گرتن و کوژتنی و گه‌لپکیشی دوچار به‌ئیزا و «ئه‌زیه‌ت» و تالان کردن.

۲۲- ئه‌سه‌دخانی کوردی به‌ختیاری

ئه‌سه‌دخان له‌ خاکی لورستانا به‌حکمرانی راید‌ه‌بوارد و سه‌ری بو‌هیچ که‌س نه‌چه‌ماند و به‌سه‌ره‌خۆیی و نازادی فه‌رمان‌په‌وایی ده‌کرد.

حکومه‌تی قاجار شازاده محمه‌د ته‌قی میرزای کرده‌ حوکمداری لورستان و به‌ختیاری و نارديه‌ پيشه‌وه‌ه. شازاده وه‌زیری خۆی میرزا عه‌لی کرایلی، نارده‌ کن ئه‌سه‌دخان که رامی کات و بیخاته ژیر په‌نجه‌وه‌ه.

شازاده محمه‌د عه‌لی میرزای حوکمداری عیراق له‌لاییکی دیکه‌وه‌ سندووقداری خۆی نارده‌ کن ئه‌سه‌دخان که دل‌خۆشی بداته‌وه‌ه.

ئه‌سه‌دخان جوابی به‌هه‌ره‌شه‌ دانه‌وه‌ه و هه‌ردوو ناو‌داره‌کانی گرتن و هه‌پسی کردن. سالی ۱۲۳۱ حکومه‌تی لورستان درا به‌محمه‌د عه‌لی میرزا؛ ئه‌میش له‌شکری سازکرد و چوه‌ سه‌ر ئه‌سه‌دخان، له‌ که‌لای «وزمیران» که جیگای دانیشتنی ئه‌سه‌دخان بوو، به‌دوو فرسه‌نگ دوور، له‌شکره‌زی کرد. چونکه که‌لاکه‌ی زۆر سه‌خت بوو. شازاده نه‌ده‌شیا بچیتته سه‌ری؛ نه‌رمی نیشاندا. میرزا محمه‌دی وه‌زیری خۆی نارده‌ کن ئه‌سه‌دخان که نوازشی بکات.

ئه‌سه‌دخان چونکه دووربین و ئازا و زانابوو به‌مامله‌ت له‌گه‌ل شازاده رپککه‌وت؛ له‌ جیگای خۆی دامه‌زراره‌ه. به‌لام له‌ژیر ئیداره‌ی قاجاران ده‌ستی به‌حکم فه‌رمایی کرد.

سالی ۱۲۵۱ به‌ه‌رام میرزا چوه‌ سه‌ر محمه‌د ته‌قیخانی کوردی کنورسی. جه‌عفه‌ر قولیخانی کوری ئه‌سه‌دخان به‌گه‌وره‌کانی کورده‌وه‌ له‌ دیزفول گه‌یشه‌ شازاده و گه‌راوه‌ه و زمیران؛ دووباره‌ حوکمرانیه‌که‌یان ته‌سدیق کراوه‌ه.

سالی ۱۲۶۵ شازاده ئیحتشامو له‌سه‌لته‌نه‌ی قاجار بو دامه‌زراندنه‌وه‌ی به‌ختیاری و باجه‌لان له‌شکرپکی زلی برده سه‌ر سنووری لورستان و فه‌رمانیکی بو ئه‌سه‌دخان و مه‌نشورپکی بو ئه‌هالی ناردن که ئه‌سه‌دخان حوکمرانی هه‌موو لورستان و به‌ختیاریه‌ه و باقیرخان وه‌زیریه‌تی.

ئه‌سه‌دخان له‌وه‌ که‌لیننی ده‌ست خست و هیتزپکی چاکی په‌یدا کرد؛ به‌لام شازاده به‌فروپیل رۆژ به‌رۆژ ده‌ستی سیاسه‌تی خسته‌ ناو کوردستانی به‌ختیاریه‌وه‌ه.

ئه‌براسیاب خان و قاسم خانی باجه‌لان و عه‌لی محمه‌دخانی به‌ختیاری -که‌ یه‌که‌ پشتیوانی ئه‌سه‌دخان بوون- فریوی دان و بردنیه‌ کن خۆی به‌میوانداری شه‌ویک، به‌ده‌سه‌سه‌ی گرتن و زنجیری کردن و هاو‌پژتنیه‌ زیندانه‌وه‌ه. له‌ پاش ئه‌وه‌ لینگی دا سه‌ر خیل‌ه‌کانی کوردی مه‌میوه‌ند و زلّقی و به‌ختیاری و سه‌رله‌ک، هه‌تا سنووری چه‌مه‌نی فه‌تحوای ناژوت.

خوسره و خانی کوردی سهرله ک پیاویکی رهشید و زرینگ و کورد په‌رست و نازابوو، له‌گه‌ل هه‌موو گه‌وره‌کانی کورد بیک بوو. شازاده بو دیتن و گفتوگو له‌ته‌کیا کردن، قاقه‌زیک بۆ نارد، خه‌سره‌وخان به‌بێ نه‌ندیشه په‌نجا سواری هه‌لگرت و چوو کن شازاده و په‌کتربان دی و له‌گۆشه‌یه‌کی له‌شکرگاهه‌وه، چادری خۆی هه‌لدا.

شازاده ده‌سیسه‌ی قاجار په‌ته‌ی دامه‌زراند بوو، که له‌ناکاو و له‌وه‌ختی میوانداریدا بیکوژن. خوسره‌وخانیس به‌نازایی خۆی ده‌خوری و له‌نامه‌ردی دوزمن نه‌گه‌یشتبوو.

پوژنی دووهم چوو کن شازاده. له‌ناکاو قاجار په‌کان به‌سهریان دادا و له‌نیو چادری شازاده میری دلپاک و گه‌وره‌ی کوردیان به‌نامه‌ردی گرت و زنجیری کرد و ناردیان تاران. هه‌ر به‌و فیتل و ده‌له‌سه‌یه ناردبوویه دووی ته‌سه‌دخان و ته‌سه‌دخان له‌نیو چادری خۆیا به‌نامه‌ردی له‌و پوژنه، هه‌ردووکی گرتن و بو تارانی به‌پیکردن.

خان جان خانی به‌ختیاری و گه‌وره‌ی خیتلی چوار لینگ که له‌نازا و ره‌شیدانی به‌ناوبانگی کوردی چوار لینگ بوو، له‌فروفیتل و ده‌له‌سه‌ی شازاده ناگادارکرا و هه‌موو خیتله‌کانی کوکردنه‌وه و له‌که‌لای «فه‌هره‌نیک» خۆیان ناماده‌کرد، که پیش به‌شازاده بگرن.

سشازاده چوو سه‌ریان و ده‌ست به‌شه‌ر و کوژتار کرا، له‌بیکه‌مین هه‌لمه‌تدا کورده‌کان گه‌لپکیان له‌شازاده کوژت. دووهمین جار هه‌ژده سه‌ر و جه‌وادخانی سه‌ره‌نگیان کوژت، سه‌ر شه‌و و پوژان شه‌ر و کوژتار کرا. شازاده که‌لای وه‌ته‌نگ هیتنا. شه‌وی زیلحیجه، خان جان ده‌سته له‌شکره‌که‌ی له‌که‌لینیکه‌وه له‌که‌لا ده‌رکه‌وتن و چوو نه‌که‌لای «عه‌لیاوا».

ئه‌هالی شاری فه‌هره‌نیک داوای نامانیان کرد، له‌شکری قاجار زور به‌دوراندانه که‌وتنه نیو شار و گه‌لپک ته‌تک و سووکیان کرد و که‌لاکه‌یان رووخاند. شازاده چوو سه‌ر خیتلی کوردی «به‌سه‌ه‌نی». میلله‌تی به‌سه‌ه‌نی ژن و مندال و مالیان نارده چیا به‌رزه‌کان و پیاوه‌کانیش روو به‌شه‌رکردن چوو نه‌پیشه‌وه. دوو شه‌و و دوو پوژان شه‌ر و کوژتار کرا ۶۰ که‌س کورد و ۳۰۰ قاجار له‌و شه‌رده‌ا کوژران.

۲۴- حاجی هاشیم خانی کوردی به‌ختیاری

ئه‌و پیاوه کورده له «لبنان ته‌سپه‌هان» داده‌نیشت. کوردی به‌ختیار زور لیتی کوژی‌ونه‌وه و پوژ به‌پوژ هیتیان زورکرد و له‌گه‌ل سه‌رکه‌وتن خه‌ریکبوون و میلله‌تی ئه‌و خاکیان هه‌موو خسته ژیر فه‌رمانی خۆبانه‌وه. هه‌ر حوکمداریکی قاجار له‌ته‌سپه‌هان به‌تاره‌زووی ئه‌وان

نه‌بزووتایه‌ته‌وه ده‌شیان عه‌زلی بکه‌ن. ته‌مینوله‌وله عه‌بدوللاخان کچی حاجی هاشم خانی خواست.

میرزا عه‌لی محه‌مه‌دی کوردی عه‌بدوللاخان سالی ۱۲۳۸ له‌لایه‌ن فه‌تالی شای قاجار په‌وه کرا به‌حوکمداری ته‌سپه‌هان. ئه‌و پیاوه به‌ناوی ته‌مه که‌ خوارزای حاجی هاشم خان بوو، گه‌لپک ته‌قه‌لای دا که‌ فه‌رمانی خۆی بخاته نیو ئه‌و میلله‌ته‌وه؛ نه‌شیا؛ به‌لکو ئه‌وان زیاتر ده‌ست درتیبان کرد. میرزا عه‌لی محه‌مه‌د له‌ده‌ستیان شکایه‌تی کرد.

سالی ۱۲۴۰ فه‌تالی شا له‌شکری برده ته‌سپه‌هان و چوو سه‌ر حاجی هاشم خان. له‌پاش شه‌ر و کوژتاریکی قورس، مانگیک له‌سه‌ریک، هاشیم خان به‌دیل چوو. شای بیژراو هه‌ردوو چاوی ئه‌و گه‌وره کورده‌ی له‌خوتوخواری کۆلی و کویری کرد. ۵۰ هه‌زار تومنه‌ی زیری له‌ته‌مینوله‌وله عه‌بدوللاخانی ته‌ستاند و میرزا عه‌لی محه‌مه‌دی له‌حوکمداری خست. (ته‌ئریخ قاجار، جلد یه‌ک، لاپه‌ره ۱۸۸).

۲۵- محه‌مه‌د ته‌قیخانی کوردی کنوری به‌ختیاری

محه‌مه‌د ته‌قیخانی کوردی عه‌لیخان، له‌تومه‌ریانی به‌ختیاری بوو له‌که‌لای «ته‌ل» به‌سه‌ره‌خۆیی رایده‌بوارد. حکومه‌تی قاجار نه‌شیا بوون سببه‌ری ره‌شی خۆیان باویننه‌سه‌ری. حاکم و شازاده‌کانی قاجار خودایان بوو محه‌مه‌د ته‌قیخانیان لی نه‌تالوژی.

سالی ۱۲۴۸ له‌شکریکی ۸۰ هه‌زار که‌سی هه‌لگرت و چوو سه‌ر شوشته‌ر. ته‌سه‌دوللا میرزای قاجار نه‌شیا به‌راه‌ری بکات و ته‌سلیمی بوو. محه‌مه‌د ته‌قیخان چوو دیزفول و پام هورمزی گرتن. مه‌نسورخانی به‌هه‌هانی و وه‌لیخانی مه‌منی کردنه هاوده‌نگ و جه‌مال خانی ده‌شتیشی خسته‌ژیر ته‌مه‌وه.

محه‌مه‌د ته‌قیخان مه‌تموورانی قاجاری له‌خاکی خۆیدا ده‌رکردن و تالای سه‌ره‌خۆیی هه‌لدا.

سالی ۱۲۴۹ فه‌تالی شا، له‌شکریکی هه‌موایی لیکرد و هه‌موو خاکی ئیرانی له‌محه‌مه‌د ته‌قیخان ده‌نگدا که‌ شه‌ری له‌گه‌ل بکه‌ن. هه‌موو شازاده و حاکم و له‌شکر و سوپاه‌کانی له‌ته‌سپه‌هان کوکردنه‌وه؛ به‌لام مه‌رگ نه‌بیه‌شت بگاته دلخواری [له] ۱۹ ی جه‌مادی ۲ی سالی ۱۲۵۰ فه‌تالی شا له‌ته‌سپه‌هان مرد و نه‌شیا بچیته‌سه‌ر محه‌مه‌د ته‌قیخان.

محه‌مه‌د ته‌قیخان که‌ وایزانی ده‌ستی به‌شار و دیتهات گرتن کرد و له‌هه‌موو خاکی

پارسه‌وه، هه‌تا کاشانی خسته ژیر فه‌رمانی خو‌به‌وه و له‌گه‌ل پیتوبست و ریک‌خستن خه‌ریکبوو.

سالی ۱۲۵۰ به‌ه‌رام میرزای قاجار له لایه‌ن محمه‌د شاهه کرا به‌حوکمداری لو‌رستان و کرماشان. میرزا هیدایه‌تی نه‌رده‌لانی و سلیمان خانی گۆران و ۲۰۰ دووسه‌د سواره‌ی کوردی شکاک و تیپیک کوردی مه‌راغه‌ی هه‌لگرت و له رینگای سابلاغ و موکربانه‌وه روو به‌سنه چوو. له‌شکری سنه و گۆران و که‌له‌ور و نه‌و کوردانه‌ی به‌سلیمان خان و میرزا هیدایه‌ت کۆکرده‌وه و چوو سه‌یروان و هه‌موو خیلێ کوردی لی کۆبووه‌وه. عه‌بدو‌للا پاشای بابان چوو کنی و له‌وتیوه چوو کرماشان و محمه‌د عه‌لیخانی موکری نارده‌ خوزستان که له‌شکری بو کۆیکاته‌وه و نه‌سه‌دوللا میرزای قاجاری بگرت و بگه‌ریتته‌وه. به‌وجۆره له‌شکرێکی قورسی له کورد کۆکرده‌وه و روو به‌لو‌رستان چوو.

ته‌قیخان له‌و له‌شکره نه‌ندیشه‌ی په‌یدا کرد. زۆر به‌له‌ز له‌گه‌ل هیتز په‌یدا‌کردن و له‌شکرکیشی خه‌ریکبوو. سالی ۱۲۵۱ به‌ه‌رام میرزا ده‌ستی گه‌یانه‌ خاکی لو‌رستان و وه‌لیخانی مه‌مه‌نیش - که بیته‌ پشتیوانی ته‌قیخان بو - له‌ناوی برد؛ هه‌روه‌کو له‌ باسی خو‌یا ده‌گوتی. ولاتی فه‌یلی گرت و گه‌لیک گه‌وره‌ی کوردی له‌ناو‌بردن. زۆر له‌ ناودار و سه‌رفرازانی کورد به‌دیل ناردیانه تاران و گه‌لیکی کوژتن.

محمه‌د ته‌قیخان که ته‌ماشای کرد دوژمن کورد به‌کورد ده‌کوژیت، ناچار میرزا شه‌فیع خانی به‌ختیاری که وه‌زیری بو، نارده لای که مامله‌ت بکات. له دواییدا شازاده‌ش میرزا نه‌مین خانی کوردی عه‌لیاوا‌ی له‌گه‌لی خست و نارديه کن محمه‌د ته‌قیخان که نه‌ترسیت و نه‌ندیشه نه‌کات.

محمه‌د ته‌قیخان چونکه له‌گه‌ل فه‌یلی و لو‌رستان و خوزستان پیکهاتبوو که یارمه‌تی بدن، له‌به‌رته‌وه په‌یمانه‌کانی به‌ه‌رام میرزای نه‌ویست. له پاش نه‌ورۆژ شازاده روو به محمه‌د ته‌قیخان له‌شکری برد. محمه‌د ته‌قیخانیش ئاماده‌ی شه‌په‌بو؛ به‌لام عه‌لی ته‌قیخانی برای نارده‌کن شازاده که پیک بپن و شه‌ر نه‌که‌ن.

«رالسن» ساحیبی ئینگلیزی که سه‌ردار سوپاهی شازاده به‌ه‌رام میرزا بو، قه‌راری دا که پیک بپن و جیگایه‌کی بو‌دانان که یه‌کتره‌ بپین. شازاده به‌ه‌رام میرزا و رالسن ساحیب، له له‌شکر دوورکه‌وتنه‌وه. محمه‌د ته‌قیخان له‌ولاه هات و له‌و جیگایه‌دا یه‌کتریان دی. رالسن هه‌موو قسه‌کانی ته‌قیخانی په‌سندکردن و پیکهاتن.

بو‌سه‌بینه‌ی رالسن به‌ ۳۰ سواره‌وه چوو که محمه‌د ته‌قیخان، شیریکه‌ی گه‌وه‌ره‌بند و

که‌ولیکه‌ی سمۆره‌ی به‌دیاری بو‌برد. سی رۆژ له‌وی ماوه‌و و هه‌موو کیتو و چیا و دۆل و ده‌ره‌کانی نه‌و خاکی دیت و گه‌راوه. محمه‌د ته‌قیخانیشی له‌گه‌ل خو‌ی برده له‌شکرگای شازاده‌وه.

محمه‌د ته‌قیخان ۲۲ رۆژ له‌کنیان ماوه و ۴ په‌یمانان له‌گه‌ل کرد. محمه‌د ته‌قیخانی چوو و شازاده‌ش گه‌راوه دیزفول.

له‌سه‌ر شکایه‌تی کورده‌کانی به‌ختیاری و گۆران و زه‌نگه‌نه و مه‌مه‌نی و باجه‌لان و لو‌ر، سالی ۱۲۵۳ رۆژی ۱۴ ی شه‌وال به‌ه‌رام میرزا له‌ حوکمداری که‌وت و چوو تاران. مه‌نوجه‌ره‌خانی موخته‌میدولده‌وله کرا به‌مه‌ئمووری سنووری هه‌ردو عیراق.

له سالی ۱۲۵۵ شاه‌رۆخ خانی کوردی حه‌وت لینگ که حوکمرانی «جانگی» بو، له قاجاران بلتدبوو چیا به‌رزه‌کانی کرده سه‌نگه‌ر و لینگیدا سه‌ر شازاده و هه‌لیبیری و له چۆمی که‌ره‌ندی په‌رانده‌وه.

محمه‌د ته‌قیخان له‌ولاه له‌شکری هه‌لگرت و له ئاوی که‌رند په‌په‌وه و به‌گژ شازاده‌دا چوو، ده‌ستی به‌کوژتار کرد. ۱۵ شه‌و و ۱۵ رۆژان شه‌ر و کوژتار بو (ته‌ریخ قاجار، جلد ۲ لاپه‌ره ۳۷۹).

پیاوانی هه‌ردو‌ولا که‌وتنه‌ ناو‌بژی؛ به‌هه‌ر جو‌ریک بوو شازاده‌یان له‌ چنگ محمه‌د ته‌قیخان رزگار کرد. محمه‌د ته‌قیخان هه‌تا سالی ۱۲۵۷ له‌شکری شه‌رکه‌ری بوو به‌ ۱۰ هه‌زار سوار و ۲۰ هه‌زار پیاده. له به‌نده‌ری فارسه‌وه هه‌تا نزیک نه‌سه‌په‌هانی خسته‌ژیر فه‌رمانیبه‌وه.

مه‌نوجه‌ره‌خان له پایزی نه‌و ساله‌دا به‌به‌فر و سه‌هۆل له‌شکرێکی قورسی هه‌لگرت و له نه‌سه‌په‌هان ده‌رکه‌وت و روو به‌لو‌رستان رویشت. به‌لام قاقه‌زیکه‌ی بو ته‌قیخان نارد و داوا‌ی محمه‌د که‌ریخانیی برای کرد که بو‌ی بنیریت و قسه‌ی له‌گه‌لا بکات. له داوا‌ی نه‌وه قه‌راریان دا مه‌نوجه‌ره‌خان هه‌ستا چوو که محمه‌د ته‌قیخان و له که‌لای «ته‌ل» شه‌ویک ماوه و گه‌لیکیان گه‌فتوگۆ کرد. له‌سه‌رته‌وه که له به‌هارا بجیتته‌ شوشته‌ر و چاوی به‌مه‌نوجه‌ره‌خان بکه‌ویت ریکه‌وتن و شه‌ر راوه‌ستا.

له به‌هارا مه‌نوجه‌ره‌خان چاوه‌نۆری کرد، محمه‌د ته‌قیخان نه‌چوو کنی. سه‌ید محمه‌د حوسینی شوشته‌ری نارده‌کن ته‌قیخان، سویتند و په‌یمانی بو‌خوارد که سه‌بینه‌ی بیاته‌کن مه‌نوجه‌ره‌خان.

محهمهده تهقی خان ههستا چووه دهشتی «له بهری» که پینج فرسه‌نگ له شووشتهر دووره، دابه‌زی که منوچه‌هرخانی بچیتته کنی. منوچه‌هرخان نه‌بوترا و په‌یمان و مامله‌تیش تیکدرا.

ئه‌سه‌دخانی به‌ختیاری چونکه رقی له محهمهده ته‌قیخان بوو، له‌شکرکی زلی کۆکرده‌وه و له‌ژیر فرمانی جه‌عفر قولیخانی کوری خویا ناردیه کۆمه‌گی مه‌نوچه‌هرخان. له‌کوردی چوار لینگ و هه‌وت لینگ دیسان له‌سه‌ر مه‌نوچه‌هرخان کۆبوونه‌وه. عه‌لی ره‌زاخانی به‌ختیاری که باوکی به‌ده‌ست ته‌قیخان کۆژا بوو، بۆ تۆله‌کردنه‌وه چووه کن مه‌نوچه‌هرخان، به‌وجۆره محهمهده ته‌قیخان زۆر بی هیزبوو.

محهمهده ته‌قیخان که له‌کوردیه‌کان نائومی‌د بوو، ناچار هاواری له شیخ تامرخانی عه‌ره‌ب گه‌وره‌ی خیتلی «جه‌عب» کرد و کۆمه‌گی کرا.

مه‌نوچه‌هرخان قاقه‌زیک له شیخ تامرخان نوویسی که له‌گه‌ل ته‌قیخان باوه‌رپیتن و بۆ مامله‌تکردن سویندی بۆ خواردن و سلیمان خان سه‌رتیبی نارد کنی و خه‌له‌تانندی.

شیخ تامرخان و محهمهده ته‌قیخان هه‌ستان چوونه کن مه‌نوچه‌هرخان. محهمهده ته‌قیخان به‌په‌نهانی خرایه ژیر چاودیریه‌وه و شیخ تامر ئیزن درا که پرواته‌وه. که گه‌راوه مالی خۆی نامووسی خیتلی شیخ تامرخانی بزوت، زۆرچاک مال و مندالی محهمهده ته‌قیخانی به‌ختیوکرد و کورده‌کانی راگرت و په‌نایدان. موخته‌میدولده‌وه وه‌لامی دایه‌ که ژن و مندالی ته‌قیخان ته‌سلیم کات؛ ئه‌ویش وه‌لامی (جوابی) نه‌داوه. له‌سه‌رئه‌وه گه‌لیک شه‌ر و کۆژتار کرا و ئه‌و شیخه به‌نامووس و غیره‌تداره عه‌ره‌به ده‌ستی له نامووسی به‌رنه‌دا و چهند جاران له‌گه‌ل موخته‌میدولده‌وه شه‌ری کرد و ژن و مندالی کوردی ته‌سلیم به‌دوژمن نه‌کرد.

موخته‌میدولده‌وه له‌ دوایی چووه سه‌ر (فه‌لاحیه) و له‌ هه‌ودولا شه‌ر و کۆژتاریکی قورس کرا، له‌ ناخیرا شیخ تامیر شکا و به‌مامله‌ت رای گرت و گه‌وه‌ی دایه‌ که په‌یمانی خۆی به‌جی بینیت. موخته‌میدولده‌وه روو به‌شوشته‌ر گه‌راوه. ته‌قیخان به‌کۆت و زه‌نجیر گیرا و ئیزاوی درا.

عه‌لی نه‌قیخانی برای مه‌حه‌مهده ته‌قیخان بۆ لا‌بردنی فیتنه‌ ژن و مندالی برای هه‌لگرت و له‌ فه‌لاحیه ده‌رکه‌وت. له‌نیوان له‌شکری قاجار و عه‌لی نه‌قیخانا چهند شه‌ر و کۆژتاری بیژمار کرا.

محهمهده که‌ریمخانی برای و گه‌لیک له‌ گه‌وره‌ی کورده‌کان کۆژان، به‌لام دوژمنی شکاند و که‌وته چیا بلند و به‌رزه‌کانه‌وه.

موخته‌میدولده‌وه دووباره داوای مالی محهمهده‌ته‌قی خان له شیخ تامیرخانی کرد که ته‌سلیمی بکا. شیخ تامیر ته‌سلیمی نه‌کرد، له‌به‌رئه‌وه موخته‌میدولده‌وه له‌شکرکی قورسی برده‌سه‌ری. له‌ داوی گه‌لیک شه‌ر و کۆژتار و خوتن رژانیک ی زۆر، شیخ تامیرخان شکا و هه‌لات.

خاکی فه‌لاحیه و لورستان و به‌ختیاری، هه‌موویان نزیک به‌وتیران بوون کران و به‌جاریک تالانکران. ۵۹ دانه تۆپ و ۲ خومپاره و ۱ قفز و ۲ هه‌زار سه‌ره ئه‌سپ له‌ محهمهده ته‌قیخان گیرابوه له‌گه‌ل محهمهده ته‌قیخان به‌زنجیرکراوی و ئیزاوه‌وه ناردرا تاران (ته‌ئریخ قاجار، جلد ۲ لاپه‌ره ۴۰۳).

سالی ۱۲۵۸ عه‌لی نه‌قیخان له‌گه‌ل فه‌ره‌اد میرزا موخابه‌ره‌ی کرد و له‌ مانگی جه‌مادا چووه کنی و له‌وتیه ناردرا تاران.

ئه‌و حکومه‌ته به‌جوکه کورده به‌شه‌ره‌فه، به‌وجۆره له‌گه‌ل حکومه‌تی فه‌لاحیه، به‌ده‌ست قاجاران پوچ کراوه.

۲۶- وه‌لیخانی کوردی مه‌منی

وه‌لیخان له‌ ولاتی شیرازا حاکمیک سهره‌به‌خۆ و فه‌رمانه‌واییکی بی پرسیاربوو. خیتلی کوردی مه‌منی له‌ژیر ئه‌مری ئه‌و گه‌وره کورده‌دا زۆر ده‌وله‌مه‌ند و سه‌رکه‌وتوو بوون و به‌جاریک ولاتی شیرازیان خستبووه ژیر ده‌سته‌وه.

وه‌لیخان که‌لایانی زۆر سه‌ختی هه‌بوو، که به‌سه‌ختترین ناوبانگیان کردبوو، یه‌ک «گۆل و گۆلو» و دوو «سپید» که باب و باپیریشی له‌ سه‌ریان حوکمران بوون.

سسالی ۱۲۵۱ محهمهده شای قاجار لیبی که‌وتبووه فرۆفیلان. مه‌نوچه‌هرخانی موخته‌میدولده‌وه قاقه‌زیک په‌ندامیزی بۆ نارد. وه‌لیخان به‌چاکی په‌سندی کرد و محهمهده باقیرخانی کوری خۆی نارد کن مه‌نوچه‌هرخان. به‌گه‌وره‌یه‌وه راگیرا و رانه‌سپاردرا که بگه‌رپیتته‌وه بابی بنیرپیتته‌کنی.

محهمهده باقیرخان که گه‌راوه به‌بابی گوت و له‌ فرۆفیتلی قاجارانی ناگادارکرد. وه‌لیخان مال و مندالی برده که‌لای سپید و خیتله‌که‌شی له‌ که‌لای کۆل و گۆلو و

کۆکردهوه و باقیرخانی له سههر دانان. وهلیخان چوو که لای «نوراوا» ی توندکرد و پهلاماری دوژمنی دا. محهمهد تایهرخان و رهزا قولیخان و سهلیمخان - که سههرکردهی لهشکری قاجار بوون - بهدیل گیران و لهشکرهکەشی شپرزهکرا و کوژران.

موعته میدولدهوله لهشکرکی قورسی له ژتیر فهرماندەیی «وش» ی ساحیبی ئینگلیزی دا ناردە سهریان.

وهلیخان خیتله که ی برده سههر توقه سههری چیاکان و بهشه و پهلاماری دوژمنی دا. شه و کوژتار دوو مانگ پایه داربوو؛ کورد ههر بهشه و شههری دهکرد.

موعته میدولدهوله وهتەنگ هات و داوای یارمهتی له تاران کرد. محهمهد شا لهشکرکی زلی بو نارد و قاقه زیکیشی بههه ره شهی بو نوویسی که دهست له وهلیخان بهرنه دات.

وهلیخان ئەسیره کانی بهردان و روو به خاکی بههبه هان چوو. موعته میدولدهوله که وته خاکی وهلیخانه وه.

خواجه حوسینی گولای که هاودهنگی وهلیخان بوو، که لای گولی دا به وهلیخان و ژن و مندالی تیدا دانا و باقیرخانی کوری کرده پاسه وانیبیان و بو خوشی به سههر کیشی له گهل وهلیخان به شه و کوژتار ده کوژشا.

موعته میدولدهوله بههزار شه و کوژتار لهشکری گه یانده بههبه هان. خواجه حوسین خیانته تی کرد و ۳۰۰ سهربازی برده نیبو که لای گولای وهوه که ئەو که لایه به سههر که لای گولیدا زالبوو. سهرباز له سهرهوه به توپ و تفهنگ که لای گولیبیان ئاورباران کرد و له خواره وهش موعته میدولدهوله به لهشکره وه دهوره ی دا.

محهمهد باقیرخان مانگیک شه پری کرد و لهو که لایه دا ماوه و له پاشان به ژور ژن و مندالی وهلیخان و محهمهد باقیرخان هه چیه کی لهو که لایه دا بوو بهدیل که وته دهست قاجاران.

وهلیخان ناچار روو به خاکی کازروژن ههلات. لهشکری قاجار که وته سههری. وهلیخان له ویشه وه روو به شیراز ههلات و له گوندی «خانه زهان» شه ویک ماوه. ئیسماعیل خانی قه ره گۆزی قاجار به لهشکره وه دهوره ی دا و گرتی و به زنجیر و پاله ههنگ ناردیه تاران (تهئریخ قاجار، جلد ۲ لاپه ره ۳۲۸) ده لیت:

لهشکری موعته میدولدهوله به کورد کوژتن گه پراوه و هینده یان کورد کوژتبوو له که لله ی

سههری کوردانی مه منی چند مناره بیناکران و گه وره و سههرکرده کانی کورد چاو کۆلدران و له ده می توپ گرتیدران و کا له که لله سهریان ئاخرا. ئەو جهور و دوپنده ییه له سالی ۱۲۵۱ دابوو.

حکوومه تی قاجار کوردی مه منی هه موو ده ره ده رکرد و تورکمانی قه شقایب برده سههر خاک و دیهاته کانیان. کوردیکی لهو خا که دا مابوون شهش سال پیکوتی تورکمانیان خوارد. سالی ۱۲۵۷ کورده کان کۆبوونه وه و دهستیان به تورکمان کوژتن کرد و له هه موو لاییکه وه شیریان تینان و نزیک پوو چکرده وه یان کردن.

فههاد میرزای قاجار حاکمی شیراز چوو سههر کورده کان. به شه و کوژتار که لای «توس» و که لای «مه وزه» که بییکه که لا سهخته کانی کوردی مه منی بوون گرتن و روخاندنی و خیتلی «رۆسته م، بهکش، جوی، دوژمنیار» که هه ره به ک تیره یه کی مه منی بوون، گرتن و بلاوی کردنه وه. «خان عه لیخان» ی سهردار خیتلیان هه لات و چوو خاکی «ماهور میلاسی». عه لی وه بسخانی برای خان عه لیخان و چند گه وره به کی کوردی له دهم توپ گرتیدان و کوژتن. له خیتلی کوردی مه منی «باوی، ئاجری، نوئی، یار ئەحمه دی» و گه لیکه دی که ی بارکردن و به حاجی شوکرو لالاخاندان ناردنیه شیراز و بو خوشی به و تیران کردن و کوژتن و ئاوبی سووتاندن گه پراوه شیراز. تهئریخ قاجار، (جلد دووم، لاپه ره ۳۲۶ - ۳۲۷ - ۳۲۸ - ۳۲۹). ئەو جهور و دوپنده ییه، به ئاخ و جگه رسۆزشه وه باس ئەکات.

سالی ۱۲۵۸ خان عه لیخان له گهل فههاد میرزا ریککه وت و بوو به حوکمرانی ولاتی مه منی.

خان عه لیخان که بوو به حوکمرانی ولاتی مه منی، دهستی به ریککی و پیککی ولاتی مه منی کرد و ئەو کورد و خیتلاته کورده په راگه ندانه ی گرد کرده وه (تهئریخ قاجار - جلد دووم - لاپه ره ۴۲۲).

لهو خیتلاته کورده ئەمرۆکه له «چانو خار» ی له ئە ترافی شاری سلیمانی و له دیهات و مولکی شیخ مه موود دا به بلاوی و له دهستی شاره زووردان.

۲۷- نه‌سیرخانی کوردی جو ده‌کی (دلشان)

نه‌سیرخان گه‌وره‌ی کوردی دلشان بوو. به‌زرنگی و ره‌شیدی بی‌که پالنه‌وان بوو. له حکومتی قاجار روو‌گه‌ردان بوو و ده‌ستی به‌شهر و کوژتار کرد.

سالی ۱۲۶۷ گه‌ورانی سجوعب» له‌ناکاو و به‌نامه‌ردی نه‌سیرخانیان گرت و دایانه ده‌ست ئیلدرام میرزای قاجار.

له‌وده‌مه‌دا ناسره‌دین شا له ئیسفهان‌ه‌وه روو به‌لورستان ده‌چوو، نه‌سیرخانیان پیشک‌ه‌شکرد. نه‌ویش به‌زه‌نجیر و پالنه‌ه‌نگ ناردیه تاران و براکه‌شی کرده گه‌وره‌ی خیتی دلشان.

ناسره‌دین شا، هم‌موو گه‌وره و سهر‌داره‌کانی دلشانی گرتن و خستنیه زیندانه‌وه. که ناسره‌دین شا رویش، خیتله‌کان کوژبونه‌وه و به‌سهر له‌شکری شازاده‌یان دادا و ۷ سهر‌باز و توپ نه‌ندازیکیان کوژت و له‌شکری قاجاریان وه‌ته‌نگ هیتا.

ئیلدرم میرزای قاجار ناچار بوو، به‌ندیه‌کانی به‌ردان روو به‌بروجه‌رد گه‌راوه.

کورانی نه‌سیرخان له‌شکریکی چاکیان کوژده‌وه و چونه سهر مامیان - که له‌گرتنی نه‌سیرخانا ده‌ستی هه‌بوو - گرتیان و کوژتبان و هه‌موو خیتله‌ته‌که‌شبان خسته ژیر حوکم و فه‌رمانی خو‌یانه‌وه (ته‌ریخ قاجار، جلد سببهم، لاپه‌ره ۶۱۵).

۲۸- بوداقخانی کوردی موکری

نه‌و گه‌وره کورده پالنه‌وانه، له‌نیو کوردی موکریان به‌بوداق سولتان ناوبانگی کردبوو و به‌عه‌دالت و دادخواهی به‌نه‌وشیره‌وانی دووهم ناو‌نرابوو. پیاویکی میله‌تپه‌روه‌ر و دادخوا و تیگه‌یشتوو بوو.

سالی ۱۱۹۸ له‌گه‌ل حکومتی زه‌ندا ریک‌که‌وت و به‌موس‌ته‌قیلی رایبوارد. له‌و ساله‌دا له‌ته‌ک عه‌لی مورادخانی زه‌ند ریک‌که‌وت و نه‌ماره‌تی موکریانی خسته‌وه ده‌ست. هه‌ر له‌وساله‌دا جه‌عفه‌ر قولیخانی برای ئاقا محمه‌دی قاجار چوو سهر موکریان. بوداقخان به‌هیتی کورده‌کانه‌وه پیشی پیگرت و له‌دوای شهر و کوژتاریکی قورس قاجاری شکان.

سالی ۱۲۱۰ ئاقا محمه‌دی قاجار موخابه‌ره‌ی له‌گه‌ل بوداقخان کرد و نه‌ماره‌تی موکریانی بو ته‌سدیق کرد.

سالی ۱۲۱۳ فه‌تالی شاش حکومتی بوداقخانی ته‌سدیق کرد و گه‌لیک پیاوانی گه‌وره‌ی کوردی موکریان که‌وته‌ن سوپاه و ده‌وائیری قاجارانه‌وه. مه‌جیدخانی موکری به‌سهره‌ه‌نگی بوو به‌سهرکرده‌ی له‌شکر. ئیسماعیل ئاغای دیبوکری له‌دیوانی پادشاهیدا بوو به‌یاساؤل. سالی ۱۲۲۶ حکومتی قاجار، تورکمانی قه‌ره‌پاکیان له‌ده‌ستی سندوس دامه‌زراند. خیتی بلباس لینگیاندا سهر قه‌ره‌پااقه‌کان و گه‌لیک کوژتار و تالانیان لیکردن و هه‌تا چونه سائین قه‌لا به‌قاجار کوژتن رویشتن.

بوداقخان له‌نایبو لسه‌لته‌نه عه‌باس میرزای نویسی: له‌شکریکی قورسی له‌ژیر فه‌رمانی نه‌حمه‌دخانی کوردی مه‌قدم و عه‌سکه‌خانی هه‌وشاریدا نارد سهر بلباسه‌کان. له‌پاش گه‌لیک شهر و کوژتار بوداقخان به‌مامله‌ت ریکی خستنه‌وه.

سالی ۱۲۳۱ دووباره خیتی بلباس بو قاجار کوژتن له‌چیاکان چونه خوار. بوداقخان نه‌شیا پیشیان پی‌بگرت، بو نایبو لسه‌لته‌نه‌ی نویسی که‌کومه‌گی بکا. نه‌ویش نه‌میرخانی خالی خو‌ی و جه‌عفه‌ر قولیخانی مه‌راغه‌ی به‌له‌شکره‌وه نارد هه‌واری بوداقخان. پیشیان به‌خیتل گرت و شهر و کوژتاریان گه‌رم کرد و له‌هه‌ردوو لاهه‌ نزدیک ۱۰۰۰ که‌س کوژران. بلباس زور پیاوانه بزووته‌وه و روو به‌چیاکان گه‌رانه‌وه (ته‌ریخ قاجار، جلد به‌ک، لاپه‌ره ۱۴۹).

بوداقخان له‌ژیر ئیداره‌ی قاجاراندا زورچاک حوکم‌رانی کرد و کیشوره‌که‌شی له‌شورشی قاجاران پارازت.

۲۹- سهر‌دار عه‌زیزخانی موکری

عه‌زیزخان له‌بنه‌ماله‌ی «بابامیر»ی کوردی موکریانه؛ له‌دی «وه‌ستان» و له‌نیو گه‌ورک و له‌نریک شاری سهر‌ده‌شت هاتوته‌ دنیاوه و له‌ده‌وری بی‌که‌تی بوداقخان له‌گه‌ل قاجاران، عه‌زیزخان چوو ته‌وریتز و به‌سوارچاکی و ره‌شیدی و زرنگی ناوبانگی کرد. میر نه‌زهر عه‌لی که‌کیمباشی زوری خو‌شویست و خستیه ریزی نیزام و سوپاهی قاجاره‌وه. به‌هونه‌ر و دلیری خو‌ی زور زوو سهر‌که‌وت و بوو به‌«سهره‌ه‌نگی نیزامی».

سالی ۱۲۵۳ له‌شهری قاجار و نه‌فغان له‌ده‌وری هیرات، یار محمه‌دخانی نه‌فغانی پیاویکی خواست که‌گفتوگو‌ی مامله‌تی له‌ته‌کا بکا. حکومتی قاجار عه‌زیزخانیان هه‌لبژارد و ناردیان و به‌که‌م مووده‌تیک ریکی خستن. عه‌زیزخان گه‌لیک په‌رای کرد و به‌ناوبانگ بوو، روژ به‌روژ ده‌که‌وته به‌رچاوان.

سالی ۱۲۶۳ بۆ دامه‌زاندنه‌وه‌ی شوڤرش، عه‌زیزخان له ژێر ئەمری حوسین خانى ئاجوودانباشی که کوردی گه‌رروس بوو، چوو خاکی شیراز. ئەهالی شیراز له حوسین خان دلگێریبوون و ده‌ستیان به‌سه‌رکێشی و سه‌رباز کوژتن کرد. عه‌زیزخان زۆر به‌دلێری و زانایی پیشی به‌و فیتنه‌یه‌ گرت. له‌ سالی ۱۲۶۴ و شه‌شی شه‌وال رۆژ به‌رۆژ دوژمنه‌کانیان به‌هێزیبوون و عه‌زیزخانیان ده‌وره‌دا و شه‌ر و کوژتار زۆر ده‌وامی کرد. ئەهالی هێزیان گه‌یشه‌ ۲۰ هه‌زار شه‌رکه‌ر. عه‌زیزخان ۵۰ سه‌ربازی پێ مابوو و هیدیکه‌ به‌خواه‌ند مه‌نسه‌بانه‌وه‌ تێکه‌ڵ به‌ئه‌هالی بوون. عه‌زیزخان وه‌کو شێر به‌دوو مانگ ئەو هێزه‌ی شکاند و ئاسایشی به‌شیراز دا.

له‌وه‌ده‌مه‌دا محمه‌د شای قاجار مردبوو؛ ناسره‌دین شا له‌سه‌ر ته‌خت دانیشتبوو، میر ته‌قیخانیش ببوو به‌ئهمیر نیزام که بێکه‌ خوشه‌ویستی عه‌زیزخان بوو، زۆرچاک باوه‌ری به‌عه‌زیز خان هینابوو و له‌کن ناسره‌دین شا زۆری پێ هه‌لگوتبوو و به‌په‌سندی خستبوویه پیشه‌وه. ناسره‌دین شا، هه‌رچه‌نده‌ به‌ئهمیر نیزام باوه‌ری کردبوو، به‌لام کۆشه‌وه‌ و ئازایی عه‌زیزخان له‌شه‌ر، هینده‌ی دیکه‌ نیشاندا‌بوو، به‌م شیعره‌ فارسییه‌ خواستیه‌ تاران:

عزیزا بیا تا عزیزت کنم

همه‌ اهل ایران کنیزت کنم

عه‌زیزخان به‌له‌ز روو به‌تاران له‌ شیراز ده‌رکه‌وت و سه‌ری مانگی موچه‌رهم ۱۲۶۵ گه‌یشه‌ تاران.

ئهمیر نیزام هه‌موو ئومووری نیزامی تاران خسته‌ ژێر فه‌رمانی عه‌زیزخانه‌وه‌ و پوتبه‌ی ئاجوودانباشی له‌ شا بۆ وه‌رگرت و به‌له‌ز بۆ پیشه‌وه‌ی بلندکرد.

وله‌لیعه‌هدی رووس چووبوو ئیره‌وان. ناسره‌دین شا نیشانه‌ و خه‌لاتیکی شایانی سازکرد و عه‌زیزخانیه‌ به‌سه‌فاره‌ت ئیره‌وان و که‌ گه‌یشه‌ زه‌نگان فیتنه‌ و شوڤرشیکی قورسی «بابی» که‌وتبووه‌ زه‌نگان.

عه‌زیزخان بۆ دامه‌زاندنه‌وه‌ی ماوه‌ و ناردی عه‌لیخانی کوری خۆی - که‌ سه‌ره‌نگی تپیی ته‌وریز بوو- میرزا حه‌سه‌نخانی وه‌زیرو لنیزام که‌ برای ئهمیر نیزام بوو، بردنیه‌ زه‌نگان و ئومووری بۆ ریکخستن و فیتنه‌ی کوژانده‌وه‌ و چوو ئیره‌وان. له‌سه‌ر چۆمی ئاراسه‌وه‌ پیشوازی کرا و به‌ئیحترامه‌وه‌ گه‌یشه‌ ئیره‌وان و دیاری و پیشکه‌شه‌کانی برده‌ کن وه‌لیعه‌هد ئه‌لگسانده‌ر. به‌گه‌وره‌بیه‌وه‌ په‌سندکرا و له‌ خوسوس کوردستان و موکریانه‌وه‌

ئیتفاقیکی سړی گړېدا و گه‌راوه‌ ته‌وریز.

ئومووری سه‌ر به‌ته‌وریز و مه‌راغه‌ی ریکخست و روو به‌تاران [گه‌راوه‌]. له‌ لایه‌ن ناسره‌دین شاهه‌ پیشوازی کرا (ته‌ریخ قاجار، جلد ۳، لاپه‌ره ۵۵۹ - ۵۶۳).

سالی ۱۲۶۷ ناسره‌دین شا چوو ئه‌سه‌په‌هان و عه‌زیزخانیه‌ کرده‌ مه‌ئومووری ئینتیزامی پایته‌خت و به‌خێوکردنی ئه‌رک. له‌ مانگی زیلقه‌عه‌ده‌دا له‌گه‌ڵ ئەو مه‌ئومووریه‌یه‌ ته‌ خه‌ریکبوو، سواری کوردی موکری، سابلاخ، که‌رهنده‌، که‌له‌ور هه‌وشاری کردنه‌ پاسه‌وان و عه‌لیخانی کوری خۆی له‌سه‌ردانان و زۆر به‌توندی له‌گه‌ڵ وه‌زیه‌ی خه‌ریکبوو.

ناسره‌دین شا که‌ گه‌راوه‌، عه‌زیزخانیه‌ کرده‌ سه‌رداری کوللی عه‌ساگری ئیران. به‌شیر و حه‌مایلی گه‌وه‌ره‌نده‌ خه‌لاتی کرد. ئەو روتبه‌یه‌ هه‌تا سالی ۱۲۷۴ رۆژ به‌رۆژ له‌ بلندتر دا‌بوو. له‌وساله‌دا کاری سه‌درولئه‌عه‌زم که‌وته‌ عه‌ده‌ی میرزا ئاقاخانی ئیعتیمادوده‌وله‌وه‌، که‌ له‌وه‌پیش دوژمنی سه‌ردار عه‌زیزخان و ئهمیر نیزام بوو. میرزا ئاقاخان ده‌ستی به‌موفسیدی و به‌دخواهی عه‌زیزخان کرد و به‌چه‌ند مه‌ته‌له‌ی موهممی سیاسی ئیتیهامی کرد. دووه‌مین توهمه‌تیکێ ئه‌وه‌بوو که‌ گۆیا له‌گه‌ڵ رووس ئیتیفاتی هه‌بووه‌ که‌ بۆ کورده‌کان کاریک بکات و له‌به‌ر سونیه‌تی له‌ ئیداره‌ی شیعه‌ بێزاری ته‌مای رزگاریوونی هه‌یه‌ و کورد له‌ ژێر په‌نجه‌ی تورکان ده‌رخات و له‌گه‌ڵ وه‌زیر موختاری ئینگلیزه‌دا به‌په‌نهانی ریککه‌وتوووه‌ که‌ کوردستانی ئاوریا‌یه‌گان و لوړستان بکه‌نه‌ یه‌ک پارچه‌ و له‌ژێر حوکمی قاجارانێ ده‌رخه‌ن و وه‌کو ئه‌فغانستان ئیداره‌ی بکه‌ن.

به‌لام ته‌ریخی قاجار جلدی ۳ لاپه‌ره ۷۳ ده‌لیت: له‌ هه‌موویان زیاتر مه‌به‌ست له‌ لابردنی عه‌زیزخان ئه‌وه‌بوو که‌ حیشمه‌ت و گه‌وره‌یی سه‌درولئه‌عه‌زم به‌وجودی عه‌زیزخان په‌ست بوو و میرزا ئاقاخان له‌ پیشگاهی پادشا بێ په‌واج بوو. ئەو لاپه‌ره‌ی ته‌ریخه‌ زۆر به‌دریژی هه‌للی کردوووه‌ که‌ جگه‌ له‌وه‌ که‌ عه‌زیزخان کوردیکی ئازا و زربنگ بوو، له‌گه‌ڵ وه‌زیه‌ی خۆی راست بوو، له‌ ده‌وری ئه‌ودا فرۆفیتلی ئا‌غاخان سه‌ری نه‌ده‌گرت، چیدیکه‌ نه‌بوو.

رۆژی ۲۰ی شه‌وال سالی ۱۲۷۴ له‌ سه‌رداری کوللی عه‌زل کرا و له‌ پاش چه‌ند رۆژان روو به‌بۆکانی موکری له‌ تاران ده‌رکه‌وت. هه‌تا ئه‌مه‌رۆکه‌ش به‌ناوی سه‌رداری عه‌زیزخانه‌وه‌ گه‌لیک ئاساری له‌ تاران و شاره‌کانی ئیرانا هه‌رماون. چار راهی عه‌زیزخان له‌ تاران ئه‌مه‌رۆکه‌ به‌و ناوه‌ مه‌وجوده‌.

به‌کۆمه‌گی یه‌زدان ته‌واو بوو

میلله‌تی کورد

* میژوو (تاریخ)ی تیره و ره‌گه‌زی کورد، له عه‌سری پینجه‌مینی میلاده‌وه، هه‌تا ئەم‌ڕۆ. سه‌ره‌بورد و کرده‌وه و ژیان و تیدا‌چوونی هه‌موو پادشا و فه‌رمان‌په‌وا و می‌ر و زانا و تی‌گه‌یش‌توو و بو‌یژ و نو‌ویسه‌ر و می‌ژوو‌یی‌نی کورد. به‌ ۱۲ به‌رگ په‌رتوو‌ک (کتیب) نو‌یسه‌راوه‌ته‌وه. به‌رگی ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ به‌وینه رازان‌دراوه. بو‌چاپ‌کردنی چاوه‌نو‌ری یارمه‌تی کورد په‌سته‌کانین .

* هه‌ر دانه‌ی‌تی په‌رتوو‌کی (ناودارانی کورد) یه‌ک رو‌پیه‌یه.

ئاورپىكى پاشەوہ

بەرگى دووہم

جزمى سىيەم

پادشايانى بنەمالەى عەلى گچكە و چەند ئەمىرىكى دىكە لە ھەولپىر

هولیر - هولیر یاخود (ارییل - آرییل)

میژوویی و هه‌نگه‌وتی جوگرافیای

قه‌لای هولیر، قه‌لاییتیکی قایم سه‌خت و چند هه‌زار سالییبه، میژوویی ئه‌و زۆر له پیش میلاده، کورده‌کانی گۆلشه‌نییه‌کان قسی سیترو دایمه‌زراندوو و له هه‌موو گه‌ریک (عصر) دا هه‌میشه ناوچه‌ی کیش و تاینی میلله‌تی کوردان بووه، په‌رستشیا‌نه‌ی (هور - خوا) له‌وی بوو، له‌به‌رئوه به‌هه‌ولیر ناویانگی کردوو، له‌به‌ر شه‌ری ئه‌سکه‌نده‌ری گه‌وره و شکه‌سته‌ی دارای سبیه‌م که دوا‌ی حوکمداری کورده‌کان (مادی) بووه، هه‌ولیر له کتیبانی رۆژه‌لات و رۆمییه‌کاندا زیاتر ناویانگی کرد. هه‌ولیر له گه‌ری کورده‌کانی قسیدا له تهره‌ف یوزئاسپی حه‌کیمه‌وه که په‌رستشیا‌نه‌ییکی به‌ده‌زگایه‌کی قورسه‌وه تیدا هینا وه‌جوود، زیاتر ره‌ونه‌ق ئه‌فزا بوو، هه‌ر که‌سیکی تاینی مه‌ئاوای هه‌بوویی بۆ په‌رستش ده‌چونه هه‌ولیر، له چاغی حوکمداری ئه‌رده‌شیری بابه‌گاندا که بیته‌مینه‌ی پادشایانی ساسانییه‌کان بوو، ئاریدی‌زاشی حه‌کیم که کوردیکی زانا و تیگه‌یشتووی شاره‌زور بوو، کتیبی زنده ئه‌قیستای سه‌ر له نوپکه نویسییه‌وه و کتیبی (ئاروی ویراقنامه) ی به‌کوردی له هه‌ولیر دامه‌زراند، به‌کۆشه‌وه‌ی ئه‌و حه‌کیمه‌ کورده و به‌هیمه‌تی پادشاییکی وه‌کو ئه‌رده‌شیر، هه‌ولیر زۆر چاک پووی له ئاوابوون و گه‌وره‌یی کرد. له ده‌ستپێکردنی ئیسلامییه‌ت و په‌لاماری ئه‌سحاباندا، هه‌ولیریش وه‌کو شاره‌کانی دیکه‌ی کوردستان، دووچار به‌گه‌لیک زیلله‌تی قورسبوو، ئه‌هالییه‌که‌ی هه‌موو ده‌ربه‌ده‌ر و په‌ریشان که‌وتن و شاره‌که ویران و خراب کرا. له‌به‌ر ئه‌وه شاری هه‌ولیر له‌و ده‌مه‌دا له جیگای شار و قه‌لای ئیستا نه‌بووه، له رۆژاوای شاری ئیستا به‌سێ سه‌عات دوور، واقع ببوو، ویرانه‌کانی و ته‌په و کۆنه خراپه‌کانی ئیستا که‌ش شاهیدی ده‌دات که گه‌لیک جار له‌و جیگا کۆنانه چتی به‌قیمه‌ت و ئاساری پیشینی تیدا دۆزراوه‌ته‌وه، ته‌په و جیگا و کاو‌له‌کانی لیمان ناگادار ده‌کا که: شاریکی زۆر زل له ژیر ئه‌و خاکه‌دا بچ!

هه‌ولیر ۸۰ کیلۆمه‌تره له شه‌رقی جنووبی مووسله‌وه و ۷۵ کیلۆمه‌تره له شیمالی غه‌ری کهرکوکه‌وه، له نیوه‌راستی ده‌شتیکی گه‌وره و پان له نیوان هه‌ردوو چۆمانی (زی - زاب) دا واقیعه، یاقووت حه‌مه‌وی له مه‌عجه‌مییدا ده‌لیت: درێژی هه‌ولیر ۶۹ ده‌ره‌جه و نیوه، پانایی ۳ ده‌ره‌جه و نیوسێ یه‌کیه‌که. بوستانی له (دا‌ئره‌ المعارف) دا ده‌لیت: هه‌ولیر قه‌لاییتیکی زۆر سه‌خت و شاریکی زۆر گه‌وره‌ی هه‌بوو، قه‌لاکه‌ی هه‌ر چوار ده‌وری خه‌نده‌قیکی پان و قوول و پر له ئاوی هه‌بوو، دیوار و شووره‌ی شار که له ئه‌ترافی شار دروست کرابوو، له نزیک پشتی شه‌قلاوه‌وه یه‌کده‌که‌وتنه‌وه. قه‌لاکه له سه‌رته‌په‌یه‌کی گه‌لیک گه‌وره له خۆل و سه‌رته‌په‌یه‌کی پان و به‌رین دامه‌زراوه. له‌نیو ئه‌و قه‌لایه‌دا بازار و دوکان و قه‌یسه‌ری و خانووبه‌ری چاک و جوان بۆ ره‌عه‌یه‌ت، مزگه‌وت بۆ نوێژ و (گه‌رم‌اوه - حمام) ی تیدا، ئه‌م قه‌لایه‌ گه‌لیک له قه‌لای حه‌له‌ب ده‌چی، به‌لام ئه‌و گه‌وره‌تر و بلندتره.

شه‌مه‌دین سامی له (قاموس الاعلام) یدا ده‌لیت: هه‌ولیر دوو گه‌ره‌که، یه‌کیک له‌سه‌ر قه‌لا و دووه‌م له به‌رده‌می قه‌لاکه‌یه، گه‌ره‌کی به‌رده‌می قه‌لا چوار پینج ئه‌وه‌نده‌ی گه‌ره‌کی نیو قه‌لایه، هه‌رچی‌کو شاری خوار قه‌لایه، ئه‌میر موزه‌فه‌رده‌دین کۆک به‌ری بینای کردوو، بازار و خان و مزگه‌وت و خانووبه‌ره و خانه‌قا و مه‌درسه و میوانخانه و تیمچه‌یه‌کی زۆری تیدا دروست کرد، شووره و دیواریکی پان و بلندی به‌ده‌وره‌دا کیشا و له‌گه‌ل قه‌لا لیتی داوه. بوستانی ده‌لیت: ئه‌میر موزه‌فه‌رده‌دین به‌گه‌وره‌کردنه‌وه‌ی شاری هه‌ولیر و شووره به‌ده‌وریدا کیشان، شان و شه‌ره‌ف و شه‌وکه‌تیکی هینده‌ زلی په‌یدا کرد، له‌گه‌ل حوکمداره‌کانی ده‌وروپشت و سو‌لتانه‌کان رقه‌به‌ری ده‌کرد، پادشاکان له لیقه‌وماوی په‌نایان بۆ ده‌برد و ئیفتیخاریان پێوه ده‌کرد له هه‌موو حوکمداره‌کانه‌وه سو‌فه‌رایانی ده‌چوو له‌و له هه‌موو لایه‌که‌وه بازرگان و خاوه‌ند سه‌روه‌تن ده‌چوونه لای و داده‌مه‌زران، زۆری پینه‌چوو له‌به‌ر عه‌داله‌ت و دادخواهی ئه‌و ئه‌میره‌ چاکه و پیاوه‌تی ئه‌و، هه‌ولیر بوو به‌شاریکی زۆر زل له رۆژه‌لاتدا و بوو به‌پایته‌ختیکی گه‌وره‌ی کوردستان و به‌ده‌وله‌مه‌ندی و جوانی ناویانگی به‌هه‌موو ئاویاتیکی دونیادا بلا‌بووه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ش دیه‌ته‌کانی له‌به‌ر گه‌وره‌یی بیوون به‌قه‌سه‌به‌چه‌ییکی زله و نفوسی زۆر زیاد ببوو، له کرین و فرۆتن و چاندندا له هه‌موو پارچه‌ییکی حوکمداره‌کانی کورد به‌قازانجتر بوو، ئه‌هالی و په‌عه‌یه‌ت، سوپاهی و سه‌رکرده و مه‌ئمووره‌کانیشی کورد بوون، حکومه‌تیکی کوردان بوو له خاکی کوردستاندا. (ابن الاثیر) له (التاریخ الکامل) دا ده‌لیت: هه‌ولیر چند قه‌لاییتیکی زۆر قایمی وه‌کو

(خفتیزه‌کان - خفتیسکان) له چیا و کتو و دهشتدا هه‌بوو، هه‌رییک له و قه‌لایانه به‌سوپاه و ئەمیریکه‌وه قایم کرابوون و له وه‌ختی پتویستدا له هه‌ولتیر تاماده ده‌بوون. یاقوتی همه‌وی ده‌لێت: هه‌ولتیر دار و باغ و باغچه‌ی نه‌بوو، به‌ری داری له چیاکانی شیمالییه‌وه بۆ ده‌چوو، هه‌موو چاندنیان به‌ئای کارێز و چالاه‌وه، بۆ خواردنه‌وه‌ش له ئای کاریزیان وه‌رده‌گرت، ئای کاریز و چالاه‌وانی زۆر خۆش و به‌تامه و سووکه، له‌گه‌ڵ ئای زێ و ده‌ژله و فورات فه‌رق نا‌کرتین، به‌ل‌کو له ئای زێ و ده‌ژله به‌تامترن.

به‌ندی یه‌که‌م

سه‌ره‌بوردی ئەمیر عه‌لی گچکه‌ی کوری به‌گه‌گین

(٥٠٠ - ٥٦٣ هـ)

بنه‌ماله‌ی حو‌کمداره‌کانی کوردی هه‌زبان چه‌ند سا‌لیک له کوردستاندا سه‌ره‌خۆ فه‌رمانه‌وه‌یایان کردوه، نه‌که‌وتنه ژتیر باری بیانیانه‌وه، به‌لام له ده‌وری ئەمیر ئاقسه‌نقه‌ری زه‌نگیدا، به‌گه‌گین ختوی هه‌ولتیر له ده‌ستکه‌وتبوو، عه‌لی گچکه‌ی کوریشی نه‌وه‌شیا له‌گه‌ڵ ئوموور خه‌ریک بچ، که‌مه‌مه نزیک به‌نه‌بوون ببوون. ئەمیر عه‌لی که به‌گچکه ناویانگی کردوه له‌گه‌ڵ ئەمیر ئاقسه‌نقه‌ردا وه‌ها رێککه‌وت، به‌شه‌رتی هه‌ولتیر به‌ره به‌ره بدریته‌وه عه‌لی گچکه. له‌به‌ر بێ ده‌سه‌لاتی به‌گه‌گین، ئەمیر عه‌لی که‌وته ریزه‌ی ئەمیریکی ئاقسه‌نقه‌ر له سوپادا. ئەمیر عه‌لی له‌گه‌ڵ ئاقسه‌نقه‌ر وه‌ها رێککه‌وت و خه‌زمه‌تی به‌راستی بۆ ده‌کرد که هه‌موو که‌س قینیان لێ ده‌بووه‌وه، به‌لام به‌ره‌غمی دوژمن خۆی پتیشخست و له یه‌که ئەمیرانی ئاقسه‌نقه‌ر ده‌هاته ژماردن. که ئەمیر ئاقسه‌نقه‌ر نه‌ما عیما‌ده‌دین زه‌نگی بوو به‌ئه‌تابه‌گ، ئەمیر عه‌لی گچکه زیاتر که‌وته به‌رچاوان و خۆشه‌ویست بوو، رووی له زیادبوون کرد و رۆژ به‌رۆژ نازیی و زرنگی له‌نیو چاوانیدا دیاری ده‌کرد، له کار و پیشه و شه‌ردا خۆی ده‌نواند.

سا‌لی ٥٣٦ خه‌لیفه‌ی عه‌باسییان راشیدی‌بیللا له ده‌ست مه‌لیک مه‌سه‌وودی ختوی هه‌مه‌دان که‌وته ته‌نگاییه‌وه، زه‌ینه‌دین عه‌لی گچکه به‌سوپاهی هه‌ولتیره‌وه له‌گه‌ڵ ئەتابه‌گ عیما‌ده‌دین چووه به‌غدا و کۆمه‌گی خه‌لیفه‌ بکات. سو‌لتان مه‌سه‌وود که ده‌وره‌ی به‌غدا‌ی دا ته‌ماشای کرد حو‌کمداران‌ی کوردستان که زه‌ینه‌دین عه‌لی گچکه‌ی ختوی هه‌ولتیر و عه‌لاه‌دین کوری ئەحمه‌دیل ختوی مه‌راغه به‌له‌شکری کوردی مه‌راغه‌وه و ئەمیر عیسا حه‌میدی ختوی ئاکره و شووش و ده‌وروشتی به‌سوپاهی کوردی زیتبار و حه‌میدییه‌وه و ئەمیر ئەحمه‌دی کوری ئەبیه‌یجای کوردی هه‌کاری به‌له‌شکری کوردانی ئەشب و جزیره و نووشییه‌وه یاری‌ده‌ده‌ری خه‌لیفه‌ ده‌دن، ته‌مای سو‌لحی کرد و ئومه‌راکانی کورد رازی نه‌بوون و بۆی ده‌رکه‌وتن و به‌په‌رتیشانی ده‌ریان‌کرد و به‌که‌یفه‌وه گه‌رانه‌وه و روویان کرده‌وه

کوردستان. عهلی گچکه له گه‌ل عیماده‌دین زهنگی چوو سه‌ر شارانی ئورفه و بیره‌جگ و نستیبین و سه‌رین چاوه - رأس العین - له‌ته‌ک فره‌نگدا شه‌ر و کوشتاریان کرد و نه‌و جیگایانه‌یان خسته ژیر حوکمه‌وه، له‌و ده‌مه‌دا که له‌ ده‌وره‌ی بیره‌جگ بوون، مانگی زیلقیعه‌ده‌ی سالی ۵۳۹ نه‌سه‌رده‌ین چقر والی مووسل کوژرا، عیماده‌دین له‌وه ترسی لی په‌یدا بو، له‌ پشتیوی کوردستان نه‌ندیشه‌ناک بوو که نابادا دووچار به‌سه‌ر کیشی بن. نه‌میر عه‌لی گچکه‌ی کوردی هه‌ولپیری که له‌لای به‌پیاویکی زرنج و نازا و بیرتیژی خۆی نواندبوو و له‌نیو کوردستاندا ناوبانگی هه‌بوو، عیماده‌دین له‌ هه‌موو ئومه‌راکانی زیاتر خۆش ده‌ویست و ئیعتما‌دیک‌ی ته‌واوی پی بوو و نه‌منیه‌تی لی حاصل کردبوو، له‌به‌رئه‌مه که عه‌لی گچکه چاتر له‌ ئومووری کوردستان ناگادار و به‌شه‌هامه‌ت بوو، کردیه‌ی نه‌میری جه‌یش و ناییی خۆی و والی مووسل و به‌زه‌ینه‌دین له‌قه‌بی کرد و ناردراپه‌وه مووسل. که گه‌یشته مووسل به‌له‌ز قه‌لای خسته‌ده‌ست خۆی و له‌شکر و سوپاهی ریک‌خست و دزداریکی باوه‌ر پیه‌هاتووی له‌سه‌ر قه‌لا دانا و چوو نه‌بو شار و ده‌ستی به‌دامه‌زراندنی نه‌هالی و شار کرد و مه‌یدانی شو‌رشی له‌ که‌لین دانیشه‌تووه‌کان گری دا و ده‌ستی به‌حوکمداری و مه‌مله‌که‌ت رازاندنه‌وه و دل‌خۆشی نه‌هالی دانه‌وه کرد و هه‌موو ئومووریکی عیماده‌دینی هینایه ژیر په‌نجی خۆیه‌وه.

سالی ۵۴۱ عیماده‌دین له‌ قه‌لای جوعبر کوژرا، مه‌لیک نه‌سه‌لانی کوری سو‌لتان مه‌حمود ته‌مای له‌ مو‌لک و خاکی زه‌نگی کرد. سه‌یفه‌دین غازی کوری زه‌نگی له‌سه‌ر شاره‌زوور دانیشه‌توو، زه‌ینه‌دین به‌له‌ز ناردیه‌ی دووی غازی حوکمداری شاره‌زور له‌ مه‌سه‌له‌ی مه‌لیک نه‌سه‌لان ناگاداری کرد و خواستییه مووسل، له‌ولاشه‌وه چوو پیشی به‌له‌شکری نه‌سه‌لان گرت، جه‌ماله‌دین وه‌زیری مه‌لیک نه‌سه‌لان که سه‌رکرده‌ی سوپا بوو ده‌رده‌ستی کرد و خستییه‌ی زیندانه‌وه. سه‌یفه‌دین غازی که گه‌یشته مووسل زه‌ینه‌دین نه‌وی به‌حوکمدار قه‌بوول کرد و هه‌موو مه‌مله‌که‌ت و خه‌زینه‌ی ته‌سلیم کرد، سه‌یفه‌دینیش زه‌ینه‌دین عه‌لی گچکه‌ی کرده نه‌میری جه‌یش و ناییی خۆی له‌ مو‌لکدا و به‌والی مووسلی دانا.

زه‌ینه‌دین ده‌ستی به‌ریک‌ویکی ئومووری کیشوه‌ر و سوپا کرد و رۆژ به‌رۆژ بو‌گه‌وره‌بوونی سه‌یفه‌دینی ده‌کوژشا، هه‌ر له‌و ساله‌دا جو‌سلین حوکمداری فره‌نگ له‌ ئورفه‌ خزا و تالای سه‌رکیشی له‌ سه‌یفه‌دین هه‌لدا و ده‌ستی به‌خراپه‌ کرد. زه‌ینه‌دین به‌سوپاهیکی قورسه‌وه چوو سه‌ری. به‌لام له‌ولاهه شه‌هید خۆی حه‌له‌ب پیشه‌ده‌ستی کرد و لینگی‌دایه سه‌ر (ره‌هه) و گرتی و تالانی کرد. زه‌ینه‌دین که وایزانی گه‌راوه مووسل. نوره‌دین گه‌لیک

دیاری و حتی چاکی له‌گه‌ل چه‌ند جاریه‌یه‌کی به‌قیمه‌تی بو زه‌ینه‌دین نارد و خه‌لاتی کرد و قاقه‌زیک‌ی منه‌تداریشی لی نووسی. سالی ۵۴۲ زه‌ینه‌دین سوپاهیکی ریک‌که‌وتوو له‌لگرت و چوو سه‌ر ماردین و قه‌لای دارا، ده‌ستی کرد به‌گرتنیان، حیسامه‌دین ته‌مراش خۆی ماردین به‌پارانوهه زه‌ینه‌دینی راگرت که نه‌بیته مایه‌ی خراپی و ویرانیی، زه‌ینه‌دین به‌شه‌رتی نه‌مه حیسامه‌دین کچی خۆی بدا به‌سه‌یفه‌دین غازی مامه‌له‌تی کرد و گه‌راوه مووسل. سالی ۵۴۳ مو‌عینه‌دین وه‌زیری موجیره‌دین نه‌بق خۆی دیه‌شق له‌ ده‌ست فره‌نگ وه‌ته‌نگ هاتبوو، بو‌کو‌مه‌گیکردن هاواری له‌ سه‌یفه‌دین غازی کرد که به‌سوپا یاریده‌یان بدا، سه‌یفه‌دین له‌شکرکی ریک‌که‌وتوو بو زه‌ینه‌دین ساز کرد، زه‌ینه‌دین به‌هیمه‌تیک‌ی به‌رزه‌وه روو به‌دیقه‌شق چوو، فره‌نگ چونکو له‌ نازیی زه‌ینه‌دین شاره‌زا بوون، زانیان دووچاری به‌لا ده‌بن، له‌ پیش گه‌یشتنی زه‌ینه‌دین ده‌ستیان له‌و خه‌یاله‌ به‌ردا و گه‌رانوهه جیگای خۆیان، زه‌ینه‌دین له‌ پاش گه‌یشتنه دیه‌شق و ماندوو‌یان حه‌ساوه، به‌که‌یف و شادی روو به‌مووسل چوونه‌وه.

سالی ۵۴۴ سه‌یفه‌دین غازی مرد، به‌له‌ز قوتبه‌دینی برای سه‌یفه‌دینی کرده حوکمداری مووسل. زه‌ینه‌دین چوو مه‌لی قوتبه‌دین و سواری کرد و که‌وته پیشی هه‌تا بردیه خانووی حوکمداری دیوانه‌وه و جاری کیشا و هه‌موو نه‌هالی و ئومه‌رایانی کو‌کرده‌وه و به‌زۆر خستییه ژیر نه‌میری قوتبه‌دینه‌وه و خه‌زینه و سوپاهی هه‌موو ته‌سلیم کرد، قوتبه‌دین دیسان زه‌ینه‌دینی به‌نه‌میری جه‌یش و والی مووسل داناوه. زه‌ینه‌دین که حوکمداری قوتبه‌دینی دامه‌زراند، جزیره‌شی هینایه ژیر حوکمییه‌وه، خۆی ژه‌نگار قاقه‌زی له‌ نوره‌دین مه‌حمود خۆی حه‌له‌ب نووسی: نه‌گه‌ر بیته سه‌ر ژه‌نگار شاری به‌بی شه‌ر ده‌داته ده‌ستی، نوره‌دین به‌تالووکه له‌شکری هه‌لگرت و چوو ژه‌نگار، عه‌بدو‌لمه‌لیک خۆی ژه‌نگار شار و قه‌لای ته‌سلیم کرد و به‌که‌یفوخۆشی نوره‌دینیان برده نیو قه‌لات. زه‌ینه‌دین عه‌لی گچکه که له‌وه ناگادار بوو له‌شکری هه‌لگرت و چوو سه‌ر ژه‌نگار و گه‌یشته ته‌لیعه‌فر و قاقه‌زی له‌ نوره‌دین نووسی که: نه‌وه چتیک‌ی چاک نییه، له‌و خسوسه‌وه ناردراو له‌ هاتوچۆدا بوو، له‌ نتیجه‌ی گه‌توگۆدا به‌مامه‌له‌تیان کرد که: نوره‌دین ده‌ست له‌ ژه‌نگار به‌ردا و قوتبه‌دین له‌ حومس وازی‌نینت، زه‌ینه‌دین نه‌و سو‌لحه‌ی به‌چاکتر زانی، له‌سه‌ر نه‌وه نوره‌دین گه‌راوه چوو حه‌له‌ب و زه‌ینه‌دین ئومووری ژه‌نگاری دامه‌زراندوه و به‌ر به‌مووسل جله‌وی سووراندوه، له‌و سو‌لحه‌دا زه‌ینه‌دین خزمه‌تیک‌ی گه‌وره‌ی بو‌گه‌وره‌ی خۆی کرد، چونکو به‌بی شه‌ر و کوشتار فیتنه‌ی پیاویکی وه‌کو نوره‌دینی کوژاندوه.

سالی ۵۵۱ زهینهدین بۆ سه‌ره‌رشتی کوردستانی شاره‌زور له مووسل دهرکهوت و به‌گه‌ران رۆیشته شاره‌زور، خیتی هم‌ه‌دان سولتان محمهد دیاری و خه‌لاتیکی زۆری بۆ زهینهدین نارد و گه‌لیک حتی گرانبه‌های پیشک‌ه‌ش کرد، سولتان محمهد به‌ئومیدی کۆمه‌گی و یارمه‌تی، دل‌داری زهینهدینی به‌دیاری ده‌اوه. زهینهدین به‌منه‌تداری ئه‌و چتمه‌که‌ی قه‌بوول کرد. زهینهدین ئه‌میر بزانی کوردی شاره‌زوری کردبوو به‌ناویی خۆی و له‌سه‌ر شاره‌زوری دانابوو، ئومووری بۆ ریک‌خست، له‌و ده‌مه‌دا سولتان محمهد خیتی هم‌ه‌دان به‌له‌شکره‌وه چوو سه‌ر سوله‌یمان شا سولتان خه‌لیفه پیکه‌وه به‌شه‌ر هاتن، له‌ نه‌تیجه‌دا سوله‌یمان شا شکا و به‌سه‌ر شاره‌زوردا روو به‌به‌غدا هه‌لات، زهینهدین له‌ مانگی جه‌مادی یه‌ک ئه‌میری نه‌ ئه‌میر بزانی خیتی شاره‌زور کرد و چوو پیش سولیمان شا به‌دیل گرتی و برده‌ی لای زهینهدین به‌ئیحترامه‌وه رایانگرت، که زهینهدین روو به‌مووسل گه‌راوه له‌گه‌ل خۆی بردی و به‌عیزه‌ت و ئیکرامه‌وه له‌ مووسلدا حه‌سی کرد و ده‌سته‌جی له‌ سولتان محمهدی گه‌راوه، له‌ شوکرانه‌ی ئه‌وه دیاری و سه‌وقاتیکی زۆری بۆ نارد و وه‌عه‌دی دا به‌ له‌ هم‌موو ئومووریک و به‌هم‌موو ده‌میک بۆ یاری‌ده‌دانی زهینهدین ئاماده‌به‌ و له‌ به‌را به‌ر دوژمن‌دا راوه‌ستاوه.

له‌و ساله‌ و له‌ مانگی زیله‌جیه‌دا سولتان محمهد خۆی کۆکرده‌وه و ته‌مای چوونه سه‌ر به‌غدا کرد و له‌ زهینهدین عه‌لی گچکه‌ گه‌راوه ئه‌گه‌ر یاری‌ده‌ی بدا تاکو له‌و چوونه په‌له بکا، زهینهدین لێی رانه‌سپارت: ئه‌و له‌ولاوه بچی و زهینهدین له‌ مووسله‌وه به‌سه‌ر به‌غدا ده‌دات، سولتان محمهد به‌پشتیوانی زهینهدین و یارمه‌تی ئه‌وه‌وه له‌شکری هه‌لگرت و چوو سه‌ر به‌غدا، زهینهدین له‌ولاوه سوپاهیکی ریک‌خراوی پیکه‌وه نا روو به‌به‌غدا سوار بوو، به‌مه‌مله‌که‌تی خه‌لیفه‌ گرتن رۆیشت هه‌تا گه‌یشته که‌ناری شار، به‌غدا ده‌وره‌دا و وه‌ته‌نگی هینا، ئه‌هالی به‌غدا که‌وتنه ترسوله‌رز و خۆپیتچانه‌وه، هم‌موو مال و ئه‌سپاییان برده خانووی خه‌لیفه‌وه، خه‌لیفه‌ پردی پساند و که‌شتی شه‌ر و باری خسته کار، زهینهدین له‌ هم‌موو لاییکه‌وه ده‌ستی به‌تالان و گرتنی شار کرد، له‌ کوچه‌ و کۆلانی شار ده‌ست پی کرا، گه‌ره‌کی که‌رخ که‌وته ده‌ست زهینهدین، ئه‌هالی که‌رخ بۆ تالانگرتن یاری‌ده‌ی زهینهدینیان دا و له‌گه‌ل له‌شکر که‌وتن. زهینهدین گه‌لیکی مال و حتی چاک ده‌سته‌که‌وت، خه‌لیفه ده‌ستی به‌چه‌ک و ئاله‌تی شه‌ر بلاوکردن کرد به‌سه‌ر ئه‌هالیدا، ئه‌هالی به‌غدا له‌ ده‌وره‌ی تاجی خه‌لافه‌ت کۆبوونه‌وه و له‌ هم‌موو لاییکه‌وه ده‌ست به‌مه‌نجه‌نیق گرتیان و تیرهاو‌پۆتن کرا، پشتیوییکی وا که‌وته به‌غداوه که‌س ناگای له‌ که‌س نه‌بوو.

۲۰ی مانگی موچه‌ره‌می ۵۵۲ زهینهدین به‌سوپاهییه‌وه سوار بوو، سولتان محمهد له‌ولاوه له‌شکری خۆی گه‌یاند زهینهدین، هه‌ردوو سوپا روو به‌رچه‌ راوه‌ستان و تاجی خه‌لیفه‌یان دا به‌ر تیر و مه‌نجه‌نیق، هه‌تا شه‌و به‌سه‌ر داهاات و به‌ئه‌سپایی ده‌بزووتنه‌وه، که‌ شه‌و هات شه‌ر و کوشتار گه‌رم کرا و هه‌لمه‌تدان توند بوو، نه‌فت و ناگه‌رباران و مه‌نجه‌نیق و تیرهاو‌پۆتن به‌گه‌رمی که‌وتنه کار، زهینهدین ده‌م به‌ده‌م سه‌ر ده‌که‌وت، ئه‌و شه‌ره گه‌لیکی زه‌ره‌ر له‌ خه‌لیفه‌ دا و چه‌ند رۆژ ده‌وامی کرد و گه‌لیک پی‌او کوژرا و مال تالان کرا. رۆژی سێیه‌می مانگی سه‌فه‌ر سه‌هینه‌ زوو ئه‌هالی به‌غدا ده‌ستیان کرد به‌ له‌ دجله‌ په‌رینه‌وه، زهینهدین هه‌رجییکی په‌رینه‌وه گرتی و کوشتی، بۆ ئه‌هالی به‌غدا و بۆ خه‌لیفه‌ له‌و رۆژه‌ ره‌شتر و به‌نه‌گه‌تر رووی نه‌داوه، زهینهدین پردی له‌سه‌ر دجله‌ هه‌له‌سه‌ت و له‌شکری په‌رانده‌وه بۆ به‌ری ره‌سافه، ئه‌مجا شه‌ر و کوشتار که‌وته هه‌ردوو گه‌ره‌کی به‌غداوه. زهینهدین بۆ خۆی له‌ که‌رخ شه‌ری ده‌کرد و له‌شکره‌که‌شی له‌ به‌ری ره‌سافه‌ کوشتاری ده‌کرد. (ابن الاثیر) له‌ به‌رگی یازده‌یه‌می (التاریخ الکامل) دا ده‌لیت: زهینهدین له‌ به‌ر خۆشه‌ویستی دین و ئیسلامیه‌ت حه‌زی به‌کوشتار نه‌کرد، به‌لام خه‌لیفه‌ زۆر ناشایسته‌یی ده‌کرد، بۆیه زهینهدین ناچار ده‌بوو شه‌ری ده‌کرد، دیسان ده‌لیت: ئه‌گه‌ر زهینهدین که‌یفی له‌ کوشتار و خراپه‌ بوايه، شه‌ر هینده‌ ده‌وامی نه‌ده‌کرد، رۆژی ئه‌وه‌ل که‌ گه‌یشته که‌رخ به‌غدا ده‌گرت و خه‌لیفه‌ی ده‌کرده‌ دیل، له‌ به‌ره‌وه شه‌ر ده‌وامی کرد و خه‌لیفه‌ و ئه‌هالی به‌غدا سووکایه‌تیبیان زۆر به‌سه‌ردا نه‌هات. له‌شکری زهینهدین روو به‌ره‌سافه‌ په‌رینه‌وه، سولتان محمهد بۆ گرتنی قه‌لا و جیگایانی سه‌خت ۴۰۰ دانه نه‌ردیوانی به‌دروستکردندا، که‌ به‌دیوارانییه‌وه نیت و له‌شکری پیتدا سه‌رخاته سه‌ره‌وه، تاکو بچه‌ ئه‌و دیوه‌وه. ئه‌هالی به‌غدا که‌ وایانزانی ده‌روازه‌یان کرده‌وه و بۆ ته‌سلیم بوون هاواریان ده‌ست پی کرد. سولتان محمهد له‌ ۲۴ی ره‌بیعی یه‌کدا وه‌لامی بۆ هات که‌ مه‌لیکی برای په‌لاماری هم‌ه‌دانی دا و گرتی هم‌موو مال و خه‌زینه‌ی خسته ژێرده‌سته‌وه، سولتان محمهد به‌ناچاری ده‌ستی له‌ به‌غدا هه‌لگرت و روو به‌هم‌ه‌دان گه‌راوه. له‌و شه‌ره زهینهدین عه‌لی گچکه‌ مال و ئه‌سپاییکی ده‌سته‌که‌وتبوو، کۆی کرده‌وه و سوپاهی وه‌خر کرد و روو به‌مووسل ته‌پلی شادی لیتدا و گه‌راوه.

سالی ۵۵۴ نوره‌دین شه‌هید نه‌خۆش که‌وت، ئه‌میری ئیران برای ته‌مای له‌ مولک و حوکمداریی برای کرد و ئالای سه‌رکیشی هه‌لدا و چوو سه‌ر حه‌ران گرتی و خسته‌ی ژێر حوکمه‌وه، نوره‌دین که‌ له‌ نه‌خۆشی رزگار بوو هه‌ستاوه سه‌ر خۆی، له‌شکری حه‌له‌بی

هه‌لگرت و چووه سه‌ر هه‌ران، ئەمیری ئیران هه‌رانی به‌ردا و هه‌لات، نوره‌دین که هه‌رانی خسته‌وه ده‌ست پیتشکه‌ش به‌زه‌ینه‌دین عه‌لی گچکه‌کرد. له‌و رۆژه‌وه هه‌ران بوو به‌مولکی تایبه‌تی زه‌ینه‌دین. ساڵی ۵۵۵ سولتان محهمه‌دی کوری سولتان مه‌حموودی خیتی هه‌مه‌دان مرد، ئومه‌را و ئەعیان و ئەهالی هه‌مه‌دان، قاقه‌زیتی پارانه‌وه‌یان له‌ زه‌ینه‌دین نویسی که سوله‌یمان شا به‌ربدا و بینیریتته هه‌مه‌دان و بیکه‌نه سولتان، به‌و شه‌رته قوتبه‌دین ئەتابه‌گی مووسل ئەتابه‌گ و زه‌ینه‌دین ئەمیری جه‌یش و جه‌ماله‌دین وه‌زیری بیت، ئەو قاقه‌زه که گه‌یشه مووسل، زه‌ینه‌دین سوله‌یمان شای له‌ به‌ند رزگار کرد و ته‌داره‌کی سولتانی بۆ ریک‌خست و پیتوستی حوکمداری به‌چاکی ساز کرد و سوتندی دا که له‌سه‌ر قه‌راری خۆی راوه‌ستی و خیانه‌ت له‌گه‌ل زه‌ینه‌دین و قوتبه‌دین نه‌کا. به‌و شه‌رت و قه‌راره لیتی ئەمین بوو، له‌گه‌لی سواربوو روو به‌هه‌مه‌دان رۆیشتن، که نزیک هه‌مه‌دان بوونه‌وه، هه‌موو رۆژی ده‌سته به‌ده‌سته پیتسوازی ده‌کران، سوپاه و ئومه‌را و گه‌وره، ده‌سته ده‌بوون و ده‌چونه ئیستقبالیان، هه‌تا گه‌یشه‌تنه هه‌مه‌دان، له‌شکریتی قورسیان له‌سه‌ر کۆمه‌له‌ی به‌ست، زه‌ینه‌دین که چاوی به‌و سوپاهه کهوت و له‌ ئومه‌را و سه‌رکرده‌کانی وردبووه‌وه، کهوته ئەندیشه و ترسی لێ په‌یدا بوو، ته‌ماشای ده‌کرد بزوتنه‌وه‌یان بزنی ئاشنایه‌تی لێ نه‌ده‌هات، له‌به‌رئهمه نه‌بادا بۆ ئەده‌بی پێ بکری و قسه‌ی سووکی پێ بلین، به‌رهنگیکی زرنگانه خۆی نواند و به‌ره‌و شتیکی چاوپاوی له‌ هه‌مه‌دان جوئ بووه‌وه و به‌له‌شکره‌که‌ی خۆیه‌وه گه‌راوه مووسل و سوله‌یمان شای له‌ هه‌مه‌دان به‌جی هیشته. ساڵی ۵۵۶ زه‌ینه‌دین ته‌داره‌کی گرت و له‌گه‌ل شیری کوری شادی که مامی سه‌لاحه‌دینه چووه حه‌ج ئەدای حه‌کی کرد و گه‌راوه. ساڵی ۵۵۹ی مانگی رهمه‌زان فه‌رنگ له‌ هه‌موو لاییکه‌وه نوره‌دین شه‌هیدیان وه‌ته‌نگ هینا، له‌شکری نوره‌دین له‌ شاری حارم له‌ ده‌ست فه‌رنگ شکا و به‌په‌ریشانی روویان له‌ هه‌لاتن کرد و فه‌رنگ کهوته ده‌سته‌ی موسلمانان، زه‌ینه‌دین عه‌لی گچکه له‌و ده‌مه‌دا به‌فریایان کهوت و له‌شکری روو به‌فه‌رنگ پاکیشا، له‌ پاش گه‌لیک کوشتار و خوتن پزاندن، مال و ئەسپاب زۆر و عه‌سکه‌ریکی بۆ ژماری به‌دیگرت، فه‌رنگی شکاند و کهوته دوویان و کوشتاری لێ کردن و نه‌یه‌یشت پیاویکیان لێ رزگار بۆ، کۆمه‌له‌ییکه‌ی فه‌رنگ به‌ئومیدی ئەمه که موسلمانان شکان، تالانیان لێ بگرن، کتوپر ته‌ماشایان کرد به‌سه‌ر کۆمه‌له‌ کوشراوی فه‌رنگدا کهوتن و ده‌ستیان له‌ چووین سست بوو، له‌ ترسان گه‌لیکیان له‌ ئەسپ به‌ربوونه‌وه و سه‌رسامان و شیر و مه‌تالیان له‌ ده‌ست به‌ربووه‌وه. زه‌ینه‌دین چاره‌دوری ئەوانیشی گرت و

شیری تینان و ده‌ستی کرد به‌کوشتاریان، ئەوانیش به‌ناچاری ده‌ستیان له‌ ناله‌ت و چه‌کی شه‌ر و کوشتار گه‌رم بوو، خوتن وه‌کو جوگه‌له‌ ره‌وانبوو، فه‌رنگ ئەو رۆژه‌وه رۆژی نه‌گه‌تی بوو، به‌لاییکه‌ی وایان به‌سه‌ردا هات هیچ نه‌یان‌بیسستبوو. (ابن الاثیر) له‌ (التاریخ الکامل) دا ده‌لی: فه‌رهنگیکی به‌ده‌ست زه‌ینه‌دین کوشران، ژماره‌یا له‌ ۱۰ هه‌زار که‌س به‌ره‌و ژوورتر بوو، ئەسیر و بریندار له‌ ژماره‌ به‌ده‌ر بوو، نوره‌دین شه‌هید که ئەوه‌ی زانییه‌وه زۆر دلشاد و به‌که‌یف بوو، سوپاه و له‌شکری نوره‌دین ده‌ستیان کرد به‌شایی و رازاندنه‌وه، نوره‌دین که‌لینی ده‌ستخست روو به‌ئه‌نتاکییه سوپاهی ئاژۆت و جاری جیهادی به‌نیو ئیسلاماندا کیشا، بێحه‌د خیتی ئەنتاکییه به‌سولح پیتسوازی نوره‌دینی کرد، به‌ریتی کۆمه‌گی ئەسیریکی زۆری فه‌رنگی له‌ زه‌ینه‌دین کره‌وه. زه‌ینه‌دین چووه سه‌ر شاری حارم و به‌شه‌ر گرتی، ئەهالی فه‌رنگی که له‌ حارم دا‌بوون کوشتنی.

ئهو مه‌رزبوومه له‌ سایه‌ی شیری تیژی زه‌ینه‌دینه‌وه له‌ فه‌رنگ چۆل کرا، ده‌ست و بازووی ئەو ئەو خاکه له‌ دوژمن خاوتن کراوما نوره‌دین له‌ ته‌نگانی رزگار بوو روو به‌قه‌لای بانپاس چوون که نزیک دیمه‌شقه، ئەوه‌مه له‌ ده‌ست فه‌رنگدا بوو، زه‌ینه‌دین له‌ بانپاس بۆ گه‌رانه‌وه خاتر خواهی له‌ نوره‌دین کرد و به‌که‌یفو‌خۆشی و تالانیکی زۆره‌وه گه‌راوه مووسل.

ساڵی ۵۶۳ زه‌ینه‌دین عه‌لی گچکه که نایب و ئەمیری جه‌یش و هه‌مه‌کاره و والی مووسل ئەتابه‌گه‌کانی زه‌نگی بوو له‌ مووسلدا، له‌ حوکمداری قوتبه‌دین مه‌ودودا حاکم بوو، له‌ ده‌وله‌تیدا زۆرتین خاک و مه‌مله‌که‌ت به‌ره‌ی ئەو بوو، هه‌ولیر و شاره‌زور و ته‌واوی قه‌لایان و هه‌موو مه‌مله‌که‌تی هه‌کاری و قه‌لایانی ئەشب (ئامید) و هی دیکه و ته‌واوی خاکی حه‌میدی و ئاکره و تکریت و ژه‌نگار و هه‌ران و قه‌لای مووسل و ده‌وروشتی هه‌موو له‌ ژیر حوکم و په‌نجه‌ی زه‌ینه‌دیندا بوون و به‌ره‌ی ئەو بوون و ژن و مال و گه‌نجینه و سه‌روه‌ت و سوپاهی خسووسی خۆی له‌ هه‌ولیر له‌ ژیر ئیداره‌ی ئەمیریکی خۆیدا بوو، شاره‌زوریش هه‌ر هی خۆی بوو، ئەمیریکی له‌سه‌ر دانا‌بوو. له‌به‌رئهمه که پیر بیوو و عومری له‌ سه‌د زیاتر بوو، ره‌خنه‌ به‌گوئ و چاوی گه‌بشستبوو، که‌نارگیری به‌چاکزانی، شاره‌زور و هه‌ولیری بۆ خۆی هه‌لبژارد، چونکو خاک و وه‌ته‌نی خۆی بوو، قه‌لا و شاره‌کانی دیکه‌ی، که باس کران، هه‌مووی پیتشکه‌ش به‌قوتبه‌دین مه‌ودود کرد و خسته‌یه ژیر حوکمیه‌وه و شه‌رت و قه‌راری له‌گه‌ل گریدا و سوتندیان بۆ یه‌کتر خوارد که زه‌ینه‌دین وه‌کو عه‌هد و په‌یمانیکه‌ی له‌گه‌ل باب و براکانی هه‌بوو، شاره‌زور و هه‌ولیر له‌ ده‌ست زه‌ینه‌دین قه‌رارگیر بیت، به‌و شه‌رته زه‌ینه‌دین ده‌ستی له‌ مووسل به‌ردا و گه‌راوه هه‌ولیر و

له گه‌ل مائ و مندالی خوی دانیشته.

زهینه‌دین ئەمیربکی ئازا و زرنگ و تیگه‌یشتوو خوش ره‌وشت و دلپاک و به‌خته‌وهر و بی ترس و به‌ده‌هشەت بوو، له هیج شه‌پکدا هه‌لاتن و خو‌شاردنه‌وه‌ی نه‌ده‌زانی، له گه‌ل سوپاه و ئەمیر و هه‌ژار و فه‌قی و مپزەر به‌سه‌راندا دل‌سۆز و به‌به‌خشش و هه‌لات و به‌رات بوو، چه‌لیکی (حه‌یسه به‌یسه) ی شاعیری مه‌شه‌وور به‌قه‌سیده‌یه‌ک پیدایا هه‌ل‌گوتبوو، ته‌مای کردبوو بۆ به‌خوینیتته‌وه، پیتی گوت: (مه‌یخوینته‌وه نازانم چی ده‌لین به‌لام هینده ده‌زانم چتییکم لی ده‌خوای) ده‌سته‌جی ئەمیری دا ۵۰۰ سه‌د لیره و ئەسپتیک و هه‌لاتتیکیان داین، هه‌مووی به‌ژمار بایی هه‌زار زیڕ بوو.

زهینه‌دین له گه‌لیک شه‌راندا خزمه‌تی ئیسلامه‌تی کرد، زۆر به‌دین و به‌ته‌قوا بوو، له شه‌ری فه‌ره‌نگدا زۆری پشتیوانی کرد و کوشا، بو‌ئاوه‌دانی مه‌مله‌که‌ت و عیماره‌ت و چاندن و بازرگانی و سه‌روه‌تی مه‌مله‌که‌ت زۆری ته‌قه‌لا دا. (ابن الاثیر) له (التاریخ الکامل) و (ابن شداد) له (سیره صلاح الدین) دا ده‌لی: زهینه‌دین له سه‌د سال زیاتر ژیا، له دوا‌ی عومریدا له هه‌ردوو چاوان نابینا بوو، له هه‌ردوو گوپیان نابیست و که‌ر بوو، زهینه‌دین که ده‌ستی له مووسل به‌ردا و گه‌راوه هه‌ولپیر، ده‌ستی به‌پیکوپتیکه‌ی قه‌لا کرد و حوکمه‌داریکی چاک و ریکی دامه‌زراند و ده‌ستی به‌ئومووری په‌عییه‌تپه‌روه‌ری و مه‌مله‌که‌تداری کرد، به‌به‌خش و ئینعام رۆژ به‌رۆژ میلیله‌تی دل‌خۆشی ده‌داوه. زهینه‌دین شه‌وی په‌کشه‌مه‌ی ۱۵ ی مانگی زیلحه‌جی سالی ۵۶۳ له شاری هه‌ولپیر به‌ئامرزشی به‌زدان شادبوو، له نیوه‌راستی شار له قه‌برستانێ که به‌قه‌برستانی مزگه‌وتی گه‌وره‌ی کۆن (عتیق) ناوبانگی کرد ناژترا، ئەو جیگایه‌ی ئەم‌پۆکه‌ که‌وتۆته‌ جنووبی شاره‌وه و نزیک به‌گه‌له‌ندی رینگای که‌رکوکه. ئەهالی هه‌ولپیر و هه‌موو ده‌وره‌پشتی به‌مردنی غه‌مناک و په‌شپۆش بوون، چونکه‌ میلیله‌تی کوردی هه‌ولپیر و شاره‌زوور له ژێر سینه‌ری ئەو ئەمیره کورده‌ عادیله‌دا، دوور له هه‌موو به‌لا و ئەزه‌ت و په‌نج بوون.

زهینه‌دین عه‌لی گچکه هینده‌ی به‌زرنگی و زه‌به‌رده‌ستی و شه‌رکه‌ری ناوبانگی کردبوو، سه‌د چه‌ندان به‌خیرخواهی و دادپه‌سی و ته‌ره‌قی پیدانی عیلم و فه‌ن سه‌رکه‌وتبوو. له گه‌لیک جیگایاندا مزگه‌وت و مه‌داریس و خانه‌گایانی بینا نابوو، له مووسل مزگه‌وت و مه‌درسه‌بیکی زۆر جوانی بینا کرد و مه‌وقوفه‌ و جیره‌بیکی زۆری لی گرتدا، که زهینه‌دین مرد به‌کۆمه‌گی ئومه‌را و ئەعیانی کوردان موزه‌فه‌ره‌دین کوک به‌ری که کوری گه‌وره‌ی

زهینه‌دین بوو، له عومری ۱۴ سالانه‌دا کردبانه حوکمه‌داری هه‌ولپیر و شاره‌زوور. سه‌یفه‌دین غازی ئەتابه‌گی مووسل به‌ته‌حریکی موجهیده‌دین قایماز بو‌سولتانی میسر و بو‌خه‌لیفه‌ی نووبسی و کوشا و ته‌قه‌لای دا موزه‌فه‌ره‌دینیان له حوکمه‌داری عه‌زل کرد، ئەحوالی ئەو له باسی خۆیدا به‌دریژی دیتته‌ گۆتن.

هموو ئومه راکانی کوردستان گپراوه یاریده ی شه هابه دین بدهن. سه یفه دین که وته ته قه لا و قاقه زی بۆ شه هابه دین نارد که هیچ نه بزویته وه، شه هابه دین گوتی: قایماز کۆنه دوژمنه و به دنیهاد و پیسه و له ژیر نه مریدا ناتوانم خۆ به ختیو کم، هیچ چاره نه ما ئه مجا جه لاله دین وه زیری ئه تابه گ قاقه زتیکی په نندا ئامیزی له شه هابه دین نویسی و له قایمازی ئه مین کرد و دهرعه هده بوو، شهرت و قهراری دابه که قایمه ز دهست له هه ولیر و شاره زوور به ردا ت، له سه ر ئه و قاقه زه شه هابه دین خۆی کۆ کرده وه و ئه تابه گیی سه یفه دینی قه بوول کرده وه و هه ستا چوو ه مووسل و ئه تابه گی دیت و گه راره شاره زوور، له و رۆژه وه مواهیده دین قایماز دهستی کورتبووه، به لام نفووزتیکی ما بوو. سالی ۵۷۹ له مانگی جه مادی به کدا عیزه دین مه سهوودی ئه تابه گی مووسل، له به رنه مه که مواهیده دین دهستی به سه ر هه موو مه مله که تیدا گرتبوو، له به ندی کرد. زهینه دین یووسفی خیتی هه ولیر له وه که لیتی دهستکهوت، تا کو ئه و رۆژه چونکو مندال و ساوا و له کار و ئیشدا خا و بی کرده بوو، نه یده توانی خۆ له قایماز راست بنیت و به هه موو جوژیکی له گه ل قایمازی راده بوارد. زهینه دین که زانی قایماز گبیرا، له گه ل ئه میری شاره زوور و ده کوک ریکه کهوت و گرتی قاقه زتیکی له سولتان سه لاهه دینی ئه یوویی نویسی و به یانی ئیتاعه تی کرد، بۆ ئه مه هه میشه له خزمه تیدا بیت و به خۆی و له شکره وه ئاماده ی هه موو کاریکی بیت.

سه دره دینی شه یخولشیوخ بۆ مامله تی نیوانی سولتان و عیزه دین له تهره ف خه لیفه وه ناردرا. عیزه دین ئه تابه گ قازی محیه دینی شاره زووری له گه ل خست و ناردیانه خزمه ت سولتان که: سولح بکن. سولتان به شهرتی ئه مه عیزه دین چ ده خلی به سه ر شاره زوور و ده هۆک و هه ولیره وه نه دابج سولحی قهراردا. له ولاره قازی محیه دین به وه رازی نه بوو، به لام سولتان دهستی له و کوردستانه به رنه دا، له و رۆژه وه زهینه دین یووسف و ئه میر شه هابه دین خیتی ده کوکا بوونه یه ک و له ژیر چاوه دیری سولتاندا کوردستانی خۆی کۆ کرده وه، زهینه دین یووسف دهستی به ته داره ک گرتنی حوکمداری و مه مله که تپه روه ری له شکر و سوپا و ئه سبابی فه ر کرد، سالی ۵۸۰ موخافیره دین. قایماز که له به ندیخانه ی ئه تابه گ رزگار بوو چوو ه ئاوبایه گان، شه مسسه دین پاله وان له داخی سه لاهه دین سوپا هیکی قورسی بۆ مواهیده دین پتیکه ونا و نارديه سه ر هه ولیر. قایماز به (۳۰) هزار سواره وه روو به هه ولیر خشا و به سووتانی ئاوبی و دیهات و کوشتاری ئه هالی و تالان و ویرانکردن و ئه تک و سووکی و شه پرزه به سه رهیتانی میله ته تی کورد، به ر به هه ولیر چوو که: قه لا بگریت. زهینه دین یووسف به له شکر کوردی هه ولیره وه چوو ه سه ر قایماز و

به ندی دووه

حوکمداری زهینه دین یوسف ئه با موزه فه ر کوری زهینه دین

ته لی گچکه له هه ولیر ۵۶۳ - ۵۸۶ هـ

که زهینه دین مرد و موزه فه ره دین عه زل کرا، مواهیده دین قایماز ته مای مو لکی شاره زوور و هه ولیری کرد که بیکاته بره ری خۆی، بۆ به جیهیتانی ئه و فیکره، جگه له مه یووسفی کوری ئه میر عه لی گچکه، که براییکی چکۆله ی موزه فه ره دین بوو، به حوکمداری دایه زرتنیت و خۆی بیته پشتیوانی، چاره بیکی دیکه ی له وه پهیدا نه کرد، له به ر گه یشتنه دلخواز و دهستبه سه ر هه ولیر و شاره زووردا کیشان، یووسفی کرده حوکمدار و له قه بی موزه فه ری و زهینه دینی دایه و بۆ خۆی له گه ل حوکمداری ئه و دوو قیتعه کوردستانه خه ربکبوو. ئه تابه گی مووسل سه یفه دین غازی کوری مه دووود بۆ سولتان و خه لیفه ی نویسی که: موزه فه ره دین نه یده توانی ئیداره ی مه مله که ت بکا عه زلم کرد، مواهیده دین قایماز کرا به ئه میری جه یش و وه زیر و وه کیلی زهینه دینی یووسفی کوری ئه میر عه لی گچکه و له سه ر حکوومه تی هه ولیر و شاره زوورمان دانا، به راستی هه مه کاره و ئیش له دهسته اتوو هه ر مواهیده دین بوو. حکوومه تی کوردستانی هه ولیر و شاره زوور که وته ژیر په نجه ی مواهیده دینه وه، زهینه دین به ناو حوکمدار بوو.

سالی ۵۷۱ سه یفه دین ئه تابه گ قایمازی کرده ئه میری جه یشی مووسل و حکوومه ت. سه یفه دین ئه تابه گ بیت و قایماز ئه میری جه یش و نایب بیت. زهینه دین یووسف له و کرده وه که میک بووژاوه و نه فه سی هاته به ر و دهستی به خۆ کۆ کرده وه کرد. محه مه د شه هابه دینی کوری ئه میر بزانی خیتی شاره زووری کرده ئه میری جه یشی خۆی و ئومه رایانی کوردی له خۆ کۆ کرده وه و دهستی به هیتز پهیدا کردن کرد.

سالی ۵۷۲ به هاندانی زهینه دین سه ری له مواهیده دین وه رسووړاند و به یانی ئه مه ی کرد که له فیتنه ی ئه مین نییه، هه ستا چوو ه شاره زوور و تالای سه ره خۆبی هه لدا و له سه یفه دین غازی رووگهردانی کرد. شه هابه دین له شکر کۆ کرده وه و له ژیره وه زهینه دین له

سویاها که می که به دیها تاندا بو تالان کردن بلا و بیوونه وه، له ناکاو زهینه دین هه لمه تی دایه سهر دوزمن و دهستی به کوشتار کردن کرد و به راستی نه و پرژه جه وه هری خوئی نواند و ناوبانگی کرد. قایماز جگه له هه تالان چاره بیکی دیکه می نه ما و پشتی کرده وه و هه لات، زهینه دین به سویاها وه که وه سهری و له پاش گه لیک کوشتار و تالان و دیلگرتن، که میکی خوئی پرگار کرد و به په ریشانی خوئی له نیو بیسه و لیره وار اندا پرگار کرد. زهینه دین به که یف و شادی و سهر که وتن و سهر فرازی سویا گه راه هه ولیپر و به ته و اوئی خوئی له دوزمن پرگار کرد و خاکی خوئی له هه واداران قایماز پاک کرده وه، نه و جا ئومیدیکی چاکی به خوئی پیدا کرد که: ده توانیت به نازادی و سهر به خوئی بئی. له و لاهه موحاهیده دین به هه زار نه زهت و به دوو نوکهری خویه وه شه پرزه و پروت خوئی گه یانده مووسل. سالی ۵۸۱ سولتان سه لاهه دین بو گرتنی مووسل بهر به جه زیره له شکر کی کیشا. زهینه دین یووسف به له شکر هه ولیپر و شاره زوور چوه پیشسوازی سولتان، له و ده مه دا سولتان گه یشتبوه هه ران، نه مری دا زهینه دین یووسف له گه ل موزه فه ره دینی برای چوه سهر مووسل و به توندی دوره ی مووسلیان گرت و خستیانه ته نگانه وه، له لای پرژه هه لات وه په لاماری شاربان دا، موده تیکی ته و او، تا کو سولتان چوه میافارقین دوره دانی مووسل ده و امی کرد، نه و جا زهینه دین گه راه هه ولیپر. سالی ۵۸۵ سولتان له عه کا شهری له گه ل فه رانگ ده کرد، فه رانگ سولتانیان وه ته نگ هینابوو، سولتان قاقه زیکی له پادشایانی کوردستان نویسی به ها و اریه وه بچن. زهینه دین یووسف به سویا هی کوردی هه ولیپر و شاره زوور چوه هیمدادی و له دوره وهی عه کا گه یشته سولتان و له شهره دا گه لیک خزمه تی کرد.

زهینه دین یووسف له هه موو شهرت کدا پیشده کهوت و له کوشتار و هه لمه تاندا ناوبانگی کرد، له شهری سووتاندنی بورجی عه کا و له شهری که شتی ده ریادا له هه موو کهس زیاتر به گیان و دل ده کوشا و گیانفیدایی ده کرد، له و شهرانه ی وادا که لاپه ری ته ریخ وای نه نووسیوه ته وه، زهینه دین له پیش دوزمندا ببوو به سوپه ریکی قایم.

سالی ۵۸۶ له ۲۰ جه مادی دووم فه رانگ له عه کا دا له خنده قانی خوئیاندا هه لمه تیان برده سهر سویا هی سه لاهه دین، فه رانگ هینده زووبون نه ده هاتنه ژمار، پرو به له شکر میسر چونه پیشه وه، مه لیک عادیلی برای سولتان سهر داری سویا هی میسر بو، که نه وهی زانی بو فه رانگ سوار بوو شهر ده ست پی کرا، فه رانگ که وه تنه نیو چادر و له شکر گای میسر بانه وه و دهستیان به کوشتار و تالانی کرد، میسر بیه کان له نیو چادراندا

دهستیان به فه رانگ کوشتن کرد، به زوری بازووی کوردان فه رانگیان به شه پرزه بی له نیو چادره کان ده کرد و پرو به سه نگه ری دوزمن چوون، له و شه ره دا نزیک ۱۰ هه زار فه رانگ کوژرا. زهینه دین یووسف خیتی هه ولیپر له پاش سویا هی مووسل گه یشته پیشه وه و په لاماری فه رانگی دا و خوئی فه رانگ له بهر شیر و تیر و برنده ی کورد وه کو ئاوی ره وان له و ده شته دا ده ریشتن و ته و اوئی که ناری عه کا ببوو به گو می خوین. زهینه دین یووسف له پاش گه لیک شهر و کوشتار و جیهاد له خزمهت سه لاهه دیندا گه راه و چوه ناسریه، که میکی ماوه که ماندووی به سیته وه، نه خویش کهوت. ۲۸ ی مانگی ره مه زانی سالی ۵۸۶ له شاری ناسریه به ئامرزشی خودا گه یشت و هه ره له وی نازتیبان، خوی لیخوشی. عیبادی کاتب و (ابن الاثیر) ده لئین: له ۱۸ ی ره مه زاندا مرد، به لام (حافظ ابا خطاب) له کتیبی (حرق العین) دا ده لئین: له ۲۸ ی ره مه زاندا مردوه، خوا ده یزانییت.

که خه بهری مردنی زهینه دین یووسف به کوردستان راگه یشت، موحاهیده دین قایماز ته مای گرتنی هه ولیتری کرد و قاقه زی له نه هالی نویسی قبوولیکن، میلله تی کورد به هه ره شه جویبان داوه و قه بوولیان نه کرد، قایماز له ترسی سولتان سه لاهه دین نه یوترا به زور بچیتته سهر هه ولیپر.

خەریکە و ھەرچی ھەییە دەیداتە بەرگ و ئەم و ئەو، بەو دەستوورە زۆری پیناچی مەملەكەت ڕوو لە وێرانە دەکا و سوپاھی بلاوی تی دەکەوی و خەزینە چۆل دەکری. ئەو جۆرە قاقەزانە ی نارد و لەملاشەو قایماز دەستی ھاویتی سەر مولک و ئەملاکی موزەفەرەدین و کەم کەمە لە پەرۆپی کردەو.

موزەفەرەدین کە لەو وەردبوووە گوتی: مادامە برا گچکەکی دەبیتە حوکمدار وا چاکە دەست لەو بەردا، بەناچاری دەستی لە حوکمداری بەردا و ڕووی لە بەغدا کرد و پەنای برده بەر خەلیفە کە چاریکی بکا، ھەرچەندە کۆشا و ھاواری کرد و تەقەلای دا چی بۆ نەکرا، بەناعیلاجی لە بەغدا دەرکەوت و چوو مووسل و خۆی ھاویتی کە ئەتابەگ سەیفەدین غازی کۆری مەودوود، ئەتابەگ پیتی خۆشبوو یاریدە بەدات و بینیریتهو سەر حوکمداری خۆی، بەلام لەبەر قایماز نەیدەویرا خۆی تیبگەیی. موزەفەرەدین زەمانیک خزمەتی ئەتابەگ سەیفەدینی کرد، لە پاشان بەواسیتهی قایماز ناردرایە سەر شاری حەران و مودەتیک لە حەران مەئمووریەتی کرد و بوو بەمەئمووریتی قایماز، لە پاشا سالی ۵۷۷ عیزەدین ئەتابەگی مووسل حەران بەبرە دا بەموزەفەرەدین و قەلای حەرانیش لەبەر ئیعتیقاد پیکردن خستە ژێر پەنجەییەو.

سالی ۵۷۸ موزەفەرەدین قاقەزیتی لە سولتان سەلاحەدین نویسی کە بۆ گرتنی جزیرە خزمەت دەکا، دەمیک قاسیدی موزەفەرەدین گەیشتی، سولتان بەرووتی دەورە دابوو شەریان دەکرد، کە سولتان قاقەزی خۆیندەو کەوتە سەر ھەوا و ھەوەسی چوونە رۆژھەلات، چونکو موزەفەرەدین لە قاقەزەکەیدا وەعدە دابوو، ھەردەمیک سولتان لە فورات پەرییەو، موزەفەرەدین بەسوپاھەو یاریدە بەدات، لەویدا گەلیک بەیانی لی خۆشھاتنی لە سولتان کردبوو، گرتنی کوردستان بەیانی حەزکردن و سەربەرزى نیشان دابوو. سولتان کە وایزانی زۆری لی خۆش ھات و شادمان بوو، ئەو بەخالی چاک زانی، بۆ پێش و بەرەى کاری سەلتەنەت دەستبەجی خۆی کۆکردەو و ڕوو بەفورات دەستی بەلەشکر ناردن کرد. سولتان کە نزیک بەفورات بوو، موزەفەرەدین بەسوپاھ و دەزگاوە چوو پێشوازی، سولتان کە چاوی بەلەشکری کورد کەوت، گەشاو و دلی ڕوونبوو. موزەفەرەدین بۆ گرتنی بېرەجگ، سولتانى نوازش دا، بېرەجگ جیگاییتی سەخت و قەلاییتی قایی لەسەر فورات ھەبوو، کەوتۆتە لای خاکی جزیرەو، خیتی بېرەجگ بۆ ئیتاعەتکردنی سولتان چوو پێشوازی و پردیان لەسەر فورات ھەلبەست، سولتان و موزەفەرەدین و خیتی بېرەجگ بەلەشکر و قۆشەنەو لە فورات پەرینەو بەری

بەندی سییەم

حوکمداری سولتان موزەفەرەدین کۆک بەری کۆری زەینەدین

عەلی گچکە ۵۷۶ - ۶۲۰ھ

سالی ۵۶۳ کە زەینەدین عەلی گچکە مرد، موزەفەرەدین ۱۴ سالانە بوو، لەبەر شوخی و بەرگی جوان و کۆک لەبەرکردن لەنیو ئەھالیدا بەکۆک (پۆشتە) بەری ناوی لیترا، یەعنی کۆکبەری پۆشتە لەبەر، بەلام موئەریخەکانی تورک لەسەر ڕەوشتی خۆیان کە ھەمیشە حەقاییان بزر کردوو و گەراون لەمە کە ناویک بکەنە تورکی و نیسبەتی پیاویکی گەورە و نامداری کورد نەدری، لەبەر تەعەسوب ناوی عەلی کوچک (گچکە) یان لەبیرچوو کە کوردییتی پەتیە، ھینایان کۆک بەرییان بەگوگ بۆری یەعنی گورگی بۆر لە کتیبانی خۆیاندا قەیدیان کرد، بەلام حافز عیزەدین کە لە خوتەبایانی موزەفەرەدین و ھەمەسەری بوو لە تەئریخچەییەکی کە نویسیویەتیسیەو دەلی: زەینەدین چونکو کورتە بالاً بوو بەکوچک و گچکە ناولیندرا، موزەفەرەدینی کۆری چونکو لاویکی چاک و پۆشتە بوو، ھەموو دەم جلوبەرگی لە ھەموو کەس چاکتر و جوانتر لەبەر دەکرد و ئەو بەرگەیی لی دەھات بەکۆکبەری یەعنی پۆشتە لەبەر ناوبانگی کرد.

موزەفەرەدین کۆک بەری لەسەر ڕائەسپاردنی بابی و ڕیککەوتنی ئومەرا و گەورەیی دەولەتیان بوو بەحوکمداری ھەولیتەر و شارەزور و دەکۆک (داقۆق - تاوق). موحاھیدەدین قایماز ناییی ئەتابەگی مووسل چاوی لە مەملەكەتی موزەفەرەدین بری کە بیخاتە ژێر پەنجەیی خۆیەو و دەستی بەسەردا بکیشی، قایماز کەوتە فرۆقیل و بەھانەگرتن و لەمە زیاتر چارەییەکی نەدۆزییەو کە بۆ سولتانى میسر و خەلیفەیی بەغدا نویسی کە: موزەفەرەدین ناتوانی ئیدارەیی مەملەكەت و ڕەعیەت بکا، لەو ڕیگایەو دەستی بەفیتنە و فەسادى و ئاشووب کرد و شوړشی خستە نیو ڕەعیەت و سوپاھی ھەولیتەرەو و قاقەزی بەئاتبەگ لە سولتانى میسر و خەلیفە نویسی کە: موزەفەرەدین مندالە و بەدمەسەرەفە و خەزینە و مال و سەرۆتیتی ئەمیر عەلی گچکە کۆیکردۆتەو، بەخۆراییی لە بلاوکردنەو

بیره‌جگ. هیشتا سولتان له دیمه‌شق بوو، عیزه‌دین ته‌تابه‌گی مووسل و قایمازی نایی، زانیان سولتان ته‌مای گرتنی جزیره‌ی کردووه و سوپاهیتی زوریان کۆکرده‌وه و چونه نسیبین که نه‌بادا سه‌لاحه‌دین بچیتته سه‌ر حه‌له‌ب و بیگری، زوو به‌فریا بکه‌ون و نه‌هیلن، به‌لام که سولتان له فورات په‌ریبه‌وه، مه‌سه‌له وه‌رچه‌رخا، زانیان چونه پیش چاک نیبه و له نه‌تیجه‌دا مووسل له ده‌ست دهرده‌چی، به‌ناچاری گه‌رانه‌وه مووسل و سوپاه‌که‌یان نارده شاری ره‌ها نیگه‌هبانی بکه‌ن و نه‌یه‌لن سولتان بیگریت.

له‌ولاهه که سولتان ته‌وه‌ی بیست بو‌گرتنی ته‌و خاکه‌ غیره‌تی زیاد کرد و ته‌مای لی نیشته، ته‌و رۆژهی له فورات په‌رینه‌وه، موزه‌فه‌ره‌دین له‌گه‌ل هه‌موو پادشاکانی کوردستان موخابه‌ری کرد و بو‌ئیتماعه‌تکردنی سولتان دلخۆشی دانه‌وه و چاوو‌رای ده‌ست پین کرد، هه‌موو پاشا و ئومه‌رایانی کوردستان قاقه‌زیان بو‌نوویی و ئیتاعه‌تی سولتانیان قه‌بوول کرد و وه‌عه‌دیان دایی به‌مال و سوپا یارمه‌تی و کۆمه‌گی بکه‌ن، له‌و ریگایه‌دا به‌راستی و به‌دل و گیان بکۆشن. له‌ ده‌میکی سولتان له دیمه‌شق بوو نوره‌دین کوری قزل ته‌سه‌لان چوه‌ه خزمه‌تی، شهرت و قه‌راریان دا که نامید گیرا سولتان پیدا به‌نوره‌دین، له‌وده‌مه‌دا که سولتان له بیره‌جگ بوو، نوره‌دین به‌قاقه‌زی ته‌وه‌ی وه‌بیر هیتاوه. سولتان له پاش گرتنی بیره‌ چوه‌ه سه‌ر ره‌ها، له مانگی جه‌مادی یه‌کدا ده‌وره‌ی دا وه‌ته‌نگی هینا کوشتاریکی زۆر کرا و شه‌ر گه‌رمبوو، ته‌میر فه‌خره‌دین مه‌سه‌وودی زه‌عه‌رانی خیتی ره‌ها که: ته‌ماشای کرد، ده‌وره‌دانی لی وه‌ته‌نگ هات و کوشتاریکی پین ژماری لی کرا، دوا‌ی کار و ئیشی به‌خراب هاته‌ به‌رچاوان، گرتی قاقه‌زیکی له سولتان نویسی، به‌شه‌رتی ته‌مینکردن شاری ته‌سلیم ده‌کا، سولتان ته‌منیه‌تی دایی، به‌و شه‌رته‌ شاربان به‌ده‌سته‌وه‌ دا، که شار گیرا سولتان ده‌وره‌ی قه‌لای گرت و وه‌ته‌نگی هینا، دزداری قه‌لا به‌ئه‌مان و ته‌منیه‌ت خواستن قه‌لای ته‌سلیم کرد، ته‌سپاب و خه‌زینه و مالیکی هه‌بوو که‌وته‌ ده‌ست سولتان، به‌شار و قه‌لا و سوپاه و ئالاته‌وه پیشکه‌ش به‌موزه‌فه‌ره‌دین کوک به‌ری کرد، له‌وتیه‌ چوه‌ه سه‌ر هه‌ران، له پاش که‌م شه‌ریک هه‌رانیش گیرا، سولتان دیسان دایه موزه‌فه‌ره‌دین، ته‌مجا موزه‌فه‌ره‌دین بوو به‌خیتی ره‌ها و هه‌ران و ره‌قه، له پاشان سولتان که چوه‌ه سه‌ر مووسل شاری شمیسانی گرت و ته‌ویشی بو‌موزه‌فه‌ره‌دین خسته سه‌ر ره‌ها و هه‌ران و ره‌قه.

سولتان که چوه‌ه سه‌ر نسیبین و خاپوور و ته‌و ده‌ورپشته، به‌شه‌ر گرتنی، ته‌مای له مووسل گرتن کرد، له نسیبین هه‌موو ئومه‌راکانی کوردستانی کۆکرده‌وه و مه‌شوه‌ره‌تی چونه سه‌ر مووسلی خسته پیشه‌وه و روو به‌ چ شاریکی چوو لی خواستن، هیندیکی له

ئومه‌راکانی داوا‌ی سه‌ر مووسل و هیندیکی چونه سه‌ر ژه‌نگار و هیندیکی چونه سه‌ر جزیره‌ عومه‌ریان گرت، موزه‌فه‌ره‌دین گوتی: چونه سه‌ر جیگایانی تر چاکتره له چونه سه‌ر مووسل، چونکو که چووینه سه‌ر مووسل موجاهیده‌دین قایماز و عیزه‌دین ده‌چنه قه‌لایانی قایی کوردستان و خو‌داده‌مه‌زرتین و له ده‌ست دهرده‌چن، به‌لام که جیگایانی دیکه‌مان گرت، مووسل به‌ناسانی ده‌که‌وتته‌وه ده‌ست، ناسره‌دین محه‌مه‌دی کوری شیرکو، ئاموزای سولتان له‌میژبوو له‌گه‌ل سولتان قه‌راری هه‌بوو، نزیک ۱۰۰ هه‌زار دینار پارهی بو‌ سولتان خه‌رج کردبوو که مووسل گیرا بیدرتیتی، له‌به‌رته‌وه ناسره‌دین قسه‌ی موزه‌فه‌ره‌دینی به‌چاکزانی، ته‌و مه‌شوه‌ره‌ته‌یان عه‌رز کرد، سولتان قسه‌ی موزه‌فه‌ره‌دینی قه‌بوول کرد و روو به‌مووسل رۆیشتن. که سوپا نزیک به‌مووسل بوو، سولتان له ئۆردوو جوئی بووه‌وه. موزه‌فه‌ره‌دین و ناسره‌دینی له‌گه‌ل خو‌ی هه‌لگرت و سی به‌سی چونه سه‌ر جیگاییکی بلند و ته‌ماشای شاری مووسلیان کرد، سولتان مووسلی گه‌وره و توند و ده‌وره به‌شوره و بورج و بارووی که‌وته به‌رچاو، رووی له موزه‌فه‌ره‌دین و ناسره‌دین کرد و پیتی گوتن: ئیوه‌ منتان فریو دا و به‌فیل منتان کیشا سه‌ر شاریکی گه‌وره‌ی قایم، ئیستا که ته‌گه‌ر په‌لاماری بده‌م و بشکیم ناموس و شه‌رف و هه‌بیه‌تم ده‌شکی و ناتوانم خو‌ بگرمه‌وه. له پاشان سولتان گه‌راوه له‌شکرگاهی خو‌ی. موزه‌فه‌ره‌دین و ناسره‌دین گه‌لیک دلخۆشی سولتانیان داوه و خستیانه سه‌ر هه‌وه‌سی چونه سه‌ر مووسل، سه‌بینه‌ی که رۆژ بووه‌وه مووسلیان ده‌وره‌دا و هه‌ر چار که‌ناری شاریان وه‌ته‌نگ هینا، مه‌نجه‌نیق و ئاگرهاو‌یژیان گرتیان و ده‌ستیان کرد به‌به‌رد و ئاگربارانی مووسل، تیرهاو‌یژ له هه‌موو لاییکه‌وه هه‌لمه‌تیان دهره‌د. نه عیزه‌دین و نه موجاهیده‌دین و نه له‌شکرکی بزبان دهرکه‌وتن، سولتان به‌تکای سه‌ره‌دینی شیخی شیوخ به‌ئه‌مانه‌ت ده‌ستی له مووسل به‌ردا و چوه‌ه سه‌ر شاری ژه‌نگار، به‌کۆشه‌وه و کردنی موزه‌فه‌ره‌دین و ئومه‌راکانی کوردی زه‌رزاری که له‌نیو‌ژه‌نگار داده‌نیشتن، له که‌لینیکه‌وه ده‌روازه‌ی باشووریان بو‌ سولتان کردوه، شه‌ره‌فه‌دین برای ته‌تابه‌گی مووسل که خیتی ژه‌نگار بوو وه‌ختیکی له‌وه ئاگادار بوو، بیجگه له ته‌مان چاره‌ییکی نه‌دۆزیه‌وه و داوا‌ی ته‌مانی کرد و سولتان ته‌مانی دا و شار و قه‌لای ته‌سلیم کرا، له نه‌تیجه‌ی خزمه‌تی موزه‌فه‌ره‌دین گه‌لیک جیگای تر که‌وتنه ژیر حوکمی سه‌لاحه‌دینه‌وه.

موزه‌فه‌ره‌دین له گرتنی دیاره‌کر و نامید و عه‌ینتاب و هه‌موو ته‌رازی جزیره‌دا خزمه‌تی بی ژماری بو‌ سه‌لاحه‌دین کرد، چونکو له فیکر و ته‌دبیرا نه‌ده‌خه‌له‌تا، له شه‌ر و کوشتاردا

بی ترس بو، له بهرئهوانه رۆژ به رۆژ سولتان هه زى له موزه فه ره دین ده کرد و ده مبه ده م منه تدارى ده بو، له هه موو جیگایه کدا به قه در و حورمه ت ده ستى خو شه و یستى به پشته وه ده نا و گه وره ی ده کرد.

سالى ٥٧٨ و له مانگی زیلجیج، سولتان خوشکی خو ی که رابیعه خاتون بو، له موزه فه ره موزه فه ره دین کوکبه ری ماره کرد، ئه مجا خزمایه تی و زاوایه تی خو شه و یستبوونی زیاد کرد، زرنگی و نازایی و زه به ره ده ستی و تیگه یشتن و راستی و غیره ت، رۆژ به رۆژ موزه فه ره دینی له به رچاوی سولتان گه وره ده کرد، خوا به خت و یومنیکی وای دابوو به موزه فه ره دین، له ئومه را و پادشایانی کوردستاندا نه یدابوو به که سیکی دیکه، ده ستی ده برده هه ر کاریکه وه با چه نده گرانیش بوایه، بو ی ریک ده که وت و به ئاسانی ده که وته ده ستییه وه.

موزه فه ره دین گه لیک دلئى به مووسله وه بو و چاوی تی پریسو، له بهر حه زلیتکردنی هه موو ده میک قاقه زى له سولتان ده نووسی و گرتنی مووسلی وه بییر ده هینا وه، له و رپگایه دا که مووسلی ده ستکه وی ٥٠ هه زار دیناری بو سه لاهه دین په خش کردبو، سولتان له وه که گرتنی مووسلی له کن به ئه زبه ت و گرانبوو، رقی له و نویسراوانه ی موزه فه ره دین ده بو وه، ئه گه رچی موزه فه ره دین بوو به سه به بی گرتنی جزیره و بو ده سخستنی جزیره گه لیک ته قه لای دا و خو ی ماندوو کرد و زه ره ی کیشا، له به رابه ری ئه و هه موو خزمه ته ی بو سولتانی کرد و رپگای چاکى نیشان دا، سولتان موزه فه ره دین ره نجیده بوو.

سالى ٥٨١ سولتان بو گرتنی مووسل دووباره خو ی کوکرده وه و که وته رپگا، که گه یشته حه ران ده زبه جی موزه فه ره دین کوکبه ری گرت و خستیه زیندانه وه، زۆری پینه چوو ئومه راکانی کوردان له و مه سه له یه دلگیر بوون و که وته ته قه لا، سولتان له وه ئاگادار بو، که وته ئه ندیشه و ترسه وه، که ته ماشای کرد کاروباری حوکمداری و کیشوه رگیری به رئا وه ژوو رووی وه رسوو راند، رۆژه لای له ده ستچوون و ته شویشاتیکی زۆر که وته نیو له شکرگایه وه ی هاته به رچاوان، گرتنی موزه فه ره دینی له زه ره ر زیاتر چیدیکه لیی نازیته وه، ئه مری دا به رباندا و خه لاتی کرد و به ئینعام و به خشش و نوازش دلشادی کرد.

که سولتان رووی له مووسل کرد، موزه فه ره دین به سوپاهیکی قورسه وه ی له خزمه تدا چوو هه سه ر مووسل، له بهرئه مه هیندیک بو مامله ت که وته نیوانی، سولتان ته مای

دهسته لگرتنی له مووسل کرد، موزه فه ره دین و فه قی عیسیتی هه کاری و ئه میر ئه حمه دی کوری مه شتووبی هه کاری له یه که ئومه رایانی قیمه تدارى سولتان بوون، روویان له سولتان کرد ده ست له مووسل به ردان مایه ی شکسته ی شه وکه تی سه لته نه ته، پیاو به قسه ی ژنیک که کچی زه نگییه چۆن ده ست له مه مله که تیکی وه کو مووسل به رده دا. له سه ر ئه وه بو گرتنی مووسل ئاماده کرانه وه، موزه فه ره دین به سوپاه و قوشه نیکی قورسه وه، کوردی حه ران و سروج، زه ینه دین یوسف برای خپوی هه ولیتر به سوپاهی هه ولیتر و شاره زووره وه، له گه ل هیندیک له ئومه رایانی کوردستان، چوونه سه ر مووسل، هه روه کو له باسی زه ینه دین یوسف گوترا، لای رۆژه لاتی مووسلیان وه ته نگ هینا، کوری مه شتووب له ولاره چوو هه ر خاکی هه کاری، قه لای جزیره و بو تان و ده ورویشتی ده وره دا، ئومه را و حوکمداره کانی کوردی هه کاری به سوپاه و ماله وه یاریده یان دا، شه ر و کوشتار کرا و چه ند جیگای سه ختی ئه وی گیران، موزه فه ره دین و زه ینه دین رۆژه لاتی مووسلیان توند کرد، هه موو رۆژی شه ر و کوشتار بوو، له ئاخیدا سولتان به مامله ت مووسلی به ردا. که سولتان کشاوه، موزه فه ره دین به له شکریه وه چوو هه سه ر شاری خلات که له رۆژئاوی ده ریاچه ی وانه وه یه، له جنووبی غه ربی شاردا سوپاه و ئوردووی دامه زراند، شه ر و کوشتار ده ست پی کرا، خلاتی وه ته نگ هینا، له سه ر ئه مه ئه هالی و ئه میری خلات قاقه زى له سولتان نووسی که سولتان له میافارقین بوو، به ئه مری سولتان، موزه فه ره دین به سولح ده ستی له خلات به ردا و به شادییه وه گه راوه و چوو هه ران.

هه ر له و ساله دا بوو، مانگی شه عبان موزه فه ره دین به ئه مری سه لاهه دین له شکرى برده سه ر مووسل و له نسپینه وه چوو کفرزه مار، له و ده مه دا سولتانیش گه یشته موزه فه ره دین، شه عبان و ره مه زانیان له کفرزه مار به سه ربرد، له ولاره عیزه دین ئه تابه گی مووسل که وته ته قه لای پارانه وه به ناردنی پیای خه لیفه و خو یه وه، به م شه رته له رۆژه لاتی زابه وه که عیباره ته له هه ولیتر و شاره زوور و ده کوکا، عیزه دین لییان ده ستبه رداربی و حه قیکی به سه ر جزیره شدا نه بی، له پاش گه لیک پارانه وه سولتان به سولح ده ستی له مووسل به ردا وه.

سالى ٥٨٣ی رۆژی پینج شه مه و جومعه و شه مه که دووی هه تا پینجی ره بیعی دووم بوو، موزه فه ره دین به سوپاهی کوردستانه وه له واقیعه ی حه تبین له مه یدانی کوشتار و شه ری فه ره نگا پیاوانه کو شا و هونه ر و نازایی ده نواند و کوشتاریکی وای کرد، هه موو موئه ریخه کان له مه دحکردن و پیداهه لگوتنیا حه یران ماون، له ده ست و برد و چالاکی و

تازا پیدا لهو رۆژهوه به ناوبانگ هه موو رۆژهه لاتی پر کرد، هه ر شه پێکی له وه پاش که ده کرا موزه فه ره دین ئاسا ناوده برا، ئه ومه را و پادشایانی فه ره نگ به سوپا هیانه وه پۆل پۆل به دیل ده گیران و ده ناردرانه پێش ده می سه لاهه دین، ئه سپاب و که لویه ل و ما ل به قه نتاران تالان ده کرا و ده خرایه ژێر پیتی سه لاهه دین. سه ره که وتنی له شگری سو لتان و که وتن و گر تنی فه ره نگ له سایه ی غیره ت و ده ست و بر دی موزه فه ره دین بوو، لهو رۆژه دا که لێکی خزه مت کرد و که لێک یاری ده ی سو لتان و عاله می ئیسلامه تی دا و به راستی چاک سه ره که وت.

موزه فه ره دین له پاش واقیعه ی حه تین له ته به ریه و عه کا دا که لێک خزه تی شایسته و تازایی و زرنگی و سه دا قه تی نیشان دان، که عه کا گیرا موزه فه ره دین که را وه جیگای خۆی و له که ل ئومووری حوکمداری کوردستان و له شکر و سوپا ه و په عیه ته په روه ری خه ریکبوو. له ته ئریخی عیما ده دینی ئیسه په هانی و به هانه دین کوری شه دا دا ها تو وه که: موزه فه ره دین کو کبه ری له غیره ت و تازایی و هه لمه تاندا و له خۆرا گرتن و چوونه پێشدا و له وه ختی ته نگانی و سه ختی دا، سه بر و ته حه مولێکی ئاوا ی ده کرد، له ئومه راکانی دی که دا نه ده تیرا. به و سیفه تانه ی له سه ره وه بیژران، له نێو هه موو حوکمدار و ئومه راکانی کورد و رۆژهه لاتا ناوی کردبوو و خۆزی پی ده خوا زرا، با خسووس واقیعه ی حه تین زیاتر ناوی به نێو رۆژهه لاتا بلاو کرده وه، چونکو ئه و نه بوایه فه ره نگ زۆری هێنا بوو بو کوردان و ئومیدی چاکه چاودێری نه ده کرا. به لام موزه فه ره دین به سوپا هی کوردی حه ران و سروج و په ها و جزیره به جارێک کو مه له ی فه ره نگی بلاو ده کرده وه. هه ر به ده ست موزه فه ره دین نه سه رت و زه فه ر که وته ده ست سو لتان.

سالی (۵۸۵) فه ره نگ به قووه ته وه چوونه سه ر عه کا، سه لاهه دین قاقه زی بو هه موو حوکمداره کانی کوردستان نارد و داوا ی یارمه تی لیکردن. موزه فه ره دین به سوپا هی کوردانه وه هه ستا که یشته فریای سه لاهه دین، له هه موو شه ر و کوشتاری فه ره نگیدا له که لی بوو، لهو شه رانه ی که له ته وار یخاندا مه شه ورن، موزه فه ره دین هه ر به گیان و دل ده کو شا و تازایه تی خۆی و میله ته تی نیشان ده دا.

(ابن الاثیر) له ته ئریخی (الکامل) دا ده لێ: له شه ری مه شه ووری عه کا دا زه ینه دین یووسف خیتی هه ولیتر بو یاری ده دانی سو لتان به له شگری کوردی هه ولیتر و شه ره زووره وه چووه سه ر عه کا، له پاش چه ندیک نه خۆشی له ۱۸ ی په مزانی سالی ۵۸۶ دا له شاری ناسیره له نزیک عه کایه مرد. له عیما ده دین کاتب له کتیبی (البرق الشامی) دا ده گیر ته وه و ده لێ: که بیستمان زه ینه دین مرد بو سه ره خۆشی چوینه لای موزه فه ره دین

که برا که وه ی زه ینه دین بوو، لهو برایه ش زیاتری نه بوو چاومان پیکه وت، موزه فه ره دین هه موو ئومه راکانی زه ینه دینی برای خۆی گر تیبوون و له نێو چادرا سندی خسته بوونه پێیا نه وه، یه کێک له وانه (ئهمیر به لداجی) خیتی خه فتیه کان بوو، ئه ویش له وانه ده تر سا که لیتی روو که ردان بن و ئیستاعه تی نه که ن، موزه فه ره دین له که ل وه ده ست خسته حوکمداری هه ولیتر خه ریکبوو. موزه فه ره دین له پاش مر دنی زه ینه دینی برای، قاقه زیکی له سو لتان سه لاهه دین نوویسی و له ویدا گو تی: که ده ست له حه ران و قه لای په ها و شه مسیات و ده ورو پشت هه لده گرت، بو ئه مه ی سو لتان له بری ئه وانه هه ولیتر و ده ورو پشتی ده ره بندی قه رابلی و قه فچاق و شه ره زوور به ته مامی بداتی، سو لتان به وه دلخۆش بوو، ئه مریان دا یه موزه فه ره دین و ئیزی خوا ست و روو به هه ولیتر رویش ت. له مانگی زیلحیجه ی سالی (۵۸۶) که یشته هه ولیتر، ئه هالی پێشو از بیان کرد و به ئیحتیرامه وه به ردا یان و داخیلی قه لایان کرد. به مودده تییکی زۆر که م خاکی شه ره زوور و ده کوک، خه فتیه کان و ده ره بندی قه رابلی و قه فچاقی خسته ژێر حوکمه وه. ئومه را و سه ردارانی کورد به دیاری و به خششه وه چوونه لای و ئیستاعه تیان قه بو ل کرد. موزه فه ره دین بوو به به لایه کی که وه و با رێکی قورس له سه ر گیان و رۆحی بنه ماله ی ئه تا به گانی مووس ل و موا هیده دین قایه ز. موزه فه ره دین که ئومووری هه ولیتر و حوکمداری خۆی ریکخست، ده ستی به ئا وه دان کردنی شار و قه لا و بازا ر و جیگایان کرد، له ده وه ی قه لای هه ولیتره وه دیوارانی قایی دامه زانده وه و ده ورو پشتی کرده خه نده قیکی قوول، له دامینی شار روو به جنووب بازا رێکی که وه و که لێک کاروانسه را و خانه گایه کی زۆر که وه ی بینا نا و مناره بیکی بلندی له نێو په راستی حه وشه ی ئه و خانه گایه دامه زراند، که ئه مرۆ که ش ئه و مناره یه ما وه ته وه به لام که لێک جیگای وێرانه. له ده ورو پشتی شار هه ره که له نه قشه دا دیار کراره شووره بیکی پانی به ده وری شاردا کیشا وه و به کونگره و سه نگه ر قایی کرد، ده وه ی ئه و شووره شی کرده خه نده قیکی قوول و پان و پر له ئاوی کرد. له هه موو لاییکه وه عوله ما و زانا و کارگر و پێشه کارانی به ئینعام و به خشش دلخۆشی ده دا وه و ده بیرنه هه ولیتر. هه تا به مودده تییکی که م شاری خواره وه ی قه لای هه ولیتری وا ئاوا کرد که جیگای خانووی تیدا ده ست نه ده که وت.

سالی ۶۰۰ ئه تا به گی مووس ل نوره دین چووه سه ر مووس ل. موزه فه ره دین ئه و ده مه ی به که لین زانی و سوپا هی کو کرده وه و په لاماری مووس لی دا، دپهات و ئاوا یه کی له سه ر رێگادا بوون، که له زاب په ریه وه تالانی کردن و گر تنی، هه تا که یشته نه ینه وا. به شه ر

نهینه‌وای گرت و تالانی کرد و دوکان و بازاره‌که‌ی هم‌موو سووتاند و دهوری شاری مووسلّی دا. نایی مووسلّ خه‌به‌ری دا ته‌تابه‌گ و کرداری موزه‌فهره‌دینی پی‌راگه‌یاند. ته‌تابه‌گ به‌نومیدی چونو سهر هه‌ولیر له نسیبینه‌وه به‌تالوکه خوئی گه‌یاند مووسلّ. موزه‌فهره‌دین له‌ولاهه ناگادار کرا و به‌په‌له سوار بوو له زئی په‌ریه‌وه و گه‌پراوه هه‌ولیر. له ده‌مه‌دا مه‌لیک ته‌شرفی کورپی مه‌لیک عادیلی ته‌یوویی قاقه‌زیتکی له موزه‌فهره‌دین نویسی: ته‌گهر بچیتته سهر مووسلّ ته‌ویش له‌ولاهه ته‌تابه‌گی وه‌ته‌نگ بینیت، که موزه‌فهره‌دین مووسلّی بگری و بیخاته ژیر حوکمه‌وه مه‌لیک ته‌شرف یاریده‌ی بدات و مووسلّیشی بو‌بخاته سهر هه‌ولیر. موزه‌فهره‌دین به‌نویسراوان له‌گه‌ل مه‌لیک ته‌شرف ریککه‌وتن و دهستی به‌خو کۆکردنه‌وه و سوپا ریکخستن کرد، له کۆشه‌وه دابوون نووره‌دین به‌له‌ز چوو سهر مه‌لیک ته‌شرف پیشی پیتی گرت، موزه‌فهره‌دین هه‌تا وه‌خو که‌وت بچیتته سهر مووسلّ نووره‌دین له ده‌ست مه‌لیک ته‌شرف شکستی خوارد و گه‌پراوه مووسلّ و ئیتر فرسه‌تی له ده‌ستچوو.

سالی ۶۰۲ موزه‌فهره‌دین له‌گه‌ل عه‌لاه‌دینی خیتی مه‌راغه موخابه‌ری کرد و ریککه‌وتن که: بچنه سهر ته‌بویه‌کر په‌هله‌وانی خیتی ته‌وریز، له پاش ریککه‌وتنیان موزه‌فهره‌دین سوپاهیتی قورسی کۆکرده‌وه و روو به‌مه‌راغه رۆیشت، له‌ولاهه عه‌لاه‌دینی کورپی ته‌حمه‌دیل له‌شکری کوردی ناوریابه‌گانی خړ کرده‌وه و چاوه‌نۆری موزه‌فهره‌دینی کرد. موزه‌فهره‌دین به‌عیزه‌ت و پیشوازیکردنه‌وه گه‌یشته مه‌راغه و به‌هه‌موو لاییتی راگه‌یاند که ته‌بویه‌کری په‌هله‌وان شه‌و و رۆژ مه‌سته و شه‌راب ده‌خواته‌وه و ناگای له مه‌مله‌که‌ت و په‌عیه‌ت نییه و شه‌ریعه‌تی خستوته پاشه‌وه و لابرندی به‌شهرع واجب بووه، به‌و بهانه‌یه سوپاهی خویان هه‌لگرت و روو به‌ته‌وریز له مه‌راغه ده‌رکه‌وتن.

ته‌بویه‌کر په‌هله‌وان که له‌وه ناگادار بوو، قاقه‌زیتکی له ئیتغمش خیتی هه‌مه‌دان و ئیسپه‌هان و په‌ی نوویی و هاواری لی کرد. ئیتغمش له نزیک قه‌زوین له‌گه‌ل ئیسماعیلییه‌کان شه‌ری ده‌کرد، به‌له‌ز روو به‌ته‌وریز رۆیشت و قاقه‌زیتکی له موزه‌فهره‌دین نویسی: ئیمه ئیعتیمادیکی ته‌واومان به‌تۆ هه‌بوو که: پیاویکی نوێ‌کهر و به‌دین و خیرخوا و موساله‌مه‌تپه‌روه‌ر و دووره شه‌ری، به‌لام ئیستا به‌رئاوه‌ژی ناوبانگت ده‌بیستینه‌وه، ته‌وه لیمان ئاشکه‌را بوو که له فه‌سادی و شۆرش و شه‌ر و فینته ده‌گه‌رپی، من حه‌ز ناکه‌م خو دووچار به‌به‌لا و شه‌ر بکه‌ی، ده‌ست له‌و فیکره به‌ردان بو پاشه‌رۆژت خیری تپدايه.

موزه‌فهره‌دین که ته‌و قاقه‌زه‌ی گه‌یشتی دلی نه‌رمبوو کۆلی گریانی هه‌ستا و له‌و چوونه په‌شیمان بووه‌وه و ته‌مای گه‌رانه‌وه‌ی کرد. عه‌لاه‌دین پیتی گوت: نه بو من و نه بو تۆ چاک نییه بگه‌رپیتته‌وه، چونکو ئیمه سوپا و له‌شکرمان کۆکرده‌وه و هه‌موو که‌س پیتی زانی، ئیستا که‌ش بگه‌رپیتته‌وه، حکومه‌ت و مه‌مله‌که‌تی منی تپدا ویران ده‌بی، ته‌وه سوپاه و ته‌وه مه‌مله‌که‌ت و ته‌وه په‌عیه‌ت، وه‌کو عایله‌ی په‌هله‌وان لیم داگیر بکه‌ن تۆ بیخه ژیر حوکمه‌وه. عه‌لاه‌دین هه‌رچه‌نده پراوه و کۆششی کرد موزه‌فهره‌دین له گه‌رانه‌وه‌ی دهستی هه‌لگرت و رازی نه‌بوو. عه‌لاه‌دین چه‌ند ته‌قه‌لای دا و ده‌لایل و بورهان و چتی نیشان دا چاره‌ی نه‌کرد. موزه‌فهره‌دین به‌سوپاهی خو‌یه‌وه سواربوو، به‌دۆل و ده‌ره و چیا و هه‌لدیری سه‌خت و گرزدا گه‌پراوه هه‌ولیر.

سالی ۶۰۶ مه‌لیک عادیلی برای سه‌لاح‌دینی ته‌یوویی ته‌مای گرتنی ژه‌نگاری کرد، موزه‌فهره‌دین به‌پشتیوانی خزمه‌ته‌کانی پیشووی و سه‌داقه‌تی له‌گه‌ل عایله‌ی ته‌یوویاندا له‌ خوئی راده‌دیت که تکای هه‌رچییه‌ک له هه‌ر ته‌فرادیکی ته‌یوویان بکریت لیتی قه‌بوول ده‌که‌ن و ئیحترامی ده‌گرن. گرتی قاقه‌زیتکی له مه‌لیک عادیل نویسی و خواهیشتی لی کرد ژه‌نگار بکا به‌خاتری ته‌و و بیبه‌خشیت. قاقه‌زی موزه‌فهره‌دین که گه‌یشته ده‌ست مه‌لیک عادیل، به‌ساردی و قه‌بوول نه‌کردن قاسیده‌که‌ی به‌دلشکاوی نارده‌وه پاش. موزه‌فهره‌دین له‌وه گه‌لیک دلگیر بوو و زۆری پی ناخۆش هات، له‌و ده‌مه‌وه رووی له سه‌لته‌نه‌تی ته‌یوویان و ده‌رگیرا و قه‌بوولی نه‌کردن. موزه‌فهره‌دین له‌سه‌ر ته‌و کاره ته‌مجا بو هه‌وال پدیداکردن و پشتیوانی سه‌عی کرد که خو له شه‌ری مه‌لیک عادیل بیاریزی. گرتی قاقه‌زیتکی له مه‌لیک زاهیری غازی کورپی سه‌لاح‌دین خیتی حه‌له‌ب نویسی و یه‌کیتی له که‌یخوسره‌وی کورپی قلیح نه‌رسه‌لان خیتی رۆم نویسی و کردنیسه هاوده‌نگی خوئی و له‌گه‌لیان ریککه‌وت، ته‌وانیش جوابیان داوه: هه‌رده‌میکی مه‌لیک عادیل قسه‌ییتی موزه‌فهره‌دین قه‌بوول نه‌کات، هه‌ر که‌سه‌ی له سنووری خو‌یه‌وه هه‌لمه‌تی به‌رنه سهر خاکی عادیل و بیگرن. به‌و شه‌رتانه موزه‌فهره‌دین گه‌لیک کۆمه‌گی په‌یدا کرد.

کورانی زه‌نگی له‌گه‌ل یه‌کتر نیوانیان تیکچوو بوو. مه‌لیک عادیل ته‌وه‌ی به‌که‌لین زانی، له شامه‌وه روو به‌خاکی قوتبه‌دین کشا. قوتبه‌دین و نووره‌دینی خیتی مووسلّ له به‌راه‌ر مه‌لیک عادیلدا جگه له شه‌ر و پیشپ‌گرتن چاره‌یه‌کیان نه‌دۆزییه‌وه و له‌گه‌ل خو کۆکرده‌وه خه‌ریکبوون. موزه‌فهره‌دین که له‌وه ناگادار بوو، رۆژی تۆله‌ی که‌وته‌وه بیر. ته‌و رۆژه‌ی له مه‌لیک عادیل به‌که‌لین زانی و ده‌زه‌جی قاقه‌زیتکی له قوتبه‌دین ته‌تابه‌گی

نویسی و دایه دست وهزیری خۆی و ناردیه مووسل. وهزیر به شهو گه یشته سهر دهجله و خه بهری دا، بهله ز که شتیان بۆ ساز کرد و په راندیانه وه. وهزیر چوه لای نوره دین و قاقه زه که ی دایه دهستی. نوره دین به دره جه بیکی نیهایه ت شادبوو، چونکو مه سه له ی موزه فه ره دین به هیچ کلۆچیک نه ده که وهته بیری که سه وه. که قاقه زه که ی خوینده وه، موزه فه ره دین لئی نویسیبوو: بۆ نه هیتشتنی مه لیک عادیل به هه موو جوړیک یاریده ی ددهم و شهرتی ئیتفاقیش له سهر داخوازی ئه وان بیت.

نوره دین بهو شه وه و به سویند خواردن و شهرت و قه رار ریکه که وت و شرووتی ئیتفاقیشی خسته بهر ویجدانی موزه فه ره دینه وه که: هه رچۆنیک دلخوازی بی ئه و رازیبه. به و جوړه نوره دین جوابی قاقه زی نویسیه وه و به ئیحترامه وه وهزیریان به ری کرد.

موزه فه ره دین گرتی قاقه زی له خه لیفه ناسره دین بیللا نویسی که: مه نعی مه لیک عادیل بکه ن نه چیتته سهر مووسل و به سولح ژه نگار له دهست شهر ی رزگار که ن و خه لیفه پیاوئیک بنیریتته لای مه لیک عادیل که دهست له ژه نگار بهردا و با نه بیتته مایه ی شه روشوړ. موزه فه ره دین به سوپاهی کوردانه وه چوه کۆمه گی نوره دین له مووسل، قه رارگاهی له شگری دامه زرانده وه و جوابی نارد له هه موو لاییکه وه ئومه رایانی کورد له سه ری کۆبوونه وه و چاوه نوړی هاتنی عادیلان کرد و به ئومیدی پیاوی خه لیفه بوون، مه لیک عادیل له ولاره ژه نگاری ده وردها، خپوی ژه نگار به پشتیوانی موزه فه ره دین و ئومیدی یارمه تی به چست و چالاک ی به رابه ر به مه لیک عادیل راهه ستا، له دواییدا قاسیدی خه لیفه و پادشاکانی دیکه گه یشتنه لای موزه فه ره دین و به هه موو لایه که وه که وتنه سهر مه لیک عادیل و ناچاری مامله تیان کرد و به سولح ژه نگاری بهردا و له دهست خپوی خویدا قه رارگیر بووه وه. له و ده مانه ی موزه فه ره دین له مووسلدا چاوه نوړی قاسیدانی ده کرد، دوو کچی خۆی له دوو کوری نوره دینی خپوی مووسل ماره کردن، کوره کان به کی عیزه دین مه سهوود و دووهم عیما ده دین زهنگی بوون. له پاش شادی و که یف موزه فه ره دین گه پراوه هه ولتیر و له گه ل ته دبیر و ئیداره ی مه مله که تی خۆی خه ری که بووه.

سالی ۶۱۲ خه لیفه له خپوی هه مه دان مه نکه لی په نجیده بوو، هاواری له هه موو ئومه را و حوکمداره کانی کوردستان و باقی ئومه رایانی دیکه کرد، موزه فه ره دین به له شگری هه ولتیره وه چوه سهر مه نکه لی و به شه و که ت و شانی کوردا په تیسه وه له ناو هه موو حوکمداره کاند سهر که وت و به مه وه قی و فه تخوزه فه ر گه پراوه و دهنگی تازی و ته دبیری

دونیای پر کرد. سالی ۶۱۵ عیما ده دین زهنگی که زاوی موزه فه ره دین بوو، له سه ر ئاکره حوکمداری ده کرد، سوپاهی کۆکرده وه و چوه سهر زۆزان و هه کاری، به دره دین خپوی مووسل که کوری مه لیک قاهیر بوو، بۆ به رابه ری عیما ده دین له شکر کیشی کرد و چوه سهر موزه فه ره دین چونکو پشتیوانی عیما ده دین زهنگی بوو. له به دره دینی گپراوه و گوتی: من شهرتیکم له گه ل بابی ئه وان کردوه که خۆ له مووسل و ئه ترافی نه گه بیتنم و چه ز ده که م شهرتی خۆم نه شکینم، به لام که سیک دهست باوئیتته هه کاری و زۆزان و یه کیکی دیکه بچیت پیشی پی بگرت، ناچار ده بم به رابه ری بکه م و یه که که سیک هه لمه تی به ریتتی ئه من ده بم، به دره دین له ترسی موزه فه ره دین نه یوترا بچیت و به ناچاری گه پراوه. موزه فه ره دین یاریده ی عیما ده دینی دا زۆزان و هه کاری و شووشیشی که وه ته ژیر حوکمه وه. له پاش گرتنی ئه و خاکانه سوپاهی هه ولتیر چونه جیگای خو بان. له ولاره به دره دین خپوی مووسل له گه ل مه لیک ئه شرف به مامله ت ریکه که وت، مه لیک ئه شه ره فیش له گه ل حوکمدارانی هه سه نکیف و ئامید و ماردین گرتی یه که تی و ئیتفاقیان گرتدا، مه لیک ئه شرف له موزه فه ره دینی نویسی: ئه مرۆکه فه ره نگ له سه ر ئیمه شالاوی هیناوه له بری یاریده م بدن رۆژی دوژمنایه تی نیبه، ئه گه ر کۆمه کیشم نه که ن دوژمنم بۆ پهیدا مه که ن، و ا چاکه له سه ر ره وشت و قاعیده ی پیشوو به ئیحترامی خۆتانه وه دامه زرینه وه و خۆ تیکه ل به شه ر و کوشتار نه که ن و که لیتن نه خه نه دهست دوژمنان، ئه گه ر وانه که ن ناچارم به سوپاهیکی قورسه وه دیمه سهرتان... مه لیک ئه شرف ئه و قاقه زه ی نارد و جوابی نه دراوه چونکو له گه ل حوکمدارانی هه له ب و رۆم ری که بوون. به لام به و قاقه زه زیاتر ئه هه میه تی به هیز په یدا کردن و سوپاه و ئاله تی شه ردا. مه لیک ئه شرف به سوپاهه وه روو به نسیبین رۆیشت که یاریده ی به دره دین بدات.

به دره دین که وایزانی به سوپاهه وه چوه سهر ئامیدی که له دهست عیما ده دین خپوی ئاکره هه میدیدا بوو. موزه فه ره دین به سوپاهی هه ولتیر و شاره زووره وه یاریده ی عیما ده دینی دا، به لام هه تا له شگری هه ولتیر کۆکراوه. به دره دین له بهر دامینی ئاکره به سه ر عیما ده دینی دادا و شکاندی. ئه ویش به په ریشانی خۆی گه یانده هه ولتیر و په نای برده بهر موزه فه ره دین، موزه فه ره دین به وه زۆر دلگیر بوو.

۲۰ ی مانگی په جه بی ئه و ساله موزه فه ره دین له شگری کۆکرده وه و به قووه ته وه چوه سهر مووسل که له زی په ربیبه وه هه تا نزیک مووسل به تالان و ویران کردن رۆیشت و له شگری به ده وری مووسلدا بلاو کرده وه و گه لیک خراپی کرد. به دره دین به په له کورپکی خۆی

نارده حه‌لب و هاواری برده بهر مه‌لیک ئه‌شرف، له‌ولاشه‌وه له‌شکری ئه‌شرف له‌نسیبێن بوو. به‌دره‌دین له‌وانیش پاراوه که یاریده‌ی بده‌ن. ئه‌میر ئه‌بیه‌گ سه‌رله‌شکری ئه‌شرف بوو، به‌له‌ز خۆی گه‌یاند هه‌مووسل و ته‌مای چوونه سه‌ر هه‌ولتیری کرد. به‌دره‌دین نه‌یه‌شت و پیتی گوت: مانده‌وتان به‌سه‌یننه‌وه له‌ پاشان له‌ ده‌جله بیه‌ر نه‌وه و به‌چن. موزه‌فه‌ره‌دین له‌ولاه که هاتنی ئه‌بیه‌گی بیست له‌شکری هه‌لگرت و عیماده‌دینی له‌گه‌ل خۆی خست و روو به‌مووسل له‌ زێ پهریه‌وه و خشا. به‌دره‌دین که وایزانی له‌شکره‌که‌ی له‌ موزه‌فه‌ره‌دین پر کرد و بزواتنی و رازاندنیه‌وه و تیپی دامه‌زراندن و راست و چه‌پی ریک‌خست و پاش و پیش‌ه‌روی سوپاهی راگرت و پیاوه تا‌زا و ناو‌داره‌کانی خسته که‌ناره‌وه، یه‌کێک له‌ ئومه‌را گه‌وره‌کانی له‌ لای راست دانا و ئه‌میره‌کانی دیکه‌ی له‌ چه‌په‌وه سازکردن. شه‌وی نزیک خه‌وتنان ئه‌و ئه‌میره که له‌ راسته‌وه بوو، ته‌مای چوونه لای چه‌پی له‌شکری کرد، دوژمنی به‌قوه‌ت که‌وته به‌رچاو. موزه‌فه‌ره‌دین له‌ولاهه‌وه بانی راستی سوپای به‌دره‌دینی پتچاوه و وه‌ته‌نگی هینا و په‌لاماری دا و بلاوی کرده‌وه، هه‌لمه‌تی بانی چه‌پی دوژمنی دا و شکاندی. به‌دره‌دین چونکو له‌نیو چه‌پی سوپادا بوو، له‌و دوو با‌له‌ شکاوه تا‌گادار نه‌بوو، له‌ پر‌دا موزه‌فه‌ره‌دین روو به‌سینگێ دوژمن هه‌لمه‌تی برد، ئه‌بیه‌گ و به‌دره‌دین هه‌رچه‌ند کۆشان، راوه‌ستان مومکین نه‌بوو، له‌ پاش شه‌ر و کوشتاریکی زۆر، موزه‌فه‌ره‌دین له‌ سێ فرسه‌خێکی رۆژه‌لاتی مووسل، به‌دره‌دین و ئه‌بیه‌گی به‌پرسی شکاند و تالان و ئه‌سیریکی زۆری ده‌ستکه‌وت. به‌دره‌دین هه‌لات و موزه‌فه‌ره‌دین که‌وته سه‌ری و نزیک سپێده به‌دره‌دین و ئه‌بیه‌گ و سوپاهێکی له‌ کوشتار رزگار ببوو، به‌هه‌زار ته‌زیه‌ت و په‌ریشانی خۆیان گه‌یاند هه‌مووسل و له‌ ده‌جله په‌رینه‌وه و چوونه قه‌لای مووسله‌وه و ده‌روازه و بورجیان گرتیان. ئه‌هالی مووسل که ته‌ماشایان کرد به‌دره‌دین به‌ساغی رزگار بوو، دلشاد بوون.

موزه‌فه‌ره‌دین هه‌ر له‌ دووی شکسته بوو، به‌تالان گرتن و کوشتار گه‌یشته سه‌ر ده‌جله و دابه‌زی، سوپاه و ئۆردووی کۆکردنه‌وه، ئه‌سیران و تالانی به‌به‌رده‌مدا رابواردن. له‌و به‌روه مووسله‌یه‌کان به‌دلته‌نگیه‌وه چاویان لیتی بوو، به‌لام چی له‌ ده‌ست نه‌ده‌هات. له‌ پاش که‌میک ئاسوده‌گی مانده‌وه هه‌سانده‌وه، چوونه سه‌ر نه‌ینه‌وا و گرتیان، سێ رۆژ له‌ویدا دانیشتن، له‌ هه‌ر چوار که‌ناری مووسله‌وه تالان و گرتن کرا، له‌ دواییدا موزه‌فه‌ره‌دین به‌که‌یف و شادمانی چووه هه‌ولتیر و له‌ زاب په‌رینه‌وه. به‌دره‌دین پیاوانی گه‌وره و که‌یخو‌دایانی شاری نارده لای موزه‌فه‌ره‌دین، له‌سه‌ر زاب گه‌یشتنه موزه‌فه‌ره‌دین و بناغه‌ی

مامله‌تیا‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه دامه‌زراند: له‌و رۆژه‌وه به‌ولاهه هه‌ر که‌س له‌سه‌ر خاکی خۆی حوکمداری بکا، ئه‌و خاکی له‌ ژێرده‌ستیدا بووه هه‌ر بیتی و که‌س له‌گه‌ل که‌س شه‌ر نه‌کا و به‌دۆستی رابووێرن. له‌سه‌ر ئه‌وه مامله‌ت قه‌رارگیر بوو و گه‌رانه‌وه جینگای خۆیان. عیماده‌دین چووه سه‌ر مه‌مله‌که‌تی خۆی، جگه له‌ قه‌لای کاواش هه‌مووی خسته ده‌ست، پیاوی موزه‌فه‌ره‌دین له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ی قه‌لای کاواش که له‌ هه‌موو قه‌لاکانی هه‌کاری و زۆزان قایمتر بوو هاتوچۆی کرد، به‌دره‌دین نه‌یدا به‌ده‌سته‌وه، هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌وه نه‌ختیک مامله‌ته‌که به‌ساردی ماوه.

موزه‌فه‌ره‌دین دیسان له‌گه‌ل پادشا و حوکمداره‌کانی دوور و نزیک و ده‌روپشت ده‌ستی به‌موخابه‌ره و یه‌که‌تی کرده‌وه و هاو‌ده‌نگانی زۆرکردن و له‌ مه‌لیک ئه‌شرفی وه‌رگیرانه‌وه و نه‌یه‌شت حوکمداریک به‌مه‌لیک ئه‌شرفه‌وه دلگیر بیت و هه‌میشه بو‌ ریک‌نه‌که‌وتنیا‌ن له‌گه‌ل مه‌لیک ئه‌شرف له‌ کۆشه‌وه‌یه‌کی زۆر دا‌بوو، دا‌په‌ حوکمداره‌کانی له‌ کرده‌وه‌ی مه‌لیک ئه‌شرف تا‌گادار ده‌کردن. پادشا‌کان به‌قه‌سه‌ی موزه‌فه‌ره‌دین ئیعتیما‌دیان هه‌بوو و پیتیا‌ن با‌وه‌ر ده‌کرد و هه‌رچی‌یه‌کی بگوتبا‌یه به‌راستیا‌ن ده‌زانی به‌دره‌دین له‌ رقی موزه‌فه‌ره‌دین چو‌و له‌گه‌ل مه‌لیک ئه‌شرف ریک‌که‌وت و بزوتنه‌وه و کۆششی موزه‌فه‌ره‌دینی بو‌ نویسی. موزه‌فه‌ره‌دین به‌په‌نه‌انی له‌گه‌ل ئومه‌راکانی مه‌لیک ئه‌شرف موخابه‌ره‌ی ده‌ست پێ کرد، به‌شه‌رت و قه‌رار هه‌مووی کردنه هه‌واداری خۆی، گه‌وره‌ترین ئومه‌رایانی ئه‌شرف ئه‌میر ئه‌حمه‌دی کوری مه‌شتووب کوردی هه‌کاری و ئه‌میر محمه‌د عیزه‌دین کوردی حه‌میدی ئاکه‌ری و چه‌ند ئومه‌رایانی دیکه‌ی سه‌ردار و سوپاهی له‌ ئه‌شرف جو‌تکردنه‌وه و به‌ئومیدی چوونه هه‌ولتیر که‌وته رینگا. له‌ولاشه‌وه ختیوی دیاره‌که‌ر و ختیوی مار‌دین مه‌لیک ئه‌شرفیا‌ن له‌ چوونه مووسل مه‌نع کرد و نه‌یا نه‌یه‌شت به‌هاواری به‌دره‌دینه‌وه به‌جیت، به‌ناچاری به‌سو‌لح پیکه‌هاتن. به‌لام ئه‌شرف هه‌ر رووی له‌ مووسل کرد و رۆیشت. موزه‌فه‌ره‌دین که له‌وه گه‌یشت، له‌شکری هه‌لگرت و چووه سه‌ر زاب و له‌ گوندیک (دێ) که به (سه‌لامه) ده‌ناسرێ دابه‌زی. له‌وده‌مه‌دا وه‌لامی ختیوی دیاره‌که‌ری گه‌یشتی و پیتیا‌ن را‌گه‌یاند که له‌گه‌ل مه‌لیک ئه‌شرف مامله‌ت کراوه، له‌ قاقه‌زێکی بو‌ی هاتبوو نو‌بسرابوو که: ئیمه له‌گه‌ل ئه‌شرف ریک‌که‌وتین، به‌لام هه‌رچۆنیک موزه‌فه‌ره‌دین پیتی خۆشبی و دا‌وا بکا له‌گه‌لی یه‌ک و ها‌والن... موزه‌فه‌ره‌دین به‌وه دلشاد بوو، به‌که‌یفه‌وه گه‌رانه‌وه هه‌ولتیر. دیسان قاقه‌ز له‌سه‌ر قاقه‌زی له‌ ئومه‌را و حوکمداره‌کانی ده‌نویسی که له‌ یه‌ک تا‌گادار بن و له‌ دوژمن بیتبا‌ک دانه‌نیشن و خۆشه‌ویستی سست نه‌که‌ن. سالی ۶۱۷ ته‌ته‌ر له

ئاوربايگانه‌وه به‌خراپه‌کردن چوونه سهر مه‌راغه و فيتنه و فساد و كوشتاريكي زۆريان لهو خاكه‌دا كرد. موزه‌فهره‌دين له ترسي ئەمه نه‌بادا به‌دۆل و دهره و تنگي كوردستاني سۆزندا له چيبيان سهركه‌ون و هه‌ولير وه‌تنگ بينن، قاقه‌زي له هه‌موو حوكمداره‌كاني نزبكي نويسي كه به‌سوپاه و له‌شكر ياريدەي بدن. بۆ به‌دره‌ديني خيوي مووسل‌يشي نويسي به‌سوپا ياريدەي بدات تاكو له پيش ته‌تردا بچيته سهر ريگايان و نه‌هيليت له كتيوان سهركه‌ون. موزه‌فهره‌دين له هه‌موو لايه‌كه‌وه سوپاهي كۆكرده‌وه. سالي ٦١٨ ي مانگي سه‌فه‌ر به‌و قووه‌ته‌وه چوو هه‌موو جيگا بلند و ته‌نگه‌كاني گرت و ريگاي ته‌تەري بپه‌وه، چونكو لهو كتيوانه‌دا جيگاي وا هه‌بوو ته‌نها پياده‌يه‌ك نه‌بوايه ريگاي هاتوچووني نه‌ده‌بوو. موزه‌فهره‌دين بۆ ئەمه ئه‌و ريگايانه له ده‌ست دهرنه‌چي، له پيشدا هه‌مووي خسته ژيترده‌ستي خۆبه‌وه. ته‌تر له ئاوربايه‌گانه‌وه روو به‌(ده‌كوک) رۆيشتن، موزه‌فهره‌دين به‌له‌شكره‌وه چوو ده‌كوک و پيشي به‌ته‌تر گرت، ته‌تر له ترسي موزه‌فهره‌دين نه‌يانوترا خۆ بنويتن و ده‌ستيان له ده‌كوک به‌ردا و به‌په‌ريشاني روو به‌ئاوربايه‌گان گه‌رانه‌وه، پاشي موزه‌فهره‌دين له‌گه‌ل سوپاهي هه‌ولير مووسل و شاره‌زوور به‌تالانتيكي زۆره‌وه گه‌رانه‌وه.

سالي ٦٢١ موزه‌فهره‌دين گرتي و قاقه‌زي نووسين و ناردني بۆ شه‌هابه‌دين غازي ئەيووبي خيوي خلات و بۆ مه‌ليک موعه‌زه‌م مووسا خيوي ديمه‌شق كه له‌گه‌لي ريگه‌كون و هه‌ريه‌ك له سنووري خۆبه‌وه، خاك له مه‌ليک ئەشرف بيگريت و موزه‌فهره‌دين بچيته سهر مووسل و بيخاته ده‌ست، ئەوانه هه‌ريه‌ك له جيگاي خۆبه‌وه بزوتن و چوونه سهر خاكي مه‌ليک ئەشرف، له‌ولاوه موزه‌فهره‌دين له‌شكري كۆكرده‌وه و چوو سهر مووسل. به‌لام هه‌رچيكو مه‌ليک موعه‌زه‌م بوو كه روو به‌خاكي ئەشرف بزوت، براي له ميسره‌وه هاواري لي كرد، به‌ناچاري له‌وه ده‌ستي هه‌لگرت و جل‌ه‌وي خۆي و سوپاهي به‌ر ميسر سووراند و به‌هاواري براي به‌وه چوو، هه‌رچيكو خيوي خلات بوو نه‌په‌رژا ببزوتته‌وه، مه‌ليک ئەشرف گه‌يشته سهری و گرتي و له پاشان له گوناهي خۆشبوو. موزه‌فهره‌دين كه به‌له‌شكره‌وه رووي له مووسل كرد، رۆزي ١٣ ي جه‌مادي دووم دهره‌ي مووسلي وه‌تنگه‌يتنا و بۆ شه‌ر و كوشتار ئاماده بوو، چاو نه‌زوي كۆمه‌گي ده‌كرد و به‌ئوميدى ئەوه‌ش كه مه‌ليک ئەشرف بۆي بگريته‌وه و نه‌چيته سهر خلات، مه‌يدان بۆ غازي چۆل بكا. به‌دره‌دين لولوو له‌وه زۆر ترسي هه‌بوو، هه‌موو دهم سوپاهي سازبوو. له به‌ختي موزه‌فهره‌دين له‌وده‌مه‌دا له‌شكره‌كه‌ي له‌گه‌ل مه‌ليک ئەشرف ناردبوو سهر خلات، له مووسلدا دانه‌ويله و خوارده‌مه‌ني قاتوقري و گراني تي كه‌وتبوو، ئەهالي مووسل زۆر وه‌رز ببوون. موزه‌فهره‌دين ١٠ رۆژان مووسلي

وه‌تنگ هيتنا. رۆزي جومعه و هه‌وته‌مي مانگي جه‌مادي مابوو، مووسل گرتني به‌بي خوتنرژتن له لاي گرانبوو، ئەويش له خوتنرژتي هه‌ژاراني هه‌ز نه‌ده‌كرد، هه‌روه‌ها بۆ خۆشي دانه‌ويله و خواردني كه‌م پيمابوو، له‌ولاشه‌وه ئەشرفه‌يش خلاتي گرتبوو غازي به‌ديل گيرابوو. موزه‌فهره‌دين لهو چووينه سهر مووسله په‌شيمانانه به‌ري خۆي داوه هه‌ولير. له ١٠ رۆژانه‌دا شه‌ريكي وا نه‌كرا، به‌لام پياوه‌كاني جار به‌جار په‌لاماري دامه‌ني شووه‌ي شاريان ده‌دا و كه‌سيكيش بۆ ئەوان دهرنه‌ده‌كه‌وت، ئەوانيش ده‌گه‌رانه‌وه له‌شكرگاي خويان. موزه‌فهره‌دين له گه‌رانه‌وه موده‌تتيك له كه‌نار زاب له سنووري خۆي سوپاهي دامه‌زراند و فه‌راري گرت كه نه‌بادا كه‌سيكي بچيته لا ياخود نه‌بادا ته‌عه‌روزي بگريت، كه ته‌ماشاي كرد هه‌يچ نه‌بوو گه‌راوه هه‌ولير.

سالي ٦٢٢ جه‌لاله‌دين خوارزمشا گه‌يشته عيراق و له‌ويوه روو به‌كوردستان هه‌لمه‌تي برده سهر ده‌كوک و دهره‌ي دا، ئەهالي به‌ده‌ست و باسكيان زۆر چاك به‌راهه‌ريان كرد و شه‌ر و كوشتاريان گه‌رم بوو. جه‌لاله‌دين له نه‌تيجه‌دا به‌شه‌ر ده‌كوکاي گرت و تالان و كوشتاريكي زۆري لي كردن. موزه‌فهره‌دين له‌وه ئاگادار بوو، به‌له‌ز پياوي نارده لاي و ده‌ستي جه‌وري له‌سهر كورده‌كاني ده‌كوکا لا برد و به‌مامله‌ت له‌گه‌ل يه‌كتر ريگه‌كون و تن، له‌پاش چهند جار قاقه‌ز ليك نووسين قه‌راريان داوه پيكه‌وه سوپنديان بۆ يه‌كتر خوارد به‌شه‌رتي جه‌لاله‌دين ئاوربايه‌گان بگريت و له‌ويوه بچيته سهر خلات و خاكي ئەشرف بخاته ژيتر حوكمي خۆبه‌وه. له‌ملاشه‌وه موزه‌فهره‌دين لينگداته سهر مووسل و له ژيتر په‌نجهي به‌دره‌ديني ده‌رخات، ئەو شه‌رته بوو به‌بنچينه‌ي مامله‌تيان و بۆ يه‌كتر په‌يمان و سوپنديان خسته پيش و بوون به‌سوپندخۆري يه‌ك. موزه‌فهره‌دين بۆ مه‌مله‌كه‌تي خۆي سنووره‌كاني به‌په‌نه‌هاني به‌له‌شكر قايم كرد نه‌وه‌كو جه‌لاله‌دين فيلتيني لي بكا، به‌و جوهره خۆي و مه‌مله‌كه‌تي له شه‌ر پارازت هه‌تا جه‌لاله‌دين به‌ري خۆي كرده ئاوربايه‌گان و رۆيشت. موزه‌فهره‌دين له‌سهر موعاهه‌ديه‌كي له‌گه‌ل جه‌لاله‌ديني گريدا بوو، قاقه‌زي له مه‌ليک موعه‌زه‌م خيوي ديمه‌شق نويسي و له خيوي ناميد و ماردينيشتي گيپراوه، له‌وانيشه‌وه قاقه‌زي وه‌رگرتوه، كه ئەوانيش له‌گه‌ل ئەو عه‌هد و په‌يمانن. سالي ٦٢٣ موزه‌فهره‌دين ته‌داره‌كي له‌شكري گرت و خۆي كۆكرده‌وه، هه‌تا سوپاهيكي قورسي پيكه‌وه‌نا و چوو سهر مووسل و گه‌يشته سهر زاب و په‌رپه‌نه‌وي به‌چاك نه‌زاني، سه‌رزايي كرده له‌شكره‌ز، له‌ولاوه جه‌لاله‌دين له تفليس‌ه‌وه روو به‌خلات سپاهي ده‌نگدا. له ريگادا پيپان گوت كه ناببي ئەو له كرمان سه‌ري له‌ژيتر حوكمي وه‌گه‌راند، به‌ناچاري روو به‌كرمان

لهشکری ناژۆت. بهدره‌دین به‌گه‌یشتنی موزه‌فهره‌دین بۆ سه‌ر زاب قاقه‌زێکی بۆ شه‌رف نویسی، له‌وده‌مه‌دا شه‌رف له‌ شاری ره‌قه‌ بوو، روو به‌حه‌ران له‌شکری بۆ سه‌ر مووسل ناژۆت، خێوی ماردین به‌له‌شکروه‌ه پێشی پێ گرت، تیروکه‌وان و شیر و خه‌نجه‌ر بۆ به‌کتر کوشتن ناماده‌ کران و شه‌ر گه‌رم بوو، له‌ هه‌ردوو لا گه‌لیک کوژران، شه‌رف به‌شه‌ر ماردینی گرت و تالانی کرد و رووخاندی، له‌ولاوه‌ مه‌لیک موعه‌زه‌می نه‌یووبی بۆ گرتنی خاکی شه‌رف روو به‌حومس له‌شکری برد و قاقه‌زێکی له‌ شه‌رفی برای نویسی: نه‌گه‌ر ده‌ست له‌ ماردین و مووسل به‌رنه‌ده‌ی حه‌ما و حه‌له‌ب ده‌گرم نایده‌مه‌وه‌ پیت، مه‌لیک. شه‌رف به‌ناچاری ماردینی به‌ردا و ده‌ستی له‌ چوونه‌ مووسل هه‌لگرت و چووه‌ حه‌له‌ب. مه‌لیک موعه‌زه‌م قاقه‌زێکیشی له‌ موزه‌فهره‌دین نویسی: ده‌ست له‌ مووسل به‌ردات، له‌سه‌ر قاقه‌ز و بزووتنی مه‌لیک موعه‌زه‌م هه‌رکه‌س روو به‌خاکی خۆی له‌شکری کێشاهه‌ دوایی، به‌لام له‌و کێشه‌دا مووسل و ماردین دووچار به‌وێرانه‌ و ئاشووب و زه‌ره‌رێکی بی ژمار بوون. سالی ۶۲۷ سونج ناو پیاویک له‌ چپای کوردستاندا ده‌ستی به‌جهرده‌یی کردبوو، گه‌لیک شه‌رفرۆش و ئاشووبخوا هو پیاوی ناراستی له‌سه‌ر کۆیووه‌وه‌ و ده‌سته‌ ته‌ریده‌به‌کی گه‌وره‌ی پێکه‌وه‌ نابوو، له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه‌ تالان و به‌روی ده‌کرد و لینگیدا سه‌ر قه‌لای (سارۆ) که‌ له‌ یه‌که‌ قه‌لایانی موزه‌فهره‌دین بوو گرتی و خسته‌یه‌ ژێر حوکمی خۆیه‌وه‌ و نه‌میری نه‌و قه‌لایه‌ی کوژت که‌ ناوی عیبه‌دینی کوردی حه‌میدی ئاکره‌یی بوو. موزه‌فهره‌دین زۆر زۆر دلگیر بوو، له‌شکری کۆکرده‌وه‌ و چووه‌ سه‌ر سونج، له‌ دوای کوشتار و شه‌ر موزه‌فهره‌دین ده‌ره‌قه‌تی نه‌هات و له‌سه‌ر نه‌وه‌ که‌ قه‌لات له‌ ده‌ست سونجدا مینیتته‌وه‌ مامله‌تیان کرد، موزه‌فهره‌دین به‌دلێکی ساره‌وه‌ گه‌راوه‌ هه‌ولێر.

سالی ۶۲۸ ده‌سته‌ییکی ته‌ته‌ر له‌ خاکی ئاوربایه‌گانه‌وه‌ به‌شه‌ر و تالان و کوشتار و ئاویی سووتاندن روویان له‌ هه‌ولێر کرد و گه‌یشتنه‌ هه‌ر خاک و زه‌وی و شار و دیهاتیک تالانیان کرد و سووتاندیان و وێرانیان کرد و نه‌هالییه‌کانیان ده‌کوژتن و نه‌تک و سووکیه‌کی ته‌واویان به‌سه‌ر عرز و نامووسی میلله‌ت دادینا، به‌و په‌زله‌ته‌ رویشتن گه‌یشتنه‌ هه‌ولێر، موزه‌فهره‌دین هاواری له‌ به‌دره‌دین کرد، موزه‌فهره‌دین به‌سوپاهی هه‌ولێر و مووسله‌وه‌ چووه‌ پێش ته‌ته‌ره‌کان، نه‌وانیش که‌ وایانزانی به‌سه‌ر شاری که‌رخینی و داکوادا به‌سه‌لامه‌تی له‌ کوردستانی شاره‌زور ده‌رچوون و گه‌رانه‌وه‌ ئاوربایه‌گان. نه‌ موزه‌فهره‌دین و نه‌ حوکمداریکی دیکه‌ نه‌که‌وتنه‌ سه‌ریان بیانکوژن و نه‌هیلن پرگار بن، موزه‌فهره‌دین له‌شکروه‌ی گێراوه‌ هه‌ولێر.

موزه‌فهره‌دین شه‌وی سێشه‌مه‌ی ۲۷ی موچه‌ره‌می سالی ۵۴۹ له‌ قه‌لای مووسل له‌ دایک بووه‌، بای به‌که‌مالی ره‌وشت چاکی په‌روه‌رده‌ی کرد، چونکو‌ نه‌میر عه‌لی گچکه‌ له‌ مووسلدا نه‌میر و نایبێکی خاوه‌ند هێز و شه‌وه‌کته‌ بوو، مامۆستایانی زانا و تێگه‌یشتووی بۆ راگرتبوو، له‌سه‌ر فه‌ننی عه‌سری خۆی ته‌ریبه‌ ده‌کرا.

موزه‌فهره‌دین له‌ پاش ۸۱ سال ژیان، شه‌وی جومعه‌ی ۱۴ی مانگی ره‌مه‌زانی سالی ۶۳۰ له‌ قه‌لای هه‌ولێر وه‌فاتی کرد و هه‌ر له‌ هه‌ولێر و له‌ ناو قه‌لادا ناژتیان. به‌لام ره‌بیه‌ خاتوونی خیزانی چووه‌ دیه‌شق و له‌ پاش ۸۰ سال عومر له‌ مانگی شه‌عبانی سالی ۶۴۳ له‌ دیه‌شق مرد و له‌ چپای قاسیۆن که‌ نه‌مپۆکه‌ به‌سال‌حیه‌ و محه‌له‌ی کوردان ناو ده‌برێ له‌ شیمالی شار مه‌درسه‌یه‌کی بۆ خۆی دروست کرد بوو، مه‌وقوفه‌یه‌کی ته‌واوی لێ گرتدایبوو، له‌و مه‌درسه‌یه‌ ناژتیان، نه‌مپۆکه‌ش نه‌و مه‌درسه‌یه‌ ماوه‌ سالی ۱۳۴۰-۱۳۴۱-۱۳۴۲ که‌ ده‌چومه‌ دیه‌شق، مه‌درسه‌ی ره‌بیه‌ سوڵتان خاتوون له‌ گه‌ره‌کی کوردان کرابوو به‌مه‌درسه‌ییکی ئیبتدائی بۆ کورده‌کانی سال‌حیه‌ و نزیکه‌ی ۳۰۰ مندالی کوردان له‌و پێیان ده‌خوێند.

ره‌وشت و خوو و کرده‌وه‌ و ژیان و دیانه‌تی موزه‌فهره‌دین

موزه‌فهره‌دین به‌ته‌بیعه‌ت پیاویکی دیندار و خێرخوا و شه‌ریعه‌تپه‌رست و عیلمخوا و سوفی مه‌شه‌رب و دۆستی شیخ و مه‌لا و زاهدان بوو، له‌ کاری خێر و حه‌سه‌ناتدا زۆر ئازا و به‌غیره‌ت و به‌کۆشه‌وه‌ بوو، گه‌لیک چتی گه‌وره‌ی بینا کرد. موئه‌ریخه‌کان و عوله‌مای دینی، برێکی ده‌لێن: موزه‌فهره‌دین مه‌ولودی نه‌به‌وی ئیختراع کرد و له‌وه‌دا فه‌لسه‌فه‌ی نواند و گه‌لیکی موباله‌غی تیدا ده‌کرد. خێرات و چاکه‌ییکی له‌ نه‌و چاوپێتکه‌وتراوه‌ له‌ هیچ حوکمداریکی نه‌و زه‌مانه‌ و پێش و پاش نه‌دیتراوه‌، له‌ هه‌موو چتیک زیاتر خۆشه‌ویستی و حه‌زلێکردنی نه‌و روحم به‌بێ ده‌ستان و به‌زه‌یی به‌هه‌ژاراندا هیناوه‌ و ده‌ستگرتنی ده‌سته‌نگان و که‌وتووێر بووه‌، روژی چه‌ند قه‌نتار نانی به‌پاتن ده‌درا و به‌سه‌ر هه‌ژار و ده‌روپزه‌که‌ران بلاو ده‌کراوه‌ و چه‌ند قه‌نتاریشی ده‌نارده‌ مه‌درسه‌ و مزگه‌وتان، هه‌ژار و بێ ده‌ست و پێیانی کۆ ده‌کرده‌وه‌ و ده‌سته‌ به‌ده‌سته‌ نان و خواردنی ده‌دانی. که‌ بۆ جیگاییک سواربوونی ببوایه‌، خه‌لکی به‌رێز له‌به‌ر ده‌روازه‌ کۆ ده‌کردنه‌وه‌ و هه‌ریه‌ک به‌هیندی پتوبست له‌ به‌رگ و خواردن و له‌ پاپووج و له‌ دراوی ده‌دانی، بۆ نه‌می هه‌تا له‌و چوونه‌ ده‌گه‌رپته‌وه‌ دانه‌مین. نه‌گه‌ر زستان بوایه‌ پتوبستی سه‌رما، نه‌گه‌ر هاوین بوایه‌ چتی

فیتکی به سهردا ده به خشین، نه گهرله سه فهرتیک بگه رابایه وه بهو جوړه دیسان هه موو هه ژاره کانی کر ده کردنه وه و هه ریپیک به قیاسی خوی بی ئیحتیاجی ده هیشتن و پیوستی ده دانی.

بۆ کویر و پاریزکاران چوار خانه قای دروست کردن و له هه موو لاییکه وه کویر و پیبوه پاریزکاره کانی کوکردنه وه و لهو خانه قایانه ی دانان، هه موو روژی تیش و جیره پیک باشی بۆ گریدابوون و هه موو سبه یینی زوو ده یاندانی، ئیواران بۆ خویشی بۆ سه رپه رشتی ده چوه نیویان و یهک یهک پرساری لی ده کردن و پیوستیانی لی ده خوازتن، نه گهر جیره یان که موبویه یا خود چتیک دیکه یان بوستایه بۆیانی زیاد ده کرد و هه موو له وازی بۆیان ته و ده کرد و له گه لیان گه مه ی ده کرد و پیده کهنی و دلخویشی ده دانه وه. بۆ بیوژن و بی که سان خانوویکی دروست کرد و بۆ مندالی گچکه ی بی که س و هه تیوو یا خود مندالیکی له پیبوه ژنیکی فه قیر بوویت دروست کرد و دایه ن و ژنی شیردار و خزمه تکار و که نیزه کی بۆ به ختوکردنیان راگرت و هه ر پیوستیبه کیان هه بویه دیدانی، له هه ر لاییکه وه ژنی بی که س یا خود ژنه کی فه قیر و ده ست تنگ بزایبیه ده زه جی به منداله و هیان ده برده خانووی گوتراو، هه تا گه وره ده بوون به ختو ده کران، نه گهر گه وره بوون یا ده بوونه خوینده وار و کاتب یا ده بوونه سعه تکار و به ئیش، چونکو هه رکه بوون به چوار سالانه له گه ل ته ربیسه و خویندنیان خه ربیک ده کردن. موزه فه ره دین هه موو روژی بۆ خوی ده چوه نه و هه تیوو خانه یه و نه حوالی ده پشکنین و لیتی ده پرسین و ته ماشای ده کردن و یهک یه که سه رپه رشتیانی ده کرد، هه موو دایه نه کانی به به خشش و خه لات دلخویشی ده دانه وه و هه ر روژیه به جوړه دیارییکه وه دایه ن و خزمه تکاره کانی شادمان ده کرد. تیمارخانه ییکی زور چاکی بۆ نه خویش و ده رده داران بینانا و حوکه مای به ناوبانگی کرده مه تموری نه و تیمارخانه یه، له هه موو لایه که وه نه خویش ده چوه نه وئی و به خواردن و ده رمانکردن و پیخه فیانه وه به ختو ده کران. خویشی روژی جاریک سه ری تیمارخانه ی دده ا و پیبوه به پیبوه نه خویشه کانی دده دیت و داوی هه رچیبه کیان بکردبا دیدانی و ئیشتهادیان له هه ر خواردنیک بویه بوی ده ناردن، به قسه و زبانی خویش گفتوگوی له گه ل ده کردن و دهستی ده گرتن و ته ماشای نه خویشی و برینی ده کردن، به خه لات و به خشش به نیویاندا ده گه را، حه کیمه کان و کارکه ر و خزمه تکاره کانی به زبانه خویشی و ئینعام دلخویشی ده دانه وه و له هه موو جیگایه کدا دهستی قه در و حورمه تی دابوونی.

هه ووه ها میوانسه راییکی زور جوان و خویش و به ده ستوری چاک کردبوو، ناسراو و

نه ناسراو، گه وره و گچکه له ده ووه بچوبانایه هه ولیر ده بوو له و میوانسه رایه دابه زبیا، ده وله مه ند و هه ژار و سوپا و به هیز و بی هیز له وی میوان ده بوون و هه رکه س به شانی خوی و جیگا دامه زراندن خزمه تیان ده کرا، سبه ینی و نیوه رو و شیتوان جیره ی خواردن بۆ میوان ده ناردا، شه وی به داپوش و پیخه فی شایسته داده مه زران، له وه ختی رویشتن و چوندا بۆ ریپوار تیشووی رپی ده دایی و هه رکه س به ده ستور و شانی خوی و ریگای دوور و نزبکی خواردن ریگاشیان ده درایی و به خویشی و شادی میوان به ری ده کرا.

له سه ر مه زه به یی شافیعی مه درسه ییکی بۆ ته حسیلی عیلم بینانا و مه درسه ییکی بۆ حه نه فی دروست کرد، له و هه ردوو مه درسه گه ورا نه دا له عیلمی نه حوو سه رف و به یان و مه نتیق و عرووز و ته فسیر و حه دیس و ته جوید و نویسن، ماموستایانی به فه ل و هونه ری راگرتن و به جیره خه لات و به رات ته درسیان ده کرد. گه لیک جارن بۆ گویداری ته دریس ده چوه حه لقه ی شاگردانه وه. مه لا و شاگردانه کی به خه لات دلخویشی ده کردن، گه لیک جار به رگی به ری خوی ده رخشته وه و به خه لات داویتیه موده ریس و شاگردان. پیبوی به د نه خلاق و ره وشت پیس و بی مره و ته نه ده هیشتن له مه مله که تیدا مینیت و پیبوانی خراپ نه یانده توانی بچنه لای، زوو ده ینارد به زبلله ت و نه زیه ت له شار و خاکی خوی دوور ده خسته وه. بۆ سوئی ته ربه تان دوو خانه قای زور قایم و مه حکه می بینا کرد و پیبوانی به دین و گه وره ی پاریزکار و ره به نی تیدا کوکردبوونه وه، گه لیک خه لوه تشین و دایم به روژی تیدابوو، هه ر سو فیسیه کی ده ووه بچوبایه نیو شاره وه رووی له هه ر خانه قایه ک بکردبایه به عیزه ت و شه ره فه وه قه بوول ده کرا و هه ر داخوایه هه بویه بوی جیبه جی ده کرا، له و دوو خانه قایه دا هینده ی سوئی تیژابوو، خه لک تیدای سه رگه ردان بوو، نه وقاییکی زوری لی گریدابوو، هه رکه سیکی پیوستیبه کی هه بویه، یا خود بۆ جیبه ک بچوبایه هه رچیبه کی لازم ببویه له و نه وقافه ی ده درایی. موزه فه ره دین بۆ خوی ده چوه نیویان و گویدری ده کردن و ته فتیشی کاروبار و ره وشت و خوی هه مووانی به چاوی ده کرد و له هه موو ئیش و فیکیکیان ناگادار ده بوو، سالی دوو جارن به وه زیریکی خویدا مال و دراویکی زوری ده نارده شاره کانی که نار ده ریا و ده یاندا به دیلگی راهه کانی که له ده ست فه ره نگ دابوون، دیاری و خه لاتی بۆ سوپاه و شه رکه ره کانی له جیه ادا بوون ده ناردا، نه گهر نارداوه کان بیانته وانیبیه بگه نه لای دیله کان بۆ خویش به ده دستی خویشان ده یاندانی، نه گهر پتیا ن نه کرابا به پیبویکی نه میندا به هه ر کلتوچیک بایه بۆیانی ده ناردا.

موزه‌فهرده‌دین گه‌لیک سالان ده‌چوو هه‌ج و هه‌ر که‌سیک هه‌زی چوون بوایه له‌گه‌لی ده‌چوو، به‌وانه‌ی له‌گه‌لی بچووبانایه‌ته هه‌ج ۵ هه‌زار دیناری ده‌دایب و مه‌سره‌فی رینگاشی ده‌خسته سه‌ر خۆی. له‌خه‌مه‌تکارانی هه‌ره‌م و موجاویرانی مه‌ککه هه‌ر چه‌ندیک هه‌بوونایه به‌هه‌مووانی خه‌لات و به‌رات ده‌دا و پارهییکی زۆری به‌سه‌ردا ده‌به‌خشینه‌وه. به‌دراویکی زۆر و مه‌سره‌فیکی قورس ناوی برده‌چیای عه‌ره‌فات، له‌رینگا و سه‌رچیادا هه‌وز و سارا‌داوانی زۆری دروستکردن تاکو ریتیوار ته‌زیه‌ت نه‌کیشن و تینوو نه‌بن. گه‌لیک ئاساری دیکه‌ی چاک له‌مه‌ککه و عه‌ره‌فات دروست کرد، ئیستاکه‌ش زۆری ماون. له‌عه‌ره‌فات چالاویکی زۆر قوولی کۆلی. له‌سالی ۱۳۴۱ دۆزراوه، له‌عه‌ره‌فات قه‌بریکی بۆ خۆی دروست کرد ته‌گه‌ر مرد له‌وی بینیتن.

ده‌ستووری دامه‌زراندنی مه‌ولودی پیغه‌سه‌ر و مه‌خاریجی

موزه‌فهرده‌دین له‌به‌ر دینداری و هه‌زلیکردن هه‌ینه‌ده‌دیندا چوو خوار و هه‌ینه‌ده‌له‌ موقه‌ده‌ساتدا عه‌رقبوو، ده‌ستی به‌فه‌لسه‌فه‌تی دین کردبوو، رۆژی هاتنه‌دونیای محه‌مه‌د (ص) که‌وته‌خه‌یاله‌وه، له‌و رۆژه‌گه‌وره‌تر رۆژیک نه‌که‌وته‌خه‌یاله‌وه، چونکو مه‌سه‌له‌ی (له‌ولاک) هه‌لکردنی به‌مه‌ته‌یجه‌به‌خش بێ، مادامه‌ئه‌و رۆژه‌رۆژیکی پیرۆز و گه‌وره‌ترین رۆژانی موقه‌ده‌سه، ده‌بوایه‌بۆئه‌و رۆژه‌زیاتر مه‌سره‌ف و که‌یف بکری و به‌شادی و خواردن و به‌خشین پازاندنه‌وه‌به‌سه‌ر بیریت چاکتره. هه‌ینای ئه‌وه‌ی خسته‌ژیر ده‌ستووریکی ریککه‌وتوووه، به‌کورتی ته‌ئریخچه‌یه‌کی زنجیره‌ی بنه‌ماله‌ی باب و باپیری دایکی محه‌مه‌د (ص) هه‌تا رۆژی له‌دایکبوون و کرده‌وه و کۆشینی ده‌وری مندالی ئه‌و هه‌زه‌ته‌ی نویسه‌وه‌که‌له‌مه‌جلیسدا به‌ده‌نگیکی خۆش بخویندریته‌وه، تاکو هه‌موو که‌س له‌و ته‌ئریخه‌ئاگادار بێت. جا له‌پیش خویندنه‌وه‌یدا له‌ئه‌هالی شار و ولاتانی نزیک و هه‌کو به‌غدا و مووسل و جزیره و ژه‌نگار و نسیبین و ماردین و ئاوریا به‌گان و ئه‌و ده‌ور و پشته‌نای ده‌گه‌یراوه، مه‌لا و فه‌قی و سوفی و واعیز و شوعه‌را و ئوده‌با و پارێزکار و گه‌وره‌کانی به‌جاریک میوانی ده‌کردن. له‌ئه‌وه‌لی موچه‌رهمه‌وه هه‌تا مانگی ره‌بیعی یه‌ک ئه‌و عه‌لمه‌ده‌ستیان ده‌کرد به‌چوونه‌هه‌ولێر، هه‌تا مانگی مه‌ولود له‌هه‌ر چوار که‌ناری دونیایه‌هه‌شاماتیکی بێ ژمار ده‌رژا نیو هه‌ولێره‌وه‌که‌گۆیدیری مه‌ولود خویندنه‌وه‌بکه‌ن، ئه‌و هه‌موو عه‌لمه‌له‌موزه‌فهرده‌دین میوان ده‌بوون و هه‌تا ده‌گه‌رانه‌وه مه‌سره‌فی ده‌کیشان. هه‌ر بۆئه‌و مه‌وسیمه‌دار و ته‌خته‌ییکی زۆری کۆ ده‌کردنه‌وه، له‌ده‌روازه‌ی قه‌لاوه‌هه‌تا

ده‌گاته‌خانه‌قای گه‌وره، که‌ئه‌مڕۆکه‌کۆنه‌مناره‌که‌ی له‌رۆژئاوای شار ماوه ۲۰ گومبه‌زی به‌ته‌خته و داریک و نهۆم و دوو نهۆمی و چوار پینج نهۆمی دروست ده‌کردن، گومبه‌زی به‌رخانه‌قای بۆ خۆی داده‌مه‌زراند، ئه‌وانی دیکه‌بۆ ئومه‌را و وه‌زه‌را و ئه‌عیان و ده‌وله‌ت ده‌پازاندوه، هه‌ر نهۆمیکی بۆ سنفیکی شایسته‌ی بۆ داده‌خران، که‌ده‌بوو به‌یه‌که‌مین مانگی سه‌فه‌ر، ئه‌و گومبه‌زانه‌به‌پارچه‌ی ئاوریشم و زیربافت و چاک و جوان ده‌کران، له‌هه‌ر نهۆمیکی ئه‌و گومبه‌زانه‌دا ده‌سته‌ده‌نگیژیک و سه‌ماکه‌ر و ده‌سه‌ته‌یینک قسه‌خۆش و نه‌قال و گه‌مه‌و ته‌رانه‌که‌ری تیدا داده‌ندرا، هه‌ریه‌ک له‌مه‌قامی خۆیدا به‌گوته‌و خۆشخوانی راباندنه‌بوارد، له‌هه‌موو گومبه‌زیکه‌ئه‌و ته‌رتیباته‌هه‌بوو، هه‌موو که‌سیک له‌ده‌ستپێکردنی ئه‌و مه‌وسیمه‌که‌ئه‌وه‌لی موچه‌رهم بوو هه‌تا دوا‌یی مه‌ولود خویندن که‌س له‌کرین و فرۆتنی و داد و بستاد نه‌ده‌کو‌شا، هه‌ریه‌ک به‌جۆریک له‌گه‌ل که‌یف و شادمانی خه‌ریکبوون. خانه‌قای گه‌وره‌له‌مه‌یدانی گه‌وره‌نزیک بوو، گومبه‌زی موزه‌فهرده‌دین له‌به‌رده‌رگای ئه‌و خانه‌قایه‌دا ده‌ندرا، شه‌و و رۆژ به‌زمه‌رهم و زیلویه‌م بوو. هه‌موو رۆژی پاش نوێژی ئیوار له‌قه‌لاوه‌روو به‌خانه‌قا ده‌چوو خوار و گومبه‌ز به‌گومبه‌ز ده‌چوو پێشیان راده‌وه‌ستا و گوێی له‌خویندن و قسه‌و گه‌مه‌و ته‌رانه‌یانی ده‌گرت، هه‌تا ده‌گه‌یشه‌ گومبه‌زی نزیک خانه‌قا یه‌ک به‌یه‌ک له‌گۆرانیبیژانی ئه‌و گومبه‌زانه‌را ده‌ما و له‌دوا‌یی ده‌چوو خانه‌قا و هه‌تا نوێژی سه‌به‌ینی ده‌کرد ده‌ماوه‌و ئیبنجا سوار ده‌بوو ده‌چوو راوکردن و هه‌تا نیوه‌رۆ ده‌گه‌راوه‌و ده‌چوو قه‌لا و له‌گه‌ل ئومووری خه‌لک و خواردن و ئیسراحه‌تی خه‌ریک ده‌بوو، که‌نوێژی ئیواره‌ی ده‌کرد، ده‌چوو به‌سه‌ر گومبه‌زه‌کاندا ده‌گه‌را، به‌و جۆره‌هه‌تا مه‌ولود ده‌خویندرا کار و پیشه‌ی ئه‌وه‌بوو. له‌به‌ر ئیختیلاقی قسه‌ی عوله‌ما که‌هه‌ندیگ گوتوویانه‌ته‌وه‌للودی ۱۲ی مانگ و هه‌ندیگ ۱۳ی مانگی ره‌بیعی یه‌کیان به‌مه‌ولود داناوه. له‌پیش مه‌ولودا به‌دوو رۆژ له‌چوارپێ و بالنده‌ی گوشتی ده‌خوری هه‌زار به‌هه‌زاری بۆ کوشتنه‌وه‌ده‌خسته‌مه‌یدانی. گۆرانیبیژ و ده‌هۆل کۆت و زورنالی‌ده‌ر و بۆرێژن له‌پیشه‌وه‌ئه‌هالی به‌چه‌پله‌و هه‌له‌په‌رین، ئه‌و ده‌عبا و چوار پێشانه‌یان ده‌برده‌مه‌یدانی و ده‌ستیان به‌کوشتنه‌وه‌یان ده‌کرد، له‌و مه‌یدانانه‌دا مه‌نجه‌لی گه‌وره‌و زلیان له‌سه‌ر کوانی ئاور داده‌نا و له‌گه‌ل کولینی خه‌ریک ده‌بوون. خواره‌مه‌نی و چتی رهنگاوه‌رنگ و شیرینی خۆرشتی خۆشیا نیده‌نا.

موزه‌فهرده‌دین شه‌وی جه‌ژنی مه‌ولود، نوێژی شتیوانی له‌قه‌لا ده‌کرد، له‌پاشان له‌قه‌لا ده‌چوو خواره‌وه‌و مه‌شعهل و شه‌مدانی گه‌وره‌یان گه‌لیک له‌پیشه‌وه‌هه‌لده‌گرت، چه‌ند

شهمیکی زۆر زلهی وا که هه‌ریه‌ک له ئیسترتیکیان دهن، له پشتی ئیسترتکه‌یان گری دهن و دوو پیاو له پیتشه‌وه راست و چه‌پ ده‌یانگرت و به‌سووتاندن ده‌یانئاژۆت. چه‌ند شه‌می وا به‌ئیسترت و چه‌ند مه‌شعه‌لی گه‌وره و چوار فه‌نه‌ری زلیان دایساند، مه‌شعه‌لی دیکه‌ی چکۆله و شه‌م له شه‌مدانان به‌ده‌ست هه‌لگه‌یراه، پیر سونه‌یه‌کی بی ژماربان ده‌سته ده‌سته له پیتشه‌وه راده‌گرت. موزه‌فه‌ره‌دین به‌و زینه‌ت و ده‌به‌به‌یه وه ده‌چوه‌و خانه‌قا و گویدتری مه‌ولود خویندنی ده‌کرد و هه‌تا نیوه‌شه‌وه ده‌ماوه و ئه‌وجا ده‌گه‌راه و ده‌چوه‌و ئه‌و گومبه‌زه‌ی که بۆ ئه‌و رازابوه‌وه و هه‌ر چوار که‌ناری په‌نجه‌ره بوو. سه‌به‌نیی زووی جه‌ژنی، هه‌موو سو‌فی و پارێزکار و واعیز و مه‌ولودخوین خه‌لات ده‌کران. سو‌فییه‌کان له قه‌لا له‌به‌رده‌رگای موزه‌فه‌ره‌دین راه‌ه‌ستان، خه‌لات که بۆ ئه‌و ئه‌سنا‌فانه دهناردرا، سو‌فییه‌کانیان ریز ده‌کرد و له دوا‌ی یه‌ک راه‌ه‌ستان و هه‌ریه‌ک جو‌ره خه‌لاتیکی به‌ده‌سته‌وه ده‌گرت، به‌ریز له قه‌لا ده‌چونه‌ خوارئ هه‌تا ده‌گه‌بشته‌ن خانه‌قا به‌تیپ ده‌رۆشتن، ئه‌و رۆژه کورسی بۆ واعیز داده‌ندان و وه‌عزبان ده‌ست پێ ده‌کرد.

موزه‌فه‌ره‌دین له گومبه‌زی خویدا داده‌نیشت، ئومه‌را و گه‌وه‌ی سوپاه و ئه‌عیانی ده‌وله‌ت و ماقوول و سه‌ردار و که‌یخودای شاری ده‌چونه‌ لای داده‌نیشتن. ئه‌هالی شار و دیهات و سوپا له ده‌وروپشتی گومبه‌زی ئه‌و کو‌و ده‌بونه‌وه، په‌نجه‌ره‌ی لایه‌کی ده‌نۆریه مه‌یدانی گه‌وره، ئه‌و مه‌یدانه گه‌لیتک گه‌وره و به‌ریز بوو، هیندی‌تک جار‌ان ته‌ماشای سوپاه و قوشه‌نی ده‌کرد که له مه‌یداندا ریزبان به‌ستبوو، جار‌جاره‌ش له ئه‌هالی راه‌ما و که‌می‌تکیش گوپی له واعیز ده‌گرت، به‌و جو‌ره ده‌می خو‌ی راه‌بوارد هه‌تا سوپا به‌ئه‌سپایی ده‌هات، ئه‌وجا ده‌یگوت: خواردن سازکری، سه‌فه‌ی‌تکی درێژ له‌سه‌ر و سه‌ری مه‌یدانی پر ده‌کرد، راه‌خرا به‌خواردنی په‌نگا‌وره‌نگ ده‌راه‌اندراوه، هه‌ژار و بی که‌س و فه‌قیری له‌سه‌ر کو‌و ده‌بووه‌وه. له بۆ خانه‌قا خوانچه‌ی مس ده‌چوو، ژووری ئه‌و پیاوانه‌ی له ده‌ره‌وه‌ی کورسی واعیز داده‌نیشتن له‌و خوانچه‌ خواردمه‌نیانه کو‌و ده‌بونه‌وه، له پاش خواردن ده‌ست به‌وه‌عز خویندن ده‌کرا و هه‌تا چیشته‌نی وه‌عز ده‌خویندرا. موزه‌فه‌ره‌دین واعیز و ئوده‌با و شو‌عه‌را و روئه‌سا و فو‌قه‌ها و ده‌نگه‌بێژ و خوینده‌وار و گه‌وره‌کانی یه‌ک به‌یه‌ک ده‌خواسته‌کن خو‌ی، به‌ناوی جه‌ژنه‌ پیرۆزه و خو‌شه‌ویستی ئه‌و رۆژه خه‌لاتی ده‌کردن و به‌خششی ده‌دانی، که ئه‌وانه‌ی هه‌موو خه‌لات ده‌کرد، دل‌خو‌شی ده‌دانه‌وه و هه‌لده‌ستا ده‌گه‌راه قه‌لا، که چه‌ند رۆژتیک له جه‌ژن راه‌بوورد بۆ ئه‌وانه‌ی بۆ مه‌ولود له جیگایانی دوور هاتبوونه هه‌ولێر، ته‌داره‌کی گه‌راه‌وه‌ی بۆ ده‌گرتن و هه‌موو پیتوستییانی ده‌دانی له خه‌رجی و خواردن و

سواربوون بۆ رێک ده‌خستن به‌دیاریه‌کی چاک و شایسته به‌رپێ ده‌کردن، ئه‌گه‌ر هینده پیاویکی ماقوول پاسه‌وانی بویستایه له‌گه‌لی دهناردن هه‌تا ده‌گه‌راه جیگای خو‌ی. حافز ئه‌با خه‌تابی کورپی وه‌حیه له کتیبی (حرق العین) که ته‌رجومه‌ی ژبانی خو‌یه‌تی ده‌لی: موزه‌فه‌ره‌دین گه‌لیتکی ئه‌هه‌میبه‌ت دابوو به‌مه‌ولود، ئه‌و رۆژه‌ی به‌چراخانی و به‌زموره‌م و هه‌له‌په‌ریز و که‌یف و خو‌شبه‌یه‌کی وا به‌سه‌ر ده‌برد که هۆشی زرنگ تپیدا که‌وده‌ن ده‌بوو، دیسان ده‌لی: چومه‌ لای موزه‌فه‌ره‌دین میواندارییکی چاک و خزمه‌تیککی شایسته‌ی زیاد‌ی کردم و خه‌رجی دام، که ناردمیبه‌وه به‌سواری به‌رپێ کردم هه‌زار زتری زه‌ردیشی له پاش خه‌لاتیکی گرانه‌های بۆ سه‌رفی عیال خسته‌ کبسه‌مه‌وه. دیسان ده‌لی: که خوانی ده‌چوه‌ پیتشی ئه‌گه‌ر پارویتکی خو‌ش یا شیرینی باشی له‌سه‌ر بوایی ده‌یگوت: ئه‌مه‌ بۆ فلان عالیم و فازیلی گه‌وره‌ چاکه، یاخود ده‌یگوت: بۆ فلان پارێزکاری به‌ن، له شیرینیات و میوه و ته‌رده‌دا دیسان هه‌روه‌ها بوو.

موزه‌فه‌ره‌دین له‌گه‌ل بوونی به‌ته‌بیعه‌ت که‌ره‌م و به‌خشین و دلنازکی له‌گه‌ل ئافه‌ریده‌ ببوو، زۆر زبانه‌خو‌ش و ره‌وشت چاک و دلپاک و روو شیرین و ده‌م به‌که‌نین بوو، باوه‌ر خاوتین و دلنازک و خو‌شه‌روشت و به‌میهره‌بان بوو، له توندوتیژی و گرژی دوور بوو، به‌به‌خشش و به‌وردن بوو له دیندار و خوینده‌وار و پره‌یزکار و ئه‌هلی سونه‌ت و جه‌ماعه‌تی چه‌ز ده‌کرد و له‌گه‌لیان به‌به‌خشش و خه‌لات و به‌رات بوو، شو‌عه‌را و ئه‌وده‌با و موئه‌لیفانی زۆر به‌قه‌در و قیمه‌ت راه‌گرت و ئه‌گه‌ر ده‌چونه‌ لای نوازشی ده‌کردن و ئینعامیککی چاک ده‌دانی. له گچکه‌یی و مندالیبه‌وه عیلمی ته‌ئریخی خو‌ش ده‌ویست و به‌دل چه‌زی لێ ده‌کرد و هه‌موو ده‌میک له‌گه‌ل ته‌ماشاکردنی خه‌ریک بوو زیاد له‌ علومانی دیکه، زۆری ده‌خوینده‌وه و هه‌میشه له‌گه‌لی خه‌ریکبوو، که ده‌شچوه‌ سه‌فه‌رانی هه‌موو ده‌میک کتیبی ته‌ئریخی له‌گه‌ل خو‌ی ده‌برد و له ته‌ماشاکردنیدا له‌ززه‌تی لێ ده‌برد.

په شیمان کردهوه، ههولیر دیسان له ژیر ئیداره‌ی به‌دره‌دیندا راوه‌ستاوه. که هه‌لاکوئو له پاره‌یه‌ی وه‌رگرت و دهستی له ههولیر به‌ردا و له خاکی ههولیر ده‌رکوت، شه‌ره‌فه‌دین گوئیستی ئه‌وه‌بوو، له چیا‌ی شیمالی ههولیر له‌گه‌ل له‌شکر کوژدنه‌وه خه‌ریکبوو، هه‌یچ رانه‌وستا و به‌وه‌له‌شکره‌وه که کورده‌کانی چیا‌ی شیمالی ههولیر بو پشتیوانی یاریده‌یان دا بو چوونه سهر شاری ههولیر، به‌بی شهر و کوشتار ههولیری خسته‌وه ده‌ست خو‌ی، ساحیب هه‌لات و پروو به‌مووسل رۆیشت.

ئه‌میر شه‌ره‌فه‌دین که ههولیری گرت‌ه‌وه، دهستی به‌ریک‌خستنی ئوموورات و دل‌خوشیدانه‌وه‌ی ئه‌هالی کرد، له هه‌موو لاییکه‌وه ئومه‌راکانی شاره‌زوور و داکو‌کای له‌لای خو کوژدنه‌وه و به‌خه‌لات و به‌رات نوازی نواند، له پاش هه‌یچ په‌یدا‌کردن له‌خو ئه‌مین بوونه‌وه گرتی و قاقه‌زیک‌کی له هه‌لاکو‌خان نووسی و داوای ئیتفاقی لی کرد، هه‌لاکو‌جوابی دایه‌وه و گوتی: به‌م شهرته ئیتفاق ده‌که‌م به‌له‌شکرکی زوری کوردستانه‌وه یاریده بدری و له‌گه‌ل ئه‌وه سوپاهیک هه‌لگری و بچیتته سهر جو‌له‌میرگ.

ئه‌میر شه‌ره‌فه‌دین که ئه‌وه‌ی زانی له‌گه‌ل ئه‌میره کورده‌کان بیریان کرده‌وه و به‌ریک‌که‌وتنی هه‌مووان سوپاهیک‌کی چاکیان هه‌لگرت و له‌گه‌ل له‌شکر ته‌ته‌ریک‌که‌وتن و پروو به‌جو‌له‌میرگ رۆیشتن، له نیوه‌ی ریگادا به‌دره‌دین له‌ولاوه ده‌سته‌یه‌کی نژوه ریک‌کرد و به‌په‌نهانی ناردینه پیش شه‌ره‌فه‌دین که ریگای لی بگرن، ئه‌و نژوانه شه‌وه که‌لتینیان ده‌ست‌که‌وت و به‌کو‌مه‌له‌ خو‌یان گه‌یانه‌ نیو چادری شه‌ره‌فه‌دینه‌وه و له شیرین خه‌ودا وه‌به‌ر خه‌نجریان دا و کوژتیان، له‌شکره‌که‌ی شه‌ره‌فه‌دین بلا‌وه‌ی تیکه‌وت.

ئه‌میر مخته‌س له‌سهر هه‌ولیر

که شه‌ره‌فه‌دین کوژرا، به‌دره‌دین ده‌زبه‌جی له‌گه‌ل هه‌لاکو‌بناغه‌ی موخابه‌ره‌ی دامه‌زراند‌ه‌وه و به‌هه‌ر جو‌زیک بوو ههولیری خسته‌وه ده‌ست. گرتی مخته‌سی برای سایب سهران هه‌که‌می کرده ئه‌میری ههولیر. هه‌تا سالی ۶۵۹ ههولیر له ده‌ست مخته‌س دابوو.

ئه‌میر تاجه‌دین عیسا کوری مخته‌س

که مخته‌س مرد به‌ئیتفاقی هه‌مووان و ریک‌که‌وتنی ئه‌میر تو‌رانی ته‌ته‌ر تاجه‌دین کرا به‌ئه‌میری ههولیر. به‌وه جو‌زه زه‌مانیک به‌ئیماره‌تی ههولیر رایبوارد، له پاشان ئه‌میر موبازار کاک به‌گی کوردی هه‌یچ په‌یدا کرد و چووه سهر ههولیر تاجه‌دین ناچار ههولیری به‌ردا و چووه لای برای ئه‌میری.

به‌ندی چواره‌م

ئه‌میر شه‌ره‌فه‌دین

سالی ۶۳۰ که موزه‌فه‌ره‌دین کوکبه‌ری مرد، به‌دره‌دین لولوو ته‌مای له ههولیر کرد، ئه‌میر شه‌ره‌فه‌دین جه‌لالی که له یه‌که ئومه‌را و ده‌ست‌ریژانی موزه‌فه‌ره‌دین بوو ههولیری به‌ده‌سته‌وه نه‌دا و به‌هه‌موو جو‌زیک کوشا و هه‌یچ په‌یدا کرد، له‌گه‌ل ئه‌هالی و ئه‌شرافی ههولیر و سوپاهی و سه‌رکه‌ردان ریک‌که‌وت، به‌راه‌به‌به‌دره‌دین خو‌یان راگرت، موده‌تیکی زور به‌وه جو‌زه ههولیر به‌ده‌سته‌وه نه‌درا، هه‌تا سالی ۶۵۰ جار به‌جار به‌دره‌دین سه‌رده‌که‌وت و جار جار شه‌ره‌فه‌دین به‌رز ده‌بوو، له‌وه‌ساله‌دا شه‌ره‌فه‌دین له شاردای بی هه‌یچ ما و به‌ناچاری بو‌ده‌وه رۆیشت که سوپا کوکبه‌ره‌وه. به‌دره‌دین به‌دل‌خوشیدانه‌وه‌ی ئه‌هالی ئه‌میر ساحیب کوری سه‌لایه‌یان کرده ئه‌میری ههولیر. شه‌ره‌فه‌دین رۆژ به‌رۆژ له ده‌ری شاری سوپاهی کو‌ده‌کردنه‌وه و قه‌لاکانی ده‌ره‌وه‌ی ههولیری له ده‌ست خو‌یدا راگرتن، به‌دره‌دین هه‌ر چه‌ند کوشا نه‌یتوانی گوندیکی ده‌ری شاری ههولیر بکاته ژیرده‌ستی.

سالی ۶۵۶ له ئه‌واخیری زیلقه‌عه‌ده‌هه‌لاکو‌خان به‌ئیتفاقی شه‌ره‌فه‌دین قاقه‌زیک‌کی لی نویسی و له‌گه‌لی ریک‌که‌وت. سوپاهیک‌کی قورسی هه‌لگرت و چووه سهر ههولیر، ئه‌میر ساحیب سه‌لایه‌ که ته‌ماشای کرد له‌گه‌ل هه‌لاکو‌خان شه‌رکردن داوایی په‌شیمانیه‌ بو مامله‌ت‌کردن کوشا، ئه‌هالی ههولیر که ئه‌وه‌یان زانییه‌وه که ساحیب له‌گه‌ل ته‌ته‌ر مامله‌ت ده‌کا، کو‌یونه‌وه و چوونه لای گه‌شیا‌ن لی کرد و پییان گوت: به‌هه‌یچ جو‌زیک ناخو‌ازین ریگا به‌ته‌ته‌ر ده‌ی که بیته ههولیره‌وه، له‌سه‌ر ئه‌وه هه‌موو ئه‌هالی له‌شکرکیشیان کرد بو پیش به‌ته‌ته‌ر گرتن و ئاماده‌ی شه‌ریبون، له‌ولاشه‌وه هه‌لاکو‌رۆژ به‌رۆژ پروو به‌هه‌ولیر نزیک ده‌بووه‌وه. ساحیب گرتی به‌په‌نهانی قاقه‌زیک‌کی له به‌دره‌دین نویسی و هه‌موو بزوتن و سه‌ره‌وردی ئه‌هالی بو‌تاشکرا کرد و نزیک‌بوونه‌وه‌ی ته‌ته‌ریشی لی نویسی. به‌دره‌دین له‌وه‌گه‌لیک دل‌ته‌نگبوو، ده‌زبه‌جی ناردارایکی نارد له‌لای هه‌لاکو‌ و به‌مامله‌ت ۷۰ هه‌زار مسقال زیوی داین و ههولیری له ئاشوویی ته‌ته‌ر رزگار کرد و هه‌لاکو‌ی له چوونه ههولیر

ئەمىر موبازار كاك بەگ

ئەمىر موبازار كاك بەگ كە ھەولتېرى خستە ژىر ھوكمى خۆبەو، كار و پېشەى ھكۆمەتى پىكخست و لەگەل لەشكر و سوپا كۆكردنەو و دلدارى ئومەرا و ئەھالى كوردستان خەرىكبوو، بەدار و عدل كوردستانى خستە ژىر بارى منەتەو. لەولاشەو كە تاجەدىن فېرارى كرد و چووه لای سەعدودەولەى براى ساحىبى دىوانى تەتەرەكان بوو، دەستى بەتەشوىشات و قووت پەيداكردن كرد، لەلای تەتەرەكان كرا بەسوپاھدار و سەرلەشكر. سالى ۶۸۳ سولتان ئەحمەد ئېلخانى چوارەم كە نەوہى ھەلاكو بوو، بەنېەتى گرتنى عىراق، سوپاھىكى قورسى ھەلگرت و روو بەعىراق رۆىشت. تاجەدىن كە كەوتبووہ رېزى گەورە ئومەرايانى سولتان ئەحمەدەو لەشكرىكى گەورەى لە كورد و تەتەر ھەلگرت بۆ گرتنى دياربەكر روو بەمووسل بزووت و لەشكرەكەى ئاژۆت، كە گەىشتە مووسل بۆ ماندوو ھەسانەو موددەتېك دانىشتنى قەرار دا، سەعدودەولەى ساحىبى دىوانى كورپى مختهس كە لای سولتان ئەحمەد گەورەترىن پىاوېك و ساحىب دىوان بوو. سولتان ئەحمەد بۆ سەر ئەمىر موبازار كاك بەگ دلخۆشى داوہ و تۆلەى ئەستاندەوہى خستە قېنەوہ و بەھەر كلۆجىك بوو سولتان خرا سەر ھەوہسى چوونە ھەولتېر و قەرارى دا كە ھەولتېرى گرت بېداتەوہ تاجەدىن و روو بەھەولتېر جلەوى ئەسپى سووراند، ئەمىر موبازار كاك بەگ كە ئەوہى زانىبەوہ خۆى پىكخست و ھەستا پەناى برده بەر سولتان ئەحمەد كە لە بەلای پىارېزىت، كە گەىشتە ئوردوگای سولتان، دەست و پىئەندانى سولتان بەبى ئەھمىەتى تەماشايان كرد و ئىحتراميان نەگرت. سولتان كە لەوہ ئاگادار بوو، ئەمىرى كوردان پەناى بۆ بردوہ، فېلېكى كرد كە بەخەيانەتى بېگرن، گرتنى قاقەزىكى بەزويانى ئەمىر موبازار كاك بەگەوہ بۆ ژن و مندالەى نوېسى كە بەگەىشتنى ئەم قاقەزە رانەوہستن و بچنە لەشكرگای سولتان، لەو دەمەدا مەبەستى سولتان ئەمە بوو كە بەجارتىك ھەمووان بخاتە دەست و بىانكوژى، بەلام بەئارەزووى نەگەىشت، كە ئەمىر موبازار كاك لە فرۆفېلتى سولتان ئاگادار بوو و ھوشىيار كراوہ. گرېگورېوس لە تەئىخەكەيدا دەلتى: ئەو ئەمىرە كورده كە تىگەىشت سولتان لە تەكيا فېكرىكى زۆر خەراپى ھەيە، بەچوستى و چالاكى خۆى لەبەر پەنجەيا دەرپەراند و ھەلات و چووه ھەولتېر و دەستى بەتەدارەك گرتن كرد. لەولواو ناردراوہكەى سولتان زانىبەوہ كە ئەمىر موبازار كاك لە دەست دەرچوو فرۆفېلتى سولتان سەرى نەگرت، بەنائومىدى لە نىوہى رېگادا

پاشەوپاش گەراوہ و سەربھووردى بەسولتان گوت. سولتان تەماى بوو دەست لە ھەولتېر بەرنەدا، لە بەختى ئەمىرى كوردان زستانى بەسەردا ھات، ئەو سالە بەفر و سەرمایەكى زۆر رووېدا، لەشكركىشى بەدژوار دەست دەخرا، بەناچارى روو بە گەرمەسېر بارى كرد و چەند ئاوايىبەكى كوردانى كە لەسەر رېگادا بوو، لەپىتشدا خەرج و باجيان لى وەرگىرا لە پاشان تالانكران و ئاوايىبەكە وىران كران، گەورە و گچكە و ژن و مندال ھەموو كوژران.

لەولواو ئەمىر موبازار كە گەراوہ ھەولتېر رانەوہستا و رووى لە چىا و كىوانى كوردستان كرد، لەشكرىكى زۆرى كۆكردەوہ و بەھەموو دېھات و ئاوايى ھەولتېردا سوورپى خوارد و ھەموو مىللەتى ئەو جىگايانەى كە لە ژىر ھوكمىدا بوو كۆپكردنەوہ و بردنېە نىو قەلای ھەولتېرەوہ تاكو لە ئاشووب و خراپەى ئىلخانىبەكانى پىارېزىت، نەيھىشت نەفەرىك پەعبەت لە دەرەوہى قەلادا بىئىت و ھەموو خزاندە نىو قەلواو، بەو جۆرە قووتى سوپاھى زياد بوو، بەدلېكى پاك بۆ بەرابەرى ئىلخانىبەكان موهەبىسا بوون. ئەحمەد ئەرگۆن ئىلخانى ھەوت جارن لەسەر يەك لەشكرى نارده سەر قەلای ھەولتېر و دەرەى دا، چى كرد و نەكرد نەشيا رېگای پى بەرى. ئەمىر موبازار ھەموو جارې بۆيان دەرەكەوت و لە ژىر دىوارى قەلای شارى دوور دەخستنەوہ و كوشتارىكى زۆرى لى دەكردن و دەيشكاندن و بەخۆشى دەگەراوہ نىو شارەوہ، ئىلخانىبەكان لەو شەراندە گەلېك ئەزىەتيان كىشا و مالى شەركەرىكى زۆريان كەوتە دەست، ئەمىرى ھەولتېر ھەرچەندە كۆشا لە زەرەر زىاتر چى دىكەيان دەست نەكەوت و بەناچارى دەستيان لە ھەولتېر بەردا و لىياندا رۆىشت. كە ئىلخانىبەكان ھەولتېريان بەجى ھىشت ئەوہل مانگى رەشەمە بوو، ئەمىر موبازار لەگەل رېكى و دامەزراندنەوہى مىللەت و وەتەن خەرىكبوو. چوار مانگى بەسەرچوو، لە مانگى مايسى ئەو سالەدا ۲۰۰ پىاوى شەركەرى فەرەنگى چەلىپايى (ئەھلى سەلىب) بەئومىدى تالانكردى ھەولتېر چوونە سەر چۆمى زىتى مووسل كە پرد دروستكەن و پىەرېنەوہ، كوردهكانى ھەولتېر كە ئەوہيان زانى كەوتنە ترس و ئەندىشەوہ، بىجگە لە شار بەردان و ھەلاتن چارەيان نەدۆزبەوہ، ئەھالى ھەموو بەكۆمەل چوونە لای ئەمىر و پىيان گوت، ناچار ئەمىرېش بەقسەى ئەھالى خەلەتا و بەجارتى شاربان بەردا و روو بەچىكانى شىمالى ھەولتېر رۆىشتن، لەولواو كە ئىلخانىبەكان لەوہ ئاگادار بوون، بەجارتى چوونە نىو ھەولتېرەوہ و ھكۆمەتيان تىدا دامەزراند و لەگەل رېكخستنى ئومور خەرىكبوون. ئەمىر موبازار لەولواو كە زانىبەوہ سوپاھىكى قورسى كۆكردەوہ و بەھىتېكى تەواوہو، روو بەھەولتېر لە چىكان چووه خوارەوہ، كە گەىشتە دەشت ئىلخانىبەكان لە قەلادا خۆيان قايم

کرد. ئەمبیری کوردان دەورەیی هەولێری دا، لە پاش چەند رۆژ شەڕ، دۆژمنی ناچار بەهەڵاتن کرد، ئییلخانییەکان لە دەورەلێدان وەرزیبون و لە قەلایە دەرکەوتن، ئەمبیر موپازار کەوتە سەریان و گەلێکی لێ کوژتن و تالانیکی زۆری لێ دەستاندن و لە ئییلخانییەکان پیاویک خۆی رزگار نەکرد، هەرچی کوژرا و هەرچی بەدیل گیرا، کورد بەچاکی تۆلەیی خۆیان وەرگرتهوه، ئەمبیر بەو شەڕە گەلێک هێزی پەیدا کرد، ئەوجا بەچاکی شاری ئاوا کردەوه. ئەو شەڕ و کوشتارەیی کە کوردانی هەولێر کردیان بەهەموو لایە کدا دەنگیدا، ئەو لە سووریا دا عەرەبانی بەدەوی و عەرەبانی جزیرەیی عەرەب کە ئەوێان بیست، هەوای تالانکردنی کوردستانیان کەوتە سەر، گۆیا شاری هەولێر وێرانە و کەسی تێدانە ماوه، ئەوانیش دەچن تالانی دەکەن، بەجاریک وەک مێش پلورەیی بەست و کەوتە رینگا، کە گەیشتنە نزیک مووسڵ بەچاکی لە ئەحوال ئاگادار نەبوون و قووەتی کوردان لە هەولێردا و لە چی حالیکدا نەیانزانیبوو، بۆ ئاگاداری و تێگەیشتنی ۲۰۰ سوارێکیان بەلەز نارده هەولێرو، ئەمبیر موپازار بەچەند سوارێکی کورد بۆیان لە قەلایە دەرکەوتنە دەروە. تاتەکان کە وایانزانی بەبێ شەڕ پشتیان لە شار کرد و روویان لە هەڵاتن نواند، ئەمبیر و سوارەیی کورد کەوتنە سەریان و دەستیان هەڵنەگرت و شیریی تیشیان کیشا و دەستیان بە تات کوژتنی کرد. لەو ۲۰۰ سوارە ۴یان بەپەریشانی رزگار بوون. ئەمبیر موپازار بەشادی و دلخۆشییەوه، بەتالانگرتن گەراوه ئەهالی هەولێر بۆ پیرۆزیایی هەتا دەری شار پیشوازییان کرد و بەکەیفەوه چوو نێو شاری هەولێرەوه و لەگەڵ دامەزراندنی حکومەت و ئاسوودەگی رەعیەت خەریکبوو، رۆژ بەرۆژ رووی لە زیادبوون کرد. گریگۆریوس بەرایەریش کە لە چاغی ئییلخانییەکاندا بووه، کە لە تەئریخی سالی ۱۲۸۶ میلادی لە مەراغە نویسییەوه تەوه بەزمانی ئاسووری هیندە لەو ئەمبیرە کوردەیی باس کردووه. ئەمبیر موپازار کاک بەگ، هەتا قویدی بابا ئەردەلان هەولێری لەگەڵ شارەزوور کرد بەیەک حکومەت، دەوامی کرد. بەئومیدی خودا دەست بەجزمی چوارەم دەکەین، پێشترینی باس لە ئەمبیر شەمسەدین جگەرمتز دەکا.

تەواوبوو

لێ وەرگیر - مەئخەز

* التاريخ الكامل - ابن الاثير - عەرەبی.

* مرآت العبر - سعید پاشای دیاربەکر - تورکی.

- * سیرت صلاحیە - عمادی کاتب - عەرەبی.
- * قاموس الاعلام - شمس الدین سامی - تورکی.
- * بەرایەریش: گریگۆریوس (مطران ابو الفرج) - ئاسووری
- * حرق العین - حافظ أبا خطاب - عەرەبی.
- * دائرة المعارف - بطرس بستانی - عەرەبی.

دیریکی پیشکھوتن

میژووی دوو دهولته تی مه زنی «دوشتیکیباز - هه زانی» یه که له
ئاوریاه گان - دیاربه کر - ئه رگیش - جزیره - مووسل - ئیدا به ئازادی
و سه ربه ستییتی فه رمانه واییان کردوه.

کرده وهی

داماو (هوسین هوزنی) موکریانی

به ندی یه که م

له سالی ۳۵۶ تا ۴۸۹ ه

دېرېکې

پيشکروتن

مېژووی دوو دهلوتي مازني دوشتيك باز - وهه زباني به
که له آوربايه گان ، ديار به گر ، نه رگيش و
جزيره ، موصل ي دابه آزاد بو سه به سيني فه رمانزه و ابي يانکر دووه

گردنوهی

داماو (حسين حزنې) هو گر ياني

له سه ر نه رکي چاپخانه ی کوردستان چاپ کراوه
وه که سی دې مافي چاپکردنوهی نيه

﴿ چاپی دووه-مين ﴾

چاپخانه ی کوردستان

هه ولير

۲۵۷۴ گوردی (۱۹۶۲)

بەسەرھاتى دامامو

حوسپىن^(۱) كورپى سەيدە بىدوللە تىفى كورپى شىخ ئىسماعىل كورپى شىخ عىساي كورپى شىخ لە تىفى خەزايىبە. نىو بانگى ھەندەرانى «حوزنى» و ناز ناوى كوردستانى «دامامو»، «خەدۆك» و «بىژەن» ۵.

دامامو شەوى پىنچ شەمەى ۲۲ رەبىعى يەكەمى سالى ۱۳۱۱ لە سابلاخ (مەھاباد) دا لەگەرەكى حاجى ھەسەنپان پىي ناو تە ناو مەيدانى ژيانەو.

لەلای باوكى و خالەكانى و قوتابخاناندا، وە چەند سالىكىش لە رووسىيە و ئەستەمبولدا خويىندوو. كوردى و فارسى و ئارەبى رووسى و ھىندى و ئەفغانى و تركى باش دەزانى. كەمىكىش سەرى لە زمانى فەرانسەيى و ئىنگلىزى دەردەچوو؛ جار جارەش ھەلبەستى دادەنا.

دامامو لە تەمەنى دوازە سالانە بىيدا نىشتىمان و كەس و كارى خۆى بەجىھىشت، وە بە پىگى مەرغە و تەورىزىدا رووى لە ئىرەوان و موسكۆ و پەترىسبورغى كرد. دوو سالانى لەويدا رابورد. دوايە بەرەو ھىندوستان و ئەفغانستان و ئەستەمبولى رۆيشت. دوو سالىش بە پىشەى مۆر ھەلەكەندن و خۆشەنوسى لە ئەستەمبولدا رابورد و چەند سالىكىش بۆ خەردنەو ھى شۆپنەوارى مېژووبى لە بەرگى گەرۆكىدا بە ھەموو گۆشەو قولىنچىكى كوردستاندا گەرا. لەدو بەدا چاپخانە يەكى پوختى بۆ خزمەتى زمان و مېژوو و وپژەى كوردى لە ۱۹۱۵ى زايىنىدا لە شارى ھەلبەسى دامەزراند و بۆ خۆشى دوازە سالانى تىدا مایەو و لەويدا بە پىشەى مۆر ھەلەكەندن و خۆشەنوسى تابلۆ (لوھە) ى زەرد، مۆرى جىل، لاستىك، لەسەر شووشە ناو و تىنەو نەخش و نىگار ھەلەكەندن، زەنگوگرافى، چاپخانە، وە لەسەر ھەموو جۆرە كاتىكى نرخدارى وەكو زىر و زىو و ئاقىق و ياقووت و پىرۆزە و دور ئەلماس، ناو و نەخش و نىگار ھەلەكەندى رابورد.

ئىتر لە سووربەو لە سالى ۱۹۲۵دا بە مالىەو ھاتە بەغدا. لە پاش ۶ مانگان بەھەشتى سەيد تاھى شەمىزى بە سوارى فرۆكەى لەگەل خۆى برىدە رواندوزى و چاپخانەكەشى لەويدا بە ناوى «مەزەكەى زارى كرمانجى» دامەزراند.

دامامو خۆشى نەدىتوو چارەپەش لە رووى ئەو ھەو ھەو كە لە موكرىاندا بىر پارە لەسەر

(۱) ئەو چەند لاپەرەيەم لە بەسەرھاتىكى چەند سەد لاپەرەيەو ھەو كورت كردۆتەو.

پىشەكى

و

بەسەرھاتى دامامو «حوسپىن حوزنى» موكرىانى

پىشەكەوتن كە مېژوو دوو بنەمالەى بەرزى مېراتى كوردانە كە يەكەمىيان دەولەتى «دۆستىك-باز» ۵؛ لە ديار بەكرو ئەركىش و تىلبىس و جزىرە و موسلىدا ھەلەكەوتو؛ دوو مېنىيان دەولەتى «ھەزبانى» يە لە «ئار دەوتىل» و «تەورىز» و «مەرغە» و گشت شۆپنەكانى تىر ئازەربايجاندا فەرمانرەو اىيان كردوو. كوردەو و يادگارى مېژووناسى ناودار و گران، دامامو حوسپىن حوزنى موكرىانى برامە و بۆ جارى يەكەمىن لە ۱۹۲۷دا لە رواندوزى لە چاپخانەى زارى كرمانجى خۆماندا چاپكراو. لە رووى ئەو ھەو كە مېژوو «پىشەكەوتن» لە مېژە نەماو زۆر بەكەلك و جىگى سوودەو داخووزىش زۆرە، بە مایەى سەربلندىتى و بەختىارى خۆمى دەزانم كە سەرلەنوئى چاپى كەمەو. بەلكوو بەو ھۆبەو خونچەى رەوانى پاكى برا خۆشى نەدىتو كەم لە ناو گولزارى بەھەشتى كوردستاندا لە خۆشيان بېشكوئى و بگەشپتەو.

ئەو كۆيۈكەنە پېشەوا و سەرۋۆكى خۆيان، دەست بەجى لە ۱۹۴۳د لە لايەن كلكەكانى ئىنگلىزانەو بوختان و شلتاخى دزىتە پىكر او خراپە بەندىخانەو وناجارىش كرا كە بچىتە بەغدا. ئىتر لەوى دەست بەسەر كراو تا كوژتايان نەيانەيتشت كوردستان بىتتەو. بەلان ئىنگلىزان ئەوئەندەشيان پىاوەتى لەگەل كورد كە بۆ بەدناوى و ئاپروو بردنى دەهۆلى كوژارو رۆژنامەى «دەنگى گىتى تازە» يان لەمل كورد. ئىنگلىزى خوينمىرى هەژار كوژ، بەوئەشيان واز لى نەهيتنا؛ لە ۱۹۴۷د دەرماندا و يان كورد و تالاولى مەرگيان دەرخوارددا.

«داماو» هىچ جورە مندالتيكى نەبوو تالەپاش بەجى بمىنى؛ بەلان يادگارى وى بەجىتتوتون كە هەتا هەتايە نەخوشى نابن و لەناو ناچن و رۆژگاريش دەستەلاتى تەفر و توونا كوردنيان نىيە.

يادگارە چاپكروەكانى داماو «حوسپىن حوزنى» ئەوان:

- ۱- خونچەى بەهارستان (مىژوو)
- ۲- پيشكەوتن (مىژوو)
- ۳- مىرگەى دلان (مىژوو)
- ۴- ناودارانى كورد (مىژوو)
- ۵- ئاورپكى پاشەو (مىژوو)
- ۶- شاهە نشايانى كوردى زەند (مىژوو)
- ۷- كورد و نادرشا (مىژوو)
- ۸- مىراني سۆزان (مىژوو)
- ۹- كوردستانى موكریان (مىژوو)
- ۱۰- بەكورتى هەلكەوتى دىرتكى (مىژوو)
- ۱۱- خوشى و ترشى (چىرۆك)
- ۱۲- خوشى و ترشى
- ۱۳- وینەگرى و كۆلین
- ۱۴- پيشەواى ئابىن
- ۱۵- بەخىتوكردى كرمى ئاوربشم
- ۱۶- چەند لاپەرەيهەك لە دىرتكى موكرى

داخەكەم چەن پەرتووكتىكى تر كە لە هەلب و رەواندز چاپكراون خوشيان نەماو و ناوشيانم لەبىر نەمابوون؛ بۆ لىيان نەدواوم.

بىجگە لەوانەى سەرەو ۱۱ جورە پەرتووكى خەلكيشى چاپكردوو. ۲۱ يادگارى نرخداری چاپ نەكراوئىش ماون؛ داخى گرانم [دەستى] رۆژگار يارىكارى نەكردووم كە بە چاپكردنيان بەختيارىم.

گىوى موكريانى

سۆپاسیئەکی زۆر بۆ پەروردگارێکی وابێ کە لەسەر هەموو شاهەنشای و ئافەریدەییکی فەرماندەییکی بێ پرسیارە. هونەرماندییکی وای بەرزە کە وریایی و تیگەیشتنی خستۆتە نێو کەللەیی نادەمیزادانەو؛ تا بەهۆی تیکۆشان و زانیاری ببنە نمونەیی دەسەلات و توانای پەروردگار.

بۆ نمونەیی پیشەوەریتی و هونەرماندییتی بەزدان ئەوندە بەسە کە لەناو سێ پەردەیی تاریک و تنووکدا، لە تنۆکە ئاوێکی کیمای، چ دووڕێکی یەکتا و چ گەوهەرێکی هەتیوی بێ ھاوتای لە مانگ و رۆژ جوانتری، لە تیشکی پرووناکی زانیی خۆی هیناوتە دی، وە بەهەزاران جوورە خسلی جوانی و نازداری و خوو و پەوشتی چاک و گەورەیی و نازادیی و جوامیری و... رازاندۆتەو.

بەندەیی دەسەلات کە لەمێژە بۆ گرد کردنەوێ شۆپنەواری مێژوویی کوردان بەناو هەموو گۆشە و قوژبێکی گیتی و بەتایبەتی کوردستانیدا گەراوم، بەهەموو هێز و توانایەکی خۆمەو بەدل و گیان لەپەلو پۆو کۆشەو دا بووم تا بەپشتیوانی خودای تاک و تەنھا لە سەرەتای رۆژیکەو کە مێژوو نووسراوەتەو، تا ئەمڕۆ ئەوێ کە و دەدەستم کەوتوو، کردوو تە کۆمەڵەییکی چەند هەزار لاپەرەیی و ناویم ناو «گەوهەرێبەگانە».

بەلام کە لەلایەن ئەرکی چاپییەو سەرئەحم دا، و دەرکەوت کە بەیەکجار چاپکردنی ئەو کۆمەڵە گەورەیی، ئەرکیکی گەورە و قورسی هەیی و پێداویستی پوول و دراویکی زۆرە و ئەویش لەم رۆژەیدا کە ئێمە لە پەواندزی لە پەلوپۆ کەوتووین و پەریشانین، هەلناسووی. جا لە رووی ناچارییەو پارچە پارچە بلاوی دەکەمەو؛ بەو چەشنە هەموو کەسیکیش دەتوانی بیکری و هیچ کەسیش لە خۆتندنەویدا دلگیر نابیت.

ئەو پارچەییەم کردە دووبەند: بەکەمینیان باسی چلۆنی پادشا و فەرمانرەواییانی دۆستیک دەگریتەو کە لە «دیار بەکر» و «ئەرگیش» و «تبلیس» و جزیرە و مووسلدا دەستەلاتدار بوون. بەندی دوو مین لەبابەت ژیان و فەرمانداری پادشایانی «هەزبانی» دەدوێ کە لە «ئاردهوئیل» و «مەراغە» و هەموو پارچەکانی تری «ئاوریا بەگانی» دا فەرمانرەواییان کردوو ناویشم نا «پیشکەوتن» ی رەگەزی کوردان و فەرمانرەوایی دوو بنەمەلە و نازادییان.

داماو حوسین حوزنی موکریانی

بەندی ییکەم

دەولەتی دوشتیکی - باز^(۱)

لە ساڵی ۳۵۶ - ۱۵۴۸۹

گەلیک مێژوونووسانی کوردستان کە دەستیان (قەلەم) دەگریت، لە پیشی هەموو چتیکدا گەوهەری و پیش دەستیان و دەسکە گۆلی تەرازووی گۆتتیان سەلاحەدین و بنەمەلەیی ئەیووبییانە. هەرچەندە عەدالەت و سەخواوەتی سەلاحەدین رۆژەللات و رۆژتاوای پر کردوو، ئەو قارەمانە دادوەر و پریشان و شکۆبە ئەک تەنھا بەتەنەیی مایەیی سەرلەندی کوردانەو بەس بەلکو هەموو موسوڵمانیک شانازی پێتە دەکات. بەلکو سەرەرای ئەوێش گەلیک پادشا و شاهەنشاهی خواوەند سوپا و قۆشەن و تەخت و تاج و دراوی پریشان و شکۆی دیکەش لە کوردان هەلکەوتوون و مێژی نوسان کە میان لێدواون و لەبەرئەوێ کە کورد بوون، جیگا و پایەیی ئەوانیان بەهێند نەگرتوون. منیش جاری لێرەدا بەکورتی هێندیک لە سەر دەم و چاخی شاهەنشاهیستانی دەدویم؛ تاکو لە خۆتندنەواری خۆشەویستی کورد ئاشکرا بیت کە «شەرەفنامە» و «ئەین خەلدوون» و «ناسخ التواریخ» ی ئێران وە چەند کتیبیکی تری مێژوویی لەسەر ئەوێ ریککەوتون چەند شاهەنشاهیکی کە لە ژێر عینوانی «دەوری سەلتەنەت» دا بلاو دەکرینەو، هەموویان خواوەندی سکه بوون و خوتبەیان بەناوی خۆیان خۆتندۆتەو، وە لە ژێر دەستی هیچ بێگانەیی کیدا نەبوون. ئەمەش هێندیکە لە بەرگی یەکەمی مێژووی «گەوهەری یەگانە» کە دێرێکی کوردانە وە لە دانراوەکانی خێوی زاری کرمانجییە. بەندی یەکەمین باسی حوسینی کوری دوشتیکی دەکات کە لە ئەرکیش (ئەردیش - ئەرجیش) و «دیار بەکر» و «جزیرە» یدا فەرمانرەوایی فەرموو.

(۱) ئەو نوسخەیی ئەم بابەتەیی لە روو نووسراوەتەو، چاپی گیو موکریانیییە - ف-

چلۆنی حوسین و ناوی و ژبانی

حوسین کوری دوشتیکی، لهقه‌بی سولتان شوجاع و ناوبانگی «باز» بو. ده‌لین له‌به‌ر ته‌رده‌ستی و چالاک و زۆر هه‌لمه‌ت بردنی بۆ سه‌ر دوزمنان هیندیکی به «با» و هیندیکی به «باز» یان ناو ده‌برد.

حوسین پیاویکی زۆر ئازا و به‌سه‌لیقه و په‌زا شیرین و گه‌له‌په‌روه‌ر و دادخواز و به‌حه‌میه‌ت و سه‌خی و دل‌فراوان و به‌جهرگ و خوهره‌وشت به‌رز و رووخۆش و به‌سام و دلیر و پالنه‌وان و تیزبیر و خیرخواز و به‌به‌خشیش و تیگه‌یشتوو و زانا بو. هه‌رکه‌سیکی له هه‌ر لاییکه‌وه په‌نای بۆ ببردبايه، په‌ناشی ده‌دا و کۆمه‌کیشی ده‌کرد. ده‌ستی هه‌زار و ده‌ستکورتانی ده‌گرت، له هه‌ر شویتنیکه‌وه هه‌ر لایقه‌وماویکی چووبا به‌لای، به‌ناز و نیعمه‌ت و دل‌تیک پیرشادی و خویشیه‌وه په‌وانه‌ی ده‌کرده‌وه و به‌بێ خه‌م و په‌روۆش به‌هه‌موو جوهره‌ دل‌خوازیکی خۆی ده‌گه‌یاند. له هه‌ر لایقه‌وماویکی پیاوانی گه‌وره و به‌هیزی له‌سه‌ر وه‌خه‌ر ده‌بوون، به‌گیان و دل بۆی ده‌کوژان، ده‌نگی پیاوه‌تی و ئازایی و بانگی به‌خشیش و جوانمێری له‌نیوه‌ هه‌موو کوردستاندا بلاویوه. له لای هه‌موو که‌سیک خوشه‌ویست بو، دۆست و دوزمن هه‌زیان لێ ده‌کرد. له جیگایان و ولاتاندا به‌چاکه و پیاوه‌تیان هه‌لده‌گۆت.

حوسینی کوری دوشتیکی له عه‌شیره‌تی «هه‌موودی» له سالی ۳۲۴ له دیاره‌که‌ر له دایک بووه.

دوشتیکی بابی، گه‌وره‌ی عه‌شیره‌ت بو، ئامۆزای دوشتیکی ده‌ستی به‌سه‌ر عه‌شیره‌تی «هه‌موودی» دا کیشا دوشتیکی به‌رامبه‌ری نه‌کرد، چووه‌ نیو شاری دیاره‌که‌ر و به‌مه‌ئمووریه‌تیکی چکۆله به‌سه‌ری ده‌برد. له سالی ۳۲۸ دا به‌کۆمه‌گی هیندیکی له سه‌روکی عه‌شیره‌تان، دوشتیکیان برده‌وه نیو خۆیان و «ئاوده‌ل» ی ئامۆزایان گرت و عه‌زلیان کرد.

حوسین تاكو عومری ده‌گاته دوازه سالان له‌کن مامۆستای به‌تاییه‌تی ده‌خویند، دوو سالییش له دیاره‌که‌ریدا به‌ته‌حسلی عیلم مه‌شغوول بو.

له سالی ۳۳۹ دا هیندیکی له عه‌شیره‌تان سه‌ریان له دوشتیکی بلن‌کرد. حوسین له‌به‌رئه‌وه خویندنی به‌ردا و رووی کرده نیو عه‌شایری خۆی له حدوودی جزیره‌دا. رۆژتیک هه‌تا ئیواره شه‌ریکی وایکرد که هه‌موو تیره‌یه‌کی تیدا واقمان. مندالیک و به‌و

چکۆله‌ییه‌ی ئه‌وه‌نده ئازا و ره‌شید و بێ ترس بیت. له‌به‌ر هه‌لمه‌ت و ئازایی حوسین، دوزمن شکسته‌ی تینده‌که‌ویت و به‌گه‌لیک تالان و خووشی و شادییه‌وه گه‌رانه‌وه.

له‌وتیوه شه‌هره‌تی بنچینه‌گیربوو؛ رۆژ به‌رۆژ ناوی بلن‌بوو. له هه‌موو لاییکه‌وه پۆل به‌پۆل لێ قه‌وماوان په‌نایان بۆ ده‌برد. دوشتیکی بابی له ته‌ربیه‌ت و پزنجای چاک نیشاندانیدا قسووری نه‌کرد.

حوسین بۆ ده‌رووشتی خۆی ده‌ستی درێژکرد و هه‌مووی خسته بن ئه‌مر و فه‌رمانیه‌وه. هه‌موو نزیکان گه‌وره‌یی و حوسینیان قبول‌ده‌کرد. چاکه و پیاوه‌تی و سه‌خواه‌تی، دلی عه‌لمی جه‌لب کردبوو. له سالی ۳۴۵ دا هیندیکی له جزیره‌ی خسته ژیر ئه‌مریه‌وه. له سالی ۳۴۶ دا چووه سه‌ر «سعیرد» و «بتلیس»؛ له پاش گه‌لیک شه‌روشه‌ر گرتی. له‌وه سه‌فه‌ریدا ناویان نا «با».

له‌به‌ر زوو به‌په‌له‌چوون و شه‌رکردن و قه‌لا و شاران گرتنی وه‌کو «با» چوون و به‌وینه‌ی «باز» تیرووه‌هاتن له دوزمن، پتیبان گوت «باز».

هه‌ر له‌وه سالیدا ناوی ئه‌میریشی له سه‌رخۆی دانا. له‌شکر و قشونیکه‌ی که له ده‌ستیدا بوون، کردنیه‌ په‌سمی. ۲ هه‌زار سوار و پیاده‌ی له‌کن بوو. هه‌ر ۳۰۰ ساری خسته بن حوکی سه‌ر کۆماریکه‌وه؛ ناوی نا «سه‌روک». ته‌واوی سوار و پیاده‌کانی خسته ژیر فه‌رمانی «خودیه‌ند» ی برای گه‌وره‌یه‌وه.

له سالی ۳۴۸ دا دوشتیکی بابی حوسین وه‌فات ده‌کا. به‌شیه‌یه‌کی چاک له شاری سعیردا ده‌یشارنه‌وه.

ئه‌میر حوسین باز تا سالی ۳۵۶ بێ موقابه‌له و شه‌ر و کیشه له‌گه‌ل ریک‌خسته‌ی په‌عبه‌ت و ئومووری حوکمداری خه‌ریک بوو. له جیگایانی دووره‌وه قوه‌تی بۆ په‌یدا بوو؛ گه‌لیک سه‌روکانی کوردستانی موکریان و به‌به‌یان بۆ هات. هه‌مووی به‌ئیحترام و نه‌وازشه‌وه راده‌گرتن. ئه‌رازیتیکه‌ی که له ده‌ستی دابوو، رۆژ له‌گه‌ل رۆژ ده‌ستی به‌ئاوه‌دانی کرد.

چه‌ند عه‌شیره‌تیکه‌ی په‌وه‌ندی که له ژیر ئه‌مریدا بوون، هه‌مووی له گوند و شاراندا دامه‌زراند و تیجاره‌ت و کپیار و فرۆتن و چاندن و خانووبه‌ریان ده‌ست پتیکرد.

ئه‌میرباز له سعیردا قه‌لای قایم و به‌رزی بۆ له‌شکری بینا نا، به‌هه‌موو پتیبسته‌یتیکه‌ی قۆشه‌نی قایم کرد. له بتلیس له‌سه‌ر چیای شیمالی شه‌رقی شه‌ره‌وه قه‌لاییکه‌ی زۆر چاکی

دامه‌زrand، له دهووری شار دیوارپکی پان و بلندی ریکخست و دوو دهروازهی بۆ کرده‌وه. له‌سه‌ر هاتن و چوونی رووباریکی به‌ناو شاردا پاده‌برد.

له‌سالی ۳۵۰ دا چهند قه‌لایه‌کی له ده‌روپشتی بتلیس خسته ده‌ست. «ملازگرت» و «موکس» ی له‌سالی ۳۵۲ که‌وته ده‌ست، هه‌رییک پیاویکی سه‌رۆکی کوردانی له‌سه‌ر دانا.

له‌سالی ۳۵۳ دا هیندیگ گوندی عیسانی ئاین که له که‌ناری رۆژئاوای ده‌ریاچه‌ی وان بوون، چووه سه‌ریان و گرتیانی. له ژێر دامینی چیا «سییان» که له رۆژئاوای گۆلی وان واقع له که‌ناری ده‌ریاچه له‌شکره‌زی کرد که بچیتته سه‌ر ئه‌رگیش (ئه‌رگیش)؛ له‌به‌رئه‌وه که له‌شکرکی زۆری ئه‌میری ئه‌رگیش له شاردا بوو.

ئه‌میرباز نه‌یده‌ویست به‌شه‌ر و کوژتار بچیتته سه‌ریان؛ ئه‌میری دا له‌و جیگا له‌شکره‌دا، شارپکیان دامه‌زrand به‌ناوی باز. به‌یه‌کبوونی سه‌رۆک و گه‌وره‌و سوپاهی، به‌حوسینیان گوت «شاباز». ناوی ئه‌و شاره‌یان نا کرده‌وه‌ی شاباز. ئه‌و شاره له ده‌وری ئه‌یووبیاندان مه‌لیکی عادیل برای سولتان سه‌لاحه‌دین که گرتی ناوی نا عادیل که‌وباز. ئه‌مپۆکه به‌عادیل جه‌واز ده‌ناسریت.

له‌مودده‌تی دوو سالاندا شاری شاباز ئه‌وه‌نده زلبوو که له ده‌روپشتیدا شارپکی و پهدا نه‌ده‌بوو؛ دوکان و بازار و خانووبه‌ره و ئاوه‌دانپکی زۆریان دروست کرد و بوو به‌مه‌رکه‌زپکی کرین و فرۆتن. چهند که‌شتیپکی چاکیان خسته ده‌ریاچه‌وه. مالی کرپاریان له‌وان و ئیران و موکریان و هه‌کاربه‌وه دینا شاباز، چتمه‌کیان تا‌کو لازستان و گورجستان ده‌چوو.

له‌سالی ۳۵۵ دا ئه‌میری ئه‌رگیش به‌له‌شکرکی زۆره‌وه هاته سه‌ر شاری شاباز. له چوار سه‌عانه رپگایپکی دووری شار هه‌لیدا.

حوسین شاباز له‌شکر سه‌روبه‌ر کرد و له ۱۱ی شه‌والدا له شاری ده‌رکه‌وت و له به‌رامبه‌ری دوژمن پاره‌ستا. ده‌سته‌سوارپکی له دامینی شه‌رقی سپانه‌وه ناره‌ سه‌ر رپگای ئه‌رگیشیان له دوژمن گرپدا.

دوژمن له‌وه بچ خه‌به‌ربوو که رپگای لی گیراوه و پشتیوانی له مه‌رکه‌زه‌وه بۆ نایه‌ت. ئه‌و رۆژه هه‌ردووک لا بۆ لیکدان ناماده‌بوون. ئه‌گه‌ر دوژمن به‌گه‌یشتنی شاباز به‌له‌نگازی بوایه، مومکین بوو موه‌فه‌ق بیت؛ چونکو سواره‌کانی شاباز هیشتا نه‌گه‌یشتبوونه جیگای

دلخواز. شاباز هه‌رکه گه‌یشتنی له شه‌ر سستی کرد تا‌کو پشتی دوژمن له هاتوچوون گری ده‌دری. ئه‌و شه‌وه‌ش تیپکی پیاده‌ی بۆ کۆمه‌گی سواره‌کان نارد. سواره‌کان که یارمه‌تیان بۆ هات بوونه دوو ده‌سته: ده‌سته‌یه‌ک له‌گه‌ل هیندیگ پیاده له‌ژێر فه‌رمانی «مه‌ردان» ئه‌میرپکی جزیره‌دا چوونه سه‌ر ئه‌رگیش. هیندیکیشیان له‌سه‌ر رپگای هاتوچوواندا جیگاگیربوون.

که به‌یانپیان به‌سه‌ر داها هه‌ردووک لایان بۆ خوینرژتنی یه‌کتی شالاویان هینا. تا‌کو رۆژئاوا بوون شه‌ر و کوژتاریکی واکرا که باوک کوری خزی نه‌ده‌ناسیبه‌وه. دوژمن له هینر که‌وت و ته‌واو تاریکی پهدا نه‌ببوو، ئه‌میری ئه‌رگیش به‌دیل گیرا و سپا رووی له هه‌لانن کرد. ده‌نگی هه‌لات هه‌لات گویی عاله‌می پر کرد. له هه‌رلا‌ییکه‌وه تیبیان رۆهاتن؛ گه‌لپک پیایان به‌ئه‌سیر گرتن و گه‌لپک ئه‌شیایان به‌تالان هینا ده‌ست. هه‌موو سوپاهی شاباز له تالان و مالی دوژمن تیربوون و به‌شادی و خوشی و به‌مالپکی زۆر و گه‌لپک دیله‌وه گه‌رانه‌وه شاری شاباز. سڅ شه‌و و سڅ رۆژان له‌نیو شاردا شادمانی و چرخان کرا.

شاباز هه‌موو له‌شکره‌که‌ی به‌خه‌لات و دیاری و ئافه‌ربن و به‌خشیش دلخوازی کرد. رۆژی چواره‌م که له شادی به‌شکردنی تالان و مالی دوژمن ئاسوده بوون، شاباز ئه‌میری دایه ۲ هه‌زار سوار و پیاده بۆ کۆمه‌گی ئه‌وانه‌ی که چوونه ئه‌رگیش بکه‌ونه رپگا. له ژێر فه‌رمانی ئه‌میر خوابه‌نده‌ی برابردا به‌رپیکردن؛ بۆ خوشی تا جیگای هه‌لاتنی دوژمنیان له‌گه‌ل چوو. ئه‌میر خوابه‌نده‌ی روو به‌ئه‌رگیش بزووت.

شاباز ئه‌میری دا ته‌واوی له‌شکر و سوپاهی له شاری شاباز ده‌رکه‌ون و بچنه‌ ئه‌و مه‌یدانه‌ی که شه‌ری لیکرابوو. هه‌موو له‌وئ خبوه‌ت و خه‌رگیان هه‌لدا.

ئه‌میر خوابه‌نده که گه‌یشته‌نزیک ئه‌رگیش، ته‌ماشای کرد «ئه‌میر مه‌ردان» جزیره‌ی شاری ده‌وره‌ داوه و هه‌موو رپگایپکی له هاتوچوویان گرپداوه؛ ده‌سته‌جی ئه‌میری دا قاقه‌زپکیان بۆ ریش سپی و که‌یخودایانی شار نووسی که: «ئه‌میری ئیوه له‌کن شا ئیخسیره و هه‌موو له‌شکره‌که‌تان به‌دیل گیراوه. ئیوه‌ش له‌ناو شاردا ده‌وره بدرین و ئه‌زه‌ت بکیشن چاک نییه؛ له هینر مه‌ترسن و هه‌مووتان لای ئیمه موخته‌ره‌م و خوشه‌ویستن و شابازیش به‌دادو عه‌داله‌ته، حه‌ز به‌زه‌ره‌ر و زیانتان نا‌کا و له رپگای دۆستایه‌تی و مبه‌ره‌بانپیه‌وه پیتان ده‌لیم که شه‌ر مه‌کن و ده‌روازه‌ی شاری بکه‌نه‌وه. ئه‌وه‌نده بزنان ئه‌گه‌ر ۱۰ سال له ده‌وره‌ی ئه‌رگیش دابنیشین، هیشتا به‌جیه‌یشتنی مومکین نییه؛ هه‌تا وه‌ده‌ستی نه‌خه‌ین ناگه‌رپینه‌وه...».

ئه‌هالی جوابیان داوه: «ئیمه بۆ خۆمان حوکمداریکمان له‌نیو خۆماندا قه‌رار داوه و هیچ ئیوه نانسین...».

ئه‌وه جوابه‌یان بۆ شاباز نارد و هه‌موو گفتوگۆیه‌کیان عه‌رزکرد. حه‌زده‌تی شاباز فه‌رمووی: «له‌ گرتنی هه‌راسان مه‌بن، له‌ ئه‌زیه‌تدانی ئه‌هالیشدا خۆ بپاریزن؛ هه‌تا به‌که‌یفی خۆیان بپزار نه‌بن لینگ مه‌ده‌نه‌ سه‌ریان».

میر خواجه‌نده له‌هه‌ر چوار که‌ناری دیواری قه‌لای شاره‌وه خپه‌وت و ده‌ستگای هه‌لدا و دانیشته‌. شاباز که‌ ته‌ماشای کرد گرتنی ئه‌رگیش دوور ده‌کیشیت، له‌ جیگای له‌شکرگاهی ئاوێکی بیبا نا و ناوی نا «هه‌لات». هه‌موو پیاوان و سه‌رکۆماران و سه‌رۆکان، مال و مندالی خۆیان هه‌ینا ئه‌وی. ئه‌وانیش به‌ئاسووده‌یی و عه‌داله‌تگوسته‌ری و که‌یفخۆشی رایان ده‌بوارد. ئه‌وه‌ شاره‌ ئه‌مڕۆکه‌ به‌ «خه‌لات» ناو ده‌بریت که‌ که‌وتۆته‌ نیوان شاباز و ئه‌رگیشه‌وه. موده‌دی ۵ مانگیک له‌گه‌ل گرتنی ئه‌رگیش و ئاوه‌دانی «هه‌لات» خه‌ریک بوون. له‌ سالی ۳۵۶ ی هه‌جریدا ئه‌هالی ئه‌رگیش زۆر وه‌ته‌نگهاتن؛ ته‌ماشایان کرد له‌ جیگایه‌که‌وه کۆمه‌گیان نه‌کردن. هه‌موو سه‌رۆک و سه‌ردارانی شار له‌ شاره‌وه‌ چوونه‌ خزمه‌ت ئه‌میر خواجه‌نده. ئه‌ویش به‌لوتف به‌خه‌رهاتنی کردن.

له‌ ۲۲ی په‌بیه‌دا به‌شادی و خۆشی چوونه‌ نیو شاره‌وه. خه‌به‌ری گرتنی شاریان نارد خزمه‌ت شاباز، له‌ناو هه‌ردووک لایاندا شادمانی و خۆشی ده‌ست پیکرا. له‌ ئه‌رگیشدا ده‌ستکرا به‌ته‌رکیباتی له‌شکر و پیکه‌ختنی ئومووری شار.

شاباز له‌ جه‌مادی ۱ دا واریدی شار بوو؛ ده‌رکی داد و سه‌خواه‌تی به‌سه‌ر ئه‌هالیدا کرده‌وه. هه‌موو ئه‌هالی یه‌ک به‌یه‌ک بۆ به‌خه‌رهاتن کردنی چوونه‌ خزمه‌تی. له‌ پاش چه‌ند رۆژیک دارودیواری قه‌لای ده‌ره‌وه‌ی شار که‌ له‌به‌ر ده‌ست لێدانی وێران ببوو، چاکیان کرده‌وه و له‌ نیوه‌راستی شادا خانوویکی شاهانه‌یان بۆ حوکمدار دروست کرد. له‌شکر و قشورن دامه‌زران و سه‌رۆکانی له‌ناو خانووی ئه‌میری پێشوویدا دانیشتن.

شاباز له‌ سالی ۳۵۸ دا به‌ر به‌دیاره‌که‌ر بزووت. شاری ئامه‌د و میافاروقینی گرت و هه‌موو قه‌لا و جیگایانی قایمی ئه‌وه‌ ده‌ورپه‌شته‌ی خسته‌ ده‌ست و چوونه‌ سه‌ر په‌ها؛ ئه‌ویشی خسته‌ ژێر په‌نجه‌وه. سه‌له‌ته‌ت و حوکمداری خۆی دامه‌زراند و هه‌موو سنووری خۆی پیکه‌خت.

ئومه‌را و سه‌رۆکانی هه‌سنکیف و جه‌زیره و بۆتان و سروج و نسپین په‌عه‌یه‌تی شابازیان قبوڵ کرد. میرانی هه‌کاری ده‌ستایه‌تیبیان له‌گه‌ل په‌یدا کرد و بنچینه‌ی ریکه‌ه‌وتنیان

دامه‌زراند و دیاره‌که‌ری کرده‌ پایته‌خت.

حوسینی برای له‌ ئه‌ردیش دانا. به‌لوتف و ئیحسان و نازادی دلای عه‌ره‌بانی بادیه و سووریای گرتبوو. له‌به‌ر زۆرداری و نه‌ترسانی و نازایی له‌لایه‌ن خه‌لیفه‌ی به‌غداوه به‌ «ئه‌بو شوجاع» یان نیتوورد. له‌سه‌ر مینه‌به‌ران ناوی خه‌لیفه و بازبان خۆینده‌وه. له‌ سالی ۳۶۰ دا دوو پارچه‌ دراوی به‌ناوی خۆی کۆلی و ناوی نا «شوجاعی».

سوڵتانی میسر موعزودین بیللا له‌ سالی ۳۶۲ دا دیاریکی زۆر چاکی به‌قازی خۆیدا بۆ نارد. پیرۆزی پادشاهی دوشتیکی لێ کرد و ناوی نا «مه‌لیک شوجاع».

هه‌رچه‌نده به‌و ناوانه‌ دلخۆش نه‌بوو، به‌نازایی و ده‌ستووردی خۆی پشت توندبوو؛ به‌لان ناویانگیشی زۆری کۆمه‌گی کردبوو، هه‌یز و قووه‌تی په‌یدا کردن چاکی ده‌ستگرت. له‌ هه‌رلاییکه‌وه له‌سه‌ری خه‌یونه‌وه. گه‌لیک چاوی له‌ زیادکردنی موڵک بوو؛ بۆ فه‌ری زۆر ده‌کۆشا.

کوران بویه که «به‌غدا» یان گرت. له‌ ته‌ئریخی ۳۶۴ دا چووه‌ سه‌ر ماردین، گرتی و له‌شکرکی زۆری برده‌ سه‌ر مووسل. به‌ختیاری کوری بویه ده‌وره‌ی مووسلی داوو.

مه‌لیک شوجاع له‌گه‌ل به‌ختیار شه‌رپکی خۆیناوییان که‌وته‌ نیوانی؛ شه‌ر که‌وته‌ گه‌ره‌کی غه‌ربی شیمالییه‌وه.

ته‌عه‌به‌ی هه‌مدانی داوای مامله‌تی لێ کرد. له‌به‌ر زۆری دوژمن گه‌رانه‌وه‌ی به‌مه‌سه‌له‌ت زانی؛ به‌سه‌ر قه‌لا و جیگایانی کوردستاندا گه‌راوه. هه‌یندیک له‌ هه‌کاری گرت و چوونه‌ سه‌ر «کاوا» ش که‌ به‌ «دارده‌مشت» ناسراوه. له‌ ئه‌حوالی میژیدا له‌ جنووبی ده‌ریاچه‌ی واندا هه‌لکه‌وتوووه. گرتی و چووه‌ سه‌ر قه‌لای وان. له‌ پاش ۳ مانگ ده‌وره‌دانی، گرتی. ئه‌وه‌ بۆ کوردان بوو به‌بێلنده‌کی ته‌واو؛ چونکه‌ له‌ ده‌ست ئه‌رمه‌نیاندا بوو، ئه‌وانیشیان له‌ نیوانی وه‌ده‌رنا. له‌ پاش ریکه‌ختنی حوکومه‌ت، سه‌عه‌یدوده‌وله‌ی برای کرده‌ حاکم له‌ قه‌لای واندا و گه‌رانه‌وه‌ و چوونه‌ ئه‌ردیش.

ته‌ماشای چلۆنی گه‌رانی شاری کرد. پتوبسته‌یه‌کی که‌ به‌ره‌عه‌یه‌ت و ده‌وله‌ت لازم بوو، بۆ جیبه‌جێ کردن. حوسینی برای ناونا شه‌ره‌فوده‌وله. موده‌تیک بۆ ئاسوده‌گی له‌ویدا دانیشته.

له‌ سالی ۳۶۶ دا گه‌راوه‌ دیاره‌که‌ر. خاکی کوردستانی له‌ژێر په‌نجه‌ی هه‌یندیک سه‌رکیشانی هه‌مدانی و کوری بویه و ئه‌رمه‌ن ده‌رخست و هه‌مووی خسته‌ ژێر فه‌رمانی

پادشاهی تی خۆبهوه. بۆ بڵندی و یه کبونیان گه لیک کۆشا.

له سالی (۳۶۷)دا، عه زه ولددهوله ی بوویه بی له شکرکی زۆری ناردده سهر کوردستان له ژیر فهرمانی «ئه بووه فا» ناویکی ئه میری کورداندا. ته عله ب حه مدانی له دهستی هه لات. مندالانی به ختیاریشی له گه ل خۆی هینابوو، په نا بۆ ئه میری نوسیبین ده بن که له ته ره ف مه لیک شو جاع بازه وه داندرا بوو.

که شاباز ئه مه ی بیست، به له شکرکی قورسه وه چوه سهر نوسیبین تا کو خاکی خۆی له فیتنه بیاریژی. ته عله ب له خۆی ترسا بوو له گه ل هیندیک له ئومه رایانی عه ره ب له وپوه به دزی خۆیان ده گه یه ننه میافاروقرین. له ویش خۆ ناگرن هه لدین ده چنه «ئه رزنه ی رۆم».

«ئه بووه فا» که ده گاته نزیک خاکی شاباز قاقه زیککی لی نویسی که: «هیندیک هه لاتوانی فیتنه خواز روویان له خاکی تو کردوه؛ تکاتان لی ده که یین که بۆ لایردنی ئه وانه به گورجی کۆمه گیمان بکن».

شاباز له گه ل عه زه ولددهوله نامه نویسی ده کهن و به دۆستایه تی ریک ده کهن.

له که ناری فوراته وه بۆ ره قه و بیره جک و عینتاب و سۆرک و خاکی رۆمه وه کۆمه گی ئه بووه فای کرد.

ئه بووه فا هه تا چونه ئه رزه رۆم که وتنه سهر ته عله بی حه مدانی و ده ستیان نه که وت و گه رانه وه.

شاباز بۆ نوسیبینی میهمانی بۆ ئه بووه فا دروست کرد و نزیک چوار رۆژان ئیحترامیکی چاکی گرت و گه رانه وه بۆ مووسل.

گه رانه وه ی ئه بووه فا بوو به سه به بی دۆستایه تیکی ته و او له گه ل عه زه ولددهوله. له پاش چهند جاران نووسین و هاتوچۆکردن له نیتوانیاندا شاباز ئه بووه فا و کورپی عه زه ولددهوله ی به گریو هینانه دیاربه کر؛ بۆ خۆشی چوه دیتنی عه زه ولددهوله.

له مووسلدا هه موو ئومه را و وزه رایانی عه زه ولددهوله و ئه هالی شاری مووسل بۆ پیشوازی شاباز چونه ده ری و عه زه ولددهوله له بۆ خۆشی له پاشان ده رکه وت. به خۆشی و شادمانیکی ته و او هینایانه نیتو شاره وه. که عه زه ولددهوله چاوی به شانویازو و وریایی ئه و پادشا گه وره هیمه ته که وت، گه لیک ئه ندیشه و ترسی که وته دلّه وه. دلی لی پیس کرد، به چاویکی زۆر ناحه ز و دوژمنایه تییه وه ته ماشای نیتوینوچاوانی ده کرد.

شاباز که له وریایی و تیگه یشتندا هه موو که س ئافه رینیان لی ده کرد زۆر زوو

تیگه یشت. هه موو چتیکی به ته جره به ده خوارد و ده ست و پتوه ندی خۆی تیگه یاندبوو.

عه زه ولددهوله ی به په نهانی ئومه را و سه رۆکانی خۆی راسپاردن که بۆتان هه لکه وت بیکوژن. به لان مه یداننی فیللی که م بوو.

شاباز که شه وی به سه رداها ت چاوی له نۆکه رانی خۆی داگرت و به گورجی خۆیان سازکرد. به سی ته پله و نه قاره له مووسل ده رکه وتن. چوونه سه ر ژه نگار (شنگال) و گرتیان و خۆیان تیدا دامه زراند و زوو پیوانی نارد نوسیبین و ره ها و ئه و نزیکانه هه تا له شکر خرکه نه وه. عه زه ولددهوله که ئه وه ی بیست، گه لیککی ترسی لی په یدا بوو.

شاباز قاقه زی مامله تی بۆ نارد و گوئی: «به شه رتی ژه نگار بدا به من له گه ل ده وروپشتی ده ستی لی هه لده گرم». عه زه ولددهوله ده ستی له ژه نگار به ردا، گریوه کانی بدریته وه. باز ناردی به چاکی و خزمه ت و پیاره تی ئه بووه فا و کورپی عه زه ولددهوله ی بۆ مووسل به ری کردنه وه.

مه رجی مامله تیان له سالی ۳۶۸ ی مانگی موحه رهم تا چوار سالان بوو؛ له سه ر ئه مه هه ردووک لایان پیک شاد بوون.

شاباز که ئه و مامله ته ی کرد، له گه ل کوردستانی ئاوریا به گان و ده وله تی هدوبان و ئه میری هه ولیژی بناغه ی دۆستایه تی ریکخست.

شا ئیبراهیمی کورپی مه رزه بان پاشای ئاوریا به گان گرتی بیکه تی له گه ل گرتدا.

شاباز که له هه ر چوار که ناری خۆی ئه مین بوو، له گه ل ئاوی خاک و کیشوه ری خه ریک بوو. قه لای دیاربه کری دروست کرد و دیوارکی به هه ر چوار ده وه ی شاردا کیشا به «بورگ» (برج) ان توندی کرد، له «فیک» دا، کوتادژ (قه لای) یه ک هه بوو له بنچینه وه تازه ی کرده وه.

دژی ماردین چهند جیگایکی لی رووخابوو؛ دروستی کرده وه. له دیاربه کریدا مزگه وتیکی زۆرچاکی به دوو مناره وه دامه زراند و ناوی نا شو جاعی. قه لای «میافاروقه یین» ی له سه ردا دروست کرد. تا مووده تی سی سالان له گه ل ئاوه دانی و دروستکردن خه ریک بوو. له چیا ی جزیره دا گه لیککی دژ و جیگایانی توندی دامه زراند. بۆ گرتنی مووسل و خاکی عیراق ئاماده یی ده کرد و له شکر و قۆشه نی ساز ده کرد و چاوه روانی ته و او بوونی وه ختی مامله تی بوو. رۆژ به رۆژ قوه وت و له شکر پیویستی ده نارد نوسیبین و ژه نگار و خاپوور. له سالی ۳۷۲ دا به ته وای وه خت خه لاس بوو.

عه زولددهوله مرد. شاباز ئەمەى بەدەرفەت زانى، ناردى له هەموو لایىكەوه لەشكرى بەراوكرد و ژەنگارى كرده لەشكرەبز.

سەمسامودەولهى كورپى عەزولددهوله كه ئەمەى بىست، گەلێكى ترس لێ پەیدا بوو. بە ئەبى سەعد بارامدا لەشكرێكى زۆر قورسى نارده سەر شاباز.

له سنوورى ژەنگاردا هەردوووك لا بەرامبەرى يەكترى لەشكریان راگرت. بە ئەو هل هەلمەت سەعد بارام شكاو پرووى له هەلاتن كرد. لەشكرى باز كهوتنه سەريان تا نزىكى مووسلێان كردن. بارام خۆى كوتا نىو شارەوه. لەشكرى شاباز له دوو سەعاتىكى مووسلدا هەلیدا، بۆ ماندوو حەسانەوهى سوپاهى.

ئەهالى مووسل بەتكارکردن دەرکهوتنه دەرەوه و لەبەر شاباز پارانهوه كه مۆلەتیان بدا بەمەرجى سى مانگان شارى تهسلیم كەن، هەردوووك لا لەسەر ئەوه راوهستان. سەمسامودەوله كه ئەو شكانەى بىست، سوپاهێكى بێژمارى بەراو كرد و لەژێر فەرمانى ئەبقاسم سەعیدى كورپى حاجبدا له خاكى سۆرانەوهى نارديه سەر خاكى باز. له هەولێرەوه بەچىياندا هێندىك ئومەرايانى كوردستانیان هەلخەلەتاند. له هەكارىبەوه بۆ سەر وان خشان.

شا كه ئەوهى بىست، ئەمیر عەلى كورپى پشتووى خىوى دژى فىك، لەسەر لەشكرى مووسل دانا و بۆ خۆى چوو شارى «كاواش» (داردههشت). له مانگى جەمادى يەكدا له جىگایەكى كه بە «بىاجلايا» دەناسرێ، رێگای بەسەعیدى كورپى حاجب گرت و له پاش گەلێك له دەيله میان كوژتن و تالان و مالىكى زۆر، لەشكرىكى زۆرى بەدیل گرت.

سەعید هەلات و بەهەزار دەرەسەرى خۆى رزگار كرد. له گەلێك جىگایاندا بەشەو دەكەوتە رێ، هەتا خۆى گەياندهوه مووسل. شاباز ئەو ئىخسیرانەى نارده ئەردیش و بۆ خۆیان گەرانەوه دیار بەكر. بەمەشى هیندهى دىكه ناویانگى پەیدا كرد.

ئەهالى مووسل بەدڵ حەزبان دەكرد كه شار بكهوتیته دەست كوردانى شاباز. له مێژبوو بەئاواتەوه بوون له دەست زولمى ئومەرايانى دەيله م رزگار بن.

باز كه هاته دیار بەكر، له مانگى شەعباندا بوو، رەمەزانى بەناسوودەبى بەسەربرد. رۆژى چوارەمى جیژن بۆ ژەنگار چوو. قاقەزى له ئەهالى نووسى و دلخۆشى دانەوه و گوتى: «هەرچەند حكومەتى بووبەش كوردن و له ئىمەن، بەلان لەشكر و ئومەراى سوپاهى، گەلێكیان له توركانى دەيله من. ئىمە هەر مىللەتێكىن، هەر من له توركمانان

چاكرتم بۆ ئىتیه...» و گەلێكى پەند دا دان.

هەموو ئەهالى له بەر ئەمە بههەموو گەوره و سەرۆكانیانەوه بەربوونه بىر و ئەندێشە كردهوه. ئەمەیان بەمەسلەحت زانى كه پادشای خۆیان بىت، نەوهك بىانێك. بەكۆمەلە دەستور دىان كرد و دەيله م بىان هەموو دەر كردن و جوا بىان نارد بۆ شاباز. شاباز بەلەشكر و هێزەوه له ۱۰ مانگى سەفەرى سالى ۳۷۳ دا بەشادى و خۆش بیهوه چوو نىو شارى مووسل و هەموو دەر و پىشتى قايم كرد و حكومەتى تىدا رێكخست و خۆى وهخر كرد كه بچیتە سەر بەغدا و دەيله م بىان لەوێش دەر خا. نارديه كوردستان، له هەموو كەنارى دەولەت بیهوه لەشكرى بەراوكرد و بەچاكى مووسل رێك بىك كرد. گەلێكى داد و بەخشین و پىاو تى نىشانى ئەهالى دا. دەزگای دادخوای لەسەر هەمووان كردهوه. پەردەى بەر دەرگای بۆ هەموو ئەهالى هەلدار بووهوه. فەقىر و بىدەست و كەوتوانى بەبەخشیش دا بىن تىر كردهون. مېهرەبانى و دلخۆشى دانەوه و زمانى خۆشى دلێ عاله مى جەلب كردهبوو. مزگەوت و عىبادەتخانى بىكى زۆرى ئاوا كردهوه. له مەجلىسیدا عولما و زانا و پىشكەوتوو و سەرۆكى ئەهالى تىدا دادەنیشتن.

له سالى ۳۷۴ دا بەر بەبەغدا خشا. له نزىك تكرىت سەمسامودەوله لەشكرىكى زلى له ژێر فەرمانى زىار شەهرا كۆبەدا نارده بەرامبەرى شاباز. له پاش گەلێك كوژتار زىار هەلات و تەواوى گرانبارى و ئەسبابى شەريان بەجیهتشت و خۆى كوتا تكرىتەوه. لەشكرى كوردان تالانىكى زۆریان دەست كەوت و لەشكرىكى بىژماریان له زىار بەدیل گرت و كەوتنه سەريان و دەرەوى تگرىتیان دا.

خەلىفە له بەغداوه هیندىك زانایانى بۆ ئىسلاخى هەردوووك لایان نارده خزمەت شا. شاباز لەبەر فەرمايشى خەلىفە بەمە رازى بوو كه كورپى بووبە دەست له مووسل بەردات. ئەوهىان كرده مەرج و سنوورى مولكیان كرده نزىك تگرىت.

كه زىار دووچارى ئەو شكستەبە بوو، زۆرى لێ دلگىر بوو. يەكێكى له لەشكرىانى خۆى باتىنى (باطنى) كه له فیتل كردهندا زۆر بەكار بوو، نارديه مووسل كه بەجۆرێكى دەستى كهوت باز بكوژیت. ئەویش له تگرىت دەر كهوت.

كه باز بۆ راوكردن له شار دەرچوو بوو، له يەك دوو سەعاتىكى مووسلدا چادريان بۆ هەلدار بوو، ئەو باتىن بیه پەناى [پى] برد. هەرچۆنێك بوو شەوى لەنێو چادردا شىر بىكى دا هینا بى، له ترسى گرتنى هەمان بەلێدانى شىرەكه له چادر دەر كهوت. [پى و ابو] كه

کوشتی؛ به‌لآن شیره‌که له لینگگی باز که وتیموو. زوو خۆی گه‌یاندە ئەو پیاوه. پاسه‌وان پیتیان زانی و ئەو پیاوه‌یان گرت و پارچه پارچه‌یان کرد.

باز برینی ئەوه‌نده کاریگەر نه‌بوو که له کار بکه‌ویت؛ به‌لآن شه‌ش مانگ به‌ده‌رمان کردنیه‌وه خه‌ریک بوو، تا خوا شیفای دا و چاک بووه‌وه.

له سالی ۳۷۷ دا شه‌ره‌فودده‌وله‌ی بوویه -که حوکمداری به‌غدا بوو- له‌ژێر ئەمری ئە‌بونه‌سر خواشاده له‌شکرێکی زۆری نارده سه‌ریان، هه‌موو عه‌ره‌بی به‌نی عوقه‌یل و به‌نی نومه‌یر بوون.

باز بۆیان ده‌رکه‌وت. له پاش شه‌ر و کوشتاریکی زۆر په‌ریشانی کردن و هه‌لاتن. خواشاده قاقه‌زبکی له شه‌ره‌فودده‌وله نووسی که چلۆنی ئیمه و سه‌ره‌بهرده‌مان په‌ریشانی و شکان بوو.

شه‌ره‌فودده‌وله له‌شکرێکی قورسی له عه‌ره‌بی دیکه بۆ خه‌رکده‌وه، له ئینتیهای سالی ۳۷۸ دا هاته سه‌ر خاکی مووسل. شا «ته‌لیعه‌تووه‌وله‌ی» برای نارده پیش دوزمن، له پاش کوشتاریکی زۆر ته‌لیعه‌ت شه‌هید کرا؛ به‌لآن سه‌ردارانێ کوردان شاردیانه‌وه. له سه‌ر شه‌رکردن راوه‌ستان تاکو دوزمنیان شکاند و به‌شادی و تالانیکی زۆره‌وه گه‌رانه‌وه مووسل. له سالی ۳۷۹ دا هیندی‌ک فیننه که‌وته نیتو کورانی ده‌یله‌مه‌وه و شه‌ره‌فودده‌وله مرد. چهند کورپکی حه‌مدان له سووریا‌دا به‌سه‌ریان ده‌برد، هاتن و گه‌لێکیان له‌شکر له عه‌ره‌بی عوقه‌یلی و نومه‌یر گرد کرده‌وه که بینه سه‌ر مووسل.

به‌خت یاری نه‌کردن و هه‌لاتن و په‌نایان بۆ محه‌مه‌دی کورپ موسه‌یه‌ب، ئەمیری به‌نی عوقه‌یل برد تا کۆمه‌گیان بکات.

ئەهالی مووسل به‌په‌نهانی له‌گه‌ڵ ئە‌بوتاهیری حه‌مدانی رێک که‌وتن و محه‌مه‌د ئیبنی موسه‌یه‌ب، شیخی عه‌شیره‌تی عوقه‌یل پێکه‌وه مه‌رجیان کرد که مووسل له باز وه‌رگره‌وه. مووسل و ده‌وروشستی بۆ کورپ حه‌مدان بچ و نوسیبین و جزیره بۆ کورپ موسه‌یه‌ب بچ. له‌سه‌ر ئە‌وه هه‌ردووک لایان له‌گه‌ڵ مووسل رێک که‌وتن. کورپ حه‌مدان له‌ پۆشه‌لاته‌وه چوو سه‌ر مووسل.

شاباز بۆیان ده‌رکه‌وت؛ ئەهالی له ژووره‌وه ده‌ستیان به‌سه‌رکێشی کرد. له‌شکرێ کوردان له‌گه‌ڵ عه‌ره‌بان به‌شه‌ر هاتن. گه‌لێکیان له کورپ حه‌مدان کوژت. بۆ ته‌ره‌فی پۆژئاوای شار هه‌لاتن، له‌شکرێ کوردان که‌وتنه سه‌ریان، مووسل ده‌روازه‌ی پۆژئاوایان له کورپ

موسه‌یه‌بی عوقه‌یل کرده‌وه و له پشته‌وه شیربان له کوردان نا.

مودده‌ی ۱۰ پۆژان کورد که‌وتنه نیتوانی ئەهالی شارێ و کورپ موسه‌یه‌ب و کورپ حه‌مدانه‌وه، له‌وه شه‌ره‌دا باز له مه‌یدانی کوشتاری‌دا ئەسپی سه‌رسی برد و له‌سه‌ر زین هه‌لدێرا. له ۲۰ جه‌مادی ۲ هه‌مادا ۳۸۰ هه‌مادا کۆچی دوایی فه‌رموو.

له‌شکرێ کوردان که ته‌ماشایان کرد بچ پادشا مانه‌وه و نه‌یانزانی چ به‌سه‌ر شاباز هات، که‌وتبونه نیتوانی ئاوره‌وه. نه‌ رێگای گه‌رانه‌وه‌ی شار و نه‌ چوونی چیا‌یان هه‌بوو. به‌ناچاری شکسته‌ی تیکه‌وت و مووسلیان به‌ردا و گه‌رانه‌وه دیاره‌که‌ر.

عه‌لی خوشکه‌زای باز که ئەمیری کوردانی پشیتی بوو، له فنیک دوو فرسه‌خێک له جزیره دوور داده‌نیشان، له‌وه شه‌ره‌دا ئەمیری نوسیبین و ژه‌نگار بوو، نه‌به‌یشت ئەو قووه‌ته‌هه‌ بلابیتته‌وه، هه‌مووی خسته‌نه ژێر فه‌رمانی خۆیه‌وه.

له‌شکرێ حه‌مدانی که به‌وه سه‌رکه‌وتن، له نیتو کوژراواندا لاشه‌ی شابازیان دۆزییه‌وه و بردیانه مووسل و له خانووی حوکومه‌تدا به‌مردوویی به‌داریاندا کرد. چهند پۆژتیک به‌داره‌وه ما. به‌لآن ئەهالی مووسل گوتیان درۆیه ئەوه مه‌لیک شوجاعباز نییه، پیاویکی وا ئازا... به‌لام ئاگادار نه‌بوون له‌مه‌ که قه‌زاوقه‌ده‌ر کومه‌گی... کردبوو، نه‌کو هه‌رگیز... له پاش چهند پۆژان ئەهالی لاشه‌که‌یان به‌ئیحترامه‌وه له‌ داره‌که کرده‌وه و بردیان نازتییان.

عه‌لی کورپ باز له سالی ۲۸۱ تا ۴۰۳ ه

که مه‌لیک شوجاعباز وه‌فاتی فه‌رموو، مه‌لیک عه‌لی دووباره به‌ناوی دوشتی‌ک بناغه‌ی حوکمداری خۆی دامه‌زراندوه و ته‌واوی قووه‌ت و له‌شکرێ خالی خسته‌نه ژێر فه‌رمانه‌وه، هه‌موو ئومه‌را و سه‌ردارانیشی له‌سه‌ر وه‌خپوون، پیاویکی ئازا و کاربێن و په‌شید و راست و به‌میهره‌بان بوو، ته‌واوی کوردانیکی ئەو خاکی که له‌ژێر ده‌وله‌تی شوجاع دوشتی‌ک بازدا بوون، بچ نیگه‌رانی پشتیان گرت. له هه‌موو لایه‌که‌وه بۆی هاتنه‌ خزمه‌تی و دیاری و پێشکه‌شیان هینا.

له مانگی شه‌والدا کورانی حه‌مدانی به‌له‌شکرێکی زۆر و بچ حیسابه‌وه به‌تالان و کوژتار و... که‌وتنه نیتو کوردستانه‌وه. هه‌ر جێگه‌یێکی گه‌یشتنی له بنچینه‌یان ده‌ره‌یتا. زولم و جه‌ور و درنده‌یی و شه‌رزه‌ییان له قانونی به‌شه‌ریه‌تدا تپیه‌راند. له ژێر حوکمداری عه‌بدووللای کورپ حه‌مدانیدا هه‌یج نه‌ما که به‌سه‌ر په‌عیه‌ت و بیده‌ست و ژن و مندالان نه‌یکه‌ن. ئەوه‌ی ئەوان به‌میلله‌تی مه‌زلوومیان کرد، فه‌رهنگ و چه‌لیپان به‌سه‌ر

موسلمانانیا ناندانه هیئنا بوو.

ئهمیر عهلی له میافاروقینه وه له شکری بهراو کردبوو هیندیک چلونی نیوانی ریکده خست. له یهکی مانگی زلیقه عده دا ئهمیر عهلی به قووه تیکی زیاده وه چونه پیش دوژمن. له پاش کوشتار و پهریشانی دوژمن، عهبدوئلای کوری حمدانی به دهستی کوردان ئیخسیر کرا. ئهو سه رکه وتنه بو میر عهلی سه ربه رزینیکی ته وای به خشی، گهلپکی تالان و ئه سباب دهست کهوت و دوژمنی له بهر یهک له توکوت کردن.

له دواي ئهو سه رکه وتنه بلندی و به رزبیه، به ئیحترامه وه عهبدوئلای کوری حمدانی بهردا و ناردیه وه مووسل.

ئه بوتاهیری حمدانی گهلپک له عهبدوئلای برای توندبوو که چۆن گیران. عهبدوئلای پالوانی و نازایه تی میر عهلی بو گپراوه و پیتی گوت چاکتر وایه له گهل میر عهلی دوشتیک ماملهت بکریت. عهبدوئلای بو ئه وه کوشا.

ئه بوتاهیر له شه پرکندا چی بوو، هه موو پیوستی تیکی شه ری حازر کرد. له ۱۱ ی سه فهری سالی ۳۸۱ دا له شکریان کرده دوو قوئل و بو چونه سه ر خاکی کوردستان ناماده بوون.

میر عهلی بو بهرام به ریبیان له دیار به کر ده رکهوت و له نزیک ژهنگار گه یشته له شکری دوو برایانی کوری حمدانی. هه ردوولا له شکریان راگرت و لیکیان دا، گهلپک له کورانی حمدانی کوژران و عهبدوئلای به دیل گیرا و تاهیر بو سووریا هه لات. ته وای له شکریان له دهست میر عهلیدا ئیخسیر کران، مال و ئالات و چتمه کی له شکر و دانه ویله بیکی زور کهوته ژیر دهستی میر عهلییه وه و عهبدوئلای ناردی دیار به کر و به ئه زیهت و ناسازی بیکی زور توند خستیه به ندیخانه وه.

هه ر به و سه رکه وتنه رانه وه ستا و بهر به مووسل چون. له سالی بیژراوا ۸- ره بیعی یهک- چونه نیو مووسله وه. له ویدا دستی به داد و عدل و سه خا و که ره م کرد و ناوی خوی نا پادشا و جاری ده ولته و ئیستیقلال و نازادی و سککه ی به ناوی خوی لیدا.

له مانگی جه مادی یه کدا محمه دی کوری موسه یه ب چونه سه ر نوسیبین. میر عهلی له شکری هه ناردی سه ری، شه ریکی شیر ناسایان له گهل عه ره بان کرد. بیجگه له محمه دی عوقه یلی نه بی رزگار بوو، پیاویکی به ساغی له دهست کوردان ده رنه چون و هه موویان کوشتن. میر عهلی شا که چلونی ده ولته تی له مووسلدا ریک خست، ئه رده شیری کوری

هورمز که یه کیک بوو له ئومه رایانی له شکری، به تاییه تی له سه ر مووسلی دانا و گه رانه وه دیار به کر.

پادشای میسر چند مه لاییکی به دیاری و چتی چاکه وه ناردی خزمهت عهلی شا بو تکا کردنی بهردانی عهبدوئلای کوری حمدانی. عهلی شا بو دلخوشی پادشای میسر، عهبدوئلای بهردا، به و مه رجی که له خاکی کوردستانیدا نه مینت و نه چیته وه عیراقیش و له گهل عوله مایه کانی ناردیه حه له ب.

موقه لید کوری عوقه یلی شیخی عه شیره تی عه ره ب له ته ره ف نوسیبینه وه به له شکریکی زوره وه و به کومه گی به هائوده وله ی بوویه چونه سه ر عهلی شا. وه کو محمه دی به نده خوی نه گرت و شکا و بو کومه گی ناردیه کن به هائوده وله. به لان له ده رو پیشتی خاپوور و نوسیبین و ئهو جینگایانه له راورووت کردن رانه ده وه ستان و له شیوه ی ریکریدا له که ناری فوراتدا ده ژیان.

عهلی شا له ته ره ف خه لیفه ی عه باسیبانه وه فه خروده وله یان ناورد. له سالی ۳۹۲ دا هه ر به و جزه به داد و ره شیدی و نازایی ده ژیان. تا له سالی ۳۹۴ دا له گهل کورانی بوویه ریک کهوتن و خوتبه یان له سه ر مینبه ران به ناوی خه لیفه ی قادر عه باسی و به ناوی فه خروده وله ئهمیر عهلی شا خوتندراوه.

له سالی ۴۰۳ دا شه ره فودده وله ی کوری بوویه گهلپکی حه ز له فه خروده وله ده کرد و هیندیک عه ره بی به نئه سه د و ئه میر تیکی عه ره بی به قراوش مه شهوور له سنوراندا راورووتیان ده کرد. به کومه گی شه ره فودده وله ی بوویه و فه خروده وله ی پادشای دیار به کر چونه سه ر ئهو عه ره بانه و له نیوه شه ودا شه وی جومعه ی ۱۱ ی سه فهر، فه خروده وله له چادردا کوژرا؛ کهس نه یزانی کت بوو. له شکری کوردان کشانه وه و مووسلیان بهردا و گه رانه وه دیار به کر.

ئه حمه دی کوری مه روانی برای ئهمیر شاعه لی وه لیعه هد بوو، به گورجی له ئه وه لی ره بیعی دووه مدا، دهستی به سه ر خاکی خویاندا کیشا و گهلپک دلی ئه هالی و سه ردار و سه رکومارانی راگرتبوو، هیچ که سیک به به راوه ژووی ئهو نه بزوتنه وه. زورچاک له سه ر تهخت دانیشتن.

ئه‌همه‌دی نه‌سرووددهوله له ساڵی ٤٣٠ تا ٤٥٣ هـ

که عه‌لی فه‌خرووددهوله‌ی برای شه‌هید کرا - هه‌روه‌ک له پێشدا گوتمان - ئه‌حمه‌د نه‌سرووددهوله له دیاره‌که‌تیدا وه‌لیعه‌هد بوو؛ ده‌ستی به‌سه‌ر هه‌موو مو‌لک و ده‌وله‌ت و خاکی عه‌لی کێشا و ئالای پێکه‌تای به‌رزکرد، سکه‌که و خوتبه‌ی به‌ناوی خۆی و قادری خه‌لیفه‌ی عه‌باسی لێدا و خوتنده‌یه‌وه. ده‌رگای داد و په‌عه‌یه‌تپه‌روه‌ری له‌سه‌ر ئه‌هالی کرده‌وه. به‌چاکه و نه‌وازش دلێ هه‌موو ژێرده‌ستان و ئومه‌رایانی کێشابه‌ونه لای خۆی و خۆشی پێ خۆشه‌ویست کرد. زۆر ئازا و به‌ته‌گبیر و تیگه‌یشتوو بوو، پیاوانی سوپاهی زۆر خۆشه‌ویستن. له‌گه‌ڵ خوله‌فای عه‌باسییان و کورانی بوویه ناشتی و دۆستایه‌تیه‌کی زۆری هێنا پێشه‌وه. هه‌موو دۆست و دوژمنیه‌کی به‌خۆشی ده‌لاوانده‌وه، وای نه‌ده‌کرد که هه‌یچ هاوده‌راوسیه‌کی ده‌نگی لێ ده‌رکه‌ویت، زۆری هه‌ز له حیسه‌مه‌ت و جیگا و سه‌لته‌نه‌ت ده‌کرد. ده‌لێن هه‌میشه ٣٠٠ جاریه‌ی نایاب و جوانی له سه‌رای حکومه‌تیدا هه‌بوو. له‌گه‌ڵ که‌یف و شادی و به‌خشیش و پیاوه‌تی خه‌ریک بوو. زۆر خۆی له خوتن پزاندن ده‌پاراست. خۆمه‌تی دینی زۆر کرد. مزگه‌وتانی ئاوه‌دان ده‌کرد و مه‌لا و عوله‌مایانی له مه‌جلس داده‌نا و چاکه و ده‌ستگیری ده‌کردن. له ساڵی ٤١٠ دا سه‌فیریه‌کی ده‌وله‌تی کوردستان، دوشته‌یک ناره‌ ئه‌سته‌نبول کن ده‌وله‌تی رۆم و سه‌فیریه‌کی ناره‌ میسر کن سو‌لتانی میسر و سه‌فیریه‌کی ناره‌ به‌غدا کن خه‌لیفه‌ی عه‌باسییان. ئه‌میر سلیمانی کورێ کرده‌ وه‌لیعه‌هدی خۆی له‌سه‌ر جزیره و بو‌تانی دانا و بو‌خۆشی له میافاروقیندا کۆشک و باله‌خانه و دیوانی دروست کردبوو. گه‌لێک جارن ده‌چوو ده‌یاربه‌کر و نزیه‌کی مانگیکی لێ داده‌نیشت و ده‌چوو وان و ئه‌ردیش و خه‌لات و ده‌گه‌راوه.

له ساڵی ٤٠٨ دا خه‌لیفه‌ قادر، به‌نه‌سرووددهوله‌ی له‌قه‌ب لێنا.

له ساڵی ٤٢٩ فیه‌تنه‌ی تورکمانانی غه‌ز که‌وته نێو ئاسیاوه و به‌سه‌ر کوردستانی ئاوریا به‌گاندا هاتن و ده‌وله‌تی هه‌زبانیه‌یان په‌ریشان کرد و مه‌راغه که پایته‌ختی کوردستانی هه‌زبانی بوو وێرانیان کرد، له‌ژێر فه‌رمانی گوگناش و مه‌نسورا روویان له کوردستانی هه‌کاری کرد و گه‌لێکیان کورد کۆت و زۆریان ته‌تک و سووکی به‌سه‌ر نامووسی روو داپۆشراواندا هێنا.

کورده‌کانی هه‌کاری هه‌موو مال و خانوویان به‌ردا و روویان کرده چیایان و خۆیان له دژ (قه‌لا) یاندا قایم کرد.

ئه‌حمه‌دشا نه‌سرووددهوله به‌یه‌کیک له وه‌زه‌ره‌یانیدا قاقه‌زه‌یه‌کی له ئۆرتوغرولی سه‌لجوقی نووسییه. به‌غدا، ره‌زاله‌ت و وه‌حشه‌تی تورکمانانی پێ راگه‌یاند، له‌ویدا ده‌لێ: له‌وه ته‌عه‌روزاته‌ی که تورکمانان کردوویه‌انه ده‌ستیان لێ هه‌لناگرم. له پاش ناردنی ئه‌وه به‌هه‌موو کورده‌واری راگه‌یاند و خۆیان خه‌رکه‌ده‌وه و هه‌لمه‌تیان برده سه‌ر تورکمانانی غه‌ز. ١٧٠٠ که‌سیان لێ کۆت و ٧ ئومه‌را و ١٠٠ سه‌رکۆماری تورکمانانیان به‌دیل گرت. ته‌واوی چتمه‌ک و چه‌ک و جلیان لێ تالان کردن. کۆمه‌له‌ی تورکمانانیان بلاوکرده‌وه. ولاغی سواری و باره‌به‌ریان پێ نه‌هێشتن و هه‌موویان لێ گرتن.

هێندیه‌ک له‌غه‌زی دیکه له‌سه‌ر بلاو بووه‌کان وه‌خه‌ریبون و خۆیان خزانده‌وه زۆزان. له ساڵی ٤٣٣ دا گوندی بازیدی هه‌سه‌نیه‌یان له رۆژه‌لاتی جزیره و بو‌تانه‌وه تالان کرد و گوندانیان سووتاند.

میر سلیمانی کورێ نه‌سرووددهوله که حاکمی خاکی جزیر و بو‌تان و چیای زۆزان بوو، له‌گه‌ڵ مه‌نسوری ئه‌میری غه‌ز که‌وته سه‌روبه‌ندی مامله‌ته‌وه که به‌ئاسووده‌کی له خاکی کوردستان ده‌رکه‌ون.

ئه‌میر مه‌نسور قایل بوو به‌مه‌رجی ئه‌م زستانه له‌وی دانیشن و له به‌هاریدا روو بکه‌نه شام و برۆن.

که مامله‌تی میر سلیمان له‌گه‌ڵ غه‌زبان په‌تک که‌وت، میوانیه‌کی زۆر گه‌وره‌ی دامه‌زراندبوو. سه‌رۆک و ئومه‌رایانی غه‌ز له‌گه‌ڵ سه‌رداری گه‌وره‌یان مه‌نسور که هه‌مووی هێنانه نێو ژووره‌وه، میر سلیمان به‌له‌شکری خۆی چوارده‌وری گرتن و ده‌ست و پیتی هه‌مووانی گریدان و خسته‌نیه نێو زیندانه‌وه. غه‌زه‌کانی دیکه‌ش - که له‌ناو کوردستاندا بوون - هه‌موویان به‌ره‌و شام و مووسل هه‌لاتن و میر سلیمان وه‌ دوویان که‌وت و کۆتاریه‌کی له ژماره‌ به‌ده‌ری لێکردن و شیریه‌ تینان، هه‌تا له هه‌موو خاکی خۆی دوورخسته‌نه‌وه. له پاشان ئومه‌راکانیه‌شی له سنووری خۆی وه‌ده‌رخست و به‌ریدان، به‌لان گه‌لێکی تالان و مالی لێگرتن.

کورده‌کانی بشتوپی له خاکی خۆیاندا دیسان ده‌ستیان به‌کۆتیه‌یان کردن و بو‌سه‌ر مووسلیان لێ خورین و گه‌لێکیان مال و چه‌ک و ئه‌سپ و چوارپه‌ییان لێ گرتن.

له ساڵی ٤٣٦ دا نه‌سرووددهوله دوشته‌یک ئه‌میری به‌عیسکانی ئه‌میری کورێ هه‌مید که حاکمی «عقره» (ئاگرێ) بوو کرد که بو‌سه‌ر مووسل به‌خشیه‌ت و قه‌راوشی عه‌ره‌ب له مووسل ده‌رکات.

قەرراوش که تهماشای کرد ناتوانی بهرامبهری ئەمیر عیسکان بکا، به پنهانی چەند پیاویکی چاپلووسی نارده کن ئەمیر حەسەنی مووشکی هەزبانێ خێوی قەلای هەولێر که لەگەڵ ئەمیر عیسکان بەشەر وەرە، ئاکرێ و جزیره و زاخۆت بۆ دەخەمە سەر هەولێر. بەدەسیسە و فیتنه بلندی کرد هەتا هێزی حکومەتی دوشتیکی پێ بشکێنێ؛ چونکو زۆری ترس هەبوو، ئەو دوو ئەمیرە کوردانە یەگژ یەکدا کردن.

لەودەمەدا مەلیک عەزیزی بوویە لە دەست مەلیک مالیچار و کورانی بوویە پەنای بۆ نەسروددەولە دوشتیکی برد. بەوەش ئەمەندە دیکه دەولەتی دوشتیکی قووەتی پەیدا کرد و پیاوی لەشکری زیادکرد و گەلیکیان کۆمەگی نارده کن ئەمیر عیسکان.

قەرراوش که ئەوێ زانی زیادتری کۆمەگی ئەمیر حەسەنی مووشکی کرد؛ بەلان بەسەر قەرراوش داهاات و هەموو عەرەبیکی لێ دڵگیربوو و لە دەوروپشتی کشانەوه و لە هەموو لاییکهوه سەرکێشیان لێ کرد.

زەعیموددەولە برای قەرراوش لەگەڵ برازای قورەیشی کورێ بەدرانی کورێ موقەلید لێیان بوو بەشەر و کوشتار و قورەیش سەرکەوت و زەعیموددەولە هەلات و پەنای بۆ ئەمیر سلێمانی دوشتیکی برد.

سەسروددەولە لە میژبوو لە کەلێن دەگەرا که تۆلە خۆیان لە قەرراوش بکەنەوه و زوو ئەمری بە ئەمیر سلێمانی کورێ و ئەمیر عیسکانی ئاکرێ دا که لەشکریکی زۆر خرکەنەوه و بچنە سەر مووسل گورج بەلەشکریکی قورسەوه هەستا و چوونە سەر مووسل.

قەرراوش بۆیان دەرکەوت. فرسەخێک لە دووری شار بەگژ یەکدا چوون. گەلیک لە عەرەبان بەکوژت چوون و قەرراوش لە دەست ئەمیر سلێماندا دیل بوو و تەسلیم بەزەعیموددەولەیان کرد.

زەعیموددەولە که تهماشای کرد دۆزمنی -که کوردن- قووەتیان پەیدا کردووه، ترسا که مووسلی لە دەست دەرکەوێت؛ بەگورجی مەملەکەتی داوه بەقەرراوش و بەریدا و نارديهوه مووسل.

کورد که ئەوێان زانی، ئەمیر سلێمان زۆری پێی دڵگیربوون، بەلان تەواوی ئەسیرانیان لەگەڵ خۆیان برد و گەرانەوه خاکی دوشتیکی و گەلیکیان مال و چەک و تالان دەست کەوت.

لەپیشدا باسکرا که مەلیک عەزیزی کورێ بوویە پەنای بۆ نەسروددەولە برد، گەلیکیان

ئیحترام گرت و سەراپتیکی تایبەتیان بۆ چۆلکرد و هەموو خزمەتیکی لە دەولەتی کوردانەوه درایی. مەلیک عەزیز پارچە یاقووتیکی زۆر گەوره و بەقیمەتی پێ بوو، نەسروددەولە به ۱۰۰ هەزار دیناری لێ کڕیوو؛ لەسالی ۴۵۱ دا بەدیاری نارديه کن سولتان توغول بەگی سەلجوقی.

ئەو سولتانە جوابی لێ نارده: بەچ جۆریکی دەتوانم سوپاسی بەجیبینم، ئەوێندە دەلێم تا من لە بەغدا سولتان بم، هەر کۆمەگێکم لێ بخوازیت مەرجی لەگەڵ دەکەم که کورتایەتی نەنوینم».

نەسروددەولە لەسالی ۳۵۴ دا و لە مانگی زیلحەجەدا مرد.

سلیمان نەسروددەولە کورێ نەسروددەولە لە سالی ۴۵۳ تا ۴۷۵

که شا ئەحمەد نەسروددەولە مرد، ئەمیر سلیمان لەسەر تەختی باوکی دانیشت و دابودەستووری باوکی گرت؛ بەلان پایتەختی برده میافارقین و دیاربه کری دا بەسەعیدی برای. زۆر بەچاکی حوکمداریان دەکرد و بۆ لابردنی دۆزمن دەکوشتا. لە سالی ۴۶۰ دا سەعیدی کورێ نەسروددەولە لە دیاربه کردا و هەفات دەفەر مووێت. نەسروددەولە ئەویشی خستە ژێر حوکمی خۆیان و هەموو ئومووریکی رێکخست و لە سالی ۵۷۴ دا کۆچی دوایی فەرموو. لە زەمانی ئەودا هیچ واقیعه بەک نەقهوماوه.

مەنسوروددەولە کورێ نەسروددەولە لە سالی ۴۶۵ تا ۴۷۸

که سەعیدی کورێ نەسروددەولە مرد، بە ئەمری سلیمان نەسروددەولە لەسەر دیاربه کر دانیشت. که نەسروددەولە مرد میراتی هەردوو برایی گرت و سککە ی بەناوی خۆی لێدا و خوتبە ی بەناوی خەلیفە ی فاتیمییه ی میسر خوتبە وه. ئەو خەبەرە که بەخەلیفە ی بەغدا گەیشت، زۆر پێی عاجز بوو.

لە سالی ۴۷۷ هـ دا خەلیفە ی عەباسی ئەمری بەفەخروددەولە ی نەسر کورێ جەهد تەعلەبی که وهزیری خەلیفە بوو لەمیژبوو لە کورانی دوشتیکی دڵگیربوو، لەبەر دەستدریژی و لینگدانیان بۆ سەر تەعلەبی ئەمیری مووسل، ئەویش لەو بنەماله یه بوو. هەمان که خەلیفە ئەمری پێدا لەشکریکی قورس هەلگری و بچیتە سەر دەولەتی دوشتیکی لە دیاربه کر و جزیره دا و بیگریت.

مەنسور دوشتیکی ئەوێ بیست، داوای کۆمەگی لە هیندیکی دراوسی و ئومەرایانی دەوروپشتی سنووری کرد.

شهره‌فودده‌وله‌ی عوقه‌یلی خیتی موسل بۆ کۆمه‌گی ناماده بوو؛ به‌له‌شکریتی گه‌وره‌وه له‌پیش کوری جوهریر راه‌ه‌ستان، له‌ پاش کوشتار و شه‌کردن مه‌نسورود ده‌وله‌ی دوشتیکی له‌ ده‌ست کوری جوهریر هه‌لات و ده‌وله‌تی دوشتیکی که‌وته ده‌ست کوری جوهریر. له‌ سالی (٤٧٨) ی زیله‌حیجه‌دا مه‌نسورودده‌وله‌ هه‌لات و چوه‌ه جزیره. که له‌ ده‌ست کوری جه‌هیر ده‌ریاز بوو، له‌ هیندیکی قه‌لایان و جیگیاندا خۆی قایمکرد و هیندیکی قوه‌تی گرد کرده‌وه و چهند قه‌لاییتیکی له‌ جزیره و بۆتان و هه‌کاریدا له‌ ده‌ستداما.

له‌ سالی ٤٨٩ دا هیندیکی له‌شکری خیتی موسل به‌قورسی له‌ قه‌لای جزیره‌دا ده‌وریان دا، له‌ پاش ده‌وره‌دانی دیواریان کونکرد و چوه‌ه ژوره‌وه. مه‌نسورودده‌وله‌ که‌وته ده‌ست تورکمان برا پگرمشی سه‌لجوقی. له‌ سالی ٤٨٩ دا و له‌ مانگی موچه‌ره‌مدا له‌ ماله‌ جووله‌که‌یه‌ک گرتیان و له‌ به‌ندیان کرد.

٢٨ مانگ به‌لیدان شه‌هیدیان کرد و چوار کوری له‌ پاش به‌جیما. به‌لان ده‌وله‌تیان ئینقرازی کرد و دواپی هات. ١٣٣ سال به‌حوکمداریان رابوارد و سکه‌ه و خوتبه‌ به‌ناوی خۆبان بوو.

(به‌یاری خوا به‌ندی بیکه‌م ته‌واو بوو)

به‌ندی دووه‌م

ده‌وله‌تی هه‌زبانی له‌ ئاوربایه‌گاندا

له‌ سالی ٣١٠ - ٥١١ هـ .

که ئاوربایه‌گان که‌وته ژێرده‌ستی عه‌باسیه‌کانه‌وه، عایله‌ی فه‌روخشا له‌ حوکمداری ده‌ستیان کورت بوو، که‌وته ژێر نه‌مری عه‌باسیه‌نه‌وه. ئیبراهیمی کوری محه‌مه‌دی کوری بیژنه‌نی کوری رۆسته‌می کوری فه‌زلوون، تازه‌مانی مه‌هدی که‌وته سه‌روکاری حکومه‌ت و ره‌شیدی کوری کرده‌ه والی ئاوربایه‌گان.

له‌ سالی ١١٦٤ ره‌شید ئیبراهیمی کرده‌ه نه‌دیم، له‌ حوکمداری عه‌زلکرد. که ره‌شید بوو به‌خه‌لیفه، ئیبراهیمی له‌گه‌ل خۆی برده‌ه به‌غدا و کردیه هه‌مه‌کاره‌ی خۆی. له‌ پاش دوو سالان خسته‌یه وه‌زاره‌ته‌وه. له‌ویشدا زۆر بلن‌دبوو، هه‌موو ئوموورتیکی هارونه ره‌شیدی خسته‌ه ژێر په‌نجه‌وه.

که ره‌شید مرد، ئیبراهیم له‌ به‌غداوه بۆ ئاوربایه‌گان هه‌لات و له‌ قه‌لای «چران» له‌ کۆنه «لاگیان» (لاجان) دا خۆی گرت‌ه‌وه و کچیکی نه‌میری موتاوی هینا و له‌و کچه‌ کوریتی بوو ناوی لیتنا «ده‌یسه‌م» نه‌و کوره‌ به‌ته‌ریبه‌تیکی شازادانه به‌خپوکر، به‌هه‌موو جوړه ئاداب و حوکمداریک مه‌شقی پی ده‌کرا. له‌ سالی ٢٨٨ هـ دا یوسف ساج له‌ شاره‌زوره‌وه به‌ر به‌ئاوربایه‌گان هه‌جوومی کرد.

ده‌یسه‌م له‌نیوه‌هه‌موو کوردستاندا ناوی کردبوو؛ هه‌موو که‌سێک بۆ ته‌دبیر ده‌هاتنه‌ کنی و ئومه‌را و حوکمدارانێکی مه‌شهورتیان پی ده‌کرد. یوسف ساج موحتاج بوو له‌گه‌ل ده‌یسه‌م ریککه‌وتیت. پیایوی نارده‌ کنی و له‌گه‌ل خۆی ریکه‌خست.

نه‌و ساله‌شی گه‌ل به‌به‌لا و ناخۆشی بوو. چاو قوولکه‌ه و مردن نه‌وه‌نده بوو، لاشه‌ی پیوان سه‌گ نه‌ی ده‌خوارد.

ده‌یسه‌م به‌گه‌لێک شرووتان جوابی داوه. یوسف به‌زۆری کرد و مومکین نه‌بوو به‌پی ده‌یسه‌م روو له‌و جیگیانه‌ بکا. له‌ سالی ٢٩٦ دا له‌گه‌ل ده‌یسه‌م له‌ موباحه‌سه‌دا بوو،

ههتا لهسهر ئهوه كه هه موو ئوموورى لهشكرى له دهست دهيسه مدابى، پىككهوتن و بهكۆمهله روويان كرده ئاوربايهگان.

دهيسه لهگهله كوردانى موخابه ره كرد هه له لايه گيانه وه تاكو دهرياي قه زوين ته واوى كوردستانى ئاوربايهگان لهگهله دهيسه پىك كهوتن. دهيسه بى ئه زيهت ئاوربايهگانى خسته ژير حوكمه وه تا سالى ۳۰۵ه لهگهله يووسف به پىكته تى حوكمدارى ئاوربايهگان بوون و لهو مودده ته دا ته واوى ئه هالى كرده ته ره فدارى خوئى. هه رچيه كى بوو هه ره دهيسه م بوو.

له سالى ۳۰۴دا يووسف له دهست كهوت و كهس نه ده چوه كنى. له خه لافه تى موقته ديردا «موونيس» ناويكى نوكه رى يووسف ساج ده سيسه يه كى دامه زراند، به ته شوبقى موقته ديرى خه ليفه ي به غدا روحي هه موو ئه هالى ئاوربايهگانى بولاي خوئى كيشابوو.

كوردستانى ئاوربايهگان رووى له پشيووى كرد و جوولانه وه. له سالى ۳۰۵دا «سبك» ي پياوى يووسف ساج زورى له موونيس كرد ئه و جىگايه ي خسته دهست خوئى. كوردستان ئه و نه ده دى ديكه رووى له تىكچوون كرد؛ تا سالى ۳۱۰ه كوردستان وه كو گىژه لووكه ي ليهات. هه ره لهو ساله دا دهيسه م فيكرى خوئى خر كرده وه و به هيزى خوئى ته كانى دا گوئى هونه رى له هه مووان رفاند و به گورجى ئه وانى هه موو ده ره ده ر كردن و خوئى خسته مه يدانه وه؛ سه رى هه موو سه ره قانى نه رمكرد و ده ستى هه موو ده ست دريژانى پرى.

ئىستىقلالى كوردستانى ئاوربايهگان

دهيسه م ئالاي پىكته تاي له كوردستاندا به رزكرد. يووسف له نيو گيانيدا ده ژيا. هه موو ئوموور هه ره ئه بوو. يووسف له خوئى گه يشتبوو، به جار يكى ده ستى له هه موو ئوموور يكى به ردا؛ هه رچون يكى دهيسه م رازى بوايه، يووسف ده مى نه ده كرده وه. دهيسه م گوشه و قولينچى كى كى كوردستان نه ما نه يگر يت و له شكرى به قوه وت و پياوانى دلاوهرى له سه ر داده ني ت. دونياى ئه مين كرده وه و هه موو ئه هالى هينا وه ژير حوكمى خوئيه وه. له سالى (۳۱۶ه)دا يووسف مرد. دهيسه م بى ره قيب و به رامبه رى بى هاوال ماوه. ده ستى به ته شكىلاتى له شكر و مه ئمووران كرد، هه ره كه سى كى له خوئى نزيك و له سه ر مه زه هب و ميلله تى خوئى بوو دايدنه ا. به جار يك به غداى نه ناسى و به ته نها ئالاي كوردستانى بلن دكرد. ئه رده وي تل (ئار دوييل)ى كرده پايته خت و ده ستى كرد به پىكو پىكى له شكر و

مه ملكه تدارى و ره عيه تپه روه رى. ده ستى عه داله تى كرده وه و ده رگاي زولم و ته عه دداى داخست. هه ركه سى كى بوئى زولمى لى به اتبايه به جه زاي خوئى ده گه ياند. هه ر چوار كه نارى ئه رده وي تل كرده قه لا و ديوار و خه نده قى كى قوولتى له ده ره وه ي ديواره كه ي كوئى و پرى كرد له ئاو. هه ر چتى كى كه بو له شكر لازم بوو، رى كى خست. هه موو سه ردار و سه په هدار و مه رزه بانانى له كوردان دانا؛ چونكو له پيشدا هينديك له بىگانان تى كه له به له شكرى ببوو، هه مووى ده ر كردن بى جگه له هينديك ده يله مى نه هيشته وه. له هه ر جىگايى كى كه كه مى ك تر سدار بوو قه لاي لى دروست كرد و گه وره يه كى به له شكروه نارده سه رى. بو ته ماشا كردن و رى ك خستنى شار و قه لا و ره عيه ت و له شكرى به مودده تى كى كه م به نه فه سى خوئى هه موو ئاوربايهگان گه را و ناوى خوئى نا «شا». لهو سه فه رده ا نوكه رى كى خوئى كه به «وشمگيرى كورى زياد» مه شوور بوو، به دزيبه وه زور كه سى خسته ده ست كه له هه قى دهيسه م شادا پيسيه كى بكه ن و فه سادى كى به رپا كه ن، به به هانه ي ئه مه وه كه دهيسه م شا ئه شه رى مه زه هب و وشمگير و ئه وانى كه له گه لى رى ككه وتن خاريجى مه زه هب بوون؛ ته عه سووبى ئاينى و فيتته ي مه زه هب بى بان خسته پيشه وه.

دهيسه م شا به زووبى گه راوه و ئه و ئاوره ي كوژانده وه و وشمگير له دهيسه م شا رزگار بوو و چوه راجيس و گه لى كى زه ويوزارى خسته ده ست و ته پلى حوكمدارى خوئى له راجيس لى دا.

ئو بزوتته وه ي وشمگير بوو به ناگادارى يكى چاك بو دهيسه م شا.

له وه ش گه يشت كه مه يدان نه دات به و جوژه كه سانه، حاكم و قازى و سه ره هه نگ مه رزه بانى له هاو فى كرانى خوئى دانانه سه ركار و به داد و ره عيه تپه روه رى ده ستى به حوكمدارى كرد.

له سالى ۳۲۶ه دا «سبكه» ي بى ژراوى پياوى يووسف ساج دووباره هه واى شوژشى كه وته مى تشكيه وه و ناوى خاريجى «باتينى» كرده ئاله ت، گه لى كى كورد له سه ر گر دبوونه وه و ته ماعى كى زورى له رى گاي دینه وه خسته پيش. به دزيبه وه قوه تى كى زورى پهيدا كرد؛ تا فرسه تى ده ست كهوت، له گه ل ئه و هيزه په لامارى بو گه لى ك قه لا و جىگايانى دهيسه م شا برد. له شكرى ئه و جىگايانه شى له گه ل كهوت. به بى ئه زيه ت زور جىگايانى گرت.

دهيسه م شا كه بو مامله ت كو شا فايده ي نه به خشى، چونكو حه زى نه ده كرد كورد له گه ل

کورد به شه پر بدا. ئەوجاره که به ناچارى له شکرێکی زۆرى خێرکێوه که بچیتته پیش «سبکەرى». له ناکاو له شکرى سبکەرى دەرەى ئەردەوێلى دا دەیسەم شا پیادهى له دەرەزەى رۆژەهەڵاتەوه بۆ دەرخست و پشتى سبکەرى گرت. له پاش کوژتار و خوین رشتنێکی زۆر، سبکەرى هەلات و پرووى کردە موکران (موقران - موکریان) و پەناى برده بەر ئەمیری دەواله (میانداوا). ئەویش پەنایدا و لەشکرێکی تهواوى بۆ گەرد کردەوه و پێکەوه چونەسەر دەیسەم شا. له پاش گەلیک کوژتار دەیسەم توانای راوەستانی ئەما؛ چونکو تهواوى کوردهوارى کەوتنه لای دۆژمنیهوه بەناچارى هەلات و چوو بۆ راجیس (تاران) و پەناى برده بەر و شمگیر که له پیشدا باسکرا که حوکمدارى راجیس بوو. ئەویش پەنایدا و گەلیکی دلخۆشى داوه. بۆ کۆمەگى بەشەرتیک لێى قبوول کرد که لەژێر فەرمانى و شمگیردا بکریت، دەیسەم شا لەبەر ژيانى هاتووى لى قبوول کرد و لەگەڵ و شمگیر شەرتنامەیان مۆکرد، که هەر ساڵەى ۱۰ هەزار دینار بداتە راجیس و ئەویش له هەموو وەختیکیدا له شکرى بداتى و کۆمەگى بکا. لەسەر ئەوه لەشکرێکی زۆرى دا بە دەیسەم شا.

سبکەرى که بیستی دەیسەم بەقووەتەوه گەراوه و شەرتنامەى لەگەڵ و شمگیر مۆکردوه، بێجگە له هەلاتن چاره بێکی ئەما؛ پرووى خۆى کردە «وان و ئەرگیش» و لەو چیا یانەدا هیندیک ئەرمەنى عاسى ببوون، دەستیان کرد بەراو پرووتى ئەرمەنییان و لەگەڵ دەست و پێوهندى خۆى پرویان کردە زۆزان. دەستەى ئەرمەنییان لێیان وەخۆکەوتن و دەستیان کرد بەکوژتاریان. له پاش گەلیک یەکتەرکوژتن گەلیک پیاوانى سبکەرى و هاوالانى مردن و چەند نۆکەرتیکى پەرشانى له دەستدا ماو له رەزاله تیکى زۆر پیس خۆى گەیانده کن قەلای ترم «تەرگەوه». که «سان» ی کورى سبکەرى له تەرەف دەیسەم شاوه حاکمى ئەوى بوو. ئەویش خاوەندى لیکرد و لەگەڵ قووەتیکى زۆر چونە سەر قەلای ترم. میلیلەتى کوردان که زانییان دەیسەم شا گەراوه سەر تەخت، له سبکەرى وەخرپوون؛ لینگیدیان دانى و شکاندیان.

سان و سبکەرى خۆیان له پیش رانەگرتن و هەر بەکوژتار هەلیان برین، هەتا له خاکی ئاوریا به گانیان بەر بەعیراق ئاواکردن. سان پەناى بۆ ناسروددهولهى حەمدانى مووسل برد و هیندیک پیاوانیشى چونە بەغدا و پەنايان بۆ خەلیفه برد.

ناسروددهولهى حوسینى کورى سه عیدی ئامۆزای لەشکرێکی زۆرى دایه سام و سبکەرى و بەقووەتیکى زۆرهوه چونە سەر دەیسەم شا. که له مەیدانى شەردا لیکیان دا

نەیان توانی لەبەر دەم دەیسەم شا راوەستن و بەشکاوی و پەرشانى گەرانەوه مووسل. دەیسەم شا لەسەر پەیمانى و شمگیر پابه نده ماوه و حوکمدارى هەموو ئاوریا به گانی له دەستدا بوو، لەشکر و قووهت و گەورەبى رۆژ بەرۆژ له زیادى بوو.

یەکیک له وزەرایانى دەیسەم شا که ناوى «عەلى كورى جه عفر» بوو، له دەیسەم شا دلگیربوو، هەلات و چوو قەلای ترم و پەناى برده بەر محەمەدى كورى موسافیر که یەکیک بوو له ئومەرایانى دەیسەم شا و له بنەمالەى میرانى کوردان بوو. له تەرەف دەیسەم شاوه ئەمیری حکومەتى کوردان و ئەرمەنییان بوو؛ لەو خاکیدا و لەو دەمیدا.

«هۆزان» و «مەرزەبان» که هەردووکیان کورى محەمەد بوون له باوکیان عاسى بوون و تهواوى خاک و سەلتەنەت و ئەمارەتیان خستە دەست و باوکیان له قەلای ترمدا له بەندى کرد. ئەو دوو برابره له هەموولاییکهوه دەستیان بەسەرکێشى کردبوو. هەرچیکو عەلى كورى جه عفر بوو پەناى برده بەر مەرزەبان و دەستى بەفەسادى و تەشویشات کرد و مەرزەبانى خستە سەر هەوهسى سەلتەنەتى ئاوریا به گان و بەهەزار فیلان تیبى گەیانده.

سەرکێشى مەرزەبان له دەیسەم شا

مەرزەبان چونکو جاھیل بوو بەغرورى جحیلتى تەفرەى خوارد و بەقسەى عەلى کەوتە سەما و دەستى بەقووهت وەخرکردن کرد. عەلى تەشکیلاتى بۆ کرد و وەزارەت و ئیدارەى بۆ تەرتیب دا.

هۆى دوورى عەلى له دەیسەم شا و ئیتفاقی لەگەڵ مەرزەبان ئەمە بوو که دەیسەم شا لەسەر قەولى ئەشعەرى بوو، عەلى و مەرزەبان موخالیف بوون؛ عەلى «باطنى» (باتینى) مەزەب و مەرزەبان شیعه بوون. لەسەر دەیسەم ریک کەوتن و دەستیان بەبەیانات و ئینزار و تەشویقى خەلق کرد و ئومەرا و گەورەى لەشکرى دەیسەمیان بەلوتف و تەمەح جەلب و بەئەفسانە و درۆ هەلیان خەلە تاندن و دەستیان بەخۆ وەخرکردن کرد و زۆر کەسیان له سەرۆک و گەوره و سەردارانى دەیسەمیان هینا دەست. دەقیقه یەک له فەسادى و ریکخستنى نیفاق غافل نەبوون و قاقەز و چەپەریان لەسەر یەک و بەدزییهوه دەناردە نیوه راستى کوردستان. دایه له جاسوس و پیاواناردنیان کۆتاهییان نەدەکرد، تا فەسادىکى تهواویان خستە ناو لەشکرى دەیسەمەوه. که هەموولایه کیان پرکرد له تەشویقاتى فەسادى و ئەمنیه تییان له لەشکر و سوپا و ئومەرایان حاسل کرد. بانگی شەر و کوژتاریان لێدا.

مه‌رزهبان به‌نه‌فسی خۆی چوو‌ه نیو کوردستانه‌وه و ده‌ستی به‌ته‌شویقات کرد و خه‌لقی مایل به‌خۆی ده‌کرد. کورپیک بوو چاپلوس و عه‌بیار و خۆشروو، زوو ئینسانی ئیقناع ده‌کرد. ده‌ری کوردستانی نه‌هیشته‌ نه‌گه‌ڕی.

ده‌یسه‌م که ته‌ماشای کرد که‌سیکی له‌ پشته‌وه نه‌ما و هه‌موو که‌وتنه‌ لای مه‌رزهبانه‌وه و زانی بێ فایده‌ خوی‌ن ده‌ڕۆی، هه‌ردووک ته‌ره‌ف کوردن و کوردان ده‌کوژرین، به‌ناچاری هه‌ستا له‌گه‌ڵ وه‌زیره‌کانی و که‌سانیک‌ی له‌گه‌ڵ چوون، روویان کرده ئه‌رمه‌نستان و په‌نایان بو «سه‌جایی» ی کوری «دیرانی» برد. ئه‌ویش پێشوازی کردن و پیاوه‌تییه‌کی ته‌واوی کرد و زۆر خزمه‌تی کردن. مه‌رزهبان که‌ زانی ده‌یسه‌م شا هه‌لاته‌وه، ده‌ستی به‌سه‌ر هه‌موو کوردستانی ئاوریا‌یه‌گانیدا گرت و ده‌ستی به‌ته‌شکیلات و زۆری و جه‌ور کرد.

کورده‌واری له‌ کاریکی که‌ کردبوویان، زۆر په‌شیمان بوونه‌وه. ئیختلافاتی مه‌زه‌هب په‌یدا بوو. هه‌رچیکو مه‌رزهبان به‌نه‌فسی خۆی بووه‌ خاریجی و ئه‌وانیش ئه‌شعه‌ری بوون.

ته‌فه‌رقه‌ ده‌ستی پیکرا، زۆری پینه‌چوو‌ه‌ عه‌لی کوری جه‌غه‌ریش ئه‌و حاله‌ته‌ی پێ چاک نه‌بوو. ته‌ماشای کرد نه‌ ئیداره و نه‌ قه‌واعید و نه‌ زا‌کون و نه‌ ریعایه‌ت و نه‌ گه‌وره‌یی و چکۆله‌یی نییه‌. زانی بێفایده‌یه و له‌م مو‌لکه‌ زایع ده‌بیت. له‌ ژیره‌وه‌ ده‌ست‌بردیک‌ی کرد و چهند که‌سیکی له‌ وه‌زیران و گه‌وره و ئومه‌رایانی هه‌لگرت و به‌ری خۆی داوه‌ لای ده‌یسه‌م شا و پشتی له‌ مه‌رزهبان کرد. ته‌واوی ما‌ل و مندال و که‌سوکاریان هه‌لگرت؛ ئه‌وه‌نده‌ی له‌شکر و نه‌فه‌ری ده‌یله‌می بوو کوژتیان و ئه‌وی مانه‌وه ئیتاعه‌ی ده‌یسه‌م شایان پیکردن.

ده‌یسه‌م شا که‌ ئه‌و خه‌به‌ره‌ی بیست، له‌ هه‌موو لاییکه‌وه‌ گه‌وره و پیاوانی خرکرده‌وه و هه‌جوومی کرده‌ سه‌ر ئاوریا‌یه‌گان. به‌بێ ده‌سایس و ته‌شویقات ئه‌وانه‌ی که‌ لای مه‌رزهبان بوون هه‌لاتن و خۆیان خسته‌ لای ده‌یسه‌م شا.

عه‌لی کوری جه‌غه‌ره‌ وه‌زیری، ناشتی هینا پێش و ته‌وریزی ته‌سلیم کرد. له‌ ته‌وریزه‌وه‌ به‌ره‌و «ئاردوبیل» چوون.

عه‌لی هه‌لات و چوو‌ه‌ لای مه‌رزهبان و ده‌ستی به‌ته‌داره‌کی جه‌نگی کرد. تا ئه‌و له‌گه‌ڵ مه‌رزهبان خه‌ریکی ئه‌مه‌بوون، ده‌یسه‌م شا که‌وته‌وه‌ ئه‌رده‌وێل.

سالیکی نه‌کیشه‌ مه‌رزهبان و عه‌لی ده‌وره‌ی ئه‌رده‌وێلیان دا. ده‌یسه‌م شا که‌وته‌وه‌ ده‌غده‌غه، به‌ناچاری ما‌ل و مندالی خۆی هه‌لگرت و چوو له‌ ترم دانیشته‌ و ده‌ستی له‌ حوکمداری هه‌لگرت. موده‌ته‌ی حوکمداریی ئه‌و ۲۱ سا‌ل بوو.

ده‌وله‌تی موسافیر له‌ سا‌لی ۳۳۱ تا ۵۱۰ هـ

ده‌وله‌تی موسافیر له‌ ئاوریا‌یه‌گاندا قه‌راری گرت؛ حکوومه‌تیکی کوردیان ته‌شکیل کرد. بابوایپیریان وه‌کو محمه‌مه‌د وه‌کو موسافیر له‌نیو کورداندا له‌ ما‌له‌ میرانی کورده‌واری که‌ له‌ نیوانی ئه‌رده‌وێل و ئه‌ستره‌ بوون، به‌چهند پشتیک‌ی له‌گه‌ڵ بنه‌ما‌له‌ی ده‌یسه‌م شا ده‌گه‌یشتنه‌ یه‌ک که‌ ئه‌م‌رۆکه‌ به‌ «تالشی» مه‌شه‌هورن.

ده‌وله‌تی موسافیر به‌نیوی باپیری مه‌رزهبان ده‌کریت.

مه‌رزهبانی پیکه‌م پادشای ده‌وله‌تی موسافیر له‌ سا‌لی ۳۳۱ - ۳۴۶ هـ

مه‌رزهبان کوری محمه‌مه‌دی کوری موسافیر له‌ قه‌لای ترم له‌ سا‌لی ۳۱۴ دا له‌ دایک بووه. له‌ سا‌لی ۳۳۱ دا له‌سه‌رته‌خت دانیشته‌.

له‌ سا‌لی ۳۳۲ دا تایفه‌ییک له‌ عرووسی قافقاز (قافقاز)ه‌وه‌ هه‌جوومیان کرده‌ سه‌ر ئاوریا‌یه‌گان و شاری «هه‌رزع»یان گرت و زۆر که‌سیان کوژت و قه‌تل و عامیان کردن و هه‌یچیان نه‌هیشتن، ژن و مندال و پیاویان کوشتن و هه‌موو دوکان و ما‌لیان خاپوور کردن.

مه‌رزهبان له‌شکریک‌ی زۆر و زه‌وه‌ندی لێ دنه‌نگدان و چوونه‌ سه‌ریان. له‌ پاش کوشتاریکی زۆر ده‌ریان کردن و شاریان لێ خاوین کردنه‌وه، به‌لان عرووسان زۆریان زه‌ره‌ر له‌ کوردان دا. خوداش زوو یارمه‌تی مه‌رزهبانی دا و موه‌فه‌ق بوو.

که‌ حادیه‌ی عرووس ته‌واو بوو، هیندیک ئه‌حوالی کوردستان که‌وته‌ قه‌لقه‌له‌وه‌. مه‌رزهبان له‌ حه‌ره‌که‌ی ده‌یسه‌م شا ترسا و قاقه‌زی له‌ سه‌جایی ئه‌رمه‌نییه‌وه‌ نووسی بۆ ته‌سلیم کردنی ده‌یسه‌م شا که‌ نه‌وه‌کو دیسان له‌و کیشه‌کیشه‌دا ته‌ماعی سه‌لته‌نه‌ت بکاته‌وه. سه‌جایی بۆ راگرتنی جیگای، پادشایه‌کی وا که‌ به‌میوانی له‌ په‌نایدا دانیشتیوو گرتی و به‌ده‌ست به‌ستراوی ته‌سلیمی دوژمنی کرد.

له‌ سا‌لی ۳۳۳ دا مه‌رزهبان ده‌یسه‌م شای له‌ به‌ندێ کرد و له‌ که‌مالی ئیستراحه‌دا ده‌ستی به‌سه‌ر کیشه‌. مه‌رزهبان به‌ته‌واوی و بێ کیشه‌کیشه‌ حوکمداری کرد، تا سا‌لی ۳۴۶ موده‌ته‌ی حوکمداری ئه‌و سا‌ل بوو. له‌ دوا‌یی زستانیدا کوچی دوا‌یی کرد و کوری له‌ پاش به‌جیما: جه‌ستان، ئیبراهیم، ناسر.

دهولتهی ههزبانی - هوکمداری ههسوودان

ههسوودان کورپی محهمهدی کورپی موسافیر له زهمانج که مهزهبان بوو به پادشای ههمه دانج و برای کرده وهلیعه هدی خۆی، له سالی ناوبراودا جهستانی کورپی مهزهبانی کرده وهلیعه هدی ههسوودان؛ بهلام بهدزیبه وهه وهسیه تی کرد له لای وهزیران و وکه لایان و تهنبیهی کردن که من مردم جهستانی کورم پادشایه و وهلیعه هدی ئه و ئیبراهیم و ناسر بن؛ له پاش ئه وان ههسوودان بکه نه پادشا.

مهزهبان که له سالی ۳۴۶ دا مرد، وهزیرهکانی له سه ره وهسیه تی مهزهبان جهستانیان کرده پادشا.

جهستان دهستی به تهرتیبات و ئیداره کرد و ئه رده ویتلی کرده پایتهخت.

ههسوودان فیبراری کرد و چوو مهراغه و ئیعلانی حکومه تیکی کوردی موسته قیللی کرد. ههسوودان بو خۆی بوو به پادشای تیکی موسته قیل له مهراغه.

جهستان که ئیستیلائی حکومه تی ئه رده ویتلی کرد، له سالی ۳۴۶ دا دهیسه م شای درخت و کورژی که نه وه کو ته ماع له هوکمداری بکا. به لان به کورژتنی دهیسه م شا ئاسوده دانه نیشت؛ کورپیک بوو مایل به که یف و زهوق و ئاگای له ئومووری هوکمداری نه ما. به ته وای به زهوق و ئاههنگی راده بوارد. ئه و حاله تا سالی ۳۴۹ دهوام دهکا. له سالی ناوبراودا پیاو تیک له ئه ولادی موکته فی بیلای عه باسی پهیدا بوو، دهستی کرد به ئیدیعایان و ته شویقاتی دینی و رهزای خودا و پیغه مبه ره و ئیجرای شه ربعت و ئیزهاری حق و عدالت و فه رمایشاتی خودا و پیغه مبه رانی کرده ئالت و په رده ی ته زویری گرتوه.

دهرکهوتنی فیتنه ی خهلافهت و ئاوری نه سادی

ئه و پیاو ههروه کو ئه جدادی، په رده ی داو و حیلله ی گرتوه. بانگی خودا گه ورهیی و پیغه مبه ره به حقی به گویتی کوردانی ساده و دلئ مسکینی بی بیردا دا و نیدای حق و شه ربعت په رستی کرده زنجیر تیکی درؤ و ده له سه. حه لقه حه لقه به نیوی ئیسلامیه یهت و دیانهت دانا و دانه ی ته سبیح و داوی به رمالی بو گرتنی بی هؤش و هه ژاران داناوه و دهستی به هه لئه تانندن کرد. دلئ خه لقی به ناوی خه لافهت و دیانهت جه لب کرد، خسته یه گو تیا نه وه که خودا منی بو هیدا یه تی ئیوه نار دووه و غه بیری من خودا پیاو ی چاکی خه لقی

نه کردوه. ئه ولادی پیغه مبه رم و جه ددم منی کرده وه کیل. خو لاسه ریگای فیتل و ئه فسوون تیکی که به دهرس له مامو ستایان وه رگرتیوو، بو غه ش و ئیخدا عناسی، به شه رتی زبادی له وانیشی به کار برد؛ تا گه لیک پیوانی ئیخدا ع کردن و به موسته جیر بیللا خۆی مه شهوور کرد و جه معیه تیکی زۆری خسته ژیر داوی مه کر و حیلله وه.

«نه عیم» ئه میری موقران له کیو و ئه رازی مابه بینی ورمی و وانی دایه؛ ئه و زاته ش به ده ساییسی وی هه لئه تا و شه رت و شه رو تیبان له سه ره ته عه هوداتی ئاتی کرد و ئی تفاقیان کرد که: من کو مگیت ده که م و له شکر ت بو وه خر ده که مه وه ئاوری به گان بگرین به مو لکی بو من بمی تته وه، منیش کو مگیت ده که م بچو سه ره به غدا و بیه به خه لیفه؛ که بو یه خه لیفه، ئاوری به گان بو من بی ت. موسته جیر به وه رازی بوو.

نه عیم له هه مو ولای تیکه وه له شکر ی بو ده نگدا و ئه سپایی شه ریان ئاماده کرد و روویان له ئاوری به گان کرد و له کیوانی موقران به ربه ورمی و خۆی و سه لماس هاتنه خواری. له ولا شه وه جهستانی کورپی مهزهبان و ئیبراهیمی برای به له شکر تیکی زۆروه بو بان هاتن و به رامبه ری له شکر ی نه عیمیان کرد له دهستی سه لماسیدا لیکیان دا. له پاش شه ر و کورژتاریکی زۆر نه عیم بی هیز بوو، هه لات و به په ریشانی به ری خویدا کیوان.

هه سوودان ئه و حاله ته ی به فرسه ت زانی و خۆی ئاماده کرد و غاریدا سه ره برازاکانی ئیبراهیم و گرتنی.

ناسر خۆی خسته موقران و دلخو شی بو موسته قبه ل و پیشوویان، خه لقی خسته ژیر چه ک و سیلاحه وه. له شکر تیکی چاکی خر کرده وه و هاته سه ره ئه رده ویتل. له شکر ی ناسر له وهختی مو حاسه رده دا داوی دراویان کرد. به زمان و حیلله رایگرتن تا له گه ل جهستانی برای بوونه یه ک و به ییک دهستی چوونه به رامبه ری مامیان. زۆر که س کورژان و تالان کران و جیگایان ویران و کاو ل بوون و له هه ردووک لایان زه ره ره کهوت و دیسان نه یانته وانی به رامبه ری مامیان بکه ن. تالیب به سو لچ بوون و کهوتنه ژیر ئی تاعه ی هه سوودانه وه. مامیان قبولی کردن و ته وای زه وی و سه لته نهت و گه نجینه و له شکره که یانی خسته ژیر حو کمی خو به وه و ئه وانیشی هه ره یه که ی خسته سه ره وه زبفه یه ک تا به ته وای ئه مینی کردن. له دوایی هینانیه ژیر چنگی خو یانه وه و به دایکه وه له به ندی کردن و هه موو ئاوری به گانی خسته ژیر ده ستیه وه و ئیسماعیلی کورپی خۆی کرده وه لیعه هدی خۆی و ئه غلب قه لا و جیگایانی مه حکمه می دای.

ئىبراهيمى كورى مەرزەبان بۆرگارى براكانى چوۋە مەراغە و لەشكرى كيشا. ھەسوودان كە بىستى، جەستان و ناسر و داىكىانى كوژت. بەلەز ئەمرى دا بە «جەستانى كورى سەر مەزن» بۆ لەشكر و سوپا خىركردنە و بۆ كوژتارى ئىبراهيم موھەبىيا بوو. لەشكرى بۆ تەواو بوو، چوۋە سەر ئىبراهيم لە مەراغەدا.

ئىبراهيم كە وايزانى ھەلات و چوۋە ئەرمەنستان. لە سالى ۳۴۹ دا كورى سەر مەزن، مەراغەى گرت و ئىستردادى كرد و چوۋە سەر ئەرمەنستان تىكويپىكى دا و تەختوتاراجى لى ويران كردن. ئەو حكومەتەى لەنيوانى لا برد، ئەو زەوى و شارانەى ھەموو خستە سەر مەراغە و بە مەراغەى گرئيدان.

لەو چاخ و ھەختەدا خەبەرى مردنى ئىسماعىلى ۋە لىعەھدى ھەسوودان ھات و بەگوئى ئىبراهيم گە بىشت، دەستى كرد بە قوۋەت ۋە خىركردن و لىنگى دا سەر ئەردە و ئىل و گرتى. ھەسوودان ھەلات و پرووى لە دەپلەم كرد. ئىبراهيم تا حدودى ۋە دوكتە و تەواوى ئەملاكى مامى زەوت كرد و تالان و مالىكى زۆرى دەست كەوت و گەراۋە قەلاى ترم.

«قاسمى كورى مەنسەلى» بە سوپە ھدارى لە تەرەف ھەسوودانە ھاتە سەر ئەردە و ئىل و ديسان گەراندىانە ھە. قاسم لەشكرى زۆر بوو، چوۋە سەر ئىبراهيم و كوژتارىكى زۆربان كرد. ئىبراهيم نەيتوانى بەرامبەرى بىكات و ھەلات و چوۋە رەى (تاران) پەناى بۆ روكونوددە ھەلى بوۋىە برد. روكونوددە ھەلى بوۋىە قىبوۋلى كرد و ئوستاز ئەبولفەزلى كورى ھەمىدى لەگەل نارد و بە كۆمەگى سوپا و قشونى داىب و بە جەبە خانە ھەتەن تا ھەموو ئاوربايەگانى گرت و ھەموويان كەوتنە ژئىردەستى ئىبراهيمى كورى مەرزەبان.

ھۆكمدارى ئىبراهيمى كورى مەرزەبان

ئىبراهيم بە كۆمەكى روكونوددە ھەلى تەواوى ئاوربايەگانى خستە ژئىر ھۆكەم ھە. جەستانى كورى سەر مەزنىش ئىتاعەتى كرد و كوردستانى ئاوربايەگان بە جار ئىك سەريان بۆ دانەواند و بە پادشای خۆبان قىبوۋل كرد.

كورى ھەمىد قاقەزى بۆ روكونوددە ھەلى نووسى كە ھەموو ئاوربايەگانمان كرده يەك وجود و بۆ من رىعايە تىكى چاك دەكەن. ئەم دەكەى ئاوربايەگان بۆ من بىت و سىكە و خوتبە بە نىۋى تۆ بىت و لە ژئىر ئىدارەى ئىۋەدا ھۆكومەت بە ئەمارەت بەخەمە ژئىر ھۆكمى خۆمە ھە ئەمەن بىمە ئەمىريان.

روكونوددە ھەلى حاشاى كرد و لە جوابىدا دەنووسى: «كەسىكى پەنا بۆ من بىنى و تەلەبى

كۆمەگىم لى بىكات، خىانەتى لەگەل ناكەم؛ زوۋ بگەرتىۋە» لە پاش ئىستراخەتى مەملەكەت، كورى ھەمىد گەراۋە. ئاوربايەگان بە موستەقىللى لە دەست كورداندا ماۋە و ھۆكومەتى كوردى دەوامى كرد. ئەحوالى ئىبراهيم تا سالى ۳۸۰ بەبى دەنگى راپرد. تەئرىخىكى كە لەۋىۋە تا دەورى ھەسووزانى كورى كلاس باس بىكا. ۋە دەستمان نەكەوتوۋە. بەلان ئەۋەندە دەزانرەت كە ھەسووزان بوو بە پادشا و لەسەر ھۆكمدارى باقى ما.

ھۆكمدارى ھەسووزانى كورى كلاسى كورى راپىدى

لە پاش برايمى كورى مەرزەبان راپىدى كورى بوو بە ھۆكمدار. لە پاش ئەو كلاسى كورى راپىدى بوو بە ھۆكمدار. چلۆنى ئەحوالى ئەو ھۆكمدارەمان بە چاكي لى ئاشكرا نەبوۋە. لە ۋەختى نووسىنە ھەلى ئەم كىتەبەدا تەئرىخىكى كە بە موستەقىللى باسى ئەوانە بىكا دەستگىرمان نەبوۋە. لە سالى ۳۸۰ تا ۴۸۰ ھە چاكي ۋە دەستمان نەكەوت. بەلام ئەۋەندەى كە لىمان ديار بوۋىت، ھەسووزانى دوۋەم كە لە سالى ۴۱۵ دا بۆتە ھۆكمدارى كوردستان، ھەروەكە پىشوانى، بە ئەمەرى ھۆكمدارى راپوارد و لە سالى ۴۲۰ دا خىلىكى ھەشايىر توركمانان لىنگىان داپە سەر ئاوربايەگان.

ھاتنى توركمانانى ھەز بۆ كوردستان

ھەز قەبىلە يەك بوون لە توركمانانى بوخارا و كەوتنە ژئىر ھەرمى سولتان مەھمودى سەبەكتەگىن و بلاۋبوۋنە ھە و دەستيان بە تالان و كوشتارى ئەھالى ئاسيا كرد و تىپىدا دەم شىرەن بوون. گەلنىكىان بۆ لاي ئەسپەھان چوون.

لە سالى ۴۲۰ دا ئەمىرى ئەۋىيان كوژت. ئەو ئاجوۋجانە ھىندىكىان بۆ چىباى يەكجار چوون لەكن خوارەزم و ھىندىكىان بۆ ئاوربايەگان جوۋى بوۋنە ھە لە ژئىر ھەرمى چوار ئەمىراندان: «توقا، گوگتاش، مەنسور، دانا» بە تالان كردن و كوشتار چوۋنە تەورپز. لە پاشان چوۋنە مەراغەى پايتەختى كوردستانى ھەزبانى.

لە سالى ۴۲۹ دا ئەۋىۋە روۋيان كرده كوردستانى دوشتىك لە جىرە و دياربەكر. «بوستانى» لە «دائىرە تولىھە عارىف» دا دەپىتەت: زۆر لە تايغەى كوردانى ئەو جىگايانە كۆمەگىان كردن، لەو ۋەختىدا پادشای ئاوربايەگان ھەسووزانى كورى كلاسى كورى راپىدى بوو. ھەسووزان بە ھەموو ئىكرامىك پىشوازى كردن و ھەموو ئەھالى و گەورە و ئەعيان ئىستىقبالىان كردن و موساھەلە و تەوازوع و ئىكرامىان بۆ نواندن؛ فايدە بەخش

نه بوون. به ته هیدید و ترس و شهر و لوتف و مهرحه مهت دیسان به کار نه هات. چونکه قهومیکی غه درناوهری کیوی و موته وه حیش بوون؛ مه نفعه ت و ده ولت و پوول و مال و مولک و ئه رازی کوردستانیان دیت، حشمهت و دهبده به و سهروه تیان چاوپیکهوت؛ هه رچه نده کورده واری ریگی نه رمیان نیشاندابان، ته ماعیان لی زیاتر ده بوون. هه رچه ندی کوردان جه بانهت و بیدهستی و لاوازیبان بو کوردبان، ئه وان چاکتر قوهه تیان نیشان ددها. له شگری تورک له شارستان و دپهاتاندا دهستیان به ره زالهت و تالان و کوشتار و ده ستریتی کرد و بو پیشه وه نریکیان کرد. تا سالی ۴۲۹ داخیل به مه راغه بوون.

له کوردستانی ئاوربایه گاندا ته شویشات و فیتنه و فه سادیان له عه قل و شه ره فی به شه ری به دهر کرد. ئه وهی ئیسلامیهت پیی ناخوشه و ئه وهی به شه ر ئیکراهی دهکا و حه یوان پیی رازی نییه، ئه و میلله ته موته وه حیشه ئه دایان ده کرد. نه چاک و نه خراپ، نه ژن و نه مندال نه مان که دهستی زولم و ئه زیه تی ئه و زالمانه یان نه گاتئ. نه ناموس و نه مال ما. که داخیل به مه راغه بوون قه تل و عامیان کرد. له پیشدا هه تکی ژن و کچی باکیه یان ده کرد، له پاشانیش ده یانکوژتن. نه قدیه و حه یوانات و مال و پوولیان تالان کرد. مزگهوت و عیماراتیان سووتانند.

کورده واری که وایانزانی به دزیسه وه وه خپوون و به یهک دلئ ئیتفاقیان کرد. به گه ل وه خپوون و کومه کران و دهستیان به بیبر و ئه ندیشه کرد. یهک دهست بو یهک سوئندیان خوارد. به هه موو جوړیک بو دهرخستنی ئه و فیتنه یه ئیتفاقیان کرد.

هه سووزانیش له گه ل «ئه بوله یجای کوری ره یبو دده وله» ئیتفاقیان کرد و ئه وانیش له گه ل ره عیهت و ته به عه ی خو یان ریک که وتن. خولاسه هه موو ره عیهت و ئه میر و گه وران یهک دهست و یهک دل بوون و بو ده فعی ئه و ئه شرار و بیدینانه.

ئه هالی که ئه مه یان کرد، تورکان زانیان و جلّه وی هه لائن و فیراریان گرت هه دست و به ره و ره ی (تاران) چوون و ته رکی کوردستانیان کرد. ئه هالی له هه موو لاییکه وه تیبیان خو رین و دهستیان به کوژتاریان کرد.

هه سووزان له ته ورته وه قیامی لی کردن. ئه وانیه که ئیقامه تیان کردبوو، خو یان خستبووه ژیر عاده تی کوردیشه وه خه لاس نه بوون و کوژتیانن؛ هه تا کوردستانیان له و فه سادانه پاک کرده وه. له سالی ۴۳۲ تا سالی ۴۳۹ له هه موو خاکیکی کورده واریدا کوشتار بوو. له سالی ۴۳۲ دا زویانی کوردستانیان پاک کرده وه. کوردستان له پاش ئه و شه ره ش تا ۱۴ سالان به ره حه تی و سه ره سستی له ژیر فه رمانی هه سووزاندا راییوارد.

- ئیستیلای ده ولته تی سه لجووقیان له ئاوربایه گاندا -

بنه ماله ی سه لجووقیان، تورکیکن که له نیوانی چین و تورکستان به ره وه ندی ده ژبان. ئه وان تورکمانانی ته ته ر و خه تا و غه ز بوون، که وا خریبوونه وه.

سه لجووقی عه شیره تیکن له غه ز. بو یه یان پی ده لئین سه لجووقی که سیکی که پیشه وه ی کرد ناوی سه لجووق بوو. ئه و بنچینه ی حوکمداری بو دامه زراندن؛ له به رته مه به و ناوه یان ده ناسن.

سه لجووقی له ولاتی خویدا هیندیکی سه رکیشی کرد له پاشان هه لات و چوه جوندی نشاپوور له سه ر جه یحوون. له وهی موسلمان بوو. ئه و دهر و پشته ی خسته دهست. که سانیتیکی که نه یاری بوون لایبردن و به ئاسووده گی بوو به به گیتی چکو له و له ویدا مرد.

ئورتوغروولی کوری مکایلی کوری سه لجووق له گه ل مه سعوود [سه بوکته گین] به شه ر هات و به سه ریدا زالبوو. خو راسان و نیشاپووری لی گرت و کردیه پایتهخت. له سالی ۱۵۳۲۹ ناویان نا مه لیک موعه زه م.

مه سعوود له شگری خر کرده وه و له گه لیان به شه ر هات و تیشکا و سه لجووقی سه رکه وتن و له وئیه روویان له خاکی ئیران کرد. ئاوربایه گان و خووزستان و کوردستان ئه وانیه یان گرت.

له سالی ۱۵۴۶ دا ئورتوغروولی سه لجووقی رووی له ئاوربایه گان کرد و ته مای ته وریتی هه بوو. هه سووزانی کوری کلاسی کوری راویدی پادشا بوو؛ پایتهختی ته وریت بوو. پیشوازی له ئورتوغروولی کرد و به هه موو سوپاسیکه وه ئیتاعه ی کرد و خوتبه ی به ناوی وی خوینده وه، سه ردارتیکی خو ی به گرتو له لای ئورتوغروول دانا.

له و ته ئریخه دا کوردستانی ئاوربایه گان که وته ژیر ئینتدابی سه لجووقییانه وه، ته واو به موسته قیللی نه ما و له ژیر ئیداره ی ئه واندا ده ژیا. له سالی ۱۵۷۰ یا ۱۵۵۸ هه سووزان وه فات ده فه رمووی، ئیبراهیمی کوری له سه ر ئومووری حوکمداری دانا.

ئیبراهیمی کوری هه سووزانی دووهم

که باوکی مرد له سه ر عه هدی ئه و وئیداره ی سه لجووقییان ده وامی کرد و به ئه مری حوکومهت راگه یشت. ئه حوالی ئه و به بیدهنگی رابرد. له سالی ۱۵۹۰ ئیبراهیم وه فات ده کا.

ئه‌حمه‌دئیلی کوری ئیبراهیم کوری هه‌سووزان

ئه‌میر ئه‌حمه‌دئیلی کوری ئیبراهیم ساحیبی مه‌راغه و به‌عزێ له‌قه‌ته‌عاتی ئاوربایه‌گان بوو. له‌ پاش باوکی بوو به‌پادشا و پایته‌ختی برده مه‌راغه، تا سالی ۵۱۰ به‌ره‌حه‌تی و سه‌ره‌ستی راییوارد. پیاویک بوو به‌شه‌هامه‌ت و ساحیب ئیققدار و سابیت قه‌ده‌م و ره‌شید و مودده‌بیر و به‌حمه‌یه‌ت و وه‌ته‌نپه‌روه‌ر و میلیله‌تخواز و به‌ئه‌خلاق و عادیل و بۆ پیشکه‌وتنی کوردان ده‌کو‌شا. له‌ ته‌عمیرات و ئاوه‌دانی و ته‌رتیب‌تادا ساعی بوو.

له‌ سالی ۵۱۰ دا ته‌فته‌گین ساحیبی دیمه‌شق بۆ زیاره‌تی سوولتان دپته به‌غدا. ئومه‌را و پادشایانی کورده‌واری بۆ دیده‌نی هاتبوونه به‌غدا و له‌سه‌رای سوولتان محمه‌دی سه‌لجوقیدا میوان بوون. هه‌رچیکو سوولتان محمه‌د بوو له‌ ئه‌میر ئه‌حمه‌دئیل ده‌ترسا؛ چونکه رۆژ به‌رۆژ له‌ ته‌ره‌قی و پیشکه‌وتندا بوو. ئه‌ندیشه و فیکری لێ ده‌کرد و به‌هانه‌ی بۆ په‌یدا نه‌ده‌بوو؛ له‌ زاهیریشدا ده‌ره‌قه‌تی نه‌ده‌هات. خولاسه له‌ دلدا هه‌راسی لێ هه‌لگیرابوو، تا ئه‌و رۆژه به‌به‌هانه‌ی هاتنی ئاقابه‌گ و ده‌عه‌تی ئه‌میر عه‌داله‌تپه‌نا و ته‌واوی ئه‌میرانی کوردستانی کرد و به‌دزییه‌وه ده‌ستووری دا به‌هیندیک له‌ نوکه‌ران و ده‌سایستیکیان چاکرد و به‌قه‌راراتی هاتوو دامه‌زرا که ئه‌میری موعه‌زه‌م بکوژیت. یاقووت ساحیبی «معجم البلدان» ده‌بیژیت: «رۆژی زیافه‌ت هه‌موو میرانی کوردستان له‌ مه‌جلیسدا دانیشتبوون و ئه‌میر ئه‌حمه‌دئیل له‌ ته‌نیشته ئاقا به‌گ بوو. له‌ناکا و پیاویکی په‌ریشان ده‌ستی راستی به‌په‌رۆ به‌ستراوو، وه‌کو بریندار بیته‌ و ابوو، هاوار و گریان وزاری ده‌ست پیکرد و به‌زه‌لبیلی ده‌پاراوه و دادو‌بێداد و ئه‌مانیکی بوو که ئه‌و هه‌موو مه‌جلیسه ته‌حه‌یوری کرد و ده‌لی: «ئامان ده‌خیلویم بگه‌نی»، ئه‌میر ئه‌حمه‌دئیلی سافدل و به‌مه‌رحمه‌ت دلێ پێ سووتا و غافل له‌ حیهله و درۆ شه‌فه‌قه‌تی کرد و له‌ جیگای خۆی ته‌کانیدا و چوو ده‌ستی بگریته. ئه‌و زالمه له‌ خودا نه‌ترسه، خه‌نجه‌ریکی رووتی له‌ ده‌ستدا بوو، شالای برده سه‌ر میری کوردان و خه‌نجه‌ریکی حه‌واله‌ی سینگی میری کرد. میر گرتی و خه‌نجه‌ره‌که‌ی له‌ ده‌ست ده‌رخست و به‌زه‌وی دادا و خه‌نجه‌ریکی له‌ زگی ئه‌و حه‌رام زاده‌یه دا و ورگی درێ، یه‌کیکی دیکه‌ لنگی دا سه‌رمیر، ئه‌ویشی خست و خه‌نجه‌ریکی گه‌یاندی و ئه‌ویشی کوژت. هیشتا له‌سه‌ر ئه‌و بڵنده نه‌بووه یه‌کیکی دیکه‌ش هه‌لاته سه‌ری؛ ئه‌ویشی کوشت. ئه‌م حه‌ره‌که‌یه له‌ ئه‌هالی مه‌جلیس زۆر خو‌ش هات و ئافه‌رینیان له‌ ته‌رده‌ستی و ره‌شاده‌تی ئه‌میر کرد و ده‌نگی «چاکت کرد چاکت کرد» له‌ میرانی کوردان په‌یدا‌بوو.

ئاقا به‌گ له‌م حادیه‌یه ترسی لێ په‌یدا بوو، وه‌یزانی که ئه‌و داوه بۆی داندراوه و سوولتان بۆ کوژتنی ئاقا به‌گ ئه‌و فیله‌ی خسته‌ پێشه‌وه.

ئاقا به‌گ له‌م فیکره‌دا بوو دی که سوولتان به‌دزییه‌وه ئیشاره‌ی کرده کوژتنی ئه‌میری کوردان. یه‌ک ده‌فه‌هه‌جووم کرا سه‌ر ئه‌میری وه‌ته‌نپه‌روه‌ر. له‌ پاش چه‌ند که‌سه‌یک برینداری و کوشتن، ئه‌میر به‌ده‌ستی مونا‌فیعانی به‌دنییه‌ت شه‌هید کرا و ئومه‌رای کوردان یه‌ک ده‌فه‌هه‌تیکچرژان و قه‌ستی سوولتانیان کرد و وه‌به‌ر نه‌که‌وت.

له‌ پاش چه‌ند که‌سی کوشتن، ئاقا به‌گ لیتی مه‌علووم بوو که ئه‌وه بۆ کوردانی به‌ده‌خته؛ شه‌رتی بێ... و بێ غیره‌تانه که به‌ناشکراییی ناتوانین کار بکه‌ن و که‌س بکوژن، میهمانی خو‌بان سه‌ر ده‌برن.

له‌ پاش ئه‌میر ئه‌حمه‌دئیل، حکومه‌تی کوردانی هه‌زبانی ده‌وامی بوو تا سالی ۶۵۴. ئه‌و وه‌خته‌ی که هۆلاکو خان ئاوربایه‌گانی وه‌کو باقی شاره‌کانی ئاسیا گرت، ئه‌وده‌می پادشای کوردانی هه‌زبانی له‌ مه‌راغه‌دا و کچیکی ئه‌و عائیله‌یه بوو. ئومه‌رای مه‌غۆل ئیستیلائی ئاوربایه‌گانیان کرد و مه‌راغه بوو به‌پایته‌ختی ئیلخانییان.

حوکمدارانی کوردانی ئاوربایه‌گان به‌راییی و دوایی ئه‌وان له‌ ته‌ئربخی موفه‌سه‌لی ئاوربایه‌گانماندا به‌دووردریژی به‌یاریده‌ی یه‌زدانی پاک باسی ده‌کریته.

(به‌پشتیوانی خودا ته‌واو بوو)

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- شه‌ره‌فنامی. ئه‌میر شه‌ره‌فخانی بتلیسی. به‌فارسی.
- ۲- مرآت العبد (ته‌ئریخی عمودی)، سه‌عید پاشای دباربه‌کری، به‌تورکی.
- ۳- معجم البلدان، یاقووت حه‌مه‌وی. به‌عه‌ره‌بی.
- ۴- دائره‌ المعارف، بیترۆس بوستانی. به‌عه‌ره‌بی.
- ۵- ته‌ئریخی ئیبن خه‌له‌کان، قازی عه‌بدولره‌حمانی هه‌ولێری.
- ۶- ته‌ئریخی هه‌کاری و بۆتان و بادینان. به‌زمانی فارسی. کرده‌وی عه‌بدولره‌حیم هه‌کاری- ده‌ستنوسه.
- ۷- ته‌ئریخی موفه‌سه‌لی نازه‌ر بایجانی کوردستان. به‌ پینوسه‌ی میرزا ئیبراهیم قازی سابلا‌غی. به‌زمانی فارسی. ده‌ستنوسه.

تاریخی هوکمدارانی بابان

له کوردستانی شاره زوور و ئه رده لاند

له سالی ۶۳۶ ی هجرییه وه هه تا سالی ۱۲۷۴ هـ

س . ح . م . ک . ی . ن . ۱۹۲۰

له منه وه وینه یی به دبه ختی یادگاری چاره ره شی
میینه ته وه به غه م و دهر د و داخه وه له رۆژی ره شی

تاریخ حکمرانی

بابان

له دستورستانی

شماره زور و نه ر و لا ندا

له سالی ۶۳۶ ی هجره وه

هه تا سالی ۹۲۷۴ ه

پیشدهستی

له بهر ئه وهی که له پیشه‌نگی به‌رگی یه که می «ئاو پێکی پاشه‌وه» دا به‌دوور و درێژی له میژوو مایه‌ی ناو و جیگا و زه‌وی شاره‌زوور زۆر قسه‌هاژۆترا، به‌پێوستم نه‌زانی له‌م جزمه‌دا دووباره‌ی بکه‌مه‌وه. به‌لام بۆ ئه‌وه‌ی خۆتنده‌وارانی ئه‌م جزمه‌ نه‌زان نه‌بن، هینده‌یان عه‌رز ده‌که‌م که. ئه‌م خاکه‌ پیرۆزی و پر مه‌ینه‌ته‌ی پشت و په‌نای کوردانه‌ی فریادپرسه‌ له‌ سالانی دوو هه‌زار و دووسه‌د و هه‌شتا و شه‌ش پێش میلادی عیساوه‌ له‌ ده‌ستی جه‌وری هه‌مورایی که به‌سه‌ر کوردستاندا درێژ بوو، کوردپێکی له‌و جه‌وره‌ هه‌لده‌هاتن له‌ خاکی کێوانی ئه‌کباتان و زاغۆسدا خۆیان په‌نه‌ان ده‌کرد، کۆبونه‌وه و شاریکی گه‌وره‌یان ئاوا کرد و ناویان نا «شاره‌زوور». هه‌ر خاکیکی که وتبووه ژێر په‌نجه‌ی ئه‌و کوردانه‌وه به‌شاره‌زوور ناسران.

کورده‌کان له‌و خاکه‌دا گه‌ردبوونه‌وه و مودده‌تی په‌نجا و پینج سال ده‌وامی کرد هه‌تا هه‌موراییان گرت و کورتیان و ئه‌و پۆژه‌یان نیو نا نه‌ورۆژ.

ئه‌و خاکه‌ پۆژ به‌پۆژ ئاوه‌دان بوو و ته‌ره‌قی کرد، هه‌تا زه‌مانی ئه‌سکه‌نده‌ر. ئه‌و شاره‌ له‌ ته‌ره‌ف ئه‌سکه‌نده‌ره‌وه به‌ئاو، قوم کرا و وێران بوو. که ئه‌و جیگایه‌ ئه‌مپۆکه‌ به‌ده‌ریاچه‌ی زرتیار (خولبار) ده‌ناسرێ.

خاکی شاره‌زوور له‌ پۆژی ناولیتانییه‌وه هه‌تا ده‌وری ئیسلامی عیباره‌ت بوو له‌ ئه‌کباتانه‌وه شه‌رقه‌ن و زاخۆ غه‌ریه‌ن و ده‌ریاچه‌ی ورمی شیماله‌ن و خاکی بابیل و خاکی ئیلام جنویه‌ن. به‌لام له‌ پاش ئیسلامییه‌ت له‌ قرمیسینه‌ [و] هه‌تا زتی گه‌وره‌ و له‌ جه‌به‌ل حه‌مرینه‌وه هه‌تا خاکی موکری، له‌ ده‌وری عه‌باسیه‌کاندا هیندییک جار خوزستانیش و ئه‌لوه‌ند و دینه‌وه‌ر به‌شاره‌زوور ده‌ژمێردان؛ ئه‌و حاله‌ هه‌تا ده‌وری چه‌نگیز ده‌وامی کرد. هه‌روه‌کو له‌ به‌رگی یه‌که‌م و دوویه‌می ئه‌م کتێبه‌دا باسکران و درێژه‌ی قسه‌مان پێ دا‌بوو.

له‌ پاش ده‌سته‌لاتی چه‌نگیزه‌کان خاکی شاره‌زوور بوو به‌ پینج پارچه‌ و هه‌ر پارچه‌ یه‌ک چۆمبێکی گه‌وره‌ی کوردستانی کرده‌ تخووب. هه‌روه‌کو له‌ خاپووره‌وه هه‌تا سه‌ر زتی گه‌وره‌ به‌ «بادینان» و له‌ زتی گه‌وره‌ هه‌تا زتی گچکه‌ به‌ «سۆران»، له‌ زتی گچکه‌وه هه‌تا دیاله‌

به‌ «بابان»، له‌ پۆژه‌هه‌لاتی دیاله‌وه هه‌تا هه‌مه‌دان به‌ «ئه‌رده‌لان» وه‌ له‌ شیمالی زتی گچکه‌وه هه‌تا جا خه‌توو به‌ «موکریان» ده‌ناسران.

شاره‌زوور که له‌ پاش ئیسلامی تخووبی پۆژئاوای زتی گه‌وره‌ بوو، بوو به‌ چوار پارچه‌؛ هه‌ریه‌ک که‌وته‌ ده‌ست مندالێکی نیرینه‌ی بابا ئه‌رده‌لانی که دامه‌زرتنه‌ری بنه‌ماله‌ی بابان و ئه‌رده‌لان و سۆران و موکریان؛ هه‌روه‌کو له‌م کتێبه‌ به‌دووردرێژی لیتیان ده‌دویم.

قه‌لا و شاره‌زوور که له‌ ده‌ست بنه‌ماله‌ی باباندا بوو، ئه‌مانه‌ی ژێره‌وه عه‌رز ده‌کرین: «زه‌لم» شه‌میران، هاوارسیمان، راودان، گولعه‌نهر، نه‌وی، میشیله، مه‌هران، ته‌نووره، هه‌ولیر، خه‌فتیزه‌کان، کلوس، نشکاش، سروچک، سینه، حه‌سه‌ن ئاوا، قزیلجه، قه‌رده‌اغ، شاربازێر، دینه‌وه‌ر، ده‌رته‌نگ، قرمیسین.

یه شمووت له سهه ره ئه وه قه راره دهستی له شاره زوور هه لگرت.

قوباد له تهرهف هه لاکۆ خانه وه به «بابا» ناونرا؛ یه عنی بابی گه وره. یه شمووت له قه بی له سهه زیاده کرد و پیتی گوت بابا ئه رده لان؛ یه عنی بابه گه وره یکی که پیتی ده لاین نیر. ئه و جا به قوباد بیان ده گوت بابا ئه رده لان و ئه وه له قه به ی بۆ بوو به ناو؛ و به حوکمداری شاره زوور ناونرا. بابا ئه رده لان له گه ل پیکه خستن و دامه زرانندی حکومه ته که ی خه ریک بوو.

بابا ئه رده لان له عه قل و ته دبیر و کاربینی و مه شه وه تدا زۆر تیگه یشتوو بوو. له زرنگی و نازاییدا یه که پیاویک بوو دلێ کورده کانی گرت. به به خشین و نازایی ناوبانگی ده رکرد. که م که مه له شکر و گه نجینه و مائی زیاده کردن. ته واوی شاره زوور پارچه یه که له قرمیسینی خسته ژیر حوکمه وه. له گه ل ئیلغازیه کان ئیداره یه کی چاکی ده کرد. له سالی ۱۶۷۵ دا قوباد مرد. کلۆل که کوربه گه وره ی بوو له جیگایدا به حوکمداری دانیشته.

حوکمداری کلۆل کوری قوباد بابا ئه رده لان

که قوباد مرد، کلۆلی کوربه گه وره ی به حوکمداری قه راری گرت و له دامه زرانندی میللهت و ئیداره ییدا بوو. براکانی نه ختیگ ته مای سه رکیشیان کرد. کلۆل به ته دبیر و چاکه، زوو فریایان که وت، پیتی پی گرتن. مه یدانی بزووتنی پی وه ته نگه تیان و بی دهنگی کردن، به به خشین نه یه تیشته بکه ونه کیشه وه؛ به نه سیحهت دا مه زرانده وه. کلۆل به بی شه ر و ئه زیهت ۲۵ سال به حوکمداری به سهه ری برد و مه مله که تی به ئاسوده گی ئیداره کرد، سالی ۱۶۹۹ مرد.

حوکمداری خدر کوری کلۆل

که کلۆل مرد، خدر له سهه حوکمداری شاره زوور قه رارگیربوو و دامه زرا و دهستی کرد به ئومووری حوکمداری و له گه ل له شکر پیکه خستن خه ریک بوو. مه مله که تی روو له ئاوه دانی کرد و به ره به ره له هه موو لاییکه وه ئاسایش و ره عیه ته په روه ری دهست پیکرد.

هه تا سالی حه وت سهه د و بیست دهوامی کرد؛ که مرد ئیلیاس کوری خدر بوو به حوکمدار. له پاش ئه وه خدر کوری ئیلیاس کوری خدر له سهه ته ختی حوکماری دانیشته.

له دوا ی ئه وه حه سهن کوری ئیلیاس که وته سهه حوکماری شاره زوور. له پاش ئه وه بابلوی کوری حه سهن شه حنه تی شاره زووری دهست که وت و مرد. له دوا ی بابلو کوری ئه وه که

بهندی یه که م

حوکمداری ئه رده لان له شاره زووردا

سالی ۴۹۸ حکومه تی کوردی دوشتیگ له دهست کوری جهیردا وه رگه را و مه نسوور شاه به دهست تورکمانه وه به کورته چوو. چوار کوری له پاش به جیما. یه کیتیگان که ناوی فه یروز بوو په نای برده لای سه رخابی کوری به دری حه سهنه وه ی که پادشای شاره زوور و دینه وه ر بوو.

مودده تیک له نیو عه شیره ته کانی گۆراندا به سهه رکرده یی رابووارد. ئه وه فه یروزه مودده تیکی دوور له خزه مت ئه وه پادشایانه به سهه ری برد.

له پاش ئینقرازی حکومه تی حه سهنه وه ی [که] سالی ۱۶۳۰ دا ناوی خوی نا قوباد ساسان. فه یروزی کوری مه نسووری دوشتیگ که له پیداش هه وا ی حوکمداری بنه ماله ی خوی له ده ماغدا بوو ده جو لاه و به قوباد ساسان ناوبانگی کرد. له نیو کوردی گۆرانه وه روو به شاره زوور چوو، به په نهانی خه لکی له سهه رخوی گردکرده وه و له چیاکاندا قوه تیکی زۆری په یدا کرد. له نزیک «گول عه نهه ر، هه له بجه و خولباره وه» روو به کیتو و چیاکان خشا و که وته چیا یانی ئاوربایه گانه وه.

موزه فه ره دین گوکه به ری خیتی هه ولیر که ئه وه ی زانییه وه، له شکر تیکی قورسی نارده سهه ری و له نزیک قه لای «نهوی» له شکر هه ولیر شکا.

ئه وه زاته روژ به روژ هیزی په یدا کرد و له شه رقی شاره زووردا چه ند قه لایه کی خسته دهست. له ئاوربایه گانه وه له گه ل تاتاران پیکه که وت.

سالی ۶۳۶ قوباد له گه ل ئه میر شه ره فه دین جه لالی خیتی هه ولیر شه ریکی کرد و شکا و به ناچاری خوی گه یانده نیو گۆران. هه ر به و جو ره قوباد له ده سیسه و شه ر و هجووم رانه ده وه ستا. تا کو سالی ۶۵۶ هه لاکۆ داخیل به عیراق بوو.

یه شمووت میرزا کوری هه لاکۆ له کرمانشا ته مای عیراقی کرد. قوباد هه ستا چوو له گه ل یه شمووت خوی پیکه خست. حکومه تی ئیلغازی قوباد بیان به ئه میری شاره زوور قبول کرد.

مونزیر بوو کرا به حوکمداری شاره زوور.

شهره فنامه و میژوونوویسه کانی دیکه ش ههر به و جوړه ناوی ئه و پینج حوکمرانه ی کوردانیان نوویسیوه ته وه. که سبک سهریهورد و وه قایعی ئه وانه ی شهرح نه کردوه؛ ئیمه ش ههرچنده له ته واریخاندا گه راین چتیکمان له سهریهوردی ئه و حوکمدارانه دهست نه که وت که له م کتیبه دا لیبی بدویم؛ ههروه کو میژوونوویسه کانی دیکه به کورتی باسمان کردن. به لام له شهره فنامه و «ناسخ التواریخ» دا ئه و ونده نوویسراوه که ئه و پینج حوکمدارانه ی کوردان، سهد و په نجا سال به حوکمداری و به شه و که ته وه رایانباردوه و له هیندیک ته واریخانیشدا به سهد و پینج سال قه یدکراون.

ههر میژوونوویسینک که هاتوته باسی ئه و پینج حوکمدارانه به مه وهومی و بی دنگی و به بی دقعت باسیان کردوون؛ ههرچنده زاندراره که به راستی سهد و په نجا سال له کوردستانی شاره زووردا حوکمداریوون و خواوند له شکر و سوپاه و ره عیبت و به یداغ و ئیداره و سهر کرده و ناله تی شهر و کوژتار بوونیان بی شوبه یه، وه له گه ل حکومه تی مه غول و ئیلخانی و هی دیکه شدا عیلاقه دار بوون.

حوکمداری مه ئموونی کوری مونزیر کوری بابو

مه ئموون که مونزیری بابی مرد، بوو به حوکمداری شاره زوور و به بی شهر و کیشه و نه زیهت له ریک خستنی مهمله کهت و دامه زانندی میللهت و ئومووری ره عیبه تپه روه ری خه ریک بوو. به ئیستیقلالیهت و نازادی له شکر و سوپاهیتی ریکه وتووی به مه موو نالهت و چهک و پیوسته وهی دانا و بو ئاسووده گی مهمله کهت و تیک [نه] چوونی ناسایش، پاسه وان و سوپاهیان به کاربرد. مه ئموون به ده ولت و حشم و له شکر زوری له نیو کوردستاندا ناویانگی کرد، به پیاوته تی و نازایی و سه خواوت و به خشش له رابردوه کانی زیاتر شوهره تگیر بوو.

سالتی که ئه میر ته میوور و گوره کانی پرووی له خاکی کوردستان و شاره زوور کرد، مه ئموون له گه لی که وته موخابه روه. به موساله مهت و سولج قه راریان دا. به ته دبیر و فیکر پیشی به ئه میر ته میوور گرت و نه یه یشت سبلاوی غه زه بی ته میوور به سهر کوردستانی شاره زووردا بیته خواری و مه یدانی نه دا شوړش و خرابی بکه و یته خاکیه وه. له پاش سولج له گه لیان، ئه میر ته میوور فه رمانی ئیستیقلالیه تی شاره زووری بو مه ئموون نوویسی و ته سدیقی کرد.

مه ئموون هه تا سالانی ههشت سهد و حفتا و یهک به نازادی له کوردستاندا حوکمرانی کرد. که مرد سی کوری له پاش به جیما: بییک بیگه به گ، دووهم سورخاب، سیتیهم مه محمود.

مه ئموون له زه مانی خویدا هه موو مولکه کانی به سهر کوره کانی دابه شکرد. بیگه به گ - که کوره گه وری بوو - له سهر قه لایانی: (زه لم، ته فسوو، شه میران، هاوار، سیمان، راودان، گولعه نهر حوکمداری کرد.

قه لایانی: لوی، مشیله، مه روان، مه ربوان، ته نووره، کلوس، نه شگاشی خستبووه ژیر فه رمانی ئه میر سورخابی برابه وه و باقی خاکه کانی دیکه ی به سهر کوره گچکه که ی که مه محمود بیگ بوو به ش کرد.

حوکمداری بیگه به گ کوری مه ئموون به گ

بیگه به گ له زه مانی بابیدا وه کیل و وه لیعه هد بوو. که بابی مرد له جیگای بابیدا به ئومووری حوکمداری شاره زوور دامه زرا و قه لای زلمی کرده پایتهخت و براکانی به ریکی له گه لی پیکهاتن و سورخابی مامی دیسان به خویشی که وته ژیر ئه مری برازایه وه. به یه کدلی و یه کدهستی له گه ل حوکمداری خه ریک بوون و به بی کیشه براکان و مامی ههر یه که ی له سهر خاکی که له ژیر ئه مریاندا بوو، به ئه مارهت له ژیر حوکمی بیگه به گدا رایانده بوارد و له ره عیبه تپه روه ری و ناوایی کردنی شار و مهمله که تان ده کوژشا. به تیجارهت و چاندن و کیتلان، میلله ته که یان هه وادار کردبوو.

به خویشی موده تی چل و دوو سال حکومه تی بیگه به گ به ئیستیقلالی رایبوارد.

که مرد دوو کوری له پاش به جیما؛ بییک ئه میر ئیسماعیل، دووهم مه ئموون.

له و زه مانه دا شاره زوور له عیلم و سه نعهت گه لیکی ته ره قی کرد و دیهات و شار و قه لاکانی زور به نفوس و ده وله مه ندبوون.

حوکمداری مه ئموونی دووهم کوری بیگه به گ

که بیگه به گ مرد، مه ئموون که کوره گه وری بوو له سهر مه سنه دی حوکمداری دامه زرا و دهستی به ئومووری مهمله که تداری و ره عیبه تپه روه ری کرد. له گه ل کاروباری حکومهت خه ریک بوو.

لهولاهه سليطمانی قانونی سولتانی رۆم دهستی به کوردستان گرتن کرد و له ههولتير زستانتيك رايبوارد.

مه ئومون به هيندي نهگرت و نه هه ميبه تي پي نه دا و به هيچ کلزچيک وجودی نه زانی. سولتان سليطمان له و مودده ته دا که له ههولتير ماوه، چاوی له شاره زوور پريبوو؛ به لام چونکه قووه تي له دهستدا نه بوو، له دلای خويدا راگرت و له ههولتيره وه چووه به غدا و گهراوه نهسته مبول. سولتان سليطمان که گهيشته نهسته مبول قاقه زي بو هه موو ئومه راکانی کوردستان نوويسی که له ژير فه رمانده ی سولتان حوسيتی نه ميري ناميديدا بچنه سهر شاره زوور.

سولتان حوسيتی له ئومه رايانی کوردی شيمالی و بادينان گيتر اوه وله شكريکی قورسی له کوردستان کوکرده وه و روو به شاره زوور که وته ريگا.

مه ئومون به گ لهولاهه له شكري خوی وه خي کرد و پيشی پي گرتن. له داوی شهر و کوژتاريکی پي ژمار، مه ئومون به گ له قه لای زه لندا خوی قايم کرد و چووه پيش سولتان حوسيتی. له مهيدانی کوژتاردا دوو برای کورد بو بيتگانه شیر و خه نجه ري تيژ و برندهيان تيکنا. له سهر کيسه ی دوژمن ههردوولای کورد گه ليکيان له به کتر کوژت.

سولتان حوسيتی که ته ماشای کرد ده رقه تي ناين، فيلبازبی خسته پيشه وه و داوی مامله تي کرد و قاقه زيکی په ندا ميري به ناوی دینه وه بو مه ئومون بيتگ نوويسی که ئيتاعه نه کردنی خه ليفه ی ئيسلام، بو ئيمان ره خنه و سووکی ده به خشی. به و ده سيسييه مه ئومون بيتگ خه له تاندره و به وه ی که سولتان حوسيتی نه ميريکی خوشه ويستی کورد بوو، باوه ري پي هات و له گه لی ريککه وت.

له پاش ئيتفاقکردن و شرووت دانان، مه ئومون ده رگای قه لای کرده وه و سولتان حوسيتی ميوانداری کرد و چهند رۆژتيک به ئاسوده گی رايبوارد. سولتان حوسيتی رووی له مه ئومون کرد و پتي گوت نه مريکه بو تو و اچاکه سوار بی و بچيه نهسته مبول و من ده رعه ده به م به که يف وشادمانی بگه ريته وه سه رنه ماره تي خۆت. به هه ر فيلتيک بوو مه ئومون به گ خه له تاندره، له گه ل ئيسماعيل به گی برای هه ستان چوونه نهسته مبول.

له به ختی نه وان وای ته سادوف کرد له وده مه دا حکومه تي عوسمانی له دهست حکومه تي سه فه ويده شکسته يان تيککه وتبوو. له شكري ئيران روو به نه رزه رۆم رويشتبوون و عيراقی عه رب که وتبووه ته هلوکه وه.

عوسمانيه کان له خودايان ده ويست يه ک له نه ميريانی کورد بيته هه واداريان. له به رته وه سليطمان قانونی مه ئومون به گی نوازش کرد و به خه لاتکردن دلخوشي داوه، وه ليواي حيلله ی به به ره ی و مولکيه ت پي به خشی و فه رمانی بو نوويسی و ليواي حيلله که له نه ترافی به غدايه به مولکی درا به مه ئومون به گ و ليواي «سرووچک» (که رکوک) بو ئيسماعيل به گ قه رار درا و هه ر دوو برا به دلتيکی شاده وه گه رانه وه سه ر ليواکانی بيژرا و ده ستیان به ئومووری حکومه ت کرد.

نه گه ر له وده مانه دا که مه ئومون به گ گهيشته نهسته مبول وه زعيبه تي عوسمانيه کان له دهست ئيراندا دووچار به شکسته نه بووايه، نه و دوو نه ميريی کوردان به ساگی له دهست سولتان سليطمان رزگار نه ده بوون و هه ر دوو ده کوژران؛ به لام به خت چاره يان هاوال بوو که عوسمانی موحتاجی نه و دوو نه ميرانه نه بوون.

حکومداری سورخاب به گ

نه مير سه رخاب که مامی مه ئومون بوو، وه ختی چاوی به يرازکانی که وت که له گه ل مامله تيان چوونه نهسته مبول، وايانی جاريکی تر له دهست سليطمانی قانونيدا رزگار بوونيان نابي. به ناچاری له گه ل شاه ته هماسب سه فه ويده دهستی به موخابه ره کرد و له ته کيا ريککه وت و گرتی ئيتفاق و دو ستايه تيان به ست.

سه رخاب له شارانی نه وی، ميتشيله، مه ريوان، ته نووره، کلوس، نه شگاش له شكري کوکرده وه و چووه سه ر خاکی برازاکانی و نه وانيشی گرت و خستنيه ژير فه رمانی خوبه وه. له پاش دامه زراندنی ئومووری حکومه تيبی و له شكريی و نوازشی نه هالی، دهسته له شكريکی هه لگرت و چووه سه ر محمه د به گ که برای خوی بوو به نه زيه ت خستيه دهست و مه مله که تي نه ويشی خسته سه ر خاکی خوی و به چاکی ته پلي نازادی و سه ره خوی ليده.

نه مير سورخاب رۆژ به رۆژ قووه ت و هيزی په يده ده کرد و هه تا ده چو له گه ل شا ته هماسپدا دۆستی و خوشه ويستی زياد ده کرد.

خاکی شاره زوور له وده مه دا رووی له ناوایی و ته ره قی کردبوو، له شکر و سوپاهيتکی ريککه وتووی له ژير چه کدا هه ميشه ئاماده بوو. له چاندن و کپين و فروتندا گه ليک پيشکه وت بوو.

حکومه‌تی عوسمانی گه لیک ده‌سایس و فیل و حیل و چاو‌روایان کرد که بیخه‌نه دست، نه‌یانتوانی و نه‌کوته داو و فیل‌ه‌وه. له نه‌تیج‌ه‌دا ناچاربوو بناغه‌ی دۆستایه‌تی و ئیتحادی له‌گه‌ل دامه‌زاند و حکومه‌تی بۆ ته‌سدیق کرد.

له سالی ۱۵۶۵ ئەلقاس میرزا برای شاه ته‌ه‌م‌اسب له پیتشدا په‌نای بۆ حکومه‌تی عوسمانی بردبوو که سلیمان قانونی یارمه‌تی بدات بۆ چونه‌وه ئیران و بوونه پادشا. به‌و ئومیده چند موده‌تیک به‌بی‌کاری و نه‌گه‌یشتنه دلخواز ده‌سو‌راوه؛ له دواییدا سلیمان قانونی تکانامه‌یه‌کی بۆ ئەمیر سورخاب نویسی که بیته‌نیوژی له نیوان ئەلقاس میرزا و شاه ته‌ه‌م‌اسبدا؛ به‌جو‌رتیک بکۆشیت که ته‌ه‌م‌اسب، ئەلقاس میرزا به‌بی‌ئزیه‌ت و سه‌ره‌نشتی پی به‌خشیت و له گونا‌هی خوش بی.

ئەمیر سورخاب له‌و باب‌ه‌ته‌وه ده‌ستی به‌مو‌خابه‌ره‌کردن کرد و پیاوی له‌نیوانیاندا هاتو‌چوو. هه‌تا به‌جاریک ئەمنیه‌تی له شاته‌ه‌م‌اسب وه‌گرت که له گونا‌هی ئەلقاس میرزا به‌وردوو، به‌چاکی دلی پاک کردۆته‌وه.

له‌ولاوه ئەمیر سورخاب پیاویکی ئەمینداری خۆی له‌گه‌ل ئەلقاس میرزا خست و ناردیه ئیران. که گه‌یشته خزمه‌ت شاه ته‌ه‌م‌اسب، له‌ دوای چەند رۆژتیک شاه ته‌ه‌م‌اسب به‌رئاوه‌ژووی وه‌عه‌ده‌ی کرد و ئەلقاس میرزای گرت و به‌زنجیر و پاله‌ه‌نده‌وه ناردیه قه‌لای قه‌هقه‌هه و حه‌پسی کرد.

له‌ولاوه ئەمیر سورخاب که له‌وه ئاگاداربوو زۆر وه‌تنگه‌هات و دل‌گیربوو، وه‌ له بزوتنه‌وه‌ی ته‌ه‌م‌اسب رقی هه‌ستا و ده‌ستی به‌له‌شکر کۆکردنه‌وه کرد که په‌لاماری ئیران بدات.

له‌ولاوه ته‌ه‌م‌اسب له بزوتنه‌وه‌ی ئەمیر سورخاب هوشیار کراوه و زۆر زوو فریاکه‌وت و چەند پیاویکی زانا و کارپه‌زیری خسته‌نیوانی که مه‌یدان به‌شو‌رش نه‌دری. بۆئه‌وه پیاوه‌کان چوونه لای ئەمیر سورخاب و به‌هه‌ر کلۆجیک بوو پیکه‌اتن و له‌سه‌ر ئەوه ئیتفاقیان کرد که سالی له‌ گه‌نجینه‌ی ته‌ه‌م‌اسب ده‌ه‌زار تومنه‌ زێر بدریته‌ ئەمیر سورخاب و به‌و ده‌ستوره‌ ریکه‌وتن.

له‌پاش ئەو موعاهه‌ده‌یه حکومه‌تی شاره‌زور به‌بی‌ده‌سایس ده‌ژیا. هه‌رچه‌ند له پیتشدا ئەمیر سورخاب بۆ پشتیوانی یارمه‌تی له‌گه‌ل ئیران نوازش و منه‌تداریکی هه‌بوو، له‌به‌ر رۆژتیک ته‌نگ چاو‌پوشی له‌ گه‌لیک چت ده‌کرد. له‌ پاش موعاهه‌ده‌ ئه‌وانیشی فریتدا و له

هه‌موو ده‌سیسه‌یه‌ک بێباک بوو؛ بانگی سه‌ره‌خۆیی و جاری نازادی به‌گو‌تی دۆست و دۆژمندا کیتشا.

ئەمیر سورخاب ئەگه‌رچی بۆ به‌رابه‌ری و هه‌لمه‌تدانی سه‌ر دۆژمن هه‌میشه له‌ نایشدا بوو و خۆی ده‌نواند، به‌لام له‌ ره‌وشتییدا شه‌ر و فیتنه و شو‌رش نه‌بوو؛ هه‌موو ده‌میک حه‌زی له‌ ئاسووده‌گی و بی‌ئزیه‌ت و دل‌نه‌نجی ده‌کرد. به‌وجۆزه موده‌تی شیست و حه‌وت سال به‌ئیسیتیق‌لالیه‌تی ته‌واو راییوارد و به‌حوکمداری کوردستانی شاره‌زووری به‌سه‌ربرد و به‌ئامورزی خودا شادبوو.

یازده کوری له‌ پاش به‌جیما: حوسین، ئەسکه‌نده‌ر، سولتان، عه‌لی، یه‌عقوب، بارام، بسات، زولفقار، ئاسلمش، ته‌ه‌ سوار، سارۆ، قاسم).

حوکمداریی ئەمیر محمەد کوری مه‌نمون

ئەمیر محمەد که باب و مامی مردن، به‌له‌ز له‌شکرێکی ریکخست و چووه سه‌ر حیلله و گرتی و گه‌راوه سه‌ر سرووچک و خستیه ژیر په‌نجه‌وه. حکومه‌تیکه‌ی ریکه‌وتووی له‌و دوو پارچه‌ خاکه‌دا دامه‌زاند و له‌گه‌ل ئومووری ریکه‌وتنی ده‌کو‌شا و زۆر به‌تالوکه‌وه قووه‌ت و هیزی په‌یدا کرد و له‌شکر و پتوبستی ساز کرد و بۆ پیتشکه‌وتن ته‌قه‌لای دا که له‌ خاکی خۆیدا کار و ئیشی ریکخست و ده‌ستی به‌ره‌عیه‌ته‌وازی و دادخواهی کرد، میلله‌ت و سوپاهی به‌دان و به‌خشینی شادکردن. ئەوجا له‌شکرێکی شه‌رکه‌ر و دلیری هه‌لگرت و چووه سه‌ر خاک و زه‌وی مامی که شارانی قه‌ره‌داغ، شاربازێر، ئالان، مه‌هران، دلجۆران بوون. له‌ پاش که‌میک شه‌ر و ئەزیه‌ت میلله‌ته‌که‌ی به‌مه‌رج و قسه‌ی پیاوان ئاسووده‌ کرد و ئەو شارانه‌ی گرت و خستیه سه‌رخاکی که له‌ژێر په‌نجی دابوو. که ئەو خاکه‌ پیرۆزه‌ی کوردستانی به‌ئهنیه‌ت و ئاسووده‌گی ریکخست، قاقه‌زیکه‌ی له‌ سلیمان قانونی نویسی که خاکی میراتی باب و باپیر و مام و برایانم به‌زۆری باسک و قولی خۆم خسته‌وه ژیر حوکمی خۆم. پتوبسته به‌حوکمداریکی کوردستان و شاره‌زوورم بناسن و ئیسیتیق‌لالیه‌تی ته‌واوم بۆ ته‌سدیق بکه‌ن.

سولتان سلیمانی قانونی له‌و ئەمیره تازه پینگه‌یشتووی وربا و زه‌به‌رده‌سته ترسی لی په‌یدا بوو و که‌وته ئەندیشه‌وه؛ ناردیه سه‌ر سه‌دری ئەعزمه‌ رۆسته‌م پاشا و میری میران عوسمان پاشا تاکو له‌شکر کۆیکه‌نه‌وه و پتوبستی چوون و تیشووی رینگا سازکه‌ن و بۆ په‌لاماردانه سه‌ر میر محمەد بکه‌ونه رینگا و وه‌لامیشی دا به‌هه‌موو میر و حوکمداره‌کانی

کوردستانی شیمالی که بهله شکر کوردانهوه بچنه کومهگی و یارمه تی میری میرانی بهغدا و بههر کلوجیک بیت، خاکی شاره زوور له ژیر په نجهی میر محمه مد دهرخری و بکریتته خاکیکی بهتابیه تی عوسمانی و له ژیر گهران و چاوه دیری بهغدا یا به خپو بکری. له سهر نه و ئه مره له هه موولایینکه وه له شکر بچونه سهر میر محمه مد کویونه وه و بههیز و تهوانایه کی تهواوه و چونه سهر قه لای زه لم که پایته ختی ئه ماره تی میر محمه مد بوو.

میر محمه مد که له وه ناگادار بوو، له شکر خوی کرده چهند قولیک و پیشی به دوژمن گرت و شهر و کوژتار و خوینزیری دهست پیکرا. مودده تی دوو سال له تخوویی شاره زوردا جهنگ و جیدال و شهر و کوژتار بوو. هه رچنده دوژمن کوشا و تهقه لای دا دهرقه تی میر محمه مد نه هات و نه یوانی بستیک له تخووب دهریازین.

میر محمه مد به پنهانی له گه ل شاه ته ماسی سفهوی ئیتفاقیکی دۆستانه و موعاهه دهیه کی سویند خواردن گرتدا که له شهری ئه مین بیت. شاهی بیژراو له هه موو پیوستیه کدا یاریده دی ددا و به پنهانی هیزی ددا.

میر محمه مد له و مودده تی شه پو شو ردا به مەرگی خوی مرد. سهر کرده کانی سوپاه نه یانیه شت رۆسته م پاشا له مردنی میری کوردان ناگادار بی. به مەرگه به رابه ریان ده کرد وه مردنی میر محمه مدیان شارده وه. رۆسته م پاشا له پاش دوو سال شه رو کیشه ناچار بوو دهستی له شاره زوور گرتن به ردا و کشایه وه پاشی؛ به له ز له شکر روو به به غدا سوورپانده وه و له ریگا به مەرگ گورفتار بوو. که خه به ری مردنی رۆسته م پاشا به ئه سته مبول راکه یشت، بالته چی محمه مد پاشایان بو گرتنی شاره زوور ته عین کرد و سه لاجیه تیکی تهواویان پیددا.

بالته چی بهرق و توندیه وه له شکرکی قورسی هه لگرت و روو به شاره زوور خشا. له وده مه شدا شاره زوور بی گه وره و سهر دار مابووه. بالته چی شیری غه زه بی له کوردان نا، به کوژتار و ئاوه دانی ویرانکردن و زگی مندال و ژن هه لدرین دهستی به گرتنی کوردستانی شاره زوور و ئه رده لان کرد. سالی نۆسه د و شیتست و نۆی هیجری هه موو خاکی شاره زوور و ئه رده لانی به ویرانکردن خسته ژیر حوکمه وه. کوردستان دووچار به له قه یه کی گه وره بوو و گه لیک پیوانی ناوداری به قه ناره ددا کران.

هه روه کو له پیشدا گوترا سورخاب به گ به ته نی حوکومه تیکی ته شکیل کردبووله دهوری حوکمرانی حیلله و سرووچکدا بو خویان به ئازادی ده ژیان و له گه ل حوکومه تی ئیراندا

رپک که وتیوون. بالته چی شاره زووری گرت، نه یوانی دهست باوینزیتته نه و خاکه وه، گه لیک تهقه لای دا و کوشا، نه شیا بیگرتیت.

حوکمداری سولتان عه لی کوری سورخاب

ئه میر سولتان عه لی که سورخابی بابی مرد له سهر حوکومه تی خوی قه راری گرت و دهستی به حوکمداری کرد. زور نه ژیا و گه لیک دهوامی نه کرد. سی سال به بی کیشه به ئومووری ره عیه تپه روه ری رایبوارد و مرد و دوو کوری له پاش به جیمان: یه ک ته یووورخان، دوو دم هه لو.

حوکمداری ئه میر بسات کوری سورخاب

که سولتان عه لی مرد، ئه میر بسات له سهر ته ختی حوکمداری دانیشت و دهستی به کار و پیشه ی حوکومه ت کرد. ته یووورخان و هه لو هه ر دووک په نایان بو حوکومه تی ئیران برد و چونه لای مونته شا سولتان ئه ستاجلوو که سهر داری سوپاهی ئیران بوو. ئه ویش مه سه له ی به شا ئیسماعیلی دوو مه ی سفهوی راکه یاند؛ به لام کاروبار نه که وته کوشه وه، هه روه ها ماوه. هه رچنده مونته شا سولتان کوشا بو نه و دوو ئه میرانه هیچی بو نه کرا. به لام ئه میر بسات هه ر له گه ل حوکمداری و ئیشوکاری مه مله که تداری خه ربک بوو، بو ربک خستنی ره عیه ت و شار و دیه اتانی خاکی خوی به گهرم له جوولانه وه دابوو و دلداری ده کرد.

ته یووورخان و هه لو له ئیراندا هه رچنده کوششیان کرد نه یانته و بیزوونه وه؛ به لام له هاوده نگ زیادکردن ده کوشان. به وجوره هه تا شا ئیسماعیلی دوو دم مرد به پنهانی هاوال و هاوده نگیی بو خوی پیددا ده کرد و له گه ل گه لیک ئومه را و کاربه دهستانی ئیران بیوون به یه کدل و رپککه وتوو. وه بو کوردستانی و هلامی هه ر له هاتوچووندا بوون. پشتیوان و یارمه تی لییان ده ویست.

به و چه شنه له تهقه لادا و ئیش دابوو، که شا ئیسماعیلی دوو دم مرد؛ به گورجی له شکرکی جوان و شایسته ی پیکه وه نا و دهستی به سهر کیشی کرد و له هه موولایینکه وه په لاماری ئاوی و شار و دیه اتانی دا و رووی له خاکی مامی کرد و له شکر بو پیشه وه ئاژوت.

ئه میر بسات له ولاره که زانی ته یووورخان و هه لو برازیانی روو به خاکی که وتنه ریگا،

لهشکری خۆی دهنگدا و چوو پیتشیان. ههردوولا مام و برازا بۆ یهکتر کوژتن خهنجهریان تیزکرد و شیریی بیدادیان تیکنا و دهستیان بهکوژتارکرد. له نهتیجهدا تهیموورخان بهزۆری بازووی گهلیکی زهوی و خاک له مامی گرت و لینگه دایه سهر چهند نوقتهیهکی عهسکهربی عوسمانیان که له خاکی شارهزوردا بوون و کوژتنی و تالان و ئەسیریکی زۆری لێگرتن. بهوه کاروباری تهیموورخان پۆژ بهپۆژ روو له بهرزی و چاکیی بوو. بهو تهرزه چهند جارێک پهلاماری دوژمنی دا و عوسمانیهکانی بهزۆری شیر له شارهزور دهرکردن و مال و ئەسپاب و ئالەت و چهکیکی بی ژماری لێ ودهدست خستن و خاکی خۆی له دوژمن پاک کردهوه.

تهیموورخان له پاش ئهوه که پشتی عوسمانیهکانی له شارهزور شکاند و لهشکر و مالی فرهکرد و هیزی پهیدا کرد، دووجاری دیکه پهلاماری مامی خۆیدا که ئەمیر بسات بو، شکاندی و ههموو هیتز و داراییهکی که ههیبوو لیتی گرت و ههچی له دهستدا نههیشت.

لهودهمهدا پهیدا بوونی تهیموورخان له کوردستاندا بوو بهمایهیی لهقهیهکی گهورهدان له پهراسووی حکومهتی عوسمانی، وهشکستهی ئەمیر بسات بوو بهشکانی عوسمانی؛ چونکه ئەمیر بسات لهسهر کیسهی ئەوان دهکوژشا نهک بۆ میلیلهتی خۆی. عوسمانیهکان ئەمیر بساتیان بۆ خۆیان دهژمارد و پۆژ بهپۆژ بهوهوه له شارهزوردا بنچینهیان دادهمهزاند و هیتز و تهوانای خۆی دهخسته کوردستانهوه و بهههموو جوړێک دهستدریژیان دهکرده سهر مولکی کوردهکان، ههروهکو پيشرهوی [قهمان (؟)] بوو. بهلام ئەمیر تهیموورخان رێگای ئەو ئومیدهی لێ برین و تهماعی لهو خاکه پیرۆزه و جوانهیی کوردستانی شارهزوردا لیتی گریدان.

حوکمداری ئەمیر تهیموورخان کوری سولتان عهلی

ئەمیر تهیموورخان که خاکی باب و باپیری خستهوه ژێر حوکمی خۆیهوه، بهداد و رهعیهتپهروهری ناوبانگی کرد و لهگهڵ حکومهتداری و سوپا کوژدنهوه خهریک بوو وه بهههموو ئاوابیهکی خاکی خۆیدا دادخواهی راخست، که بهشانوشهوهکهتی دۆستانی بهبهخشین و دوژمنانی بهههههشه راگرت.

سالی ۹۸۸هـ سولتان مورادی سالیس حوکمداری عوسمانی له ئەمیر تهیموورخان کهوته نهندیشه و ترسهوه، له ئەستهمبوولهوه لهشکریکی قورسی ریکخست و بۆ مووسلی نارد

که بچنه سهر ئەمیر تهیموورخان. لهشکری عوسمانی له مووسلهوه روو بهههولتیر له دهژله پهربهوه.

لهولاوه ئەمیر تهیموورخان سوپاهیکی گورجوگۆلی کوردستانی ههنگرت و چوو پهتیش دوژمن. له پاش کوژتاری دوو شهو و دوو رۆژان، کوردهکان بهسهر دوژمندا زۆرداربوون و له راست و چهپیهوه پهلاماری ریزی عهسکهری دوژمنیان دا و تیکیان پیچان و بهشکانیکی پیس ههلیانقهند و رقاندیانن.

لهو رۆژهدا عوسمانیهکان هینده بهپهله ههلاتن ئاگیان لهمه نهبوو که دهمهدهمی بههاره و زتی دهژله لافاوی دیتهخواری و ئەمبهروهوبهههری چۆمی پر ئاو کردوو و بواردان نابی و له زتی گهوره پهینهوه ههچ نهديتراوه. بهناچاری گهلیکیان بهسواری ملیان لهو دهریا و ئاوه نا که گۆبا دهپهزنهوه، ههموو بهئاودا رۆیینه خواری و بهشی زۆریان کوژران و بهدیل گیران.

کوردهکان بهکهیف وشادمانی و تالانیکی زۆروه گهراوه ههولتیر و لهشکری عوسمانی ئەوهندهی رزگاربوو، بهپهريتسانی بهر بهمووسل ههلاتن.

که سولتان مورادیان لهوه ئاگادار کرد، زۆری پێ تیکچوو و نهتیجهی ئەوهی بهفالیکی چاک نهکوته بهرچاو. نفوسی خۆی و دهستهلاتی له عیراق و عارهب و ئاوربایهگاندا بهشپهزیی کشانهوه پاشتی و کهوته بیرهوه و هیتز و بهرزی تهیموورخانی له بهرا بهر خۆی و سهفهری ئیراندا بهدیوارێکی ئەستور و پان و پر له چهکی له لادا زل و قورس و ههلماساو بوو. بزوتنی تهیموورخان لهپیش عهسکهريدا و شکانی عهسکهری عوسمانی بهمهیدان فرهکردن بۆ دوژمن و سهرمهشقی شهری ئیران لهگهڵ عوسمانی زانی. لهبهرتنهوانه که ههموو راست و دروست بوون سولتان موراد ناچار ما که خۆشهویستی و نوازی بکاته بهرهههستی ئاشوب و جهنگ و جیدال.

بۆ بهدلخواز گهیشتن، گرتی قاقهزێکی پهند ئامیزی بۆ ئەمیر تهیموورخان نوویسی که ئەوا خۆت نواند و شانوشهوهکهتی تۆشایانی حوکمداری و گهوههیی و پیاوهتیهی، ئەوا خهلاتیکی میری میرانی و فهرمانی حوکمداری شارهزورم بۆ ناردی و تکای قبول دهکرت.

سولتان موراد فهرمانیکی میری میران و حوکمداری بهتوغرای دهولهتی بۆ نوویسی و ئالا و تهپلی لهگهڵ شیریکی بهگهوههر رازاوهی بۆ نارد و بهتهیموورخان پاشا ناوی برد.

که ناردراوه‌کان به‌دیاری و خه‌لات و روتبه و نیشان و فه‌رمانه‌وه گه‌یشتنه لای ته‌یوورخان، به‌نیحترامه‌وه قبول کران.

که نه‌میر ته‌یوورخان ناردراوانی سولتان مورادی قبول کرد، قاقه‌زکی له جوابدا نویسه‌وه که به‌شهرتی نه‌مه‌مه‌وه روتبه و خه‌لاته قبول ده‌کا، چوار کوری خوی هه‌ریه‌ک له‌سه‌ر پارچه خاکیک به‌میریان بناسیت و ده‌سته‌لاتی که‌سیان به‌سه‌را نه‌بج و ته‌یوورخان حو‌کمداریکی سه‌ریه‌خوی سوتندخو‌ر بی له‌گه‌ل عوسمانیان و له‌ئوموری مه‌مله‌که‌تداریدا نازاد و موسته‌قیل خوی رابگریت و له‌وه‌ختی پیوستدا هه‌ردوو لا یاریده‌ی یه‌کتری بدن وه‌نه‌گه‌ر ته‌یوورخان لیتی قه‌وما، حکومه‌تی عوسمانی چ به‌دراو و چ به‌سه‌که‌ر کومه‌گی بکات.

به‌جو‌زه گه‌لیک له‌نیوانیاندا نووسراو و پیاو هاتو‌چویان کرد، له‌دواییدا سولتان موراد مه‌نشوریتکی به‌دل‌خو‌ازی ته‌یوورخان نویسی و بوی نارد و تخوبی خاکی ته‌یوورخانیان دیارکرد و خاکی هه‌ر چوار کوره‌کانی دامه‌زراند و نه‌وانیشی له‌ده‌ستوریتک گریدا که له‌ژیر فرمانی نه‌ودابن؛ تا‌کو دوزمن نه‌یانکاته ناله‌تی ده‌ست و هیچ ده‌سیسه‌یه‌ک له‌نیوانیاندا کار نه‌کات و خاکی کوره‌کانی به‌م جو‌زه دابه‌شکردن:

۱- سنه و حه‌سه‌ن ناوا و قزیلجه، بۆ سولتان علی

۲- میهره‌وان و مه‌ریوان بۆ میر موراد و میر بۆداغ.

۳- شاربازیر و دینه‌وهر، بۆ به‌درخان

تا‌کو نه‌وه قه‌راره‌ه‌را له‌شکریتکی برده‌سه‌ر دینه‌وهر و به‌زۆر له‌ده‌ست قزلباشانی ده‌رخت و هینابه‌ ژیر حو‌کی خویه‌وه و نه‌ویشی دا به‌به‌درخانی کوری. به‌وه‌چه‌شنه کوره‌کانی له‌سه‌ر نه‌وه جیگایانه دامه‌زراند و جیگای خوشی - که‌شار و قه‌لای زه‌لم بوو- له‌ریک‌خستن و ناوکردنی ده‌کو‌شا.

له‌وده‌مه‌وه خاکی شاره‌زوور کرایه‌ دوو به‌ش، دوو ناوی له‌سه‌ر داندا؛ یه‌کیک بوو به‌بابان و دووهم بوو به‌ئه‌رده‌لان. هه‌روه‌کو له‌پیشدا باسکرا نه‌وه دوو نیوانه‌ ناوی قوبادی باپیره‌ گه‌وره‌یان بوو. نه‌میر ته‌یوورخان پاشا نه‌وه‌ی باپیره‌ له‌تکرد (بابا - ئه‌رده‌لان) ناوی بابا درایه‌ خاکی نه‌وه‌ سنی کورانه‌ی که‌ میر بۆداغ و میر موراد و میر به‌درخان بن؛ شاره‌کانی سولتان عه‌لیش که‌ سنه و حه‌سناوا و قزیلجه بوون، به‌ئه‌رده‌لان، ناوی لیتان و له‌قانونیتکی زۆرچاک گرتی دان که‌ نه‌توان بیزوونه‌وه.

ته‌یوورخان پاشا به‌راستی زۆر بیرتیژ و چاو له‌بلندی و روو له‌به‌رزبونی هه‌بوو؛ گه‌لیک وردبینی و دوور نه‌ندیشی ده‌کرد. چونکه‌ له‌ئیراندا سه‌فه‌ویه‌کان ده‌م به‌ده‌م هیزبان په‌یدا ده‌کرد، له‌ولاشه‌وه عوسمانییه‌کان بۆ مه‌سه‌له‌حه‌تی کار و نیشی پارازتنی خویان، تخووبیان پر له‌موهیمات ده‌کرد، له‌به‌ر نه‌وانه ته‌یوورخان پاشا بۆ خاکی خو‌پارازتن، ناچاربوو که‌ مه‌مله‌که‌تی بکاته دووبه‌ش: یه‌کی بۆ پیشه‌سه‌لستی ئیران و دووهمی بۆ به‌راه‌ری عوسمانی. وای به‌چاک زانی که‌ نه‌وه دوو پارچه‌یه‌ه‌ریه‌ک له‌گه‌ل یه‌ک له‌وه‌ دوو حکومه‌ته‌ زه‌به‌ر ده‌ستانه‌ بخاته‌ه‌اله‌میتکی سیاسییه‌وه و رابسته‌یه‌کی خسوسی پی دا‌مه‌زینتی؛ تا‌کو هه‌ریه‌ک به‌واسیته‌ی یه‌که‌وه‌ بتوان بژین و دووچار به‌شکسته و نه‌بوون نه‌بن.

نه‌وه‌ نه‌ندیشی ته‌یوورخان پاشا، خاکی شاره‌زووری به‌دوو ناونا که‌ یه‌کیک بابان و دووهمی ئه‌رده‌لان، کرده‌ دوو پارچه و له‌نه‌تیجه‌دا ئه‌رده‌لانییه‌کان هه‌میشه‌ سیاسی خویان له‌گه‌ل ئیران و بابانییه‌کان له‌گه‌ل عوسمانییه‌کان راده‌گرت و له‌وه‌ختی ته‌نگی و لیتقه‌وماندا یه‌کتریان به‌خو‌ ده‌کرد و بۆ کومه‌گی و یارمه‌تی ده‌ستی یه‌کتریان ده‌گرت.

هه‌روه‌کو له‌هاتو‌دا ده‌که‌وتیه‌ به‌رچاو، به‌راستی ته‌یوورخان پاشا به‌فیکر و زرنگی خوی بناغه‌یه‌کی دامه‌زراند که‌ نه‌وه‌ بنه‌ماله‌ به‌گه‌وره‌یی و شه‌ره‌فه‌وه‌ چند عه‌سر ژیاون و ئیداره‌ی خویان کرد و حکومه‌تیان پایه‌داربوو. راگیراوی نه‌وه‌ بنه‌ماله‌یه‌ له‌سایه‌ی ته‌دبیر و فیکر بلندی ته‌یوورخان پاشاوه‌ بوو که‌ زه‌مانیتکی دووردریژ ژیان و راوه‌ستاوبوون.

هه‌رده‌میتک دوزمن رووی له‌یه‌ک له‌وه‌ خا‌کانه‌ بکردبایه‌ نه‌وه‌ی دیکه‌ له‌حکومه‌تی دراوس‌ داوای کومه‌گی ده‌کرد و برا‌کی خوی له‌شهری دوزمن نه‌مین ده‌کرد. نه‌وه‌ فیکره‌ش ببوو به‌مایه‌ی ده‌ستدریژنه‌کردنی دوزمن [و] بۆ ده‌سه‌لاتی ئیران و عوسمانی به‌سه‌ریاندا، وه‌به‌جو‌پکردنه‌وه‌ی نه‌وه‌ ناوانه‌ له‌ژیر په‌رده‌یه‌کی که‌ هه‌ریه‌ک حو‌کمداریکی سه‌ریه‌خون، له‌ده‌سایس پارازراو، له‌شهر و فیتنه و کوژتاری یه‌کتر، خویان دوور راگرتبوو. قسه‌ی به‌دبینی نه‌پیده‌توانی به‌گژی به‌کیاندا بکا و هه‌ره‌شه و دل‌خو‌شی دانه‌وه‌ی دوزمنه‌کانیشیان نه‌پیده‌خستنه‌ سه‌ر هه‌وا و به‌رزبوون و که‌وتن.

میژوو‌نوویسی به‌ناوبانگی عوسمانی له‌کتیبی «ابو الفاروق» به‌رگی چواره‌میدا ده‌لیت: ده‌وره‌ی ته‌یوورخان پاشا له‌کوردستاندا نه‌گه‌تیه‌کی گه‌وره‌بوو بۆ حکومه‌تی عوسمانی له‌شاره‌زوور و عیراق و ناو‌ریه‌گاندا و ده‌ستی سیاسی عوسمانی کورت کردبووه‌وه و

ندهشیا لهشکریان بنیترتته سهر و رۆژ بهرۆژ سیاسهتی عوسمانی لهو خاکانهدا پاشهوپاش دهکشاوه. بهجارپیک قهتعی ئومید لهو سنج خاکه کرا و بهدهسیسهی تهیموورخان پاشا، ئومهراکانی کورد و ههوادارهکانی عوسمانی له ئیراندا روویان وهرگتپراوه؛ نه ئیران دهیتوانی حوکمیان بهسهردا بکات و نه عوسمانی پیتی دهکرا لهشکرکیشیان بکا و بچیتته سهریان.

سولتان لهسهر ئه و نازایی و زرنگیهتی له تهجاوزات و دهستدریژی تهیموورخان پاشا دهترسا له شهر و فیتنه و بزوتنهوهی ئه مین نه بوو؛ بۆ بیدهنگ کردنی ئه مری به وه زیری بهغدا کرد له خهزینهی خهرجوباجی بهغدا سالی سه د ههزار قورۆش پاره بدریتته تهیموورخان پاشا.

میژوونوبسهکانی عوسمانی له وه گه لیک دواون و ئیعترازبان له سولتان موراد گرتوه که ئه و پارهیهی دهیدا به تهیموورخان پاشا، حهقی بیدهنگی و نه بزوتنهوه بوو؛ بهلام به و پارهیهش تهیموورخان زیاتر کهوته بهرز نۆربنهوه.

تهیموورخان پاشا له ههر چوار که ناری خاکی خۆی تخووبی مهمله که تیبیه وه له گه ل قایمکردن و فره کردنی سنووری دهکۆشا؛ سوپاهیتیکی ریکخست و چووه سهر خاکی لورستانی گچکه و له پاش شهر و پهلاماردان چهند ناحیه بهکی لی گرتن و خستنبه سهر خاکی خۆی. عهلی بهگ شازادهی لورستان (شاویردی) به فیل و دهسیسه لهشکریتی قورسی هه لگرت و چووه گولعه نهر و له جیگایانی سهخت و دژواردا خۆی په نهان کرد و ریکا تهنگ و باریکهکانی گریدا و له نیوانی دۆل و گه لیتیکی که کهوتبووه نیو دوو شاخ و کیتیو بلند و گه و ره، بۆ دامهزرا و هه موو ریکاکانیشی گرت.

تهیموورخان پاشا له لورستانه وه به که یفوشادی گه پراوه و به بی باکی له نیو خاکی خۆیدا جلهوی ئه سپی شوژ کرده وه و ئاگای له دهسیسه و فیلی شوویردی نه بوو. له سهر ته پۆلکهی ئه و شاخه بهرزانه سه ره و ژیر به دههشتی شاره زووردا چووه خواری، له پریکا شوویردی له پیتشه وه و دهسته لهشکرهکانیشی له هه موو بهرز و دۆلیکدا لییان بلندبوون و له جیگایهکی زۆر تهنگ و بی دهسه لاندنا سهر و ژووربان لیگرتن و په لاماریان دانج.

تهیموورخان پاشا به ناچاری روویان تیکردن؛ بهلام چاره چی بوو؟ دهست به کوژتار کرا و دۆل و شیو و دهره پر له لاشه بوو. له دوا ی گه لیک شهر و ته قه لا، تهیموورخان پاشا له دهست شوویردی به دیل گیرا، شوویردی تۆله ی لی ئه ستانده وه و گه لیتیکی کوژتار لیگرتن

و تالانیتیکی بی ژماری لی وه دهست خست. تهیموورخان پاشا و چهند ئه سیریتیکی دیکه ی هه لگرت و گه پراوه و چووه لورستان. باقی ماوه ی لهشکری تهیموورخان پاشا هه رچیه کی گیانی خۆی پی رزگارکرا به شپه زه بی و په ریشانی خۆی له مه بدانی مردن رزگارکرد و هه لات.

له پاش گه پراوه ی شوویردی، گه و ره ئومه رایانی کوردستان که و تنه نیوانی، به ته دبیر و پارانه وه، به هه ره شه و گه فکردن تهیموورخان پاشایان له دهست شوویردی رزگارکرد و گپرایانه وه سهر حوکمداری خۆی.

تهیموورخان پاشا که له و ئه ساره ته رزگار بوو، چهندیکی خۆی کوژ کرده وه و تۆزی به دنامی ئه و که و تنه ی له سهر شان وقولی ته کاند و به ته دبیر و چاکه گومی کرده وه و سوپاهیتیکی شه رکه ری ریکخست و هه ستا چووه سهر قه لای زپین که مهر، که هی سیامه نسوورکان بوو.

کوردهکانی سیامه نسووری له میژوونوبه دهسیسه خه له تابوون و رۆژ به رۆژ قووه تی دهخزانده قه لای زپین که مهر وه، له رۆژی که لین ده گه ران که هه لمه تیک بیه نه سهر خاکی تهیموورخان. ئه گه رچی خاکی زپین که مهر له ژیر ئیداره ی قزلباشاندا بوو، به لام به په نهانی له گه لیان ریک نه که و تبوون.

تهیموورخان پاشا هه میشه له وه ترسی هه بوو که رۆژیک ده بی له خاکی زپین که مهر وه زله یه ک بخوا؛ جا ئه وه ناچاری کرد که لهشکریک بیاته سهر ئه و خاکه و بیگرت.

تهیموورخان پاشا که لهشکری خۆی له سنوور په رانده وه، روو به زپین که مهر خشا. له ولاره ئه میر یار سولتان خاوه ندی سیامه نسوور، دهستی به لهشکر کوژدنه وه کرد که پیتش به تهیموورخان بگرت نه پرژا. که تهیموورخان دهستی به گرتنی خاک و زهوی کرد، ئه میر یار سولتان له قه لای زپین که مهر دا خۆی قایم کرد و هه موو په عیهت و لهشکری له وی خزاند و بۆ به راهه ری راهه ستا، تهیموورخان پاشا جگه له قه لای زپین که مهر هه موو ده و روپشتی گرت و خستبیه دهسته وه و چووه سهر قه لای زپین که مهر، ئه میر یار سولتان بۆ دهر که و ته دهری و شهر و کوژتار دهست پیکرا. مودده تی سنج مانگ شه رو شوو دهوامی کرد. له ئه و اخیری سالی نۆسه د و نوه د و هه شت تهیموورخان پاشا له مه بدانی شه ردا به دهست ئه میر یار سولتان به کوژت چوو؛ لهشکری بی سهر دار رووی له هه لاتن کرد.

حوکمداری ئەمیر هەلۆخان کوری سولتان عەلی کوری سورخاب

کە تەیموورخان پاشا کوژرا، ئەمیر هەلۆخان بۆ ئەوەی لەسەر حکوومەت قەراری گرت و ڕەعیەت و سوپای خستەژێر حوکمی خۆبەو و قاقەزێکی لە سولتان مورا نوویسی بەیانی ئیرادەئەندی تیدا کرد و لەگەڵ حکوومەتی قزلباش مەوهددەت و دۆستایەتی دامەزراند. لەگەڵ هەردوو حکوومەتان پێککەوت و تەپلی نازادی و سەرەخۆی لە خاکی شارەزووردا لێدا و لەسەر سوننەتی براکەشی، برازاکانی لە جیگای خۆیان دانانەو و کردنیە ئەمیر و ژێردەستی خۆی. ئەوانیش ئیتاەتیان کرد. لێرەدا بەجاریک بابان و ئەردەلان لێک جوتیوونەو. ئەردەلانی لەگەڵ ئێرانیان ئیتفاقیان کرد و بابان لەگەڵ سولتانی عوسمانی پێک کەوتن هەروەکو دیتەگۆتن.

بەندی دووهم

حوکمدارانی بابان لە شارەزووردا

هەروەکو لە پێشدا لە سەر بهوردی بابا ئەردەلانی گوترا، بابا ئەردەلان شارەزووری خستە دەست خۆی و یەکیک لە کورەکانی نارد کە لەسەر قەلایانی نەوی، میتشیلە، تەنورە، نشگا، میهرەوان دانیشیت و دەست بە ئەمارەت بکات. قەلای میتشیلە دا بە ئەمیر ئەبدالی کورە گورە خۆی.

ئەمیر ئەبدال لەویدا بە فرمانێ وایی رایبوارد و لەژێر حوکمی باوکیدا بوو، ئەو ئەمیرە بچوو کە لە هەموو شەڕ و شۆڕ و فیتنەبەک خۆی دەپارازت و لە خۆ بە خێوکردن بوو. هەتا بەمەرگی خۆی مرد. کوری گورە - کە پیر بوو - کردیە جیگانەشی خۆی و بە ئەمیر بوو ناوی دەرکرد.

حوکمداری ئەمیر بوو قوری میر ئەبدال

ئەمیر بوو قوری کە بابی مرد لەسەر ئەمارەت دانیشت و خاکی بابی خستە دەست خۆی؛ چونکە بابی لە هەموو شەڕ و شۆڕ و دووربوو، مووڵک و مال و دراو و ئالەت و پێوستییەکی زۆری خستبوو سەر بەک. ئەسپ و مالات و ئەسپاییکی بۆ ژماری پێکەو نابوو. ئەوانە بوون بە پشتگرتنی میر بوو قوری و دەست فرەیی و شەو کەت زیاد کردنی.

کە میر بوو قوری کەوتە سەر حوکمداری، بە جاریک ناوی حوکمداری خۆی گۆری و لە هەموو جیگایە کدا بە بابان ناوبانگی پەیدا کرد و بە راستی بابان لەم زاتە کە ئیمە لە سەر بهوردی دەدوین ئینتشاری کرد و دامەزینەری ئەو ناو میر بوو قوری؛ ئەگەرچی لە پاش ئەو تەیموورخان پاشا دەکوژا کە ناوی بابان لەسەر خاکی یەکیک لە ئەولادەکانی دانێ و بە بابان ناوبانگیان پێ بکا، بەلام میر و حوکمدارانی بابان لەو ئەمیرە گورە دەست بە دامەزراندن دەکات.

لە گۆڕینی ئەم نێویدا دلخوازی ئەو بوو لە مام و خزمەکانی رزگار بیت و نەکو و پتە ژێر حوکمیانەو. لە بەر ئەو هەمیشە لە نێو ئومەراکانی خۆیدا بە مەجلیسی دەگوت کە بابان

نەردەلانی باپیرە گەورەیان ناوی قوباد بوو؛ مادامە لەو بنەچەکەین دەبێت بابان یاخود بابا قوبادیمان ناوگیری. بابا قوباد لە گوتندا درێژە، بابان چاکترە بەکاربیریت. لەسەر قەراری پیریۆداق بنەمالەیی بابان لەووە پەسند کرا و مێژوونوویسەکانیش بنەمالەیی بابان لە پیریۆداقە دەست پێ دەکەن؛ ئەگەرچی تیرەپەکی نەردەلانییەکانیش ئەو نیۆپەیان لەسەر خۆیان دانابوو، هەرۆکو لە پێشدا بیژرا.

ئەمیر بۆداق بەسەخاوەت و کەرەم و تازایی و بەخشش ناوبانگی کرد و کەم کەمە بۆ بەرزبوون و سەرکەوتن خۆی بزاوت و دەستە و دائیرەپەکی قورسی دامەزراند. بەلوتف و داین لە هەرلاییکەوه پیاویکی تازا و ناودار هەبوو بەدیە لای خۆی و سەرەرزێ کرد و هەر عولەما و پیاوچاکێک لە کوردستاندا بوو کردیە جیرەخۆر و هەواداری خۆی. دەم بە دەم هینزی پەیدا کرد و دەستە و پێوەندی زۆریوون، لەشکر و سوپاهیکی رێککەوتووی ساز کرد و جیرەیی بۆ پرینەوه. کە سوپاهی گەیشته ئارەزوو و دلخوازی، هەستا بەقووەتیکەوه چوووە سەر ئومەرایانی زەرزا و بەشەر و کوژتار مەحالی لاجانی لە زەرزا ئەستاند و لەولاه بەسەر کۆنە لاجاندا گەراوه و لەژێر پەنجەیی سۆرانی دەرخت. بەوه ناوونیشانیکی پەیدا کرد و هینز و توانای پێ زیادبوو. لەوتیوە چوووە سەر «سیوی» (شیوی - شۆ) و لە سۆرانی رزگار کرد و هەر بەو هینزەوه چوووە سەر سندووز، ئەویشی لە دەست قزلباشان دەرخت و قەلای مارانی ئاوەدان کردەوه و گەراوه قەلای مێشیلە، دەستی بەخۆ رێکخست کرد.

بەلوتف و کەرەم و پیاووەتی، عەشیرەتی موکری و بانەشی خستە ژێر فەرمانی خۆیەوه. کە لەوانە ئاسوودە بوو، لەشکرێکی ناردە سەر عەشیرەتی کوردی مەشیا و ئەوانیشی ژێر فەرمان کرد و لەسەر هەر یەکیک لەوانەیی کردە میر سنجاغێک و ئەمیرێکی لە تەرەف خۆیەوه لەسەر دانان و لە ژێر ئیدارەپەکی چاکدا رابگرتن. کە لەوەش ئەمەین بوو، لەشکرێکی قورسی ناردە سەر شارباژێر، لە دەست ئامۆزاکانی دەرخت و خستییە ژێر حوکمی خۆیەوه. لەووە حوکومەتیکی جوانی رێکخست و بۆ هەر میر سنجاغێک تەپلێک و ئالایەکی بابانی بۆ ناردن و داد و عەدالەتی لەو خاکەدا پان کرد، وە لەشکر و سوپاهی خستە ژێر ئینتەزامەوه و بۆ هەر میر سنجاغێک مێقداریک لەشکر و هەر لەشکرەیی ئالای خۆی و تەپلی بەتایبەتی بۆ قەراردان.

لە پاش ئەوه کە ئەو هەموو ئیشە موهمیمانەیی رێکخست، دووبارە ناردی قەلای مارانی زۆرچاک قایم کرد، دیوار و کۆنگەرە و بۆرج و بارووتی بلند و سەختی لە دەورەدا دروست

کرد و لەشکرێ هەلگرت و چوووە سەر قەلای کەرکووک بەزۆری بازوو گرتی و کردیە ئەمیر سنجاغێکی بابان.

ئەمیر پیر بۆداق هەموو بزووتنیکی وەکو پادشایانی دونیاگیر و ابوو، لە گەلیک کار و پیشە و جوولانەو پەیدا کردا چتیکی بێ وینەیی بەبیرتیژی خۆی دەکردە دەستور کە لە هیچ حوکمدارەکانی دیکەدا پەیدا نەدەبوو؛ وە بۆ هەریەک لە مەئموورەکانی خۆی دەستورێکی دامەزراندبوو، وە بۆ هەر میر سنجاغێک رەوشتێک و قاعیدەپەکی دانابوو کە بەئوموری مەملەکەتداری خەریک بن، وە هەریەک تیپە لەشکرێکی بۆ ئاسایش و بەختیوکردنی رەعبەت دابوونی.

لەشکرێ پیاووە و سواری رۆژی دەبوایە دووجار مەشقی تیرەندازی و شیروەشینیی و نێزەبازی و ئەسپ ئازۆتن و بازدان بکەن. بۆ فێرکردنی ئەوانە پیاوانی زانا و تینگەیشتوو کردبوونە مامۆستای نیشاندانیان.

کە دوو سال لە گرتنی کەرکووک بەسەرچوو، میر بۆداق لەشکرێکی تازا و شەرکەری هەلگرت و چوووە سەر قەلای شاری «شاه قولی» ئاوا (شەقلاو) ئەمیر سەیدی کوری میر شا عەلی سۆران لە وەکیلی برابەرەوه، فەرمانرەوایی شاقولی ئاوا دەکرد؛ کە زانی حوکمداری بابان پووی لەو کردەوه، هینزی شەرکردن و تەوانای بەرابەری ئەوی نەبوو؛ بەناچاری دەستی لە شاقولی ئاوا بەردا و کشاوه چوووە حەریر.

میر بۆداق بەبێ شەرکێشە گەیشته شاقولی ئاوا و گرتی و لەگەڵ رێکی و دامەزراندنی ئومووری حوکومەتی خەریک بوو. دەستەپەکی سوارەیی خۆی تێدا بەجێهێشت و هەستا رێکخست چوووە سەر شاری حەریر. ئەمیر عیسای کوری میر شاعەلی - کە حوکمداری سۆران بوو - بەناچاری پایتەختی ئەمارەتی چۆڵ کرد و بەریدا و هەلات و پەنای بۆ کیتووە بلتەکان و لیژەوارە پر دارە سەختەکان برد.

میر بۆداق بەبێ ئەزبەت چوووە حەریر و شار و دیوان و سەرای حوکمدارانێ سۆرانی گرت و خستییە دەست خۆی. چەند رۆژێک بەدامەزراندنی ئومووری ئەمنییەت و ئاسایش دان بەئەهالی و نوازش و دلخواشی دانەوێ میلیلت و رەعبەت کۆشا و لەشکرێ ساز کرد و کەوتە کیتوان و لیژەوارانەوه؛ لە پشت میر عیساو ئەحوالی دەپشکنی.

ئەمیر عیسای کە تەماشای کرد لە شەر و کوژتار و بەرابەرکردنی زیاتر چارە نەماوه، بەتوندی جلهوی ئەسپی سوراوندەوه بەلەشکرێکی لە دەستیدا بوو، پیشی بەئەمیر بۆداق گرت.

دوو حوکمداری کورد بۆ کوژتنی یه کتر شیر و خه نجه ریان تیزکرد و به راهبر به یه کتری راههستان. شهر و کوژتار گهرم بوو، له ههردوو لاهه لاشه ی کورد کهوتنه نیو دۆل و شیو و گه لیبانهوه. سنج شهو و سنج رۆژ دهستیان له یهک بهرنه دا، ههتا له مهیدانی خوتناویدا میر عیسا کهوته بهر شیری برنده ی میر بۆداقهوه و کوژرا.

که لهشکری سۆران خۆیان به بچ خاوند و سهردار چاوپیکهوت، ههلات و کهوتنه کیوان له بهدیل چوونیان به چاکتر زانی. ههکه سیکی خوشبهز و نازابو، دامینی کیوی گرت و له خوتنپێژی رزگاربوو.

ئه میر بۆداق که حوکمداری سۆرانی کوژت، که مییک کهوته دوو شکسته ی لهشکر و تالان و ئه سپاییکی زۆری دهست خست و گه لیککی به زیندوویی بهدیل گرتن و بهشادی و که یف گه راهه ههریر، هه موو ئوموور و کاری مهمله کهت و شاری ریکخست و ئه میر سنجاغیکی خۆی له سه ر دانا و هینده ی پتوبستی لهشکری له هریر به جیهیشت و بۆ خۆی سواربوو روو به پایته ختی بابان گه راهه دوایی.

ئه میر بۆداق که ئه وه هه موو خاكانه ی کرده مهمله که تی خۆی و دامه زانندن، به چاکه و داد و که ره م و نازایی و ته دبیر و زرنگی خۆی مه لله تی خسته ژیر گه ران و ئیداره یه کی واوه. له وه خاکه دا نه یار نه مان؛ دلێ هه مووانی به خۆیه وه به ستبوو، هه ریه ک به چه شنه ره وشت و کاریک نوازش و دلپه زترای ده کردن، به پیاوه تی و زیانخۆشی، به توندی و هه ره شه و ترساندن، به ئینعام دان و به خشش دلێ هه مووانی راهه گرت.

ئه میر شه ره فخانێ بتلیسی له شه ره فنا مه یدا ده لیت: میر پیر بۆداق بابان هیندیک چتی ئیجاد کردبوو، چه شنه ئوموورانی ریکده خست که نه له وه پیتش و نه له وه پاش هیچ ئه میریکی کوردستان بیری لێ نه کردبوو وه کو:

ئه گه ره ته ما ی ژنه یانی بۆ نوکه ریک یا ئه میر سنجاغیکی ژیرده ستی خۆی بکرده با و بیخواسته با که ژن بۆ مه ئمووریکی خوشه و بست و کاریبی بی نیت، بۆ خۆی ده چوه خوازی بی نی کردنی؛ به ناوی خۆیه وه داخوازی که چه که ده بوو. وه کو بۆی بگوژیته وه هه موو پیوست و که لوپه ل و چتمه کی بۆ ریک ده خست و شایی و هه لپه رین و خه نه به ندان و شیرینی خواردن و ده زگیرانی هه موو به ناوی خۆیه وه ده کرا. ته ماشای شه رفی خاوند کچ و پیاوه که ی ژیرده ستی خۆی ده کرد، به گویره ی ئه وه خه رجی ده کرد و جلک و به رگی بۆ ده دا به دروون، وه دباری و جیاز و ته داره کی به وجۆره ته داره ک ده کرد. که ده بوو به شایی و

وه ختی ماره کردنی ده هات له نوکه ر یا مه ئمووره که ی - که دلخوازیبوو - ماره ی ده برا و بۆی ده گوازه وه. هه تا ئه و رۆژه ی ماره ده کرا، هه موو که س و باوکی کچ و که چه که ش هه ر وایان ده زانی بۆ ئه میر بۆداق ده بی.

میر رۆسته می برای میر بۆداق له گه ل چه ند که سیکی بی سه رویه ر ریک که وه تبوو که هینزیک په یدا که ن و میر بۆداق بکوژن، له ناحیه ی زه رزا برووزیان نه ستاند و له خۆکوژدنه وه خه ریکبوون و به ده سایس و قوه ت په یدا کردن ده کوژان و له وه دا هاوده نگی زۆر کردبوون.

میر بۆداق له بزوتنه وه ی میر رۆسته م ئاگادار کرا. به بچ ده نگی چه ند سواره یه کی هه لگرت و به به هانه ی راهه وه روو به ناحیه ی زه رزا رۆیشت. میر رۆسته م و هه واله کانی ده رده ست کرد و یه ک به یه ک کوژتنی و ئه و تۆیه ی فه سادییه ی بریه وه. پیاویکی زرنگ و ئه مینی له سه ر ناحیه ی زه رزا دانا، له پاش ریکخسته وه ی ئه و ناحیه یه گه راهه پایته ختی خۆی.

میر بۆداق که له وه سه فه ره گه راهه، بیسته وه که میر سه یدی ئه میری سۆران - که له پیتشدا لپی دواین - له شاقولی ئاواوه روو به لپه ره واران و کیوه کان هه لاتبوو. له بزوتنه وه ی میر رۆسته م که لینی ده ستخست و له خۆکوژدنه وه و هینز په یدا کردن خه ریک بوو. ده ستویته ندیک زۆری له سه رخۆی کوژدۆته وه. له نیو لپه ره وار و چیاکانی پشت هه ریردا ده ستی به ته ریده و ریکگرتن و ده ست درپێژی کردوو.

میر بۆداق لهشکریکی ریککه وتووی هه لگرت و چوه هریر که پیتش به ئه میر سه یدی بگریت و ده رده ستی کات. چه ند رۆژیک به ته دبیره وه له هه ریردا دانیشت؛ رۆژیک به هه وای راو کردن سواربوو و رووی له کیوه کان کرد و ده ستی به سووراندنه وه و پشکنین کرد، که میر سه یدی ده ست بخا و بیگریت.

میر سه یدی له وه ئاگادار کرا که میر بۆداق له دووی ئه و له کیواندا ده سوورپیته وه؛ خۆی ساز کرد و چوه جیگایه کی که به «خروبیان» ده ناسرا. له جیگای سه خت و توند دامه زرا و ریکگه باریکه یه کی له نیوانی دوو کیوی بلندا به نیو دۆلپیکدا ده کشا و زۆر سه خت بوو. میر سه یدی پیاوانی نازای له ده ربه ند و گه لی ئه و ریکگایه دا دانا. هه ر دوولای کیوه کانیان گرت و تیدا په نهان بوون؛ به چاوه نوژی که لین و چوونی میر بۆداق دانیشتن. میر بۆداق به بچ باکی و ترس ده گه را، که گه بشته ئه و ده ربه ند و ته نگایه وه، له نیوه راستی دۆله که دا

-که جیگای هه‌لاتنی نه‌ده‌بوو- پیاوه‌کانی میر سه‌یدی له پاش و پیشه‌وه و له دامپتی کپوه‌که‌دا لیتی بلندی‌بوون و ده‌ستیان به‌کوژتاریان کرد؛ خستیانه نیوانی په‌لاماردانی. لهو هه‌موو نۆکه‌رانه‌ی میر بۆدایه‌کێک رزگار نه‌بوو؛ هه‌موو کوژران و میر بۆدایه‌کێش ئیخه‌ی له‌ده‌ست دوزمن ده‌ر نه‌خست، کوژرا.

که میر بۆدایه‌کێ کوژرا، میر سه‌یدی له‌گه‌ڵ گرتنه‌وه‌ی خاکی سۆران و حوکمداری خۆی و ده‌رکردن و گرتنی بابان خه‌ریک بوو. هه‌روه‌کو له‌جزمیکی دیکه‌ی ئه‌م کتیبه‌ و به‌ندی خۆیدا له‌باسی حوکمدارانی سۆرانا دپته‌گوتن، به‌دریژی ده‌بیژرت.

میر بۆدایه‌کێ به‌راستی پیاویکی ئازا و ره‌شید و دلپاک و ره‌عیه‌تپه‌روه‌ر و وه‌ته‌نخوا و تییگه‌یشته‌وو و زرنگ بوو. له‌به‌خشش و دادخواهی و میلله‌ت نه‌وازیدا بی وینه‌بوو. له‌ئاواکردنی شار و دیهات و پیشه‌کوتنی عیلم و سه‌رخستنی کرپن و فرۆتن و چاندن و جووتدا به‌کوژشه‌وه‌ بوو. له‌نیو کوردستاندا به‌چاکه‌ و پیداهه‌لگوتن ناوبانگی کردبوو. حوکمداریکی سه‌ره‌خۆ و نازاد و موسته‌قیل بوو؛ سکه‌ و خوتبه‌ی به‌ناوی خۆی بوو. له‌خاکی خۆیدا ئالا و نیشانه‌ی حوکمداری بابان له‌وه‌وه‌ دامه‌زرا و بناغه‌یه‌کی چاکی دامه‌زرا.

شایه‌ر و بوژانی خۆش هه‌لبه‌ستی قسه‌جوان له‌هه‌موولاییکه‌وه‌ داستان و سه‌ره‌هوردی میر بۆدایه‌کێ هه‌لبه‌ستبوو. ده‌نگیژ و گۆینه‌کانی خۆشخوان له‌دیواندا بۆ پیاوه‌گه‌وره‌کان به‌ئاوازیکی گه‌لیک جوان پیاواندا هه‌لده‌گوت. ته‌واوی ژبان و کۆشیش و به‌خشین و ئازایی و ره‌شیدی، پیاوه‌تی و مه‌مله‌که‌ت گێری میر بۆدایه‌کێان کردبوو به‌داستان و ده‌م به‌ده‌م بۆ به‌کتریان ده‌خوینده‌وه‌ و له‌شاراندا ئه‌و داستانانه‌ ده‌نووسرا نه‌وه‌ و له‌به‌ر ده‌کرانه‌وه‌. داستانی کوژتنی به‌تایبه‌تی هه‌ینه‌ به‌دلسۆزه‌وه‌ و به‌ئاخ و داخ و جگه‌رسووتانه‌وه‌ ریک‌خرا بوو، له‌هه‌ر دیوان و جیگایه‌که‌دا بخویندرا یا به‌ته‌وه‌ هه‌رکه‌سیکی گوتی لێ بوایه‌هیچ نه‌ده‌بوو، دلێ نه‌سووتی و چاوی پر فرمیسک نه‌بی و نه‌گری و ئاخی بۆ نه‌کیشیت.

حوکمداری میر بۆدایه‌کێ دووهم کوری میر رۆسته‌م

که میر بۆدایه‌کێ گه‌وره‌ کوژرا، وه‌جاخ کوژی‌بوو؛ مندالی نیرینه‌ی له‌پاش به‌جێ نه‌ما. سه‌رکرده‌ و کاربه‌ده‌ستانی حکومه‌ت و که‌بخودا و ریش سپی و هاته‌ پرووی میلله‌ت به‌کۆمه‌له‌ ریک‌که‌وتن و میر بۆدایه‌کێ کوری میر رۆسته‌مییان کرده‌ حوکمداری بابان. هه‌یندیک له‌ئاغایانی خاوه‌ند عه‌شیره‌ت و گه‌وره‌ی ئیلات سه‌ریان بۆ میر بۆدایه‌کێ چکۆله‌

دانه‌نواند و به‌گۆشه‌گیری و خۆ تیکه‌ل نه‌کردن، بینه‌نگ بوون.

میر بۆدایه‌کێ دووهم که‌ له‌جیگای مامی دانیشته‌ و ده‌ستی به‌حوکمداری بابان کرد و له‌گه‌ڵ دامه‌زراندنی له‌شکر و ره‌عیه‌ت خه‌ریک بوو.

ئه‌وه‌که‌سانه‌ی له‌گه‌ڵی ریک نه‌که‌وتبوون و به‌حوکمداری بابانیان نه‌ده‌ناسی، و رۆژ به‌رۆژ له‌خۆکوژدنه‌وه‌ و یه‌ک‌گیری ده‌کوژشان. میر بۆدایه‌کێ هه‌رچه‌نده‌ ته‌قه‌لای دا نه‌یتوانی نوازشیان بکات و دلایان بپینتته‌ ده‌ست. موده‌ته‌ی دوو سالان له‌گه‌ڵیان خه‌ریک بوو؛ راینه‌گرتن و نه‌بوونه‌ هه‌واداری. به‌خۆشی و هه‌ره‌شه‌ هه‌رچه‌نده‌ی کرد ده‌ره‌قه‌تیان نه‌هات. ئومووری حوکمداری هه‌موو ده‌میک له‌ده‌ست ئه‌و پیاوانه‌دا له‌نه‌بوون و چووندا بوو؛ ئه‌و ده‌رد و داخه‌ لیتی بوو به‌نه‌خۆشی و کوژتی.

میر بۆدایه‌کێ دووهم له‌و ته‌قه‌لایه‌دا بوو، چهند که‌سیکی به‌گ و خزمی دیسان که‌ هه‌بوون له‌و قابیله‌ته‌دا نه‌بوون. هه‌رکه‌س به‌ره‌نگی خاوه‌ند دیهات له‌دییه‌که‌دا دانیشته‌ و ده‌ستی له‌کار کیشاوه‌؛ به‌وه‌ش زیاتر میر بۆدایه‌کێ له‌کار که‌وت و ته‌نها ماوه‌؛ ئه‌وه‌ی لیتی بوو به‌که‌سه‌ل. براهه‌کی گچکه‌شی له‌دیته‌تی ماوه‌دا پارچه‌ زه‌ویه‌کی له‌دیتهات خسته‌ ده‌ست و له‌گه‌ڵ چاندن خه‌ریک بوو. له‌پاش میر بۆدایه‌کێ دووهم له‌و بنه‌ماله‌ گه‌وره‌یه‌دا پیاویکی قابیل نه‌بوو که‌بتوانی ئومووری حوکمداری بخاته‌ ده‌ست خۆی، حکومه‌ت که‌وته‌ ده‌ست نۆکه‌رانی میر بۆدایه‌کێ گه‌وره‌وه‌ و ریشه‌ی فه‌رمانه‌وه‌ایی له‌ده‌ست بنه‌ماله‌دا نه‌ما.

که به چاکی هه موو خاکه که ی دامه زرانده وه، هه ستا له شکرکی شه رکهری هه لگرت و چووه سهر شاری کفری (سه لاهییه) و به شه ر و کوژتار گرتی و خستیه ژیر حوکمی خۆبه وه و له سهر رهوشتی حوکمداری بابان، میر سنجاغیتی له سهر دانا. به و قووه ته وه به نیو خاکی خۆیدا گه راوه.

ههرکه سیک که مییک بۆنی نه یاری لیها تیبوو، وه یا بۆ سه رکیشی و شوړش ته قه لای دابوو، به لوتف و خووشی رامی کردن و ناسووده ی کردنه وه و گه راوه پایته ختی. وه له بنه مالیه بابان ههرکه سیک مابوون، له دیها تدا دانیشتبوون بۆ ئه مه ی نه بزونه وه، له هیزی خست و بچ ده سه لاتی کردن.

پیر نه زهر به راستی پیاویکی به کوژه وه بوو، چه زی له فره کردنی مهمله که ت و ره عیه ت و کرین و فروتن ده کرد و بۆ ئاوه دانی و پیشخستنی خاکی بابان زۆر کوژا و بۆ ناسووده گی و دامه زرانندی ئه هالی گه لیک ته قه لای دا؛ به لام مهرگی بچ ئامان نه بهیشت به ئاره زووی خۆی بگاته دلخوازی. ئه گه ر چی به ته واوی هه موو خاکه که ی پیر بۆداتی گه وره ی وه ده ست خست و کردیه حکومه تیکی ئازاد، به لام گه لیک ئاره زووی مابوو موه فقه نه بوو و مرد. له پاش مردنی پیر نه زهر خاکی بابان له ژیر چاوه دیری دوو ئه میراندا راده گیرا.

حوکمداری میر سلیمان و میر ئیبراهیم

له دهوری پیر بۆداتی گه وره دا میر سلیمان و میر ئیبراهیم، ههریه که له جیگاهه کدا میر سنجاغیک بوون و له دهوری میر بۆداتی دووهم و پیر نه زهر دا له سهر وه زیفه ی خۆباندا مابوونه وه و شانوشه و که تیان به زیاده وه په یدا کردبوو. ههریه که له وان خاوند له شکر و هیزتیکی ته واوبوون و ئاله ت و چه کیان زۆربوو، له نیو میلله تدا قسه ره وا و ده ست دریتبوون.

که پیر نه زهر مرد ئه و دوو ئه میرانه پیکه وه ریکه وتن و له شکر و هیزتیکی هه یانبوو کردیانه یه که و بوونه یه که تن و یه که به دهن؛ وه کو گیانیتی له دوو پیستدا بچ کوژان و ته قه لایان دا و هه موو خاکی بابان و شاره زووریان خسته ده ست خۆبان و به یه که تی حوکمداریه کی جوانیان پیکه وه دامه زرانند. مه یدانی شوړش و بزوتنیان بۆ که س به تال نه کرد که بنه مایه ی تیکدانی ئه و حکومه ته. دیوان و له شکر و ده زگای میره کانی رابردوو، ههرچونیتی هه بوو، به بچ شیواندن ده ستیان به سه ردا کیشا و هاویتیانه ژیر په نجه یانه وه. ئالا و نیشانه و رهوشتی حوکمداری و ناوی بابانیا راکرت و به خیوبان

به ندی سییه م

حوکمداری بنه مالیه نوکهران [که] به بابان ناوبانگ گیربوون

ههروه کو بیژرا، میر بۆداتی گه وره مرد پشتیوی که وته نیوانی چند که سیک و حوکمداری میر بۆداتی دووهمیان قبول نه کرد. که میر بۆداتی گچکه ش مرد، سهری کار له ده ست بابان ده رکه وت و گه یشته ده ست نوکهرانه وه؛ ئه وانیش ههر له سهر نیوی بابان حکومه ته که یان دامه زرانده وه و ئالا و نیشانه ی حوکمداری بابانیا قبول کرد و ده ستیان به حوکمداری کرد؛ وه ههروه کو له ههردوولا یه که به یه که دپته گوتن. وه میر و به گه کانی بنه مالیه بابان، سوورته ی ره عیه تیبی و جووت به نده یی و ئاغادیبیان وه رگرت، ههریه که مابوون که وتنه دپیه که وه و پارچه زه وییه کیان ده ستخست و له گه ل ئاغایه تی خۆبان خه ریک بوون.

پیر نه زهری کوری پیر په یرام

پیر نه زهر یه کیک بوو له سه رکرده و میر سنجاغه کانی پیر بۆداتی گه وره. پیاویکی زرنگ و وریا و ئازا و کاربین و سه خی بوو؛ به به خشش و که رهم و دادخواهی هه موو ئه هالی کوردستان چه زیان لی ده کرد و خووشیان ده ویست. به تیگه یشتن و زانینی خووی دلی کورده کانی کردبوو به هه واداری خۆی و هه موو میلله ت بۆ ریکه وتنی ئومووری پیر نه زهر ده کوژان و له سهری کوپوونه وه؛ به گیان و به دل بۆی تپوه چوون وه ته قه لایان بۆ ددها. پیر نه زهر له زه مانی پیر بۆداتی گه وره دا چونکه گه لیک ئیشوکاری گران و سه ختی که له ده ستدا دهبوو تپیدا سه رکه وتبوو، له نیو کورداندا ناوونیشانه یه کی چاکی په یدا کردبوو. له سایه ی ئه وه وه هه موو کوژین و کرده وه یه کی به ئاسانی بۆی ساز دهبوو.

که پیر نه زهر که وته سه ر ئومووری کاربینی و خوواندن، ره عیه ت له سهری کوپوونه وه و له شکر و سوپاه و ئه سپایی پتیوستی بۆ ریکه خرا و ئاماده ی حوکمداری بوو.

که پیر بۆداتی دووهم مرد ئالای سه ره خۆبی هه لدا و ده ستی به گرتنی خاکی بابان کرد و خستیه ژیر حوکمی خۆبه وه و هیواش هیواش ده ستی به ئاوه دانکردن و ریکوپیتی کرد.

کرد؛ هەر بهو دهستوره دهستیان به فرمانبره وایی و حوکمرانی کرد.

ئهو دوو ئه میره کورده دیسان هەر به ناوی بابانه وه - وه کو برایه کی راست - دهستی خوشه ویستیان پیکه وه گرت. میر سلیمان برا گه وه و میر ئیبراهیم خۆی به برا بچووک دانا. له شکلی جه مهوریه تدا مودده تی چهند سالان پیکه وه حوکم فرمانی کوردستان و بابان و شاره زووریان به ته وای کرد. دلگیری و نا ئه مینی و ره نجیده یه که به هیچ کلۆجیک پروینه دا، به دلپیک پاک و بی قریژه وه زۆرباش تیوه چون و ته قه لایان ددها و گه لیک به ئاسوده گی ده ئیان.

ناحه ز و نه کیش و قسه چین و دوو پرووان که م که مه که وتنه نیوانیانه وه و قسه یان هینا و برد. تۆی نه یاری خراپیان له به یندا چاندن. خوشه ویستی به دوژمنی گۆراوه. برایه تی کرا به نه یاری و یه که تی به کوزتار وهر گه را. گه رمیی ساردبووه وه، کار که وته شیر و خه نجه ر، نه تیجه گه یشته جیگایه کی واهه ردوولا بۆ کوزتاری له شکرکیشیان کرد و به گژ یه کدا چون و کوزتار گه رم بوو؛ خوین رژا، چه ندیک شه ر و کوزتار ده وای کرد. له دواییدا ئه میر ئیبراهیم به دهست میر سلیمان به کوزت چوو.

مودده تی نو سال حوکمداریه کی برایانه، به خوین رژتن و کوزتن نه تیجه به خش بوو.

حاجی شیخ کوری میر ئیبراهیم له مهیدانی شه ردا خۆی رزگار کرد و هه لات و چوه ئیران و په نای بۆ شاه ته هماسی سه فه وی برد (له پاشان لپی دده وین). له ئه میر ئیبراهیم سۆ کور به جیمان: بیکه م میر حاجی شیخ؛ دووهم میر ئه میر؛ سییه م میر سلیمان میر حاجی شیخ چوه ئیران و براکانی دیکه ی له کوردستان مانه وه.

حوکمداری میر سلیمان

که میر ئیبراهیم له مهیدانی شه ردا کوزرا، میر سلیمان به ته وای له شکره که ی میر ئیبراهیمیشی خسته ژیر په نجه وه. بهو هیزه وه چوه سه ر خاکی که که وتبووه دهست میر ئیبراهیمه وه و هه مووی گرت و هاوئیتیه سه ر به شه که ی خۆی. ئه و جا هه موو خاکی بابانی به بی ئه زیه ت و هاوئالی و ده دهست خست و ئومووری حوکمداری پیکه ینا و له شکر و سوپاه و گه نجینه ی کۆکردنه وه. مه مله که تدار و فرمانبره وایی به دادخواهییه وه له کوردستاندا دامه زراند. ئاسوده گی و ئه مانی خسته نیو خاکی بابان و شاره زووره وه. دهستی به میلیه ت نه وازی و ره عیه تپه روه ری و له شکر لاواندنه وه کرد.

له دهوری میر سلیماندا کوردستان ببوه به هه شتی به رین، کار و کاسی، کرین و فرۆتن و کیتلان و چاندن و بازرگانی سه ر که وت.

میر سلیمان به ئاسوده گیبه کی ته و او پاژه سالان حوکم فرمانبره و. نو سال به یارمه تی و هاوئالی میر ئیبراهیم و شه ش سال به ته نهایی رایبوارد و زۆر به سه ره رزی و خوشی گوزهرانی کرد و مرد. چوار کوری له پاش به جیمان: یه که م میر حوسین؛ دووهم میر رۆسته م؛ سییه م میر محمه د؛ چواره م میر سلیمان.

حوکمداری میر حاجی شیخ کوری میر ئیبراهیم

هه ره کو بیتره که میر ئیبراهیم به دهست میر سلیمانی هاوئالیه وه به کوزت چوو، میر حاجی شیخ چوه ئیران و په نای بۆ شاه ته هماسی سه فه وی برد و داوای یارمه تی و کۆمه گی کرد. شاه به هیندی نه گرت و جوابیشی نه دا که نایکا و به داپۆشراوی ته فره ی ددها.

که میری بیتره و ته ماشای کرد له قه زویندا دانیشتن بی سووده، ناچار سواریبوو پرو به کوردستان گه راوه دواوه. دهسته سواریکی ریکخست و چوه سه ر شارانی بنلین و دیاله و که لای کورد، میر عیزه دینی برای میر سلیمان - که له ته ره ف برایه وه فرمانبره وای ئه و جیگایانه بوو - له شکری کۆکرده وه و چوه پیشی. هه ردوولا دهستیان به کوزتار کرد، له پاش گه لیک خوین رژتن میر عیزه دین له دهست حاجی شیخدا به کوزت چوو.

میر حاجی شیخ له و خاكانه دا ئه ماره تی خۆی دامه زراند و دهستی به ته شکیلات و خه ریکی هیز په یداکردن و خۆ کۆکردنه وه بوو. هه موو کورده کانی ژیردهستی له فرمانبره وایی و دادخواهی مه منون بوون، هه تا میر سلیمان مرد، گه لیک ناوبانگی په یداکردبوو.

که میر سلیمان مرد، حاجی شیخ سوپاهینکی شه رکه ری هه لگرت و چوه سه ر خاکی شاره زوور و بابان که له ژیر دهستی میر سلیماندا بوو. میر حوسین و میر محمه د و میر رۆسته می کورانی میر سلیمان، نه شیان به رابه ری بکه ن و خاکی باوکیان به ردا و پرو به ئیران په نایان برده بهر شاه ته هماسی سه فه وی.

میر حاجی شیخ که چوه سه ر خاکی میر سلیمان، به بی ئه زیه ت هه مووی بۆ سازکرا که بیگرت؛ چونکه له پیشدا له گه ل هه موو گه وره و ره ئیسه کانی ئه و خاکه به قاقه ز نوویسین ریک که وتبوو و هه مووی کردبوونه وه هه وادار و دۆستی خۆی. له به ره ئه مه به بی موشکیلات

که له شکرې برد، نه هالی بۆ پيششوازی سازیبوون و خاکی بابانیاں به ته و اوای خسته ژتير په نجه وه.

که هممو خاکی بابانی که و ته دست و گه نجینه و ئالت و پیوستیه کی زوری په یادکرد و سوپاهیکی زور ریککه و تووی ریزکردن و ته پل و بانگی سه ره خوئی و نازادی به گوئی هممو اندا دادا. هر سه ره قتیکی له به راهری بوو، لایبردن و بزوزه کانی به خوئی و زور پام کردن. ره عیهت و میلله تی به زیان و کرده وای چاکه نوازشکرد و خوئی به حوکمداریکی موسته قیللی کوردستان ناونا.

له پیشدا باسماں کرد که میر حوسینی کوری میر سلیمان په نای بۆ شاه ته هماسب برد که یاریده ی بدات. شاه ی بیژراو له حاجی شیخ له نه ندیشه دابوو و ده ترسا که تما له خاکی ئیرانیش بکا، بۆ نه وه نه هیلتیت چی به خو فره کات، نه مری دا به چراغ سولتانی والی دینه و هر که به سوپاهی شه رکه ره وه یاریده ی میر حوسین بدات. نه ویش له شکرکیکی باشی هلگرت که روو به خاکی حاجی شیخ بیزوئته وه.

حاجی شیخ به ته ردهستی چوو پيشی و به سه ری دادان و گه لیک کی لی کوژتن و تالان و نه سیریک کی زوری لی گرتن. میر حوسین و براکانی چراغ سولتان به هه زار نه زیهت له و مهیدانه خوئنا و بیبه دا خوئان رزگار کرد و هلالتن. میر حاجی شیخ به شادی و خوشیبه وه گه پراوه خاکی خوئی.

شاه ته هماسب که له وه ئاگادار بوو، رقی ههستا و نه مری دا گوگچه سولتان قاچاری والی هه مه دان که به هه موو هیزی خوئیه وه هه ستیت و ئومه را و له شکر کی نه و ده و روپشته ش هلگرتیت و بچیتته هاوار چراغ سولتان و میر حوسین.

نه و سه رداره گه و ره یه به له شکرکیکی قورسه وه روو به کرمان و دینه و هر چوو. له سه ر ریکاشیدا له شکر کی کوژده وه و گه یشته دینه و هر. له ویشه وه له شکر کی خر کرده وه و به موهیماته وه روو به خاکی بابان چوونی نارزه و بوو.

میر حاجی شیخ له وه ئاگادار کرا. له شکر کی خوئی هلگرت و چوو سنووری دینه و هر. له ناکاو لینگی دا سه ر گوگچه سولتان و دهستی به کوژتار کردن. له هه ر چوار که ناری له شکر به زیبه وه په لاماری دوزمنیاں دا و هلتمه تیان برده سه ریاں.

له شکر کی گوگچه به شپرزهی و نیوه شه ریک و ته و او هلالتیک کی دهست پچ کرد و شکان، له پاش گه لیک لاشه و مال و نه سپاب به جیهیشتن، که میکی گیانیاں له دست

له شکر کی جهنگا وهرانی میر حاجی شیخ رزگار کرد و له نیوانی دهر بازبوون.

میر حاجی شیخ به مال و نه سپاب و تالانیک کی بی ژمار و دیل گرتنیک کی زور گه رانه وه. له و دوو سه رکه و تنه دا له شکره کانی زور شادمان و به هه وه سبوون و له شه ر و کوژتار چیره بوون. نه و دوو جارانه میر حاجی شیخ له هه موو کوردستان و ئیران و رومدا ناویانگی شیران و پالنه وانانه ی کرد و دلئی دوزمنی خسته کرپه وه. شاه ته هماسب زیاتر هه راسان و بیزار و تنگا و بوو.

که جاری دوو هم له شکسته ی گوگچه سولتان شاه ی ئیرانیاں ئاگادار کرد، دلتمه نگ و پر غه زه ب بوو؛ نه و شکانه ی به فالیک کی خراب زانی و دهست لی هلگرتنیشی له لای چاک نه بوو؛ چونکه نه تیجه ی بی دهنگبوون دهبوو مایه ی دوزمن زیاد کردن و بزواتی بزوزان و هیز په یاد کردن و وه ته ما خستنی میر حاجی شیخ. له به رنه وه جاری سیبه م له شکر نارده سه ری، ناچار بوو.

شاه ی بیژراو له شکرکیکی قورسی له ژتير فه رمانی عه بدو لالاخان ئیستا جلوی سه ردار له شکر کی ریکخست. هه موو پیوست و نه سپابی سه فه ری بۆ ساز کرد.

بابی موئه لیف و موئه ریخی مه شه وور شه ره فخان ی بدلیسی که میژوونوویسی کوردان و نوویسه ری شه ره فنا میه، له گه ل نه و له شکره دا خستیه ژتير فه رمانی سه ردار ی ناو گوتراو.

نه و له شکره قورسه له ریکای موکر بانه وه به لاجاندا له کیوه به رزه کانی قه ندیله وه، به ناحیه ی باله کاندان به ریکای گه لاله دا - که ریکایه کی سهخت و بلند و تنگ بوو - به نیو لپره واره پر داره کاندان بزوتن.

شه ره فخان له ته ریخه که پیدا ده لیت: له ریکایه که وه رویشتن گه لیک جاران پیبا و به نه زیهت دهیتوانی خوئی رزگار کات؛ نه ویش له سه ر په سند کردن و شاره زایی میر حوسین و براکانی بوو.

میر حاجی شیخ له ولاره له شکر کی خوئی هلگرت و چوو پيشیاں، له نریک جیکایه ک که به «گه لاله» ده ناسری، ریکایه تنگه کانی لیگرتن و هلتمه تی برده سه ریاں. له شکر کی ستاجلوی بۆ به راهری ناماده بوون، هه ردوولا دهستیان به کوژتاری یه کتر کرد. پالنه وانانی بابان به دهستو بردتر بوون. دوزمنیاں وه ته نگه پینا و له هه موو لاییکه وه کوئان کردنه وه و کوژتیاں. له پاش چند سه عاتیک شه ر و شیربازی له شکر کی وه ستاجلوی خوئی نه گرت و پشتی دا و پرووی له هلالتن کرد.

خودانی شه‌ره‌فنامه له باوکیه‌وه ده‌یگی‌رتیه‌وه که بۆی گوتوو و ده‌لی: له‌شکری ئیستاجلو و هه‌ها پهرتشان و شپرزهبون له هه‌لاتندا که‌وای به‌ریان و که‌وش و پیلایان لییان بوو به‌بار و فرتیان دده‌ا و هه‌لده‌هاتن؛ هه‌تا کراسی به‌ریان له‌سه‌ر گیانیان گرانبوو و به‌رووتی و پیتخواسی و بی به‌رگی له‌نیو لیره‌وانرادا به‌چیا به‌رزه‌کاندا سه‌رده‌که‌وتن و له ترسی گیانیان له‌و چیا به‌رزانه که به‌ره‌و ژوور ده‌چوون، وایان ده‌زانی به‌ده‌شندا ده‌رۆن. که له‌شکری ئیران شکا، سواره و پیاوه‌کانی میر حاجی شیخ که‌وته‌نه سه‌ریان و شیر و خه‌نجه‌ریان تینان و کوژتاریان لی کردن و له‌و له‌شکره قورسه، زۆرکه‌میان پرگاریبوون؛ ئه‌وانیش به‌پهرتشان و پیتخواسی رووتی، گیانیان له‌و مه‌یدانه خوتنایه‌وه‌دا ده‌رپه‌راند و ده‌رده‌چوون. به‌و حاله‌وه‌وه چوونه‌لای شاوته‌هماسب و سه‌ره‌هوردیان بۆ گپه‌راوه.

شاهی گوتراو ئه‌وه‌ی له نه‌زانین و ناشاره‌زایی و بی ته‌دبیری میر حوسین و براکانی ئه‌ژمارد و هه‌رسیکی گرتن و خستنیه به‌نده‌وه.

میر حاجی شیخ له‌و کوژتاره‌دا هه‌زار ئه‌سیر و مالتیکی زۆری ده‌ست که‌وت و سی پیاوی کوژرا و دوو هه‌زار که‌س له له‌شکری ئیرانی کوژتیبوو. هه‌رچه‌نده ئه‌سپاب و ئالات و چه‌ک و چادر و دانه‌وتله‌یه‌کی به‌له‌شکری ئیستا جلووی بوو له‌گه‌ل به‌رگ و جلکی پیاوه‌کانیش که هه‌لاتیبوون، که‌وته ده‌ست. به‌شادی و خۆشییه‌وه گه‌رانه‌وه. هه‌موو له‌شکر و پیاوه‌کانی میر حاجی شیخ له تالانگرتن و که‌لوپه‌ل وه‌ده‌ست‌خستن تیربوون و به‌که‌یف و په‌زمه‌وه چوونه‌وه مالتی خۆبان.

که شاته‌هماسب ئه‌و سی برایه‌ی گرت، موده‌تیک له به‌نددا بوون؛ به‌تکای هیندیکان به‌ردران. له پاشان که‌لینیان ده‌ست که‌وت و هه‌لاتن و چوونه خاکی رۆم و په‌نایان برده لای سولتان سلیمان.

سولتانی رۆم به‌جیره‌یه‌کی چاک ناردنیه خاکی رۆم ئیلی و کردنی به‌میر سنجاغ. نزیک شه‌ش سالان به‌و ئیشه رایانبارد. له‌گه‌ل سولتان حوسین میری ئامیدیان موخابه‌ره کرد که تکایان بۆ بکا تاکو بگه‌رینه‌وه کوردستان.

له‌سه‌رئه‌وه میری ئامیدی که‌وته موخابه‌ره‌کردن و تکا له سولتانی رۆم، هه‌تا گه‌رانه‌وه ئه‌سته‌مبوول و له‌وتیه‌وه چوونه ئامیدی.

که میر حوسین و براکانی گه‌رانه‌وه ئه‌سته‌مبوول، سولتان سلیمان فه‌رمانی حوکمداری کوردستانی بابانی بۆ نوویسین و ئه‌مری دا به‌سولتان حوسین و هه‌موو ئومه‌راکانی

کوردستان که له‌وه‌ختی لزوومدا له‌شکر بۆ میر حوسین کۆکه‌نه‌وه و بچنه‌سه‌ر میر حاجی شیخ و ده‌ریکه‌ن و به‌زۆر میر حوسین بکه‌نه حوکمدار.

حوکمداره‌کانی کوردستان به‌له‌شکره‌وه بۆ یاریده‌دانی میر حوسین ئاماده‌بوون و له‌شکریان هه‌لگرت و روو به‌خاکی بابان خشان.

میر حاجی شیخ به‌هیز و قووه‌تیه‌وه چووه پیتشیان، له پاش گه‌لیک شه‌رکردن میر حاجی شیخ به‌سه‌ریاندا زالبوو و هه‌مووی شکاندن و به‌که‌یفه‌وه گه‌راوه خاکی خۆی. میر حوسین و براکانی به‌شپه‌زیی چوونه‌وه ئه‌سته‌مبوول و ناردانه‌وه بۆ رۆم ئیلی.

سالتی نۆسه‌د و چل و یه‌ک سولتان سلیمان سلیمان قانونی بۆ گرتنی به‌غدا له هه‌ولیه‌وه که‌وته ریگا و ده‌ستی به‌موخابه‌ره‌کرد و له‌گه‌ل میر حاجی شیخ بناغه‌ی خۆشه‌ویستی دامه‌زراند، ئیتفاقیان ده‌ست پیکرد. سولتانی رۆم به‌به‌هانه‌یه‌ک دیتنی میر حاجی شیخی خواست.

میر حاجی شیخ سه‌ره‌خۆ و بی پرسپاری که‌سێک که‌وته ته‌داره‌کی چوینه به‌غدا. هیندیک تیگه‌یشتوو و زانیانی میلله‌ت ئه‌وه‌یان به‌چاک نه‌زانی و بۆ نه‌چوونیان پین گوت. ئه‌ویش گویدیری نه‌ده‌کردن و ده‌زگای خۆی هه‌لگرت و که‌وته ریگا.

له ناحیه‌ی مه‌رگه له جیگایه‌ک دابه‌زی که چیتشان بخوا، له‌گه‌ل نوێژی نیوه‌رۆ خه‌ریک بوو. کۆمه‌لیک کورد په‌لاماریان دا‌ی و له نوێژدا کوژتیان. ئه‌میر به‌گی برای بۆ به‌راهه‌ری ئاماده‌بوو، ئه‌ویشیان کوژت و چهند پیاویکی هاو‌فیکریان بوون کوژران.

میر حاجی شیخ دوو کوری له پاش به‌جیما: بیکه‌م میر بۆداق، دووهم میر سارم.

حوکمداری میر بۆداق کوری میر حاجی شیخ

که میر حاجی شیخ کوژرا به‌ئیتفاقی هه‌موو گه‌وره‌کانی کوردان میر بۆداقی کوره‌گه‌وره‌یان کرده حوکمداری بابان و هه‌موو له‌شکر و گه‌نجینه‌ی باوکیان خسته ژیر فه‌رمانیه‌وه.

له به‌غدا واقیعه‌ی میر حاجی شیخ به‌سولتانی رۆم گه‌یشت و سه‌ره‌هوردیان پینگوت. سولتانی هوشیار پیتشده‌ستی کرد، بۆئه‌وه‌ی قامکی تیره‌ردانی بکه‌ویتته کوردستانی بابانه‌وه، گرتی فه‌رمانیکی توغرای به‌ناوی میر بۆداقی حوکمداری بابانه‌وه نوویسی و حوکمداری ته‌سدیق کرد و قاقه‌زکی تایبه‌تی بۆ کورده‌کان نوویسی که ئیوه موسلمانن و تایبعی شه‌ریعه‌تن و ده‌بی سه‌ر له فه‌رمانی خه‌لیفه‌ی ئیسلام نه‌پیتچنه‌وه و به‌هه‌موو

جوړتیک ئیتاعه‌ی بکه‌ن و ئیتاعه‌ی میر بؤ‌داق کردنتان له‌سه‌ر لازمه و ده‌بی به‌حوکمداریکی خوښه‌ویستی خوټانی بزنان.

له‌ودا سولټانی رۆم چاپلووسیپکی زۆر پری نواند و به‌نچه‌یکي خسته نیو کورده‌کانی شاره‌زوروه و بؤ ده‌سیسه‌ی پاشه‌رۆژ کارسازیی ده‌کرد. که میر بؤ‌داق بوو به‌جیگانشینیی باوکی، ده‌ستی به‌دامه‌زاندنی مه‌مله‌که‌ت و ریک‌خستنی له‌شکر و ئاسوده‌گی په‌عیه‌ت کرد. به‌هموو ته‌رزتیک ئومووری حکومه‌تی بابانی پیکه‌یتنا و خاکی بابانی به‌چاکی کرده پارچه حکومه‌تیکي زۆرچاک و له‌ ئاواکردنی شار و باژیر و فره‌کردنی کرین و فرۆتن و گه‌وره‌کردنی فه‌رمانه‌روایی ته‌قه‌لای دده‌ا. به‌خوښی و نوازش هموو میلیله‌تی کرده موتیع و مونقادی خوئی.

میر بؤ‌داق به‌بی موناذه‌عه و شه‌ر و نه‌زبه‌ت شازده سال له‌سه‌ر خاکی بابان و شاره‌زور حوکمداریی کرد.

میر حوسپینی کوری میر سلیمان -که له‌پیشدا باسیان کردا- په‌نایان بؤ رۆم بردبوو، به‌تکای سولټان حوسپینی میری ئامیدی و به‌قاهه‌زی سولټانی رۆم، بؤ خاکی به‌به‌ گه‌رانه‌ویان له‌ ته‌ره‌ف میر بؤ‌داقه‌وه قسول کرابوو. له‌ نه‌تیجه‌دا ده‌سایسی دوژمن ده‌سته‌برداریان نه‌بوو؛ خستنیه‌ سه‌ر هه‌وا و هه‌وه‌سی حوکمداری. هه‌ستان به‌په‌نهانی روو به‌ئامیدی هه‌لاتن و په‌نایان بؤ میری ئامیدی برد.

حوکمداری بادینان عه‌ریزه‌یه‌کی دوورودرژیی بؤ نه‌سته‌مبول نارد که میر حوسپین ده‌یه‌ویست حکومه‌تی شاره‌زور له‌ژیر ئیداره‌ی سولټاندا بخاته ژیر حوکمی خوښه‌وه، به‌به‌گله‌گی یا میر سنجاغیکي رۆمی له‌سه‌ر دانیشیت، به‌شه‌رتی یارمه‌تی گرتنی له‌ ته‌ره‌ف سولټانه‌وه بیت.

خونکاری رۆم چتیکي لی خواسترا که هه‌میشه ئاره‌زوو و دلخوازی نه‌وه بووه. ده‌زبه‌جی فه‌رمانی به‌توغرا بؤ میر حوسپین نویسی که به‌حوکمداری بابان نه‌سب و میر بؤ‌داق عه‌زل کرا و قاهه‌زی له‌ هه‌موو ئومه‌را و به‌گه‌کانی کوردستان نویسی که به‌هموو ته‌رزتیک له‌شکرکیشی پیوست بیت و هه‌رچیبه‌کی میر حوسپین بخوازیت، کومه‌گی بکه‌ن و بیبه‌نه سه‌رته‌ختی شاره‌زور و داینین و به‌زۆریی خاکی بابانی بؤ بگرن.

سولټان حوسپین حاکمی بادینان و گه‌لیک له‌ ئومه‌رایانی کوردستان له‌شکریکي قورسیان بؤ ریک‌خست و هه‌ستان چوونه سه‌ر شاره‌زور.

میر بؤ‌داق بؤ نه‌مه‌ی خوینرژیی نه‌کریت، هه‌ستا روو به‌ئیران رۆیشت و په‌نای بؤ شاته‌هماسب ی سه‌فه‌وی برد و به‌ئیحترام و ئیکرامه‌وه قه‌بول کرا. میر حوسپین به‌بی نه‌زبه‌ت چوه شاره‌زور و به‌پشتیوانی حاکمی بادینان و ئومه‌رایانی کورد، ده‌ستی به‌فه‌رمانه‌روایی کرد.

له‌و مه‌سه‌له‌یه شه‌ش مانگ به‌سه‌رچوو؛ رۆسته‌م پاشای وه‌زیری نه‌عه‌مه‌ی رۆم له‌گه‌ل میر بؤ‌داق ده‌ستی به‌موخابه‌ره‌کردن کرد و دلخوازی داوه و ده‌ره‌هده‌ بوو که حوکمداری بابانی بداته‌وه. له‌ نه‌تیجه‌ی موخابه‌ره‌دا میر بؤ‌داق نه‌منیه‌تی په‌یدا کرد و رۆیشته نه‌سته‌مبول و به‌شه‌رت و قه‌راری نه‌مه که له‌ ژیر ئیداره‌ی رۆمدا بی، حکومه‌تی بابانی بی به‌خساره و خه‌لاتکرا و فه‌رمانی دووباره‌ی بؤ نویسراوه. میر بؤ‌داق که فه‌رمانی درایی، هه‌ستا روو به‌خاکی بابان گه‌راوه دوايي.

له‌ولاهه میر حوسپین که له‌وه ناگاداربوو، که‌وته ته‌قه‌لاوه. که میر بؤ‌داق گه‌یشته جیگایه‌کی که به‌«رابیه‌ی بؤ‌داق» ده‌ناسرا، میر حوسپین و براکانی به‌هه‌شت هه‌زار سوار و پیاده‌وه پیشوازی میر بؤ‌داقی کرد. شه‌ر و کوژتار گه‌رمه‌ی تی نه‌که‌وتبوو ده‌ که‌س نه‌کوژرا بوو، میر حوسپین و براکانی رویان له‌ هه‌لاتن کرد و به‌ری خوښان دایه‌ ده‌رگای سولټان. میر بؤ‌داق به‌شاد و خوښی له‌شکرانی نوازشکرد و بلاوه‌کانی گردکرده‌وه و هه‌موو نه‌مین و ئاسوده‌ خاتری کردن و به‌که‌یفه‌وه چوونه‌وه شاره‌زور و ده‌ستیان به‌ئومووری حوکمداریی کرده‌وه.

که میر حوسپین هه‌لات و چوه نه‌سته‌مبول، سه‌ره‌وردیان به‌سولټان گوت و هیندی له‌ پاشا و پیشکاران تکایان کرد که کاروباری میر حوسپین راست بکه‌ن.

سولټانی رۆم فه‌رمانی نویسی که میر حوسپین و میر بؤ‌داق پیکه‌وه حوکمداری بابان بن و هیچ کامیکیان له‌ نه‌میری سولټان ده‌رنه‌چن.

میر حوسپین به‌تالوکه فه‌رمانه‌که‌ی هه‌لگرت و روه‌ی له‌ شاره‌زور کرد و له‌ هه‌مولاییکه‌وه له‌شکر کورده‌وه و به‌قوه‌تیکي قورسه‌وه چوه سه‌ر میر بؤ‌داق. له‌ نیوانی هه‌ردوکان شه‌ر و کوژتار رويدا له‌ مه‌یدانی شه‌ر دا میر حوسپین و رۆسته‌م به‌گی برای له‌ ده‌ست میر بؤ‌داق به‌کوژت چون و به‌ته‌واوی مال و نه‌سپایان به‌تالان گیرا و باقی له‌شکریکي له‌گه‌ل بوو به‌په‌ریشانی و شپه‌زیی له‌ مه‌یدانی شه‌ر رزگار بوون. میر بؤ‌داق به‌که‌یف و شادمانیبه‌وه گه‌راوه خاکی خوئی.

که خه بهری کوژتتی میر حوسین به سولتانی رۆم راگه یاندر، که و ته غه زه به وه و رقی ههستا و ئەمەری دا که هه مو ئومەرا و سەردارانێ کوردستان و سوپاھ و عەسکەری رۆم - که لەو نزیکانە بوون - به هه موو هیتزیکه وه بچنه سەر میر بۆداق و ته ئیدی بکەن. ئەو لەشکره قورسه به جارێک رۆو به کوردستانی بابان خشا.

میر بۆداق که وایزانی ته و انای به رابه ری نه بوو، له بهر چەند جار شه پرکردنی نه ده شیا شه پر بکات؛ به ناچارێ چوونه لای حاکمی بادینان و ههستا رۆو به نامیدی رۆیشت.

سولتان حوسین چلۆنه تی میر بۆداقی بۆ ئەسته مبول نوویسی و تکای کرد له گوناھی بیووریت و له کرده وه و کۆششی چاو بقوچیتیت و حوکمداری بابانی بداته وه و ئەمریش بدات که له شکره که ی چوونه شاره زوور بگه رینه وه، سولتان له گوناھی بۆداق گوزه شتی کرد؛ به لām له بری خاکی بابان ئە یاله تی عه ینتابی به سنجاعی دایی، به شه خاکی بۆداقی دا به وه لی به گ ناو پیاویکی نه ناسراو.

میر بۆداق به ناچارێ دهستی له زیدی باب و باپییری هه لگرت و چووه عه ینتاب و به میر سنجاعی دهستی به فه رمانه روه یایی کرد و شاره زوور که و ته ژێر دهستی نه یارانه وه.

میر بۆداق مودده تیک له عه ینتاب ماوه، له وده مه دا شازاده بایه زید و سه لیم له قۆنیه دا لیک دلگیر بوون و به گژبه کدا چوون. ئاوری شه ر و فیتنه ی ئەوان میری کوردان بۆداقی تیدا سووتا؛ چونکه دوژمن له هیه چه وه به هانه ی ده گرت. ئەوه ببوو به وه سیله گۆیا ئەو دوو شازادانه که له قۆنیه گریبانگیری یه کتر ببوون له عه ینتاب میر بۆداق سه به ب بوو و له گه لیان ریکه و تووه و ئاوری فیتنه ی خستۆته نیوانیانه وه.

له سه ر ئەوه سلیمان قانونی میر بۆداقی خواسته شاری کۆتاهیه. به و به هانه یه ی که گوترا، به داریدا کرد و خنکاندی و سه ره که شی به رمه وه کرا و له پینش باره گای سولتاندا چه قاندر. دوو شازاده ی له گه ل یه ک شه ر بکەن، میریکی گه وره ی کوردان بکوژریت.

که میر بۆداق کوژرا چوار کوری له پاش به جیما: میر حاجی شیخ، میر حوسین، میر محمه د، میر سه یفه دین.

میر حاجی شیخ له گه ل بایه زید سولتان هه لاتن و په نایان بۆ شاته هماسی سه فه وی برد! له ئیران چه پس کران و له پاشان کوژران. میر محمه د له ته ره ف سولتانی رۆمه وه کرا به میر سنجاعی شاری «کستانه». میر سه یفه دین به مه رگی خۆی مرد، به و جوژه ئەو بنه ماله پووچکرانه وه.

حوکمداری میر خدر کوری میر حوسین کوری میر سلیمان

که میر بوداق ناردرا سەر سنجاعی عه ینتاب و وه لی به گ کرا به حاکمی بابان، میر خدر به واسیته و تکا بوو به شه ریکی وه لی به گ و پیکه وه حوکمدارییان ده کرد. له پاشان به فه رمانی سولتان ناحیه ی مه رگه و شارباژێر و ئە ترافانی درا به خدر و وه لی به گ له سه ر باقی خاکی شاره زوور دامه زرا. له دواییدا میر خدر به ده سیسه وه لی به گی له نیو برد و هه موو شاره زووری خسته ده ست خۆی. هه تا سالی ۹۹۱ شاره زوور له ده ست میر خدر دا بوو.

حوکمداری ئەمیره به گی کوری شیخ هه یده ری موکری

ئەمیره به گ له سالی ۹۹۱ هه روه کو خاکی هه ولیتر و مووسلی خسته ژێر حوکمی خۆیه وه، حکومه تی بابان دیسان که و ته سه ر موکریان. ئەمیره به گ که خاکی بابانی گرت، مودده تیک میر خدری بابانی راگرت و نه یشکاند و ئیداره ی ده کرد. له پاشان میر خدر که و ته خۆ رزگار کردن. ئەمیره به گ له وه ئاگادار بوو، خۆشییان لی بوو به شه ر و کوژتار، مودده تیک به ناخۆشی رایان بوارد. میر خدر به مه رگی خۆی مرد و شه ر و کوژتاریش ته و او بوو؛ بنه ماله ی بابانیش دوایان هات.

حکومه تی بابان خرا سه ر موکریان و له وده مه دا ئەمیره به گ به سه ر خاکی ته وریز و مه راغه و دێ خۆرگان و ورمی و موکریان و مووسل و هه ولیتر و بابان و شاره زووردا حوکمران بوو. خاکی بابان هه تا سالی هه زاری هیه جری له ژێر حوکمی ئەمیره به گ حوکمداری موکریدا بوو. خاکی بابان له وساره بی گه وره ماوه، عه شیره ته که بۆ خۆیان له گه ل ئیداره ی خۆیاندا خه ریک بوون و چوار هه زار سواره ی به چه کیان بۆ شه ر و پاسی مبلله ت راگرتبوو.

شه ره فنا مه ده لیت: به هیه چ کلۆجیک ئیتاعه تی که سیان نه ده کرد و بۆ خۆیان حوکمداریان ده کرد. هه ر ئاغایه ک له ئاغایانی دێهات، گه وره ی ناحیه یه کی ده ره هده کرد بوو. دیسان ده لیت: هیه چ حکومه تیک به زۆر نه ی توانیوه دراویکی سووریان لی وه رگریت. بابان به و جوژه مانه وه، وه کو کۆمه له عه شیره ته کان بۆ خۆیان ئیداره یه کی یه که تیان ده کرد و له که س نه ده ترسان. هه روه کو به ته فسیل له به ندی داها توودا نیشان ده درئ.

به ندى چواردهم

سونى و شيعه يى (۱۰۵۵ - ۹۹۰)

هه چهنده له هه موو كوردستاندا شيرى تيرى ئه و دوو نيوه له سالى ۹۲۲ وه به گهرمى كورده كانى له مهيدانى خوتناويدا كه وزاند و دوو كورد به دوو نيوانه وه بو دوژمن به كترى بان ده كوژت؛ به لام له خاكى شاره زووردا چونكو حوكمدارىكى سه ره به خو له بنه ماله ي بابان نه مابوو، ميلله تى بى سهردار چاكثر بوون به ناله تى ده ست و بو خو به كوژدان ناماده تريبوون. پياويكى گهره ي بيرتير نه بوو بيته ديوارىكى قايم، ريگا به دوژمنانى بگريت. جا له بهر نه وه هه موو روظيكت كوردستانى شاره زوور دوو چار به تالان و كوژتار ده بوو. ئيران به ناوى شيعه تيبه وه سىلاوى به لاي به سهر كورداندا داژوت و خونكارى روم به ناله تى سونيبه ته وه كورده كانى تووشى شهر و موسيبه ت ده كرد.

له هه ردوولا وه كوژتارى به كترى بان به غه زا ده زانى و هه ردوو حكومه ت ته مای گرتنى خاكى به كترى بان بكر دبا، چاووراوى ئه و ده وئاله وه پرنده كوردى له بهر پيياندا ده چواند و كوردستانى تيدا ويران ده كرا.

وه كو له به ندى رابردوودا باسكرا، شاره زوور و خاكى بابان بى گه وره و سهردار ماوه؛ مودده تيك له ژير فه رمانى حوكمداره كانى موكرى بان دابوو. سالى هه زار و سى و شه ش حافظ پاشاى سهردارى عه سكه رى روم له نه سته مبوله وه بو گرتنى به غدا كه وته ريگا. له مانگى شه والدا گه يشته مووسل. مير و به گ و رونه سايانى كوردستان خه له تاندران، به ناوى جيهادى نه عه زه مه وه له گه ل قزلباش شه ر كردن غه زا به و له سهر هه موو مووسلمانىكى سونى واجيبه به مال و گيان له و ريگايه دا تيوه چن. له تهره ف مه لا و روجانيبه كانى كوردستانه وه چاو و راوكرا.

شيخ شه مسه دينى نه قشبه ندى - به شيخى ورمى ناوبانگى كردبوو - پياويكى گه وره و به دين و خاوند قسه و فه رمانه روه اى كوردان بوو. كه وته نيو كوردستانه وه و ميلله تى خسته سهر هه وه سى جيهاد.

ئومه را و گه وره كانى كوردستان به له شكر و هيزه وه روو به مووسل چون كه له گه ل سهردارى رومى بچنه قزلباش كوژتن و خاكى پاكي دارولسه لام له ده ست قزلباش رزگار كه ن.

كه به و قووه ته وه گه يشته مووسل، حافظ پاشا گه ليك شادمان بوو بچى ده بى شادمان نه بى؟ به بى نه زيه ت و مه سره ف له شكرىكى جه نگاوه رى مفتهى ده ست كه وت. به كه به كه گه وره كانى بانگه يشتن كرد و پيى ده گوتن مه رقه دى ئيمامى نه عه زم و حه زره تى غه وس و جونه يد و شيخ مه عرووفى كه رخی له ده ست قزلباشاندا كراوه به ته ويله و ئيمه ده بى له سهر خزمانى فه رزكه ين بو هينانه ده ستى بان گيان فيداكه ين.

نه گه رچى وانه بوو و له تهره ف قزلباشان وه بى ئيحترامى به سهر ئه و مه رقه دانده ا نه هاتبوو، به لام ئه و قسه به ده سيسه به كه به كاربوو له تهره ف سهردار و عه سكه رىكى خه ليفه وه روو به رووى مووسلمانىكى ده روون سافى كورد بيته گوتن.

چتيكى موهيم كه به مليون ليره ساز نه ده كرا، به قسه به كه به زور كورت ده ست بكه وى بوچى ده بى نه ريگوتبا؟ حافظ پاشا له وه دا سى قووه تى په يدا كرد؛ به كه؛ له شكرى كه مبوو به كورده كان فره كرا؛ دووه م: كورد مال نه بوون و هه مبه شه جىگاي نه نديشه بوون و كه وتنه ده ست؛ سيبه م: پاره نه بوو؛ به ئومه راکانى كورد بو جيهاد له ريگاي دیندا يارمه تى كرا، دراو به موعاوه نه ت كوژكراوه و نه رزاق له كوردستانه وه جه لب كران.

حافظ پاشا به و قووه ته وه له مووسل بزوت و روو به به غدا كه وته ريگا. كه نزيك به غدا بوو، به ئومه را و له شكرى كورد شارى به غداى وه ته نگه يتنا و خستيبه موحاسه ره وه. كورده كان پاله وانانه كوژشان و زور به گهرمى شارى بان ده وره دا و له هه موولا بيه كه وه ده ستى بان به هه لمه ت بردنى قه لا و په لاماردانى دوژمن كرد.

رؤميه كان له نيوانى خو باندا شو رشان تيكه وت. خوسره و پاشا ئاغاي به نيچه رى كه ته ماشاى كرد كورد به جىدى تيوه چوون و به غيره ت كيشى شه ر ده كن، زورچاك تيكه يشته به غدا به ده ست كوردانه وه ده كريتته وه. ناوبانگ بو كورده و نه وان هيج ئيستفاده به كه ناكه ن. خانه دانى به نيچه ريه كانى خسته سهر هه وه سى سه ر كيشى شه رنه كردن، تاكو كورد له وه دا پايه دار نه بن.

به نيچه ريه كان ئالاي سه ر كيشيان هه لدا و چوونه لاي حافظ پاشا و به جوتندان به رابه ريان كرد. له و نه سنايه دا نارداوى شاهى ئيران له مه جليسا دا بوو. له به رچاوى ئه و سووكيبان كرد و له سهردارى بان خست و پياويكى ديكه يان خسته سهر كار و گوتيان: ئيمه شه ر

ناکهین و حافظ پاشایان گرت و چادره‌که‌یان دراند و په‌تییان له ملی پاشا خست و هه‌تا مه‌قامی ئیمامی نه‌عزه‌میان به‌کیشه‌کیشی له‌سه‌ر پروان راکیشا.

ئه‌وده‌مه‌ی په‌نیچه‌ری له‌و سه‌رکیشیه‌ دابوون، کورده‌کان له‌ ده‌وری قه‌لا به‌را‌به‌ر به‌دوژمن شه‌ریان ده‌کرد و له‌ هیچ ئاگادار نه‌بوون؛ به‌لام له‌شکری ئیران له‌وه‌ خه‌به‌ردار کرابوو؛ به‌گه‌رمی بۆ کوژتار ده‌کوژشان. له‌وه‌دا گه‌لێک کورد له‌ نێوانیدا چوو. له‌ ئاخیردا به‌ناچاری ده‌وره‌ی قه‌لایان به‌ردا و گه‌رانه‌وه‌ دوایی؛ چونکه‌ کۆمه‌گیان بۆ نه‌چوو و به‌چه‌ک و دانه‌ویله‌ یاریده‌ نه‌دران.

له‌ولاه‌و شاعه‌باسی سه‌فه‌وی له‌ هه‌مه‌دانه‌وه‌، به‌له‌شکرێکی گه‌رانه‌وه‌ به‌سه‌ر کوردستاندا روو به‌به‌غدا رکیفکوت بوو. هه‌رچه‌نده‌ ئا‌وایی کوردانی که‌ سوننی بوون و که‌وتبووه‌ پێشی وێرانی کرد و شیریی بێ درتیی له‌ میلله‌ت نا‌وه‌کو سیلاویکی خویناوی کوردستانی داگرت. که‌ گه‌یشته‌ شاره‌زوور هیچ ره‌حمی به‌میلله‌تدا نه‌هات و ورد و درشت و نیر و می‌ و هه‌رچیبه‌کی که‌وته‌ به‌ر شیریی شیعیه‌وه‌ نه‌نجرا و که‌توپه‌ت کرا قه‌لای مه‌ریوان و زه‌لم و گولعه‌نهر روخاندان و سووتان، له‌وتیه‌ روو به‌به‌غدا بزووت و هه‌رچه‌نده‌ عه‌شایی کوردی که‌وته‌ ده‌ست به‌نا‌وی ئه‌مه‌وه‌ سوننیه‌ و کوژتنی لازمه‌، کوژران خان و دیهاتان سووتان و کرانه‌ خوڵه‌میش.

په‌نیچه‌ری هه‌ر له‌سه‌ر سه‌رکیشی خو‌بان ده‌وامیان کرد و روو به‌مووسل گه‌رانه‌وه‌یان قه‌رار دا. له‌و نێوانه‌دا دا‌و و ته‌له‌ بۆ کوژتاری کورده‌کان بوو.

شا‌عه‌باس هه‌روه‌کو گوترا روو به‌به‌غدا رۆیشت و کورده‌کان هه‌واداری غه‌زاو ته‌ره‌فداری رۆمی بوون، به‌په‌ریشانی و شپه‌زه‌یی روو به‌چیاکانی کوردستان هه‌لاتن و په‌نیچه‌ری روو به‌مووسل و دیاره‌که‌ر هه‌تا گه‌یشتنه‌ حه‌له‌ب خو‌بان نه‌گرتوه‌ و فیراریان کرد.

که‌ شاعه‌باس گه‌یشته‌ به‌غدا، هه‌رچه‌نده‌ کوردی سوننی تێدا‌بوو کوژتنی. ته‌نه‌ها کوردیکی رزگاربوو، هه‌لات و مال و ئه‌سپایی به‌ردا و رۆیشت.

کوردستانی شاره‌زوور دووچار به‌فه‌لاکه‌ت و ئه‌زه‌تیک بوو نه‌بێته‌وه‌. دۆل و ده‌ر و کێوه‌کانی شاره‌زوور به‌خوین ره‌نگا‌وره‌نگ کرابوو. نه‌ ئیران په‌حمی پێده‌کردن و نه‌ رۆمی جگه‌رسۆز بێ به‌زه‌بیان پێدا‌بێ.

مودده‌تی سێ سالان کوردستانی شاره‌زوور و ئیران، به‌لکو کوردستانی شیمالیش له‌ژێر تیغی برنده‌ی سوننیه‌ت و شیعیه‌تدا ده‌کوژرا و له‌ حاله‌تییکی په‌ریشانداندا له‌ کێو و چیا

سه‌خته‌کاندا خو‌بان ده‌پارازت و به‌را‌به‌ر به‌شاعه‌باس راده‌وه‌ستان و قوربانیان ده‌دا.

سالی ۱۰۳۹ په‌نیچه‌ریه‌کان خوسه‌رو پاشا ئاغای خو‌بان کرده‌ سه‌دری ئه‌عزم و سه‌رداری سوپاه و خوسه‌رو پاشا بۆ به‌غدا گرتن و تۆله‌ ئه‌ستاندنه‌وه‌ سوپاهییکی ریک‌خست و له‌ ئه‌سته‌مبووله‌وه‌ ده‌رکه‌وت و له‌ مانگی ره‌بیعی یه‌کی ئه‌وساله‌دا گه‌یشته‌ مووسل. وه‌خت زستان و باران و ته‌ر و تووشی بوو؛ له‌ مووسلدا مانه‌وه‌ی قه‌رار دا.

میر و به‌گ و روه‌سایانی کوردستان دیسان بۆ تۆله‌کردنه‌وه‌ و غه‌زا له‌گه‌ل قه‌لباشاندا کۆبوونه‌وه‌ و به‌له‌شکرێکی قورسه‌وه‌ رۆیشتنه‌ مووسل و چوونه‌لای خوسه‌رو پاشا که‌ گۆیا موجاهیدن و بۆ یارمه‌تی خه‌لافه‌تی ئیسلامی هاتوون. ئه‌و گه‌وره‌ و روه‌سایانی کورد هه‌ر ئه‌وانه‌ بوون که‌ یاریده‌ و کۆمه‌گی حافظ پاشایان کردبوو و له‌پێشدا له‌گه‌لی چووبوونه‌ به‌غدا.

خوسه‌رو پاشا به‌به‌نه‌ی ئه‌وه‌ که‌ له‌ سه‌فه‌ری به‌غدا‌یدا ئیحماتی نه‌گیرا و کورده‌کان به‌هیندیان نه‌گرتبوو و ئیتاعه‌تیان نه‌ده‌کرد، روو به‌رووی گه‌وره‌کانی کورد ترشی نواند و خۆی توندکرد و به‌بێ ئه‌هه‌میته‌ی ته‌ماشای کردن.

گه‌وره‌ی کورده‌کان له‌ خوسه‌رو پاشا که‌وته‌ ئه‌ندیشه‌ و که‌ده‌ره‌وه‌، به‌بێده‌نگی له‌ مه‌جلیسی ده‌رکه‌وتن و له‌ جیگایه‌کی تاییه‌تیدا کۆمه‌له‌یان به‌ست و له‌سه‌ر ئه‌مه‌ قه‌راریان دا که‌ به‌بێ سوود و ئومید بۆ پیاویکی وا خۆ نه‌خه‌نه‌ ته‌له‌وه‌ و گیانی خو‌بان نه‌که‌نه‌ قوربانیه‌کی وه‌ها که‌ به‌بێ مایه‌ دل ره‌نج و خه‌مناکی کردن.

له‌پاش ئه‌م قه‌راره‌ به‌په‌نه‌انی له‌ ئۆردوگا ده‌رکه‌وتن و به‌ئاشکراییی به‌یداغی ئیرانیان هه‌لدا و بانگی دوژمنایه‌تی له‌گه‌ل رۆم و فه‌رمانبه‌رداری شاعه‌باسی سه‌فه‌ویان به‌گوێی خوسه‌رو پاشادا دا. هه‌ر ئه‌و کۆمه‌له‌ بلا‌وه‌ی نه‌کرد و له‌ هه‌موولا‌ییکه‌وه‌ هینزیان په‌یدا‌کرد و روو به‌چیا بلنده‌کان سه‌رکه‌وتن و له‌شکرێکی قورسیان کۆکرده‌وه‌ و قاسیدیکی توندپه‌وی خۆشبه‌زیان نارده‌ ئیران و قاقه‌زێکی زۆرجوانیان بۆ شا‌ نوویسی و خستیانه‌ سه‌ر هه‌وه‌سی بزووتنه‌وه‌.

مایه‌ی ئه‌وه‌نده‌ پروترشیه‌ هه‌موو ئۆمه‌راکانی کوردی له‌ خوسه‌رو پاشا جوێ کرده‌وه‌. خوسه‌رو پاشا به‌ده‌ستی خۆی کورده‌کانی له‌ ده‌ست دا و کردنیه‌ دوژمن و بوو به‌سه‌به‌یی ئه‌مه‌ش که‌ ده‌ست له‌ چوونه‌ به‌غدا به‌ردات و بچیته‌ سه‌ر خاکی کوردستان. له‌ مه‌جلیسدا گو‌تووی نه‌چوونه‌ سه‌ر خاکی خان و به‌گی کورده‌ سه‌رکیشه‌کان مه‌مله‌که‌ت نه‌ سووتاندن و نه‌ کوژانیان و چوونه‌ به‌غدا کاری عاقلان نییه‌.

نه گهرچی کورد له پيشدا دوزمن نه بوون و هه موو هيز و پشتيووانی بوون و به ئاره زووی خوڤيان و دلپاکيانه وه بۆ کۆمه گي کردنی که مهربان گریدابوو، چونه لای و به یانی گیان فیدایی خوڤيان بۆ کرد؛ به لام نه و کورده کانی کرده هه واداری شاه و دوزمنی خۆی!

خوسره و پاشا قهراری له سهر نه مه دا که بچیتته سهر شاره زوور و مهمله که تی خانه سه رکیشه کان تالان کات و بیسووتینی و ویرانی کات و میلله ته که ش قه تلوعام کات و له پاشان بگه پرتته وه سهر به غدا. له سهر نه و قه راره عه سکه ری دهنگدا و روو به کوردستان ناژۆتی.

له نه وه لای به هاردا خوسره و پاشا به شار و باژێر سووتاندن و دیهات ویرانکردن و تالان و کورژتارکردن رووبه شاره زوور که وته ری، که گه یشته پردی سوور، «تالتون کۆپری» زتی گچکه هه ستابوو، لووره ی ده کرد. له کونده و مه شکه پردیان دروستکرد. له گه ل په رینه وه دانه ویتله و گرانبار و حه یوانات و عه سکه ر خه ربیک بوون، گه لیک حه یوانات و عه سکه ر و بار و ولاغ به ناودا چوون و خنکان. هه تا بانگی شیوان هه ر له په رینه وه دا بوون. زۆر که میان بۆ رزگار بوو؛ گه لیکیان له به ری دیکه مانه وه، تا بۆ سه بینه ی به رنه وه، له که نار چۆمی دابه زین و مانه وه.

شه وی کورده کان له هه ردوولای چۆمه وه شه وه یخوونیان بردنی و مال و نه سپاییکی زۆریان برد و عه سکه ریکی بی ژماره ییشان کورژت، جبه چی باشی حه مزه ناغایان له که ناری چۆمی سه ربیری و سه بینه ی سهر و لاشه یان دۆزیه وه و مال و نه سپاب و جبه خانه به کی ئیواری په راندبوو یانه وه و له ده ست کورده کان پارێزرا بوون، نیوه شه و چۆم زیاد ی کردبوو، نه وانیشی بردبوو. هه ر له وشه وه دا له نه سته مبول کۆشک و به ری خوسره و پاشا ناوری تیبه ربوو، به مال و منداله وه بیوون به خۆل و هه موو سووتابوون.

کورده کانی شاره زوور بۆ ده فعی به لا به رابه ری خوسره و پاشایان کرد و له پيشی رانه وه ستان، به لکو هیندیکیش پيشوازیان کرد. خوسره و پاشا به بی نه زیهت و شه روکیشه به شاره زووردا رویشته هه تا گه یشته قه لای گولعه نه به ر که له یه که قه لا سه خته کانی شاره زوور بوو. نه و قه لایه - هه روه کو باسکرا - له ته ره ف شاعه باسه وه ویران کرابوو، دیوار و بورجه کانی روخاندرابوو.

خوسره و پاشا بۆ نه مه ی بیکاته له شکرگابه ز و بۆ هه لمهت دانه سهر ئیران بیکاته ناوچه ی عه سکه ر، دهستی به دیوار و بورج و کونگه ره دروستکردنه وه ی کرد و دهسته

له شکرکی پازده هه زار که سیشی ناره سهر قه لای مهربان (که له مه پاش له چلۆنی گرتنی ده دوین) قووه تیکی کافیشی ناره سهر قه لای حه سه ن ناوا که مه رکه زی خانی نه رده لانی بوو، کۆشک و عیماره تیکی زۆر به ده زگا و عه جایب و غه رایبی تیدا دروستکرا بوو.

خوسره و پاشا بۆ ویرانکردنی نه و کۆشکه و سووتاندنی، نه مری دا و عه سکه ره که شی بۆی نارد که ویرانی که ن.

موراد به گ موته ریخی به ناو بانگی تورک له کتیبی «ابو الفاروق» به رگی پینجه م لاپه ری ۳۲۶ و له ژیر عینوانی «عه جم غایله سی» دا به م جوژه باسی کۆشک و سه رای نه حمه دخان ده کات و ده لیت: زینات و سه نعه تکار به کی له سه رای قه لاکه ی حه سه ناو دا به کار برابوو، جای ته حه بیور و ته عه جوب بوو. باخسووس ره سه مه کانی که له دیوار و ده رکه کانیدا دروست کرابوو، جالیبی دیقهت بوو. له ره غمی مه مالیکی دیکه ی ئیسلام که خوڤیان لی ده پارازت، کوردستان و عه جه مستان گه لیک ره غبه تیان خستبووه سهر ره سم و شکل و وینه، به تایبه تی وینه ی ژنی رووت و مندالی جوان و شکلی ده عبایانی کیتی مه رغووبتر بوون.

هیندیکی له میژوونو سه کانی دیکه زۆر به نه هه میه ته وه به و کۆشک و سه رایه ی حه سه ناوا هه لده لاین و له کتیبه قیمه تداره کانیا ندا ده لاین سه رای نه حمه دخان هه موو به شکل و ره سمی نایاب و به رهنگی جوان و قیمه تدار رازاندرابوو. به دراویکی زۆر و به فه ننیکی میعماری و ئوسولیکی زۆر به دیع و گرانبه ها و به مه سه ره فیکی بی ژمار هاتبووه وجود.

خوسره و پاشای بیژراو به بی ته نه نی و ئینساف نه و کۆشکه نایابه ی به عه سکه ره کانی رۆم خراب کرد و ناوری تیبه ردا و کردیه خۆله میش. نه و بزووتنه وه ی خوسره و پاشا ده ماری کورده کانی زیاتر گوشی و خوینی گه رمی نه و میلله ته ی چاکتر خسته جو ششه وه.

له وه موهیمتر و عه جایبتر سه ربهوردی سه ردار محه مه دخانی غه زوییه، که به بی گونا ه و سووچ، پارچه پارچه ده کرت. محه مه دخان حو کمداری غه زۆ سه ردار یکی گه وره ی کوردستانی شمالی بوو. به هه موو له شکر کوردستانی شماله وه له گه ل خوسره و پاشا که وتبوو که له شه ری قزلباشدا یارمه تی بدات.

خوسره و پاشا به له شکره که یه وه خستبوویه ژیر حیمایه تی قلیبجیزاده ناو پیاویکی

تورکه‌وه و بۆ پیشه‌وه کردبوویه پیشمه‌رگه‌ی له‌شکری رۆمیان. له‌هموو جیگایه‌کدا پیشداربوو، دۆژمن شکین و عه‌جه‌مرفیتن بوو، به‌عیباره‌تیکی دیکه، وه‌زیفه‌ی محمه‌دخان رینگا پاک‌کردنه‌وه و دۆژمن له‌پیش لابرندی بوو، خوسره‌و پاشاش له‌دواوه ده‌چووهر سهر جینگای خاوتین و بی شه‌روشۆر.

محمه‌دخان له‌پیش عه‌سکه‌ره‌وه هم‌میشه به‌دوو سی مه‌نزل شه‌ری ده‌کرد و مه‌ردانه ده‌کووشا و شه‌عشه‌عه‌ی نازابه‌تی که‌وتبووه نیو رۆم و عه‌جه‌مه‌وه. ناوبانگی پالنه‌وانه‌تی گوئی دۆست و دۆژمنی پرکردبوو.

خوسره‌و پاشا له‌و ناوبانگه و خۆناسین دانی محمه‌دخان رقی بووه و نارديه دواى و خواستیییه لای خۆی و به‌بهانه‌گرتن لیتی توندبوو و هه‌ره‌شه‌ی لیکرد و له‌نیو خه‌لکدا شکاندى. خانى عه‌بیوری پالنه‌وانى حه‌میه‌مه‌ند، هه‌لگرتنى قسه‌ی ناغایه‌کی یه‌نیچه‌ری له‌لای زۆر سووکایه‌تی بوو، ده‌ستی دایه‌شیر و له‌کالانی ده‌رخست و دایه‌پینایه‌ سهر خوسره‌و پاشا. له‌وده‌مه‌دا حاجی ئیواد سلیمان که له‌هه‌یه‌ی خوسره‌و پاشا بوو، به‌ناو‌بۆی که‌وته پیشه‌وه و ده‌ستی بۆ شیره‌که راگرت، شیرى ئاودارى تیژ سی قامکی حاجی ئیوادى که‌په‌لکرد له‌کوله‌که‌ی نیوه‌راستی چادر که‌وت و قه‌لمی کرد و چادریان به‌سه‌ردا که‌وت.

خوسره‌و پاشا چونکو له‌که‌نار چادره‌وه بوو، زۆر به‌چالاکی له‌ژیری ده‌ره‌په‌ری و هاواری له‌عه‌سکه‌ر کرد، له‌نیو چادردا نه‌یانه‌پشت محمه‌دخان ده‌ست بزۆی بکا، له‌توپه‌تیبان کرد.

نۆکه‌ره‌کانی محمه‌دخان به‌شیر و خه‌نجر که‌وته نیو عه‌سکه‌ره‌وه و له‌پاش عه‌سکه‌ر کوژتینیکی زۆر، نه‌وانیش کوژران و په‌له‌په‌ل کران.

ئه‌و مه‌سه‌له‌یه بوو به‌مایه‌ی شه‌روشۆر و تیکچوونی ئومه‌راکانی کورد و سه‌رکیشیان به‌جاریک که‌وته رینگا و ده‌ستیان له‌مه‌یدانی شه‌ری دۆژمن به‌ردا. خوسره‌و پاشا که‌وته ته‌قه‌لاوه؛ هه‌رچه‌نده رجاکار و ناو‌پژبان خسته‌نیوانی چاره‌نه‌بوو. ناردی قلیچیزاده‌ی گرت و به‌سیداره‌ی داگرد و خنکاندی که‌ گویا ئه‌و فه‌سادیی کردوو که‌ محمه‌دخان بکوژیت؛ له‌تۆله‌ی ئه‌و فیتنه‌یه به‌جه‌زای خۆی گه‌یشت.

به‌و فیتنه‌ی که‌ قلیچیزاده بی‌گوناھ کوژرا، کورده‌کانیش نهرم بوونه‌وه و گه‌رانه‌وه له‌شکرگا، خوسره‌و پاشا به‌خه‌لاتکردن و به‌خشش و ئینعامیکی زۆر نوازی کردن و دل‌ی نه‌ستانده‌وه.

له‌ولاره‌و شا عه‌باس که‌لینی له‌و شوێشه ده‌ستخست و له‌شکرکی قورسی کیشا هه‌مه‌دانه‌وه که‌ به‌سه‌ر عه‌سکه‌ری رۆمیاندا بدات. به‌په‌نهانی عه‌یارانی ده‌نارده‌ نیو عه‌سکه‌ره‌وه، به‌شه‌وه سه‌ری زابتان و زگی پیاوه گه‌وره‌کانیان ده‌دری و عه‌سکه‌ریان ده‌کوژت.

به‌و بزوتنه‌وه‌ی عه‌یاران، خوسره‌و پاشا و عه‌سکه‌ره‌که‌یان به‌جاریک هه‌راسان کردبوو. شه‌و نه‌بوو چادر و نه‌نبار و قۆرخانه‌ ئاوری تیبه‌ر نه‌ده‌ن.

خوسره‌و پاشای رۆم، محمه‌د ناوی به‌بلۆکیک عه‌سکه‌ره‌وه نارد هه‌یاره‌کان و جینگاکه‌یانی دۆزیه‌وه و ده‌وره‌دران و ده‌ستیان کرد به‌کوژتار، له‌و عه‌سکه‌ره‌ چواریکی رزگار نه‌بوو و کوژرا؛ له‌نه‌تیجه‌دا نه‌حمه‌د هۆزه و هاوالانی که‌ عه‌یاربوون گیران و کوژران.

ده‌سته عه‌سکه‌ریکی خوسره‌و پاشا که له‌گول نه‌باره‌وه ناردرا بووه سهر قه‌لای مه‌ریوان، له‌شکری حه‌له‌ب و شام و نه‌دنه و سیواس و یه‌نیچه‌ری رۆم ئیلی، هه‌ریه‌ک به‌بیگلهریگی خۆیان هه‌وه پازده هه‌زار که‌س ناردرا بوونه سهر قه‌لای بیژراو. ئه‌و له‌شکره به‌بی‌شه‌ی و نه‌زیه‌ت، چوونه نیو قه‌لاوه و زۆر به‌ئاسانی گرتیان و خسته‌یان ژیر حوکمیانه‌وه.

زه‌ینه‌خان که له‌ته‌ره‌ف شاه‌ی ئیرانه‌وه به‌سه‌ردار سوپاهی ناودرا بوو فریانه‌که‌وت که له‌پیش رۆمیاندا بگاته مه‌ریوان و یارمه‌تی ئه‌وی بکا. به‌چل هه‌زار سوپاهه‌وه گه‌یشته نزیک مه‌ریوان. که‌ زانی قه‌لا که‌وتوته ده‌ست دۆژمنه‌وه، بۆ شه‌ر و په‌لاماردانی رۆمی له‌شکره‌که‌ی راگرت و ئارایشی دا.

رۆمییه‌کان له‌شکری کورده‌کانیان کرده پیشمه‌رگه و ناردیان هه‌سهر له‌شکری ئیران و بۆشیان بوونه دومبال. هه‌ردوو سوپا له‌به‌را به‌یه‌کتر ریزبوون و ده‌ستیان به‌شه‌ر و کوژتار کرد. له‌نزیک قه‌لای مه‌ریوان له‌مانگی نیسانی سالی ۱۰۳۹ کۆژتار و خوتن‌نیزی ده‌ست پیکرا و له‌موده‌تی دوو شه‌و و دوو رۆژان کورده‌کانی ته‌ره‌فداری رۆم له‌شکری ئیران‌یان شکاند و په‌ریشانیان کردن. چهنده قه‌لا و ده‌فیل و هه‌زار که‌له‌ی سه‌ری پیاو و دوو هه‌زار نه‌سیریان به‌دیاری بۆ خوسره‌و پاشا نارد. ئه‌ویش له‌سه‌ر ره‌وشتی خۆیان هه‌موو نه‌سیره‌کانی کوژت. هه‌رچه‌ند نه‌سیره‌کان پارانه‌وه به‌زه‌بیان پیتاندا نه‌هات. ته‌ئریخی «نه‌عجا» و «ابو الفاروق» ئه‌و کوژتاره زۆر به‌ئه‌سه‌ف و وه‌حشه‌ت نه‌نگیزی ده‌نوویسنه‌وه.

له مانگی حوزه‌یرانی ئه و ساله‌دا هه‌مه‌دان به‌ده‌ست کورده‌کان گیرا و خرایه ژێر په‌نجه‌ی رۆمیا‌نه‌وه.

که خوسره و پاشا گه‌یشته سه‌ر حازروبازر، ئه‌م‌ری دا ئاوربان له شار و باژێر و باغو‌باغچه‌ی هه‌مه‌دان به‌ردا و تالانکرا و روخاندرا، به‌ره‌وشتی جه‌نگیزی و خووی خۆیان میلیله‌تی بی‌گونا‌ه شیری تینرا و باغ و بیستانی جوان و ره‌نگینی سووتاندرا. خانووبه‌ره و کۆشکی نه‌قشکرا و په‌نگا‌وپه‌نگ و رازاوه‌ی وێران و خراب کران.

که شاریکی ره‌نگین دووچار به‌و زله‌یه کرا خوسره و پاشا به‌شار و دیهاتی کوردستاندا جله‌وی به‌ر به‌به‌غدا سووراند، له کوردی لو‌ر و که‌له‌ور و گۆزان و گه‌لباغی -که ئاوابیبه‌کانیان که‌وتبووه سه‌ر ریگا- له میلیله‌ته‌که‌ی ئه‌وی ده‌ست که‌وت کۆژا و هه‌رچه‌ند دیهات و ئاوابی هه‌بوو سووتاندرا و خراپوو، وه‌مال و ئه‌سپاییان به‌تالان برا.

باباخان حوکمداری لو‌رستان، بو‌ئهمه پێش به‌و سیلاوه خوتن خواره بگرت، له‌شکری هه‌لگرت و چوو ریگای پێ‌گرتن و شیری تینان. ته‌واوی ئه‌و قۆل و ئه‌و ئۆردوه‌ی که‌سی و شه‌ش هه‌زار عه‌سکه‌ری شه‌رکه‌ری رۆمی بوون، مه‌حووکرانه‌وه و کۆژان. له‌ دوا‌ی ئه‌و خوسره و پاشا به‌له‌شکریکی پێبوو، گه‌یشته پێشه‌وه و ده‌ستیان به‌شه‌رکرد. له‌ دوا‌ی گه‌لیک کۆژتار، باباخان به‌دیل گیرا. خوسره و پاشا له‌ خوورپه‌وشتی باباخانی خۆشی هات و حه‌زی له‌ قسه و گفتوگۆکانی کرد و له‌ کۆژتنی به‌هورد و کردیه نه‌دیپکی خۆی.

له‌شکری رۆم له‌ مانگی ئه‌یلولدا گه‌یشته به‌غدا. له‌ تشرینی دووه‌مدا ده‌ستی به‌ده‌وره‌دانی به‌غدا و وه‌ته‌نگه‌یتانی کرد. میر جه‌مال و میر فه‌تاح که‌ هه‌ریه‌ک میرپکی گه‌وره‌ی کوردان بوون و له‌ ته‌ره‌ف شاه‌ی ئێرانه‌وه فه‌رمانده‌ی سوپا‌ه و حاکی به‌غدا‌بوون، بو‌ به‌راهه‌ری رۆمیان راوه‌ستان و ده‌ستیان به‌نه‌هیشتنی نزیکه‌بوونه‌وه‌ی رۆمیان کرد. له‌ ده‌وری قه‌لا‌ نغوومیان لێدا و پر بارووتیان کردن، که‌ رۆمی نزیک ده‌بوونه‌وه‌ له‌ پریکا ئاوربان ده‌کردن. به‌و ته‌رزه‌ گه‌لیک عه‌سکه‌ر و چه‌ند پاشایه‌کی گه‌وره‌ی رومیانیان کۆژت و زه‌ره‌ریکی زۆریان لێدان.

چه‌ند رۆژیک له‌سه‌ریه‌ک به‌وجۆره‌ خوسره و پاشا ته‌مای هه‌لمه‌تدانی قه‌لای ده‌کرد و له‌ ته‌ره‌ف ئه‌و دوو ئه‌میره کوردانه‌وه به‌ته‌رزی بیژراو به‌راهه‌ریان ده‌کردن و له‌ هه‌موولا‌بیکه‌وه عه‌سکه‌ری رۆمی وه‌ته‌نگه‌اتن.

خوسره و پاشا به‌دلگیری و شکاوی عه‌سکه‌ره‌که‌ی هه‌لگرت و روو به‌چادری خۆی گه‌راوه

و له‌ داخان هه‌موو دونیای لی‌ وه‌ته‌نگه‌اتبوو؛ به‌تووره‌بی و نیوچا‌وگرژی چووه‌ چادره‌که‌ی. هه‌رچه‌ندی ده‌کرد ئاوری رقی نه‌ده‌کۆژاوه و نارویه‌ دوا‌ی باباخانی حاکی لو‌رستان -که له‌پێشدا لیتی دوا‌ین- خواستیه‌ پێش خۆی و پیتی گوت: تو‌هه‌م کوردی و هه‌م شیعیه‌ی. له‌لای چه‌ند که‌سیکت وه‌سیه‌ت کردووه ئه‌گه‌ر شه‌هیدکرای بده‌نه‌ که‌ربه‌لا بتنیژن. به‌و به‌هانه‌یه رقی ئه‌و دوو ئه‌میره کوردانه‌ی له‌سه‌ر به‌غدا‌بوون، به‌باباخانی رژت و ده‌زبه‌جی له‌به‌ر چادره‌که‌ی به‌سیداره‌یدا کرد و کۆژتنی. ئه‌و رۆژه (٨) هه‌شتی مانگی سه‌فه‌ری سا‌لی ١٠٤٠ بوو که‌ ئه‌و پیاوه گه‌وره کورده به‌بی‌گونا‌ه خنکاندرا و کرا به‌قوربانی به‌هانه‌یه‌کی جه‌نگیزانه.

خوسره و پاشا به‌وه‌ش که‌فوکۆلی نه‌نیشته‌وه؛ ته‌مای ده‌سته‌او‌یژتنی کورده‌کانی شاره‌زوری کرد که‌ له‌ گه‌لیا شه‌ریان بو‌ ده‌کرد. کورده‌کان نه‌یانه‌یشت خۆ‌بیژتویت، پۆل به‌پۆل و ده‌سته به‌ده‌سته له‌ له‌شکرگا ده‌رکه‌وتن، هه‌تا بوونه قووه‌تیکی وا که‌ خوسره و پاشا نه‌توانی ده‌زدریژان بو‌ بکات. ئه‌و کۆمه‌له‌ روو به‌کوردستان گه‌را‌نه‌وه.

له‌ولاشه‌وه عه‌سکه‌ره‌که‌ش ته‌وانایی به‌راهه‌رکردنی میر فه‌تاح و میر جه‌مالیان نه‌بوو؛ له‌ ده‌وره‌دان سست بوون و له‌ شه‌رکردن ده‌ستیان کیشاوه.

خوسره و پاشا له‌ دوا‌ی گه‌را‌نه‌وه‌ی کورده‌کان، به‌په‌ریشانی و شپه‌زیبه‌کی زۆر پیس روو به‌مووسل و له‌و‌ی‌شه‌وه روو به‌ماردین هه‌لاتن؛ به‌هه‌زار ته‌زه‌ت زۆرکه‌میان گه‌یشتنه‌ ماردین. له‌ ریگادا کورده دل‌ برینداری جگه‌رسووتاوه‌کان ریگیان پێ‌ ده‌گرتن، به‌کۆژتن و به‌رووتکردن تۆله‌یان لی‌ ده‌ستاندن. له‌وه‌دا گه‌لیک ته‌له‌فات به‌رۆم درا.

وه‌ختیکی خوسره و پاشا له‌ هه‌مه‌دانه‌وه روو به‌به‌غدا رۆیشت - وه‌کو باسکرا - پینج پاشا (که‌ ئه‌مانه‌ بوون عومه‌ر، ئه‌بدال، به‌کر، مسته‌فا، ئیبراهیم پاشان) به‌قووه‌تیکی قورسه‌وه له‌سه‌ر شاره‌زور دانا‌بوون. له‌و‌یدا به‌دامه‌زراندنی عه‌سکه‌ر و دانه‌ویله‌ و زه‌خیره وه‌خه‌رکردن و تالانکردنی میلیله‌تی کورد خه‌ریک بوون که‌ له‌ وه‌ختی لزوومدا بیسه کۆمه‌گیده‌ری خوسره و پاشا و له‌ زه‌خیره ناردن بو‌ عه‌سکه‌ر بکۆشن.

که‌ خوسره و پاشا له‌ به‌غداوه به‌شکاوی روو به‌ماردین هه‌لات، ئه‌حمه‌دخانی خاوه‌ندی قه‌لا و کۆشکی حه‌سه‌ناوا که‌ به‌دریژی باسکرا، له‌ناکا و به‌له‌شکر و هه‌یژیکی قورسی کورد لینگ‌ی دا سه‌ر شاره‌زور و په‌لاماری رۆمیانی دا و شیری بی‌ دریغی تینان و ده‌ستی به‌کۆژتاریان کرد و مال و ئه‌سپاب و چه‌ک و موهیماتیکی بی‌ ژماری لی‌ گرتن. ئه‌و پینج

پاشا ناو داره سەر عهسکه رانه، بههزار فیل و حيله بهتهنها سواره توانیان خو له په نچهی ئهحمه دخان پزگار کهن؛ هه رچه ند عهسکه ر و چادر و ئهسپایان بو ئهحمه دخان به جی هیشته، بهسه لته سواره خو یان گه یانده خوسره و پاشا گیانیان به ساغی ده ریا ز نه کرد؛ خوسره و پاشاش له داخان هه ر پینجی به سیداره دا کردن و خنکاندنی.

ئهحمه دخان کهوته دووی شکستهی دوژمن و توپ و موهیمات و جبه خانه و ئهسپایتیکی بی ژماری دهست کهوت و هه موو خاکی شاره زووری له دوژمن خاوتین کرده وه؛ گه راوه سهر قه لای گولعه نهر، چهنه رۆمیه کی تیدابوو کوژتنی و قه لاشی خسته وه دهست. شاره زوور له ئه وه لای سالی هه زار و چلدا کهوته ژیر حوکمی ئهحمه دخانه وه.

ئهحمه دخان به داد و په عیه ته په روه ری، میلله تیکی له دهست جهوری رۆمیان په راگهنده ببوون، کوژی کردنه وه و خاک و ناواییه کی سووتاو و ویران کرابوون، دروستی کردنه وه، ئه هالی به ئاسووده گی و خوشی دامه زاننده وه. ورده ورده کوردستان له سایه ی حه مییه ت و میلله تخواهی ئه وه گه وره کورده وه ئاوه دان کراوه؛ جووت و کار و پیشه دهست پیکرا، کپن و فرۆتن کهوته وه ئیش. ئه گه ر ئه وه پیاوه فریا نه کهوتبایه، گرانی و قاتی و نه خوشی له دوژمن زیاتر میلله تی قه کردبوو؛ هه موو له په ریشانیدا ده مردن.

ئهحمه دخان له لاییکه وه له گه ل ریکی و پیتیکی مهمله کهت و سوپا، له لاییکه وه له گه ل ئاواکردن و دیهات دروست کردنه وه و په عیه ته کۆکردنه وه خه ریک بو، له لاییکه دیکه شه وه به گه رمی بناغه ی دۆستایه تی و خوشه ویستی له گه ل سه فه وییه کان داده نا. به وه ته رزه هه میشه له کۆشش و ته قه لادا بو، هه تا پینج سالان کوردستانی له ئه وه ل چاکتر دامه زانده وه، وه به ئیستیقلالیه تیکی ته واو حاکمیه تی کرد.

سالی کووچه ک ئهحمه د پاشا ئه میری مه فره زه ی دیاره کر - که رۆمی بوو - به په نهانی له گه ل ئهحمه دخاندا دهستی به موخابه ره کرد و کهم کهمه ناخوشی نیوانی به خوشی وه رگه راند و بناغه ی ناشناییان دامه زراند.

شاسه فی سه فه وی - که له وه ئاگادار بوو - رقی هه ستا و له شکر تیکی گرانی له ژیر فه رمانده ی سه ردار سوپا رۆسته م خاندا ساز کرد بو ناردنه سهر ئهحمه دخان و سه ر نزم کردنی، خه ریکی ئاماده بی بوو، پیوستی ریکده خست.

که ئهحمه دخان ئه وه ی زانیه وه رۆسته م خانی ده چیته سهر، قاقه زی له ئهحمه د پاشا نوویسی و داوای یارمه تی لیکرد. ئه ویش هه تا له سه ردار ی رۆمی گپراوه و به ئهسته مبول

راگه یاندره موده تیکی به سه رچوو. له ئاخیردا جوایی دراوه که: وهختی ئه وه نه هاتوه که دلای شای ئیران بو حوکمداریکی کورد بشکیتندری.

رۆسته م خان به قوه ت تیکی چل هه زار که سیبه وه روو به کوردستان بزووت و کهوته ری، نزیک به خاکی ئهحمه دخان بووه وه.

ئهحمه دخان له شکر ی کورده کانی هه لگرت و چووه پیشه وه. له مانگی زیلحیجه ی ئه وه ساله دا گه یشته دوژمن و سوپاکه ی ریزکرد. هه ردوولا دهستیان به کوژتاری به کترکرد. له نه تیجه دا له شکر ی رۆسته م خان شکا. له شکر ی ئهحمه دخان کهوته دووی شکسته ی دوژمنیان، مال و ئهسپایتیکی زۆریان کهوته دهست؛ هه تا چهنه زنجیره فیل له رۆسته م خان به دلیل گیران. مال و نه قدییه و چهک و چتی گرانبه های بی ژمار کهوته دهست له شکر یانی ئهحمه دخان. به شادی و خوشی گه رانه وه پاشی.

کووچه ک ئهحمه د پاشا که له وه ئاگادار بوو، سه ربهوردی له خو ی به ره ووژووتر دا و ئه مری وه رگرت که که لئین دهسته که وه و دهسته به ک عهسکه ری هه لگرت و روو به شاره زوور کهوته ریگا و قاقه ز تیکی له ئهحمه دخان نوویسی ئه وا به عهسکه ریکی قورسه وه به هاوارته وه هاتم و خو پراگره «به عنی له وه ئاگادار نییه که ئهحمه دخان دوژمنی شکانده» هه روه کو ره وشتی خو یان خو ی به نه زانیی نیشان دا و کهوته ریگا.

ئهحمه دخان له وه گه یشت که رۆمی به فیلتن و له وهختی ته نگیدا دهستی کهس ناگرن؛ که بو خو یان لییان قه وما زۆر زوو هاوار له دراوسییه کانیان دهکن. ئهحمه دخان ئه مه شی زۆرچاک زانیبوو که کووچه ک پاشا بو دهست به سه ر شاره زوور کیشاندا چوونه ئیرانی کردۆته به هانه وه ئه گه ر له گه ل ئیرانیس شه ر بکات، شاره زووری به زۆر ده کاته له شکر و ریگای هاتوچوون. که وا بوو به هه موو جو رتیک سه رکه وتنی رۆمی له وه شه رده دا بو کورد چاک نییه و ئاماده ی ویرانی کوردستانه. ئهحمه دخان زانیی خو ی په نهان کرد و به ئاشکرا ریگای رباوردنی دا به ئهحمه د پاشا.

ئهحمه د پاشا به عهسکه ره که یه وه به شاره زووردا رۆیشت هه تا گه یشته قه لای مه ربوان، به لام ئهحمه دخان له کۆمه گیدا بی دهنگی ئیختیار کرد و له دانه ویتله و تیشوو داندان نه زانین و خو تینه گه یانندی کرده دهستوور. ئهحمه د پاشا عهسکه ره که ی روو به هه مه دان **ئاژۆت**. له و لاه رۆسته م خان له شکر تیکی قورسی هه لگرت و له نزیک هه مه دان به رابه ر به عهسکه ری رۆمی راوه ستا. رۆسته م خان زانیبوویه وه که کورده کان گو شه گیرن، له شه ر

چیرپوو؛ له هه موو لاییکه وه دهستی به په لاماردانی عهسکه رکرد و له مانگی ره بیعی یه کی سالی ۱۰۴۶ شه دهستپیکرا.

ئه حمده پاشا ئه مری شه ری دا. عهسکه ره چه نده کوششیان کرد چاره یان له هه لاتی زیا تر دهست نه که وت، چونکو له هه موو بزوتنه وه به کدا به گه له ده کوژران و به دیل ده گیران. پاشا و عهسکه ره که ی له شه رکردن هه راسان بوون؛ ئه مری روو به شاره زوور گه رانه وه ی دا. عهسکه ره ریگای هه لاتی لی گیرابوو، هه چه نده ته قه لایان دا له مهیدانی کوژتار رزگار نه بوون. له شکری ئیران شیر ی بی دریغی تینابوون و له تویه تی کردن. له نه تیجه دا ئه حمده پاشا به دهستی که وه شیر و به دهستی دیکه وه ئالا، روو به له شکری ئیران هه لمه تی برد و دهستی به شه پرکرد. هه تا کوژرا له مهیداندا پیوانه شه ری کرد. له نه تیجه دا هه م سه رعه سکه ره و هه م هه موو له شکره که ی روومی له دهست روسته م خاندا نابوود بوون و هه موو ئاله ته کان که وته دهستیان و به شادی گه رانه وه هه مده دان.

ئه حمده دخان هیندی که ئه نبار و ئه سپایی روومیانی له و شه رده دا دهست که وت و له هه موو کوردستاندا له شکری خر کرده وه. له رووم و له ئیران که وته ترسه وه که له ناکا و هه لمه تی به رنه سه ری، بو خو یارازتن له شکری بلاونه کرده وه.

ئه حمده دخان له پاش سه رهوردی کووچه ک پاشا دهستی بو دو ستایه تی ری که وته وه له گه ل ئیران کرد [دریژ] و نیوانی خو شکرده وه. هه میشه پیوان له هاتوچووندا بوو، تخووی شه رزه زوور دامه زراوه. ئه و جا له گه ل ئیران بوو به سویند خو ر.

سالی ۱۰۴۸ سولتان مورا د رابیع بو گرتنی به غدا له ئه سته مبوله وه ده رکه وت. له مانگی شه عباندا له رپی مووسله وه گه یشته به غدا و ده وه ی دا. فه تاح خان حو کمداری به غدا - که له ته ره ف ئیرانه وه ته عیین کرابوو - (له پیشدا لیی دواین). بو به رابه ری سولتان مورا د خو ی راگرت و به چاکی شه ری کرد و له هه موو ده می کدا روو به هه لمه ت دانی سولتان په لاماری ده برد و ده یگیرانه وه دوایی. له نه تیجه دا سولتان مورا د که گه راوه روو به مووسل و دیاربه کر جله وی سوورانده وه. کورده کانی شاره زوور نه که م و نه زیاد خو یان تی نه گه یاند و به هیندیان نه گرت و نه چوونه لای و نه پرسیاربان لی کرد.

ئه حمده دخانی حو کمداری شاره زوور له ریگایاندا له بری خزمه تکردنیان، تالانی له رووم ده گرت و ده یشکاندن.

مورادی رابیع له وه که کورده کان به به راوه ژووی ئومید کردنی بزوتنه وه، غه زه بناک و رقی هه ستا بوو، له داخان رقی خو ی به گه وره شیخیکی کوردان رشت و تو له ی لی کرده وه و

به بهانه و فیله وه خنکاندی، له بری خه لات سیداره بوو. مورا د بیگ [له] ته ریخی «ابوالفروق» له بهرگی پی نه چه مدا به م جو ره ئه حوالی ئه و شیخه گه وره ی کورده و خزمه ت و موکافاتی ده گیری ته وه و ده لیت: شیخیکی کورده که به شیخی ورمی ناوبانگی کرد بوو و پوستنشینی نه قشبه ندی بوو، به نفوز و قسه ره وا و به قه در و قیمه ت و مو قته دیر بوو. سولتان مورا د که له پیشدا سه فه ری ئیره وان و قافقاسی کرد، ئه و شیخه به قووه تیکی ته وای موریده کانیه وه گه لیک زور خزمه تی کرد و له ریگای رو میاندا شه ری کرد و مه مله که تی گرت بوون. له سایه ی نازایی و راستی و دین په روه ری خو یه وه بیو به خو شه ویستیکی چاکی سولتان مورا د. له سه فه ری به غدا ی سولتان مورا ددا ئه و شیخه کورده به هیندیکی ته واه وه بو پیشوازی کردن هه تا حه لب چوو، به یانی ئیخلاس و راست کو شینی له لای سولتان کرد بوو. له شه ر و کوژتار و ده وره دانی به غدا یا به دل تیکی خاوین کو شینی چا که وه شه ری کرد بوو. هه تا گه رانه وه دیاربه کر له گه لیدا بوو. سولتان مورا د له بری خه لات و به خشیش و ئینعام و موکافات که با تی ئه و هه موو خزمه ته ی شیخ تو له ی بو بکرا یا به، به ئه سه فه وه! خزمه ته که ی شیخ سیداره و خنکاندن نه تیجه به خشبوونی ره و ابوو؟

سولتان مورا د به ده سیسه ی ئه مه که گو یا کچی ئه میر فه خره دین مه عان ئوغلی که ئه میری دورزیه کان بوو، له پیشدا له دهست کووچه ک ئه حمده پاشا هه لاتی بوو، له بهرگی نیرینه دا له لای شیخی ورمی خو ی په نهان کرد بوو و شیخ رایگرت بوو. گو یا. شیخ له ئه سراری کیمیا و زیر دروست کردن ئاشنا بوو، ئه و عیلمه ی به سولتان نیشان نه دا بوو. هه رچه ند پادشا گه لیک له گه لی خه ریک بیو، لیی شارده بووه وه و فیتری نه کرد بوو. له به غدا که گه رابوونه وه گو یا له ریگایدا به هه ر جو ریک سولتان وه عده ی له شیخ وه رگرت بوو که گه یشته وه دیاربه کر، به هه موو ته رزیک حه قایقی زیر دروست کردن و عیلمی کیمیا و ره مل نیشان بدا، وه عده ی به جی نه هینا وه. ئه و بهانانه له شیخ شه مسه دین دو زرانه وه و بوو به مایه ی خنکاندن. سولتان له سه ر ئه وه ئیعدامی کرد.

دیسان مورا د بیگ له بهرگی پی نه چه می کتیبی «ابو الفروق» لاپه ری ۳۷۶ دا ده لیت: ئه وانه ی که بیژران سه به بی ئیعدامی شیخ نه بوون؛ به لام ده سیسه بوون. ئه سلی سه به ب نفوز و ئیقتیدار و قسه ره وایی شیخ بوو که به ئیعدام کردنی دا؛ چونکو هه موو کوردستان به چاو لی داگرتنیکی شیخ، به جاریک هه ستان و تی که چوون و که وته شو رشیان به بی شک و شوبهه بوو.

ئەو شەوھە دەورەى مالى شىخ درا و گىرا و بەدارى خنكاندا ھەلئاسرا، قازىبى رومئىلى خواجە سەعدەدەىن زادە محەمەد ئەفەندى لە شىخ مەبوان بوو، لەو كەشە و گرتەندا ترسا و لە داخان گىبانى دەرچوو و مرد.

كوژتنى شىخ شەمسەدىن گەلىك لە كوردەكان گران ھات و تەئسىرىتىكى زۆرى بەخشى. كوردستان كەوتە جۆشەوھە و لە ھەموولايىكەوھە دەست بەسەركىشى كرا و بوو بەبەلايەكى بى دەرمان و ئاشووبىكى لە تەواناى رۆمىيان بەدەر.

كوردستان چاغىكى زۆر بەپەشىوى و تىكچوونى رايبوارد و جارىك ئىران بەناوى شىعەيەتى و جارىك رۆمى بەناوى سوونىيەتى دەستى داويتە كوردستانەوھە و ھىندىك جارىش كوردەكان ھۆشيان دەھاتەوھە بەريان نە دەبوونە ئالەتى ھىچ كامىكىيان و سەربەخۆ دەئيان. ھەتا خودا فەقى ئەحمەدى دارەشمانەى لە بنەمالەى بابان نارد و جارى سىيەم خاكى شارەزورى لە دەسايىس رزگاركردەوھە و خستىيە ژىر فەرمانى خۆبەوھە. لە بەندى پىنجەمى ئەم جزمەدا بەدرىژى دىتە گۆتن.

بەندى پىنجەم

دامەزرانەوھى بنەمالەى ھوكمدارانى بابان

جارى سىيەم لە شارەزور ۱۲۷۴ - ۱۰۵۵

ھەرەكو لە بەندانى رابردودا بىژرا، ئۆمەراكانى بابان لە پاش پىر بوئاقى گەورە كەوتنە دىھاتى پژدەر و ماوئەتەوھە. لە ھوكمدارىيەوھە بوون بەئاغادى و كوئىخا و پىاوى فەقىر و بىدەسەلاتىشىيان لى پەيدا بوو؛ ھەرەكو لە گەلىك بنەمالەى ھوكمدارانى دىكەش رويداوھە.

لە سالى ۱۰۵۵ دا يەك لەو بنەمالە گەورەى دوودەمانە نەجىبە كەوتە نىو مەدرەسە و مزگەوتانەوھە و بەخوئىندن خەرىك بوو. لە پاش ئەوھە كە عومرى بەسى گەيشت و بوو بەفەقى، لە مەدرەسە دەرگەوت و ھەواى ھوكمدارى و ئاغايەتى و رەغىيەتپەرەرى كەوتە سەربەوھە. بەبەخشش و پىاوەتى ئىشتەھارى كرد؛ چەند نۆكەرىتى راگرت. چونكو لە دارەشمانە پىنگەيشت بە «فەقى ئەحمەدى دارەشمانە» ناوبانگى كرد.

فەقى ئەحمەد رۆژ بەرۆژ ھىزى پەيدا كرد و دەست و پىوھەندى زىاد كردن و چەند ئاوەدانىكى خستەژىر دەستەوھە؛ بانگى بنەمالەى بابان و زىندوو بوونەوھە بە كوردستاندا بلاوكردەوھە. لەو سالىدا دەستى بە بنچىنەى ھوكمدارى بابان كرد. ئەحمەدخانى ھوكمدارى ھەسەن ئاوا - كە لەسەر شارەزور فەرمانرەوايى دەكرد - بەلەشكرەوھە چووھ سەر فەقى ئەحمەد و لە ماوئەت بەگژبەكدا چوون. ئەحمەدخان شكا و فەقى ئەحمەد سەرگەوت و ماوئەتى خستە دەست خۆى.

لە پاش ئەو شەرى سالى ۱۰۵۶ فەقى ئەحمەد ھەموو عەشیرەتى پژدەر و شارى مەرگە و قەزای شارباژىرى لە ئەحمەدخان ئەستاند و خستىيە دەست خۆبەوھە و دەستى بە دامەزراندنى رەغىيەت و لەشكر كۆكردنەوھە كرد. كەم كەمە دەور و پىشتى خۆى قايم كرد، رۆژ بەرۆژ ھىزى پەيدا كرد، لە ھەموولايىكەوھە مىللەتى پەراگەندە و پەرتىشانى لەسەر كۆبوونەوھە و چوو قەلاچوالانى كرده پايتەختى خۆى، ئومورى ھوكمدارى و فەرمانرەوايى تىدا دامەزراند.

فهقی ئەحمەد هەتا سالی ۱۰۶۰ تەواوی خاکی شارەزور و ئەترافی گرت و زۆر بەچاکی حکومەتی بابانی ژیاندهوه، لەشکر و ئالا و تەپلی حوکمداری سەرەخۆی رێکخست. لەسەر مینبەر خوتبەیی بەناوی خۆی خۆیندەوه، حکومەتیکی کوردیی زۆرچاکی دامەزراند، هەتا سالی ۱۰۷۴ بەئیدارەکردن و رەعیەتپەروری و نفوز زیادتی و ئومووری حکومەت پیکهتینان راییبارد و مرد، لەقەلاچولان ناژترا.

حوکمداری سلیمان کوری فهقی ئەحمەد (۱۰۸۶ - ۱۰۷۴)

کە فهقی ئەحمەد مرد، میر سلیمان بەگ کە کورە گورە بوو لە جینگای دانیشت. خاکی شارەزوری بەتەواوی هاوێژتە ژێر حوکمیەوه. جگە لە عەشیرەتی زەنگنە هەموو فەرمانبەرداری بوون؛ بەلام عەشیرەتی بیژرا و بۆ خۆیان لەسەر خۆیان فەرمانبەر و بوون و ئومەرای خۆیان لەسەر حاکم بوو، نەدەگوتنە ژێر گەری کەسێکەوه.

میر سلیمان لە دەوری بابیدا ناودار بوو، بەهونەر و ئازایی و پالەوانی ناسرابوو، لە بابی زیاتر بۆ هێز و تەوانای دەکۆشا. سالی ۱۰۷۶ لەشکرێکی گرانی هەلگرت و چوو سەرخاکی ئەردەلان و شاری سنە و ئەترافی گرت و چوو سەر موکریان و شاری سابلأغیشی خستەژێر حوکمی خۆبەوه و لەقەلاچولانی گریدان و هەریەک لەوانە میر سنجاغیکی خۆی لەسەر دانان.

میر سلیمان بەدەستووریکی جوان بۆ پشتیوان زیادکردن و لەشکر ئینتزام پێدان، خانگ بەگی کوری و میر بەکرەسوور بەگی کورە گورە و خالیدی برابچووکی خۆی کردنە میر سنجاغ و هەریەک لەوانی لەسەر پارچە مەملەکەتیکی دانان و لەشکرێکی رێککەوتووی بەهەموو پێوستیکەوه بۆ قەراردان کە هەریەک لەوانە بۆ فرەکردنی خاکی خۆیان و گورەبوونی شانیان بکۆشن.

لە سالی ۱۰۸۰ حکومەتی رۆمی عوسمانی لەگەڵ حکومەتی عرووس ئیعلانی حەربیان کرد. سولتانی رۆم بەناوی دین و جیهادی ئەعزەمەوه پیاوی ناردە لای سلیمان و داوای یارمەتی و کۆمەگی لێکرد. تەئریخی جەودەت دەلێت: «حکومەتی عوسمانی لە سلیمان پاشای بابانی ئیستمداد کرد، ئەویش بەئۆردوویکی موحەهزەوه بەهاواری سولتانەوه چوو».

میر سلیمان لەشکرێکی قورسی لە کوردستان کۆکردەوه، بەناوی جیهادهوه و بەدلێکی

پاکی دینداری و خوداپەرستیهوه روو بەمەیدانی شەر لە کوردستان مالوایی خواست و کەوتە رێگا، جەبەیهکی موهیمی لە مەیدانی شەر دا خستە عوهدەوه. ئەگەر میر سلیمان لەو ساتانەدا نەگەیشتبایە پێش دوزمن، لەشکر و ئۆردووی رۆمی دوچار بەرۆژێکی وا تاریکیبون بەپەرتشانی و شپێزەیی لە پێشدهستی دوزمن رزگار نەدەبوون. بەلام لەو وختە تەنگەدا فریای رۆمیان کەوت و بەشەو هەلمەتی بردهسەر عرووس و دوزمنی لەبەرەک بلاوکردهوه. بەدەرەجەیهکی شپێزەکردن کە لە بری روو بەخاکی خۆیان دەریازین، دەستەدەسته خۆیان داوینە نێو لەشکری کوردەکانەوه و بەدیل دەگیران و دەکوژران. بەو جۆرە هەموو لەشکری رووس پەرتشان و شپێزە کرد.

تەئریخی جەودەت: کە «موژدەیی ئەو فەتخە کوردەکان بەپادشای رۆم راگەیاندران، لە تەرەف پادشاه شیریتی مورسەع و کەولێکی گرانبەهای بۆ میر سلیمان نارد و ناوی نا پاشا و میری میرانی لەگەڵ فەرمانی بۆ نارد». بەراستی میر سلیمان پیاوانە و قەرمانانە دوزمنیکی زەبەردەستی وەکو رووسی بۆ رۆمی شکاند و رۆمیەکانی لە ئەسارەت و پەرتشانی رزگار کرد، ئالەت و ئەسپاب و جەبەخانەیهکی قورسی بۆ گرتن. بەو سەرکەوتنە میر سلیمان ناوبانگی پالەوانی و ئازایەتی بەدونیادا بلاوکردهوه.

بەلام ئەو شوهرتە لەبەرچاوی رۆمیاندا زۆر بەئەهەمیەت گیرا و بەگەورەیان ئەژمارد. ئەو فەتخ و زەفەرە بۆ میر سلیمان لەودەمەدا لە جینگایهکی وا کە دوور لە خاکی خۆی و لەنێو نەیار و بیگانەدا بوو، بەخالێکی چاک نەتیجەبەخش نەبوو. حکومەتی عوسمانی کەوتە تەسەوراتەوه. بێکەم لەمەدا ئەندێشەیان کرد کە لە دەست عرووسدا شکابوون، میریکی کوردان رزگاری کردن نەک مەئمووریکی تورک، ئەوه لە نەزەر دوزمنان ئەهەمیەتی دەبەخشی. دووم میر سلیمان بەو ناوبانگە و بەفەتخ و زەفەر و نیشانەوه کە گەرپراوه کوردستان، دەبێتە باریکی گران لە سەریان و لە عرووسەکان زیاتر دەستدریژی بکات.

حکومەتی عوسمانی لەسەر ئەمە قەراری دا کە ئەو پیاوه بەساغی گەرپراوهی بۆ کوردستان لە رەوشتیان دوور و بەرئاوه ژووی خۆیانە. لە بری منەتداری بەهەر وەسیلەیهک بێت کوژتن و لەناو بردنی تەبئیک بکری، چاکتر و نزیکتی دەستووریانە.

میر سلیمان کە بەفەتخ و زەفەرەوه لە شەر و کوژتاری عرووس دەستبەردار بوو، بەکەیفوشادمانی گەرپراوه و گەیشتە ئەدرنە، کە شاریکی گورەیی عوسمانیان بوو. ئۆردوو بەچاوی قوماندانی و سەر عەسکەری پیشوازیان کرد و بەئیحترامەوه گەیاندیانە نێو

شاره‌وه. مودده‌تیک بۆ ماندوو حساندنه‌وه گۆیا رایانگرت؛ هه‌تا که‌لین ده‌ستخرا و شه‌وی له‌ خه‌ودا کوژرا. له‌شکر و پیاوه‌کانی هه‌رچییه‌کی له‌ پێشدا روو به‌وه‌ته‌ن گه‌رابونه‌وه‌ رزگاربوون. ئه‌وی مابوون، هه‌موو بچ سهر و شوپین کران.

جه‌نازه‌ی میر سلیمان له‌ سالی ۱۰۸۶دا له‌ گۆرستانی سولتان سه‌لیم ناژت‌را. مه‌دحی سلیمان پاشای کوری خالید پاشای کوری سلیمان پاشای گه‌وره‌ که‌ به‌میر سلیمان غازی ناویانگی کردبوو، له‌ ته‌ره‌ف مه‌لا ئیلیاسی سزینه‌ سالی ۱۱۲۳ گوتراوه‌ که‌ چوه‌ ئییران و شکاندی:

منم جادار کیخسرو خراجت گیر خاقانم
عجم را ضبط سیف آرم سلیمان ابن سلیمانم
زنوک رمح خون ریزم فلک آلوده میگردد
که گیو و بیژن و قارون ندارند تاب می دادم
ز بانگ طبل و کوس من که شیران درگریز آیند
هز براز جنگ من عاجز، که من شاه هز برانم
ه‌بقیصر پنجه می بازم به ایران تیغ می رانم
فرنگستان به جوش سلم و تور آرم که تورانم
کسی از بطن مادر می نیارد سر مگر بیرون
سمعنا گر نگوید سرزند بر تیغ برانم
فریدون وار می گردم، منوچهر طرح می رانم
کسی را کی رسد دستش به فرق طاق ایوانم
ز سحی بادپای من زمین در لرزه می آید
اگر عمرم شود باقی که در فکر خراسانم
سپاهان برسر راهست مگر تختش کنم او را
از آن حبشش کنم بخش که بنده‌ی شاه مردانم
زهر اطراف اعدایم که جمله در امان آیند
زروی حق امان دارم که من هم کوه آمانم

شاه سولتان حوسینی سه‌فه‌وی که‌ پادشای ئییران بوو له‌ سالی ۱۱۳۳دا که‌ سلیمان به‌گی غازی روو به‌هه‌مه‌دان گرتن چوو، ئه‌م قاقه‌زه‌ی به‌شعیر بۆ ناردبوو:

زنم آتش به‌کوردستان که‌ دود از هند بر خیزد
کشم تیغ حسینی را امان از روم برخیزد
مه‌لا ئیلیاس له‌ ته‌ره‌ف میر سلیمان به‌گی غازی‌وه‌ به‌و دوو شیعرانه‌ جوابی سولتان حوسینی شاه‌ی ئییران‌یان نوویسیه‌وه‌ و بۆیان نارد:

زنم آتش به‌ایران از سپاهان دود برخیزد
ز بیم تیغ خون ریزم صدای الحذر خیزد
شدم حارس به‌این سرحد پناه این بروبوم
کشم تیغ سلیمانی پناه قیصر روم

ئه‌گه‌رچی له‌ به‌یازی خه‌تدا ئه‌و شیعرانه‌ له‌ ته‌ره‌ف مه‌لا ئیلیاسه‌وه‌ به‌ناوی سلیمان پاشای دووه‌مه‌وه‌ قه‌یدکرا بوو، به‌لام ئه‌و ته‌ریخه‌ له‌ گه‌ل خانگ خان پاشا مونسه‌به‌تی زیاتره‌.

حوکمداری ئه‌میر به‌کره‌سوور کوری سلیمان پاشای بیگم (۱۰۸۶-۱۱۲۷)

سلیمان له‌ زه‌مانی خۆیدا به‌کره‌سووری کوری خۆی له‌سه‌ر چه‌ند پارچه‌ خاکیکی شاره‌زوور دانا‌بوو حوکمداری تیدا ده‌کرد و به‌ده‌به‌به‌یه‌کی چاکی راده‌بوارد. که‌ باوکی له‌ ئه‌درنه‌ کوژرا، بۆ خۆی له‌ کوردستاندا ئالای سه‌ریه‌خۆیی هه‌لکرد و به‌نازایی و ره‌شیدی گۆی هونه‌ری له‌ مه‌یدانی پیاوه‌تیدا برده‌وه‌ و به‌ره‌عییه‌ته‌په‌روه‌ری و جه‌نگاوه‌ری ناسرابوو. هه‌تا سالانی هه‌زار سه‌د و بیست و هه‌وت به‌دلئیکی ساز له‌ ئوموری حوکمداریدا رایده‌بوارد.

له‌و ساله‌دا حکومه‌تی سه‌فه‌وی له‌ ئییراندا دووچار به‌شکسته‌ ببوو. حکومه‌تی عوسمانی له‌ گرتنی ئییران که‌وتبووه‌ ته‌ما. شاته‌هماسی سه‌فه‌وی بۆ پێش به‌فیتنه‌گرتن له‌ قه‌زوینه‌وه‌ رووی له‌ ته‌وریتز کرد. ده‌وله‌تی عوسمانی ئیبراهیم پاشا حاکمی ئه‌رزه‌رۆم بۆ گورجستان و عارف ئه‌حمه‌د پاشا بۆ ئییران و عه‌بدو‌للا پاشای کۆپری ئوغلی حاکمی وان بۆ ته‌وریتز و سه‌سه‌ن پاشای والی به‌غدا بۆ کرمانشان مه‌ئموورکران. هه‌ریه‌ک به‌عه‌سکه‌ریکی قورسه‌وه‌ به‌گرتنی ئه‌و خاکه‌ بزوتن.

میر به‌کره‌سووری حوکمداری بابان چونکه‌ خۆی به‌حاکمئیکی سه‌ریه‌خۆ ده‌زانی، له‌ چوونی سه‌سه‌ن پاشادا که‌ناره‌گیری کرد. سه‌سه‌ن پاشا میره‌کانی زه‌نگنه‌ و باجه‌لانی خواسته‌ لای خۆی و به‌ناوی کیش و ئاینی سوونیه‌تی و شیعه‌تیبه‌وه‌ نوازشی کردن و دلخۆشی دانه‌وه‌

که بۆ چوونه سهر قزلباش که به شەرع بۆ سهر ئەوانه له سهر ئەهلی سووننهت و جەماعەت واجیبه، خەلە تاندنی.

میر به کره سوور له وهدا به ته نهها ماوه. که حەسەن پاشا گەیشته کرمانشان ئەهالی کوردستان و خانک پاشای برایش سەرزنهشتی میر به کره سووریان کرد، ئەویش به ناچاری له شکرێکی هەلگرت و بۆ یاری ددانێ حەسەن پاشا روو به کرمانشان رویشت و به هیتز و تهوانای پالەوانی کوردان کرمانشانیان گرت و خستیانه ژێر حوکمهوه.

له و لاشهوه خانک پاشا به له شکرێکی گرانی بابانهوه چووه شاری سنه و خاکی ئەردهلان؛ به زۆری بازوو گرتی و خستییه ژێر حوکمهوه و رووی له سابلاغی موکری کرد، ئەویشی خسته دست و به له شکرهوه بۆ یارمهتی حەسەن پاشا چووه کرمانشان.

حەسەن پاشا والی به غدا که کرمانشان به دهستی حوکمدار و میرهکانی کوردستان گیرا و خرایه ژێر حوکمهوه، به بهانهی ئەوه که ئەمیر به کره سوور له چوون درهنگی نواندوه، به خیانەتیان ژمارد و به ههواداری سهفهوییهکانی قزلباشیان له قهڵەم دا و خۆینی ئەو ئەمیره کوردەیان به حەلال دانا. له پاش ریکخستنی ئومووری کرمانشان ئەمیر به کره سووریان له نیتو مه نزلێ خۆیدا کوژت.

له بری چاکه له گەل کردن و موکافات، به کوژتن جهزایان داوه. لهوه ئومهرا و گهورهکانی کوردستان زۆر موته ئه سیر بوون، به لام دین و ئاین سکوتی پیکردن. جه نازه که ی ئەمیر به کریان برده قهلاچوالان و له وئ نازتیان.

ئەمیر به کره سوور له کوردستاندا گەلێک خزمهتی چاکی کردن و ئاساری خه بیره ی زۆر به جیهیشت. له شاری کوێج مزگه وتێکی گه و ره و مه دره سه یه کی بۆ ته حسیلی عیلم دامه زراند، ئەمڕۆ که ش ئەو ئاساره هه رماوه. له قهلاچوالان مه دره سه و مزگه وت و مه وقوفه جاتی دانا و له گەلێک شار و قهلاچوالان بێنای په رستگاهی دروستکردن و به دادخواهی و په عیبت نه وازی و میلله ته په رستی ناویانگی کردبوو. عوله ما و خۆپنده وار و شاعیرانی چاکی له خۆ کوژدنه وه و به جیره و شکارته و دلنه وازی کردن، له دیواناندا جینگای به رزی بۆ داده نان. له جووتبه نده بی و په نجبه ری زۆر هه ز ده کرد.

حوکمداری خانک پاشای کوری سلیمان پاشای بیگم ۱۱۵۴ - ۱۱۲۷

خانک پاشا له دهووری میر به کری برابدا به سه ردار سوپاهی رایده بوارد و هه موو کار و ئیسی حکومه تی له ده ستدا بوو. به ره شیدی و نازیایی و جوامیری ناسرابوو. که به کره سووری برای کوژرا به خواستنی حەسەن پاشای والی به غدا له تهره ف سولتان ئەحمەد پاشای عوسمانی به میری میران و پاشا ناونرا و له سهر کوردستانی بابان، شاره زوور، ئەردهلان، سابلاغ موکری، بانه، به حوکمداری دانیشت و له گەل ئومووری مه مله که ت خه ریک بوو. زۆر به چاکی ئومووری مه مله که تی ریکخست و سوپاه و په عیه تی خسته ژێر فه رمانیه وه.

خانک پاشا به گرتنی سنه و خاکی ئەردهلان و موکری، ناویانگی کرد، شان و شه وکه تی زیاد کرد، ئەستیره ی به ختی تروسکاوه رووی له بێندبوون و به رزی نواندن. به سه خاوه ت و پیاره تی و نازیایی و دلاره ی دۆست و دۆژمن بوونه هه واداری. به به خششان، دلێ چاک و خرابی گرت. په عیه ت و سپاهی و ژێر ده ستانی به بوونی شاد و به خزمه تی سه ره رزیوونیان ده خواست. کاروباری خانک پاشا رۆژ به رۆژ بۆ پیشه وه ده چوو.

خانک پاشا له ته شویشاتی ئیران و له شکرکیشی عوسمانییان ئیستفاده ی کرد و ئومه راکانی کوردستانی ده م به ده م ده خسته ژێر فه رمانی خۆیه وه. له گەل میرانی زهنگنه و پاشایانی باجه لان ریککه وت و گرتی یه که تی به ست. ئەحمە دخانی بیکله ره گی ئەرده لان که له ده ستی هه لات و رووی له دیاره کر کرد، به میر سنجاغی نوازی کرده وه و برديه سنه و له تهره ف خۆیه وه کردیه میر سنجاغی ئەرده لان. ئومه رایانی که له سوور و گۆران و گولباغی دلخۆشی دانه وه و هه ره کی به میر دانا و به له شکر یانه وه که وتنه ژێر رکیفیه وه.

خانک پاشا له وه خه ریک بوو بۆ خۆی له سنه دا دانیشت و له وه ختی کوژتنی ئەمیر به کره سووری برابدا، حەسەن پاشای والی به غدا مرد. کرمانشان و ئەترافی بی سه ردار بوون و که لیتنی ده ست که وت و ئەو ده وروپشته شی خسته ده ست خۆی، له شکرێکی قورسی ساز کرد و بۆ گرتنی هه مه دان ئاماده ی کرد. پیوانی پیشره ی له شکر هه تا ده وروپشته هه مه دانیان کردبوو به پاره وه ی تالان و بردن.

خانک پاشا که ته مای له هه مه دان کرد، قاقه زێکی له فه ره ی دوون خانی موکری نوویسی - که له وده مه دا حاکی هه مه دان بوو - دلخۆشی داوه که هه مه دان به ده سته وه بدات. فه ره ی دوون خان شار به ده سته وه دانی بۆ نه ده کرا، به لام به ناوی شه رکردنه وه له شکر

هه‌لگرت و له شار دهرکهوت و روښت و خوځی گه‌یاندو سوپاهی خانک پاشا و به‌عیزهت و شادمانی پیشوازی کراو ئی‌حترامی گیرا.

خانک پاشا له خوځوکردنه‌وه و چوونه سهر هه‌مه‌دان خه‌ریک بوو، به‌له‌شکرکی گرانی کوردستانه‌وه و به‌کوومه‌گی و یارمه‌تی میران و سهردارانی کوردان، هه‌ستا چووه سهر هه‌مه‌دان و ده‌وره‌ی دا. ئه‌هالی هه‌مه‌دان به‌ئومیدی ئه‌مه‌که له تهره‌ف حکوومه‌تی سه‌فه‌وییه‌وه کوومه‌گیان ده‌گات، سځ مانگ به‌راهه‌ر له‌شکری کوردان خوځراگیری و شه‌ریان کرد، له دواییدا که ناومید بوون، قه‌لایان به‌ده‌سته‌وه‌دا و له‌شکری کوردستان چوونه نیو شاره‌وه.

که هه‌مه‌دان به‌ده‌ست کوردان گیرا و که‌وته ده‌ست خانک پاشا، له‌ویدا حکوومه‌تی دامه‌زراند و خسته‌یه ژیر ئینتزامه‌وه و ئومووری ریک‌خست و بو هه‌موو دایره‌به‌ک مه‌ئموورانی بو دانا و ئه‌ترافی شاری به‌له‌شکر قایم کرد و ده‌وره‌ی شاری کرده له‌شکره‌به‌ز.

حکوومه‌تی عوسمانی له‌ولاهه - هه‌روه‌کو باسکرا - ده‌ستی به‌گرتنی خاکی ئیران کردبوو. له جیگای حه‌سه‌ن پاشای والی به‌غدا، ئه‌حمه‌د پاشای کوری حه‌سه‌ن پاشایان کرده والی و سهرعه‌سکه‌ر. موده‌تی سځ سال هه‌مه‌دان له‌ژیر حوکی خانک پاشادا بوو، سالی هه‌زار و سه‌د و سی و پینج عه‌بدوهره‌حمان پاشا ناو به‌حاکمیه‌تی هه‌مه‌دان ته‌عیین کرا و ناردرا. خانک پاشا به‌ئیحترامه‌وه قبولی کرد و ئومووری بو دامه‌زراند و قووه‌تی له‌شکری خوځی گه‌رانده‌وه کرمانشان و بو خوځی چووه سنه.

سالی هه‌زار و سه‌د و سی و شه‌هه‌ ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا له تهره‌ف حکوومه‌تی عوسمانیه‌وه به‌سه‌رداری ته‌عیین کرا، له‌گه‌ل هه‌نگیک سوپا بو هه‌مه‌دان که‌وته رینگا و داوای کوومه‌گی له خانک پاشا کرد که بچنه سهر شاسولتان حوسینی سه‌فه‌وی و خاکی که ئه‌فغان له ئیرانی گرتوه بیگتیره‌وه ژیر حوکی عوسمانیه‌وه. ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا و سارو مسته‌فا پاشای حاکمی مووسل که گه‌یشتنه تخووبی خانک پاشا، فه‌رمانی سولتانی عوسمانیه‌یان ته‌قدیم کرد که به‌میری میران و به‌گله‌ریه‌گی کوردستان له‌قه‌ب کرا و خه‌لاتیکی لایق و نیشانه‌به‌کی شایسته‌ی بو ناردبوو، دایه خزمه‌تی و ته‌کلیفی چوونه سهر سه‌فه‌وی و ئه‌فغانیان لیکرد.

خانک پاشا به‌ناوی ئیسلامیه‌ت و کیشه‌ی سونیه‌ته‌وه یارمه‌تی دانی ئه‌وانی قبول کرد؛ هه‌رچه‌نده له‌فیتنه‌ی عوسمانیه‌ت ئه‌مین نه‌بوو و له پاشه‌روژ ترسیشی هه‌بوو، له‌گه‌ل

ئه‌و زانینه‌ش له‌شکرکی قورسی له کوردستان هه‌لگرت و هه‌موو میر و به‌گی کوردانی له‌گه‌ل خوځی خست و هه‌ستان و روویان کرده هه‌مه‌دان. له‌وتشه‌وه سوپاهی عوسمانی که‌م تا کورت که له‌گه‌ل عه‌بدوهره‌حمان پاشای والی هه‌مه‌دان بوون، هه‌لیانگرت و چوونه سهر زیرئاباد و به‌زدیگورد و فه‌ره‌هان. ئیلچیان نارده لای ئه‌شهره‌فی ئه‌فغانی که سولتانی سه‌فه‌وی ته‌سلیم کات و ده‌ست له سهرکیشی به‌ردات.

ئه‌شهره‌ف که ئه‌وه‌ی زانی، ناردی سهری شاسولتان حوسینی بری و دایه ئیلچیه‌کان و بو خانک پاشا و و ئه‌حمه‌د پاشای نارد و به‌شیر و خه‌نجه‌ر جوابی دانه‌وه.

پاشاکان رقیان هه‌ستا روو به‌شاری یه‌زد له‌شکران کیشا و هه‌ردوو له‌شکر له یه‌زد به‌راهه‌ر به‌یه‌کتربوون. له دواي کوژتار، کورد و روځم شکان و ئه‌فغان سهرکه‌وتن و خانک پاشا به‌له‌شکری شکسته گه‌رانده‌وه هه‌مه‌دان. له‌و شه‌ره‌دا گه‌لیک کورد و میره‌کانی بوون به‌فیدای ئه‌حمه‌د پاشای عوسمانی.

سالی هه‌زار و سه‌د و سی و حه‌وت عوسمانیه‌کان له‌گه‌ل ئه‌فغانه‌کان بناغه‌ی مامله‌تیان به‌م جوهره دامه‌زراند که ویلایه‌تی خوزستان و لوړستان و فه‌یلی و کزاز و زنجان و سولتانیه و ئه‌رده‌وتیل و روځمیان و شه‌رقی عیراق و داروله‌رزه‌بان بو ئه‌فغان مینیه‌ته‌وه. خانک پاشا له‌و مامله‌ته‌ی ئه‌وان ئیستفاده‌ی ئه‌مه‌ی کرد که خاکی کرمانشان و دینه‌وه‌ر و زه‌هاو و سنه و بانه و سابلاغی موکری خسته سهر مه‌مله‌که‌تی خوځی و تخووبی به‌و دوو حکوومه‌ته دامه‌زراند و کردیه موکری خوځی، له‌گه‌ل مه‌مله‌که‌تداریی ده‌کوځا.

سالی ۱۱۴۰ هه‌زار و سه‌د و چلی هیجری نادرشای هه‌وشاری له کیوانی لوړستانه‌وه روو به‌کرمانشان له‌شکری هاژووت. حوسین قولیخانی زه‌نگنه له‌سهر تخووبدا سهردارکی کوردان بوو، که‌وته له‌شکرگاهی نادره‌وه به‌سه‌رداری سوپاه و به پینج هه‌زار سواره‌وه ناردرا سهر کرمانشان که بیگریت. حوسین قولیخان له بروگورده‌وه به‌کیوانی فه‌یلیدا روښت، له‌ولاهه هیندیک له کوردی ئوزبه‌گی و که‌له‌ور موخابه‌ریان له‌گه‌ل کرد و خواسته‌یانه نیوخویانه‌وه، چونکو سهره‌ریگای هاتوچوانی روځمیان بوو بو به‌غدا و هه‌مه‌دان، ئه‌وانیش له‌وه بیزار بوون، ئه‌نبار و دانه‌وتیله و چه‌کی روځمیان گه‌لیک له‌وی بوو، هه‌موویان گرت، حوسین قولیخان به‌بی شه‌ر چووه نیو قه‌لاهه. چونکه بوخوځی به‌کیک بوو له کوردی زه‌نگنه و سهرداریک بوو له کرمانشاندا، به‌واسیته‌ی خزم و که‌سیانه‌وه به‌بی ئه‌زیه‌ت چووه نیو کرمانشانه‌وه. له گه‌وره و سهرکرده‌کانی کوردی زه‌نگنه

و که لهوور حکومتیکی جوان و ئیداره‌یه‌کی شایسته‌ی دامه‌زراند، قه‌لا کۆنه‌که‌ی و پیرانکرد و له‌وه قایمتر و پانتر قه‌لایه‌کی تازه‌ی دروست کرده‌وه.

خانک پاشا که له‌وه ناگاداریبو له‌شکرکی گران‌ی ساز کرد و داوای یارمه‌تی له‌ ته‌یموور پاشای کوردی مللی حاکمی وان کرد.

ته‌یموور پاشا به‌گه‌لیک ئومه‌را و سه‌ردارانی کوردی وان و پاشایانه‌وه، به‌له‌ز بۆ یارمه‌تی فریای خانک پاشا که‌وتن، به‌ سه‌ هزار له‌شکری کوردانه‌وه بۆ پیش نادرشا گرتن چوونه ده‌شته‌ی مه‌لایر، که جی‌گایه‌کی پانویه‌رین بوو. له‌ولاه نادرشا له‌ هه‌مه‌دان ده‌رکه‌وت، له‌وه ده‌شته‌دا پیشی به‌پاشا و له‌شکرانی کوردان گرت و له‌ هه‌ردوولاه شه‌ر و کوژتار ده‌ست پی‌کرا. چۆمیک که‌وتبووه نیوانی هه‌ردووکان، ئه‌مبه‌ره‌به‌ر به‌گولله‌ی تفه‌نگ و توپ و خوماره‌یه‌کتیریان داگرت، له‌شکری نادر له‌لای راستیه‌وه له‌ چۆمی په‌رینه‌وه، شه‌رپوو به‌شیر و خه‌نجه‌ریازی؛ له‌ نه‌تیجه‌دا کورده‌کان ده‌شتیان به‌ردا و روویان له‌ دامینی کیتو کرد.

سه‌لیم به‌گی بابان له‌وه رۆژده‌دا گیرورداری پالنه‌وانانه‌ی کرد و له‌نیو دۆست و دوژمندا ناویانگی شه‌ر و کوژتاری نواند و پیشی به‌له‌شکری دوژمن گرت و کوژتاریکی زۆری لیکردن و گه‌لیکی به‌زیندوویی دیل و مال و چه‌کیکی بی ژماری لی به‌تالان گرتن و له‌شکری نادرشای به‌پاشدا کشانده‌وه تاکو له‌ چۆمی په‌رانده‌وه.

به‌لام له‌وه شه‌ره‌دا گه‌لیک له‌ پاشایانی رۆم که له‌ ته‌ره‌ف هه‌مه‌دان و ئه‌وه‌روپه‌شتانه بوون، له‌گه‌ل له‌شکری پاشای حاکمی هه‌شته‌ر و له‌ ده‌ست نادرده‌ ئه‌سیروون. عه‌بدوپه‌حمان پاشای والی هه‌مه‌دان له‌ولاه هه‌لات و روو به‌سه‌نه‌گه‌راوه. کورده‌کانی ئه‌رده‌لان و بابان ده‌ستیکیان به‌سه‌ر و پۆتراکیاندا هینا و گه‌رانه‌وه، باریکی پییان بوو لییان ئه‌ستاندن و روو به‌به‌غدا ره‌وانه‌یان کردنه‌وه. له‌وه مه‌سه‌له‌یه‌دا ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا زۆر دل‌گیربوو.

له‌پاش ئه‌وه شه‌ر و کوژتاره و سه‌رکه‌وته‌ی سه‌لیم به‌گی بابان، نادرشا ناچاربوو له‌گه‌ل خانک پاشا ده‌ستی به‌ناردراو و قاقه‌ز نوویسین کرد و خووشی و دۆستایه‌تی که‌وته نیوانیان. نادرشا له‌وتوه که له‌گه‌ل خانک پاشا ئیتفاقیان گریدا و له‌ شه‌ری کورده‌کان ئه‌مین بوو، روو به‌ته‌وریز سوپاهی ناژۆت.

خانک پاشا که ته‌ماشای کرد نادرشا روو به‌ته‌وریز ده‌چیت، له‌شکرکی ریک‌خست له‌ژیر فه‌رمانی عه‌لی ره‌زاخانی موکریدا نارویه‌تخوویی میانداو که له‌ نیوانی پارخاکانی

مه‌قدم و ده‌هده‌مدا هه‌لکه‌وتبوو.

ته‌یموور پاشای مللی که بۆ یارمه‌تی خانک پاشا له‌ وانوه چووبووه شاره‌زوور، بۆ یاریده‌ده‌ری عه‌لی ره‌زاخان هه‌ستان چوونه میانداو و ده‌ستیان به‌قه‌لایه‌ندی کرد.

نادرشا له‌ جی‌گایه‌کی که به‌سه‌فاخانه‌وه ده‌ناسری ئۆردووبه‌زی کردبوو که زانییه‌وه قه‌وته‌ی خانک پاشا له‌ میانداویدا کۆبوونه‌وه، وه‌ختی ئیواره‌ بنه‌ی له‌ سه‌فاخان به‌جیه‌شت و به‌ده‌سته له‌شکره‌وه روو به‌میانداو کشا.

رۆژی دووی موچه‌رهم نزیک نیوه‌رۆ له‌سه‌ر چۆمی که له‌شکری عه‌لی ره‌زاخان و ته‌یموور پاشای لیبسو دابه‌زی، له‌مبه‌ره‌وه به‌ری چۆمه‌وه ده‌ست به‌تفه‌نگ و توپ کرا. هه‌تا شه‌وه به‌سه‌رداهات شه‌ر ده‌وامی کرد، که تاریکی شه‌وه رووی زه‌وی ره‌شکرد، ته‌یموور پاشا له‌ رپی مه‌راغه‌وه روو به‌وان هه‌لات و عه‌لی ره‌زا خانیش به‌ناچاری روو به‌کیسه‌کانی شاره‌زوور کشاوه داویی. له‌وه رۆژه‌وه ده‌هده‌م و سابلاغی موکری له‌ژیر حوکمی خانک پاشا ده‌رکه‌وت و بوو به‌خاکی نادرشا و مه‌ئمووری له‌سه‌ر داندرار.

له‌ولاه ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا که له‌وه ئه‌حواله‌ ناگاداریبوو، له‌ گه‌رانه‌وه‌ی نادرشا ترسا. جوابی له‌ خانک پاشا نارد که بۆ تخووب قایمکردن چی ده‌ویت تاکو یاریده‌ بدریت و بۆ به‌خپوکردنی تخوویی عیراق له‌شکری له‌هه‌موو لایه‌که‌وه دامه‌زراند و له‌ خاکی کورده‌ستاندا ده‌ست به‌ریکی و پیکری و قایمه‌تی کرا. ئه‌حمه‌د پاشا کوردی باجه‌لان به‌حاکمیه‌تی زه‌هاو داندرار و له‌شکرکی چاکی خرایه فه‌رمانیه‌وه.

خانک پاشا له‌ ترسی نادرشا له‌شکری کۆکرده‌وه و ده‌ستی به‌ریک‌خستن کرد که نه‌بادا دوژمن له‌ که‌لین دایه‌ هه‌له‌ته‌تی بباته‌ سه‌ری. تا سالی هه‌زار و سه‌د و چل و سیی هیجری له‌ ئاله‌ت و چه‌ک و له‌شکر کۆکرده‌وه داوو. به‌دل‌خووشی دانه‌وه و نوازشی ئه‌هالی و په‌عیه‌تی ده‌کۆشا. خالید پاشای براشی کرده سه‌ره‌سه‌که‌ر و بۆ ئینتزامدان به‌میلله‌ت و سوپاه و مه‌مله‌که‌ت کردیه سه‌ردار و کاربه‌ده‌ستی.

له‌وه ساله‌دا ته‌هماسب شای سه‌فه‌وی له‌ ئیره‌وانه‌وه روو به‌ته‌وریز کشا و له‌ هه‌مه‌دان خوژی گرتیه‌وه. له‌شکری کوردی ئه‌رده‌لان و بابان له‌ژیر فه‌رمانده‌ی خانک پاشادا چوونه‌سه‌ری. له‌ دێیه‌کی که به‌ «گۆرخان» ناویانگی کردبوو، ده‌ست به‌شه‌رکرا. شاته‌هماسب شکا و نزیک پینج هه‌زار سووار و پیاده و سوپاهی کوژرا، توپ و تفه‌نگ و چه‌ک و ئه‌سپاییکی زۆر که‌وته ده‌ست کوردانه‌وه. شا و چه‌ند که‌سیکی دی به‌هه‌زار مه‌راره‌ت

گیانینان پرگار کرد. کورده‌کانی همه‌دان و کرمانشایان خسته‌وه ده‌ست خۆبان و گه‌رانه‌وه. نه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا به‌وه که‌یف خۆش بوو، له‌ولاه‌وه به‌له‌شکره‌وه چووه همه‌دان و حاکمی خۆبان له‌سه‌ر دانا و تخووبیان وه‌کو پیتشووی ده‌وری نه‌فغان دامه‌زانه‌وه و له‌گه‌ل ریک‌خستن خه‌ریک بوون.

خانک پاشا عه‌لی ره‌زاخانی موکری ناره‌ده سه‌ر سابلاخ و ده‌ده‌م و گرتی و خسته‌یه ده‌ست و گه‌لی تالان و نه‌سپایی ده‌ست که‌وت. دیسان خانک پاشا ده‌ستی به‌دامه‌زانه‌وه‌ی مه‌مله‌که‌ت و زیاده‌کردنی سوپاه و له‌شکر کرد.

سالی هه‌زار و سه‌د و چل و چوار نادرشا به‌قوه‌تیتکی زوره‌وه بو‌گرتنی به‌غدا به‌سه‌ر کوردستاندا چونی قه‌رار دا. له‌مانگی جه‌مادی دووه‌مدا له‌کیوانی لوپستانه‌وه روو به‌کرمانشان رویشته و گرتی. له‌ولاه‌وه خانک پاشا خۆی که‌ناره‌گیرکرد؛ به‌لام نه‌حمه‌د پاشای باجه‌لانی ته‌قوییه کرد که له‌زه‌هاودا به‌راه‌بری بکا.

نه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا که بیسته‌یه‌وه نادرشا روو به‌که‌رکووک و به‌غدا خپه‌وه‌تی له‌ده‌شتی ماهیده‌شتدا هه‌لداوه، له‌شکر و هیمه‌تیتکی زوری له‌گه‌ل چه‌ند پاشایه‌ک بو‌زه‌هاو نارد که پیشی پی‌بگرن؛ چونکه‌ کلیلی به‌غدا و که‌رکووک زه‌هاو بوو. به‌ئاله‌ت و موهیمات قایمیان کرد و قه‌لا و جیگا سه‌خته‌کانیان به‌تۆپ و ئالاتی شه‌ر پرکرد و له‌عه‌سکه‌ریان کرده سه‌نگه‌ر و مه‌ته‌ریز.

نادرشا به‌خه‌یالی شه‌و نخوون، شاره‌زایانی هه‌لگرت و له‌کیوی گاوروان سه‌رکه‌وت و نزیک روژتاوا روو به‌دوژمنیان سه‌رو ژیر بوون. نه‌و کپه‌ه‌ بلنده‌نه و شیو و گه‌لی و دۆله‌ ته‌نگ و ریگا باریکه‌کانیان بری و رویشتنه‌ خواره‌وه، به‌شه‌و و روژتیک گه‌یسته‌ سه‌ر نه‌حمه‌د پاشای کوردی باجه‌لان؛ رکیفکوت چووه سه‌ر زه‌هاو. له‌گه‌ل سپیده‌ی به‌یانی ده‌وری نه‌حمه‌د پاشای دا. روژی بیست و چواری مانگی بیژراو ده‌وره‌دران. له‌پاش که‌میک شه‌ر و کوژتار، نه‌حمه‌د پاشای باجه‌لان و گه‌لیک له‌سه‌ر کرده‌کانی کورد و پاشایانی رۆم له‌ده‌ست نادردا گرفتار بوون و به‌دیل گیران.

نادرشا گه‌لیک تالانی ده‌ست که‌وت و گرتی، له‌جیگای بلند و سه‌ختی ده‌وروپشتی زه‌هاو، چه‌ند بورج و بارووی قایمیان دروستکرد. سوار و پیاده‌یه‌کی زوری به‌دیپه‌اتی کوردستاندا بلاوکرده‌وه و ده‌ستیان کرد به‌دانه‌ویله‌ و چه‌وری و مه‌ر و مال و تیشوویه‌کی بی ژماری کوکرده‌وه له‌زه‌هاو نه‌نباری کرد و له‌ریگای قه‌لای عه‌لی به‌گه‌وه روو

به‌که‌رکووک له‌شکری ناژۆت. چونکه‌ ناشاره‌زابوون، سوار و پیاده‌یه‌کی له‌گه‌ل بار و بنه‌ له‌چۆمی دیاله‌دا به‌ناوداچوون.

نادرشا به‌سوپاه‌وه گه‌یسته‌ خورماتوو؛ له‌شکره‌زی کرد. ده‌سته‌سواره‌ی بو‌ده‌وروپشتی که‌رکووک بلاوکرده‌وه، له‌هه‌موو ئاوابی و دیپه‌اتیکدا ده‌ستیان به‌دیل و تالانگرتن کرد و به‌جاریک نه‌و ده‌وروپشته‌ ژیر پی‌کرا و ویرانبوو. له‌عه‌شیره‌تی به‌یات ده‌هه‌زار مالی کزچدا و ره‌وانه‌ی خوراسانی کردن. نادرشا هه‌وت هه‌زار که‌س له‌شکری ناره‌ده سه‌ر قه‌لای که‌رکووک که‌ بیگرن و بو‌خۆشی روو به‌داشکوژی باری کرد. له‌ریگای قه‌ره‌ته‌په‌وه روو به‌به‌غدا رویشته. له‌ولاه‌وه لوتف عه‌لی به‌گ نایی ته‌وریز به‌شه‌ش هه‌زار نه‌فه‌ر له‌شکری کوردی ئاوربایه‌گان و موکری و نه‌رده‌لان گه‌یسته‌ له‌شکری نادر.

خانک پاشای بابانیش ده‌سته‌یه‌ک سواره‌ی بو‌نارد و بینای یه‌کیه‌تی له‌گه‌ل دامه‌زاند. سه‌لیم به‌گی براشی به‌و له‌شکره‌وه ناره‌ده یارمه‌تی و کۆمه‌گی کردنیان. له‌قه‌ره‌ته‌په‌ قاقه‌زی خانک پاشایان دای، به‌ئیحترام و ئیکرامه‌وه به‌خیره‌هاتی کردن و به‌خه‌لات و به‌خشش دلخۆشی سه‌لیم به‌گی داوه.

روژی دووه‌م نادرشا که روو به‌به‌غدا رویشته، محمه‌د پاشای کورد حاکمی کوچی بو‌ یاریده‌دانی نه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا که چووبوونه به‌غدا به‌چه‌ند پاشایانی رۆمه‌وه ده‌هه‌زار عه‌سکه‌ری کوچی و رۆمیان هه‌لگرت و چوونه پی‌ش نادرشا، له‌جیگایه‌کی به‌«ئینگجه» ناوده‌بری پیتشیان به‌نادرشا گرت و هه‌ردوولا ده‌ستیان به‌شه‌ر و کوژتار کرد، له‌پاشان محمه‌د پاشا و له‌شکر روو به‌به‌غدا فیراریان کرد، نادرشا هه‌مووی به‌دیل گرتن. نادرشا به‌شه‌ر و کوژتار رووی له‌به‌غدا کرد. روژی سی‌شه‌مه‌ی دووی مانگی رهمه‌زان گه‌یسته‌ که‌نار به‌غدا و له‌نزیک مزگه‌وتی براتی، نه‌حمه‌د پاشا سی‌هه‌زار له‌شکری له‌ژیر فه‌رمانی نه‌حمه‌د پاشای والی ئورفه و قه‌ره‌ مسته‌فا پاشا ناردنه‌ پیتشه‌وه.

نادرشا سواره‌ کورده‌کانی قه‌لاچوالانی له‌ژیر فه‌رمانده‌ی سه‌لیم به‌گی باباندا ناره‌ده به‌راه‌بری رۆمیان. سواره‌کانی کورد به‌هه‌لمه‌تی شیرانه‌ په‌لاماری رومیان دا و له‌سه‌ر بان و بن دیوارانی شاره‌وه به‌تۆپ و تفه‌نگ و خومپاره، کورده‌کانیان ئاورباران کرد. له‌وه‌شه‌ره‌دا کورده‌کان گه‌لیک به‌کوژتن چوون، رۆمی له‌که‌لیندا بوون و کوردیش له‌ده‌شتدا پاره‌وستابوون و شه‌ریان ده‌کرد. به‌ناچاری نادرشا تورکمانی گوگه‌لانی بو‌یارمه‌تی کورده‌کان نارد، دیسان گه‌لیکیان له‌کوژرا و هه‌لاتن. به‌لام کورده‌کان به‌گولله و شیبیر به‌راه‌بری

رؤمیان کرد و سینگی گۆشتنیان کردبوو به سه نگیری گولله و توپ و تفهنگ. سواره‌ی
ئه‌فغانی چوونه کۆمه‌گیان، به‌لام زوو رؤمی له جینگای خۆبانی هه‌لکه‌ندن و گه‌یرایانه‌وه
پاش.

له‌وه‌دا له‌شکری نادر شکا و کورده‌کان به‌هه‌زار کیشه‌ ئه‌وه‌ی رزگاربیون خۆیان گه‌یانه‌
له‌شکرگا؛ به‌لام نادرشا له‌ هه‌ر چوار که‌ناره‌وه‌ به‌غدا‌ی ده‌ورده‌دا و خسته‌یه‌ ته‌نگانه‌وه‌. هه‌تا
مانگی سه‌فه‌ری سالی هه‌زار و سه‌د چل و پینج ده‌وامی کرد.

به‌لام له‌ولاه‌وه‌ توپال عوسمان پاشای وه‌زیر به‌ سه‌د هه‌زار له‌شکره‌وه‌ گه‌یسته‌ که‌رکووک.
ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا نادرشای وه‌ته‌نگه‌یتنا.

له‌ ئه‌واخیری مانگی بیه‌ژاودا نادرشا له‌شکره‌که‌ی له‌ برسان و تینووان مرد و کوژرا و
په‌ریشان بوون. بۆ خۆشی روو به‌هه‌مه‌دان هه‌لات.

که‌ نادر شا هه‌لات و له‌شکره‌که‌ی مه‌حوو بووه‌وه‌، سه‌لیم به‌گی بابان به‌هه‌ر کلتۆجیک
بوو، چه‌ند که‌سیکی که‌ له‌گه‌لی رزگاربیون هه‌لاتن و خۆیان گه‌یانه‌ کوردستان. له‌ دوو
هه‌زار کوردی ئه‌رده‌لان و پینج سه‌د کوردی موکریان یه‌کی لێ رزگار نه‌بوون و هه‌موویان
کوژران و به‌دیل گیران. عوسمان پاشای توپال قاقه‌زیکه‌ی به‌هه‌ر ده‌شه‌ بۆ نادرشا نارد که‌ له
وه‌ختی خۆیدا ده‌گوتی.

هه‌روه‌کو بیه‌ژا که‌ نادر هه‌لات، سه‌لیم به‌گی بابان گه‌رابه‌وه‌ کوردستان. ئه‌حمه‌د پاشای
والی به‌غدا له‌ میژبوو داخ له‌ دلی خانک پاشا بوو. ئه‌ویش ده‌ترسا چونکه‌ پیاویکی
ناودار و حوکمداریکی پالنه‌وان بوو، له‌ شه‌ری ته‌هماسبی سه‌فه‌وی و گرتنی هه‌مه‌دان و
مامله‌تکردنی له‌گه‌ل نادرشا له‌ ده‌شتی مه‌لایه‌ردا و یارمه‌تی جاری دوایی به‌نادرشا و
گه‌لیک بزوو تنه‌وه‌ی دیکه‌شی لێ به‌دل گرتبوو. هاتنی عوسمان پاشای توپالی به‌که‌لین
ژمارد و شکسته‌ی نادری به‌غه‌نیمه‌ت زانی. به‌فیل خانک پاشای خواسته‌ به‌غدا که
هیندیک مه‌سایل هه‌ن لێی ده‌دوین، خانک پاشا له‌وه‌ دردۆنگ بوو، وای به‌چاک زانی که
خالید پاشا بنه‌رینه‌ته‌ لای توپال پاشا و به‌خه‌یره‌هاتنی بکات و بناغه‌ی مه‌وه‌ده‌ت
دامه‌زینیه‌ته‌وه‌.

که‌ خالید پاشای خسته‌رێ و گه‌یسته‌ که‌رکووک، توپال پاشا گه‌لیکی حورمه‌ت گرت و
نوازش و ئیکرامیکه‌ی بێ ژماری نیشان دا و بۆ حوکمداری بابان نامزه‌دی کرد، به‌لام پیتی
نه‌گوت و له‌ دلیدا رایگرت و نارديه‌ دووی خانک پاشاش که‌ بۆ نادرشا و مه‌سه‌له‌ی

تخووب مه‌شوه‌ره‌تیک بکه‌ن. به‌هه‌زار درۆ و فیل خانک پاشا خه‌له‌تاندرا و له‌ ری
ده‌رخرا، خانک پاشا بۆ به‌خه‌یره‌هاتن کردنی توپال پاشا به‌ هه‌زار سواره‌ی کورده‌وه‌ چووه
که‌رکووک و سه‌لیم به‌گی کرده‌ وه‌کیلی خۆی و له‌ قه‌لاچولانی دانا. که‌ خانک پاشا
گه‌یسته‌ که‌رکووک، عوسمان پاشا له‌ پاش میوانداری و ئیحترام گرتنی به‌خۆشی خۆی
ناردیه‌ به‌غدا، ئه‌حمه‌د پاشا چتیکه‌ی له‌ خه‌ودا چاوی پێ نه‌ده‌که‌وت، به‌ناشکه‌را دیتی،
شه‌وی له‌ خه‌ودا خنکاندی و سه‌ینه‌ی پازده‌ی ره‌بیع جه‌نازه‌که‌ی نارده‌وه‌ کوردستان.

حوکمداری خالید پاشا برای سلیمان پاشای بیگم (۱۱۵۵ - ۱۱۶۵)

هه‌روه‌کو له‌پیشدا گوترا، توپال عوسمان پاشای سه‌دری ئه‌عه‌زه‌می رۆم به‌ سه‌د هه‌زار
له‌شکره‌وه‌ له‌ ئه‌سته‌مبول ده‌رکه‌وت و پازده‌ی سه‌فه‌ری سالی هه‌زار سه‌د و چل و پینج
گه‌یسته‌ که‌رکووک و له‌ دیاره‌که‌ر و مووسله‌وه‌ گه‌لیک له‌شکر و ئومه‌رای کوردیشی له‌گه‌ل
خۆی خست. مووسل و هه‌ولیری پر له‌شکر کرد و به‌تۆپ و چه‌ک قایمکردن و ده‌ورپشتی
کردنه‌ سه‌نگه‌ر و مه‌ته‌رێز، به‌زبانیکه‌ی دینی به‌سه‌ر ئومه‌را و گه‌وره‌کانی کوردا هات که
نادرشا شیعه‌یه‌ و له‌ به‌رابه‌ر خه‌لیفه‌ی ئیسلام شیریه‌ کیشاوه‌ و شه‌ر له‌گه‌ل کردنی غه‌زایه
و له‌سه‌ر هه‌ر مووسلمانیکه‌ی راست فه‌رزه‌ که‌ له‌ رێگای دینی پاکدا بکۆشیت؛ ئه‌گه‌ر مرد و
کوژرا ده‌چیته‌ به‌هه‌شت و ئه‌گه‌ر ما و سه‌رکه‌وت غازیبه‌ و گوناھی ده‌روا. به‌و قسه‌په‌ندانه
هه‌مووی هینانه‌ جۆش و خۆش. میر خانک پاشای حوکمداری گه‌وره‌ و به‌شانی بابانی به‌و
په‌ته‌ به‌کوژتنی فتوا درا که‌ له‌گه‌ل نادرشای شیعه‌ ریککه‌وتوه‌. ئه‌گه‌ر ئه‌و ده‌سیسه‌یه
نه‌بویه‌ خانک پاشایه‌کی وا زه‌به‌رده‌ستی به‌هه‌یز چۆن ده‌چووه‌ لای و به‌ده‌ست ئه‌حمه‌د
پاشاوه‌ به‌کوژت ده‌چوو. ئه‌و هه‌موو ئومه‌را و حوکمدارانیه‌ی کورد ده‌که‌وتنه‌ دووی.

که‌ خانک پاشا شه‌هید کرا، توپال پاشا خالید پاشای بابانی به‌پاشا نه‌سب و خه‌لاتی
حوکمداری شاره‌زور و بابانی به‌سه‌ر شان دادا و فه‌رمانی سولتانی بۆ جه‌لب کرد. له
که‌رکووکدا هه‌موو ئومه‌رایانی کوردستانی شیمالی که‌ له‌گه‌ل بوون کۆی کردنه‌وه‌،
به‌فه‌رمانب سولتان، خانک پاشای بابان له‌گه‌ل دوژمنی ده‌وله‌تی عه‌لییه‌ ئیشتراکی
کردبوو، فه‌توای کوژتنی درا و خالید پاشای براشی به‌پاشایه‌تی و ئه‌میر و ئومه‌رای
کوردستان و حوکمداری بابان و شاره‌زور سه‌رلاند و فه‌رمواریی (؟) بۆ خوتنده‌وه‌ و
شیرینی خورایه‌وه‌. هه‌موو ئومه‌راکانی کوردستان به‌وه‌ مه‌منون بوون.

به‌راستی ئه‌و چاوپاوه‌ی عوسمان پاشا و خه‌لاتکردنه‌وه‌ی خالید پاشا و دلدانه‌وه‌ و

نوازشی کورده‌کان بووه شادی و که‌یفی ئومه‌رایانی کورد و برینی خانک پاشای ساریژکردن و شکسته‌ی نادرشا، ئەو چاوورپاوه دینداربیه کورده‌کانی خسته سەر هه‌وه‌سی ئەمه که له هه‌موولا به‌که‌وه په‌لاماری له‌شکری نادرشا بدەن و له ناوی ده‌ژله دووری بخه‌نه‌وه و پینگای هاتوچوونی پیتوه‌ته‌نک بپین.

کورده‌کان به‌ناوی دینه‌وه ده‌ستیان به‌هه‌لمه‌تدانی نادرشا کرد و وه‌ته‌نگیان هینا و له نه‌جه‌ف و که‌ریه‌لا و کازمه‌بین و ئەترافی به‌غدایان ده‌رکرد و به‌شکسته‌یی هه‌تا نزیك هه‌مه‌دانیان تاژۆت. میرزا مه‌هدی خان خاوه‌ندی میژووی نادر، به‌دوووردیژی ده‌لیت: کورده‌کان بوونه مایه‌ی شکانی شه‌وه‌که‌تی نادرشا؛ ده‌نا به‌سره و نه‌جه‌ف و که‌ریه‌لا و به‌غدا له ده‌ست رۆمیاندا نه‌مابوو و هه‌موو گیرا بوون و ته‌مای گرتنی مووسلێشیان ده‌کرد. به‌لام کورد له هه‌موو قۆلێکه‌وه، دوو هه‌زار و چوار هه‌زار له‌شکر له‌ژێر ئیداره‌ی ئەمیریککی کورداندا ده‌ستیان به‌هه‌لمه‌تدانی له‌شکری نادرشا ده‌کرد، له به‌رابه‌ر ئەوانه‌ پراوه‌ستان نه‌ده‌بوو، له هه‌لاتن زیاتر چاره نه‌مابوو.

تۆپال پاشا به‌به‌خشش و خه‌لات کورده‌کانی شاره‌زووری دل‌خۆشی ده‌داوه و رۆژ به‌رۆژ له شاره‌زووردا بناغه‌ی قایم کرد و ته‌شکیلاتی عه‌سکه‌ری لێ دامه‌زراند. له لایه‌کی دیکه‌شه‌وه عوله‌مایانی خسته‌بووه نیو کوردستانه‌وه و به‌ناوی سوونیه‌تی و شیعه‌یه‌تی، دلی کورده‌کانی له نادرشا ره‌ش ده‌کرد و بۆ شه‌رکردن چری ده‌کردن.

هه‌رچه‌ند به‌ناشکرا کورده‌کان له‌گه‌لی رێککه‌وتبوون، به‌لام له بنه‌وه داخی خانک پاشای حوکمداری خۆبانیان له تۆپال پاشا له دل‌گرتبوو، ناچاری بینه‌نگی بوون.

بۆ رۆژێکی که‌لین سه‌لیم به‌گی ئامۆزای خۆی له قه‌لاچوالاندا هێشته‌وه که رۆژێک ده‌ست که‌وێت و به‌دل‌خواز بگه‌ن. خالید پاشای بابان، ئەو پیاوه له قه‌لاچوالاندا هینداربیه و له ده‌ست ده‌رنه‌چیت، ئەگه‌ر نادرشا گه‌راوه، سه‌لیم به‌گ بپیته‌ ته‌ره‌فداری نادر و خۆی حوکمداری خۆیان له رۆمیه‌کان بستی‌نه‌وه. سه‌لیم به‌گ بۆ ئەوه رۆژ به‌رۆژ له کۆشه‌وه و خۆ کۆکردنه‌وه‌دا بوو، رۆژ به‌رۆژ میلله‌ته‌که‌ی به‌مه‌ نوازش ده‌دا نه‌بینه هه‌واری رۆمی و له‌گه‌ل میلله‌تی خۆیان خه‌ریک بن.

تۆپال عوسمان پاشا له نادرشا ده‌ترسا، خالید پاشای حاکی بابانی کرده سەر عه‌سکه‌ر ئەمیش پاشای له‌گه‌ل خست و بیست هه‌زار سوپاهی کوردانیان هه‌لگرت و چوونه سەر چۆمی دیاله ئۆردوو به‌زیان ده‌ست پێکرد. خالید پاشا که گه‌یشه‌ سەر چۆمی دیاله که هه‌شت فرسه‌خی که‌رکووک بوو. جیتگا سه‌خته‌کانی کرده سه‌نگه‌ر و سوپاهی تیدا

دامه‌زراند. له پاش چه‌ندیک پۆلا پاشا و محهمه‌د پاشا به‌له‌شکه‌وه چوونه یارمه‌تی خالید پاشا.

خالید پاشا نزیك مانگیك له دیاله خه‌ریکی رێکخستنی ئۆردوو و جیتگیان بوو، هه‌مووی دامه‌زراندن. عوسمان پاشای تۆپال له‌به‌ر دوو چت خالید پاشای خواسته‌وه که‌رکووک، یه‌که‌یک له‌به‌رئه‌وه بوو نه‌بادا له‌گه‌ل دۆژمن رێککه‌وێت و کوردستانی به‌ده‌سته‌وه بدات، دووهم بۆ ئەوه که له که‌رکووکدا چاوورپاوی پێ بکا و قووه‌تی پێ بخاته ده‌ست و له رۆژی پیتوستدا به‌کاری ببات و خۆی پێ رزگار بکات، له‌لای خۆی دانینی به‌چاکتر زانی.

عوسمان پاشا که خالید پاشای گیتراوه ئەمیش پاشای راته‌سپارد که به‌په‌نهانی بزووتنه‌وه‌ی نادرشا و کۆشش و کرده‌وه‌ی کورده‌کانی شاره‌زوور و ئه‌رده‌لان بپشکنی؛ ئەگه‌ر نادرشا له هه‌مه‌دانه‌وه رۆو به‌ئاوریا به‌گان رۆیشته به‌له‌ز له‌شکر ببه‌نه سەر کرمانشان. ئەو سێ پاشایانه شه‌و و رۆژ له‌و پشکنینه خه‌ریک بوون.

نادرشا له بیست و دوو ره‌بیه‌ی دووهمی سالی هه‌زار سه‌د چل و پینچ له هه‌مه‌دانه‌وه که زانییه‌وه خانک پاشای بابان له‌به‌رئه‌وه‌ی که یارمه‌تی نادری کردووه و ئەحمه‌د پاشاش ئەمیری به‌کوژتتی داوه و خالید پاشای براشی کرده حوکمداری بابان، گرتی و قاقه‌زێکی دوووردیژی بۆ سه‌لیم به‌گی بابان نوویسی که تۆله‌ی مامۆزات له‌سه‌ر منه که بیئه‌ستینه‌وه؛ دل‌گیر مه‌بن؛ ئەوا له‌قه‌به‌ی خانی و خه‌لانی حوکمداری کوردستانم بۆ ناردن. له‌و بابه‌ته‌وه قاقه‌زێکی چاکی بۆ نارد و دل‌خۆشی داوه که پیاوه‌تی و نازایی له‌لای خۆت ئیسپات کردبوو، به‌وه‌ش له گه‌و دا‌بوو.

سه‌لیم خان به‌گ که قاقه‌زی نادرشای وه‌رگرت، به‌په‌نهانی یه‌کیه‌تی له‌ته‌کدا کرد و قه‌راریشی دا که خالید پاشا له جیتگی خۆیدا به‌حوکمداری راگیرا و بپیته‌وه و سه‌لیم خان به‌گیش خزمه‌تی بکات. به‌هوجۆره به‌په‌نهانی له‌گه‌ل نادرشا موخابه‌ره‌ی هه‌بوو و خالید پاشاش له که‌رکووکدا هاوده‌نگ و هاوالی تۆپال شا بوو. بۆ کار رێکخستن و که‌لین وه‌ده‌سته‌هێنان له هه‌ردوو‌لاوه ئیستفاده‌یان ده‌کرد.

نادرشا له سه‌لیم خان به‌گ ئەمنیه‌تی په‌یدا کرد و واشی زانی به‌واسیته‌ی ئەوه‌وه له شه‌ری کوردستان و خالید پاشاش ئەمین ده‌بی. که له‌وه ترسی نه‌ما و دلی ئاسوده‌ بوو. چونکه هه‌روه‌ک باسکرا نادرشا له شه‌ری ده‌شتی مه‌لایه‌ر و جه‌نگ و جیدالی ده‌وره‌ی به‌غدا له سه‌لیم خان به‌گ و کورده‌کان چاو‌ترساو ببوو. که ئەو ترسه‌ی به‌گه‌و و مه‌رج و

خه‌لات و دیاری ناردن بۆ سه‌لیم خان به‌گ له لاییکه‌وه دانا، له رۆمیه‌کان ئه‌ندیشه‌ی نه‌ده‌کرد و لییان نه‌ده‌ترسا. گه‌لیک جارن له گه‌لیک شه‌راندا له ده‌ست کورد و ئومه‌را و پاشایانی کورد شکسته‌ی خواردبوو. هه‌رکه‌سیکی میژووی نادرشا بخوینیتنه‌وه تیده‌گا که شکسته‌ی ته‌هماسب شا له ئیره‌وان و شکسته‌ی نادرشا له قارس و ئیره‌وان و ته‌وریتز، شکسته‌ی نادرشا له خوراسان و لورستان، شکسته‌ی نادرشا له هه‌مه‌دان و مه‌لایه‌ر و به‌غدا، هه‌موو له ده‌ست کوردان خواردوو؛ خاسمه کورده‌کانی بابان دیواریکی سه‌خت بوون له‌پیش نادرشادا بۆ گه‌یشتنه‌وه رۆمی.

نادرشا به‌و قاقه‌زه‌ی ناردیه قه‌لاچولان، هه‌م برینی باسی خانک پاشای کولانده‌وه و هه‌م بۆ تۆله ئه‌ستانده‌وه پێیدا هه‌لگوتن و هوشیاری کردنه‌وه و هه‌م کورده‌کان له‌گه‌لی ریکه‌وتنیان به‌که‌لین زانی بۆ مه‌حووکردنه‌وه‌ی رۆمیان له‌شاره‌زوردا.

نادرشا که له کورده‌کان ئاسوده خاتریو، له‌شکری روو به‌دیاله سوار کرد و ریکای هه‌شت رۆژی به‌دوو شه‌و و دوو رۆژان بری، گه‌یشته سه‌ر رۆمیان. مه‌میش پاشا و هاوالانی که زانیانه‌وه نادرشایان گه‌یشته سه‌ر، له هه‌لاتن زیاتر چاره‌یه‌کی دیکه‌یان نه‌دۆزیه‌وه، هه‌موو ئه‌سپاب و ئالت و دانه‌وتنه و چادریان به‌ردا و روو به‌که‌رکووک ته‌کانیان دا و رۆیشتن. له‌شکری نادرشا تا پینج سه‌عات ریکای، که‌وتنه سه‌ریان و گه‌لیکیان به‌زیندوویی به‌دیل گرتن. کورده‌کانی - که له‌گه‌ل رۆمیان بوون - سواری ئه‌سپی خوێان بوون و هه‌ریه‌که بۆ مالی خوێان هه‌لاتن، به‌لام گه‌لیکیان لی به‌کوژت چوو.

له‌ولاه تۆپال پاشا که له شکاوی مه‌میش پاشا و کورده‌کان ئاگاداربوو، ناردیه دووی خالید پاشای بابان که بنیریته دووی سه‌لیم به‌گ که قوه‌تی کورده‌کان کۆیکاته‌وه و بچیتته سه‌ر نادرشا و پینشی پی بگریته.

خالید پاشا له ریکه‌وتنی سه‌لیم به‌گ ئاگاداربوو، قسه‌ی تۆپال پاشای خسته پشت گوئی؛ به‌لام بۆ قایمکردنی قه‌لای که‌رکووک و سه‌نگه‌ر دروستکردن ته‌قه‌لایان دا، ده‌ورپشته‌ی شاریان قایم کرد.

عوسمان پاشا جوابی له قوچ پاشای حاکمی کۆی نارد که بچیتته هه‌ولیت و شاری هه‌ولیت قایم کا و له‌شکریکی جه‌نگاوه‌ری تیدا دانیت.

تۆپال پاشا که‌وته ترسه‌وه به‌خالید پاشای گوت که له ژیر فه‌رمانده‌ی خویدا له‌شکر ده‌رخاته ده‌ره‌وه، خالید پاشا چاوه‌نوۆی له‌شکری شاره‌زور کردنی پی گوت و مه‌میش

پاشا و پاشاکانی دیکه ناردنه پینشه‌وه‌ی نیشان دا.

تۆپال پاشا به‌مه‌غرورانه بزوتنه‌وه، له‌شکری کورده‌کانی شیمال و سوژان و بادینان و شاره‌زوری له‌گه‌ل هیندیک رۆمیان له ده‌ری شار دامه‌زراندنی نیشانان و باقی رۆمی و ئه‌سته‌مبولی و غه‌یره‌شی له‌نیو قه‌لادا دانان و ده‌ره‌ی قه‌لای کرده خه‌نده‌ق و پر له‌ناوی کرد و کونگه‌ره و بورجه‌کانی قه‌لای پر له‌له‌شکری رۆمی کردن. چادر و ده‌زگاشی له ده‌رتی قه‌لاوه بۆ کورده‌کان و ئومه‌را و پاشایانی کورد هه‌لدا و کردنیه سوپه‌ری تیری دوژمن.

نادرشا که زانیه‌وه کورده‌کانی شاره‌زور له سوپاهی رۆمیدا ئاماده‌ی شه‌ربوون، له جیگایه‌کی جه‌مشا له هه‌شت سه‌عاتی زه‌هاوه‌وه واقیعه، سواریو له‌شکری روو به‌که‌رکووک ئاژۆت، له هه‌موو سه‌ره ریکایه‌کدا به‌کوژت و ئاویی سووتاندن و به‌دیل گرتن و تالانکردنی کوردان خشا. له پازده‌ی جه‌مادی یه‌کدا بازارچه‌ی له‌یلان که سی سه‌عات له قه‌لای که‌رکووک دووره، ئه‌و جیگایه‌ی کرده له‌شکره‌ز.

عوسمان پاشا له‌ولاه کۆمه‌لیک عه‌سکه‌ری له‌گه‌ل له‌شکری کوردان کرده پینشمه‌رگه بۆ به‌راهه‌ری نادرشای ناردن. له‌شکره‌کانی دیکه‌ی که له ده‌رتی شاریوون کردنیه تیپ و ده‌سته بۆ شه‌رکردنی راگرتن و بورج و قه‌لای که‌رکووکیشی قایم کرد.

رۆژی دووم نادرشا له‌شکره‌که‌ی خۆی کرده سی ده‌سته، ئه‌وانی ئازا و په‌شید بوون له‌گه‌ل خۆی هه‌لگرتن و ئه‌وانیشی کرده سی قوڵ و باقی دیکه‌شی به‌دیتهات و ئه‌ترافی که‌رکووکدا بلاوکردنه‌وه که ده‌ست به‌تالانکردن و کوژتار و ئاوه‌دانی سووتاندن و دیل گرتن بکه‌ن.

نادرشا به‌ده‌سته له‌شکریکی له‌گه‌ل خۆی هه‌لگرتبوو بۆ سه‌ر قه‌لای که‌رکووک ریکیکوت رۆیشت. له جیگایه‌کی که به‌عه‌له‌مداران ده‌ناسریت به‌راهه‌ر به‌قه‌لای که‌رکووک راه‌ستا له‌ولاه له‌شکری کورد و رۆمی چوونه پینشه‌وه، هه‌ردوو له‌شکر به‌تۆپ و تفه‌نگ و به‌شیر و خه‌نجه‌ر هه‌لمه‌تیان دابه سه‌ریه‌ک و وه‌کو ئاوریکی سوژان روویان له به‌کتر کرد. کوژتار و خوین رۆژتن ده‌ستپیکرا.

رۆمی که ته‌ماشای کرد شریقه‌ی تۆپ و ناله‌ی تفه‌نگ ده‌نگی داوه و هاوار و چریکه‌ی شه‌رکه‌ر مه‌یدانی پرکرد، له هه‌لاتن زیاتر ریکای رزگاربوونیان نه‌دۆزیه‌وه و جیگای خوشاردنه‌وه‌شیان ده‌ست نه‌ده‌که‌وت، هه‌مووی پشتیان دا و هه‌لاتن. نزیک دوو هه‌زار

کەس لە پۆمی و کورد کوژران، ئەوانی لە شیر و تەفەنگ پزگار بوون سەریان لێ شێوا و [بۆ] چوونە کەرکووک نەوێران. ڕوو بە ئەرزە پۆم هەڵاتن و کوردهکانی لە دەرهوهی قەلابوون لە خاکی خۆیاندا شارەزابوون هەریەک لە لایبیکهوه خۆیان شاردهوه و چوونە مالی خۆیان و سەرکرده و پاشایانی پۆمی خۆیان خزاندە قەلاوه و دەروازەیان گرتدا.

نادرشا چادر و ئەسپاب و مال و دانەوێڵە و تالانێکی بێ ژماری دەست کەوت و ئەسیر و حەبوانێکی زۆری خستە چنگ و ناردنیە لەشکرەزی خۆی. گرتی قاقەزێکی لە پاشاکانی پۆمی نوویسی و بۆی ناردن، لەویدا گوتبووی: نان و خواردنی پادشای خۆتان بەگیان نەکەوێ دوژمنتان دەورەیی داوان، کوژتاریکی زۆری لێکردن و گەلێکی لێ بەدیل گرتن و مال و چەک و ئەسپابێکی بێ ژماری بەتالان برد. بۆچی دەرگاتان لەسەر خۆتان گرتاوه و بۆچی پیاوانە مزی خۆتان نۆشی گیان ناکەن؟ بۆ تۆڵەکردنەوه لێیان دەرکەون و پەلاماریان بدن و لە خاکی نیعمەتپەرەوی خۆتانیان دەرکەن.

ئەو قاقەزەیی کە نوویسی دایە دەست ئەسیرێک و بۆ عوسمان پاشای ناردە نیو قەلاوه. موددەتێک چاوهنۆزی کرد و ڕاوهستا، کەسێک جوابی نەداوه، سواربوو ڕوو بە لەشکرگای خۆی گەراوه. سبەینی زوو دیسان لەشکری هەلگرت و چوو سەر قەلا و داوای پیاوانی شەرکەری کرد و کەسێک جوابی نەداوه. دیسان گەراوه چوو قەرارگا، ڕۆژی سێیەم هەرەها لە تەرەف عوسمان پاشا جوابی نەداوه. بەو جۆرە سێ ڕۆژ لەسەر بەک هەموو سبەینی بێک دەچوو بەردەمی قەلائی کەرکووک و سەرزنەشتی عوسمان پاشای دەکرد و بانگی دەکردن. سەرداری لەشکری بۆچی لە قەلادا خۆتان پەستاوتوو. کە جوابی دەست نەکەوت گەراوه داوه.

ئەو هەموو سەرزنەشتی نادرشا تۆڵەیی قاقەزێک بوو کە تۆپال پاشا لە وەختی هەڵاتنی نادرشادا بەگەش بۆی ناردبوو، ئەحمەد پاشای والی بەغداش بەشێعر هەرەشەیی لێ کردبوو.

نادرشاش کەوتە سەر هەوای گرتنی قەلائی سوورداش. بۆئەوه لەشکرێکی ساز کرد و ناردی، سوورداش قەلائیەک بوو دوو مەنزڵ لە دووری کەرکووک لەسەر کێویکی زۆر بێلند و قایم دروستکرا بوو.

میرزا مەهدی خانی نوویسەری مێژووی نادرشا دەلێت: جینگا و ئەساسی کوردی «بنە و بلباس» بوو لە دانەوێڵە و تیشووی و مالمولک و پڕ لە دەولەت و تەوانای زیاد لە

قیاس بوو. ئێل و عەشیرەت و میللەتی ئەو دەوروپشته بۆ خۆ لەسەر ئێشی و ئەزبەت پاراستن لەو قەلائیە خزابوون، پڕیبوو لە کوردی شارەزوو و بابان و دەوروپشتی. لەشکر و ئالەت و ئەسپابێکی زۆریشی تێدا قایم کرابوو.

نادرشا لە ڕینگای ئاقلر بەندەوه لەشکری هەلگرت و چوو سەر قەلائی سوورداش دەورەیی دا، کوردهکان بۆ بەرابەری کردنی سازبوون، نادرشا لە هەر چوار کەنارەوه دەستی بەتۆپ و خومپارە و تەفەنگ هاوێژی کرد و قەلائی وەتەنگهینا و دەستە لەشکرێکی ناردە دیهاتی ئەتراف و دەستیان بەتالان و کوژتاری کوردان کرد. لە پاش سێ شەو و سێ ڕۆژ شەر و کوژتار، نادرشا بەگوللەیی تۆپ لایەکی دیواری قەلائی ڕوخاند و هەلمەتی دایە ژووهرهه و شەر و کوژتار کەوتە نیو قەلاوه، هەرچەندە کورد بەژن و مندال و پیاوههه لەو قەلائیە دابوون، یان کوژران و یاخود بەدیل گیران و یەکیکی لێ پزگار نەبوون و لە زیندوو زیاتریوون. مال و دانەوێڵە و ئالەت و ئەسپابێکی زۆری کورد بەتالان چوو. نفووسیکی زۆری کوژرا و ژن و مندالێکی بێ ژمار زگ دران و بەدیل گیران. نادرشا کە قەلائی سوورداشی گرت و قەتلوعامی کرد، ڕوو بەخاکی کوردستان و شارەزوو جێهوی سووراند و دانەوێڵە و تیشووی بۆ جەمشا نارد کە ئەنبار کرێت.

کوردهکانی ئەردەلان و کرماشانی لەگەڵ ئومەراکانی شارەزوو و تەوابیعی هەرچەندە دانەوێڵە و حەبوانات و چەوری هەبوو دیسان کوژان کردەوه، بەیەک سم و ولاغی میللەتی کورد هەموویان کێشا و بردیانە ئەنباری کە لە جەمشا بوو. دووبارە مەئموورانیان دانا کە هەرچێهکی دەست کەوتیت لە دانەوێڵە بۆ جەمشاهی لێخوون. لەوهدا بەلایەکی گەوره و زەرەریکی بێ ژمار بەسەر کوردستاندا هات، بەموددەتێکی کەم لە گەنم و جۆ و نیسک و ماش و برنج و هەموو دانەوێڵەبەک و بز و مەر و ولاغ و هەموو چواربێبێهک لە کوردستاندا نەما؛ هەموو کۆکرانەوه و ناردانە جەمشا کە ئەنبار بوو.

لە پاش ئەوه بنە و پێشباری لەشکری نادرشا چوو قەرەتەپە. کوردهکانی شارەزوو کە تەماشایان کرد نادرشا بنەیی بۆ قەرەتەپە چوو، دانەوێڵە و ئەنباریش بۆ دیالە دەچیتە جەمشا وایانزانی کە نادرشا ڕوو لە هەڵاتن دەکا و لە ئێراندا چتێک ڕویداوه؛ بۆیە هەموو قووەتەکەیی بەگەرمی لە جەمشا کۆدەکاتەوه، ئەوهیان بەتۆپال پاشا ڕاگەیاندا، ئەویش گوتی: بەبێ درۆ نادرشا بێ هیز بووه و نەشیت شەر بکا، شارەزوو تالان دەکا و هەلدێ و دەپوا.

لەسەر ئەو فیکرەیی عوسمان پاشا لەشکرێکی خستە ژێر فەرمانی مەمیش پاشا و

ناردی که بکه‌ویتنه سهر نادرشا و له دهستی دهرنه‌کات، مه‌میش پاشا دوازده هزار پیای و نازا و شهرکه‌ری هل‌گرت و که‌وته‌ریگا.

له‌شکره‌زی نادر که قهره‌ته‌په بوو، ئه‌ویش له ئاغته‌په که له دهره‌ند به «ئاغته‌په‌ی دهره‌ند» (دهره‌ندی بازبان) ناوبانگی هه‌په له هه‌وت فرسه‌خی سوورداش هل‌که‌وتبوو که جیگایه‌کی سه‌خت و له‌نیوان دوو کیو دابوو، جگه له ریگایه‌ک بوچوونی نه‌ده‌بوو.

مه‌میش پاشا له‌و جیگا سه‌خته‌دا دهستی به‌سه‌نگه‌ر دروستکردن کرد و له‌شکری تیدا دامه‌زراند بو به‌راهه‌ری نادرشا ئاماده‌بوو. نادرشا له‌ولاه که زانیبه‌وه له سوورداش له‌شکری ساز کرد و سواریو له ریگایه‌کی که مه‌میش پاشا ریتی پی نه‌ده‌برد و ریگا باریکه‌ی راوکه‌ران بوو، که‌وته ریگا. رۆژی شه‌مه‌ی به‌که‌می جه‌مادی یه‌ک وه‌ختی ئیواره له ریگای «بازین» (بازبان) هه‌و روو به‌دهره‌ند رکیشفکوت رۆیشت، نزیکه‌ی سپیده‌ی به‌یانی خو‌بان گه‌یاند نه‌و له‌شکری مه‌میش پاشاوه.

تۆپال پاشا، وه‌ختی‌کی مه‌میش پاشای نارد که بچیتته سهر نادرشا و شه‌ری له‌گه‌ل بکات، که‌وته بیربه‌وه که نادرشا ده‌شکیت و ناوونیشان بو مه‌میش پاشا ده‌بیت، ئه‌ویش بی ناو ده‌می‌نیتته‌وه. هه‌ستا سواری ته‌ختی ره‌وان بوو و له‌گه‌ل له‌شکرکی زۆرچوو و گه‌یشته مه‌میش پاشا و له ریک‌خستنی سوپاه و عه‌سکه‌ر و سه‌نگه‌ر خه‌ریک بوون، هه‌تا له ناکاو ریبان گه‌یشته سه‌ری و شه‌ر و کوژتاری تیخستن.

که هه‌ردوو له‌شکر شه‌ر و کوژتاریان ده‌ست پی‌کرد تا‌کو نیوه‌رۆ له سوپاهی رۆمی ده هزار که‌س به‌کوژت چوو. سه‌ر عه‌سکه‌ری رۆم تۆپال پاشا که وای دیت هه‌لاتنی به‌پیاوه‌تی زانی و روو به‌که‌رکووک هه‌لات. «ئه‌ل‌لایار» ناو کوردیکی گه‌رایلی له ریگا پی‌گه‌یشت سه‌ری بری و که‌لله‌که‌ی به‌نیتزه‌وه کرد و برده پی‌ش نادرشا.

که سه‌رکرده کوژرا، هه‌موو له‌شکره‌که چاویان به‌که‌لله‌سه‌ره‌که که‌وت، هه‌رچه‌کی مابوون خو‌بان ته‌سلیم کرد. نزیک نیوه‌رۆی ئه‌و رۆژه نادرشا به‌سه‌ر هه‌موو قووه‌ته‌که‌ی عوسمان پاشا و مه‌میش پاشادا زال بوو. بژاردیان ده هزار که‌س کوژرا و سه‌ هزار بریندار و ساغ به‌دیل گیران، له‌وانه پینج هه‌زاری کوردی شاره‌زور و هی‌دیکه‌ی کوردی شیمالی و رۆم بوون. نادرشا له‌و شه‌ره‌دا تالانیککی بی ژمار و زۆری ده‌ست که‌وت و به‌شاد و که‌یفه‌وه گه‌راوه قهره‌ته‌په. له پاش دوو رۆژ له‌شکرکی قورسی نارد هه‌ر حیلله و نه‌جه‌ف و که‌ربه‌لا و به‌غدا که بی‌گرن.

که ئه‌و موزه‌فه‌ریه‌ته بو نادرشا روویدا ناردیه دووی خالید پاشای حاکمی بابان و

به‌عیزه‌ت و ئیکرامه‌وه پی‌شوازی کرد و به‌خه‌لات دل‌خۆشی داوه و به‌خانی له‌قه‌بی کرد و حکومه‌تی بابان و شاره‌زوری پی به‌خشیه‌وه و وه‌عه‌ده‌شی دایی که له هه‌موو ده‌می‌کدا یاریده‌ی بدات و بو کۆمه‌گی کردنی ئاماده‌بیت.

له قهره‌ته‌په‌وه روو به‌خورماتوو له‌شکرباری کرد. خالیدخان پاشای له‌گه‌ل خۆی برد که نوازی بکات و ئه‌مینی کاته‌وه، که گه‌یشته خورماتوو نادرشا حوکمی دا له خاکی شاره‌زور و کوردستانی باباندا، چ ئاواپه‌ک ویران کرابی چاکی که‌نه‌وه و چ مالیک ئه‌ستیندراپی تۆله‌ی بو بکه‌نه‌وه. له چه‌ک و ئه‌سپاییکی تالانیان که له رۆمی ده‌ست که‌وتبوو، میقداریکی زیاده دوازده تۆپ و مالیککی زۆری دا به‌خالیدخان پاشا و به‌سه‌رفرازی و شادمانی ناردیه‌وه قه‌لاچوالان.

خالیدخان پاشا که له‌کن نادرشا گه‌راوه ده‌ستی به‌ئاوکردنی دیهات و کوژدنه‌وه‌ی میلله‌ت و دامه‌زراندنه‌وه‌ی ره‌عیه‌ت کرد و بو ریک‌خستنی مه‌مله‌که‌ت و شار کۆشی کرد. ئه‌وانه‌ی دهره‌ده‌ر بیوون به‌راوی کردن و خستنیه‌وه سه‌ر ئیش و کار و پیشه و جووت و چاندن و کرین و فرۆتن و دادبستاد. که‌م که‌مه مه‌مله‌که‌تی شاره‌زور [رووی] له ئاوابوون کرد و جیگایانی کوردستانی که ژیر پیی بیوون و له ژیر سمی سوارانی نادر شادا کوژرابوون و خراپ و ویران کرابوون، ورده ورده رووی له ژبانه‌وه کرده‌وه. ئه‌گه‌رچی سیلای دوو ده‌ریا له‌شکری رۆم و ئیران پایه‌مالی کردبوو، بووژاوه.

خالیدخان پاشا که به‌دامه‌زراندنی له‌شکر و کوژدنه‌وه‌ی ئه‌هالی تیکۆشا، چه‌ک و پیوستنی ئاماده‌کرد و قورخانه و ئاله‌تی فه‌راهه‌م دینا، ده‌روپشتی که‌وتبوونه ئه‌ندیشه‌وه. ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا له‌وه زۆر ترسی لی په‌یداوو، ده‌ستی به‌ده‌ست دریزی بو شاره‌زور کرد و ته‌شویساتی خسته ئاوه‌دانیه‌کانی تخووبه‌وه.

ئه‌حمه‌د پاشا به‌ته‌مای گرنتی کوردستان له‌شکری کوژده‌وه که بچیتته سه‌ر حوکمداری بابان. له‌به‌ر پشیوی سنووری لوړستان ناچاری ئه‌مه‌بوو که هیندیک خیرخواهان ره‌وانه‌کات له‌گه‌ل خالیدخان پاشادا بناغه‌ی دۆستایه‌تی دامه‌زیتن و به‌هه‌ره‌شه و خواهی‌ش بیخه‌نه‌وه ده‌ست خو‌بان. به‌نیوژی هیندی که‌سان خالیدخان پاشا و ئه‌حمه‌د پاشا پی‌که‌وه ریک که‌وتنه‌وه و به‌دۆستی رابواردنیان قه‌رار دا، هه‌ردوو له‌شکرکی بو سنووریان ئاژۆتبوو گپ‌رایانه‌وه دواپی، شو‌رش و فیتنه‌ی نیوانی لایرا و مامله‌تکردنیان له شه‌ر چاکتر زانی. به‌و جوژه خالیدخان پاشا له‌سه‌ر حوکمداری بابان جی‌گیروو و به‌داد و ره‌عیه‌تپه‌روه‌ری فه‌رمانه‌وایی ده‌کرد.

هاتنی سیپه‌مینی نادرشا بۆ شاره‌زوور

میژوونوویسه‌کان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ن که حکومه‌تی ئه‌سته‌مبوول فه‌توایه‌کی ده‌رخست و ناردیه مووسل که شه‌رکردن له‌گه‌ل نادرشا، جیهادی ئه‌عه‌زه‌مه و کوژتنی له‌شکریانی بۆ ئه‌هالی سوننه‌ت و جه‌ماعه‌ت غه‌زایه. به‌و مینواله دوورودریژ فه‌توایه‌ک له شیخولئیسلامه‌وه به‌ئیراده‌ی خه‌لیفه بۆ ئه‌هلی مووسل ناردرا بوو. ئه‌و فه‌توایه به‌نادرشا راگه‌یاندرایه به‌له‌شکریکی قورسه‌وه له ئیران ده‌رکه‌وت و گه‌یشته خاکی ئه‌رده‌لان.

سالی ۱۱۵۶ بیست و چواری په‌بیعی یه‌ک نادرشا به‌قووه‌تیکی زۆره‌وه گه‌یشته چوار فرسه‌خی شاری سنه، خیه‌وت و خه‌رگای هه‌لدا و له هه‌مه‌دانه‌وه ده‌سته له‌شکریکیشی به‌رێگای کرماشاندا بۆ سه‌ر به‌غدا په‌وانه کردبوو. خالیدخان پاشا و سه‌لیم به‌گی ئاموژای له‌گه‌ل وه‌زیرانی ده‌وله‌ت و که‌یخودای میله‌تی کورد هه‌ستان و چوونه پیشوای نادرشا؛ له سنه گه‌یشته پیشه‌وه. نادرشا هه‌موو سه‌ردارانی ناره‌ پێشواییان و به‌شان و شه‌ره‌فه‌وه چوونه پیشیان و به‌که‌یفوشادی گه‌یاندیانه له‌شکرگا، نادرشا به‌خه‌لات و نوازش و ده‌لخۆشی کردن و ئیحترامی گرتن.

له‌ولاه ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا که له‌وه ئاگاداریبوو و زانیه‌وه حوکمداری بابان چووه‌لای نادرشا، گه‌لیتک دلگیر و په‌نجیده بوو. که له چوونینی له‌شکری نادرشا هوشیاربووه‌وه که له رێگای کرماشانه‌وه ته‌مای چوونه سه‌ر به‌غدایان کردووه، به‌هه‌لبه‌ستراوی ئه‌م قاقه‌زه‌ی بۆ نادرشا نارد که ده‌لیت:

ترا چون لقب ساریانی گریست

تمنای شاهنشهی به‌ر چیست

کسی درنجابت بود او شبان

نباید زدن دم ز گردن کشان

چوپان کار زاده‌ای بدرگ نابکار

توکی بوده‌ای شاه ایران دیار

خیالت که خندکار عبدالیست

یا شاه سلطان یا والیست

مکن یاد این مرز و این بوم را

زقرآن گواه غلغله‌ی روم را

چو خواهی بدانی حکایات را

الف لام بخوان تلک آیات را

اگر لشکر را شماره کنی

بباید نظر بر ستاره کنی

فرستم به‌خون کار سالی پیام

بباید برم لشکر مصر و شام

چنان‌ت بتازم که ای تورک تاز

ز داستان هایت بگویند باز

که نادرشا ئه‌و قاقه‌زه‌ی ئه‌حمه‌د پاشای وه‌رگرت، غه‌زه‌بناک و دلگیربوو، ئه‌مری دا به‌میرزا مه‌دی خانی وه‌قایع نیگار که به‌هه‌لبه‌ستراوی پیتی هه‌لکالیته‌وه. به‌م جوژه بۆی نوویسی و بۆی ناره‌وه:

مرا خوانده است احمد خیره سر

چوپان زاده‌ام او اعرابی پدر

تمامی عباد از ره معدلت

تفاوت ندارند به‌جز معرفت

نظرچون نماید خدادوند کل

اگر خار باشد نماید به‌گول

شبانی ز دنیا اگر بود عیب

چرا کرد موسی برای شعیب

اگر شاه بودم اگر پاسبان

که باجی ندادم به‌شاهنشهان

زنامه نمودی سپهداریت

فزونی لشکر ز بسیاریت

فزونی لشکر نمودی شمار

به‌ثل ستاره بچرخ دیوار

اگر لشکر را شماره کنم

بباید نظر بر ستاره کنم

چو صبح سعادت نماید طلوع
ستاره ز بزمش نماید رجوع
چو خورشید تیغ شجاعت کشید
ستاره به بزم عدم سرکشید
نشستی به علقه به افسانه‌ای
بیرون آراگر مرد مردانه‌ای
چنانست بتازم که ای زن جلب
نه ایستی تو در مصر و شام و حلب

***

نادرشا له سنه چند رۆژتیک دانیشیت، هه‌تا له هه‌موو کوردستانه‌وه له‌شکری له‌سه‌ر کۆبووه‌وه. له پاشان خالیدخان پاشا ئاره‌زووی کرد که له ریتگای قه‌لاچوالانه‌وه بچنه‌سه‌ر به‌غدا. له‌سه‌ر ئه‌و ئاره‌زووه له‌شکر له ریتگای خانه‌قینه‌وه که‌وته ریتگا، نادرشا له‌گه‌ل ئومه‌راکانی کوردستان بۆ میوانی چوونه قه‌لاچوالان.

نادرشا و خالیدخان پاشا چوار رۆژ له قه‌لاچوالان مانه‌وه و روو به‌که‌رکووک رۆیشتن. له ناحیه‌ی له‌یلان له‌شکره‌زیان کرد.

ئه‌هالی که‌رکووک قه‌لاچوالان داخست نادرشا پازده‌ی جه‌مادی یه‌ک ده‌وره‌ی شاری دا به‌تۆپ و خومپاره ئاوربارانی ده‌ست پیتکرد. له پاش شه‌ش رۆژ ئاوربارانی، ئه‌هالی وه‌ته‌نگ هاتن. رۆژی بیست و یه‌کی مانگ ئه‌مانیان خواست.

که که‌رکووک گیرا له‌شکریتکی نارد هه‌سه‌ر هه‌ولتیر، له دوا‌ی گه‌لیک شه‌ر و ده‌وره‌دان به‌مامله‌ت هه‌ولتیریش ته‌سلیم بوو.

مه‌ئمووره‌کانی عوسمانی که له مووسل کۆبوونه‌وه، هاواریان له کوردی کۆی و حه‌ریر و بادینان کرد. قۆچ پاشای کورد حاکمی کۆی و حه‌ریر به‌له‌شکری کورده‌وه بۆ یارمه‌تیدانی چووه مووسل و به‌ناوی جیهاده‌وه له کوردانی ئامیدی و ده‌وک و زاخۆ و دیاربه‌کر له‌شکریتکی قورسی بۆ کۆکراوه.

نادرشا له که‌رکووک بوو به‌په‌نهانی سه‌لیم به‌گی بابانی نامزده‌ی حوکمداری کرد. خالیدخان پاشا که له‌وه ئاگاداربوو به‌به‌هانه‌ی چوونه‌سه‌ر هه‌ولتیر هه‌ستا و روو به‌ئورفه په‌نای بۆ عوسمانیی برد. له مانگی ره‌جه‌بدا گه‌یشته ئورفه.

سالی ۱۱۵۷ هه‌وتی مانگی ره‌بیعی یه‌ک گه‌راوه مووسل و له مانگی شه‌والدا له مووسل مرد و جه‌نازه‌که‌یان برده‌وه قه‌لاچوالان. چوار کۆری هه‌بوو: سلیمان، محمه‌د، ئه‌حمه‌د، مه‌حموود.

حوکمداری سه‌لیم خان به‌گی بابان (۱۱۵۶ - ۱۱۷۱)

هه‌روه‌کو‌گوترا له که‌رکووک‌ه‌وه نامزده‌ی حوکمداری بوو. نادرشا که له که‌رکووک‌ه‌وه روو به‌هه‌ولتیر سواریبوو، چوونی خالیدخان پاشای بۆ ئورفه زانییه‌وه؛ به‌شیر و خه‌نجه‌ریتکی گه‌وه‌ره‌بند سه‌لیم خان به‌گی خه‌لات کرد و به‌ناوی «خان» فه‌رمانی حوکمداری بۆ نوویسی.

نادرشا و سه‌لیم خان به‌له‌شکره‌وه شه‌ویک له هه‌ولتیر مانه‌وه، بۆ سه‌به‌ینی روو به‌مووسل له‌سه‌ر زتی گه‌وره نامبازی قۆچ پاشا بوون. شه‌ر و کۆژتار گه‌رم بوو، قۆچ پاشا زۆر به‌دلیرانه به‌راهه‌ری کرد، به‌لام قووه‌تی نادرشا زۆتر بوو، قۆچ پاشا له که‌لینی شه‌ودا روو به‌مووسل کشاوه. نادرشا هه‌تا نزیک مه‌رقه‌دی یوونسی پیغه‌مبه‌ر که‌وته دوا‌ی و قاقه‌زیتکی به‌هه‌ره‌شه بۆ نوویسی. ئه‌هالی مووسل، که‌یخودا و پش سپی و عوله‌مایانی نارد له‌ی و به‌مامله‌ت ده‌ستی هه‌لگرت و روو به‌که‌رکووک له‌شکری کیشاوه دوا‌یی. له مانگی په‌مه‌زاندا له قه‌ره‌ته‌په‌وه سوپاهی دامه‌زاند و بۆ خۆشی بۆ زیاره‌تی عه‌ته‌بات رۆیشت.

هه‌ولتیر و که‌رکووک و کۆی که‌وته‌ژتیر ئیداره‌ی سه‌لیم خانی بابانه‌وه و له قه‌لاچوالانی گرتا.

له پیشدا گوترا که ئه‌حمه‌دخانی سویحان و پیردیخانی به‌گله‌به‌گی ئه‌رده‌لان چووبوه دیاربه‌کر، به‌ئومیدی گه‌رانه‌وه گه‌لیک چاوه‌رێ بوو. وه‌عه‌ده‌یه‌کی وای له تورک ده‌ست نه‌که‌وت بگه‌ریته‌وه؛ هه‌تا کۆ رۆمیه‌کان گه‌وره‌بوونی سه‌لیم خان و ده‌ستوریدی کورده‌کانیان چاوپیکه‌وت، به‌هانه له‌مه‌ چاکتریان نه‌دۆزیه‌وه که ئه‌حمه‌دخان بخاته سه‌ر هه‌واداری حکومه‌تخواهی ئه‌رده‌لان و شاره‌زوور.

به‌ناوی ئاینه‌وه گه‌لیک به‌یاناتی خه‌لیفه‌ی بۆ نادرشا، ئه‌حمه‌دخان ئه‌و به‌یانانه‌ی بۆ هه‌موو ئومه‌راکانی کورد نارد و داوا‌ی یارمه‌تی لیتکردن. له عه‌شیره‌تی بلباس و بابان - که له شیعه‌یه‌تی دلگیربوون - نزیک هه‌شت هه‌زار کورد له دیاربه‌کر له‌سه‌ر ئه‌حمه‌دخان کۆبوونه‌وه.

له مووسلهوه بۆ سهر شاره زوور كهوتنه ئی. سه لیم خان كه ئه وهی بیسته وه قه لا و شاره كانی قایم كرد و قاقه زتیکی بۆ شازاده نه سرو لالا میرزا نوویی و له سه ره بوردی ناگاداری كرد. مال و منداڵ و گه نجینه شی به موهیماته وه ناره قه لای سوورداش، بۆ خوشی له شكري هه لگرت و روو به ئه حمه دخان و مووسل چوو.

ئه حمه دخان له سه لیم خانی نوویی كه دهست لی بهردانی نییه و نه بیته مایه ی خوینرپیژی و كوژتاری كوردان.

سالی (۱۱۵۸) ی مانگی ره جهب له نزیك مووسل دوو له شكري كورد ئه مبازی په كتیرون، له دوا ی سئ شه و سئ رۆژ كوژتار، ئه حمه دخان شكاه. سه لیم خان له نیو دیله كاندا زابتیکی عوسمانی دهستكه وتبوو، بۆ نه سرو لالا میرزای به دیاری نارد. به شادی و خوشیه وه له دوا زده ی شه عباندا گه راوه قه لا چوالان.

سه لیم خان هه ژده سال حوكمداری بابان و شاره زووری كرد، له بهر لوتف و پیاوه تی ئه و، له تیتی زل له عه شیره تی زهنگه له ماهیده شه وه چوو شاره زوور ئیسكان كرا. سالی ۱۱۶۴ هه زار و سه د و شیتست و چوار قۆچ پاشای كۆی و عوسمان پاشای بابان كوژران. سالی ۱۱۷۱ به ده سپسه ی وه زیری به غدا سه لیم خان به كوژت چوو.

حوكمداری سلیمان پاشای دووهم كوری خالید خان پاشا ۱۱۷۱ - ۱۱۷۷

كه سه لیم خان كوژرا به ته دبیر و هیزی خۆی و گه وره كانی كورد، بوو به حوكمدار. سالی ۱۱۷۲ چوو سه ر كۆی و له دهست سوورانی ده رخست و چوو سه ر حه ریر و گرتیه وه. ئه حمه د پاشای برا بچوو كی له سه ر دانا و محمه د پاشای برا بچوو كه كه ی دیکه شی كرده سهرداری سوپاهی خۆی.

سالی ۱۱۳۷ روو به ئه رده لان له شكري برد و چهند خاكیکی خسته دهست و له گه ل حوكمداری زه ند، بناغه ی خوشی دامه زراند.

سالی ۱۱۷۵ محمه د پاشای كوری خانك خان پاشا به له شكري كۆی قورسه وه بۆ گرتنی بابان روو به قه لا چوالان روئی. سلیمان پاشایش پیتی پیتگرت و له دوا ی شه ر و كوژتار محمه د پاشای بیژرا به دیدل گیرا و له شكروه كشی شكاندررا و محمه د پاشاش خنكاندررا.

سالی ۱۱۷۶ محمه د پاشای كوری خالید پاشا - كه سوپاهداریو - به ئاره زووی حوكمداری له ژیر حوكمی سلیمان ده رچوو و به له شكروه وه چوو سه ر قه لا چوالان. سلیمان

پاشا چوو به رابه ری و له «تاران» دهست به شه ر كرا. سلیمان پاشا شكاه و هه لات، محمه د پاشا گه لیکی تالان و دیل دهستخست.

سالی ۱۱۷۷ محمه د پاشا هیزی زیادبوو لیگی دا سه ر سلیمان پاشا، له مه بدانی شه ردا سلیمان گیرا و كوژرا و له شكروه كه ی بلاو كراوه.

حوكمداری محمه د پاشا كوری خالیدخان پاشا وه شهرو كوژتاری له گه ل

براکانیا ۱۱۷۷ - ۱۱۳۹

كه سلیمان پاشای كوژت، به زۆری خۆی له سه ر ته ختی حوكمداری بابان دانیشته و ئه حمه د پاشای برایش كرده حاكمی كۆی و حه ریر. زۆری پینه چوو برابه تیان بوو به دوژمنایه تی و شوپش و فه سادیان كه وته نیوی. ئه و حاله گه لیکی به ده وام بوو، عوله ما و گه وره كانی كورد نیویژیان كردن و پیتیكان هیتانه وه.

به لام محمه د پاشا له ئه حمه د پاشا دلپیس بوو به هه ر فیلتیک بوو ئه حمه د پاشا به میوانداری خواسته قه لا چوالان و گرتی و له به ندی كرد.

مه حموود پاشا كه برا بچوو كتی نییان و هه واداری ئه حمه د پاشا بوو، كه لیته دهستخست و هه لات و چوو به غدا و په نای بۆ وه زیر عومه ر پاشا برد.

عومه ر پاشا رۆژیکی وای له خوا دهخواست، چهند پارچه خاكیکی به پره (مقطوع) دایه مه حموود پاشا و به ئیحترامیکی قورسه وه دل خوشی داوه.

محمه د پاشا له وه ئه ندیشه ی پهیدا كرد، قاقه زتیکی له كه ریمخانی كوردی زه ند، پاشای ئیران نوویی و به ناوی كوردا به تیبیه وه داوا ی یارمه تی لی كرد و بۆ هه موو كوردستان خستنه ژیر حوكمه وه و هه واداری كرد.

ئه گه رچی ئه وه ش ئاره زووی كه ریمخان بوو بۆ په كبوونی هه موو كوردستان ده كوژشا، به لام قاقه زی محمه د پاشا زیاتر خستیه سه ر هه وهس و بۆ چوونه یارمه تی محمه د پاشا دهستی به ته داره ك گرتن كرد.

عومه ر پاشای وه زیر كه زانییه وه، هاواری له كه ریمخان كوردوه، ده زبه جئ سوپاهیکی باشی بۆ مه حموود پاشا فه راهم هیتا و ناوی حوكمداری بابانی پتوه هه لواسی و ئاماده ی چوونه شاره زووری كرد.

سالی ۱۱۸۷ چاو قۆلگه كه وته به غداوه و گه لیکی كوژتن و له دوژمن زیاتر ته له فیاتی

دا و پرو به کوردستانیش چوو؛ به لّام محهمه دپاشا به له ز میلله ته که ی بۆ جیگا فیتنک و کویستانان نارد و پیشی به و به لّایه گرت.

سالی (۱۱۸۸) مه حمود پاشا به هه واداری حوكمداریه وه له شكري پرو به شاره زوور ناژوت. محهمه د پاشا به بی شهر قه لاچوالانی بهردا و پرو به سنه په نای بۆ حوكمداري ئه رده لان برد و سه ربهوردی به که ریمخانی زه ند راگه یاند.

مه حمود پاشا له و ساله دا به بی شهر چوو په پایته ختی خو بان و له سه ر کورسی حوكمداریی بابان جیگیس بوو، ئه حمه د پاشای براگه وره شی له به ندیی رزگارکرد و به دلخوازی خو ی ته ختی حکومه تی پیشکش به کاکای کرده وه.

سالی ۱۱۸۹ محهمه د پاشا که گه یشتیه وه سنه به یارمه تی که ریمخانی زه نده وه سوپاهی کوکرده وه و چوو سه ر ئه حمه د پاشا و نزیک سی سه عات له قه لاچوالانه وه ئه حمه د پاشا پیشی پی گرت.

هه رچه نده به سوپا محهمه د پاشا هیزی زیاتر بوو، به لّام به خت هاوالی ئه حمه د پاشای کرد. له دوا ی شهرتی قورس، محهمه د پاشا شکا و له شكري په ریشان و بۆ خو شی دهر به در بوو. به گه لیک ئه زیه ت خو ی گه یانده وه سنه. که ریمخانی زه ند له وه ئاگادار کرا، بۆ تۆله ئه ستانده وه ی محهمه د پاشا و گه یشتیه ئاره زوویکی که دلخوازی بوو چل هه زار له شكري به سی قۆلدا بۆ سه ر به سه ره و به غدا و شاره زوور ساز کرد.

عومه ر پاشا له پیشدا ئه حوالی چوونی محهمه د پاشا و حوكمداریی ئه حمه د پاشا و یارمه تی که ریمخانی زه ندی به ئه سته مبول راگه یاند بوو. حکومه تی رۆم شاعیری به ناویانگ «وه هی ئه فه ندی» به سه فاره ت نارد بوو شیراز له که ریمخان لوتف و میه ره بان ی چاوپیکه وتبوو، به وه عدیکی سارد و بی بنه به ری کرابه وه.

له شكري زه ند قۆلیکی له ژیر فه رمانده ی که لب عه لیخان پرو به کوردستان بۆ یارمه تی محهمه د پاشا که وته ریگا و قۆلیک پرو به به غدا به تالانکردن و کوژتار رۆیشت.

خالید به گی بابان حاکمی مه نده لی بۆ پیشگر تیان چوو، له مه دیداندا کوژتا و ده ور پشته ی به غدا تالان کرا قۆلی سیبهم بۆ سه ر به سه ره و به کوژتار جله وکوت بوون.

سالی ۱۱۹۰ له به سه ره وه هه تا شاره زوور بوو به مه دیدانی تالان و به ره و. ئه حمه د پاشای بابان که له سنه وه بزوتنی که لب عه لیخان زه ند و محهمه د پاشای برای خو ی زانیه وه و تیگه یشت به رابه ری ئه وانه نابج به ناچاری قه لاچوالانی بهردا و هیز و سوپا و گه نجینه ی

برده که رکوک. سوپاهی زه ند به کوردستان گرتن و ئه هالی وه ته نگه ینان شالوویان برد و ده ستیان به مه مله که ت گرتن کرد. که لب عه لیخان گه لیک ده ستریزی نواندنی کرد.

هه ره کو جلدی په که مینی میژووی جه وده ت باس ده کا، ئه و هه موو فیتنه و شهر و کوژتاره که کرا میلله تی کوردی به گژ په کتردا کرد و حوكمداره کانی بابانی کرده دوزمنی په کتر و برا له گه ل برادا خوینریژبوون، مایه ی هه موویان عومه ر پاشای به د ئه ندیش بوونی بی شوبه ه یه؛ چونکه حه زی له ئاسوده گی نه ده کرد.

سالی ۱۱۹۱ محهمه د پاشای بابان که وردبووه وه که لب عه لیخان به جاریک کوردستانی ویرانکرد و ته مای چاک نیسه، به په نهانی هیژیکی سازدا و پیشی ده ست به دریزی کردنی گرت و له سه ر ئه وه نیوانیان تیکچوو و به شه ره اتن. له پاش کوژتار محهمه د پاشا شکا، که لب عه لیخان به رق هه ستاوی به نیو کوردستاندا پرو به ئیران گه راوه و هه رچیبه کی ده سته که وت کوژی و تالانی کرد و له کوردستان ده رچوو.

محهمه د پاشا له دوا ی چوونی که لب عه لیخان به یارمه تی کورده کان چوو قه لاچوالان و له گه ل میلله ت و سوپاه و خو کوکرده وه خه ریک بوو.

هه ر له و ساله دا که ریمخان که له سه ربهوردی محهمه د پاشا و که لب عه لیخان ئاگادار بوو، له ژیر فه رمانده ی خوسره و خاندا سوپاهیکی قورسی نارد ه سه ر محهمه د پاشای بابان، له نه تیجه ی کوژتاریکی زۆر خوسره و خان شکا و به شپه زه یی پرو به ئیران هه لات. محهمه د پاشا له پاش تالان و دیلیکی زۆر وه ده سته خستن به شادمانی گه راوه قه لاچوالان.

سالی ۱۱۹۱ ئه حمه د پاشا که له که رکوک بوو، سوپاهیکی باشی هه لگرت و چوو سه ر قه لاچوالان. محهمه د پاشا بۆ به رابه ری برای خو ی له شكري هه لگرت و چوو پیشی و شهر گه رم بوو. خوینی مه زلووم رژا، له ئاخیردا ئه حمه د پاشا سه رکه وت. محهمه د پاشا له شكري په رشویلاو بوو، به هه زار ئه زیه ت گیانی به سه لامه تی خو ی و چه ند سه رکرده یه کی ده رچوواندن و رزگار بوون و خو بان گه یانده سنه و په نایان بۆ که ریمخانی زه ند برد.

ئه حمه د پاشا سه رکه وت و مال و ئه سپاییکی بی ژماری ده ست خست و به شادمانی پرو به قه لاچوالان چوو و له سه ر ته ختی حوكمداریی بابان دانیشه وه.

حکمداری نهمهد پاشا کوری خالیدخان پاشا (۱۱۹۲ - ۱۱۹۴)

نهمهد پاشا که چووه سهر تهختی حوکمداری بابان به نوازش و دلخوشی دانهودی نهالی و سوپاهی، دهستی به حوکمرانی کردهوه.

سال ۱۱۹۳ محهمه پاشای بابان به یارمه تی که ریخانی زهد له شگری نهردلان و ئیرانی هه لگرت و چووه سهر نهحمه پاشای برای. له ولاره جیگا بلند و سهخته کانی که وتیونه سهر ریگا گرتنی و سوپاهی تیدا دامه زانندن.

محهمه پاشا به بیباکی روو به قه لاجولان له شگری ناژوت هه تا گه بیشته دهره ندیکی تهنگه وه. له پریکا نهحمه پاشا دهره دا و شیری کوژتاری تینان. له مهیدانی شهردا محهمه پاشای نهسیر کرد، دهره جی ههردو چاوی کوئی و کویری کرد و ناردیه قه لاجولان و له شکره که ی پهریشان کرا.

نهمهد پاشا به شادمانی و به بی رهقابهت دهستی به حوکمداری کرد و بناغهی مهوه دده تی له گه ل که ریخاندا دامه زانند؛ چونکه که ریخانی کورد، له پادشا ناوداره کانی کورد بوو، نهمهد پاشا هزی دهکرد بو ئیتفاقیکی عمومی کوردستان له ژیر ئیداره ی پادشایه کی وادا بکوشتی، به لام عومر وهفای نه کرد.

نهمهد پاشا به که مالی نازادی و سه ره خوئی حوکمرانی کرد. خاکی درنه باجه لان، شاره زوور، که رکوک، کوئی، حریر، له ژیر حوکمیدا بوو.

سال ۱۱۹۴ نهمهد پاشا له «سیگره» به دهنه که یان برده قه لاجولان. دوو کوری ناودار و گرانبه های له دوا ی به جیما. به کیک ئیبراهیم، دووهم خالید پاشا، که هه ره که له جیگای خو یاندا باسیان ده کری.

حکمداری مهحمووه پاشا کوری خالید خان پاشا ۱۱۹۴ - ۱۱۹۸

که نهمهد پاشا مرد، برا بچووی که مهحموود پاشا بوو، له سه ره تهختی حوکمرانی دانیش و له گه ل نه مه شدا دهره زانی عومر پاشا فیتنه نهنگیز و به دخاوی کوردی ئیداره ی ده کرد و به پنهانی ئیتفاقی له گه ل که ریخانی زهد گریدا.

لهو ساله دا حکومه تی عوسمانی بو کوژاندنه وهی ناوری فیتنه، مسته فا ناویکی به سه لایه ته وه ناره به غدا، نه گهر عومر پاشا سه ریچی بکات بی کوژی. عومر پاشا به بی کیشه دهستی له وه زاره تی به غدا بهردا.

مهحموود پاشا بو ئیتفاقی نیوانی، عوسمان پاشای کوری خوئی به وه لام ناره به غدا و قاقه زیکی بو تازه کردنه وهی مهوه ددهت بو وه زیری تازه نارد.

والی به غدا به ده سهیسه ی خه زینه دار عه لی به گ هزی ده کرد ئیبراهیم پاشای کوری نهمهد پاشا بکه نه حوکمداری کوردستان. عوسمان پاشا سه ره بوردی بو بابی نویسی و بو خوئی له چوونه لای وه زیر کورتی نواند.

عه لی به گی خه زینه دار، وه زیری هه واداری نه مه کرد له شکر بیاته سهر مهحموود پاشا. به لام له بهر بی هیزی نه وه یان پنهان راگرت و بهو واسیته یه که م که مه ساردی که وته نیوانی وه زیری به غدا و مهحموود پاشا وه.

وه زیری به غدا له شکر یکی کو کرده وه. له پاشا چه ندجار خه یالاتی که بو خوئی بچیت، له شکره که ی ناره سهر مهحموود پاشا و به که م شه ریگ شکا و پهریشان کرا و گه راه به غدا جاری دووهم دیسان چووه سهر مهحموود پاشا و به شیرزه بی گه راه. مهحموود پاشا بهو دوو جار سه ره که وته، گه لیک تالانی دهست که وت و ناویانگی کرد.

وه زیری به غدا لهو فیله زیاتر چاره ی نه بوو که بنیریتنه دوو محهمه پاشای بابان و به کویری بیکاته تاله تی فیتنه و شه. عومر پاشا شو به هاوده نگی.

سال ۱۱۹۵ عومر پاشای کوئه وه زیر و محهمه پاشای بابان، گه لیک هاوالیان په یاد کرد و به قوه تیکی ته واوه بو سه ره قه لاجولان ریشتن. مهحموود پاشا به سیاه وه پیشی پیگرتن. له دوا ی گه لیک کووتار، عومر پاشا و محهمه پاشا به ده سته که وتن. مهحموود پاشا سه ره دوو کی کوژتن و ناوری فیتنه ی کوژاندنه وه.

سال ۱۱۹۶ مهحموود پاشا له گه ل ئومور خه ریگ بوو، له تهک نه میره دراوسیکانی کورددا بناغهی خویشی دامه زانند و بو گوره بوون تی کوژا.

سال ۱۱۹۷ وه زیری به غدا له شکر یکی بو ئیبراهیم پاشای بابان ساز کرد و بو خوئی له گه ل که وت و روو به شاره زوور چون. له نزیک که رکوک مهحموود پاشا پییان راگه یشت و دهستیان به ناواریانی به کتر کرد. له دوا ی که میگ شه، وه زیر به شکاوی بو به غدا گه راه. هه ره له نیوه ی نهو ساله دا جاریکی تریش عه لی به گی خه زینه داری له گه ل ئیبراهیم پاشا خست و ناردیه سهر شاره زوور. مهحموود پاشا نه بهیشتن نزیک به تخووی بن، شکاندنی و پهریشانی کردن و به هزار نه زیهت عه لی به گ و ئیبراهیم پاشا به ساغی خو یان گه یانده وه به غدا.

سالی ۱۱۹۸ مه محمود پاشا بۆ ته ندیب و خستنه دهستی له شکرکی برده سهر موکریان و له ریگای بلباسه وه روو به لاجان چوو. حوکمداری موکریان به تۆپ و تفهنگه وه، جیگا سهخت و تهنگه کانی قایم کرد و له که لیتندا دانیشته.

مه محمود پاشا به بی ته ندیشه له شکرکی ئاژۆت، له تهنگه ی چۆمی نواده که داخیل به لاجان ده بی له تهرهف له شکرکی موکریانه وه ده وره دران و ئاوربارینیان ده ست پی کرد. ئەو رۆژه هه تا ئیواره شه ر و کوژتار کرا. له تاریکی شه ودا مه محمود پاشا و له شکرکی که مابوون روو به جیا به رزه کانی قه ندیل هه لاتن.

موکریانییه کان له پیشدا ئه ویشیان گرتبوو، سه ره و ژیر پینیان دادان و کوژتاریان لیکردن. شه وی دوو شه مهی مانگی ره بیعی یه کی ئەو ساله، مه محمود پاشا له ده ست موکریانیاندا به کوژت چوو. له شکرکی بابانی که مابوون به هه ر فیلتیک بوو جه نازه که ی مه محمود پاشایان دزیه وه و روو به قه لچوالان هه لاتن و هه موو ئه سپاب و مالیان به دیل گیرا. مه محمود پاشا دوو کوری ناوداری له پاش به جیما یه کیک عوسمان پاشا و دوو هم عه بدوره حمان پاشا؛ سه ره بوردی هه ره کیان به جوی له جیگای خۆیدا ده بیژرتن...

حوکمداری ئیبراهیم پاشا (۱۱۹۸-۱۲۱۸)

ئیبراهیم پاشای کوری ئەحمده پاشای کوری خالیدخان پاشای بابان - هه ره کو گوترا - هه ر له به غدا داده نیشت؛ وه زبهره کان بۆ رۆژتیک رایانگرتبوو.

له مانگی سه فه ری ئەو ساله دا که زانیه وه مه محمود پاشا روو به موکریان له شکرکی برده وه، که لینی ده ستخست و روو به قه لچوالان رۆیشت و به قه قه ز و چاو و راو به شه ر و نه سیحه ت، نزیک قه لچوالان بوو. له وده مه دا ده نگی کوژتنی مه محمود پاشا شه پیدابوو؛ به مامله ت ئەهالی بردیانه نیو قه لاه و له سه ر ته ختی حوکمداری دانیشته.

ئیبراهیم پاشا چونکه پیاویکی مه عاریفه ره ره و مه ده نی بوو، له هه موو لاییکه وه عوله مای به ناویانگی له خۆی گرد کردبوونه وه و مه دره سه و مزگه وتی چاکی بۆ دروستکردن.

سالی ۱۱۹۹ ئیبراهیم پاشا قه لچوالانی پێ ته نگ بوو. له ده سته ی شه ره زووردا له پانایی گۆشه یه کی ده سته ی سه رچناردا بناغه ی شاریکی زۆر گه وه ری دامه زراند و ناوی نا «سلیمانی». هه موو دایره و مه دره سه و ماله کانی قه لچوالانی برده ئەوی و ده سته ی

به ریک خستنی شار و دامه زراندنی عوله ما و ئەهالی کرد، سی سال له گه ل دروستکردنی شار خه ریک بوو.

سالی ۱۲۰۱ سلیمان به گی شاو یزاده ی کورد که له بنه ماله گه وره کان بوو، لینگی دابوو سه ر به سه ره و گرتی. سلیمان پاشای نۆکه ریاب که وه زبهری به غدابوو، له نه تیجه ته ندیشه ی کرد و کۆمه گی له ئیبراهیم پاشای بابان و فه تاح پاشای درنه و باجه لان خواست.

سلیمان پاشا له ژیر فه رمانده ی خالید ئاغا و ئەحمده ئاغا و که یخودا وه له شکرکی نارده سه ر سلیمان به گ و به شکاوی و په ریشانی گه رابوونه وه. سلیمان به گ رۆژ به رۆژ رووی له گه وره بوون کردبوو.

ئیبراهیم پاشا و فه تاح پاشا به قووه تیکی قورسه وه ی کوردی بابان و کۆی و حه ریر و درنه و باجه لان گه بشتنه به غدا. سلیمان پاشای وه زیر له و قووه ته ته ندیشه ی په یدا کرد و ئەو قووه ته ی به فیل، به بهانه گرتن له شکره که ی کوردستانی خسته ژیر فه رمانی خۆیه وه و بۆ به سه ره ی ره وانه کردن و ئیبراهیم پاشاشی عه زل کرد و عوسمان پاشای کوری محمه د پاشای بابانی کرده حوکمدار و فه تاح پاشاشی لیخست.

عه بدولقادی پاشای ئاموزای ئەوی کرده حوکمداری درنه و باجه لان و له گه ل خۆی هه لگرت و چوونه سه ر سلیمان به گی شاو یز، به هه ر فیلتیک بوو له گه ل سلیمان به گ ریکه وتن و گه رانه وه به غدا.

مسته فا ئاغای کوری ئەحمده ئاغای که یخودا دلگیر ببوو، به په نهانی گرتن ئیتفاقی سه رکیشی له گه ل عوسمان پاشای بابان گرتا و ده سته ی به سه رکیشی کرد؛ له نه تیجه دا سلیمان به گ ناچار بوو ئەرازی و ئەملاکی مسته فا ئاغا و سلیمان به گی به زیاده وه پیدانه وه.

مسته فائاغا چوو له قه ره ئەوره مان دانیشته. عوسمان پاشاش له پاش گه رانه وه ی له به سه ره روو به شه ره زوور رۆیشت و له گه ل ئومووری حوکمداری ریکخستن له سلیمانی دانیشته.

سلیمان پاشای وه زیر له دوا ی چه ندیک زانیه وه که عوسمان پاشا و مسته فا ئاغا و سلیمان به گ پیکه وه ریک که وتوون، ناردی عوسمان پاشای بابانی گرت و خسته یه به نده وه و ئەزه ته ی دا، عوسمان پاشا له داخان نه خۆش کهوت. له به ندیان ده رخست و

ناردرايه مائه‌وه. عوسمان پاشا نه‌خوشيه‌كه‌ی دريژبوو، دهرد و داخی پي کيتشا و له سالی ۱۲۰۴ به‌و داخه‌وه مرد.

له‌و ساله‌دا ئيبراهيم پاشا کرا به‌حکمدار سليمان پاشای کولمه له ئيبراهيم پاشا دوو دل بوو؛ بۆ به‌ره‌لستي ناردی ئاوره‌حمان پاشای کورپی مه‌حمود پاشای برده به‌غدا و بۆ حوکمداری ناوره‌دی کرد.

سالی ۱۲۰۴ ی مانگی ره‌مه‌زان، ئاوره‌حمان پاشا کرا به‌حکمدار و ئيبراهيم پاشا عه‌زل کرا و ئاوره‌حمان پاشا ناردرايه سليمانی و ده‌ستی به‌فه‌رمان‌ره‌یایی کرد، هه‌تا سالی ۱۲۱۲ ئيبراهيم پاشا به‌گوشه‌گیری له به‌غدا و ئاوره‌حمان پاشا به‌حوکمداری له سليمانی رایان‌بوارد.

سالی ۱۲۱۲ سليمان پاشا ناخوشي خسته نيوانی ئاوره‌حمان پاشا و ئيبراهيم پاشاوه. به‌بهانه‌به‌ک ئاوره‌حمان پاشای خواسته به‌غدا و عه‌زلی کرد. ئيبراهيم پاشا ناردرا سليمانی، ئاوره‌حمان پاشا و سه‌ليم به‌گ له به‌غدا حه‌پس کران و ته‌زيه‌ت دران.

سالی ۱۲۱۳ له سليمانی چاو‌قولکه‌ی پيس پهدابوو، ميلله‌تی کوردی گه‌ليک پي مردن و مالي گه‌ليک کويروونه‌وه و نه‌مان.

سالی ۱۲۱۶ محمه‌د پاشای کورپی خاليد پاشا کرا به‌حاکمی کوی و حه‌رير و ناردرا و چوو ده‌ستی به‌حوکمداری کرد.

سالی ۱۲۱۸ ئيبراهيم پاشا به‌دلگیری چوو مووسل. له‌و ساله‌دا له‌وی وه‌فاتی کرد و له‌ ته‌ره‌ف وه‌زیری به‌غداوه حکومه‌تی بابان درا به‌ئاوره‌حمان پاشا.

حوکمداری ئاوره‌حمان پاشا

ئاوره‌حمان پاشا که له به‌نديخانه‌ پرگار بوو. ده‌ستی به‌هيز پهداکردن کرد و رۆژ به‌رۆژ له خۆ پرگارکردندا بوو. داخی وه‌زیر و محمه‌د پاشای کوی له دل گرتبوو، له که‌لین ده‌گه‌را.

سالی ۱۲۲۰ ئاوره‌حمان پاشا له‌شکریتی رازنده‌وه و پاشایانی کوی و حه‌ریری خواستن و به‌يارمه‌تی محمه‌د پاشای حاکمی کویه‌وه چوونه‌سه‌ر محمه‌د به‌گ ناو، له خاپوور شوړشی ده‌ست پي کردبوو شکانديان و به‌سه‌رکه‌وتن و به‌که‌يفه‌وه گه‌رانه‌وه. محمه‌د پاشای کوی به‌ته‌مای چوونه‌وه بوو. ئاوره‌حمان پاشا که‌لین له ده‌ستدانی له نازایی به‌دوورزانی؛ بۆيه هه‌تا چوونه که‌رکوک له‌گه‌ل خوی برد.

که‌گه‌يسته ده‌شتی «فرقه» محمه‌د پاشای به‌سیداره‌دا کرد و خنکاندی و سه‌ربه‌وردی به‌علی پاشای وه‌زیری به‌غدا راگه‌ياند و روو به‌شاری سليمانی که‌وته ريگا.

علی پاشا له‌وه زۆر دلگیر و رق هه‌ستاو بوو؛ خاليد پاشای کورپی ته‌حمه‌د پاشای بابان که له ئامیدی بوو برديه به‌غدا و ناوی حوکمداری بابانی لینا و سليمان پاشای کورپی ئيبراهيم پاشای کرده حاکمی کوی و حه‌رير و بۆ چوونه سه‌ر خاکی خویان له‌شکر و ته‌داره‌کی بۆ گرتن.

ئاوره‌حمان پاشا ته‌وه‌ی زانیه‌وه به‌له‌شکره‌وه روو به‌به‌غدا خشا و ده‌ستی به‌تالانگرتنی ده‌روپشتی به‌غدا کرد و علی پاشای وه‌ته‌نگه‌يتنا.

خاليد پاشا و سليمان پاشای بابان بۆ به‌راهه‌ری ئاوره‌حمان پاشا له به‌غدا ده‌رکه‌وتن و ئاوره‌حمان پاشایان شکاند و که‌وته دووی.

ئاوره‌حمان پاشا له ده‌ره‌ندی بازبان خوی گرتوه و بۆ شه‌ر پيشی پي گرتن.

علی پاشا به‌سوپا‌هیکي قورسه‌وه چوو يارمه‌تی خاليد پاشا، له ده‌ره‌ندی بازبان به‌شیر و خه‌نجه‌ر و به‌تۆپ و تفه‌نگ شه‌ر و کوژتار کرا. ئاوره‌حمان پاشا نه‌شیا خۆراگری، به‌ پینج هه‌زار مائه عه‌شایری کورده‌وه روو به‌خاکی ته‌رده‌لان هه‌لاتن و په‌نایان بۆ ته‌مانوللاخان برد. به‌ئیحترامه‌وه پيشوازی کرا و سه‌ربه‌وردی به‌فه‌تالی شای قاجار راگه‌ياند.

سالی هه‌زار و سه‌د و بیست مانگی ره‌جه‌ب، سليمان پاشا بۆ کوی و حه‌رير و خاليد پاشا بۆ شه‌ره‌زور له‌سه‌ر ته‌ختی حوکمداری دانیشن.

علی پاشای وه‌زیر ته‌حمه‌د چه‌له‌بی به‌وه‌لام ساز کرد و دیاری و چتیکی زۆری بۆ شاهي ئيران پيدا نارد و ره‌وانه‌ی تارانی کرد که په‌نای ئاوره‌حمان پاشا نه‌دری.

له‌ولاه فه‌تالی شاش که چوونی ئاوره‌حمان پاشای بۆ سه‌نه بیسته‌وه، میرزا سادق‌خانی وه‌قايع نیگاری ناره‌ده به‌غدا که نيوانی ئاوره‌حمان پاشا و وه‌زیر ريکخاته‌وه و حوکمداری شه‌ره‌زور بدریته‌وه ئاوره‌حمان پاشا.

وه‌قايع نیگار که گه‌يسته به‌غدا ئیحترامی نه‌گیرا و حوکمداری شه‌ره‌زوریش به‌خاليد پاشا درابوو، به‌دلگیری روو به‌تاران گه‌راوه و شاهي ئيرانیشی له‌وه ره‌نجیده کرد.

سالی فه‌تالی شا بۆ ئیتفاق کردن ئاوره‌حمان پاشای بۆ تاران میوانداری کرد و به‌ره‌به‌ره شاهانه پيشوازیان کرد. مانگی ره‌بیع گه‌يسته تاران و به‌خه‌نجه‌ر و شیري کالان

زیر و گهوه‌ریه‌ند و به‌که‌ولتیکی سموره و شالیتیکی تورمه‌ی گرانبه‌های خه‌لات کرا، حکومتی کوردستانی شاره‌زووری به‌ئیستقلالیتیکی ته‌واو بۆ ته‌سدیق کرد و به‌له‌شکریتیکی قورسه‌وه‌ی به‌رئ کرده‌وه که به‌زۆر بچیتته‌وه سهر ته‌ختی حوکمداری.

ئاویره‌حمان پاشا له‌گه‌ل ئه‌مانوللاخانانی ئه‌رده‌لانئێ روو به‌گرنتی شاره‌زوور گه‌رانه‌وه. شازاده محهمه‌د عه‌لی میرزا و ئیبراهیم خانی کوردی ده‌لو و محهمه‌دخانی کوردی شامبیاتی به‌سویاهی خویانه‌وه بۆ سهر به‌غدا له تاران ده‌رکه‌وتن. مانگی جه‌مادی یه‌ک گه‌یشتنه کرمانشان.

عه‌لی پاشا که له‌وه ناگادار کراسی هه‌زار سوار و پیاوه‌ی ساز کرد و پازده هه‌زاری خسته ژیر فه‌رمانی خالید پاشا و سلیمان پاشای بابان و سلیمان پاشای که‌هییا که خوشکه‌زای خۆی بوو، روو به‌ئاویره‌حمان پاشای به‌رئکردن و پازده هه‌زاریشی له‌ژیر فه‌رمانده‌ی فه‌تاح پاشای حاکمی باجه‌لاندا نارد زه‌هاو، خۆشی هه‌تا «تاقی گه‌رپا» پانه‌وه‌ستا.

ئاویره‌حمان پاشا و ئه‌مانوللاخان بۆ گرنتی شاره‌زوور له سنه ده‌رکه‌وتن و روویان له که‌رکووک کرد. له جیگایه‌کی پیتی ده‌لئین جه‌مشا، سلیمان پاشا و خالید پاشا پیشیان پیگرتن و شه‌ر گه‌رمه‌ی نه‌که‌وتئ، ئاویره‌حمان پاشا شکا و روو به‌سنه هه‌لات و گه‌لیتیکی لی به‌کوژت چوو.

که مزگیننی ئه‌وه به‌عه‌لی پاشا راگه‌یه‌ندرا له زه‌هاوه‌وه به‌تالان و کوژتار چوو تاقی گه‌رپا.

نه‌ورۆزخانی ئیشیک ئاغاسی به‌سویاهی خۆیه‌وه بۆ یارمه‌تی شازاده چوو هه‌مه‌دان. له‌گه‌ل شازاده چوونه که‌رهنه‌ند. عه‌لی پاشا له تاقی گه‌رپا سواربوو گه‌راوه زه‌هاو و چوو سهر چۆمی سیروان دابه‌زی.

نه‌ورۆزخان و محهمه‌د عه‌لیخانی شامبیاتی به ده هه‌زار سواره‌ی کوردی «مه‌دانلوو جیهان به‌گلوو» هوه به‌تالانکردن روویان له زه‌وی به‌غدا کرد. فه‌تاح پاشای باجه‌لان که‌میگ له به‌رابه‌ریدا کوژشا و روو به‌عه‌لی پاشا هه‌لات، ئه‌وانیش له زه‌هاوه‌وه هه‌تا به‌عقوبه و مه‌نده‌لی کوژتار و تالانیان کرد.

فه‌ره‌جوللاخانانی نه‌سته‌قچی پاشا و محهمه‌د وه‌لیخانی هه‌وشاری سفیارخانی کورد به‌چی هه‌وشاری به‌سواره‌ی کورده‌کانی هه‌وشاره‌وه بۆ یارمه‌تی ئاویره‌حمان پاشا که‌وتنه رینگا.

خالید خان پاشا و سلیمان پاشای بابان و سلیمان که‌هییا به‌سویاوه‌وه روو به‌سنه رویشتن له که‌نار ده‌ریاچه‌ی مه‌ریوان روو به‌رووی ئاویره‌حمان پاشا بوون و ئه‌مبازی یه‌کتربوونیان یه‌ک بوو.

ئه‌مانوللاخان و فه‌ره‌جوللاخان به‌له‌شکر کوردستانی ئه‌رده‌لاننه‌وه له راستی مه‌یداندا پاره‌ستان. کورده‌کانی هه‌زاره و هه‌وشار لای چه‌بیان گرت، ئاویره‌حمان پاشا به‌کوردی بابان و شاره‌زوور و که‌له‌سو و زه‌نگنه و جاف و گوژانه‌وه له ناوچه‌دا دلی مه‌یدانیان ده‌ست خست و ریزبوون. خالید پاشا و سلیمان پاشا به‌له‌شکر کوردی کۆی و حه‌ریر و که‌رکوکه‌وه به‌ره‌و رووی ئه‌رده‌لانیه‌کان، نۆکه‌ر و غولامی گورجی و عاره‌ب له‌گه‌ل سلیمان پاشای که‌هییا روو به‌هه‌وشارییه‌کان و عه‌سکه‌ری رۆم روو به‌ئاویره‌حمان پاشا ئاماده‌ی شه‌ربوون و به‌تۆپ و تفه‌نگ یه‌کتریان ئاویریان کرد.

له نه‌تیجه‌دا له‌شکر خالید پاشا و وه‌زیری به‌غدا شکا. سلیمان پاشای که‌هییا له‌وه شه‌رده‌ا به‌دیل گیرا و له پاش سالتیک رزگاربوو. عه‌لی پاشا روو به‌که‌رکووک و به‌غدا هه‌لات و له‌شکر ئاویره‌حمان پاشا به‌کوژتار و تالان روو به‌ده‌وری به‌غدا رویشتن.

عه‌لی پاشا په‌نای بۆ شیخ جه‌عه‌فری نه‌جه‌فی برد که پیاویتیکی مه‌لا و موجته‌هییدی شیعه‌بوو. به‌رچای ئه‌وه له‌شکر ئاویره‌حمان پاشا ده‌ستیان له شه‌ر و کوژتار به‌ردا و گه‌رانه‌وه. ئاویره‌حمان پاشا له‌سهر حوکمداریی شاره‌زوور دانیشت.

سلیمان پاشای بابان گه‌راوه کۆی و خالید پاشا چوو به‌غدا. له ئه‌واخیری ئه‌وه ساڵه‌دا شیخ جه‌عه‌فری نه‌جه‌فی بۆ رزگاریی سلیمان پاشای که‌هییا چوو تاران و له‌ولاوه فه‌یزی ئه‌فه‌ندی له ته‌ره‌ف سه‌دری ئه‌عه‌زمی عوسمانی و حاجی یوسف پاشاوه بۆ ئه‌وه چوو تاران و که‌هییا یان رزگارکرد و بۆ ریک‌خستنه‌وه‌ی نیوانی ئاویره‌حمان پاشا و عه‌لی پاشا، میرزا سادق‌خانی وه‌قایع نیگار له تاران‌ه‌وه چوو به‌غدا له ته‌ره‌ف ئیران و حکومه‌تی عوسمانیه‌وه حکومه‌تی شاره‌زوور بۆ ئه‌وره‌حمان پاشا ته‌سدیق کرا.

سالی مه‌ده‌د ئاغای گورجی رۆژی سی شهمه‌ی سینه‌ده‌ی ره‌جه‌ب، سه‌به‌ینی زوو چوو ژووری عه‌لی پاشای وه‌زیر و له‌سهر به‌رمالی نوێژ کوژتی.

له‌وه ساڵه‌دا یوسف خواجه‌ی کوری محهمه‌ده‌مین خواجه‌ی ساحیبقرائی به‌ده‌خشانی، کاری په‌ریشان ببوو. له به‌ده‌خشانه‌وه روو به‌میسر و مه‌که‌ه و سووریا رویشتبوو، په‌نای بۆ ئاویره‌حمان پاشا برد. زۆر به‌ئیه‌ترامه‌وه رایگرت، پیاویتیکی زانابوو، ئه‌م شیعه‌ری له‌سهر مۆری کۆلی بوو:

ای خواجه چون به فردوسی برین شد زیناجهان
جانشین اوست یوسف، خواجهی صاحبقران

حکومته تی شاره زوور و نه هالی به غدا به وه زاره تی سلیمان که هیا قه راریان دا له
مانگی موچه رهمی ۱۲۲۳د و زاره تی ته سدیق کرا.

ناورهمان پاشا به هه موو جوړیک بو کاروباری ریکه خستن ده کوښا و دوو سالی ته و او
له گه ل هیتز په پیدا کردن خه ریک بوو. سالی ۱۲۲۳ ناورهمان پاشا که قه لای زه لمی له
مانگی سه فهدا گرت، سی توپی گه وره دی ده رخست و نه م شیعرا نه ی له گومبه زه که
به نوویسراوی چاوپیکه وت:

خان از بهی عیش و کامرانی
چون جزم شده ش جهان ستانی
در فصل بهار و ماه شوال
شد قلعه ی زلم فتح خانی
در سال هزار و بیست و شش را
آمد به حصول این امانی

(تخیراً فی ۲۸ شوال ۱۰۲۶)

له و ساله دا ناورهمان پاشا له شکری برده سهر سلیمان پاشای حاکمی کوئی. له پاش
شهر کردن دهره قه تی نه هات و گه راره.

له و ساله دا مانگی ره بیعی دوو، سلیمان پاشای که هیا بو خوئی و سلیمان پاشای بابان
به له شکره وه چونه سهر ناورهمان پاشا که دهریبه رین و سلیمان پاشای بابان بکه نه
حوکمدار. له پاش گه لیک شهر و چند کوژتار و که شاکه ش، له مانگی ره مه زاندا
ناورهمان پاشا هه موو خاکی خوئی خسته وه ده ست و سلیمان پاشای حاکمی کویش پروو
به که رکوکو فیراری کرد؛ کوئی که وته ده ست ناورهمان پاشا.

له سالی مانگی ره بیعی یه ک، به سهر عه سکه ری سلیمان پاشای بابان له شکری وه زیری
به غدا چوه سهر دهره و پشتی ماردین و به شکاوی پروو به به غدا گه راره. ناورهمان پاشا
به و شکسته یه دل قه وی بوو، له شکری کوژده وه و ناماده ی چونه سهر به غدا بوو.

له سالی سه فهدا ناورهمان پاشا پروو به به غدا ده ستی به گرتنی مه مله که ت و شار و
دیته ات کرد. له هه وتی ره مه زاندا گه بیسته که نار به غدا و له گه رکه کی نه عزمیه له گه ل
وه زیری به غدا شهر ی کرد و سلیمان پاشای بابانی به دیل گرت. نه هالی به غدا هه واداری

ناورهمان پاشا بوون، سلیمان که هیا پروو به ده شتی هه لات و له تهره فی عاره بی
رفاعیه وه گیرا و کوژرا.

ناورهمان پاشا چوه نیو شاره وه و به غدا ی گرت و نومووری تیدا دامه زراندا. فه یزوللا
که هیا و خه زینه دار و نیسماعیل ناغای کوژتن. سلیمان پاشای بابان و مووسا به گزاده
عه بدوللا به گ و مه حمود به گی کوپی خوئی - که هه واداری که هیا بوون - زنجیره بندی
کردن. له مانگی زیلقه عده دا ناردنی بو کوردستان و له شاری کوئی حه پسی کردن. له
پاش گرتنی به غدا خه زینه دار عه بدوللا ناغای کرده وه زیری به غدا.

ره نیسولکیتابی عوسمانی که ناوی حاتی نه فهدی بوو، له نه سته مبوله وه بو فیتنه
په پیدا کردنی نیوانی حوکمدار و پاشایانی کوردستان و به غدا نارد رابوو. له وده مه دا له
به غدا بوو عه بدوللا ناغای وه زیری تازه به نه یاری ناورهمان پاشا بزووت و له نیواندا
شورش ی په پیدا کرد. به ناچاری ناورهمان پاشا هاواری له تیران کرد که یاریده ی بدن.

حاتی نه فهدی به په نهانی نه حمده چله بی به وه لام بو تاران ناردنی ساز کرد و دیاریه کی
زوئی بو فهد تالی شا ریک خست و به ریک کرد.

نیوانی ناورهمان پاشا و عه بدوللا ناغای تیکدرا، له نیو شارا شهر و کوژتار ده ست
پیتکا، گه رکه کی که رخ که وتبووه ده ست عه بدوللا ناغای و ره سافه له ژیر حوکی ناورهمان
پاشادا بوو. به چاوپروای حاتی نه فهدی، نه هالی به غدا بوون به هه واداری عه بدوللا ناغای،
له نیو کوچه و کولانی ره سافه دا کوژتار دامه زرا.

ناورهمان پاشا به ناچاری له شار دهرکه وتبوو، له نزدیک گه رکه کی نه عزمیه له پر تاویدا
و له نه سپ به ربووه وه. نه هالی گرتیان و بردیانه لای حاتی نه فهدی به ندی کرد.

به په نهانی دیسان هیتزی په پیدا کرده وه، له پاش شه ش روژ حه پس دهرکه وت و شهرقی
شیمالی شاری خسته وه ده ست. عه بدوللا و ناورهمان پاشا له به غدا هه رکه س بو هیتز
زیاد کردن ده کوژشان. له وده مه دا حاتی نه فهدی ناور ه فیتنه ی ده کوژانده وه.

نه حمده چله بی بیستی زبلحیجه گه یشتی فهرمانی وه زاره تی بو عه بدوللا ناغای
گورجی و حوکمداری شاره زوور و کوئی بو ناورهمان پاشای هیتا، له سهر نه وه ناورهمان
پاشا پروو به شاره زوور گه راره.

سالی ۱۲۲۶ مانگی ره بیعی یه ک، حکومته تی عوسمانی بو نه هیتشتنی نی تفاق
ده ولته تی تیران له گه ل ناورهمان پاشای بابان، سه بد عه بدولوه اب نه فهدی و حیره ت

ئهفهندی و شاکر ئهفهندی بهسهفارهت ناردرا نه تاران؛ بهلام بهبئ گهیشته ئارهزوو گهپانهوه تهوړیز و چوونه لای نایبوسه لته نه و بۆ یارمه تی نه دانی کوردان که وتنه بیره وه.

له یازدهی جهمادی دوودا ئاوره حمان پاشا به یارمه تی گهوره کانی کورد، سلیمان پاشا و موسا به گزاده عهبدو للابهگ و کوری خۆی مهحموود بهگی عهفووکردن و له چهپسی کۆی ده ریخستان.

خالید پاشای کرده حاکمی زههاو و مهحموود بهگی کوری خۆی کرده حوکمرانی کۆی و حهریر. ئهحمه دبهگی ناره سهه قه لای سهردهشت، بۆ نیگه هدارای تخووبی سوپا هیککی دایبئ و بۆ خووشی له گه ل پیکیی ئوموور خه ربیک بوو.

وینه ی سهه کرده یه کی
ئاور حمان پاشا
سهه رکۆماری جاف میره بهگ

شهری شازادهی محمه د عه لی میرزای قاجار له گه ل ئاوره حمان پاشا

هه ر له و سا له دا به واسیته ی سهه فیری عوسمانییه وه، نایبوسه لته نه خه له تاندر و فه تالی شا خرا سهه ئاره زووی شکاندنی بابان و ده ست به ته داره کی سوپا ه و به هانه کرا.

مانگی ره جه ب فه تالی شا ئه مری دا به محمه د عه لی میرزا که به چیتته سهه ئاوره حمان پاشا و له ولاره نایبوسه لته نه له تهوړیزه وه له شکر ی ساز کرد. ئهحمه دخانی کوردی مه قده م به گله ره گی مه راغه و بوداقخانی کوردی موکری حاکمی سابلاغ، به سوپا ه ی کوردی موکریان و بلباسه وه له رینگا و کیتوانی بلباس روو به شهاره زوور رویشتن. نهوړوژخان عزه دین لوی قاجار رووبه سهه سه ده شهت که وته رینگا. نه سهوړو لالاخانی کوردی قه ره گوێز و فه ره جو لالاخانی کوردی هه وشار و محمه د حه سه ن خان کوردی و لدان و محمه دخانی کوردی دوللو له گه ل سوپا ه ی عه شهیره ته کورده کانیان بۆ لای شازاده محمه د عه لی میرزا چوون.

ئاور ه حمان پاشا له هه موو لایبکه وه بۆ به را به ری خۆی ساز کرد و له شکر ی ئاماده ی شهه رکرد؛ له پرتکا سلیمان پاشا له بازیا نه وه بۆ که رکوک و به غدا فیراری کرد.

مانگی شه عبان خالید پاشای بابان و کورپکی ئاوره حمان پاشا له گه ل شازاده ئیتفاقیان

کرد و رینگیان بهردا. شازاده به یارمه تی خالید پاشا وه گهیشته زههاو، لهویشه وه چووه سهه چۆمی سیروان که به چیتته سهه شهاره زوور، له ولاشه وه ئهحمه د بهگ سهه ده شهتی بهردا و روو به شهاره زوور کشاوه.

ئاور ه حمان پاشا که له و دوولایه ی به قووه ته وه ئاگادار کرا، شه ربان نه کرد و شه ربان به چاک نه زانی و هیز و نه قدینه و سوپا ه ی هه لگرت و له سلیمان ی ده ره هوت و چووه شاری کۆی و دهستی به سه نگر و خۆ توند کردن کرد. له وده مه شدا بیوسف خواجه ی به دهه خسانی چووه به غدا.

که ئه وه به شازاده گهیشته وه، خالید پاشای کرده حوکمداری شهاره زوور و ناردیه سلیمان ی. له یه کی ره مه زاندا گهیشته سلیمان ی.

له یازده ی ره مه زاندا شازاده و سوپا ه ی کوردان روو به کۆی که وتنه رینگا، له نزیک کۆبی شهه ر و کوژتار ده ست پچ کرا. شازاده گه لپیک کوژتاری لیکرا و په ریشان بوو. به مامله ت شازاده گه راوه و ئاوره حمان پاشا له کۆی ماوه.

که شازاده روو به ئیران گه راوه، ئاوره حمان پاشا له کۆی و حهریر له شکر ی کو کرده وه و پیتویستی ساز کرد. له مانگی زیلحیجه دا په لاماری خالید پاشای دا. به گر تنی ئاوا بی چووه بازبان. خالید پاشا له زهها وه وه روو به به غدا هه لات و بۆی دهه رچوو.

ئاور ه حمان پاشا به ده ده به وه چووه سلیمان ی و دهستی به حوکمداری کرده وه و که رکوک و کفری و باجه لان و زههاو و کۆبی و حهریر و سهه ده شهتی به موته زه می خسته ده ست خۆی و ئومووری تیدا دامه زانده وه و خه ربکی هیز بوو.

حه زه تی مه ولانا خالید له ره مه زانی ئه و سا له دا له هیند ستانه وه گه راوه سلیمان ی و دهستی به نه شری ته ربقه ت کرد.

حکوومه تی عوسمانی چونکه له شان و شهوکه تی ئاوره حمان پاشا ده ترسان و له شه ری ئه مین نه بوون، وه لامیان به عه بدوللا پاشای والی به غدا دا به قووه تیککی قور سه وه به چنه سه ری و ده ره په رپتن و خالید پاشا بکه نه حوکمداری بابان.

ئاور ه حمان پاشا به هه موو جوړتیک خه ربکی هیز بوو، له گه ل ئیران رتیکه که وته وه و سوپا ه و ئاله تی سازدا و هه موو تخووبه کانی به سوپا توند کرد.

سالی ۱۲۲۷ مانگی جهمادی دوو عه بدوللا پاشای وه زیری به غدا و خالید پاشا و سلیمان پاشای بابان، به سوپا ه ی کورد و گورجی و رۆم و عه ره به وه روو به شهاره زوور له به غدا ده ره که وتن. له ئه وه لئ ی ره جه بدا دوو چار به ئاوره حمان پاشا بوون.

ناورپه حمان پاشا به له شکره وه چوه پيشيان. له کفری و ده لوه عه باس شه رتيکی خويناوی کرا. خاليد به گي برای ناورپه حمان پاشا و ئيسماعيل به گي گه وره ی عه شیره تی کوردی «بهیات» و گه لتيک له شکر کوژران و زوريشی به ديل چوون. ناورپه حمان پاشا و کورانی وه لده به گي جاف و چهند که سيکی ديکه روو به کرمانشان هه لاتن.

خاليد پاشا به زوريشی خوئی چوه سلیمانی. له ناخري ره جه بدا له سهر تهخت دانسته وه و سلیمان پاشاشی کرده حاکمی کوئی و هربر و عه بدوللا پاشاش چوه به غدا. ئيسماعيل خانی حاکمی نه وره ویتلی بۆ لای فه تالی شا نارد، به بی گه يشتنه ناره زوو گه راوه.

له ولاره حکومتی عوسمانی له گه ل عرووسدا مامله تی کرد و ناوی حکومتی ئیران نه برابر بوو. نه وه بوو به مایه ی یارمه تی ناورپه حمان پاشا.

فه تالی شا له شکر تيکی باشی کوکرده وه و له ژير فه رمانی فه ره جو للا خانی هه وشاری و ته هيروده وه له قاسمخانی قاجار قونلوو و سوپه دار يووسف خانی گورجی دا ناردنی بۆ کرمانشان.

شازاده محمهد علي ميرزا بۆ نه مه که کوژتار نه بی مه هديخانی کوردی که له هووری ناره به غدا که به بی شه ناورپه حمان پاشا بگه رپته وه شاره زوو. بۆ خوئی و ناورپه حمان پاشا له شکران برده زهاو. مه هديخان به دلخواز نه گه يشتنه وه گه راوه.

له پازده ی شه عبان له شکر کرا به سنج له ت. يه کيک له ريگای فه ره ته په وه، دووهم له ريگای قزلرپوباته وه به تالان و کوژتار چوونه خواری. شازاده و ناورپه حمان پاشاش له زهاوه وه چوونه سهر چۆمی خانه قين.

له شکر نه و خاکانه يان هه تا به غدا ويران کرد و عه بدوللا پاشا به ناچاری شيخ محمهد جه عفهری نه جه فی بۆ پارانه وه ناره لای شازاده و دياربه کی زوريشی بۆ نارد. به وجوره ناورپه حمان پاشا ديسان چۆه سلیمانی، له بيستی ره مه زاندا له سهر تهختی حکومتاری دانسته وه. خاليد پاشاش به هه لاتن رويشته به غدا.

ناورپه حمان پاشا دهستی به دامه زانده وه کرد، له ولاره حکومتی عوسمانی که و تنه نه ندیشه وه و بۆ لبردنی ناورپه حمان پاشا ته قه لایان دا.

سالی ۱۲۲۸ نه سعه د پاشای که هيا داوای یارمه تی له ناورپه حمان پاشا کرد، به یارمه تی نه وان و عه شایری ده رو پشت له گه ل عه بدوللا پاشای وه زيری به غدا شه ريان کرد. عه بدوللا پاشا کوژرا و نه سعه د پاشا به وه زاره تی به غدا ته عيین کرا.

له و ساله دا جه لاله دين نه فه ندی بۆ تيکدانی نيوانی ناورپه حمان پاشا و حکومتی ئیران

له نه سته مبوله وه چوه تاران. له پاش گه لتيک گف توگو قه رار له سهر نه مه درا سالی ده ههزار تومان له ته ره ف ناورپه حمان پاشا وه به حکومتی عوسمانی بدری، له بری مال و نه سپاييکی له شه ر و تالان کردندا که وتبووه ده ست کورده کان.

ناورپه حمان پاشا نه وه ی قبول نه کرد و جوابی هه ردوولای دانوه. له سهر نه وه نيوانی کورده کان و نه سعه د پاشای وه زيری تازه تيکچوو؛ به لام به ته دبيري هه مووان به مه قه رار يان دا که ناورپه حمان پاشا نه هه واداری عوسمانی و نه له گه ل ئیران رايسته ی سپيان بمينيت؛ ناورپه حمان پاشا نازادبی له گه ل هه ر کاميکيانا ئيتفاق بکات بتوانی، به شه رتی موساله مه ت.

ناورپه حمان پاشا به و موعاهه ده يه له هه موو چتتيک ئاسووده بوو، له فيتنه ی نه م و نه و رزگار بوو، به که يف و شادی له گه ل حوکمداری خه ربک بوو.

له و ساله دا هه زره تی مه ولانا خالیدی نه قشبه ندی له به غدا دوو سال بوو ئيرشادی ده کرد، له مانگی زيلحيجه دا چوه سلیمانی.

سالی ۱۲۳۱ بۆ دا قخانی حاکمی موکريان چوو بۆه سهر عه شیره تی بلباس شه ری کردبوو، قه بيله يه کی قورس له بلباس په نايان بۆ ناورپه حمان پاشا برد. له نزیک سوورداش و قه مچوغه دامه زاندران.

سالی ۱۲۳۴ داود پاشای گورجی له گه ل نه سعه د پاشا به شه ره ات و داوای یارمه تی له ناورپه حمان پاشا کرد و یاریده ی نه درا.

سالی ۱۲۳۴ ناورپه حمان پاشا به نامرزشی خودا شادبوو. چوار کوری له پاش به جیما: سلیمان پاشا، مه حمود پاشا، عه زيز به گ، عوسمان به گ. هه ر له زه مانی خویدا مه حمود پاشای کرد به جينوشين.

حوکمداری مه حمود پاشا (۱۲۳۴ - ۱۲۵۳)

مه حمود پاشا له پاش بابی له گه ل ئیران بناغه ی خو شه ويستیبي دامه زاندا و به نومووری حوکمداری خه ربک بوو. دلای چاک و خراپی راگرت و عوله ما و مه شایخی کردنه هه وادار.

له و ساله دا مه ولانا خاليد چوه به غدا و بوو به سه به بی نيوان خو شیی مه حمود پاشا و داود پاشای وه زيری به غدا. نه گه رچی مه حه به ت و خو شه ويستیبيان دوو سالیک چاک بوو

به لّام شکسته‌ی رۆم له لای وان و بتلیس و مووش و بایه‌زید و قارس و ئه‌ردیش له ده‌ست حوسین خانی کورد سه‌ردار و ئه‌میری وان، بوو به‌مایه‌ی فیتنه و هه‌لمه‌تدانی شازاده محهمه‌د عه‌لی میرزا بۆ سه‌ر مه‌حموود پاشا.

سالی ۱۲۳۶ به‌ئیتفاقی مه‌حموود پاشا که قه‌راردرابوو محهمه‌د ئاغا که هیا به‌هزار سواره و پیاوه‌ی بۆ یارمه‌تی چوه‌ شاره‌زور، له‌ولاه مه‌حموود پاشا به‌سێ هه‌زار پیاوی شه‌رکه‌روه له که‌نار چۆمی سه‌روان گه‌یشته که هیا.

له‌ولاه شازاده محهمه‌د عه‌لی میرزا به‌پازده هه‌زار له‌شکرو ده‌ تۆپه‌وه له زیله‌حیجه‌دا له کرماشان ده‌رکه‌وت.

حه‌سه‌ن خانی والی فه‌یلی به‌ سێ هه‌زار شه‌رکه‌روه گه‌یشتی، له‌ نزیک خاکی شه‌ره‌زور له‌شکریه‌ز کرا.

مه‌حموود پاشا و محهمه‌د که هیا له یاسین ته‌په‌دا سه‌نگه‌ریان کرد و پازده تۆپیان دابه‌ست و ئاماده‌ی شه‌رپوون؛ ئه‌گه‌ر چی مه‌حموود پاشا له‌و شه‌ره‌ په‌شیمان بوو، به‌په‌نهانی وه‌لامی بۆ لای شازاده نارد؛ به‌لام کار له کار ترازابوو.

رۆژی پازده‌ی زیله‌حیجه هه‌ردوولا به‌تۆپ و تفه‌نگ شه‌ریان کرد، له هه‌ردوولا گه‌لیک کوژرا. مه‌حموود پاشا شکا و روو به‌که‌رکووک هه‌لات و مال و ئه‌سپا‌بێکی بێ ژمار که‌وته ده‌ست شازاده‌وه و به‌بێ شه‌ر چوه‌ سه‌لیمانی.

عه‌بدو‌للا پاشای کوری سه‌لیمان پاشای کوری ئیبراهیم پاشای بابان - که له پینشدا په‌نای بۆ شازاده بردبوو - کرا به‌حوکمداری بابان.

شازاده له مانگی موچه‌په‌م له سه‌لیمانی بوو، له مانگی سه‌فه‌ردا روو به‌گرتنی به‌غدا که‌وته ریگا، له ده‌للو عه‌باس بوو شیخ موسای نه‌جه‌فی له ته‌ره‌ف داود پاشاوه ناردرا، له‌به‌ر نه‌خۆشی له پین که‌وتبوو و گه‌راوه کرمانشان و له تاکی گه‌رپا به‌و نه‌خۆشییه‌ مرد. له‌و مانگه‌دا چاو قوڵکه و گرانه‌تا په‌یدا بوو؛ کوردستانی هیلاک کرد. مه‌حموود پاشا له ترسی نه‌خۆشی له که‌رکووک ماوه و عه‌بدو‌للا پاشاش له سه‌لیمانی دانیش.

له ئه‌واخیری ئه‌و ساڵه‌دا، شازاده حوسین میرزا بۆ شه‌ره‌زور خسته‌ته ده‌ست، له‌شکری برده سه‌ر محالی مه‌نده‌لی و زریات و پایه‌مالی کرد و روو به‌شه‌ره‌زور گه‌راوه. عه‌بدو‌للا پاشای بابان ته‌مای شه‌ری هه‌بوو؛ به‌لام نه‌خۆشی تاعوون که‌وته له‌شکری شازاده‌وه و زۆری کوژتن و به‌ناچاری چوه‌وه کرمانشان.

سالی ۱۲۳۷ که نه‌خۆشی ته‌واو بوو. ساغی که‌وته کوردستان، مه‌حموود پاشا له‌شکری کوژده‌وه و ته‌مای چوونه سه‌لیمانی کرد. له‌وده‌مه‌دا له‌لای عه‌باس میرزای نایوسه‌لته‌نه‌وه محهمه‌د حوسین خانی ئیشیگ ئاغاسی له ته‌وریزه‌وه گه‌یشته که‌رکووک. قاقه‌زیکي بۆ مه‌حموود پاشا برد که ئیتفاقیان له نیتواندا دامه‌زریته‌وه.

مه‌حموود پاشا له‌گه‌لبان پیکهات و عوسمان به‌گی برابچوکی خۆی، له‌گه‌ل محهمه‌د حوسین خانی ناردنه ته‌وریز و ئیتفاقنامه‌یان مۆرکرد و حکومه‌تی ئیران به‌حوکمداری مه‌حموود پاشا ئیقراری کرد و دوو فه‌وج سه‌ربازی ته‌وریز و مه‌راغه‌ی له‌گه‌ل ئیبراهیم خانی کوردی باکویدا ساز کرد و به‌خه‌لات و دیاری و ئیتفاقنامه‌وه له‌گه‌ل عوسمان به‌گی خستن و ناردنی.

عه‌بدو‌للا پاشای کوری سه‌لیمان پاشا که له‌وه ئاگادار بوو، قاقه‌زی له داود پاشا نوویسی و ئیتفاقی له‌گه‌ل کرد. خه‌لات و ئیتفاقنامه‌ی بۆ چوو.

مه‌حموود پاشا عوسمان به‌گی به‌رپیکرد و چوه‌ سه‌ر کوپین و حه‌ریر و هه‌ولپیر و له‌شکری کوژده‌وه و روو به‌سه‌لیمانی له بزووتندا بوو. عوسمان به‌گ و ئیبراهیم خانی گه‌یشتی، له نیتوانی کوپین و سه‌لیمانیدا خه‌لاتی وه‌رگرت. عه‌بدو‌للا پاشا که ئه‌وه‌ی زانیه‌وه، په‌نای بۆ ئیران برد و سه‌لیمانی به‌ردا.

داود پاشا له‌ولاه له‌شکریتی له‌ژێر فه‌رمانده‌ی محهمه‌د پاشای حاکی کوپیدا ناردنه سه‌ر هه‌ولپیر، ژن و مندالی مه‌حموود پاشایان بۆ مووسل سوارکرد که بیانباته به‌غدا. مه‌حموود پاشا له سه‌لیمانیه‌وه چوه‌ سه‌ر هه‌ولپیر و ژن و مندالی برای له‌وی بوون، رزگاری کردن و شاری گرت و چوه‌ سه‌ر مووسل و ده‌وره‌ی دا. ئه‌هالی مووسل دایک و ژن و مندالیان داوه و گه‌راوه و چوه‌ سه‌ر کوپین و محهمه‌د پاشای ده‌وره‌دا و شه‌ر و کوژتار گه‌رم بوو.

محهمه‌د پاشا پیاوانه به‌راه‌ری کرد و چل و پینچ رۆژ شه‌ر کرا. له نه‌تیجه‌دا به‌شه‌رتی محهمه‌د پاشا به‌ساغی روو به‌به‌غدا ئیزن بدری، قه‌لای به‌ده‌سته‌وه دا و بۆ خۆشی چوه‌ به‌غدا.

مه‌حموود پاشا کوپه‌ی گرت و عوسمان پاشای برای له‌سه‌ر دانا. چارده تۆپیان له‌و شه‌ره‌دا ده‌ستکه‌وتبوو له کوپه‌ی به‌جی هیشته و چوه‌ سه‌لیمانی.

له‌و ساڵه‌ و له مانگی زیلقیعه‌ده مه‌حموود پاشا بۆ تازه‌کردنه‌وه‌ی دۆستایه‌تی و مه‌رح

دانان چووه تهوریز و له گه‌ل نایبوسه‌لته‌نه عه‌باس میرزادا ریک که‌وتن و له نه‌واخیری زبلحیجه‌دا گه‌راوه و له سلیمانی دهستی به‌حوکمداری کرده‌وه.

له سالی ۱۲۳۸ داود پاشای وه‌زیری به‌غدا شیخ موسای نه‌جفی ناردده تاران که مهنده‌لی پی بدریته‌وه و له لایه‌کیشه‌وه له‌شکرکی له‌ژیر فرماندهی مه‌سرف نه‌فهنیدا ناردده سهر مهنده‌لی.

مه‌هدیخانی که‌له‌ور که له‌سهر نه‌وه قه‌لایه بوو، هاواری له مه‌حمود پاشای بابان کرد که فریای که‌ویت. هه‌تا مه‌حمود پاشا وه‌خو که‌وت، مه‌سرف نه‌فهنیدی مهنده‌لی گرت و مه‌هدیخانی به‌دیل برد.

له بیستی مانگی ره‌مه‌زاندان مه‌حمود پاشا گه‌یشته مهنده‌لی و دهستی به‌شه‌پرکرد. نزیک که‌وت سهد رومی گرت و کوژتنی و قه‌لای مهنده‌لیشی نه‌ستانده‌وه. له‌ولاشه‌وه شازاده محمه‌د حوسین میرزا به‌پنج هزار له‌شکره‌وه گه‌یشتی. له بیست و پینجی شه‌والدا واریدی مهنده‌لی بوو؛ به‌یانی منه‌تداری بو مه‌حمود پاشا کرد.

داود پاشا ناچار بوو به‌ماملته و به‌تکای نه‌م و نه‌وه مهنده‌لی پیدراوه و مه‌حمود پاشا بو سلیمانی و شازاده‌ش بو کرمانشان گه‌رانه‌وه.

له‌به‌ر ته‌شویشتاتی ئیران و عروس و شه‌روشتوری رومی و عروس، نه‌عه‌بدو‌للا پاشای بابان په‌رژا سهر نه‌مه‌بیته‌سهر شاره‌زور، نه‌مه‌حمود پاشا له‌جیگای خوی بزوته‌وه. عه‌بدو‌للا پاشا له کرمانشان دانیشت و مه‌حمود پاشا به‌ئومووری حوکمداری رایده‌بوارد.

سالی ۱۲۴۵ له‌به‌ر فیتنه و شه‌ری نیوانی شازاده محمه‌د میرزا که‌ببوو به‌حاکمی «نه‌هاوه‌ند» و شازاده محمه‌د ته‌قی میرزای حیساموسه‌لته‌نه که‌حاکمی لوپستان بوو، پریشکی ناوری فیتنه‌یان وه‌شاره‌زور که‌وت.

مه‌حمود پاشا هه‌رچه‌نده‌کوشا، پینشی پی نه‌گیرا. حیساموسه‌لته‌نه له‌عه‌شیره‌تی کوردی باجه‌لان داوای یارمه‌تی کرد، نه‌وانیش له‌شکریان بو‌کوکرده‌وه، به‌لام گه‌لیکی به‌کوژت چوون.

جلدی یه‌که‌می میژوی قاجاری لاپه‌ره ۲۴۳ ده‌لیت: شا مورادبه‌گ ناو، که‌کوردیکی قه‌بیللی پرواندز بوو له‌به‌ر نازادی و ره‌شیدی خوی به‌سهر میری پرواندزدا زال بسوو. به‌فرمانی نایبوسه‌لته‌نه عه‌باس میرزای قاجار حکومه‌تی کوپیی و هه‌ری درابوویی.

سالی ۱۲۴۷ له نیوانی که‌رکووک و واندا سه‌رکیشیی دهستی پیکرد په‌لاماری

محالی لاجان و سابلاغی موکری دا. له نه‌واخیری زبلحیجه‌دا خوسره‌وخانی والی سنهی چووه سهر. له دهستی لاجان خوسره‌وخان شکا.

له‌وه وا دهرده‌که‌ویت کوپیی و هه‌ریر مودده‌تیکیی زوربوو له دهست باباندا نه‌مابوو. خاسمه له‌وه ساله‌دا میر محمه‌دبه‌گی حوکمداری پرواندز به‌له‌شکرکی قورسه‌وه له‌ده‌وری موسول شه‌ری ده‌کرد و عه‌شیره‌تی کوردی یه‌زیدی ته‌ندیب ده‌کرد. (هه‌روه‌کو له‌جزمی سؤراندا لیتی ده‌وین)

سالی که‌فه‌تالی شای قاجار مرد، شازاده محمه‌د حوسین میرزا ته‌مای سه‌ربلندی هه‌بوو. عه‌بدو‌للا پاشای بابان له کرمانشان بوو به‌حوکمداری شاره‌زوری دانا و دووسه‌د و په‌نجا سه‌رباز و چوار توپی له‌گه‌ل خست و ناردیه سهر سلیمانی، مه‌حمود پاشا به‌بی شه‌ری روو به‌کرمانشان له شاره‌زور ده‌رکه‌وت و عه‌بدو‌للا پاشا ش چووه سلیمانی و دهستی به‌حوکمداری کرد و خاکی زه‌هاو و درنه که‌وته ده‌ست شازاده‌وه.

له‌وه ساله‌دا و له مانگی ره‌مه‌زان، به‌هرام میرزا له‌ته‌رف پادشای تازه‌ی ئیران محمه‌د شای قاجاره‌وه کرا به‌حاکمی کرمانشان و له ریگای سابلاغ و سنه‌وه چووه کرمانشان. له‌شکر کوردی سنه له‌ژیر ئیداره‌ی میرزا هیدایه‌توللا کوردستانیدا ناردرا که‌سیروان بگریت. سلیمان خان به‌له‌شکر عه‌شیره‌تی کوردی گورانه‌وه چووه سهر زه‌هاو.

نوروده‌هر میرزا که‌له‌ته‌رف حیشمه‌توده‌وله‌وه کرابوو به‌حاکمی زه‌هاو، نه‌شیا به‌راه‌یری بکا و هه‌لات. سلیمان خانی گوران بوو به‌حاکمی زه‌هاو.

محمه‌دخانی سه‌رتیب ئیره‌وانی که‌له‌گه‌ل عه‌بدو‌للا پاشای بابان چووبوو شاره‌زور به‌دووسه‌د و په‌نجا سه‌رباز و چوار توپه‌که‌یه‌وه چووه کن به‌هرام میرزا. که‌به‌هرام میرزا گه‌یشته که‌نار سیروان، عه‌بدو‌للا پاشای بابان به‌چوار هزار سواره‌ی بابانه‌وه چووه‌لای به‌هرام میرزا و ئیتفاقی له‌ته‌کدا کرد و فرمانی حوکمداری و موعه‌ده‌دی که‌له‌گه‌ل محمه‌د حوسین میرزای هه‌بوو، تازه‌ی کرده‌وه.

عه‌بدو‌للا پاشا له‌دوای چهن‌دیک گه‌راوه شاره‌زور و به‌هرام میرزاش روو به‌کرمانشان رویشت. له‌وه ساله‌دا کوپیی و هه‌ریر و هه‌ولیر له‌ده‌ست بابان ده‌رچوو و که‌وته ده‌ست نه‌میری مه‌نسور میر محمه‌د میری پرواندز. عه‌بدو‌للا پاشا و سلیمان پاشا نه‌شیان به‌راه‌یری بکن.

سالی ۱۲۵۳ رانیه و قه‌مچوغه که‌وته ده‌ست میری پرواندزه‌وه و سلیمان پاشا مرد و نه‌حمه‌د پاشا له‌جیگه‌یدا کرا به‌حوکمدار.

شایه‌ری به‌ناوبانگ «نالی» ئەم سوکواریه‌ی له‌وده‌مه‌دا هه‌لبه‌ستوو و ته‌ئریخی دانانی سلیمان پاشا و حوکمداری ئه‌حمه‌د پاشایه:

تا فه‌له‌ک ده‌وره‌ی نه‌دا سه‌د که‌وه‌که‌بی ئاوانه‌بوو
که‌وه‌که‌بی میه‌ری موباره‌ک ته‌لعه‌تی په‌یدا نه‌بوو
تا نه‌گریا ئاسمان و ته‌م ولاتی دانه‌گرت
گول چه‌مه‌ن په‌یدا نه‌بوو، هه‌م بۆی غونچه‌ وانه‌بوو
تا چه‌مه‌ن سه‌یرانه‌ جه‌م ئەسه‌لی دره‌ختی لانه‌دا
فه‌رعی تازه و جه‌زم و به‌رزی و بلندی بالا نه‌بوو
تا سلیمانان نه‌بوونه‌ سه‌دری ته‌ختی ئاخیره‌ت
ئه‌حمه‌دی موختاری ئیمه، شاهی ته‌خت ئارا نه‌بوو
گه‌ر قیاسی که‌ی که‌ هه‌شت بێتو نه‌تیجه‌ی بێته‌جه‌ی
حه‌مدولیللا شا که‌ عالی جابوو خالی جا نه‌بوو
شاهی جه‌م جا نالیا (ته‌ئریخی جه‌م) (۱۲۵۴) ته‌ئریخیه
تا نه‌لێن له‌م عه‌سه‌رده‌ا ئەسه‌که‌نده‌ری جه‌م جا نه‌بوو

له‌به‌رئه‌مه‌ سه‌نه‌دیک‌ی شایسته‌مان له‌وه‌ ده‌ست نه‌که‌وتوو به‌زانین عه‌بدوڵلا پاشا چۆن بوو به‌حوکمدار و سلیمان پاشا که‌ی حاکمی شاره‌زور بوو، هه‌ر هینده‌مان توانی باسیان بکه‌ین.

شێخ ره‌زای تاله‌بانی شاعیری غه‌رای کوردی به‌ناوبانگ له‌ غه‌زه‌لیکی میلییدا ده‌لێ:

له‌ بیرم دێ سلیمانی که‌ دارولمولکی بابان بوو
نه‌ مه‌حکوومی عه‌جه‌م نه‌ سوخره‌کیشی ئالی عوسمان بوو

پێویست نییه‌ ته‌واوی غه‌زه‌له‌که‌ بپیژرێ؛ چونکه‌ هه‌موو کوردیک‌ له‌به‌ریه‌تی و ده‌یزانی، به‌لام هه‌ر له‌وه‌ غه‌زه‌له‌دا و ئاگاداران ده‌کا که‌ عه‌بدوڵلا پاشا یه‌ک دوو شه‌ری له‌ ده‌وری به‌غدادا کردوو و به‌غدashi گرتوو، له‌ دووه‌مین شیعه‌که‌شیا ده‌لێ:

که‌ عه‌بدوڵلا پاشا چوو له‌شکری سنه‌ی شرکرد
ره‌زا ئەو ساله‌ عومری پینج و شه‌ش تیغلی ده‌بستانی بوو

ئهو شه‌ره‌ له‌ جلدی دووه‌می ته‌ئریخی قاجاری لاپه‌ره‌ ۳۸۰ دا به‌م جو‌ره‌ باس ده‌کا:

سالی ۱۲۵۵ عه‌بدوڵلا پاشای حوکمداری شاره‌زور به‌له‌شکری شاره‌زوروه‌ چوو سه‌ر زه‌وی کرمانشان و گه‌لیک خاکی گرتن و سووراه‌ سه‌ر سنه. له‌وه‌ چاغه‌دا ره‌زا قولیخانی

والی سنه‌ له‌ محمه‌د شای قاجار حوکمداری تازه‌ی ئێران کۆمه‌گی خواست. محمه‌د شا وه‌لامی دایه‌ که‌ له‌شکری کوردستان و کرمانشان له‌گه‌ڵ مه‌حموود پاشای بابان هه‌لگرتیت و بچیتته‌ سه‌ر عه‌بدوڵلا پاشا و په‌ریشانی کات و مه‌حموود پاشا بکاته‌ حوکمداری شاره‌زور.

ره‌زا قولیخان و مه‌حموود پاشا له‌شکر و موهیماتیکی زۆریان کۆکرده‌وه؛ هه‌شت تۆپ و جبه‌خانه‌ و پێویستییان هه‌لگرت و که‌وتنه‌ رێگا.

عه‌بدوڵلا پاشا که‌ ئەوه‌ی زانیه‌وه‌ له‌شکریکی شه‌رکه‌ر و زرنگ و نازای ریک‌خست و چوو په‌شیمان. به‌هه‌شت تۆپه‌وه‌ پێشوازیکردن، به‌جۆریکی وا چوو که‌ هه‌یج که‌س لێی ئاگادار نه‌بوو، زۆر به‌له‌ز هه‌لمه‌تی بردن و له‌نیو دۆلیکدا که‌لینی گرت هه‌تا گه‌یشتنه‌ پێشی. له‌ ناکاو په‌لاماری له‌شکری والی سنه‌ی دا و به‌گولله‌ و تۆپ و تفه‌نگ ئاوربارانی کردن.

له‌شکری والی باروبنه‌ و جبه‌خانه‌ و گه‌رانه‌یان هه‌موو به‌جیه‌تیت و روویان له‌ هه‌لان کرد. مه‌حموود پاشا و والی و چه‌ند سواریه‌ک به‌چه‌ند فیلێک خۆیان پرگار کرد، ماڵ و ئەسپاب و جبه‌خانه‌ و دیلیکی زۆر که‌وته‌ ده‌ست عه‌بدوڵلا پاشا و به‌شادمانی گه‌راوه‌ سلیمانی.

سالی ۱۲۵۹ ئەحمه‌د پاشای بابان له‌ شوێنی نیوان سووران که‌لینی ده‌ستکه‌وت و خاکی کۆبی و رانیه‌ی خسته‌وه‌ ژێر فه‌رمانی حوکمداریان.

سالی هه‌زار و دووسه‌د و شپست و شه‌ش ره‌سوول پاشای سووران ته‌مای په‌لاماردانی حاکمی بابانی هه‌بوو. ئەحمه‌د پاشا بۆ پێش به‌فیتنه‌گرتن، پیاوانی زانای نارده‌ لای ره‌سوول پاشا، له‌ دواي گه‌لیک هاتوچوون نیوانیان چاک بوو و بناغه‌ی دۆستی و میه‌ره‌بانیان دامه‌زراند.

هه‌ر له‌وه‌ ساله‌دا زۆری پێ نه‌چوو ئەحمه‌د پاشا هیندیک‌ عوله‌مای بۆ خوازگینی «فاطمه‌خان»ی خوشکی ره‌سوول پاشا نارده‌ رواندز که‌: بیدا به‌حوسین به‌گی ناموزای ئەحمه‌د پاشا.

بۆ نیوان گرتدان و خزمایه‌تی، ره‌سوول پاشا خوشکی خۆی دایه‌ حوسین به‌گ و به‌ده‌ده‌به‌ی شاهانه‌ بووک گوێزایه‌وه‌ و له‌وه‌ دوو توخمه‌ پاکه‌ مسته‌فا زه‌هنی پاشا و حه‌مدی به‌گ دوو گه‌وه‌ری نادیده‌ په‌یدا بوون. حه‌مدی به‌گ له‌ به‌غدا بوو به‌موفه‌تیشی عه‌دلیه‌.

نه حمهد پاشا له بهرته و خزمایه تیه دهستی له خاکی دیره و حهریر بهردا و پیشکدهش بهر سوول پاشای کرد. خزمایه تی و دۆستایه تی نه و دوو بنه مالله گه وره یه گه لیک راگیراوبوو، هه تا سالانی هه زار و دووسه د و هفتا دوو نه حمهد پاشا حوکمداریکی نازاد و سه ربه خوئی کردوو و له گه ل سوړان موته فبق بووه.

له و ساله دا په سوول پاشا که و ته دهست رۆمیان و چوو به غدا و رواندز و خاکی سوړان پیکوتی رۆمیان بوو.

نه حمهد پاشا که و ته ترسه و هه همیشه له خو کو کور دنه و هه و جبه خانه و سوپا ریک خست خهریک بوو.

سالی هه زار و دووسه د و هفتا و چوار نه جیب پاشای والی به غدا، به نه مری عه بدوله جیدخانی سولتانی عوسمانی، له شکر و موهیماتی هه لگرت و چوو سه ر خاکی بابان. که رکوک و هه ولیری گرت و روو به شاری کوئی رۆشت.

نه حمهد پاشا به سوپاهی کوردانه وه گه یشته کوئی و قه لا و شاری قایم کرد و بیست هه زار سواره و پیاده و بیست دانه توپی پیبوو. له هه مو لایه که وه سه نگر و مه ته ریزی دروست کردن.

نه جیب پاشا که نزیک کوئی بوو، له شکری نه حمهد پاشای چاوپیکه وت له چوون په شیمان بوو. ناله تی فیل و دهسیسه ی به کاربرد که هه همیشه به وه کاربان بو چو بووه سه ر. به بیان نامانی پر له ثایه ت و حه دیس و باس له خه لیفه و دین و شه ربه ت کردنی به نا و کورده کاندایا و کرده و هه و چنه د قاقه زکی بو مه لا و شیخه کانی کوئی و نیو له شکریان نویسی که شه ر له گه ل نه میرو لموئمین جایز نییه و نه وانیشی خه له تاند.

نه وه ل که سیکی به و ژه ره گرفتاریو بیناشی (بریندار ناغا) ی سردار سوپاهی نه حمهد پاشا بوو. عوله ماکانی کوئیش خه له تاندرابوون. بریندار ناغا هه موو سوپاهه کی کرده هاوده نگی خوئی که له گه ل سوپاهی خه لیفه دا شه ر کردن کوفره. قه راری دا سبه ینی به بهانه ی جیره (معاش) خواستن سه رکیشی بکن و بچنه نیو عه سه کهری رۆمیان.

سبه ینی زوو بریندار ناغا ده چپته لای عه زیز مه سه رهی بابان و داوای جیره ده کا بو سوپاهی. مه سه رف ده چپته لای نه حمهد پاشا و سه رهوردی تیده گه یینی و پتی ده لی که به به یان نامه ی رۆمییه کان خه له تاون و بهانه مان پی ده گرن و به چاکی پیش پیگرتن له توندی چاتره. نه حمهد پاشا به توندی و تیژی به رابه ری کرد و نه مری شه ری دا که سوپاهی

ریزبوون و شه پیوری شه ر لیدرا، بریندار ناغا و سه ر کرده کان نه مری ته سلیم بوونیان دا. به جاریک شه ش هه زار که س په رینه وه و ته سلیم بوون.

جگه له نه حمهد پاشا و عه بدوللا پاشا و مه حمود پاشا، له گه ل چند سه ر کرده به ک نه بی رزگار بوون، هه ر له و تیه چوونه نه سه ته مبول و حکوومه تی بابانیش دوایی هات و خاکی شاره زوور که و ته ژیر حوکی رۆمیان وه.

نه حمهد پاشاش به گه لیک وه زایفی وه کو والییه تی به سه ری برده و له نه سه ته مبول دانیشتوه.

شیخ رهزا له دوامینی غه زه لیک مه شهوور به «رۆژی یه کشه مه که مه شهووره به رۆژی نازار» نه م چند شیعه شی به نه حمهد پاشا هه لگوتوه که له نه سه ته مبول بوو:

نه مه دوو رۆژه که سه ر گه شته و حه بران ده گه ریم
کیم هه یه غه یری وه لی نیعمه تی فه رخنده شیعار
یه عنی هه م نامی نه بی حه زره تی نه حمهد پاشا
فه خری دین کانی که ره م به حری حه یا کوهی و یقار
که فی زه ر به خشی که و مه نه عی دو ر و گه وه ره
وه کو به حریکه نه ساحیلی هه بیته و نه که نار
تهبعی جه واد و که ریمی وه کو قانانی ده لیت
«زه ر به قه نثار هه می به خشد» و وشتر به قه نثار
تا وه کو ده وه بکات و بگه ری چه رخی فه له ک
تا وه کو دیت و ده چی بیت و بچی له یل و نه هار
به مورادی بگه ری شه مس و قه مه ر چه رخی فه له ک
زه فر و فه تخی قه رین به ختی مه عین تالیعی یار

شیخ رهزا دیسان له قه سیده یه کی فارسی له دواییدا به م چند شیعه مه دحی نه حمهد پاشا ده کات:

بیدار «رضا» هرزه مگو زانکه بدآید
برطبع ولی نعمت فرخنده سیربر
احمد لقب آن حاتم جم جاه که باشد
صد رتبه ز جمشید به اصل و به گوهربر

طهمورس و هوشنگ و کیومرذ و سیامک
جمشید کند فخر برین چار پدر بر
نسبت نتوان کرد بدین جمله‌ی معدود
آباء کرامش که نیاید به‌شمر بر

مه‌کتب و خویندن و علومی عه‌سکهری و فه‌نسی هه‌رب

ئوسوولی میلیله‌تپه‌روه‌ری و نیشتمانه‌خواهی

بنچینه و دانانی فیکری نازادی و رزگار بوون له سلیمانی

ئه‌گه‌رچی له کتیبی «میژووی سلیمانی» که ته‌ئریختیکی دووردریژی شاری سلیمانییه له
رۆژی دامه‌زراندنیه‌وه هه‌تا ئه‌مپۆکه، چلۆنی مه‌کتب و میلیله‌ت هوشیارکردنه‌وه و خزمه‌ت
و هه‌موو سه‌ربه‌ورد و وه‌قاییعانی به‌ته‌واوی تیدا بیژراوه و به‌م نزیکانه‌ش په‌رت ئه‌کریت؛
به‌لام وام ئاره‌زوو کرد خوینده‌واره خو‌شه‌ویسته‌کانی ئه‌م کتیبه‌ ناگادارکه‌م له «په‌راو»
(خزمه‌ت) و هه‌مه‌ت و هه‌مییه‌تی بنه‌ماله‌یه‌کی گه‌وره‌ی کورد که بو کوردستان عموومی و
بو سلیمانی به‌تابیه‌تی نواندوو یانه.

هه‌رچه‌ند له‌به‌ر چاوان بنه‌ماله‌ی بابان پوچ بووه، به‌لام له سایه‌ی غیره‌تی به‌کو‌شه‌وه‌کان
تۆپتیکی و ایان به‌واسیته‌ی مه‌کتب و خویندنه‌وه چاند که بیری میلیله‌تی و وه‌ته‌خواهی و
خه‌یالی نازادی له شاگرده‌کانی ئه‌و مه‌کتبه‌ هاته‌په‌رو، له خاکی کوردستاندا له‌نیو هه‌موو
میشکیکدا نه‌مام کرا و رواندرا.

هه‌روه‌کو له‌پیشدا بیژرا ئه‌حمه‌د پاشا که گه‌یشته ئه‌سته‌مبوول چهند پیاویتیکی گه‌وره‌ی
له‌گه‌ل چوو؛ یه‌کیک له‌وانه سلیمان به‌گی قه‌واس بوو.

ئه‌و پیاوه گه‌وره‌یه تیکۆشا که له سلیمانییدا مه‌کتب بکریته‌وه و ئه‌حمه‌د پاشای
بابانیش یارمه‌تی کرد. به‌ته‌قه‌لا و کو‌ششی ئه‌و میلیله‌تپه‌روه‌روه، سالی هه‌زار و دووسه‌د
و هه‌شتا و پینجی هه‌جری له سلیمانی مه‌کتبه‌ی روشدییه‌ی ملکیه به‌چوار «صنف» (ریز)
کراوه. مندالانی کورد چوار سال له مه‌کتبه‌ به‌ئیان خویند؛ له پاشان ئه‌چوونه به‌غدا و دوو
سالیش له مه‌کتبه‌ی ئه‌عدادی به‌غدا ته‌حسیل ئه‌کرا و ئیکمالی سنفی موخه‌ره‌ج ئه‌بوون.
ئه‌وجا ده‌ناردانه مه‌کتبه‌ی ئه‌عدادی عه‌سکه‌ری ئه‌سته‌مبوول، ده‌ست به‌علووم و فه‌ن و
ئوسوولی عه‌سکه‌ری ئه‌کرا و تییدا ده‌کو‌شرا. له‌و مه‌کتبه‌ به‌زابتی سواره و پیاده و تۆپچی

و بیتری ده‌رئه‌چوون و روتبه‌ی گه‌وره‌یان ده‌ست ئه‌که‌وت.

له سایه‌ی ئه‌و مه‌کتبه‌ به‌گه‌لیک پیاوی گه‌وره و ناودار و هه‌مییه‌تمه‌ندی کوردان
پینگه‌یاندران. له سالی هه‌زار و سێ سه‌د و یازده‌ی هه‌جری سه‌عید پاشای ره‌ئیس‌ی
شوورای ده‌وله‌ت که کوری سلیمان به‌گی قه‌واس بوو، کو‌شش و غیره‌تی فه‌رموو
مه‌کتبه‌ییکی روشدییه‌ی عه‌سکه‌ری به‌چوار سنف له سلیمانی کراوه. شاگردی ئه‌و مه‌کتبه‌
له پاش چوار سال ده‌رۆیشته به‌غدا و سێ سال ده‌یخویند و له‌سه‌ر ئاره‌زووی یان به‌زابتی
پیاده و یا سواره و یاخود تۆپچی ده‌رئه‌که‌وت.

ئه‌گه‌ر بیویستایه ده‌چوو بو ئه‌سته‌مبوول و ۳ سێ سالی تریش له مه‌کتبه‌دا ده‌یخویند و
به‌ته‌بیب یاخود به‌بیتر ده‌رئه‌چوو.

شاگرده‌کانی کورد هه‌میسه له ئه‌مه‌دا به‌رزتر و له شاگرده‌کانی نه‌کورد چاکتر و
زنگتر بوون و زووتر سه‌رئه‌که‌وتن. ئه‌هالی سلیمانی به‌ده‌ یازده سالیکی چاویان به‌چاکه و
خیری ئه‌و مه‌کتبه‌ که‌وت زۆرچاک تپه‌چوون بو به‌رزی و پیشکه‌وتنی مه‌کتبه‌.

سالی هه‌زار و سێ سه‌د و بیست و پینج ئه‌هالی سلیمانی بو مه‌کتبه‌ی روشدییه‌ی
عه‌سکه‌ری عالیه و له مه‌کتبه‌ی به‌غدا چاکتر ده‌ستیان به‌موراجه‌عت و ته‌قه‌لا دا.
حکومه‌تی عوسمانی به‌ناچاری ئاره‌زووی میلیله‌تی به‌جیه‌تینا و مه‌دره‌سه‌یه‌کی زۆرچاک
دامه‌زراندرا. ئه‌و مه‌کتبه‌ به‌ شاگردی زۆرچاکی پینگه‌یاندا و به‌شه‌هاده‌تنامه‌ی ئه‌و مه‌کتبه‌،
شاگرد له هه‌موو مه‌کتبه‌ عالیه‌کانی مه‌مالیکی سائیره‌دا قبول ئه‌کرا.

کورده‌کان له سایه‌ی ئه‌و مه‌کتبه‌ به‌چاکانه‌ی سلیمانییه‌وه، زابتی عه‌سکه‌ری چاک و
قوماندانانی ناودار و مودیر و قایمقام و موته‌سه‌ریفانی غه‌ییور و مودیری مال و
موحاسبیان لی پینگه‌یاندران. له خاکی عوسمانیدا زیاترین سه‌رداره گه‌وره‌کانی ئۆردوو
سه‌دری ئه‌عه‌زم و سه‌فیره‌کانی تورک شاگرده کورده‌کانی ئه‌و مه‌کتبه‌ بوون. گه‌لیک
جینگای بلند و زلیان ده‌سه‌ده‌خست؛ چونکه زه‌کاوه‌ت و قابیلیه‌ت پیشی ده‌خستن. زرنگی
و نازاییان گه‌روه‌ی پێ ده‌بردنه‌وه. موهمترین وه‌زایفی حکومه‌تی عوسمانی له‌ژێر
ده‌ستیاندا بوو، کاری زل و گه‌وره‌ی حکومه‌ت به‌شاگرده کورده پینگه‌یشتوی ئه‌و مه‌کتبه‌
جیه‌جی ده‌کرا.

هه‌رچه‌نده حکومه‌تی بابان نابووت و پوچ کراوه، به‌لام به‌عیلم و مه‌عاریف و
ته‌حسیل، کورده‌کان زۆر ئیستفاده‌یان له مه‌کتبه‌ی سلیمانی کرد و ناوی بابانیا

به چاکترین بیر ژبیاندهوه و خاکی شاره زووریان کرده لانکی فنون و زانستی.

فیکری مبللهت و نیشتمانخواهی له و شاگرده پیگه یشتوانه زیندووکراوه که له سلیمانی خویندیان و چوون مه کته به کانی به غدا و نهسته مبولیان دیت و بوونه مه ئموور و گه رانه وه سلیمانی.

ئه مرۆکه ش ئه وانه ی له تورکیا و عیراق و سوریا وه زیفه ی گه وره بیان له ده ستدایه ، ده توانم بلیم ئه غله بی ئه و شاگرده کوردانه ن که مه کته بی سلیمانی پیگه یانده بوون.

به یارمه تی خودا جزمی به که می بهرگی سیپه م ته و او بوو، ده ست به جزمی دووه می بهرگی سیپه م ده که بین که باس له حوکمداران سۆران ئه کا.

وینه ی جهنگاوه ریکی کورد
(حه وسه د سال له مه پیتش)

وه رگیراو - مأخذ

- شه ره فنا مه . ته ئریخی کوردان ، بهرگی یهک ، فارسی ، چاپکراو .

- ته ئریخی نادر . بهرگی یهک ، فارسی ، چاپکراو .

- ته ئریخی قاجاریه . بهرگی یهک و دوو ، فارسی ، چاپکراو .

- ته ئریخی نه عیه . بهرگی یهک ، تورکی ، چاپکراو .

- ته ئریخی ابو الفاروق . بهرگی سیپه م و چواره م و پینجه م . تورکی چاپکراو .

- ته ئریخی جهوده ت . بهرگی سیپه م له لایه رده ی ۱۱۸-۱۲۹ .

- داود کتابی (طب) له حاشیه ی ئه و به خه ت و به زبانی تورکی له سالی ۱۱۱۰-۱۲۲۷ به کورتی ته ئریخی وه قایع و مردن و ژبانی حوکمداره کانی بابان نوویسراوه ، له سلیمانی له کتیبخانه ی شیخ ره سوولی پلا وخۆر وه رگیراوه .

- به یازتیکی خه ت ، به ده ستخه تی ئه حمه ده گی زهنگنه له سالی هه زار و سه د و بیست و سه وه هه تا سالی هه زار و دوو سه د و بیست و پینج به کورتی ته ئریخچه به کی بابان که له زه مانی خۆیدا بووه و بیستوو یه تی ، ئه و به یازه ئیستا له لای خۆمن .

- کۆنه به یازتیکی ده ستخه تی مه لا ئیلیاسی شایه ری سلیمان پاشای یه که می بابان و به یازتیکی ده ستخه تی مه لا مسته فا شایه ری خانک خان پاشای بابان له لای خۆمن ، باسی گه لیک وه قایعیان ئه کات و گه لیک شیعی تی دان و ئیستیناد به شیعی ری نالی و شیخ ره زا و قسه و گوته ی هیندی ک زانایان .

***

میثروی
کورد و نادر شاه

له خاکی ئیرانا

کردهوهی

خپوی زار کرمانجی هوسین حوزنی موکریانی

مزی چاپ بوخواهندی کردهوهیه ههر دانه‌یک به ۵۰ فلسه

رواندز له مه‌زکهی زار کرمانجی دامه‌زرا ۱۹۳۴

پهرتی زار کرمانجی ۱۹

میرۆی

کوردونا در شاه

له خاکی ایرانا

***

کرده وهی

خیوی زار کرمانجی

حسین حزنی موکریانی

***

منی چاپ بوخاوه ندی کرده وه یه

هه ردانه یک به ۵۰ فلسه

***

رواند ز له مه زرکه ی زار کرمانجی دامه زرا ۱۹۳۴

به رتی زار کرمانجی ۱۹

۱- سهرههوردییکی بچووکی نادر شا

بنه‌ماله‌ی نادر شا له خاکی هه‌وشاری موکریدا که نزیک «ساینقه‌لا» یه، پی‌نگه‌یشتوو. له چاخی پادشاهی شا ئیسماعیلی سه‌فه‌ویدا ئەو بنه‌ماله‌ باریان کرد و چوونه خاکی خوراسان و له «ئه‌بیوهرد» دامه‌زران، که له شیمالی شاری مه‌شه‌ده. له‌وی که‌وتنه‌ نیو خیتلی کوردی «شادی» یه‌وه و چوونه «ده‌ستجورد و دهره‌جز» دانیشتن.

نادر شا سالی ۱۱۱۰ی رۆژی شه‌مه‌ی ۲۸ی موحه‌رهم له قه‌لای ده‌ستجورد و دهره‌جز له دایک بووه. به‌ناوی باپی‌ریه‌وه ناونرا «نه‌در قولی». له پچووکیه‌وه هه‌تا ته‌مه‌نی ۱۵ ساله‌گی، گه‌لیک کۆشه‌وه‌ی لی بیندرا که وه‌ک گه‌وران چووپی، له پاش ئەوه رۆژ به‌رۆژ گه‌وره‌یی و سه‌رداری و فه‌رمانه‌وایی لی دیار ده‌کرا و هه‌رچه‌کی بک‌ردبا‌یه روو له به‌رزی و سه‌رکه‌وتن بوو.

میرزا مه‌هدیخان خاوه‌ندی ته‌ئریخی نادری له لاپه‌ره ۱۶ی په‌راوییه‌که‌یا ده‌لیت «له ده‌می جوانبه‌هاری و گولزاری زنده‌گانی و کامه‌رانیدا، بابا عه‌لی به‌گی کۆسه ئه‌حمه‌د لویی هه‌وشاری، هه‌میشه له‌گه‌ل تورکمانان شه‌ر و کوژتاری ده‌کرد. له‌وده‌مه‌دا نادر شا که‌وته ریزه‌ی پی‌اوانی شه‌رکه‌روه و هه‌ر که‌سیکی خۆشی نه‌ویستبا پووچی ده‌کرده‌وه. له پاشان کچی بابا عه‌لی به‌گی ماره‌ کرد و کوپتیکی له‌و بوو و مرد. کچی دووه‌مینی ماره‌ کرد، دوو کوپتیکی له‌و بوو».

نادر شا له سایه‌ی غیره‌ت و کۆششی کورده‌گانی دهره‌جز و که‌لات و تورکمانی ئەو جینگایانه، به‌سه‌ر گه‌لیک ئیل و خیتلی ئەو خاکه‌دا زال‌بوو؛ له‌وه‌وه هه‌وای کیشوه‌رگیری و بل‌ندبوونی که‌وته مێشکه‌وه.

میرزا مه‌هدی له ته‌ئریخه‌که‌یا ئەو سه‌رکه‌وتنه‌ی نادر شا به‌مجۆره ده‌نوسیت و ده‌لیت: «چونکه‌ چاویان پیکه‌وت و دیتیان که ساقی چه‌رخی مینایی له ساغه‌ری مانگ و رۆژدا خویناوی خه‌م ده‌رژیتیتته نیو جامی ئیرانه‌وه، حه‌ریفی توونگی تورفه‌ی زه‌مانه له‌به‌ر مه‌ستی خۆی کاسه‌ی له‌سه‌ری حه‌ریفاندا ده‌شکاند، جه‌رده و ریتگی فیتنه‌خوازی ده‌هر، ده‌ستی ته‌تاولی درێژ کردبوو و ریتگای ئاسووده‌گی له دوور و نزیکان به‌ستبوو، ئەوه‌ش له هیممه‌ت و غیره‌تی نادر شا نه‌ده‌وه‌شاوه.

به‌ئیلها‌می خودای بی‌نیاز و به‌ربه‌ری به‌خت و چاره‌ی فه‌رخونده‌یی و به‌یارمه‌تی و عه‌زم بل‌ندی و هیممه‌تی ئه‌رجومه‌ندی ته‌وایفی ئه‌ک‌راد و دانیشستووی دهره‌جز و که‌لات، ئەو خاکانه‌ی هیتایه ژێرده‌ست و له‌گه‌ل خۆبا رامیک‌کردن».

پیشداستی

له‌به‌ر ئەوه که سهره‌هوردی نادر شا و پشتیوانی کورد له ته‌کیا و کرده‌وه و ئەندیشه‌ی ئەو له‌ته‌ک کورد و په‌وشت و ده‌ستووری کورد گو‌تیزینه‌وه‌ی له‌م جیگا بۆ ئەو جیگا و هیتان و بردن و بزاونیان له ولاتی خۆیان بۆ خاکی بیانی، له‌گه‌لیک که‌س نادیار و له‌به‌رچاویان داپۆشراو و بزبووه، مێژوونوسییکی چاپلوس و قسه‌ ریک‌خه‌ری وه‌ک میرزا مه‌هدی - که ته‌ئریخی نادری نویسیوه‌ته‌وه - له‌به‌ر نیواخنی و پییدا هه‌ل‌گوتن و قسه‌ ریک‌خستن، راستیه‌که‌ی گوم و سه‌رگوزه‌شته‌گانی به‌په‌رده‌ی ریایی داپۆشبووه، ژبان و کرده‌وه‌گانی نادر و کۆمه‌گیده‌ره‌کان نادیار ماونه‌وه. جا بۆی تیکۆشام ئەم په‌راوییه‌ پچووکه‌ی مێژووی کورد و نادر شا ب‌خه‌مه روو.

بۆ وه‌ده‌ستخستنی مێژووی راسته‌قینه‌که‌ی، جلدی دووه‌می سه‌رجان مال‌کوم ئینگلیزی و ساکیسی ئینگلیزی و شه‌هنه‌ی نادری و ته‌ئریخی نادر و «ناسخ التواریخ» ی فارسی و ته‌ئریخی جه‌وده‌ت و «ابو الفاروق» ی تورکی و ئاساری دیکه‌م ته‌ماشاکردن و ناچاربووم له هه‌موولایه‌ک بۆ وه‌ده‌ستخستنی راستیه‌که‌ی ته‌قه‌لا بده‌م.

به‌هیممه‌ت و غیره‌تی براده‌ره خۆشه‌ویسته‌کانم گه‌یشتمه دل‌خواز و ئەم په‌راوییه‌م نویسیوه‌وه و هیتانه روو تا‌کو هه‌وه‌سدار و خاوه‌ند ئاره‌زووه‌گانی کورد که خۆشبیان له مێژوو خۆیندنه‌وه دپت، ئاگادار بک‌رتین له‌وه‌ی که: کورد بۆ نادر شا چۆن ببوون به‌پشتویه‌نا و ئەویش به‌چ جو‌رتیک پاداشی دانه‌وه. ئەم چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌م به‌ناوی «کورد و نادر شا» وه چاپ کرد.

پیشکه‌ش به‌زانا و تیگه‌یشتوو و مێژووناسی خاوه‌ند هیممه‌ت و هونه‌رمه‌ند و گه‌وره‌ی کورده‌کان ده‌که‌م. ئومید وایه به‌خۆیندنه‌وه‌ی دل‌خۆش و به‌لیتوردبوونه‌وه‌ی شادمان و به‌هه‌وه‌سیکی جوانه‌وه په‌سندی بفه‌رموون و چاو له‌ عه‌یب و که‌چی و خوار و خیتچی بپۆشن.

س.ح. حوزنی موکرسانی

میرزا مه‌هدی زۆر درێژ له‌وانه‌ دو‌او‌ه و ده‌لێت: دوو تایفه‌ بوونه‌ مایه‌ی گه‌وره‌بوونی نادر شا، به‌که‌میان کورده‌کانی ده‌ره‌جز و ئه‌ببوه‌رد، که‌ گه‌وره‌ترینی عه‌شایری خوراسان؛ دووهم هه‌وشاری.

٢- کوردی چه‌مشکه‌زه‌ک و شاه‌ته‌هماسبی سه‌فه‌وی و

مه‌مه‌د هوسین به‌گی کوری سام به‌گ

مه‌لیک مه‌حموود هاواری له‌ کورده‌کانی چه‌مشکه‌زه‌ک کرد که‌ بۆ به‌راه‌ری نادر شا یارمه‌تی بکه‌ن. کورده‌کان له‌ول‌او‌ه‌ گوتیان ئێمه‌ گو‌شه‌گیرین و تێکه‌ڵ به‌شه‌رو‌شو‌پ‌ نابین.

مه‌لیک مه‌حموود له‌ ره‌شیدی و ئازایی ئه‌و کورده‌کانی که‌ له‌ قه‌لا و شاخ و کێوه‌کانی خوراسانا بوون، گه‌لیک ده‌ترسا؛ له‌ خو‌شیرا نه‌ده‌دی که‌ ب‌رواته‌ سه‌ریان. به‌لام ٦٠٠٠ شه‌ش هه‌زار پیاوانی شه‌رکه‌ری هه‌لگرت و له‌ پێگای «پاده‌گان» هوه‌ روو به‌خه‌بو‌شان چوو. کورده‌کان پیاویکی ئیلچییان نارده‌ لای و پێیان گوت که‌ بزووتنه‌وه‌یه‌کی وا ده‌بێته‌ مایه‌ی سه‌رکێشی و دل‌گیری کورده‌کان و شه‌ر و کوژتار و خو‌تێرێژی په‌یدا ده‌بێ و شو‌رش و تێکه‌چووین ده‌که‌وێته‌ نیوانی. و اچاکه‌ به‌ی شه‌ر بگه‌رێته‌وه‌.

مه‌لیک مه‌حموود نارداوه‌که‌ی کورده‌کانی گرت و گو‌ی و که‌پووی بری و بۆ کورده‌کانی نارده‌وه‌. ئه‌و ئێشه‌ی مه‌لیک مه‌حموود بوو به‌مایه‌ و هه‌وینی شه‌ر و کوژتار له‌ خاکی خوراسانا.

هه‌موو کوردی ئه‌و خاکه‌ جه‌میان و کو‌بوونه‌وه‌ و هه‌رچی‌تکی پێو‌ستی شه‌ر‌بوو رێکیان خست و ئاماده‌ی جه‌نگ و کوژتار بوون و هه‌لمه‌تیان برده‌ سه‌ر مه‌لیک مه‌حموود. له‌ پاش گه‌لیک خو‌تێرێژی و کوژتار، مه‌لیک مه‌حموود سه‌رکه‌وت و کورده‌کان روو به‌چیا و کێوه‌ به‌رزه‌کانی خاکی خو‌بان هه‌لاتن.

مه‌لیک مه‌حموود به‌ی ئه‌زه‌ت شاری خه‌بو‌شانی گرت و بۆچوونه‌ سه‌ر قه‌لا و ئاوابیه‌کانی ده‌ره‌ه‌ش ئاماده‌یی کرد. به‌هه‌وای ئه‌وه‌ که‌ هه‌موو کوردی ئه‌و خاکه‌ بگه‌ریت و بیاننێرێته‌ «مه‌شه‌د». له‌شکری هه‌لگرت و چووه‌ سه‌ر قه‌لای «زێران» که‌ دوو فرسه‌نگ له‌ خه‌بو‌شان دووره‌. به‌ر‌قه‌وه‌ ده‌وره‌ی دا و وه‌ته‌نگی هێنا.

کورده‌کان داوای کو‌مه‌گیان له‌ نادر شا کرد. له‌ول‌او‌ه‌ نادر شا گه‌یشته‌ پێش و له‌ بار و جه‌به‌خانه‌ی مه‌لیک مه‌حموودی دا و هه‌مووی تالان کرد و گه‌لیکی لێ کوژتن. کورده‌کانی

زێران له‌ قه‌لا ده‌رکه‌وتن و هه‌لمه‌تیان برده‌ سه‌ر له‌شکری مه‌لیک مه‌حموود و ته‌نگیان پێهه‌لچنی و له‌ جیگای خو‌ی هه‌لقه‌ندرا. زۆر به‌شپه‌رزه‌یی له‌ سه‌نگه‌رێکی زۆر دوور له‌ مه‌یدانی شه‌ر خۆی گه‌ته‌وه‌ و که‌وته‌ سوپه‌ره‌وه‌ و مه‌ته‌رێزی گرت. له‌وده‌مه‌شا نادر شا گه‌یشته‌ پێش، ئه‌و روژه‌ هه‌تا ئێواره‌ کورد و نادر شا کوژتاریان له‌ مه‌لیک مه‌حموود کرد. که‌ شه‌و به‌سه‌رداهات مه‌لیک مه‌حموود گرانه‌بار و جه‌به‌خانه‌ و خپه‌وت و خه‌رگای به‌جه‌پێشت و به‌چه‌ند که‌سیکی له‌ ده‌ستیا مابوو، له‌ تاریکی شه‌وا گرێبانی له‌ مردن پرگار کرد.

له‌ول‌او‌ه‌ مه‌مه‌د هوسینخانی چه‌مشکه‌زه‌ک لینیکی دایه‌ سه‌ر سه‌عید سو‌لتانی تورکمان و شکان‌دی و گه‌لیک تالانی لێگرت و سه‌عید سو‌لتان هه‌لات و په‌نای بۆ نادر شا برد.

له‌وده‌مه‌دا ره‌زا قولیخان ناو سه‌ردار سوپاهێکی له‌ لایه‌ن شا ته‌هماسبی سه‌فه‌وییه‌وه‌ نارداوه‌ خه‌بو‌شان. شا ته‌هماسب که‌ گه‌یشته‌ خاکی خوراسان، تێگه‌یشته‌بوو که‌ کورده‌کان له‌ ته‌ک نادرا تێکه‌ڵن و یارمه‌تی ده‌که‌ن. ره‌زا قولیخانی نارده‌ کن کورده‌کان که‌ له‌وه‌ ده‌ست به‌رده‌ن و له‌گه‌ڵ شا ته‌هماسبدا رێکه‌که‌ون.

ره‌زا قولیخان که‌ گه‌یشته‌ خه‌بو‌شان قسه‌کانی شای به‌گه‌وره‌کانی کورد گوت و چاو‌رو‌راوی ده‌ست پێکردن. «شاو‌یردی به‌گ» ی کوردی شێخ‌وان که‌وته‌ ئه‌ندیشه‌ی ئه‌وه‌وه‌ و دل‌ی نه‌رم بوو که‌ له‌گه‌ڵ شا رێکه‌که‌وێت. له‌سه‌ر ئه‌وه‌ قاقه‌زێکی بۆ نادر شا ناردا که‌ ده‌ست له‌ ده‌وره‌دانی مه‌شه‌د به‌ردات؛ چونکه‌ له‌وده‌مه‌ی که‌ مه‌لیک مه‌حموود له‌ ده‌ست کوردا شکا و هه‌لات و روو به‌مه‌شه‌د رو‌یی، کورد و نادر شا ده‌ستیان لێ به‌رنه‌دا و هه‌تا بر‌دیان له‌ مه‌شه‌دیان په‌ستاوت و له‌نیو‌ شارا وه‌ته‌نگیان هێنا.

نادر شا که‌ ئه‌و نو‌بسه‌راوه‌ی پێگه‌یشت ده‌ستی له‌ شه‌ر به‌ردا و کشاوه‌ و چاوه‌نو‌ری کرد. له‌ول‌او‌ه‌ ره‌زا قولیخان له‌شکریکی له‌ کورده‌کان کو‌کرده‌وه‌ و له‌گه‌ڵ گه‌وره‌کانی کوردا روو به‌مه‌شه‌د له‌ خه‌بو‌شان ده‌رکه‌وت که‌ گه‌یشته‌ پێش، خه‌لکی مه‌شه‌د ده‌روازه‌ی شاریان بۆ کرده‌وه‌ که‌ ب‌رواته‌ نیو‌ شاره‌وه‌.

مه‌لیک مه‌حموود زۆرچاک ره‌زا قولیخانی ده‌ناسی و له‌ ره‌ه‌وشی ئاگادار‌بوو. به‌ده‌سته‌ له‌شکریکه‌وه‌ له‌ مه‌شه‌د به‌ده‌رکه‌وت و له‌ که‌لێنا دانێشت، هه‌رکه‌ ره‌زا نزیک بووه‌وه‌ مه‌لیک مه‌حموود خو‌ی گه‌یانه‌وه‌ نیو‌ شار و گه‌ته‌وه‌ و تێیدا دانێشته‌وه‌.

نادر شاش له‌نیو‌ فرسه‌نگیکی شار، له‌شکریه‌زی کردبوو. له‌ کرده‌وه‌ی خه‌لک و مه‌لیک

مه‌حموود و ره‌زا وردبووه‌وه، گۆشه‌گیر دانیش‌ت و له رِقان دهنگی نه‌کرد. که له دوامینی نیش‌تیتگه‌یشت روو به‌ئه‌بیوه‌رد جله‌وی سووراند و گه‌راوه. ره‌زا قولی خان که له شه‌رکردن بیده‌ست و ته‌وانای به‌رامبه‌ری نه‌بوو، به‌ر به‌خه‌بوشان رویشته‌وه.

ره‌زا قولی خان ۳ مانگ له خه‌بوشان دانیش‌ت و له گه‌ل له‌شکر کۆکردنه‌وه خه‌ریک بوو. له پاشان دیسان هه‌وای که‌وته سه‌ر که برواته سه‌ر مه‌شه‌د. کورده‌کانی هه‌لگرت و که‌وته ریگا. مه‌لیک مه‌حموود بۆی ده‌رکه‌وت و به‌شه‌ر و کورژتار شکاندی و به‌شپه‌زه‌یی روو به‌خه‌بوشان رفاندی.

سه‌مه‌لیک مه‌حموود به‌و سه‌رکه‌وته هه‌وای لێ په‌یدا بوو، گرتنی خاکی دیکه‌ی که‌وته که‌له‌وه. مه‌لیک ئیسحاقی برازای خۆی نارده سه‌ر کورده‌کانی به‌یات و بۆ خۆشی گرتنی (نیشاپور)ی خسته‌پیش.

کورده‌کانی نه‌یشاپور داوای یارمه‌تییان له کورده‌کانی که‌لات کرد. ئه‌وانیش له کوردی ئه‌بیوه‌ردو ده‌ره‌جز و خه‌بوشان، کۆمه‌له‌یه‌کی چاکیان کۆکردنه‌وه و به‌له‌ز لینگیان دا سه‌ر مه‌لیک ئیسحاق و به‌که‌م شه‌رێک گه‌لێکیان لێ کورژت و په‌رشویلاویان کرد.

مه‌لیک ئیسحاق که له ده‌ست کورده‌کانا وه‌ته‌نگه‌یترا و هه‌لات چوو نه‌بوو باخیکه‌وه که ده‌وری دیوار بوو. له‌ویدا خۆی قایم کرد. کورده‌کان ده‌وره‌یان گرت.

ئهو سه‌ره‌به‌ورده که به‌مه‌لیک مه‌حموود راگه‌یاندرای، به‌له‌ز له مه‌شه‌د ده‌رکه‌وت که بگاته برازای. کورده‌کان و نادر شا چوون پیشیان پتگرت. له‌شکری کورد و مه‌لیک مه‌حموود شیریی خوتیرێژیان تیکنا و ته‌نگه‌یان به‌مه‌لیک مه‌حموود هه‌لچنی و سووران‌دیان، به‌لام له‌و شه‌ره‌دا کورد زۆریان لێ کورژان و بریندارکران و ئیبراهیم خانی برای نادر شاش بریندار بوو. کورد له‌به‌ر بیتاکی و په‌شیدی و هه‌لمه‌ت‌بردن ده‌کورژان. هه‌وای تالانکردن و گه‌رانه‌وه. کوردی له دوامینا بلاوکرد.

میرزا مه‌هدی له ته‌ئریخه‌که‌یا له لاپه‌ره ۲۷ ده‌لیت: «چونکه کورده‌کان سه‌رکرده‌یه‌کی کامل رایان نه‌بوو، به‌تالان و ئه‌سپابیتی که‌وتبووه ده‌ستیان، سه‌ربه‌خۆ ریگای جیگای خۆیان گرت به‌پیش و رویشتن».

مه‌لیک مه‌حموود له‌وه که‌لینی ده‌ست‌خست و سه‌رکه‌وت و چوو سه‌ر نه‌یشاپور و ده‌وری دا. خه‌لکه‌که به‌مامله‌ت شاریان به‌ده‌سته‌وه‌دا، فه‌تح عه‌لیخانی به‌یات له لایه‌ن مه‌لیک مه‌حموود هه‌ کرا به‌حاکمی نه‌یشاپور؛ هه‌روه‌کو له‌وه پیشیش هه‌ر حاکم بوو. له

دوای دامه‌زراندنه‌وه‌ی ئهو خاکه مه‌لیک مه‌حموود گه‌راپه‌وه مه‌شه‌د. له ریگادا له‌گه‌ل نادر شا به‌شه‌ر هات.

مه‌لیک ئیسحاق له دوای سه‌رکه‌وتنی مامی، به‌له‌شکره‌وه چوو سه‌ر خاکی «بوقمیج». خه‌لکه‌که‌ی هاواریان له نادر شا کرد و ئه‌ویش له‌گه‌ل ده‌سته له‌شکرێکی کورد، چوو سه‌ر مه‌لیک ئیسحاق.

مه‌لیک مه‌حموود که له‌وه ئاگادار بوو، چوو پیشی به‌نادر شا گرت و له دوای شه‌ر و کورژتار دووسه‌د که‌سی کورد له له‌شکری نادر شا کورژا و هی ماوی هه‌لاتن. نادر شا به‌دوو پیابوه‌وه له مه‌یدانی مه‌رگ خۆی له ده‌ست مه‌لیک مه‌حموود رزگارکرد و روو به‌که‌لات هه‌لات. مه‌لیک مه‌حموود به‌وه دل‌په‌ق و هه‌وادار بوو، روو به‌خه‌بوشان ئاژووتی و به‌زۆر خه‌بوسانی گرت.

له هه‌موو لایه‌که‌وه کورد کۆبوونه‌وه و نادر شایان پیش خۆیان دا و چوو سه‌ر مه‌لیک مه‌حموود و له خه‌بوشان‌یان ده‌رپه‌راند و شکاندیان. له‌و شوێش و کورژتاره‌دا شا ته‌هماسب له هیچی نه‌بوو مه‌مه‌دخانی تورکمانی کرده سه‌رداری خوراسان و نارديه پیشه‌وه. فه‌تح عه‌لیخانی به‌یات له‌گه‌ل مه‌لیک مه‌حموود دل‌گیر بوو و له‌ژێر فه‌رمانی ده‌رکه‌وت؛ ئه‌ویش چوو سه‌ری و کورژتی و مه‌لیک ئیسحاقی کرده حاکم و ئومووری بۆ دامه‌زراند.

نادر شا ده‌سته له‌شکرێکی ریکه‌ه‌وتووی هه‌لگرت و چوو سه‌ر مه‌شه‌د. «پیر مه‌مه‌د» ناو که له لایه‌ن مه‌لیک مه‌حموود هه‌ کرابوو به‌حاکم به‌له‌شکره‌وه بۆ نادر شا ده‌رکه‌وت. له دوای کورژتار و خوتیرێژتی قورس پیر مه‌مه‌د ته‌نگه‌تاو کرا و شکاندرا و روو به‌مه‌شه‌د ئاژووترا. نادر شا به‌و هه‌تیه‌ی که هه‌یبوو روو به‌مه‌شه‌د چوو. مه‌لیک مه‌حموود له «کوهی سه‌نگین» پیشی پتگرت و له‌ولاوه مه‌لیک ئیسحاقیش له نیشاپور هه‌و چوو کۆمه‌گی مامی. نادر شا به‌له‌شکرێکی خوتیرێژی کورده‌وه لینگیدا به سه‌ریان، مه‌لیک مه‌حموودیان تیکه‌وه‌پیتجا و شکاندیان و توپ و جه‌به‌خانه و هه‌موو خه‌رگا و بار و بارخانه‌ی که‌وته ده‌ست کورده‌کان.

مه‌لیک مه‌حموود به‌شپه‌زه‌یی هه‌لات و چوو نه‌بوو که‌لاوه. مه‌لیک مه‌حموود شوێش‌تیکی خستبووه نه‌بوو تورکمانی ئهو خاکه‌وه و هه‌موو بیتار ببوون، ناردی داوای کۆمه‌گی لێکردن. نادر شا که له‌وه ئاگادار بوو، چوو سه‌ر تورکمانه‌کانی «نه‌ساو» و هه‌مووی سه‌ر نه‌رم کردن و له‌شکرێکی لێگرتن و گه‌راپه‌وه سه‌ر مه‌لیک مه‌حموود و که‌لای مه‌شه‌دی ده‌وره‌دا.

مه‌لیک مه‌حموود بۆی دهرکه‌وت، نادر شا به‌فیتل هه‌لات له شار دوورکه‌وته‌وه، له‌پرتکا بۆی گه‌راوه و مه‌لیک مه‌حموودی شکاند و کوژتاری لی کرد و هه‌تا له شاری مه‌شه‌ه‌دی په‌ستاوته‌وه و رفاندی.

۳- کوردی چه‌مشکه‌زه‌ک و شاه ته‌هماسبی سه‌فه‌وی

شاه ته‌هماسب له ئاوربایگانه‌وه روو به‌خوراسان له‌شکری نازوووت. مه‌لیک مه‌حموود بۆ کاری سه‌لته‌نه‌ت بی‌ک جیکردن، چوو په‌پیشی و له مه‌شه‌ه‌د دهرکه‌وت؛ هه‌تا «ئه‌سه‌فه‌راین» به‌رکیف کووت رویشته.

له‌وده‌مه‌دا شاه ته‌هماسب له (به‌ستام) دا به‌زیوو، که له‌وه ئاگادار بوو، به‌له‌زه‌فه‌تعه‌لی خانی قاجار که سه‌په‌هدار بوو، ناردیه ناو کورده‌کانی جه‌مشکه‌زه‌ک که کوومه‌گی بکه‌ن. کوردی دلپاک که هه‌ر که‌سیک په‌نایان بۆ بیا پشتیوانی ده‌که‌ن و یارمه‌تی که‌وتوو و بی ده‌ستیان له‌کن سه‌رفرازی و پیاوه‌تییه، له‌سه‌ر ئه‌وه هه‌موو کورد کوپوونه‌وه.

نه‌جعه‌لی به‌گی کوردی شادی، جه‌عه‌فه‌ر قولی به‌گی کوردی شادی، شاویردی به‌گی کوردی شیخوان، محمه‌د حوسین به‌گی کوردی سام به‌گی چه‌مشکه‌زه‌ک و گه‌وره و سه‌ره‌ات و کاربه‌ده‌سته‌کانی کوردی زه‌عه‌فران و قه‌ره‌چور، کوومه‌له‌یان به‌ست؛ به‌له‌شکه‌روه چووئه کوومه‌گی شا ته‌هماسب. مه‌لیک مه‌حموود که له‌وه ئاگادار بوو، به‌ناچار رووبه مه‌شه‌ه‌د گه‌راوه.

کورده‌کان به‌که‌یف و خو‌شی و نه‌وازش، پادشاهی گه‌رۆک و حوکمداری بی جی و ری و سو‌لتان بی ته‌خت و تاج و بی پایته‌خت و بی سوپاه و بی هه‌یزی سه‌فه‌وییان برده خه‌بوشان، ده‌ست به‌سینه له‌پیشی راوه‌ستان و که‌مه‌ری خزمه‌تبان بۆ گرتدا.

فه‌تح عه‌لیخانی قاجار که وردبۆوه رۆژ به‌رۆژ کورد له‌ده‌روپه‌شتی شا ته‌هماسب کووده‌بنه‌وه، زۆری لی گران ده‌هات و بۆ به‌ره‌ی کاری خو‌ی ئه‌وه‌ی به‌چاکه به‌راورد نه‌ده‌کرده‌وه و دوامینی بۆ خو‌ی به‌پیس ده‌زانی که‌وته ئه‌ندیشه و ده‌سیسه‌وه که به‌فیتل و خراپی نیوانی کورده‌کان و شاه ته‌هماسب تی‌کدات و کورده‌کان له‌به‌ریه‌ک بلاوکاته‌وه؛ تووی نه‌یاری و درکی دوژمنایه‌تیان بخاته نیوانه‌وه تاکو هه‌ریه‌ک بۆ لایه‌ک بلاوه‌یان تی‌که‌یت و ئه‌وه‌ی له‌ دلی خو‌یدایه، به‌جی بی‌نیته و له‌ئیش و کاری حوکمرانییدا ده‌ستدریژ بیت. ئه‌ویش له‌به‌رئه‌وه بوو که پیاوی وریا و ئیشگوزار و ئازا له‌نیو کورده‌کانا هه‌بوو، ده‌ترسا که په‌شته‌ی کار له‌ده‌ست فه‌تح عه‌لیخان دهرخریت.

فه‌تح عه‌لیخان بۆ گه‌یشتنه ئاره‌زووی خو‌ی که بلاوی کورد بیت ئه‌م شو‌رشی به‌ریا کرد: نه‌جه‌ف عه‌لی به‌گی کوردی شادی که سه‌رداریکی ناوداری کوردان بوو کردیه مه‌ئموور که له‌شکریکی گرانی کورد هه‌لگرت و پرواته سه‌ر مه‌شه‌ه‌د و بی‌گرت و ئومووری تی‌دا دامه‌زرینیت؛ هه‌تا شاه ته‌هماسب ده‌گاته په‌یشه‌وه.

ئه‌وه‌ش له تی‌گه‌یشتن و زانین دوور بوو که پیاویکی ئازای وه‌کو مه‌لیک مه‌حموود به‌هه‌موو جه‌به‌خانه و له‌شکه‌یه‌وه له مه‌شه‌ه‌د بیت و نه‌جه‌ف عه‌لیخان پروات بی‌گرت و پیاویکی وا گه‌وره بشکی‌تیته. له‌وه‌دا مه‌به‌سی فه‌تح عه‌لیخان ئه‌وه‌بوو که رقی شا ته‌هماسب هه‌ستیته و نه‌جه‌ف عه‌لی به‌گ ره‌خه‌دار کات، ئه‌وه‌ی بۆ کرده به‌هانه.

نه‌جه‌ف عه‌لی به‌گ سه‌ری ئیعتزازی به‌رداوه و گوتی: ئه‌وه کاریک نییه له‌ده‌ست من بیت، چونکه دوژمنی نیو قه‌لا له‌ئیمه به‌هه‌یتره.

شا ته‌هماسب له فروفیلی فه‌تح عه‌لیخان ئاگادار بوو که مه‌به‌سی تی‌کدانی ئه‌و هه‌یزه‌یه، به‌لام له دوامینا ده‌سیسه‌ی فه‌تح عه‌لیخان کاریگه‌ر بوو، شاه ته‌هماسبی فریو دا و بۆ گه‌یشتنه دلخوازی خو‌ی که تی‌کدانی ئه‌و هه‌یزه و ته‌فروتوونای کورده‌کان بوو، نه‌جه‌ف عه‌لی به‌گیان به‌خاین دانا و شای گه‌رۆک ئه‌و پیاوه‌ گه‌وره کورده‌ی کوژت.

میرزا مه‌هدی له ته‌ریخی نادر لاپه‌ره ۳۳یدا به‌مجۆره ئاشکرای کردوو و ده‌لیته: «نه‌جه‌ف عه‌لی به‌گی شادی که سه‌ری ئیعتزازی هه‌تا په‌پیش، شاه ته‌هماسب به‌تیغی ته‌دبیری فه‌تح عه‌لیخان له‌گه‌رده‌نی دا».

کورده‌کان به‌وه که‌وته شو‌رش و پشیویه‌وه و هه‌موو کوپوونه‌وه و دیوانیان گرت و قه‌راریان دا و به‌کوومه‌له‌ ری‌بین دیوانیان کونکرد و ری‌بینه سه‌ر «یام ته‌په» که فرسه‌نگیک له‌خه‌بوشان دووره جه‌میان و چهند که‌سیکیان نارده کن نه‌در قولی (نادر شا) که پرواته نیویان. به‌وه هه‌موو کوردی خوراسان و له‌شکری ئوستراباد په‌شیتو بوو و ده‌ستیان به‌تالان و کوژتاری ده‌سته و دایه‌ره‌ی شاه ته‌هماسب کرد.

نادر شا له «می‌اپ» بوو که گه‌وره‌کانی کوردی گه‌یشتی و هه‌ردوولا پی‌که‌وه گرتی به‌که‌تیان به‌ست، نادر و کورده‌کان بۆ یه‌کتریان سو‌پندخوارد و په‌یمانان به‌ست و کچی سام به‌گی سه‌ردار و وه‌کیلی هه‌موو کورده‌کانی چه‌مشکه‌زه‌کیان بۆ نادر شا نامزه‌د کرد و بوو به‌ده‌زگیرانی. دووباره ده‌ستی دۆستی و خزمایه‌تیان دا به‌یه‌ک و گووشیان.

له‌دوای ئه‌وه نادر شاه و چهند که‌سیک سو‌اربوون و که‌وته ری‌گا و وه‌لامیان دا

به محمه مد حوسین به گی کوری سام به گ و به شاپیردی به گی شیتخوان که دست له شورش و کوژتار به ردهن هتا نادر شا ده گاتی. «موعیرولمه مالیک» ی نارد کن شا ته هماسب و فه تح علیخان که پیتیان بلتیت نه و جوژه بزوتنه وهیه شایسته ی شانی نه وان نییه و له ودهم و چاخه دا چتیککی وینه چووه دهیکهن؛ وچاکه خوژاگرن و که لپن له دست نه دن هتا کو نادر شا و کورده کان ده چنه لایان.

نه گه رچی فه تح علیخان نه و شورش و تیکدانه ی بو پایه داری و دامه زرانندی تاره زوو و دلخوازی خو ی به ریا کرد، به لام بهر ناوه ژوو روویدا و به راییه ک بو بو نادر شای کرد و خو ی تیدا چواند، ههروه کو دیتته گوتن و لیتی دهوین.

که وه لامیان بو ناردن، سبهینه کورده کان و نادر شا پیکه وه روو به خه بوشان که وتنه ریتگا و روینیه نیو شاره وه و چاویان به شا ته هماسب که وت و تیتیان گه یاند و ریککه وتن و ناوری شورش کوژاندرایه وه.

محمه مد حوسین به گ کوری سام به گ کرا به حاکمی خه بوشان و ناویان نا محمه مد حوسین خان. به و جوژه کاروبار رووی له چاکی کرد.

سالی ۱۱۳۵ و ۲۲ مانگی موحه ردهم له خه بوشان ده ست به دامه زرانندی حکومه تی سه فه وی کرا. نادر شایان ناونا ته هماسب قوی. بو روینیه سه سه شهه د له شکر کوکرایه وه، چونکه نه وه به تاره زوو کورده کان بو، هه موویان بو ته هماسب بوونه سوپا و به چه ک و مائی خو یانه وه چوونه سه سه مالیک محموودی سیستانی و ده وره ی مه شهه دیان دا و مه لیک محموودیان ته نگه تاو کرد و له هه موو لاییکه وه تیتی روو هاتن.

فه تح علیخان قاجار له و پیکه تی و ده ست پیکگرتنه ی کورد و شا ته هماسب و نادر شا دلگیر بو، مه دیدانی فروفیلتی پی ته نگ بسوو و به به هانه ی چوونه به ستام و له شکر کوکردنه وه و هیز وه ده ست خستن ته مای ده رجوونی هه بوو. به لام کورده کان له ماکیان ههستی تو له که ریشه گیر و چه سپاوه، نه و که لپنه یان له ده ست نه دا و به له زیان کرد و داو و ته له به کی وایان دامه زرانند که فه تح علیخان و نه و قاجارانه ی که له ته کیا بوون، گیران و خرانه بن زنجیر و پاله هه ن و فه رنقه وه. کورده کان به په نهانی فه تح علیخانیان کوژت و که لله سه ریان برده به رده می شاه ته هماسب.

له پاش نه وه هه موو نومووری حکومه ت و له شکر و سوپاداری و په عیه ت خرایه ژیر چاوه دیری نادر شاه، که لب عه لی به گی کوری بابا عه لی به گ بو به «ئیشیک ناقاسی

دیوانی». شاپیردی به گی شیتخوان کرا به حاکمی سه بزه وار و «تفه نگچی باشی». له دوا ی نه وه به زوری بازووی کورده کان شاری مه شهه د گیرا و مه لیک محموود ناچار بوو په نا بو مه رقه دی تیمام رها بیا. که مه لیک محموود چووه سه سه مه رقه د و په نای برد و له حو جره به کدا گو شه گیر دانیش ت، هه موو پیتوستی حو کمداری و فه رمانر ه وایی که وته ده ست کورده کان و له دوا ییدا نه وانیش نه و ده ست ریش تان و به رزبوونه وه یان دا به نادر شا و کردیانه گه وره و سه ردار ی خو یان. نادر شا له پاش نه وه ناردی مال و منداله که ی له نه بیوه رده وه برده مه شهه د و له وی باغعه ی دامه زرانند و شازاده رها قوی میسرزای کوری خو ی کرده فه رمانر ه وای «سه رحه دات».

که شاری مه شهه د گیرا و دامه زراندر ا، شا ته هماسبیش چووه خه بوشان و داوای نه و کچه ی کرد که درابوو به نادر شا و ده زگیرانی بوو. کورده کان که وتنه نه ندیش ه و فیکری نه وه و ناوری شورش هه لئانیستته وه. له وده مه شدا، که نادر شا مال و مندالی برده مه شهه د، قاقه زیکیشی نویسی که ده زگیرانی خو ی ده گویرتته وه. کورده کان بو نه وه ی پیش به و فیتنه یه بگیری ت نه وه یان به نهانی به خیتو کرد و ناردنی کچه که یان بو خسته پاشان. بو نه و ته دبیره هه موو گه وره و ناوداره کانی کورد له خه بوشان گردبوونه وه و شاپیردی به گی شیتخوانیان خواسته خه بوشان که پیش به و کاره بگرن.

له وده مه دا نادر شا قاقه زیککی بو محمه مد حوسینخانی کوردی چه مشکه زه ک نویسی که نه و کاره به تیغ نه بی ناپر مه وه. نادر شا له دوا ی نه و قاقه زه به له شکره وه له مه شهه د ده رکه وت و روو به خه بوشان ناژوتی.

محمه مد حوسینخان ناچار قاقه زه که ی نادر شای نیشان به ته هماسب دا. نه ویش له شه و هه موو چه ک و پیتوستی و له شکر و خه زینه ی به جیه پیش ت و به په نهانی ته نها سواره خو ی گه یانده خه بوشان و په نای بو کورده کان برد و هاواری کرد که نادر شا ده یکوژت، کورده کان به خیتی کهن و له شه ری نادر شای بیارتین.

نادر شا سبهینه گه یشته له شکر به زی ته هماسب و له هه لاتتی ناگادار بوو، هه موو مال و گه نجینه و پیتوستی ته هماسبی بارکرد و ناردیه وه خه بوشان و هی مابووه وه باری کرد و بردی و گه راوه مه شهه د و دووباره روو به خه بوشان چوو و له «یوسفاوه» ناو جیتگیاه ک له روژتاوای خه بوشان دابه زی و ریتگیای هاتوچوونی له کورده کان گرتدا.

شا ته هماسب قاقه زی به هه موو لایه کدا بلاو کرده وه و هاواری له خه لکه که کرد و نادر

شای به‌خاینی خۆی دانا و داوای کۆمه‌گی کرد و بۆ کورده‌کانی ده‌روه‌شی نویسی که نه‌بته هه‌واداری نادر شا که رووی لی وه‌رگێران. به‌و جۆزه به‌هه‌موو لایه‌کا بۆ سه‌رکرده‌ی له‌شکر و گه‌وره‌کان قاقه‌زی بلاوکرده‌وه. نادر شا بۆ ئه‌وه‌ی پێش به‌و قسه و هه‌لبه‌ستانه بگری بۆ خۆی گه‌راوه مه‌شه‌هد.

له هه‌موو لایه‌که‌وه کورد و خه‌لکی خوراسان له ده‌وره‌ی شا کۆبوونه‌وه. نادر شاه که له‌وه ناگادار بوو، هه‌ستا چوو سه‌ره‌ر پێگای به‌وانه‌گرت و گه‌لێک کۆژتاری لێکردن و هه‌ردوولا تێکچهرژان و شه‌ر گه‌رمه‌ی تێکه‌وت. له دوامینی شه‌را له یه‌که‌گه‌وره و سه‌رهاتووی کورده‌کانی شادی و له سه‌ردار و کاربه‌ده‌ستانی کوردی چه‌مشکه‌زه‌ک جه‌غه‌رقولی به‌گ به‌گولله‌ی زه‌نبوره‌ک کۆژا و کوردپکی زۆریش کۆژان و به‌دیل گیران. پۆژی دووهم کورده‌کانی قه‌ره‌چور که له‌نیو کوردی خوراسانا به‌شیر و خه‌نجهر وه‌شاندن و شه‌رکردن ناویانگیان هه‌بوو و میرزا مه‌هدیخان له ته‌ئریخی نادردا زۆریان پێ هه‌لده‌لێت، ئه‌وشه‌رکه‌ر و ئازایانه به‌له‌ز فریای ته‌هماسب که‌وتن.

نادر شا وه‌ختی نیوه‌رۆ چوو پێشیان، ئه‌و پالنه‌وانانه وه‌کو شیر جهنگی په‌لاماری له‌شکری نادریان دا و ته‌نگه‌تاویان کرد و له‌شکره‌که‌یان وه‌تنگ هینا. نادر ناچار بوو پیاوانی زانا و تێگه‌یشتووی خسته پێش و پێکیان هینان و نادر گه‌راوه مه‌شه‌هد. ئه‌و شه‌ره له سالی «۱۱۳۸» دا بوو و کوردپکی زۆریش له هه‌ردوولا کۆژان و بوون به‌گا‌وگه‌ردوونی دوو که‌سی خاوه‌ند هه‌وا و هه‌وه‌س. له‌شکری نادر شاش هه‌ر کورد بوون و له‌شکری شا ته‌هماسبیش هه‌روه‌ها کورد بوون. کورده‌کان به‌ده‌ستی خۆبه‌خۆیی تووشی کۆژتار کران.

هه‌تا ئه‌وه‌مه‌ بناغه‌ی پادشاهی ته‌هماسب له مازنده‌ران بوو، ناردی بردی خه‌بوشان و له‌ژێر فه‌رمانی محهمه‌د عه‌لیخانی قولله‌ر ئاقاسیدا ئه‌و بنه‌یه‌ی بارکرد و گه‌یاننده‌ی نزیک «جاجورم». په‌حیم خانی جاجورم چوو به‌سه‌ری دادا و هه‌موو بنه‌یه‌که‌ی تالان کرد و گرتی. محهمه‌دخان به‌هه‌زار ته‌زیه‌ت خۆی پێ پزگار کرا و هه‌لات و چوو که‌ن شا ته‌هماسب و بوو به‌هه‌لا‌یساندن پشێوی.

که زستانی ئه‌و ساله به‌سه‌رچوو، له داوای نه‌ورۆز کورده‌کان سوپاهێکیان بۆ ته‌هماسب کۆکرده‌وه و چوونه سه‌ر مه‌شه‌هد. نادر شا پێشوازیی کردن و به‌شادمانی بردنیه‌ نیو شاره‌وه. له داوای چه‌ندیک ناردیان بنه‌ی حوکه‌مدارییان له په‌حیم خان ئه‌ستانده‌وه و بردیانه خه‌بوشان و دایاننا.

سالی ۱۱۳۹ شوکر به‌گی کوردی ده‌ره‌جز له‌شکری کۆکرده‌وه و ناردیه که‌ن عه‌شایری «مه‌روو» که یاریده‌ی بده‌ن. ئه‌وانیش له‌مه‌ر و سه‌رکێشیان کرد. نادر شا ئیبراهیم خانی زه‌هیروه‌وله‌ی برای خۆی نارد سه‌ر کورده‌کانی ده‌ره‌جز، ئه‌وانیش بۆ شه‌رکردن پێشیان پێگرت و ده‌ستیان به‌کۆژتار کرد و ئیبراهیم خان ته‌نگه‌تاو کرا. له لایه‌که‌وه که‌لانته‌ری نیو شار و له لایه‌کی دیکه‌وه محهمه‌د حوسین خانی زه‌غه‌فران و شاپوێدی خانی شێخوان کۆمه‌له‌یان به‌ست و بۆ پشتیوانی و یارمه‌تی شوکر به‌گ، پیاوانی ئازا و په‌شیدیان نارد و ئیبراهیم خان ته‌نگه‌تاو کرا.

له‌ولاوه شا ته‌هماسب، نادر شای به‌له‌شکره‌وه نارد کۆمه‌گی ئیبراهیم خان. له‌وده‌مه‌دا کورده‌کان هیندیکیان ژن و مندال و باری خۆیان هه‌لگرته‌بوو و روو به‌خه‌بوشان ده‌رۆشتن و له‌بارکردنا بوون، له ناکاو نادر شایان گه‌یشته سه‌ر و به‌مال و منداله‌وه هه‌مووی کۆژتن و که‌لوپه‌ل و «پێرۆ» (حه‌یوانات) یانی به‌تالان گرت و روو به‌ده‌ره‌جز رۆیشت.

کورده‌کان رۆیشتنه پێش و ده‌ستیان به‌شه‌ر و کۆژتار کرد، له داوای خوتنژتنتیکی قورس، کورد ته‌نگه‌تاو کرا و شکاندرا و نادر شا سه‌رکه‌وت. کورد هه‌موو روو به‌خه‌بوشان هه‌لاتن و سه‌ردار سوپا و گه‌وره‌ی کورده‌کان سلیمان به‌گ له شه‌را که‌وته ده‌ست نادر شا و هه‌ردوو چاوی کۆلی و کۆیری کرد. نادر شا به‌وه‌ش ده‌ستی هه‌لنه‌گرت و به‌له‌ز هه‌ستا و رۆیشته سه‌ر خه‌بوشان و ده‌وره‌ی دا. له داواییدا کورده‌کان به‌مامله‌ت له‌گه‌لیا پێکهاتن، نادریش روو به‌مه‌شه‌هد گه‌راوه.

مایه‌ی ئه‌و هه‌موو کۆژتاره‌ی نیوانی کورد و نادر شا، شا ته‌هماسب بوو هه‌روه‌که‌ له پێشا بیژرا: کۆمه‌له‌ی کورد له‌سه‌ر نادر گردبوونه‌وه و بۆ ته‌هماسب جیگای ترس و ته‌ندیشه‌ بوو. جا له‌به‌رئه‌وه به‌په‌نهانی کورده‌کانی ده‌بزاوت که به‌گژ نادر شادا بیچن و ئه‌و یێکه‌تیه‌ تێک بده‌ن؛ چونکه بنه‌ماله‌ی سه‌فه‌وی هه‌وای خه‌لافه‌تی ئیسلامیه‌ت و شاهنشاهی له‌سه‌ردابوو، نه‌یده‌ویست که‌سێک به‌ره‌هه‌ستی بیت. له‌به‌ر ناوی خه‌لافه‌ت زۆرچاک کورده‌ دینپه‌روه‌ره‌کانی پێ هه‌لده‌خه‌له‌تان. له‌گه‌ل ئه‌وه‌شا شا ته‌هماسب زۆری ته‌قه‌لا دا که نادر شا به‌کورده‌کان به‌کۆژدات. به‌لام کورده‌کان هه‌رچه‌ند لایه‌نی شا ته‌هماسب بوون و به‌پادشای خۆیان ده‌زانی، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شا کۆژتنی نادر شایان له‌کن ناپیاوی بوو، ئومیدپکی زۆریان به‌نادر شا هه‌بوو.

۴- کوردی چه‌مشکه‌زهک و نادر شا

میرزا مه‌هدی خان له ته‌ئریخه‌که‌یدا ده‌لایت: «نادر شا له‌وه گه‌یشت و لیتی ناشکرا بوو که ته‌هماسب بو فیتنه‌نه‌نگیزی و شو‌رش په‌یداکردن «به‌یرام عه‌لیخانی» کوردی «به‌یات» ی نازیر و سه‌رکاری خۆی ناردبووه‌ نیتو کورده‌کان، نه‌یره‌نگ و نه‌قشه‌ی بلاوی و په‌رشی په‌رت ده‌کرد. ئه‌ویش به‌مه‌ تینگه‌یشت که‌ ئه‌وه‌ ئیسی ته‌هماسبه‌. ئه‌وه‌ بوو به‌ ۳ جار که‌ کورده‌کان سه‌رکیشیان کرد و گنج‌ه‌لیان هه‌لا‌بساند. نادر شا به‌چاکه‌ و نه‌وازش رامی کردنه‌وه» (ته‌ئریخی نادر. لاپه‌ره ۴۰).

شا ته‌هماسب و ده‌ست و پیوه‌ندی که‌ به‌چاکی له‌ دل‌ی کورده‌کان گه‌یشتن، له‌گه‌ل نادر شادا خراپه‌ ناکه‌ن؛ چونکه‌ هی خۆیان و له‌ خۆپانه‌. نادریش له‌وان ناکا چونکه‌ پشتوپه‌نای که‌ هه‌بج کورده‌کانن، شا له‌ دل‌خوازیکی که‌ بو‌ لابرندی نادر شای هه‌بوو، نا‌ئومید بوو.

ئه‌گه‌ر چی ته‌ختی شاهیی ته‌هماسب وه‌کو بلتی ئاو به‌ئاره‌زووی با هه‌رده‌م بو‌ لایه‌ک ده‌سووراند و تاجی حوکمداریی بی جیگا هه‌ر جاره‌ له‌سه‌ر که‌سیک ده‌گه‌را، ئه‌وجاره‌ش چه‌رخه‌ی چه‌رخه‌ی گه‌رۆکیان روو به‌نیشاپوور گه‌راند.

نادر شا ئه‌وجا گرتی بیته‌تی و پیکهاتنی له‌ته‌ک کورده‌کانا گرتدا و بناغه‌ی دۆستی و به‌کده‌ستی دامه‌زراند. محمه‌د حوسینخانی حاکمی خه‌بوشان و کوری شاویردی خان و سه‌رکرده‌ و سه‌رهات و گه‌وره‌کانی کوردی شادی و قه‌ره‌چوری هه‌لگرتن و بو‌ دیدنه‌ی ته‌هماسب چونه‌ نیشاپوور. له‌ دوا‌ی دیتن گه‌رانه‌وه‌ مه‌شه‌د و ناردیان ده‌زگیرانه‌که‌ی نادر شایان له‌ خه‌بوشانه‌وه‌ برده‌ مه‌شه‌د و ماره‌یان کرد.

نادر شا له‌وده‌مه‌وه‌ ئومیدی سه‌رکه‌وتن و کیشوه‌گیری و سوپا ده‌ست خست و پیویست په‌یداکردنی توندبوو. به‌و دۆستایه‌تی و خزمایه‌تی و پیکهاتنه‌ی له‌گه‌ل کورده‌کانا کردی شادمان بوو و زانی به‌وه‌ ده‌توانی بگاته‌ ئاره‌زووی فه‌رمانه‌روایی. جا ئه‌وجا له‌سه‌ر خۆی واجب کرد، که‌ تیبکۆشیت، پیویستی ئه‌و دل‌خوازه‌ پیک ببنیت و بو‌ چونه‌ پیش ته‌قه‌لا بدات؛ چونکه‌ کورده‌کان بو‌ سه‌رکه‌وتنی نادر پشتیوانیکی به‌هیتزبوون و له‌ پیش سه‌رکه‌وتن و چونه‌ به‌ره‌ژوور به‌ره‌لستیکی سه‌خت بوون.

کورده‌کان رووی خۆشیان له‌ هه‌ر که‌س کردبی، زوو به‌ئاره‌زوو گه‌یاندراره‌ و پشتیان له‌ هه‌ر که‌س کردبی خستویانه؛ نادر شا زۆرچاک له‌وه‌ گه‌یشتبوو، بو‌به‌ هه‌ر ته‌قه‌لای دا و به‌راو و ته‌گبیر و چاکه‌ بیانخاته‌ ده‌ست، تا به‌نوازش و پارانه‌وه‌ و شو‌رشی نیتوانی لابر و

بنچینه‌ی ئومید - که‌ کوردبوون - هاوردییه‌ ده‌ست.

نادر شا له‌ سایه‌ی کورده‌کانی چه‌مشکه‌زه‌که‌وه‌ هه‌ر له‌و ساله‌دا هه‌موو پیویستیکی فه‌رمانه‌روایی ریکخست و به‌پشتیوانی کورده‌ ناودار و قاره‌مانه‌کانه‌وه‌ مه‌لیک مه‌حموود و خزم و براکانی و ئه‌فغانه‌کانی به‌جاریک کردنه‌ ژێرده‌ست و هیتنابه‌ بن په‌نجی خۆبه‌وه‌.

سال‌ی ۱۱۴۰ نادر شا خاکی خوراسانی خاوتن کرد و له‌ گرتی و بژاری پاک‌کرده‌وه‌ له‌شکرکی زنگی سازکرد که‌ بجیتته‌ سه‌ر ئه‌سفه‌هان و لینگداته‌ هیرات و جیگیانی دیکه‌.

شا ته‌هماسب به‌په‌نه‌انی قاقه‌زی به‌هه‌موولادا بلاوکرد و بو‌ هه‌موو گه‌وره‌کانی نوویسی که‌ نادر خاینی مولک و میلله‌ته‌ و که‌س به‌قسه‌ی فریو نه‌خوات. به‌و جو‌ره‌ که‌میکی له‌ کورده‌کانی خه‌له‌تاندبوو. خه‌بوشان نزیک بیوو وه‌کو جاری به‌رابی تیک بجیتته‌وه‌، محمه‌د حوسین خان و سه‌رکرده‌کانی شادی زوو فریای که‌وتن و دایانپوشییبه‌وه‌.

له‌ دوا‌ی چه‌ندیک شاویردی خانی شی‌خوان له‌به‌ر هیتندیک ئه‌ندیشه‌ ترسا و روو به‌عیراق هه‌لات. نادر شا له‌وه‌ زۆر دل‌گیر بوو و گه‌لیکی لی‌ گران هات. دووباره‌ به‌ده‌سیسه‌ی ته‌هماسب هه‌لاتنی پیاوکی و ا‌گه‌وره‌ی کورد بوو به‌مایه‌ی شو‌رش و تیکچوونی کورده‌کان.

محمه‌د حوسین خان ئه‌و شو‌رشی هاندا. کورده‌کان به‌جاریک سه‌رکیش بوون و له‌ ریزه‌ ده‌رکه‌وتن. نادر شا وه‌لامی نارد که‌ کوردی قه‌ره‌چور و شادی به‌له‌شکرپانه‌وه‌ له‌ له‌شکرگای پادشا ئاماده‌ بن.

محمه‌د حوسین خان حاکمی جه‌مشکه‌زه‌ک کورده‌کانی بزوت و هانی دان له‌ سملقان کوردیکی قورسیان خرکرده‌وه‌.

نادر شا له‌شکرکی له‌ژێر فه‌رمانی زه‌هیروده‌وله‌دا نارد هه‌ریان، کورده‌کان پیشیان پیگرت. له‌ دوا‌ی شه‌ر و کوژتار ته‌نگه‌یان به‌ئیه‌راهم خان هه‌لچنی و هه‌لیانسووراند. ئه‌گه‌رچی کورده‌کان له‌ پیشا روو له‌ شکان بوون، به‌لام له‌ شه‌را پیشان چه‌قاند و راوه‌ستان و دل‌یان توند راگرت، دل‌یرانه‌ به‌رامبه‌ر به‌ئیه‌راهم خان شه‌ریان کرد هه‌تا ئیه‌راهم خانیان شکاند. نزیک ۱۰۰۰ که‌سیان لی‌ کوژتن و په‌رشویلاویان کردنه‌وه‌.

ئیه‌راهم خان زۆر به‌شپه‌زه‌ و په‌ریشانی خۆی رزگار کرد و چوو له‌ قه‌لای «یوزباشی» دا سه‌نگه‌ری به‌ست و ۴ شه‌و له‌ویدا خۆی راگرت. په‌حیم خان و ئه‌وانی دیکه‌ روو به‌خاکی

خوبان هلاتن. تالانتيكي قورس كهوته دهست كوردهكان،

نادر شا له ودهمه دا چوو بووه سهر توركمانان، كه گهرايه وه، ناردیه دووی گه وره كانی كورد و به میهره بانی و چاكه هینانییه وه سهر پښگا و ناشتی كرده وه و گهرايه وه مه شهه د .

سەفیه دین کرانی

سالی ۱۱۳۷ سەفیه دین كوردی به ختیاری له لینگى «كرانى» ههستا چوو «خه لیلاره» ی به ختیاری، له نیو قه بیله ی كورده كانا ناوبانگی كرد كه كورى سولتان حوسینی سەفه و بیه؛ باوكی له دهست ئەشرف ئەفغانیدا به كوژت چوو و گوتی كه ناوی پیتشوی «ئەبوله عسوم میرزا» بووه و له ترسانا ناوی خۆی گۆریوه.

ئەو پیاوه كه گوتی شازاده یه، محمه د حوسینخاننى حاكمی به ختیاری ئەوه ی به فالیتكى چاك گرتوه و بۆ ئەمه كه هیتزی قورس بكات، گه لیتكى چاو راو بۆكرد، سه رهات و سه رخیتلى كورده كانى لور و به ختیاری بۆ بانگ كرد و خستنیه سهر ههوا و هه وه سی كۆمه گى كردنى.

سەفی میرزا قاقه زى به هه موو لایه كا بلاو كرده وه و گه لیتك كه سی له سه ر خۆی وه خپ كرد و هیتزیتكى چاكی په یدا كرد و له سه ر مینه ره ان خوتبه به ناوی شا ته هه ماسب و سەفی میرزا ده خویندرايه وه.

كورده كانى شووشته ر و كۆهكیلویه و سه ركرده و گه وره كانى عه شایری زۆر له سه رجما. پوژ به پوژ له و خاكه تین و هیتزی بۆ په یدا بوو و ته ختی حوكمرا نی دامه زران د. له به رئه وه كه پادشا گه ردانی و شوپش له خاكی سەفه ویدا په یدا ببوو، كه سیتك نه بوو كه پیتشى پین بگرتیت و به رامبه ری راوه ستیت؛ به لام چونكه له و پیاوه دا جه وه هری پادشاهی نه بوو، كه لیتنیتكى وا گه وه ی له ده ستدا و له و چند مودده ته دا پارچه خاكیتكى له خاكی محمه د حوسین خان به ولاره ی نه خسته ده ست خۆی.

له وده مه دا ئەشرفی ئەفغانی له كرمان و ئەسفه هان حوكمرا ن بوو. شاته هه ماسب له قه زوین ده رخا بوو، له مازنده ره ان به گه رۆكى رایده بوارد. ناو ربايه گان و هه مه دان له ده ست كورد و عوسمانیدا بوون و خوراسان له ژیر په نجه ی كوردی جه مشكه زهك و مه لیک مه حموددا له دان و ئەستاندندا بوو. مه یدان بۆ ئەو پیاوه زۆر چۆل و فره هبوو؛ به لام بۆ خۆی بێ جه وه ره بوو هپچی پینه كرا.

سالی ۱۱۴۲ نادر شا و شا ته هه ماسب قاقه زى كیان بۆ محمه د حوسینخاننى به ختیاری

نویسی كه ئەو پیاوه درۆزنه له بنه ماله ی سەفه وه ی نییه و به له ز پووچی كه ره وه. زۆر به تالوو كه تاجوته ختی سەفیه دین له ناوبرا و پووچ كرايه وه.

نادر شا كه له گه ل كورده كان ریکكه وت، له شكريتكى قورسى پیکه وه نا و پوژ به پوژ بلن دبوو و ده ستی به كیشوه گبیری كرد. به كه م چاخى هه موو خاكی ئیرانى خسته ده ست و چوو ه سهر هیرات و خاكی ئەفغانستان و له به ریه كى بلاو كرده وه.

به پشتیوانی كورده كانى جه مشكه زهك، له نه در قولییه وه بوو بۆ ته هه ماسب قولی و نادر شا، كه ناوبانگی زرنگی و نازایی وه ها بلاو بووه، دوژمن كه وته ترس و له رزه وه. نادر شا له و سایه وه پیتیکرا كه حكوومه تیتكى زلی عوسمانی وه ته نگ بیتیت و رووس داچله كیتیت.

كورده كانى شادى و زه عفهران و قه ره چور له هه موو شه ر و شوپش و جبه انگیردا ره شه يد و دوژمن به زین بوون و به جه نگا وه ری خوبان نواندبوو. شاره گه وره كان و قه لا سه خت و جیگا تونده كان به زۆرى بازووی وان ده گبرا و به پشتیوانی ئەوانه وه دوژمن ده رده په راندرا و ده ربه ده ر ده كرا. میرزا مه هدی له لاپه ره ۱۱۹ ی ته ئریخه كه یا ده لیت:

«له ده وه ی قه لایى به غدا كه ئەحمه د پاشا و قه ره مسته فا پاشا بۆ به رامبه ری نادر شا نارد رابوون، فه وج فه وج له شكری خوبان ریزكرد و ره نگی شه ر و جه دالیان رژت.

له لایه ن نادر شاهه كورده كانى قه ره چور كرانه مه ئموور كه ده ست به شیر و خه نجه ر خۆ بخه نه نیو ناوچه ی سوپاهی رۆمییا نه وه. ئەو پاله وانه جه نگییا نه به نوو كى تیرى یم له زه تی هه نگوینی ژیا نیان له زاردا تال كردن».

ئەگه ر به چاكی له میترو وه كان وردیینه وه و هه ر لاپه ره یه كى ته ئریخی نادر شا ته ماشا بكه ین پرن له نازایی و ره شهیدی میلله تی حه قناسی كورد. به راستی بناغه ی حكوومه تی سەفه وه ی و هه وشار، كوردان دا یانمه زران د و له سایه ی كۆششى ئەوانه وه بینا كران.

سالی ۱۱۴۷ خانى خوارزم حوسین وه كیل یه مووتی به ۳ هه زار سواری توركمانه وه لینگیان دا سه ر خاكی «تالاغ و سملقان» كه جیگای كورده كانى چه مشكه زهك بوو. ئەوانیش له و ده مه دا خه ربكى جوت و دروینه و چان دن بوون، له ناكاو توركمان به سه ربانی دادا.

حاکمانی كورد كه له وه ناگادار بوون، چوونه سه ربان و گه لیتكیان لی كوژتن و ژماره یه كى زۆریان به دیل گرت و توركمانیان بلاو كرده وه. نادر شا كه ئەوه ی بیسته وه، هه موو گه وره و

حاکمانی خهلات کردن. (ته‌ئریخی نادری لاپره ۱۴۷).

سالی ۱۱۵۴ محمهد حوسین خانی چه‌مشکه‌زهک - که به‌گلر به‌گی خه‌بوشان بوو- له‌گه‌لئه‌للاویردی به‌گ و محمهد قاسم خان و خان و به‌گه‌کانی کورده‌کان، له‌شکریتی کوردیان کۆکرده‌وه و چونه‌سه‌ر «ده‌رویش» ناوی به‌لخی.

ئه‌و ده‌رویشه‌به‌نیو ره‌وند و گه‌رۆکاندا چووه «به‌لخ» و له‌سه‌ر قه‌بری «شامه‌ردان» که نزیک «به‌لخ» ه‌دانیشت و داوای مه‌هدییته و ساحیب زه‌مانی کرد؛ مو‌عجیزه و که‌راماتیکی زۆری دنه‌وند، له‌ئه‌هالی به‌لخ گه‌لیک که‌سی له‌ده‌روپشتی کۆببووه‌وه. عیسمه‌توللا ناو پیاویکی کرده‌سولتانی به‌لخ، هم‌موو تورکستان باوه‌ریان پی‌کرد. ئۆزه‌گییه و نیازخانی والی به‌جاریک خویان نا مستیه‌وه. ئاوی ده‌ستونیزیان به‌مته‌فه‌رک ده‌برد. هه‌رده‌م‌ئ‌والی که‌ده‌چووه لای روو به‌خاک و ده‌مه‌وروو ده‌که‌وت و که‌وشه‌که‌ی ماچ ده‌کرد. ده‌رویشی گوتراو دم به‌ده‌م هیتی پیداکرد و روو به‌به‌رزی ده‌رۆیشت.

نادر شا چهند جار له‌شکری ناره‌ده‌سه‌ر ده‌رویش، به‌شکاوای و په‌ریشانی ده‌گه‌راوه، جاریک والی له‌شکری کرده‌سه‌ر ده‌رویش و له‌ترسی نادر شا چوو به‌گرتیا و له‌دوامینا شکاندرا، له‌و شه‌رده‌ا گه‌وره‌ی به‌لخ و سه‌رکرده و کاربه‌ده‌ستیان لی کوزران. «ئۆزه‌گییه» به‌جاریک بوون به‌هه‌واداری و له‌شکریان بۆ کۆکرده‌وه و شه‌ریان بۆ ده‌رویش کرد و هه‌رکه‌سیکی خوراسانی یا پیاوی نادر شا یا قزلباش و په‌عیه‌تیکی ئه‌و خاکه‌یان ده‌ستکه‌وتبایه‌ده‌یانکۆرت.

نادر شا له‌وه‌هه‌راسان و بیچاره‌ماوه. محمهد حوسینخانی چه‌مشکه‌زه‌کی ناره‌ده‌سه‌ر ده‌رویش. هه‌روه‌کو له‌پیشا گوترا محمهد حوسین خان رۆیی و ده‌وره‌به‌لخی دا، ده‌رویش و سوپاهه‌که‌ی له‌ئه‌رک کۆبوونه‌وه و بۆ به‌راه‌ری کردن ناماده‌بوون.

کورده‌کانی شادی و زه‌عفه‌ران وه‌کو پلنگ له‌ئۆزه‌گییه‌کانیان دا و ده‌ستیان کرد به‌کۆرتاریان. رۆژی یه‌که‌مین شهر، عیسمه‌توللا ناوی ناوزه‌ده‌ی سه‌لته‌نه‌ت که‌وته‌ده‌ست کورد و کوزرا. رۆژی جومعه‌ی ۱۲ موحه‌رهم کورده‌کان ئۆزه‌گییه‌کانیان ته‌نگه‌تاو کرد و له‌هه‌موو لایته‌که‌وه‌په‌یچه‌کیان دان و هه‌رچی کوزران و هه‌رچی ماوه‌به‌دیل گیران. ده‌رویش وه‌کو جارن گۆشه‌یه‌کی ته‌که‌به‌ی شامه‌ردانی گرت و دانیشته‌وه.

خواجه‌نیعمه‌توللا‌ی موته‌وه‌للی ئه‌و قه‌بره‌ده‌رویشی گرت و ده‌ستبه‌سته‌دایه‌ده‌ست محمهد حوسین خان؛ ئه‌ویش به‌زنجیرکراوی بۆ نادر شا‌ی به‌دیاریی نارد. هه‌واداره‌کانی

ده‌رویش هه‌موو په‌رش و بلاو کران و مایه‌شۆرشه‌کانی گشت گرتن و به‌دلیکی شاده‌وه‌له‌مانگی جه‌مادی دووه‌مدا گه‌راوه‌خه‌بوشان. (ته‌ئریخی نادر - لاپره ۲۷۷).

له‌وه‌پیش محمهد حوسین خان کوریتی خۆی کردبوو به‌نایب و له‌سه‌ر خاکی ئوسترابادی داناوو. قاجاره‌نه‌زانه‌کان له‌ده‌ستی وه‌ره‌ز بیوون، له‌تورکمانی یه‌موت هه‌واداریان په‌یداکرد و ده‌ستیان دا جه‌رده‌یی و ریگری. له‌دوامینا هیتیان قورسکرد و به‌گژ کوری محمهد حوسین خانا چون؛ ئه‌ویش نه‌شیا به‌رامبه‌ری بکات و ناچاره‌لات و روو به‌«به‌هودخان» چاپش سه‌رداری ئه‌تره‌ک، چوو که‌کۆمه‌گی بکات.

سالی ۱۱۵۸ محمهد حوسین خان بۆ نادر شا‌ی نویسی که‌قاجاره‌کان ده‌ستیان به‌سه‌رکیتی کردوو و ته‌مای هه‌ستان و ده‌ستدیرتیان هه‌یه. ئه‌و قاقه‌زه‌ی محمهد حوسین خان له‌ماهیده‌شت (کرماشان) مانگی زیلحیجه‌ی ئه‌و ساله‌دا به‌نادر شا گه‌یشت. نادر شاش فه‌رمانی دا به‌محمهد حوسین خان که‌به‌له‌شکریتی قورسی کورده‌وه‌پرواته‌سه‌ریان و له‌به‌ر یه‌کیان بلاوکات.

به‌گه‌یشتنی فه‌رمانی نادر شا ده‌زه‌جی محمهد حوسین خان به‌سوپاهیتی ریکه‌که‌وتوو کوردی سازکرد و چووه‌سه‌ر ئوستراباد و به‌شهر و کوزتار په‌لاماری قاجارانی دا و شکاندی و ئوسترابادی خسته‌وه‌ده‌ست.

سالی ۱۱۵۱ نادر شا له‌هیندستان بوو، وه‌لامی پیدرا که‌عه‌لی مه‌ردانخانی فه‌یلی، که‌له‌وه‌پیش له‌لایه‌ن نادر شاهه‌به‌ئیلچییه‌تی ناردرا بووه‌ئه‌سته‌مبوول، له‌گه‌رانه‌وه‌دا گه‌یشته‌سیواس و مرد.

نادر شا که‌له‌وه‌ئاگادار بوو ده‌زه‌جی قاقه‌زیتی دیکه‌ی نویسی و حاجی خانی کوردی چه‌مشکه‌زه‌ک که‌چه‌رخه‌چی باشی سواره‌بوو، به‌سه‌فاره‌ت ناردیه‌ئه‌سته‌مبوول حاجی خان که‌چووه‌دیاری رۆم به‌که‌یف و شادمانی و گه‌وره‌یی پیشوازی کرا و جوابی درا و روو به‌ئیران گه‌رایه‌وه. نه‌زیف ئه‌فه‌ندی و حه‌نیف ئه‌فه‌ندی له‌لایه‌ن سولتانی رۆمه‌وه‌به‌سه‌فاره‌ت له‌گه‌لیان خست و ناردیانه‌ئیران. سالی ۱۱۵۴ حاجی خان له‌مازنده‌ران گه‌یشته‌وه‌له‌شکرگاهی نادر (ته‌ئریخی نادر - لاپره ۲۲۲).

سالی ۱۱۵۶ نادر شا که‌له‌ئاوربایه‌گان بوو به‌ریتیگای کرماشانا چووه‌سه‌ر به‌غدا. قوجه‌خانی کوردی شیخانی چه‌مشکه‌زه‌ک که‌سه‌ردار سوپاه‌بوو، له‌ریتیگه‌ی «حوتزه» و «فه‌یلی» یه‌وه‌بۆ گرتنی به‌سرا له‌شکری ئاژۆت. به‌گلر به‌گییه‌کانی حوتزه و فه‌یلی و

سه‌بزه‌وار و شووشت‌تەر و دیزفوول و ئه‌عرابی ئه‌و جیگیایانه هه‌ریه‌ک له‌شکری خۆبان هه‌لگرتن و به‌بیتکه‌تی روو به‌به‌سرا رویشتن و له‌شه‌تی دیجله‌ پهرینه‌وه و خه‌ریکی گرتنی به‌سرا بوون. به‌کۆشش و ته‌قه‌لادان له‌مانگی جه‌مادی دووهمی ئه‌و ساله‌دا هه‌موو خاکی به‌سرایان گرت و ده‌وره‌ی «قه‌لای قورنه‌» شیان دا و خه‌لکه‌که‌یان ته‌نگه‌تاو کرد.

نادر شا له‌ولاهه‌ چوه‌ سه‌ر شاره‌زوور و گرتی، هه‌ر وه‌کو که له‌هاتوودا لیبی ده‌دوین، وه‌ به‌زۆر شاره‌ زووی خسته‌ ده‌ست و چوه‌ سه‌ر به‌غدا و به‌مامله‌تکردن له‌ته‌ک حکومه‌تی عوسمانیدا پینکه‌ات.

قۆجه‌خانی که ئیمه‌ له‌م به‌نده‌دا مه‌به‌سمانه، سالی ۱۱۵۷ ده‌ستی له‌ ده‌وره‌دانی قورنه‌ به‌ردا و له‌ مانگی زیلحیجه‌دا گه‌راوه و گه‌یشته‌وه له‌شکرگاهی نادر شا که له‌ خاکی ئه‌رده‌لان و له‌ ده‌وری شاری «سنه» بوو.

ه- کوردی لورستان و نادر شا

نادر شا که به‌زۆری باسکی پاله‌وانانی کوردی چه‌مشکه‌زه‌ک حکومه‌تییکی تازه‌ی به‌ناوی «هه‌وشار» (ئه‌فشار) هوه‌ دامه‌زراند، تاران و ئه‌سفه‌هان و شیراز و کرمانی گرت و خستنیه‌ ژێر په‌نجه‌ی فه‌رمانه‌ه‌وایی خۆیه‌وه، ئه‌وجا جله‌وی روو به‌خاکی کوردستانی به‌ختیاری سووراند.

سالی ۱۱۴۲ی مانگی شه‌عبان گه‌یشته‌ کتبی کیلویه، کوژتاریکی قورسی له‌ کوردی به‌ختیاری و فه‌یلی کرد و گه‌لیکی به‌دیگرتن و چه‌ند هه‌زار مالی له‌ دوو عاشیره‌ته‌ بارکرد و ناردنیه‌ خاکی خوراسان. نادر شا له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ روو به‌بروجه‌رد چوو. ئه‌حمه‌دخانی کوری قاسمخانی به‌ختیاری، که حاکمی به‌ختیارییه‌کان بوو، له‌ته‌ک خۆبا بردی ئه‌حمه‌دخان له‌ هه‌موو سه‌فه‌ره‌کانی نادر شا بو‌ ئاوربایه‌گان و خوراسان و هیرات و گه‌رانه‌وه‌ی بو‌ ئه‌سفه‌هان له‌گه‌لا بوو.

که نادر شا به‌ختیاری و فه‌یلی سه‌رکوت کرد، له‌شکرێکی لیگرتن. «که‌رمیخانی زه‌ند» یه‌کیک بوو له‌وانه‌ی که به‌سوپاهی له‌گه‌ل عه‌شیره‌ته‌کانیا که‌وته له‌شکری نادر شاهه‌.

سالی ۱۱۴۴ نادر پاشا گه‌راوه‌ ئه‌سفه‌هان، شاه‌ شاه‌ ته‌هماسبی له‌ پادشاهی خلعت و ئیسماعیل میرزای کوری وی کرده‌ پاشا له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ ئه‌حمه‌دخانی کرده‌وه به‌حاکمی به‌ختیاری و خه‌لاتی کرد و ناردییه‌وه سه‌ر خاکی نیشتمانی.

ئه‌حمه‌دخان که گه‌راوه‌ گه‌یشته‌وه خه‌لیئاوا ده‌ستی به‌فه‌رمانه‌ه‌وایی کرده‌وه، یه‌کیک له‌

به‌ختیارییه‌کان که ده‌ستی درێژبوو، سه‌ری بو‌ نه‌نواند و ملکه‌چ نه‌ده‌بوو. ئه‌حمه‌دخان بانگی کرده‌ کن خۆی. ئه‌و پیاوه‌ گه‌لیک قسه‌ی ناشایسته‌ و ناحه‌زی به‌ئه‌حمه‌دخان گوت و ئه‌ویش فه‌رمانی دا که دارکاری بکه‌ن و له‌ژێر داردا مرد. خزم و که‌سی ئه‌و پیاوه‌ له‌شکرکیشیان کرد و چوه‌نه سه‌ر ئه‌حمه‌دخان و له‌ دوا‌ی شه‌ر و کوژتاریکی قورس، به‌سه‌ر ئه‌حمه‌دخانا زالبوون و کوژتیان و باریان کرد و چوه‌نه «که‌رسیرات».

نادر شا که له‌و سه‌ره‌په‌ورده‌ دلگیره‌ ئاگادار بوو، فه‌رمانی دا به‌باباخانی چاپش که سه‌رکرده‌ی لورستان بوو، که بپرواته سه‌ریان و تو‌له‌ی ئه‌حمه‌د خانیان لێ بکاته‌وه.

باباخان له‌شکری هه‌لگرت و چوه‌ پینشیان، روژی ۲۹ی مانگی ره‌بیعی دووهم شه‌ریان کرد. نادر شاش له‌ولاهه‌ به‌له‌شکه‌وه‌ گه‌یشته‌ سه‌ریان، کورده‌کان ناچار سه‌رکیتوه‌ بلنده‌کانیان کرده‌ سه‌نگه‌ر و بو‌ به‌راهه‌ری ئاماده‌بوون. ۲۱ روژ شه‌ر و کوژتاریان کرد و له‌ دوامینا ته‌نگه‌ به‌کورده‌کان هه‌لچنرا و شکاندران و خوتنپه‌ژیه‌کانی ئه‌حمه‌دخان له‌ ده‌ست نادر شا گرفتار بوون و کوژران و ۳ هه‌زار ماله‌ کوردی حه‌وت لینگ بارکران و بو‌ خوراسان به‌رێکران، حکومه‌تی به‌ختیاری و لورستان درا به‌فه‌تخانی کوری قاسمخان. ۱۹ی مانگی جه‌مادی دووهم نادر شا له‌ لورستانه‌وه‌ روو به‌کرمانش که‌وته‌رێ.

کوردی زه‌ند که له‌ خاکی سی‌تلاو‌خو‌ر و سه‌راهه‌ند دانیشتیوون، نادر شا رقی لیبیان هه‌ستا و ۳۰۰ مالتیان لێ بارکران و ناردنیه‌ خوراسان. له‌ لایه‌ن باباخانی چاپش گه‌لیک له‌ سه‌ره‌ات و گه‌وره‌ که‌بخودایانی زه‌ند کوژران و له‌ناو چواندران.

له‌ لایه‌ن نادر شاهه‌ ۱۰۰ هه‌زار تومان دراو داندران که ئه‌و عه‌شاییری کوردانه‌ی که‌وتبوونه به‌ر رقی نادر شا باربکرتن؛ به‌لام چونکه‌ چوه‌نه به‌غدا و شاره‌زووری له‌ پیش بوو، ئه‌و دراوه‌ی بو‌ گه‌رانه‌وه‌ دانا. که نادر شا چوه‌ سه‌ر به‌غدا شکاندران و به‌هه‌لاتن گه‌راوه‌ و نه‌په‌رژا ئه‌و عه‌شایرانه‌ باژووت. ئه‌و عه‌شیره‌تانه‌ش هه‌ریه‌ک گه‌رانه‌وه‌ خاکی خۆبان و ده‌ستیان به‌سه‌رکیشی کرده‌وه.

ئه‌بو فه‌تخانی حاکمی لورستان هه‌موو کورده‌کانی له‌سه‌ر خۆی کوژده‌وه و ده‌ستی هێژ په‌یداکردنی نواند و هه‌تا ده‌گاته‌ خاکی فارس، کیشایه‌ ژێر فه‌رمانیه‌وه و له‌گه‌ل به‌ختیوکردنی ئه‌و خاکه‌ خه‌ریک بوو. نادر شا له‌ پاش چووینی دووهمینی بو‌ سه‌ر به‌غدا، که گه‌راوه‌ له‌شکرێکی قورسی برده‌ سه‌ر ئه‌بو فه‌تخان. مه‌یدانی کوژتار گه‌رم بوو، ته‌نگه‌یان به‌ ئه‌بو فه‌تخان هه‌لچنی و ده‌وره‌ی شوشته‌ریان دا. له‌ پاش گه‌لیک کوژتار، شوشته‌ر

که‌وته دست و سووتاندنی و ویرانی کرد. ئەبو فه‌تخ زۆر به‌شپرزەیی گیرا. مانگی ڕەجەبی سالی ۱۱۴۵ لەسەر فەرمانی نادر شا سەرپرا و خاکی لورستان و بەختیاری درا بە‌کوردەکانی چەمشکەزەکی خوراسان.

هەر کوردیکی لە دەست نادر شا دەریەدەر ببوو، چووێ کن محەمەدخانی بلووج. ئەویش لەو کوردە بلاوانە لەشکرکی ریکخست و لە کیتیو کیلویە لە نادر شا سەرلند بوو و لە خاکی شیرازا حکوومەتییکی دامەزراند (تەئریخی نادر - لاپەرە ۱۳۷).

سالی ۱۱۴۶ نادر شا ئەمری دا که هیندیک لە بەختیارییە سەرکیشەکان بارکەن و بیانبەنە خوراسان ئەو کوردە بەختیاریانەیان کۆ کردنەو و بەمال و مندالەو بەریان کردن. لە نیوی رینگادا هەموو بەجاریک هەلاتن و روو بەچیا و کیتو سەختەکانی خۆیان بۆی دەرچوون.

باباخانی چایشی حاکمی لورستان لەشکری ئازۆتە سەریان و لە پاش گەلیک خۆینزۆتن هیندیک کۆژان و هیندیک دەردەست بوون و بەدیل گیران. ئەوێ مابوونەو بەریان کردن و بردیانە خوراسان و لە خاکی «جام» لە لای بەختیارییەکانی دیکە برابیان دانان.

عەلی موراخان بەختیاری

لەپیشا لیبی دوواین، که کوردەکانی لوپ و بەختیارییان دەبردە خاکی خوراسان و لە جام دایاندەمەزراندن، زۆری پینەچوو که مکه‌مه و پۆل پۆل گرتیانیان لەو گیرۆدەیه رزگار دەکرد و بۆ خاکی خۆیان هەلدهاتنەو. بەو جۆرە گەلیکیان لە پەنجە دیلی دەریەپین و لە کیتو بەرزەکانا کۆبوونەو و سەریان بلند کرد و گەردەنیان لە فرمان وەرچەرخاند.

ئەو کۆمەلە زلە کۆبوونەو و لە ژیر فەرمانی عەلی موراخان گەورە بەختیاریدا ئالای سەربەخۆییان هەلدا و عەلی موراخان لە هەلاتووەکان و لە کوردەکانی نزیک و دووری خۆی هیندیک جوانی پەیدا کرد و لەگەڵ پیتویست ریکخستن دەکۆشا.

نادر شا دەستە سوپا و قۆشەنیکێ ناردە سەر عەلی موراخان. لە دواي کهم شەرپیک ئەو ئۆردوو بەشپرزەیی گەراوه دوابی. جاری دووهمین باباخانی چاپش هەموو گەورە و خەوانین و سەرکرده و سەردارانی کۆکردووه و لەگەڵ فه‌وجیک سەریاز و لەشکری شوشته‌ر و کیتیو کیلویە چوونه سەر عەلی موراخان و نەشیان بەسەریا زالبین و بەپەرتیشانی گەراوه.

سالی ۱۱۴۸ سولتان عەلی بەگ و نەجەف قولی بەگ که هەردووکیان گەورە کوردی

چەمشکەزەک بوون، لە لەشکری ریککەوتوو، فه‌وجیک سەریاز و لەشکری کیتیو کیلویە و شوشته‌ریان هەلگرت و چوونه سەر عەلی موراخان؛ لە دامینیی کیتیو «سالم» لەشکریەزیان کرد. عەلی موراخان قەلای «کوه» ی کرده سەنگەر و بۆ بەرامبەریان ئاماده بوو.

لەشکری نادر شا لە هەر چوار کەناره‌وه دەورەیاندا و شەر و کۆژتاریان دەست پیکرد. بەختیاری لەسەردا بۆ لەشکری نادر شا چوونه خواری و تا نیوی کیتیو ریشتن و دوژمنیان تەنگاو کرد و شکاندیانن و سولتان عەلی و نەجەف قولی هەلاتن.

عەلی موراخانیش دەورە لەشکری شوشته‌ر و کیتیو کیلویە گرت و تەنگەتاوی کردن. لە دواي کۆژتار ئەوانیش هەلچنران و روو بەخاکی خۆیان هەلاتن. گرانه‌بار و جەبەخانەبەکی قورس که‌وته دەست عەلی موراخان و تالانیک زۆر که‌وته دەست سوپاھەکی.

لەو دەمەدا نادر شا لە ئیرەوان خەریکی شەری رۆمیان بوو و نەدەپەرژا پرواته سەر عەلی موراخان و سەری نەرمکا. ئەو چاکتر بوو بەمایە هیز پەیداکردن و پەرە ئاویژتتی عەلی موراخان و لەشکر و پیتویست ریکخستن. بەو کهم چاخە سوپای شەرکەر و ئاماده‌ی گەیشته ۵ هەزار کەس.

عەلی موراخان لە چپای «بروک» که سەختتر و بلندتر و گەورەترینی کیتوکانی بەختیاری بوو، قەلایەکی زۆر سەخت و توندی دروست کرد و بەجەبەخانە و سوپا و تۆپ و چەرخیە دایمەزراند. (تەئریخی نادری - لاپەرە ۱۶۷).

نادر شا که لە ئیرەوانەو گەیشته قەزوین، لەشکرکی سوارە لە کوردی خوراسان ریکخست، وە لەشکری فه‌یلی و ئەردەلان و هەمەدانیشی لەگەڵ خستن و ناردنی سەر عەلی موراخان و هیندیک لە جزایرچیە بەتایبەتییەکانی خۆشی لەگەڵ خستن و بەرپیکای شوشته‌را ناردنی و لە دەشتی گورگانیس چەند فه‌وج لە مارودەشت و گرووه لەگەڵ لەشکری کۆهی کیلویە و لەشکرکی زلیشی لە ئەسفەهانەو بۆ هەزار چەمەنی بەختیاری ڕه‌وانە کرد. ئەو لەشکرانە هەریەک لە رپیکای خۆیانەو روو بەعەلی موراخان بزوتن و لە هەموولایەو دەورەیاندا که نەهیلن لەو هیزە بەکیکیان لێ رزگار بیت.

نادر شاش لەولاو گرانه‌بار و ئەسپاب و جەبەخانە و پیتویستی بۆ تەنگایی لە مەنزلی «چریاس» دانا و نەسروللا میرزاشی کرده بنەگدار و بۆ خۆشی بەهیندیکەو روو بەکیتیو بەختیاری رکیفکوت ئازووتی.

پژوی ۸ی جه مادی دووه می سالی ۱۱۴۹ نادر شا گه یشته دامینی کیتی بهختیاری که به که مین دهسته شهر که ریکی عهلی مورادخانی تیدا دانیشتیبوو و سه نگره ریان گرتیبوو و شهریان ده کرد.

نادر شا فرمانی دا به دهسته جه نگاوه ری کوردی چه مشکه زهک و پیاده ی نه فغانی که به لاماری بهختیاری به کان بدهن. بهختیاری به کان شیرانه هه لمه تیان برد و زور به نازایی لینگیان دایه سهر کورده کانی نادر و تیکیان پیچان. له دوا ی گه لیک کوژتار بهختیاری ناچار بیون که سه نگره بگوینه وه. کورده کانی چه مشکه زهک له تاریکی شهوا چونه سهر قه لای «بروک» که جینگای عهلی مورادخان بوو له هه موو لاییکه وه وه ته نگیان هیئا.

عهلی مورادخان به دهسته له شکرکی له لای بوو له ناوی بروک په ریه وه، نه و چومه ده چوو دز فول. که په ریه وه پردیک له سهر نه و چومه بوو رووخاندی، له وده مه دا له شکرکی نادر شا که له هه زار چه مه نه وه نارد رابوو، گه یشته سهر عهلی مورادخان. ههردوو لا بو شهر تاماده بیون و دهستیان به یه کتر کوژتن کرد و نزدیک ۶۰۰ کهس له عهلی مورادخان کوژرا. سبه ینی گه ل به یانی و سپیده دا نادر شا گه یشته سهر پردی بروک و فرمانی دا و دست به دروست کردنه وه ی برد کرا و له شکرکی نادر پاشا له چومی په ریه وه. کورده کانی بهختیاری وه کو بالنده له شاخ و کتوه به رزه کان سهر که وتن و بوی دهرچوون و له چنگی نادر شا رزگار بیون.

نادر شا دهسته به دهسته و فوج به له شکر و سهر بازه کانی خسته نیو شاخ و کتوو و دوّل و شیوه کانی چیا بلنده کانه وه تا کو له هه لانه وه کان بگه رین و بیانگرن. نزدیک ۳ هه زار مالیان به دلیل گرتن و گه لیکیشیان کوژتن. به جاریک نه و میلله ته شپزه کران و په ریشان و نه بوو بیون.

عهلی موراد له کیتی «گورگنش» که له گه ل کیتی لورستانی فیللی ده بیته وه به یهک، خوئی دامه زراند و سه نگره ی گرت. له شکرکی نادر شا ده ورهیدا و ته نگره تاویان کرد. له دوا ی شهر و خوینرژتی عهلی مورادخان به دلیل گیرا و به مال و مندالییه وه بردیانه کن نادر شا. نادر شا که پوو و گوئی و لیبو و پی و ههردوو دهستی عهلی مورادخانی بری و ههردوو چاوی هه لکولی و له دوا ی دوو رۆژ کوژتی. پاشماوه ی له شکرکی عهلی مورادخان ناچار بیون هاواریان له خان و بهگ و سهر کرده و گه وره کانی بهختیاری کرد که له کن نادر شا بیون، نه وانیش به گه له کومه له تکایان کرد و هه موو به خشران. به لام هه موویان بارکردن و بردیانه خاکی «جام» و دایامه زراندن و له کن نه وانی دیکه یان دانان که له وه پیش له وی

داندرا بیون. نادر شا نزدیک مانگیک له و کتوو و شاخانه ی بهختیاری سوورا و پروو به نه سفه هان گه رپاوه و ۹ی مانگی ره جه ب گه یشته وه نه سفه هان.

۶- کوردی موکریان و نادر شاه

کورده کانی موکریان له وه پیش سهر به خو ده ژیان و حکومتی تیکی نازادیان هه بوو، فهره ی دونخانی حاکمی موکری له لایه ن سولتان حوسیینی سفه وی کرا به والی هه مه دان.

سالی ۱۱۳۳ فهره ی دونخان له تهک عوسمانی باند ریکه کوت و به بونه ی سونیه تیبیه وه له سفه وی به کان پچراوه و له گه ل حکومتی روما پیکهات و گه رپاوه سهر خاکی خوئی و دووباره له موکریان دانیشت. چونکه بهختی سفه وی وه رگه رپا بوو، کوردی موکریانیش ناچار بیون که بکه ونه ژیر ئیداره ی عوسمانی بانه وه.

له لایه ن حکومتی رومه وه عهلی رهزاخلانی موکری کرا به فرمانرپه وای موکریان و له گه ل رومیانا بناغه ی دوستیی دامه زراند.

سالی ۱۱۴۲ نادر شا له دوا ی گرتنی هه مه دان و سنه روو به ناواریا به گان ناژوتی، عهلی رهزاخلان له شکرکی قورسی کو کرده وه که پیش به نادر شا بگری.

له لایه ن حکومتی رومه وه ته میور پاشای کوردی میلی که حاکمی وان بوو، به هاواری عهلی رهزاخلانیانه وه نارد ته میور پاشا به له شکره وه گه یشته کومه گی عهلی رهزاخلان له قه لای میانداو له شکرکی ههردوو لا بو پیش به نادر گرتن تاماده بیون.

نادر شا له رتگی بانه و سه قزه وه روو به «سه فاخانه» چوو. سه فاخانه ی هه وشیار که نیشتمانی باپیری نادر شا بوو، کردیه له شکره ز و بنه و گرانه باری به جیهیشت. بو خوئی و له شکرکی له دهستی بوو روو به عهلی رهزاخلان ریششت. بهری خوئی دا میانداو که له نیوانی مه قدم دهده مداهه لکه وتوو. له سهر چومی «جه خه توو» رووی به رووی عهلی رهزاخلان و ته میور پاشا له شکرکی ریز کرد. ههردوو لا بو خوینرژتن روویان تیک کرد. شهر له پیشا به توپ و تفهنگ بوو له پاشان شیر و خه نجهر و قهره بینا که وته کار. نه گه رچی موکریانیه کان له پیشا زور دلیرانه و پاله وانانه شهریان ده کرد، به لام له پاشان وه تهنگ هیتران و شکاندران.

نادر شا کورده کانی موکری و میلی تیکه وه پیچا و روو به مه راغه هه لیبیرین گه لیک کوردی موکری که وته دهست نادر شا، زوریان کوژران و به دلیل گیران. توپ و جه به خانه و مالیکی زوری نه وان که وته دهست نادر شاه.

عەلی رەزاخان و تەیموور پاشا لە مەراغە خۆیان نەگرت و چوونە «دێخورگان». نادر شا چوو مەراغە و گرتی و گەراپەوه سەر سابلاخ و ئەویشی گرت. خاکی دەهدهم و مەقەدم و مەراغە و سابلاخ کەوتە دەست نادر شا.

عەلی رەزاخان کە گەیشته دێخورگان دەستی بە قاقەز نووسین کرد و بناغە ی پیکەتی لە گەڵ نادر شا دامەزراند و گەراپەوه سەر خاکی موکری و بە فەرمانرەوای موکری دانراوه. نادر شا روو بە تەووریزی ئازۆت و لە سەهۆلان لە شکر بەزی کرد. تەیموور پاشاش چوو تەووریز. نادر شا. بە گژ تەیموور پاشادا چوو کوزتاریکی قورسیان لیک کرد. لەو شەرەدا پاشا و عەسکەرێکی زۆر بە دیل کەوتە دەست نادر شا. جاری دووهم لە کیتی «خواجە میرخان» نادر شا و تەیموور پاشا شەرپکی قورسیان کرد و ژن و مندالتیکی زۆر بە دیل چوون. تەیموور پاشا تەنگەتاو کرا و هەلات و روو بە «سۆفیسیان» بۆی دەرچوو. لەویش پانەوهستا و بۆ «خووی» رویشت.

نادر شا کە تەیموور پاشای شکاند و چوو سەر تەووریز و گرتی، لە دواي دامەزراندنی شار، چەند پاشا و گەورەیهکی کە بە دیلی گرتبوون بەریدان و خەلاتی کردن و ناردنیهوه خاکی خۆیان (ت. ن. ل ۷۶).

نادر شا لەو دەمه‌دا کە لە تەووریز شەری دەکرد، خوراسان تووشی شوێش و پشپۆی ببوو؛ لەبەرئەوه «بێستوون بەگ»ی هەوشاری کردە حاکی تەووریز و بۆ خۆی بە ناچار ی روو بە خوراسان و هیرات چوو.

سالی ۱۱۴۳ شا تەه‌ماسب لە شکرپکی قورسی پیکخست و روو بە ئاورپایه‌گان چوو کە ئییره‌وان بگری؛ لە ریگای هەمه‌دانه‌وه مانگی جەمادی دووهم گەیشته ئاورپایه‌گان. کە چوو تەووریز بێستوونخانی حاکی تەووریزی لیکخست و محەمەد قولیخانی کردە حاکی. لە دواي ئەوه بەری خۆیدایه ئیره‌وان و دواي کەم شەرپیک شا تەه‌ماسب شکا و روو بە سەلماس هەلات و گەراوه تەووریز. لەویش خۆی نەگرت و روو بە هەمه‌دان و ئەسفەهان بۆی دەرچوو (ت. ن. ل ۱۰۲).

لەولاهه سونعی پاشای عوسمانی لە ئاوی ئاراس پەریه‌وه و بە ۳ مانگ سەلماس و مەراغە و تەووریزی گرت. کورده‌کانی موکری لە ژێر فەرمانی عەلی رەزاخان پیتشوازیی رۆمیانیان کرد و کەوتنه بن ئیداره‌ی رۆمیانیه‌وه. دیسان عەلی رەزاخانیش بە حاکی دانراوه.

نادر شا لە پاش چوونە هیرات و خوراسان کە گەراپەوه ئەسفەهان، دەزبەجی شا تەه‌ماسبی لە شایه‌تی خست؛ لە دواي ئەوه بە سەر هەمه‌دان و کرماشان و شارەزوردا چوو سەر بەغدا هەر وه‌کو لە هاتوودا دیتە گوتن، لەوه‌پاش گەراپەوه کرماشان.

لە سالی ۱۱۴۴ ئەپالەتی تەووریز لە لایەن نادر شاهه‌دا بە لوتف عەلی بەگ. لەولاهه تەیموور پاشای کوردی مبللی بە لەشکری کورد و عەسکەری رۆمه‌وه چوو سەر تەووریز. خەلکی تەووریز دەستیان بە پیتشوازیکردن کرد و بە جارێک شاریان چۆل کرد. هەرچەنده لوتف عەلی بەگ تەقەلای دا و کۆششی کرد، نەشیا پیتش بەوانه بگری. هەتا ئیواره لە گەڵ کورده‌کانی خوراسان هەولیان دا چاره‌یان نەکرد؛ ناچار بوون لە تەووریز دەرکەوتن و روو بە مەراغە هەلاتن و لەویش ریگیان نەدان کە برۆنه نیو شارەوه. لوتف عەلی لە مەراغەوه روو بە «خەلخال» هەلات.

تەیموور پاشا لەولاهه گەیشته پیتش و تەووریزی گرت و لە گەڵ کورده‌کانی مەقەدم و دەهدهم و موکریدا ریککەوت؛ بەلام زۆری بە سەر نەبرد و لە تەووریز دەرکەوت. چونکە لەوه‌مه‌دا پۆلاد پاشا لە دیاله شکا و تۆپال عوسمان پاشاش لە شارەزور کوزرا. تەیموور پاشا کە لەوه ئاگادار بوو تەووریزی بەردا و گەراوه ئیره‌وان.

لوتف عەلی بەگ کە زانییه‌وه تەیموور پاشا لە تەووریز دەرکەوتوه، هەستا چوو تەووریز و گرتییه‌وه و مەراغەشی خسته دەست. سالی ۱۱۴۵ تەووریز و کوردستانی ئاورپایه‌گان کەوتە دەست نادر شا.

نادر شا لە هەمه‌دانه‌وه رووی لە ئاورپایه‌گان کرد و فەرمانی دا کە پاپا عاشوورخانی سالی ۱۱۴۶ خاکی ورمی و ۳ هەزار ماله کوردی هەوشار - کە لە دەورپشتی ورمی (ارومیه) دانیشتبوون، باریان کات و بیانباته‌وه نیشتمانکە ی پیتشوویان کە ساینقه‌لای هەوشاری خاکی موکری بوو، رایانگریت هەتا نادر شا ده‌گاته ئه‌وی و چاوی پێ بکەویت و په‌وانه‌ی خوراسانیان بکات.

عاشوورخان هەموو کورده‌کانی هەوشاری سازکردن و لە ساینقه‌لا رایگری. نادر شا هەمووانی دی و دلخۆشی دانه‌وه و خەرج و دراویکی زۆری پیدان و بەئاسووده‌گی ناردنیه خوراسان و دایه‌زراندن. چونکە عەشیره‌تی خۆی بوون زۆری ریزلینان و سەرفرازی کردن.

نادر شا لە دواي ئەوه لە ساینقه‌لاوه چوو مەراغە، لەوی بوو کە عەلی رەزاخان موکری وعەبدوره‌زاق خانی کوردی مەقەدم چوونە لای و بە خەلات و نەوازش و بەخشش دلخۆشی دانه‌وه و هەموو سەرکرده و گەوره‌کانی ئاورپایه‌گانی یه‌ک به‌یه‌ک خەلات کردن و بە لەشکر

و قوشه‌نیان له ده‌دهم دانیشتن و چاوه‌نۆری مامله‌ت بوون له‌ته‌ک عوسمانیاندا. نادر شا ئەمری دانئێ یان سولج یان شه‌ریان له‌گه‌ڵ ده‌کهن، ئەوانیش به‌چاوه‌نۆری دانیشتن و نادر شاش بۆ گرتنی تالش روو به‌ئهرده‌ویل رۆیی.

سالی ۱۱۴۷ نادر شا له قه‌فقا‌ز شه‌ری ده‌کرد، خێلتی کوردی بلباس له «ترکه‌ش» وه‌ ده‌ستیان به‌سه‌رکێشی کرد و په‌لاماری موکریانیان دا و خاکی محال و سوندز و ده‌دهم و شنۆیان گرت و خستیانه ژێرده‌ستی خۆبانه‌وه، بۆ ورمیشیان ده‌ستدریژ کرد و هه‌ره‌شه‌یان له ورمی و ته‌وریز کرد.

سالی ۱۱۴۸ ئیبراهیم خانی زه‌هیروده‌وله‌ی برای نادر شا که سپه‌ه سالار و سه‌رداری هه‌موو ئاوربایه‌گان بوو، له‌گه‌ڵ شازاده نه‌سروللا میرزای کوری نادر شادا له‌شکریان هه‌لگرت و چوونه‌سه‌ر بلباسان و له‌ دوای شه‌ر و کوژتار، گه‌لیک له بلباسان کوژران و له دوامینا ته‌نگه‌یان پێ هه‌لچنرا و شکاندران و نزیک ۱۰۰۰ که‌سیان لێ کوژرا و هه‌لاتن و چوونه‌ترکه‌ش و سه‌نگه‌ریان گرت و بۆ به‌راه‌بیری ئاماده‌بوون. له‌و شه‌ره‌دا دوو پیاوی گه‌وره له بلباس کوژران و نزیک ۱۰۰۰ مالیان پووج کرایه‌وه.

کوردی شاره‌زوور و نادر شا

سالی ۱۱۴۰ نادر شا له کێوه‌کانی لورستانه‌وه چووه سه‌ر کرماشان. حوسین قولیخانی زه‌نگه‌نه، که سه‌رداریکی کورد و گه‌وره‌ی سوپای نادر شا بوو، به ۵ هه‌زار که‌سه‌وه چووه سه‌ر کرماشان و گرتی و گه‌لیک جه‌به‌خانه‌ی رۆمیانی تالان کرد. قه‌لا کۆنه‌که‌ی کرماشانی رووخاند و له‌و قامیتری دروستکرده‌وه.

خانه‌ک پاشای بابان که له‌وه ئاگادار بوو هاواری له ته‌یموور پاشای میللی کرد که کۆمه‌گی بکات. ئەویش به ۳ هه‌زار که‌سه‌وه فریای کهوت، له ده‌شتی مه‌لایر بۆ پیش به‌نادر شا گرتن سه‌نگه‌ریان دروستکرد.

نادر شا له هه‌مه‌دانه‌وه روو به‌مه‌لایر چوو و له‌و ده‌شته‌دا هه‌ردوولا کوژتاریان لێک کرد. به‌گولله‌ی تۆپ و تفه‌نگ په‌کتربان ئاور باران کرد. گه‌لیک پاشا و حاکی هه‌شته‌ر و له ده‌ست نادر شا گرفتاریبون. عه‌بدوهره‌حمان پاشای والی هه‌مه‌دان بۆ سه‌نه هه‌لات.

سه‌لیم به‌گی بابان پیشی به‌نادر شا گرت و گه‌لیکی کوژتار لێ کرد. نادر له‌به‌رئه‌وه له‌گه‌ڵ خانه‌ک پاشای بابان رێک کهوت و روو به‌ئاوربایه‌گان رۆیشت؛ هه‌روه‌کوله باسی موکریانا گوترا.

ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا له‌وه که‌وته ئەندیشه‌وه و قاقه‌زی بۆ خانه‌ک پاشا نویسی که هه‌موو سنووره‌کان به‌سه‌ختی بگری و ئه‌حمه‌د پاشای باجه‌لانی کرده حاکی زه‌هاو و له‌شکر و پیتوبست و جه‌به‌خانه‌ی بۆ نارد.

سالی ۱۱۴۳ شا ته‌هماسب که له ئیروه‌وان و ته‌وریزه‌وه به‌شکاوی روو به‌هه‌مه‌دان چوو، خانه‌ک پاشا له «گورگان» پیشی پیگرت و شکاندی و چه‌ک و تفه‌نگ و مالیکی زۆری لێ به‌تالان گرت.

سالی ۱۱۴۴ نادر شا به‌شاره‌زوورا گرتنی به‌غدا‌ی خسته پیش و مانگی جه‌مادی دووهم له کێوه‌کانی لورستانه‌وه روو به‌کرماشان چوو و گرتیه‌وه. خانه‌ک پاشا ته‌گه‌رچی گۆشه‌گیری نیشاندا به‌لام کۆمه‌گی ئه‌حمه‌د پاشای باجه‌لانی کرد و له زه‌هاو ئاماده‌بوون.

ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا که به‌یسته‌یه‌وه نادر شا له ماهیده‌شت خیه‌وتی هه‌لداوه و ته‌مای چوونه سه‌ر شاره‌زوور و که‌رکووکی هه‌به، هیندیک له‌شکر و چند پاشایه‌کی ناردنه زه‌هاو و جیگا سه‌خته‌کانیان به‌تۆپ و سه‌نگه‌ر دامه‌زاند.

نادر شا به‌ئومیدی شه‌وه‌یخون له کیتی «گاوروان» سه‌رکه‌وت و بۆ رۆژاوا روو به‌دورژمنی سه‌ره‌وژێر چوووه خواری و به‌شه‌و و رۆژیک ته‌و ریتگا دوور و سه‌خت و بلنده‌یان تیکه‌وه پیتجا و رکتیفکوت هه‌لمه‌تی برده سه‌ر زه‌هاو و له‌گه‌ڵ سپیده‌ی به‌یانی گه‌یشته سه‌ر ئه‌حمه‌د پاشای باجه‌لان. رۆژی ۲۴ی جه‌مادی دووهم ده‌وره‌ی کورده‌کانی باجه‌لانی دا. له‌ دوای شه‌ر گه‌لیک له پاشایانی رۆم و ئه‌حمه‌د پاشای کوردی باجه‌لان و کورده‌کانی دیکه به‌دیل چوون.

نادر شا گه‌لیک تالانی به‌ده‌سته‌که‌وت و سواره و پیاده‌کانی به‌دێهاتی کوردستانا بلاوکرده‌وه، ده‌ستیان به‌دانه‌ویلّه و مه‌ر و چه‌ور کۆکردنه‌وه کرد و له ریتگای «قه‌لای عه‌لی به‌گ» وه‌ روو به‌که‌رکووک ئاژۆتی و له خورماتوو له‌شکره‌زی کرد و ده‌وروپشتی که‌رکووکی تالانکرد. ئەو خاکه به‌جاریک پێ په‌ست کرا و. له خێلتی به‌یات ۱۰ هه‌زار مالی بارکرد و ناردنیه خاکی خوراسان. نادر شا ۷ هه‌زار شه‌رکه‌ریشی نارد سه‌ر که‌رکووک و بۆ خۆشی له ریتگای قه‌ره‌ته‌په‌وه روو به‌به‌غدا له‌شکری ئاژۆت.

له قه‌ره‌ته‌په قاقه‌زی خانه‌ک پاشای بابانی پیگه‌یشت که به‌سه‌لیمی برای خۆبا ناردبووی؛ له لایه‌ن نادر شاهه سه‌لیم به‌گ نوازش کرا. رۆژی دووهم نادر شا بۆ به‌غدا ده‌چوو، له‌ولاوه محه‌مه‌د پاشای کورد حاکی «کۆی» له لایه‌ن ئه‌حمه‌د پاشای به‌غداوه

ناردرا بووه پيش نادر شا و له ئينگيچه پروبه پرووی به کتربوون و دهستيان هاوئيژته شهر و کوژتار. لهشکری ئەحمەد پاشا تەنگەتاو کرا و پروو بەبەغدا شکا و هەلات. کوردیکی زۆر لهو شهرەدا کوژرا و گەلیکیشی بەدیل گیران. نادر شا بهوهیز و توانایهوه رۆیشت، رۆژی سیتشه مهی ۲ مانگی رهمەزان گەیشته که نار بەغدا.

ئەحمەد پاشای بەغدا ۳۰۰۰ شه‌رکه‌ری له‌ژێر فرمانده‌ی ئەحمەد پاشای والی ئورفه و قهره مسته‌فا پاشادا ناردنیه پیتشه‌وه.

نادر شا فرمانی دا به‌سه‌لیم به‌گی بابان که به‌دهسته‌سوارهی قه‌لاجوانه‌وه هه‌لمه‌ت بباته سهر قهره مسته‌فا. ئەویش شێرانه هه‌لمه‌تی برد، به‌لام له دیوارانی قه‌لا و بورجی شاره‌وه به‌تۆپ و تفه‌نگ و خومپاره ئاورباران کران و گه‌لیک له کوردی قه‌لاجوان به‌کوژت چون.

نادر شا تورکمانی گوگه‌لانی ناردە پیتشه‌وه و سواره ئەفغانیش به‌کۆمه‌گیانه‌وه چون و سه‌رله‌نوێ شهر گهرم کرا. لهو شهر و کوژتاره‌دا تەنگە بەنادر شا هه‌لچنرا و شکاندا. کورده‌کان زۆر به‌شپه‌زه‌یی لهو مه‌یدانه‌دا خۆیان رزگار کرد.

ده‌وره‌دانی به‌غدا و شهر و کوژتار هه‌تا مانگی سه‌فه‌ر و سالی ۱۱۴۵ راگیرابوو. به‌لام له‌وده‌مه‌دا توپال عوسمان پاشای سه‌ره‌سکه‌ر به‌سه‌د هه‌زار شه‌رکه‌ره‌وه گەیشته که‌رکووک. له‌وه‌دا ئەحمەد پاشای والی به‌غدا نادر شای تەنگەتاو کرد، له مانگی سه‌فه‌را له‌شکری نادر شا برسی و تینوو مایه‌وه و په‌ریشان بوو، ناچار پروو به‌هه‌مه‌دان هه‌لات و گه‌راوه.

سه‌لیم به‌گی بابان به‌ئیزاو (ئه‌زه‌ت) خۆی و چهند که‌سیکی رزگاربوون و هه‌لاتن و چوونه‌وه کوردستان. له ۲ هه‌زار کوردی ئه‌رده‌لان و ۵۰۰ کوردی موکریان پیاویکیان به‌ساغی نه‌گه‌راوه و هه‌موو کوژران و مردن و به‌دیلچوون و په‌ریشان کران. ههر به‌وه جو‌ره له‌شکری نادر شا که دوو به‌شی له کورد پیکهاتبوو، هه‌مووی رزگار نه‌بوون.

که نادر شا هه‌لات توپال عوسمان پاشا گەیشته که‌رکووک ئەحمەد پاشای والی به‌غدا له خانەک پاشای بابان رهنجیده بوو، له‌وه که‌لینی ده‌ستکه‌وت و خانەک پاشای خواسته به‌غدا. ئەویش باوه‌ری نه‌ده‌کرد، خالید پاشای ناردە خۆشەاتنی توپال عوسمان پاشا و بۆ خۆشی خه‌له‌تاندا و چووه که‌رکووک، سه‌لیم به‌گی کرده جیگانیشینی. خانەکه پاشا که گەیشته که‌رکووک به‌خۆشی و نوازش راگیرا و ناردرا به‌غدا. به‌شه‌وه له خه‌وا خه‌فه کرا و کوژرا. سبه‌ینه‌ی ۱۵ ره‌بیع جه‌نازه‌که‌ی ناردراوه کوردستان و خالید پاشاشیان کرده فرمانه‌وه‌ای شاره‌زوور.

توپال عوسمان پاشا به‌به‌خشش و هه‌ره‌شه‌وه دل‌خۆشی دانه‌وه‌ی شیعەتی و سونه‌تی هانی کورده‌کانی دا و بۆ شه‌ری چرکردن. خالید پاشای بابان و مه‌مش پاشای به ۲۰ هه‌زار که‌سه‌وه ناردە چۆمی دیاله و جیگا سه‌خته‌کانیان کرده سه‌نگه‌ر. پۆلاد پاشا و محه‌مه‌د پاشاش چوونه یارمه‌تی و کۆمه‌گی کردنیان. له پاش مانگیک و له‌سه‌ر خواستنی توپال عوسمان، خالید پاشا له دیاله‌وه چووه که‌رکووک.

سالی ۱۱۴۵ نادر شا قاقه‌زی بۆ هه‌موو گه‌وره‌کانی شاره‌زوور و سه‌لیم به‌گ نویسی و باوه‌ری پیکردن و بۆ خۆشی به‌له‌شکه‌روه چووه سه‌ر دیاله. ریتگای ۸ رۆژانی به ۲ شه‌وه و ۲ رۆژان پیتچاوه و گەیشته سه‌ر مه‌مش پاشا. ئەوانیش له هه‌لاتن به‌ولاوه چاره‌یه‌کیان نه‌دۆزیه‌وه، هه‌موو گرانه‌بار و جه‌به‌خانه‌یه‌کی که هه‌یانبوو به‌جیبان هیشته و هه‌لاتن. له‌شکری نادر شا ۵ سه‌عات ریتگایان ئاژۆت و مال و چه‌ک و دیلیکی زۆریان لیگرتن.

توپال عوسمان پاشا ده‌ورپشتی قه‌لای که‌رکووکی سه‌ختکرد و به‌خالید پاشای گوت که سه‌لیم به‌گ بخوازیته که‌رکووک و به‌له‌شکه‌روه ناماده‌بی؛ ئەویش ئەوه‌نده به‌هیندی نه‌گرت. توپال عوسمان فرمانی دا به‌محمه‌د پاشای حاکمی کۆی (قوچ پاشا) که برواته هه‌ولیر و له‌شکریکی قورس له کوردان تیدابیت و قه‌لای توندکات.

توپال عوسمان پاشا له‌شکری کوردی شیمال و شاره‌زوور و سۆران و بادینانی ناردە ده‌ره‌وه‌ی قه‌لای که‌رکووک و له سه‌نگه‌ردا دايمه‌زراندن.

نادر شا له‌ولاوه پروو به‌که‌رکووک بزووت و هه‌رچه‌کی هاته‌پیشی پایه‌مالی کرد و ۱۵ جه‌ماد گەیشته بازارچه‌ی له‌یلان که ۳ سه‌عات له که‌رکووک دووره؛ ئەو پێی کرده له‌شکه‌ره‌ز. توپال عوسمان له قه‌لادا خۆی په‌ستاوت. نادر شا له‌شکه‌ره‌که‌ی کرده ۳ به‌ش: ده‌سته‌یه‌کی له‌گه‌ل خۆیا هه‌لگرت و چووه سه‌ر قه‌لای که‌رکووک، ده‌سته‌یه‌کیشی به‌دیها‌تا بلا‌وکرده‌وه که تالان بگرن، ده‌سته‌یه‌کیشی له‌سه‌ر گرانه‌بار دانا.

نادر شا له «عه‌له‌مداران» پروو به‌قه‌لای که‌رکووک وه‌ستا و ده‌ستی به‌شه‌ر و کوژتار کرد. له‌شکری ده‌ره‌وه‌ی قه‌لا له ده‌ست نادر پاشا شپه‌زه کرا و شکاندا و هه‌لاتن. چادر و تۆپ و جه‌به‌خانه‌یه‌کی قورسی که‌وته ده‌ست نادر پاشا. ئەو هه‌موو کوژتاره له له‌شکری توپال عوسمان پاشا کرا که‌سیک نه‌چوو به‌هاواریه‌وه. نادر شا ۲ رۆژ ده‌ره‌ی قه‌لای دا و شه‌رکه‌ریکی نه‌دی، قاقه‌زیکی زۆر سووکی بۆ پادشاکان ناردە نیو قه‌لاوه، ئەوه‌ش نه‌بیزاوتن. رۆژی سببه‌م هه‌روه‌ها که‌سیک وه‌لامی نه‌داوه.

نادر شا له شکرکیکی ناردده سهر قه لای «سورداش» که له دهست بلباسدا بوو. میرزا مههدی له میژوو هکه یا ده لیت: جیگای نه ساسی کوردی «بنه و بلباس» بوو، دانه ویله و تیشو و مال و مولک و دهوله تیکی پر له قیاس و تهوانای تیدابوو. نیل و عه شیرت و گه لی نه و دهرو پشته، بو نه وهی خو بان له شو پش بپاریزن چوو بوونه نیو نه و قه لایه وه؛ چونکه جیگایه کی زور سهخت بوو.

نادر شا له ریگای «ناقله ربه ند» وه چوه سهر سورداش و ده وهی دا. کورده کان بو شهر پیتشیان پتگرت. نادر شا کورده کانی وه ته نگه پینا و ده وهی دان و له قه لای په ستاوتن و دپهاتی نه و دهرو پشته شی تالان کرد. له دوی ۳ روژان شهر و کوژتار و قه لای ده وه دان، لایه کی قه لای روخواند و له شکر ناردده نیو قه لایه و هه موو دانیشتهوو و خه لکی قه لای به زن و منداله وه کوژتن و هه رچیه کی تیدابوو به تالان بردنی.

نادر شا که قه لای سورداشی گرت روو به خاکی شاره زوور له شکر نیوژوت و دانه ویله و تیشوویکی زوری کو کرده وه و ناردیه له شکر به زی «جه مشا». له پاش نه وه له شکر و بنه ی نادر شا چوو له قه ره ته په داندرا، به توپال عوسمان پاشایان گوت که نادر شا هه لدیت؛ چونکه هه موو هیزه که ی له جه مشا داناوه.

توپال عوسمان نه وهی به راست زانی و له شکرکیکی دا به مه مش پاشا که پرواته سهر نادر شا و نه هیلجی به بی شهر له شاره زوور ده رکه وی.

مه مش پاشا چوو «ده ربه ندی بازیان» - که ههوت فرسه نگ له سورداش دووره - له شکر به زی کرد و سه نگه ر و مه ته ریزی دروستکرد و تیددا دانیشته.

نادر شا له سورداشه وه له شکرکیکی هه لگرت و له پیاده ریگایه کی که مه مش پاشا گومانی پینه ده برد، ناژوتی.

روژی شه مه بیکه مینی مانگی جه مادی یه که م له ریگای «بازین» (بازیان) وه هه لمه تی برده سهر ده ربه ند و نزیک سپیده به سه ره له شکر مه مش پاشای دادا و دهستی به کوژتار کرد.

له ولایه توپال عوسمان پاشا که مه مش پاشای ناردده سهر نادر شا په شیمان بووه وه و گوتی نه و سه رکه و تنه زله به ده ست خو مه وه [بی و نابی] مه مش بیکات، بو نه و به دنامییه. سواری ته ختی ره وان بوو، روو به ده ربه ند له که رکووک ده رکه وت، ناگای له نادر شا برابوو. گه یشته نیو له شکر مه مش و خه ریکی له شکر ریکه خستن و سه نگه ر

دروستکردن بوو. له نا کاو نادر شایان گه یشته سه ری و دهستی به تالان و کوژتار کرد. به که م چاخیک ۱۰ هزار که سی له رو مییان کوژت.

توپال عوسمان پاشا که و ابزانی، هه لاتی به شه ره ف زانی و ریگای که رکووک گرت په پیش و بو ی ده رچوو. له ریگادا «ئه لایار» ناو کوردیک پتی گه یشت و که لله سه ره که ی بو نادر شا به دیاری برده. هه تا نیو ده رو ی نه و روژه نادر شا هه موو هیزه که ی توپال عوسمان پاشای بلاو کرد و گرتنی و تالانی کردن و خستنیه ژیر په نجه وه. له وانه ۵ هزار کوردی ژووروو (شیمال) بوون. نادر شا له دوی نه و سه رکه و تنه خالید پاشای بابانی کرده وه به حاکمی شاره زوور، له شکرکیکی قورسی ناردده سه ر حیلله و که ره لا و نه جه ف که بیگرن و بو خو شی چوه خورماتوو، له دوا جار گه راه خاکی ئیران.

سالی ۱۱۵۶ نادر شا به له شکرکیکی زله وه، جاری سییه م بوچوونه سهر شاره زوور و به غدا سوپا هیکی ریکه خست. چونکه فتوایه کی زور خراپ له نه سته مبوله وه نادر اربووه مووسل، نادر شاش له وه رقی هه ستا و به جاریک گرتنی شاره زوور و به غدای خسته پی شه وه.

عی مانگی ره بیعی یه ک نادر شا به له شکره وه گه یشته شاری «سنه» و ده سته له شکرکیکی ناردده سهر به غدا. خالیدخان پاشا و سه لیم به گی بابان چوونه پی شوازی و له سنه گه یشتنه نادر شا. زور به خو شی نوازش کران. هه موو گه وره کانی کوردی له سه ر کو بو وه وه.

نه حمده پاشای والی به غدا که له وه ناگادار بوو، قاقه زیکی به هه ره شه ی بو نادر شا نارد. خالیدخان تکای کرد که نادر شا له قه لای چوالانه وه پرواته سهر به غدا. له شکر نادر شا له خانه قینه وه روو به به غدا رویشتن. نادر شا و نومه را و گه وره کانی کوردیش به میوانداری چوونه قه لای چوالان و چوار روژ له وی میوانداری کرا. له پاشا سواریوون و له نزیک که رکووک، له یلانی کرده له شکر به ز.

خه لکی که رکووک قه لایان گریدا و بو شهر ناماده بوون. نادر شا ۶ روژ قه لای ناو باران کرد و وه ته نگی هینا. روژی ۲۱ ره بیعی یه ک خه لکه که نامانیان خواست و نادر به که یفه وه برایه نیو قه لایه. روژی دووم له شکرکیکی ناردده سهر هه ولیتر، له پاش گه لیک شهر و کوژتار قه لای هه ولیتریش گیرا.

هه لاتی تووه کانی رو م هه موو په نایان برده بوو بو مووسل و هاواریان له کورده کانی کو ی و

هه‌ربر کرد که به‌کۆمه‌گیانه‌وه بچن. قۆچ محهمه‌د پاشای حاکمی کۆی له‌شکری کوردی هه‌لگرت و چوووه مووسل. له کوردی بادینانیش کۆمه‌گیان خواست؛ ئه‌وانیش فریایان که‌وتن و هه‌تێزکی ته‌واوی کورد له مووسل کۆبوونه‌وه.

له‌وده‌مه‌دا خالیدخان پاشای بابان به‌به‌هانه‌ی چوونه‌ سه‌ر هه‌ولێر هه‌لات و چوووه ئورفه. سه‌لیم به‌گی بابان کرایه‌ فه‌رمانه‌وای بابان، خه‌لاتکرا و ناویان نا «سه‌لیمخان».

نادر شا به‌له‌شکره‌وه له که‌رکوک ده‌رکه‌وت سه‌لیمخان له‌ته‌کیا چوووه هه‌ولێر و شه‌ویک له هه‌ولێر مانه‌وه و بۆ سه‌به‌ینێ چوونه‌سه‌ر مووسل. له‌سه‌ر زبێ گه‌وره له‌شکری نادر شا و قۆچ محهمه‌د پاشا ئامبازی یه‌کتربیون. له دوا‌ی گه‌لێک شه‌ر و کۆژتار قۆچ پاشا هه‌لات و له تاریکی شه‌وا روو به‌مووسل گه‌راوه. نادر شا سه‌به‌ینێ چوووه مووسل و له نزیک گۆزی یوونس پیغه‌مه‌به‌ر له‌شکره‌به‌زی کرد.

خه‌لکی مووسل به‌گه‌وره و که‌یخودایه‌وه چوونه‌ لای. و به‌مامله‌ت ده‌ستی له شه‌ر و کۆژتار به‌ردا و گه‌راوه «قه‌ره‌ته‌په». له مانگی ره‌مه‌زاند و بۆ زیاره‌تی عه‌ته‌بات چوووه که‌ربه‌لا و نه‌جه‌ف. هه‌ولێر و کۆی و که‌رکوک که‌وته ژێر فه‌رمانی سه‌لیمخانی بابانه‌وه. ئه‌وه‌ش دوایی هات.

له‌وه‌په‌ش ئه‌حمه‌دخانی کوری سوپهان و یردیخانی به‌گه‌له‌به‌گی ئه‌رده‌لان هه‌لات و چوووه دیاره‌که‌ر و له‌وێ مایه‌وه. له‌وده‌مه‌دا بۆ فه‌رمانه‌وایی ئه‌رده‌لان و شاره‌زوور رۆمییه‌کان هانیان دا و خسته‌یانه هه‌وه‌سی چوونه‌ سه‌ر سه‌لیمخان.

ئه‌حمه‌دخان به‌ناوی خه‌لافه‌تی ئیسلامیه‌ته‌وه داوای کۆمه‌گی له کورده‌کان کرد. به‌که‌م چاخیک ۸ هه‌زار کورد له دیاره‌که‌ر بۆ ئه‌حمه‌دخان کۆبوونه‌وه. له بابان و بلباس ئه‌وه‌ی هه‌لاتبوون چوونه‌ لای. له دیاره‌که‌ره‌وه بۆ مووسل و له‌وێشه‌وه بۆ سه‌ر شاره‌زووریان لیخوری.

سه‌لیمخانی بابان له‌شکری هه‌لگرت و چوووه پێش ئه‌حمه‌دخان و له نزیک مووسل پێشی پیگرت. سالی ۱۱۵۸ دوو برا کورد ده‌ستیان به‌کۆژتاری یه‌کتار کرد. له مانگی ره‌جه‌به‌دا ۳ شه‌وان خوینی یه‌کتریان رژت. له دوا‌ییدا ئه‌حمه‌دخان شکا و سه‌لیمخان سه‌رکه‌وت. له‌و شه‌ره‌دا زابته‌یکێ رۆم که‌وته ده‌ست سه‌لیمخانه‌وه و به‌دیاری بۆ نه‌سه‌روللا میرزای کوری نادر شای نارد. سه‌لیمخان له ۱۲ ی مانگی شه‌عبانی ئه‌و ساڵه‌دا گه‌راپه‌وه قه‌لاچولان. سه‌لیمخان هه‌ر ۱۸ ساڵ فه‌رمانه‌وایی بابانی کرد.

۸- کوردی تالش و نادر شا

کورده‌کانی تالش له ده‌وری پشینی سه‌فه‌وییه‌کان و سه‌رکینشی ئه‌فغان له خاکی ئیرانا گۆشه‌گیر بوون و هه‌ر هه‌تێنده‌یان پیکرا که سه‌ربه‌خۆ خۆیان به‌ختیو که‌ن.

مووساخانی سه‌رداری تالش که حاکمی ئوستراباد بوو، هه‌موو کورده‌کانی تالشی له‌ژێر فه‌رمانی خۆیا کۆکرده‌بوو وه و زۆرچاک به‌ختیو ده‌کردن. حکومه‌تی عوسمانی که خاکی قه‌فقازی گرت، مووساخان له ته‌کیانا ریککه‌وت و له‌سه‌ر حکومه‌تی خاکی خۆی دامه‌زراوه.

ئه‌یاله‌تی شیروان و داغستان درا به‌سورخابخانی له‌گزیه. کورد و له‌گزیه‌کان زۆر به‌شپه‌رزه‌یی رایانده‌بوارد؛ به‌لام چونکه هه‌ردوولا سونی بوون و حکومه‌تی عوسمانیش هه‌روه‌ها، ئه‌وه‌یان به‌خواهی و ناخواهی په‌سند کردبوو و ناچار رایانده‌بوارد.

سالی ۱۱۴۶ نادر شا له ئاوریاپه‌گانه‌وه ته‌مای چوونه‌ سه‌ر قه‌فقازی هه‌بوو، ئومیدیکی قورسی [به] کۆمه‌گی و یارمه‌تی کورده‌کان بوو، هه‌روه‌کو هه‌موو کوردیک کۆمه‌گیان کردبوو. به‌و ئومیده مانگی ره‌بیعی دووه‌م چوووه ئه‌رده‌ویل و له‌ته‌ک مووساخانی تالشیدا موخابه‌ری کرد. مووساخان بۆ کۆمه‌گی کردن و یارمه‌تی په‌یمانی دا. نادر شاش ئه‌یاله‌تی شیروان و داغستانی به‌مووسا به‌گ به‌خشی.

کورده‌کانی تالش به‌بێ شه‌ر و کۆژتار و ئیزاو که‌وته ژێر فه‌رمانی نادر شاه. بۆچوونه سه‌ر خاکی شیروان و گه‌نج و تفلیس له‌شکریان بۆ کۆکرده‌وه.

نادر شا به‌له‌شکری کورده‌کانی تالشه‌وه په‌لاماری شیروانی دا و گرتی و چوووه سه‌ر تفلیس و ئیره‌وان و گه‌نج و گرتنی. به‌دلێکی خۆشه‌وه ئه‌یاله‌تی مووساخانی خاوتین کرده‌وه و به‌بێ درک و زه‌حمه‌ت بۆی دامه‌زاندرا. کورده‌کانیش له‌و چوینه‌دا به‌دلێکی خاوتین کۆمه‌گی نادر شایان کرد. (ته‌ئریخی نادری - لاپه‌ره ۱۳۸).

۹- کوردی زه‌نگه‌نه و نادر شا و حوسین قولیخانی زه‌نگه‌نه

سالی ۱۱۲۰ حوسین قولیخان که‌وته ریزه‌ی ئومه‌رایانی سه‌فه‌وییه‌وه و له‌کن شا سولتان حوسینی سه‌فه‌وی زۆر به‌ریز بوو و گه‌لێک به‌خۆشه‌ویستی و ده‌ستدرێژی راگیرا و رۆژ به‌رۆژ پایه‌ی بلند ده‌بوو.

سالی ۱۱۲۲ شۆرش که‌وته ئیرانه‌وه. توشمال (تایفه‌ی غلیجایی و ئه‌فغان که

سهرکیش بوون، که وتنه خاکی سه فیه ویبه کانه وه. حوسین قولیخان له گهل و له یعه هد ته هماسب میرزایا چوه قه زوین که له شکر کوبکه نه وه و بو پیش به پیشوی گرتن، نه فغانه کان سهر نهرم کهن. ته هماسب که له ئیسفه هان دهرکه وت، نه فغانه کان زوریان هینا و شار و حکومتیان گرت و خستیانه ژیر په نجهی خو یانه وه. ته هماسب میرزا که چوه قه زوین تیگه یشت که شا سولتان حوسین کوژراوه و له ناوچوه؛ خو ی به پادشا ناونا و له سهر ته ختی پادشاهی دانیش و له شکر و هیزی کوژده وه و حوسین قولیخانی کرده سهر دار سوپا.

سالی ۱۱۲۷ عه لی پاشای سهرعه سکه ری روم له گه نجه وه روو به نه رده ویل له شکر برد. له ولاره نه فغانه کان له کرده وه و تیگوشانی شا ته هماسب گه یشتن و له شکرکیکیان نارده سهر. ته هماسب و حوسین قولیخان روویان له ناوریابه گان کرد و چونه نه رده ویل و له وی جیگیربوون و دانیشتن.

که زانیانه وه عه لی پاشا روو به نه رده ویل ده چیت، ته هماسب و حوسین قولیخان له نه رده ویل دهرکه وتن و به ری خو یان کرده خاکی ره ی و روو به تاران رویشتن. له ریگادا حوسین قولیخان به گز قزلباشی سه لمانابادی چوو و له نریک تاران شکانندی. له ویوه روو به مازنده ران و ئوستراباد رویین.

حوسین قولیخان که کو مه گی شاه ته هماسبی ده کرد، وای به چاک زانی که فه تح عه لیخانی قاجار بکا به حاکمی «سه منان» و به هیزی که وه نارویه سهر تاران که به گز نه فغانا بچیت. فه تح عه لیخان له دوی چووین سستی کرد و گه راهه پاش.

حوسین قولیخان بهو ده ستوور و ئیزاوه به رای شا ته هماسبی ده کرد و به راستی و دروستی له گه لیا بوو و چاکه و باشی نیشان ددها و کو مه گی ده کرد. له هیچ ئیزاو و شپرزیه کی که رووی ددها به جیتی نه ده هیشت و هیزی بو په یدا ده کرد و پشتیوانی و ته و انایی بو ریگده خست و هه تا گه یشته دهره ی نادری، هه موو ئیش و هیز و گه وره بی و پادشاهی ته هماسب، حوسین قولیخان بوو. هه موو لاپه ره کانی میژووی نه و چاغه ی ئیران شوکر و سوپاس و ستایشی حوسین قولیخانی زهنگه نه ده کهن.

سالی ۱۱۳۹ له لایه ن نادر شا و شا ته هماسبه وه حوسین قولیخان کرا به سهر دار سوپای گه یلانان و نادر را. نه و خاکه له ده ست «رووس» دابوو؛ حوسین قولیخان به زوری بازوو نه و خاکه ی له رووس پاک کرده وه و هه تا تخووبی خاکی ناوریابه گانی خسته ژیر

فه رمانی خو به وه. چه ند سهرکی شیتی که تیا بوون رامی کردن و حوکام و گه وره ی نه و خاکه ی هه موو هیناوه ده ست و سهری پی نواندن و به جاریک ناسووده گی خسته نیویانه وه. (ته نریخی نادری. لاپه ره ۵۰).

سالی (۱۱۴۱) نه شرف عیلجای نه فغان که حوکمرانی نه سفه هان بوو، به له شکره وه چوو بو سهر خوراسان که ته هماسب له وی بوو؛ له لایه ن نادر شاهه شکاندر ا. نادر شا فه رمانی دا به حوسین قولیخانی زهنگه نه که به له شکر گه یلان و نه و خاکه وه بگاته نیوانی قه زوین و تاران و فریای ته هماسب بکه وی و به گز نه شرفه فدا بچیت.

قولیخان به له شکره وه روو به سابلانغی بو تاران رویشتن و له سابلانغ نه فغانی شکاند و چوه سهر قه زوین. له دهره وه ی شار سیدالخان (سیدال)ی سهر کرده ی نه فغان که حاکمی قه زوین بوو پیشی به حوسین قولیخان گرت و له دوی شه ر و کوژتار سیدالخان پوچ و په رشویلاو کرایه وه. سیدالخان هه لات و روو به نه سفه هان بوو دهرچوو. کوری سیدالخان له نه رگی قه زوین قه لابه ندیی کرد. حوسین قولیخان له پاش که میک دهره دان گرتی و قه زوینی له نه فغان پاک کرده وه و به نادر شای راگه یاند و ناغورخانی کرده حاکم و له سهری دانا.

نادر شا زور منه تدار بوو و ره زا قولیخانی شاملوی کرده فه رمانه وای قه زوین. حوسین قولیخانی به له شکره وه چوه سهر فه راهان و گولبایه گان که له وی له شکر روم هه بوو. به زور و شه ر و کوژتار نه و خاکه ی له رو میان پاک کرده وه. نریک ۴۰ روژ له وی رایبوارد فه رمانه وایی کرد.

سالی ۱۱۴۲ی مانگی شه عبان نادر شا چوه خاکی لوپستان و له بروجه رد دابه زی بوو. که حوسین قولیخان گه یشته له شکره زی نادر، له لایه ن نادر شاهه نوازشکرا و نه یاله تی کرماشانی پندرا و به پینج هه زار که س شه ر کهر و نازاوه چوون سهر کرماشان و گرتی و ئومووری فه رمانه وایی تیدا دامه زراند. دیواری قه لاکه ی کون ببوو، روو خاندی و دیواریکی تازه ی بو دروست کرده وه.

چاختی که خه لاتی نه یاله تی کرماشانی له به رکرد. ۵ هه زار سواره و پیاده ی هه لگرت و له بروجه رد دهرکه وت. ریگای راستی نه گرت و له کپوه کانی فه یلیبه وه چوه خواری و هه تا دوو فرسه نگی کرماشان رانه وه ستا. حه سه ن پاشا که رو میبه کان کرد بوویانه والی نه و خاکه، چوه پیش. له دوی که میک شه ر ته نگه ی پی هه لچنرا و شکاندر ا. خیلتی

نۆزبه گیبیه و کهلهور نهختیک سهرکیش بوون، بهلام نهوانیش رامکران. حهسه ن پاشا جه به خانه و توپ و بنه ی به جیهیشت و ههلات. حوسین قولیخان چووه نیو شاره وه. حوسین قولیخان ههتا سالی ۱۱۶۰ هه ره له سهر کرماشان بوو، زور دلپاک و نازا و گهلیک په راشی هه بوو.

عه بدولباقیخانی کوری حوسین قولیخان زهنگه نه

عه بدولباقیخانی کوری حوسین قولیخان له ته مه نی بیست سالییدا که وته ریزی ئومه را و گه وه ی سوپاهی نادر شاهه. له بهر نازایی و زرنگی خوئی، رۆژ به رۆژ روو به ره و ژوور ده چوو و هه میسه له باره گاهی نادر شادا مده بیر و یه که زانای به تاییه تی و ئه مینداری هه موو ئوموور و ئیشیکی شاهی و خوشه ویستی هه موو سهر دار و گه وره به که بوو.

سالی ۱۱۴۷ نادر شا که ده وه ی «گه نجه» یدا عه لی پاشای والی ئه و جیه گایه وه تنگ هینرا، ناچار بوو که چند که سیکی گه وه ی شار به ئیلچی و تکاکاری ره وانه ی لای نادر شا بکا تا کو به ماملت پیکین. ئه و گه وره و که به خودایانه که چونه کن نادر شا و به خوئی برانه پیشگای و فرمانی تامانی ئه وانه ی دا به عه بدولباقیخانی زهنگه نه و له ته کیانا ناردیه گه نجه. عه بدولباقیخان که چووه گه نجه عه لی پاشای به ده ستووری گه وران نوازش کرد و به زیان خوئی دلنای کرد و هینایه سهر با وه ری. له ۱۷ مانگی سهر فهری ئه و ساله دا چند که سیکی دیلگیرای ئیرانی و هه موو جه به خانه و توپ و چه کی دایه ده ست عه بدولباقیخان و په میانیان به ست که له گه لیا بجیته لای نادر شا.

عه لی پاشا له ته که عه بدولباقی خانا هه ستا چووه پیش ده می نادر شا. له دوای خه لات و نوازش دلنیا کرا. عه لی پاشا دیاری و پیشکه شیکی که بر دبووی، نواندی و به ره هبه ری و پشتیوانی عه بدولباقیخان ناردرایه قارس و به خوئی به رییان کرد و پاسه وان و پیو یان له گه ل خست و بردیان له قه لای قارس دایاننا و گه رانه وه.

نادر شا له دوای گرتنی تغلیس قاقه زیکی له سولتانی رۆمه وه بوئی چوو و تیبیدا نویسرا بوو که عه لی پاشای سهر له شکر ناردرایه لاتان تا کو بناغه ی دۆستی و ئاشناتی دامه زینیت.

نادر شا ئه و دیده نیه ی واگوزاری عه بدولباقیخان کرد و بو دیتنی سهر له شکر، عه بدولباقیخان داندرا که قسه ی له گه لا بکات و له ته کیا پیک بیت و هه رچونیک بچ، سوودی نیشتمانه که ی به جی بینیت.

عه بدولباقی خان له گه نجه دانیشت و چاوه نۆری هاتنی ئه و سهر له شکره ی کرد، له مانگی رۆژووی ئه و ساله دا سهر له شکر گه یسته گه نجه. له پاش پیکه اتن و په میان گرتدان، عه بدولباقی سهر له شکره ی هه لگرت و بر دیه پیشگاهی نادر شا که ئه وده مه له ده شتی موغاندا له شکر به زی کرد بوو. ته ئریخی نادر لاپه ره ۱۵۹ ده لیت:

له وده مه دا هه موو ئومه را و گه وره و سهر کرده ی سوپا و عوله ما و خوینده وار و تیگه یشتوی ئیران و کار به ده ست و زانا و فه رمانه واکان له و ده شته دا کو بوونه وه.

نادر شا له ده شتی موغان بوئی هه موو خه لکی ئیرانی کو کرد بوونه وه، که له سهر ته ختی پادشاهی دانیشت. له و کومه له دا ره وشتی ییکه تی و دۆستایه تی و ده ست پیکه وه گرتنی حکومه تی ئیران و عوسمانی که هه ردوولا حکومه تی ئیسلامن، ده رمیان کرا. بوئه وه ی ۵ به ند (ماده) یان دانا که له خواره وه ده گوتری. ئه و به ندانه یان کرده بناغه ی پیکه اتن و پیکه تی و برایه تی:

۱) مه زه به ی جه عفه ری به مه زه به ی پینجه مین بنا سری.

۲) له مه که ی موعه زه مه بو ئه و مه زه به ی روکنیک دابندری تا کو به تایی جه عفه ری نوئری پی بکه ن.

۳) وه کو ئه میر جه جی میسر ئه میر جه جیک له لایه ن حکومه تی ئیرانه وه بنیرنه حیجاز.

۴) هه ردوو حکومه ت یه خسیر و دیله کان به یی فرۆتن به رده ن.

۵) وه کیل و سه فیری هه ربه ک له و دوو حکومه تانه له پایته ختی یه کتردا دانیشن. (دریژه ی ئه و ریککه وتنه له ته ئریخی نادر لاپه ره (۱۶۳) دایه).

نادر شا زنجیریک فیل و دیاری گرانبه های ناماده کرد که له گه ل سولحنامه که دا بو سولتانی بنیری. بو پیکه تانی ئه و ریککه وتن و پیکه اتنه، عه بدولباقیخانیا په سند کرد و دیاری و پیشکه ش و په میان نامه که یان دا ده ست عه بدولباقیخان. مه لا عه لی ئه که بر مه لا باشی و میرزا ئه بولقاسمی کاشییان کرده هاوال و له گه لیان خست و قاقه زیکی چوونه سهر ته ختی ئیرانیان بو سولتان نویسی و ئه ویشیان پیدان.

عه لی پاشای والی مووسل که بو پیکه اتن هاتبوو له گه لیان که وت و روو به ئه سته مبول که وتنه ری. له لایه ن حکومه تی عوسمانییه وه به خوئی و شادی پیشوازیان کرا و به ده به و به که یفه وه بردیانه ئه سته مبول و به نوازش برانه پیشگای سولتان و دیاری و پیشکه شه کانیا له گه ل په میان نامه که خرایه پیش ده می سولتان. به ندکهانی سولحنامه که

جگه له دووانی هه موو په سندن بوون. ئەو دوو بنده کاری عوله‌مای ئیسلامه و له‌وان ده‌پرسا و وه‌لامدرانه‌وه. ۳ به‌ند له سول‌حنامه‌که‌یان په‌سند کرد، دیاری و پیشکه‌شیتیکی زۆر قورس سازکران. مسته‌فا پاشای وه‌زیر و عه‌بدووللا ئەفه‌ندی ئەنه‌دۆلی و خه‌لیل ئەفه‌ندی قازبی ئەدرنه به‌سه‌فیر داندرا و له‌گه‌ل دیاری و پیشکه‌شه‌کان بۆ ئیتران ناردن ناماده‌بوون و له‌گه‌ل عه‌بدوولباقیخان خزان و له‌رێگای به‌غدا و ئەسه‌فه‌هانه‌وه روو به‌کرمان رۆیشتن.

سالی ۱۱۵۱ په‌نجار رۆژ پاش نه‌ورۆز که ۱۹ی موحه‌ره‌م بوو، له‌ نادراوا گه‌بشتنه پیشگاهی نادر شا. عه‌بدوولباقی قاقه‌ز و دیاری و میوانه‌کانی پیشکه‌شکردن. به‌که‌یفخوشتی میوانداری کران و زۆر به‌رێز جیگایان بۆ رێکخستن (ته‌ئریخی نادری لاپه‌ره ۱۸۱).

نادر شا هه‌ر له‌و ساله‌دا چوو هه‌ندستان و شاری «ده‌هله‌و»ی گرت. محمه‌د شای هه‌ند که له‌ ده‌هله‌و داده‌نیشت به‌له‌شکره‌وه چوو له‌شکرگای نادر شاهه‌ و چادری هه‌لدا و سه‌راپه‌رده‌ی حه‌ره‌می ئەو پادشایه له‌نیو له‌شکره‌زی ئیتراندا هه‌لدا.

میرزا مه‌هدی له‌ ته‌ئریخه‌که‌ی لاپه‌ره ۱۹۴ ده‌لیت: عه‌بدوولباقیخانی کوردی زه‌نگه‌نه که له‌ ئەعازمی ئومه‌رایانی نادر شا بوو، بوو به‌مه‌ئموور که له‌ رکا‌بی ئەو پادشاهه‌ی بی جیگایه‌دا هه‌موو ده‌میک ناماده‌ی حزوور بیت و بۆ پیوستی میوانداری و په‌وشتی خزمه‌تگوزاری به‌رێشته سه‌ر جیبه‌جی هه‌تانی دلنه‌وازی و که‌یف خوشتی. پیاویکی گه‌وره‌ی وه‌کو عه‌بدوولباقیخان له‌ لایه‌ن نادر شاهه‌ کرایه مه‌ئموور و پادشاهیکی وا گه‌وره‌ی هه‌ندستانی درا ده‌ستی.

نادر شا له‌ پاش ئەوه رۆژی دووشه‌مه‌ی بیته‌مینی مانگی زیله‌حیجه روو به‌ده‌هله‌و له‌شکری ئاژۆت، رۆژی حه‌وتی مانگ له‌ که‌نار شار دابه‌زی و له‌شکره‌زی کرد.

عه‌بدوولباقی له‌ پیشگاهی محمه‌د شادا که‌مهری گرێدا‌بوو و به‌نوازش و چاکه‌ دلێ ئەو پادشاهه‌ی خوش کرد‌بوو. محمه‌د شا به‌تیرادیتنی عه‌بدوولباقی دا‌وای کرد که به‌نادر شا بلتیت لیبی بگه‌رین بگه‌رێته‌وه نیو شاری ده‌هله‌و تا‌کو ته‌داره‌کی میوانداری بۆ نادر شا بگرت. رۆژی هه‌شته‌می مانگ محمه‌د شا عه‌بدوولباقیخانی هه‌لگرت و چوو نه‌ نیو شاره‌وه و ده‌ستیان به‌پیوست سازکردنی میوانداری کرد. رۆژی نۆیه‌م نادر شا چوو ده‌هله‌و (دریژه‌ی له‌ لاپه‌ره‌ی ۱۹۵ ته‌ئریخی نادر دایه‌)، ئەوه‌نده‌مان له‌و پیاوه‌ زانیوه که‌ گوترا.

۱۰- ته‌یموور پاشای میلیی

ته‌یموور پاشا له‌ سه‌ره‌هاتوی کورده‌کانی میلیییه. له‌ زۆر ده‌مانه‌وه له‌ته‌ک حکومه‌تی عوسمانیا شه‌روشه‌ری هه‌بوو و ته‌قه‌لای ئەدا و تێده‌کو‌شا که به‌سه‌ر خاکی ئەوا زال نه‌بن. به‌هه‌تزی ئیله‌که‌ی و پشتیوانی کورده‌کانه‌وه بوو به‌سه‌رداریکی گه‌وره و به‌ناوبانگ. له‌ پاشان حکومه‌تی عوسمانی ناچاری ئەوه‌ی کرد که بیکاته‌ میری میرانی کوردستان، له‌ پاش ئەوه به‌په‌وتبه‌ی وزاره‌ت کرا به‌والی و حاکی ولاتی وان.

له‌ شو‌پشی سه‌فه‌وییه‌کان و پشتیوانی ئیتران و سه‌رکه‌وتنی ئەفغان و دامه‌زراندنی حوکمیکی تازه‌ی «غیلجای» دا ته‌یموور پاشا له‌ته‌ک میر و حاکی و به‌گ و گه‌وره‌کانی کوردی ئاوربایه‌گانا ده‌ستی به‌نووسراو ناردن کرد و له‌گه‌ل‌یان پیکه‌ت و دلێ گرتن.

له‌سه‌ر ئەوه ته‌یموور پاشا هه‌ستا چوو سه‌ر خاکی ئاوربایه‌گان (خوی سه‌لماس، ورمی، ته‌وریز، مه‌راغه‌ی گرتن و به‌پشتیوانی کورده‌کانه‌وه زۆر زه‌وی ده‌ستخست. له‌ ته‌ک عه‌لی په‌زاخانی موکریدا به‌له‌شکری کوردی موکریه‌وه چوو مه‌اندواو که پیش به‌نادر شا بگرت. ته‌یموور پاشا له‌ جه‌نگاوه‌ری نادر شا و فروفیلتی رۆم ناشاره‌زا بوو، له‌گه‌ل عه‌لی په‌زاخانا به‌دلگه‌رمی بۆ شه‌رکردن ناماده‌ ب‌بوون؛ هه‌ر هه‌نده‌یان زانی نادر شا وه‌کو به‌لا که‌وته سه‌ریان.

سالی ۱۱۴۰ نادر شا له‌ هه‌مه‌دانه‌وه بۆ گرتنی ئاوربایه‌گان رووی له‌ «سنه» کرد. مانگی موحه‌ره‌م، عه‌لی په‌زاخانی موکری و ته‌یموور پاشا به‌له‌شکره‌وه چوو نه‌ نیوان ده‌ده‌م و مه‌قدم که «مه‌اندواو» بیت. له‌وه‌مه‌دا نادر شا گه‌بشته سه‌فاخانه‌ی هه‌وشار که خاکی موکریه‌یه. بنه و گرانه‌باری له‌وێ دانا و بۆ خوێ و له‌شکری به‌پرتاو چوو نه‌ مه‌اندواو و له‌ که‌نار چۆمی چه‌خه‌توو له‌شکره‌زی کرد و روو به‌رووی ته‌یموور پاشا و عه‌لی په‌زاخان راوه‌ستا.

ته‌یموور پاشا به‌پشتیوانی عه‌لی په‌زاخان و کورده‌کان و به‌ئومیدی پاشا و توپچی و چه‌رخه‌چییه‌کانی رۆمه‌وه به‌دلگه‌رمی بۆ پیشه‌وه ئاژۆتی و ریزی به‌له‌شکر گرت و مه‌ردانه‌ چوو مه‌یدانی شه‌ر و کوژتاره‌وه. ئەگه‌رچی له‌ یه‌که‌مین هه‌لمه‌تا ته‌نگه‌ی به‌له‌شکری نادر شا هه‌لچنی و تیکه‌وه‌ی پیچا، به‌لام پاشا و له‌شکرو چه‌رخه‌چییه‌کانی رۆم پشتیان له‌ شه‌رکرد و روو به‌مه‌راغه هه‌لاتن و گیانیان له‌ مردن پرگار کرد.

ته‌یموور پاشا و عه‌لی په‌زاخان و له‌شکری کوردستان سپه‌نگیان به‌گولله‌وه ناو زۆر

نازایانه شهریان کرد و له کوژتار نه پرینگانه وه. که تاریکی شهو به سه رداها ت به هه ر بۆنه یه ک بووبی خۆبان لهو مهیدانه خویناوییه دا دهر باز کرد. ته میور پاشا و عه لی ره زاخان و چند سوپاهیکی کورد روویان له مه راغه کرد. کورده کانی موکری به که و دوو تا کولوک بو ی دهر چوون و له ناوایی و دیهاته کانی خویانا گه یشتنه نیو مال و منداله که بیان و دانیشن.

عه لی ره زاخان که گه یشته مه راغه، کورده کانی که له کن نادر شا بوون کرده تکاکار و بۆ خۆشی یه کسه ر قاقه زی بۆ نادر شا نویسی و بهو بۆنه یه پیکه اتن و گه راوه کن نادر شا و کراوه به حاکمی موکریان. به لام ته میور پاشا چووه «دی خورگان» و سه نگه ر و مه ته ریژی به رامبه ری دروست کرد و دانیشن.

نادر شا له دوای هه لاتنی ته میور پاشا. به له شکره وه چووه سه ر مه راغه و گرتی و روو به دیخورگان له شکر ی ناژوته سه ر ته میور پاشا. رۆژتیک هه تا ئیواره ته میور پاشا له گه ل نادر شایا شه ری کرد و به تۆپ و تفه نگ کوژتاریان له یه کتر کرد. ته میور پاشا وه تنگ هات و له تاریکی شهوا په نای بۆ کیتی «سورخاو» برد که نزیک ی شاری ته ورئیه. نادر شا له شکره که ی کرده دوو بهش و لینگی دا سه ر کیتی سورخاو و ته ورئیه.

ته میور پاشا که له پاشا و له شکر ی رۆم و جهنگا وهری نادر شا و سه ر کرده کانی وردبووه وه، له هه لاتن به و لاوه چاره یه کی نه دۆزییه وه. مسته فا پاشای والی ته ورئیه و پاشاکانی دیکه ی کۆکردنه وه و له نیوه شهوا ته ورئیه بان جیه یشت و روویان له «سه فه بیان» کرد، بۆی دهر چوون. له رۆمیبه کان هیند له ته ورئیه مابونه وه، که تیگه یشتن ته میور پاشا هه لاتوه ئه وانیش هه ریبه ک به جوژتیک له شار دهر که وتن و هه لاتن. رۆژی ۲۲ موچه رهم ته ورئیه به جاریک که وته ده ست نادر شاوه.

نادر شا که ته ورئیه گرت له خۆ سازکردنی چوونه سه ر خاکی قه فقازدا بوو و بۆ گرتنی ئیره وان و قارس ناماده یی ده کرد. له وده مه دا وه لامی پیدرا که له هیرات و نه فغانستانه وه دوژمن لینگی داوه ته سه ر خاکی خوراسان. نادر شا ناچار بو بۆ خوراسان چوو و لوتف عه لی به گی کرده به گله ر به گ و حاکمی ته ورئیه (ته ریخی نادر، لاپه ره ۷۸).

ته میور پاشا له وده مه دا دوو که لینی ده ست که وت: به کیک چووبنی نادر شا بۆ خوراسان و دوور که وتنه وه ی له ناواریه گان؛ دووه مین لیکه وتنی سولتان ئه حمده له پادشاهی و چوونی سولتان مه حمود بۆ سه ر ته ختی سه لته نه تی عوسمانی. له بهر ئه وانه ته میور پاشا

ده زبه جی له شکر ی له کوردی میلی و خیتی کوردی ئه و خاکه کۆ کرده وه و تیپیک له شکر ی رۆمیبه یی هه لگرت و چووه ته ورئیه و لوتف عه لیخانی دهر په راند و ته ورئیه گرت.

لوتف عه لیخان روو به مه راغه هه لات. عه بدوره زاخانی مه قده می حاکمی مه راغه ریگی نه دا که برواته نیو شاره وه، ئه ویش به ناچاری رووی کرده «خه لخال». ته میور پاشا دیسان خاکی ناواریه گانی خسته ژیه ره مانیه وه (ته ریخی نادر - لاپه ره ۱۲۴).

سالی ۱۱۴۵ نادر شا چووه سه ر شاره زوور و توپال عوسمان پاشای سه ر عه سه که ری رۆمی کوژت و له دواییدا چوونه به غدا و نه جه ف و که ره لا و گه راوه و له شکر تیک قورسی ناره سه ر ته میور پاشا؛ بۆ خۆشی گه یشته «پانه» که خاکی موکریبه. ته میور پاشا که گه رانه وه ی نادر شای به یست و تیگه یشت که چووبته بانه، ناچار به بی شه ر ته ورئیه به ردا و روو به ئیره وان گه راوه. ته ریخی نادری لاپه ره ی ۱۳۰ ده لیت: لوتف عه لی به گ له دوای ته میور پاشا چووه ته ورئیه، له پاشان نادر پی راگه یشت.

سالی ۱۱۴۸ نادر شا چووه سه ر خاکی قه فقاز. ته میور پاشا به ۶ هه زار سوپاهی کوردی «وان» و میلییه وه چووه تغلیس و له قه لای «لوری» به گژ نادر شادا چوو و شکاندی و ته میور پاشا چووه تغلیس و له شکر تیک ده وره دراو له تنگانیدابوون رزگاری کردن و بۆ له شکره ده وره دراوه که ی گه نجه ش دانه ویتله و پیویست و کۆمه گی نارد و به هیزه وه گه راوه قارس.

نادر شا که له ده ست ته میور پاشا رزگار بوو، پییان گوت که ده ست له شکر تیک رۆم له قه لای «قازان چای» و له کیتی «یقای قولو» به پاسه وانی دانیشن توون. به له ز پیاده ی خسته پی شه وه و به به فر و ره چه شکاندن بۆ چوونه سه ربان که وتنه ری.

دۆل و شیوه کان پر له به فر و کرپوه لووس بسوون و زستانیش زۆر سارد و سه خت و به مز و تمه بوو. له بهر به فر زۆری ریگیان لی ونبوو و سه ره دهریان نه ده کرد، له ریگیه کی که چووبوون به ناتومیدی گه رانه وه و روویان له قارس کرد.

ته میور پاشا دهر و ژووری شار و قه لای به له شکر و تۆپ و جه به خانه توند کرد، دیوار و کونگه ره ی شار و قه لای له له شکر پر کرد. به ۱۲۰ هه زار سواری کورد و عه سه که ره له شار دهر که وت و چووه پیش نادر شا. هه ردوو لا بۆ به رامبه ری یه کتر له شکر بان ریز کرد و به تۆپ و تفه نگ یه کتر بان ناواریان و به رشیلنگان دا. ئه و رۆزه هه تا ئیواری خوین ریژرا و لاشه که وت و کوژتاریکی قورس له هه ردوولا کرا. ئه وه رۆژتیک سه خت و نه گبه ت

[بو]، هردوولا دژی وایان چاوپیتنه که وتبوو. ئەو شەرە بە شەری «موراد تەپە» ناوبانگی هەیه.

سەربەهۆرد نوێسەرانی ئێران دەلێن: «نادر شا و میرزا مەهدی خاوەند تەئریخ - که نوێسەری بەتایبەتی بوو - لە دووری شەر لەسەر بەردێک دانیشتیبوون و تەماشای شەر و کوژتاریان دەکرد. نادر شا بەهەناسە ساردیبیەو بەمیرزا مەهدی گوت: ئەمە چ پۆژتیکە؟ ئەم هەواپە و بەفر و بەستەلەکه و زستانە سەختە و شەرووشۆرە چۆن دەبینن؟» میرزا مەهدی بەم شیعەرە وەلامی داو:

هوا مخالف و همد سگ و نشیمن سنگ
بەجای نالە ی بریت صدای توپ و تفنگ

ئەو شەر و کوژتارە ۳ پۆژ لەسەر یەک بەریابوو؛ نادر شا تەنگەتاو کرابوو، زستانیکی زۆر سارد و بەفرێکی زۆر کەوتبوو، هەردوولا بەجاریک لە دەستوی کەوتبوون. نادر شا ناچاری پۆشیتنەو بوو و دەستی بەگەرانیوە کرد. ئەو خاکە ی بەجاریک تالانکرد و پروو بەئێرەوان پۆشیت.

تەیموور پاشا لە دوای ئەو کە نادر شای تەنگەتاو کرد و بۆگەرانیوەی ناچار کرد، ئەویش چوو قارس و دەستی بەهێز پەیداکردن کرد و هەر لە ئارپە «چای» وە هەتا ئەرزه پۆم بەئالەت و لەشکر توندکرد و بۆ خۆشی لەبەر ساردوسری لە قەلای قارس دانیشت و چاوەنۆری بەهاری دەکرد.

نادر شا کە لە قارس گەرآو، ئێرەوان و تفلیس و گەنجە و ئەو خاکانە ی بەجاری گرت و پاشا و مەئموورەکانی عوسمانیشی گرتن؛ و هیندیکی کوژتن و هیندیکی بەدیل بەخیوکران و گەلێکیشی بەماملەت پیدانەو.

هەرۆه کو لە باسی زەنگەکان لیتی دواین سەرما و بەفر و سەختی پیشی بەدلیری و نازیای نادر نەگرت و تەنگی و ئیزاو لە کردەو و ئارەزووی رانەگرت، دووبارە لەشکری هەلگرت و لە مانگی رەبیعی دووهمدا چوو سەر قارس و لەشکری ئاژۆتە سەر تەیموور پاشا.

سلەو دەمەدا لە لایەن سولتانی پۆمەو فەرمانی ماملەتی درا و سولحنامە بەئەحمەد پاشادا ناردرا و گەیشتە ئەرزه پۆم. پاشایانی ئەو دەروپشتەش قاقەزبان بۆ نادر شا نویسی و شەری نادر شایان لەسەر قارس کلاکرد. نادر شا بەماملەت پەیمانگیر بوو و بۆ کوژاندنەو شۆرشی داغستان لەشکرەکی روو بەداغستان و لەگزیبە کیشاوه.

مایە ی تیگچوونی حکوومەتی نادر شا

نادر شا کە تەمەنی گەیشتە دوامینی، حکوومەتەکی نزیکە کەوتن بوو. لەگەڵ خەلکە که نامیهرەبانی دەست پینکرد و دلپەقی نواند و دەستی جەوری درپژ کرد.

نادر شا کە خاکی هیندستانی گرت دەولەت و سامانی ئەو خاکە ی دەستکەوت و خرچ و باجی سی سالانی پیتەخشین، بەلام لە دوایی لیتی ئەستاندەو. هەموو سەرماپە و دراوچتی گرانەهای هیندستانی بۆ «کەلات» بارکرد. کەلات کە پایتەختی بوو لە خوراسان، پۆژ بەرۆژ گەنجینە و دارایی لە کەلات کوژدەو و بەپۆنە ی کوژدەو و ئەو سامانە دلی هەموو خەلکی رەنجاند و ئەزبەت و جەوری فرە بوو.

نادر شا بەو کە لەگەڵ موسلمانانی سوننی بەمیهرەبان بوو و سەرپەستی و نازادی پیدای بوون، شیعیەکان لیتی دلگیر ببوون و بەبەدی ناویان دەبرد، ئەو هەشی لە عولەما و موحتەهیدەکانی شیعیە دەزانی.

بۆ ئەزبەتدان ئەو گەلێکی دلیری کرد و هانی دا کە جەور و ئەزبەت رەوا بینیت، ئەو کەسانە ی کە هیشتا هەر رەگی شیعیەتیان دەبزووت، نادر شایان دردۆنگ کردبوو کە باوهریان پێ نەکات. لەسەر ئەو نادر شا باوهری بەهەموو خەلکی ئێران نەمابوو و ئەفغانیبیەکان و تورکمانەکانی لەو داخانە هیئا بوو روو. ئومەراییانی ئەو دوو تیرەپە ی پیش خستبوون. ئەو ئومەراییانەش بەپشتیوانی ئەو هەموو بەهەموو کلۆجیک دەستدریژیان بەسەر خەلکی ئێرانا دەکرد.

ئەوانە بوونە مایە ی تیکدانانی ئاسایش و دلگیری خەلکی ئێران لە نادر شا. هەموو هیزدار و خاوەند دەستەکان ناچاری سەرکیشی و بلندبوون ببوون.

خەلکی فارس، شیروان، مازندەران، لیکرا بەجاریک سەریان لە فەرمانی نادر شا پیتچاوه و ئاوازی سەرکیشیان بلند کرد.

ئەو سەرکیشیە رقی و دلگیری نادر شای هاندا و بۆ جەورکردن و هیزداری کرد، خەلکە که لە ترسی خۆتێریتی و گرمە و نالە ی رقی نادر شا مال و خانوهرەیان بەردا و پروو بەچیا و کیتوکان هەلاتن و لەنیو ئەشکەوتانا سەرکیشیان کرد و بوون بەجەردە و رپگر و تەربەدە.

مپژوونویسەکان دەلێن: نادر شا کە بۆ چوونەسەر عەلی قولیخانی برازای لەشکرکیشی کرد، لەودەمەدا لە سیستان تەپلی سەرپەخۆی لی دەدا. نادر شا رقی هەستا و فەرمانی

دا که چند شیعه به کی که له نیتو له شکر دابوون بکوژتین؛ به بی لیکدانه وه نهو فه رمانه ی دا. نادر شا له وده مه دا زور تیکچسو بوو و خوین بهری چاوی گرتبوو و له دیتن و لیکدانه وه و هلبژاردن که وتبوو.

نومه رایانی نادر شا له وه گه بشتن که هه موو ده کوژتین، کوژتنی نادر شایان خسته پیتش و ژایانی خویمان له مردنی نهوا دیت. له بهر نه وه چوار سهردار له شکر، ددانیان به جهرگ داهینا و دلای خویمان توندکرد و بو کوژتنی نادر شا چوونه پیشه وه.

محهمه مد علیخانی هه وشاری و صالح بهگ سهرتیبی فه وچی خاس، شهو به بهانه ی کاری په نهانییه وه چوونه چادری نادر شا. پاسه وانه کان ده یاناسین و ریگیان دان. نهو چوار سهرکرده که چوونه چادره وه، نادر شایان وشیارکرد. نادر شا دوو که سی لیکوژتن. صالح بهگ له دوا ی کوژرانی دوو هاواله که ی بهو شیریه له دهستی دابوو له نادر شای دا و کوژتی.

میژوونویسه کان له وه که نادر شا دهست بزوی ده کرد، رقی له وانه هه لگرتبوو که ده ی کوژتن، حقی ده دهنی و ده لپن حقی بوو. بو دامه زرانندی حکومه ت و پیکخستنی نه مر و راگرتنی سه لته نه ت، ناچار بوو و ابکا که ده ی کرد، نه گهرچی له وهش زور خو ی ده پارازت.

به لام نه گهر دهستی له پادشاهی هه لگرتبا هم بو خو ی و هه م بو میلله ته که ی که به چ نه زیه ت و رنج و خوین پیتی له دهست دوزمنی پرگار کردبوو و هینا بوویه رژیکی وا، نه وهش جیگی ئومید نه بوو. به لایه کی زور گهره ی له پیشه وه ده دی که دهستی هه لگرتبا.

نه فغان له ئیران دهرکردن و نه فغانستان گرتن و له تهک حکومه تی عوسمانی شهر و کوژتار و پرگارکردنی نهو خاکانه ی له دهستیان دابوو، کابول و قندههار هینانه دهست، به تازی و پرا و ته گبیر و ره شیدی نادر شاه بوو، دوزمن و به دخوه کانی ئیران رامی خو ی کات و نهو خاکانه ش بگری که گرتنی.

گرتنی هیندستان و خاکی ئیران زل(؟) فره کردن و ئیران سهرخستن و میلله ته که ی به زور ناودارکردن، له تازی نادر شاه بوو.

نه گهرچی نه وانه به خوین پیتی هه زاران که س و پیوانی گهره هاتوونه دهست، به لام پادشاکانی رژه هلات و ناسیا تاکو نهو رژه کیشوهرگیری و مهرز فره کردنیکی وایان بو

هه لته که وتبوو، به بی گونا ه و خوین پیتی که بو نادر شا هه لته وتبوو دهستی داوه. نادر شا ده ولته و سامانیکی له هیندستانی دهستخت بو نه مه بوو که سهرهوت و حیشمه ت و دارایی و گهره یی ئیرانی پیتشو تازه کاته وه و خه لکی ئیران دهنگ بهرز و پایه بلند و ناودارکا. په لاماردانی «بوخارا» شی بو شیری تیژ نیشان دان و هه لته تی شیرانه نواندنی بوو.

نیمه چ ته ماشای کیشوهرگیری و چ ته ماشای تازی و کارزانی و تیگه یشتنی بکه یین و چ له ته دبیر و نه ندیشه و بییر و لیکدانه وه ی وردبینه وه و کوشه وه و ته قه لاکانی بهک به بهک بخه یینه بهرچاو که بو ئیران و خا که کی ماندوو بووه و تیکوشاوه و نهو کاره گهره و دل سوژی و پیانوه تیبه له وه بو ئیران به جی هینراوه بیخه یینه ته رازوی زانینه وه، نهو پادشاهه گهره یه و نهو قاره مانه تازی شایانی ستایش و سزاواری شوکرانه و ناهه رین پیاده لگوتنی چا که یه.

له بابه ت ئاین و کیش: نادر شا ده یه ویست که ئاینی ئیران بگوری، نه ویش بو بی بوو که خه لکی ئیران به بو نه ی ئاینی خو بانه وه - که هی سه فه و بیسه کان بوو- رژی به رژی سه فه وی و بنه ماله که یان ده که وتنه وه روو و خو شه ویست ده بوون. نادر شا ده یه ویست به تیکدانی نهو ئاینه ی بناغه ی خو شه ویستی سه فه و بیسه کان تیک بدات و تیکه ل و پیکه لی ئاین و کیشه تیکدراوه کان به راورد بکات و بیانکا به یهک،

عوله ماکانی دین له چاغی سه فه و بیسه کان، هه موو نیش و کار و ئومووری فه رمانگوزاری حکومه تیان خسته بووه ژیر په نجه ی خو بانه وه.

نادر شا که له سهر ته ختی پادشاهی دانیشته لهو توشماله (طایفه) دلگیربوو و ره شته ی کارگوزاری له دهست هه موویان دهره یینا و به جاریک له ئیشی خستن. مه لا گهره کان چوونه کنی که جیگایه کی باش دهسته نه وه. نادر شا رووی تیکردن و گوتی: «نیه به چ جوریک نهو هه موو مال و ده ولته و دراوه ی میلله ت ده خون؟» له وه لاما گوتیان: به کومه گی و یارمه تی جیره و معاش، نیمه هه موو عوله ما له مزگهوت دوعا بو ده ولته و حکومه ت و پادشای ئیسلام ده که یین. نادر شا وتی: «له نیمه تاشکرابوه که دوعای نیوه له لای خودا په سند نیبه و قسه کانتان رهوا نابی؛ چونکو هه تا نیوه له روودا بن میلله ت بی رووه. هه تا نیوه سهرکه وتووین میلله ت و کیشوهر ژیر که وتوو و داماره. ده ولته مه ندی نیوه مایه ی هه ژاری و فه قیری میلله ته. کیشوهرگیری و ناسایش که به شیری تیژی پاله وانه کانی منه وه یه، وا دیاره نه وانه ناله تی دهستی قودره تی یه زدانی داوه ر بن.

که‌وا بوو ده‌ولت و مال و سه‌روهت و سامانی ټپوه ده‌بی بۆ جیره و معاشی پال‌ه‌وانه‌کانم پوخت بکړی».

ټو شه‌وه که نادر شا کوژرا، بۆ سبه‌ینی ټهمه‌دخان ټبدال‌تی به‌فه‌وجیک ټوزبه‌گی لینگی دا سهر خاکی ټیران. ټیرانیسه‌کان به‌تازایی له به‌رامبه‌ری راوه‌ستان. ټهمه‌دخان وه‌نه‌بی نه‌شیت ټیران بگری، به‌لام ههر به‌مه خاکی ټه‌فغانی له ده‌ست بمینیت، به‌مامله‌تکرده‌ن پیشی به‌ئیش گرت و گه‌راوه خاکی قه‌نده‌هار و ده‌وروشتی گرت و گه‌نجینه و مال‌ټیکی زور که له هیندستانه‌وه ده‌چوو بۆ نادر شا، گرتی و حکومه‌تی خوی پی دامه‌زراند. به‌وه ټومووری ټهمه‌دخان رووی له گه‌وره‌بوون کرد.

عه‌لی قولی‌خان برازای نادر شا که له سیستانا به‌سه‌رکیشی راپده‌بوارد، ټه‌ونه ټومه‌راکانی نادر شایان کوژت‌بوو چونه‌کنی و هانیاندا عه‌لی قولی‌خان چوو سهر خوراسان و گرتی و له‌سه‌رته‌خت دانیش‌ت و ناوی خوی نا «عه‌لی عادل شا» و نه‌سروللا میرزا و ټیمام قولی میرزا و رها قولی میرزاو ۱۳ کوپ و کوره‌زای نادر شای کوژتن. له‌وه بنه‌ماله‌یه ټه‌وه‌ی رزگار‌بوو «شاروخ» ی کوره‌زای نادر بوو که له تمه‌نی ۱۴ سالاندا بوو.

عه‌لی عادل شا بۆ ټه‌مه‌ی که حکومه‌ته‌که‌ی به‌چاکی سهر بگری «شاروخ» ی کرده پادشا و خوتنده‌ره‌کانی نادر شاش که محمه‌د قولی‌خان بوو گرتی و دایه‌ده‌ست خوانینه‌کانی حه‌رمی نادر شا. ټه‌وانیش گرتیان و له‌توپه‌تبان کرد.

ټیبراهیم خان که برای عه‌لی عادل شا بوو له لایه‌ن برایه‌وه فه‌رمان‌په‌وایی عیراقی ده‌کرد. له‌شکری هه‌لگرت و چوو سهر براکه‌ی و به‌گژیا چوو و گرتی و هه‌ردوو چاوی کوټلی و ناوی پادشاهی له خوی نا. ټه‌میر ټه‌رسه‌لان فه‌رمان‌گوزاری ټاوربایه‌گان به‌ده‌ستیه‌وه گرفتار بوو و له‌ناوبرا.

ټیبراهیم خان هه‌رجه‌ند به‌له‌ز پیشکه‌وت، به‌لام زور نه‌ژیا و له‌شکریانی خوی گرتیان و بردیانه مه‌شه‌د و له‌گه‌ل عادل شا دایانه ده‌ست شاروخ، ټه‌ویش هه‌ردووکی کوژتن.

شاروخ کوری رها قولی میرزای کوری نادر شا بوو. دایکیشی کچی شا سولتان حوسینی سه‌فه‌وی بوو. چونکه لاویکی جوانچاک و تازا و ته‌بیعت ناسک و خوش روو بوو، خه‌لکی ټیران به‌پادشایان په‌سند کرد. به‌لام به‌دبه‌ختانه ټیران پیشیو بیوو و ټیکه‌له‌چوو بوو. ههر هه‌واداریک هه‌وه‌سی فه‌رمان‌په‌وایی له میتشکا ده‌جوولایه‌وه و سه‌ربلند بیوو.

میرزا سه‌ید محمه‌د ناو کابراهک که له چاغی نادر شادا هات‌بووه روو و ناسرابوو، له دایکه‌وه خزمی سه‌فه‌ویسه‌کان بوو، له‌وه شوژشه‌دا ټیرانیسه‌کانی فریو دابوو چاو و راوی ده‌کرد که شاروخ وه‌کو نادر شا باوه‌ری به‌کیش و ټایین نیسه و بی دین و مه‌زه‌به. له‌وه رینگایه‌دا گه‌ل‌یک شیعه‌ی هه‌لخه‌له‌تاند‌بوو و فریوی دابوون. کوټمه‌له‌یه‌کی زلی له‌سه‌رخوی کوژد‌بووه‌وه. به‌بی ټه‌وه‌ی که شاروخ بزانی هه‌لمه‌تی برد و شاروخی گرت و هه‌ردوو چاوی کوټلی و کویری کرد و له‌سه‌ر ته‌خت دانیش‌ت و ناوی خوی نا «شا سلیمان» و ده‌ستی به‌کیش‌وه‌رداری کرد.

یوسف عه‌لی سهردار سوپاهی شاروخ به‌سوپاهیکی زله‌وه چوو سهری و نه‌به‌یش‌ت تامی فه‌رمان‌په‌وایی بچی‌ژتی و گرتی و کوژتی و شاروخی له‌سه‌ر ته‌خت داناوه و ټومووری پادشاهیسی خسته ژیر چاوه‌دیری خویه‌وه.

جه‌عفه‌رخانی کورد که سهردار سوپاهییک بوو، به‌هیز و ره‌شیدی ناوبانگی کرد‌بوو، به‌له‌شکریکی شه‌رکه‌روه چوو سهر یوسف عه‌لی. له‌وه دای گه‌ل‌یک شه‌ر و کوژتار گرتی و کوژتی و ټوموور و ټیشوکاری پادشاهی خسته ده‌ست خوی، به‌لام زور نه‌ژیا.

میر عالم عاره‌ب به‌له‌شکریکه‌وه چوو به‌گژ جه‌عفه‌رخانا و کوژتی و شاروخی گرت و حه‌بس‌کرد. ټهمه‌دخان ټبدال‌تی له ټه‌فغانستانه‌وه چوو سهر خوراسان، له‌وه دای شه‌ر و کوژتار، به‌مه‌رج، میر عالیم له‌ناوبرا و ده‌ستی له‌وه‌ره‌دانی مه‌شه‌د هه‌لگرت.

ټه‌ویش له‌به‌رته‌وه بوو که خاکی ټیران هه‌تا سهر له ده‌ست ټه‌فغاندا نامینیت و ټه‌هالی ټیران ټیش و ژان و برینی پیش‌وو‌یان له ده‌ست ټه‌فغانا ههر ما‌بوو. له‌وه دوامینی ټه‌وه ټه‌ندیشه‌ی کرد بۆ ټه‌وه‌ی که ته‌نها خاکی ټه‌فغانستان له ده‌ست بمینیت و پادشای خاکی ټه‌فغانستان بی، له‌گه‌ل ټیرانا رټیکه‌وت و شاروخی له‌گرتی‌خانه ده‌رخست و پادشاهی ټه‌وی په‌سند کرد.

خه‌لکی ټیران شاروخی جه‌وانی کویریان له‌سه‌ر ته‌خت داناوه و هیند‌ټیک خاک له‌گه‌ل خوراسانا له‌ژیر فه‌رمان‌یدا ما‌وه. له‌وه دای ټه‌وه له‌گه‌ل فه‌رمان‌په‌وایی خه‌ریک بوو هه‌تا چاغی که‌ریمخانی زهند. که خاکی ټیران که‌وته ده‌ست که‌ریمخانی زهند، خانه‌دانی هه‌وشار پوچ کرایه‌وه. ته‌ماشای کتیبی ټیمه‌ی «کوردی زهند» بفه‌رموون. (به‌رگی دووه‌می سیرجان مالکم ټینگلیزی لاپه‌ره ۴۹-۶۰).

پهراوی چاپکراوی کردهوهکانی ختیوی زاری کرمانجی

- ۱- پیشه‌وای ناین شهریهت به‌کوردی.
- ۲- غونچه‌ی به‌هارستان میژووی کوردان.
- ۳- پیشکه‌وتن - میژووی دوو بنه‌ماله‌ی کورد که له ئاوربایه‌گان و دیاربه‌کردا فه‌رمان‌په‌وابوون
- ۴- میژووی ده‌وری ئه‌ماره‌ت له کوردستان سالی ۶۵-۶۵۶ هـ.
- ۵- ئاورپکی پاشه‌وه - حکومه‌تی به‌رزه‌کانی له حه‌لوان و دینه‌وه‌ر.
- ۶- ئاورپکی پاشه‌وه - حوکمدارانی کورد له هه‌ولپیر.
- ۷- ئاورپکی پاشه‌وه - پادشاهی چهند بنه‌ماله‌ له سالی ۴۷۸ - ۶۱۷ هـ.
- ۸- ئاورپکی پاشه‌وه - حوکمدارانی بابان.
- ۹- خۆشی و ترشی (بزئۆکه و مه‌رۆکه).
- ۱۰- ناودارانی کورد له ۱۲۰۰ هه‌تا ۱۳۰۰.
- ۱۱- میژووی کورد و نادر شا له خاکی ئیرانا.

ئه‌و کتیبانه‌ی چاپ نه‌کراون

- ۱- میله‌ته‌تی کورد.
  - ۲- میژووی سه‌لاحه‌دین ئه‌یوبی
  - ۳- وینه‌ی کۆلین (زه‌نگوغرافی) (له‌ژیر چاپ دایه).
  - ۴- پزگاری له زانین.
  - ۵- به‌کورتی میژووی په‌واندز (سۆران).
- حوسپین حوزنی موکریانی

میثروی
شاهنشاهی

کوردی زهند

رواندز مهرکهزی زاری کرمانجی

حسین حزنی موکریانی

میروی
شاهه نشاهانی

کوردی زه‌ند

رواندز مه زرکه ی زارکرمانجی

بهندی یه که مین

میژووی که ریخانی زهد و چهند گۆته یه که له ژیا نی پیشینی

که ریخان کوری ئیناک (ئیناخ) له توشمالانی کوردی زهد و له خیتلی لهک و سالی ۱۱۱۳ هجری له دیتی «په ربه» ی خاکی مه لایر هاتۆته جیهانه وه (ئه، ل ۱۵۵).

سالی ۱۱۴۰ نادر شا که خاکی لوړ و بهختیاری گرت و له خیتلی لهک چهند که سیتی که به ژۆر وه گرته نیو سوپا هیه وه، که ریخان یه که یک بوو له وانه که نادر شا کردیه پیاویتی سوپا هی. له سوپا هیه وه بوو به خاوه ند پایه و گه و ره بوو. له ده وری عادیل شای برزای نادر شادا بوو به سه رتیپ و له وهش به ره و ژوورتر چوو و که و ته ریزه ی سه رکرده سوپا هیه کانه وه و هه تا له ته شویشاتی ئیران که لینی ده سته کوه ت و بوو به پادشا (ج، ب-۱)

که ریخان وه کو پیاویتی سوپا هی له له شکری نادر شادا په رای ده کرد. «ساکیس» ده لئ: «هه روه کو ئیمه له سه فه رمان بهیستو ومانه و زانیرومانه ته وه، که ریخان پیاویتی به ره وشت و ده روون چاک و دل روون و خاوه ند ته ندیشه یه کی خاوین بوو. له ته که سه رکرده کانی بهختیاری به یه که ته تی تیکۆشاوون و ته قه لایان داوه».

هه روه کو له هه ر که سیکا چاو به رای نی نه دان و نه کیشان هه یه، هه روه ها عه لی مورادخانیس چاوی پی هه لئه ده هات و به خیلی به که ریم ده برد. «عه لی مورادخان» سه رکیشی کرد و به و بۆنه به وه بهختیاری په رشویلا و بوون و پوچ کرانه وه و کوژران.

له و ده مه دا که ریخان به هزی داد گوسته ری و دادخواهی و بهخشش و نیوچاوان خاوتینه وه، هه موو دلئیکی کیشابووه لای خۆی و هه وادار و پشتیوانی زۆر بیوو. له ئیرانی خواروودا بیوو فه رمان په وایه کی سه ره به خۆ (ساکیس).

که ریخانی زهد به دادگه ری و مه ردایه تی خه لکی کرد بوو به هه واداری خۆی و به و ره وشته چاکه یه وه به سه ر هه موو خانه کانی ئیرانا زال بیوو. ته گه رچی خاکی ئاوریایه گان له ده ست خانه کانی کوردا به ئازادی و سه ره به خۆی راده گیرا، به لام ته وانیس فه رمان بهرداری که ریخانیان خسته ته ستۆه و به دیاری و باجدان که و تنه ژیر فه رمان بییه وه. عیراقی ئیران و فارس و گه لیک له خاکی خوراسان که و ته ده ست که ریخان.

که ریخان به و جوژه له ئیران بوو به پادشا و فه رمان په وایه، به لام ناوی شاهی نه ویست و به وه کیل ناوبانگی کرد؛ چونکه چاوه دیربی خه لکی ئیرانی ده کرد.

ئه م په راویه م چۆن نوویسیوه ته وه

ئه گه رچی به راستی له ده می که وه خه ریکی نوویسینه وه ی میژووی پادشایانی کوردی زهد بووم، ناگام له سه رهوردی ته و بنه ماله گه و ره کورده هه بوو، له گه ل ته وه شا ته قه لام ته دا که زانینی خۆم بگه ینمه پایه ییکی وه ها که به دلخواز و به ئاره زوو بی، وه ده مه ویست ناگاداری خۆم هینده فره بکه م که خۆینده وه ره کان له لیورده بوونه ویدا دانه مین.

به کۆمه گی و یارمه تی زانا و تیگه یشتو وه کان ناگاداریه کی زۆرم له میژووی پادشایانی زهد پیدا کرد. به رگی دووه مینی «جه نه رال ساکیس» ی ئینگلیزم وه ده ست خست و له لایه نی زهنده کانه وه هه رچییه کی تیابوو وه رمگیترا یه سه ر کوردی.

له دوا ی ته وه برا خۆشه ویسته کورده کان، وه هه وه سیان خستم که میژووی ته و بنه ماله کورده بکه مه په راوی (کتیب) سو چاپی که م، منیش له که لین و ده رفه تا کۆشام هه تا زانینی پیشووی ته و ده مه م کۆکردنه وه و به حه وت به ندم دامه زراند و کردمه ته م په راویه و ناوم نا «کوردی زهد یان میژووی شاهه نشاهانی کوردی زهد» له خاکی ئیرانا.

ناوی لیوه رگه کانیشم له لاپه ره ی دوامینی ته م په راویه دا نیشاندا و پیشکه ش به زانا و تیگه یشتو وه کانم کرد. له میانه ی قسه و سه رهورداندا ناوی لیوه رگه کانم به پیتیک نیشان داون، وه کو «ب» بۆ به رگ و «ل» بۆ لاپه ره و «س» بۆ «ساکیس» و «ق» بۆ قاجاریه و «ئه» بۆ اجمل التواریخ و «ش» بۆ شمس الدین سامی و «ج» بۆ جه وده ت و «ع» بۆ علی ظریف الأعظمی.

نمونه یه که بۆ ته مه س-ب-۲-ل-۳۷۰ واته: ساکیس-به رگی ۲ لاپه ره ی ۳۷۰ و بۆ ته وانی دیکه ش هه روه ها به پیت نیشان دراون.

حوسین حوزنی موکریانی

***

سهرکه وټنی که ریمخان (۱۱۶۳ هـ / ۱۷۴۹ م)

تیران له و دهمه دا پشوی تیکه و تیبو و تیکچو و بوو. خوراسان له دست شاپو خدا به ناسووده گی ده گه را و به خشی ده ژاندر. که ریمخانی زه ند و محمه د حه سه نخانی قاجار و نازادخانی نه فغانی له سهر تاج و تخت شهربان ده کرد.

به چاو که ته ماشای هر کامیک له و سیپانه بکرا با ده گوترا که سهرده که ون. به لام سهرکه و تن له دوامینی کوششدا له لایه ن که ریمخانه وه بوو (ساکیس).

هر به و جوړه که ریمخان که بوو به پادشای تیران، له لایه ن پادشای عوسمانی عه بدو لحه میدخانه وه، قاقه زیکی بو ناردرا و به پادشای تیرانی ناسی و نه و عه هد و په یانه ی که له چاخی نادر شادا کرابوو، بوی تازه کرده وه و تخوی خاکی تیا نیشان دابوو و بو نومه را و میری میرانی سنوری نویسی که نه و په یانه رابگرن و چاوه دیری دراوسپیه تی بکن و به راوه ژوو نه بزونه وه (جه وده ت، لاپره ۱۰۹).

شهری که ریمخان و قاجار له مازنده ران دهستی پیکرد. له دوی شهر و کوژ تاریکی گران، قاجار که کان سهرکه و تن؛ به لام له ترسی نه فغانه کان دوابیان به شهره که نه هیتا. نه فغانه کان گه یلانیان گرتیوو، که ته ماشای کرد قاجار که کان له شهری زنده کانا سهرکه و تن، دهستیان له گه یلان به ردا و گه رانه وه.

که ریمخان ده زیه جی و به له زه یزه که ی خوی گرد کرده وه که په لاماری نازادخان بدات نه ک قاجار که کان.

نه فغانه کان له قه زوین مانه وه. ده یان توانی شهریکی قورس بکن و پیش بو خویان پاک که نه وه و دوژمن دهره پین؛ به لام له ولوه که ریمخان له نه سفه هان دهستی به له شکر کوژدنه وه کرد و بو پیشه وه ی ناژووت.

له دوی نه وه که ریمخان سالی «۱۱۶۶ هـ / ۱۷۵۲ م» له نه سفه هان دهره پاندر و هه تا گه یاندرایه شیراز، تنه گی پی ه لچنرا. که ریمخان نه شیا خوی له شیراز رابگریت که پایته ختی پادشایه تی بوو، روو به «بوشیر» هه لات و له وی روسته م سولتان حاکمی «گه شتی» کرده هه وادار و لاگیری خوی و داوی یارمه تی و کومه گی لی کرد که فریای که ویت و به هاواربیه وه بچیت.

له ریگای بوشیر تووشی کوسپه و تنه گی که گوره بوو، له دویلیکی که به «کوتالی ریج» ناوبانگی کرده وه، که ریمخان و له شکره که ی له نیو دۆل و نه والدا دانیشتن و چاوه نوری دوژمنیان ده کرد.

نه فغانه کان و ده وی که ریمخان که و تیبوون. نه فغانه کان له کوسپه تنه گه دا پیرا نه گه یشتنه سهر نه وه که فریاکه ون و خوژگار که ن. له ناکاو روسته م سولتان لینگی دا سهربان و تنه گی پی ه لچنین.

نه فغانه کان نه گه رچی گه لیک به ربه شیدی و نازایی به رامبه ریان کرد و مه رانه تیکو شان و به دبه ختانه له شکره که کان له شهر سست بیوون و سنگیان نه دا پیش و پشتیان له شهر کرد و هه لاتن.

که ریمخان هیریکی زورچاکی کوژده وه و چوه سهر شیراز. به زور شیرازی خسته وه دهست خوی (ساکیس).

***

سهرهوردیکی دیکه ی که ریمخان ۱۱۷۱ هـ / ۱۷۵۷ م

مهیدانی شهری نازادخان له ناوریابه گان دامه زاندر، که نه وی ده می قاجار که کان ناوچه ی سه ختی خویان گرتیوو، نازادخان له ریزه ی هه وادارانی پادشاهییا دهرکه و ت؛ نه ویش له به رنه مه بوو له دوی گه لی شهر شوپ و خوین رزاندن و کوژتار کردن و خه بات و کوژش خوی به ده دست که ریمخانه وه دا.

هر نومید و ناره زوویکی که هه بیوو، له که ریمخانه وه بوی وه دی هات له وه دا نه ژادی و به خشش، دادگه ری، بنچینه پاکی، میهره بانی که ریمخان خوی نواند و دلنه رمی لی ناشکه را بوو. نه یاره دوژمنه هره مه زن و زله گه وره یه کی وه کو نازادخان خوی هاویته به ربه ختی که ریمخان. هه رچیبه کی شایسته و چاکه بوو بوی به جیه پینرا. هه کرده وه یه کی جوان که هه بوو له ته کیا کرا. له نه وازش و خوشهاتی و په رابا که م و کورتی نیشان نه درا، به لام له به رابه ر او ه ستا وه کان ته نیا هه محمه د حه سه نخانی قاجار ما بوو.

محمه د حه سه نخان له سالی دوابی له شکرکی قورسی برده سهر که ریمخان و دهستی به هه لمه تبردن و په لاماردانی که ریمخان کرد؛ به لام له دوامیندا گه یشته سزای خوی.

که ریمخان له دهستان نه ده شیا به رامبه ری دوژمن بکات، له شیراز خوی دامه زاندر و دهستی به داو و گری و له شکر خر کرده وه کرد. شهر که ر و خه زینه و زه خیره و دانه ویله و پیویستی خسته سهره ک و هیزه که ی خسته نیو شاره وه. تاب و ته وانایه کی که هه بیوو گردی کرده وه و دراوسپیه کانی به خراپی هیشته وه.

له دوی نه وه، نه و جا بو قاجار کوشتن و له ناو بردن، که و ته مهیدانی شهر شوپ و نه یار

براندننه‌وه. به‌شهو ده‌ستی به‌شهر و هه‌لمه‌تدان کرد. قاجاره‌کان و هها شکاندران و بلاوکرانه‌وه و په‌ریشان بوون، نه‌ده‌په‌رژانه سهر ته‌وه که خو کۆ بکه‌نه‌وه. دوامین وه‌شاندن له لایهن شیخ عه‌لیخانه‌وه بوو. له‌شکره‌که‌ی که‌ریخان زۆر به‌چوستی شه‌ریان کرد و به‌چالاک‌ی سهرکه‌وتن.

محهمه‌د حه‌سه‌نخان ناچار مایه‌وه و له‌گه‌ل نه‌یاره قاجاره‌که‌ی خو‌یا شه‌ری نه‌کرد. ته‌وه هیزه‌ی که هه‌ببوو، بیده‌ست و ناته‌وان که‌وته‌وه. محهمه‌د حه‌سه‌نخان هه‌تا له ده‌ستی هات خاکی گرت و بۆ سهرکه‌وتن تالوکه‌ی ده‌کرد و له دوامین ئیشا وای به‌سهرهات. که بۆ خو‌یزگارکردن و له شه‌ر و کوژتار پارازتن ده‌کوژشا و که‌وته ته‌قه‌لای هه‌لاتن و گیان له مردن ده‌ریاز بوون. له دواییدا نه‌یاره قاجاره‌که‌ی که‌وته سهری و کوژتی.

ته‌وه شه‌ر و کوژتاران‌ه‌ی خو‌به‌خو‌بی قاجار له‌گه‌ل یه‌کتر بوو به‌مایه‌ی سهرکه‌وتن و ریزگاربوونی که‌ریخان له دوژمنان، ته‌گه‌رچی که‌ریخان له شه‌ری ده‌شته‌کیا هه‌ر ته‌شکا، به‌لام له سایه‌ی پیاوه‌تی و گه‌وره‌یی و دلپاکی خو‌به‌وه پیتی گه‌یشت (ساکیس - به‌رگی دووه‌م).

چلۆنی و دامه‌زراندنی پادشاهی که‌ریخان

سالی ۱۱۶۳ که عه‌لیخان ئالای سهر‌به‌خو‌بی هه‌لدا و «میرزا ته‌بو توراب» ی که‌چه‌زای شا سو‌لتان حوسینی سه‌فه‌وی برده لای خو‌ی و ناوی نا «شا ئیسماعیل» و له‌سهر ته‌ختی فه‌رمانه‌وایی ئیرانی دانا و به‌ناوی ته‌وه هه‌موو خاکی ئیرانی خسته ده‌ست و ناوی خو‌ی نا «وه‌کیل».

سالی ۱۱۶۵ محهمه‌د حه‌سه‌نخانی کوری فه‌تح عه‌لیخانی قاجار که له سالی ۱۱۳۵ به‌ده‌ست نادرشا به‌کوژ چوو بوو، له تورکمان هیزکی په‌یدا کرد، له لایهن «ئوستوراباد» ده‌ستی کرده سهرکیشی.

هه‌روه‌کو گوترا که‌ریخان بۆ شکاندنی قاجاران شا ئیسماعیلی هه‌لگرت و به‌له‌شکرێکی قورسه‌وه چوو سهر محهمه‌د حه‌سه‌نخان. له ئوستوراباد ده‌وره‌یدا و نزیک چل رۆژ ته‌وه شاره‌ی وه‌ته‌نگ هیتا.

محهمه‌د حه‌سه‌ن هه‌موو رۆژی بۆ شه‌ر ده‌رکه‌وت. تورکمان زۆرچاک شه‌ریان ده‌کرد. که‌مه‌رخان و شوجاعودینی زه‌ند له شه‌ردا کوژران. ته‌وه دووانه له گه‌وره و سهردارانی سوپای که‌ریخانی زه‌ند بوون.

شا ئیسماعیل چونکه مندال و نه‌زان و بی‌ئه‌ندیشه‌بوو، وایزانی که‌ریخان شکا و محهمه‌د حه‌سه‌نخان سهرکه‌وت. له رووی نه‌زانیه‌وه هه‌لات و په‌نای بۆ محهمه‌د حه‌سه‌نخان برد. که‌ریخان له‌وه‌ده‌مه‌دا گوتی: «پادشاهیکی به‌دنه‌ک هه‌لات».

چوونی شا ئیسماعیل بوو به‌مایه‌ی دلگیری که‌ریخان. به‌ناچاری له‌شکره‌که‌ی هه‌لگرت و روو به‌تاران گه‌راوه،

خه‌لکی مازنده‌ران که هه‌واداری که‌ریخان بوون، له‌گه‌ل حه‌سه‌نخان به‌شه‌ر هاتن. موقیمخانی «ساری» و سه‌به‌ز عه‌لیخان «لاریجانی» له‌شکرێکی قورسیان هه‌لگرت و چوونه سهر محهمه‌د حه‌سه‌نخان و له فرسه‌نگیکی شاری «بارفروش» به‌رامبه‌ر به‌یه‌کتر راوه‌ستان و بۆ کوژتار ساز بوون. له یه‌که‌مین هه‌لمه‌تا موقیمخان به‌گولله‌ی زه‌نبوره‌ک کوژرا و له‌شکره‌که‌شی شکاندران. لاشه‌ی موقیمخانیان هه‌لگرت و له‌سهر داریان دانا و سووتاندیان. ئاقا حه‌یدره‌ عه‌لی و حاجی قه‌مه‌به‌ر

وینه‌ی

محهمه‌د حه‌سه‌نخانی قاجار

عه‌لی که گه‌وره و سهرهاتی شار بوون، سهرپران. حه‌سه‌نخان له‌سهر مازنده‌ران بوو به‌فه‌رمانه‌وا.

له‌وه‌ده‌مه‌دا ته‌حمه‌د شای ئه‌فغان چوو سهر مه‌شه‌د و گرتی، عیساخانی کوردی چه‌شکه‌زه‌ک ناچار په‌نای بۆ حه‌سه‌نخان برد. دوو پارچه ته‌لماس که هه‌ریه‌ک هه‌شت مسقال گرانییان بوو (۱- ده‌ریای نوور ۲- تاج ماه)، حه‌سه‌نخان ته‌وه دوو پارچه‌ی له‌عیساخان ته‌ستاند.

که‌ریخان که گه‌رایه‌وه تاران له‌گه‌ل له‌شکر و پیویست ریکخستن خه‌ریک بوو. به‌خو‌ی گوت پادشای ئیران و له‌سهر مینبه‌ر خو‌تبه‌یان به‌ناوی خو‌ینده‌وه. له سالی ۱۱۶۶ دا خو‌تبه و سکه‌که به‌ناوی که‌ریخانه‌وه ده‌ستپیکرا.

له‌وه‌ده‌مه‌دا حه‌سه‌نخان شا ئیسماعیلی کرده گۆپالی ده‌ست و پیشه‌ره و نه‌ردیوانی سهرکه‌وتنی خو‌ی. سالی ۱۱۶۸ محهمه‌د حه‌سه‌نخان چوو سهر گه‌یلان و گرتی و قه‌زوینی خسته ده‌ست و روو به‌عبراق بزوت، سهردار سوپا و کاربه‌ده‌ستانی زه‌ند بۆ به‌رامبه‌ریکردن و پیشگرتنی که‌وته مه‌یدانه‌وه. له دوای شه‌ر و کوژتاریکی قورس

محهمه دخانی زهند و ۱۷ کهس به دلیل کهوتنه دست قاجاران.

کهریخان له ولایه به سویا هیکی زله وه چوه پیش حهسه نخان. له وپوه جله وی بهر به ئاوریا به گان سووراند. نازادخانی ئه فغانی که له لایهن کهریخانه وه فرمانگوزاری ئاوریا به گان بو به ۲۰۰۰ پیاوی شه رکه روه چوه پیشی. له ۶ فرسه نگی «ورمی» شهریان دستپی کرد. له دواي خوتنپژئی و کوژتار، نازادخان هه لات، محهمه حهسه نخان به سه ر ئه و خاکه دا خشا و کوژتاری کرد و روو به شوشی رژی. ئاوریا به گان دوو چار به ویرانی و پیپهستی کرا.

محهمه حهسه نخان به ده ستوری ره شبگیری کهوته ئه و خاکه وه، هه ر ئاوییه ک و مالیکی کهوته پیشی سووتاندی و ویرانی کرد و روو به کاشان رژیشت.

شیخ عه لیخان زهند که له لایهن کهریخانه وه فرمانه وای ئه سفه هان بو، به سویا هیکی قورسه وه چوه پیشی. محهمه حهسه نخان ریگی گوزی و روو به شیراز نازووتی. سالی ۱۱۷۱ له که نار شیراز کهریخان و قاجار به گزیه کترا چون. هیندی ک سواره ی ئه فغان که له کن محهمه حهسه نخان بوون، به شه و هه لاتن و په نایان بو کهریخان برد. به ک له دواي یه ک له شگری قاجار له محهمه حهسه نخان جو پبونه وه و تیکه ل به له شگری زهند بوون. کهریخان ته نگه ی به قاجار هه لچنی و شکاندنی و له هه موو لایه که وه تییان روو هاتن.

محهمه سه نخان و چند کهسیک له ده ستوپبونه دی به زور گیانیان رزگار کرد و به پیاده یی خوبان گه یانده مازنده ران. مال و ئه سپاییکی زور کهوته دست زنده کانه وه.

کهریخان خاک و شارانی که محهمه حهسه نخان گرتبوونی، خسته یه وه دست خوئی و له شگریکی له ژئیر فرمانی شیخ عه لیخان ناره سه ر ئوستراباد.

محهمه حهسه نخان له وه ده مه دا که میک تینی هاتبوه بهر، چند کهسیکی تورکمانی له سه ر کوپبوه وه. شیخ عه لیخان هه تا گه یشته «فه یرووز کوه» رانه وه ستا. تورکمان که ئه و وه لامه یان پیگه یشت بلا وه یان تیکه وت.

له ولایه شیخ عه لیخان روو به ساری چوو و به بی شه ر گرتی. محهمه حهسه نخان رووی له ئوستراباد کرد و هه لات. حوسینخانی تورکمانی دللو که هه واداری قاجار بو، به له شگریکی له ده ستیا بوو چوه کن شیخ عه لیخان و سه ری بو چه ماند.

شیخ عه لیخان له ساریبه وه چوه ئوستراباد. محهمه حهسه نخانی قاجار سه نگه ری

دروست کرد و بو به رامبه ری رانه ستا، هه ردوولا ده ستیان به کوژتار کرد.

شیخ عه لیخان بو ئه وه ی ئه و بنچینه پیسه هه لکه نی له که نار ده ریچه ی «ته به رستان» وه ریگی ئوسترابادی گرته پیش و محهمه حهسه نخان ناچار له ریگی خیابانه وه چوه خاکی «گولباد»، له وی له گه ل زهند به شه ره ات و له که نار ده ری شه ریکی قورس کرا و له دوا ییدا قاجار به ناچاری روو به ئوستراباد گه راپه وه.

شیخ عه لیخان له گولباده چوه ئه شه ف، محهمه حهسه نخان که گه یشته ئوستراباد هاواری له نه جه فغانی کوردی شادی کرد فریای که ویت. ئه وانیش به ۱۰۰۰۰ که سه وه چونه کومه گی و به بونه ی کورده کانه وه له ملا و له ولایه ۶۰۰۰ که سیکی دیکه ی له ده وره کوپبوه.

محهمه حهسه نخان به و له شکره وه چوه پیش له شگری زهند. له بیبانی «قرق» هه ردوو له شکر گریبان گیربوون. له یه که مین هه لمه تدا نه جه ف عه لیخان شادی کورده کانی هه لگرت و به بی شه رکردن روو به خوراسان گه راره. محهمه حهسه نخان پیاوه کانی بو شه ر نارد و که میک ته قه لایان دا و ریگی خیابانیان گرته پیش و هه لاتن. محهمه حهسه نخان به ناچاری له گه لیان چوو.

شیخ عه لیخان به کوژتار کهوته سه ریان، له و هه مووانه که سی له قاجاران رزگار نه بوو. محهمه حهسه نخان به دوو نوکه روه روو به لیره وار هه لاتن. کوردیک «سه بز عه لی» (سه وزالی) ناو کهوته سه ریان و محهمه حهسه نخانی گرت و سه ری بری و بو شیخ عه لیخان به دیاری بردو ئه ویش بو تارانی به ری کرد. ئه و که له سه ره یان برده پیش کهریخان.

سه ردی و پیاوه تی و دلپاکی کورد، لیره دا دیاری کرد که جلدی یه که می ته ثریخی قاجاریه لاپه ره پا زده به و جو ره لئی ده ویت: که سه ری محهمه حهسه نخانیان برده پیش کهریخان زند، کهریخان له تاران له سه رای شاهی دانیشتبوو. به ک له قاجاران ئه و سه ری له په شته مالیکیه وه پیچابوو و به بی ترس برده به رده می کهریخان. له لایهن کهریخانه وه پرساری کرا که ئه وه چییه؟ پتی گوت: سه ری محهمه حهسه نخانی قاجاره. کهریخان که ئه وه بیست له جیگی خوئی بلندیوو و به پیخواسی له سه رای پادشاهی چوه خواره وه، سه ره که ی حهسه نخانی وه رگرت و به ده ستی خوئی شوشتی و مووی سه ره که ی شانه کرد و گولاوی پییدا رشاند و به ده ستوری گه وران سوکواری بو دانا و

به‌روشتی پادشاهی‌تی له تابوتی نا. هه‌تا ده‌روازی شار له پیش تابوته‌که‌وه رۆبشت، سرداران و سه‌رکرده‌ی سوپا و گه‌وره‌ی شاری هه‌تا گۆرستانی له‌گه‌لا نارد.

که شیخ‌علیخان له‌و شه‌رده‌ا سه‌رکه‌وت هه‌موو مازنده‌ران و ئوستراباد و گه‌یلان و خوراسانی خسته‌ده‌ست خۆی.

حه‌سه‌نخان که کوژرا، محهمه‌دخانی قوانلوی قاجار و ئاقا محهمه‌د و حوسین قولیخان کورانی محهمه‌د حه‌سه‌نخان و ژن و مندالانی هه‌لگرت و له ئوستراباد وه‌پیی خستن و بۆ «گورگان» ی بردن. له دوا‌ی ئه‌وه بئی چاره مان و روویان له ده‌رگای که‌رمیخان کرد، ئه‌ویش به‌گه‌وره‌یی رایگرتن و په‌وانه‌ی شیرازی کردن. له رووی میه‌ره‌بانی و دلخوا‌پنیه‌وه وه‌کو شازاده‌یه‌کی به‌خپو ده‌کردن. ئه‌وه‌ش په‌روه‌رده‌یه‌کی وابوو که‌له دوامیندا کردنیه‌ خویخواری مال و مندالی خۆی.

سالی ۱۱۷۱ که‌رمیخان به‌بئی کیشه‌ بوو به‌پادشاهی‌کی سه‌ربه‌خۆی ئی‌یران و خاکی گه‌یلان، خوراسان، عیراق و ئاوریا‌یه‌گان، فارس، مازنده‌ران و ئه‌وانی دیکه‌ی به‌ته‌واوی گرت و له‌گه‌لا دراوسێ‌کانیدا به‌خۆشی بنچینه‌ی دامه‌زراند و دۆستایه‌تی خسته‌نیوانیان. که‌رمیخان به‌ره‌له‌ستییکی که له پیشی بوو نه‌یده‌هیشت بۆ تاره‌زووی فه‌رمانه‌روایی سه‌رکه‌ویت، ته‌نیا محهمه‌د حه‌سه‌نخان مابوو، ئه‌ویشی که کوژت ئیتر هیچ گری و کۆسپه‌بێکی له‌به‌رده‌م نه‌ما که بپیته‌مایه‌ی سه‌رنه‌که‌وتن.

که‌رمیخان که کورانی محهمه‌د حه‌سه‌نخانی بردنه‌ شیراز، ئاقا محهمه‌دی کرده‌نوکه‌ر و حوسین قولیخانیسی کرده‌ فه‌رمانگوزاری «دامغان». حوسین قولیخان گه‌یشته‌ دامغان و دامه‌زرا و زۆری پینه‌چوو، ده‌رگایبێکی شو‌رشی بۆ کورده‌ دلپاک و بېباکه‌کان کرده‌وه، په‌گه‌زی تۆله‌کردنه‌وه بزواتی و ده‌ستی به‌سه‌رکیشی و جه‌رده‌یی کرد. ئه‌وانه‌ی له‌پیشا له‌ته‌کیا خراپه‌یان کرد. بوو گرتنی و کوشتنی و له‌ویوه‌ چوو سه‌ر ئوستراباد و ئه‌ویشی وه‌ته‌نگه‌یتنا، هه‌موو دوژمنه‌کانی پیشووی کوژتن و گه‌راوه‌ دامغان. به‌و جو‌ره‌ هه‌ر رۆژه‌ به‌سه‌ر جیگایبێکیدا ده‌دا و تالانی ده‌کرد.

محهمه‌دخانی سه‌واد کوهی که له‌پیشدا ناوی «دادۆ» بوو، له لایه‌ن که‌رمیخانه‌وه کرا به‌فه‌رمانه‌روای مازنده‌ران. قولیخان چوو سه‌ری و کوژتی. به‌وه هه‌موو مازنده‌رانی که‌وته‌ ده‌ست.

که‌رمیخان که له‌وه ئاگادار بوو، وای به‌چاک زانی حکوومه‌تی مازنده‌ران بداته

مه‌هدیخانی کوری محهمه‌دخان و له جیگه‌ی باوکی خۆی دامه‌زینیته‌وه، بۆ ئه‌وه‌ی که تۆله‌ی باوکی له قولیخان بکاته‌وه.

مه‌هدیخان به‌هیتزیکه‌وه چوو «بارفۆش». له‌ولاوه قولیخان به‌شه‌و چوو سه‌ر بارفۆش و مه‌هدیخانی گرت و له به‌ندی کرد. دیسان هه‌موو مازنده‌ران که‌وته‌ ده‌ست قولیخان، هه‌موو قه‌لا و جیگا سه‌خته‌کانی رووخاند و دوژمنه‌کانیسی کوژتن.

که‌رمیخان که ئه‌و وه‌لامه‌ی پئی درا له‌شکرکی نارد مازنده‌ران و تورکمانی یوخاری باشیسی هاندا و چوونه سه‌ر حوسین قولیخان و گرتیان و کوژتیان. که‌رمیخان ئه‌و له‌شکره‌ی له ژیر فه‌رمانی زه‌کیخانی برایا نارد مازنده‌ران. له دوا‌ی کوشتنی حوسین قولیخان ئه‌یاله‌تی مازنده‌رانی دا به‌زه‌کیخان. ئه‌ویش که گه‌یشته‌ مازنده‌ران ژن و مندالانی قولیخان و مورته‌زا قولیخانی کۆکردنه‌وه و بۆ قه‌زوینی ناردن. ئه‌و ئاگره‌شی به‌و جو‌ره‌ کوژنده‌وه و هه‌موو قاجاره‌کانی بلا‌وکردنه‌وه. (ق. ب. ۱).

له‌شکر ناردنی که‌رمیخان بۆ سه‌ر خاکی عیراق (۱۱۸۹- ۵)

که‌رمیخان ئه‌گه‌رچی له‌ته‌ک حکوومه‌تی تورکی عوسمانیا نیوانی خۆشبوو و په‌یمانان له نیواندا هه‌بوو، به‌لام له‌به‌ر چهند چتیکی زۆر گه‌وره‌ی هاتوو له والی به‌غدا دلگیربوو و له سێ لاوه له‌شکری نارد سه‌ر خاکی عیراق و شاره‌زوور و هه‌لمه‌تی برده سه‌ر به‌غدا و به‌سرا.

۱- موته‌سه‌رپی خاکی بابان، محهمه‌د به‌گ له لایه‌ن عومه‌ر پاشای والی به‌غداوه له حوکمرانی خرا و مه‌حموود به‌گی برای ئه‌وی له جیگا دانا. محهمه‌د بۆ ئه‌وه‌ی که له‌سه‌ر حوکمرانی داندیته‌وه په‌نای بۆ که‌رمیخان برد. که‌رمیخان له‌و بابه‌ته‌وه قاقه‌زتیکی بۆ عومه‌ر پاشا نویسی. له لایه‌ن پاشاوه نویسراوه‌که به‌هیتد نه‌گیرا.

۲- خه‌لکی ئی‌یران بۆ زیاره‌تی ئیمام حوسین له ئی‌یرانه‌وه چوون و له گه‌رانه‌وه‌دا مال و ئه‌سپابیان له لایه‌ن والیه‌وه تالان کرا و به‌ئه‌تک و سووکی ده‌رکرا‌بوون. که‌رمیخان ئه‌وه‌شی له عومه‌ر پاشا گه‌یاند، بئی سوود مایه‌وه.

۳- له‌و ساله‌دا چاوقۆلکه‌که‌وتبووه خاکی عیراق و نزیکه‌ی سه‌د مال له (خه‌لکی ئی‌یران مردبوون و مال و ئه‌سپاب و شتومه‌کی ئه‌وانه له لایه‌ن والی به‌غداوه تالان کرا‌بوون. که‌رمیخان ئه‌وه‌شی دیسان بۆ عومه‌ر پاشا نویسی که بیداته‌وه، وه‌لامی نه‌داوه (ج. ب. ۱- ل- ۱۱۳- ۱۱۴- ۱۱۵).

۴- توشمالی «چرفه» ی که نزدیک سهد ماله زمیمی بوون، له عومهر پاشای خواستن که بو نیشتمانی خوئیانیان بنییریتتهوه، که کهوتبوه بهسرا و ئهوشی گویدیر نه کرد و نه بییهیست، لهسهر ئهوشا سه ربهوردانی گوتراو به نویسراوی بو ئهسته مبول نارد و له عومهر پاشای گازانده کرد. بهلام لهولاهه گهوره و خوانینی ئیران له دهوری که ریمخان کومه لیان بهست و پتییان گوت: «ئو خاکانهی که لهوه پیتش ههر لهسهر خاکی ئیران بووه و ئیستاکهش و اچاکه ئو خاکه بخریتته ژیر فرمانی خو مانهوه». بهراوردی قسهی ههمووان کرا و گوترا لهوه پیتش که ریمخان که له ئاوربایه گان له ته که ئه فغانه کانا شه ری ده کرد، پادشای روم یارمه تی دوژمنی ده کرد و بو خراپه ی خاکی زهند ده کوشا (جهودهت).

چوونی نه زهر عه لیخان بو سهر درنه

نه زهر عه لیخان به سوپا هیکی قورسه وه چوه سهر درنه، میهرود، مهنده لی و به دره. ئه و خاکی ههموو به جاریک پامال کرد و روو به ده ور و پشتی به غدا له بزوتنه وه دابوو. به زستان شاره زووری خسته دست و محمه مد شه فیع خان ههموو خاکی شاره زووری دهوره دا. به له شگری ئه رده لان و که لهوره وه به سهر خاکی شاره زوورا رویشت و هه تا نزدیک کهرکوکی گرت؛ له خودی شاره زوور ناوچه ی گریدا. روژ به روژ هیتزی له سهر کو بووه وه. له بهر شه روشور و کوژتاری دهوره ی شار، به غدا تووشی نه بوون و تهنگی خوارده مهنی و دانه ویتله بوو. له لایهن که ریمخان هه وه له شگریکی دیکه شی روو به «قارس» له ئاوربایه گانه وه به ری کرا. وه زیر «ئه حمده عیزهت پاشا» ی مو حافیزی قارسیان وه تهنگ هینا.

چوونی عه لی مورادخان بو سهر شاره زوور

محمه مد به گی بابان، ههروه کو له پیتشا لپی دواین، له لایهن عومهر پاشا وه له فرمانه وایی شاره زوور خرا و په نای بو که ریمخان برد. له دوای ئه وه که عومهر پاشا قسه ی که ریمخانی به هیتند نه گرت، که ریمخان له شگریکی بو عه لی مورادخانی خوارزای خو ی ریکخست و له گه ل محمه مد به گا بو شاره زووری به ریکردن.

لهولاهه عومهر پاشاش ۱۰۰۰۰ کهسی نارده قه لاچوالان که کومه گی مه محمود به گی بابان بکه ن. له دوای شه ر و کوژتاریکی زور محمه مد به گ له سهر فرمانه وایی بابان دانراوه.

چوونی سادقخان بو سهر به سرا - یه کی به هه رهم - ۱۱۸۹

سالی (۱۱۷۸) که ریمخان که وته سهر ئاره زووی گرتنی خاکی عیراق و شاره زوور و له گه ل سهر کرده و گه وره کانی ئه و خاکه دا دهستی به نویسراو ناردن کرد. چونکه خه لکی عیراق دادگه ری و میهره بانی که ریمخانیان په سند کردبوو و له رنج و دلگیریدا له دست عومهر پاشای والی به غدا ده ژبان، به چاکی پیتشوازی ئه وه بیان ئه کرد که بکه ونه ژیر فرمانی که ریمخانی زهنده وه.

له و ساله دا شیخ سلیمانی برا گه وره ی «به نی که عب» ی عاره ب به خیتله که یه وه په نای برده بهر که ریمخان. له خاکی «دورق» دا دامه زراندران و به خیتو کران (ع. ته ئریخی به سرا- ل- ۱۴۳).

فرمانه وایی زهند به و جو ره له گه ل خاکی عیراق خه ریک بوون و خه لکه که شی به ههموو جوژی نوازش ده کرد. محمه دی خه زینه دار له و ده مایا هان درابوو که له به غدا هه واداری بو پهیدا بکات و خه لکه که بکاته هاودهنگ (ع- ته ئریخی به سرا- ل- ۲۰۹).

سالی ۱۱۸۸ که ریمخان له گه ل پادشای عوسمانی عه بدو لحه مید خانا نیوانی - به و جو ره ی که له پیتشا لپی دواین- تیکچوو و جاری شه ری له ته کا کیتشا. له شگریکی ۱۲۰۰ که سی له ژیر فرمانی سادقخانا نارده سهر به سرا. شیخ سلیمانی به نی که عب به ههموو هیتزیکی که له دهستی هات به ئاره زووی خو ی له تهک سادقخانا چوه سهر به سرا (ع).

له و ده مه دا موته سه لیمی به سرا سلیمان به گ که به سلیمان پاشای گه وره و به «ئه بوسه عید» ناویانگی کردبوو، له سالی ۱۱۸۲ وه له سهر به سرا بوو له شگریکی ریککه وتووی ساز کرد و له دوامینی ئیشا خو ی له شار په ستاوت و ده رازه ی قه لای له سهر خو ی به ست. نزدیک ۱۳ مانگ له نیو شارا به قه لا به ندی ماوه. سادقخان له شه ر و ده وره دانی شار ده ستبه ردار نه بوو. سلیمان به گ ناچار به مه رج خو ی به ده سته وه دا. ئه گه رچی هیتنده راوه ستانه ی بو گه یشتنی یارمه تی بوو، که نا ئومید بوو ده رازه ی شاری له سادقخان کرده وه (ع. ل ۱۴۴).

سالی ۱۱۸۹ ه / ۱۷۷۵م سادقخان که شاری گرت، خه لکه که ی به خو شی و چاک نوازشکردن و له گه ل ئه و ئینگلیزانه ی که له به سرا بوون گه لیک چاکی کرد و نوازش و میهره بانی له ته کیانا نواند. سادقخان که له گه ل سلیمان به گدا ریککه وت شاری گرت، له

سهرهات و گهوره و بازگان و کار له دهستانی بهسرای چند که سیتی که گهل سلیمان به گارتن و له تهک خویا بردنیه شیراز و پیشککش به پادشای کاکای کردن و عهلی محمه دخانی خوارزای به ۱۲۰۰۰ که سه وه له به سرا دانا (ع).

عهلی محمه دخان نهو خاکه ی رۆژ به رۆژ رام ده کرد و ههتا نزیک به غدا و مونته فیکه خسته ژیر فرمانییه وه.

عهلی محمه دخان له شکریتی ۱۰۰۰۰ ی هه لگرت و چوه مونته فیک و ۲۰۰۰ که سی له ژیر فرمانی محمه دخان حوسیتخانی برای له به سرا دانا. محمه دخان حوسیتخانی له به سرا خهریکی به خپو کردن بوو و عهلی محمه دخان روو به مونته فیک ههتا فوراتی ناژووت. عاره بی مونته فیک له ژیر فرمانی «سامیر بن سه عدوون و سوهدین بن عه بدوللا» دا چونه پیش له شکر کورد. عهلی محمه دخان فرمانی دا که شهر و کوژتار دهست پی بکریت (ع).

له شکر زهد له بهر توندی گه رما تهنگاو بیوون و هه چپیکو عاره ب بوون له گه رمای دهشتدا بی باکانه دهکوشان وشهریان ده کرد. له دوامینی شهر و کوژتارا کورد شکان و ههتا نزیک چۆمی فورات رانه وهستان. عاره به کانیش روو به خاکی خویان گه رانه وه.

له ولاره سادقخان که له وه ناگادار بوو، به له شکریتی قورسه وه له شیراز ده رکهوت و روو به به سرا که وه ری. سادقخان که گه یشته به سرا خیلی عاره بی له گهل شیخ سلیمانی به نی که عیب خست و له ژیر فرمانی عهلی محمه دخان و مه هدیخانی برای نارنیه سه ر مونته فیک که توله ی پیشو بستین. به دبه ختانه بهر ناوه ژووی نارزه ویان روویدا (ع).

له ولاره مونته فیکه کان بو به رامبه ری راههستان. گه وه کانی عاره بی مونته فیک بو پیکه اتن پیایان نارده کن عهلی محمه دخان که شهر نه کن و به مخرج پیکه ون. عهلی محمه دخان چند په یمانیکی سهختی لی خواستن؛ نهوانیش نه وه یان نه ویست له سه ر شهر رقیان به ست.

ههردوو لا له خاکی «نه بی حه لانه» به گزیه کدا چوون. زنده کان له سه ر دهستووری تیپ شهریان دهستپیکرد، عاره بیش تاکو جووت و به هوسه کیشان په لاماریان ده برد. توژ و گه رمی، له شکر زهدی وه تهنگ هینا. له ههردوو لاره کوژتاریکی فورس کرا، به لام له دوامینا له جهرگه ی شهر ا عهلی محمه دخانی سهردار سوپاهی کوردی زهد و مه هدیخانی برای کوژران. له شکر بی سهردار شپزه بوون و زور و که می روو به به سرا هه لاتن.

جاری شهری تورکی عوسمانی له تهک کورده کانی زنده دا ۱۱۹۰

له بهر نه وه که که ریمخان له سی لاره له شکر ناژووته سه ر خاکی عیراق و به سرا، شاره زووری گرت و خاکی قارسیشی وه تهنگ هینا، سولتان عه بدولحه مید خان سهردار و وه زیره کانی کوژده وه و به به کیه تی په یمانیان کرد که بو سه ر کوردی زهد جاری شهر کردن بکیشن و به سرا و خاکه کانی دیکه له که ریمخان بستیننه وه. له دوی چه ندجار کوژوونه وه نه و په یمانه گریدرا.

بو گه یشتنه نهو نارزه وه عه بدوللا پاشا کرا به والی به غدا و حه سه ن پاشا بو موته سه ریفی شاره زوور داندرا و فرمان بو مته سه ریفی قهره حه ساری میری میران محمه دخان پاشا، موته سه ریفی ناقشه هر، موته سه ریفی سیوره رک، موته سه ریفی بوژادق، گه وره ی نیلی کوردی میللی، دانیش تووی رهقه، خه لکی نه نادول، قاره مان، حه له ب، مه رعاش، رهقه، سیوره رک، مووسل، دیاربه کر نویسرا و به والی به غدا ناردران که هه موویان به له شکر و ماله وه بو کومه گی له گه لی بچنه به غدا و له گهل زنده دا شهر بکن. به وجوره له نهسته مبول نه و والییه بو له شکر کوژدنه وه روو به به غدا که وه ریگا.

له لاییکی دیکه شه وه خه لات و دیاری گرانبه ها و فرمانیان بو خانه کانی ناوریایه گان نارد که س یارمه تی که ریمخان نه کن و له تهک روما پیکه ون. بو حوسین عه لیخانی ئیره وان ۲ هزار لیبه ی زهد و که ولتیکی سموره و شالیکی کرمان؛ بو ته رکه لیخانی تفلیس هزار لیبه ی زهد و که ولتیکی سموره و سه ریک نه سپ به رهخت و زین و بهرگی به زیر و گه وه هر رازاندراو وه بو نه حمه دخانی خویی و ۱۵۰۰ لیبه ی زهد و که ولتیکی سموره ناردران، بو خانه کانی گه نجه، شیروان، نه خچه وان، قهره باخ و هی دیکه ش فرمان و تکانامه ناردران که به ناوی دینه وه یارمه تی روم بکن و له که ریمخان روو گه ردان بن.

نه حمه دخان جه ودهت له بهرگی به که می میژووه که ی و لاپه ره ۱۲۳ - ۱۳۰ دا زور دووردریژ له وه دواوه و له دوامینا ده لیت: له بهر نه وه که مسته فا پاشای والی به غدا، به که ریمخان فریوی خوارد بوو، ناردرایه دیاربه کر و به قه لابه ندی گه توو بوو. له نهسته مبول نه وه به تاییه تی پیایان نارد و سه ری بری و بردیبه نهسته مبول.

کوژتسی خالید پاشای بابان

خالید پاشا له شاره زوور بهرق ههستاوی چوو په نای بۆ که ریمخان برد و له وی فرمانیتکی وهرگرت و گه رایه وه: مه ندهلی، به دره و جه سانی به موته سه ریفی پچ به خشرای: له سه ره ئه و خاکه دهستی به فهرانه وایی کرد.

والی به غدا قاقه زتیکی بۆ نویسی و به فیتل و دهسیسه خه له تاندی و به مه رجی ئه مه که له که ریمخان روو گهردان بیت و بکه ویتته ژیر فهرانی رۆمه وه، له گوناھی ده بووریت. والی له گه له خه له تاندن و فریودانی خه ریک بوو، به په نهانی له شکرکی ریک ده خست که بچیتته سه ری.

خالید پاشا که له وه ناگدار بوو، به له ز بۆ که ریمخان نوویسی که فریای که ویت. که ریمخان فهرانی دا به نه زه ره عه لیخان که: له کرمانه وه به چیتته یارمه تی خالید پاشا. نه زه ره عه لیخان له پیتسا خان که له پوری به له ز نارد و بۆ خوشی به له شکره وه که وته ریتگا.

والی به غدا له ژیر فهرانی باشچاوشی خویا له شکرکی له خه لکی به غدا نارد سه ره خالید پاشا و له پاشا که تخوداشی به دهسته له شکرکه وه نارد. له ولاره خالید پاشا له کوردی قزلباش و له کوردی ئه و نیوانه له شکرکی هه لگرت و چوو به پیتسه وه و له که نار مه ندهلی به گرت له شکرکی به غدا یاچوو. له دوا ی شه ریتکی قورس له کورد گه لی به کوژت چوون و شکسته یان تیکه وت. خالید پاشا و ئاموزایه کی محمه د به گ و له هه واداران سی که س و «قه ره مان خان» و دوو نوکه ری به دیل گیران و سه ریان برا و بۆ ئه سه مبول ناردان و له لایه ن عه بدو له مه مید خانه وه تویتیک که ولی سموره و شیریتکی گه وه ره به ند به خه لات بۆ والی ناردرا.

شه ری محمه د پاشای بابان و سالی خانسی بانه ۱۱۹۱

والی مووسل حه سه ن پاشا به دیاری و خه لات و به خشش، دلخوشی محمه د پاشا و ئاموزاکانی داوه و خه له تاندنی و له که ریمخانسی زه ندی پچرینه وه. ئه وانیش له گه ل فریودانی کوردی ئیرانا ته قه لایان ده دا و ده یانکرده هه وادار و یاری خویان.

محمه د پاشا له لایه ن حه سه ن پاشا وه کرا به چه ره چه باشی و بۆ چوونه سه ره خاکی زه ند هاندران. محمه د پاشا له ریتگی سنه وه و ئه حمه د پاشاش له شاخه کانه وه ناردان سه ره کوردستانسی بانه و ئه رده لان؛ بۆ خوشی به سوپاهییتکی زله وه چوو یارمه تییان.

سالی خانسی بانه که له وه پیتسه دۆستی بابانه کان بوو، به وه که بابان بوون به هه واداری رۆم لیتیان دلگیر بوو، بۆ شه ریان سوپاهی ساز کرد و رۆژی ۱۴ ره بیعی به کی ئه و ساله، هه ردوو لا نزیک سی سه عات له یه کترین کوژتار کرد. سالی خان ناچار بوو که شاری بانه چۆل کات و بکه ویتته نیو شاخه به رزه کانه وه. له شکرکی محمه د پاشا که وته نیو شاره وه و تالان و ویرانی کرد و گه راوه. له سه ره ریتگا تووشی هه ره بی ده سه لاتی بوون، گرتیان و کوژتیان و که لله سه ره کانسیان بۆ حه سه ن پاشا و له وه وه بۆ ئه سه مبولیان ناردن.

سالی خان هاواری له خوسره و خانسی والی کوردستانسی سنه کرد که کوژه گی بکات. که ریمخان فهرانی دا به خانانی موکریان و مه راغه و قه ره گویتز و هه مه دان که به له شکره وه فریای سالی خان که ون.

۲۷ی ئه و مانگه له شکرکی کوردی ئه و خاکانه روو به خاکی بابان چوون و هه ردوو لا بۆ کوژتار ریزبوون و نزیک ۴ سه عات خوتنی یه کترین رژت. له و شه ره دا ۲ هه زار کوردی هه ردوو لا کوژران. بابانه کان خراب شکاندران. جه وده ت- جلدی به که م - لا په ره ۱۴۳ ده لیت: له و شه ره دا ۲۳۳ که لله سه ره بۆ ئه سه مبول ناردرا.

پادشاهی که ریمخان له سالی ۱۱۷۲- ۱۱۹۳ هـ / ۱۷۵۸- ۱۷۷۹ م

که ریمخان له دوا ی ئه و کیتسه و شه ر و کوژتاران ته واو ۲۰ سال و چند مانگ له هه موو خاکی ئیرانا پادشاهییتکی سه ره به خوی کرد، به بی شه ر و دوژمنایه تی و نه یاری فهرانه وایی به نازادی به سه ربرد و به خوشی خاکی ئیرانی راگرت. که ریمخان هه ره چند له خاکی ئیرانا نای پادشاهی به خویه وه نه نابوو و به «وه کیل» ناوبانگی کرد بوو؛ به لام به راستی فهرانه وای و پادشاهییتکی به شان و نازاد و سه ره خۆ بوو. سککه ی له سه ره دراوی زپ و زیو و مس به ناوی خویه وه لیتدا و له سه ره مینبه ران خوتبه به ناوی ئه وه وه ده خوتند رایه وه.

پایته ختی پادشاهی که ریمخان شاری شیراز بوو. میترو نویسی به ناوبانگی ئینگلیزی «ساکیس» له به رگی دووه می میترووه گرانبه ها که یا ده لیت: «ئه و کوشک و باله خانه و خانوبه ره جوان و خوشانه ی که ئه مپۆ له شیراز جیتگی سه ربلندی و خۆ پیتواندنی گه له که یه تی، هه موو له سایه ی که ریمخانه وه یه. له بابته دادخواهی و دادگوسته ری و خوشرووی و میه ره بانسی و دلسوژی که ریمخان له شیراز له هه موو که س گویتدیر ده بووم و له خه لکه که م ده به یسیت. خه لکه که ی شیراز زور باش له چا که ی ده دان و که ریمخان چه نده

پیاویکی چاک بوو و دادگوستهر بوو بویان دهگپرامه وه. مه ته لیک بو ئه مه هه یه: که هینده خه لکه که ی خو شده ویست بو که یف و شادی و خوشی هان ددهان و بو شادی و چویی گرتن و زه ماوه ند ده بیزاوتن. له گه ره کیتی شیراز نه گه ر پوژتیک دهنگی موسیقا و گورانی نه هاتیا به، بانگی خه لکی نه و کووجهی نه کرد و پیانی نه گوت بچی له گه ره که که ی ئیوه دهنگی موسیقا ناییت؟ ده زبه چی ده یگوت: که له و گه ره که موسیقا لی بدریت و لیته درا، هه ره که شایه ریکی ئیرانی گوتوویه تی: «ئه هالی شیراز هه میسه له خوشی و که یف پیز پایدا به سه ریان دهر د. نه ویش که یفیکی و ا که چاخی بی کاری و بی ئیشیان له گه ل ژنی ماهرووه کانا راده بوارد. نه سته ره کان دهره وشانه وه و له خوشیان هه موو دلک به که یف و هه موو سینه یه که به میهره بانی و شادمانی رایده بوارد».

که ریمخان له ته که خه لکی خاکی خو یا زور تیکه لی هه بوو. نه گه رچی له مانادا پیاویکی زور گه وره و به شان و شه و کت و فه ر بوو، به لام به گه وره بی خوی به ژیرده ست و ره عیه ت نه نواند بوو. که که ریمخان رژی ۱۳ ی مانگی سه فه ر سالی ۱۱۹۳ به نامورزشی یه زدان شاد بوو که ریم خان که مرد له ته مه نی هه شتا سالیه بوو. ئیرانییه کان له ئاسووده گی و خوشی بی به ش و بی به ره مانه وه. مردنی که ریمخان بوو به مایه ی پشیوی دلکی خه لکه که، هه موو خه لک له سو بانی ره شپوش بوون و کوته لیان بو رازنده وه و به شین و گریان هه لیانگرت و بردیان نارژیان.

به ندی دووه مین

پادشاهی زه کیخان ۱۱۹۳ هـ / ۱۷۷۹ م

له دوا ی مردنی که ریمخان زور که س که و تنه سه ر هه وای پادشایی و بو گه یشتنه ئاره زووبیان سه ریان به رز کرد. بنه ماله ی زه ند به شه ر و کوژتاری خوی به خوی و یه کیه تی نیوانی شکسته یان تینه که وت و نه پرانه وه، به لام شه ر کردنیان له گه ل قاچاران بوو به مایه ی سستی خستنه بناغه ی فه رمانه وایی و بی هیزکردن و که م دهستی له شکر و سو یا و باره گایان.

که ریمخان جگه له سادقخان که سه ر کرده ی له شکر به سرا بوو، برایه کی دیکه شی هه بوو. به لام نه ویش زه ریرا بوو له دایکی بوو نه ک له بابی، نه ویش ناوی زه کیخان بوو که له دوا ی که ریمخان به جاریک جاری سه ره خویی کیشا، به لام له دوامیندا ته بی کرار به خشرا هه ره که ده گوتری.

له پیشا لیتی دوا ی که زه کیخان بوو به فه رمانگوزاری مازنده ران و دامغان و حوسین قولیخانی له وی کوژت. له دوا ی مردنی که ریمخان له دامغانه وه به له شکر یکی زله وه روو به پایته ختی شیراز گه راپه وه و هه موو خا که که ی به زور داگیر کرد. ته قیخانی زه ندی کرده فه رمانه وای «ره ی و فه یروز که» به لام هیزیکی به توانا له گه وره کانی زه ند قه لای شیرازیان گرت و نه بو فه تخانی کوری که ریمخانیان له سه ر ته ختی پادشاهی دانا و به پادشایان په سند کرد.

زه کیخان به پشتیوانی عه لی مورادخانه وه کوژا و ناچار بوو که پادشا نه بو فه تخان په سندکا و بو له سه ر ته خت دانانی بکوژیت و بو خوشی بکه ویتته ژیر فه رمانییه وه. له سه ر نه وه له شاری شیراز ۳ رژی خوین ریژرا، گه وره کانی زه ند که بیون به هه واداری چوونه سه ر ته ختی نه بو فه تخان و پادشایی نه ویان ویست و هه موو خه لاکرکان و دلخوشی درانه وه.

سادقخان که له به سرا بوو له و سه ره یه ورده ناخوشه ئاگادار بوو که: که ریمخانی برای مردووه، به له ز به سرای به جیه یشت و بو ته خت و تاج و دهه سستخستن تالو که ی کرد، به هه لمه تدان رووی له شیراز کرد.

زه کیخان که نه وه ی به یسیت مه رجی کرد که هه موو ژن و منداله کانی سادقخان بکوژیت. له شکر و خه لکه که که له وه گه یشتن هه موو به جاریک روو گه ردان بوون و له ژیر

فهرمانی ده‌رکه‌وتن. زه‌کیخان ناچار بوو که خو له مه‌یدان رزگار کات و پروو به‌کرمان هه‌لئیت و بۆی ده‌رجیت. که زه‌کیخان له نیتوانی ده‌رکه‌وت، په‌نای بۆ قه‌لای «بام» برد که له نیتوانی خاکی کرمانایه. هه‌روه‌کو له باسی سادق‌خانا ده‌بیتژی، زه‌کیخان به‌وه‌لاتنه‌ گرتیانی له په‌نجی شهری خۆبایه‌تی ده‌رخست و ئاسوده‌ دانیشت.

به‌لام شازاده‌ی نه‌وجوان عه‌لی مورادخان له زه‌کیخان دلگیر بوو و به‌جاریک نیتوانی تیکچوو. له‌شکره‌که‌ی هاندا که ئه‌بو فه‌تخ‌خان بکوژن. له‌شکرکی گران‌ی به‌ناوی جیگا نوشینی که‌رمی‌خانه‌وه‌ ناردنه‌ سهر ئه‌سفه‌هان که بیگرن.

زه‌کیخان له‌ولاهه‌ هه‌رچه‌نده‌ هیتیکی له‌ژیر فه‌رمانیا بوو هه‌لیگرت و پروو به‌ئه‌سفه‌هان رۆیشت و له‌ نزیکه‌وه‌ له‌شکره‌زی کرد و خه‌لکه‌که‌ی ئه‌و لایانه‌ی کۆکرده‌وه‌ه. چونکه‌ له‌وه‌ پیش گه‌لیکیان خراپه‌ کردبوو، دراویکی قورسی پادشایان خواردبوو، له‌به‌ر ئه‌وه‌ ۱۸ که‌سی خسته‌نه‌ ژیر پرسیاره‌وه‌ و له‌ دواییدا کوژتنی. ئه‌و سهربه‌ه‌رده‌ بۆ زه‌کیخان دوامینی خراب بوو، دل‌ی له‌شکریان و خه‌لکه‌که‌ی لیبووه‌وه‌، سوپاه‌که‌ی پروویان وه‌رگیرا و سهرکرده‌کانیشیان له‌گه‌ل که‌وت و په‌لاماری زه‌کیخانیان داو کوژتیا (ساکیس).

***

که که‌رمی‌خان مرد ئاقا محه‌مه‌دخانی قاجار له‌ شیراز نۆکه‌ر بوو. خزم و که‌سه‌کانی خۆی هه‌لگرت و هه‌لات و گه‌یشته‌ نیتو تورکمان و بانگی سهرکیشی دا و ده‌ستی به‌جه‌رده‌ کۆکرده‌وه‌ کرد.

خان ئه‌بدال‌خانی کوردی جیهانه‌گی به‌ ۵۰۰ سواره‌وه‌ یارمه‌تی ئاقا محه‌مه‌دی دا چونکه‌ له‌وه‌پیش له‌ زه‌کیخان دلگیر ببوو. ئاقا محه‌مه‌د به‌پشتیوانی کورده‌کانی چه‌مشکره‌که‌وه‌ رۆژ به‌رۆژ هیتزی ئه‌ستاند و ئیلی تورکمانی رامی خۆی کرد. له‌ خاکی ئوستراباد و مازنده‌رانا ده‌بزووته‌وه‌ (ته‌ریخی قاجار- جلدی یه‌ک- لاپه‌ره‌ ۱۹).

عه‌لی مورادخان له‌ ده‌وری زه‌کیخان و ئه‌بو فه‌تخ‌ان و

سادق‌خانی زنده‌دا و شهری له‌گه‌ل قاجاران

عه‌لی مورادخان بۆ زه‌کیخان له‌شکر هه‌لگرت و چوه‌ تاران و له‌ویشه‌وه‌ له‌شکر لاریجانی ناردنه‌ سهر ئاقا محه‌مه‌دی قاجار و له‌گه‌ل جه‌غه‌ر قولیخانی برای ئاقا محه‌مه‌د شه‌ریان کرد و شکاندیان و شاری «ئامۆل» یان له‌ سهرکیشه‌کان ئه‌ستانده‌وه‌. عه‌لی مورادخان به‌هه‌ر جوړیک بوو، ره‌زا قولیخانی برای ئاقا محه‌مه‌دی کرده‌ هه‌واداری خۆی و

به‌گه‌ر ئاقا محه‌مه‌دیدا کرد. ره‌زا قولیخانی له‌ سه‌واد کوهه‌وه‌ چوه‌ سهر ئوستراباد و گرتی و خاکی «وه‌رامین» ی خسته‌ ده‌ست و هه‌موو سهرکرده‌کانی له‌ ئاقا محه‌مه‌د پچریه‌وه‌ و چوه‌ تاران. عه‌لی مورادخان له‌وئیه‌ ناردیه‌ ئه‌سفه‌هان و له‌ویشه‌وه‌ بۆ کن سادق‌خانی به‌ری کرد.

عه‌لی مورادخان له‌ولاهه‌ بۆ به‌رامبه‌ری ئاقا محه‌مه‌د، له‌شکر ساز کرد و مورته‌زا قولیخانی و مسته‌فاخانی قاجاری بزواتن و له‌ته‌ک ئاقا محه‌مه‌د شه‌ریان کرد.

له «ساری» خان ئه‌بدال‌خانی کوردی جیهان به‌ییکیان گرت و سهریان بری و به‌دیاری بۆ ئاقا محه‌مه‌دیان نارد (ته‌ماشای کتیبی ئیمه‌ی ناودارانی کورد به‌رموون).

سالی ۱۱۹۴ ئاقا محه‌مه‌د به‌له‌شکره‌وه‌ چوه‌ سهر براکانی و شاری وه‌ته‌نگ هیتا و براکانی گرت و چوه‌ سهر ئوستراباد و گرتی و چوه‌ دامغانیشی خسته‌ ژیر فه‌رمانیبه‌وه‌.

«قادرخان» ی عاره‌بی به‌ستام به‌فه‌رمانی عه‌لی مورادخان له‌شکر برده‌ سهر ئاقا محه‌مه‌د. له‌ دوی کوژتاریکی زل، ته‌نگه‌ به‌قادرخان هه‌لچنرا و هه‌لات. دامغان به‌زۆر که‌وته‌ ده‌ست قاجاران.

عه‌لی مورادخان له‌ژیر سهرداری ئه‌میر گۆنه‌ خانی کوردی هه‌وشارا له‌شکرکی ناردنه‌ سهر «مازنده‌ران». خه‌لکی لاریجانی به‌له‌شکره‌وه‌ پیشوازیان کرد و سهریان بۆ نه‌واند.

ئاقا محه‌مه‌د هیتیکی ناردنه‌ سهریان و له‌ دوامینا زۆر پیس شکاندیان و پووچکرانه‌وه‌.

ئاقا محه‌مه‌د به‌هه‌موو هیتیکیبه‌وه‌ له «سه‌بزه‌ مه‌یدان» چوه‌ پیش ئه‌میر گۆنه‌خان. له‌ پاش شه‌پرکردن، عه‌باس قولیخانی کوری ئه‌میر گۆنه‌خان کوژرا و محه‌مه‌دخانی لاریجانی بریندار بوو و مرد.

قاجار ئه‌میر گۆنه‌خانیان وه‌ته‌نگ هیتا و به‌کوژتار هه‌لیانبری. ئه‌میر گۆنه‌خان به‌شکاوی گه‌راوه‌ تاران.

ئاقا محه‌مه‌د دیسان دامغانی گرت و چوه‌ سهر سه‌منان، لاریجان و به‌ستام. له‌ولاهه‌ عه‌لی مورادخان چوه‌ ئه‌سفه‌هان و له‌شکر کۆکرده‌وه‌ و چوه‌ کرمانشان که هیتیکی گه‌وره‌ وه‌ده‌ستخات. ئاقا محه‌مه‌د له‌وه‌ که‌لینه‌دا عه‌لی قولیخانی ناردنه‌ سهر تاران و چه‌ند دیتها‌تیک‌ی تالان کرد و گه‌راوه‌ شاری ساری.

ئاقا محه‌مه‌د له‌شکرکی له‌ ژیر فه‌رمانی مورته‌زا قولیخانا ناردنه‌ سهر گه‌یلان. «هیدایه‌ تول‌لاخان» که له‌ لایه‌ن زنده‌کانه‌وه‌ والی ئه‌و خاکه‌ بوو، سالی ۱۱۹۵ سه‌نگه‌ری دروست کرد و بۆ شه‌ر ئاماده‌ بوو. ۴۰ رۆژ شه‌ر و کوژتار کرا، قاجار له‌ دۆل و په‌سیوه‌کانا

هه‌لمه‌تبان بردنی، هیدایه‌تول‌لاخان له یه‌که‌میندا بۆیان ده‌ریه‌ری و ده‌ستی به‌کوژتار کرد و گه‌لیکی به‌دیل گرتن و زۆری شپ‌زه‌کردن و له‌سه‌ر خۆی لابردن (ته‌ئریخی قاجاریه‌- جلدی یه‌که‌مین).

پادشاهی ئه‌بو فه‌تخان

هه‌ر وه‌کو گوترا به‌کوومه‌گی هه‌موو زهنده‌کان و عه‌لی مورادخان و خه‌لکی شیراز، ئه‌بو فه‌تخان له‌ دوا‌ی زه‌کیخان کرا به‌پادشا. به‌لام ئه‌و پادشایه‌ لاویکی نه‌وگه‌یشته و هه‌ژار و بیده‌سه‌لات بوو، هیچی له‌ ده‌ست نه‌ده‌هات. به‌و ژبانه ۳ مانگ له‌سه‌ر ته‌ختی پادشاهی دانیشته، له‌ دوامینا سادقخان به‌گه‌له‌کوومه‌له‌ی گه‌وره‌کان گرتی و له‌گه‌ل هه‌موو براده‌ره‌کانیا له‌به‌ندی کردن. له‌ دوا‌ی سادقخان له‌ ده‌ست عه‌لی مورادخانا کوژکران و به‌و جوژه‌ مردن.

به‌ندی سییه‌مین

پادشاهی سادقخانی کوری ئیناک

سادقخانی سه‌ردار سپاهی که‌رمیخان له‌ به‌سه‌ره‌ بوو. که‌ کاک‌ی مرد، به‌له‌ز به‌سه‌رای به‌جیه‌یشت و به‌له‌شکرکی له‌ ده‌ستی بوو لینگیدا سه‌ر زه‌کیخان. به‌لام له‌و ده‌مه‌دا زه‌کیخان بۆ ئه‌وه‌ که‌ (تووشی) شه‌ری یه‌کتی نه‌بی، روو به‌ «بام» چوو.

سادقخان به‌زۆر چوو سه‌رشیراز و گرتی. ئه‌بو فه‌تخان برازی که‌ کرابوو به‌پادشا له‌گه‌ل براکانی له‌به‌ندی کردن. ده‌ستی به‌دامه‌زاندنی شیراز کرد؛ به‌لام عه‌لی مورادخان نه‌بیه‌یشت ئاسوده‌ بی.

عه‌لی مرادخان که‌لینی مه‌یدانداری دابوو، چاو‌ه‌نو‌ری چاخ و ده‌می ده‌کرد، خۆی ئاشکرا کرد و په‌رده‌ی فریادا و به‌جاریک له‌سه‌ر ئه‌بو فه‌تخان به‌گژ سادقخان چوو و زۆر چاک شه‌ری بۆ کرد، به‌لام له‌ دوا‌ییدا که‌وته سه‌ر ئاره‌زووی ته‌خت و تاج و ده‌ده‌ست‌خستن. ده‌ستی کرد به‌پیتکه‌یتانی هه‌واداری و فه‌رمانه‌وا‌ییه‌کی که‌ له‌سه‌ریا بوو.

له‌ ژیر سه‌رداری عه‌لی ته‌قیخانی کوری سادقخانا له‌شکرکی به‌هه‌یز کوکرایه‌وه و ناردرایه سه‌ر عه‌لی مورادخان. له‌ دوا‌ی شه‌ر و کوشتار ته‌نگه‌ به‌عه‌لی مورادخان هه‌لچنرا و هه‌یزکی که‌ هه‌ببوو په‌رشوبلاو کرایه‌وه و شکاندرا. ئه‌و شازاده نه‌وجوان و لاوچاکه‌ که‌ له‌وده‌مه‌ که‌مه و زوو‌ده‌دا سه‌رکه‌وت و دوژمنیکی وا زلی به‌و چالاکییه‌ شکاند، پیتی گه‌ژ بوو و هه‌وای که‌وته سه‌ر و ته‌شه‌خوسی لی په‌یدابوو، هه‌وای جه‌وانی و ئه‌و سه‌رکه‌وته له‌ هۆشی برد. له‌ کوژشک و باله‌خانه‌کانی ئه‌سه‌فه‌هاندان به‌که‌یف و خۆشی و شادمانی رابوارد و له‌ ئیشوکاری له‌شکر و سوپا و فه‌رمانده‌هیا نه‌زان مابوو و له‌کوژشه‌وه‌ی دوژمن بی ئاگادار ماوه و له‌به‌ر که‌یف نه‌ده‌په‌ژایه سه‌ر شه‌ری نه‌یاریه‌زی و کیشوه‌رگیری.

عه‌لی مورادخان له‌وه‌ که‌لینی ده‌ست که‌وت و له‌ نزیک هه‌مه‌دان هه‌یزکی ته‌واوی کوکرده‌وه و شه‌ریکی خویناوی کرد و له‌و شه‌ره‌دا زۆر چاک سه‌رکه‌وت و له‌ دوا‌ییدا هه‌لمه‌تی برده سه‌ر شیراز. عه‌لی مرادخان له‌سه‌ر رینگایا ده‌سته به‌ده‌سته له‌شکرکه‌ی سادقخانی ده‌شکاند و ده‌چوو په‌یشی و هه‌تا گه‌یشته شیراز په‌یشی بۆ خۆی خاوتن کرده‌وه و به‌توندی شیرازی ده‌وره‌دا و له‌نیو شارا گرانی و نه‌بوونی خه‌لکه‌ه‌ی په‌ریشان کرد.

سادقخان ۱۰۰۰ مالى بۆ دهرهوه له شار دهرخست، ههر بهو جوۆره ههموو پوۆژى مالى خه لکه کهى له شيراز دهرده کرد و له گه ل نه وه شا پيشى به نه بوون و گرانی نه گرت. دهره دان و وه ته نگه پينانى شيراز ۹ مانگ پراگيراو بوو، له دوامينا عه لى مورادخان به زور شيرازى گرت و سادقخانى هيناده ست و كوژتى و نه بو فه تخان و براكانى كه له به ندابوون، دهربخستان و چاوى كوژين (ته ئريخى جهوده ت- به رگى يه كه مين- لاپه ره ۱۸۴).

سالى ۱۷۸۱-م كه عه لى مورادخان شيرازى گرت، سادقخانى وه ده ستخست و كوژتى و جگه له جه عفه رخان ههموو كوپه كانى سادقخانىشى كوژتن. به لام جه عفه رخان له وه پيش له تهك عه لى مورادخان نووسرا و وه لامى له هاتوچو دا بوو، نه وه بوو به مايه ي پرگار بوونى له كوژتن (ساكيس).

به ندى چواره مين

پادشاهى عه لى مورادخان ۱۱۹۶ - ۱۱۹۹ هـ / ۱۷۸۲ - ۱۷۸۵ م

عه لى مورادخان كه شيرازى گرت و بوو به پادشاهى ههموو خاكى ئيران و نه سفه هانى كرده پايته ختى خو ي و ده ستى به دامه زراندى له شكر و سوپا و سه ركرده و سه رداران كرد و كه ستيكى له پيش خو يا نه هيتشت به رابه رى بكات و به نه يارى پراوه ستيت.

سالى ۱۱۹۷ ئا قا محمه مد به له شكره وه چوه سه رگه يلان. نه گه رچى حاجى جه مالخانى باوكى هيدا به توللا خان له وه پيش خوشكى خو ي دابوو به محمه مد سه سه نخان و دوو كورى لى هه بوو و له نيوپانا خزمابه تى بوو، به لام له كوردى زه نديش روو گه ردان بسوو و په نا بو ئا قا محمه مد بردنى له لاي به دنه كى بوو و له گه ل نه وه شا له شكريكى رپكخست و چوه پيش ئا قا محمه مد و ده ستى به قاجار كوشتن كرد. به لام زورى پينه چوو ته نگه ي پيهه لچنراو روو به خاكى شيروان ده په راندر و ئا قا محمه مد به بى شه ر چوه نيو شارى «ره شت» ه وه.

له ولاره عه لى مورادخان له شكري كرماشان و نه سفه هانى ساز كرد و نارديه تاران و په زاخانى زه ندى به قوشه نه وه ناره ئاوربايه گان؛ خاكى سابلاغى موكرى و مه قده مى كرده له شكرگا. كه هيزى ته واو كرد روو به گه يلان روشت. جه عفه ر قولى براى ئا قا محمه مد له ولاره روو به ئاوربايه گان ده چوو، په زاخان پيشى پيگرت و پيى دادا و شكاندى و له ويوه چوه قه زوين. مسته فاخانى قاجار له لايه ن ئا قا محمه ده وه ناردرا بوو كه زهنگان بگرئ، په زاخان چوه پيشى و تيكه وه ي پيچا و بلاوى كرد. ئا قا محمه مد ناچار روو به سارى گه پراوه. په زاخان كه ئيشوكارى ئاوربايه گانى به ره هم كرد، چوه تاران. حكومه تى رووس چونكه سوپندخورى زه نده كان بوو كه له قاجاره كان وردبووه به ده ستىكى زور دوور كوومه گى ده كرين و روژ به روژ سه رده كه ون، «كرفسخان» ناو سه رداريكي خو بان به چه ند قازاخه وه ناره «نه شرف» كه بو جيتگا كرين و فرۆتن (بازارگه رى) قه لايه ك دروست بكن، كه شتسيكى زوربان له دهرباوه برد. به لام كرفسخان له برى كوومه گى زه نده كان، بوو به نيوپي رووس و قاجار؛ روژ به روژ به په نه انى يارمه تى ئا قا محمه مدى ده كرد.

ئا قا محمه مد له پشيو نيوپانى زه نده كان گه ليك كه ليني ده ست كه وت. له شكريكى

ناماده کرد و بؤ گرتنی تاران که و ته ری و بؤ گرتنی همه دانیش جه عفره قولیخانی به سوپا هیکه وه به ریخست و هتا نزدیک شاری تارانی تالان کرد و شاری ده ورده دا.

له ولاره عهلی مورادخان چوه پیش جه عفره قولیخانی و وه تنگی هیتان و به کوژتار ده ورده گرتن. عهلی قولیخانی هه و شار که له ته ک جه عفره قولیخانی بوو شکا و روو به خاکی خوی گه راه، له دوا که میکی دیکه ی کوژتار جه عفره قولیخانی شپرزه کرا و به چند نه فهریکه وه له مهیدانی خوی رزگار کرد و بؤ کن برای هه لات و هه موو چک و چوتومه کیان تالان کرا.

ناقا محهمه له ده ورده تاران به او رووت خه ریک بوو، له شکری زهد که له تاران بوون چوونه پیشی و له و ده شته دا کاره ساتیکیان به ناقا محهمه د کرد که نه وسه ری دیار نه بی. ناقا محهمه د و چند که سیک به هه زار نه زیهت گیانیان له مردن رزگار بوو و به شپرزهی روو به ساری هه لاتن و گه لیک قاجار گرفتار بوون و کوژران.

عهلی مورادخان له شکری قورسی له نه سفه هان ریخست و له ژیر سهر کرده بی شیخ وه بیخانی کوره گه ورده خویا بؤ مازنده رانی به ری کرد. ۱۰۰۰ سواره ی لوپ و به ختیار ی و کوردی کرمانی هه لبارده ی له گه لیا ناردن.

شیخ وه بیخانی گه یشته «ره ی» محهمه د عهلیخانی فه رمان ره دوا ی «خوار» ی چوه کنی و خه لکی سه منان و لاریجانی له گه ل که وتن. وه بیخانی «چه مه نی لار» ی کرده له شکر به ز و له هه موو لایه که وه هیزی له ده وره کوپوه وه. عهلی مورادخانیش به له شکری قورسه وه له نه سفه هان ده رکه وت و گه یشته تاران.

ناقا محهمه د له شکری له ژیر فه رمانی «ره زا قولیخانی دولو» دا ناره پیش وه بیخانی و په لاماری کورده کانی دا. کورده کان زور چاک تییان روو هاتن و که میکی لی کوژرا و ۵۰ کهس و ۲ سهر کرده یان لی به دیل گرتن و قاجاریان شکاند. وه بیخانی ده سته له شکری بؤ پیشه وه ناژووت و بؤ خوی و گرانه باری چوه ده ماوه نند.

عهلی مورادخان که گه یشته تاران، فه رمانی به وه بیخانی دا که روو به فه یروز کوه بیجیت، شیخ وه بیس له شکری دا به مورادخانی ناموزای و بؤ «نور» ی به ری کرد؛ نیسماعیل خانی زهدیشی بؤ دامغان ره وانه کرد. نه وانه به هیزی قورسه وه روو به مازنده ران چوون. له شکری زهد شاری شامل (بارفروش) و خاکانی دیکه یان گرت و ده ستیان به خاکی مازنده ران گرتن کرد.

عهلی مورادخان فه رمانی دا به زاهیر خانی خوشکه زای و زه کیخان که به سواره ی لوپ و به ختیار ی و باجه لانییه وه بچنه سهر ئوستراباد.

محهمه د زاهیر خان به ۸ هه زار سواره ی کورده وه پرتاو چوو هه تا گه یشته که ناری ئوستراباد و سه نگه ریکی سه ختی دروست کرد و له هه ردوو لاره شهر و کوژتار گه رمه ی تیکه وت. شهوی دووهم بورجیکی بلندی له نیو شارا دروست کرد و له هه ر چوار که ناره وه ناقا محهمه دیان وه ته نگ هینا، هه تا تووشی هه لاتنیان کرد، شاری ساری که وته دست وه بیخانی. (ته ریخی قاجاریه - به رگی یه که مین - لاپره ۲۲).

له شکری ناماده کرد و بؤ شه ری ریخست که له مازنده ران ده ست به شه ر بکن. «ساکیس» له به رگی دووهمینی کتیه که یا ده لیت: «شیخ وه بیخانی کوری عهلی مورادخان له ساری شه ریکی له ته ک قاجاریان کرد و قاجاریانی شکاند و ساریشی گرت. به لام نه و سهر کرده یی که وه بیخانی وه دووی قاجاریانی خستبوو و دوژمنه شکاوه کی هه لده بری، به وه هیزی وه بیخانی په رتوبلاو ببوو؛ به له ت و پارچه ی که وتبوونه دووی دوژمنی شکاندراو.

نه وه بوو که شکسته که وته نیو له شکری زنده وه و شاری ساریشی له ده ست ده رچوو. به ریاستی دوژمن له و بلاو بوونه وه ی له شکری زهد که لیتی ده ستخست و گه رانه وه سه ریان و سارییان خسته وه ده ست خویان، به وه ش راگیراو نه بوو، هه موو مازنده رانیس تووشی پیشوی کراوه».

ناقا محهمه د که روژی لی بووه له شار ده رکه وت و هاواری له تورکمانی ده روپشت کرد که له گه ل زاهیر خانا شه ریکی قورسیان کرد و به زور بورجیکیان له کورده کان نه ستاند. ده سته له شکری قاجار به په نهانی چوون و پشتیان له کورده کان گرت؛ چونکه کورده کان له و خا که دا شاره زا نه بوون، قاجار له هه موو لایه که وه هه لمه تیان برده سه ریان و ته نگه یان به کورده کان هه لچنی و محهمه د زاهیرخان به ناچاری که شهوی به سهر داهات روو به گورگان هه لات. ده سته شه رکه ریکی قاجاریان که وته دوو و محهمه د زاهیرخانیان گرت و بؤ ناقا محهمه دیان برد و سه ریان بری. له شکری کورد گه لیک کوژران.

عهلی مورادخان له ژیر فه رمانده ی ناموزای خویان ۲۰۰۰ که سی ریخست و روسته مخانی زهدی کرده سهر کرده و ناره «سه واد کوه». ناقا محهمه د، جه عفره قولیخانی ناره پیشی که به گزیبا بچی. له خاکی «زیراب» روو به رووی یه کتر بوون و

کوژتاری یه کتربان دهستپیکرد و له دواى شهر و خوینرژتن تهنگه به قاجار هه لچنرا و کورد سه رکهوت (ق).

عهلى مورادخان له دواى ئه وه په میانیکی دوامینی گریدا که له شکرکی زور قورس بنیریتته سه ر ئاقا محمه د و دوامین به ئیشی بدات و له ره گوریشه بیان ده رخت و بنچینه بیان تیکدا. له وه ده مه دا وه لامی پین درا که جه عفه رخان کوری سادقخان له شکرکی پیکه وه ناوه و هیژیکى زلی ریکه خستوه و ته مای هیه له زهنگانه وه هه لکو تیتته سه ر ئه سفه هان.

عهلى مورادخان له گه ل ئه وه شا که نه خو ش بوو، چاخیش زستانیکی توند و سارد بوو، ته مای گه رانه وه ی ئه سفه هانی کرد. له وه ده مه دا عهلى مورادخان نه خو شى زگچوونى (دیزانترى) گرت، ناچار له تارانه وه روو به ئه سفه هان بارى کرد و نه خو شیبه که ی رووی له خرابی بوو و له «سورچه خورت» ناو، جیگایه ک که ۹ فرسه نگ بو ئه سفه هان دووره، مرد. ساکیس ده لیت: ئه و جیگایه هه ر ئه و خاکه بوو که نادر شا دوژمنى لی شکاند.

مردنی عهلى مورادخان بوو به مایه ی پشیوی ئیران و جوولانه وه ی جه عفه رخان کوری سادقخان. له وه دوا بووه به ره لست و بو سه رکه وتنی قاجار که لینی دا. ئه گه ر له وه ده مه دا جه عفه رخان نه بزوتایه و عهلى مورادخان بو گه رانه وه ی ئه سفه هان ناچار نه کرابایه، قاجار رۆژیکى وای نه ده دی که بتوانی کیشوه رگیبری بکات. چونکه عهلى مورادخان ئه و جاره په میانی وه ها بوو که به یه کجاری بنچینه ی قاجار ده رخت و له نیوانیان بیا، به لام به دبه ختانه هه ر دوو به بی جی روویدا و به ختی قاجار یاری کرد و چاره رشی زه ند خو ی نواند.

ساکیس ده لیت: «عهلى مورادخان له لای ئاقا محمه دى قاجار زور به چاکى ناسرابوو، هه موو ده مئ ده یگوت با چاوه نۆرى بکه یین هه تا ئه و پیاوه گه وره کویره له ناو ده چیت، ئه و جا نه ک له ئیستاوه رهنگه له پاشان سه ربه که وین ئه گه ر به ر به عیراق برۆین. چونکه عهلى مورادخان چاویکی کویر بوو، بۆیی ئاقا محمه د به کویری ناو ده برد».

به ندی پینجه مین

پادشاهی جه عفه رخان کوری سادقخان

۱۱۹۹ - ۱۲۰۳/۱۷۸۵ - ۱۷۸۹ (م)

جه عفه رخان له لایهن عهلى مورادخانى زه نده وه کرابوو به سه ردار سوپاهى ولاتى «خه مسه». جه عفه رخان چونکه له دایکه وه برای عهلى مورادخان بوو، زۆرى خو شده ویست و له لایدا جیگاییکی به رزی درابوو، جه عفه رخان له خه مسه وه له شکرکی ریکه خست و چوه زهنگان و له وپوه بو چونه ئه سفه هان له زى کرد و به کۆمه گی و یارمه تی سه رکرده و سه ردارانى سوپا له سه ر ته ختی پادشاهی دانیشت.

مانگی ره بیعی یه که می سالی ۱۱۹۹ به ئومیدی ئه وه بو پیتشه وه چوو که ده ست به پادشاهی بکات و پشیوی نیوانی لابه ریت. شیخ وه یس خانى کورى عهلى مورادخانى خواسته ئه سفه هان که بجیتته سه رته ختی شاهی و ده ست به فه رمانه وایی بکات. شیخ وه یس خان به نه زانیکی زور گه وره وه پشستی به جه عفه رخان به ست و پیتی خه لته تا. ئه گه رچی باوکی جه عفه رخان به ده ست باوکی شیخ وه یس کوژرابوو، له گه ل ئه وه شا هه ستا به له شکره که په وه چوه ئه سفه هان. ده ستبه جی گیبرا و هه ر دوو چاوی کوژرا و کویر کرا (ساکیس).

ئه و ده مه دوو کهس بو وه ده ستخستنی ته خت و تاجی ئیران له ته قه لادا بوون: یه که مین جه عفه رخانى زه ند و دوو مین ئاقا محمه دى قاجار. هه ر دوو بو سه رکه وتن تالوکه بیان ده کرد و له ده ستوبردا بوون. که ئاقا محمه د له مردنی عهلى مورادخان ئاگادار بوو، به تالوکه خو ی کوژکرده وه و روو به عیراق بزوت. هه رچیبه کی هاته پیتشی کوژتی و ئاوییه کانی ویران کرد و هه تا گه یشته شاری «قوم». نه جه ف عه لیخانی زه ند که له لایهن جه عفه رخانه وه فه رمانه وای قوم بوو، بو به رابه رى ئاقا محمه د له شکرى له شار ده رخت، کورده کان مه ردا نه تیکۆشان و به گه رمه له گه ل هه لمه تدا نا ته قه لایان ئه دا.

ئاقا محمه د په یامی دا به خه لکی شار که له ته کیا ریک بکه ون، خه لکی قوم به گه له بوونه هه واداری قاجاران و له پریتکا روویان له فه رمانی زه ند وه رگیبرا و شاربان به ده ستبه وه دا. نه جه ف خان به ناچارى له شکره که ی هه لگرت و روو به ئه سفه هان هه لات.

ناقا محمه‌د له دواى گرتنى قوم چووه «کاشان» و عه‌لیخانی خه‌مسه و سه‌کرده‌کانی کوردی قهره‌گوټیز که له‌وه‌پیش هه‌واداری زه‌ند بوون، وهرچه‌رخان و چوونه کن ناقا محمه‌د و له‌جه‌عفه‌رخان روو گهردان بوون.

جه‌عفه‌رخان له‌شکری ساز کرد و له‌ژبیر فرماندهی نه‌حمه‌دخانی کوری نازادخانی نه‌فغان و ته‌قیخانی زه‌نددا ناردنیه پیش دوزمن. هه‌ردوو لا بۆ کوژتار ناماده‌بوون. له‌دواى خوټنرژى و کوژتار نه‌حمه‌دخان ته‌نگه‌ی بی هه‌لچنرا و و شکاندرآ. جه‌عفه‌رخان که له‌وه‌ناگادار بوو هه‌موو مال و گه‌نجینه و ژن و مندال و له‌شکره‌که‌ی هه‌لگرت و نه‌سفه‌هانی به‌ردا و روو به‌شیراز بۆی دهرچوو.

ناقا محمه‌د به‌له‌ز چووه سهر نه‌سفه‌هان و گرتی و تالانی کرد و گه‌لیکی له‌خه‌لکه بی چاره‌که کوژت، له‌ولاهه‌ئهدالخانیه‌ختیاری به‌ختیاری به‌۱۰ هه‌زار سوار و پیاده‌ی به‌ختیاری و گولبایه‌گان و فه‌یلی و فه‌راهان‌بیه‌وه‌چوونه یارمه‌تی جه‌عفه‌رخان و روو به‌نه‌سفه‌هانی ناژووت هه‌تا گه‌بسته‌گوندی «عه‌سکه‌ران».

ناقا محمه‌د له‌نه‌سفه‌هان دهرکه‌وت و چوو پیشی پیگرتن و ده‌ستیان به‌شهر کرد. نه‌بدال خان له‌شهرآ وه‌ته‌نگه‌ات و روو به‌سه‌نگه‌رټیکی که دروستی کرد بوو کشایه‌وه. بۆ به‌راه‌ری دامه‌زرا و به‌تفه‌نگ دوزمنیان ناو باران کرد و کوژتاریکی قورسیان کرد.

له‌وه‌شهره‌دا نه‌بدال خان و چهند سه‌رکرده‌یه‌ک به‌دیلگیران و ده‌ستبه‌جئ سه‌ربران. به‌ختیاریه‌کان به‌بی سهره‌ روو به‌چیا و کټوی خوټان هه‌لاتن. ئیسماعیل خانیه‌یلی برایه‌کی خوټی ناره‌ کن ناقا محمه‌د و به‌نوازش گه‌راوه.

ناقا محمه‌د له‌نه‌سفه‌هان‌وه‌ روو به‌هه‌مه‌دان له‌شکری کټشا. خوسره‌و خانیه‌والی کوردستان مامی خوټی ناره‌ کن ناقا محمه‌د و نوازش کرا و گه‌راندرایه‌وه. ناقا محمه‌د له‌ویوه‌چووه تاران و مه‌هدیخانی کوری محمه‌دخانی سه‌واد کوهی به‌مه‌رجی نه‌وه‌ که گیانی له‌نازار دووربی، شاری تارانی به‌ده‌سته‌وه‌ دا. ناقا محمه‌د که شاری گرت مه‌هدیخان و دوو مامی و ناموزایه‌کی که هه‌واداری زه‌ند بوون میلی له‌چاوی کټشان و کوټیری کردن. له‌پاشان به‌نه‌زیه‌ت کوژتنی و پارچه‌ی له‌شیانی له‌به‌ریه‌ک دهره‌ینان (قاجاریه).

ساکیس ده‌لټیت: «ناقا محمه‌د له‌خاکی به‌ختیاریدا ده‌ستی بۆ سووران کرد، له‌دواى شیرزه‌یه‌کی زۆر روو به‌تاران هه‌لات». له‌وه‌لاتنه و شیرزه‌یی ناقا محمه‌د چټیکی وامان ده‌ست نه‌که‌وت که لټیره‌دا درټزه‌ی بی بده‌ین مایه‌ی هه‌لاتن و شیرزه‌بیش چی بووه؟ ساکیس

نه‌یگوتوه، به‌لام میژووی قاجاریه هه‌ره‌ینه‌دی لی دواوه که گوتراوه.

جه‌عفه‌رخان که له‌نه‌سفه‌هان دهرکه‌وت و گه‌یسته شیراز، کردیه‌وه به‌پایته‌ختی خوټی و ته‌داره‌کی فه‌رمانر‌ه‌وایی تټیدا رټیکخت و له‌شکرټیکی قورسی هه‌لگرت و روو به‌نه‌سفه‌هان که‌وته رټیگا. له‌وده‌مه‌دا ناقا محمه‌د روو به‌تاران گه‌راپوه.

ساکیس که ده‌لټیت: «ناقا محمه‌د زۆر به‌شیرزه‌یی گه‌راوه تاران» ده‌بی نه‌وه بوو بیت. جه‌عفه‌رخان که گه‌راوه سهر نه‌سفه‌هان ده‌وری دا و به‌زۆر گرتیه‌وه.

باقیرخانی خراسکانی که له‌لایه‌ن ناقا محمه‌د کرابوو به‌سه‌ردار سوپاهی نه‌سفه‌هان گرتی و کوژتی و له‌شکرټیکی رټیککه‌وتووی له‌ژبیر سه‌رداری حاجی عه‌لی قولیخانی کارزونیدا ناره‌ سهر کاشان و بۆ خوټی به‌له‌شکره‌وه روو به‌گولبایه‌گان چوو و گرتی.

جه‌عفه‌رخان که له‌شهری قاجاران رزگار بوو چووه سهر هه‌مه‌دان، له‌وه‌پشټیویه‌دا ئیسماعیل خانیه‌ ناموزای جه‌عفه‌رخان له‌هه‌مه‌دان. به‌سه‌ریه‌خوټی ده‌ژیا و له‌پادشای زه‌ند سه‌رکټیش ببوو، جه‌عفه‌رخان چووه سهری و تووشی شهر و کوژتار بوو. له‌دوامین شهرآ ئیسماعیل خان سالی ۱۲۰۰هـ / ۱۷۸۶م له‌ده‌ست جه‌عفه‌رخاندا شکا و ناچار بوو که ده‌ست له‌وه‌خه‌یاله‌ به‌ردات (س).

جه‌عفه‌رخان که ئیشی ئیسماعیل خانیه‌ به‌ره‌م کرد چووه سهر خه‌مسه و گرتی و به‌له‌شکره‌وه روو به‌نه‌سفه‌هان رټیشته‌وه، که نه‌و خاکانه‌ی له‌دوزمن پاک‌کرده‌وه و دایمه‌زاننده‌وه و روو به‌شیراز گه‌راوه.

جه‌عفه‌رخان که گه‌راوه شیراز خه‌ریکی خوټ رټیکختنی چوونه سهر تاران بوو، له‌دواى پیویست ناماده‌کردن هه‌ستا چووه سهر «یه‌زد» و فه‌رمانر‌ه‌واکه‌ی به‌یارمه‌تی «ته‌بس» بۆ پیش جه‌عفه‌رخان چوو. له‌وه‌شهره‌دا جه‌عفه‌رخان دیسان شکا، ناقا محمه‌د له‌وه‌که‌لټینی ده‌ست که‌وت و هه‌موو سه‌رکرده و گه‌وره‌کانی کرده‌هاوده‌نگی و به‌هټیزټیکه‌وه چووه سهر جه‌عفه‌رخان. دیسان له‌نه‌سفه‌هانیه‌ن دهره‌پراند و هه‌تا له‌شیرازیان په‌ستاوت هه‌لټیانبری (س).

ناقا محمه‌د له‌دواى نه‌وه گه‌راوه نه‌سفه‌هان و رووی له‌«چه‌مهنی سه‌نگباران» کرد. عه‌لیخانی خه‌مسه به‌هټیزټیکه‌وه چووه پیشی و له‌دواى خوټنرټی ناقا محمه‌د وه‌ته‌نگ هټنرا و روو به‌تاران رفاندرا. عه‌لیخان به‌وه‌سه‌رکه‌وته له‌شهر جیربوو و ده‌ستی به‌له‌شکر کوژدنه‌وه کرد (ق).

سالی ۱۲۰۱ هیدایه توللاخانی گهیلانی که له وه پیتش گوتمان بۆ شیروان ههلات، لهو سالهدا لهشکرکی ریکخست و بههواداری زهند گهراوه و گهیلانی گرت و لهشکری سازدا و ههلمهتی برده سهر ئاقا محهمدهد. له لایهن ئاقا محهمدهوه مستهفاخانی دوللو بهلهشکرهوه پیتشی بههیدایهتوللا گرت. نهیوان خانی گورجی بهسویا هیکهوه پیتشی پی گرت. له «رۆستهماوا» که ۱۰ فرسهنگ له «رهشت» هوه دووره، مهیدانی شهپر کرایهوه و له دواي گهلیک کوژتار نهیوانخان وهتهنگهات و ههلات. هیدایهتوللاخان چوهه کومهگی، نهویش زۆر پانهوهستا و تهنگهتاو کرا و روو به «نهزلهی» ههلات.

مستهفاخانی دوللو دهستی ههلهنگرت و له نهزلهی دهوهی دا و شاری وهتهنگهینا. هیدایهتوللاخان ناچار بوو له تاریکی شهوا بهکهشتی له نهزلهی دهپهپری و وهبهرفهنگی کوردیکی تالشی کهوت و کوژرا.

لهو سالهدا ئاقا محهمدهد چوهه سهر ئهسفههان و لهوئیه چوهه سهر عهلیخانی خهسه و له دواي چهند شهپرک گرتی و له کوشکی «حهوت دهست» له ئهسفههان میلی له چاوکیشا و کوپری کرد.

لهوئیه چوهه چهمنه گندمان و بروجرد و خاکی بهختیاری، ههمووی تالان و خراب کرد و گهلیک کوژتاری کرد و روو بهتاران گهراوه. جهعفهرخان لهشکرکی ههنگرت و چوهه یهزد. تهقیخانی یهزدی داواي یارمهتی له میرزا محهمدهدخانی تهبس کرد و ههردوو بهسویا هوه چونه پیتش. له دواي کهم کوژتاریک دوژمن شکاندرا و جهعفهرخان سهرکهوت و یهزدی کهوته دهست و دوژمنی پهرشویلاو کرد و روو بهئهسفههان ههلمهتی برد و جهعفه قولیخانی قاجار که له لایهن ئاقا محهمدهوه فهرمانگوزاری ئهسفههان بوو، لهشکری ههنگرت و لهشار دهرکهوت و چوهه پیتش. نزیک ۱۴ رۆژ زهند و قاجار رووبهرووی یهکتتری شهپیان کرد، له دوامینا جهعفه قولی وهتهنگ هیترا و شکا و روو بهئهسفههان ههلات. جهعفهرخان لهبهرفه توندی و ساردی زستان گرتنی ئهسفههانی بۆ بههار ههنگرت و روو بهشیراز گهراپهوه.

ئاقا محهمدهد لهسهره بهههرا چوهه ئهسفههان و بههیتزیک زلهوه بۆ گرتنی شیراز له شار دهرکهوت و رۆیی و ههر ئاواپی و خاکیکی کهوته پیتشی ویرانی کرد و ههتا «تهختی جهمشید» ی ژیر پی کرد و گهراپهوه تاران (ج ا ق ل ۲۸).

لهو سالهدا مورتهزا قولیخانی قاجار له باکووه چوهه سهر گهیلان. سلیمان خان فهرمانپهواکهی کوژت و نه میر محهمدهد حوسینخانی ئهرجومهند و محهمدهد حوسین ئاقای

نازیری له ژیان ناومیدکردن و گهیلانی تالان کرد و گهراوه باکو.

جهعفهرخان ۳۰ ههزار کهسی ئازا و رهشیدی ههنگرت و بوگرتنی ئهسفههان له شیراز دهرکهوت و لوتف عهلیخانی کوپری خویشی کرده سهرکردهی سویا هیتک و بۆ لاری بهپری کرد. لوتف عهلیخان له دواي نهوه که لاری بهزۆر گرت و گهراوه و چوهه کرمان و لهبهرفه دووباره ئهسفههان جاریکی تریش له ئاقا محهمدهد ئهستاندراپهوه و دیسان له دهستیان دهرجوو (ساکیس).

ئاقا محهمدهد که لهوه ئاگادار بوو بهپرتاوی روو بهئهسفههان چوو. جهعفهرخان له چونهپیتش سستی دهکرد و چاوهنۆری هیتزوو، بهلام ههروهکو گوترا مورتهزا قولیخان که گهیلانی گرت ئاقا محهمدهد کهوته ترسهوه و نهشیا روو بهجهعفهرخان پروات و ناچار بۆ تاران گهراوه.

جهعفهرخان بهو هیتزهوه چوو ههتا ئهسفههانی گرت و نهو خاکی له دوژمن پاک کردهوه و بهپریگای ههمهدان و خاکی بهختیاریدا گهراوه. سالی ۱۲۰۳ له زستانا بهدهسیسهی دوژمن کهنیزهیهکی پیتشدهست لهگهڵ خواردنا ژههری دا بهجهعفهرخان و نهخۆش کهوت. وهیس مورادخان سهید مورادخان، شامورادخان که مامی عهلی مورادخانی زهند بوون و حاجی عهلی قولیخانی کازرونی که سهردار سوپا بوو، ئیبراهیم خانی کوپری ئیسماعیل خان که ئامۆزای جهعفهرخان بوو، ههموویان سالتیکی رهبهق له ئهرکی شیرازهندی بوون و دوو کهس له نوکهرانی جهعفهرخانیان کرد بوو بههاودهنگ، یهک «رهجهب» و نهویدی «باقیر» ناویان بوو. بهو دوو نوکهرانهدا کهنیزهکهپیان خهلهتاند که ژههر بداته جهعفهرخان. بهشهو که ژههر بهجهعفهرخان درا نهخۆش کهوت نهو دوو نوکهرانه چونه بهندهوه و نهو پیاره گهورانپیان له بهند دهرخست و بردیاننه بانێ ئهرک و بهگوریس و چادرهوان خوێان داهیتته خوارهوه و له گوشهیهکا پهنهان بوون.

سهید مورادخان لهسهریان مایهوه، سبهینتی که تاریکی لاچوو، یهکتیک له ژنهکان چاوی بهپیتگانه کهوت و هاواری کرد، جهعفهرخان بهو نهخۆشیهش دهستی دا شیر و بڵند بوو، شامورادخان کهوته بهر شیر و کهپووی بریندار کرد، ئیبراهیم خان بهگهسگ لهتهپله سهری دا و جهعفه کهوت و ئیبراهیم خان بهو شیرهی له دهستی بوو، سهری جهعفهرخانی بری. شهپزهیی کهوته شیراز و سهید مورادخان بهزۆر شیرازی خسته ژیر فهرمانی خو بهوه.

بهندي شهه مين

پادشاهي لوتف عهلي خاني كوري جه عفرخان

۱۲۰۳ - ۱۲۰۹ هـ / ۱۷۸۹ - ۱۷۹۵ م

له دواي كوژتني جه عفرخان شيراز پشيو تيكهوت و به كومه گي سهراني زهد سهد مورادخان بوو به فهرانه وای شيراز. لوتف عهليخان نه گهرجي منداً و له ته مهنی ۱۸ سالیدا بوو، نه وده مەش له ولاتي لار فهرانه وای بوو، كه له ژه هردراوی بابی ناگادار بوو، به و هیزه ی كه له دهستیا بوو له لار دهر كهوت و پرووی له بوشیر كرد و پهنای بو شیخ نەسر عارب برد كه یارمه تی بدات و باوكی رزگار كا.

شیخی جوامیری دلیری پیوا، به دلتيکی خاوپنه وه یارمه تی كرد و له شكريتکی بو ريتكخست و به چهك و ماله وه كومه گي كرد. لوتف عهليخان به و له شكره وه چوو به سهر شيراز و به زوری بازوی خوئی و به پشتیوانی شیخ نەسر، شیرازی گرت و خویندار و باوككوژ و دوژمنه كانی گرتن و له ناوی بردن. له وده مه دا سهد مورادخان كه به فهرانه وای شیراز ناسرا بوو گرتی و كوژتی. له دواي كوژتني سهد مرادخان مانگی جه مادی دوو له سهر ته ختی پادشاهی دانیشته و دهستی به ته داره كات كرد. (ساکیس)

لوتف عهليخان هه رچه نده لاویتی زرنگ و دلیر و جهنگاوهر و رهشید و نازا و به كاره بوو، به لام به دبه ختانه له بهرامبه ریتکه تی و تیکوژشانی هیتیکي یه كدهستی و یه كدلی قاجار كه نایسته داپوشین و له بهر بلاوی زهد و شه ری نیوانبانا، هونه ری لوتف عهليخان به بی خوناندن مایه وه. ساکیس ده لیت: «لوتف عهليخان له پیش نه وده ا كه بییت به پادشا به دلنه رمی و نازایی و به خشش و پیاوته تی و دادگه ری ناویانگی كرد بوو. نه و شیوه و ره وشتانه له گه ل وریایی و زانستی و سهر کرده بیبا له نیو پهرده ی دلی خه لکه كه و خزمانیدا کاریگه ر ببوو و جیتی خوئی گرتبوو، هم موو به جاریك خویشان ده ویست و په رایبان ده كرد. به لام كه بووه پاشا و له دواي نه وه كه چوو به سهر ته خت رهنگی خو راگرتن و شاهه نشاهی وهرگرت. له گه ل نه وده شا كه زور جه وان و نازك نه ندام و خاوین بوو، هیتنده ی دیکه په سند كرا و شكلیکی چاکتری وهرگرت.

لوتف عهليخان له دواي نه وه ی كه مانگی جه مادی دوو له سهر ته خت دانیشته و

پایته خته كه ی دامه زراند و له شكری كوژده وه، چوو به کرمان و له ویتوه به خاکی به ختیار ی و هه مه دان و یه زده ا گه راوه شیراز. به و نومایشه نه ختیک به هیتز بوو و سوپاهیکی ریتكخست كه برواته سهر نه سفه هان و تو له له ناقا محمه د بکاته وه (ق، ج ۱، ل ۳۰).

ناقا محمه د له لوتف عهليخان كه وته ترسه وه و دهستی به هیتز خر کرده وه كرد. سالی ۱۲۰۴ پروو به نه سفه هان له تاران دهر كهوت و له دواي چوو به نه سفه هان پرووی له شیراز كرد و له «مه نزیلی به یزا» كه ۶ فرسه نگ دووری شیرازه، گرانه باری دانا و عهلی قولیخانی برای خوئی له وئی به جیه بیشت و بو خوئی سواره و پیاده ی له شكری هه لگرت و ریتكخوت چوو به سهر شیراز.

پادشای تازی نه و جه وان به ۲۰ هه زار كه سی شه ركه ره وه بوئی له شیرازه وه دهر كهوت و له نزیك «مه سجیدی به ردی» پیشی به دوژمن گرت. نه وه یه كه مین جاره نه و نه و جه وان و نه و جه ه له دووری پادشاهی برواته شه ره وه. هه ردوو لا بو شهر ریز بوون. لوتف عهليخان له پیشا ۱۲۰۰ كه سی بو به رامبه ری جه عفر قولیخانی قاجار ناره پیشه وه و شه ریتکی خویناویبان كرد. لوتف عهليخان دهسته له شكريتکی هه لپژارده ی ناره كومه گي جهنگاوهره كان، هه ردوو لا بو یه كتر چوو به پیش و كه وته نیو جه رگه ی دوژمنه وه. جه عفر قولی قاجار له شه ر سست بوو و ته مای هه لاتنی بوو، ناقا محمه د دهسته پیواویکی ناره یارمه تی برای. كورده كانی زهد به گه رمه هه لمه تیان برد و مه یدانیان به دوژمن و ته ننگ هیتنا. قاجار كه وته قوونه شه ر و هه راسان کران و لاشه به سهر لاشه دا ده كهوت و ده كوژرا. ناقا محمه د خوئی گرت و فه وجیکی دیکه ی له شكری ناره پیشه وه كه یاریده ی جه عفر قولی برای بدن. لوتف كه وایزانی دهسته یه کی دیکه ی له شه ركه ران ناره كومه گي پاله وانه كان كه له مه یدان دابوون. هه ردوو لا به و جو ره دهسته به دهسته پیواویبان ده ناره مه یدانه وه و كوژتار و خوینرژتن ده كرا و دریتزه به شه ر درا و لاشه ی سوار و نه سپ و پیاده به سهر یه كدا ده كهوت و هه تا نیواره راگیرابوو. كه روژ ناوا بوو لوتف عهليخان له شكره كه ی كیشاوه نیو قه لاوه. ناقا محمه د له و له شكره ی هیتنا بووی له نیوه به ولاوه ی كوژرابوو، گه لیتك پیوانی نازا و ناوداری له ناو چوو بوو. به شه و ته مای هه لاتنی كرد، به لام ریتگا دوور دوژمن نه و جه وان و به هیتز و خویندار بوو. له بهر نه وه له خوئی رانه دی هه لئ، دهسته له شكريتکی نارد و له فرسه نگیتك دووری شیراز سه نگره یان دروست كرد.

كه سبه ینی روژ بووه وه لوتف عهليخان وه كو پلنگیکی بریندار له قه لا دهر كهوت و پروو به دوژمن له شكری ریز كرد و بو خوئی له نیوراستا ناوچه ی گرت و چاوه نووی دوژمن بوو.

که تماشای کرد که وتونته نیو سهنگهروه، بهدهستهیهک لهشکرهوه لنگی دا سهریان و دواي چند کهس کوژتن و بهدیلگرتن، له قاجار بزوتنهوهیهک نهبوو، ههریهک له نیو سوپهریکدا خویان دامهزاندبوو. لوتف علیخان پیشی گرتن و دامهزرا.

ثاقا محمهد له شهوا وهلامی دابوو که لهشکری بگاتن، بهلام ناوریابهگان و خوراسان له شورشدا بوو، مازندهران کهوتبوه پیشیوی. ههر خانیک له خانهکان سهریان بلند کردبوو، کهسیک نهبوو بهاوارای ثاقا محمهد پروات.

ثاقا محمهد ههرچند خاکیکی زوری لهژیر فرمانیا بوو، بهلام پهنگی پادشاهی لی نهدرابوو و بهسهرکیشی راگیرابون. نهوهش بهنهبوونی ثاقا محمهد نهبوو، دهبوو؛ کهس گویدیری نهدهکرد. مانگیکی پهبق له نیو سهنگهردا دهوره درا و مایهوه و ههموو رژیکی لوتف علیخان پییدا ددا و کوژتاری لی دهکرد. له لایه ثاقا محمهدوه رژیکی پیشی پی نهگیرا و له سهنگر دهرنهکوت. له دوامینا ثاقا محمهد ههموو گرانهبار و چهک و جبهخانهای بهجی هیشت، تنها سواره روو بهتاران ههلات و پرگار بوو. لوتف علیخان ههتا نزیک نهسفههان وهدووی کهوت و تالانیکی قورس و ۲ ههزار کهسی لی بهدیل گرت. (قاجاریه)

لوتف علیخان بهشادی گهراوه شیراز و دهستی بهتهدارهک کرد و خهریکی هیز پیداکردن بوو بوچونه سهر نهسفههان و تاران. بهلام بهدهختانه شیراز وهکو جاران نهماوو و پیشیویکی پهنهانی تیکهوتبوو؛ قاجاریش نهشیان خو له پیش پادشای لاوچاک رابگرن. نهوه بوو ثاقا محمهد ناچاری ههلاتن کرا و بهشپزهیی روو بهتاران بوی دهرجوو. ههتا گه یاندرایه نهوی له خوی ناومید بوو و له ژبانی وهرز کرا. (س)

لوتف علیخان نهگرچی له پیشیوی پهنهانی شیراز ناگادار بیوو، بهلهز بو پیشگرتنی دهکوشا و خهریکی کوژاندنوهی نهو ناوره بوو، بهلام چارهکردنی زور دژوار بوو و دهرهقهتی نهدههات.

لوتف علی خان له کرمان ۱۲۰۵ هـ / ۱۷۹۰ م

حاجی ئیبراهیم خانی شیرازی که خاوهند دست و قسههوا و سهرهاتی شیراز بوو، له لایه کهریمخانهوه کرابوو بهتاجبهخشی پادشایانی زهند؛ بهپهنهانی لهگهله ثاقا محمهد نیوانی چاک کرد بوو و ههر جوژه بزوتنهوه و کردهوه و نهندیشهیهکی لوتف علیخان که ههبوویه بهثاقا محمهدی رادهگه یاند و هانی ددا که لهشکر بباته سهر شیراز و بیگریت.

سالی ۱۲۰۵ لهسهره بههاردا حاجی ئیبراهیم بهپهنهانی نویسراویکی بو ثاقا محمهد نارد که لوتف علیخان لهشکریکی ساز کردوو ههلمت بداته سهر نهسفههان و بجیتته سهر تاران. ثاقا محمهد لهوه کهوته نهندیشه و ترسهوه و لهشکریکی بو ففتح علیخانی قاجار ساز کرد و ناردیه نهسفههان که بهرامبر بهلوتف راوهستی. (قاجاریه)

ثاقا محمهد سالی دووم چوه سهر ناوریابهگان و شهری تیا کرد. نهگر بلیم لوتف علیخان نهیتوانی بجیت و پیشی پی بگریت، وا نییه. بهلام لهشکریکی لهسهر نهژمار و کیسهی خاکی فارسی گرتبوو و نهیدهویست بیباته سهر قاجاریهکان، لهگهله نهوشا پهلاماری کرمانی دا و فرمانپهواکهی سهری بو نرم کرد، بهمرچی نهوه که خهرج و باجی بداتی و بکهویته ژیر فرمانی پادشای نهوجهوانهوه؛ بهلام زوری لی نهکری که پرواته لهشکرگای پادشاهییهوه.

لوتف علیخان نهو ژیردهستییه بچووکهی لهو پهسند نهکرد و مهرچی بهست که کرمان بگریت. چونکه زستانهکهی سارد و بهستهلهک بوو، دانهوتلهشی هینده نهماوو و تیشوشی کهم بوو، ناچار دهستی لهو دهوره دانه بهردا و گهراوه شیراز. (س)

لوتف علیخان که زستانی نهو سالهی گه یانده سهری بههار، خوی ساز کرد و ۲۰۰۰۰ سواره و پیادهی جهنگاوهری ناماده کرد و میرزا عهبدوپهحیم خانی برای حاجی ئیبراهیم خانیشی ههنگرت و چند گهوره و ناودارانی شیرازیشی لهگهله خوی بردن و روو بهنهسفههان له شیراز دهرکهوتن و رژیستن، ههتا له «سمپرم بالا» دابهزین. حاجی ئیبراهیم بو نهوه که بکوشریت و تهقهلا بدریت تاکو لهشکرهکهی له لوتف علیخان رووگردان و سهرکیش بن، ههموو دهمی ولامی له ریگادا بوون و براکهی هاندهدا که بهلهز لهشکرهکهی فریو دات.

فتح علیخان که وهلیعههدی ثاقا محمهد بوو، بهلهشکرهوه بو لوتف علیخان چوه پیشی و ناگای له پیلان و کوششی عهبدوپهحیم و براکهی ههبوو، پشتی بهوانهوه توند بوو و بهبی ترس چوه مهیدان. له خاکی «قهمشه» راوهستا و ههردوولا کهم و زور بو بهکتر چونه پیشهوه. لوتف علیخان بو چاوهدیری له دوور سهنگهری گرت. که شهو داهاث عهبدوپهحیم لهسهر نهسپاردهی برای گهوره و کاربهدهستهکانی فارس و سهرکرده و سهردارهکانی، سوپاهی زندی کوکردهوه و بهچاپلوسوی و فروفیل خهلهتاندنی و کاری گه یانده سهر نهوه که بهجاریک بنچینهی کاری لوتف علیخان تیک بدن و لهسهر نهوه

په‌یمان‌یان به‌ست که لوتف‌علی‌خان له پادشاهی بخهن. (ق)

له نیوه‌شه‌وا و به‌ده‌ستووری ئەو ده‌مه دوو، سی تهنه‌نگی سه‌رکیشی ئاوردرا. لوتف‌علی‌خان ناچار بوو ۳۰۰ سواره‌یه‌کی ئاماده کرد و هه‌رچییه‌کی له گه‌نجینه و مائی پی‌ده‌رچوو هه‌لیگرت و له تاریکی شه‌و له له‌شکرگا که‌ناره‌گیر بوو و روو به‌شیراز گه‌راوه که ژن و مندال و که‌س و گه‌نجینه‌کی رزگار کات.

به‌لام له به‌دبه‌ختی و چاره‌ره‌شیییه‌وه کارتیکی دروستکراو و دامه‌زراو له لایه‌ن حاجی ئیبراهیم خان‌ه‌وه ریتک‌خرا‌بوو، که لوتف‌علی‌خان شیرازی به‌ردا ئەو که‌وته ته‌قه‌لای کۆکردنه‌وه‌ی خه‌لک و هه‌موو چاکه و پیاو‌ته‌ی ئەو بنه‌ماله گه‌وره‌یه‌ی له‌بیر کرد و خه‌لکی شیرازی هاندا و شاری خسته دست خۆی و کۆششی کرد که سه‌رکرده‌کان و پاسه‌وانه‌کانی قه‌لا بگرت؛ به‌و جو‌ره‌ بو‌ی ریتک‌که‌وت.

که لوتف‌علی‌خان گه‌یشته‌ نزیک شار، به‌دبه‌ختانه ده‌روازه‌ی شار گری‌ درا بوو. هه‌رچه‌نده ته‌قه‌لای دا هیچی بو‌ نه‌کرا و له‌شکره‌که‌ی که ده‌ شاردا بوون ریتگیان نه‌دا. له‌به‌ر ئەوه ناچار روو به‌که‌نار ده‌ریا و چیاکانی فارس هه‌لات که چاره‌سه‌ریکی خۆی و رزگار کردنی مال و منداله‌که‌ی بکات. (ساکیس)

حاجی ئیبراهیم به‌له‌ز قاقه‌زتیکی بو‌ ئاقا محمه‌د نارد که به‌تالووکه سه‌ردار سوپاهیتیکی خۆی په‌وانه‌ی شیراز بکات و عه‌بدو‌ره‌حیم خانیش که فروفیله‌که‌ی سه‌رگیراو بوو، لوتفی‌علی‌خانی ده‌ره‌په‌راند و هه‌موو چه‌ک و سوپاه‌که‌ی دایه دست فه‌تح‌علی‌خانی قاجار. له‌ولاهه ئاقا محمه‌د میرزا په‌زا قولی نارد هه‌سفه‌هان و له لایه‌ن فه‌تح‌علی‌خانه‌وه مسته‌فاخانی قاجار و ۳ هه‌زار که‌سیشیان پیدا بار کرد و له‌گه‌ل ۱۰۰۰ سه‌ر ماینی چاکی هه‌لگرتن و بردنیه هه‌سفه‌هان. (قاجاریه)

لوتف‌علی‌خان که رووی له شاخه‌کان کرد په‌نای بو‌ شیخ‌بوشیر برد؛ به‌دبه‌ختانه ئەو شیخه‌ی که له‌وه‌پیش دۆستی بوو و ده‌ستی گرتبوو مرد بوو. له‌گه‌ل ئەوه‌شا ئەگه‌رچی له‌وی هه‌لمه‌تی نه‌برایه سه‌ری، به‌لام کۆمه‌گیشی نه‌کرا. لوتف‌علی‌خان له «په‌نده‌ن ریک» هی‌زتیکی چاکی په‌یدا کرد و له‌شکریتیکی پیکه‌وه‌نا و چوو هه‌ر شیخی بوشیر. له یه‌که‌مین هه‌لمه‌تیا شیخی شکاند و له دوای ئەوه «کزروم»‌ی گرت و له‌ویدا بوو به‌فه‌رمانه‌وه‌وا. (ساکیس)

شهری ئاقا محمه‌د له‌گه‌ل لوتف‌علی‌خان

له‌شکره‌که‌ی لوتف‌علی‌خان له شه‌ره‌کانی هاتوودا زۆر به‌ئازایی و په‌شیدی خۆیان نواندبوو. له‌پیشا به‌سه‌ر ئەو هی‌زه‌دا زال بوون که ئاقا محمه‌د بو‌ یارمه‌تی حاجی ئیبراهیم خانی ناردبووه شیراز ئەو له‌شکره‌ی که دووه‌مین جار بو‌ تو‌له هه‌ستاندنه‌وه‌ی ژیتکه‌وتنی پیشوو ناردرا‌بوو، بلاوی کرده‌وه. به‌راستی پادشای نه‌وجه‌وانی زه‌ند به‌مه‌ردانه دۆزمنی شکاند و له‌شکره‌که‌ی قاجار گه‌یاندرایه پایه‌یه‌کی وه‌ها که له‌نیو له‌شکرگا و قۆشه‌نه‌زا چادر و گرانه‌باریان تالان کرا.

ئه‌گه‌رچی له‌شکره‌ی قاجاری که له‌ژیتر فه‌رمانی ئاقا محمه‌ددا بوو هی‌نده زۆریو هه‌موو ده‌شت و دۆلی داگرتبوو، به‌لام لوتف‌علی‌خان به‌ئازایی و په‌شیدی پیشی به‌و له‌شکره قورسه‌گرت، «پیشمه‌رگه»‌ی له‌شکریتیکی وا زلی شکاند و هه‌مووی بلاو و ته‌فروتونا کرد. له نیوه‌شه‌ودا هه‌لمه‌تی برده سه‌ر له‌شکره‌ی قاجار و له‌توپه‌تی کرد و له‌به‌ر یه‌کی په‌رشویلاو کرد و شکسته‌یه‌کی پیسی تیخت (ساکیس).

ساکیس مه‌به‌سی له شه‌ره‌کانی هاتوو به‌کورتی لیتی دو‌اوه. به‌لام ته‌ئریخی قاجاریه به‌دو‌ورودریژی لی‌یان ئەدو‌یت و به‌راستی قسه‌کانی سه‌ره‌وه‌ی ساکیس ده‌لپت و به‌ده‌ستووری می‌ژوونویسیکی که‌ناره‌گیر باسی شه‌ره‌کانی ده‌کات.

لوتف‌علی‌خان که کزرومی گرت، له‌شکریتیکی که‌موکورتی ریتک‌خست و چوو خاکی «خست». له زال‌خانی فه‌رمانه‌وه‌ی خست یارمه‌تی خواست، ئەویش به ۳۰۰ که‌سی سواره‌وه کۆمه‌گی کرد.

به‌و له‌شکره که‌مه‌وه چوو په‌شیه‌وه که شیراز بگرتیه‌وه. له خاکی «گویم» دابه‌زی و که‌لینی گرت. مسته‌فاخانی قاجار به ۶۰۰ سواره‌وه له‌ولاهه ده‌هات. لوتف‌علی‌خان چه‌ند سواره‌یه‌کی نارد په‌شیی؛ له‌ولاهه ئەبدال‌خانی عه‌بدوله‌لیکی رووبه‌روویان بوو. پیاوه‌کانی لوتف‌علی‌خان دانئ و به‌گولله ئەبدال‌خانیان داگرت و له ئەسپیان به‌رداوه.

لوتف‌علی‌خان وه‌ک پلنگی زامدار له که‌لین ده‌رکه‌وت و هه‌لمه‌تی برده سه‌ر مسته‌فاخان. هه‌ردوو لا پیاوانه تیکۆشان، به‌لام له دوامینا قاجار وه‌ته‌نگ هینرا و شکسته‌یه‌کی خرابیان هینا و هه‌لاتن. گه‌لیک که‌س له مسته‌فاخان کوزران و به‌شپه‌زه‌یی گه‌یشته‌وه شیراز.

حاجی ئیبراهیم له‌و سه‌ره‌هورده که‌وته ئەندیشه و ترسه‌وه و به‌له‌ز وه‌لامی بو‌ ئاقا

محهمه نارد. ئاقا محهمه ۵ هزار كەسى بەجان محهمه دخاندا ناردە كۆمەگيان.

لوتف عەلىخان بەكەم دەمىك ۲ هزار كەسى كەوتە دەستەوہ. بەو ھېزەوہ چوہ پېش و لە «مەسجىدى بەردى» لەشكر بەزى كرد. كە لەشكرى جان محهمه دخان نزىك بووہوہ رېگای پى گرت و دەستى كرده كوژتار و برىنيان. قاجار تەنگە تاو كران و شكان و زۆر كەمىان بە پەرىشانی لە مردن رزگار بوون و ھىدى كە ماہوون ھەلەتن و گرانە بار و چەكيان بە جىھىشت.

مستەفاخان بۆ يارمە تىيان لە شىراز دەر كەوت، لوتف عەلىخان دەستى بە كوژتارىان كرد و ھەلىبىرپ و ھەتا بردنە خاكى «گولباد». مستەفاخان لەوہ ترسا كە لوتف عەلىخان شىراز بگرىت، لەو دەمەدا تەماى گەرانەوہى ھەبوو، لوتف عەلىخان چوہ سەرى و پىشتى پى گرت و نەپھىشت بەگەرتەوہ شىراز و ئەو ھېزەى شكاند و بلاوى كردهوہ و بەو سەركەوتنە لەشكرى زىاد بوو و ھىزى پەيدا كردهوہ.

سالى ۱۲۰۶ لوتف عەلى خان ھەموو خاكى فارسى خستە ژىر دەستبەوہ و گشت رېگايانى شىرازى پرى. مانگى رەبىعى دووہم شارى شىرازى دەرەدا و لە ھەر چوار لاوہ دەستى بە ھەلەمە تەدانى شار كرد و لە دوامىنا شارى و تەنگ ھىنا و دوو دەرۋازەى گرت؛ بەو جوړە شىراز و تەنگ ھىنرا.

ئاقا محهمه لەو چاخەدا لە ئاوربايەگان بوو، بە لەز گەراوہ تاران و لەشكرىكى زۆر قورسى ھەلگرت و چوہ ئەسفەھان و لەو تۆہ گەلىك سوپاھى رېكخست و بە ھىزىكى زلەوہ چوہ شىراز. وەكو ساكىس گوتى لەشكرى قاجار ھەموو دەشت و بىباني پى كرد بوو و «مەنزىلى ئىرەج» يان كرده لەشكر بەز.

ئاقا محهمه لەو گەيشت كە لوتف عەلى خان ھىزى ھەيە، نەبوترا لەوہ بەولاوہ پرواتە پىشەوہ و لەو خاكەدا جىگىر بوو.

لوتف عەلىخان خۆى راگرت ھەتا شەو بەسەرداھات. جلدى يەكەم - تەئرىخى قاجارىيە - لا پەرە ۳۳ دەلىت: «كە تارىكى شەو بەسەرداھات لوتف عەلىخان وەك دىوى لە بەند رزگار بووى زنجىر پساندراو تىك لىنگى دا سەر لەشكرى ئاقا محهمەد. لە دواى ئىبراھىم خان كە پاسەوان و دىدەوانى شەو بوو، بە يەكەمىن ھەلەمەت بەسەرىا زال بوو و ھىزەكەى بلاو كرد و ئىبراھىم خانى كوژت. وەكو سىلاوى بەلاخشاو كەوتە نىوجەرگەى سوپاھى قاجارىوہ، ھەتا نىوہ راستى لەشكر بە كوژتار و خوتنرژتن چوو. كوژتارىكى قورسى كرد و

لەشكرى قاجار پەرىشان و سەرىشىواو بوو. لە دواى گەلىك خوتنرژتى لە كەنار لەشكر راوہستا و فەرمانى دا بە عەبدوللا خانى مامى كە دەست بە شىرى رووت بەكەوتتە نىو دوزمەن و كوژتار بكات.

عەبدوللاخان وەكو شىرى رق ھەستاو كەوتە نىو لەشكرى قاجارىوہ و شورش و ھاوارى لە دوزمەن خست. لە ھەموو لاىكەوہ كوژتار و بلاو كردن و پەرىشانی و پەراگەندەبى ھاوتتە نىو سوپاھى ئاقا محهمەدەوہ».

دىسان دەلىت: «لەو دەمى پەرىشانی و پەراگەندەبى و لاشە لەسەر لاشە كەوتنى لەشكرى قاجاردا، ئاقا محهمەد سەرانى دەرگا و پىاوہ بە تايبە تىيەكانى پىشگای لە خۆى كۆكردەوہ و بۆ پاراستنى خۆى دە جىگايىكى زۆر جراپا بۆ راگرتن.

عەبدوللا خان لە دواى ئەو ھەموو كوژتار و خوتنرژتن و ئەتك و سووكىيەى كە بە لەشكرى قاجارى كرد، وايزانى كە ئاقا محهمەد لە نىواندا كوژراوہ و نەماوہ، كە بەو رەنگە لەشكرەكە پەرىشان و شپىزە بووہ، لە بەر ئەوہ دەستى لە كوژتار بەردا و لە كەنارىكەوہ راوہستا».

لوتف عەلىخان وىستى كە لەو شەرەدا ھەموو خەرگاہى ئاقا محهمەد بگرىت و بە جارىك لەشكرى دوزمەن پوچ بكاتەوہ، بەلام وا تىگەياندرا بوو كە دوزمەن ھەلاتوہ، لە بەر ئەوہ پەلامار و خەرگا تالانكردنى خستە سبەينى و دەستى لە شەر بەردا و چاوہ نۆزى سپىدە بوو؛ ھەتا ھىندەى زانى لە لەشكرگای دوزمەن بانگدەر بانگى سبەينەى دا. (ساكىس)

مىرزا فەخوللاى ئەردەلانى كە لە لاى ئاقا محهمەد بوو، لە پىشاش ناسراوى لوتفى عەلىخان بوو، بە چەند رەنج لەو مەيدانە خوتناو بەدا خۆى رزگار كرد و چوہ كەن لوتف عەلىخان و مزگىنى ئەو سەركەوتنەى پىدا. لە بەر ئەوہ لوتف عەلىخان دەستى لە شەر بەردا؛ دنا ئەوہ نەبووايە ئەو شەوہ ئاقا محهمەد رزگار نەدەبوو. لەشكرەكەشى پوچ دەكراوہ.

لوتف عەلىخان ھەتا سپىدەى بەيانى لە دەروپىشتى ئەو لەشكرە پەرىشانە دەگەرا و چاوى لە رۆژ بوونەوہ بوو كە بە دىليان بگرىت. ھەر ھىندەى زانى بانگدەر بانگى سبەينەى لە لەشكرگای ئاقا محهمەد دا، لەوہ زانىيەوہ كە ئاقا محهمەد ماوہ و نەكوژراوہ و ھەلشەنە ھاوتوہ. لەوہ زۆر رقى ھەستا و دلگىر بوو و گەراوہ. (قاجارىيە)

چونکه ئاقا محهمه نه کوژرابوو و نه هه‌لشها تیبوو، له‌شکره‌که‌شی بۆ تالانکردن بلاو بیوونه‌وه، به‌دبه‌ختانه‌ ئه‌و شاهه‌ ناودار و دلیر و تازایه و چاوه‌شه‌ ناچار کرا که هه‌ل‌یت و ده‌ست له‌ ته‌خت و تاجی ئیران به‌ردات و روو بکاته‌ کرمان. (ساکیس)

به‌لام بانگی ئه‌و سه‌رکه‌وتنه‌ پشتیوانیکی گران و چاکی بۆ لوتف‌عه‌لیخان په‌یدا کرد. جاری ده‌ستی له‌ شیراز به‌ردا و چووه‌ سه‌ر کرمان و له‌ رینگادا خه‌ریکی کۆمه‌گی په‌یدا کردن بو.

ئاقا محهمه‌د رۆژی لێ بووه‌وه، له‌ولاه حاجی ئیبراهیم خانی شیرازی‌شی به‌هاواریه‌وه چوو و بردیانه‌ نیو شاری شیرازه‌وه. ژن و مندالی لوتف‌عه‌لیخان و خیل و که‌س و خزمه‌کان و هه‌واداره‌ زهنده‌کانیشی بارکردن و بۆ ئوسترابادی به‌ریتکردن، له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ بۆ خو‌شی روو به‌تاران گه‌راوه. به‌لام گه‌لیک که‌سی له‌شیراز کۆکردن و کوژتنی (ق).

لوتف‌عه‌لیخان که‌ له‌ ئیره‌جه‌وه‌ روو به‌کرمان چوو، ده‌ستی به‌هه‌تیز کۆکردنه‌وه‌ کرد، به‌لام ئه‌و قاجاران‌ه‌ی که‌ له‌ دووی بوون له‌شکرکی قورسیان هه‌بروو و نه‌یانده‌هه‌شت لوتف‌عه‌لیخان فریای هه‌تیز په‌یداکردن که‌و‌یت و گه‌یشتنه‌ سه‌ری و به‌گه‌ژیا چوون (س).

کوران‌ی نه‌زهر‌عه‌لیخانی زهند له‌ رووی نه‌کیشان و کینه‌وه‌ و به‌شه‌و چوونه‌ سه‌ر لوتف‌عه‌لیخان و کوژتاریکی زۆریان لێ کرد و گه‌ران‌ه‌وه‌ لوتف‌عه‌لیخان که‌ زانی له‌ کرمانا یاریده‌ نادریت رووی له‌ خاکی «راور» کرد و میرزا محهمه‌دخانی راوری لێ بلند بوو. له‌ دوا‌ی به‌گه‌ژدا‌چوونی ناچاربوو له‌و‌یتش رانه‌وه‌ستیت، له‌ رینگای «چل پایه‌لوت» ده‌وه‌ روو به‌ته‌به‌س چوو. له‌ رینگادا که‌ ده‌رۆیشتن چوار نۆکه‌ری له‌ تینوانا مردن، که‌ گه‌یشته‌ ته‌به‌س ئه‌میر حوسینخانی حاکی ئه‌و‌یتی کرده‌ هه‌وادار و ۳۰۰ پیاوی شه‌رکه‌ری بۆ کۆمه‌گی لێ وه‌رگرت.

لوتف‌عه‌لیخان به‌و هه‌تیزه‌ که‌مه‌وه‌ ته‌مای گرتنی شیرازی کرده‌وه‌ و لیبیدا چوو و به‌سه‌ر لوتدا‌نازوتی و رۆیشت، که‌ گه‌یشته‌ خاکی به‌زد و «ته‌فت» ته‌مای بوو بازدات، به‌لام ته‌قیخانی به‌زدی به‌له‌شکره‌وه‌ چوو و پیشی پێ گرت و نه‌به‌هه‌شت ته‌په‌ری.

ج‌لدی یه‌که‌می قاجاریه‌ له‌ لاپه‌ره‌ ۳۴دا ده‌ل‌یت: «لوتف‌عه‌لیخان وه‌کو به‌رقی تابناک که‌ به‌سه‌ر خاک و خاشاکا پروا که‌وته‌ نیویان و کۆمه‌له‌یه‌کی به‌شیر دووله‌ت کرد و هه‌یندیکی به‌دیل گرت و که‌میتکشی له‌ ده‌ست ر‌زگار بوو». له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ که‌وته‌ دوویان و تالانی لێ گرتن. له‌و‌یه‌وه‌ روو به‌شیمال (ژوورو) رۆیشت. لوتف‌عه‌لیخان به‌کۆمه‌گی

دۆست و هاو‌ده‌نگانییه‌وه‌ روو به‌خاکی «ئه‌بر‌کوه» پرتاو بوو و به‌زۆر گرتی و عه‌بدول‌لا خانی مامی له‌سه‌ر دانا و بۆ خو‌شی هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر «بونات و ئه‌سته‌هبات» و ئه‌و خاكانه‌شی گرت و لینگیدا به‌ «دارا بجرده» و ئه‌و‌یشی گرت و په‌لاماری «نیرین» یشی دا و خستیه‌ ده‌ست، به‌زۆر هه‌موو ئه‌و خاكانه‌ی هه‌ینایه‌ ژێر فه‌رمانییه‌وه‌.

ئاقا محهمه‌د که‌ له‌ سه‌ره‌هوردی لوتف‌عه‌لیخان ئاگادار بوو، له‌شکرکی ۸۰ هه‌زار که‌سی له‌ژێر سه‌رداری محهمه‌د حوسینخانی خالۆزایا نارد هه‌ پێش لوتفه‌لی خان، که‌ نزیک خاکی ئه‌بر‌کوه‌ بووه‌وه‌ په‌لاماری نه‌سرول‌لا خانی زهن‌دیان دا. نه‌سرول‌لا خان به‌شه‌وه‌یخون پیاوی دادا و گه‌لیک کوژتاری له‌ قاجاران کرد و ته‌نگه‌ی پێ هه‌ل‌یتان و شکاندنی. محهمه‌د حوسینخان روو به‌شیراز هه‌لات و گیانی له‌ مردن ر‌زگار کرد.

محهمه‌د حوسین له‌شکرکی دیکه‌ی هه‌ل‌گرت و له‌ شیرازه‌وه‌ روو به‌لوتف‌عه‌لی خان رۆیشت له‌ خاکی «ته‌نگ گه‌رم» ده‌وه‌ چوو له‌ دامینی «خه‌رمه‌ن کوه» ی گه‌یشتی و هه‌ردوو لا بۆ به‌رامبه‌ری ریز بوون و ده‌ستیان به‌کوژتار کرد. ۱۵ رۆژ هه‌ردوو لا بۆ یه‌که‌تر کوژتن خه‌ریک بوون، لوتف‌عه‌لیخان ویستی که‌ به‌شه‌وه‌یخون به‌سه‌ریاندا بدات؛ چه‌ند پاله‌وانیکی شه‌رکه‌ر و چه‌ند ناوداریکی هه‌ل‌بژاردی ئاماده‌ کرد.

له‌وده‌مه‌دا پیاویکی پێشکار که‌ ناوی حاتم بوو، هه‌لات و په‌نای برده‌ به‌ر محهمه‌د حوسینخان و له‌ کۆشه‌وه‌ی ئه‌وی ئاگادار کرد.

که‌ نیوه‌شه‌و به‌سه‌ردا هات لوتفه‌لی خان لینگی دایه‌ سه‌ر دۆژمن. به‌لام له‌ولاه چونکه‌ دۆژمن ئاگادار کرابوو، ئه‌و هه‌لمه‌ته‌ بچ سوود مایه‌وه‌ و که‌میتک کوژتاری کرد و گه‌راوه. که‌ سه‌به‌ینی رۆژ بووه‌وه‌ لوتف‌عه‌لی خان له‌ سه‌نگه‌ر ده‌رکه‌وت و به‌ره‌شیدی لینگی دایه‌ سه‌ریان و به‌شیری رووت که‌وته‌ نێوجه‌رگه‌ی له‌شکره‌وه‌. ئه‌گه‌رچی له‌ یه‌که‌مین شه‌ردا قاجار پیاوانه‌ بزوتنه‌وه‌، به‌لام له‌ دوا‌ییدا له‌ به‌را به‌ر دلیریکی نه‌وجه‌وان خو‌یان پێ رانه‌گیرا و به‌ناچاری شکسته‌یان تیکه‌وت. محهمه‌د حوسینخان و چه‌ند که‌سیتک به‌ئه‌زه‌ت ر‌زگار بوون.

ئاقا محهمه‌د له‌وه‌ گه‌یشت زۆر دل‌گیر بوو. گرتنی کرمان و رووخاندنی قه‌لای شیرازی خسته‌ په‌یمان‌ه‌وه‌. فه‌تخانی قاجاری به‌ ۱۰۰۰۰ سواره و ۵۰۰۰ پیاوه‌وه‌ نارد سه‌ر کرمان. ئه‌و له‌شکره‌ به‌دیهات و ئاوابی تالانکردن رۆیشت و گه‌راوه‌ ئه‌سفه‌هان. له‌و‌یه‌وه‌ محهمه‌د ره‌زاخانی کرمانیان گرت و بردیانه‌ تاران و کوژتیان.

سهری سالی ۱۲۰۷ مسته فاخانی دوللو له لایهن ناقا محمه دهوه ناردرا شیراز و قه‌لای شاری روو خاند و له گه‌ل زهوی پهستی کرد و گه‌راوه تاران، حاجی ئیبراهیم خانی شیرازی و گه‌وره‌کانی شیرازیشی هه‌لگرت و بردنیه کن ناقا محمه‌د.

لوتف عه‌لیخان که محمه‌د حوسین خانی قاجاری شکاند هه‌ر مال و پیوستی که به‌تالانی به‌دهست که وتیوو به‌سه‌ر له‌شکریانی دا به‌خشی و هه‌ستا روو به‌خاکانی نیوانی شیراز و ئەسفه‌هان و کرمان که وتیوی و دهستی به‌گرتن و کوژتاری قاجاران کرد و له هاتووچۆدا بوو. له دواییدا گه‌رایه‌وه «قاین» (ق).

له چاخی خویا ئەمیری ته‌بس پیی گوتیوو که په‌نا بباته کن ئەمیر تورای و ته‌میوو شا. لوتف عه‌لیخان ئەو قسه‌یهی له گوئی گرتیوو و به‌راستی روو به‌قه‌نده‌هار چوونی خسته پییش که په‌نا بباته به‌ر ئەمیری ئەفغانستان. له رووی به‌دبه‌ختی و چاره‌ره‌شیییه‌وه به‌یستییه‌وه که ئەمیر مردوو، ناچار دهستی له‌و چوونه‌ش به‌ردا و که‌وته ئەندیشه‌ی ئەوه که روو له کوئی بکا و چ جیگا و خاکیک و ه‌خۆی ده‌گری؟ (ساکیس).

لوتف عه‌لیخان له‌و ژیانه به‌دبه‌ختییه‌دا به‌سه‌ری ده‌برد و بی چاره مابوو، نه‌یده‌زانی رووی له کوئی بکات و په‌نا بۆ کوئی ببات.

دوامینی ئەو سه‌ره‌هۆرده دنگیره ۸-۱۲/هـ/۱۷۹۴م

له‌وده‌مه‌دا که لوتف عه‌لیخان له ئەندیشه و خه‌یال و خه‌می ریگا په‌یدا کردندا بوو، بییری له‌وه ده‌کرده‌وه که روو له کوئی بکات، پیاوه زه‌نده‌کانی که له نیشتمان‌ه‌که‌یان دوور که‌وتیوو له گه‌وره‌ی «ده‌رمه‌شیر» نویسراویکیان بزی و ده‌گرت و بۆیان نارد که کۆمه‌گی ده‌که‌ن.

مورته‌زا قولیخان و زانا و عوله‌ما و سه‌ره‌اته‌کانی کرمان و مه‌لا عه‌بدو‌ل‌لای ئیمامی جومعه و که‌یخودایان و ریش سپی شار به‌جاریک په‌یمانیان گرتیدا که یارمه‌تی لوتف عه‌لیخان بکه‌ن و بیبه‌نه کرمان و بیکه‌ن به‌پاشا.

لوتف عه‌لی خان ئەوه‌ی به‌مزگینیه‌کی چاک زانی و ده‌ست و پیوه‌ندی کۆکردنه‌وه و به‌له‌ز که‌وته ته‌قه‌لای ئەوه‌وه که که‌لینی له ده‌ست نه‌دات، به‌و ئومیده مه‌رجی کرد که ده‌وره‌ی کرمان بدات و بیگریت و گه‌لیکیش تیکۆشا که به‌خۆشی و پیکهاتن و به‌که‌تی کرمان بگریت و بیخاته ژیر فه‌رمانیه‌وه. به‌و سه‌ریاهه‌ی که له ده‌ستیا بوو چووه سه‌ر کرمان، عه‌بدو‌ل‌لای مامی خۆی ناردده پیه‌شه‌وه که کرمان بگریت، ئەویش که چوو شاری ده‌وره‌دا و

وه‌ته‌نگی هینا، له‌ناکا و به‌بی ئەوه که دانیش‌توو‌ه‌کانی نیو شار ناگادار بن چووه ژوو‌ره‌وه و قه‌لا و شاری خسته ده‌ست.

پاسه‌وانه‌کانی ئەگه‌رچی له یه‌که‌مین هه‌لمه‌تا زۆر چاک تیکۆشان، به‌لام له دوامیندا شکان و به‌دیل گیران. له سایه‌ی عه‌بدو‌ل‌لای خان به‌و جوژه کرمان گیرا و که‌وته ده‌ست لوتف عه‌لیخان (س).

لوتف عه‌لیخان له دوای گرتنی کرمان، زۆر به‌چاکی له‌شکر و پیوستی تیا دامه‌زراند و له دوور و نزیک شاری سه‌نگه‌ر و سوپه‌ریکی زۆری دروستکردن و بو‌رج و باره‌وه قه‌لای شاری توند کرد و به‌تۆپ و خومپاره و چه‌ک پازاندنیه‌وه و له‌شکری تی خزاندن. جیگا سه‌خت و به‌رزه‌کانی کرمانیشی توند کرد، له کورد و ئەفغان و عه‌ره‌ب و سیستانی له‌شکریکی شه‌رکه‌ری پیکه‌وه نا و ساز کرد. رۆژ به‌رۆژ هیز و توانای کۆ ده‌کرده‌وه (ق).

ناقا محمه‌د ئەو بزوتنه‌وه و دامه‌زراندنه‌ی لوتف عه‌لیخان به‌چتیکی زۆر گه‌وره زانی و بۆ دوا‌رۆژ به‌زلی گرت و هه‌ر هیزتیکی که هه‌ببوو بۆ چوونه پیه‌شه‌وه‌ی ئاماده کرد که هه‌لمه‌ت بباته سه‌ر لوتفه‌لی خان و دوایی به‌و کۆسپه و به‌ره‌ه‌لسته بدات و ریشه‌ی ئەو سوپه‌ر و په‌ردانه ده‌رخاتن که ده‌بنه په‌ندی پیکه‌وتن و مایه‌ی نه‌هیلان، بۆ پادشاهی و به‌ره‌ه‌لستی گه‌یشتنه فه‌رمانه‌وه‌ی ئیران (س).

ناقا محمه‌د سوپه‌هیتیکی زلی دا به‌فه‌تح عه‌لیخان و کردیه پیه‌شه‌وه‌ی خۆی بۆ سه‌ر کرمان و بۆ خۆشی به‌له‌شکریکی گه‌لیک قورسه‌وه رووی کرده شاری «بابک» و به‌زۆر گرتی و قه‌لاکه‌ی روو خاند و چل که‌س له هه‌وادارانی لوتف عه‌لیخان خنکاند و گه‌لیکیشی خستنه چاله‌وه، خۆله‌بانی کردن و زنده به‌گۆر کۆرتنی. زۆر ئەتک و سووکی به‌سه‌ر ئەو خه‌لکه هه‌زاره‌دا هینا.

قاجاریه ده‌لێت: له‌وتیوه به‌کوژتار و سووتاندن روو به‌کرمان رۆیشت و له چوار فرسه‌نگی کرمان دابه‌زی. ساکیس له کتیبه‌که‌یدا ده‌لێت: «له چوار میل دووری رۆژا‌و‌ای کرمان دابه‌زی و کردیه له‌شکره‌بزه. ئەو جیگایه هه‌ر ئەوی بوو که لوتف عه‌لی خان کردبوویه له‌شکرگا و کرمانی ده‌وره‌دا.

لوتف عه‌لیخان بۆ شه‌ر له شار ده‌رکه‌وت و له نزیک شاری پیه‌شی به‌دوژمن گرت و هه‌تا ئیواره کۆرتاری کرد و له دواییدا گه‌راوه نیو قه‌لاه.

رۆژی دووم دیسان به‌کوژتار په‌لاماری قاجاری دا و له دوای که‌میک قاجار زۆریان کرد

و لهشکری کرمانیان وه‌ته‌نگ هینا، به‌لام له بورجه‌کانی شاره‌وه به‌تۆپ دوژمن ناوبراران کرا. قاجار له‌وه‌دا زۆری کوژرا و به‌زۆری تۆپ په‌رشوبلاو بوو. له‌شکری زهند گه‌لیک دیل و تالانی گرت و گه‌راوه.

ئاقا محمه‌د که به‌چاکی له‌نازایی و کۆشش و جه‌نگاوه‌ری لوتف عه‌لیخان ورد بوه‌وه تیگه‌یشت ده‌ره‌قه‌تی ناییت و به‌و جۆزه له‌ده‌ستیا شپه‌زه ده‌بیت، هینای له‌ به‌رامبه‌ر هه‌ر بورجیک بورجیکی دروست کرد و له‌پیش هه‌ر سه‌نگه‌ریکیش سه‌نگه‌ریکی دامه‌زاند و خۆی و له‌شکره‌که‌ی تیخزاند.

میرزا ته‌قیخانی مستوفی له‌کتیبه‌ گرانبه‌هاکه‌یا که ته‌ریخی قاجاریه‌یه ده‌لیت «په‌نجا رۆژ و شه‌وی کاری حه‌رب و زه‌رب به‌تۆپ و تفه‌نگ و خومپاره بوو. له‌هه‌ردوو لاره‌ له‌ بورجه‌کانه‌وه کاریزیان لی‌ده‌دا و بۆ به‌کتره‌ چوون و له‌ژیر خاکه‌وه تووشی به‌کتره‌ ده‌بوون و به‌خه‌نجه‌ریه‌ کتیریان ده‌کوژت. لوتف عه‌لیخان له‌ په‌وشت و ده‌ستووری شه‌ر و کوژتارا هینده زانا و تیگه‌یشتوو بوو به‌که‌م سوپاهیکی بیسه‌ر و پاوه له‌شکریکی ۱۰۰۰۰ که‌سی ئاقا محمه‌دی له‌ ژیان بیزار و له‌ گیان و زنده‌گانی وه‌زه‌ کردبوو. ئاقا محمه‌د ده‌ستی به‌هاو‌یژتبايه‌ته هه‌ر فرۆفیل‌یکی جه‌نگه‌وه، ده‌گوترا که لوتف عه‌لیخان له‌ نیو دلی ئه‌ودایه که له‌پیش کردنیا ده‌ستی به‌پیش پیگرتن ده‌کرد و ئاقا محمه‌دی پێ ته‌نگه‌تاو و داماو ده‌کرد».

له‌ دوا‌ی ئه‌و شه‌ر و کوژتاره‌ زستان به‌سه‌رداهات. ئاقا محمه‌د بۆ له‌شکره‌که‌ خانووی دروست کرد، چونکه له‌ چاداران نه‌ده‌ژیان. لوتف عه‌لی خان ۱۰۰۰۰ که‌سی له‌ شار ده‌رخست و لینگی دایه سه‌ر دوژمنیکی له‌ سوپه‌ردا بوو. تییان رووهات و ئه‌نباری زه‌خیره و جبه‌خانه‌ی تالان کرد و گه‌راوه نیو قه‌لاوه. چه‌ندجار له‌ دوا‌ی به‌کتر له‌ شار ده‌رده‌که‌وت و رکیفکوت هه‌تا نیو جه‌رگه‌ی دوژمنی داژووت و کوژتاریکی زۆری ده‌کرد و دیل و تالانی ده‌گرت و ده‌گه‌راوه (قاجاریه).

لوتف عه‌لیخان قاره‌مانی ره‌شیدی نه‌به‌ز ۴ مانگ به‌قه‌لابه‌ندی و ده‌ره‌دان شه‌ری ده‌کرد. گرانی و نه‌بوونی و بێ خواره‌مه‌نی و ده‌ست نه‌که‌وتنی پیوسته‌که‌وتبووه نیو شاره‌وه، گه‌لیکی له‌ خه‌لکه‌که‌ پوچ کردبوو، زۆریان له‌ برسا مردبوون و گه‌ل زۆر ته‌نگاو ببوون. له‌شکری ئاقا محمه‌د له‌وه که‌لینی ده‌ستخست و په‌لاماری شاری دا. له‌ لایه‌ن پاله‌وانی ناودار لوتف عه‌لیخانی قاره‌مانه‌وه به‌کوژتار ده‌رکران و له‌ شار دوور خراوه‌وه (ساکیس).

سالی ۱۲۰۹ی رۆژی هه‌ینی و ۹ی مانگی ره‌بیعی یه‌ک له‌ لایه‌ن ئاقا محمه‌ده‌وه هه‌لمه‌ت برابه‌ سه‌ر قه‌لای کرمان، له‌ هه‌ر چوار که‌ناره‌وه په‌لاماردان ده‌ست پیکرا. لوتف عه‌لی خان له‌ بورج و کونگه‌ری قه‌لا و شاره‌وه به‌تۆپ و تفه‌نگ دوژمنیان ناوبراران کرد. قاجار ملی پیوه‌ ناو له‌ گولله‌ نه‌سه‌لمیه‌وه، هه‌تا گه‌یشتنه‌ بن دیواری قه‌لا. له‌سه‌ره‌وه به‌تفه‌نگ و به‌رد دایانگرتن، قاجار له‌ دیواره‌کانه‌وه ده‌ستیان به‌سه‌رکه‌وتن کرد و چرچانه‌ نیو شاره‌وه (قاجاریه).

هه‌ردوو له‌شکر له‌ کووچه و کۆلانه‌کانی شارا ده‌ستیان به‌شه‌ر و کوژتاری به‌کتر کرد. خه‌لکی کرمان گه‌لیکی کوژران. ئه‌و رۆژه هه‌تا ئیواری له‌نیو شارا خوتن‌پژتن و کوژتار کرا و هه‌موو بورجه‌کان که‌وتنه‌ ده‌ست دوژمن و خه‌لکی شار له‌وه‌وه وه‌رز بوون و که‌وتنه‌ ته‌نگاییکی قورسه‌وه.

لوتف عه‌لیخان خۆی راگرت هه‌تا شه‌و به‌سه‌رداهات و ده‌ستی له‌ شه‌ر به‌رنه‌دا، به‌لام له‌ تاریکی شه‌وا که‌لینی ده‌ست خست و له‌گه‌ل چه‌ند پیاویکی خویا له‌ شار ده‌رکه‌وت و رووی له‌ قه‌لای «بام» کرد که ۳۲۰ میل له‌ قه‌لای کرمان دووره. برابییکی گه‌وره‌ی بام که‌سه‌رکرده‌ی لوتف عه‌لی خان بوو، له‌و شه‌ره‌دا له‌ کرمان سه‌ردار سوپابوو شه‌ری ده‌کرد. ئه‌و گه‌وره‌یه که‌ چاوی به‌وه که‌وت که‌ شکاون و براکه‌شی له‌گه‌ل لوتف عه‌لی خان نییه، له‌وه‌وه تیگه‌یشت که‌ براکه‌ی کوژراوه یا که‌ لوتف عه‌لیخان هه‌لا‌توو که‌وتووته ده‌ست قاجاران؛ به‌وه باوه‌ری کرد و دلی پیس کرد و په‌یمانی به‌ست که‌ میوانیکی وا خۆشه‌ویست و گه‌وره و ره‌شیده و ئازا بداته ده‌ست دوژمن و له‌ مالی خویا بیگریت و ئه‌و ته‌تک و سووکییه‌ی ته‌ریخی به‌سه‌ر خۆی بیتی.

لوتف عه‌لیخان ئه‌گه‌رچی له‌وه‌ش ئاگادار بوو، به‌لام باوه‌ری نه‌ده‌کرد ئه‌و پیاوه خراپه‌یه‌کی وای له‌ته‌کا بکات و خۆی به‌دنام کات (ساکیس).

محمه‌د ته‌قیخانی مستوفیش له‌ میژووی قاجاریه‌دا به‌و جۆزه ئه‌و ناپیاوی و به‌دی گه‌وره‌ی بام ده‌گی‌رپه‌ته‌وه ده‌لیت: «که لوتف عه‌لیخان چووه بام، سیستانیه‌کان تیگه‌یشتن که لوتف عه‌لی خان شکاوه و بێ هیتز ماوه. بۆ گرتن و پیشکه‌ش به‌ئاقا محمه‌د کردنی یه‌ک دل‌بوون و ده‌ستیان له‌ به‌دنامی شوست.

له‌ پیشا ئه‌سپییکی لوتف عه‌لیخان که‌نیوی «غه‌ران» بوو و له‌نیو هه‌موو یه‌کسمانی جیهانا به‌ناوبانگ بوو، په‌لیان کرد.

لوتف علیخان که زانیه‌وه له چ کۆشه‌وه‌یه‌ک دان هه‌ستا خۆی بگه‌ینیتته‌وه غه‌ران تاكو خۆی له‌وه شه‌پۆله‌ پرزگار کات، که ته‌ماشای کرد ئه‌سپی په‌یکراوه، ده‌ستیان دایه‌ شیر و ته‌قه‌لایه‌کیان دا به‌لام چونکه نه‌گه‌ت هاتبوو، گیرا و به‌زه‌نجیرکراوی بۆ ئاقا محهمه‌دیان نارد.

ساکیس له‌کتیبه‌ قیبه‌تداره‌که‌ی به‌رگی دووهم و لاپه‌ره ۳۶۴ دا ده‌لیت: «ئاقا محهمه‌د هه‌ردوو چاوی لوتف علیخانیه‌ ده‌ده‌ستی خۆی ده‌رخست و کویری کرد و بۆ تارانیه‌ نارد. له‌وئ به‌ئه‌زه‌یه‌ت به‌سێداره‌یدا هه‌لا‌وه‌سی و کوژی».

عه‌بدو‌للا‌ خانی مامی لوتف علیخان گیرا و میلی له‌ چاو کیشرا و له‌ دواییا به‌ئه‌زه‌یه‌ت کوژرا. میرزا محهمه‌د علیخانیه‌ کاشانی برای فه‌تح علیخانیه‌ مه‌لیکوشوعه‌را که وه‌زیری لوتف علیخان بوو، له‌ دوای گرتن به‌ئه‌زه‌یه‌ت کوژرا و سه‌د که‌سی کوردی هه‌وشاری که له‌ کرمانا هه‌واداری زهند بوون له‌ ناو بران و ژن و مندالی گه‌وره و سه‌ره‌اتی شاری بابک ناردرا نه‌ گوندی «که‌هک» له‌ نزیک شاری قوم و پیاوه‌کانیشی کوژتن. ۷۰۰ بنه‌ماله‌ی کوردی عه‌تا ئۆللا‌هی بارکردن و ناردنیه‌ ره‌ی. دوو دانه‌ ئه‌لماسی «گه‌وه‌هر» یه‌ک «ده‌ریای نور» و دووهم «تاجماه» به‌قۆلی لوتف علیخانه‌وه‌ بوون ئاقا محهمه‌د له‌ باسکی خۆی به‌ست و ۱۰۰۰ پیاوی هه‌لبژارده‌شی کرمانی له‌گه‌ل مورته‌زا قولی ناردنه‌ تاران. دیواری شار و قه‌لای کرمانی رووخاند. (ق)

له‌ دوای ئه‌وه‌ که لوتف علیخان گیرا و کوژرا، ئاقا محهمه‌د چوو هه‌ر کرمان و گرتی و جه‌ور و سه‌ته‌میکی بیژماری تیدا نواند. فه‌رمانی دا ۲۰ هه‌زار چاوی خه‌لکی کرمان ده‌ریخۆی. مه‌ئمووری ئه‌وه‌ سه‌ته‌م و بی‌دادیه‌ ئه‌وه‌ فه‌رمانه‌ی به‌جیه‌ینا، ئاقا محهمه‌د به‌ده‌ستی خۆی گلینه‌ی چاوه‌کانی ئه‌ژماردن و له‌ ژماره‌دا دوو چاو که‌می هینا، پرووی له‌ مه‌ئمووره‌که‌ کرد که‌وا بوو ئه‌وه‌ دوو چاوه‌ چاوی تۆن که‌ ماون و ده‌بی هه‌ردوو چاوی خۆت ده‌رخه‌ی.

ساکیس له‌کتیبه‌که‌یا ده‌لیت: «له‌ پێشا پیتی گوت که‌ ئه‌گه‌ر دوو چاو که‌م بیت ئه‌وا هه‌ردوو چاوی خۆت له‌ جیگایا ده‌رده‌خریت». به‌وه‌ جو‌ره‌ هه‌رچه‌نده‌ نیرینه‌ هه‌بوو کویرکران و ژن و منداله‌کانیشیان خرایه‌ ده‌ست سوپاهیبانه‌وه‌.

ئاقا محهمه‌د بۆ ئه‌وه‌ی بنه‌چه‌که‌ی هه‌وادارانی زهند کویر کاته‌وه‌ و په‌گه‌زیان ده‌ره‌ینیت، فه‌رمانی دا که‌ ۶۰۰ که‌له‌سه‌ر به‌ریت و به‌ ۳۰۰ که‌سی دیل هه‌لیگرن و به‌رینه‌ قه‌لای بام،

ئه‌وه‌یان کرد و له‌ بام سه‌ری ئه‌وه‌ ۳۰۰ که‌سه‌ی که‌ که‌له‌سه‌ره‌کانیان هه‌لگرتبوو بریان و له‌گه‌ل ۶۰۰ سه‌ره‌کانیان دانا، له‌وه‌ جیگایه‌ی که‌ لوتف علیخانیه‌ لیتگیرابوو ئه‌هرامیکی له‌وه‌ ۹۰۰ که‌له‌سه‌ره‌ دروست کرد. ساکیس له‌ دوای باس له‌وانه‌ کردن ده‌لیت: «سالی ۱۸۱۰م له‌ لایه‌ن پۆتینگه‌ر ده‌رخراوه و ئه‌وه‌ ئه‌هرامه‌ی به‌چاوی خۆی دیوه‌. ئه‌وه‌ پۆتینگه‌ره‌ی که‌ گوترا چوو هه‌ بام و چاوی به‌وه‌ ئه‌هرامه‌ که‌وتوو».

دیسان ساکیس ده‌لیت: «ئه‌وه‌ ده‌مه‌ که‌ چوومه‌ کرمان، دیم خراپه‌یه‌کی له‌وه‌ ده‌مه‌دا کرابوو نمونه‌ی دیار بوو، بۆنی ویرانی و کاو‌لیه‌تی ئه‌وساکه‌ی هه‌ر لی‌ ده‌هات و هیشتا هه‌ر نه‌هاتبووه‌ سه‌رخۆی».

شه‌مه‌دین سامی له‌ به‌رگی پینجه‌مینیه‌ لاپه‌ره ۳۹۹۲ی «قاموس‌الاعلام» دا ده‌لیت: لوتف علیخان سالی ۱۲۱۰ له‌ ده‌ست ئاقا محهمه‌د گرفتار بوو له‌ به‌ندیخانه‌دا کوژرا.

ئاقا محهمه‌د که‌ بناغه‌ی پادشایه‌تی زه‌ندی ویران کرد، ناردی قه‌بری که‌ریخانیان تیکدا و ئیسقانه‌کانی ئه‌وه‌ پیاوه‌ دادگه‌ر و گه‌وره‌یان ده‌رخست و بردیانه‌ تاران و له‌به‌ر ته‌ختی ئاقا محهمه‌دیان ناژت. وایان له‌ قه‌بر نابوو که‌ ئاقا محهمه‌د له‌سه‌ر ته‌خت دانیشتیایه‌ هه‌ردوو پیتی ده‌که‌وته‌ سه‌ر قه‌به‌که‌ی که‌ریخان، ئه‌وه‌ هه‌رماوه‌ و ژیر پیتی هه‌موو پادشاکانی قاجار بوو.

که‌هیک له‌ سه‌ره‌شوریه‌ی حاجی ئیبراهیم خان

ساکیس ده‌لیت: حاجی ئیبراهیم خانی کوری حاجی هاشیم یه‌که‌ پیاویکی خوینخوار و له‌ ده‌وری زه‌نده‌کانا تاجبه‌خش بوو. بۆ جه‌عه‌فرخان گه‌لیکی په‌رابی (خزمه‌ت) کرد، که‌ جه‌عه‌فرخان له‌ ئه‌سه‌هانه‌وه‌ روو به‌نیشتمانه‌ راسته‌قینه‌که‌ی - که‌ شیراز بوو - گه‌راوه‌، گه‌لیکی یارمه‌تی کرد و به‌کاری هات.

له‌به‌ر ئه‌وه‌ په‌رابیه‌ی جه‌عه‌فرخان کردی به‌که‌لانته‌ری شیراز و بۆ حاجی ئیبراهیم ئه‌وه‌ پایه‌یه‌ هه‌روا راگیرا و مایه‌وه‌.

که‌ جه‌عه‌فرخان کوژرا، حاجی ئیبراهیم بۆ ئه‌وه‌ی که‌ لوتف علیخان بی‌په‌ پادشا، گه‌لیک ته‌قه‌لای دا و چاو و راویکی زۆری کرد و له‌وه‌ لایه‌نه‌وه‌ یارمه‌تیکی چاکی کرد و تیکۆشا هه‌تا لوتف علیخان بوو به‌پادشا و له‌سه‌ر ته‌خت دانیشت.

لوتف علیخان که‌ له‌ کرمان گه‌راپه‌وه‌ شیراز، له‌ لایه‌ن هه‌ندیک که‌سانه‌وه‌ هان درابوو که‌ حاجی ئیبراهیم له‌ ته‌کیا خراپ و به‌دبینه‌ و به‌هیندیک گونا‌ه‌ په‌خنه‌دار کرابوو. ئه‌وه‌

پیاوه له ودهمه دا زور به هیز بوو، خاوه ند پشتوته و انا په کی زل بوو. ساکیس ده لیت: «وه کو مسمارک وا بوو» له بهر نه وه که زور چاک په رایې ده کرد، جیگای بلن دتر و پایه ی بهر زترینی دستکه و تیبوو. چونکه دوامینی راستی و خزمه تگوزاری نه و، گه وره که ی به چاکی باوه ری پی هینا بوو. لوتف عه لیخان میهره بانې له ته کیسا هر هه بوو و خو شیده ویست.

میرزا مه هدی که ده فته ردار و خه زینه داری له شکر بوو، له چاخی جه عفه رخاندا به در او دزین په خنه دار و گونا هکار بیوو. جه عفه رخان له سه ر نه وه هه ردوو گوپی پری، به لام له کن لوتف عه لیخان هر له روودا بوو و جیگای بیکی بهرزی گرتبوو. زور چاک ده رقی، نه و دمه که جه عفه رخان کوژا که لله سه ره که ی له هرک هاویژرایه خواره وه، و ایان بو لوتف عه لی خان گپراوه که میرزا مه هدی هه ردوو گوپی جه عفه رخانې به تو له نه ستان د نه وه بریوه و چاوی له مژی نه کداری خو ی قوچان دووه. نه و به دمه کیسه ی به خو ی رها دیوه، لوتف عه لی خان له سه ر نه و گونا هه گه وره یه رقی له میرزا مه هدی هه ستا. حاجی ئیبراهیم خان بو نه وه ی که لوتف عه لی خان له و نه ندیشه یه بسوور تینیت و میرزا مه هدی له و که و تنه بیار تیزیت و کراسی زاده گی و بی گونا هی له بهر میرزا بکات، نه و دهنکه دهنکه ی وه در خست و تکای کرد که لوتف عه لیخان مه هدی بیه خشیت و تووشی هیچ سه ره نگر تیه کی نه کا، به لام بپوه نه که ی جه عفه رخان له وه ده ستبه ردار نه بوو و هر ده یگوت و بو تو له له میرزا مه هدی نه ستان د نه وه هه ولی نه دا. هر چه ند ئیبراهیم خان که خوشه ویستی لوتف عه لیخان بوو و بو رزگار بوونی مه هدی کوششی کرد نه شیا، لوتف عه لیخان تالوو که ی کرد و به له ز فه رمانی دا که میرزا مه هدی له اور باویژن و بیسووتینن. به و جوړه هاویژتیا نه نیو ناگروه و سووتان دیان.

ساکیس ده لیت: «حاجی ئیبراهیم بو خو ی بو سیر مالقولیمی گپراوه وه که سووتان دنی میرزا مه هدی بوو به مایه ی لابر دنی لوتف عه لیخان له سه ر ته خت. به لام وا در ده که ویت که ئیبراهیم خان نه و قسه یه ی بو نه وه بووه که خو ی له په خنه و گونا هه نازاد کات، دنا و نه بی راستیه که ی نه وه بیت که ئیبراهیم به سیر مالقولیمی گوتوه».

میرزا ته قیخانې مستوفی له بهرگی یه که مینی لاپه ری ۵۹ ته رخی قاجار په دا سه ر بهوردی حاجی ئیبراهیم به مجوره ده گپرتنه وه: «له م دمه دا چونکه بو هر خه ته ریک خه ته ری و بو هر که مالیک عه یی که مالیکې له دووه، ده وله تی بیعتما دوده وه حاجی

ئیبراهیم خانې شیرازی، سه ره و ژیر بووه و وه رگه را».

وه کو له پیشدا گوترا حاجی ئیبراهیم و براکانی چاویان له نان و نمه کی گه وره ی خو یان قوچاند و خرا په بان له پاداشتی چا که ی پادشایان نیشان دا و سه ریان له فه رمانی لوتف عه لیخانې پادشای خو یان وه رگپرا، شاری شیراز و گه نجینه و گه وه هر و ژن و مندال و خزم و که س، له شکر و چه ک و مال و سه رمایه ی لوتف عه لیخانیان دا به ده ست ناقا محه مه دی قاجار.

ناقا محه مه دیش له تو له ی نه وه و به رامبه ر به و په راییه، روژ به روژ بلندی کرد و پله به پله سه ریخت و هه تا گه یان دیه پایه ی «وه زاره تی نه عزم» و له هه موو خاکی ژیر ده ستیا فه رمان په وا و قسه په سندی کرد.

ناقا محه مه د که تو ماری ژیانې پیچرایه وه و بو ی ده رچوو، ته پلې فه رمان داری و پادشاهی به ناوی فه تح عه لی شاهه لی درا، دیسان حاجی ئیبراهیم له جیگای خو یا پراوه ستا بوو، به لام نه و به بی پرسیار و گوید تری به سه ر هه موو گه وره و سه ره اتی حکومه ت و سه ردار و سه ره ننگ و سه رکرده کانی سوپا فه رمانی نه دا و به سه ر سه رانی ده رگادا زه به رده ست و زال بوو. کوړ و خزم و برا و برازاکانی هه ریه ک له شار و خاکیکا له نیو ئیرانا فه رمان گوزاریان ده کرد، دی و ناواییه ک نه ما بوو که به بی نه وانه کوپخا و گزیری له سه ر داندرای، ده ستیان له هه موو جیگایه کدا هه بوو و له هه موو مالیک و دلک ناگادار بوون.

نه و نه ده ده ستدریژی و فه رمان په وایې له فه تح عه لی شا گران ده هات و له وه که و تیبوو نه ندیشه و ترسه وه. روژ تکی وای له بهر چاوبوو که له جیگای لوتف عه لیخان داندری. نه گه ر ناقا محه مه دیک وه دی بیت، نه ویش به ده ردی لوتف عه لیخان گرفتار ده بی. له و ترسانه فه تح عه لی شا به په نهانی هه موو ژیر ده ست و سوپا و کار به ده سه کانی کرده هاوده نگی خو ی و بو دوا یی به ییشی حاجی ئیبراهیم بینن په ایمانیان گرتدا، به لام چونکه برا و خزمه کانی هه ریه ک له سه ر شار و خاکیکا بوون، زور به نه ندیشه و ناهسته و ترسه وه داو و ته له یان دامه زراند و که و تنه بزوتنه وه.

فه تح عه لی شا هر سه رکرده یه کی بو شاریک دانا، به مه رچی نه وه که هه موویان له یه ک روژا که یه که مینی مانگی زیلحیجه بیت کاری خو یان بینن، فه تح عه لی شا له تاران حاجی ئیبراهیم خه فه بکات، به و پیلانه هه و اداره کانی بلاو کرده وه و هه ریه ک فه رمانیکې

دا دهستیان و ناردنی. فه تح عهلی شا رۆژی بیکه می مانگی زیحه جه حاجی ئیبراهیمی خواسته پیشگا و گونا و قاقه زه کانی که بۆ بیانیانی ناردبوو یه ک به یه ک به چاوی داداوه.

حاجی ئیبراهیم به دهستووری خۆی هه رچه ند چاپلووسی و زیاندریژی و فریفتلی کرد و به هانه ی نیشاندا، که لکی نه بوو، تووکی چاندبوو دووربه وه و ئه وه ی که به سه ر گه وه و نه کداری خۆیا هینابوو دیتی و چیتتی.

فه تح عهلی شا ده زه جه ئیبراهیمی دا و هه ردوو چاوی ده رخرا. له بهر ئه وه که زبانی گه لیک به خراپه گه رابوو زبانی شی بری. زنجیر له مل و ده ست به فریفره و پێ به کو ت و خه لیلی له گه ل ژن و مندالیان ناردیانه قه زوین و له وئ هه موویان کوژتن.

له رۆژی یه که می زیلحه جه دا له هه ر شار و ئاوا بیه کی خاکی ئیبرانا خزم و که س و هه واداریکی حاجی ئیبراهیم که هه بوو، گیران و کوژران و ره گ و ریشه یان ده رخرا و توویان له خاکی ئیبرانا نه ما و هه موویان له ناو برد. ئه وه ی ئه و پیاوه به بنه ماله ی زه ندی کرد، هه مووی به سه ر خۆی هات؛ هه تا مندالیکی نیرینه و میننه شیان نه ما و هه موو پووچ کرانه وه (ق).

به ندی هه وته مین

مه مه ده خانی کوری زه کیخانی زه ند

که لوتف عه لیخان گیرا و کوژرا، ئه ستیره ی به خنی کورد هه موو به جار پیک و کوردی زه ند به تاییه تی رووی له کزبوون کرد و رۆژی قاجار پیرشنگدار و تیشک هاو پێ بوو. له و ده مه دا که ئاقا مه مه د شیرازی خسته ژنیر فه رمانی خۆیه وه، مه مه ده خانی زه ندی کوری زه کیخان به سه ردار سوپاهی لوتف عه لیخان له خاکی به ختیار بیه وه روو به خوزستان چوو بوو. که له و سه ره به ورده دلگیره ئاگادار بوو، ناچار روو به خاکی به سرا هه لات و گریبانی له په نه جه ی دوژمن رزگار کرد. له به سه ر دانیش و چاوی له رۆژی که لێن بری بوو.

سالی ۱۲۱۲ ئاقا مه مه د به ده ست کوردی شکا که وه به کوژت چوو و ئه وه به مه مه ده خان راگه یاندارا. مه مه د خان خۆی کوژده وه و له خه لکه که ی خۆی و زه نده هه لاتوه کان هیزکی ریکخست و روو به خاکی ئیبران هه لمه تی برد. له یه که مین په لامارا شاری «به هبه هان» ی گرت و کردیه ناوچه ی فه رمانه وایی. له ویتوه چوه «کازرون» و ئه ویشی گرت. له کوردی مه منی له شکرکی پیکه وه نا و به و هیزه وه چوه سه ر ئه سفه هان.

وه کیل حاجی مه مه د حوسینخانی به گلر به گی ئه سفه هان بۆ شه ر له شار ده رکه وت، له شکر برده پیش. له یه که مین هه لمه تا وه کیل له ده ست مه مه د خانا گرفتار بوو. له شکر و جبه خانه و توپ به دیلگیرا. که له شکر به گلر به گی شپرزه کرا، مه مه ده خان لینگیدا سه ر ئه سفه هان و گرتی و کردیه ئه یاله ت و میرزا عه بدلوله هابی مستوفی له سه ر دانا و بۆ خۆشی له «سه عاده تاوا» له شکر به زی کرد و ده ستی به هیز زیادکردن کرد.

له ولاره فه تح عه لی شای قاجار له شکر هه لگرت و له ژنیر فه رمانی حوسین قولیخانا ناردیه ئه سفه هان که پیش به مه مه ده خان بگریت. مه مه ده خان که وایزانی به له شکره وه چوه پیشی، له «جن» که جیگایه که، به رابه ر یه کتر راوه ستان و شه ریان هه لایساند و خۆین ریزرا، قاجار کوردی ته نگه تاو کرد و شکاندیان و روو به سه عاده تاوایان گیرانه وه؛ حوسین قولیخان که وته دووی هه لاتوان.

خه لکی ئه سفه هان که شکاوی مه مه ده خانیان به یست به له ز چونه سه ر سه عاده تاوا و

مال و چنومه‌کی محمه‌دخانیان گشت تالان کرد و بردیان.

محمه‌دخان له و دستدریژی‌ی خه‌لکه‌که ناگادار بوو، ناچار خوئی له و مه‌یدانه پشیتوه رزگار کرد و پروو به‌خاکی به‌ختیاری و به‌به‌هان گه‌راوه. نه‌جف خانی زه‌ندی نارده نیو کورده‌کانی به‌ختیاری که پشتیوانی و کومه‌گی بکن. یوسف خانی به‌ختیاری چاوی له نیشتمان خواهی قوچاند و پشتی له ره‌وشت و دستووری کوردایه‌تی کرد، به‌بی لیکدانه‌وه له‌نیو مالی خوئی میوانیکی و خوشه‌ویستی خوئی گرت و به‌زنجیرکراوی بو فته‌تح عه‌لی شای نارد.

یوسف خان که نه‌و به‌دئمه‌کیبیه‌ی کرد و نه‌جف خانی نارده [کن فته‌تح عه‌لی شا]، فته‌تح عه‌لی شا ده‌زیه‌جی نه‌جف خانی له ده‌می توپ به‌ست و ناوری دا و کوژتی.

محمه‌دخان که نه‌وه‌ی زانیبیه‌وه، روسته‌م خانی برزازی خوئی هه‌لگرت و په‌نای بو کورده‌کانی «باجه‌لان» برد، له‌نیو کوردی باجه‌لان و سیلاوخور کومه‌له‌بیکی له‌سه‌ر خوئی وه‌خر کرد و چوو قه‌لای سیلاوخور گرت.

نه‌زهر عه‌لی‌خانی باجه‌لانی به‌له‌شکره‌وه چوو سه‌ری، له دواي گه‌لیک کوژتار محمه‌دخان گیرا و به‌زنجیرکراوی ناردرایه تاران.

له کوردی باجه‌لان هونه‌رمه‌ند و نیشتمان خواهیکی دل‌سوژ که ناوی «مه‌هدی» بوو هه‌ستا و که‌مهری پیاو‌ه‌تی به‌ست و بوو به‌هه‌واداری محمه‌دخان. چنه‌د که‌سیکی کوژده‌وه و چوو پیشی پتبان گرت و به‌گژ پیاو‌ه‌کانی نه‌زهر عه‌لی‌خانا چوو و محمه‌دخانی به‌زور له چه‌نگیان ده‌رخست و رزگاری کرد و که‌مهری پیشکاری له پیشیا گرتدا.

محمه‌دخان که له سایه‌ی ته‌قه‌لا و کوششی نه‌و ناوداره هونه‌رمه‌ندانه‌وه له په‌نجیه‌ی دوژمن رزگار بوو، نه‌وجا که‌وته ته‌قه‌لای هیژ په‌یداکردن و پشتیوان سازکردن و له دوور و نزدیک له ده‌وری کوپوونه‌وه. له کورد له‌شکریکی پیکه‌وه نا و له‌گه‌ل چه‌ک و پیوست ریک‌خستن خه‌ریک بوو. له‌ولاه فته‌تح عه‌لی‌خانی پادشای قاجار فرمائی دا به‌محمه‌د وه‌لیخانی والی گه‌زار و مه‌لایر و به‌حه‌سه‌نخانی والی فه‌یلی و به‌ته‌قیخانی حاکمی بروجرد که هه‌ریه‌ک به‌له‌شکره‌وه بچنه سه‌ر محمه‌دخان و بو خوئی له‌شکریکی له تاران‌وه نارد.

محمه‌دخان به‌و له‌شکره که‌مه‌ی که له ده‌ستیا بوو چوو پیشیان؛ له خاکی سیلاوخور به‌گژبانان چوو. له دواي گه‌لیک کوژتار ته‌نگه به‌له‌شکری قاجار هه‌لچنرا. ته‌قیخانی بروجرد برنیکی گرانی خوارد و به‌و برینه مرد. له‌شکری دوژمن شکان و توپ و جبه‌خانه و

دیل و مالیکی زور که‌وته ده‌ست محمه‌دخان و له‌شکر و ده‌سته‌که‌ی، به‌و سه‌رکه‌وته محمه‌دخان هیژی فره بوو و ناویانگی کرد و پرووی له به‌رزبوون نا.

له‌ژیر سه‌ردار سوپاهی محمه‌د وه‌لی خانا له‌شکریکی دیکه‌ی قاجار له لایه‌ن فته‌تح عه‌لی شاه ناردرایه سه‌ر محمه‌دخان. له نزیک سیلاوخور شه‌ر و کوژتار ده‌ستپیکرا. له به‌که‌مین شه‌را باوی کورد و شکسته‌ی قاجار بوو؛ له دوامینا شه‌ر گه‌رمه‌ی تیکه‌وت و محمه‌دخانیان وه‌ته‌نگه‌ینا.

پوژی ۲۲ی زبلحیجه‌ی ۱۲۱۳ محمه‌دخان شیرزه کرا و هه‌لات. ته‌مای بوو پروو به‌به‌سرا پروات، به‌لام حه‌سه‌نخانی والی فه‌یلی به‌خیانته و فیل چوو دل‌خوئی محمه‌دخانی دا و گرتی و زنجیری کرد و میلی له چاوی دا و کوپری کرد. ۱۰ی موچه‌ره‌م چاوی ده‌رخست و نارديه تاران. ۱۵ی مانگی سه‌فه‌ر فته‌تح عه‌لی شا له دواي نه‌زیه‌تدان کوژتی (ق).

خانله‌رخانی کوری عه‌لی مورادخان

له بنه‌ماله‌ی زه‌ند که پارازترایی و نه‌که‌وتبیتته ژیر په‌نجیه‌ی جه‌وره‌وه، ته‌نها خانله‌رخانی کوری عه‌لی مورادخانی پادشای زه‌ند بوو؛ نه‌ویش چونکه دایکی کچی محمه‌د حه‌سه‌نخانی قاجار بوو، له‌به‌ر نه‌وه که عه‌لی مورادخان مرد، له‌به‌ر خزمایه‌تی چوو له‌ی ئاقا محمه‌د و به‌خوشه‌ویستی راگیرا و کرایه پیش خزمه‌تی ئاقا محمه‌د. له ده‌وری فته‌تح عه‌لی شادا نه‌و پایه‌یه‌ی هه‌ر به‌ختیو کرد و له خوئی تیک نه‌دا.

خانله‌رخان پیاو‌یکی بی‌ده‌نگ و دیندار و زویان خوش و ره‌وشت چاک و چاکه خوا بوو، هه‌موو دوست و دوژمنیک خوشیان ده‌ویست و ریزبان لی‌ده‌نا.

سالی ۱۲۴۳ محمه‌د قاسمخانی دامغانی له شاری کرمان سه‌ری فه‌رمائی له فته‌تح عه‌لی شا لوواند و که‌وته هه‌وای فه‌رمانگوزاری.

فته‌تح عه‌لی شا بو دامه‌زاندنی کرمان و دل‌خوئی دانه‌وه‌ی خه‌لکی کرمان خانله‌رخانی نارده کرمان.

نه‌و پیاو‌ه دل‌پاکه که گه‌یشته کرمان چاوی به‌سه‌رکیشیی که‌وت، بو‌ئه‌مه که نه‌بیتته مایه‌ی شوپش، گه‌رانه‌وه‌ی به‌چاکتر زانی. له پیشوی کرمان گه‌لیک دل‌گیر و ره‌نجیده بوو؛ به‌بی‌ده‌نگ پروو به‌تاران گه‌راوه و له کرمان که‌وته ری.

محهمهد قاسمخانی سه رکیش فهرمانی دا به عه باس قولیخان ناوی کابراهه کی که سنه ناسی به ۴۰ که سه وه ناردی پینش خانله رخان که بی کوژن.

ئه و پیاوه بی ناوونیشانه که وته دووی. شهوی چوارشه مئی ۲۰ ی مانگی جه مادی دووه می سالی ۱۲۴۳ له قه لای «ریات باغین» له نا کاو به سه رخانله رخانی دادا و خوی و نوکهر و پیشکاریکی کوشتن و گه پراوه کرمان (قاجاریه).

ته و او بوو

***

به عداد - (۱) کانونی به که می (۱۹۳۲-م) (۱۶- رۆژوو - ۱۳۵۲)

حوسین حوزنی موکریانی

(لیتوه رگر - مه نخه ز)

ناوی په راو	به رگی - جلد	دانه ری	زبان	لا په ر
ته ئریخی ئیران	۲	جه نه رال ساکیس	ئینگلیزی	۳۷۰-۳۸۴
ته ئریخی قاجاریه	۱	میرزا محهمهد ته قیخان	فارسی	۶۵-۲
أجمل التواریخ	۱	میرزا محهمهد ته قیخان	فارسی	۱۵۵
قاموس الاعلام	۵	شه مسه دین سامی	تورکی	۳۸۵۸
قاموس الاعلام	۵	شه مسه دین سامی	تورکی	۳۹۹۲
ته ئریخی به عداد	۱	علی ظریف الاعظمی	عاره بی	۲۰۹-۲۱۴
ته ئریخی به سرا	۱	علی ظریف الاعظمی	عاره بی	۱۴۳-۱۴۶

پیرست

9	دهستپیک
9	پیشه کی کوردستان موکریانی
49	غونچه ی به هارستان تاریخی کوردان
97	خۆشی و ترشی له نپو دل و دهره بیکی بی که سیدا هاوار و بانگیکی به راستیه ...
125	ئاو ریکی پاشه وه - (به ندی دووه م) حکومه تی به رزه کانی
149	به رگی دووه م ئاو ریکی پاشه وه جزمی چوارم پادشایه تی چند بنه ماله بیکی کورد له کوردستاندا ...
179	به رگی دووه م ئاو ریکی پاشه وه جزمی به که م ئومه را و حوکمدارانی به ناوبانگی کوردستانی ...
203	میژوی ناودارانی کورد هی عه سری سیژده مینی هیجری له سالی ۱۲۰۰ هه تا ۱۳۰۰ هه
281	ئاو ریکی پاشه وه به رگی دووه م جزمی سییه م پادشایانی بنه ماله ی عه لی گچکه و ...
329	دیژیکی پیشکه وتن میژوی دوو ده وله تی مه زنی «دوشتیکیباز - هه زانی» به
373	تاریخی حوکمدارانی بابان له کوردستانی شاره زوور و ئه رده لاندنا
489	میژوی کورد و نادر شاه له خاکی ئیرانا
543	میژوی شاهنشاهی کوردی زه ند